
HIERONYMUS

IOANNIS GERHARDI

LOCI THEOLOGICI

CUM PRO ADSTRUENDA VERITATE

TUM PRO DESTRUENDA QUORUMVIS CONTRADICENTIUM FALSITATE

PER THESES NERVOSE SOLIDE ET COPIOSE EXPLICATI.

OPUS PRAECLARISSIMUM

NOVEM TOMIS COMPREHENSUM

DENUO

JUXTA EDITIONEM PRINCIPEM ACCURATE TYPIS EXSCRIPTUM

ADJECTIS NOTIS IPSIUS GERHARDI POSTHUMIS A FILIO COLLECTIS

EDITIONIBUS ANN. 1657 ET 1776 COLLATIS

PAGINIS EDITIONIS COTTAE IN MARGINE DILIGENTER NOTATIS

PRAEFATIONE

INDICIBUS GENERALIBUS POST G. H. MULLERUM ADAUCTIS

ADDITA DENIQUE

VITA IO. GERHARDI.

TOMUS SEPTIMUS.

BEROLINI.
SUMTIBUS GUST. SCHLAWITZ.
1869.

IOANNIS GERHARDI

S. S. THEOL. D.

LOCORUM THEOLOGICORUM

TOMUS SEPTIMUS

IN QUO CONTINENTUR HAEC CAPITA:

LOCUS VICESIMUS QUINTUS

:V. 1.

DE CONJUGIO.

I.

o nis. Doctrinam de ***magistratu politico*** recto ordine excipit articulus de ***statu oeconomico*** ac ***conjugio***, quod probatur *1.* ***a communi genere***, quia status oeconomicus ***tertiam***, uti vocant, ***hierarchiam*** constituit atque una cum ministerio ecclesiastico et magistratu politico tres illos in ecclesia divinitus constitutos ordines absolvit. *2.* ***A communi fine***, quia status oeconomicus non minus quam ministerium et magistratus ob ecclesiae collectionem et propagationem a Deo fuit institutus, siquidem in hoc statu per conjugium propagatur genus humanum, ex quo per verbum a ministris ecclesiae praedicatum et sacramenta ab iisdem administrata Deo in his terris colligitur ecclesia. *3.* ***A connexionis serie***, quia conjugium sive ordo oeconomicus est seminarium ecclesiastici et politici status, ex illo enim ordine deliguntur, qui ecclesiastico ministerio et politico regimini praeficiuntur. Societas domestica est principium et fundamentum civilis ac politicae societatis, sicut societas politica est adminiculum politiae ecclesiasticae.

> *Utque alios alii de religione docerent,*
> *Contiguas pietas jussit habere domos,*

:V. 2. quod est Stigelii. *4.* ***A communi munere.*** Quod minister ecclesiae est in templo, id pius paterfamilias est in domo; ille publico docendi munere fungitur, hic privatim suam instituit familiam et ad pietatem ac honestatem domesticos suos format. Gen. 18, v. 19: *Scio, quod Abraham praecepturus sit filiis suis et domui suae post se, ut custodiant viam Domini et faciant judicium et justitiam.* *5.* ***A communi efficiente.*** Bonitas Dei non minus elucet in beneficiis, quae per statum oeconomicum quam quae per magistratum politicum generi humano conferuntur. Oeconomicus enim ordo generis humani et consequenter etiam ecclesiae propagationi, politicus ejusdem defensioni inservit. Utrumque beneficium grato pectore agnoscendum et dignis laudibus extollendum.

mi- pe- l et 2. ***Convenientiam*** etiam quandam cum politico regimine obtinet oeconomica illa administratio, cui paterfamilias praeest, *1.* ***in genere proximo.*** Uterque enim status est ***hierarchia et sanctum vitae genus***, qua honorifica appellatione Lutherus in c. 21. Genes. utrumque ornat. *2.* ***Causa efficiente principali.*** Utrumque enim statum divina majestas instituit clementer et contra machinationes diabolicas adhuc conservat potenter. *3.* ***Subjecto remoto.*** Uterque ordo constat certis hominibus, quibus certae officii partes ac munia divinitus sunt praescripta. Quandoque etiam conveniunt hi ordines in uno eodemque subjecto proximo, cum una atque eadem persona diverso respectu ad utramque hierarchiam pertinere possit. *4.* ***Causa finali generica.*** Utrumque vitae genus propter ecclesiae salutem et nominis divini gloriam, ut primitus est institutum, ita adhuc hodie ob eosdem fines divinitus conservatur. *5.* ***Quibusdam effectis***, quos status hujus praesides hominibus suae fidei ac curae commissis praestare debent, quorum intuitu magistratus dicuntur ***patres***, et ***bonus princeps nihil differre dicitur a bono parente***, ut in loco praecedente §. 11. dictum. Oeconomici convenientia.

3. Interim tamen differunt hae duae functiones, *1.* ***regiminis forma ac modo.*** Magistratus politicus instructus est potestate legum ferendarum in republica, quarum violatores gladio punit; sed paterfamilias privatis legibus familiam suam regit nec transgressores earum ultimo supplicio afficit. Magistratus politicus tributa a subditis exigit et principatus ejus subditorum humeris incumbit; sed ***patresfamilias liberis suis thesaurisant, non liberi parentibus***, 2. Corinth. 12, v. 14. interim tamen ἀντιπελάργησιν ac θρεπτήρια jure naturae liberi ipsis debent. *2.* ***Subjecto proximo***, aliae enim personae sunt ***privatae***, viventes in statu oeconomico; aliae vero ***publicae***, fungentes magistratu politico, quamvis (uti dictum) fieri possit, ut quandoque una eademque persona in utroque vitae statu degat. *3.* ***Objecto.*** Magistratus cura occupatur in totius reipublicae gubernatione; patrisfamilias officium in domesticarum rerum administratione. Magistratus cura versatur in judiciis publicis; patrisfamilias officium in παιδείᾳ ac νουθεσίᾳ privatis Ephes. 6, v. 4. *4.* ***Fine proximo.*** Utriusque differentia.

Status oeconomicus inservit vitae hujus sustentationi et generis humani propagationi, politicus ejusdem defensioni et honestae gubernationi.

Ἐπιγραφὴ hujus articuli.

4. Quamvis vero perinde ut in praecedente articulo vulgatus illius titulus *de conjugio* videatur angustior, cum ad statum oeconomicum pertineant non solum conjuges, sed etiam liberi ac servi, quibus non minus quam conjugibus in hoc statu viventibus sua in verbo Dei praescribuntur munia; noluimus tamen a recepta in ecclesia loquendi consuetudine recedere, sed usitatam potius appellationem retinere, tum quia de liberorum ac servorum officiis in explicatione quarti praecepti jamdum fuit actum, tum quia conjugium sive legitima unius maris et unius feminae conjunctio est familiae principium et oeconomici status fundamentum. Quamvis enim in statu oeconomico tres distinctae societates animadvertan-
XV. 3. tur, 1. conjugum, quae vocatur *γαμικὴ*, *conjugalis;* 2. parentum et liberorum, quae est *πατρικὴ*, *patria;* 3. dominorum ac servorum, quae est *δεσποτικὴ*, *herilis*; conjugalis tamen societas inter eas prima est et reliquarum fundamentum, ἀρχὴ μὲν οἴκου περιβολῆς γάμος, inquit Musonius apud Stobaeum serm. 65. pag. 411. quod ipsum ibidem ex Hierocle et apud Aristotelem lib. 1. oecon. c. 3. pulcherrime demonstratur. *Πρώτη καὶ στοιχειωδεστάτη τῶν κοινωνιῶν ἡ κατὰ γάμον* inquit Hierocles, *prima et praecipua ac velut elementaris societas est, quae per nuptias initur. Nam civitates sine familiis esse non possunt, et familia innupti manca est, integra autem et perfecta illius, qui nuptus fuerit*, τῶν περὶ τοὺς ἀνθρώπους ἡ κατὰ γυναῖκα πρώτη ἐπιμέλεια. *Κοινωνία γὰρ φύσει τῷ θήλει καὶ τῷ ἄῤῥενι μάλιστά ἐστιν*, inquit Philosophus. Societate patria inter parentes et liberos priorem esse conjugalem, facile apparet, cum liberi sint fructus conjugii, unde ipsi gentiles ex naturae luce *τὴν τῶν παίδων γένεσιν* vocarunt *τὸν θεῖον τοῦ γάμου καρπόν*; quod autem societate herili inter herum et servos itidem prior sit conjugalis, colligitur ex instinctu naturali. Appetitus uxoris et generationis naturalior est quam servi, quia is omnibus animantibus inditus, hic vero a solo homine ratione magis quam sola natura elicitur, ille ad ipsam naturam propagandam, hic ad familiam commodius administrandam dirigitur.

Doctrinae de conjugio commendatio.

5. Commendat hujus articuli doctrinam ejusdem *1. dignitas*, *2. utilitas*, *3. necessitas*. *Dignitas* ex ipsius materiae, quam explicat, conjugii scilicet dignitate deducitur. *Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσιν*, inquit apostolus Hebr. 13, v. 4. Merito autem honorabile

Conjugii dignitas.

censeri debet matrimonium, 1. propter Dei *instituentis auctoritatem*, Psalm. 111, v. 3: *Gloria et decor opus ejus*, id est, quidquid Deus ordinavit et instituit, illud honore dignum censeri debet. Jam vero conjugium est sancta Dei ordinatio, Genes. 2, v. 24. Matth. 19, v. 4. qua de re in cap. de caus. effic. plenius disseremus. 2. Propter *institutionis antiquitatem*. Non heri nec nudiustertius, sed statim in prima mundi origine, cum homo in statu integritatis adhuc esset, conjugium fuit a Deo institutum et ad haec usque tempora contra diaboli furores conse[rvatum]. 3. Propter *institutionis majestatem*. Prae[missa] enim gravi consultatione institutum fuit ho[c] vitae genus, et quidem in paradiso, sanctissimo ill[o] et purissimo primorum hominum domicilio *dixit Deu[s]* id est immensa sapientia et bonitate hoc decretu[m] sanxit: Genes. 2, v. 18: *Non est bonum, homine[m] esse solum, faciamus ei adjutorium coram ipso. 4. [...] honoris, quo Deus ipse hunc statum ornavit, vari[e]tatem.* In primo primorum parentum conjugio De[us] ipse fuit paranymphus, qui Evam Adamo addux[it] Gen. 2, v. 22. sacerdos, qui eosdem copulav[it] interius castam amoris flammam cordibus ips[o]rum inspirando et exterius ipsorum manus co[n]jungendo, copulatis postea benedixit et bened[i]ctione ornatis certas conjugii leges praescrips[it] Genes. 1, v. 28. cap. 2, v. 24. Matth. 19, v. [...] ac parens, qui Evae a se elocatae dotem largissima[m] universale scilicet omnium rerum dominium, contul[it]. Hanc conjugii νομοθεσίαν et εὐλογίαν post triste[m] protoplastorum lapsum repetivit ac statum conjugale[m] confirmavit Genes. 3, v. 16. Psalm. 128, v. 3. Ide[m] in decalogi promulgatione totam ferme secunda[m] tabulam ad constituendum, defendendum et orna[n]dum conjugium retulit (*quartum* enim praeceptu[m] mentionem facit patris ac matris, *quintum* mun[it] vitam, *sextum* castitatem, *septimum* fortunas, *oct[a]vum* famam conjugum tuetur, reliqua duo intern[as] cupiditates a violatione eorum cohibent, ex quo a[p]paret, quod tota ferme secunda tabula sit septu[m] ac munimentum conjugii, quo omnis violentia [et] fraudulentia ab hoc sancto vitae statu arcetur) et [in] constitutione politiae Mosaicae peculiari immunita[te] onerum publicorum novos conjuges honoravit, Deu[t.] 24, v. 5. quin et eos solum, qui ex honesto conjug[io] nati, ad publicorum officiorum administrationem a[d]hiberi voluit, Deut. 23, v. 2. Idem in conciliand[is] piorum nuptiis specialis et gratiosae suae praese[n]tiae indicia minime dubia edidit Genes. 24, v. 2[...] ac sanctorum angelorum praesidio hunc vitae statu[m] et ejus membra munivit, Genes. 24, v. 7. cap. 3[...] v. 1. Tob. 8. per tot. Joh. 1, v. 10. Matth. 18, v. 1[...] Idem adhuc hodie piorum conjugum corda vincu[lo] amoris invicem connectit Matth. 19, v. 6. ut omne[s] qui singulari continentiae dono instructi non sunt, hoc statu vivant, praecipit 1. Cor. 7, v. 2. ac pi[is] conjugibus largiter benedicit Psalm. 128, v. 2. et 3. F[i]lius Dei non quidem ex *conjugio* sive conjugali co[n]gressu, interim tamen ex virgine viro desponsata [et] nupta ac proinde *in conjugio* nasci voluit Luc. [...] v. 27. et praesentia sua ac primo miraculo nupti[as] cohonestavit Joh. 2, v. 11. liberos, dulcissimos co[n]jugii fructus, amplexatus est eosque sibi adduci ju[s]sit Marc. 10, v. 14. regnum coelorum convivio nup[ti]ali comparavit Matth. 22, v. 1. et amoris sui er[ga] ecclesiam typum quendam in conjugio propositu[m] esse per apostolum docuit Ephes. 5, v. 32. Apoc. 1[...] v. 7. c. 21, v. 2. et 3. 5. Ob *multiplicem status huj[us] utilitatem*. Conjugium est veluti *elementum mun[di] et seminarium generis humani*. Aristoteles lib. 1. oec[on.]

nom. cap. ἀ. ἡ φύσις ἀναπληροῖ ταύτῃ (κοινωνίᾳ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικός) τὸ ἀεὶ εἶναι, ἐπεὶ κατ' ἀριθμὸν οὐ δύναται, ἀλλά γε κατ' εἶδος; est fons reliquorum vitae statuum, est schola multarum virtutum etc. Conjugium suas praestat utilitates tum *in vita oeconomica et civili*, ut victus commode paretur, paratus frugaliter conservetur, ut familia propagetur, ut adjutorium in omnibus negotiis hujus transitoriae vitae habeatur; tum *in vita spirituali*, ut flammae libidinis evitentur, ut castis precibus Deus invocetur, ut conjuges in pietate sese mutuo aedificent et in adversis consolatione mutua sese erigant, unde haud immerito Athenis puer in nuptiis praecinebat, ἔφυγον κακὸν, εὗρον ἄμεινον. Commoditates illas conjugii breviter et nervose complexus est Leo imperator Nov. 26. in princ.: *Magnum sane excellensque donum a Deo creatore ad mortales promanavit matrimonium. Non modo enim naturae mortis ingluviei obnoxiae opem fert humanoque generi perpetuitatem elargitur, id dum ab illa depascitur non deperire sinens; verum etiam per liberorum procreationem permagna alioquin hominum vitae praestat. Nam quid ea, quae ex liberis percipitur voluptate, ad oblectandos hominum animos suavius? aut vero quid in humanae vitae negotiis, cum aliis, tum quae in senectute nobis se offerunt, utilius? Levari senectutis molestias liberorum ministerio videmus.* Cum quo consentit illud Justiniani imperatoris Nov. 22. in praefat.: *Matrimonium sic est honestum, ut humano generi videatur immortalitatem artificiose introducere et ex filiorum procreatione renovata genera manent.* Idem Justinianus Novell. 140: *Nihil in rebus mortalium proinde venerandum est atque matrimonium, quippe ex quo liberi omnisque deinceps subolis series exsistat, quod regiones atque civitates frequentes reddat, unde denique optimae reipublicae coagmentatio fiat.* Pertinent etiam ad explicandam conjugii utilitatem suavissimi versus Nazianzeni:

Ῥίζα τε καὶ βιότοιο μελίφρονος ἐσθλὸν ἔρεισμα
Συζυγίη. διπλοῦν δὲ γάμος καὶ ἄναλκιν ἔθηκε,
Ἀλλήλοις τε χέρες καὶ οὔατα καὶ πόδες ἐσμέν,
Ξυναὶ καὶ μελεδῶνες ἐλαφρίζουσιν ἀγοίας,
Ξυναὶ δ' εὐφροσύναι γλυκερώτεραι ἀμφοτέροισιν,
Κλῆις δ' ἀμφοτέροισι σαοφροσύνης τε, πόθων τε,
Συζυγίη καὶ σφραγὶς ἀναγκαίης φιλότητος,
Συμφυέες σάρκεσσιν, ὁμόφρονες, εὐσεβίης τε
Κέντρον ἐν ἀλλήλοισι πόθῳ θήγοντες ὅμοιον
Χρείῃ πλειοτέρῃ πλεῖον θεὸν ἀμφαγαπῶσι.

Conjugium radix et fulcrum nobile vitae,
Conjugium praestat, si sis sine robore, vires.
Sic sumus inter nos auresque manusque pedesque,
Mutua sic duros emollit cura labores,
Mutua sic gemina dulcedine gaudia crescunt,
Quin desiderium concesso limite claudit
Conjugium custosque aeternum obsignat amores;
Ut sunt carne simul juncti, sic mente cohaerent
Inter seque piis miscent incendia flammis.
v. 5. *Et quia praesidii est rerumque hic major egestas,*
Femina virque Deo majori pectore fidunt.

Quinimo ut conjugium est fons et scaturigo reliquorum vitae statuum, ita iidem eo spectant, ut dignitatem et honorem conjugii asserant. Ecclesiasticus ordo conjugii institutionem urget et commendat; politicus legibus et armis ejus incolumitatem tuetur. *6. Ob eorum, qui in hoc statu vixerunt, dignitatem.* Patriarchae, prophetae, apostoli et alii sancti complures in eo vixerunt et praeclaro virtutum conjugalium exemplo aliis hominibus praeluxerunt. Vide locum de minist. §. 340. *Utilitas* hujus doctrinae sub finem tractatus explicabitur, quando de usu hujus loci instituitur dissertatio. *Necessitatem* ejusdem demonstrat tum *mandatum divinum*, quo jubemur *scripturam* et consequenter etiam illam scripturae partem, quae de institutione et legibus conjugii tractat, *scrutari* Joh. 5, v. 39. totum doctrinae coelestis systema et consequenter etiam articulum de conjugio ex verbo Dei discere, ac τῇ ἀναγνώσει προσέχειν 1. Tim. 4, v. 13. tum *ipsa praxis*, quae testatur, absque accurata hujus articuli cognitione in multis difficilibus et perplexis casibus non posse conscientiis hominum recte consuli.

6. Ceterum quamvis apud saniores *ethnicos* vel ex solo naturae lumine, vel ex reliquiis quibusdam doctrinae coelestis conjugio etiam aliquis honor fuerit habitus, quo pertinent praeclara conjugii encomia, quae in ipsorum scriptis occurrunt et honestae constitutiones ac leges, quibus dignitatem hujus ordinis tueri voluerunt; tamen doctrina, quae ex verbo Dei in ecclesia de conjugio traditur, multis modis est uberior, certior atque illustrior respectu *1. causae efficientis.* Ethnici ex luce naturae agnoverunt, legitimam maris et feminae conjunctionem non humanis ac positivis legibus esse introductam, sed jure naturali sive gentium niti, qua ratione causam ministerialem sive organicam principalis efficientis ac primarii auctoris loco nominant, interim ad aliquam efficientis causae cognitionem semet adspirasse manifestum faciunt. Sed in ecclesia longe clarius de divina institutione conjugii immediate ab ipso Deo facta et promulgata ex Genesi Mosaica disseritur simulque docetur, conservationem hujus ordinis nec solum, nec praecipue niti humana sapientia et honestis legibus laude alioquin dignissimis, sed divina bonitate ac potentia. *2. Causae formalis.* Apud ethnicos temeraria repudia ac divortia, polygamiae et confusiones hujus ordinis saepius invaluerunt, sed in ecclesia docetur, conjugium esse unius maris ac unius feminae legitimam ac indissolubilem societatem, inde Sibylla libr. 3. oraculorum de Christianis dicit: οἱ ἔξοχα πάντων ἀνθρώπων ὁσίης εὐνῆς μεμνημένοι εἰσί. *3. Causae finalis.* Ethnici aliquos conjugii fines agnoverunt, mutuum scilicet adjutorium, conservationem et propagationem generis humani, vagae libidinis et scortationis evitationem etc. sed in ecclesia docetur, conjugium ideo potissimum divinitus esse institutum, ut ex genere humano per illud multiplicato Deo colligatur ecclesia, a qua in hac et futura vita recte agnoscatur, colatur et celebretur. *4. Adjunctorum.* Ante lapsum conjugium fuisset

Doctrinae hujus in ecclesia perfectio.

sanctissima, purissima et prorsus immaculata duorum in una carne conjunctio; sed post lapsum accesserunt flammae libidinis et ἀταξίαι cupiditatum, quae non quidem ipsius ordinis dignitatem et sanctitatem labefactant, interim generationis opus in conjugibus commaculant. Hanc cupiditatum ἀταξίαν ethnici non agnoscunt esse peccatum, sed pro naturalibus inclinationibus habent, in sola vero ecclesia interior illa peccati labes et immundities peccati accusatur. Pari ratione ethnici ex ipsa quotidiana praxi agnoscunt, vitam conjugalem multis aerumnis ac molestiis esse obnoxiam, sed veras illarum causas et solidas consolationes iis opponendas neutiquam assequuntur, in sola vero ecclesia explicantur causae illarum miseriarum, quod scilicet propter lapsum protoplastorum con-
XV. 6. jugibus illae sint impositae Gen. 3, v. 16. quodque pios conjuges *conformes* reddant *imagini Christi* Rom. 8, v. 29. et sint exercitia fidei, patientiae, invocationis, humilitatis etc. traduntur etiam fundamenta verae et solidae consolationis difficultatibus et aerumnis istis conjugalibus opponendae, quod Deus piis conjugibus praesens adsit ac aerumnas omnes velit mitigare, aquam tribulationis convertendo in vinum exsultationis, Joh. 2, v. 9. etc. quo referri potest illud Clementis Alexand. lib. 1. strom. *ἡ πίστις κρίσις εὔλογος*, fides Christiana de omnibus rebus recte judicat et sentit.

Ejusdem tradendae necessitas.

7. Ipsa proinde *necessitas* requirit, ut cum aliis fidei Christianae articulis etiam doctrina de conjugio in ecclesia tractetur et explicetur, monstratis veris et solidis orthodoxae sententiae fundamentis ac refutatis contrariarum opinionum et errorum somniis. Cumprimis vero non solum jurisconsultis et politicis, sed etiam theologis et ecclesiae ministris incumbit, ut doctrinam istam sedula et operosa diligentia sibi notam faciant, ut ad causarum matrimonialium dijudicationem adhibiti in dubiis et controversis casibus vera fundamenta ex verbo Dei ostendere et conscientiis recte consulere possint. Quamvis enim non possumus probare *παποκαισαρίαν*, hoc est perversam illam Pontificiorum opinionem ac praxin, qua *in excessu* hic peccant, quando *causas matrimoniales ad ecclesiae, hoc est pontificis et episcoporum, judicium unice ac simpliciter, vel certe ad politicum magistratum non aliter nisi cum subordinatione ad principem ecclesiasticum pertinere contendunt*, concilium Tridentinum sess. 24. can. 12. Bellarminus de matrim. cap. 32. quae opinio nititur falsa illa hypothesi, quod conjugium sit sacramentum quodque pontifici competat potestas ferendi leges universalem ecclesiam obligantes et dispensandi in gradibus divino jure prohibitis; tamen nec *καισαροπαπίαν* illam approbare possumus, qua magistratus politicus excluso ministerio ecclesiastico causarum matrimonialium cognitionem et decisionem unice sibi vindicat. Quod enim ecclesiae ministri ad causas matrimoniales dijudicandas etiam adhibendi sint, probamus 1. ex *conjugii natura*. Conjugium, quamvis non sit sacramentum proprie dictum, tamen est vitae status divinitus ordinatus ac proinde *res conscientiae* ex divina institutione et legibus divinitus promulgatis pendens, quare ministri ecclesiae, utpote quibus animarum ac conscientiarum cura est commissa, a causarum matrimonialium dijudicatione non possunt simpliciter removeri. *2. Ex Scriptura doctrinae hujus norma.* Quaecunque in sacra Scriptura docentur et proponuntur, eorum explicatio praecipue ad theologos et ecclesiae ministros pertinet. Jam vero doctrina de institutione et legibus conjugii, de prohibitione graduum, de divortiis, de polygamia etc. in sacra Scriptura proponitur. Ergo illius explicatio et ex ea dependens causarum matrimonialium dijudicatio praecipue ad theologos et ecclesiae ministros pertinet. *3. Ex praxi Christiana et apostolica.* Christus Matth. 5, v. 31. et 32. doctrinam de causa divortii exposuit, et cum Matth. 19, v. 3. Pharisaei quaestionem matrimonialem ad eum deferrent, non rejecit eam a se ad magistratum, sicut de hereditatis divisione consultus Luc. 12, v. 14. respondebat: *Homo quis me constituit judicem aut divisorem super vos?* sed solidam ejus explicationem ex verbis divinae institutionis proposuit. Paulus 1. Cor. 7, v. 10. et seqq. quaestionem de matrimonio inter fidelem et infidelem pertractavit. In primitiva ecclesia pii episcopi in casibus matrimonialibus consulti suam ex verbo Dei interposuerunt sententiam etc. Vide Ambrosium lib. 8. epist. 66. Christianus ergo magistratus constituat ecclesiasticum consistorium, in quo et ecclesiasticae et politicae personae praesideant, ut et conscientiae per theologos et quaestionibus civilibus per jurisconsultos satisfieri possit, qua de re in quaestione de causarum matrimonialium judice sub finem hujus tractatus plenius disseremus. Hisce *προλεγομένων* loco praemissis ad ipsam articuli hujus *ἐργασίαν* pertractandam accessum facimus.

CAPUT I XV. 7

ΟΝΟΜΑΤΟΛΟΓΙΑΝ DOCTRINAE DE CONJUGIO EXPLICAT.

8. Cum ex cognitione vocabulorum ad ipsius rei cognitionem provehamur, quo respectu *ὀνόματα* quasi *τῶν ὄντων νοήματα* dicta a quibusdam judicantur, ideo juxta consuetum nostrum ordinem ab *ὀνοματολογίᾳ* articuli hujus explicationem ordiemur, ad quam cum 1. *ἐτυμολογία*, 2. *ὁμωνυμία*, 3. *συνωνυμία* pertineant, de singulis breviter disseremus. 1. *Ἐτυμολογία*. Conjugium Hebraeis dicitur, חֲתֻנָּה, desponsatio, nuptiae, affinitas, Cant. 3, v. 11. a rad. חָתַן *desponsare, conjugio jungi, affinitatem contrahere;* usurpatur tantum in quarta conjugatione. Gen. 34, v. 9: הִתְחַתְּנוּ, *connubia nobiscum jungite, affinitatem nobiscum contrahite, date nobis filias vestras et filias nostras accipite vobis.* Jos. 23, v. 12: *Si adhaeseritis residuis gentibus* וְהִתְחַתַּנְתֶּם, *et affinitatem per conjugia cum illis contraxeritis*, ubi

1. Ἐτυμολογία. יכנר

propria hujus verbi significatio pulcherrime explicatur, חתן enim dicitur *sponsus* respectu sponsae per septem nuptiarum dies Esa. 62, v. 4. *gener* respectu parentum sponsae post nuptias Gen. 19, v. 14. *affinis* respectu cognatorum sponsae 2. Reg. 8, v. 27. Ab hoc Hebraeo vocabulo videtur descendere Germanicum Gatten, Ehegatten. Graecorum *γάμος* Phavorino teste a quibusdam deducitur ex verbo *γεννᾷν*, quia usus conjugii liberorum generationem respicit, quae etymologia est remotior, ipse vero dici putat *γάμος* quasi *δάμος παρὰ τὸ δαμῶ καὶ δαμάζω, ὅταν καὶ τὰς παρθένους Ὅμηρος ἀδαμάστους λέγει.* Eustathius *γάμον* deducit *παρὰ τὸ δεδμῆσθαι ἀλλήλοις τοὺς συζύγους*, quod sint indissolubili vinculo invicem devincti, qui matrimonium contrahunt, unde Graeci *γάμον* definiunt hoc modo, quod sit *συζυγία ἢ συνοίκησις ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς νομίμως πρὸς τὴν παιδοποιίαν.* Alludit ad hanc etymologiam latinum *conjugium*, quod maritus et uxor communi quodam jugo inter se copulantur, conjuges sunt quasi ejusdem jugi partes, inquit Sext. Festus libr. 9. orig. quidam simpliciter a conjunctione deducunt. Sed prior etymologia praeferenda, dicitur enim conjugium, non conjungium, quamvis veteres indifferenter scripserint conjunx et conjux, uti Priscianus meminit.

9. 2. *Ὁμωνυμία.* *Γάμος* significat *1. conjugium ipsum* Hebr. 13, v. 4. unde *γαμεῖσθαι* uxorem ducere, *ἄγαμος* qui non duxit uxorem; *2. convivium nuptiale*, solennitatem ac festivitatem, quae institui consuevit, quando sponsa ad sponsum introducitur, quo modo accipitur Gen. 29, v. 22. Esth. 2, v. 18. Tob. 8, v. 1. Joh. 2, v. 1. In scriptoribus ecclesiasticis quadruplices statuuntur nuptiae: *1. Corporales* inter maritum et uxorem Gen. 2, v. 24. quidam eas vocant *carnales*, ubi vox carnis non accipienda eo modo quo Gal. 5, v. 17. et Rom. 8, v. 8. sed ratio appellationis ducta est ex primaeva institutione et legibus conjugii Gen. 2, v. 24: *Erunt duo* לְבָשָׂר אֶחָד, *in carnem unam, εἰς σάρκα μίαν*, vel *una caro*, Matth. 19, v. 4. *2. Sacramentales inter* Christum et ecclesiam, quae saepius appellatur Christi sponsa. 2. Cor. 11, v. 2: *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo.* Eph. 5, v. 32: *Mysterium hoc magnum, dico autem in Christo et ecclesia. 3. Spirituales* inter Deum et animam fidelem 1. Cor. 6, v. 17: *Qui Domino adhaeret, est unus spiritus.* Canonistae spirituales illas nuptias per monasticen professionem contrahi absurde censent, qua de re suo loco. *4. Personales* inter *Λόγον* et assumtam humanam naturam, quo referunt illud Cantic. 3, v. 11: *Egredimini filiae Sion et videte regem Salomonem in corona, qua coronavit eum mater ejus in die desponsationis suae et in die laetitiae cordis sui*, ut et parabolam Matth. 22, v. 2: *Simile factum est regnum coelorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo.* Huc pertinet illud Alberti Magni in c. 12. Luc.: *Nuptiae sunt triplices, in natura, in gratia et in gloria.* Ut in nuptiis hujus seculi maritus et uxor fiunt una caro, sic ex divina et humana natura in Christo constituitur una persona. Ut conjugii vinculum inter maritum et uxorem est arctissimum et in hac vita indissolubile; sic divina et humana natura in Christo arctissime et *ἀδιαλύτως* sunt unitae et quidem longe arctiori vinculo, quam est matrimoniale, cum nec ipsa mors illud potuerit disrumpere. Ut sponsa honoris ac bonorum sponsi fit particeps; sic assumta humana natura divinae gloriae ac divinorum idiomatum vere particeps est facta. Ut nuptiis quandoque foedera firmantur, bella dirimuntur et inimici reconciliantur; sic ob personales illas nuptias inter *Λόγον* et assumtam carnem reconciliatio fuit facta inter Deum et genus humanum. 5. Canonistae addunt nuptias *ecclesiasticas* inter episcopos et ecclesiam, quae vocatur ipsius sponsa, c. quanto c. licet. de translat. episcopi, quo accommodant dictum apostolicum 1. Tim. 3, v. 2: *Episcopum oportet esse unius uxoris maritum*, id est unius ecclesiae episcopum, sed nos a Johanne Baptista didicimus, solum Christum esse ecclesiae sponsum Johan. 3, v. 29. Ad homonymiam etiam referri potest distinctio inter *conjugium legitimum sive licitum et illegitimum sive illicitum.* Conjugium legitimum ac licitum est, quod juxta leges matrimoniales juste et legitime est initum; conjugium illegitimum ac illicitum est, quod contra leges matrimoniales initum, quando contra materiam vel formam conjugii peccatur. Hoc loco de legitimo conjugio agitur, quia illegitimum solo nomine est conjugium. Pontificii distinguunt inter *matrimonium putativum, legitimum et ratificatum*, quod vocant sacramentum, quod postremum subdividunt in *initiatum, contractum et consummatum*, de quibus divisionibus inferius suo loco tractabitur.

10. 3. *Συνωνυμία.* Cum Hebraeorum חֲתֻנָּה cognationem habet Arabicum חִטְבָה *desponsatio, conjugium*, a radice חָטַב desponsavit, Matth. 1, v. 16. Rabini conjugium vocant זִוּוּג a rad. Chald. זְוַג *jugavit, matrimonio copulavit*, unde זוֹג *ζυγός, jugum, junctura, par duarum rerum aequalium.* Verbum ipsum in tertia conjugatione positum occurrit in Targum Psalm. 37, v. 1. Psalm. 68, v. 7. et in Syriaca paraphrasi Matth. 19, v. 6. c. 22, v. 30. 1. Cor. 7, v. 9. Usitatum etiam Rabinis est verbum נָשָׂא *uxorem duxit* a nomine plurali נָשִׁים *mulieres.* Ex LXX versione Genes. 2, v. 24. et verbis Christi Matth. 19, v. 5. conjugium dici potest *προσκόλλησις, agglutinatio* sive conglutinatio maris ac feminae legitima in carnem unam. Latinis conjugium etiam vocatur 1. *matrimonium*, quod Vaconius lib. 1. declar. 6. festive potius quam vere dictum putat, quasi *matrem omnium*; quidam referente Cypraeo part. 2. de jure connub. c. 1. §. 1. num. 7. quasi *matris onus*, quod mater plus oneris sustineat in matrimonio quam pater; alii ex eo, quod *mater* sit certissima prolis *auctor*, l. 5. ff. de in jus vocando; Gregorius in c. ult. x. de convers. infid. putat, *datum hoc esse laboribus, quos in partu mulieres ferunt, ut ab illis potius quam a viris conjunctio eorum nomen accipiat.* Sed concinnior est Gellii etymologia libr. 18. c. 6. a fine conjugii

Συνωνυμία.

petita, a *matris* scilicet *nomine non adepto jam, sed cum spe et omine adipiscendi*, quam etiam probat Augustinus lib. 19. contra Faustum c. 26. post med. *Matrimonium*, inquit, *ex hoc appellatum est, quod non ob aliud debeat femina nubere, quam ut mater fiat.* Absurdas Scholasticorum derivationes et expositiones vide apud Meisnerum part. 2. sob. phil. sect. 1. c. 1. quaest. 22: *Quidam* (inquit) *dictum putant matrimonium, quasi materiam μόνου, quia vir et uxor sunt una materia prolis; quidam quasi sit maris νόμος vel lex; quidam a matre et monendo;*
XV. 9. *quidam quasi matris munium seu officium*, quam postremam etymologiam approbat Petr. Faber 2. semestr. 23. p. 350. 2. *Nuptiae.* Quamvis enim Hottomannus de cast. nupt. part. 4. p. 181. inter matrimonium et nuptias hanc constituat differentiam, quod *matrimonium sit conventio inter virum et uxorem de perpetua vitae societate, nuptiae vero celebratio matrimonii certo ritu pro variis cujusque civitatis legibus instituta;* res ipsa tamen ostendit, nuptiarum appellationem ipsi matrimonio saepius tribui, c. Nuptiarum 27. q. 1. l. Nuptiae. 1. ff. de rit. nupt. quod ex vulgata illa regula constat: *Nuptias non concubitus, sed consensus facit*, unde etiam Hottomannus dicit, *nomina matrimonii et nuptiarum in legibus et jure civili promiscue usurpari.* Albertus Gentilis libr. 2. de nupt. c. 3. tripliciter vocem accipi monet, 1. pro *conjunctione animorum;* 2. pro *solennibus;* 3. pro *conjunctione corporum.* Dicuntur nuptiae a nubendo seu tegendo, Varro lib. 4. de ling. Lat. p. 18. Ambrosius lib. 1. de Abraham c. 9. circa fin.: *Nuptiae inde dictae, quod pudoris gratia puellae se obnuberent.* Ut enim nubes (a nubendo ob id dicta) coelum obnubit et tegit, sic virgines sponsis adductae pudoris gratia sese flammeo, quod erat lutei coloris, velabant. Genes. 24, v. 65: *Rebecca videns Isaacum sponsum suum accipit* הַצָּעִיף, *velamentum, et operit se.* Confer Gen. 20, v. 16. Vide Barn. Brissonium de rit. nuptiar. p. 29. ac viris elocatae capite nupto sive velato incedebant in signum subjectionis erga maritum. 1. Corinth. 11, v. 10: *Mulier debet habere ἐξουσίαν, potestatem, super caput*, hoc est velamen, quo testatur, se esse sub viri potestate. Tertullianus lib. de vel. virg.: *Etiam* (apud ethnicos) *velatae ad virum ducuntur sponsae.* c. Feminae. 30. q. 5: *Feminae dum maritantur, ideo velantur, ut se noverint semper maritis suis subditas esse et humiles.* c. mulier. 33. q. 5: *Mulier debet velare caput, ut viro ostendatur subjecta.* Quidam addunt alias hujus etymologiae rationes, quia honestas nuptirum quasi nubes cooperiat turpitudinem corruptae naturae et instar nubis ab ardore libidinis nos innoxios reddit. Cypraeus libr. 2. de jure connub. c. 1. §. 1. num. 2. hanc vulgatam etymologiam repudiat argumento eo, *quod non sit verisimile, ab his ceremoniis, sponsae scilicet vestibus, rei tam late patenti nomen esse inditum*, existimat autem, ex Hebraeo נוּב, germinavit, fructificavit, originem esse quaerendam, ut finis matrimonii praecipuus, liberorum scilicet procreatio, indicetur. Esa. 27, v. 6: *Implebunt superficiem orbis* תְּנוּבָה, *germine sive fructu*, Targum בְּנֵי בְנִין *filiis filiorum*, quae allusiva etymologia, licet videatur remotior, si alicui probatur, poterit cum priore, quae propinquior est, ita conjungi, ut nomen nuptiarum pro solennitate, acceptum a nubendo, pro matrimonio ipso usurpatum ab Hebraea illa radice allusionis causa deducatur. Quidam nuptiarum nomen deducunt a νύμφη, Hottomannus de rit. nupt. c. 15. sed frustra quaeritur e longinquo Graeca nominis Latini etymologia, cum obvia sit Latina. 3. *Connubium* ex eo dictum, quod conjuges simul nubunt c. Connubia 32. q. 2. ac ob id una domo et toro, adeoque individua vitae consuetudine, velut communi quodam velo obducti aetatem simul agunt. 4. *Contubernium*, dicitur proprie matrimonium servorum, de quo in l. cum ancillis C. de incest. nupt. c. dixit Sara 32. q. 4. 5. *Consortium* l. si donationum. C. de nupt. Ut ergo a fine dicitur *matrimonium*, quia uxor spe adipiscendi nominis materni per prolis generationem nubit; a materia *conjugium*, quia mas et femina sub unum quasi jugum reducuntur; ab adjunctis *nuptiae et connubium*, quia sponsa velo obnupta sponso adducitur; sic ab effectu dicitur *consortium*, quia scilicet divini ac humani juris communio et individua vitae societas ex conjugio oritur. Germanicum Ehestand quidam dictum volunt quasi Ehrstand, honoris seu honorificus status; alii quasi der erste Stand, primus status; alii quasi Einstand, Eenstand, cum sit duorum in unam carnem conjunctio; alii ab achten, quasi ein Achtstand, quod XV. 1
sit vitae genus magni faciendum, unde forte illud veterum Echt und recht geboren. Veteres Germani pacta et leges dixerunt Ee, inde vetus testamentum die alte Ee, fortassis igitur propter mutuam pactionem hunc statum vocarunt die Ehe.

11. Ad synonymiam referri possunt *periphrases et encomia* conjugii, quae in ecclesiasticis et profanis scriptoribus occurrunt. Ignatius epist. 6. ad Philipp. p. 35. edit. Ant. vocat *legitimam commixtionem*, ἐάν τις φθορὰν καὶ μολυσμὸν καλῇ τὴν νόμιμον μῖξιν καὶ τὴν τῶν παίδων γένεσιν, ὁ τοιοῦτος ἔνοικον ἔχει τὸν δράκοντα τὸν ἀποστάτην. Amphilochius in sermon. de occurs. Dom.: *Honorandum matrimonium superat omne donum terrenum, quippe cum sit arbor fructuosa, cum sit elegans planta, cum sit radix virginitatis, cum more agricolae excolat ratione praeditos ramos animatos, cum ejus benedictio mundi incrementum sit, cum genus consoletur, cum homines efficiat, cum divinam imaginem quasi pictor effingat, cum Dominum habeat, qui ei benedicat, cum totum mundum ferre valeat.* Conjugium est fons humanae vitae, unde Theophil. in c. 5. Ephes. *Vita nostra per conjugia continetur*, id quod Musonius apud Stobaeum sic exprimit: *Quisquis homines nuptiis privat, is abolet familiam, civitatem et totum genus humanum, quod absque generatione permanere non potest.* Stigelius:

Conjugium humanum divinae Academia vitae est.
In qua nemo satis se didicisse putet.

Perip ses e comi

Philosophus conjugium vocat *elementum reipublicae.* Stobaeus serm. 65. ex veteribus has adducit sententias: *Ταμεῖον ἀρετῆς ἐστι γενναία γυνή. Ἄριστον ἀνδρὶ κτῆμα συμπαθὴς γυνή.* Plato l. 6. de legib. de fine et usu conjugii pulcherrime dicit: *χρὴ τῆς ἀειγενοῦς φύσεως ἀντέχεσθαι καὶ παῖδας παίδων καταλείποντι ἀεὶ τῷ θεῷ ὑπηρέτας ἀνθ' αὑτοῦ παραδιδόναι. Naturae perpetuitatem promovere oportet et filios filiorum relinquendo semper Deo ministros pro se ipso tradere.* Idem: *γεννῶντας καὶ ἐκτρέφοντας παῖδας καθάπερ λαμπάδα τὸν βίον παραδιδόντας ἄλλοις ἐξ ἄλλων, Gignere debemus et educare liberos, vitam ceu lampadem aliis post alios tradendo.* Pythagoras matrimonium vocat *sacrum* et apud Quintilianum nomina mariti et uxoris appellantur *sacra.* Cael. Rhodiginus lib. 15. antiq. c. 23. etc. Plura in hanc sententiam inferius adducemus, quando de fine conjugii instituetur dissertatio.

CAPUT II.

AN SIT CONJUGIUM?

12. Esse conjugium probat 1. *divina institutio.* Genes. 2. tradita et in N. T. Matth. 19. repetita; 2. *ordinis hujus conservatio* contra Satanae furores et inter vagas mundi libidines; 3. *legum matrimonialium promulgatio*, facta tum a Deo ipso immediate Genes. 2. Levit. 18. tum a magistratibus mediate, per quas dignitas hujus ordinis asseritur et reverentia sanguinis custoditur; 4. *naturalis legis dictatio.* Omnium omnino hominum cordibus naturaliter insita est illa notitia, quod Deus vagas libidines detestetur ac puniat, unde etiam gentiles ex naturae lumine quodammodo cognoverunt, per conjugium sive individuam vitae societatem, non per adulteria ac vagas libidines generis humani propagationem esse quaerendam, quamvis multi ex illis *ἀπηλγηκότες* lucem illam insitam opprimentes ac propriae conscientiae cogitationes accusantes nihil quidquam curantes, sed callo quasi obducto prorsus negligentes, *se ipsos tradiderint impudicitiae in operationem omnis immunditiae* Ephes. 4, v. 19.

13. Ad hunc locum referri posset quaestio, *an conjugium sit ineundum?* In scriptis gentilium multae occurrunt dehortationes a conjugio, petitae ex molestiis et difficultatibus, quae illud vitae genus comitantur, ex moribus feminarum, ex specie servitutis, in quam maritus se conjiciat etc. Bias apud Gellium dicit lib. 5. c. 11: *εἰ καλήν, ἕξεις κοινήν, εἰ δὲ αἰσχράν, ἕξεις ποινήν, si pulchram duxeris, habebis communem, si deformem, habebis poenam.* Lutherus in libr. de causis matrimon. tom. 2. Jenes. German. p. 157. recitat dicterium ethnicorum: Si sapientia ipsa esset femina, non tamen cum ea ineundum matrimonium. Diogenes ab omni aetate removebat conjugium, *juveni enim nondum ducendum esse uxorem, seni vero nunquam*, quod Graece melius sonat: *Μηδέποτε τῷ νέῳ, τῷ δὲ γέροντι μηδεπώποτε.* Lipsius cent. 1. epist. 31. In vitis philosophorum c. 68. de Theophrasto memoratur, quod statuerit, sapienti non esse uxorem ducendam, hisce usus argumentis: *Primum impediuntur studia philosophiae, nec potest quisquam libris et uxori inservire. Multa sunt, quae matronarum usibus necessaria, pretiosae vestes, aurum, gemmae, sumtus, ancillae, suppellectilia varia, lecticae et exedrae deauratae, deinde per totas noctes garrulae audiuntur quaestiones, illa ornatior procedit in publicum, haec honoratur ab omnibus, ego in conventu feminarum misella despicior. Cur adspiciebas vicinam? quid cum ancilla loquebaris? alterius amorem suum odium suspicatur. Pauperem alere difficile est, divitem ferre tormentum. Adde quod nulla uxoris electio, sed qualiscunque venerit, est habenda. Si iracunda, si fatua, si deformis, si superba, quodcunque vitium est, post nuptias discimus. Si totam domum commiseris ei regendam, servitus est, si aliquid tuo reservaveris arbitrio, fidem sibi non haberi putabit et in odium vertetur* etc. Vide plura in hanc sententiam apud Nevizan. in sylv. nupt. lib. 1. sub capite, Non est nubendum, Petrarcham in libr. de vita solit. circa fin. Pontificii sub specie sanctitatis totum ordinem clericorum, qui in *majoribus* (ut vocant) *ordinibus* constituti sunt, a matrimonio arcent, ut in tractat. de ministerio ecclesiastico vidimus, ac coelibatum tanquam *statum perfectionis*, *satisfactionem peccatorum et meritum regni coelorum* conjugio praeferunt, qua de re quid statuendum sit, inferius in quaestione, an et quatenus coelibatus conjugio praeferendus sit, dispiciemus. Qui non sunt peculiari continentiae dono instructi seque extra conjugium non posse caste vivere sentiunt, illi proponant sibi 1. *divinam sanctionem: Non est bonum, hominem esse solum. Propter fornicationem habeat unusquisque uxorem suam* etc. 2. *Paternam Dei promissionem* de mitigatione aerumnarum et gratiosa praesentia piis conjugibus datam. 3. *Humanae infirmitatis considerationem.* Diabolus ad libidines perpetuo homines instigat ac in hac effoeta mundi senecta natura humana imbecillior post lapsum minus resistere potest flammis libidinum, nisi id fiat per conjugium. 4. *Naturae inclinationem.* In ipsa creatione insita est humanae naturae inclinatio sexus ad sexum, quam solus Deus peculiari continentiae dono in quibusdam ita exstinguit, ut pie et caste citra conscientiae vulnus extra conjugium vivere possint; qui eo dono carent et ad annos maturitatis pervenerunt, sequantur communem divinae sanctionis regulam. 5. *Conjugalis vitae conditionem*, maximam scilicet ejus dignitatem, utilitatem et suavitatem. Qui in conjugio vivit, is velut divinus homo speciem humanam generatione propagat, gratus naturae reddit, quod mutuo accepit, ac saepe cum foenore et tanquam verus sculptor imaginem sui ipsius expressam in liberis relinquit, in vita caram societatem et fidam rerum custodiam sibi comparat etc. Carerius libr. 1. de spons. c. 1.

XV. 12.

CAPUT III.

QUID SIT CONJUGIUM?

An conjugium sit sacramentum?

14. Plenam et integram conjugii *definitionem* adducemus sub finem hujus articuli, cum definitio sit velut συμπέρασμα et conclusio breviter omnia, quae ad naturam et essentiam definiti pertinent, complectens. Hoc loco illam duntaxat quaestionem tractabimus, quae movetur de genere in definitione conjugii, *an scilicet sit sacramentum.* Pontificii affirmant, sic enim decernit concilium Tridentinum sess. 24. can. 1: *Si quis dixerit, matrimonium non esse vere et proprie unum ex septem legis evangelicae sacramentis a Christo Domino institutum, sed ab hominibus in ecclesiam invectum, neque gratiam conferre, anathema sit;* quam sententiam Bellarminus libr. de sacram. matrimon. c. 1. dicit *esse verissimam* eamque ex sacris literis confirmare nititur. Nos vero illud negamus, cujus nostrae sententiae rationes antequam proferamus, circa *quaestionis statum* recte formandum notari jubemus, 1. non esse quaestionem de generali quadam significatione vocabuli sacramenti, an scilicet conjugium possit dici sacramentum generali quodam respectu, quia *est sacrae rei signum*, siquidem concedimus, nomen sacramenti in ea significatione conjugio tribui posse. Apologia confess. Wirtenberg.: *Quia conjugium est sanctum vitae genus divinitus institutum et commendatum, libenter ei tribuimus nomen sacramenti;* sed an sit proprié et accurate sic dictum sacramentum, modo eo, quo baptismus et eucharistia dicuntur sacramenta. Quod negamus. 2. Nec quaeritur hoc loco de divina conjugii institutione, an scilicet sit ordo vitae sanctus divinitus institutus, in quo pii conjuges sancte vivere, Deo placere et vitae aeternae participes fieri possint, id enim non solum affirmamus, sed etiam viribus omnibus defendimus. 3. Nec quaeritur, an Deus precibus ex fide profectis invocatus piis conjugibus adesse, iis suam gratiam et benedictionem impertiri velit, id enim ipsimet docemus; sed hoc quaeritur, an conjugium sit illud ipsum medium, per quod divinae gratiae evangelio propriae possint ac debeant conjuges participes fieri. Aliud est in conjugio fieri gratiae participem, aliud per conjugium id fieri. 4. Neque quaestio est de tempore V. T. an scilicet in eo conjugium fuerit sacramentum, id quod Pontificii nobiscum negant, sed unice quaeritur de N. T. tempore, an in eo conjugium coeperit esse sacramentum, quod Pontificii affirmant, nos vero negamus, unde Bellarminus d. l. quaestionem sic format: *Cum quaerimus, sitne conjugium sacramentum proprie dictum N. T. id quaerimus, utrum conjugium praeter civilem contractum viri et feminae ad propagandam et educandam prolem institutum, sit etiam signum seu symbolum externum religionis, cui sit annexa promissio gratiae justificantis, idque ex divina institutione.* Respondet affirmate, quod facit etiam Eccius in homil. p. 215. in enchirid. p. 70. Costerus enchirid. p. 137. etc.

Quaestionis status.

15. *Usus hujus quaestionis* est non contemnendus. 1. Pontificii anathema dicunt omnibus negantibus, conjugium esse proprie dictum N. T. sacramentum, ut constat ex concilii Tridentini decreto. *Videmus* (inquit Bellarminus c. 5. resp. ad 9.) *etiam ante Constantiense et Florentinum concilium pro haereticis, vel de haeresi suspectos habitos, qui matrimonium e numero sacramentorum eximerent.* Necessarium igitur est dispicere, an sufficientes habeant causas anathematis laqueo propter hanc controversiam innodandi eos, qui id negant. 2. Pertinet hujus quaestionis ἐργασία ad explicandum verum et proprium genus, adeoque ad naturam et essentiam conjugii pernoscendam, qua perspecta rectius statuere possumus, quid et quantum conjugio sit tribuendum. 3. Ex hypothesi ea, quod conjugium sit proprie dictum sacramentum, in aliis quaestionibus controversis Pontificii contra nostram sententiam argumenta petunt, utpote quod conjugium liberorum citra parentum consensum contractum sit ratum, quod infidelis cum fideli non possit matrimonio jungi, quod per adulterium non solvatur matrimonii vinculum, quod causarum matrimonialium judicium pertineat tantum ad episcopos et praecipue ad pontificem Romanum, qui certos gradus prohibere et in prohibitis dispensare possit.

Ej[us] us[us]. XV

16. His ita praemissis nostrae sententiae argumenta producimus, quorum primum ac praecipuum petimus *ex requisitorum essentialium sacramenti carentia.* Cui non competunt essentialia sacramenti requisita, illud non est proprie dictum sacramentum. Conjugio non competunt essentialia requisita sacramenti. Ergo conjugium non est sacramentum. Major est extra controversiae aleam posita, cui enim non competunt essentialia rei requisita, ei nec competit essentialis rei definitio; et vicissim cui non competit essentialis rei definitio, ei nec proprium rei nomen competit. Minor probatur ex iis, quae in articulo de sacramentis §. 11. et seqq. tradita sunt, ubi diximus, ex baptismo et coena, quae omnium consensu sunt proprie dicta N. T. sacramenta, recte colligi, quae sint requisita proprie dicti sacramenti, quam procedendi viam ipse Bellarminus approbat libr. 1. de poenit. c. 11. Jam vero ex illis colliguntur octo requisita sacramenti in N. T. proprie sic dicti, docente Chemnicio part. 2. exam. cap. de num. sacram. p. 14. *1. Ut habeat externum aliquod materiale seu corporale et visibile elementum sive signum, quod certo externo ritu tractetur, exhibeatur et usurpetur; 2. ut elementum illud seu signum et certus ejus ritus habeat expressum mandatum divinum seu institutionem divinam; 3. ut institutum et mandatum sit in N. T. 4. ut non ad tempus institutum sit, sed usque ad consummationem seculi. 5. Requiritur ad sacramentum promissio divina de gratia, effectu seu fructu sacramenti. 6. Illam promissionem oportet non simpliciter, nude et per se tantum habere testimonium in verbo Dei, sed*

Ar[gu]me[nta] no[stra] ... 1. ... qui rur ... ess[entia]liu[m] re[quisitorum]

oportet eam divina ordinatione annexam esse signo sacramenti et eo quasi vestitam esse. 7. Promissionem illam non oportet esse de quibusvis donis Dei sive corporalibus, sive spiritualibus, sed promissionem gratiae seu justificationis, hoc est gratuitae reconciliationis, remissionis peccatorum et in summa de toto beneficio redemtionis. 8. Illa promissio in sacramentis non in genere tantum vel significatur, vel annuntiatur, sed virtute Dei offertur, exhibetur, applicatur et obsignatur etiam singulis, qui fide sacramentis utuntur. Haec Chemnicius, quae contra Bellarmini insultus suo loco defendimus. Videamus, an haec requisita omnia et singula conjugio conveniant.

Deest matrimonio 1. Elementum externum.

17. 1. Omne sacramentum N. T. proprie sic dictum habet *externum aliquod materiale seu corporale et visibile elementum seu signum*, quod certo externo ritu tractetur, exhibeatur et usurpetur, in eo enim differt sacramentum a verbo evangelii, quod in verbo offeratur promissio gratiae absque visibili aliquo signo ac ritu, sed in sacramento offertur certo ritu comprehensa, unde sacramentum vocatur *verbum visibile*. At conjugium non habet tale elementum sive signum. Ergo. Bellarminus de sacram. matrimon. cap. 6. regerit, materiam hujus sacramenti esse personas contrahentes seu corpora conjugum. *Recte mihi dixisse videtur* (inquit) *Petrus a Soto, materiam non solum circa quam, sed etiam ex qua sacramentum matrimonii constat, esse personas contrahentes. Theologi quoque fere omnes*
XV. 14. *satis indicant, corpora conjugum esse materiam hujus sacramenti.* Respondemus: 1. Pontificii non consentiunt in hujus sacramenti materia. Melch. Canus lib. 8. loc. theol. c. 5. matrimonium dupliciter considerandum esse dicit, *ut est contractus et ut est sacramentum, personas contrahentes* dicit *esse ministros conjugii, ut est contractus, non autem ut est sacramentum*, existimat igitur, elementum seu materiam conjugii esse ritus illos visibiles et externos, qui in ecclesiastica copulatione adhibentur, quales sunt manuum conjunctio, annuli traditio, consensus per verba solennia testificatio etc. Sed Canum hoc nomine Bellarminus refellit et nihil interesse statuit inter contractum conjugii Christiani ejusque materiam, formam et ministrum, et sacramentum conjugii ejusque materiam, formam et ministrum. Sed Canus pro se respondere posset, in V. T. eandem fuisse materiam et formam conjugii, quae est in Novo, aut igitur concedendum, quod in V. etiam T. conjugium fuerit sacramentum, aut statuendum, quod alia sit materia et forma conjugii in N. T. per quam fiat proprie dictum sacramentum. Posset etiam Canus hoc urgere, quod ministri ecclesiae in N. T. sint οἰκονόμοι μυστηρίων θεοῦ 1. Cor. 4, v. 1. *dispensatores sacramentorum;* item quod is, cui administratur sacramentum, non sit ipse sacramenti minister, hoc est objectum sacramenti esse a causa instrumentali administra distinguendum, ac proinde absurdum esse, quod Bellarminus hoc loco asserit, *ipsas personas contrahentes esse et materiam, et causam efficientem administram hujus sacramenti.* Praeter Cani opinionem sunt duae aliae Scholasticorum sententiae de materia hujus sacramenti. Quidam enim statuunt, *quod consensus conjugum verbis expressus seu verba consensum exprimentia sint materia et forma hujus sacramenti;* quidam, *quod ipsa corpora seu personae contrahentium sint materia, verba vero consensum exprimentia sint forma.* Adrianus in 4. sent. dist. 27. *consensum contrahentium esse materiam* hujus sacramenti disputat. Thomas 4. dist. 26. quaest. 2. artic. 2. et canonistae in c. penult. de spons. putant, *verba unius conjugis habere rationem materiae et rationem formae respectu verborum alterius*, et contra, quibus Carerius l. 2. de matrimon. c. 1. recte hoc obvertit, quod in contractibus illud habeat rationem materiae, circa quod exprimitur contractus, non autem id, per quod exprimitur contractus. Bellarminus hanc diversitatem sententiarum distinctione quadam conciliare nititur. *Conjugii sacramentum* (inquit) *duobus modis considerari potest, uno modo dum fit, altero modo dum permanet, postquam est factum. Priore respectu totam ejus essentiam consistere dicit in signis mutuum consensum exprimentibus, sicque verba conjugum esse materiam et formam sacramenti; posteriore respectu ipsos conjuges simul cohabitantes seu externam conjugum societatem et conjunctionem esse symbolum materiale externum.* Sed haec Bellarmini distinctio petit principium, sacramenti enim esse consistit in usu, id est, actione sacramentali a Christo instituta, ideoque non potest duplex ejus materia statui, prior dum fit, posterior dum permanet, postquam est factum. Regula theologica est firmissima, quae suo loco ex propria institutionis sede demonstratur, *nihil habet rationem sacramenti extra usum a Christo institutum*, ex quo judicari potest, quid de collatione conjugii *cum eucharistia*, quatenus dicitur *ens permanens*, sit statuendum. Quod porro attinet collationem conjugii cum *contractu emtionis* (in quo tota contractus ratio consistit in mutuo consensu, res autem emta ac vendita est materia circa quam), illa probat quidem, totam conjugii, quatenus est contractus, essentiam in verbis consensum exprimentibus consistere, sed nondum probat, conjugii, quatenus ex hypothesi Bellarmini est sacramentum, materiam et formam in verbis consensum exprimentibus consistere. Sic ergo concludimus. Nullius sacramenti materia consistit in verbis, sed in externo et visibili elemento. Conjugium ex Bellarmini hypothesi est sacramentum. Ergo materia
ejus non quaerenda in verbis, sed in externo et vi- XV. 15.
sibili elemento. 2. Corpora conjugum non possunt commode statui materia hujus sacramenti, quod sic demonstramus. Omne sacramentum N. T. habet materiam propriam et peculiarem, certo institutionis verbo expressam, juxta Augustini axioma tract. 80. in Johan.: *Accedit verbum ad elementum et fit sacramentum.* Sed personae contrahentes seu corpora conjugum non sunt materia propria et peculiaris conjugii, quatenus statuitur N. T. sacramentum,

cum in V. etiam T. conjugium eandem habuerit materiam. 3. Materia sacramenti sive elementum et signum externum in sacramentis ita comparatum est, ut sit *visibile*, elevetur ad usum sacramentalem per divinam institutionem et ordinarie ab ecclesiae ministro dispensetur. Jam vero personae contrahentes non sunt tale elementum et signum externum, quia saepe inter absentes matrimonii sacramentum contrahitur et sic pars una hujus materiae est invisibilis, nec probari potest ex Scripturis, corpora conjugum sive personas contrahentes ad usum sacramentalem per divinam institutionem esse evectas, nec sunt omnes ministri ecclesiae, qui conjugium ineunt, quinimo qui apud Pontificios ineunt conjugium, illi non sunt nec esse possunt ecclesiae ministri.

2. Divinum mandatum visibili signo seu elemento sacramentali additum.

18. 2. Omne sacramentum N. T. proprie sic dictum habet expressum mandatum seu institutionem divinam externo illi ac visibili signo sive elemento sacramentali additum. Conjugium non habet talem sacramentalem institutionem. Ergo. Non quidem negamus, conjugium habere institutionem divinam, sed negamus, habere talem institutionem, qua N. T. sacramentum fuerit ordinatum sicque acceperit novum esse sacramentale praeter illud esse, quod in V. T. obtinuit. Christus doctrinam de conjugio Matth. 5. et 19. repetivit et confirmavit, nuspiam vero novum Novi Testamenti sacramentum illud esse declaravit. Excipit Bellarminus c. 5. *non esse argumentum solidum ab auctoritate Scripturae negativa, cum multa sint ab apostolis tradita, quae non sunt sacris literis mandata.* Respondemus: 1. in *genere.* Ex Scripturae perfectione suo loco demonstrata firmissime concluditur, quod in articulis fidei tum affirmate, tum negate ex Scripturis possimus argumentari. Discip. de temp. serm. 23: *In sacra Scriptura locus tenet ab auctoritate negative.* Distinguendum igitur inter *dogmatica* et *historica*, inter *fidei articulos* et *quaestiones circa fidem*, inter *praecepta morum generalia* et *liberas ceremonias;* in his quidem ab auctoritate Scripturae negativa non potest duci argumentum, bene autem in illis. Jam vero Pontificii hoc dogma suum, quod conjugium sit sacramentum N. T. proprie sic dictum, referunt inter fidei articulos, unde etiam negantibus anathema dicunt. *2. In specie.* Institutio sacramentorum est *opus solius Dei*, quippe qui solus potest effectum supernaturalem per eadem operari, Thomas part. 3. q. 64. art. 2. Biel 4. sent. dist. 1. q. 2. art. 3. dub. 2. Ergo proferendae sunt divinae institutionis tabulae et in verbo quaerenda est sacramenti hujus institutio, non in traditionibus dubiis et externis. Si dicere velint, *Christum quidem hoc sacramentum instituisse, apostolos vero extra verbum divinam illam institutionem tradidisse*, principium petunt et Scripturae perfectionem alibi firmissimis argumentis evictam impugnant. Exponant etiam causas, quare evangelistae institutionem baptismi et eucharistiae describere, hujus vero sacramenti institutionem praetermittere voluerint.

3. Non est N. T. proprium.

19. 3. Omne sacramentum N. T. est institutum et mandatum in N. T. adeoque N. T. proprium. Conjugium non est in N. demum T. institutum, sed etiam in V. T. locum habuit. Christus tantum docet, hoc vitae genus Deo probari, non autem novum et peculiare ex eo fabricat sacramentum. Ergo conjugium non est N. T. sacramentum. Quinimo etiam XV. 16. apud infideles extra ecclesiam conjugium locum habet, ex quo tale nobis nascitur argumentum. Sacramenta proprie sic dicta sunt bona ecclesiae propria. Conjugium non est bonum ecclesiae proprium. Ergo. Bellarminus 1. concedit, *quosdam scriptores Pontificios statuere, conjugium non esse sacramentum proprium novae legis, sed fuisse etiam in lege veteri et a Christo non tam fuisse institutum quam confirmatum*, id quod argumentum nostrum confirmat et ostendit, quid de consensu Romanae ecclesiae tantopere depraedicato sit statuendum. 2. excipit, *matrimonium fuisse ab initio mundi et nunc etiam esse apud infideles, ut contractum civilem et in officium naturae; sed non fuisse nec esse verum sacramentum, nisi apud Christianos*, teste Augustino de fid. et bonis operib. cap. 7. et de bono conjug. cap. 24. inde Scholastici et canonistae distinguunt inter *matrimonium putativum*, quod contrahitur inter personas conjugio copulari prohibitas, *legitimum*, quod secundum leges gentium legitime contractum, non autem in fide Christi et *ratificatum* ab ecclesia, quod inter Christi fideles contrahitur et est sacramentum; unde porro infert Bellarminus, *falsum esse, quod Lutherus statuat, matrimonium esse aeque sanctum apud fideles et infideles.* Respondemus: 1. principum petit. Bellarminus distinguendo inter conjugium, ut est officium naturae et sacramentum, de eo enim quaeritur, an sit sacramentum. 2. Augustinus nomine sacramenti generaliter utitur pro *quovis sacrae rei signo*, non conferente et obsignante, quale est sacramentum proprie dictum, sed significante et adumbrante. *In ecclesia*, inquit lib. de fide et operib. cap. 7. *nuptiarum non solum vinculum, verum etiam sacramentum ita commendatur, ut non liceat viro uxorem suam alteri tradere.* de bon. conjug. cap. 18. *prohibitionem divortiorum vulgarium* dicit esse *sacramentum indissolubilis conjunctionis Christi et ecclesiae, sicut olim permissio eorundem divortiorum significavit collectionem seu adunationem variarum gentium ad ecclesiam.* 3. Aliud est loqui de *sanctitate personae*, aliud *de sanctitate ordinationis divinae.* Infideles extra ecclesiam et conjuges impii in ecclesia non sunt sancti nec Deo placent, si loquamur de sanctitate personae, quia destituuntur fide in Christum, interim ipsum conjugium, in quo vivunt, est et manet sancta Dei ordinatio. Sic magistratus est sanctum officium, nec tamen omnes, qui illud gerunt, sunt sancti. Plura requiruntur, ut persona sit sancta et Deo placens, quam ut in statu a Deo ordinato et sancto vivat. 4. Lutherus non dicit, *matrimonia infidelium aeque esse sancta ac fidelium*, quod Bellarminus ipsi tribuit, *sed aeque vera.* Sic enim loquitur in lib. de capt. Babyl. cap. de matrim. tom. 2. Lat. pag. 279: *Cum*

matrimonium fuerit ab initio mundi et apud infideles adhuc permaneat, nullae subsunt rationes, ut sacramentum novae legis et solius ecclesiae possit dici. Non minus enim erant matrimonia patrum sancta quam nostra, nec minus vera infidelium quam fidelium, nec tamen in eis ponunt sacramentum. 5. Nec potest Bellarminus hoc nomine jure taxare Lutherum, cum ipse c. 3. §. 10. scribit, *matrimonia gentilium esse vera, legitima et largo modo sacramenta.* Quinimo Innocentius pontifex c. gaudemus de divort. infidelium matrimonium vocat *sacramentum.* 6. Sanctitas conjugio tribuitur duplici sensu, vel quod sit medium, per quod donum sanctificationis fide in Christum justificatis confertur; vel quod sit signum indissolubilis conjunctionis. Priore sensu negamus in conjugio esse sanctitatem, id est negamus, conjugium esse medium divinitus institutum, per quod donum sanctificationis conferatur, hunc enim finem nec in ecclesia, nec extra ecclesiam obtinet. Posteriore sensu concedimus, in conjugio esse sanctitatem, id est concedimus, conjugium esse signum infallibilis conjunctionis inter Christum et ecclesiam, quem finem in sola quidem ecclesia ratione revelationis in verbo factae obtinet, sed ex eo non-
17. dum efficitur, quod sit sacramentum N. T. proprie sic dictum. 7. Semper igitur contra Bellarminum hoc urgemus. Si conjugium est N. T. sacramentum, utique in N. T. sacramentalis ejusdem institutio monstranda. Id vero cum fieri nequeat, ideo non potest pro sacramento N. T. proprie sic dicto agnosci. Repetitionem et confirmationem primaevae institutionis conjugii in N. T. a Christo factam legimus, sed sacramentalem institutionem nuspiam legimus. Leo papa in epist. 92. (in aliis est epist. 70.) ad Rustic. Narbon.: *Societas nuptiarum ab initio ita constituta fuit, ut praeter sexuum conjunctionem haberet in se Christi et ecclesiae sacramentum.* Bellarminus explicat *ab initio praedicationis Christi sive institutionis in N. T. factae*, sed Leo se ipsum clarissime interpretatur, dicit enim paulo ante, *multo prius quam initium Romani juris exstiterit*, hoc est ab ipso mundi exordio.

in am 20. Viderunt hoc Alphonsus a Castro lib. 11. contra haereses verbo Nuptiae haeres. 3. Petrus a Soto lect. 2. de matrimonio et alii Pontificii, unde in eam potius abire voluerunt sententiam, *quod ma-*
m. *trimonium non in N. demum T. coeperit esse sacramentum, sed jam inde a primaeva institutione tale fuerit*, quo etiam pertinet, quod Lombardus scribit 4. sent. dist. 26. lit. A: *Cum alia sacramenta post peccatum et propter peccatum exordium sumpserint, matrimonii sacramentum etiam ante peccatum legitur a Domino institutum, non tamen ad remedium, sed ad officium.* lit. B.: *Conjugii institutio duplex est. Una ante peccatum ad officium, quae facta est in paradiso, ubi esset torus immaculatus et nuptiae honorabiles* etc. *altera post peccatum ad remedium facta extra paradisum propter illicitum motum devitandum. Prima ut natura multiplicaretur; secunda ut natura exciperetur et vitium cohiberetur.* Bellarminus illis opponit *1. auctoritatem concilii Tridentini et Florentini*, quae sacramentum matrimonii a Christo in N. T. institutum esse tradant, ac sententiam quorundam Scholasticorum conciliis illis conformem, sed ex verbo Dei monstranda erat nova sacramentalis conjugii in N. T. institutio. *2. Manifestam rationem. Si matrimonium fuisset sacramentum ante Christi adventum, vel fuisset institutum in statu innocentiae, vel postea. Non in statu innocentiae, quia tunc nulla fuit necessitas gratiae sacramentalis, cum nulla esset concupiscentia vel difficultas, neque ullo remedio contra peccatum opus esset. In statu autem naturae corruptae non legitur ulla institutio matrimonii facta in toto Veteri Testamento, sed tantum restrictio quaedam quoad personas contrahentes. Praeterea in V. T. permissione Dei licita erant polygamia et repudium, quae duo pugnant cum ratione signi, et ideo tunc ne signum quidem erat matrimonium, neque eo tempore gratia tam necessaria in matrimonio quam nostro tempore est, cum facile potuerint homines illius temporis vel multitudine uxorum, vel libello repudii occurrere illis difficultatibus, ob quas nostro tempore gratiam requiri dicimus. Et quamvis eo tempore tenerentur Hebraei instituere filios in fide et religione Dei, tamen hic finis erat extrinsecus matrimonio illorum, intrinsecus autem est matrimonio Christianorum.* Respondemus: 1. Unam tantum conjugii institutionem novimus Gen. 2. descriptam, quae post lapsum et in N. T. fuit duntaxat repetita. Quodsi ergo in prima conjugii institutione nihil inveniri potest, quod probet, illud esse sacramentum proprie sic dictum, utique nec in repetitione et confirmatione institutionis post lapsum facta tale quid occurret. 2. In statu innocentiae non habent locum sacramenta proprie et accurate sic dicta, ut suo loco demonstratum. Conjugium institutum est in statu innocentiae. Ergo non est sacramentum proprie et accurate sic dictum. 3. Quo argumento Bellarminus probat, conjugium non fuisse sacramentum in V. T. eodem argumento probare possumus, quod non sit sacramentum N. T. Non fuisse sacramentum in V. T. ante Christi adventum probat ex eo, quod *non legatur ulla matrimonii institutio facta in V. T.* sed tantum restrictio quaedam *quoad* XV. 18.
personas contrahentes; eodem argumento probare possumus, conjugium non esse sacramentum N. T. quia non legitur nova institutio in N. T. sed tantum repetitio et confirmatio institutionis, Matth. 5. et 19. 4. Essentia et natura rei aestimanda est ex causis internis, materia et forma. Ubi causae internae sunt eaedem, ibi etiam res specie eadem censenda. Jam vero ex hypothesi Bellarmini conjugii in V. et conjugii in N. T. causae internae sunt eaedem, materia utrobique sunt corpora conjugum seu personae contrahentes; forma utrobique sunt signa mutuum consensum exprimentia. Ergo eadem erit essentia et natura conjugii in V. ac N. T. Finis aliquis externus et accessorius non mutat rei ipsius essentiam. 5. Bellarminus sumit tanquam concessum, quod est

adhuc controversum, Dei scilicet permissione et approbatione polygamiam in V. T. fuisse licitam, cum plurimi statuant, fuisse duntaxat toleratam, qua de re suo loco plenius. 6. De libello repudii expendimus dictum Salvatoris Matth. 19, v. 8: *Moses ad duritiem cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras, ab initio autem non fuit sic*, sanctio ergo illa politica ac permissio ad evitandum majus incommodum introducta nihil derogat divinae institutioni. 7. Apud multas gentes nec polygamia, nec libellus repudii in usu fuit, num ergo et illis gratia quaedam sacramentalis fuit necessaria? num et illis conjugium fuit sacramentum? 8. Et quid hoc est, quod Bellarminus asserit, *instituere filios in fide et religione Dei esse finem extrinsecum matrimonio piorum in V. intrinsecum vero matrimonio in N. T.?* Certe qui aequali jure et lege obstringuntur ad filiorum institutionem in fide et religione, illorum conjugio finis iste non est extrinsecus, sed intrinsecus. Pii conjuges in V. T. aequali jure et lege obstringuntur ad filiorum institutionem in fide et religione, ut constat ex dictis Gen. 18, v. 19: *Scio, quod Abraham praecepturus sit filiis suis et domui suae post se, ut custodiant viam Domini.* Deut. 6, v. 7: *Repetes haec verba filiis*, v. 20. *cum interrogaverit te filius tuus cras dicendo, quid sibi volunt haec testimonia? tunc dices* etc. c. 11, v. 19: *Docebis ea filios vestros, ut loquantur de eis.* Psalm. 44, v. 2: *Deus, auribus nostris audivimus, patres nostri annuntiaverunt nobis opus, quod operatus es in diebus eorum.* Proverb. 1, v. 8: *Audi fili mi disciplinam patris tui et ne dimittas legem matris tuae.* c. 3, v. 1: *Fili mi, ne obliviscaris legis meae, et praecepta mea cor tuum custodiat.* c. 4, v. 1: *Audite filii disciplinam patris et attendite, ut sciatis prudentiam.* c. 13, v. 24: *Qui parcit virgae suae, odit filium suum, qui autem diligit illum, instanter erudit vel mature castigat eum*, ex quibus intelligitur praeceptum apostolicum Eph. 6, v. 4: *Patres educate filios ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ κυρίου*, esse generale ad V. et N. T. parentes spectans. Idem ostendit exemplum Eli, qui negligentiae suae in filiorum educatione commissae poenas dedit gravissimas 1. Sam. 2, v. 29. Id ipsum probat aequalis necessitas hujus institutionis. Et in V. et N. T. nascuntur homines, ut notitia Dei propagetur et ecclesiae termini extendantur, quare cum salutaris illa Dei notitia mentibus hominum non innascatur; sed pia institutione ipsis sit instillanda, ideo parentibus incumbit non tantum corpora natorum fovere et fortunis ipsorum prospicere, sive ut apostolus loquitur, corporales *thesauros ipsis colligere* 2. Cor. 12, v. 14. sed etiam instituere eos in doctrina divinitus tradita et ad pietatis exercitia tenellos eorum animos assuefacere, quod esse parentum officium Plato, ex lumine naturae quodammodo intellexit, quando libr. 6. de legibus dicit, *operam nobis dandam, ut cultorem aliquem Deo nostri loco relinquamus.*

4. Deest

21. 4. Omne sacramentum proprie sic dictum habet annexam promissionem divinam de gratia seu fructu sacramenti, divina ordinatione signo sacramentali annexam et eo quasi vestitam. Sed conjugium non habet talem promissionem divinam de gratia sacramenti divina ordinatione signo sacramentali annexam. Ergo non est sacramentum. Excipit Bellarminus cap. 2. *matrimonio esse annexam gratiae promissionem, cum sit signum conjunctionis Christi et ecclesiae non solum per naturae conformitatem, sed etiam per spiritualem caritatem, qua Christus ecclesiam diligit et sancte gubernat, et ipsa ecclesia Christo adhaeret per fidem, spem et caritatem eique per obedientiam subjicitur;* unde c. 5. infert, Philippum in Apolog. confess. art. 13. et Chemnicium c. 2. part. exam. pag. 1291. *agnovisse, matrimonium habere promissionem aliquam gratiae et proinde istud Lutheri argumentum nihil valere.* Quare cum matrimonium sit signum a Deo institutum promissionem gratiae annexam habens, ex eo infert, *esse sacramentum proprie sic dictum.* Respondemus: 1. Ad sacramentum proprie sic dictum requiritur *promissio gratiae* non cujusvis, sed *evangelio propriae* de remissione peccatorum, reconciliatione cum Deo, sanctificatione Spiritus et vita aeterna. At talis gratia evangelio propria non est in conjugio. 2. Philippus et Chemnicius concedunt promissionem aliquam gratiae in conjugio piorum, sed non eam, quae est evangelii sive N. T. propria et quae sacramentum aliquod constituit. 3. Matrimonium est quidem signum conjunctionis Christi cum ecclesia divinitus institutum, sed *signum duntaxat significans et adumbrans*, quia illa Christi et ecclesiae conjunctio designatur et illustratur per matrimonium tanquam figuram et similitudinem aliquam. Sed in sacramento proprie sic dicto requiritur signum non nude significans et adumbrans, sed *offerens, applicans, conferens et obsignans* gratiam Dei evangelio propriam et peccatorum remissionem, quale signum in conjugio non occurrit. 4. Ex Bellarmini ἐνστάσει id duntaxat colligitur, in generali et lata quadam significatione, qua sacramentum definitur *sacrae rei signum*, conjugium vocari posse sacramentum, nequaquam vero si de stricta et propria sacramenti significatione quaeratur, quia sacramenta proprie sic dicta non sunt tantum *signa*, *sed etiam causae instrumentales* gratiae, ut suo loco ostendimus, et confirmat etiam Gabr. Biel 4. sentent. distinct. 1. quaest. 1. artic. 5. neque cujusvis gratiae, sed evangelio propriae.

22. 5. In quolibet sacramento proprie dicto est promissio aliqua non de quibusvis donis Dei sive corporalibus, sive spiritualibus, sed *promissio gratiae seu justificationis*, hoc est gratuitae reconciliationis, remissionis peccatorum et in summa de toto beneficio redemtionis, ac promissio illa non in genere tantum vel significatur, vel annuntiatur, sed virtute Dei offertur, exhibetur, applicatur et obsignatur singulis, qui fide sacramentis utuntur. Talis

promissio gratiae et promissionis applicatio non invenitur in conjugio. Ergo conjugium non est sacramentum. Certe conjugium non habet illam promissionem additam, quod per ritum illum copulationis applicetur gratia Dei seu remissio peccatorum per Christum parta, nec potest conjux dicere: *Credo tam certo, me habere remissionem peccatorum propter Christum et vitam aeternam, quam certo mihi tradita est uxor in matrimonium*, quia destituitur verbo promissionis. Bellarminus excipit *1. argumentum niti falso fundamento, quod omnia sacramenta instituta sint ad remissionem peccatorum, cum eucharistia non ad peccata remittenda, sed ad vitam spiritualem per baptismum acquisitam alendam et conservandam sit instituta.* Respondemus: Contrarium ostendimus in tract. de sacram. §. 19. et 55. et in tractat. de euchar. §. 216. et seqq. hoc loco breviter dicimus: Inclusio unius non est exclusio alterius. Eucharistia instituta est ad vitam spiritualem alendam et conservandam, sed ex eo inferri nequit, quod
XV. 20. non sit instituta ad applicandam et obsignandam promissionem de remissione peccatorum. In ipsis namque institutionis verbis dicit Christus: *Bibite, hoc est novum testamentum in meo sanguine.* Jam vero novum testamentum etiam hoc complectitur: *Propitius ero iniquitati eorum et peccati eorum non recordabor amplius*, Jer. 31, v. 34. Et notanter addit Christus, illum sanguinem in sacra coena nobis bibendum exhiberi, *qui pro peccatis nostris est effusus*, ut ostendat, bibitione sanguinis in sacra coena nos confirmari, quod ad nos beneficia N. T. pertineant, inter quae praecipuum est remissio peccatorum. Caro et sanguis Christi sunt non solum spiritualis animae cibus et potus, sed etiam pretium nostrae redemtionis. Christus igitur exhibitione sui corporis ad manducandum et sanguinis sui ad bibendum promissionem de remissione peccatorum suo corpore et sanguine parta credentibus in sacra coena applicat, confirmat et obsignat, cum qua applicatione et obsignatione nutritio ad vitam spiritualem minime pugnat, sed eidem subordinatur. *2. Sacramentum non esse institutum ad confirmandam et obsignandam promissionem, sed ad significandam et conferendam gratiam.* Respondemus: Contrarium demonstravimus in tractatu de sacram. §. 87. Bellarminus ex inclusione unius denuo procedit ad exclusionem alterius et ex subordinatis facit pugnantia. Sacramenta instituta esse ad significandam et conferendam gratiam concedimus, sed ex eo inferri nequit, quod non sint instituta ad confirmandam et obsignandam promissionem. Quid clarius pronuntiato apostolico Rom. 4, v. 11: *Circumcisio est sigillum justitiae fidei?* Jam vero sigilli proprium est testificari, confirmare et obsignare id, cui annectitur. Ergo etiam circumcisio testificatur, confirmat et obsignat promissionem. Quod autem de circumcisione dicitur, idem ad reliqua sacramenta applicari potest, quia ut in causa efficiente principali, ita in causa finali generica omnia sacramenta conveniunt. *3. Falsum esse, quod conjugium non sit ceremonia exterior a Deo instituta ad promissionem confirmandam, cum ipsa externa et visibilis conjunctio viri et feminae, quae per solennia verba coram ecclesia fieri solet, ceremonia externa sit atque a Deo instituta, et ex eo confirmari possit promissio illa divina, quod ecclesiam suam Christus nunquam omnino sit deserturus.* Respondemus: 1. Bellarminus sibi contradicit. Hoc enim loco signum sacramentale quaerit in *conjunctione viri et feminae, quae per verba solennia coram ecclesia fieri solet*, et tamen postea c. 6. §. 2. contra Canum disputat, qui illud *solum matrimonium statuit esse sacramentum, quod a ministro ecclesiastico sacris et solennibus verbis celebratur.* Si in conjunctione illa viri et feminae, quae fit per verba solennia coram ecclesia, sacramentale signum sive ceremonia sacramentalis quaerenda, utique illud duntaxat conjugium, quod sacris et solennibus verbis coram ecclesiae ministro celebratur, sacramenti loco erit habendum. Ratio connexionis est manifesta, quia in conjugio absque illa ecclesiastica benedictione contracto non invenitur illa sacramentalis ceremonia, et sic stat sententia Cani. 2. Externam et visibilem conjunctionem viri et feminae, quae per solennia verba coram ecclesia fieri solet, esse ceremoniam externam atque a Deo institutam, duplici modo intelligi potest, vel quod sit ceremonia *in specie et expresse* a Deo instituta, quo modo baptismum et eucharistiam sacramenta divinitus instituta dicimus; vel quod sit ceremonia in se ac per se quidem ἀδιάφορος, interim tamen divinae conjugii institutioni explicandae inserviens, exemplo Dei Evam Adamo adducentis et utrique benedicentis Gen. 2, v. 22. conformis, regulae apostolicae, *quod omnia decenter et ordine fieri* debeant 1. Cor. 14, v. 40. apprime congrua et ad dignitatem matrimonii illustrandam accommodata. Posteriore sensu externam et visibilem conjunctionem viri et feminae, quae fit per verba solennia coram ecclesia, esse ceremoniam externam a Deo institutam concedimus, priore vero negamus, et ex eo porro concludimus, quod conjugium non sit sacramentum proprie dictum, XV. 21.
quia ad illud requiritur divina institutio priori modo descripta. 3. Ad illud, ut ex conjugio fiat sacramentum proprie dictum, non sufficit, promissionem illam, quod Christus nunquam sit ecclesiam deserturus, conjunctione individua viri et feminae velut signo et imagine quadam adumbrari, sed insuper requiritur, ut promissio illa per conjugium tanquam signum sacramentale applicetur, obsignetur et confirmetur. Pii conjuges matrimonium suum intuentur non tanquam medium, per quod Christo inferantur et spirituale conjugium cum ipso contrahant, sed duntaxat tanquam spiritualis illius cum Christo conjunctionis typum. 4. Ac si vel maxime per conjugium fieret applicatio, obsignatio et confirmatio illius promissionis de Christi erga ecclesiam amore, tamen nondum evictum esset, conjugium esse sacramentum proprie dictum, quia ad illud requiritur promissio gratiae non cujusvis, sed evangelio pro-

priae de remissione peccatorum, reconciliatione cum Deo, justitia et vita aeterna in signo externo divinitus oblatae et credentibus applicatae. 5. Si nuda significatio conjunctionis Christi cum ecclesia in matrimonio proposita sufficit, ut matrimonium sit sacramentum, utique etiam in baptismo ablutio externa erit duntaxat signum ablutionis internae et in sacra coena manducatio panis et vini externa erit duntaxat signum manducationis corporis Christi et bibitionis sanguinis Christi interius peractae, cum tales significationes ad sacramentum aliquod N. T. proprie sic dictum constituendum sufficiant ex hypothesi hujus Bellarminianae exceptionis. Sed consequens Bellarminus ipse refellit et contra Calvinianam illam hypothesin nobiscum pugnat lib. 2. de sacram. in gen. c. 1. et seqq.

2. Ex mandati divini deficientia

23. *2. Ex mandati deficientia.* Sacramento proprie dicto additum est mandatum, quod omnes eo uti debeant ad fidei confirmationem et beneficiorum spiritualium participationem. Sic de baptismo dicitur Matth. 28, v. 19: *Baptizate omnes gentes;* de eucharistia dicitur Matth. 26, v. 26: *Accipite, comedite, hoc est corpus meum,* v. 27. *bibite ex eo omnes.* 1. Cor. 11, v. 26: *Quoties manducabitis panem hunc et calicem Domini bibetis, mortem Domini annuntiabitis.* At tale mandatum universale et generale de ineundo matrimonio non habetur, quod omnes eo uti debeant, et quidem fine eo, ut fides in illis confirmetur et gratiae in evangelio propositae participes reddantur, excipiuntur enim a Christo Matth. 19, v. 12. Paulo apostolo 1. Cor. 7, v. 7. et 8. qui dono continentiae instructi sunt, quibus liberum relinquitur, an velint matrimonii vinculo alligari, quin etiam *ob instantem necessitatem* illis *melius* esse dicitur extra conjugium vivere 1. Cor. 7, v. 26. Non est, quod excipias, *etiam infantes ad eucharistiae sacramentum participandum non obstringi,* 1. Cor. 11, v. 28. *nec tamen ex eo effici, eucharistiam non esse sacramentum proprie sic dictum. Item judicium esse de matrimonii sacramento, quod itidem non desinat esse sacramentum, licet ad illud non omnes obligentur.* Respondemus enim, esse rationem maxime disparem, quia infantes destituuntur aliquo requisito ad eucharistiae participationem necessario, puta, quod probare sese nequeant, excipiuntur igitur ab obligatione ad usum eucharistiae. At dono continentiae instructi non destituuntur aliquo requisito ad matrimonii contractum necessario (neque enim de eunuchis, qui vel de utero matris sic nati sunt, vel qui ab hominibus tales facti, nobis sermo est, sed *de illis, qui se castrant propter regnum coelorum* Matth. 19, v. 12. hoc est quibus continentiae dono divinitus ornatis datum et concessum est libere a matrimonio abstinere). Ergo non exciperentur ab obligatione ineundi matrimonium, si matrimonium esset sacramentum N. T. proprie sic dictum. Qui in coelibatu pie et caste vivit, non minus placet Deo, quam qui in conjugio
XV. 22. vivit, et vicissim, qui caste vivere potest extra matrimonium, non peccat, sive conjugium ineat, sive ab eo abstineat, illud totum et omne liberae ipsius voluntati est relictum, 1. Cor. 7, v. 25. at baptismus et coena Dominica, utpote sacramenta divinitus instituta, non sunt tales res adiaphorae ac liberae.

3. Ex sacramentorum efficientia.

24. *3. Ex sacramentorum natura et efficientia.* 1. Sacramenta sunt salutaria organa, per quae homines in ecclesiasticam et spiritualem societatem invicem colligantur. 1. Cor. 12, v. 13: *Omnes in uno Spiritu baptizati sumus in unum corpus sive Judaei, sive gentiles, sive servi, sive liberi, et omnes in unum Spiritum potati sumus.* 1. Cor. 10, v. 17: *Unus panis, unum corpus multi sumus, quia omnes de uno pane participamus.* Gal. 3, v. 27: *Quotquot in Christum baptizati estis, Christum induistis.* v. 28. *omnes vos unum estis in Christo.* Eph. 4, v. 4: *unum corpus,* v. 5. *unum baptisma.* Sed conjugium non est tale organum ac medium, per quod in ecclesiasticam et spiritualem societatem homines copulentur, est enim tantum nexus seu copula vitae externae et politicae, unde etiam inter fideles et infideles, pios et impios conjugium est verum ac ratum, 1. Cor. 7, v. 12. Sane conjugium est res divina, tum *ratione causae efficientis,* quia est a Deo institutum, et quidem in statu innocentiae; tum *ratione alicujus finis,* quia institutum est ad ecclesiae propagationem; tum *ratione adjuncti,* quia est typus spiritualis conjugii inter Christum et ecclesiam, ac pii conjuges in pietate sese mutuo aedificant; interim tamen *respectu causarum internarum* et *respectu reliquorum finium* est res politica et humana, quia est unius maris et unius feminae in carnem unam legitima copulatio ad generis humani propagationem instituta, ac regitur honestis magistratus civilis legibus atque inter ipsos gentiles locum obtinet. 3. Sacramenta sunt media, per quae spirituales liberi et filii gratiae generantur, ideoque ad efficiendam et promovendam vitam spiritualem, coelestem et aeternam immediate spectant. Sic baptismus est *lavacrum regenerationis et renovationis* Tit. 3, v. 5. per quod homo *regeneratur ad vitam aeternam* Joh. 3, v. 5. corpore et sanguine Christi in eucharistia *alimur ad vitam aeternam* Joh. 6, v. 51. 54. sed in conjugio ac per conjugium generantur liberi carnales ac terreni, adeoque etiam hodie post lapsum sanctissimorum conjugum liberi *natura sunt filii irae sicut et ceteri* Eph. 2, v. 3. Non est, quod excipias, *etiam vere et proprie dicta sacramenta non semper efficere spiritualem societatem, quando scilicet impoenitentibus et incredulis conferuntur,* id enim totum est ex accidenti, ac proinde non tollit finem, propter quem sunt instituta, videlicet ut efficiant spiritualem quandam inter participantes societatem. 3. Sacramenti proprie sic dicti natura et efficacia in cujusque propria institutionis sede clare ac manifeste est proposita, ut certi quid de ea statui possit ac debeat. Sed de matrimonii sacramento Pontificii non possunt certi quippiam ex Scripturis proferre, sed divortiis opinionum inter se plurimum discrepant *1. in genere.* Quidam statuunt, esse sacramentum proprie sic dictum, quidam vero negant, ut postea videbimus. Canus

distinctione inter *matrimonium privatim contractum et sacris ac solennibus verbis a ministro ecclesiastico celebratum* litem hanc componere studet, illud concedit, non esse sacramentum, hoc vero sacramentum esse totis viribus asserit. Sed Bellarminus hanc distinctionem repudiat. *2. In institutionis tempore.* Qui conjugium sacramentum esse statuunt, eorum aliqui jam inde a primo institutionis tempore etiam in V. T. sacramentum fuisse pugnant, quidam vero in N. demum T. sacramenti nomen et naturam illud sortitum fuisse censent, ut superius vidimus. *3. In materia.* Quidam existimant, materiam hujus sacramenti esse verba consensum exprimentia, quatenus determinantur, Richardus 4. sent. dist. 26. art. 4.
V. 23. quaest. 2: *Verbum primo prolatum est materia et verbum secundo prolatum est forma;* quidam vero statuunt, materiam esse ipsas personas contrahentes seu conjugum corpora. Vide supra §. 17. *4. In forma.* Quidam statuunt, formam hujus sacramenti esse verba consensum mutuum exprimentia, quatenus determinant; quidam vero ipsam conjugum societatem et conjunctionem; quidam canonistae in c. Tua nos. de spons. volunt, *quod verba sint forma et consensus sit materia;* Gropperus in enchir. Colon. in tract. de sacr. matrim. eo inclinat, *quod forma hujus sacramenti sit consensus in verbis illis Domini, quod Deus conjunxit, homo non separet, fundatus.* Cui proxime accedunt Alphonsus a Vera Cruce in appendice fol. 13. et seqq. Johannes de Cambis in compendio theol. veritatis lib. 6. c. 38. Canus lib. 8. locor. theol. c. 5. *qui verba et benedictionem sacerdotis statuunt esse formam essentialem matrimonii,* quos adducit et refellit Piso Soaccius part. 2. tract. de sponsal. pag. 40. *Si verba sacerdotis* (inquit) *essent de forma, non relinqueretur arbitrio sacerdotis, sed posita fuissent formalia, quae nulli mutare licuisset, ut in baptismo.* Carerius libr. 4. de matrim. c. 1. *consensum* statuit esse formam, cum ab eo pendeat esse matrimonii. Et quid multis? Canus libr. 8. locor. theol. c. 5. p. 392. aperte et sine circuitione fatetur, *theologos scholasticos non definivisse, an matrimonium gratiam conferat, atque in materia et forma hujus sacramenti statuenda adeo esse ambiguos et inconstantes, ut ineptus futurus sit, qui in tanta illorum varietate ac discrepantia rem aliquam certam, constantem et exploratam conetur efficere.* Ibidem sic loquitur Canus: *Communiter tenent Scholastici, matrimonium sine ministro profano more contractum continere in se veram formam sacramenti, in quo videntur jure a Lutheranis irrideri. 5. In ministro.* Quidam, inter quos est Bellarminus, ministros hujus sacramenti statuunt ipsos conjuges. *Cum ad ministrum* (inquit Bellarminus c. 6.) *proprie pertineat verba formae pronuntiare et per ea sacramenta conficere, et in hoc sacramento verba a conjugibus proferantur, necesse est, conjuges ipsos proprios hujus sacramenti ministros esse.* Sed Melchiori Cano atque aliis absurdum videtur ipsos conjuges sacramenti hujus ministros statuere, *ideo existimant, ecclesiae ministrum esse legitimum hujus sacramenti dispensatorem. 6. In applicatione.* Capreolus in 4. sent. dist. 26. q. un. artic. 3. ad 5. et Johann. Eccius homil. 73. de sacram. statuunt, *debere eos conjugatos, qui convertuntur ad fidem, post baptismum iterum contrahere inter se matrimonium, et tum demum contractum illum fieri sacramentum;* sed Thomas de Argentina 4. dist. 39. quaest. 1. art. 1. ad 1. et Paludanus 4. dist. 26. q. unic. dicunt, *sine novo contractu matrimonium, quod ante baptismum non erat sacramentum, statim post baptismum esse sacramentum, quia jam actu significat, quod antea solum in potentia significabat.* Canus diceret, conjuges ad fidem conversos per ministrum ecclesiae denuo copulari debere et hac ratione ex contractu matrimonii fieri sacramentum. Bellarminus inquit: *Sive conjugati post baptismum iterum contrahant, sive in antiquo contractu persistant, ille consensus mutuus signo aliquo, aut saltem ipsa copula expressus sacramentum conjugii facit in iis, jam per baptismum capaces sacramentorum effecti sunt.* 4. Nullum sacramentum verum et divinitus institutum ab ecclesia abrogari potest vel debet, ut constat. At matrimonium clandestinum ante concilii Tridentini definitionem fuit verum matrimonium et *sacramentum* teste Bellarmino de matr. c. 20. resp. ad 1. ergo non debuisset a concilio *irritari* (ut Bellarminus loquitur), quia vero irritum fuit a concilio pronuntiatum, ideo non est nec unquam fuit sacramentum.

25. 4. Ex multiplici Pontificiorum *ἀντιλογίᾳ*. 1. Si matrimonium esset sacramentum, non pugnaret cum aliis sacramentis. Jam vero Pontificii docent, illud pugnare cum sacramento ordinis, quia clericos in majoribus ordinibus constitutos a conjugio arcent. Ergo matrimonium non est sacramentum. Bellarminus excipit, *sacerdotes non arceri a matrimonio propter sacramentum, quod in matrimonio est, sed propter impedimenta et seculares curas, quae necessario matrimonium consequuntur,* quia 1. Cor. 7. *qui cum uxore est, dicitur sollicitus esse, quae sunt mundi, quomodo placeat uxori.* Respondemus: 1. Si vel maxime sacerdotes Pontificii non arceantur a conjugio propter sacramentum, tamen arcentur ab eo, quod ex Pontificiorum hypothesi est sacramentum. Perstat igitur adhuc nostrum argumentum. Nullum sacramentum pugnat cum alio sacramento. Conjugium est sacramentum. Ergo non pugnat cum ordinis sacramento, et per consequens, utrumque sacramentum potest uni eidemque objecto applicari. Pontificii id non concedunt, quia negant, in clericis et conjugii et ordinis sacramentum simul consistere posse, ergo statuunt, unum sacramentum pugnare cum altero, quod est absurdum. 2. Argumentamur etiam hoc modo: A sacramento proprie sic dicto nemo arcendus est, qui ejus participationem expetit et requisitis ad illius participationem necessariis est instructus. Ratio est, quia sacramenta sunt bona totius ecclesiae, non pro uno tantum, sed pro omnibus ecclesiae ordinibus instituta, ac sunt media salutaria, per quae spiritualia beneficia hominibus con-

4. Ex multiplici Pontificiorum ἀντιλογίᾳ. XV. 24.

1. De matrimonii cum aliis sacramentis pugnantia.

feruntur. Jam vero Pontificii clericos in majoribus ordinibus constitutos arcent a conjugio, cum tamen illi conjugii libertatem sibi concedi expetant, ut ex historia Tridentini concilii constat, et requisitis ad conjugii contractum necessariis instructi sint, id quod ipsa praxis testatur. Ergo non agnoscunt, conjugium esse proprie sic dictum sacramentum. Si dispensatio sacramentorum ad clericos pertinet, cur ab hujus sacramenti dispensatione et participatione eosdem excludunt? (Bellarminus enim statuit c. 6. *ipsas personas contrahentes esse ministros et dispensatores hujus sacramenti.)* Si per hoc sacramentum gratia Dei et Spiritus sancti dona dispensantur, cur sacrificuli hoc medio gratiam Dei et Spiritum sanctum consequendi privantur? *Per actum conjugalem posse acquiri gratiam Spiritus sancti, quando actus ille est actus justitiae, vel obedientiae, vel caritatis,* scribit Bellarminus c. 5. §. 41. cur igitur sacrificuli ab hoc actu arcentur? 3. Ruardus Tapperus ad art. 18. p. 215. expresse asserit, *non solum a coitus libidine, sed a sacramento ipso arceri sacerdotes, ut non liceat eis contrahere.* Ac Bellarminus ipse hoc capite §. Secundo sic scribit: *Falso assumit Calvinus, sacerdotem non arceri a sacramento matrimonii ex sententia Catholicorum, sed solum a coitu. Arcentur enim plane sacerdotes non a coitu tantum, sed etiam a sacramento matrimonii, non quidem ratione sacramenti, sed ratione eorum, quae sacramento sunt annexa.* Quod ipsum etiam ex hypothesi Scholasticorum colligitur. Disputant enim Lombardus 4. sent. dist. 26. G. et Gratianus c. Cum societas etc. Non est dubium. 27. q. 2. *de ratione sacramenti esse ipsum congressum conjugalem, quippe per quem figuretur conjunctio Christi cum ecclesia per naturae conformitatem, dum scilicet conjuges efficiuntur una caro.* Sic ergo concludimus: clerici arcentur a congressu conjugali. Congressus conjugalis est de ratione sacramenti. Ergo arcentur ab eo, quod in conjugio habet rationem sacramenti. Bellarminus regerit, *de copula conjugali esse duas opiniones Catholicorum* (Romanensium). *Quidam enim docent, copulam illam nec sacramentum, nec partem sacramenti esse, sed actum solum sive officium matrimonii, ac proinde aliquid accidentarium respectu matrimonii; alii volunt, copulam conjugalem esse partem quandam sacramenti, non quidem essentialem, sed integralem, et ideo ante copulam appellari ratum, sed non con-*
XV. 25. *summatum, omnes tamen in eo convenire, quod copula non sit pars essentialis, ac proinde sacramentum matrimonii totum ac plenum quoad partes essentiales inveniri in contractu per verba de praesenti.* Respondemus: Si copula conjugalis est pars sacramenti integralis et sacerdotes arcentur a conjugio ratione copulae, utique etiam arcentur ab eo propter partem aliquam sacramenti integralem, ac proinde propter aliquod ad ipsum sacramentum pertinens. Vicissim, si copula carnalis esset pars sacramenti integralis, non posset omitti citra violationem totius. At potest omitti, ut hoc loco disputat Bellarminus. Ergo aut pars integralis non erit, aut totum non amplius erit integrum ac verum sacramentum. Atque eo spectant canones a Gratiano et Lombardo allegati. Bellarminus regerit, *illos esse corruptos, cum in epistola Leonis, ex qua adducti sunt, omissa sit negatio.* Respondemus: Corruptela illa multis seculis recepta ostendit, qua fide Gratianus scripta veterum tractaverit; ac si vel maxime negatio illa omittatur, tamen nobis sufficit, quod Bellarminus concedit, *copulam conjugalem ad integritatem sacramenti pertinere. Si desit* (inquit) *copula, significatio quaedam deerit, puta conjunctionis Christi cum ecclesia per naturae conformitatem, nec tamen omnis significatio deerit, quia significatur adhuc conjunctio Christi cum ecclesia, vel cum quavis anima per amorem spiritualem, et ideo conjugium illud sacramentum quidem erit, sed aliqua ex parte imperfectum et non consummatum.* Ex eo enim sic concludimus: Absque quo sacramentum aliquod est imperfectum, illud pertinet ad integritatem sacramenti. Absque copula carnali conjugium est sacramentum imperfectum. Ergo copula carnalis pertinet ad integritatem sacramenti. Ulterius: Clerici a conjugio arcentur propter copulam conjugalem, c. proposuisti. dist. 82. Ergo propter aliquod ad integritatem sacramenti pertinens et per consequens propter ipsum sacramentum. Quando igitur Bellarminus dicit, *sacerdotes arceri a matrimonii sacramento non quidem ratione sacramenti, sed ratione eorum, quae sacramento annexa sunt,* breviter addimus: copula conjugalis annexa est matrimonio ex Bellarmini hypothesi ut pars integralis, absque qua conjugii sacramentum est imperfectum. Ergo non per accidens, sed per se illi annexa est. Jam vero arcentur sacerdotes a conjugio propter copulam, ergo propter aliquod, quod per se conjugio ut sacramento est annexum, et per consequens etiam ab ipso sacramento, quatenus est tale. 4. Bellarminus sibi manifeste contradicit, quando in responsione ad quintum argumentum §. 26. scribit: *Qui uxores duxerunt et ex consensu mutuo continentiam perpetuam profitentur, sacris ordinibus initiari possunt, et tamen simul veri conjuges et sacerdotes sunt.* et postea §. 36. subjicit: *Arcentur plane sacerdotes non coitu tantum, sed etiam a sacramento matrimonii, non quidem ratione sacramenti, sed ratione eorum, quae sacramento sunt annexa.* Si enim aliqui possunt esse simul veri conjuges et sacerdotes, utique non arcentur plane sacerdotes a sacramento matrimonii. Et vicissim, si sacerdotes plane arcentur a matrimonii sacramento, non poterunt simul esse conjuges et sacerdotes. Quid de voto perpetuae continentiae a conjugibus emisso sit statuendum, suo loco videbimus. 5. Falsum est, quod Bellarminus asserit, *tantum propter impedimenta et seculares curas, quae matrimonium consequuntur, sacerdotes ab hoc sacramento arceri.* Legantur decreta Siricii et Innocentii, ac manifeste apparebit, propter aliquod ad ipsum conjugium pertinens illud fieri. 6. Impedimenta illa et curae, quae matrimonium consequun-

tur, non sunt sufficientes hujus prohibitionis causae. Id quidem ex illis colligitur, quod instructis continentiae dono melius sit a conjugio abstinere, sed qui absque conscientiae vulnere et interioribus flammis extra conjugium vivere nequeunt, illi nulla habita difficultatum et curarum matrimonialium
26. ratione ad conjugium sese vocari statuant, qua de re in quaestione de coelibatu plura dicentur, ubi etiam monebitur, apostolum, quando dicit, maritum solicitum esse de iis, quae sunt mundi, quomodo placeat uxori, potissimum loqui de conjugiis inter fidelem et infidelem contractis, quae apud Corinthios eo tempore erant frequentissima. 6. Quod Bellarminus addit, *absurdum non esse, ut qui unum sacramentum habeat, arceatur ab alio, licet utrumque sanctum et Deo gratum sit, quando unius ministerium alterius functionem impediat, cum apostoli Actor. 6. rejecerint a se munus ministrandi mensis, ut verbo Dei et orationi diligentius instarent, cumque 1. Timoth. 5. reprehendantur viduae, quae ad ecclesiae ministerium assumtae nubere volebant*, illud facilem habet explicationem. Non enim hoc loco quaeritur de diversis officiis, quibus una eademque persona commode sustinendis par esse nequit, sed de sacramentis, an diversa sacramenta ab una eademque persona participari possint? Officia illa ecclesiastica fuisse sacramenta proprie sic dicta, non potest Bellarminus probare, imo nec salvis suis hypothesibus asserere, alias peculiare aliquod sacramentum fingendum erit pro viduis ad ministeria quaedam aegrotis, exsulibus et peregrinis praestanda olim adhibitis

26. 2. In omni sacramento proprie sic dicto offertur Spiritus sancti gratia et credentibus etiam confertur. Pontificii negant, in conjugio offerri et conferri Spiritus sancti gratiam, quinimo negant, in copula conjugali Spiritum sanctum adesse. Ergo negant, conjugium esse sacramentum proprie dictum. Bellarminus excipit, 1. *copulam carnalem non esse ipsum sacramentum, sed secundum quosdam partem duntaxat sacramenti integrantem.* Respondemus: Si copula est pars integralis sacramenti, utique etiam collatio gratiae non erit de ea negate, sed potius affirmate praedicanda. Quae enim de toto sacramento praedicantur, ea de partibus integrantibus, quatenus sunt actu ejusdem partes, non negate, sed affirmate praedicantur. Sic, quia de tota eucharistia praedicatur, quod sit animae nutrimentum, ideo etiam de calice eucharistico, quatenus est pars eucharistiae integralis, recte dicitur, quod sit animae nutrimentum. *2. Ex eo, quod copula statuitur pars quaedam integrans sacramenti, non sequi, in copula debere ordinarie sacramentalem gratiam dari, quia gratia tunc datur, cum conjuges per verba de praesenti matrimonium contrahunt, tunc enim sacramentum quoad essentiam ministratur.* Respondemus: nec per copulam conjugalem, nec per consensum verbis de praesenti expressum datur gratia sacramentalis, nulla enim exstat promissio de gratia evangelio propria ac peccatorum remissione per conjugium obtinenda. *3. Verba illa, quod in copula conjugali nunquam adsit Spiritus sanctus, esse Origenis, qui non sit ejus in ecclesia auctoritatis, ut ipsius sententia necessario sit approbanda; deinde Origenem nihil affirmare, denique verborum sensum esse, quod praesentia Spiritus sancti non adsit ad eum actum efficiendum auxilio aliquo speciali, cum opus conjugale sit bonum naturale.* Respondemus: verba illa non solum citantur a Lombardo 4. sentent. dist. 32. lit. D. sed etiam relata sunt in jus canonicum. c. Connubia etc. q. 32. q. 2: *Connubia legitima carent quidem peccato, non tamen tempore illo, quo conjugales actus geruntur, praesentia Spiritus sancti dabitur, etiamsi propheta videatur esse, qui officio generationis obsequitur.* c. Quidquid etc. caus. et quaest. iisdem: *Non datur praesentia sancti Spiritus tempore, quo conjugales actus geruntur.* c. sciatis etc. caus. 33. quaest. 4: *Quicunque uxori debitum reddit, vacare non potest orationi nec de carnibus agni comedere debet.* c. vir cum propria etc. caus. et quaest. iisdem: *Vir cum propria uxore dormiens, nisi lotus aqua ecclesiam intrare non debet; quamvis diversae hominum nationes de hac re diversa sentiant, atque alia custodire videantur, Romanorum tamen semper* XV. 27.
ab antiquioribus usus fuit post admixtionem propriae uxoris et lavacri purificationem quaerere et ab ingressu ecclesiae paululum temperare. In revelationibus Brigittae libr. 1. cap. 26. dicit Christus: *Cum conjuges veniunt ad lectum, tunc statim discedit ab eis Spiritus meus et appropinquat spiritus impurus.* Hieronymi vox est a Pontificiis dilaudata: *Quando impleo officium mariti, non impleo officium Christiani.* Plura hujus generis occurrent in sequenti argumento, ex quibus constabit, a Pontificiis actui conjugali opponi praesentiam Spiritus sancti, mundiciem et sanctitatem.

3. De conjugii ignominia.

27. 3. De sacramento proprie sic dicto affirmari nequit, quod sit immundicies, pollutio et carnales sordes. Pontificii conjugio tales flosculos tribuunt, ut patet ex epistolis Innocentii et Siricii relatis in jus canonicum. c. Proposuisti etc. dist. 82. cap. plurimos etc. ead. Ergo negant, esse sacramentum. Bellarminus excipit, 1. *Siricium non damnare conjugia simpliciter, sed monachorum et sacerdotum conjugia, qui illicitis nuptiis implicari volebant.* Respondemus: quaestio est, an sacerdotes possint esse conjuges. Negant Siricius et eum secutus Innocentius inter alia hisce argumentis: 1. quia *sacerdotes debent esse continentes;* 2. quia *qui serviunt sacris oblationibus, puri et ab omni labe purgati esse debent;* 3. quia *sacerdotes debent esse sancti, sicut scriptum est: Sancti estote, quoniam et ego sanctus sum;* 4. quia *si contaminatus fuerit sacerdos carnali concupiscentia, quo merito se exaudiri posse credit, cum dictum sit: Omnia munda mundis, coinquinatis autem et infidelibus nihil est mundum;* 5. quia *apostolus dicit: Qui in carne sunt, Deo placere non possunt.* Ex hisce mediis terminis non possunt fieri integri syllogismi, nisi de conjugio id negetur, quod de sacerdotibus affirmatur, et vicissim de sacerdotibus negetur, quod de conjugio affirmatur, hoc modo:

In conjugio non est continentia, nec puritas, nec sanctitas. Sed in sacerdotibus requiritur continentia, puritas et sanctitas. Ergo sacerdotes non debent vivere in conjugio. Vicissim: in conjugio est labes, carnalis concupiscentia et immundicies. Sed a sacerdotibus abesse debet omnis labes, carnalis concupiscentia et immundicies. Ergo sacerdotes non debent vivere in conjugio. Si dicas, *ideo illa dicta ad sacerdotum conjugia applicari,* quia sunt illicita; respondeo, et peti principium et mutari quaestionis statum. Quod principium petatur, demonstratum fuit suo loco, quando libertatem conjugii sacerdotibus vindicavimus. Quod mutetur quaestionis status, patet ex verbis Innocentii. Propositum enim est Innocentio demonstrare ex Scriptura, quod sacerdotum conjugia sint illicita, *de his* (inquit, qui in diaconi ministerio aut in officio presbyterii positi filios generant) *manifesta est divinarum legum disciplina,* ac postea subjicit illa argumenta, in quibus nullus nervus, nullus nexus, nisi conjugium et mundicies, matrimonium et sanctitas sibi invicem opponantur. Videt hoc Bellarminus, ideo 2. subjicit. *Si in actu matrimonii turpitudinem et immundiciem aliquam esse diceremus ratione concupiscentiae et rebellionis membrorum, nihil diceremus divinis literis repugnans.* Respondemus: imo vero adversatur id disertis verbis apostoli *τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος* Hebr. 13, v. 4, ex quo Paphnutius in concilio Niceno hanc conclusionem deduxit, quod *consuetudo cum propria uxore in conjugio sit castitas.* Socrates libr. 1. histor. c. 8. Sozomenus libr. 1. c. 22. c. Nicena etc. dist. 31. adversatur omnibus Scripturae dictis, in quibus conjugium turpitudini et immundiciei opponitur 1. Thess. 4, v. 3. adversatur sanctae Dei ordinationi in paradiso institutae, adversatur sanioribus Pontificiis. Ribera in comm. Hebr. 13: *Torus immaculatus dicitur et impollutus, cum nullo adulterio foedatur.* Peraldus in tract. de temperant.: *Conjugii usus di-*
XV. 28. *citur torus immaculatus,* adversatur ipsi Bellarmino, qui in hoc ipso capite §. 41. dicit, *per actum conjugalem acquiri posse gratiam Spiritus sancti, quando actus iste est actus justitiae vel obedientiae vel caritatis.* At si in actu conjugali est turpitudo et immundicies, quomodo per illum acquiri potest gratia Spiritus sancti? Frivolum est, quod dicitur, *ratione concupiscentiae et rebellionis membrorum turpitudinem et immundiciem in eo recte statui,* distinguendum enim inter ipsum actum conjugalem legibus conjugii congruentem et inter peccati labem post lapsum actum illum exercentibus, imo omnibus hominibus etiam illis, qui in coelibatu vivunt, adhaerentem. Sane post lapsum libidinis lepra sanctissimo generationis operi adhaeret, idque non minus quam totam hominis naturam contaminat, interim nec conjugium desinit esse sancta Dei ordinatio, nec actus conjugalis propterea in se ac per se est turpitudo et immundicies, cum ex Dei institutione conjugium post lapsum sit libidinis remedium, atque actus ille conjugalis tegatur honestate nuptiarum, ne coram Dei oculis sit coinquinatio et immundicies. In conjugio igitur et moderato conjugii usu nulla coinquinationis labes hominem coram Deo contaminans quaerenda, sed in coacto et impuro coelibatu sacrificulorum, ex quibus ne centesimus quidem continentiae dono instructus est, turpitudinem et immundiciem multiplicem inveniet Bellarminus, de quo jam olim conquestus Bernhardus in serm. de conv. ad cleric. cap. 29: *Si juxta Ezechielis prophetiam* (inquit) *parietem fodiamus, ut in domo videamus horrendum. Siquidem post fornicationes, post adulteria, post incestus, nec ipsae quidem apud aliquos ignominiae passiones et turpitudinis opera desunt. Utinam non fierent, quae usque adeo non conveniunt, ut nec apostolum haec scribere, nec nos dicere oporteret, ut nec dicentibus crederetur, quod humanum aliquando occupaverit animum tam abominanda cupido. Vae, vae, inimicus hominum sulphurei illius incendii reliquias infelices circumquaque dispersit, exsecrabili illo cinere ecclesiae corpus adspersit et ipsorum quoque ministrorum ejus nonnullos sanie foetidissima spurcissimaque respersit* etc. Idem serm. 66. super Cant.: *Tolle de ecclesia honorabile conjugium et torum immaculatum, nonne reples eam concubinariis, incestuosis, seminifluis, mollibus, masculorum concubitoribus et omni denique genere immundorum?* quod ipsum de statu ecclesiastico jure dici poterit.

28. Quomodo vero probat Bellarminus, *in actu matrimonii esse turpitudinem et immundiciem, propter quam sacerdotes a conjugio merito sint arcendi?* nam hic quaestionis status Siricio et Innocentio erat propositus. Adducit 1. verba Abimelechi 1. Sam. 21, v. 4. rogantis Davidem, *an pueri sint mundi a mulieribus.* Respondemus: nondum probatum est, usum legitimi conjugii inter immundiciei Leviticae species esse numerandum, cum enim variae rationes contaminationis a mulieribus in lege Mosaica tradantur, ut in puerperio, in menstruis, in fluxu sanguinis, nuspiam tamen lex dicit, usum conjugii reddidisse hominem immundum; ac si vel maxime Moyses dixisset, esse legalem sive ceremonialem, non tamen sequeretur, esse moralem immundiciem, sed si talis constitutio, quod manducaturi de cibis sacris abstinere debeant ad tempus a conjugali consuetudine, fuisset facta, pertinuisset duntaxat ad externam paedagogiam, qua homines admonerentur, conceptionem et nativitatem post lapsum esse peccato contaminatam, sicut ante solennem promulgationem legis Exod. 19, v. 15. jubeantur Israëlitae ab uxoribus per biduum abstinere, ut de interna animi mundicie admonerentur et majori cum reverentia Deum suum loquentem audirent, ac 1. Corinth. 7, v. 5. conjugibus permittit apostolus, ut a congressu ad tempus abstineant, ut solennioribus precibus vacare possint. De tota hac re inferius plura. 2. Apocal. 14, v. 4: *Hi sunt, qui cum mulieribus coinquinati non sunt, virgines enim sunt; ubi coinquinatio vocatur omnis actus, quo perit virginitas, per matrimonium autem virginitatem perire negari non potest.* Respondemus: non de coelibatu carnali, sed de virginitate spirituali hunc locum apocalypticum esse accipiendum, et fidei analogia et circum-

stantiae textus et modus loquendi in Scripturis usitatus evidenter probant. Vide tract. de evang. §. 101. Hoc loco unicum illud urgemus: quodcunque est ἀμίαντον, illi non debet tribui coinquinatio. Lectus conjugalis est ἀμίαντος Hebr. 13, v. 4. Ergo non debet illi tribui coinquinatio. Ribera in comm. illius loci: *Torus immaculatus et impollutus dicitur, cum nullo adulterio foedatur.* Peraldus in tract. de temper.: *Conjugii usus dicitur torus immaculatus.* *3. Si nihil turpe in actu conjugii est, cur homines erubescunt, neque coram aliis eum exercere audent, et cur Levit. 18. et 20. instrumenta hujus actus turpitudinis vocabulo appellantur?* Respondemus: distinguendum inter pudorem civilem et turpitudinem moralem. Usus conjugii secretum quaerit, non quasi sit immundicies et turpitudo moralis coram Deo, sed quia civilis pudor illud suadet, sicut etiam mingendi actus in secreto exercetur, nec tamen coram Deo immundiciem et turpitudinem quandam moralem obtinet. Distinguendum etiam inter ipsum conjugii usum et inter concupiscentiam pravam post lapsum ei adhaerentem. Concupiscentiae labes adhaerens conjugibus et actui conjugali nequaquam efficit, ut ipse conjugii actus sit turpitudo et immundicies, quin potius Deus in hac naturae infirmitate per lapsum introducta remedium consuetudinis conjugalis contra incontinentiam ordinavit et libidinis ἀταξίαν, quando in consuetudine conjugali admixta est, sub venia conjugii tegit. Augustinus lib. 9. de Genes. c. 7: *Infirmitas incontinentiae, quae est in carne per peccatum mortua, ne cadat in ruinam flagitiorum, excipitur honestate nuptiarum. Si non peccassent primi homines, sine carnis incentivo ac fervore libidinis ipsi ac successores eorum convenirent, et sicut remunerabile est aliquod opus bonum, sic coitus eorum bonus esset et remunerabilis. Quia vero propter peccatum letalis concupiscentiae lex membris nostris adhaesit, sine qua carnalis non fit commixtio, reprehensibilis est et malus coitus, nisi excusetur per bona conjugii.* libr. 1. de peccat. merit. et remiss. c. 29: *Bonum conjugii non est fervor concupiscentiae seu libidinis, sed quidam licitus et honestus illo fervore utendi modus.* Membra generationis dicuntur עֶרְוָה, nuditas, κατ' ἀντίφρασιν, quia non nuda, sed tecta esse debent pudoris gratia, quo respectu etiam vocantur ἀσχήμονα 1. Corinth. 12, v. 23. propter concupiscentiam in membris haerentem, sed ex eo non potest inferri, quod actus conjugalis coram Deo sit immundicies et pollutio. *4. De virgine dicit apostolus 1. Cor. 7, v. 32. quod cogitet, quae sunt Domini, quomodo placeat Deo, ut sit sancta corpore et spiritu, ergo placet Deo aliquo modo, quo non placet conjugata, ac sancta est corpore et spiritu aliquo modo, quo sancta non est conjugata, quamobrem non male dici posset de conjugatis: Qui in carne sunt, Deo placere non possunt, id est qui carnalibus curis ob nuptias sunt implicati, cogitant, quae mundi sunt, quomodo placeant uxori, et ideo placere non possunt eo gradu, quo placere potest virgo.* Respondemus: praeceptum apostolicum, *quod debeamus ab omni inquinamento carnis et spiritus nos mundare* 2. Corinth. 7, v. 1. *Deum in corpore et spiritu nostro glorificare* 1. Corinth. 6, v. 20. *corpora nostra hostiam sanctam ac Deo placentem exhibere* Rom. 12, v. 1. est generale ad omnes vere pios, etiam conjugatos pertinens, ergo non ad solos coelibes sanctitas corporis et spiritus restringenda. Etiam piorum conjugum corpora sunt *Spiritus sancti templa* 1. Corinth. 6, v. 19. alias *Christi non essent, si Spiritum Christi non haberent* Roman. 8, v. 9. ergo non de solis virginibus dicendum, quod sint *sanctae corpore et spiritu.* Recte igitur in eum locum apostolicum 1. Corinth. 7. commentatur Espencaeus episcopus in XV. 30.
comm. Tit. 2: *Quod innupta cogitare dicitur, quae sunt Dei, ut sit sancta corpore et spiritu, non sic accipiendum est, ut putemus, non esse sanctam corpore Christianam conjugem castam, omnibus quippe fidelibus dicitur, eorum corpora esse membra Christi, Dei vivi et Spiritus sancti templa.* Clemens Alexandr. libr. 3. strom.: *Etiam nupta et de iis, quae sunt mariti, et de iis, quae sunt Domini, sollicita est in Domino, ut sit sancta corpore et spiritu.* Si dicas, *apostolum in collatione virginis cum conjugata istud tanquam proprium tribuere virgini, quod curet, ut sit sancta corpore et spiritu,* respondeo: ut distincta est continentia virginitatis a castitate conjugali, a qua non differt specie, sed gradu; ita quoque sanctitas corporis et spiritus in virgine differt a sanctitate corporis et spiritus in conjuge non specie, sed gradu. Nequaquam igitur piis conjugibus denegat corporis et spiritus sanctitatem, nec immundiciem et contaminationem sanctitati oppositam illis tribuit, sed diversos duntaxat gradus sanctitatis distinguit. Dictum apostolicum Rom. 8, v. 8: *Qui in carne sunt, Deo placere non possunt,* nullo modo ad pios conjuges applicari potest, in carne enim esse nequaquam significat negotiis carnalibus sive domesticis ob nuptias implicari, sed *secundum carnem ambulare* v. 4. *secundum carnem esse, quae carnis sunt sapere* v. 5. *secundum carnem vivere* v. 13. hoc est concupiscentiis carnis secure et libere indulgere, ac opponuntur sibi invicem *esse in carne et esse in Spiritu sive Spiritum Christi habere* v. 9. *qui in carne sunt,* illi negantur, Spiritum Christi in se habitantem habere, quod absit, ut de piis conjugibus dicamus. Nec gradu duntaxat aliquo, sed ἀποτόμως et simpliciter Deo placere negantur, qui in carne vivunt, addita evidenti ratione, *quia sapientia carnis est inimicitia adversus Deum* v. 7. Quisquis igitur dictum apostolicum ad conjugium referre voluerit, in sanctissimam Dei ordinationem manifeste injurius erit.

29. *5. Ex patrum et veterum conciliorum silentio.* **5. Ex patrum et conciliorum silentio.** Patres antiqui et vetera concilia ante Constantiense et Florentinum et Tridentinum proximis seculis habita non tradiderunt, matrimonium esse sacramentum, quo pertinent dicta veterum contra septenarium sacramentorum numerum allata in tract. de circumcis. et agn. pasch. §. 58. Dionysius de eccl. hierarch. ma-

trimonium non annumerat reliquis sacramentis. Jovinianus argumentum hoc non praeteriisset, si matrimonium sacramentum esse judicasset, cum studiose congesserit omnia, quae ad conjugii laudem facere aliquid possunt. Excipit Bellarminus, *concilia vetera id exposuisse, quod suis temporibus in controversiam fuit vocatum, matrimonium scilicet esse a Deo institutum ac rem bonam et sanctam, utrum autem sacramentum esset proprie dictum, non fuisse causam, cur tractarent, cum nemo de illa re tunc ambigeret.* Respondemus: imo vero causa erat longe maxima, propter quam matrimonium sacramentum esse debeant explicare, quid enim ad veterum haereticorum Tatiani, Encratitarum, Gnosticorum, Manichaeorum errores refellendos et dignitatem conjugii asserendam fuisset efficacius, quam si illud sacramentum proprie dictum esse demonstrassent? Bellarminus ipse cap. 1. cum impuris illis haereticis pessima fide nos conjungit, quia negamus, matrimonium esse sacramentum.

6. Ex quorundam adversariorum suffragio.

30. *6. Ex quorundam Pontificiorum suffragio.* Durandus 4. sent. dist. 26. quaest. 3. disputat, matrimonium non esse sacramentum, atque in eam rem adducit haec argumenta: *1. In sacramentis ceteris id quod exterius agitur, excedit dictamen rationis naturalis, nec potest reddi sufficiens illius causa, nisi per lumen fidei. At quod exterius agitur in matrimonio, naturalem causam habet, nam matrimonium fit ad significandam et efficiendam*
XV. 31. *unionem insolubilem viri et mulieris, id autem naturaliter significant verba exprimentia mutuum consensum, et ideo si ethnicus videat, matrimonium celebrari, facile causam reddet, cur id fiat. 2. Sacramenta cetera consistunt in aliqua re sacra, quae applicatur extrinsecus suscipienti a ministro. At nihil tale invenitur in matrimonio, quod applicari possit vel debeat, nam voluntas conjugum signo expressa sufficit. Reliqua sacramenta applicantur necessario ab alio, at in matrimonio ipsi conjuges se ipsos ligant. Reliqua sacramenta non possunt conferri in absentes nec uni per alium, at matrimonium inter absentes et per procuratorem celebrari potest. 3. Sacramenta reliqua conferunt gratiam, at matrimonii sacramentum neque primam gratiam, quae est justificatio a peccatis, neque secundam gratiam sive gratiae incrementum confert. 4. In sacramentis ceteris ordinatio ecclesiae vim praecepti habere potest, sed nunquam est de necessitate sacramenti, quia non potest ecclesia mutare essentialia sacramentorum. At in matrimonio ecclesiae ordinatio est de necessitate sacramenti, quia, cum ecclesia prohibet conjugia in certo gradu consanguinitatis, non perficitur sacramentum inter eas personas, etiamsi personae illae re ipsa matrimonium contrahere conentur. 5. Absque baptismo nemo est capax sacramenti proprie dicti, sed matrimonii capax est homo ante baptismum, quia matrimonium ita est verum et legitimum inter infideles ante baptismum, ut inter fideles post baptismum.* Hisce Durandi argumentis satisfacere conatur Bellarminus cap. 5. sed multis se implicat absurdis, quorum quaedam recensebimus, asserit enim 1. *unionem illam insolubilem viri et feminae non significare naturaliter verba conjugum, quae dicuntur in celebratione matrimonii,* cum tamen in seq. cap. disputet, *totam conjugii essentiam in signis mutuum consensum exprimentibus consistere. 2. Unionem illam viri et feminae esse unionem animas sanctificantem, nisi ponatur obex,* cum de tali sanctificatione animarum per conjugium initum nulla dari possit ex verbo Dei promissio. *3. Non esse de ratione sacramenti in genere, ut consistat in aliqua re, quae extrinsecus explicetur,* cum ex baptismo et eucharistia illud recte colligatur. *4. Eucharistiam non consistere in actione, sed in re permanente,* cujus contrarium ostendimus in tract. de eucharist. §. 196. *5. Matrimonii sacramentum non egere alio ministro praeter ipsos contrahentes,* cum alii ex Pontificiis benedictionem sacerdotalem ad hujus sacramenti integritatem requirant. *6. Matrimonium conferre gratiam, quae et prima, et secunda dici potest, ac remittere posse peccata eo modo, quo a sacramento eucharistiae remittuntur,* cum de remissione peccatorum ac reconciliatione cum Deo per matrimonium speranda ne jota quidem unum ex divinis tabulis proferri possit. *7. Matrimonium posse remittere peccata et tamen non esse principaliter institutum ad remittenda peccata,* cum omnia omnino beneficia, quae in sacramentis nobis offeruntur et per sacramenta credentibus conferuntur, a divina institutione unice dependeant. *8. Matrimonium conferre gratiam, quae et prima, et secunda esse possit,* cum tamen continentiae statum esse excellentiorem matrimonii statu et majoris gratiae ac meriti alibi disputet. *9. Christum non definivisse, quae sint personae legitimae,* cum tamen legem divinam de prohibitis gradibus Levit. cap. 18. et 20. una cum Patre et Spiritu sancto tulerit ac conjugium esse unius maris ac unius feminae legitimam conjunctionem Matth. 19. docuerit. *10. Ecclesiam determinare, quae sint legitimae personae habendae, et eo modo materiam et fundamenta praeparare matrimonii sacramento, nec tamen essentialia matrimonii ullo modo mutare aut mutare posse,* cum definiendo, personas esse legitimas, quae divina lege censentur illegitimae, et vicissim definiendo, personas esse illegitimas, quae divina lege censentur legitimae, re vera materiam hujus sacramenti mutet. *11. Si sacerdos hominibus suae dioecesi non subjectis sacramentum poeniten-* XV. 32.
tiae administret, absolutionem esse irritam. Si pontifex simplici presbytero committat, ut sacramentum confirmationis alicui conferat, sacramentum illud esse verum et ratum, sed si absque pontificis mandato vel facultate id faciat sacerdos, non esse verum sacramentum, cum sacramentorum veritatem et integritatem Christus nuspiam pontificis voluntati alligaverit. *12. Matrimonium infidelium esse posse verum et legitimum, sed non ratum nec omnino insolubile,* unde non abhorret ab eorum opinione, qui existimant, eos *qui ad fidem convertuntur, debere*

post baptismum iterum inter se contrahere matrimonium, cum insolubilitas conjunctionis ad formam et proinde etiam ad veritatem matrimonii pertineat, nec uspiam conversi ad fidem post baptismum susceptum novum matrimonium inter se contrahere jubeantur.

31. Durandi consensum largitur nobis Bellarminus, sed addit, *solum Durandum sic sensisse. Ex Catholicis* (inquit cap. 1. §. penult.) *solus est Durandus, qui matrimonium sacramentum non nisi aequivoce dici posse putat, quem in suum patrocinium adducit Chemnicius, oblitus videlicet, omnes alios theologos contrarium docuisse.* Verum non unus nec solus Durandus nobis hic patrocinatur. De Melchiore Cano (episcopo Cameracensi, de quo Pererius in comm. Daniel. lib. 12. c. 6. scribit, *quod in concilio Tridentino celeberrimus fuerit theologus quodque post magnos illos doctores mysteria sacrarum literarum nullus ipso plenius aut planius docuerit)* sic loquitur ipse Bellarminus cap. 6. §. 4: *Dum Canus totis suis viribus probare nititur, matrimonium sine forma verborum a ministro ecclesiastico prolata celebratum non esse sacramentum, simul etiam probat, quantum in se est, nullum revera esse in ecclesia conjugii sacramentum.* Idem ex verbis Cani manifeste intelligitur, sic enim scribit lib. 8. locor. theol. cap. 5. p. 393: *Num matrimonium sine ecclesiastico administro novae legis sacramentum esset, nec proprie et expresse in quaestionem theologi vocarunt, nec via et ratione, ut solent, investigarunt, nec argumentis ullis concluserunt.* Praeter Durandum et Canum aliorum etiam Pontificiorum suffragium nobis concedit Cassander (a Bellarmino et Jesuitis nullo fere loco habitus, sed a Ferdinando et Maximiliano II. Augustis pietatis et eximiae eruditionis nomine publicis literis commendatus), sic enim scribit in consult. art. 13. p. 98. edit. Colon.: *De septem sacramentis certum est, ne ipsos quidem Scholasticos existimasse omnia aeque proprie sacramenta vocari etc. De matrimonio non modo P. Lombardus negavit, in eo gratiam conferri, sed longe post eum Durandus diserte inquit, non esse matrimonium univoce sacramentum.* Erasmus, quem Leo X. dilectum vocat filium, in annot. 1. Corinth. 7. p. 331: *Augustinus, qui tria bona in conjugio ponit, cum tertium vocat sacramentum, non sentit unum e septem sacramentis, quod ipsum subnotare videtur Lombardus, imo haud scio, an hoc sacramentum septimum veteribus fuerit cognitum. Primum quod Dionysius enumerans nominatim singula et singulorum vires, ritus ac ceremonias explicans de conjugio nullam facit mentionem. Nam quod causantur quidam, contineri sub sacramento ordinis, id tale est, ut efficiat, ne nihil respondisse ridearis, cum omnino nolueris obmutescere. Quasi vero iisdem ceremoniis consecretur sacerdos et sponsus jungatur sponsae etc. Deinde cum tot voluminibus tractatum sit de matrimonio vel a Graecis, vel a Latinis, nullus est locus, unde liqueat, illos conjugium inter septem sacramenta connumerare, praesertim cum Augustinus conjugii fautor bona matrimonii diligenter recenseat et inculcet, quin Jovinianus sic impense favens matrimonio, ut hac de causa judicatus sit haereticus, cum utriusque testamenti libros excusserit, nihil non detorquens ad laudem matrimonii, non hoc tantum et plausibile et palmarium argumentum vel inprimis produxisset.* Hostiensis in summa libr. 1. tit. de sacram. non iterand. negat, *matrimonium esse proprium novae legis sacramentum.* Idem statuit Goffredus in summ. seque auctoritate Lombardi 4. sent. dist. 2. niti asserit, referente Alexand. Carerio Pontificio lib. 5. de matrim. cap. 1. Alberic. Gentilis lib. 4. de nupt. cap. 5. adducit verba Alexandri lib. 4. consil. 56: *Quale hoc sacramentum, cujus etiam excommunicati sunt participes!* XV. 33.

32. Atque haec sunt nostrae sententiae fundamenta, quorum tamen quaedam sunt *primaria ac principalia*, quaedam vero duntaxat *secundaria*. Pontificiorum argumenta proponit Bellarminus de matrimon. sacram. c. 2. Primam classem deducit *ex Scripturae dictis. Ut matrimonium* (inquit) *veri nominis sacramentum esse probemus, tria probanda erunt: 1. matrimonium a Deo esse institutum non solum ad genus propagandum, sed etiam ad rem aliquam sacram significandam et homines, qui ita junguntur, sanctificandos; 2. esse symbolum rei sacrae; 3. habere promissionem gratiae justificantis.* Quod ad primum attinet, agnoscimus, *conjugium esse divinitus institutum*, ut mediante eo genus humanum et consequenter ecclesia propagaretur, sed negamus, ideo a Deo institutum esse, ut sit sacramentum proprie sic dictum, id est, medium, per quod promissio gratiae evangelii propria offeratur et credentibus applicetur, confirmetur et obsignetur. Divina conjugii institutio nequaquam probat, esse illud sacramentum proprie sic dictum, alias magistratus et omnis bona ordinatio esset sacramentum, sed esse statum vitae Deo placentem. Concedimus, *conjugium esse rei sacrae signum* et per illud adumbrari arctissimam conjunctionem et amorem Christi sponsi et ecclesiae sponsae, ac proinde hoc intuitu et respectu generali quadam vocis significatione vocari posse sacramentum; sed negamus, esse actionem sacramentalem proprie dictam, per quam applicetur et obsignetur gratia reconciliationis et remissionis peccatorum. Quomodo ergo Bellarminus probat, matrimonium esse institutum ad homines, qui ita junguntur, sanctificandos? *Nonnulli* (inquit) *laboriose illud probare nituntur ex obscuris quibusdam Scripturae locis, ut ex Matth. 19, v. 6: Quos Deus conjunxit, homo non separet; sed non est opus hac in re laborare. Nam si probemus, matrimonium esse signum rei sacrae, cui sit annexa certa promissio gratiae, sequetur inde necessario, a Deo esse institutum, etiamsi locum Scripturae non habeamus, ubi expressa mentio fiat hujus institutionis, neque enim potest ullus homo vel angelus ejusmodi signum instituere.* Respondemus: 1. non est alia conjugii institutio in N. quam in V. T. quia regulam illam matrimonialem, *quod Deus conjunxit, homo*

Antithesis et argumenta Pontificiorum.

1. Ex Scripturae dictis.

non separet Matth. 19, v. 6. Christus repetit ex primaeva institutione. Ergo si conjugium vi ac vigore divinae institutionis ac verborum illorum Christi est sacramentum, utique etiam in V. T. fuit sacramentum, quod tamen Bellarminus negat. 2. Matrimonium institutum esse, ut sit rei sacrae signum, concedimus, sed addimus, non esse eum finem principalem institutionis, sed secundarium ac minus principalem, vel adjunctum, quia principalis finis, propter quem matrimonium est institutum, exprimitur in primaevae institutionis verbis, quod uxor debeat esse viro adjutorium in generatione et educatione sobolis ad generis humani et consequenter ad ecclesiae propagationem. Jam vero sacramentorum proprie sic dictorum finis principalis est, quod sunt signa rei sacrae, eandem scilicet conferentia et obsignantia. 3. Nec quodvis signum, nec cujusvis gratiae signum efficit sacramentum, sed signum oportet esse conferens, applicans et obsignans, gratiam oportet esse evangelio propriam, ut suo loco demonstratum fuit. Jam vero tale signum ac talis gratiae signum non est conjugium. 4. Institutionem divinam a signo rei sacrae in conjugio
XIV. 34. Bellarminus cap. 1. distinguit et concedit, *quosdam posse retinere integritatem doctrinae de divina matrimonii institutione, qui tamen negent, matrimonium esse sacrae rei signum*, id est symbolum, cui promissio justificantis gratiae sit annexa. Sed in hoc secundo cap. haec duo invicem arcte connectit et ex eo, quod conjugium sit rei sacrae signum, divinam ejus institutionem probat. Si haec duo sunt immediate connexa, conjugium esse signum rei sacrae, hoc est proprie dictum sacramentum, et conjugium esse divinitus institutum, utique qui negat unum, negat etiam alterum. Si dicas, *Bellarminum non simpliciter divinam conjugii institutionem ex eo probare, quod sit sacrae rei signum, sed insitutionem sacramentalem;* respondeo: quodlibet sacramentum habet propriam institutionis sedem, in qua verbis claris et perspicuis ejus natura proponitur. Talem vero hujus sacramentalis institutionis (per quam contractus conjugii a Christo in sacramentum fuerit evectus et ejus natura, quam habuit in V. T. in aliam mutata) genuinam ac propriam sedem nondum potuerunt Pontificii ostendere. Frustra igitur ex eo, quod conjugium sit sacrae rei signum, sacramentalem institutionem evincere laborant.

Ephes. 5, v. 32: Mysterium hoc magnum est etc.

33. 2. Sed videamus, quomodo probet Bellarminus, conjugium esse tale signum talis gratiae, de quo proprie hoc loco quaeritur. Adducit locum Ephes. 5, v. 32: *Sacramentum hoc magnum est, dico autem in Christo et ecclesia*, circa quem tria notari jubet, *1. Catholicos non ex sola voce sacramenti, quae in vulgata versione habetur, colligere, matrimonium esse sacramentum proprie dictum, cum in multis aliis V. ac N. T. locis eadem vox sacramenti habeatur*, Tob. 12. Daniel. 2. Coloss. 1. 1. Timoth. 3. Apoc. 1. et 17. Ephes. 1. et 3. *sed ex toto contextu probare, quod matrimonium sit signum seu symbolum sacrum. 2. Sacramentum hic non accipi pro ipsa re arcana et sacra, sed pro signo rei sacrae, nec in ipsa conjunctione Christi et ecclesiae illud sacramentum statui, sed in signo illius conjunctionis, in indissolubili scilicet unius maris et unius feminae vinculo. 3. Magnum illud sacramentum non ad conjugium Adami et Evae, sed ad nuptias fidelium referri.* Eundem locum urgent Gregorius de Valentia libr. de num. sacram. cap. 7. pag. 343. Costerus in enchirid. et alii. Respondemus: Cajetanus et Erasmus agnoscunt, locum hunc non esse satis firmum ac stabile sacramenti fulcrum. Sic enim Cajetanus in comment.: *Non habet ex hoc loco prudens lector a Paulo, conjugium esse sacramentum.* Erasmus in comm. p. 428: *Non voco in dubium, an sacramentum sit matrimonium, sed dico, id ex his apostoli verbis non admodum efficaciter colligi, siquidem particula adversativa:* ego autem *satis indicat, hoc magnum mysterium ad Christum et ecclesiam pertinere, non ad maritum et uxorem* etc. *Simili colore usus est Paulus in epistola ad Corinthios priore et propter conscientiam, mox exclusurus errorem, subnectit: Conscientiam autem dico non tuam, sed alterius. Tum ut dicere coeperam, hoc loco Graeca vox non proprie sacramentum significat, cujusmodi septem vocat ecclesia, sed arcanum ac secretum, quo verbo frequenter usus est Paulus et de aliis, quae longe absunt a natura sacramentorum.* Idem in 1. Corinth. 7. p. 331: *Quod Paulum secuti veteres matrimonium aliquoties vocant sacramentum, id sentiunt, opinor, in copula viri et uxoris, quoniam est arctissima amicitia, repraesentari typum quendam et imaginem Christi sponsam ecclesiam sibi copulantis. Et est quidem omnino res sancta sacraque matrimonium rite servatum, et tamen potest esse typus rei sacrae, quod per se sanctum non sit, velut Bethsabea erepta Uriae et David juncta et Hoseae prophetae fornicatio, quod palam testatur Hieronymus.* Ac rursus: *Nihil est necesse, ut typus per omnia respondeat, alioqui sacramentum non erit, ubi quis sterilem* XV. 35
habeat uxorem, aut ubi uxor fert maritum ebriosum aut infamem aut aleatorem. Ut demus interim, matrimonium hic accipi pro vero sacramento, sacramentum non erit, ubi vetulus ducit vetulam, ebrius ebriam, et tamen ecclesia agnoscit sacramentum. Ne in hoc quidem conveniet, quod in nostro connubio uxor alligata sit viro, et vir vicissim sit in potestate uxoris, cum Christus nullo pacto nobis sit obligatus. Alia sexcenta referri poterant, in quibus imago non respondet matrimonii humani et mystici. Haec omnia Erasmus. Quod rem ipsam attinet, 1. concedimus, *matrimonium esse signum rei sacrae*, sed ex eo sequi negamus, quod sit sacramentum proprie dictum, ut constare potest ex iis, quae describunt, quale signum et qualis gratiae signum in sacramento requiratur. 2. *Mysterii* vox in textu apostolico utrumque complectitur, tum ipsam rem arcanam et sacram, conjunctionem scilicet Christi et ecclesiae, tanquam signatum; tum signum illius

rei arcanae et sacrae in conjunctione maris et feminae propositum, unde patres sacramentum illud quandoque referunt ad conjunctionem Christi et ecclesiae, puta tanquam ad signatum, quandoque vero ad conjunctionem mariti et uxoris tanquam ad signum. Prius constat ex Augustino tract. 9. in Johan. circa medium: *Erunt duo* (inquit apostolus) *in carne una, sacramentum hoc magnum est. Et ne quis istam magnitudinem sacramenti in singulis quibusque hominibus uxores habentibus intelligeret, subjicit: Ego autem dico in Christo et ecclesia, quod est hoc sacramentum magnum, erunt duo in carne una* etc. in lib. 1. de nupt. et concup. cap. 21: *Quod in Christo et in ecclesia est magnum sacramentum, hoc est in singulis quibusque viris atque uxoribus minimum, sed tamen conjunctionis inseparabile sacramentum.* Posterius constat ex eod. Augustino lib. ejusd. cap. 10: *Sacramentum nuptiarum commendatur fidelibus conjugatis, unde dicit apostolus: Viri diligite uxores vestras, ubi conjugium ipsum vocat sacramentum, quia scilicet figuram sacramenti sive rei arcanae continet*, perinde ut idem libr. 2. de symb. ad catech. cap. 2. collisionem infantum in utero Rebeccae vocat *magnum sacramentum*, id quod statim sic explicat, *quod fuerit figura magni sacramenti.* Ambrosius in comment.: *Mysterii sacramentum grande in unitate viri et feminae esse significat.* Chrysostomus homil. 20. in epistol. Ephes.: *Re vera mysterium est et magnum mysterium, relicto eo, qui genuit, eo, qui aluit, etiam ea, quae peperit, quae misere et cum labore parturivit, adhaerere virum illi, quae antea neque visa sit atque hanc omnibus praeferre. Vere mysterium est* etc. Subordinata igitur sunt, *mysterium illud esse in conjunctione Christi et ecclesiae*, atque idem *esse in conjunctione viri et uxoris*, in ea enim est, ut sic loquar, *terminative*, quia ad illam designandam tanquam ad terminum ad quem refertur mariti et uxoris conjunctio, in hac vero est *significative et inchoative*, quia ab ea tanquam a termino a quo incipit illa relatio et significatio, unde notanter dicit apostolus, *μυστήριον* illud esse *εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, in Christum et ecclesiam.* Syrus habet particulam עַל indicans, conjunctionem Christi et ecclesiae esse terminum ad quem illius mysterii sive mystici signi, quod indissolubili maris et feminae conjunctione proponitur, quod unum si probe observetur, facile apparet, quid statuendum sit de Bellarmini argumentis, quibus probat *mysterium illud in conjugio humano viri et feminae quaerendum*, quod facile concedimus, sed addimus, conjugium esse et dici mysterium magnum non in se, sed quia deducit nos ad mysterium magnum, quod in Christi et ecclesiae conjunctione nobis proponitur, cujus significationem et imaginem continet. Usurpatur enim utroque modo vox mysterii in Scripturis, 1. ut denotet ipsam rem sacram, arcanam et mysticam, Matth. 13, v. 11. Rom. 16, v 25. 1. Cor. 4, v. 1. etc. 2. ut signum sive adumbrationem rei alicujus arcanae et mysticae significet, Apoc. 1, v. 20. c. 17, v. 7. Prior significatio, ut est frequentior ac principalior, ita vel maxime etiam in hoc dicto apostolico locum habet. Quamvis vero etiam posterior significatio quodammodo hic admittatur, quod ipsum conjugium dicatur *magnum mysterium*, ex eo tamen nondum inferri potest, quod sit tale aliquod mysterium sive sacramentum proprie dictum, de quo hoc loco quaeritur. Quodsi enim ex voce mysterii generaliter pro quovis signo rei sacrae et mysticae posita mysterium specialiter ac proprie dictum sacramentum inferri posset, tot essent constituenda N. T. sacramenta, quot rebus mysterii appellatio in Scripturis tribuitur, qua ratione septenarius numerus concludendis in se N. T. sacramentis non futurus esset sufficiens. Praesto sunt etiam alia signa beneficiorum Christi in ecclesia, quae tamen propterea non statim annumeranda sunt sacramentis proprie sic dictis; cum plura omnino ad sacramentum proprie sic dictum requirantur, quam ut aliquid quocunque modo sit sacrae rei signum. Causam efficientem Deum et finem generalem, mysticam scilicet significationem, talia signa divinitus ordinata cum sacramentis obtinet communem, sed formam sacramenti propriam et specialem finem in exhibitione et obsignatione gratiae justificantis positum minime obtinent, quod ipsum etiam de conjugio dicimus. 3. Id vero Bellarmino neutiquam concedere possumus, *mysterium illud tantum in nuptiis N. T. non autem in Adae et Evae conjugio ab apostolo statui*, quia apostolus adducit primaevam conjugii institutionem et ex ea infert, in indissolubili conjugii vinculo adumbrari magnum illud mysterium conjunctionis Christi et ecclesiae; jam vero primaeva conjugii institutio non in N. demum T. promulgata est, sed statim ab initio mundi, nec pertinet tantum ad fideles N. T. sed ad primos etiam conjuges. Quinimo si textum apostolicum accurate intueamur, apostolum non solum in conjugii vinculo, sed etiam in conjugum ortu mysterium illud quaerere videbimus, Gen. 2, v. 23. Adamus conjugem ex costa laterali divino artificio exstructam intuens dicit זֹאת הַפַּעַם, *hoc tandem os ex ossibus meis et caro de carne mea, quapropter vocabitur virissa, quia de viro sumta est.* Id apostolus accommodat ad Christum et ecclesiam exstructam praedicatione verbi et administratione sacramentorum, quorum materia ex latere Christi in cruce obdormientis profluxit, Eph. 5, v. 30: *Membra sumus corporis ejus ex carne ejus ex ossibus ejus.* Gen. 2, v. 24. proponitur lex conjugalis ab Adamo dictante Spiritu sancto vel potius ab ipso Dei immediate promulgata, quia Matth. 19, v. 5. ipsi Deo illa verba tribuuntur: *Relinquet homo patrem et matrem suam et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una.* Id apostolus ad conjunctionem Christi et ecclesiae accommodat subjiciens Eph. 5, v. 32: *Mysterium hoc magnum est, dico autem in Christo et ecclesia.* Quamvis ergo posterior significatio mystica, quam proponit apostolus, in omni omnino legitimo conjugio locum habeat, prior tamen non nisi in Adae et Evae conjugio reperitur, ac proinde, si utramque

analogiae partem in conjugii vinculo et conjugum ortu positum respiciamus, ea non nisi in Adae et Evae conjugio reperitur; sin unam duntaxat partem, conjugii scilicet vinculum, ea est in omni legitimo matrimonio. Absurdum igitur est statuere, *apostolum hic tantum ad fideles conjuges in N. T. nequaquam vero ad primorum parentum conjugium respexisse.* Contrarium demonstramus hoc argumento. De illo conjugio testatur apostolus, quod sit adumbratio magni mysterii, arctissimae scilicet conjunctionis inter Christum et ecclesiam, quod est vinculum indissolubile. Jam vero non tantum piorum conjugium in N. T. est vinculum indissolubile, sed etiam conjugium Adae et Evae ac aliorum in V. T. conju-
XV. 37. gium. Ergo non tantum de piorum in N. T. conjugio, sed etiam de Adae et Evae ac aliorum in V. T. conjugio testatur, quod sit adumbratio magni illius mysterii. Idem nobiscum statuit Hieronymus, qui in comm. hoc loco de Adae et Evae conjugio dictum apostolicum intelligit. Id ipsum multis confirmat Pererius in comm. Gen. 2: *Quemadmodum* (inquit) *ex Adami dormientis latere formata est Eva, ita ex latere Christi morientis profluxit sanguis et aqua, unde condita est ecclesia, ideo voluit Deus, mulierem esse ex viro propter figuram, etenim conjunctio Adami et Evae continebat sacramentum illud magnum, de quo Paulus dicit Ephes. 5: Ego dico de Christo et ecclesia,* imo ipse Bellarminus titubanter: *Hieronymus videtur hunc locum Eph. 5. intellexisse de conjugio Adami et Evae.* Item: *Negari non potest, Adamum et Evam figuram gessisse Christi et ecclesiae, in eo quod Eva de latere dormientis Adami formata est.*

34. Quomodo igitur probat Bellarminus, magnum sacramentum ab apostolo non ad conjugium Adae et Evae, sed tantum ad nuptias fidelium in N. T. referri? Producit haec fundamenta: *1. Verba ex Genesi citata, relinquet homo patrem et matrem* etc. *de omni conjugio intelliguntur, non enim dicit, ego relinquam, sed indefinite, relinquet homo, imo conjugio primorum parentum verba illa non possunt accommodari, non enim reliquit Adam patrem et matrem ut uxori adhaeret, cum nullos parentes habuerit, et de futuris loquitur conjugiis, cum dicit, relinquet, non igitur de suo, quod jam noverat factum.* Respondemus: prior analogia in ortu conjugum posita tantum in Adae et Evae conjugio locum habet, posterior analogia sive mysterii significatio in conjugii vinculo posita, in omni legitimo conjugio sive tempore V. sive N. T. contrahatur, locum obtinet. Verba enim illa, *relinquet homo patrem et matrem*, continent divinam conjugii institutionem, institutionis ejusdem promulgationem et conjugii divinitus instituti ac promulgati perpetuam legem, quae ad omne omnino legitimum conjugium pertinent, quod scilicet debeat esse unius viri ac unius feminae indissolubilis conjunctio, unde vocem אִישׁ Pagninus vertit *unusquisque*, quivis scilicet homo legitimum conjugium iniens et legibus ejus se reverenter subjiciens, quam significationem in multis Scripturae locis particula illa obtinet. Quodsi e[…] de omni conjugio verba illa intelliguntur, uti[…] etiam de Adae et Evae conjugio, quia genus inc[…] dit omnes suas species, et absit, ut dicamus, con[…] gium Adae et Evae non habuisse divinam institut[…] nem. Aut ergo quaerenda alia conjugii institu[…] pro primis parentibus, quam quae in hisce ver[…] proponitur, aut concedendum, haec verba institut[…] nem conjugii complectentia etiam ad Adae et E[…] conjugium pertinere. Frivolum est, quod Bellar[…] nus regerit, *Adamum non reliquisse suum patr[…] ideo de ipsius conjugio verba illa non posse in[…] ligi.* Quid enim? num de illis, qui parentibus ja[…] dum mortuis conjugium ineunt, dicemus, quod illos verba institutionis conjugalis non pertine[…] cum non amplius habeant parentes quos relinqu[…] possint? Nugae hae sunt ex ignorantia phras[…] ortae. *Relinquere patrem et matrem* Spiritui san[…] quid significet, non opus est dubiis conjecturis, c[…] statim addatur et *adhaerebit uxori suae*, sensus […] tur est, quod maritus arctissimo maritalis foed[…] vinculo uxori conjungatur, eandem intime dili[…] proprium domicilium relicto etiam parentum con[…] tio, si in vivis adhuc sunt, cum ea quaerat, ad[…] que *una caro* cum ipsa fiat. Ejusdem ponderis argutia, quam in verbo *futuri temporis* Bellarmi[…] quaerit, in verbis enim divinam institutionem mandatum praescribentibus futura ponuntur pro[…] perativis, ut vel ex decalogi promulgatione cons[…] *2. Christus Matth. 19. ex loco Geneseos conclu[…] matrimonium non posse dissolvi, nec voluit id[…] cere, matrimonium Adae et Evae non esse solu[…] dum, quod jam ante per mortem dissolutum e[…] sed conjugia indefinite et in genere, de quibu[…] Judaeis interrogatus fuerat, non debere disso[…]* Respondemus: concedimus, verba illa non de […] Adae et Evae conjugio esse intelligenda, quia c[…] tinent generalem institutionem et praeceptum omnes conjuges pertinens, negamus vero, non p[…] simul de Adae et Evae conjugio eadem accipi. Il[…] enim ut divina auctoritate non minus quam po[…] rorum conjugia erat initum, ita juxta legis hu[…] matrimonialis divinitus promulgatae normam itic[…] erat indissolubile vinculum, quamdiu scilicet uter[…] conjugium in vivis exstitit, neque enim indissolu[…] litatem per mortem, sed per voluntarium et te[…] rarium divortium Christus ex verbis illis Mosa[…] deducit. Dissolutioni per mortem omne omn[…] conjugium est expositum, ad indissolubilitatem […] temerarium divortium omne conjugium hac lege adstrictum. Bellarminus haec confundens sco[…] dissolutas in argumento suo proponit. Si enim v[…] haec illatio, *conjugium Adae et Evae per mor[…] jam erat solutum. Ergo ad illud non pertin[…] verba Mosaica, relinquet homo patrem et matr[…] quos Deus conjunxit, homo non separet* etc. poss[…] eadem ratione inferre, ad nullum piorum in V. conjugium verba illa accommodari posse, sicq[…] absque divina institutione conjugia in V. T. fui[…] contracta, quia omnia per mortem jam erant solu[…]

cum Christus divinam illam conjugii institutionem repeteret. Regula semper manet eadem ac sibi similis, licet exempla ad regulam accommodata mutationi et interitui sint subjecta. Lex in civitate sibi semper similis manet, licet cives ad legis obedientiam adstricti morti sint obnoxii. *3. Apostolus Eph. 5. ex verbis illis Geneseos probat generalem propositionem, quod viri debeant uxores suas diligere, ergo de omni conjugio verba intelligit.* Respondemus: concedimus totum et addimus, si de omni, utique etiam de Adae et Evae conjugio, utique etiam de piis conjugibus V. T. utique de conjugibus N. T. etiam illis, qui matrimonium contraxerant, antequam apostolus hanc suam ad Ephesios epistolam scriberet. Quotquot enim conjuges debent se invicem diligere, ad illos vi apostolicae illationis pertinent verba Mosaica. Jam vero omnes omnino conjuges debent se invicem diligere. Ergo ad omnes pertinent verba Mosaica. Ulterius. Ad omnes omnino conjuges pertinent verba Mosaica. Quidam conjugum jamdum diem obierant suum, cum apostolus haec scriberet. Ergo ad quosdam, qui diem obierant suum, verba Mosaica pertinent, et per consequens ex eo, quod Adae et Evae conjugium multis annorum millibus jam erat dissolutum, cum Christus verba illa Geneseos repeteret, concludi nequit, verba illa Mosaica non debere nec posse ad conjugium Adae et Evae referri. Denique de quo conjugio verba Mosaica interpretatur apostolus, de eodem dicit, quod sit magnum mysterium, ut constat ex evidentia textus. Jam vero de omni conjugio, legitimo scilicet, verba Mosaica interpretatur apostolus, ut Bellarminus agnoscit. Ergo de omni conjugio dicit, quod sit magnum mysterium, hoc est, ut Bellarminus interpretatur, sacramentum proprie sic dictum. At hoc repugnat Bellarmini hypothesibus, statuit enim, conjugium esse sacramentum novae legis, hoc est N. T. proprium. Videt igitur, se in concedendo nimis liberalem fuisse, ideo addit: *Quamvis verba illa Mosaica de omni conjugio intelligi possint, tamen apostolus non ponit in eo sacramentum, nisi ut ad conjugium Christianorum refertur.* Sane si Christianorum nomen generaliter accipiatur pro omnibus, qui in Christum vel sperarunt promissum, vel crediderunt in exhibitum et missum, sicut pii in V. T. vocantur Meschiani, מְשִׁיחִים Psalm. 105, v. 15. Concedimus, in omni Christianorum conjugio esse illud sacramentum, hoc est omne et quodlibet legitimum conjugium esse signum et imaginem arctissimae conjunctionis inter
XV. 39. Christum et ecclesiam. Sed Bellarminus nomen Christianorum stricte accipit pro credentibus in Christum jam exhibitum in N. T. Act. 11, v. 26. Unde ex Thoma Aquinate et Ruardo Tappero subjungit, *in solo N. T. matrimonium repraesentare conjunctionem Christi et ecclesiae.* Id vero negamus, quia mystica illa significatio cum prima conjugii institutione initium sortita est ac dependet ab ipsa conjugii forma, indissolubili scilicet maris et feminae conjunctione, quae cum in conjugio etiam V. T. tempore habuerit locum, utique etiam mystica illa significatio a conjugio in T. V. separari nequit. Urget Bellarminus verba apostoli, quod dicit, *sacramentum hoc magnum non fuisse, sed esse in Christo et ecclesia*, et ex eo inferre conatur, *matrimonium non esse sacramentum, nisi in ecclesia*, ut Augustinus de bono conjugali affirmat. Sed inclusio unius non est exclusio alterius. Conjugium in N. T. est signum illius conjunctionis inter Christum et ecclesiam, sed ex eo non sequitur, quod in V. T. non fuerit signum conjunctionis inter Christum et ecclesiam. Quotiescunque enim Deus suum foedus gratiae et amorem erga pios declarat conjugii typo, quod fit saepissime, Ezech. 16, v. 8. Oseae 2, v. 7. etc. quoties sese vocat *sponsum ac maritum ecclesiae*, Esa. 61, v. 10. c. 62, v. 5. toties ad mysticam illam significationem in conjugio propositam ipsos deducere voluit. Quod matrimonium *non nisi in ecclesia* sacramentum esse dicitur, in eo duplex ambiguitas latet. Vel enim tantum de ecclesia N. T. intelligitur, vel in genere de ecclesia V. ac N. T. Priorem explicationem amplectitur Bellarminus, sed constat, Deum etiam in V. T. habuisse ecclesiam. Bellarminus quidem disserit lib. 3. de eccles. mil. c. 1. *populum V. T. proprie dici synagogam, populum N. T. nusquam dici synagogam, sed semper ecclesiam, id est evocationem*, sed quid de eo statuendum sit, expositum fuit in tract. de eccles. §. 5. Quodsi in sensu posteriore dicitur, in sola ecclesia, id est Dei populo, matrimonium esse sacramentum, id est sacrae rei signum, iterum id ambiguum, vel enim intelligitur hoc ratione *institutionis*, vel ratione *notitiae ac manifestationis*. Respectu institutionis de omni conjugio, etiam apud gentiles celebrato (modo juxta leges divinae institutionis sit unius maris ac unius feminae legitima et indissolubilis conjunctio) recte dicitur, quod sit sacramentum, id est signum conjunctionis inter Christum et ecclesiam, quia inter reliquos institutionis fines etiam hic est, quod conjugium debeat esse tale signum. Ut ergo conjugia gentilium non differunt a conjugio piorum in ecclesia ratione efficientis principalis, materiae, formae et reliquorum finium, ita etiam non differunt ab eo in hoc secundario fine. Respectu notitiae et manifestationis de solis conjugiis in ecclesia celebratis dicit Augustinus, quod sint sacramentum, quia in sola ecclesia viget notitia et manifestatio illius mysterii de arctissima conjunctione Christi et ecclesiae. Si dicas: *Conjunctio illa Christi et ecclesiae complectitur non solum spiritualem caritatem, sed etiam naturae conformitatem, quod simus os ex ossibus ejus et caro de carne ejus* Eph. 5, v. 30. *jam vero illa naturae conformitas demum coepit in N. T. postquam scilicet Λόγος carnem et sanguinem assumsit. Ergo conjugium in V. T. non potuit conjunctionem illam denotare*; respondeo: conjunctionem Christi et ecclesiae respectu caritatis spiritualis designavit ut praesentem, respectu conformitatis in natura ut futuram, quod sufficit ad signi rationem. Denique si vel maxime concederemus, conjugium in N. demum T. hanc relationem

esse sortitam, quam non habuerit in V. T. quod significet conjunctionem Christi cum ecclesia, nondum tamen evictum foret, esse sacramentum proprie dictum, eo scilicet modo, quo baptismus et eucharistia sunt sacramenta, quia ad tale sacramentum non sufficit quodcunque nec cujuscunque rei sacrae signum, sed signum exhibens, applicans et obsignans gratiam evangelio propriam, ut saepius fuit dictum.

XV. 40. Promissio gratiae an in conjugio detur? 35. *3. Promissionem ergo gratiae* (quod erat tertium requisitum) conjugio esse additam, quatuor Scripturae dictis Bellarminus confirmat. 1. Eph. 5. *conjugium statuitur signum conjunctionis Christi et ecclesiae non solum per naturae conformitatem, sed etiam per spiritualem caritatem; at non posset id significare, nisi inter virum et uxorem praeter civilem contractum esset etiam unio spiritualis animorum. Quodsi Deus virum et feminam conjungit ad hunc finem, ut spirituali sua unione unionem spiritualem Christi et ecclesiae significent, sine dubio illis gratiam largitur, sine qua spiritualem illam unionem non haberent.* 2. 1. Tim. 2, v. 15: *Salvabitur mulier per generationem filiorum, si permanserit in fide et dilectione, ubi quatuor bona enumerat matrimonii Christiani contra quatuor mala, quae sine gratia Dei in matrimonio evitari non possunt; primum est non servare conjugi fidem; secundum odium et rixae, quae subinde inter conjuges oriuntur; tertium immunditia quaedam et turpitudo ex rebellione membrorum; quartum intemperantia. His Paulus opponit fidem, dilectionem, sanctificationem et sobrietatem, in quibus permanendum esse dicit, tanquam in ipsa matrimonii celebratione acceptis.* 3. 1. Cor. 7. *apostolus donum Dei vocat matrimonium ut ipsam virginitatem.* 4. 1. Thess. 4. v. 3. et 4. *hortatur conjuges, ut abstineant se a fornicatione et vas suum possideant in sanctificatione, quam scilicet per matrimonium acceperunt.* Respondemus: in genere 1. talis promissio gratiae sacramentis proprie dictis est addita, per quam fiunt salutaria organa et media, quibus promissio gratiae de remissione peccatorum, reconciliatione cum Deo et vita aeterna hominibus offertur et credentibus applicatur et obsignatur, ut suo loco fuit demonstratum. Jam vero in conjugio non est talis promissio gratiae, ut hoc ipso in loco Bellarminus fatetur, sic enim scribit §. Et confirmatur: *Notandum est illud, per filiorum generationem, positum esse pro in filiorum generatione, non enim significare vult apostolus, filiorum generationem esse causam salutis, sed mulierem in statu matrimonii sive in statu generandi filios salvam fore, si permanserit in fide, unde tolluntur illae quaestiones, quas quidam proponunt, quomodo salvari poterunt virgines et steriles, si mulier salvatur per filiorum generationem,* etc. Ergo conjugium non est sacramentum proprie dictum. 2. Unio spiritualis animorum, id est caritas conjugalis, evitatio scortationis et adulterii, id est fides conjugalis, non solum in conjugio fidelium in ecclesia, sed etiam in conjugio infidelium locum habere possunt, ut ostendunt exempla a Valerio Maxim. libr. 4. memorab. c. 3. libr. 5. c. 1. adducta, nec solum in ecclesia, sed etiam extra ecclesiam matrimonium est Dei donum; quodsi ergo ex his argumentis evinci posset, conjugio esse additam promissionem gratiae sacramentalis, utique etiam extra ecclesiam conjugium esset sacramentum. 3. Deus piis precibus a conjugibus et ecclesia invocatus sua gratia et benedictione adest conjugio piorum, largitur ipsis foecunditatem, felicem successum in oeconomia, prosperam liberorum educationem etc. Psalm. 128, v. 2. et 3. conjungit ipsorum animos, ut velint ac possint individuam vitae societatem colere, fidem conjugalem servare, amore invicem conglutinari et in illo nexu indissolubili permanere etc. sed haec omnia nondum constituunt illam gratiam, cujus promissio ad sacramentum proprie dictum requiritur, quia Deus etiam aliis vitae statibus ac ordinibus benedictionem suam promisit, qui tamen non sunt sacramenta, requiritur autem ad sacramentum proprie dictum promissio de gratia evangelio propria, id est de remissione peccatorum per illum ritum applicanda et obsignanda, qualis in conjugii institutione non est expressa. 4. Ubi adest promissio gratiae, ibi datur sacramentum proprie dictum, juxta Bellarmini hypothesin. Sed promissio gratiae, quam Bellarminus ex his dictis describit, XV 41.
locum habet non solum in conjugio piorum in N., sed etiam in V. T. quia praeceptum apostolicum, *quod viri diligere debeant suas uxores, sicut Christus ecclesiam dilexit, et uxores viris obedire, sicut ecclesia obedit Christo*; quod conjuges *abstinere debeant a fornicatione et vas suum possidere in sanctificatione;* encomium matrimonii, quod sit Dei donum est sancta ejus ordinatio; παραμύθιον Paulinum, *quod mulier salvetur per filiorum generationem*, id est quod in statu matrimonii sive in statu generandi filios salva sit futura, si permanserit in fide, dilectione et sanctificatione, haec, inquam, omnia pertinent ad pios conjuges tam in V. quam in N. T. Ergo conjugium piorum in V. T. etiam fuit sacramentum, quod tamen totis viribus negat Bellarminus. 5. Quid quod praeceptum apostolicum 1. Thess. 4, v. 4. juxta plurimorum opinionem est generale ad omnes omnino homines, etiam eos, qui extra conjugium vivunt pertinens, ut colligitur tum ex generalitate subjecti ἕκαστος ὑμῶν, tum ex voce πορνείας v. 3. et ex πάθει ἐπιθυμίας v. 5. sanctificationi in praedicato opposita, qua ratione per τὸ σκεῦος intelligitur cujusque corpus, quod est animae instrumentum, quam interpretationem sequuntur Tertullianus, Ambrosius et Theophylactus, ac ad eam accommodant dictum apostolicum 2. Cor. 4, v. 7. *habentes thesaurum in vasis fictilibus* (qua de re plura inferius). Quomodo igitur ex illo loco colligi potest, conjugio esse additam promissionem gratiae sacramentalis, et quidem non omni, sed duntaxat N. T. conjugio?

36. Alteram argumentorum classem Bellarminus 2. Ex patrum testimoniis.
c. 3. deducit *ex patrum testimoniis*, ubi affert dicta *Leonis I.* epist. 92. ad Rustic. *Chrysostomi* homil. 20. ad Eph. *Ambrosii* lib. 1. de Abrah. c. 7. et in

comm. 5. Eph. *Siricii* epist. 1. *Innocentii* epist. 9. *Cyrilli* libr. 2. in Joh. c. 22. *Augustini* libr. 9. de Genes. ad liter. c. 7. de fide et operib. c. 7. et alibi passim. Respondemus: Nomine *sacramenti* patres quandoque utuntur *late* pro quovis sacrae rei signo, quandoque vero *stricte* pro actione divinitus instituta, in qua fiat solennis administratio certae rei peculiari verbo ordinatae ad applicandam et obsignandam gratiam evangelii propriam. Quando matrimonium vocant sacramentum, generatim et late accepta voce sic appellant, quod probamus *1. ex Scripturae judicio.* Patres omnia sua dicta et scripta subjecerunt judicio Scripturae sacrae, ut alibi fuit ostensum. Jam vero Scriptura docet, duo esse tantum sacramenta N. T. proprie sic dicta, vide tract. de circumc. et agno pasch. §. 53. Ergo huic Scripturae judicio conformanda sunt patrum dicta. *2. Ex ipsorum patrum usu.* Negari enim nulla veritatis specie potest, quod sacramenti nomine quandoque satis laxe et generaliter utantur idque tribuant quibusvis rei sacrae signis. Cyprianus epist. 72. ad Stephanum (juxta Pamelii et Goulartii editionem, vel lib. 2. epist. 1. juxta Erasmi et Manutii editionem) *impositionem manuum*, cum qua recipiebantur in ecclesiam ii, qui ab haereticis baptizati fuerant, vocat sacramentum; Augustinus lib. 2. de peccat. merit. et remiss. c. 26. *panem sanctificatum,* qui dabatur catechumenis loco eucharistiae, vocat sacramentum, de quo tamen expresse addit, quod non sit corpus Christi; libr. 2. de symb. ad catechum. c. 2. *certamen infantum in utero Rebeccae* vocat magnum sacramentum. *In quibus parvulis* (inquit) *quasi ludentibus et sacramentum magnum exhibentibus et reprobi in Esau demonstrantur Judaei, et praedestinati in Jacob apparent Christiani.* Bernhardus serm. de coena Dom. *lotionem pedum* vocat sacramentum. Cassander in consult. art. 13: *Non temere quenquam reperies ante Lombardum, qui certum aliquem ac definitum sacramentorum numerum statuerit.* *3. Ex ipso verborum contextu.* Si dicta patrum, in quibus matrimonium vocant sacramentum, diligenter expendantur, facile apparebit, generali et lata significatione ab illis sic vocari. Leo epist. 92. ad Rustic. Narbonensem: *Cum societas nuptiarum ab initio ita constituta sit, ut praeter sexuum conjunctionem habeat etiam in se Christi et ecclesiae sacramentum, dubium non est, eam mulierem etiam non pertinere ad matrimonium, in qua docetur, nuptiale non fuisse mysterium* (si nomen sacramenti in his verbis acciperetur stricte, consequens foret, matrimonium etiam in V. T. fuisse sacramentum, quod Bellarminus non concedit, generali igitur significatione ita appellatur, quia scilicet adumbrationem spiritualis conjunctionis et amoris inter Christum et ecclesiam continet). Chrysostomus et Ambrosius mysterii et sacramenti nomen tribuunt conjugio non alia ratione, quam quia mysticam illam Christi et ecclesiae desponsationem adumbrat. Ambrosius libr. 1. de Abrah. cap. 7. dicit, *eum qui in Deum peccat, sacramenti coelestis amittere consortium*, nimirum quia committens adulterium (de qua peccati specie loquitur) excidit beata illa communione, quae est inter Deum et ecclesiam, quam maris et feminae societas in conjugio adumbrat. Si stricte nomen sacramenti in verbis Ambrosii quis velit accipere, concedendum foret, etiam tempore Abimelechi, de quo nominatim loquitur, conjugium fuisse sacramentum. Siricius dicit, *sacrilegium committi, cum alter conjugum vivente conjuge ad aliud conjugium transit.* Innocentius asserit, *matrimonium divina gratia fundari, dum celebratur.* Cyrillus scribit, *Christum sanctificasse conjugium et gratiam nuptiis praeparasse, ut aditus hominum in hanc vitam benediceretur.* Sed ex illis omnibus nondum evinci potest, conjugium esse sacramentum proprie dictum, facile enim concedimus, in piorum conjugio Deum piis precibus invocatum adesse sua gratia et benedictione, matrimonium esse a Christo sanctificatum, idemque divina gratia fundari, quin et sacrilegium ab adultero committi; sed haec nondum efficiunt, ut matrimonium sit proprium N. T. sacramentum, quippe ad quod plura requiruntur, ut suo loco fuit demonstratum. Augustinus itidem sacramenti rationem in significatione mysticae conjunctionis inter Christum et ecclesiam unice collocat, libr. de bono conjug. c. 5: *Usque adeo foedus illud initum nuptiale cujusdam sacramenti res est, ut nec ipsa separatione irritum fiat, quandoquidem vivente viro, a quo relicta est, moechatur, si alteri nupserit, et ille hujus mali causa est, qui reliquit.* c. 18: *Nuptiae patriarcharum cum multis feminis sacramentum fuerunt conjunctionis Christi cum multitudine nationum totius mundi, quae convertuntur ad fidem, nuptiae autem Christianorum cum una tantum uxore sacramentum sunt unitatis ecclesiae Christo subjectae.* libr. de fide et operib. c. 7. matrimonium statuit, esse *adumbrationem connubii spiritualis, quod initur inter Christum et ecclesiam in baptismo.* libr. 2. contra advers. leg. et proph. c. 9: *An et contra apostolum disputaturus de qualitate figurarum atque dicturus, non eum debuisse figuras rerum honestarum de rebus turpibus ducere? crispato vultu exhorret, quando audit gentium doctorem, quod scriptum est de masculo et femina, erunt duo in carne una, addere et dicere, sacramentum hoc magnum, ego autem dico in Christo et ecclesia. Itane vero ubi essent cognoscenda tantae rei sacramenta, id est sacra signa* etc. Horum ac similium locorum evidentia Bellarmino expressit hanc confessionem, quod *Augustinus nomen sacramenti non ubique eodem modo accipiat, sed quandoque largo, quandoque autem stricto.* Probare igitur conatur, Augustinum sacramenti nomen stricte acceptum conjugio tribuere 1. *quia absolute et ordinarie sic vocat; 2. quia non nisi in ecclesia sacramentum esse dicit, et per hoc matrimonium fidelium sive Christianorum a matrimoniis gentilium distinguit; 3. quia assumit id tanquam certum ad* XV. 43. *probandum dogma ecclesiasticum, quod vinculum matrimonii sit insolubile; 4. quia loquitur eodem*

modo de baptismo et conjugio, cum de sacramenti ratione disputat. Sed haec omnia sunt invalida et imbecillia. Augustinus enim quamvis sacramenti nomen in lata significatione pro quovis *sacrae rei signo* positum, prout ipse definit epist. 5. ad Marc. lib. 10. de civ. Dei c. 5. multis rebus ac inter eas etiam conjugio tribuat, ita tamen plura sacramenta numerat, ut primo, illustri, praecipuo ac distincto loco ponat baptismum et eucharistiam epist. 118. ad Jan. lib. 3. de doctrin. Christ. cap. 9. quibus nec conjugium, nec ullum aliud sacrae rei signum ibidem connumerat. 1. Non solum conjugium, sed etiam *signum crucis*, *ritus in baptismo adhiberi solitos*, *unctionem* etc. absolute et ordinarie vocat sacramenta libr. 19. contra Faust. c. 14. quae tamen duobus N. T. sacramentis proprie sic dictis accenseri nequeunt. Proinde non ex absoluta et ordinaria vocis πολυσήμου usurpatione, sed ex rei ipsius, cui tribuitur, accurata consideratione judicandum, quo sensu vocula ea sit accipienda. 2. Quo respectu in solo Christianorum matrimonio sacramentum ab Augustino statuatur et statui possit, expositum fuit superius. Quae vero haec est illatio: solum Christianorum matrimonium est sacramentum, id est signum indissolubilis conjunctionis inter Christum et ecclesiam. Ergo est sacramentum proprie dictum? imo vero plura requiruntur, ut aliquid proprie dictis sacramentis annumeretur, ut constat ex baptismi et eucharistiae consideratione. Breviter, conjugium Christianorum a conjugio infidelium non distinguitur sacramentali quadam ratione, sed vera in Christum fide, quae in Christianis ac piis conjugibus opera conjugalia dirigit ac moderatur, qua infideles et impii sunt destituti, alioquin ipsum vitae genus ac status utrobique est idem. 3. Si vel maxime firmitas et indissolubilitas conjugalis vinculi major esset in conjugio Christianorum, quam in conjugio piorum V. T. vel in matrimoniis infidelium extra ecclesiam, de quo tamen adhuc quaeritur, nondum ex eo evinci posset, conjugium Christianorum in N. T. esse sacramentum proprie sic dictum, ut ex argumentis nostrae sententiae constare potest. 4. Non simpliciter, nec in iis, quae ad essentiam sacramenti proprie dicti pertinent, inter conjugium et baptismum collatio ab Augustino instituitur, sed secundum quid et certo respectu. *Ut sacramentum matrimonii* inquit. libr. 1. de nupt. et concup. c. 10. *in illis manet, qui re ipsa a se mutuo separantur, sic baptismus nunquam amittitur, etiamsi quis fide amissa a Christo deficiat.* Nequaquam vero talis instituitur comparatio: Ut baptismus habet externum elementum, cui certo Dei verbo addita est promissio gratiae evangelio propriae de remissione peccatorum, ita quoque matrimonium tale elementum et promissionem gratiae evangelio propriae continet. At si matrimonium esset sacramentum proprie sic dictum, talis omnino institui ab Augustino debuisset comparatio, quod ab eo nec factum est, nec fieri a quoquam potest, cum nec sacramentalis institutio, nec sacramentale elementum, nec sacramentalis promissio in conjugio occurrat. Plura de dictis patrum videri possunt apud Tarnov. lib. 2. de conjug. c. 13.

37. Tertiam argumentorum classem c. 4. Bellarminus complet *ex rationum momentis. 1. Ex matrimonii insolubilitate. Matrimonium Christianorum est unius tantum cum una et omnino insolubile. Ergo est sacramentum conferens gratiam et proprie dictum.* Antecedens probat ex Marc. 10, v. 11: *Qui dimiserit uxorem suam et aliam duxerit, adulterium committit super eam.* Consequentiam probat, *quia ex eo, quod est unum et insolubile, colliguntur duo, primo esse signum sacrum. Nam illa omnimoda* XV *insolubilitas in unis nuptiis non potest referri in causam primariam et certissimam, nisi in signum conjunctionis Christi cum ecclesia. Nam si consideres matrimonium ut officium naturae ad propagandam sobolem, aegre potest reddi ratio, cur ob sterilitatem conjugis non liceat eam dimittere, aut aliam ducere. Si consideres, ut est in remedium contra fornicationem institutum, cur non poterit uxor perpetuo morbo laborans dimitti, aut cur non poterit alia duci? Cur igitur matrimonium sit omnino insolubile, illa est potissima causa, quia significat divina institutione insolubilem conjunctionem Christi et ecclesiae. Et hinc est, quod sapientes hujus mundi licet a divortio abhorrent, tamen quia potissimam causam ignorabant firmitatis vinculi conjugalis, certis de causis conjuges dimittebant, vel commutabant, vel plures ducebant. Denique constat ex apostolo 1. Cor. 7. matrimonium legitimum et consummatum ante baptismum contractum posse dissolvi, non autem posse, si post baptismum contrahatur, cujus certe nulla causa reddi potest, nisi quia hoc sacramentum signum est indissolubilis conjunctionis Christi et ecclesiae, illud non erat. Secundo conferre gratiam. Nam ad insolubile vinculum tolerandum cum una gratia Dei erat necessaria, et Deus in necessariis nunquam deest. Ac lex nova, quae jugum suave et onus leve dicitur, comparata cum veteri esset in hac parte longe durior veteri, nisi gratiam conjunctam matrimonium haberet, siquidem Hebraeis licebat multas simul uxores habere et impune etiam conjuges per libellum repudii dimittere.* Respondemus: 1. antecedens laborat ambiguitate. Vel enim intelligitur hoc sensu, quod matrimonium sit vinculum insolubile per simultates et inimicitias conjugum, per mutuum dissensum ac per alias temerarii divortii causas, quo sensu et respectu insolubilitatem hujus vinculi concedimus, quippe quae stabilitur Matthaei 19, v. 6. 1. Cor. 7, v. 10. etc. vel accipitur sensu eo, quod vinculum conjugii ne quidem per adulterium solvi possit, quem sensum voce *omnino* Bellarminus innuere voluit, sed hoc sensu negamus matrimonium esse vinculum simpliciter et absolute insolubile, Matth. 5, v. 32. c. 19. v. 9. qua de re suo loco plenius dicetur. 2. Insolubilitas illa matrimonii communis est conjugio piorum in V. ac N. T., dependet enim ex divina conjugii institutione, ut docet Christus Matth.

19, v. 3. interrogatus namque a Pharisaeis, *an liceat homini dimittere uxorem suam quacunque de causa*, revocat eos ad conjugii institutionem et ex ea colligit v. 6. ὥστε, *itaque, jam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet.* Ex eodem principio matrimonii insolubilitatem deducit apostolus 1. Cor. 7, v. 10: *Iis, qui matrimonio juncti sunt, praecipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere.* Sic ergo concludimus. Ubicunque viget divina conjugii institutio, ibi etiam vigore illius institutionis vigere debet matrimonii insolubilitas. Atqui etiam in V. T. viget conjugii institutio. Ergo etiam ibi vigere debuit matrimonii insolubilitas. Quodsi ergo ex insolubilitate matrimonii evinci potest, esse illud sacramentum proprie dictum, consequens fuerit, etiam in V. T. tale fuisse. Si Bellarminus cum Pharisaeis regerat, *libellum repudii in V. T. fuisse usitatum*, respondemus verbis Christi Matth. 19, v. 8: *Moyses propter* σκληροκαρδίαν *Judaeorum* ἐπέτρεψεν, *permisit, dimittere uxores, ab initio autem*, in primaeva scilicet conjugii institutione, *non erat sic.* 3. Insolubilitas matrimonii non solum ad fidelium in ecclesia, sed etiam ad gentilium extra ecclesiam constitutorum matrimonia pertinet. Jam vero Bellarminus statuit, *matrimonium in sola ecclesia N. T. esse sacramentum.* Ergo ex matrimonii insolubilitate colligere nequit, matrimonium esse sacramentum proprie sic dictum. Hypothesin argumenti nostri demonstramus hoc modo. Omne verum et legitimum
45. matrimonium est insolubile. Ethnicorum matrimonia fuerunt vera et legitima matrimonia. Ergo insolubilia. Minorem concedit Bellarminus, sic enim scribit c. 3. §. 10: *Matrimonia gentilium sunt vera et legitima, et largo modo sacramenta.* Major probatur, quia omne verum et legitimum matrimonium congruere debet institutioni matrimonii tanquam normae et regulae. Jam vero institutio divina requirit, ut matrimonium sit unius maris ac unius feminae indissolubile vinculum. Ergo omne verum et legitimum matrimonium est insolubile. Huc referimus dictum Thomae 4. sent. dist. 33. q. 2. art. 1. ab ipso Bellarmino adductum, *quod matrimonium jure naturae quandam insolubilitatem habeat*, ex quo ita concludimus. Jus naturae commune est Christianis in ecclesia et gentilibus extra ecclesiam. Conjugium ex jure naturae habet insolubilitatem. Ergo insolubilitas illa conjugii communis est Christianis in ecclesia et gentilibus extra ecclesiam. Absit igitur, ut cum Alexandro Carerio libr. 3. de matr. c. 1. aliquis statuat, *Deum esse quidem causam efficientem matrimonii, ut est sacramentum* (in ecclesia), *non ut est contractus* (piis cum infidelibus communis). Bellarminus frustra adducit exempla quorundam gentilium, *qui uxores vel dimiserunt, vel commutarunt, vel plures duxerunt*, non enim quaestio est, quid factum fuerit, sed quid juxta leges conjugii fieri debuerit. Quando quidam uxores suas citra adulterii causam dimiserunt, vel uxores commutarunt, vel alias priori superinduxerunt, tum egerunt contra sanctas conjugii leges, nec fuit amplius verum et legitimum conjugium. Adde quod multa praesto sint exempla conjugii ab ipsis gentilibus caste servati. De Druso Germanico refert Valerius libr. 4. c. 3. *quod usum Veneris intra conjugis caritatem clausum tenuerit.* Apud Romanos intra aliquot annorum centenarios nulla acciderunt divortia, et qui primus uxorem repudiasse dicitur Sp. Carvilius populo ob id in perpetuum fuit exosus. Dionysius Halicarn. libr. 2. qua de re in quaest. de divort. et polyg. pluribus dicetur. 4. In argumento Bellarmini est fallacia causae. Insolubilitas enim matrimonii non dependet ex significatione insolubilis conjunctionis Christi et ecclesiae, quia illa significatio est quoddam adjunctum, vel finis aliquis minus principalis conjugii instituti et in suis causis essentialibus perfecti, sed ex divina institutione. Gen. 1, v. 27: *Masculum et feminam fecit eos et dixit: Crescite.* c. 2, v. 24: *Relinquet homo patrem et matrem suam et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una*, unde recte scribit Tapperus ad artic. 18. circa initium: *Modus probandi inseparabilitatem matrimonii ex ejus institutione certissimus est et securissimus.* Ad divinam illam institutionem postea accedit similitudo illa conjunctionis matrimonialis cum conjunctione Christi et ecclesiae. 5. Ex quo facile judicari potest, quid statuendum de illa assertione Bellarmini, *quod matrimonium legitimum et consummatum ante baptismum contractum possit dissolvi*, id enim, si de temeraria ac voluntaria dissolutione citra adulterii causam suscepta intelligit, ut intelligere cogitur, injurius est in leges conjugii divinitus sancitas, quibus matrimonia gentilium, si vera et legitima esse debent, congruere oportet. Adducit quidem locum apostolicum 1. Cor. 7. sed ex eo contrarium potius colligitur, ut suo loco manifestum fiet. 6. In argumento Bellarmini est evidens ἀνακολουθία. *Matrimonium Christianorum est indissolubilis unius maris et unius feminae conjunctio. Ergo est sacramentum proprie dictum.* Atqui plura requiruntur ad sacramentum proprie sic dictum, quam insolubilitas illa, ut supra fuit demonstratum. 7. Quae de gratia Dei ad tolerandum insolubile cum una conjuge vinculum necessaria addit, facilem habent explicationem, si expendatur, non quamvis promissionem gratiae rei alicui additam
efficere, ut ea protinus sit sacramentum proprie di- XV. 46.
ctum, sed *promissionem gratiae evangelio propriae* de peccatorum remissione. Adde quod apud gentiles egregia amoris, fidei et castitatis conjugalis exempla commemorentur, quinimo etiam virginalis continentiae simulacra in illis conspiciuntur. Virginibus Milesiis magis curae fuit pudicitia quam vita, Plutarchus de virt. mulier.; Claudia Vestalis ad comprobandam suam castitatem cingulo navem duxisse memoratur, quam multa hominum turba trahere non poterat; Scipio quartum et vigesimum annum agens cum in Hispania Carthagine oppressa majoris Carthaginis capiendae sumsisset auspicia multosque obsides, quos in ea urbe Poeni clausos

habuerant, in suam potestatem redegisset, eximiae inter eos formae virginem aetatis adultae et juvenis et coelebs et victor, postquam comperit, illustri loco inter Celtiberos natam nobilissimoque gentis ejus Indibili desponsatam, accersitis parentibus et sponso inviolatam tradidit, aurum quoque, quod pro redemptione puellae allatum erat, summae dotis adjecit, Valerius lib. 4. memorab. c. 3. 8. Non est quaestio de *gratia Dei generali*, qua duorum hominum ad conjugium adspirantium vel in conjugio viventium corda casti, sinceri et constantis amoris vinculo Deus jungit et hac ratione ordinem matrimonii a se institutum adhuc conservat; neque quaestio est de *gratia speciali*, qua Deus piis precibus invocatus piorum conjugio adest et ultra generalem illam gratiam speciali sua benedictione ipsis adest; sed quaestio est de *gratia sacramentali*, an scilicet gratia evangelio propria per conjugium tanquam sacramentum aliquod divinitus ad id ordinatum et medium eo fine institutum omnibus a Deo offeratur et credentibus in conjugii contractu et per illum contractum applicetur, quod totis viribus negamus ac Bellarminum, quod fidei et precibus in piorum conjugio tribuendum erat, conjugio in se ac per se praepostera confusione tribuere dicimus.

2. A matrimonii fine. 38. *2. A matrimonii fine*, qui duplex est, propagatio sobolis et remedium fornicationis. *Uterque finis requirit in matrimonio gratiam Dei. Quod enim priorem finem attinet, sciendum est, non pertinere ad matrimonium solum procreare liberos, sed etiam educare et instituere, quin et ad conjuges Christianos pertinet filios instituere in fide et religione, ad quod requiritur Dei gratia. Quod attinet finem posteriorem, dicunt theologi, solum conjugium sine gratia Dei non esse sufficiens remedium contra fornicationem, tum quia concupiscentia ex actu conjugali accenditur potius quam exstinguitur; tum quia saepissime accidit, ut ob morbum vel absentiam conjuges cogantur ad longum tempus se continere.* Respondemus 1. in genere. 1. Repetimus denuo, non quamvis Dei gratiam, sed sacramentalem, id est gratiam evangelii propriam, de remissione peccatorum externo ritui annexam, sacramentum proprie dictum efficere. Deus piis et in fide se invocantibus conjugibus praestat gratiam et auxilium in sustinendis conjugii oneribus, in liberis instituendis, in servanda castitate etc. sed non per ipsum conjugii contractum tanquam sacramentum aliquod proprie dictum gratia illa confertur, quod surdis Bellarmini auribus Chemnicius toties inculcavit. 2. Non in N. tantum, sed etiam in V. T. conjuges debuerunt liberos in vera fide et religione instituere, ut ex Deut. 6, v. 7. c. 11, v. 19. et aliis dictis superius ostendimus, nec in N. solum, sed etiam in V. T. conjugium fuit remedium contra fornicationem, ergo vi argumenti hujus Bellarminiani conjugium etiam in V. T. fuit sacramentum. 3. Conjuges in gentilismo non minus quam pii conjuges in ecclesia obstricti sunt, ut liberos in fide et religione instituant et fidem conjugalem invicem servent. Ad quod enim jure naturali ac divino omnes obstringuntur, ad illud etiam ipsi gentiles sunt obligati. Jam vero ad liberorum iustitutionem in vera fide et ad fidem conjugalem omnes conjuges jure naturali ac divino obstringuntur, ut constat. Ergo ad eam etiam ipsi gentiles sunt obstricti. Posita rei natura integra et perfecta, ponitur etiam proprius rei finis. In gentilibus ponit Bellarminus naturam conjugii integram et perfectam, quia asserit, matrimonia gentilium esse vera et legitima. Ergo ponendus etiam proprius conjugii finis, et per consequens vi hujus argumenti Bellarminiani conjugium etiam apud gentiles fuit et est sacramentum. 2. In specie, quoad priorem finem dicimus, etiam ante lapsum finis conjugii fuit propagatio sobolis. Ergone sacramentum proprie dictum? Post lapsum etiam Christianus magistratus, ecclesiae ministri, doctores in scholis etc. ad homines fidei et curae suae commissos in vera fide et religione instituendos suo quilibet loco, ordine et modo obligantur, ad quod praestandum, cum requiratur in ipsis Dei gratia, nova Bellarmino excogitanda erunt sacramenta. Quod ad posteriorem finem attinet, ex illo longe minus sacramentum matrimonii stabiliri poterit. Meditatio verbi divini, oratio, carnis castigatio etc. sunt remedia contra fornicationem. At num haec omnia habebimus pro sacramentis proprie sic dictis? Monachis ad continentiam gratia Dei ipso Bellarmino teste est necessaria, num vero propterea ex monastico statu fabricandum aliquod sacramentum? Medicamenta naturalia sine benedictione Dei nihil prosunt, neque tamen propterea dicenda erunt sacramenta. In omnibus vitae statibus

Nullius est felix conatus et utilis unquam,
Consilium si non detque jubetque Deus;

nec tamen ob id sacramentis illi status sunt accensendi. Quodsi absque gratia quadam sacramentali conjugium non est sufficiens remedium contra fornicationem, utique etiam in conjugibus V. T. quin etiam in conjugibus quibusdam gentilibus sacramentalis gratia et consequenter sacramentum erit agnoscendum, quia compluribus ipsorum conjugium fuit sufficiens remedium adversus fornicationem. Quod Bellarminus inspergit de concupiscentia ex actu conjugii magis incensa, illud repugnat dicto apostolico 1. Cor. 7, v. 2: *Propter fornicationem* (fugiendam) *quisque habeat uxorem suam*, et v. 9. *melius est nubere quam uri.* Vulgatum est et verum dicterium: *Conjugium est libidinis non incentivum, sed exstinctivum.*

39. *3. Ex ritu et ceremoniis. Nam jam inde ab exordio ecclesiae matrimonium inter res sacras habitum esse constat et inter sacrorum solennia per sacerdotum ministerium celebrari solitum. At certe si esset contractus humanus tantum vel politicum vitae genus, nunquam patres cum rebus sanctissimis matrimonium conjunxissent.* Respondemus: 1. est fallacia consequentis. Non enim sequitur, conjugium non est tantum civilis contractus nec

politicum vitae genus, sed foedus divinum et res sacra. Ergo est sacramentum, quia plura ad sacramenti proprie sic dicti essentiam requiruntur. 2. Benedictio novorum conjugum pio consilio et bono fine introducta est, ut suo loco inferius explicabitur, non tamen nititur expresso et speciali aliquo mandato divino, ergo ex ea non potest inferri, quod matrimonium sit sacramentum. 3. Magnum enim discrimen est inter ceremonias ecclesiasticas, quae non nituntur speciali et expresso Dei mandato, sed bono consilio ab ecclesia introductae sunt propter fines utiles, τάξιν καὶ εὐσχημοσύνην spectantes; et inter ritus sacramentales, qui expressum et speciale habent Dei mandatum, quibus ex ipsa Dei institutione annexa est promissio gratiae evangelio propriae. 4. Inauguratio regis Joas per Jojadam pontificem multis solennitatibus perficitur 2. Reg. 11, v. 12. coronatio imperatoris multis ceremoniis in ipso templo
XV. 48. peragitur; Romae in basilica Lateranensi pictus est Lotharius imperator ad genua pontificis prostratus atque a pontifice coronam accipiens, cui picturae hi versus sunt adscripti:

Rex venit ante fores jurans prius urbis honores,
Post homo fit papae, sumit quo dante coronam.

Nec tamen ex his et similibus ritibus efficient sacramentum aliquod proprie dictum. 5. Denique benedictio illa ecclesiastica novorum conjugum non omnimode exsulavit a V. T. ut suo loco ostendetur, nec tamen conjugium in V. T. fuit sacramentum.

4. A consensu ecclesiae. 40. *4. A consensu ecclesiae Graecae et Latinae ab annis saltem quingentis. Nam a tempore Lombardi omnes theologi summo conatu docuerunt, septem esse novae legis sacramenta et comprobata est eorum sententia a Lucio III. pontifice Romano c. ad abolendam de haereticis et concilio Florentino.* Respondemus: 1. norma veritatis in fidei articulis non est consensus ecclesiae, sed decisio Scripturae sacrae, ideo de ecclesiae consensu judicandum est ex Scriptura sacra, e qua sola exstruuntur apodictica argumenta, Thomas part. 1. q. 1. art. 8: *Sacra doctrina auctoritate canonicae Scripturae utitur proprie ex necessitate argumentandi, auctoritatibus autem aliorum doctorum ecclesiae, non quasi arguendo ex propriis, sed ex probabilibus. Innititur enim fides nostra revelationi apostolis et prophetis factae, qui canonicos libros scripserunt, non autem revelationi illi, si quae fuerat aliis doctoribus facta.* Quod ergo Bellarminus sub finem hujus capitis addit, *in Scripturarum et patrum explicatione nos facile posse labi, sed quod ecclesia nec deficere, nec errare possit, id esse a Christo et apostolis clarissime dictum*, et hac ratione a Scriptura ad ecclesiam, id est, ut ultima analysis ostendit, ad pontificem Romanum nos deducere satagit, id velut Antichristianum merito repudiamus. 2. Repetimus illud ejusdem Thomae part. 3. q. 64. art. 2: *Virtus sacramenti est a solo Deo. Ergo solus Deus est sacramentorum institutor. Apostoli et eorum successores sunt vicarii Dei, quantum ad regimen ecclesiae a Deo constitutae per fidem et fidei sacramenta, unde sicut non licet eis constituere aliam ecclesiam, ita non licet eis tradere aliam fidem, neque instituere alia sacramenta, sed per sacramenta, quae de latere Christi pendentis in cruce fluxerunt, dicitur esse fabricata Christi ecclesia.* Subsumimus autem, materia hujus sacramenti non fluxit ex Christi latere. Ergo non est proprie dictum N. T. sacramentum. 3. Ostendimus suo loco, patres vetustiores non nisi duo tantum N. T. sacramenta agnoscere, illorum ergo sententia posterioribus doctoribus praeferenda. Unde Bellarminus consensum ecclesiae a Lombardi tempore tantum deducit. 4. Inter ipsos Scholasticos et Pontificios scriptores de hoc sacramento non est plenarius consensus, ut ostendimus superius. 5. An et quomodo ecclesia errare possit, suo loco fuit disputatum, vide tract. de eccles. §. 104. et seqq.

CAPUT IV. XV. 49.

DE CAUSA EFFICIENTE CONJUGII.

SECTIO I.

DE CAUSA EFFICIENTE PRINCIPALI ET REMOTA.

41. Causa efficiens conjugii est vel *principalis, primaria, remota ac summa;* vel *instrumentalis, secundaria, propinqua et intermedia.* Causa efficiens principalis ac primarius conjugii auctor est verus Deus, unus in essentia ac trinus in personis, Pater, Filius ac Spiritus s. id quod probat 1. *conjugii institutio et ordinatio*, quae breviter describitur Gen. 1, v. 27: *Creavit Deus hominem ad imaginem suam, masculum et feminam creavit eos*, v. 28. *benedixitque illis Deus et ait: Crescite et multiplicamini et replete terram;* postea vero latius explicatur Gen. 2, v. 18: *Non est bonum, hominem esse solum, faciamus ei adjutorium coram ipso* etc. In hac primaeva conjugii institutione notanda sunt. 1. *Divina de muliere condenda et conjugio instituendo deliberatio.* Quemadmodum Deus ad creationem primi hominis Adae non nisi praevia deliberatione accesserat Gen. 1, v. 26: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram;* ita quoque ad mulieris creationem et conjugii institutionem accessurus deliberationem (ut ἀνθρωποπαθῶς loquamur) praemisit, Gen. 2, v. 18: *Non est bonum, hominem esse solum, faciam ei adjutorium*, unde LXX interpretes et auctor Latinae versionis pluralem numerum in verbo *faciamus* repetiverunt, ut ad priorem de homine creando deliberationem nos remitterent, sed in Hebraeo textu et Chaldaica paraphrasi est singulare *faciam.* Quemadmodum igitur ex eo non Dei opificis infirmitas, sed operis, creati scilicet ho-

Causa conjugii efficiens principalis est Deus, quod probatur 1. Ex conjugii institutione et ordinatione. In qua notanda 1. Divina de muliere condenda deliberatio.

minis, praestantia et dignitas colligitur, quod non jubetur terrae, ut producat hominem, sicut ante v. 24. Dei jussu produxerat animalia reliqua, sed Deus ipse novo et hactenus insolito more deliberationem de homine condendo suscipit, et postea ipsemet eum format (qua de re sic loquuntur pii veteres, Tertullianus l. 2. adv. Marc. c. 4: *Homo est a Deo conditus non imperiali verbo, ut cetera animalia, sed familiari manu etiam praemisso illo blandiente verbo, faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Origenes hom. 1. in Gen. part. 1. p. 6: *Omnes reliquae creaturae jussione Dei fiunt* etc. *Videamus autem quae sunt, quae ipse Deus facit, et per haec, quae magnitudo hominis sit, advertamus. In principio fecit Deus coelum et terram. Similiter ait et fecit duo luminaria magna, et nunc iterum, faciamus hominem. In his solis factura ipsius Dei adscribitur, in aliis vero nusquam, sed tantummodo coelum et terra, sol, luna et stellae et nunc homo a Deo factus est, omnia vera reliqua jussione ejus facta dicuntur, ex hoc ergo considera, quanta sit hominis magnitudo* etc. Basilius homil. 10. hexaëm.: *Nosse vis te ipsum? vel hinc auspicium sumito. De nullo enim operum, quae Deus eatenus condiderat, vox ista, faciamus, in literas transmissa est, sed simplici verbo et mandato Dei omnia creata sunt. Erudire igitur homo ac disce, quanti unus tu aestimandus venias, neque enim generationem tuam velut pretii vulgaris com-*
XV. 50. *muni creaturarum mandato censuit attexendam.* Gregorius lib. 9. moral. c. 27: *Quia rationalis natura condebatur, quae cum consilio facta videretur, quasi per studium de terra plasmatur et inspiratione conditoris in virtute spiritus vitalis erigitur, ut scilicet non per jussionis vocem, sed per dignitatem operationis exsisteret, qui ad conditoris sui imaginem fiebat.* Et Lutherus in cap. 1. Gen. p. 18: *Hodie homo crescit et multiplicatur eodem modo, quo reliquae bestiae, sed in prima conditione ostendit Moyses, maximam esse dissimilitudinem, siquidem singulari tum consilio, tum sapientia, humana natura est condita et digito Dei formata);* ita quoque ex deliberatione mulieris creationi et conjugii institutioni praemissa recte colligitur, Deum mirando consilio et inenarrabili sapientia in hoc suo opere et ordinatione esse usum. Potuisset Deus simul ac semel omnes homines condere, sicut angeli omnes simul sunt creati, sed placuit divinae ipsius sapientiae duo tantum hominum individua creare, quorum conjugali cohabitatione species humana propagaretur, sicque *ex uno sanguine fecit totum genus humanum habitare super universam faciem terrae* Act. 17, v. 26. Potuisset Evam eodem modo quo Adamum ex pulvere terrae formare et spiraculum vitae ei inspirare Gen. 2, v. 7. sed placuit divinae ipsius sapientiae non ex terrae pulvere, sed ex Adae latere primam illam mulierem formare, ut hac ratione ex carne Adae sumeret exordium, quod in unitatem carnis ei erat copulandum ad conjugale consortium.

42. Ceterum in divina illa consultatione triplex C[...]
tum mulieris condendae, tum conjugii instituendi sti co
causa exprimitur. Prima est *necessitas. Non est* tri
bonum, ait Dominus, *hominem esse solum,* quorum verborum quis sit sensus, ex sequentibus intelligitur. Cum enim *animalia reliqua ad hominem adducerentur, ut vocaret ea nominibus suis, Adae non inveniebatur adjutorium,* hoc est reliqua animalia ita erant a Deo condita, ut speciem suam propagare possent, sed Adae non inveniebatur tale adjutorium generationis, ideo Deus dicit: *Non est bonum, hominem esse solum,* hoc est cum reliqua animalia in diversitate sexus condita speciem suam per generationem propagare possint, non convenit, hominem nobilissimum illud animal ac reliquis omnibus praestantius hoc bono destitui et genus ipsius uno individuo terminari, loquitur enim Deus de bono non *personali,* sed communi sive *speciei.* Personale bonum erat, quod Adam ad imaginem Dei erat conditus, secundum animam, corpus, vitam et exterius habitaculum beatus ac perfectus; sed commune illud sive speciei bonum nondum habebat, quod per generationem speciem suam propagare posset. Primus ergo conjugii finis est *liberorum generatio et humani generis propagatio.* Noluit Deus, unum duntaxat hominem exstare, sed voluit genus humanum propagari et multiplicari, ideo creanda fuit mulier et instituendum conjugium, in quo ac per quod propagatio illa per generationem fieret. Eo respecit Tobias in precibus suis c. 8, v. 7: *Domine Deus patrum nostrorum,* v. 8. *tu fecisti Adam de limo terrae ac dedisti ei adjutorium Evam,* v. 9. *et nunc, Domine, tu scis, quia non luxuriae causa accipio uxorem meam conjugem, sed sola posteritatis dilectione, in qua benedicatur nomen tuum in seculum.* Graeca paulo aliter habent, in quibus ipsa verba divinae consultationis, *non est bonum, hominem esse solum,* repetuntur. Secunda instituendi conjugii causa est *utilitas; faciamus ei adjutorium,* Hebr. עֵזֶר, *juvamen, auxilium,* Targum reddidit סְמַךְ *fulcrum,* LXX interpr. *βοηθόν* Tob. 8, v. 5. addunt *στήριγμα firmamentum;* sensus igitur est, quod uxor debeat esse viro adjutorium non solum in liberorum generatione et educatione, sed etiam in familiae administratione, in paranda et conservanda re familiari, imo etiam in precum et pietatis exercitiis, quodque debeat fidelem operam ac fidam societatem ipsi prae- XV
stare in periculis, morbis et aliis adversitatibus, quod inter conjuges bonorum et malorum debeat esse communio etc. Alluditur enim hac vocula ad eos, qui sublevandis oneribus mutuas sibi in auxilium manus porrigunt. Eccles. 4, v. 9: *Meliores sunt duo quam unus, quia est eis merces melior ex labore suo,* v. 10. *quia si ceciderint, unus eriget socium suum. Vae ergo uni, quia cum ceciderit, non habet alterum se sublevantem.* Tertia conjugii instituendi causa est *suavitas.* Mulier enim dicitur *adjutorium coram viro.* In Hebraeo est כְּנֶגְדּוֹ *tanquam coram eo,* quod sit tanquam alter ipse. Chald. בְּקָבְלֵהּ *coram eo, juxta coram eo,* ut duae

particulae connectantur, quod semper ei praesto sit ac ministret, LXX interpretes *κατ' αὐτόν*, ut indicetur arctissimum ac suavissimum viri ac mulieris contubernium et insolubile foederis conjugalis vinculum, unde nuptiae dicuntur *viri et mulieris conjunctio individuam vitae consuetudinem continens* §. 2. instit. de patr. potest. et in conjugio proponitur speculum amoris inter Christum et ecclesiam. Ad hosce conjugii fines in ipsis divinae consultationis verbis expressos post lapsum accessit quartus, quod conjugium est remedium contra fornicationem, 1. Cor. 7, v. 2. qua de re plenius disseremus, quando ad c. 7. de fine matrimonii pervenerimus.

Decreti divini executio, in qua concurrunt . Mulieris formatio.

43. *2. Decreti divini exsecutio.* Deus non solum deliberat de muliere condenda et conjugio instituendo, sed etiam decretum suum statim exsequitur; in deliberatione elucet ipsius divina *sapientia*, in decreti exsecutione infinita *potentia*. Exsecutio illa consistit *1. in mulieris formatione; 2. in primorum conjugum copulatione; 3. in legis matrimonialis promulgatione; 4. in novorum conjugum benedictione. 1. Mulieris formationem* Moyses his verbis describit Gen. 2. v. 21: *Et immisit Deus soporem super hominem, et dormivit, et cepit unam e costis ejus et clausit carnem pro ea et aedificavit Dominus Deus costam, quam ceperat de homine, in mulierem.* Expendenda sunt in hac mulieris primae conjugis formatione *1. somni praeternaturalis immissio.* Cajetanus existimat, hanc narrationem de somni immissione et productione Evae ex latere Adae non secundum literam, sed mystice ac parabolice intelligendam, ita ut per somnum notetur defectus virtutis virilis, ex quo fit, ut generetur femina, et quia ille defectus est ex intentione divina ad propagandam speciem, ideo dici somnum a Deo immissum. Sed nulla nos cogit necessitas, ut a litera discedamus, quinimo fidei veritas nos urget, ut literalem sensum retineamus, qua enim facilitate dicitur, hoc loco a litera discedendum, eadem facilitate dici posset, etiam in reliquis, quae primo et secundo capite a Moyse describuntur, a sensu verborum literali discedendum esse, et sic nulla hujus articuli de creatione certitudo maneret nobis reliqua. Vere igitur et realiter somnum Adae immissum credimus, quia a Moyse scriptum legimus, qui tamen fuit *somnus praeternaturalis*, ut colligitur tum ex *appellatione*, vocatur enim תַּרְדֵּמָה, quod Targum hoc loco reddidit שִׁנְתָּא et addito adjectivo עֲמִיקְתָא. Job. 33, v. 15. תַּקִּיפָא 1. Sam. 26, v. 12. *somnus profundus et fortis*, qualis fuit Abrahae Gen. 15, v. 12. Sisserae Jud. 4, v. 21. Saulis 1. Samuel. 26, v. 12. LXX interpr. reddiderunt *ἔκστασιν*, *mentis excessum*, Aquila *καταφοράν*, *descensum et totius vigiliae lapsum*, Symmachus *καρόν*, *gravem et profundum somnum.* תַּרְדֵּמָה enim notat plus quam gravem somnum, qui scilicet major est quam שֵׁנָה et שֵׁנָה major est quam תְּנוּמָה. Tum ex *descriptione et causae efficientis*, quod Deus illum *immiserit sive cadere fecerit super Adamum*, LXX interpretes *ἐπέβαλεν* perinde ut de Saule dicitur 1. Sam. 26, v. 2: *Sopor Domini vel a Domino ceciderat super eum*; *et effecti*, quia inducit *ἀναισθησίαν*, ac tam profundus est, ut Adam non sentiat, costam sibi evelli. Ut autem Deus Adamo dormienti et nihil minus quam de conjugio cogitanti Evam format; ita adhuc hodie piis precibus invocatus de felici et commodo conjugio suis prospicit et talia quandoque ipsis media ostendit, de quibus ipsi nunquam cogitaverant. *2. Costae e latere extractio.* צֵלָע significat costam et latus, ex quo colligit Lutherus, *non nudam costam, sed carne vestitam* e latere fuisse acceptam, ex qua feminam Deus formavit et carnem pro ea clausit, quod ipsum etiam intelligitur ex verbis Adae, *hoc est os ex ossibus meis et caro de carne mea.* Admonet autem nos illa costae ex Adami latere evulsio, primum quidem *de mariti officio.* Non *ex pedibus* viri mulier formata, ne scabellum pedum ab ipso habeatur Eccles. 4, v. 35. nec *ex capite* est formata, ne imperium in virum illi concedatur 1. Tim. 2, v. 13. sed *ex latere*, hoc est ex vicinia cordis sumta est, ut vir eam diligat tanquam corporis sui partem et ejusdem naturae consortem Eph. 5, v. 29. Mulier a viro recipit robur ac defensionem, ideo ex parte ipsius dura, videlicet costa, est formata mulier; sub tutela viri et umbra brachiorum ejus vivere debet, ideo ex costa laterali est formata. Secundo *de mutuo amoris debito, costam accepit Deus*, inquit Theodoretus in hoc loco, *ἵνα τὸ ταὐτὸν ἐπιδείξῃ τῆς φύσεως καὶ ἵνα φυσικήν τινα φιλοστοργίαν αὐτοῖς πρὸς ἀλλήλους ἐμφύσῃ.* Costam accepit Deus, quia quoad actum conjugalem ad paria tenentur, cum *nec vir habeat corporis sui potestatem, sed mulier, nec mulier corporis sui potestatem habeat, sed vir* 1. Cor. 7, v. 4. *De latere igitur sumta est femina tanquam aequalis et socia quoad obligationem reddendi debitum.* c. Nec illud 33. q. 5. Denique *de divino quodam mysterio. Qui potuit sine dolore auferre costam dormienti, potuit et vigilanti, sed quare voluit dormienti facere? quia dormienti Christo in cruce facta est conjux de latere, percussum enim est latus pendentis lancea, et profluxerunt sanguis et aqua, duo sacramenta, ex quibus Christo paratur sponsa.* Augustinus in Psalm. 56. tract. 9. in Johan. lib. 9. de Genes. ad lit. c. 19. etc. ex Eph. 5, v. 32. *3. Mulieris e costa aedificatio. Aedificavit Deus illam costam* in mulierem. Verbum בָּנָה, *aedificavit*, valde est emphaticum. Lyranus ex Rab. Salomone rationem appellationis quaerit in similitudine. *Mulier*, inquit, *secundum constructionem et confirmationem corporis sui similitudinem quandam habet aedificii, cujus inferior pars amplior et crassior est, pars superior augustior et tenuior; eodem modo res se habet in femina.* Sed idem de corpore viri dici posset. Chrysostomus homil. 15. in Genes. causam quaerit in origine: *Quia Adam factus est ex limo, ideo Deus proprie dicitur eum formasse vel finxisse, quia vero Eva facta est ex costa re jam formata, et cui tantum deerat perfectio et absolutio, propterea dicta est aedificata.* Cajetanus ad *procrea-*

tionem sobolis respectum haberi existimat, quia *mulier fetui concepto genita est quasi domus eum continens, protegens et fovens, ideo velut domus aedificata dicitur.* Concinnior est Ambrosii ratio lib. de paradiso c. 11: *Bene dixit „aedificavit“, quia in viro et muliere videtur quaedam plena domus perfectio. Qui sine uxore est quasi sine domo sit, sic habetur,* cum quo congruit illud Lutheri in cap. 2. Gen. p. 30: *Agnoscamus uxores nostras ceu aedificium Domini, quod per eas non solum aedificatur domus per generationem et alia ministeria in oeconomia necessaria, sed etiam quod ipsi mariti per eas aedificantur, quibus sunt tanquam nidus et habitatio, ad quam sese conferant.* Hanc appellationis rationem monstrat ipse Spiritus s. quando בָּנָה de susceptione et educatione liberorum usurpat, in
XV. 53. qua praecipuus conjugii finis consistit Gen. 16, v. 2. Deut. 25, v. 9. 1. Sam. 2, v. 35. etc. Liberi enim ex parentibus quasi exstruuntur, et ex illis familiae aedificantur et conservantur, ita ut filius aedificii, pater fundamenti loco sese habeat.

2. Primorum conjugum copulatio.
44. *2. Primorum conjugum copulatio.* Deus non solum ipsemet formavit mulierem futuram Adami conjugem, sed ipse etiam eam jam formatam et aedificatam Adamo adduxit, Gen. 2, v. 22. fuit ergo primus paranymphus, proxeneta et sacerdos, qui Evam Adae adduxit, adductam copulavit et copulatis benedixit, Gen. 1, v. 28. quae benedictio non est *verbalis*, sed *realis*, Dei enim benedicere est benefacere. Quinimo non solum exterius primos conjuges copulavit, sed etiam interius casti amoris vinculo ipsorum corda conjunxit, unde etiam Adamus visa conjuge in adjutorium sibi data et adducta mox sincero amore eam amplectitur et laetabundus quasi exclamat: *Hoc tandem os ex ossibus meis et caro de carne mea, vocabitur* אִשָּׁה, *virissa, quia ex viro,* מֵאִישׁ, *sumta est ipsa*, est ex viro et viri causa formata et altera quasi viri pars. Hoc fuit epithalamion, in quo mirabilis formatio mulieris et sapientissima conjugii institutio celebratur etc. Rabbi Abraham Ben Esra notat, in voce אִשָּׁה proponi non solum conformitatem naturae inter virum et uxorem e viro factam, sed etiam uxoris conditorem et primum conjugii auctorem יָהּ sive Jehovah, verus Deus, et quamdiu hoc nomen in conjugio manet (manet autem, quamdiu Deum timent, ipsum colunt seque invicem amant), tamdiu ipsis Deum sua gratia et benedictione adesse; si vero pietatis erga Deum et mutuae caritatis obliviscantur, tum conjuges illud nomen abjicere, ac sublato ex nomine אִישׁ et אִשָּׁה literis tetragrammati, י et ה manere duntaxat אֵשׁ אֵשׁ *ignem et ignem*, puta ignem rixarum et molestiae in hac vita et ignem infernalem in vita futura. Ex qua ὀνομαθεσίᾳ mirabilis lux divinae sapientiae in mente Adami accensa relucet. Ad hanc copulationem et benedictionem primis conjugibus collatam accessit etiam dotatio. Theophylactus in c. 5. Ephes.: *Deus a principio eximiam curam conjugii gessit, Adamo enim sororem suam, imo potius filiam et quid dico? carnem ipsius copulavit. Deinde multiplicato genere latius matrimonium extendit, ut ne dilectionem ad solos cognatos contraheret* etc. Id. in epit. div. dogm. *περὶ γάμου· θεὸς οὐ μόνον γυναῖκα διέπλασεν, ἀλλὰ καὶ συνέζευξε τῷ ἀνδρὶ κατὰ τὸν νῦν πολιτευόμενον νόμον. ἀπήγαγε πρὸς τὸν ἄνδρα καὶ αὐτὸς ἐγένετο νυμφοστόλος καὶ νυμφευτὴς αὐτὸς, οἷόν τι δῶρον τῷ γάμῳ, τὴν δὲ εὐλογίαν προσήνεγκεν.* Cum enim Eva propter immediatam creationem recte censeatur Dei filia, quam ipsemet Adae adduxit et quasi elocavit, ideo etiam amplissimam ei largitus est dotem. Gen. 1, v. 28: *Dominamini in pisces maris et in volatile coeli.* Pulchre Alcimus Avitus libr. 1. in Genesin: *Pro thalamo paradisus erat mundusque dabatur in dotem.*

45. *3. Legis matrimonialis promulgatio.* Gen. 2, 3. L[egis] ma[trimo]nia[lis] pro[mul]gat[io].
v. 24: *Propterea relinquet homo patrem et matrem suam et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una.* In hac lege γαμικῇ expendenda sunt: *1. Causa efficiens*, a qua lex illa prodiit. Moyses haec verba indivulso nexu conjungit cum praecedentibus ab Adamo pronuntiatis, ex quo colligi posse videtur, ab Adamo eadem esse prolata, unde glossa textum illum sic interpretatur, quod *Adam matrimonium instituerit*, teste Scoto libr. 4. sentent. distinct. 26. quaest. un. Calvinus non Adae, sed Moysi ea tribuit, sed Christus Matth. 19, v. 4, Deo creatori verba illa diserte asscribit: *Non legistis, quia qui fecit ab initio masculum et feminam fecit* XV
eos v. 5. *et dixit: Propter hoc relinquet homo patrem et matrem et adhaerebit uxori suae;* etc. Quidam ergo statuunt, ad Deum verba illa pertinere *principaliter*, Adamo eadem tribui *ministerialiter*, cum enim Adamus in statu innocentiae plenus fuerit Spiritu sancto, ideo quae ejus instinctu et impulsu prolocutus est, tanquam ipsius Dei verba esse accipienda. *Deus matrimonium instituit, sed Adamus tanquam praeco verba Dei protulit*, inquit Johannes de Colonia in quaest. magistr. 259. p. 189. Verum enim vero cum reliqua omnia, quae in primaeva illa conjugii institutione peraguntur, Deo auctori immediate asscribantur, cumque Christus primorum conjugum creatori et primarum nuptiarum conciliatori unice ea vendicet, ideo merito ad eum tanquam unicum *νομοθέτην* immediate et unice referuntur, hoc quidem modo, ut conjungantur cum formatione mulieris ejusdemque ad Adamum adductione v. 22. descripta, ac versiculus 23. per parenthesin insertus accipiatur. *2. Objectum*, cui haec lex promulgata. Relinquet אִישׁ, *homo*. Ex particula connexiva עַל־כֵּן, *propterea*, colligere quis poterat, de solo Adamo, qui vero prox. אִישׁ dicitur, hic sermonem esse hoc sensu, quia tam arcta societas et conjunctio est inter virum et uxorem, ut ea sit ex ipso formata, ideo etiam homo relinquet patrem et matrem; sed quia hic describitur generalis lex conjugii, insuper quia mentio fit patris ac matris, quae ad Adamum proprie et in sensu literali non spectant, denique quia Christus ex his verbis temeraria divortia repudiat, ex eo manifeste colligitur, particulam אִישׁ gene-

ralem esse ac respicere ad omnes homines, qui in conjugio vivunt, unde Arias Montanus reddidit *vir*, Pagninus *unusquisque*. Proinde non ad solum Adamum, sed ad omnes maritos haec lex conjugii pertinet ac tam late patet, quam ipsa conjugii institutio. Quod ad connexionis rationem spectat, ea non tam quaerenda est in mulieris ex costa viri formatione, quam in matrimoniali utriusque copulatione v. 22. descripta, quae cum omnibus conjugibus communis sit, ideo ad omnes haec lex matrimonialis pertinet. 3. *Materia legis*, quid in ea requiratur. *1. Relinquet homo patrem et matrem; 2. adhaerebit uxori suae; 3. erunt duo in carnem unam.* 1. Primum est *patris et matris derelictio.* Eam Hugo de S. Victore et Cajetanus sic explicant, quod per eam prohibeantur conjugia inter parentes et filios quodque reliqui gradus consanguinitatis non sint eo rigore vetiti, quo fere sensu etiam Chaldaeus paraphrastes vertit: *Relinquet homo lectum patris sui et matris suae et agglutinabitur uxori suae.* Sed hoc loco non tam de legibus conjugii contrahendi quam contracti agitur. Filii *ἄστοργοι* et *ἀπειθεῖς θρεπτηρίων* reddendorum obliti accipiunt de officii desertione, quod non amplius teneantur parentibus obedire vel inservire, cum tamen ex ipso naturae lumine cognosci possit, vinculum conjunctionis inter parentes ac liberos esse *ἀδιάλυτον* ac *τὴν ἀντιπελάργησιν* jure naturali a liberis omnino exigi. Unde Thomas disputat 2. 2. quaest. 26. art. 11. ad 1. in *pari casu famis vel similis necessitatis potius patri et matri, utpote vitae auctoribus, quam conjugi esse subveniendum.* Quidam ex Pontificiis desertionem illam sic interpretantur, quod liberorum conjugia absque parentum consensu inita sint rata ac firma, cum praeceptum de honorandis parentibus omnium hominum cordibus insculptum consensum parentum in liberorum nuptiis exigat, quod Deus hac legis matrimonialis promulgatione nequaquam voluit abolitum. Accipienda igitur illa patris ac matris derelictio *tum de conjugalis amoris magnitudine*, quod affectus mariti erga uxorem et vicissim uxoris erga maritum tantus sit futurus, ut amor ille, quo parentes complectimur, illius comparatione habeatur minor et inferior; *tum de cohabitatione et vitae consortio individuo.* Filiusfamilias conjugium contrahens peculiarem oeconomiam auspicatur, quam una cum sua conjuge administrat; filia nuptum data a parentum complexibus abstrahitur, transit in familiam viri, quin et nomen paternae familiae in ea oblivioni datur, unde נָשִׁים, mulieres, quidam a נָשָׁה, oblitus fuit, dictas censent. Euripides etiam inquit:

γυνὴ γὰρ ἐξελθοῦσα πατρίων δόμων,
οὐ τῶν τεκόντων ἐστίν, ἀλλὰ τοῦ λέχους.

Esdras lib. 3. c. 4, v. 20: *Homo patrem suum relinquit, qui enutriit illum, et suam regionem et ad mulierem se conjungit;* v. 25. *diligit homo uxorem suam magis, quam patrem aut matrem. 2. Mutua conjugum adhaesio.* Ea *ἐξηγητικῶς* declarat, quid per patris et matris derelictionem sit intelligendum, ideo enim *relinquet homo patrem et matrem, quia adhaerebit uxori,* דָּבַק בְּאִשְׁתּוֹ, *adhaerebit in uxore sua;* LXX interpretes reddiderunt *προσκολληθήσεται τῇ γυναικί, agglutinabitur uxori*, quo modo citatur Matth. 19, v. 5. Marc. 10, v. 7. vel *πρὸς τὴν γυναῖκα, ad uxorem suam*, Ephes. 5, v. 31. Accipitur autem דָּבַק de individua associatione et conversatione, Ruth. 2, v. 7: *Haerebis cum puellis meis.* 2. Sam. 20, v. 2. vir Judae dicitur *haesisssse in rege suo.* Item de arctissimo et indivulso amoris vinculo, Psalm. 63, v. 9: *Haesit anima mea post te.* Jerem. 13, v. 11: *Sicut haeret cingulum ad lumbos viri, sic faciam haerere ad me domum Israël*, ubi metaphora explicatur דְּבֵקָא, Chaldaeis est *κόλλα gluten, viscus*, ex quo factum, ut LXX interpr. verterint *προσκολληθήσεσθαι*, quod Tertullianus reddidit *conglutinabitur.* Exprimitur igitur hac voce arctissimum et indissolubile vinculum inter conjuges, quod individuam vitae societatem complectitur. *3. In unam carnem conjunctio.* Per eam exponitur, quid per adhaesionem sit intelligendum. *Erunt duo in carnem unam*, לְבָשָׂר, hoc est una caro. Sic in hoc ipso capite v. 22. aedificavit costam לְאִשָּׁה, *in feminam*, לִהְיוֹת אִשָּׁה, ut esset vel fieret femina. Propius accedunt sequentia exempla. Deut. 28, v. 44: *Ipse erit* לְרֹאשׁ, *in caput, tu autem eris* לְזָנָב, *in caudam, id est caput, cauda.* 1. Sam. 4, v. 9: *Estote in viros, id est viri.* Vide Buxtorffium in thesaur. p. 154. unde Christus ipse Hebraismum explicat, quando ex hac loquendi formula infert Matth. 19, v. 6: *Ideo jam non sunt duo, sed una caro.*

46. Porro dicuntur conjuges una caro. *1. Propter voluntatis et dilectionis consensum.* Ut enim de fidelibus in primitiva ecclesia dicitur Actor. 4, v. 32. quod ipsorum fuerit *cor unum et anima una*, ac ut de veris et sinceris amicis dicitur, quod *sint anima una in duobus corporibus*; ita quoque de conjugibus propter mutuam dilectionem et voluntatis consensionem dicitur, quod sint una caro, unde ex hoc principio apostolus infert, quod viri *debeant diligere uxores suas tanquam sua corpora, cum qui uxorem suam diligit, se ipsum diligat*, Eph. 5, v. 28. Hanc causam reddit Chrysostomus in comm. *2. Propter indissolubile vinculum.* Inter omnes humanas societates et amicitias arctissima est conjugum conjunctio, quia vinculo indissolubili in unam carnem copulantur, unde primam conjugem Deus ex costa mariti formavit, ut innueret, virum et feminam non esse duos, sed unum hominem, ac proinde non posse invicem separari. Ut enim una caro non potest separari et sejungi, ita quoque conjuges non debent invicem separari, eo quod sint una caro, ex quo principio Christus temeraria divortia refellit Matth. 19, v. 6. inde Abulensis in cap. 19. Matth. disputat, quod conjuges sint *una caro fictione juris, non veritate naturae. 3. Propter individuum vitae consortium.* Conjuges invicem conjunguntur ad agendam unam vitam communem externam, civilem et corporalem, cum inter eos sit bonorum et malorum communio, ideo recte dicuntur una caro, unus

Quare conjuges dicantur una caro.

XV. 56. homo, una persona civilis, ex hoc principio deducit apostolus, quod *uxor a viro non debeat discedere*, 1. Corinth. 7, v. 10. sed bona et mala in communi vitae consortio et consuetudine cum ipso tolerare, quippe cum sit una caro cum ipso. *4. Propter copulae conjugalis officium.* Quia enim conjuges sunt una caro, ideo *mulier non habet corporis sui potestatem, sed vir; nec vir habet corporis sui potestatem, sed mulier*, ut non possint sese invicem fraudare, sed debitam benevolentiam conjugalem teneantur sibi mutuo praestare, 1. Corinth. 7, v. 3. 4. 5. In contractu matrimonii maritus corpus suum addicit conjugi et conjux vicissim corpus suum addicit marito, ut hac ratione fiant una caro propter copulae carnalis officium utrique parti ab utraque debitum. Quod enim etiam respectu cohabitationis conjugalis conjuges dicantur una caro, docet apostolus 1. Cor. 6, v. 16: *An nescitis, quoniam qui adhaeret meretrici unum corpus efficitur? erunt enim, inquit, duo in carne una. 5. Propter conjugalis cohabitationis fructum.* Conjuges sunt una caro, quia in generatione prolis sunt unus homo et unam carnalem prolem mutua cohabitatione generant, Augustinus lib. 14. de civ. Dei cap. 22. quod ipsum si probe observetur, in quaestione de propagatione animae magnum obtinebit momentum, frustra enim disputatur, an a patre, an a matre soboli communicetur anima, cum in generationis opere conjuges non sint duo, sed una caro. Breviter, conjuges dicuntur una caro, quia est inter eos 1. *conjunctio animorum*, siquidem inter ipsos est consensus individuae consuetudinis invicem habendae; 2. *conjunctio corporum* in conjugio consummato per copulam; 3. *conjunctio familiarum*, quia ex duabus familiis fit una; 4. *conjunctio patrimoniorum* ac bonorum, fiunt enim inter conjuges bona communia; 5. *conjunctio consanguinitatum* et *affinitatum*, consanguinei enim uxoris fiunt affines mariti et vicissim consanguinei mariti fiunt affines uxoris; 6. *conjunctio liberorum*, quia liberi ex conjugio geniti non ad patrem tantum, nec ad matrem tantum, sed ad utrumque parentem pertinent.

4. Novorum conjugum benedictio.

47. 4. *Novorum conjugum benedictio*, quae disertis et expressis verbis asseritur a Moyse, Gen. 1, v. 28: *Fecit eos masculum et feminam et benedixit eis.* Hoc Dei benedicere non est verbale, sed reale, Deus enim benedicendo benefacit, cum non loquatur verba, sed res. Quemadmodum igitur illud, quod Deus *benedixisse dicitur diei septimae*, Gen. 2, v. 3. recte etiam sic accipitur, quod benedictionem suam coelestem promisserit illis, qui juxta ipsius mandatum et ordinationem sabbatum sanctificaverint; ita quoque benedictio illa primis conjugibus et sanctae conjugii ordinationi collata, inter cetera etiam hoc complectitur, quod Deus pie in hoc statu conjugali viventibus suam benedictionem largiri velit, quod expendens Clemens Romanus lib. 6. constit. apostolicarum cap. 27. sic scribit: *Leges divinae nuptias honorarunt, cum eas benedictas appellaverunt. Benedixit namque eis Deus, qui feminam cum mare copulavit. Dicit autem et Salomon: A Domino aptatur mulier viro; et David ait: Uxor tua sicut vitis abundans. Ecce sic benedicetur homo, qui timet Dominum.* Ex hoc divinae benedictionis fonte unice profluit, quidquid in conjugio est bonum atque commodi, prolis scilicet generatio, adjutorium mutuum etc. Atque haec dicta sint de primaeva conjugii institutione, cui non mediocrem dignitatem conciliat locus, quod in paradiso et in statu innocentiae institutio illa facta est. Rupertus quidem libr. 2. de Trin. cap. 22. et Josephus lib. 1. antiq. cap. 1. statuunt, *Evam extra paradisum formatam et marito suo copulatam*, sed series narrationis Mosaicae illis repugnat, ordine enim describit Moyses, quae in ipso paradiso gesta sint, quibus mulieris formationem diserte annumerat, unde Basilius homil. XV
de paradis. et alii ex veteribus contrarium rectius statuunt. Quidam existimant, in statu innocentiae non fuisse multiplicandos homines per generationem carnalem in conjugio, sed modo quodam angelico procreandos. Sed illorum commentum inferius c. 8. refellemus. Fuisset ergo etiam in statu innocentiae generatio per conjugalem copulam facta, sed absque libidinis ardore et lepra, ac quia in ipso innocentiae statu conjugium institutum, ideo cogitari nequit in poenam peccati vel ad majora flagitia vitanda duntaxat esse institutum. Fulgentius de statu vidual. epist. 2: *Connubium non est ex colluvione peccati, sed ex institutione Dei.*

48. Vidimus hactenus in primaeva conjugii institutione, quod Deus ipse de muliere condenda et conjugio instituendo quasi consultaverit, quod consultationem et decretum suum ipsemet exsecutioni dederit, quod in decreti exsecutione mulierem suis, ut sic loquar, manibus ipse formaverit, quod formatam Adae marito in paradiso ipse adduxerit, quod primos conjuges ipse copularit, quod copulatis ipse benedixerit, quod legem matrimonialem ipse promulgaverit, quae omnia evidenter probant, Deum esse conjugii auctorem et causam principalem. *Qui bene eruditi sunt in fide catholica*, inquit Augustinus tract. 9. in Johan. *noverunt, quod Deus fecerit nuptias.* Id ipsum praeter primaevam conjugii institutionem atque ordinationem probat. *2. Ordinis hujus confirmatio.* Cum enim primi parentes per peccatum divinam legem transgressi e statu innocentiae et gratiae, in quo conjugium institutum erat, misere excidissent, Deus hanc suam ordinationem denuo repetivit ac confirmavit, quando de semine, conceptione et partu ipsis concionatus est Genes. 3, v. 15. et 16. ut intelligerent, post lapsum nihilominus mansuram conjugii ordinationem, per quam genus humanum propagetur. Adduntur quidem dolores, molestiae et cruciatus in gestatione et partu, ut sint signa reatus et actuales conciones de ira divina propter peccatum; interim tamen ipsa propagatio et multiplicatio generis humani per conjugium manet Dei ordinatio ac divinum beneficium, unde Adamus conjugem suam vocat *Evam, eo quod mater esset cunctorum viventium*, Genes. 3, v. 20. Post diluvium, cum Noahus et filii ipsius ex arca

egrederentur, Deus iisdem verbis, quibus conjugium institutum erat Genes. 1, v. 28. institutionem suam repetit, benedicens reliquiis ex universali illa generis humani deletione ac πανολεθρίᾳ superstitibus in arca conservatis et praecipiens, ut crescerent seseque multiplicarent, Gen. 8, v. 17. c. 9, v. 1. *3. Conjugii in N. T. facta instauratio.* Cum enim leges conjugii per divortia temeraria, polygamiam et vagas libidines essent multis modis labefactatae, Filius Dei in humana natura apparens eas solenniter repetivit Matth. 19, v. 4. et hac ratione divinam conjugii institutionem denuo instauravit, quin imo huic ordini summam dignitatem per id conciliavit, quod post susceptum in Jordane baptismum et solennem ad officium mediatoris inaugurationem nuptiis interesse ac primum suum miraculum in illis edere voluit, Joh. 2, v. 2. quo ipso manifestum fecit, non in V. solum, sed etiam in N. T. conjugium pro divina ordinatione esse habendum. Epiphanius tom. 2. lib. 2. haeres. 67: *Quomodo non erunt venerabiles nuptiae et in Deo habentes regnum coelorum, cum vocatus sit Salvator ipse ad nuptias, ut nuptias benediceret? si quidem enim recusasset ad nuptias ingredi, profecto nuptiarum exsolutor fuisset etc. quare accedit ad nuptias, ut obturet ora eorum, qui loquuntur contra veritatem.* Augustinus in qaest. V. ac N. T. q. 127: *Ipse* (Christus) *rogatus ad nuptias ire non dedignatus est et non solum praesentia sui illustravit eas, verum etiam contulit, quod deerat ad laetitiam, scriptum enim, quia vinum laetificat cor hominis. Et ut hoc secundum Dei Patris sui voluntatem fecisse demonstraret, Judaeis interrogantibus, an liceret dimittere uxorem suam, respondit inter cetera dicens: Quod conjunxit Deus, homo non separet.* Idem in Johan. tract. 9: *Quod Dominus invitatus venerit ad nuptias, etiam excepta mystica significatione confirmare voluit, quod ipse fecit nuptias. Futuri enim erant, de quibus dixit apostolus, prohibentes nubere et dicentes, quod malum essent nuptiae et quod diabolus eas fecisset, cum Dominus dicat in evangelio, quod Dominus conjunxit, homo non separet: Et qui bene eruditi sunt in fide catholica, noverunt, quod Deus fecerit nuptias, et sicut conjunctio a Deo, ita divortium sit a diabolo. Dominus interesse voluit nuptiis,* inquit Beda in cap. 2. Johan. *ut statum matrimonialem sua praesentia approbaret. Si enim toro immaculato et nuptiis debita castitate celebratis culpa inesset, nequaquam ad eas venisset. 4. Ordinis hujus conservatio.* Deus hunc conjugalem ordinem non tantum primitus instituit, sed eundem etiam conservat, nec primos solum conjuges copulavit, sed adhuc hodie pios conjuges conjungit et ipsorum corda casti amoris vinculo connectit. Genes. 24, v. 7. dicit Abraham ad servum suum Eleazarum: *Dominus coeli ac terrae ipse mittet angelum suum coram te, et accipies inde uxorem filio meo.* Ergo Deus opera et ministerio angelorum utitur in conciliandis piorum nuptiis. V. 14. orat Eleazarus: *Puella, quae dixerit, dabo potum camelis etc. ipsa erit, quam praeparasti servo tuo*, scilicet Isaaco, Hebr. הֹוכַחְתָּ, quod Targum reddidit זַמֵּינְתָּ, *praeparasti, destinasti*, LXX interpr. ἡτοίμασας, aliis ἀπέδειξας, et quia הוֹכִיחַ proprie significat *redarguit, corripuit*, ideo alii vertunt *quam correxisti servo tuo Isaaco*, id est quam correctione et institutione praeparasti. Ergo Deus adhuc hodie cuique suam sponsam praeparat ac destinat. De Samsonis conjugio dicitur Judic. 14, v. 4: *Parentes nesciebant, quod hoc a Domino esset.* Proverb. 2, v. 17: *Quae relinquit ducem adolescentiarum suarum*, id est maritum suum, *oblivisci dicitur pacti Dei sui*; ratio exponitur Malach. 2, v. 14: *Dominus testificatus est inter te et uxorem pubertatis tuae* etc. *Et haec socia et uxor foederis tui.* Ergo conjugii foedus Deo auctore et conciliatore contrahitur. Prov. 19, v. 14: *Domus et divitiae hereditas patrum, et a Domino mulier intelligens;* ו potest esse particula adversativa, ut specialis divinae providentiae actio in conjugio significetur, quia ea, quae per hereditatem liberis obveniunt, ea itidem a Domino ipsis dantur. Sed in matrimoniis conciliandis peculiariter elucet Dei dispositio. Matth. 19, v. 6: *Quod Deus conjunxit, homo non separet.* Quaestio erat non de Adae et Evae duntaxat matrimonio, sed in genere de conjugiis legitimis, quae Christus negat dissolvenda, quia Deus ea conjunxerit. Ergo Deus adhuc hodie conjuges invicem consociat. Tob. 6, v. 13. ait angelus ad Tobiam de Sara futura ipsius conjuge: *αὕτη σοι ἡτοιμασμένη ἦν ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, haec erat tibi parata a seculo.* Et adhuc hodie Deus Pater conjuges ad aram ducit, Filius summus sacerdos ipsos per ministrum verbi conjungit, Spiritus s. casti amoris vinculo eosdem unit. Huc pertinet, quod Deus adhuc hodie conjugibus benedicit in liberorum generatione et educatione, in re familiari paranda et augenda, addit angelos liberis conjugii fructibus et familiae custodes, mitigat piorum conjugum calamitates, aquam tribulationis temperat vino consolationis et contra Asmodaei furores hunc ordinem a se institutum potenter conservat.

49. Ceterum ex eo, quod Deus sit causa efficiens principalis et primarius auctor conjugiii, immote colligitur, *conjugium esse sanctum vitae genus*, statum Deo placentem et talem vitae ordinem, in quo homo pius bona cum conscientia vivere, Deo grata obsequia praestare et salutis aeternae particeps fieri possit, sicut de piis conjugibus dicitur Psalm. 128, v. 1: *Beatus omnis, qui timet Dominum*, vel ut in Hebraeo emphatice habetur: *Beatitudines variae ac multiplices erunt illi, qui timet Dominum et ambulat in viis ejus.* v. 2. *Laborem manuum tuarum comedes, beatus es et bene tibi erit.* v. 3. *Uxor tua sicut vitis fructificans in lateribus domus tuae, filii tui sicut plantationes olearum in circuitu mensae tuae.* v. 4. *Ecce sic benedicetur vir timens Deum.* Ergo Deum timere, in viis Domini ambulare et uxorem ac liberos habere non sunt opposita, quin potius liberorum generatio in conjugio et rei familiaris incrementum est pars divinae benedictio-

Πόρισμα XV. 59. doctrinae de causa conjugii efficiente

nis. Eccles. 26, v. 3: Mulier bona pars bona, in parte timentium Dominum dabitur. Neve quis existimet, in V. quidem T. conjugium fuisse statum vitae Deo gratum, aliam vero esse N. T. rationem, ideo notandum, quod Christus in N. T. primaevam conjugii institutionem repetiverit ac confirmaverit, quin et ipse ex desponsata virgine nasci voluerit, ut ostenderet, conjugium etiam in N. T. Deo probari, unde apostolus notanter pronuntiat 1. Tim. 2, v. 15: *Salvabitur mulier διὰ τῆς τεκνογονίας, si permanserint in fide, dilectione et sanctificatione cum sobrietate*, ubi ostendit maritatis consolationem molestiae et dolori in gestandis ac pariendis liberis opponendam, quod videlicet illis poenis non impediatur, sed potius promoveatur aeterna ipsarum salus, modo in fide et fructibus fidei permanserint, neque enim is est sensus dicti apostolici, quod τεκνογονία sit causa et meritum salutis, sed quod status matrimonii seu generandi liberos salutem non impediat, ut διά ponatur pro ἐν, Rom. 4, v. 11. 1. Petr. 3, v. 20. qua de re suo loco plenius.

Usus doctrinae de causa efficiente conjugii. 1. Theoreticus et quidem 1. didascalicus.

50. Usus hujus doctrinae de causa efficiente principali matrimonii est tum θεωρητικός, tum πρακτικός. θεωρητικὸς est vel διδασκαλικός, vel ἐλεγκτικός. 1. Διδασκαλικός, ut mirabilem Dei bonitatem, sapientiam et potentiam in conjugii institutione et conservatione, in viri et uxoris conjunctione, in piorum conjugum benedictione, in generis humani per conjugium propagatione etc. reverenter agnoscamus. Ut enim primaeva conjugii institutio non temere nec humana sapientia, sed mirabili divinae providentiae oeconomia facta est, ita hic ordo divinitus institutus non hominum arbitrio, sed Dei voluntate conservatur, id quod nuptiarum inter personas locis vel maxime dissitis habitantes conciliatio saepius facta ostendit, quippe quae interdum tam admirabilis est, ut singularem Dei providentiam in ea omnes agnoscere ac fateri cogantur, unde natum est vulgatum illud: *Fiunt connubia fato;* item *connubia sunt fatalia*, quod recte dicitur, modo etiam recte intelligatur, videlicet ut per fatum non absolutum aliquod, omnium secundarum causarum respectum excludens decretum, sed mirabilis Dei providentia intelligatur, sensu eo, quod conciliatio conjugii inter virum et uxorem non casu aut fortuito fiat, nec ab humano tantum arbitrio, sed a Dei voluntate et dispositione pendeat, unde nos Germani dicere consuevimus: Es wird keine Ehe auf Erden vollbracht, sie ist zuvor im Himmel bedacht. Connubia priusquam in terris fiant, in coelo definiuntur ac praeter omnem hominum opinionem quandoque dispensantur. Quamvis enim Deus non amplius eo modo, quo Adamum et Evam copulavit, virum et feminam ad hoc vitae genus conjungat, immediate scilicet et visibiliter in persona propria apparens et loquens, id ipsum tamen adhuc hodie facit tum mediate, quando scilicet per parentum, cognatorum et amico-
XV. 60. rum consilia nuptiae conciliantur, tum occulte, quando insperatas occasiones exhibet et conjugalis amoris flammam in corde utriusque accendit, ut animus de conjugio decernat, antequam ulli hominum ea res patefacta sit. Sic Abrahae servo divinitus offertur et ostenditur Rebecca Isaaci sponsa Gen. 24. Jacobo venienti in Mesopotamiam occurrit futura conjux Rachel Gen. 26. Tobiae juniori desponsatur Sara, de qua angelus ad Raguelem parentem dicit: *Huic debebatur conjux filia tua*, Tob. 7, v. 12.

51. 2. Ἐλεγκτικὸς usus in eo consistit, ut divinam conjugii institutionem opponamus tum criminationibus gentilium *extra ecclesiam*, tum erroribus haereticorum *in ecclesia*. In scriptis gentilium multae occurrunt criminationes et calumniae, quibus sanctissimum conjugii ordinem virulente impetere ac traducere non reformidarunt. Philemon apud Stobaeum sermon. 66. dicit: ἀθάνατόν ἐστι κακὸν ἀναγκαῖον γυνή. Epicharmus:

Δύ᾽ ἡμέραι γυναικός εἰσιν ἥδισται,
Ὅταν γαμῇ τις, κἀκφέρῃ τεθνηκυῖαν.

cum quo congruit illud:

Πᾶσα γυνὴ χόλος ἐστίν, ἔχει δ᾽ ἀγαθὰς δύο ὥρας,
Τὴν μίαν ἐν θαλάμῳ, τὴν μίαν ἐν θανάτῳ.

Menander: Ὡς ἔστι τὸ γαμεῖν ἔσχατον τοῦ δυστυχεῖν. Epicurus et Democritus nuptias et procreationem liberorum damnabant teste Theodor. lib. 12. de vit. activ. Sed hae ac similes conjugii sugillationes profluxerunt ex ignorantia causarum, propter quas huic vitae generi crux divinitus sit addita, et consolationum cruci in conjugio opponendarum. Huc referendae etiam sunt vituperationes sexus muliebris ex ignorantia doctrinae coelestis de primaeva masculi et feminae creatione ex ingenii humani petulantia et ex nimia infirmitatum, quibus hic sexus magis obnoxius est quam virilis, exaggeratione ortae, quarum copiosam messem videre licet apud Stobaeum serm. 192. Sed tales insectationes ac criminationes in ipsum Deum sexus muliebris creatorem et conservatorem redundant. Augustinus in quaest. ex utroque Testam. q. 127: *Quando displicet opus, reprehenditur auctor.* Nec solum extra ecclesiam, sed in ipso etiam ecclesiae gremio conjugii dignitatem et sanctitatem variis erroribus labefactare diabolus fuit conatus. Singulis enim fere seculis in primitiva ecclesia exorti sunt novi haeretici, qui huic sanctissimae Dei ordinationi detraherent. In primo seculo exstitit *Simon Magus*, quem Irenaeus in praef. libri tertii vocat *patrem omnium haereticorum*, is detestandam *turpitudinem* introduxit *indifferenter utendi feminis*, teste Augustino de haeresib. cap. 1. ac sectatores ejus *nuptias sustulisse*, dicentes, *eas non esse opus Dei*, refert Clemens Romanus lib. 6. constit. apost. cap. 8. *Nicolaitae* docuerunt, uxores oportere esse communes ac rem indifferentem esse moechari, Apoc. 2, v. 6. Irenaeus lib. 1. c. 26. Epiphanius haer. 25. auctorem habuerunt Nicolaum Antiochenum proselytum, unum e septem diaconis Actor. 6, v. 1. qui referente Clemente Alexandriano lib. 3. stromat.: *Cum formosam haberet uxorem et post Servatoris assumtionem ei fuisset ab apostolis exprobrata zelotypia*,

in medium adducta muliere permisit cui vellet eam nubere. Hieronymus in epist. ad Heliod.: *Nicolaus tam turpia et nefanda commentus est, ut Nicolaitarum haeresis ex illa radice nascatur.* In secundo seculo ortus est *Saturninus* Simonis discipulus, qui nubere et generare a Satana dixit esse, Irenaeus lib. 1. adv. haeres. cap. 22. Theodoretus de haeresib. dicit, eum primum esse, qui de matrimonio doctrinam diaboli esse dixerit. De Saturnino scribit Epiphanius lib. 1. tom. 2. haeres.: *Matrimonium contrahere et generare hic scurra ex Satana esse dicit.* *Gnostici* ab eo orti libidinem et impudicitiam pro cultu habuerunt, conjugia autem honesta damnarunt. Illos alii haeretici magno numero sunt secuti. *Carpocratiani* turpitudinem et pollutionem
v. 61. nefariam usque adeo necessariam esse docuerunt, ut sine ea nemo perfectionem mystagogiae consequi possit. Irenaeus lib. 1. c. 24. Epiphanius, Theodoretus in haer. *Marcionis* Deus conjugium aversabatur, teste Tertulliano libr. 4. contra Marcion. quia Marcion nuptias non conjungebat nec conjunctas admittebat. *Lucianistae* Marcionitarum sectatores nuptias tanquam opus et praeceptum diaboli damnarunt teste Lamberto Danaeo in com. ad Aug. de haer. cap. 23. ex Epiph. haer. 43. **De Lucio Charino, qui scripsit periodos apostolorum, Photius c. 114. biblioth.: *γάμους δὲ νομίμους ἀθετεῖ καὶ πᾶσαν γένεσιν πονηράν τε καὶ τοῦ πονηροῦ λέγει, conjugia insuper legitima rejicit omnemque adeo generationem malam esse et a malo asserit.*** *Severiani et Andronici* dicebant, mulierem esse opus Satanae, ac proinde matrimonium contrahentes opus Satanae explere. Item hominis dimidiam partem esse opus Dei, dimidiam vero diaboli. nam ab umbilico et supra esse formationem Dei, ab umbilico et infra malae potestatis formationem. Idem haer. 45. lib. 1. tom. 3. Nicetas lib. 4. orth. fid. cap. 17. *Tatianus* Justini quondam auditor, sed postea Encratitarum auctor, Marcionis et Saturnini vestigiis insistens, nuptias esse corruptelas dixit, Irenaeus l. 1. c. 31. quin et diaboli inventionem dixit esse matrimonium et mulierem opus diaboli, Epiphanius haer. 46. contra Tatianos. Augustinus haer. 25. ubi *Encratitas* vocat schismaticos Tatianistarum, perinde ut Epiphanius in anacephal. appellat avulsionem quandam a secta Tatiani, non hujus de conjugio, sed aliorum dogmatum respectu, in quibus diversum quid a Tatianistis tradiderunt. *Manichaei* referente Augustino in haer. c. 46. *nuptias sine dubitatione condemnabant et, quantum in ipsis est, prohibebant, quando generare prohibebant, propter quod conjugia copulanda sint.* Vide etiam lib. 2. de morib. Manich. cap. 18. lib. 15. contra Faust. c. 7. *Adamiani* nuptias aversabantur, quia nec priusquam peccasset Adam, nec priusquam dimissus esset de paradiso, cognovit uxorem, Augustinus ibid. cap. 31. *Apostolici* spem salutis eos habere negabant, qui conjugio utuntur, Ibid. c. 40. Bernhardus serm. 66. in Cant. *Eustathianis* eandem opinionem tribuit Socrates lib. 2. hist. eccl. c. 33. *Hieracitae* in V. T. concessum fuisse matrimonium contrahere docuerunt, verum post Christi adventum non amplius nuptias admitti, nec posse illas possidere regnum coelorum, Epiphanius lib. 2. tom. 2. haeres. 67. *Priscillianistae* Gnosticorum et Manichaeorum dogmata permixta sectantes, viros a nolentibus feminis et feminas a nolentibus viris disjungebant, opificium quippe omnis carnis non Deo bono et vero, sed malignis angelis tribuebant, Augustinus de haeres. cap. 70. copulam conjugalem ideo detestabantur, *quia libertatem tollit turpitudinis ac pudori et spei sobolis obsistit,* Leo epist. 93. De *Milvio* Athanasius in sermon. contra omnes haeres.: *Milvius arbitratur, se extollere virginem et conjugium infamare posse, cum Deus in paradisum Evam ad Adamum deducat.* De *Aëriis*, ab Aërio quodam sic appellatis, Philastrius lib. de haeres. c. 72: damnant de lege nuptias non a Deo institutas asserentes. *Hydroparastatae matrimonium scortationem appellabant* et legitimam conjunctionem *diabolicam* nominabant, Theodoretus lib. 1. haer. fabul. Nicolaus Emericus part 2. q. 11. Lucenb. de haeres. meminerunt cujusdam *Durandi de Wallachia*, qui ma-monium dixerit esse *occultatum meretricium.*

2. Contra Pontificios. 52. Quamvis vero horum ac similium haereticorum furoribus primitivae ecclesiae doctores mascule restiterint, tamen stipulae quaedam opinionum quibusdam ex ipsis progressu temporis adhaerere coeperunt, ut constabit ex illis, quae de secundis nuptiis et de collatione coelibatus cum conjugio xv. 62.
inferius dicentur, donec tandem sub papatu dignitas conjugii multis modis labefactata ac penitus ferme depressa fuit. De Antichristo enim praedictum erat Dan. 11, v. 37: *Super amorem vel desiderium mulierum non intelliget.* Hieronymus quidem in versione sua plane contrarium sensum expressit, sic enim reddit: *Et erit in concupiscentiis feminarum*, sed cohaerentia textus Hebraici manifeste ostendit, sic vertendum esse: *Et super amorem feminarum et super omnem Deum non intelliget, quoniam super omnia se extollet*, quo modo etiam reddiderunt LXX interpretes et Lutherus (unde etiam Lyranus in eum locum sic commentatur: *Licet Antichristus fingat castitatem exterius, ut facilius decipiat, tamen non erit vere castus),* quinimo ipse Hieronymus fatetur, sensum negativum rectius competere Antichristo, sic enim scribit in comment. hujus loci tom. 4. p. 525: *Pro eo, quod nos interpretati sumus, et erit in concupiscentiis feminarum, septuaginta transtulerunt: et concupiscentiis mulierum non subjacebit* etc. *Si legerimus et intellexerimus ἀπὸ κοινοῦ et super concupiscentiam feminarum non intelliget, de Antichristo facilior interpretatio est, quod ideo simulet castitatem, ut plurimos decipiat; sin autem ita legerimus, et super concupiscentiam feminarum, ut subaudiatur* erit, *Antiochi personae magis accommodabitur, qui luxuriosissimus fuisse dicitur.* Hanc versionem probat et sensum prophetae explicat apostolus 1. Tim. 4, v. 1: *In novissimis temporibus discedent quidam a*

fide attendentes spiritibus erroris et doctrinis daemoniorum v. 3. *prohibentium nubere.* Per desiderium igitur mulierum intelligitur amor conjugalis, super quem Antichristus non sit intellecturus, hoc est nihil eundem facturus nec dignitatem ejus curaturus. Per נָשִׁים enim proprie intelliguntur uxores Genes. 4, v. 29. c. 7, v. 7. c. 34, v. 29. Num. 14, v. 3. quo etiam David de suo erga Jonathanem amore dicit 2. Sam. 1, v. 26: *Jucundus mihi fuit amor tuus* מֵאַהֲבַת נָשִׁים, *prae amore mulierum*, hoc est prae amore conjugali, ac Ezech. 24, v. 16. uxor vocatur מַחְמַד, *desiderium oculorum*, ut constat ex collatione v. 18. Hoc ipsum de Antichristo vaticinium in papa Romano completum esse, constat ex variis injuriis et contumeliis, quae conjugio ab ipso et ejus asseclis irrogantur *1. immundiciem et pollutionem illud vocando.* Siricius epist. 1. ad Himerium cap. 7. Innocentius epist. 3. cap. 1. contra sacerdotum conjugium afferunt dicta illa Scripturae: *Sancti estote, quia et ego sanctus sum. Coinquinatis et infidelibus nihil est mundum. Qui in carne sunt, Deo placere non possunt.* c. Nuptiae etc. dist. 32. q. 1. *Scriptura in primo et tertio et quarto et quinto dieet sexto expletis operibus singulorum dierum dixit, et vidit Deus, quod bonum esset, in secundo die hoc omnino subtraxit, nobis intelligentiam tribuens, non esse bonum duplicem numerum, qui ab unione dividat et praefiguret foedera nuptiarum, unde et arcam Noae animalia omnia quaecunque bina ingrediuntur, immunda sunt, impar numerus mundus est.* Bellarminus de sacram. matr. cap. 5: *Non male dici posset de conjugatis: qui in carne sunt, Deo placere non possunt*, qua de re plura vide superius. *2. Impedimentum pietatis illud statuendo.* Innocentius l. d.; *Paulus ad Corinthios scribit, abstinete vos ad tempus, ut expeditius vacetis orationi. Et hoc utique laicis praecepit, multo magis igitur sacerdotes, quibus et orandi et sacrificandi juge officium est, semper debebunt ab hujusmodi consortio abstinere.* c. Si Laicus etc. dist. 31. *Cui semper orandum est semper matrimonio carendum.* c. Connubia etc. c. 32. q. 2: *Tempore illo, quo conjugales actus geruntur, praesentia Spiritus sancti non dabitur, etiamsi propheta videatur esse, qui officio generationis obsequitur.* Bellar-
XV. 63. minus lib. de clericis c. 18. §. 4: *Actus conjugalis hominem reddit totum carnalem et ineptum ad divina.* cap. 19. rat. 5: *Matrimonium vehementer impedit officia ecclesiastica, impedit studium orationis, efficaciam praedicationis, curam pauperum.* Idem in praefat. tom. 3. controv. relicto coelibatu conjugium inire dicit esse *stellam de coelo cadere, ad terrenas delicias atque ad negotia hujus vitae delabi, in carne et sanguine volutari* etc. Costerus in enchir. cap. 15: *Per conjunctionem conjugalem anima hominis ad inferiora deprimitur, ut minus idoneus sit coelestia meditari ac tractare. 3. Coelibatum cum contumelia conjugii laudando.* Statuunt enim, coelibatum esse satisfactionem peccatorum maximam et meritum regni coelorum, esse statum perfectionis, et qui in eo vivunt, posse plus praestare, quam Deus in lege requisivit, et haec sua merita aliis, qui in conjugio vivunt, applicare posse, quinimo etiam minima opera, quae in coelibatu fiunt, Deo esse acceptiora quam maxima opera, quae fiunt a conjugatis, cujusmodi plura inferius afferentur. c. Hospitiolum etc. dist. 32: *Si bonum est mulierem non tangere, malum est ergo tangere. 4. Toti ordini ecclesiastico conjugio interdicendo*, ut constat ex praxi, id quod pugnat cum divina conjugii institutione, quae matrimonium omnibus relinquit liberum, ut in tract. de minist. in quaestione de conjugio sacerdotum latius fuit demonstratum. *5. Concubinatum et vagas libidines in personis ecclesiasticis* potius *tolerando* quam honestum conjugium ipsis permittendo, c. is qui etc. dist. 34: *Is, qui non habet uxorem et pro uxore concubinam habet, a communione non repellatur, tamen ut unius mulieris aut uxoris aut concubinae sit conjunctione contentus*, ubi glossa addit: *Luxuria quandoque plus juris habet quam castitas, quia castus repelleretur, sed fornicator non.* c. Christiano etc. ead.: *Christiano non licitum est duas simul habere uxores, nisi unam tantum aut uxorem, aut certe loco uxoris concubinam.* Huc referenda vox flagitiosa Campegii, Hosii, Eccii et Costeri, *quod sacerdos uxorem ducens gravius peccet, quam si fornicetur aut domi concubinam alat*; item quod Bellarminus de cleric. cap. 24. disputat, recte fieri, quod digamus, hoc est qui successive duas habuit uxores, a sacerdotio repellitur, non autem fornicarius, quia magis prohibeatur digamia quam adulterium vel concubinatus. Maritus viduae perinde ac bigamus in clerum eligi neutiquam potest. c. quomodo etc. 31. q. 1. ac t. t. de bigam. non ordin. sed scortator, qui mortua uxore ex ancilla plures suscepit liberos, diaconus fieri potest. c. Fraternitatis. dist. 34. *6. Vota coelibatus a personis ad eum minus idoneis exigendo ac suscipiendo*, qua ratione efficacem causam praebent voluntariis pollutionibus, libidinum incendiis et variis criminibus, ut in quaest. de coelibatu docebitur. 7. *Lupanaria publica in conjugii dedecus tolerando.* Romae in ipso pontificis conspectu publicae illae turpitudinum officinae aperte prostant et certis vectigalibus in patrati illius patris aerarium inferendis elocantur. Cum concilium Tridentinum anno 1552. celebraretur Romae, initus fuit scortorum numerus, quae vectigal meretricium Romano pontifici patri patrato solverunt, qui ultra 24 millia assurrexit. Bellarminus lib. 2. de amiss. gratiae et statu peccati cap. 18. §. Dicet etc.: *Non peccat magistratus, si meretricibus certum locum urbis incolendum attribuat, quamvis certo sciat, illo loco ipsas non bene usuras. Potest enim permittere minus malum, ut majora impediantur.* c. Inter opera etc. decr. de sponsal.: *Statuimus, ut omnibus, qui publicas mulieres de lupanari extraxerint et duxerint in uxores, quod agunt, in remissionem proficiat peccatorum*, ex quo loco colligunt canonistae, quod lupanaria toleranda. Vide loc. de lege §. 163.

Hardingius in conf. p. 162. vocat *ea malum neces-*
64. *sarium ad alia vitanda*, *quae pejora ac graviora essent futura*, atque ad excusationem adducit illud Augustini libr. 2. de ordine cap. 4: *Aufer meretrices de rebus humanis*, *turbaveris omnia libidinibus*, at cum Augustinus haec scriberet, nec episcopus, nec presbyter, imo nec orthodoxus erat. *8. Conjuges divinitus conjunctos invicem separando.* Multis enim conjugibus etiam e regum ac principum numero persuaserunt, ut relicto conjugio ac liberis in monasteria sese abderent. Connubia post votum contracta pronuntiant esse irrita, per votum solenne et per haeresin conjugium quoad torum et cohabitationem dissolvi censent etc. Vide tract. de eccles. §. 251. et cap. 10. hujus tract. sect. 3.

seti- 52. Usus πρακτικός est 1. παραινετικός, ut illi qui conjugium contrahere cogitant, in Domino, id est in vero Dei timore et praemissis piis ad ipsum precibus, adeoque juxta ordinem a Deo institutum illud contrahant, 1. Corinth. 7, v. 39. exemplo Isaaci Genes. 24, v. 63. qui cum exspectaret sponsam sibi ab Eleazaro adducendam, abiisse dicitur *in agrum*, לָשׂוּחַ, *ad meditandum vel orandum*, שׂוּחַ enim proprie significat submissa voce loqui et labiis tenuiter motis meditari instar orantis, quo modo vertit Pagninus et Chaldaeus interpres, ac Tobias sponsam suam ad preces exhortatus dicit Tob. 8, v. 4: *Surge et deprecemur Deum*, v. 5. *filii enim sanctorum sumus et non possumus ita conjungi*, *sicut gentes*, *quae ignorant Deum.* De hominibus antediluvianis dicitur Gen. 6, v. 2. quod *acceperint sibi uxores ex omnibus*, *quas elegerant*, hoc est quod sine Dei timore absque ullo pietatis et morum respectu tantum ex oculorum judicio uxores duxerint *dominante libidine coëundi*, *non serviente officio generandi*, ut loquitur Augustinus lib. 15. de civ. Dei c. 2. quae ipsorum impietas et cyclopicus Dei contemtus graviter in ipsis fuit punitus, quorum culpae affines esse non debent, qui in poena ipsis conjungi reformidant. Conjugium est sanctum vitae genus, ergo sancte habendum; est divina ordinatio, ergo juxta ordinem a Deo institutum obeundum. Uxor prudens est a Domino Proverb. 19, v. 14. ergo piis precibus a Deo petenda. 2. παρακλητικός. Quae enim efficacior consolatio adversus onera et difficultates matrimonii piis conjugibus proponi potest, quam quod vivant in statu Deo grato ac placente? Certam igitur divinae praesentiae et auxilii fiduciam concipere possunt et in omnibus adversis in sancta et benefica Dei voluntate humiliter acquiescere, exspectantes aerumnarum sublevationem vel mitigationem divinitus promissam.

SECTIO II.

DE CAUSA EFFICIENTE CONJUGII INSTRUMENTALI AC PROPINQUA.

54. Dictum fuit hactenus de causa efficiente conjugii principali primaria, remota ac summa, quae est divina ejus institutio; restat, ut dicamus de causa ejusdem instrumentali, secundaria, propinqua et intermedia, quae est *consensus legitimus*, *plenus ac justus* partium contrahentium, cum quo plane congruit illud, quod alias explicatius dicitur, requiri ad conjugium consensum, *tum partium contrahentium*, tum *eorum*, *in quorum potestate sunt contrahentes;* ut enim contrahentium consensus sit legitimus, plenus ac justus, utique accedere oportet consensum eorum, in quorum potestate sunt contrahentes, cum legitimus consensus non sit, qui legi Dei de honorandis parentibus non congruit, nec plenus sit liberorum consensus, nisi voluntate parentum firmetur, nec justi consensus nomen obtinere possit, qui est clandestinus et voluntati eorum, in quorum potestate uterque vel alter contrahentium constitutus est, repugnat.

Causa conjugii instrumentalis et propinqua quae est consensus;

XV. 65.

ARTICULUS I.

DE CONSENSUS CONTRAHENTIUM ET PARENTUM NECESSITATE.

55. Requiri ad legitimum conjugium personarum contrahentium consensum demonstramus his fundamentis: *1. Ex prima conjugii institutione. Relinquet homo patrem et matrem suam et adhaerebit uxori suae*, *et erunt duo in carne una*, Gen. 2, v. 24. quibus verbis arctissimam et individuam vitae societatem describi ostendimus superius. Sic ergo concludimus. Ad arctissimam et individuam vitae societatem contrahendam requiritur consensus partium contrahentium. Conjugium est arctissima et individua vitae societas. Ergo ad illud contrahendum requiritur consensus partium contrahentium. Circa majorem nota, differentiam esse inter societatem vitae naturalem ac voluntariam. Naturalis est, quae ab ipsa natura oritur, qualis est inter parentes ac liberos, inter fratres et sorores, inter consanguineos ab uno sanguine ortos; voluntaria, quae a libero mentis judicio oritur. Conjugalis societas non est naturalis, neque enim homines nascuntur conjugali vinculo invicem copulati, sed voluntaria ac libera; utique ergo ad eandem consensus partium contrahentium requiritur, quod ipsum ex prima conjugii institutione et primo protoplastorum conjugio probatur etiam hoc modo. Quam interpretationem institutionis matrimonialis Deus ipse tradidit et exemplo confirmavit, ea merito

Contrahentium consensum necessarium esse.

judicatur matrimoniali institutioni conformis. Sed interpretationem illam matrimonialis institutionis, quod ad conjugium requiratur consensus contrahentium, Deus ipse tradidit et exemplo confirmavit. Ergo ea merito judicatur matrimoniali institutioni conformis. Assumtum probatur, quia Deus Evam Adamo adducens nequaquam violente eam ipsi obtrudit, sed casti amoris flamma cor ipsius interius erga Evam accendit, ut libere in conjugem ipsam eligat cum tripudio exclamans: *Hoc tandem os ex ossibus meis et caro de carne mea, vocabitur vira, quia de viro sumta est.* Huc etiam referenda constitutio divina de ritibus, quibus ducenda sit uxor alienigena. Deut. 21, v. 11: *Si videris in numero captivorum mulierem pulcram et adamaveris eam et volueris eam habere in uxorem, radet caesariem* etc. In Hebr. est חָשַׁקְתָּ, *si desideraveris eam,* Targ. *si voluptatem in ea habueris,* LXX interpr. *ἐνθυμηθῇς,* Pagninus alteram hujus radicis significationem huc accommodat, *si devinxeris vel amore colligaveris te illi.* Ergo personae contrahentes matrimonium amore ex libero consensu orto debent esse invicem devinctae. *2. Ex evidenti ratiocinatione.* Conjugium est summus amicitiae gradus. Jam vero in amicitia contrahenda libertas voluntatis et consensus vel maxime requiritur. Ergo eadem in conjugio requiretur. Conjugium est species quaedam contractus. Jam vero in omni contractu partium contrahentium spontaneus consensus requiritur. Boethius lib. 4. de consol. phil. pros. 2: *Duo sunt, quibus omnis humanorum actuum constat effectus, voluntas scilicet et potestas, quorum si alterutrum desit, nihil est, quod explicari queat.* Ergo etiam in conjugio. *3. Ex probatorum exemplorum informatione.* Gen.
XV. 66. 24, v. 57. cum pater ac frater *Rebeccae* de matrimonio ejus cum Eleazaro procuratore Abrahae, qui eam Isaaco in uxorem petebat, tractarent, dicebant: *Vocemus puellam, et inquiramus ejus voluntatem.* Ambrosius quidem libr. 1. de Abrah. c. 9. negat, hic de matrimonio agi. *Consulitur,* inquit, *puella non de sponsalibus, illa enim ad judicium parentum spectant, non est virginalis pudoris eligere maritum, sed jam desponsata viro de profectionis die consulitur puella,* quae verba etiam in jus canonicum sunt relata. c. Honorantur etc. dist. 32. q. 2. Et sane concedimus, primo ac principaliter hic non agi de matrimonio, sed de itinere, *visne,* inquiunt, *proficisci cum hoc viro?* interim tamen ex fine profectionis, qui erat matrimonii cum Isaaco celebratio, recte colligitur, voluntatem ejus de conjugio fuisse exploratam, et ex hoc antecedente, consensu scilicet in iter ad Isaacum, recte infertur consequens, consensus scilicet in matrimonium cum Isaaco celebrandum. Nec abfuit Rebecca, cum servus itineris sui causam exponeret et virginem hero suo in uxorem peteret, sed coram adstitit ac patris et matris promissionem non solum silentio, sed et munerum receptione comprobavit, ut recte monet Gesnerus in comm. hoc loco. Isaacus *Jacobo* filio non invito ac recusanti uxorem obtrudit, sed paterne ipsi consulit et suadet, ut in Mesopotomiam abiens ad domum Bathuel matris suae, inde sibi uxorem de filiabus Laban avunculi sui accipiat, Gen. 28, v. 2. *Simeon* ex arcano Spiritus sancti motu Philistaeam mulierem conjugem sibi deligens ad parentes rem defert, qui quamvis initio consensum suum non absque ratione differunt, tamen cum vident, ipsi ita plane constitutum esse, non amplius repugnant, sed ad nuptias cum eo abeunt, Jud. 14, v. 5. Raguel filiam suam *Tobiae* despondet, postquam ex lacrymis ejus gaudio obortis consensum et voluntatem virginis exploratam haberet, Tob. 7, v. 8. 15. *4. Ex juris dispositione.* c. Sufficiat etc. dist. 27. q. 2.: *Sufficiat solus secundum leges consensus eorum, de quorum quarumque consensu et conjunctionibus agitur, qui solus si defuerit, cetera etiam cum ipso coïtu celebrata frustrantur.* c. Ubi non est etc. dist. 30. q. 2: *Ubi non est consensus utriusque, ibi non est conjugium, etiamsi pater et mater hoc voluerint et fecerint.* Idem habetur c. Tuas dudum de sponsa duorum et c. unico de despons. impub. in 6. Eadem juris civilis dispositio. Nuptias. 30. de R. J. l. nec filium. l. in copulandis. C. de nupt. l. 22. ff. de rit. nupt. l. 11. ff. de sponsal. *5. Ex incommodorum consecutione.* Matrimonia, quae invitis contrahentibus personis conciliantur, multa secum trahunt incommoda, *et malos habere solent exitus,* c. requisivit etc. de sponsal.: *Quod enim aliquis non diligit, facile contemnit,* c. praesens 20. q. 3. c. cum locum de sponsalibus. Omne necessarium triste teste Philosopho, unde Socrates dicebat, *invitas nuptias haec comitari mala, perpetuam solicitudinem, excruciantem zelotypiam, contextum querelarum, exprobationem dotis, grave affinium supercilium, alieni matrimonii subcensuras, varios sumtus, incertos liberorum eventus, nonnunquam orbitates, interitum generis, heredem alienum et dolores innumeros.* Alex. Carerius lib. 4. de sponsal. et matrim. c. 10. Inhumanum profecto liberos cogere ad ea matrimonia, a quibus toto pectore abhorrent, imo servitute durius id judicandum, quia servitute multis modis aliquis liberari potest, sed a conjugii vinculo sola mors liberat. Lutherus in c. 29. Gen. p. 408: *Non sunt cogendi liberi ad amorem aut connubia eorum, a quibus abhorrent. Satis alioqui superque satis periculorum et molestiae incidit, si etiam amore inter se ardentes conjunguntur, sicut ostendunt quotidiana exempla.* Vide ejusdem epist. ad Johannem Schotten, equit. aurat. tom. 2. Jen. Germ. f. 443. *6. Ex antitypi conditione.* Conjugium est adumbratio spiritualis conjunctionis inter Christum et ecclesiam ac quam- XV.
vis piam animam. Jam vero spiritualis illa conjunctio fit per liberum amorem et consensum, neque enim coelestis ille sponsus quenquam invitum cogit ad spiritualem illam desponsationem, sed spontaneum amorem requirit. Psalm. 45, v. 11: *Audi filia et vide et inclina aurem tuam, obliviscere populi tui et domus patris tui,* v. 12. *et concupiscet rex decorem tuum.* Idem ergo in conjugii typo locum habere deberet.

nsen- con- hen- n an con- l cau- ef- ns vero na, an eria ?

56. Contrahentium personarum consensum requiri ad conjugium, omnes, qui de matrimonio scripserunt, uno ore affirmant, sed in eo est discrepantia, an requiratur ut *causa efficiens*, an ut *conjugii forma*, an ut *materia*. Beza libr. de nupt. p. 86. consensum nominat matrimonii *formam*; Carerius libr. 4. de spons. et matrim. c. 1. id probat hoc argumento, *sicut a forma pendet rei esse*, l. Julianus §. si quis. ff. ad exhib. ita a consensu pendet esse matrimonii, c. sufficiat. 27. q. 2. l. nuptias. ff. de reg. juris ac lib. 3. c. 1. sententiam, quae consensum refert ad causam efficientem, *cum sensu ac ratione pugnare*, asserit Bellarminus de matrim. c. 6. sententiam illorum Scholasticorum, *quod consensus conjugum verbis expressus seu verba consensum exprimentia sint materia et forma conjugii*, non repudiat, sed de matrimonio *in fieri* considerato accipienda esse asserit. Forsterus de nupt. cap. 8. p. 110. consensum statuit conjugii *materiam*.. Alii vero consensum statuunt esse causam conjugii *efficientem*. Chemnicius part. 3. locor. p. 520. Mentzerus de conjug. p. 125. Hemmingius de conjug. p. 46. Klingius de caus. matrim. p. 77. etc. quibus etiam nostrum addimus calculum, *1. propter expressam juris regulam. Nuptias non concubitus, sed consensus facit.* l. nuptias. de reg. jur. *solus consensus matrimonium facit.* c. sufficiat etc. dist. 27. q. 2. Jam vero verbum *faciendi* notat causam efficientem. *2. Propter conjugii naturam.* Definitur conjugium, quod sit *legitima maris et feminae conjunctio individuam vitae societatem continens.* Justinianus instit. de patr. potest. Alexander III. c. illud de praesumt. quae definitio ex prima conjugii institutione deducta evidenter ostendit, formam conjugii non consistere in consensu, sed in vinculo indissolubili et individua vitae societate, quae ex consensu oritur. *3. Propter consensus conditionem.* Consensus non durat perpetuo in omni conjugio, sed quandoque conjuges optant invicem separari, interim quia individuam vitae societatem consenserunt et consensum illum copula carnali consummarunt, ideo non possunt invicem sejungi, si vel maxime velint, ex quo sic concludimus. Posita forma rei propria et essentiali res ponitur, et remota forma rei propria et essentiali res ipsa tollitur. Atqui de consensu dici nequit, quod post conjugium jamdum initum et consummatum eo remoto removeatur ac desinat etiam ipsum conjugium. Ergo consensus non est conjugii forma. Quemadmodum recte concludo, architectum non esse formam aedificii, sed causam ejus efficientem, quia abeunte vel demortuo architecto non statim collabitur aedificium; sic consensus non est forma conjugii, sed causa ejus efficiens, quia cessante consensu non solvitur matrimonium ratum ac consummatum. *Verba consensum mutuum exprimentia ubi semel officio suo defuncta fuerunt* (inquit Mentzerus de conjug. p. 162.), *non desiderantur amplius in conjugio permanente*, ubi etiam addit hoc argumentum. Obligatio conjugalis ex mutua consensione orta pertinet ad aliquod causae genus. At nec ad efficientem, nec materiam, nec finem referri potest, superest igitur, esse formam. Quare cum unius rei forma non sit nisi una, per quam est, id quod est, consequens fuerit, consensum non posse esse formam. *4. Ob ipsorum adversariorum confessionem,* Qui consensum formam conjugii statuunt, personas contrahentes, quatenus consensum suum exprimunt, efficientem conjugii causam esse volunt. XV. 68.
At hac ratione re ipsa agnoscunt, consensum esse causam matrimonii efficientem, quia personae contrahentes non sunt causa efficiens, nisi *quatenus consentiunt* et consensum suum exterius exprimunt. Carerius lib. 3. de spons. c. 1. Ergo consensus in personis contrahentibus est causa efficiens, sicut recte colligo: personae duae quatenus stipulantur, contrahunt, ergo stipulatio est causa efficiens contractus, unde Carerius l. d. hanc subjungit distinctionem: *Consensus dupliciter consideratur, uno modo, ut est ratio contractus, alio modo ut est actus, quo contractus fit. Consensus est causa efficiens eo modo, quo ratio agendi dicitur efficiens per quandam approbationem, ex eo, quod ratio agendi se tenet ex parte agentis et quoniam contrahentes non essent causa efficiens matrimonii, nisi in idem consentirent, ideo consensus vel actus voluntatis, quo consentiunt, dicitur causa efficiens, quemadmodum non solum ignis calefaciens dicitur causa efficiens rei calidae, sed etiam calor ipsius ignis, cum tamen calor sit ratio ignis calefaciendi* etc. Idem lib. 2. cap. 1: *Contrahentes matrimonium considerantur, primo ut sunt principium ipsius contractus effectivum, quo modo sunt causa efficiens; secundo ut tradunt sibi invicem potestatem suorum corporum quoad actum conjugalem, quo modo sunt materia.* Ac Henricus de Wurimaria in 4. sent. dist. 27. §. 1. dicit, *efficientem et formalem causam substantialem esse hic unum et idem.* Bellarminus de matrim. c. 7. adducit decretum concilii Florentini: *Causa efficiens matrimonii regulariter est mutuus consensus per verba de praesenti expressus.*

57. Sed ab hac levis momenti controversiola, quae in explicatione terminorum potius quam in re ipsa consistit, transitum faciamus ad graviorem. Diximus, ad legitimum conjugium requiri consensum personarum contrahentium *legitimum ac justum*, legi divinae de honorandis parentibus congruentem, hoc est, ut explicatius dici solet, requiri non solum contrahentium, sed etiam *parentum consensum.* Gravis hac de re controversia ecclesiis Evangelicis cum Romana synagoga intercedit. Concedunt Romanenses, contrahentium personarum consensum requiri, sic enim Bellarminus libr. de matrim. sacr. c. 19. prop. 1: *Solo consensu parentum matrimonium inter filios celebrari non potest, ideo non potest pater filium ad matrimonium cogere;* sed parentum consensum in nuptiis liberorum necessario requiri, negant, sic enim statuit concilium Tridentinum sess. 24. in decret. de reform. matrim. cap. 1: *Sancta synodus anathemate damnat eos, qui falso affirmant, matrimonia a filiisfamilias sine consensu*

An requiratur consensus parentum ?

parentis contracta irrita esse et parentes ea rata vel irrita facere posse. Glossa in c. mulier etc. dist. 32. q. 2. dicit, *patriam potestatem solvi adveniente adulta aetate quoad juramentum et matrimonium*, quod quidam canones parentum consensum requirunt, id glossa in c. Tua etc. decret. de spons. impub. sic explicat, *voluntatem parentum requiri ad decorum nuptiarum magis quam necessario;* ita ut si parentes nolint consentire, filii tamen sint liberi et pro suo arbitratu possint contrahere matrimonium, quinimo quidam canones eo procedunt, ut inter raptorem et raptam decreverint posse iniri matrimonium. cum. caus. etc. de raptorib. et incendiar.: *Puella rapta ex aedibus patris matrimonium cum raptore contraxerat, pater hujusmodi nuptiis reclamat*; papa respondet, *cum puella consenserit, non posse videri raptam*, ideoque matrimonium pronuntiat esse ratum. Eadem sanctio repetita in concilio Tridentino sess. 24. c. 6. ubi decernitur, *si puella rapta extra raptoris potestatem constituta et in loco tuto libero consensu cum raptore conjugium contraheret, matrimonium esse ratum nec posse a patre irritari.* Atque haec
XV. 69. opinio, quod matrimonia liberorum absque consensu parentum inita sint vera et rata, tanto consensu a canonistis approbatur, ut Palaeot. de spur. cap. 8. num. 3. *neminem se reperisse* dicat, *qui contrarium sentire ausus fuerit.* Canonistis assentiuntur Scholastici (qui in 4. sent. dist. 28. disputant, *filiumfamilias habere dominium quoddam in suum corpus, nec parentibus ita obstrictum esse, quin possit suo arbitrio per matrimonium de illo transigere)* ut et recentiores scriptores Pontificii. Bellarminus d. l.: *Catholici* (Romani) *doctores adeo non dubitant, matrimonia sine consensu parentum contracta esse rata ac firma, ut neque unquam inter impedimenta matrimonii numeraverint defectum consensus paterni.* Carerius libr. 4. de matr. cap. 10: *Mutuus consensus contrahentium adeo debet esse liber, ut ex alterius voluntate non pendeat* etc. unde Tridentina synodus *anathemate* coërcuit eos, qui affirmant, matrimonia a filiisfamilias sine consensu contracta esse irrita. Toletus libr. 5. instruct. sacerd. cap. 1: *Potest filius uxorem ducere se dignam invitis parentibus sine peccato mortali.*

Status quaestionis.

58. Antequam vero nostrae sententiae fundamenta proferamus, explicandus erit controversiae status. 1. Non est quaestio, an consensus parentum requiratur *de honestate*, ut canonistae loquuntur, hoc est an filiisfamilias matrimonium inituris parentum voluntatem et consilium explorare condecens sit et honestum, id enim Pontificii concedunt, unde Bellarminus de matrim. c. 19. prop. 3. scribit: *Peccant filii, quando sine justa et rationabili causa parentibus insciis vel invitis matrimonia contrahant;* sed illud quaeritur, an consensus parentum requiratur *de necessitate*, hoc est an parentum consensus ita necessarius sit, ut absque eo liberorum matrimonia non sint legitima, firma ac rata, quod nos affirmamus, Pontificii negant. 2. Neque quaestio est de parentibus *furiosis*, vel *in regione longe dissita captivis*, multo minus de parentibus *mortuis*, quasi illorum etiam consensus a nobis absolute statuatur necessarius, sicut quibusdam Pontificiis hic cavillari lubet. Distinguimus enim inter parentes; quidam per naturae vitium consentire non *possunt*, ut furiosi, dementes etc. quidam ex avaritia, *ἀστοργίᾳ* etc. consentire *nolunt*; quidam per casum vel infortunium excluduntur, ut ab hostibus capti et in regiones procul dissitas delati, vel sponte eo profecti. De nullo istorum parentum genere proprie hic quaeritur, sed de parentibus vivis, sana mente praeditis et praesentibus, quorum consensum ad nuptias liberorum dicimus esse necessarium. Quid liberis agendum, quando parentes ex avaritia consentire nolunt, postea dicetur. Quando parentes peregre absunt, tempus triennii legibus praefinitum exspectandum esse censent, l. si ita ff. de rit. nuptiar. quodsi intra illud non redierint, sufficere tacitum consensum, si verisimile sit, absentes, quod agitur vel factum est, non improbaturos. Sic Joseph, Tobias etc. non requisito parentum, a quibus longe aberant, consensu nuptias contrahunt, quia noverant, ipsos id ratum habituros. 3. Neque quaestio est, an in particularibus quibusdam casibus sit parentibus suadendum, ne jure suae potestatis severe utantur, censent enim quidam etiam ex nostris, matrimonium sine consensu parentum contractum, si carnali copula fuerit consummatum, non debere facile separari, utcunque consensus parentum desit, qua de re suo loco plenius; sed quaestio est de generali regula, quid requiratur in nuptiis liberorum, ac *de jure* patriae potestatis, quid scilicet parentes possint, si strictum jus urgere velint. 4. Neque quaestio est de parentibus duris et acerbis, qui matrimonia liberis prohibent, illorum enim consensum nequaquam dicimus absolute necessarium, sed eo in casu agnatos proximos, vel etiam magistratum compellandum esse statuimus, qui cum in locum parentum succedant, ne eo quidem in casu parentum consensus plane deficit. Pos- XV. 70
set etiam distingui 1. inter consensum *parentum* ac *tutorum et cognatorum*; 2. inter consensum *patris* ac *matris;* 3. inter consensum parentum *tacitum et expressum; 4.* inter consensum *generalem, specialem et individualem;* 5. inter liberos *majorennes ac minorennes*, id est inter eos, qui e patria potestate exierunt, et eos, qui sub patria potestate adhuc constituti; 6. inter nuptias liberorum circa consensum parentum et contractas cum *persona honesta* ac *paris* conditionis et inter nuptias contractas cum *persona vili* et conditionis plane *imparis;* 7. inter liberos post matrimonium sine parentum consensu contractum *humiliter* ipsorum voluntati sese subjicientes et *pertinaciter* eisdem obluctari pergentes; 8. inter decisionem hujus quaestionis in *foro judiciali* sive politico et decisionem ejusdem in *foro poenitentiali* sive conscientiae, neque enim utrobique in proposita quaestione idem responderi posse quidam existimant; sed quid de hisce distinctionibus statuendum sit, patebit ex sequentibus.

Argumenta

59. His ita praemissis producimus nostrae sen-

strae sten-e. Ex s di-o, ubi errit ivina jugii ita- tentiae firmamenta. Primam argumentorum classem petimus ex *jure divino* sive ex sacris literis. Ad quam referimus 1. *divinam conjugii institutionem.* Quidam Pontificii ex verbis institutionis matrimonialis, *relinquet homo patrem et matrem suam et adhaerebit uxori suae*, probare satagunt, parentum consensum non esse in liberorum nuptiis necessarium, de qua interpretatione quid statuendum sit, vidimus superius §. 45. hoc loco illud duntaxat monemus, ex divina conjugii institutione contrarium posse colligi, videlicet consensum parentum in liberorum nuptiis omnino esse necessarium, quod sic demonstramus. Conjugium primorum parentum merito censetur norma ac forma, juxta quam conjugia legitima sunt instituenda. Jam vero primorum parentum conjugium eo modo fuit institutum, ut nec Adamus suo arbitrio sibi sponsam eligeret, nec Eva suo consilio sponsum sibi quaereret, sed ut Dei voluntas intercederet, qui parentis locum obtinuit Luc. 3, v. 38. atque Evam utpote filiam suam Adamo adduxit et ampla cum dote eandem ipsi elocavit. Ergo juxta hanc normam legitima conjugia adhuc hodie sunt instituenda. Quo respiciens Lutherus in comm. Gen. 2. sic scribit: *Adamus Evam conditam non rapit ex suo arbitrio, sed exspectat Deum adducentem, sicut Christus quoque dixit: Quod Deus conjunxit, homo non separet; et videtur hac ipsa actione Deus parentibus praeire et quid ipsorum quoque in posterum officii esset, monstrare voluisse, illud scilicet, ut filiis justo aetatis tempore de uxoribus prospiciant et filiabus maritos hoc freti divino auxilio adducant.* Quod ipsum ut sit manifestius, notandum est, Christum ex primaeva conjugii institutione et primorum parentum copulatione deducere hoc theorema, quod *Deus* adhuc hodie legitimos conjuges invicem *conjungat* Matth. 19, v. 6. hoc est quod Deus tunc temporis fecit immediate, visibiliter ac manifeste, id ipsum facere adhuc hodie in legitimis conjugiis mediate, invisibiliter et occulte, ex quo nobis tale argumentum nascitur. Matrimonium legitimum et ratum talis debet esse conjunctio, ut ejus auctor et conciliator Deus ipse haberi possit. Atqui matrimonia, quae insciis vel invitis parentibus contrahuntur, non sunt tales conjunctiones. Ergo non sunt matrimonia legitima ac rata. Assumtum probatur, quia contra primae institutionis regulam et contra expressum Dei verbum, ut postea apparebit, contrahuntur. Sed huic argumento nec unice, nec praecipue insistimus. Addimus ergo.

ivina e. 60. *Divinam jussionem*, tum *generalem*, tum *specialem*. *Generalis* proponitur in quarto praecepto Exod. 20, v. 12: *Honora patrem tuum et matrem tuam*, quod repetitur Deut. 5, v. 16. Matth. 15, v. 4. Eph. 6, v. 2. Col. 3, v. 20. ubi notanter additur, quod filii debeant parentibus, *obedire κατὰ πάντα, per omnia*, et in omnibus, quae liberi parentibus suis praestare tenentur. Si juxta praescriptum hujus praecepti liberi tenentur honorem, obedientiam et subjectionem parentibus in omnibus, quae divinae legi non repugnant, praestare, utique etiam in matrimonio ineundo voluntatem parentum citra hujus praecepti violationem postponere non possunt. Matth. 15, v. 5. dicit Christus, violari legem de honorandis parentibus, quando liberi illis insciis bona parentum domestica subtrahunt et Deo in templo eadem offerunt, ut quidam illum locum accipiunt; quanto ergo magis violatur lex divina, quando liberi se ipsos e patria potestate subtrahunt insciis vel invitis parentibus conjugia contrahendo! *Specialis* proponitur in omnibus illis Scripturae dictis, in quibus parentibus dantur praecepta de liberis in matrimonio elocandis. Exod. 34, v. 16: *Non accipies uxorem filiis tuis de filiabus eorum.* Deut. 7, v. 3: *Filiam tuam non dabis filio ejus nec filiam illius accipies filio tuo.* Jer. 29, v. 6: *Date filiis vestris uxores et filias vestras date viris.* Eccl. 7, v. 27: *Trade filiam et grande opus feceris et viro sensato trade illam.* 1. Cor. 7, v. 38: *Qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit, qui non jungit, melius facit.*

61. *3. Divini juris decisionem*, eamque duplicem. Prior proponitur Exod. 22, v. 16: *Si seduxerit quis virginem necdum desponsatam dormieritque cum ea, dotabit eam et habebit eam uxorem;* v. 17. *si pater virginis dare noluerit, dabit pecuniam juxta modum dotis.* Deut. 22, v. 29. simpliciter dicitur: *Habebit eam uxorem, quia humiliavit eam, non poterit illam dimittere cunctis diebus vitae suae*, sed ex c. 22. Exod. v. 17. manifestum id intelligendum cum hac conditione, si parens constupratae in conjugium consenserit, parenti igitur traditur potestas nuptias filiae impediendi. Exod. 21, v. 10. jus patriae potestatis eo extenditur, quod pater etiam *servam* filio suo uxorem dare possit (ita enim Hebraeorum magistri textum illum exponunt), ex quo sic inferimus. Si patriae potestati relictum, filiae jamdum constupratae matrimonium ratum vel irritum facere, multo magis idem permittitur patri, quando res adhuc integra est. Sed illud. Ergo et hoc. Posterior decisio exstat Num. 30, v. 4: *Mulier si quippiam voverit et se constrinxerit juramento, quae est in domo patris sui et in aetate adhuc puellari; v. 5. si cognoverit pater votum, quod pollicita est, et juramentum, quo obligavit animam suam, et tacuerit, voti rea erit, quidquid pollicita est et juravit, opere complebit.* v. 6. *Sin autem eodem die, ut audierit, contradixerit pater, et vota et juramenta ejus irrita erunt, Dominus propitius ei erit, eo quod contradixerit pater.* Ex quo a majori ad minus sic concludimus. Si pater votum filiae Deo factum contradicendo potest irritum reddere, multo magis promissionem matrimonialem a filia alteri factam poterit irritam facere. Sed verum prius. Ergo et posterius.

3. Divini juris decisio.

62. *4. Exemplorum probatorum collationem.* Huic enim divinae institutioni, jussioni et decisioni conformia sunt exempla parentum, qui liberos suos elocarunt, et piorum liberorum, qui parentum consensum in matrimonio ineundo requisiverunt. Gen. 21, v. 21: *Agar accepit filio suo Ismaëli uxorem de terra Aegypti*, quod exemplum singulariter notari

4. Exemplorum probatorum collatio.

merito jubet Lutherus, quia *Ismaël erat homo ferus et agrestis*, nec tamen recusavit de consilio matris uxorem ducere. Gen. 24, v. 3: *Abraham ablegat Eleazarum ad conciliandas filio Isaaco nuptias.* v. 51. *Bathuel* filiam Rebeccam Isaaco despondet. Gen. 28, v. 1. *Isaacus* filium Jacobum mittit in Mesopotamiam, ut uxorem de filiabus Laban acci-
XV. 72. piat. Genes. 29, v. 19. *Laban* de filia sua Rachele dicit ad Jacobum: *Melius est, ut tibi eam dem, quam alteri viro.* Gen. 38, v. 6. *Judas* dedit uxorem primogenito suo Ger. Jud. 1, v. 12. *Caleb* filiam suam pollicetur se daturum ei, qui civitatem Ciriatsepher ceperit. c. 12, v. 9. *Abesan* habuit triginta filios et totidem filias, *quas emittens foras maritis dedit et totidem filiis suis accepit uxores introducens ad domum suam.* c. 14, v. 2. *Simson* ad parentes dicit: *Vidi mulierem in Thamnata, quam quaeso ut mihi accipiatis uxorem.* Cum Benjaminitas reliquae tribus a consortio suo penitus exclusos cuperent, adeo ut nec conjugia cum ipsis in posterum contrahere vellent, non liberi, sed *parentes* jurant, se nec accepturos ab illis filias, nec filios iisdem daturos, agnoverunt ergo, in sua potestate esse liberorum matrimonia, Jud. 21, v. 1. *Thamar* regis filia dispositionem de conjugio suo remittit ad parentis arbitrium 2. Sam. 13, v. 13. Angelus *Tobiae* consulit, ut a patre *Raguele* uxorem petat Tob. 6, v. 14. ac postea Tob. 7, v. 15: *Raguel apprehendens dextram filiae suae dextrae Tobiae tradidit* etc. ex quibus sic concludimus. Quaecunque exempla institutioni et mandato divino sunt conformia, ea introducunt imitationis necessitatem. Sed exempla requisiti a liberis consensus paterni in matrimonio ineundo sunt institutioni et mandato divino conformia. Ergo introducunt imitationis necessitatem.

Exceptiones Bellarmini ad 1. nostrum argumentum.

63. Bellarminus lib. de matrim. c. 20. ad argumentum variis modis excipit. *1. Non probari hoc argumento, matrimonium esse irritum aut irritari posse, si fiat insciis aut invitis parentibus, sed tamen non debere matrimonium insciis aut invitis parentibus contrahi, et male facere, qui ita contrahunt, de quo nulla quaestio est.* Respondemus: imo vero ex argumento nostro id evidenter sequitur. Illud duntaxat matrimonium est legitimum, ratum ac firmum, quod contrahitur secundum divinam institutionem ac jussionem. Atqui matrimonium citra parentum consensum contractum non contrahitur secundum divinam institutionem et jussionem. Ergo matrimonium citra consensum parentum contractum non est legitimum, ratum ac firmum. Ulterius. Qui potest irritum facere votum filiae Deo factum, quod suo non comprobavit assensu, is etiam potest irritam reddere promissionem matrimonialem filiae alteri factam, quam suo non comprobavit assensu. Pater potest prius, ergo et posterius. Utrumque igitur a nobis demonstratum, tum quod matrimonium insciis aut invitis parentibus factum sit irritum, tum quod possit irritari. Sed promittit Bellarminus, *singulas argumenti partes se accuratius inspecturum*, videamus ergo quid invenerit. Excipit 2. *dupliciter posse Deum auctorem matrimonialis conjunctionis dici, uno modo ex parte ipsius conjugii, altero modo ex parte contrahentium. Erit Deus auctor matrimonii ex parte ipsius conjugii, si ipsa conjugii essentia a Deo sit instituta; erit autem matrimonii auctor ex parte contrahentium, si ipsis contrahentibus Deus inspiret, ut matrimonio conjungantur. Priore modo Deus erit conjugii auctor, si materia et forma adsint, qualia Deus instituit, et hoc solum requiratur, ut matrimonium sit verum, firmum et ratum. Posteriore modo Deus erit conjugii auctor, si conjuges ad prolem ad Dei gloriam gignendam maturo consilio de sententia majorum aliisque debitis circumstantiis observatis matrimonium contrahant, et hoc requiritur, ut matrimonium sine peccato, imo vero cum merito et laude celebretur, non autem ut sit verum, firmum et ratum, quod ipsum aliorum sacramentorum exemplo declarari posse* asserit. Respondemus: didicimus superius ex Bellarmino, quod *consensus conjugum verbis expressus seu verba consensum exprimentia sint materia et forma conjugii, quatenus consideratur in fieri*, libr. de matrim. c. 6. ex quo sic inferimus. Ubi deest quippiam ad materiam et formam rei necessario requisitum, ibi XV
deest aliquid ad ipsam rei essentiam pertinens. Ratio est, quia materia et forma sunt essentiales et constitutivae rei partes. Atqui in conjugio liberorum citra parentum consensum contracto deest aliquid ad materiam et formam necessario requisitum. Ergo in tali conjugio deest aliquid ad ipsam conjugii essentiam pertinens. Assumtum probatur ex hypothesi Bellarmini. Consensus conjugum verbis expressus est materia et forma conjugii. Atqui consensus ille conjugum necessario requirit consensum parentum, sine quo non est legitimus, ut probatum ex conjugii institutione et ipsius Dei jussione. Ergo consensus parentum requiritur ad materiam et formam conjugii divinitus institutam. Ulterius ex priore syllogismo sic inferimus. In quocunque conjugio deest aliquid ad ipsam conjugii essentiam pertinens, illud non potest esse legitimum, ratum ac firmum. Sed in conjugio liberorum citra parentum consensum contracto deest aliquid ad ipsam conjugii essentiam pertinens, ut demonstratum. Ergo illud non potest esse legitimum, ratum ac firmum. Atqui ita ex hypothesi Bellarmini concludimus, id ipsum ex nostris hypothesibus sic confirmamus. Efficiens causa conjugii divinitus ordinata est consensus contrahentium legitimus, justus ac plenus. Sed citra consensum parentum consensus contrahentium non est legitimus justus ac plenus. Ergo in conjugio citra parentum consensum contracto deest causa efficiens divinitus ordinata. Assumtum constat ex antedictis et clarius patebit ex dicendis. *Consensus facit nuptias*, inquit jurisconsultus l. Nuptias ff. de R. J. at liberi si in potestate parentum sunt, *per se consentire* nequeunt, l. velle ff. eod. *consensus is est patris, per quem potest esse consensus filii, nec enim ipse filius per se integer homo est*, ut ex Baldo loquitur Alberic. Gentilis lib. 4. de nupt. c. 3. Materia conjugii divinitus ordinata sunt personae se habentes recte, id est

juxta divinam conjugii constitutionem contrahentes, id enim necessario addendum patet ex eo, quod personae in gradibus divina lege prohibitis contrahentes non sint materia conjugii divinitus ordinata, ac proinde inter eos non possit constare verum ac ratum matrimonium. Atqui liberi citra consensum parentum contrahentes non sunt personae recte, id est juxta divinam conjugii constitutionem se habentes, ut demonstratum. Ergo non sunt materia conjugii divinitus ordinata. Quomodo vero potest esse conjugium divinum, verum ac ratum, in quo non est materia conjugii divinitus ordinata? ex materia vitiosa vitiosum orietur materiatum. Forma conjugii est legitima, ex legitimo scilicet consensu orta conjugalis cohabitatio. Atqui in conjugio liberorum citra parentum consensum contracto deest legitima, ex legitimo scilicet consensu orta conjugalis cohabitatio. Ergo. Quod Bellarminus conjugium confert cum aliis sacramentis, de eo quid statuendum sit, judicari potest ex superioribus. Sacramenta suam habent materiam et formam, ex qua ipsorum essentia constat, extra administrantem et extra utentem. Sed matrimonium ab ipsis contrahentibus et in ipsis, a mutuo scilicet eorum consensu, suum quod habet esse sortitur, ex quo intelligitur, diversam esse matrimonii et sacramentorum hac in parte rationem, nec posse Deum auctorem conjugii statui, nisi etiam sit ejus auctor ex parte contrahentium. Quia vero Bellarminus negare nequit, conjugium esse contractum, ex eo sic concludimus. Omnis contractus illegitimus et contra legem divinam inter partes contrahentes initus est per se irritus et a judice Christiano irritus pronuntiari potest. Conjugium a liberis citra consensum parentum initum est contractus illegitimus et legi divinae repugnat. Ergo est per se irritus et a judice Christiano irritus pronuntiari potest. 2. Ad probationem ex quarto decalogi praecepto deductam excipit, *praeceptum illud ad*
4. *mores informandos, non ad sacramenta ministranda pertinere, obediendum esse patri per omnia etiam in contrahendo conjugio, et qui id non facit, eum peccare, sed non continuo matrimonium esse irritum. Nam non minus ecclesiae et episcopo parendum est per omnia quam patri carnali, et tamen si quis laicus contra episcopi et ecclesiae praeceptum baptizet, baptismus erit ratus et verus, sed laicus ille baptizando peccabit.* Respondemus: exceptionis vis et adducta ad eam stabiliendam comparatio nituntur falsa hypothesi, quod *matrimonium sit sacramentum, et quod ad essentiam conjugii nihil aliud requiratur quam consensus contrahentium.* Invertitimus ergo Bellarmini argumentum. Si filiusfamilias vel filiafamilias peccant contra quartum praeceptum contrahendo matrimonium citra consensum parentum, utique matrimonium citra consensum parentum initum est contractus divina lege prohibitus. Sed verum prius, ut Bellarminus concedit. Ergo et posterius ac per consequens tale matrimonium est per se illegitimum et irritum. Ratio connexionis patet ex simili. Si mutuans et mutuo accipiens stipulatione usurarum proprie sic dictarum peccant contra septimum praeceptum, utique contractus mutui cum stipulatione usurarum est contractus divina lege prohibitus et consequenter per se illegitimus ac irritus. Ulterius. Si praeceptum decalogi de obedientia in omnibus praestanda parentibus pertinet ad mores informandos, utique etiam ad liberorum matrimonia pertinet. Ratio connexionis patet tum ex eo, quod vel maxime sit contra bonos mores, liberos absque parentum consilio et voluntate matrimonium contrahere; tum ex speciali hujus legis explicatione divinitus tradita, quod ad parentes spectet liberis de matrimonio prospicere. Nec quadrat simile a baptismo ductum, quia quando laicus contra praeceptum episcopi baptizat, baptismus ideo pronuntiatur verus ac ratus, quia ex hypothesi adest vera materia et forma divinitus ordinata, sed in conjugio liberorum citra parentum consensum inito non adest materia et forma divinitus ordinata, ut ostensum fuit. 4. *Matrimonium non solum ut sacramentum ratum esse dicit, sed etiam ut contractum civilem, licet contra praeceptum patris contrahatur, quia filius etsi teneatur patris directionem sequi, cum de statu vitae suae disponit, tamen de re sua, non de aliena disponit remque suam, non alienam donat, quare dispositio ac donatio rata et firma est, quamvis non sine peccato transacta sit.* Respondemus: haec assertio pugnat cum jure divino et civili. Prius patet ex eo, quod conjugium teste Scriptura non est contractus mere politicus ac civilis, sed sancta consociatio divinitus instituta ad ecclesiae propagationem gerens typum spiritualis conjugii inter Christum et ecclesiam, unde etiam vocatur *foedus Dei*, Prov. 2, v. 17. Malach. 2, v. 14. ac Deus certas leges de conjugio proposuit, inter quas etiam ea est de parentum consensu adhibendo, si filiusfamilias eas transgreditur, non de sua re disponit, sed divinam dispositionem nefarie violat et evertit. Quodsi liberis relictum citra consensum parentum inire matrimonia et hac ratione *de re sua proprio arbitrio disponere*, cur in voluntate parentis relinquitur, an filiam constupratam stupratori elocare velit? cur stuprator jubetur patri puellae pendere quinquaginta siclos argenti? cur pater potest votum filiae facere irritum? Posterius patebit ex illis, quae paulo post ex jure civili afferentur. Certe legibus civilibus cautum, quod filius in potestate parentum constitutus non possit bona parentum alienare, multo ergo minus se ipsum per conjugium citra parentis consensum abalienare poterit. In civilibus contractibus absque parentum consensu filius nihil agere potest, ut patet ex tit. de mutuo ad senat. Maced. Legibus civilibus itidem cautum, ne servus invito domino uxorem ducat. At filius majori vinculo obstrictus est patri quam servus domino, quia a natura obstrictus filius, servus a vi obligatus. Quid quod Bellarminus ipse inferius XV. 75.
cap. 32. disputat, *matrimonium esse rem conscientiae, quae ex legibus divinis pendeat et ad pastores animarum sine dubio pertineat* ergo non potest as-

serere, quod in matrimonio contrahendo filius de re sua disponere possit, sicut in aliis mere civilibus contractibus. 5. Ad locum Exod. 22, v. 16. excipit, *ibi non agi de matrimonio jam contracto, sed de futuro causa stupri praecedentis. Non enim illa conjunctio viri cum puella, quae inscio patre erat facta, copula conjugalis fuit, sed stuprum, ergo non est exemplum conjugii a patre irritati, sed tantum conjugii futuri pro arbitrio patris.* Respondemus: perstat nihilominus argumentum nostrum firmum. Si in patris potestate relinquitur, an velit filiam constupratam stupratori id petenti elocare, utique in nuptiis filiae patris consensus erit necessarius. Quod juris habet in filiam constupratam, idem juris habet re adhuc integra in eandem. Et quis patietur sibi persuaderi, inter stupratorem et constupratam intercessisse quandoque promissionem conjugalem, cum quotidiana testetur experientia, promissione illa tanquam blanditiis maxime idoneis ad consensum in stuprum puellas solicitari? Quare cum lex non distinguat, an intercesserit promissio matrimonialis, nec ne, sed absolute ac simpliciter parenti liberum relinquat, an constupratam stupratori elocari velit, nec ne, quinimo cum ex libertate recusationis patri relicta haud obscure colligatur, stupratorem eam sibi uxorem petere, quam carnaliter cognovit; ideo nec nos facile distinguere debemus, sed jus patriae potestatis parenti relinquere integrum, qua de re inferius plura. 6. Ad locum Num. 30. excipit, *legem illam determinare de filiabus, quae nondum pervenerunt ad annos pubertatis, ante quos non habent plenum rationis judicium, cum in textu bis addatur, quae in domo parentum habitat et quae est adhuc in aetate puellari; aliam vero esse rationem earum, quae annum duodecimum compleverint, eas enim effici sui juris ac de persona sua et actibus, qui naturaliter liberi sunt, pro arbitrio disponere posse.* Responsio: Sane Rabinorum quorundam haec est opinio, quod pater dissolvere possit votum filiae, *quamdiu non adoleverit, id est antequam annos viginti sit nata*, ea enim aetate postmodum filiam pro vidua vel repudiata haberi; sed rectius dicitur, quod per mulieres in domo patris בִּנְעֻרֶיהָ, *in pueritiis suis*, adhuc constitutas ibi in genere intelligantur omnes filiae nondum nuptui datae, sive sint infra annos pubertatis adhuc constitutae, sive eos supergressae, quod probamus primo *ex ipsa vocis significatione*, נַעַר enim, a quo נְעוּרוֹת dicitur, non solum infans et puer, sed etiam adolescens, qui nondum domo excussus, id est qui adhuc in aedibus paternis degit, necdum contraxit matrimonium Job. 1, v. 19. Joel. 1, v. 8. etc. Secundo *ex LXX interpretum versione*, illi enim reddiderunt *ἐν τῇ νεότητι αὐτῆς, in juventute*, jam *νεότης* complectitur etiam annos pubertatis ac totam adolescentiam, unde ei opponitur *γῆρας*. Thuc. l. 6. p. 204. *νομίσατε νεότητα μὲν καὶ γῆρας ἄνευ ἀλλήλων μηδὲν δύνασθαι.* Plutarchus in lib. an seni resp. capess. *πειθαρχικὸν ἡ νεότης, ἡγεμονικὸν δὲ τὸ γῆρας.* Idem comprobat Scripturae usus. Sic Timotheo episcopo tribuitur *νεότης* 1. Tim. 4, v. 12. Tertio *ex sufficienti enumeratione.* Disponit Deus in hoc capite de votis sexus feminei, ac primo loco nominat *virginem* in domo patris in adolescentia sua adhuc constitutam, secundo loco *maritatam*, tertio *viduam et repudiatam.* Ergo quaelibet femina pertinet ad unam ex his tribus classibus, jam vero virgo, quae ad annos pubertatis pervenit, non potest referri ad secundam nec tertiam classem, ergo ad primam pertinet et per consequens quod de voti irriti faciendi potestate ibi disponitur, etiam ad eam spectat. Quarto *ex oppositione.* Mulieri in adolescentia sua opponitur non ea, quae annos pubertatis attigit, sed maritata et vidua. Ergo in genere intelligitur mulier nondum nuptui data. Quinto *ex manifesta ad absurdum deductione.* Si enim virgo ad pubertatis annos veniens fieret sui juris, ut parens non possit amplius votum ipsius pronuntiare irritum, deterioris foret conditionis, quando jam elocata est sub potestate viri, quam dum nondum elocata est sub potestate parentis, quin et parens filiae plus juris in maritum transferret, quam obtinuit, quia maritus potest votum ejus facere irritum v. 9. quod parens juxta hypothesin Bellarmini non poterat, cum tamen jure etiam canonico certum sit, *quod nemo plus juris ad alium conferre possit, quam sibi competere dignoscatur.* c. Nemo etc. de R. J. in 6. Denique ex *adversae partis confessione.* Cornelius a Lapide in commentar. num. 30. p. 925. agnoscit, *quod omnium omnino filiarum vota irrita facere potuerit parens, etiamsi fuerint grandaevae, sicut omnia uxoris vota irritare potuit maritus.* 7. Distinguit tandem *inter matrimonium ratum ac Deo gratum. Ad hoc (inquit) ut matrimonium sit verum et ratum, non requiruntur alia media praeter liberum conjugum consensum. Ut autem conjugium sit Deo gratum et ipsis conjugibus utile, media a Deo instituta sunt parentum et amicorum consilia, matura deliberatio, sacerdotis benedictio et id genus alia, quae qui spernit, non potest certo pronuntiare, suum conjugium Deo placere, licet eodem tempore possit non ambigere, quin sit verum et firmum atque a Deo certissime institutum.* Respondemus: membra hujus distinctionis non sunt sibi invicem opposita, sed potius mutuo se includunt. Omne enim matrimonium verum ac ratum est etiam in se ac per se Deo gratum, utpote ab ipso institutum, et vicissim matrimonium juxta leges divinae institutionis contractum est verum et ratum matrimonium. Subsumimus vero de matrimonio liberorum sine parentum consensu contracto, quod non sit juxta leges divinae institutionis nec juxta Dei verbum initum. Ergo non est verum et ratum matrimonium. Absurdus igitur est Bellarminus, quando asserit, *liberos, qui sine parentum consensu contrahunt, non posse certo pronuntiare suum conjugium Deo placere, et tamen eodem tempore posse non ambigere, quin sit verum et firmum atque a Deo certissime institutum.* Quomodo enim Deo non placeret, quod ab ipso institutum, cum ipse diligat

omnia opera sua? Sapient. 11, v. 25: *Diligis omnia, quae sunt, et nihil odisti eorum, quae fecisti, nec enim odiens aliquid constituisti ac fecisti.* Quodsi ergo tales liberi possunt non ambigere, suum matrimonium esse a Deo certissime institutum, possunt etiam non ambigere, matrimonium suum Deo placere. Quaerimus autem a Bellarmino, quid causae sit, propter quam liberi sine parentum consensu contrahentes non possint certo pronuntiare, suum conjugium Deo placere? Respondet ipse in praeced. cap. prop. 3: *Quia peccant filii, quando non sequuntur hac in re parentum voluntatem* Quaerimus ergo ulterius, quare et quomodo hac in re peccant? certe inde atque ideo, quia transgrediuntur praeceptum de honorandis parentibus ac speciales illas leges parentibus de matrimonio liberorum datas, ex quo ita inferimus. Quodcunque conjugium non est conforme divinae institutioni ac divinis legibus, illud non est verum ac ratum matrimonium. Atqui tale est conjugium liberorum citra parentum consensum initum. Ergo.

Ex jure naturali. 64. 2. Secundam argumentorum classem deducimus *ex jure naturali*, sic enim habent verba imperatoris Justiniani lib. 1. Instit. tit. de nuptiis: *Justas nuptias inter se contrahunt, qui secundum praecepta legum coëunt, masculi quidem puberes, feminae autem viripotentes, sive patresfamiliarum sunt, sive filii familiarum, dum tamen, si filiifamiliarum sunt, consensum habeant, quorum in potestate sunt. Nam hoc fieri debere et civilis, et naturalis ratio suadet in tantum, ut jussus parentum*
IV. 77. *praecedere debeat*, ubi expresse asseritur, non civili solum, sed et naturali ratione consensum parentum in liberorum nuptiis requiri, quod opponendum est Antonio Fabro, qui in jurisprud. Papin. tit. 9. princ. 3. egregii erroris eos accusat, qui ex jure naturali factum putant, ut patris consensus in filiifamilias nuptias jure civili exigatur. Referimus autem ad hanc classem *1. potestatem patriam.* De jure naturae omnes filii nascuntur sub potestate paterna, sicut Plinius in panegyr. dicit: *Vis et lex naturae semper in ditione parentum liberos esse jussit*, quod confirmat sententia Aristotelis lib. 8. eth. c. 11: *φύσει ἀρχικὸν πατὴρ υἱῶν* ac lib. 1. polit. c. 8: *Naturae lege liberi imperio parentum subditi esse tenentur.* Ulpianus l. 195. de V. S. sub *patris potestate filiosfamilias esse natura.* l. 10. C. de adopt. jura patris naturalis dicuntur *nexu divino copulata.* Quamvis vero disputent jurisconsulti, patriam *illam* potestatem, de qua leges civiles loquuntur, non esse juris naturalis, sed civilis arg. l. 3. ff. de his, qui sui vel alien. jur. sunt §. 2. Inst. de patr. potest. iidem tamen concedunt, ut pater in filium habeat imperium et ut filiifamilias sint in potestate patris, id a natura sive naturali jure descendere, hoc est patriam potestatem *in genere consideratam* esse juris naturalis, sed *determinationem ejusdem* esse juris civilis. Qua de re inferius plura. Qui sub aliena potestate sunt, per se nihil possunt, l. 21. de adult. Liberi sunt sub aliena, patria scilicet, potestate. Ergo absque ea nihil poterunt, et si aliquid citra eam suscipiunt, id irritum erit. *2. Consensus matrimonialis naturam.* Causa efficiens conjugii est legitimus, justus ac plenus contrahentium consensus. Atqui sine parentum consensu contrahentium consensus non est legitimus, plenus ac justus, quia cum filiifamilias ac filiaefamilias sint alieni juris, nec jus suae personae habeant, ideo solus ipsorum consensus non sufficit, in pr. Instit. de patr. potest. *3. Gratitudinis curam.* Jure naturali obligantur liberi ad gratitudinem parentibus praestandam, quia ab ipsis in lucem editi, solicite educati et innumeris beneficiis affecti, unde Philosophus recte asserit, *Deo, parentibus ac praeceptoribus non posse reddi aequivalens pretium*, ac Theodoretus quaest. 57. in Genes. circa med. docet, *naturae lege nobis insitum esse, ut parentes colamus ac revereamur.* Jam vero extremae *ἀχαριστίας* foret, si in matrimonio ineundo parentum auctoritas et consilium negligeretur, cum per illud liberi in alienam familiam transeant ac de statu personae suae disponant. Theophylactus instit. de nupt.: *δίκαιον ιοὺς μέχρι τοιαύτης ἡλικίας ἀναθρέψαντας ιοὺς γονεῖς ταύτης ἀξιοῦσθαι τιμῆς, τουτέσιι τῷ γάμῳ συνευδοκιμεῖν.* *4. Consensum omnium gentium.* Quod enim passim apud omnes gentes usu receptum, id ad jus naturale secundarium merito refertur. Jam vero consensum parentum in liberorum nuptiis esse necessarium non solum jure Romano, sed apud omnes fere gentes usu receptum, quod testantur poëtae, comici, historici, politici, legumlatores etc. Catullus in Epithal.:

At tu ne pugna cum tali conjuge, virgo,
Non aequum est pugnare, pater cui tradidit ipse,
Ipse pater cum matre, quibus parere necesse est;
Virginitas non tota tua est, ex parte parentum est;
Tertia pars matri data, pars data tertia patri,
Tertia sola tua est, noli pugnare duobus,
Qui genero sua jura simul cum dote dederunt.

libr. 5. Metamorph. Plutoni rapienti Proserpinam filiam Cereris dicitur:

Non potes invitae Cereris gener esse, roganda,
Non rapienda fuit.

Naumachius apud Stobaeum serm. 74:

Ἔστω σοι πόσις οὗτος, ὃν ἂν κρίνωσι τοκῆες.

c. Honorantur etc. dist. 32. quaest. 2. adducitur ex Euripide in Andromach. responsum Hermiones Menelai ex XV. 78.
Helena filiae ab Oreste in uxorem petitae, nuptiarum suarum curam patrem subiturum, ad se enim hoc non pertinere:

Νυμφευμάτων μὲν τῶν ἐμῶν πατὴρ ἐμὸς
Μέριμναν ἕξει, κοὐκ ἐμὸν τάδε κρίνειν.

(Quae verba, ut hoc obiter moneamus, Lutherus noster mutatis pauculis dulcissima quadam catachresi ad fidem in seriis tentationibus de peccatorum magnitudine vel multitudine non disputantem, sed in Dei misericor-

dia propter Christum promissa unice ac simpliciter acquiescentem accommodat: *ἁμαρτιῶν μὲν τῶν ἐμῶν σωτὴρ ἐμὸς μέριμναν ἕξει, κοὐκ ἐμὸν σκοπεῖν τάδε.*) Apud eundem in Oreste tribuitur Oresti hic versiculus:

> *Καὶ λέκτρ' ἐπῄνεσ', ἡνίκ' ἂν διδῷ πατήρ,*
> Et sponsam laudo, quam dat pater.

Apud Appulejum contendit Venus, *non esse inter Cupidinem et Psychen verum matrimonium, cum pater non consenserit.* Apud Terentium in Andria act. 5. scen. 3. Simo ita conqueritur:

> *Adeon' impotenti esse animo, ut praeter civium*
> *Morem ac legem et sui voluntatem patris,*
> *Tamen hanc habere studeat cum summo probro?*

In Phormione Demipho act. 2. scen. 1:

> *Itane tandem uxorem duxit Antipho injussu meo? Nec meum imperium; age, mitto imperium, non simultatem meam revereri saltem? non pudere? o facinus audax!*

Apud Plautum in Stich. Panaegyris sorori respondet, *in patris potestate esse situm liberorum matrimonium, quibus faciendum hac in parte sit, quod patres imperant.* Gellius lib. 2. noct. Attic. c. 7: *In ejusmodi omnium rerum generibus patri parendum est, veluti si uxorem ducere imperet aut causas pro reis dicere.* Achilles apud Homerum Iliad. 9. non vult sine patris sui consensu uxorem ducere, cum enim Agamemnon ei electionem offerret trium filiarum, affinitatem illam respuit verbis hisce pulcherrimis: *Ego hanc affinitatem non accipio, ne accepturus quidem, etiamsi filia ejus esset Venere formosior et Minerva sapientior, qui ex auctoritate patris et animi mei sententia uxorem ducere constitui.* Dionysius Halicarnass. lib. 2. antiq. adducit legem Numae Pompilii: *Si pater filio concesserit uxorem ducere sacrorum ac bonorum juxta leges participem, patri posthac nullum jus esto vendendi filium,* ex qua intelligitur ab initio reipublicae Romanae parentum auctoritatem in nuptiis liberorum fuisse requisitam. Apud Xenophontem Cyrus Cyaxari filiam et Mediae regnum dotis nomine ipsi offerenti respondet: *Ἀλλ' ὦ Κυαξάρη, τό τε γένος ἐπαινῶ καὶ τὴν παῖδα καὶ δῶρα, βούλομαι δὲ σὺν τῇ τοῦ πατρὸς γνώμῃ καὶ τῇ τῆς μητρὸς ταῦτά σοι συναινέσαι.* Plura in hanc sententiam ex variis auctoribus collegerunt Cujacius libr. 3. observ. c. 5. Coras. lib. 7. miscell. c. 29. Cypraeus de sponsal. cap. 6. §. 6. Arnisaeus de jure connub. c. 3. sect. 10. Cumprimis vero Tiraquellus de ll. connubial. Coronidis vice addimus exemplum *Sichemi* gentilis, qui ex naturae lumine intelligens, liberorum matrimonia parentum consensum exigere, Hemor patrem suum de procuranda et petenda Dina solicitat, Gen. 34, v. 4. et v. 9.

Bellarmini exceptio

65. Excipit Bellarminus, *rationem naturalem quidem docere, quod nuptiae non debeant injussu parentum celebrari, cum jure naturae filius patri subjiciatur et ab eo regendus sit, a quo accepit, ut esset, sed jus naturae non docere, quod irritum sit matrimonium, si injussu parentum fiat.* Respondemus: 1. Lex naturae est lex Dei. Si ergo matrimonium liberorum sine consensu parentum contrahitur contra legem naturae, utique etiam contrahitur contra legem Dei. Jam vero quod contrahitur contra legem Dei, non potest esse verum et legitimum matrimonium. 2. Quemadmodum nuptiae eorum, qui in gradibus jure divino ac naturali prohibitis contrahunt, non sunt verae et legitimae nuptiae, quia scilicet contra legem naturae fiunt; sic nuptiae liberorum absque parentum consensu contractae iti- XV. 7
dem non sunt verae ac legitimae, quia contra legem naturae sunt contractae. 3. Si jure naturae filius subjicitur patri, utique etiam jure naturali consensus parentum in nuptiis filii erit necessarius, atque ita quidem necessarius, ut absque eo nuptiae constare nequeant. Prius concedit Bellarminus, ergo agnoscat etiam posterius. Connexio probatur, quia qui alteri jure naturali subjectus, is absque ejus consensu et auctoritate nihil agere potest, nedum de statu personae suae disponere. *Qui sui potestatem non habet, nequit sui copiam facere aliis,* l. sic eveniet ad l. Jul. de adult. Quemadmodum conjux non potest corporis sui potestatem conjugi absque ejus consensu subtrahere, quia scilicet *non habet corporis sui potestatem*, 1. Cor. 7, v. 4. sic filiusfamilias non potest absque parentis consensu matrimonium contrahere et corporis sui potestatem alteri facere, quia scilicet non est sui juris, sed patri subjectus, ex quo fundamento pronuntiat Oldendorp. classe 4. act. 26. quod *filiusfamilias subducens personam suam in matrimonium faciat furtum sui ipsius,* perinde ut Lutherus in comm. 1. Cor. 7. de conjuge copiam sui corporis alteri extraneo faciente adulterium committente dicit, *quod maximum furtum committat.* Regerunt Scholastici in 4. sent. distinct. 28. *quod filius non sit sub potestate ut servus, sed habeat sui quoque libertatem.* Atqui distinguendum inter libertatem *absolutam et limitatam.* Filius majorem libertatem habet quam servus, cum non sit patri serviliter subjectus, interim tamen illa ipsa libertas filii non est absoluta, sed patria potestate adhuc limitata et circumscripta. Non igitur sequitur, filius non est sub potestate ut servus, ergo absolute liber est, quia adhuc sub potestate est, ut filius; jam vero patria illa potestas, sub qua constitutus est, omnino hoc requirit, ut absque patris consensu et voluntate matrimonium inire non possit. Vera libertas est, legibus se subjectum profiteri, quae vero limitibus legum sese constringi non patitur, ea non est libertas, sed vitiosa ac damnabilis licentia. Proinde talis libertas liberis in matrimonio ineundo concedenda, quae non tollat nec evertat legem de parentum consensu divinitus constitutam, alias sequeretur, liberos etiam posse contrahere matrimonia in gradibus jure divino prohibitis. 4. Gentiles ex lumine naturae intellexerunt,

ad argumenti nostri secundum.

parentes posse irrita facere matrimonia liberorum sine ipsorum consensu inita, alias enim in potestate parentum id non reliquissent.

66. Tertiam argumentorum classem deducimus *ex jure civili*. Hoc *naturalis et civilis ratio suadet*, inquit Imperator instit. de nupt. *ut parentum jussus* (accedat, imo) *praecedere debeat*. Leges[1] civiles de necessitate consensus paterni *notiores* sunt, quam ut ignorari, *clariores* quam ut obscurari, *sanctiores* quam ut aboleri possint, quae sunt verba Bezae de divort. fol. 78. *Nuptiae consistere non possunt, nisi consentiant omnes, hoc est, qui coëunt quorumque in potestate sunt*, l. Nuptiae. 2. ff. de rit. nupt. *Nuptiae inter easdem personas, nisi volentibus parentibus renovatae, justae non habentur*, l. Nuptiae. 18. eod. *Filiusfamilias miles matrimonium sine patris voluntate non contrahit*, l. 35. eod. *Si nuptiis pater tuus consensit, nihil oberit tibi, quod instrumento ad matrimonium pertinenti non subscripsit*, l. si nuptiis. 2. C. de nupt. *Observatis juris praeceptis sociare conjugio tuo quam volueris, non impedieris, ita tamen ut contrahendis nuptiis patris tui consensus accedat*, l. Nec filium 12. eod. *In conjunctione filiarum in sacris positarum patris exspectetur arbitrium* l. 20. eod. *Paulus respondit, eum qui vivente patre et ignorante de conjunctione filiae conceptus est, licet post mortem avi natus sit, justum filium ei, ex quo conceptus est, non videri*, l. 10. ff. de statu hom. *Non sit facultas raptae*
30. *virgini etc. raptorem suum maritum exposcere, sed cui parentes voluerint excepto raptore eam legitimo copulent matrimonio*, l. un. C. de rapt. virg. *In contractu nuptiarum expectamus patrum consensum*, l. ult. C. de repud. et judic. Observandae autem sunt rationes, quas addit jus civile, quarum duae priores sunt praecipuae, reliquae sunt secundariae 1. Urget *patriam potestatem*, propter quam liberi non sunt sui juris. *Si ut proponis*, inquit Gordianus, *post querelam de marito a filia tua ad te delatam, dissolutum est matrimonium, nec te consentiente ad eundem regressa est, minus legitima conjunctio est, cessante patris voluntate, in cujus est potestate*, l. 7. C. de nupt. *Justas nuptias inter se cives Romanos contrahunt, qui secundum praecepta legum coëunt* etc. *dum tamen si filiifamiliarum sint, consensum habeant parentum, quorum in potestate sunt*, ait Imperator instit. de nupt. §. 1. Sine consensu patris non potest esse legitimus ac plenus consensus filii, *nec enim ipse per se filius integer homo est*, ex Baldo part. 3. consil. 289. inquit Alberic. Gentilis libr. 4. de nupt. cap. 3. *2. Hereditatis successionem*, ne patri invito heres agnascatur. §. 3. l. 12. ff. de captiv. et postlim. arg. §. 8. Inst. de adopt. cujus rationis intuitu etiam avus adoptare nequit, nisi filius consentiat. l. 6. ff. de adopt. *3. Antiquam consuetudinem*. Justinianus l. un. C. de rapt. virg.: *Oportet ut quicunque uxorem ducere voluerit, secundum nostras leges et antiquam consuetudinem parentes vel alios, quos decet, petat, ut cum eorum voluntate fiat legitimum conjugium*. *4. Parentum affectum*. Pater praesumitur optimum *consilium capere pro filio, cui omnia ex voto parat et ex cujus prole diuturnitatis memoriam sperat*. l. 220. ff. de verb. signif. l. penult. ff. de bon. libert. l. 8. Isti quidem. §. 3. ff. quod metus causa. *5. Infirmum liberorum judicium, cum plerumque ipsius feminae adversus commoda propria inveniatur laborare consilium*. l. si pater. 4. C. de sponsal. Nec reipublicae expedit, parentum imminui auctoritatem, nec liberis est utile in re tanti momenti suo arbitratu aliquid decernere. *6. Consequentiam a minore*. Non licet filio alienare bona, in quibus pater habet usumfructum. l. fin. §. filius autem. C. de bon. quae liber. ergo multo minus licebit ei se ipsum alienare, arg. l. relegatorum §. ult. de inter. et relig. cui non licet id quod minus, ei nec licet quod majus est. Filius quando *sine consensu parentis uxorem ducere et hoc ipso se e patria potestate subducere conatur, sui ipsius furtum facit*, l. 1. C. de serv. fugitiv. Facilius aliquid renasci et renovari quam nasci et constitui est in confesso. At *filiusfamilias absque consensu patris ad matrimonium solutum reverti nequit*, l. 18. C. de ritu nupt. ergo multo minus contrahere poterit. *Ne miles quidem*, quem tamen jus legibus admodum multis excipit, *sine voluntate patris contrahere potest*, l. 35. eod. ergo multo minus alii liberi.

Exceptio Bellarmini ad argumentum nostrum tertium.

67. Excipit Bellarminus, *non multum referre, quid lex civilis hac in parte statuerit, cum Imperator fateatur, leges non dedignari sacros canones imitari*, authent. ut clerici §. penult. *Cum ergo canones juris Pontificii et concilii Tridentini definierint, matrimonium invitis parentibus contractum esse ratum, non possunt leges contrarium definire, et si forte definierint, abrogatae judicandae sunt*. Respondemus: 1. profana haec Bellarmini vox est, quod papae decreta pro regula sint habenda, quam ipsi imperatores absolute teneantur sequi. 2. Decisio juris civilis in hac quaestione conformis est juri divino et naturali, ergo praeferenda est decisioni juris Pontificii. 3. Nondum evictum est, quod jure canonico non sit necessarius parentum consensus, cum canones quidam eundem satis manifeste requirant, ut postea apparebit. Ubi autem aliquid dubium ex jure canonico, ibi ex aperto jure civili illud decla- XV. 81.
clarari debet, cum Hervetus dicat, *leges et canones esse fratres ac sorores propter mutuam concordiam*. 4. In adducta authentica Imperator loquitur de ecclesiasticis delictis clericorum per ecclesiasticam mulctam corrigendis, de quibus nihil communicari vult provinciae praesidibus, cum talia ecclesiastice examinari oporteat, secundum sacras et divinas regulas, quas etiam imperatoriae leges non dedignentur sequi, quae verba posteriora ad regulas de *ecclesiastica disciplina* respectum habentia, absit ut generaliter accipiamus, quasi pro eo in sublime authenticae auctoritatis fastigium evehatur, quidquid ex papalis pectoris scrinio quoquo modo prodierit. 5. Lutherus tom. 5. Jen. Germ. p. 257. docet,

submissionem illam politici magistratus esse *coactivam, esse contra Deum et esse perniciosam.* Atque haec Bellarmini exceptio est. Anton. Guibertus Costanus lib. 1. q. juris. memor. c. 12. probare nititur, ne quidem in jure civili parentum consensum in nuptiis contrahendis exigi, 1. quia *definitio matrimonii non facit mentionem consensus paterni.* l. 1. de rit. nupt. cum tamen definitio evolvere debeat omnia, quae sub definito continentur. l. 1. §. dolum. de dol. mal. 2. *Quia matrimonia debent esse libera nec pendere ab alieno arbitrio*, l. 14. C. de nupt. at matrimonia non amplius sunt libera, si parentum consensum postulent, *quia velle non creditur, qui obsequitur imperio patris vel domini*, l. Velle de R. J. 3. Filiusfamilias in publicis causis pro patrefamilias habetur, l. filiusfamilias de his qui sunt sui. *At nuptiae sunt juris publici*, l. 1. ff. solut. matrim. 4. Monasterii ingressus comparatur matrimonio. At *filiusfamilias potest in coenobium secedere sine consensu patris.* l. Deo 56. §. hoc etiam. C. de episcop. et clericis. Ergo etiam uxorem ducere. *5. Filius non potest cogi ad religionem.* Ergo nec ad nuptias. *6. Si parentum consensus necessario requireretur, omitti nunquam posset*, at quandoque potest omitti, l. 19. de rit. nupt. nec filius furiosi parentis possit contrahere, cum furiosus non possit consentire l. 25. C. de nupt. *7. Suasio legis est de consensu habendo*, Instit. de nupt. §. 1. sed suasio non inducit necessitatem, l. 7. de legibus. Sed his ratiunculis solide respondent Albericus Gentilis lib. 4. de nupt. c. 3. et seqq. Borcholtus de gradibus. p. 44. et seqq. Forsterus de nupt. cap. 8. p. 142. Hunnius resolut. juris civil. libr. 1. tract. 3. q. 13. Ernest. Cothmannus consil. 1. n. 100. et alii complures. Nos breviter dicimus 1. Nuptiae sunt conjunctio ex *legitimo consensu* orta, at talis non est liberorum contrahentium consensus parentum consensu destitutus. Adde, quod definiantur nuptiae in genere, non autem nuptiae filiorumfamilias in specie. Jam vero non ad omnium, sed liberorum duntaxat nuptias paternus consensus requiritur. 2. Matrimonii libertas non tollitur per consensus paterni necessitatem, quia vera libertas est legi divinae obsequi. 3. Matrimonium non est publicum officium, sed contractus solum privatus. 4. Si pater potest votum filiae reddere irritum, Num. 30. utique sine ejus consensu filia non potest ingredi monasterium. 5. Aliud est violenta coactio, aliud paterna voluntas et suasio. 6. Habendus consensus patris, si pater ipse habetur, at furiosus non esse intelligitur. l. 17. de injur. 7. Vis *legis non est in suadendo, sed imperando*, ergo dum verbo suadet, re ipsa imperat. l. 17. de rit. nupt, ac verbum *suadendi* in legibus significat imperium, l. 115. de legibus. Plura videantur apud jurisconsultos.

Guiberti Costani.

4. Ex jure canonico.

68. Atque haec sunt *praecipua et principalia* sententiae nostrae fundamenta, sequuntur jam *secundaria et minus principalia.* Quartam enim argumentorum classem deducimus *ex jure canonico.* Quamvis enim canonistae plerique omnes in eam abeant sententiam, consensum parentum in nuptiis liberorum requiri, tantum *de honestate, non de necessitate*, unde Hotomannus illust. quaest 9. *exploratissimum esse* dicit, *jure canonico non exigi consensum patris*; negari tamen nequit, insignes quosdam haberi canones, in quibus parentum consensus tanquam necessarius exigitur. Unde etiam quidam distinguunt inter *canones antiquiores et recentiores*, illis, non autem his paterni consensus necessitatem requiri statuentes. Quidam simpliciter asserunt, jure canonico consensum parentum exigi. Duarenus de nupt. c. 2. Corasius lib. 1. miscell. c. 17. Palaeotus de spur. c. 8. Adr. Pulvaeus libro de nupt. sine par. cons. non contrah. n. 43. Hackelmannus disp. ff. 14. thes. 6. Arumaeus exerc. 2. Hillig. in Donell. enucl. lib. 13. comment. c. 20. etc. Videamus insigniores canones, 1. c. Aliter etc. dist. 30. q. 5. exstat decretum *Evaristi* in epistol. ad Africanos, qui anno Christi 97. ad episcopatum Romanum evectus est, quod ex tom. 1. concil. p. 106. integrum huc ascribemus. *Custoditum et traditum* (inquit) *habemus, ut uxor legitimo viro jungatur.* Aliter *enim legitimum, ut a patribus accepimus et a sanctis apostolis eorumque successoribus traditum invenimus, non fit conjugium, nisi ab his, qui super ipsam feminam dominationem videntur habere et a quibus custoditur uxor, petatur et a parentibus aut propinquioribus sponsetur et legibus dotetur et suo tempore sacerdotaliter, ut mos est, cum precibus et oblationibus a sacerdote benedicatur et a paranymphis, ut consuetudo docet, custodita et consociata a proximis tempore congruo petita legibus detur et solenniter accipiatur, et biduo vel triduo orationibus vacent et castitatem custodiant, ut bonae soboles generentur, et Domino in actibus suis placeant* etc. *Quapropter filii carissimi ita peracta legitima scitote esse connubia. Aliter vero praesumta non conjugia, sed aut adulteria, aut contubernia, aut stupra vel fornicationes potius quam legitima conjugia esse non dubitate, nisi voluntas propria suffragata fuerit et vota succurrerint legitima. Nam fructus divinus est praecepta divina custodire* etc. Excipit Bellarminus de matrim. c. 20. et ex eo Sever. Binius in notis ad epist. Evarist. tom. 1. conc.: *Qua ratione ad legitimum matrimonium requiritur, ut sponsa a paranymphis ad ecclesiam deducatur, cum precibus et oblationibus a sacerdote benedicatur, et ut postea biduo aut triduo orationi vacent* etc. *eadem ratione consensum parentum ad legitimum et verum connubium exigi, scilicet quod in foro externo licitum ac validum esse non debeat praesumi, sed potius pro adulterio haberi, nisi cum praedictis conditionibus sit contractum; cum ergo in foro conscientiae ad veritatem et essentiam matrimonii praedictae conditiones non requirantur, utique nec consensum parentum ad verum matrimonium contrahendum ita necessarium esse, quasi sine hoc matrimonium inter duas personas habiles contractum in foro conscientiae nullum sit.* Respon-

demus: in hoc decreto Evaristi conjunguntur ea, quae diversimode sese habent. Consensus enim parentum nititur expressa lege divina, ideoque non solum in foro externo, sed etiam in foro conscientiae necessarius est censendus, quomodo enim conscientia statuere potest, esse ratum ac legitimum matrimonium, quod contra divinam legem, quae est norma conscientiae, fuit contractum? Sacerdotalis benedictio non propter expressum et speciale quoddam Dei mandatum, sed propter ecclesiasticam εὐταξίαν est necessaria, ideo non eodem necessitatis gradu requiritur, quo parentum consensus. Proinde quod Evaristus addit, *aliter praesumta matrimonia non esse vera conjugia, sed adulteria et fornicationes*, id ratione diversorum subjectorum distincte est accipiendum. Si enim quaestio sit de conjugiis liberorum absque parentum consensu contractis, ea nec in foro conscientiae, nec in foro externo sunt legitima, quia destituuntur aliquo requisito divinitus instituto ac mandato. Sin vero quaestio sit de conjugio absque ecclesiasticis illis ritibus celebrato, illud non in foro conscientiae, sed in foro duntaxat externo censendum est illegitimum, quia destituitur aliquo requisito ab ecclesia instituto ac mandato.

69. 2. c. Honorantur etc. dist. 32. q. 2. ex Ambrosio libr. 1. de Abraham c. ult.: *Consulitur puella non de sponsalibus, illa enim judicium exspectat parentum, non est enim virginalis pudoris eligere maritum, sed jam desponsata de profectionis die consulitur* etc. *unde illud Euripideum: Sponsaliorum meorum pater meus curam subibit, hoc enim non est meum.* Et postea: *Si qua mulier amisso cito marito adolescentula in laqueum infirmitatis suae timet incidere, si vult, nubat, tantum in Domino, ita ut electionem mariti parentibus deferat, ne appetentiae procacioris aestimetur auctor, si ipsa de nuptiis suis electionem sibi vendicet. Expetita enim magis videri debet a viro, quam virum ipsa expetiisse, verecundiam praemittat, antequam nubat, quo ipsum conjugium plus commendet verecundia.* 3. c. spons etc. dist. 30. q. 5. ex concilio Carthaginensi 4.: *Sponsus et sponsa cum benedicendi sunt a sacerdote, a parentibus vel paranymphis offerantur in ecclesia sacerdoti.* 4. c. Qualis etc. caus. et quaest. iisd. ex Leone: *Qualis debeat esse uxor, quae habenda est secundum legem virgo casta et desponsata in virginitate et dotata legitime et a parentibus tradita sponso et a paranymphis accipienda et ita secundum legem et evangelium publicis nuptiis in conjugium liquide sumenda.* 5. c. Hoc sanctum etc. dist. 32. q. 2. ex concilio Toletano 3. c. 10: *Viduae illis nubant, quos propria voluntate voluerint habere maritos. Similis conditio et de virginibus habeatur, nec extra voluntatem parentum vel suam cogantur maritos accipere.* Cum quo conjungatur c. Non omnis etc. caus. et quaest. iisdem ex Leone: *Paterno arbitrio feminae junctae viris carent culpa.* 6. c. Nostrates etc. dist. 30. q. 5. ex epistola Nicolai papae ad consulta Bulgarorum: *Nuptialia foedera consensu eorum, qui haec contrahunt, et horum, in quorum potestate sunt, celebrantur.* 7. c. de raptoribus etc. dist. 36. quaest. 1. ex concilio Aurelianensi c. 4: *Si puellam, quae rapitur, patrem habere constiterit, eaque raptori consenserit, potestati patris excusata reddatur, et raptor patri superioris conditionis satisfactione teneatur obnoxius.* 8. c. apud omnipotentem etc. caus. ead. quaest. 2. ex Gregorio: *Cum rapta patriae potestati fuerit restituta, et raptor suae rapinae poenitentiam egerit, cum voluntas parentum utriusque in unum convenerit, non prohibentur ad invicem copulari.* Conjunge c. Tria legitima etc. caus. et quaest. iisd.: *Filia per vim copulata viro, si non fuerit voluntas patris, trahet eam a praedicto viro et tradet eam alii.*

70. Excipit Bellarminus, *in hisce canonibus non definiri, quod conjugium absque parentum consensu contractum sit irritum, sed tantum praescribi liberis, quod parentibus judicium de nuptiis permittere debeant ac quibus ritibus nuptias celebrare debeant*; item *aliud esse raptum, aliud conjugium invito patre celebratum.* Respondemus: 1. quaecunque constitutio nititur expresso Dei mandato, illa inducit necessitatem in foro conscientiae obligantem. Atqui constitutio de parentum consensu in liberorum nuptiis nititur expresso Dei mandato. Ergo inducit necessitatem in foro conscientiae obligantem et per consequens distinguenda haec constitutio ab iis, quae accidentarios duntaxat et ecclesiasticos quosdam ritus praescribunt. 2. Honestas, quae a pietate et expressa lege Dei pendet, conjunctam etiam habet necessitatem. Atqui honestas illa, quae requirit parentum consensum in nuptiis liberorum, pendet a pietate et expressa Dei lege. Ergo etiam conjunctam habet necessitatem. 3. Conjugia illegitima, eo scilicet modo, ut pugnent non solum contra constitutiones ecclesiasticas, sed etiam contra legem divinam, sunt ipso jure nulla. Atqui conjugia contra parentum consensum contracta sunt eo modo illegitima. Ergo. Si *in Domino nubere* est electionem mariti parentibus deferre, ergo jure divino parentum consensus requiritur, et per consequens nuptiae contra parentum consensum contractae contra jus divinum contrahuntur ac proinde sunt per se irritae. 4. Inter raptorem et citra parentum consensum contrahentem licet aliquod sit discrimen, tamen ea animadvertitur convenientia, quod hic fraudibus et dolis id agit, quod ille violentia in actum deduxit. Si ergo non licet parenti invito filiam eripere, utique nec blanditiis eam licebit inducere, ut absque ejus consensu nuptias contrahat ac se ipsam potestati propriae eripiat. Ut raptor filiam per vim parenti eripit, sic filia se ipsam parentis potestati subtrahit, si invito parente nuptias contrahat. *Majestatis laesae Scaevola accusat eum, qui dolo malo facit, ne majestati cives maneant salvi*, libr. 1. §. 1. ad l. Jul. majest. et plagiarium definiunt jurisconsulti, *qui aliquem ex familia alterius subducit;* quanto gravius peccat filia, quae ex potestate longe arctiori et magis pia profugit et jus suum patri praevertit, cum *id quod meum est, sine meo peccato auferri non possit*, l. id quod nostrum 11. de R. J. Falsum

Exceptio Bellarmini ad canones juris Pontificii.

XV. 84.

igitur est, quod Bellarminus hoc loco asserit, *eum, qui violenter sponsam suam patri aufert, rem suam capere*, quia puella non est sui juris, sed in potestate parentum, ideo non potuit in conjugium consentire absque patris voluntate. *Magna injuria est, corrumpi servum hominem*, quid igitur hunc meruisse credimus, qui corporis nostri partem blando sermone avertit et in suam potestatem transfert? Heig. p. 1. q. 22. num. 65. Quidquid vero sit de jure canonico, si vel maxime ex eo necessitas paterni consensus non possit firmiter demonstrari, nostrae tamen sententiae nihil decedit, quippe quae jure divino, naturali ac civili sufficienter stabilitur.

5. Ex adversariorum ἀντιλογίᾳ.

71. Quintam argumentorum classem petimus ex *adversariorum ἀντιλογίᾳ*. Synodus Tridentina sess. 24. c. 1. anathemate feriens eos, qui statuunt, matrimonia a filiisfamilias sine consensu parentum contracta esse irrita et parentes ea rata vel irrita facere posse, ibidem addit, *sanctam Dei ecclesiam ex causis justissimis illa semper esse detestatam*. Atqui conjugium, quod est detestandum, non potest esse ratum ac firmum, inde enim atque ideo detestandum, quia non est conforme divinae institutioni et legibus matrimonialibus divinitus sancitis. Quodsi ergo Tridentini patres agnoscunt, conjugia liberorum absque parentum consensu contracta esse detestanda utpote divinae institutioni contraria, agnoscant etiam, ea esse irrita. Nullum verum ac ratum conjugium est detestandum, quia omne verum ac ratum conjugium est sancta Dei ordinatio. Conjugium liberorum sine parentum consensu initum ex hypothesi Tridentinorum patrum est verum et ratum conjugium. Ergo non est detestandum; ac vicissim si tale conjugium est detestandum, non debet agnosci pro rata ac vero. Bellarminus c. 19. prop. 3. agnoscit, *praeceptum de matrimonio liberorum parentibus potius dari quam filiis* quod recte probat ex c. 34. Exod. et c. 7. Deut. et ex eo porro infert, *ut plurimum peccare filios, cum non sequuntur in hac re parentum voluntatem*. Atqui si praeceptum de matrimonio liberorum parentibus potius datum quam filiis, utique liberi absque parentum consensu contrahentes agunt contra leges matrimoniales et divinam conjugii institutionem, ex quo sic concludimus. Omne conjugium ratum ac firmum est conforme institutionis divinae legibus. Sed conjugium
XV. 85. liberorum absque parentum consensu contractum non est conforme divinae institutioni. Ergo non est ratum ac firmum. Idem c. 23. propos. 3. statuit, *matrimonium inter fidelem et infidelem non baptizatum contractum esse irritum ex more populi Christiani vim legis obtinente, cum tamen nec jure divino, nec naturali, nec positivo, nec certa aliqua lege ecclesiastica* irritum sit, ut propos. 2. disseruerat. At si tantam vim habet consuetudo populi Christiani, ut per eam ac propter eam matrimonium inter fidelem et infidelem sit irritum, quando magis lex divina de honorandis parentibus tantam vim obtinere debet, ut propter illius transgressionem matrimonia liberorum sine parentum consensu contracta pronuntianda sint irrita?

72. Sextam argumentorum classem ducimus *ex testimoniis patrum*. Tertullianus lib. 2. ad uxor.: *Nam nec in terris filii sine consensu parentum rite et jure nubunt.* Clemens libr. 3. stromat.: *Virgo quaedam simplicioris animi, cum ex Carpocratianis quidam eam compellaret: Scriptum est, da omni petenti, existimans, se de justo matrimonio compellari, respondit: At tu matrem convenias.* Basilius epist. 1. ad Amphiloch.: *Eorum, qui sunt in alterius potestate, pacta conventa firmi nihil habent.* Ambrosius lib. 1. de Abraham cap. ult. *nubere in Domino apud apostolum* sic explicat, *ut electionem mariti parentibus a filia deferendam esse statuat.* Idem in comment. 1. Cor. 7: *Non est putandum matrimonium, quod extra Dei decretum est factum, sed cum cognoscitur, est emendandum.* (Loquitur ibi Ambrosius de matrimonio inter personam fidelem et infidelem. At cum lex illa de non ducendis alienigenis in N. T. abrogata sit, lex de honorandis parentibus maneat, multo magis in conjugio liberorum citra parentum consenenm contracto Ambrosii sententia locum habet.) Epist. 43. ad Sisinn. dicit, eum juste indignatum, *quod ipso inscio filius uxorem ducere voluisset.* Chrysostomus hom. 9. in prior. epist. ad Timoth. parentes hortatur, *ut mature prospiciant liberis de conjugio, ne in scortationem incidant*, addita hac gravi sententia: *Si ante coeperint scortari, quam fiant conjuges, nunquam in matrimonio fidem colent.* Augustinus epist. 233. ad Benenatum: *Matris voluntatem in tradenda filia omnibus, ut arbitror, natura praeponit.* Evaristi, Leonis et concilii Toletani verba superius sunt adducta.

73. Septimam classem petimus ex *suffragio adversariorum*. Gratianus in c. Non omnis etc. dist. 32. q. 2. *Cum dicitur: paterno arbitrio feminae junctae viris, datur intelligi, quod paternus consensus desideratur in nuptiis, nec sine eo legitimae nuptiae habeantur.* B. Rhenanus in scholiis ad verba Tertull. lib. 2. ad uxor. *nam nec in terris filii sine consensu parentum rite et jure nubunt* p. 612: *Elegantissima* (inquit) *vox aureis literis scribenda. Utinam theologi et jurisconsulti hac de re pontificem Romanum ac reliquos reges et principes admoneant, ut concorditer et rite huic malo obviam eatur, seducendi teneras et simplices puellas inconsultis, imo invitis parentibus. Raptus virginum legibus est prohibitus et istas insidias clandestinarum nuptiarum ferre cogimur.* Cassanus part. ult. catal. glor. mund. c. 35. scribit, *mundum et coelum et totam machinam literatorum contra nuptias absque parentum consensu initas clamare.* Erasmus in colloq. in Misogamo Eubulum et Catharinam ita loquentes introducit: *Definiunt quidam, matrimonium esse ratum, quod insciis aut etiam invitis parentibus inter puerum et puellam per verba de praesenti contractum est. Atqui istud dogma nec naturae sensus approbat, nec veterum leges, nec Moyses*

ipse, nec evangelica aut apostolica doctrina. in libr. de instit. Christ. matrim.: *Nullum opinor in sacris literis exemplum inveniri, filiosfamilias aut pupillos clam iis, in quorum potestate sunt, contraxisse matrimonium, quod illis reclamantibus valuerit.* in annot. 1. Cor. c. 7. pag. 324: *Sentit Paulus de parentibus elocantibus nuptum filias, citra quorum auctoritatem non erat ratus matrimonii contractus, quod utinam et his temporibus servaretur, praesertim in ea aetate, cui nondum satis constat vel consilium, vel judicium.* Ludovic. Vives in libr. de offic. mariti: *Vetera omnia conjugia gentilium ac Judaeorum ita coierunt: parentes sua auctoritate utrinque rem transigebant, liberis nefas erat ab eo discedere, quodcunque visum esset parentibus de ipsis statuere.* Alexandr. jurisconsultus libr. 4. cons. ult.: *Papa non est dominus morum, sed docet reverentia, non honeste fieri a filio, qui aliter (quam consentiente patre) contrahit nuptias; honestas quae spectat pietatem, habet etiam necessitatem.* Gropperus in instit. Colon.: *Evaristi canonem plane sanctissimum cuperemus in ecclesiam concilio generali revocari ob clandestina matrimonia tollenda.* (Bellarminus excipit, *Gropperum non loqui de matrimonio, cui solum deest consensus parentum, sed de eo, quod insciis parentibus contrahitur et simul clandestinum est.* Respondemus: Omne matrimonium, quod contrahitur insciis et invitis parentibus, est clandestinum, si vel centum testes adhibeantur, quia repugnat juri publico, divino et humano, ut inferius pluribus demonstrabitur. Ac si clandestinum matrimonium a concilio Tridentino fuit irritum pronuntiatum propter incommoda gravissima, quae ex illis oriuntur, ut Bellarminus hoc loco asserit, utique etiam debuisset matrimonium liberorum absque parentum consensu contractum irritum pronuntiari, cum non solum divinis legibus repugnet, sed etiam incommoda secum trahat longe plurima et gravissima.) Leges Hispaniae non tantum pro irritis habent matrimonia sine parentum consensu contracta, sed et gravissimas poenas contrahentibus imponunt; Galli semper detrectarunt decretum synodi Tridentinae admittere, ac curiae tam Parisiensis quam Tolosana contrarium definierunt adjecta gravi poena, si quis vel quae parentum consensum contemserit vel contemtus auctor exstiterit, ut ex Guibert. Paepon. et Corasio docet Arnisaeus de jure connub. c. 3. sect. 10. num. 44.

A deductione absurdum.

74. Octavam et ultimam classem argumentorum tribuimus *deductioni ad absurdum.* Per matrimonia liberorum sine parentum consensu inita 1. lex divina de honorandis parentibus violatur; 2. patri invito heres agnascitur; 3. pax domestica turbatur, quia nurus apud socerum debeat esse loco filiae, quae contra ipsius voluntatem in aedes introducitur; 4. salus liberorum, qui per aetatem sibi nondum possunt consulere, in praesentissimum discrimen adducitur; 5. cum spe matrimonii multae ad stupra illiciantur, fenestra libidinibus aperitur; 6. auctoritas parentum labefactatur; 7. honestas publica ex naturae lege promanans conculcatur; 8. leges civiles despectui habentur; 9. id quod furto pejus est ac deterius, justum pronuntiatur; 10. quod consensu omnium gentium damnatum, approbatur; 11. in summa et inextricabilia pericula animae conjiciuntur; 12. conscientiae conjugum misere illaqueantur, quia non possunt statuere, se divinitus conjunctos esse, ideoque in adversis destituuntur solida ac necessaria consolatione. Ergo conjugia liberorum sine parentum consensu contracta censenda sunt illegitima atque irrita. Beustius part. 2. de matr. c. 46. p. 212. sic infert: *Si matrimonia vel sponsalia sine parentum consensu contracta deberent valere, sequeretur illud inconveniens, quod quilibet ribaldus vel scurra possit honesti viri filiam ad se allicere et quasi* XV. 87.
furari eamque decipere, quod esset valde absurdum.

Antithesis Pontificiorum.

75. Instruximus hactenus nostrorum argumentorum aciem, restat, at videamus, quae arma contra nos adversarii induant quasve contra causae nostrae arcem hastas contorqueant. Bellarminus adversae partis primipilus contra nos pugnaturus libr. de matrim. c. 19. primo nititur *dissensiones inter nostros* in hac quaestione ostendere, primam scilicet victoriae partem statuens, si in castris adversarii hostiles dissensiones excitari possint. *Contendunt* (*inquit*) *adversarii, matrimonium irritum esse, nisi fiat cum parentum consensu, sed quia non omnino inter se convenire videntur, eorum sententias breviter referemus. Primus videtur fuisse Erasmus, qui rem in controversiam vocavit, is dogma illud, quod matrimonium inter puerum et puellam insciis vel etiam invitis parentibus contractum ratum sit, nec naturae sensu, nec veterum legibus, nec ab ipso Moyse, nec evangelica aut apostolica doctrina approbari scribit. Lutherus in serm. de matrimonio cum distinctione loquitur. Nam aut nata est proles in conjugio contracto sine parentum consensu, aut nondum est nata. Si nata est, firmum esse debet matrimonium; si nondum est nata, in potestate parentum erit confirmare vel irritare conjugium. Idem docet Philippus Melanthon in loc. Bucerus in c. 19. Matth. revocari optat leges civiles, quibus id caveri dicit, ne nuptiae filiorum ratae sint sine consensu patris aut avi aut proavi. Brentius in catech. si matrimonium sine parentum consensu celebratum sit, jubet id referri ad magistratum atque ejus judicio confirmandum vel irritandum esse. Nam etiamsi generalis regula sit, quod liberi non debeant inire conjugia sine parentum consensu, tamen nonnulli casus sunt, in quibus licet secus agere. In eandem sententiam descendit Mart. Chemnicius 2. part. exam. conc. p. 1273. ubi tamen confundit matrimonia filiorum sine consensu parentum contracta cum matrimoniis clandestinis, potest enim fieri, ut matrimonium sit clandestinum et tamen cum parentis consensu contractum, et contra, ut non sit clandestinum, sed publicum et coram ecclesia et ratum insciis et invitis parentibus. Calvinus lib. 4. instit. c. 19. §. ult. inter leges pontificum*

impias in Deum et iniquissimas in homines primo loco numerat eam, quod conjugia inter adolescentulos parentum injussu contracta firma rataque maneant. Hactenus Bellarminus. Respondemus: 1. In hisce nullus animadvertitur dissensus. Omnes enim statuunt, conjugia liberorum sine consensu parentum contracta esse illegitima atque irrita; omnes docent, parentes talia matrimonia posse rescindere; alia vero quaestio est, an in specialibus quibusdam casibus ratione circumstantiarum habita propter evitandum majus malum parentibus sit suadendum, ne jure patriae potestatis severe utantur. Distinguendum igitur inter ipsum jus patriae potestatis, quod parentibus semper manet salvum atque integrum, sive secuta fuerit carnalis copula in talibus liberorum matrimoniis sine ipsorum consensu contractis, sive non fuerit secuta; et inter usum atque exercitium illius juris, quod quandoque paululum interquiescere liberorum salus exigere potest. 2. Erasmum non potest Bellarminus nostris accensere, cum Leo X. in literis publicis eum appellet dilectum filium suum, cumque pontificis auspiciis ejus annotationes et paraphrasis in N. T. lucem viderit, ut ipse testatur in annot. 1. Thess. 2. 3. Clandestina matrimonia a Chemnicio recte vocantur ea, quae sine consensu parentum contracta, si vel maxime alii adfuerint testes, ut postea demonstrabitur.

76. Pontificiorum sententiam exin Bellarminus includit tribus propositionibus. Prima est *solo consensu parentum matrimonium inter filios celebrari non posse; ideoque patrem non posse filium ad matrimonium cogere.* (XV. 88.) Secunda est, *filiorum consensum, etiamsi solus sit, ad matrimonium firmum ac ratum sufficere, nec posse a parentibus vel magistratu ejusmodi matrimonium irritari.* Tertia est, *peccare filios, quando sine justa et rationali causa parentibus insciis vel invitis matrimonia contrahunt.* In prima et tertia propositione Bellarminus nos sibi ὁμοψήφους habet, modo in illa consensus liberorum etiam tacitus statuatur sufficere, ab hac removeatur insidiosa illa clausula, quod *sine justa et rationabili causa liberi non debeant insciis vel invitis parentibus matrimonia contrahere*, per quam innuitur, posse dari justam et rationabilem causam, quae excludit paternum consensum. At quae potest esse justa et rationabilis causa, propter quam liberi filialem obedientiam et reverentiam divinitus ipsis mandatam parentibus jure derogant? non enim hic quaestio est de parentibus vel furiosis, vel captivis, vel officium suum negligentibus et liberos a matrimonio privati sui commodi causa injuste arcentibus, in eo enim casu vel cognatorum, vel magistratus consilium et auxilium implorandum est, qui cum in locum parentum succedant, ne sic quidem absque paterna auctoritate conjugium intelligitur contrahi. Restat igitur secunda propositio, quam juri divino, naturali ac civili repugnare dicimus. Videamus igitur, quid pro ejus confirmatione Bellarminus afferat.

Argumenta

77. Primum huic propositioni fulcrum quaerit in *exemplis Scripturae sacrae.* Gen. 26: *Esau duxit uxores duas, quae ambae offenderant animam Isaaci et Rebeccae parentum ejus, proinde invitis parentibus accepit; et rursus cap. 28. accepit tertiam contra eorundem parentum voluntatem, nec tamen Isaac ea conjugia irritavit et Scriptura simpliciter uxores vocat, quae ita ductae fuerunt. Deinde Jacob Gen. 29. et 30. duxit uxorem unam, juxta consilium parentum suorum, sed alias tres et praesertim duas ancillas duxit parentibus omnino insciis, nec tamen Jacob sanctissimus patriarcha id fecisset, si credidisset, necessarium esse parentum consensum. Tobias quoque uxorem duxit in aliena regione parentibus ignorantibus, nec tamen angelus Raphaël, qui cum ipso erat, eum admonuit, ut parentum consensum exspectaret, neque ipse religioni sibi duxit insciis parentibus id facere.* Respondemus: 1. in *genere*, 2. *in specie*. In genere. 1. In civitate Dei non est vivendum hominum exemplis, sed Dei legibus. Jam vero ostendimus superius, parentum consensum in nuptiis liberorum et generali et speciali jussione divina requiri. Bellarminus ipse in seq. propos. 3. scribit: *Praeceptum de matrimonio liberorum parentibus potius datur quam filiis.* 2. Si exemplis judicandum, proferenda potius erant ea, quae regulae legis divinae congruunt, quam quae ab ea discrepant. Bellarminus ipse l. d. adducit exemplum *Isaaci*, qui uxorem accepit, quam pater ei dedit et Rebecca uxor ipsius consilium patris sui ea in re secuta est. Gen. 24. Item *Jacobi*, cui pater in mandatis dedit, ut acciperet uxorem ex filiabus Laban, quod ipse obedienter fecit, Gen. 28. Illis conjungenda sunt exempla *Ismaëlis*, *Simsonis*, *Sarae* etc. de quibus supra. In specie 1. de *Esavo*. 1. Bene factum, quod ab Esavo Jesuita sententiae suae robur quaerit, ut se Esavitam esse ostendat. 2. Capite proxime praecedente 25, v. 34. commemotur, quod Esavus *pro edulio jus primogeniturae vendiderit*, quo nomine vocatur βέβηλος, *profanus*, Hebr. 12, v. 16. et quo animo ac consilio tertiam duxerit, exponit Spiritus sanctus Gen. 28, v. 6: *Videns Esaü, quod benedixisset pater suus Jacobum et dixisset ei, non accipies uxorem de filiabus Canaan; v. 8. quodque pater non libenter adspiceret filias Canaan, ivit ad Ismaëlem et duxit uxorem praeter eas, quas habebat.* Ecquid ergo boni ac laudabilis in hujus profani et inobedientis filii exemplo quaerendum? 3. De Esavi uxoribus expresse dicitur Gen. 26, v. 35. quod *fuerint amaritudo spiritus Isaaco ac Rebeccae* quodque animum ipsorum adeo exulceraverint, ut Rebecca in haec erumperet verba: *Si acceperit Jacob uxorem de filiis Heth, quales sunt hae de filiabus terrae, nolo vivere.* Tales scilicet habere consueverunt exitus matrimonia liberorum sine parentum consensu contracta, quorum patrocinium Jesuitae suscipiunt. 4. *At*, inquis, *Isaacus illa matrimonia non irritavit.* Respondemus: tribuendum hoc vel paternae indulgentiae, quae in liberis multa tolerat, quae mutare nequit (*nolens Isaacus*, inquit Joseph. lib. 1. antiquit. c. 17. circa med. *molestus esse filio jubendo*

eum, ut mulieres missas faceret, decrevit rem totam silentio transmittere; Josephum secutus Alberic. Gentilis libr. 4. de nupt. c. 8. scribit, *ideo parentes Esavi non jussisse, ut uxores ductas dimitteret, ne filium in tristitiam conjicerent);* vel Esavi pertinaciae, qui ab injusto et illicito illo consortio abstrahi non potuit, interim a remotione facti ad remotionem juris non procedit collectio. Tiber. Decianus volum. 1. cons. 7. 5. At *Scriptura eas vocat uxores*. Respondemus ex regula Augustini libr. 2. de mirab. Scripturae c. 9: *Scriptura verarum rerum nomina aliquando tribuit rerum similitudinibus*, id quod exemplis aliquam multis declarat Ruizius in reg. intellig. Script. reg. 15. p. 13. quinimo revocet Bellarminus sibi in mentem, quae scripsit libr. 1. de sacr. euchar. cap. ult.: *Scriptura vocat ordinarie res, ut apparent exterius. Sic serpentem aeneum vocat serpentem, angelos, qui apparebant in forma humana, vocat viros, boves aeneos, malogranata aurea et similia ornamenta templi simpliciter vocat boves* etc. Si ex eo, quod Scriptura Esavi conjuges vocat uxores, recte et immote inferri potest, quod fuerint verae uxores, quodque inter Esavum et eas fuerit verum, ratum ac legitimum matrimonium, utique etiam ex eo, quod panis eucharisticus post consecrationem vocatur panis, licebit inferre, quod sit verus et substantialis panis, id quod recte quidem infertur, sed a Bellarmino non conceditur. Sicut 1. Cor. 8, v. 5. *sunt dii multi et domini multi*, λεγομένως scilicet et καθ᾽ ὑπόληψιν ἀνθρώπων, ita Esavi conjuges uxores vocantur, quia scilicet homines, inter quos degebant, eas pro veris et legitime ductis Esavi uxoribus habebant. Ex populari igitur appellatione apodicticum aliquod argumentum nunquam eliciet Bellarminus cum incestae nuptiae dicantur etiam nuptiae, quae nihil minus sunt quam verae ac legitimae nuptiae. 6. Contemtum illum parentum Deus in Esavo punivit benedictionem jus primogeniturae et promissionem de possessione terrae Canaan ac de Messia ex semine ejus nascituro ipsi auferendo et in fratrem Jacobum transferendo. 2. *De Jacobo* disertis verbis testatur Moyses, quod a parentibus in Mesopotamiam missus sit ad ducendam uxorem e filiabus Laban Gen. 28, v. 2. habuit ergo consensum parentum non solum generalem, sed etiam specialem. Cumque a fide matrimoniali quam Racheli a se adamatae dederat, recedere nollet nec Leam, cui a patre Labano sibi obtrusae per ignorantiam cohabitaverat, honeste dimittere posset, inde praeter omnem suam opinionem duarum sororum nuptiis fit implicitus, quo respectu exemplum hoc plane singulare est nec ullo modo ad imitationem trahendum. Ancillae, quas non solum consensu, sed etiam impulsu Rachelis ac Leae sibi associaverat, fuerunt uxores secundariae, ut nihil dicatur de eo, quod Bellarminus *in historicis argumentum ex Scriptura ducit negative*. Non est scriptum, intercessisse consensum parentum in nuptiis quorundam patriarcharum V. T. ergo is non intercessit, cum ne quidem *in dogmaticis* argumentum negativum ex Scripturis ducere alibi permittat. Sic enim disputat libr. 1. de missa c. 23. resp. ad arg. 2: *Etiamsi evangelistae non expresse dixerint, Christum se patri obtulisse, tamen neque expresse dixerunt, non se* XV. 90.
obtulisse etc. *quare si Lutherus ab exemplo Christi probare cupit, missam non esse sacrificium, certum aliquod testimonium afferat, ubi legamus, Christum non se obtulisse in coena. Nam illa argumenta negativa non habentur expresse in Scriptura, ergo non est factum, jam ipsis etiam pueris ridicula sunt.* Hactenus Bellarminus. 3. De *Tobia* respondemus: 1. historia est apocrypha; 2. Tobias sequitur consilium angeli, qui Tob. 6, v. 11. et 12. proponit ipsi divinam constitutionem Num. 27, v. 8. et c. 36, v. 8. hactenus igitur est in hoc exemplo aliquod speciale; 3. ibidem commemoratur, quod Sara a patre Raguele Tobiae fuerit desponsata c. 7, v. 15; 4. ex postfacto praesumitur patris Tobiae senioris voluntas praecessisse, l. si ut proponis. C. de nupt.: *Si pater postea resciscens non contradixerit, valent nuptiae;* 5. in formatione status superius monuimus, non esse hoc loco proprie et principaliter quaestionem de parentibus absentibus, quorum consensus haberi nequit, sed de praesentibus. Jam vero parens Tobiae hic longe abfuit. 6. Et quid multis? constat ex sermone, quem Tobias senior cum filio ante abitum instituit, filium de consensu patris nihil quidquam dubitasse vel dubitare potuisse. Tob. 4, v. 13. juxta textum Graecum: *Uxorem accipe de semine patrum tuorum et ne accipias uxorem extraneam, quae non est de tribu patris tui, quoniam filii prophetarum sumus Noë, Abraham, Isaac et Jacob* etc. *omnes isti acceperunt uxores de fratribus suis* (quae omnia in vulgata versione Latina sunt omissa). Habuit ergo Tobias si non individualem, tamen specialem patris consensum, de qua distinctione pluribus dicetur inferius. 7. Neve ulla restet dubitatio de consensu senioris Tobiae, considerentur verba angeli Tob. 6, v. 17: *Non es memor sermonum, quos praecepit tibi pater tuus super accipienda tibi uxore de genere tuo* etc.

78. Alterum fundamentum quaerit Bellarminus *in jure canonico*. Nam c. cum virum de regularibus etc. ita loquitur Clemens III. de puella nubili: *Tunc quia liberum habet arbitrium in electione propositi, parentum sequi non cogitur voluntatem.* Et huc pertinet, quod Ambrosius libr. de virgin. inquit: *Cui licet maritum eligere, non licet Deum praeferre?* Idem epist. 43. ad Sisinnium, *qui filio indignabatur, quod sine suo consilio uxorem duxisset*, dicit, culpam aliquam *ab eo filio admissam, tamen satis aperte indicat, matrimonium fuisse ratum, et Sisinnium laudat, quod facile culpam ignoverit filio.* Respondemus: 1. Monuimus superius, de jure canonico variare jurisconsultorum sententias, quidam enim statuunt, necessitatem paterni consensus ex eo non posse probari; quidam inter canones vetustiores ac recentiores distinguunt; quidam explicare conantur omnes canones, qui parentum consensum non videntur necessario exigere. Nobis sufficit, quod

2. Ex jure canonico.

ex jure divino, naturali ac civili nostram sententiam confirmatam dare possimus, si vel maxime de juris canonici dispositione quaedam supersit dubitatio. 2. C. cum virum x. de regularibus etc. non excludit paterni consensus necessitatem, quando *filiam in contrahendis nuptiis liberum habere arbitrium nec cogi parentum voluntatem sequi* asserit, quia idem plane jure etiam civili obtinet, quippe in quo disponitur, *conjugia debere esse libera,* l. 12. C. de nupt. l. Titia ff. de V. Obl. et tamen consensum parentum illo jure tanquam necessarium requiri constat, nimirum libertas filiorum in matrimoniis contrahendis non est absoluta, sed paterni consensus limitibus circumscripta, sicut patria potestas itidem non est absoluta, ut ad matrimonium liberos cogere possit. Alii respondent, in illo capitulo non agi de matrimonio contrahendo, sed de professione monastices. 3. Ambrosius electionem mariti filiae relinquens liberam itidem hoc intelligit de libertate cum limitibus in verbo Dei praescriptis congruente, diserte
XV. 91. enim addit: *Si hominem amarent filiae vestrae, per legem possent eligere, quem vellent. Quibus igitur hominem eligere licet, Deum non licet?* Certe apostolus 1. Cor. 7, v. 37. parenti tribuit ἐξουσίαν περὶ τοῦ ἰδίου θελήματος τηρεῖν τὴν ἑαυτοῦ παρθένον ἢ ταύτην ἐκγαμίζειν. 4. Quamvis idem Ambrosius Sisinnium laudet, quod culpam ignoverit filio, qui absque ejus consensu nuptias contraxerat, tamen non laudat nec ratum habet illud matrimonium tanquam legitimum, sed in speciali hoc casu parenti suadet, ut culpam filio condonet, nec jure patriae potestatis severe utatur, novae autem nuptae auctor est, ut etiam *hiemali tempore viae laborem exciperet commodius hibernatura non solum in hospitio, sed etiam in affectu paterno, cum jam successerit indignationi gratia*, ut sub finem epistolae loquitur. Nisi Ambrosius statuisset, parentum consensum in liberorum nuptiis esse necessarium, non tam solicite pro filio fuisset deprecatus, qui absque parentis consensu nuptias contrahendo gravi culpae sese reddiderat obstrictum.

79. Praeter illud capitulum ex jure canonico a Bellarmino adductum ab aliis plura afferuntur, 1. c. Sufficiat etc. dist. 27. q. 2. ubi Nicolaus dicit: *Sufficiat secundum leges solus eorum consensus, de quorum conjunctionibus agitur.* Respondemus: Glossa ibidem addit, *dictionem* solus *non excludere consensum parentum*, qui secundum leges requiritur, sed tantum *alias solennitates*, quae fiunt circa matrimonium. Rectius dicitur, quod particula illa excludat *copulam carnalem*, quod illa non pertineat ad matrimonii essentiam. Quaestio enim erat proposita, anne carnalis commixtio ad perfectionem conjugii pertineret; respondit Nicolaus, solum consensum concubitu etiam *non interveniente ad matrimonium sufficere, qui consensus si in nuptiis solus forte defuerit, cetera omnia, etiam cum ipso coitu celebrata frustrari.* Praeterea ideo duntaxat consensus contrahentium fit mentio, quia in specie et ex professo non quaerebatur de conjugio liberorum, sed de conjugio in genere. Denique requiritur consensus *secundum leges* sive legitimus; jam vero consensus liberorum destitutus consensu parentum non est secundum leges sive legitimus. 2. c. Cum causa x. de rapt. ubi *matrimonium liberorum dicitur subsistere, etiamsi parentes reclamarint.* Respondemus: Parentes non proponuntur contradixisse conjugio, sed raptui et abductioni, in dubio igitur praesumitur, consensum parentum intervenisse. Alii dicunt, capitulum loqui de parentibus, *qui liberos non habent in potestate;* rursus alii censent, quaestionem ibi esse de eo casu, *quando copula carnalis intervenit;* Duarenus respondet, *capitulum illud non esse satis justum et aequum;* Oldendorpius dicit, quod sit *impium.* 3. c. cum apud 23. x de spons. ubi Innocentius dicit: *Sufficiat ad matrimonium solus consensus illorum, de quorum quarumve conjunctionibus agitur.* Respondemus: particula exclusiva *solus* non est absolute et simpliciter accipienda, alias etiam in gradibus prohibitis matrimonia per consensum contrahentium fierent rata, sed pro ratione subjectae materiae explicanda. Quaestio proponebatur, an ad matrimonium perficiendum requirantur verba, ad illam igitur responsio accommodanda, quod scilicet solus consensus absque verbis ad matrimonium sufficiat. Gentilis libr. 4. de nupt. cap. 4. respondet, *exclusivam ibi opponi dotalibus instrumentis pompae et aliis solennibus.* 4. c. Veniens. 13. x. tit. eod. ubi statuitur, *nuptias, in quas pater consentire noluit, esse ratas.* Respondemus: agitur ibi de conjugio per copulam carnalem consummato et in ecclesiae facie per sacerdotalem benedictionem confirmato, quod jure canonico est ratum, si vel maxime parentum consensus non accesserit, qua de re inferius plura. 5. c. Tua fraternitas de sponsal. ubi pontifex dicit, *matrimonium contrahi per legitimum viri et mulieris consensum.* Respondemus: non excluditur consensus parentum. Tunc enim consensus viri et mulieris dicitur legitimus, cum vir et mulier adhibent consensum paternum. Simile judicium de aliis capitulis esse debet, ut ostendunt Adr. Pulvaeus in libr. de nupt. sine parent. cons. non contrah. Alberic. Gentilis lib. 4. de nupt. c. 4. Hunnius resolut. juris libr. 1. tract. 3. q. 18.

80. Tertium fundamentum Bellarminus statuit in *ratione eaque triplici, 1. a sufficienti requisitorum enumeratione. In ejusmodi* (inquit) *conjugio nihil eorum deest, quae ad essentiam matrimonii pertinent, verum igitur et ratum, adeoque insolubile matrimonium erit. Antecedens probat. Adest enim consensus contrahentium, et proinde intentio ministri, adest materia, quae sunt personae ad matrimonium idoneae, adest forma, id est verba seu signa mutui consensus.* Si dicamus, *consensum nec esse plenum, nec sufficientem, cum enim filii sint in potestate parentum, non posse eos in re tam gravi sine parentum voluntate aliquid statuere,* habet Bellarminus, quod regerat: *Consensus filiorum* (inquit) *non est plenus, vel quia deest usus liberi*

arbitrii, vel quia deest consilii maturitas, vel quia ita subjiciuntur filii parentibus, ut jus non habeant de statu vitae suae disponendi. Primum dici nequit, quia tunc etiam cum parentum consensu conjugia non essent; nec secundum, quia ad matrimonium contrahendum non exigitur necessario maturitas consilii, sed solum usus liberi arbitrii; nec tertium, quia filius licet patri obedientiam et reverentiam debeat, tamen quando usum liberi arbitrii habet, liber est et sui juris in his, quae ad statum vitae pertinent, non minus quam pater, quare poterit quidem peccare, dum non sequitur patris directionem in statu vitae eligendo, tamen quod facit, ratum ac firmum erit, quia de re sua, non aliena disposuit. Respondemus: Tertium hoc argumenti membrum probari nequit. 1. Cum enim causae matrimoniales juxta ipsius Spiritus sancti declarationem in Scriptura traditam pertineant ad quartum praeceptum, ita ut ob honorem et reverentiam parentibus exhiberi mandatam consensum eorum in matrimonio contrahendo liberi requirere teneantur, utique hac in parte non sunt sui juris. 2. E diametro igitur divinae jussioni tum *generali* de honorandis parentibus, tum *speciali* de matrimonio liberorum conciliando parentibus datae adversatur dissertatio illa Bellarmini, *quod filius in his, quae ad statum vitae pertinent, sit liber ac sui juris.* 3. Ne quidem bona parentum potest filius abalienare, multo igitur minus se ipsum. Si in alienatione paternorum bonorum sui juris non est, utique nec in disponendis iis, quae ad statum vitae pertinent, sui juris erit. Si in scripto Macedoniano salubriter constitutum, ut si quis filiofamilias mutuam dederit pecuniam, ejus restitutionem in judicio petere nequeat; quanto minus rata erit filii promissio de statu vitae ac personae suae alteri facta? 4. In parentis potestate relictum est, votum filiae ipsi Deo factum reddere irritum, quomodo ergo filia in his, quae ad statum vitae pertinent, censeri potest libera ac sui juris?

2. A minori ad majus illatione.

81. *2. A minori ad majus illatione. Conjugium servorum invitis dominis firmum est ac ratum, quia jus gentium non potuit inferre, quod jus naturae concessit. Ergo multo magis conjugium filiorum invitis parentibus erit ratum, major enim est subjectio servorum ad dominum quam filiorum ad parentes.* Idem argumentum urget Thomas part. 3. q. 35. artic. 2. et canonistae in cap. 1. de conjug. serv. Respondemus: Aut loquitur Bellarminus *de servis simpliciter sic dictis*, aut de *mancipiis*, de servis Christiani moris, aut Romani juris. Si prius, respondemus ad majorem, omissam negando ejus connexionem, quia argumenta, quae pro necessitate consensus paterni in nuptiis liberorum adduximus, ea non pugnant pro necessitate consensus herilis in
IV. 93. nuptiis ejusmodi servorum, inter dominum et servum est obligatio tantum *civilis*, sed inter patrem et filium est obligatio *naturalis.* Deinde per conjugium servorum patri vel avo invito non agnascitur heres, illud vero fit in conjugio liberorum sine parentum consensu contracto. Si posterius, respondemus ad minorem. In legibus Mosaicis Exod. 21, v. 4. Lev. 25, v. 44. domino datur potestas servo uxorem dandi. Idem congruit legibus civilibus. Licuit dominis pro arbitrio nuptias disturbare ac divellere cum servis sine ipsorum consensu initas. Justinianus lege lata sanxit, ut servi, qui eo tempore, quo Gothi Romanum imperium invaserant, uxores ingenuas duxissent, ad dominos redire deberent dissoluto matrimonio. Lombardus 4. sent. dist. 36. lit. B. adducit canonem concilii Cabilonensis: *Dictum est nobis, quod quidam legitima servorum matrimonia potestativa quadam praesumtione dirimant non attendentes illud: Quod Deus conjunxit, homo non separet, unde nobis visum est, ut conjugia servorum non dirimantur, etiamsi diversos dominos habeant, sed in uno conjugio permanentes dominis serviant suis. Et hoc in illis observandum est, ubi legalis conjunctio fuit et per voluntatem dominorum.* Haec ultima verba Lombardus monet probe esse attendenda, cum videatur illis innui, praeter voluntatem dominorum inter servum et ancillam non posse contrahi conjugium, vel si contrahitur, non esse ratum.

3. Ex nostrorum testificatione.

82. *3. Ex nostrorum testificatione. Lutherus et Melanchthon* (inquit) *contendunt, matrimonium filiorum invitis parentibus contractum, si per copulam carnalem consummatum sit, non posse amplius a parentibus irritari. At copula illa carnalis non facit filium prudentiorem neque eximit a patria potestate, ergo etiam ante copulam matrimonium contractum a parentibus irritari non poterat, vel si tunc poterat, etiam post copulam poterit, quod ipsi negant. Si dicas, quando matrimonium est consummatum, non amplius agi de conjugio futuro, sed de praesenti et injuriam fieri conjugi, si post violationem desereretur*, regerit Bellarminus, *etiam matrimonium contractum per verba de praesenti non esse futurum, sed praesens conjugium, ergo non poterit irritari, sive sit consummatum, sive non sit consummatum. Praeterea matrimonium consummatum invitis parentibus vel jure consummatum est, vel non. Si jure consummatum, ergo et jure contractum ante consummationem, non enim jure consummari potest matrimonium non jure contractum. Ergo etiam ante consummationem matrimonium invitis parentibus contractum ratum erat ac firmum. Si autem non jure consummatum fuit, jure post consummationem irritari potuit, neque ulla fiet conjugi injuria, quia non facit alteri injuriam, qui jure suo utitur.* Respondemus: 1. alia quaestio est, an matrimonia liberorum invitis parentibus contracta accedente copula carnali fiant rata; alia quaestio est, an in specialibus quibusdam casibus consulendum sit parentibus, ut ex ἐπιεικείᾳ eadem rata habeant et consensum illis praebeant. 2. Alia quaestio est de jure patriae potestatis, an talia matrimonia etiam per copulam consummata dissolvi possint; alia iterum quaestio est de potestatis illius usu et exercitio, an utile et conveniens sit jus patriae potestatis severe et stricte in hoc casu

exercere. 3. Alia quaestio est de generali regula, quid statuendum de matrimoniis liberorum sine parentum consensu contractis; alia iterum quaestio est de specialibus quibusdam casibus, quid re non amplius salva atque integra ob certas quasdam circumstantias parentibus sit suadendum. His ita praemissis statuimus, matrimonia liberorum invitis parentibus contracta, si vel maxime secuta fuerit copula carnalis, in se ac per se esse illegitima atque irrita, ac parentes, si jus suum urgere velint, posse earum dissolutionem a magistratu petere.
XV. 94. 1. Quod in se ac per se est illegitimum et divinae conjugii institutioni repugnans, id per copulam carnalem utpote non minus illegitimam et divinae legi adversantem non fit ratum, bonum ac firmum. Quod contra leges factum, ipso jure nullum est et pro infecto habetur. Matrimonia liberorum sine consensu contracta in se ac per se sunt illegitima et divinae conjugii institutioni repugnantia, ut hactenus demonstratum. Ergo per copulam carnalem utpote non minus illegitimam et divinae legi adversantem non fiunt rata, bona ac firma. 2. Omne legitimum ac ratum matrimonium Deum auctorem habet, ut de eo recte dici possit: *Quos Deus conjunxit, homo non separet* Matth. 19, v. 6. Atqui liberorum matrimonium sine consensu parentum contractum, si vel maxime copula carnalis accesserit, non habet Deum auctorem, neque enim per media divinitus instituta, sed per insanam libidinem conciliatur. Ergo non est legitimum nec ratum. 3. In lege Mosaica parentis arbitrio ac potestati liberum relinquitur, an filiam constupratam stupratori elocare velit, Exod. 22, v. 16. Deut. 22, v. 29. nec distinguitur, an inter stupratorem et constupratam promissio matrimonialis, quam cupiditatibus suis ut plurimum praetexere solent, intercesserit. Quinimo cum parenti constupratae relinquatur liberum, an velit stupratori filiam dare, praesupponitur, quod eam sibi dari petat, sed post illatum vitium haud facile eam peteret, nisi fidem matrimonialem antea ipsi dedisset. Sichem etiam post vitiatam Dinam consensum patris imploravit Gen. 34, v. 11. 4. Jure civili talia matrimonia, etiamsi copula carnalis accesserit, pro nullis et irritis censentur, Justinianus Instit. de nupt. §. 13: *Si adversus ea, quae diximus* (inter quae et illud est, quod filiifamilias parentum consensum, in quorum potestate sunt, habere debeant §. 1.), *aliqui coierint, nec vir, nec uxor, nec nuptiae, nec matrimonium, nec dos intelligitur,* Paulus l. Nuptiae. 2. ff. de rit. nupt.: *Nuptiae consistere non possunt, nisi consentiant omnes, id est qui coëunt quorumque in potestate sunt.* l. 11. ff. de statu hom.: *Is qui vivente patre et ignorante de conjunctione filiae conceptus est, licet post mortem avi natus sit, justus filius ei, ex quo conceptus est, non videtur.* Atqui si matrimonium liberorum sine parentum consensu contractum per copulam carnalem fieret ratum, tales liberi essent justi ac tales nuptiae omnino consisterent. 5. Idem ex rationibus juris civilis evidenter probari potest. *Nuptias non facit concubitus, sed consensus,* l. 30. ff. de R. J. puta legitimus. Jam vero in nuptiis illis deest legitimus consensus, ergo per concubitum non confiunt. Quod aeque est *illicitum et contra praescriptum legum, non potest confirmare id, quod jam ante illicitum erat* l. 5. C. de legibus; jam vero concubitus liberorum, qui citra consensum parentum contraxerunt, aeque est illicitus et contra praescriptum legis divinae, quam ipsum matrimonium sine consensu parentum contractum. Ergo per illum non potest hoc confirmari vel consummari. *Absurdum est,* inquit Donellus libr. 13. comment. cap. 20. *eum, qui peccavit, ad eam rem, in qua peccavit, novo delicto adjuvari.* Ubi deest aliquod essentiale matrimonii requisitum, ibi matrimonium censetur irritum. Atqui in nuptiis liberorum sine consensu parentum contractis deest aliquod essentiale requisitum, ut constat ex illis, quae superius ex jure civili de necessitate paterni consensus sunt allata, nec defectus ille per copulam carnalem suppleri potest, ut constat. Ergo tale matrimonium est irritum. 6. Utimur etiam deductione ad absurdum. Si statueretur, matrimonia liberorum sine consensu parentum contracta per copulam carnalem fieri rata, ut non possint iterum dissolvi, cuivis nebuloni daretur licentia honestam virginem seducendi eamque e patria potestate per illicitum illud medium eximendi;
praeberetur insuper occasio stupris et libidinibus, XV
quia liberi matrimonio jungi expetentes atque interim paterno consensu se destitui animadvertentes promte eligerent hoc medium; quin et patria auctoritas plane vilesceret ac praeceptum de parentum consensu in nuptiis liberorum necessario prorsus enervaretur. 7. Lutherus et alii ex nostris nequaquam hoc volunt, quod matrimonia liberorum sine parentum consensu contracta fiant rata ac legitima per concubitum, sed in certis quibusdam casibus parentibus consilium suppeditant, quid ad evitanda majora incommoda post secutum congressum illegitimum fieri expediat, diserte enim Lutherus serm. de matr. tom. 2. Jen. Germ. p. 154. parentibus hoc relinquit, *an in tale matrimonium consentire velint, necne.* Jam vero aliud est quaerere de jure, aliud de ἐπιεικείᾳ et dispensatione. Atqui in hanc sententiam accipienda sunt, quae de matrimoniis liberorum clandestinis, si per copulam consummata sint, non temere dissolvendis apud quosdam theologos et jurisconsultos, Wesenbecium in ff. de rit. nupt. n. 8. Beustium de sponsal. c. 46. Schneidewinum part. 2. n. 35. (ubi in consistoriis ita pronuntiari asserit), Cujacium ad l. 2. ff. de rit. nupt. Reusnerum lib. 1. consult. 6. n. 32. atque alios occurrunt.

83. Quae in contrarium proferuntur, facilem habent explicationem. *1. Si dissolvatur tale matrimonium, injuria fit feminae, quae virginitate amissa etiam viro carere cogitur.* Respondemus: 1. imo vero injuria fit parentibus, si jure suo citra meritum priventur. 2. Quod damnum, femina constuprata sentit, id *sua culpa* sentit ideoque sibi ipsi illud imputare debet, l. 203. de R. J. 3. Quod legum

auctoritate fit, per illud nulli irrogatur injuria, jam vero talia matrimonia legum auctoritate dissolvi possunt. 4. Non de injuria, sed de miseria sua relictus constupratae conquerendi locus, an vero illa quandoque sit attendenda, prudentis judicis est dispicere. Is namque pensitatis omnibus circumstantiis, an scilicet femina fuerit famae alias honestae, an a stupratore blanditiis et spe matrimonii illecta etc. decernere poterit, quid consilii parentibus dandum, interim jus ipsum parenti invito non potest auferre. 5. Non hic comparandae sunt invicem injuriae, sed parti innocenti adversus nocentem jus dicendum. 2. *Publica utilitas praeferenda est privatae. Jam vero suadet utilitas publica, matrimonia talia non dissolvi, expedit enim reipublicae, conjugia esse frequentia.* Respondemus: 1. Publica utilitas cum transgressione legis divinae ac parentum contemtu non debet nec potest esse conjuncta. 2. Suadet potius publica auctoritas, honorem parentum et auctoritatem legis divinae vigere. *Expedit reipublicae, piis liberis,* inquit Tullius lib. 3. offic. *et ex honesta conjunctione natis civitatem repleri*; at ex talibus nuptiis sunt injusti liberi, l. 11. ff. de stat. hom. ergo legislator illos a sua politia alienos habere debet. Alberic. Gentilis libr. 4. de nupt. c. 8. 3. Quamvis ergo dura et acerba videatur ejusmodi separatio, tamen, si legis rigori semel atque iterum locus concedatur neque impunita dimittatur haec filiorum audacia, raro in posterum continget, ut tali severitate sit utendum, Duarenus de nupt. c. 2. in fin. 4. Privatae contrahentium utilitati quandoque interesse videtur, talia conjugia confirmari, sed publica utilitas potius suadet, scandala et delicta publica puniri, ut et ipsi delinquentes coërceantur et alii exemplo terreantur. 3. *Multa impediunt matrimonium contrahendum, quae non dirimunt contractum,* inde Paulus libr. 2. recept. sent. statuit, *non quidem matrimonium absque consensu parentum contrahendum esse, si tamen contractum fuerit, non esse dissolvendum.* Respondemus: Quaecunque lege divina expressa ad matrimonii legitimi integritatem atque essentiam requiruntur, ea non solum impediunt matrimonium contrahendum, sed etiam contractum dissolvunt; jam vero consensus parentum
XV. 96. expressa Dei lege ad matrimonii legitimi integritatem requiritur. Si ergo strictum jus respicere velimus, parentes tale matrimonium rescindi petere possunt, interim tamen quandam dispensationem et ἐπιείκειαν ratione circumstantiarum habita in certis casibus locum obtinere jamdum concessimus. Verba Pauli quidam sic explicant, *quod matrimonium secundum leges et parentum voluntate initum non idcirco postea dissolvendum sit, quia pater illud velit;* alii respondent, *hujusmodi veterum fragmenta, quae a Justiniano in corpus juris non sunt redacta, facere quidem ad antiquitatis cognitionem, non autem ad juris constitutionem. 4. Certo jure utimur,* inquit *Ulpianus l. 1. §. fin. ff. de lib. exhib. ne bene concordantia matrimonia jure patria potestatis turbentur. Quod tamen sic erit adhibendum, ut patri persuadeatur, ne acerbe patriam potestatem exerceat. Ergo matrimonium sine parentum consensu initum et copula consummatum vi patriae potestatis rescindi nequit.* Respondemus: Quidam existimant, Ulpianum agere de matrimonio justo ac legitimo parentum consensu inito, cum loquatur de matrimonio bene concordante; jam vero matrimonium liberorum sine parentum consensu initum plane nullum est, tantum abest, ut sit bene concordans. Addunt alii, licuisse forsan olim patri tale matrimonium dissolvere, arg. l. 5. C. de repud. et ibi Gothofredus. Sed simplicius respondetur, Ulpianum non hoc velle, quod pater tale matrimonium jure patriae potestatis rescindere nequeat, sed quod *persuadendum* ipsi sit, ne acerbe patriam illam potestatem exerceat, si persuadendus, ergo non cogendus invitus. 5. *Perinde est, sive antecedat parentum consensus, sive subsequatur, dummodo adsit.* Respondemus cum Luthero, Chemnicio in disp. de cland. despons. part. 3. loc. in fin. et Menzero in tract. de conjug. p. 148. divinum et naturalem ordinem requirere, ut parentum consensus praecedat, hunc ordinem quicunque convellunt, eorum conjunctio non est divina nec legitima. Id ipsum congruit manifestis verbis Justiniani imperatoris Instit. de nupt. *in tantum requiri parentum consensum in nuptiis liberorum, ut parentum consensus praecedere debeat.* Quando igitur per dispensationem quandam parens clandestinis liberorum nuptiis, ad quas copula accessit, consensum praebet, tunc clandestinum illud matrimonium non confirmatur per quandam ratihabitionem, sed illud, quod inter contrahentes hactenus actum, tanquam divinae legi contrarium penitus rescinditur ac res de integro juxta ordinem divinitus praescriptum inchoatur, ut conjuges firmiter statuere possint, conjunctionem suam esse divinam ac legitimam, qua de re inferius plura.

84. Atque haec sunt, quae Bellarminus contra necessitatem paterni consensus affert. Praeterea ab aliis tria potissimum urgentur fundamenta, quorum primum ductum *a requisito libertatis,* alterum *a conditione patriae potestatis,* tertium *a consecutione absurditatis. 1. In matrimonio contrahendo vel maxime requiritur libertas, quae docente Quintiliano nuspiam tam necessaria quam in matrimonio, quis enim amare alieno animo potest? Atqui per consensus paterni necessitatem libertas illa tollitur.* Respondemus: 1. Libertas et obedientia erga leges nequaquam invicem pugnant, quia ea demum vera est libertas, quae divinis et honestis legibus paret. *Legum servi sumus,* inquit Cicero lib. 1. offic. *ut liberi esse possimus.* Jam vero consensus parentum in nuptiis liberorum jure divino, naturali et civili requiritur. 2. Distinguendum inter libertatem *absolutam* sive indeterminatam et *limitatam* sive restrictam. Nam et illud dicitur liberum, quod sub certa lege et conditione est liberum, ut patet ex definitione libertatis Inst. de jure person. §. 2: *Libertas est naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut jure prohibetur.* 3. Libertas XV. 97.

Argumenta aliorum contra consensus paterni necessitatem. 1. A requisito libertatis.

matrimonii non est absoluta et simplex, alias enim liceret etiam contra gradus divinitus prohibitos matrimonia contrahere, quod absit. Filiae Zelaphead matrimonii libertatem habebant, interim jubebantur nubere in sua tribu Num. 36, v. 6. frater lege Mosaica tenebatur uxorem relictam fratris ducere Deut. 25, v. 5. Nec impeditur libertas matrimonii, etiamsi impedita sit cum una vel altera persona, l. cum ita legatum sit. 63. de condition. et demonstr. 4. Si Pontificii tantam volunt esse in matrimoniis libertatem, cur tot gradus cognationis prohibent, qui lege divina non sunt prohibiti? olim enim usque ad septimum cognationis gradum nuptiae erant jure canonico prohibitae; cur per spiritualem cognationem matrimonium impediri tradunt? 5. Qualis libertas in consensu contrahentium requiratur, paulo post explicabitur.

2. A conditione patriae potestatis. 85. *2. Leges civiles requirunt parentum consensum propter jus patriae potestatis. At jus illud est tantum civium Romanorum, Instit. de patr. potest. §. 2. ac tollitur civili modo, videlicet per deportationem, emancipationem, adoptionem et alios modos jure civili inventos et introductos, Instit. quib. mod. jus patr. potest. solv. Ergo parentum consensus non jure naturali, sed duntaxat civili erit necessarius.* Respondemus: 1. Consensum parentum in nuptiis liberorum requiri, statuimus non primario nec unice propter jus patriae potestatis civium Romanorum proprium, sed propter rationem ac formam legitimi conjugii ineundi divinitus praescriptam, cum enim conjugium sit et esse debeat non tantum politica seu humana, sed *divina conjunctio*, Genes. 2, v. 22. Matth. 19, v. 6. ideo non sufficit quaevis copulatio, sed ea, quae congruit divinae institutioni ac legibus conjugii divinitus promulgatis. 2. Quamvis jurisconsulti disputent, patriam potestatem esse *juris civilis ac civium Romanorum* propriam, tamen ex ipsa natura eam originem ducere concedunt, Alberic. Gentilis libr. 4. de nupt. cap. 1: *Omnino a natura est potestas patria, licet aliquam formam habeat a jure Romano inter Romanos propriam*, quo refert particulam emphaticam *talem*, Inst. de patr. potest. §. Jus autem: *Nulli alii homines sunt, qui talem in liberos potestatem habent, qualem nos habemus*, ubi interpretes *talem* explicant *tam praestanter qualificatam seu excellenter limitatam.* Quidam ergo distinguunt inter *patriam potestatem et jus patriae potestatis*, illam dicunt esse juris naturalis, hoc vero juris civilis. Vacuna declarat. 8. Sed quia potestas patria et jus patriae potestatis in legibus pro eodem sumuntur, ideo alii distinguunt inter *potestatem patriam in genere*, quae complectitur reverentiam, honorem ac obedientiam parentibus a liberis debitam, et inter *potestatem patriam in specie*, eam scilicet, quam cives Romani in liberos habent, et sic conciliant leges, quae patriam potestatem faciunt juris civilis, cum illis, quae eam faciunt juris naturalis sive gentium, ut scilicet intelligatur non merum jus naturale, sed jus naturale institutis civilibus determinatum et velut informatum, qua de re plenius tractant jurisconsulti. 3. Auctores antididagmatis Coloniensis utuntur hoc argumento: *Si juvenibus permissum non fuerit pro libera voluntate matrimonium inire, dabitur parentibus occasio, ut prolem a commodo aut utili matrimonio prohibeant, aut innuptam relinquant, aut ad ineptum matrimonium cogant.* Respondemus: At huic parentum tyrannidi alia ratione occurri poterit, ut in formatione status §. 58. membr. 4. ostensum fuit. 3. A consecutione absurditatis.

86. Quaeritur circa parentum consensum *1. An matris consensus in nuptiis liberorum aeque necessarius sit ac consensus patris?* Jure civili matris consensus non videtur eadem necessitate requiri, 1. quia imperator requirit consensum illorum parentum, in *quorum potestate sunt liberi*, princ. Instit. de nupt. at feminae non habent liberos in potestate, §. feminae. Inst. de adopt. §. 3. Instit. de hered. qual. et differ. 2. Matris consensus tum demum requiritur, *quando pater abest*, quando scilicet post obitum patris *filia recedit in imperium matris.* l. in conjunctione. C. de nupt. l. filiusfamilias, ff. de nupt. Ergo non simpliciter nec absolute requiritur. 3. Addunt quidam rationes, propter quas matris auctoritas non sit necessaria, quia muliebre consilium est inconstans et fragile, quia matres affectuum sequuntur impetum, non rationis ductum, unde concludunt, matris consensum requiri tantum de *honestate*, non de *necessitate.* Hotomannus in disp. de sponsal. cap. 2. Gothofredus in not. ad l. 25. ff. de rit. nupt. Hunnius in resolut. juris lib. 1. tract. 3. q. 14. Rectissime tamen liberi conscientiis suis consulunt, si matrimonium contracturi non solum patris, sed etiam matris consilium et assensum requirant, 1. quia lex divina *de honorandis parentibus* patri *matrem* disertis verbis conjungit, Exod. 20, v. 12. Deut. 5, v. 16. Matth. 15, v. 4. Ephes. 6, v. 2: *Honora patrem et matrem.* Prov. 1, v. 8: *Audi fili disciplinam patris et directionem matris ne repellas.* Si in genere dictum fuisset, parentes esse honorandos, potuissent liberi, qui matribus sunt immorigeri, obvertere, συνεκδοχικῶς intelligendum hoc esse de patre utpote digniore, sed cum expressa *matris* mentio sit adjecta, locus omnis huic exceptioni penitus est praeclusus. Confer similia Scripturae loca. Exod. 21, v. 15: *Qui percusserit patrem suum aut matrem, morte moriatur.* Exod. 21, v. 16. Levit. 20, v. 9: *Qui maledixerit patri suo vel matri, morte moriatur.* Deut. 21, v. 18: *Si genuerit homo filium contumacem et protervum, qui non audierit patris ac matris imperium* etc. Deut. 27, v. 16: *Maledictus, qui non honorat patrem suum et matrem.* Proverb. 19, v. 26: *Qui affligit patrem et fugat matrem, ignominiosus erit.* c. 20, v. 20: *Qui maledixerit patri suo et matri, exstinguetur lumen ejus in mediis tenebris.* c. 23, v. 22: *Audi patrem tuum, qui genuit te, et ne contemnas, cum senuerit mater tua.* c. 28, v. 24: *Qui subtrahit aliquid a patre vel a matre, particeps vastatoris.* c. 30, v. 11: *Generatio, quae patri suo maledicit et quae matri suae non benedicit.* v. 17. *oculum, qui sub-*

Quaestiones de parentum consensu 1. An matris etiam consensus sit necessarius. XV. 98.

sannat patrem et qui contemnit obedire matri suae, effodient corvi. In hisce dictis semper conjunguntur pater et mater ac utrique honorem, reverentiam et obedientiam liberi deferre jubentur. Quodsi ergo ex quarto praecepto necessitas concessus paterni in nuptiis liberorum recte deducitur, utique etiam maternus consensus in iisdem erit necessarius. Cyrillus lib. 11. in Levit. circa fin.: *Sacratum est nomen patris et venerabile* etc. *similia etiam de matre aestimanda sunt, cujus labore, cujus cura, cujus ministerio et natus es, et nutritus, et oportet te secundum apostolum partem gratiae referre parentibus.* 2. Rationes adduci possunt complures, propter quas liberi non debeant consensum matris in contrahendo matrimonio negligere. 1. A *molestiis*, quas in gestatione, partu et educatione liberorum sustinuerunt, quae videntur superare eas, quas patres ipsorum nomine tolerant. Genes. 3, v. 16: *Multiplicabo aerumnas tuas et conceptus tuos, in dolore paries liberos.* Hanc rationem urget et exaggerat Tobias senior, quando ad filium dicit Tob. 4, v. 3: *Honorem habebis matri tuae omnibus diebus vitae ejus*, v. 4. *memor enim esse debet, quae et quanta pericula passa sit propter te in utero suo.* Inculcat eandem Siracides c. 7, v. 29: *Gemitus matris tuae non obliviscaris*, quos scilicet in laborioso partu et molestissima educatione emisit; ut et mater septem fratrum martyrum 2. Maccab. 7, v. 27: *Fili mi, miserere mei, quae te in utero novem mensibus por-*
10. *tavi et lac triennio dedi et alui et in aetatem istam perduxi. Egone, quos peperi liberos, non elocem?* inquit Clytaemnestra apud Euripidem in Iphigin. 2. A *communi jure*, quod uterque parens in liberos obtinet. Neque enim solus pater ad generationem et educationem liberorum concurrit, sed matris etiam adjutorium et opera divina ordinatione ad prolem generandam et educandam requiritur, ac propterea communes sunt liberi utrique parenti. Jam vero nemini invito debet suum citra culpam suam auferri, ergo etiam neutri parenti invito liberi debent subtrahi, inde apud Livium Scipionis Africani uxor indignatur, *nihil de communis filiae elocatione secum consultatum.* 3. Ab *affectu*, quo matres liberos complectuntur. Quodsi enim ideo parentum consensus a liberis in matrimonio requirendus, quia praesumuntur *optimum consilium capere et rectissime liberis prospicere*, l. penult. ff. de bon. libert. utique non est negligendus matris consensus, quippe quae tenerrimo et arctissimo amore liberos tanquam sui partes complectitur. 4. *A paritatis ratione.* Requiritur parentum consensus, *ne ipsis invitis heres agnascatur*, §. 3. l. 12. ff. de capt. et postlim. Atqui non minus matri quam patri hoc obtingit, ut ipsi invitae heres agnascatur, si consensus ejus negligatur. Non potest filiusfamilias alienare bona patris vel matris, utriusque enim esse parem hac in parte rationem docet Salomon Prov. 28, v. 24. ergo nec se ipsum sine patris et matris consensu alienare potest. Breviter, quae rationes pro consensu parentum in genere afferuntur, eae in specie pro consensu materno urgeri possunt. 3. Praesto sunt *exempla* a Spiritu sancto commendata illorum liberorum, qui matris consensum requisiverunt. Gen. 21, v. 21: *Hagar filio suo Ismaëli uxorem ducit*, in quem locum sic commentatur Lutherus: *Notandum est, quod Moyses diserte ostendit, Ismaëlem duxisse uxorem non secutum suam voluntatem, sed auctoritatem matris ad exemplum omnium juvenum et puellarum, ut parentum auctoritatem praesertim in contrahendo matrimonio sequantur nec contra parentum voluntatem indulgeant suis affectibus et cupiditatibus. Dederat angelus mandatum ipsi Hagar, ut curaret filium, institueret et gubernaret. Igitur divina voce jubetur obedire matri, quae uxorem ei accipit ex terra Aegypti, ac filius, ut decet, matris judicio et voluntati obsequitur. Haec virtus a Spiritu sancto hoc loco commendatur, et benedicit ei Deus secundum promissionem quarti praecepti.* Gen. 27, v. 46. *Rebecca* cum Isaaco de nuptiis Jacobi filii consultat. *Si acceperit Jacob uxorem de filiis Heth, nolo vivere*, unde postmodum Isaacus filium ablegat in Mesopotamiam ad ducendam uxorem. Jud. 14, v. 2. *Simson* patri suo et matri suae propositum de uxore e Philistaeis ducenda aperit. Ex profanis historiis exempla multorum praestantissimorum virorum adduci possunt, qui itidem in matrimonio contrahendo maternum consensum prius explorandum esse duxerunt, ut Scipionis Africani ex Plutarcho, Achillis ex Darete Phrygio, Alexandri Aurelii ex Julio Capitolino. Plura adducunt Beustius de jure connub. part. 2. c. 47. fol. 216. Cypraeus de sponsal. c. 6. p. 185. et seqq. 4. Ex ipsis *jurisconsultis* quidam statuunt, etiam jure civili matris consensum requiri. Basilius Monnerus in hac nostra academia juris quondam professor in lib. de clandest. conjug. hac de re sic disserit: *Quamvis jus civile non videatur necessario requirere voluntatem matris, tamen idem jus, praecipue posteriores imperatoriae constitutiones non omnino videntur eam excludere. Nam lex ait in l. in conjunctione. C. de nupt.: Si puella sui juris sit intra 25. annum constituta et patris auxilio fuerit destituta, matris inquit et propinquorum et ipsius adultae quoque requiratur judicium, quibus verbis non obscure significatur, matris quoque voluntatem adhiberi debere. Et novellae constitutiones Justiniani imperatoris indistincte nulla facta mentione potestatis* XV. 100.
loquuntur de parentibus, Authent. ut cum de apellat. cognosc. parentis autem appellatione continetur etiam mater, avia et omnes adscendentes. l. 4. §. Praetor. ff. de in jus vocando. et l. appellatione ff. de verb. signif. *Aliud quoque capitulum* in Authent. ut cum de app. cogn. et in l. 1. §. sin autem ver. Oportet C. de rapt.: *Diserte praecipitur et simpliciter a parentibus vel ab his, quos decet, puellam esse petendam, nec ullam facit mentionem potestatis etc. Et quamvis* (inquit) *ista facile refelli posse videantur, si quis subtiliter disputare velit, magis quam aequitatis rationem habere, tamen cum maxime deceat nos, qui vere volumus esse ac dici juris-*

consulti et sacerdotes ejus appellari, colere justitiam et illicitum a licito discernere, et in conjunctionibus semper magis spectandum sit, quod honestum quam quod licitum est. l. semper de J. R.: *Negari non potest, quin matri quoque suus sit honor habendus, ut illius quoque voluntate contrahatur conjugium, sicut et lex divina gravissime praecipit, eundem honorem habendum aeque matri ac patri.* Beustius d. l. adducit pulcherrimam sententiam Ulpiani l. Furiosae ff. de curatoribus furios. etc.: *Pietas parentibus, etsi inaequalis est eorum potestas, aequa debebitur*, et responsum Pauli l. parentes 6. ff. de in jus vocando: *Una est omnibus parentibus servanda reverentia.* Cypraeus d. l. praeter leges a Basilio Monnero adductas urget l. 5. C. de sponsal. ubi conjunguntur pater et mater, quasi idem jus habeant, in verbis *patrem vel matrem legitimae aetatis constitutos.* 5. Consensum matris in *consistoriis Saxonicis* requiri testantur Schneidewinus ad tit. de nupt. num 38. Cothmannus consil. 10. n. 97. Mollerus libr. 1. c. 47. quod congruit cum verbis constitutionis ecclesiasticae Sax. tit. von Ehesachen f. 110: Es sollen sich keine Kinder, Söhne oder Töchter, ohne Vorwissen und Einwilligung ihrer Eltern, als des Vaters, der Mutter 2c. verloben. Utrum vero matrimonium citra matris consensum contractum sit pronuntiandum ratum vel irritum, id ex diligenti circumstantiarum collatione ecclesiasticis et politicis personis in consistoriis praesidentibus judicandum relinquimus. Constitutio Saxonica disertis verbis d. l. addit, *sponsalia absque matris consensu contracta debere pronuntiari irrita.*

2. An patris, an matris voluntas praeferenda? 87. Quaeritur 2. *Si pater a matre in nuptiis liberorum dissentiat, cujus sententia standum sit?* Respondent omnes communi suffragio, *patris* consensum praeferendum, quae decisio nititur optimis rationibus. *1. Vir est caput mulieris* 1. Cor. 11, v. 3. ac divina ordinatione ejusdem *dominus* constitutus Gen. 3, v. 16. 1. Cor. 14, v. 34. 1. Tim. 2, v. 12. 1. Petr. 3, v. 6. *Inferior matrona suo sit, Prisce, marito*, inquit Martialis libr. 8. epigr. *2. Patria potestas* magis residet, imo jure civili unice residet penes patrem, ex quo etiam nomen est sortita, unde Johan. Jovinian. Pont. lib. 2. de obed. cap. 2. disputat, *liberos plus debere patri quam matri.* 3. Patres *consilio et prudentia* magis valent, unde rectius liberis prospicere possunt. 4. Unde etiam in quibusdam Scripturae dictis specialiter *patris* fit mentio. Exod. 22, v. 17: *Si pater virginis dare noluerit, dabit pecuniam.* Num. 30, v. 6: *Si cognoverit pater votum filiae et contradixerit, irritum erit.* Tob. 6, v. 14. angelus Tobiae consulit, ut *a patre Raguele filiam in uxorem petat.* Haec et similia non sunt accipienda exclusive, quasi matris consensum non oporteat accedere, sed ἐξοχικῶς, quod patris consensus cumprimis sit requirendus, quodque in paterni et materni consensus dissensione ille huic praevalere debeat. *5. In jure canonico* statuitur, si pater filiam religioni obtulerit, matrem id revocare

XV. 101. minime posse. Vid. Cypraeus de spons. c. 6. §. 8. Beustius part. 2. c. 47. Bidembachius de caus. matrim. p. 22. Atque haec in thesi recte disputantur, sed si ad hypothesim et speciales casus descendatur, prudentis Abigailis consilium stolidi Nabalis voluntati quandoque praeferendum esse nemo dubitabit.

88. Quaeritur 3. *An requiratur consensus parentum expressus, an sufficiat tacitus? Tacitum* consensum sufficere probant 1. *ex jure divino.* Num. 30, v. 4. votum filiae Deo factum ratum habetur, *si pater illud cognoverit ac tacuerit.* Ergo a pari etiam rata erit promissio matrimonii a filia alteri facta, si pater eam cognoverit et tacuerit, id est si tacito consensu eandem approbaverit. *2. Ex jure civili.* Intelligi filiae patrem consentire, *nisi evidenter dissentiat*, Julianus respondit l. in sponsalib. 7. ff. de sponsalibus, et vicissim, quae *patris voluntati non repugnat, consentire intelligitur*, l. sed quae 12. eod. unde vulgata regula: *Qui tacet, consentire videtur.* l. Qui tacet. de R. J. c. Qui tacet de R. J. in 6. Conjunge l. si ut proponis. 1. C. de nupt. *3. Ex ratione.* Modus rei non tollit nec variat rem ipsam, et consensus tacitus itidem est consensus, cum a specie ad genus recte procedatur affirmative. Atque haec in quibusdam casibus specialibus locum habere possunt, interim tutius agunt liberi ac conscientiis suis rectius consulunt, si expressum parentum consensum de matrimonio ineundo requirant. Cum enim conjugium sit sancta Dei ordinatio, utique in vero et serio Dei timore praemissa gravi deliberatione a liberis inchoandum erit, consilium et consensum eorum, qui Dei loco ipsis constituti sunt, non furtim et clandestine aucupando, sed disertis et expressis verbis rogando et impetrando. Liberi illi, qui parentum honori detractum cupiunt, saepius pro tacito parentum consensu illud interpretantur, quod nihil minus est quam consensus.

3. qui co[...] sui rei exi sus

89. Quaeritur 4. *An parentes dissensus sui causas proferre teneantur?* Quidam statuunt, parentes, qui nuptias impedire volunt, legitimas et sufficientes causas afferre et probare debere, quia *patria potestas in pietate, non in atrocitate consistere debet.* l. Divus ad L. Pompon. de parricid. *at* sane si appareat, parentes jure patriae potestatis abuti et ob privatum oeconomiae commodum nuptiis liberorum obsistere, cogi possunt a causarum matrimonialium judicibus, ut dissensus sui rationes exponant, unde Lutherus in lib. de causis matrimonialibus et Philippus Melanchthon in loco de conjug. *ad officium judicis pertinere* scribunt, *ut consideret, an et quomodo parentes habeant probabilem causam refragandi vel secus.* Interim tamen si clandestina desponsatio, praesertim inter liberos minorennes, praecesserit, sufficit haec ipsa ratio, quod liberi mandatum de honorandis parentibus neglectui habuerint seque ipsos e patria potestate temere subducere voluerint, neque cogendi sunt parentes, ut praeter hanc alias etiam rationes adducant. Cypraeus de spons. c. 6. §. 4. monet, *nulla apud veteres scriptores exstare vestigia, quibus demonstrari possit, patrem ad allegandam causam, cur dissentiat, obligatum esse, illud vero constare, quod jus elocandi liberos et inprimis im-*

4. [...] ren dis sus cau pro ten tur

puberes, qui propter aetatem sibi ipsis consulere non possunt, totum sit in arbitrio parentum. Ordinatio Cellensis anno 1545. expresse statuit, parentes posse liberorum matrimonia absque consensu suo contracta rescindere, *etiamsi nullam dissensus causam habeant.* Chytraeus in explic. c. 18. Levit. p. 418. In consistoriis harum regionum omnes clandestinae desponsationes inter adolescentes et puellas sine perspicuo et expresso parentum consensu factae inanes et irritae pronuntiantur, idque sine discrimine servatur, *etiamsi nullam non assen-*
102. *tiendi graviorem causam parentes habeant,* si adolescens annum aetatis 20. puella 18. non excessit. Bidenbachius de caus. matrim. cap. 1. quaest. 1: *Si parentes unam illam causam juste possint praetendere, quod clam et insciis illis liberi minorennes aliis fidem dederint et quod altera pars clandestinas nuptias quaesierit, si contra ordinationem publicam fecerit, cum parati sint ipsi de honestis nuptiis prospicere liberis suo tempore, non possunt urgeri fortius et hoc casu rescinditur matrimonium in nostro consistorio, si maxime parentes non habeant alias dissensus sui causas.*

uid ... , si ... ntes ... en- dare ... ; ?

90. Quaeritur 5. *Quid faciendum liberis, quorum parentes rogati et requisiti consensum suum in nuptias honestas impertiri nolunt?* Parentibus rationi divini mandati et officii incumbit, ut liberis, qui ad justam aetatem pervenerunt, de honesto matrimonio prospiciant, Exod. 34, v. 16. Deut. 7, v. 3. Jerem. 29, v. 6. Eccl. 7, v. 27. etc. sed quidam in eam prolabuntur ἀστοργίαν, ut non solum nullam ejus rei curam suscipiant, sed etiam rogati ac compellati a liberis consensum suum vel ex morositate, vel avaritia derogent; in tali causa Lutherus tom. 5. Jen. Germ. libr. de caus. matrim. fol. 254. consulit liberis, ut rem primo deferant ad *proximos agnatos*, qui persuadere debent patri, ne patriae potestatis jure abutatur nec commodis liberorum desit. Quodsi illorum auctoritate sese permoveri non patitur, referendum id est *ecclesiae ministro*, qui patrem officii sui ex verbo commoneat, si nec ejus monita curat, ad *causarum matrimonialium judices* vel tandem deveniendum, qui ἀστόργους illos parentes ad causas recusati consensus proferendas cogant, vel si absque causis probabilibus ac sufficientibus recusare perrexerint, eos paterno nomine indignos esse pronuntient et in ipsorum locum succedentes matrimonii ineundi potestatem liberis faciant. l. Capite 19. ff. de ritu nupt. inquit Marcianus: *Capite trigesimo quinto legis Juliae, qui liberos, quos habent in potestate, injuria prohibuerint ducere uxores vel nubere, vel qui dotem dare non volunt, ex constitutione divorum Severi et Antonini per proconsules praesidesque provinciarum coguntur in matrimonium collocare et dotare. Prohibere autem videtur et qui conditionem non quaerit.* Lutherus d. l. graviter scribit: Ehe ich wollte solchen bäurischen Muthwillen in väterlicher Macht leiden von solchen groben Kunzen (welche von der Ehe ihre Kinder zwingen) wollte ich lieber ihren Kindern rathen und sie heißen, sich hinter solcher Väter Willen verloben. Denn väterliche Macht ist den Vätern von Gott gegeben nicht zum Muthwillen noch zum Schaden der Kinder, sondern dieselben zu fördern und zu helfen, und wer die väterliche Macht anders brauchet, oder den Kindern zur Hinderniß brauchet, der verlieret sie damit, und soll nicht als Vater, sondern als Feind und Verderber seiner eignen Kinder geachtet werden.

6. An patris impii, crudelis, prodigi, ebriosi consensus sit necessarius?

91. Quaeritur 6. *An patris impii, crudelis, prodigi, ebriosi etc. consensus sit necessarius?* Respondemus: 1. lex divina de honorandis parentibus nullam addit conditionem et pie dicit Imperator: *Quicunque tandem sit tuus parens, tamen pater est.* Ergo nec illorum parentum consensum liberi negligent, qui vitio aliquo labem vitae contraxerunt. 2. Ut servi obedire jubentur heris non solum *beneficis et mitibus*, sed etiam σκολιοῖς, *distortis et difficilibus* 1. Petr. 2, v. 18. sic liberi honorare jubentur parentes etiam impios et flagitiosos. 3. Parentes per talia vitia non amittunt jus patriae potestatis, sed aliis ex causis. 4. Consensus patris, qui filiam exposuit et tollere noluit, jure civili requiritur. l. patrem. 16. C. de nupt. 5. *Laban* erat insignis veterator et idololatra, ejus tamen consensum in Rachele sibi elocanda Jacobus requirit, Gen. 29, XV. 103.
v. 19.

7. An ratihabitio hic locum habeat?

92. Quaeritur 7. *An matrimonium sine parentum consensu contractum per subsequentem parentum ratihabitionem ita convalescat, ut non solum ex tempore ratihabitionis, sed ab eo etiam tempore, quo a liberis contractum, censeatur ratum ac legitimum?* Quidam affirmant, parum referre arbitrati, sive praecedat, sive sequatur consensus parentum, dummodo interveniat, unde vocabulum *praecedere* in verbis Justiniani instit. de nupt. non ita stricte accipiendum esse disputant, sed in quadam latitudine, cum in aliis etiam contractibus ratihabitio confirmet ea, quae ab initio desiderabantur. l. 25. de donat. int. vir. et uxor. Hotomannus lib. 1. amic. resp. c. 3. Mauserus in comm. instit. de nupt. Sed Chemnicius in disput. contra clandest. desponsat. quae ad calcem part. 3. locor. adjecta est, hanc opinionem graviter insectatur. *Non recte dicitur* (inquit th. 10.), *nihil referre, sive praecedat consensus parentum, sive initium fiat a clandestinis desponsationibus contra Dei mandatum factis et postea parentum consensus ex intervallo aliquo subsequatur. Fieri potest, ut juxta jus civile forsan non multum referat ad haec, ut sit politica copulatio, sed ut sit divina conjunctio, juxta verbum Dei permultum refert. Deus enim in suo verbo patefecit et praescripsit certam formam, qua fiat conjunctio divina in conjugio, et quae cum illa forma pugnant, impia et damnata sunt.* th. 11: *Honesta est sententia Imperatoris, in tantum requiri consensum parentum, ut jussus parentum praecedere debeat.* th. 12: *Id quod factum est illegitime et impie contra mandatum Dei, non potest confirmari vel privata parentum, vel publica magistratus auctoritate, quasi recte, bene et legitime factum, et qui-*

dem ita ut sit divina conjunctio. Tales autem esse clandestinas desponsationes scimus et defendimus. th. 13: ***Honestae citantur regulae, quae ad haec fundamenta et ad principia juris naturae manifeste congruunt, scilicet quod ab initio firmum non fuit, sequente ratihabitione confirmari non potest. Immotum autem fundamentum est, clandestinas desponsationes ab initio non esse firmas aut ratas juxta verbum Dei. Item quod nullum est, aut peccatum est, hoc ratihabitio confirmare non potest. Clandestinas autem desponsationes non tantum esse nullas, sed impias, pugnantes cum verbo Dei, Lutherus demonstravit*** etc. Vide ibi plura in hanc sententiam. Proinde juxta Lutheri et Chemnicii sententiam longe verissimam, quando post clandestinas desponsationes parentum consensus accedit, tunc non confirmatur per quandam ratihabitionem retro sese extendentem id, quod contra Dei mandatum a liberis factum, sed patria potestate de integro novus contractus inducitur, ut juxta formam divinitus praescriptam legitima fiat conjunctio' et conscientiae contrahentium certo statuere possint, se esse divinitus conjunctos. Atque haec sententia non solum juri divino clandestinas desponsationes expresse damnanti, sed etiam juri civili congruit. Praeterquam enim quod Imperator diserte asserit, *jussum parentum debere praecedere*, ubi a proprietate verborum non est temere recedendum, l. nec filium. 12. C. de nupt. Diocletianus et Maximinus notanter jubent, ut *contrahendis nuptiis patris consensus accedat*, de futuris ergo nuptiis, non de contractis et de consensu antegresso, non de subsequente ratihabitione loquuntur. Proinde consensus patris in nuptiis sequens non *retro trahitur*, nec medio tempore susceptos liberos justos facit, sed ex die praestiti consensus nuptiae justae fiunt. l. 13. §. si quis 6. ad l. Jul. de adult. l. 68. de jur. dot. Paulus etiam l. in sponsalibus 7. de sponsalib. exigit consensum non post nuptias, sed *in sponsalibus*, adeoque *ante nuptias;* quin et jussus ille parentum, quem Justinianus requirit, ratihabitioni opponitur l.
XV. 104. 65. pr. SCtum. Trebon. lib. 25. §. 4. de acquir. hered. cum l. 6. §. 1. d. tit. Cujacius l. 3. observ. c. 5. Conanus lib. 8. comment. c. 4. Gentilis l. 4. de nupt. c. 3.

8. An etiam in nuptiis liberorummajorennium consensus paternus requiratur?

93. Quaeritur 8. *An in nuptiis liberorum etiam majorennium emancipatorum, qui jam sui juris sunt, requiratur consensus parentum?* Jure civili filius emancipatus absque patris consensu uxorem ducere potest. l. filiusfamilias 25. de ritu nuptiar. sed filia emancipata, quoad vigesimum quintum annum attigerit, non modo primas, sed ne secundas quidem nuptias sine patris consensu contrahere potest. l. viduae. C. de nupt. cujus diversitatis rationem tradunt hancce, quod plus periculi sit in filia quam filio propter sexus fragilitatem et consilii infirmitatem. Si puellae majores sunt 25 annis, suo arbitrio inconsultis parentibus impune contrahunt sponsalia. Novell. ut cum de appellat. cognosc. §. causas, idem vero filio 25 annis majori licere negant, cum lex de filia tantum loquatur, ac sit specialis quaedam ratio in puellis, quod earum nuptiae absque periculo tamdiu non possint protrahi et differri ac masculorum, Cypraeus de spons. cap. 7. §. 14. Atque haec quidem ex principiis juris civilis, quod necessitatem consensus paterni ex patria potestate deducit, recte disputantur, sed quia praeceptum de honorandis parentibus, ex cujus explicatione in ipsis Scripturis tradita theologi consensus paterni necessitatem petunt, generale est omnes omnino liberos obligans, ideo ut liberi in conscientia sua certi esse possint, conjunctionem suam esse divinae voluntati et legi conformem, in quacunque aetate vel conditione sint constituti, parentum consensum explorent. Constit. elector. Saxon. eccles. in cap. von Ehesachen fol. 110. omne aetatis discrimen hic excludit: Es sollen sich keine Kinder, Söhne oder Töchter, wes Alters sie sind, ohne Vorwissen und Einwilligung ihrer Eltern verloben, ac addit. *sponsalia absque eorum consensu inita debere pronuntiari irrita.* Id quod late probat Adrian. Pulvaeus in lib. de nupt. sine parentum consensu non contrahendis §. 5. et seqq.

4. A[…] toris […] sens[…] sit n[…] saris[…]

94. Quaeritur 9. *An tutoris consensus in nuptiis pupillorum requiratur?* Jurisconsulti distinguunt inter *tutorem et curatorem*. Curator tantum *rebus* datur, in personam jus non habet; sed tutor praesidet etiam *personae* et moribus. De curatore plerique omnes statuunt, quod ejus consensus non requiratur, sed de tutore variant sententiae. Quidam negant, ejus consensum requiri, 1. quia si consensus tutorum perinde requireretur ut parentum, possent tutores matrimonium contra placitum suum contractum rescindere, ut parentes id possunt, cujus contrarium statuitur l. si pater. 4. C. de spons. ac notat Accursius in l. Puellae de rit. nupt. ***non esse tantam parentum et tutorum auctoritatem in nuptiis contrahendis, quanta est parentum.*** 2. Posset etiam tutor impedire, ne pupilla etiam pubertati jam proxima nuberet, quod tamen gl. fin. in l. si puellae. ff. de sponsalib. negat, ac non esse similem rationem inter patrem et tutorem asserit, proinde cum haec prohibitio sit odiosa, ideo a patre ad tutorem neutiquam extendenda. 3. Parentum consensui in nuptiis tantum indultum, quia ex pietate paterna, quam nullus affectus vincit, optima consilia pro liberis capere intelliguntur, sed haec ratio in tutore cessat, quin imo imperatores matrimonium inter tutorem et pupillam ut et inter pupillam ac tutoris filium prohibuerunt, quod verentur, ne tutor cum damno pupillae ditesceret, l. non solum 67. in pr. de rit. nupt. 4. In tutoribus cessat illa ratio, quod *invito non debeat adnasci heres.* Klingius in tract. de caus. matrim. p. 81. ad idem probandum adducit l. in copulandis. C. de nuptiis. Quidam contrarium statuunt, requiri scilicet tutorum XV.
consensum, 1. quia tutores succedunt in locum parentum et continentur sub nomine parentum in quarto decalogi praecepto, inde Lutherus in l. de caus. matrim. addit: Was an Elternstatt sein mag.

2. Pupilla in aliis contractibus sine tutoris auctoritate se non potest obligare, aequum igitur est, ut in conjugio ineundo tanquam re maximi momenti tutoris consensum adhibeat. 3. l. 6. de sponsalib. dicitur, *tutores non posse solos sponsalia constituere*, hoc est absque consensu puellae, sequitur ergo, eorum consensum nihilominus requiri. 4. Consensus tutoris adhibetur patre furioso existente, l. si furiosus. C. de nupt. ergo etiam patre mortuo adhibendus erit, Cypraeus de spons. cap. 6. §. 9. Beustius de sponsal. c. 21. inde in ordinatione matrim. Wirtenberg. cap. 1. tutorum consensus expresse requiritur. Plures rationes utrinque cumulari possunt. Illud certum esto, pupillum pupillamve tutoris consilium in matrimonio ineundo exquirere debere, cum personae datus sit, ut eam consilio suo regat et parentis vicem sustineat; ubi vero in specialibus quibusdam casibus, (quando scilicet tutor consensum suum pupillae denegat, ut bonis ejus diutius fruatur) citra ejus consensum matrimonialem fidem alteri dare pupillae liceat, vel datam confirmare et ratam habere deceat, prudentes causarum matrimonialium judices dispicient. Chytraeus in comm. c. 18. Levit. p. 419: *Si adolescens infra 20. et puella infra 18. aetatis annum insciis aut non assentientibus curatoribus conjugium alteri fraudulentis artibus seductus promittat et ante nuptias se liberari petat, judicibus permittitur, ut consideratis circumstantiis, quod aequum est, constituant.* Videtur etiam discrimen quoddam statuendum, in juvene non tam solicite requiritur tutorum consensus quam in puella propter sexus infirmitatem. Illud non dubitanter affirmaverim, tutores dissensus sui rationes ut exponant, teneri, quod video probari etiam Bidenbachio de caus. matrim. fol. 29. ac requiri expressum puellae consensum in sponsalibus, quae tutores nomine pupillorum contrahunt.

An [...]ris [...]uto- con- [...]us [...]fe- [...]ius.

95. Quaeritur 10. *An matris, an tutorum consensus in nuptiis puellae praeferendus?* Exstat hac de re expressa constitutio imperatorum Severi et Antonini, l. 1. C. de nuptiis: *Cum de nuptiis puellae quaeritur, nec inter tutorem et matrem et propinquos de eligendo futuro marito convenit, arbitrium praesidis provinciae necessarium est.* Quare cum non sit virginalis pudoris maritum eligere, ad judices causarum matrimonialium haec controversia deferenda, qui circumstantiis utrinque pensitatis eam diriment. Quandoque enim mater, quandoque tutores rectius consulunt, in dubio tamen pro matre esse pronuntiandum non dubitaverim. Tutori enim matrem in filia elocanda praeferendam ostendunt argumenta, quae pro adstruenda materni consensus necessitate superius adducta, quae longe majoris sunt momenti atque ponderis, quam quae pro tutorum consensu sunt allata. Idem in populo Romano jam olim obtinuisse ostendit memorabile exemplum apud Livium lib. 4. decad. 1. de puella patrimonii herede, cujus forma etiam in vulgus erat nota, de qua inter matrem puellae et ejus tutorem ortum erat dissidium, cuinam foret elocanda. Cum enim mater nobili, tutor vero plebejo eam dare vellet, res componi inter privatos parietes non potuit, ventum igitur ad jus et postulato matris ac tutorum utrinque audito magistratus *secundum matris arbitrium* jus nuptiarum dedere. Et hoc decretum Ardeatium Romani tutati sunt, cum plebs et tutores ejus rescindendi causa gravissimam seditionem movissent ac puellam vi abducere conarentur.

96. Quaeritur 11. *An etiam fratrum et proximorum cognatorum consensus mortuis parentibus sit necessarius?* Jure civili cognatorum atque affinium auctoritas vel consensus in adultorum nuptiis non requiritur, ac certum est, non esse parem auctoritatem consensus paterni et cognatorum, interim tamen rectissime rebus suis et conscientiae tranquillitati consulunt, qui parentibus destituti fratrum et proximorum cognatorum consensum in matrimonio ineundo expetunt; 1. quia illi succedunt quasi in locum parentum; 2. quia praxis omnium fere gentium illud comprobat, vide Cypraeum de sponsalib. c. 6. §. 9. 3. quia puella se ipsam despondere nequit, hanc ergo operam proximis cognatis deferat; nullibi suis verbis repromisisse puellae leguntur, sed aut parentes, aut fratres, aut sanguine proximi, Graecis dicti κύριοι, Latinis auctores, tutores, in jure canonico *qui dominationem habent super feminam.* 4. Inde antiqui canones jubent, ut uxor ab illis, *a quibus custoditur*, petatur et a parentibus et propinquioribus despondeatur. c. aliter etc. dist. 30. quaest. 5. 5. Jure provinciali multorum locorum idem requiritur. Ordinatio matrimon. Wirtenberg. c. 1. non tantum parentum, sed illis defunctis etiam tutorum et propinquorum consensum requirit. Exstat statutum Lubecensium lib. 1. tit. 2. art. 4. quod virgo vel vidua repugnantibus justa ex causa cognatis nubens ex omni patrimonio praeter vestes quotidianas nihil retineat, notante Hilligero compatre nostro honorando longiore vita dignissimo in Donello enucleato lib. 3. c. 20. lit. Z. quale statutum, quamvis libertati matrimonii repugnare ac proinde minime probandum esse statuant canonistae, Panormitanus, Felinus et eos secuti Beustius p. 32. Mauserus de nupt. p. 350. Arnisaeus de jure connub. c. 3. p. 241. alii tamen jurisconsulti contrariam sententiam amplectuntur ac firmitati et decori conjugii per illud consuli, temerariam vero levitatem coërceri rectius censent, Cypraeus de spons. c. 6. §. 4. Mejerus ad lib. 23. Pandect. tit. 2. n. 12. De curatoribus idem quod de proximis agnatis statuendum, eorum enim consensum non esse penitus negligendum, praesertim si illi, de quorum nuptiis agitur, sint minorennes, et ipsa honestas et conjugii dignitas et juvenilis aetatis inscitia ac infirmitas comprobant.

11. An cognatorum XV. 106. consensus necessarius.

97. Quaeritur 12. *An in nuptiis nepotum requiratur etiam consensus avi?* Jus civile consensum parentum in nuptiis liberorum non ex sola reverentia et obedientia, quam jure divino et naturali parentibus debent liberi, sed etiam et vel maxime ex potestate patria et ex ratione civili, ne invito

12. An avi consensus sit necessarius.

suus heres agnascatur, deducit, unde distinguit inter nepotem et neptim. l. Oratione 16. ff. de rit. nupt. *Nepote uxorem ducente et filius consentire debet, neptis vero si nubat, voluntas et auctoritas avi sufficit.* Ratio diversitatis haec est, quod patri invito suus heres agnasceretur, si ipso non consentiente solius avi consensu nepos contraheret nuptias; sed in nepte ratio illa cessat, quippe quae defuncto avo non recidit in potestatem patris, sed in mariti potestate manet eique liberos procreat. Quamvis igitur respectu patriae potestatis in nuptiis nepotis jure civili non requiratur consensus patris, sed duntaxat avi, quia quamdiu avus paternus superest, nepotes non sunt in patris, sed in avi potestate. §. fin. instit. de patr. potest. jam vero illorum duntaxat parentum consensus in nuptiis liberorum requiritur, in *quorum potestate sunt liberi*, in pr. Instit. de nupt. tamen respectu posterioris causae, propter quam consensus parentum requiritur, videlicet ne invito heres agnascatur, in nuptiis nepotis praeter consensum avi etiam parentis consensus est necessarius, sed in nuptiis neptis utraque causa cessat, unde solius avi consensus in ejus nuptiis sufficit. Distinguunt etiam inter filios emancipatos et eos, qui nondum patria potestate exierunt; in his consensum patris sufficere, in illis etiam avi consensum requiri
XV. 107. dicunt. Alberic. Gentilis lib. 4. de nupt. c. 2. Quidam distinguunt inter liberos, quorum parentes sunt defuncti et quorum parentes adhuc in vivis exsistunt. In illos avo et aviae eandem potestatem tribuunt, quae fuit parentum adhuc vivorum, in his vero diversam rationem statuunt. Sed enim cum consensus paterni necessitas vel maxime dependeat ex lege divina de parentibus honorandis juxta explicationem in ipsis Scripturis traditam et vero parentum nomine etiam avus et avia comprehendantur, ut suo loco in quaest. de gradib. consang. ostendemus, ideo illorum quoque consensum liberi morigeri et benedictionem a Deo exspectantes neutiquam praetermittere debent. Constit. elect. Sax. eccl. c. Von Ehesachen fol. 110. disertam facit avi et aviae mentionem: Es sollen sich keine Kinder, Söhne oder Töchter, wes Alters die sind, ohne Vorwissen und Einwilligung ihrer Eltern, als des Vaters, der Mutter, und da die nicht vorhanden, des Großvaters und der Großmutter verloben. Quando vero avi vel parentis consensus praeferendus sit, ex diligenti circumstantiarum consideratione relinquitur aestimandum, in dubio tamen avi consilio plus deferendum tum propter aetatis praerogativam et judicii maturitatem, tum propter amorem, quo nepotes complectitur, tum propter potestatem, quam in parentem illius, de cujus nuptiis quaeritur. obtinet.

13. An generalis consensus sufficiat? 98. Quaeritur 13. *An probandae sint nuptiae, ad quas generalis duntaxat parentum consensus accedit?* Docendi causa triplicem parentum consensum statuere possumus. *Generalem*, quando pater plenam et liberam ineundi matrimonii potestatem filio concedit, ut quocunque velit loco et ex quacunque ipsi lubitum est familia uxorem ducat, modo sit honesta. *Specialem*, quando ad certam aliquam familiam electio restringitur, ut ex ea filius uxorem sibi quaerat. Sic Abrahamus Eleazarum certo mandato instructum ablegat ad quaerendam filio Isaaco uxorem in patria terra et cognatione. Genes. 24, v. 3: *Non accipies uxorem filio meo de filiabus Chananaeorum, inter quos habito, sed ad terram et cognationem meam* (in Mesopotamiam) *proficisceris et inde accipies uxorem meo filio Isaac.* Gen. 28. v. 1. Isaacus filio suo Jacobo praecipit: *Noli accipere conjugem de genere Canaan, sed vade et proficiscere in Mesopotamiam Syriae ad domum Bathuel patrem matris tuae et accipe inde tibi uxorem de filiabus Laban avunculi tui. Individualis* consensus est, quando in certam et nominatim expressam personam pater consentit. Quamvis vero ad conscientiae tranquillitatem conservandam et spem divinae benedictionis confirmandam tutissimum sit individualem vel certe specialem parentum consensum impetrare, tamen generalem etiam consensum sufficere non injuria statuitur, praesertim si liberi sint majorennes atque ad eam aetatis maturitatem pervenerint, ut ipsimet rebus suis recte prospicere et consulere possint, quia potest aliquis suo juri renuntiare et quod suo nomine gestum est, ratum habere.

99. Quaeritur 14. *An in quibusdam casibus matrimonia liberorum sine parentum consensu contracta a judice causarum matrimonialium sint confirmanda?* Beustius de matrim. c. 46. p. 210. sic distinguit: 1. Aut liberi inierunt matrimonia insciis parentibus et *parentes neque ab initio, neque postea volunt consentire*; tunc dubium nullum, quin istud matrimonium sine ipsorum consensu non subsistat, propterea quod ipsorum consensus non intervenit, qui tamen requiritur, et est solennitas substantialis ipsius matrimonii. Aut parentes post matrimonia contracta ea *rata habuerunt*, utut sine ipsorum consensu vel pure, vel sub conditione non inhonesta initio per liberos fuerunt inita, et tunc propter subsequentem voluntatem et consensum talia matrimonia valent, quasi de novo contracta, ac si prior ille con- XV. 1
tractus nunquam celebratus fuisset. 2. Aut liberi sunt *minorennes et res est integra*, hoc est quando copula nondum est secuta; tunc propter minorennitatem parentes talia matrimonia sine ipsorum consensu inita rescindere possunt, etiamsi nullam causam dissensus habeant. Aut liberi sunt *majorennes* et consensum parentum debito *modo requisiverunt;* tunc parentes ipsorum matrimonia impedire et rescindere non possunt, nisi habeant justissimas causas dissensus, puta si filia vellet nubere turpi et inhonesto, tunc pater sua auctoritate potest illud matrimonium impedire. Si vero vellet nubere honesto et pari moribus et genere, certe pater dissentiendi causam non habet. 3. *Si res non esset integra*, puta quando intervenisset concubitus, tunc sive liberi sint majorennes sive minorennes, conjugium consummatum non potest rescindi, etiamsi parentes

14. A quibu dam sibus negli dus p rentu conse sus.

in illud non consenserint, multa enim impediunt matrimonium contrahendum, quae non dirimunt contractum. Klingius in tract. de causis matrim. p. 78. sic distinguit: Aut post matrimonium sine parentum consensu contractum *res non est integra*, sed copula carnalis subsecuta, et concordant canonistae, et theologi, quod matrimonium separari non debeat, utcunque consensus parentum defuerit. Aut post matrimonium sine consensu parentum contractum res est integra, id est carnalis copula non est subsecuta; et distingue: Aut *parentes contrahentium sunt duri*, qui aut prohibuerunt liberis matrimonia, aut occasionem quaerere noluerunt, et in hoc quoque conveniunt, quod valeat. Aut parentes non sunt in culpa ratione prohibitionis vel negligentiae, et tamen liberi sine ipsorum consensu contraxerunt, et dic. Aut *parentes tacent*, nec impugnant expresse, et quoque valet matrimonium secundum utrosque. Aut parentes non tacent, *sed impugnant*, et tunc aut puer inobediens post contractum *perseverat in suo proposito*, et tunc si matrimonium consummatur, valet secundum utrosque et liberi ex eo nati sunt legitimi. Aut puer redit ad parentes et *subjicit se ipsorum voluntati* post contractum matrimonium, et dic. Aut pars, quae alteram ad contrahendum induxit, *est honesta et paris conditionis*, et theologi non temere separationem permittunt, apud canonistas de validitate non est dubium. Aut pars, quae alteram dolo induxit sine consensu parentum, *non est paris conditionis*, sed honesta vel saltem vilis, et de hoc contenditur. Canonistae enim judicant, non esse dirimendum, theologi contra, qui tamen protestantur in suis libris, quod nolint ponere legem judicibus in foro contentioso et judiciali, sed tentum in foro poenitentiali consulere. Haec omnia Klingius rationum momenta utrobique subjungens, licet parce. Nos distinguimus *inter strictum juris rigorem et ἐπιείκειαν* sive *stricti juris moderationem.* Si pater stricto jure agere velit, potest dissolvere liberorum matrimonia absque consensu suo contracta, sed ex ἐπιεικείᾳ et ad praecavendum majus malum quandoque persuaderi potest, ne jus suum severe exerceat, utpote quando liberi commissam culpam humiliter deprecantur, quando matrimonii fides data personae honestae et moribus ac genere pari, quando res non amplius est integra, sed copula carnalis intercessit. De poena, qua in foro civili afficiendi sunt liberi citra parentum consensum sponsalia contrahentes, tractant jurisconsulti. Cum enim tales liberi gravissime peccent contra legem divinam et humanam, aequissimum est, ut carcere vel exheredatione vel alio modo puniantur pro cujusque loci statutis et consuetudine. Jure civili *infamiae* notam incurrit, qui filiam sine jussu patris, in cujus potestate est, uxorem ducit. l. 12. de his qui not. infam. In constit. eccles. electoral. fol. 110. parentibus conceditur *usque ad dimidiam partem legitimae*, vel etiam pro ratione circumstantiarum *totaliter* tales liberos, qui absque eorum consensu matrimonium ineunt *exheredandi.* Id ipsum Carolus V. in regnis et ditionibus suis hereditariis et Henricus Galliae rex peculiari statuto sanciverunt. In ordin. matrim. Wirtenberg. c. 1. in corpore vel bonis tales liberi jubentur puniri.

ARTICULUS II.

DE CONSENSUS AD MATRIMONIUM REQUISITI QUALITATE.

100. Consensum tum *contrahentium*, tum *eorum, in quorum potestate* sunt liberi, ad matrimonium ineundum requiri ostendimus hactenus; restat, ut post expositam utriusque consensus necessitatem de ejusdem qualitate disseramus. Consensus est quasi anima conjugalis contractus. Unde jurisconsultus dicit: *Nuptias non concubitus, sed consensus facit.* Nemini ergo dubium, quin probe et accurate sit dispiciendum, ut consensus sit legitimus et recte sese habeat. Hemmingius in libell. de conjugio p. 47. sex conditiones legitimi consensus requiri asserit: 1. ut *sit licitus*, ne fiat contra Dei et naturae legem, nec contra honestas hominum constitutiones, nam consensus, qui fit contra voluntatem Dei et naturae legem, pro nullo habendus est; 2. *honestus*, ne sit inter dissimiles moribus, genere, fortuna, religione personas, aut etiam contra honestatem publicam; 3. *justus*, ne sit clandestinus et contra voluntatem eorum, in quorum potestate vel uterque contrahentium vel alteruter fuerit; 4. *liber*, ne quis vel coactus metu aut minis, vel pellectus promissionibus promittat verbis, quod animo improbet; 5. *plenus*, ne sit vel ambiguus vel turbatus coeco amore aut temulentia. Ratio ergo in re tanti momenti in consilium adhibenda est et non affectus sine ratione; 6. *sincerus*, ne alter alterum ullo dolo aut mendacio circumveniat. Recte tamen ibidem addit Hemmingius, *etsi hae conditiones omnes requirantur, ut contractus sit legitimus, eas tamen non esse omnes ejusdem ponderis, aliae enim impediunt nuptias, si non adsunt, aliae gravitatem et circumspectionem in tanti momenti contractu respiciunt.* Alii hoc modo procedunt: Consensus legitimus est, qui cum lege Dei et naturae congruit, estque tum *justus*, tum *honestus*. Justus, qui fit de parentum consilio et voluntate; honestus, qui congruit cum reverentia sanguinis, quia lex Dei et naturae utrumque requirit, tum honorem erga parentes, tum reverentiam erga eos, qui sanguine sunt propinqui. Sed quilibet videt, *reverentiam sanguinis* non ad qualitatem, sed ad objectum consensus, nec ad efficientem vel formam sed materiam conjugii pertinere. Qualis consensus requiratur.

101. Breviori ergo et rectiori linea sic procedimus. Consensus est actus voluntatis liberae a sano atque integro judicio profectus; ad illum igitur, ut sit legitimus, requiritur tum *judicii integritas*, tum *voluntatis libertas*, ac si alterutrum horum

vel utrumque desit, consensus non erit legitimus. Cum judicii integritate pugnat *error*, *dolus*, *ebrietas*, *fatuitas*, *furor;* cum voluntatis libertate pugnant *minae*, *justus metus et violenta coactio*, atque ad haec duo capita sex illae conditiones, quas Hemmingius legitimo consensui assignat, reduci possunt. Ut enim consensus sit *licitus*, *honestus et justus*, id pertinet ad judicii integritatem; ut sit *liber*, *plenus et sincerus*, id spectat ad voluntatis et arbitrii libertatem. Eadem ferme ratione Bellarminus de sacram. matrim. c. 18. reducit impedimenta consensus ad *ignorantiam et coactionem*. Ceterum ut talis consensus nuptias constituat, requiritur insuper
XV. 110. 1. ut sit *verus*, non simulatus, quia, ut Cajus loquitur, *simulatae nuptiae nullius sunt momenti.* l. simulatae 30. de rit. nuptiar. l. 13. C. de nupt. 2. Ut sit *mutuus*, utriusque scil. partis, maris et feminae, non hujus vel illius tantum, unde etiam *contrahentium*, non autem unius contrahentis consensus vocatur, et ipsum consensus nomen hoc importat, quia id proprie dicitur consensus, quando duo vel plures unum sentiunt et in unum amice conspirant. *Consensus est duorum vel plurium in idem sensus.* c. un. 29. q. 1. 3. Ut sit *externus*, id est verbis vel gestibus exterius declaratus, qua de re canonistae et Scholastici sic disputant. Si puella et adolescens sibi invicem obviantes expetant matrimonialiter conjungi, non potest dici, per hanc internam voluntatem et occultum consensum inter eos contractum matrimonium, sed necesse est, ut talis voluntas exterius declaretur, puta verbis vel signis. Verba vel ore coram proferri, vel scripto exprimi possunt, quin et verba possunt suppleri per signa verbis consensum exprimentibus aequipollentia, unde quod in c. Tuae fraternitati de sponsalib. dicitur, *verba ad consensum matrimonialem esse necessaria*, id accipiunt *secundum quid* dictum, scilicet ad certiorem probationem; alii generaliter intelligunt de signis expressivis, inter quae verba principatum obtinent, ut sic a potiori facta fuerit denominatio.

Pugnant cum consensu. 1. Error.

102. Primo cum *judicii integritate* diximus pugnare *errorem*. *Qui errant*, inquit Ulpianus, *non consentiunt*, *cum nihil tam contrarium sit consensui quam error*, *qui imperitiam detegit*. l. 15. ff. de jurisd. l. 116. ff. de reg. juris, *qui errat*, *non sentit*, *non ergo consentit*, *hoc est simul cum aliis sentit.* c. unic. 29. quaest. 1. Sed hic error non est unius generis. Scholastici statuunt quatuor species erroris, alium enim esse dicunt *errorem personae*, alium *qualitatis*, alium *conditionis*, alium *fortunae*. d. c. unic. 29. quaest. 1. Sed conditionis et fortunae error ad qualitatis errorem reduci potest. Tres ergo statuimus erroris species: 1. *Error nominis*, quando circa nomen duntaxat erratur, ut si quis eam, quam sibi in matrimonium destinaverat, existimet appellari Margaretam, cum dicatur Anna; 2. *error personae* est, quando circa ipsam personam erratur, sicut Jacobo contigit, cui pro Rachele, quam sibi desponsaverat et cum qua conjugium se consummaturum speraverat, supposita fuit Lea. Dicitur etiam *error corporis* sive in corpore (quia corpora quandoque dicuntur personae) et concernit ipsa substantialia conjugii, personas scilicet contrahentes; 3. *error qualitatis* est, quando circa quaedam accidentalia erratur, cujus erroris tres species statui possunt, vel enim erratur *circa bona animi*, ut quando quis ducit morosam, rixosam. iracundam, ebriosam, prodigam etc. quam putabat esse moratam, modestam, sobrietatis studiosam, frugalem; vel *circa bona corporis*, ut quando quis ducit morbidam, deformem, aetate provectam etc. quam putabat esse integrae sanitatis, formae decentis et adhuc juvenculam; vel *circa bona fortunae*, ut quando quis ducit pauperem, servam, ignobilem etc. quam putabat esse divitem, liberam, nobili genere natam. Bonaventura 4. sent. dist. 30. q. 1. distinguit inter errorem, qui circa personam contingit et circa proprietates personae, quod eodem recidit. Eminet autem inter errores qualitatis unus prae reliquis, ad errorem cum ipsa matrimonii substantia pugnantem quam proxime accedens, quando scilicet quis contrahit cum vitiata, quam credidit esse virginem.

103. Quamvis vero prospiciendum sedulo, ut in 1. E... nom... arduo hoc negotio matrimoniali, quod perpetuum totius vitae consortium concernit et indissolubili vinculo contrahentes copulat, omnis omnino error a consentientibus absit atque hac ratione ex plena sani judicii integritate consensus exsurgat; tamen nequaquam existimandum, quod quivis error nuptias XV. contractas dirimat, quod ipsum ut sit evidentius de singulis erroris speciebus κατὰ μέρη agemus. *Errorem nominis* matrimonium impedire et sponsalia per hunc errorem contracta fieri irrita plerique canonistae statuunt propter cap. Tua nos x. de sponsalibus; sed juris civilis interpretes contrarium asserunt propter evidentem textum §. siquidem 29. Instit. de legat. ubi Imperator dicit: *Siquidem in nomine, cognomine, praenomine, agnomine legatarii testator erraverit*, *cum de persona constat*, *nihilominus valet legatum*, *idemque in hereditatibus valet, et recte. Nomina enim significandorum hominum gratia reperta sunt*, *qui si alio quolibet modo intelligantur*, *nihil interest;* cum quo congruit illud imperatoris Gordiani l. 4. C. de testam.: *Si in nomine vel praenomine vel cognomine testator erraverit*, *nec tamen*, *de quo senserit*, *incertum sit*, *error ejusmodi nihil officit veritati.* Posteriori igitur huic sententiae assurgimus, 1. quia error nominis est error tantum in accidente, qui non concernit substantialia hujus contractus. 2. Sponsalia possunt contrahi cum ea, cujus nomen plane ignoratur, ergo etiam cum ea, de cujus proprio nomine erratur. Quod juris in ignorantia καὶ ἀπόφασιν, idem juris in ignorantia κατὰ διάθεσιν. 3. Error nominis contrahentium consensum proprie et accurate loquendo non impedit, cum procul dubio sponsus nihilominus eam fuisset ducturus, licet de vero ejus nomine constitisset. Addenda tamen

quaedam limitatio. Error nominis non impedit matrimonium, scilicet *nisi secum trahat errorem corporis sive personae*, tunc enim non amplius est simplex nominis error, sed transit in aliam speciem erroris. Quidam errorem personae dupliciter contingere posse statuunt, vel *ut error sit in re*, ut cum quis putet, se promittere conjugium Margaretae et promittit Annae, aut cum in ipsis nuptiis Margareta pro Anna supponitur; vel *ut error sit tantum in nomine*, ut cum contrahens aliud sibi nomen assumit. Sed satius est errorem nominis peculiarem et distinctam speciem ab errore personae constituere.

or 104. *Errorem personae* impedire matrimonium et sponsalia facere irrita indubitati juris est. 1. Ad matrimonium ineundum requiritur imprimis consensus contrahentium, sed quando in ipsa persona erratur, tunc is, qui errat, in eam personam non intelligitur consensisse. 2. *Error nominis stipulationem non vitiat, ubi de corpore constat*, l. 9. §. si in nomine de contrah. nupt. Ergo a contrario sensu, quando de corpore non constat, sed in persona erratur, stipulatio vitiatur. 3. Error circa actus substantialia vitiat et impedit ipsum actum, utpote qui dissensum arguit circa actus essentialia et substantialia, quae salvo actu omitti nullo modo possunt. Jam vero error personae est actus circa ipsa substantialia matrimonii, quippe ad quae etiam pertinent personae contrahentes. 4. In jure canonico expressa habetur decisio c. unic. 29. quaest. 1: *Error personae conjugii consensum non admittit. Si quis enim pacisceretur, se venditurum agrum Marcello, et postea veniret Paulus dicens, se esse Marcellum, et emeret agrum ab illo, numquid cum Paulo convenit iste de pretio aut dicendus est agrum sibi vendidisse? Item si quis promitteret, se venditurum mihi aurum, et pro auro offerret mihi aurichalcum et ita me deciperet, numquid dicerer consensisse in aurichalcum? nunquam volui emere aurichalcum, nec ergo aliquando in illud consensi, quia consensus non est nisi voluntatis. Sicut ergo hic error materiae excludit consensum, sic et in conjugio error personae, non enim consensit in hunc, sed in eum, quem putabat esse.* 5. Ex jure civili collationis gratia huc referri potest, quod error circa personam judicis admissus obstet jurisdictionis prorogationi, sic ut actus ille nullius existimetur momenti. l. si 112. per errorem. 15. ff. de jurisd. pari ratione etiam error in persona admissus conjugio erit impedimento. Sed objicitur exemplum *Jacobi patriarchae*, cui ignoranti pro Rachele a veteratore Labane Lea fuit supposita, nec tamen Jacobus eam repudiavit Genes. 29. Beza in libr. de repud. p. 71. respondet, Jacobum idcirco retinuisse Leam, *quia res non amplius fuerit integra, sed copula carnalis intervenerit*, ex qua responsione consequens fuerit, errorem personae tunc demum impedire matrimonium, quando nondum accessit copula, sed ea interveniente validum esse matrimonium, licet in persona fuerit erratum. At hoc sponso personae errore decepto fuerit satis durum et acerbum. Sane si comperto jam errore copula intervenerit, tunc de novo in eam consensisse videtur, in qua prius erraverat, sed si per ignorantiam et imprudentiam id fecit, ut in Jacobi exemplo res sese habet, consensisse neutiquam dici potest, inde c. unic. 29. q. 1. sic respondet: *Consensus alius est praecedens, alius subsequens. Praecedit consensus, quando ante copulam carnalem in individuam vitae consuetudinem uterque consentit; subsequitur, quando post concubinalem sive fornicarium coitum consentiunt in idem. Jacob ergo et Leam non fecit conjuges praecedens consensus, sed subsequens, nec tamen ex primo concubitu fornicarii judicantur, cum ille maritali affectu eam cognoverit, et illa uxorio affectu sibi debitum persolverit, putans, lege primogenitarum et paternis imperiis se sibi jure copulatam.* Dicimus ergo, Jacobum non fuisse summo jure usum, potuisset omnino repudiare Leam, cui fidem matrimonii nunquam dederat nec in eam consenserat, sed ex ἐπιεικείᾳ eam retinuit, cum qua maritali affectu consueverat. Atque hanc ἐπιείκειαν in simili casu Cypraeus de spons. c. 13. §. 33. num. 1. imitandum marito censet. *Rectius facturum existimaverim* (inquit), *qui exemplum Jacobi secutus summo jure non utatur, praesertim ubi concubitus accessit;* interim recte addit, *in arbitrio ejus esse, cui fucus factus sit, vel eam retinere, quae pro alia tradita est, vel eandem repudiare.* Paulo aliter Lutherus in comm. c. 29. Genes. p. 408. de stricto scilicet juris rigore loquens: *Patientia haec Jacobi non est ad imitationem proposita, quia nimis ardua et plane heroica est perferre et pati aequo animo, ut sponsa eripiatur ipsa hora et momento nuptiarum, ideo mirari magis et praedicare, quam imitari eam licebit.* p. 409: *Potuisset summo jure repudiare Leam et dicere, quaecunque tandem sit consuetudo illa, tu mihi Rachelem despondisti, hanc servabo et nullam aliam. Sed quid faciat sanctissimus vir? aequo animo fert hanc injuriam, ut potiatur Rachele, quae erat unica et vera sponsa, quam vidit se non posse obtinere, nisi ista iniquissima conditione, ut retineat Leam, quam non amabat. Cogitavit enim, quid faciam? Lea est decepta auctoritate patris, sicut ego insidiis ejus circumventus sum. Si deseruero eam, erit perpetuo deserta, est enim a me vitiata et optima dote virginitatis privata, aut certe omnibus suspecta erit de amissa pudicitia, ut maxime ego ab ea abstinuissem; ita flectitur Jacob misericordia, caritate et patientia ne repudiet Leam.*

105. *Error qualitatis* circa *bona fortunae* in specie sic dicta, id est circa divitias, non impedit vel vitiat matrimonium, quia non arguit dissensum circa substantialia matrimonii, sed tantum circa accidentalia. Deus *pauperem et divitem creavit* Prov. 22, v. 2. ac pii conjuges possunt ac debent niti hac consolatione, quod *timentibus Dominum non sit defuturum omne bonum*, Psalm. 34, v. 11. quodque *labores manuum suarum sint manducaturi*, Psalm. 128, v. 2. c. unic. 29. quaest. 1: *Error*

3. Error qualitatis.

fortunae et qualitatis non excludit consensum, veluti si quis consentiret in praelaturam alicujus
XV. 113. *ecclesiae, quam putaret esse divitem, et illa esset minus copiosa, quamvis hic deciperetur errore fortunae, non tamen posset renuntiare praelaturae acceptae. Similiter quae nubit pauperi putans, illum esse divitem, non potest renuntiare priori conditioni, quamvis erraverit. Error qualitatis non excludit similiter consensum, utpote si quis emerit agrum vel vineam, quam putabat esse uberrimam, quamvis iste erraret in qualitate rerum rem minus fertilem emendo, non potest tamen venditionem rescindere.* Addunt tamen quasdam conditiones. 1. si quis matrimonium hac conditione promisit, si puella in dotem attulerit mille aureos, tunc enim sponsalia sunt conditionata, ideoque conditione non exstante, non sunt rata. 2. Si ad errorem accesserit dolus, utpote si praetextu divitiarum alterutra contrahentium persona ad matrimonium promittendum fraudibus et fallaciis fuerit inducta.

2. Circa generis nobilitatem.

106. Error qualitatis *circa generis nobilitatem* quibusdam videtur sponsalia facere irrita, in quam sententiam citant Lombardum 4. sent. dist. 30. lit. A: *Si quis feminam nobilem in conjugium petat et pro ea alia ignobilis illi tradatur, non est inter eos conjugium, quia non consensit vir in istam, sed in aliam.* Sed Lombardus ibi non agit de errore qualitatis, sed de errore personae, siquidem errorem personae ab errore qualitatis manifeste distinguit et postquam dixerat, errorem personae consensum conjugalem non admittere, subjicit verba proxime citata et exempli loco addit: *Si quis promitteret, se mihi venditurum aurum, et pro auro mihi offerret aurichalcum et ita me deciperet, numquid diceret, consensisse in aurichalcum? jam vero aurum et aurichalcum non tantum qualitatibus, sed ipsa etiam substantia differunt.* Ergo si exemplum debet esse conveniens, statuendum, quod Lombardus non de errore qualitatis circa generis nobilitatem, sed de errore circa ipsam personam agat. Ut enim divitiae, ita quoque generis nobilitas ad fortunae bona pertinet, unde Ludovicus Vives vocat *sortem nascendi*, proinde ut error qualitatis circa divitias, ita quoque error qualitatis circa generis nobilitatem non faciet datam matrimonii fidem irritam, cum uterque non versetur circa substantialia, sed circa accidentalia conjugii. Ex quo fundamento recte statuitur, quod non possint sponsalia dissolvi, si quae nubat *spurio*, quem existimabat ex legitimo conjugio esse natum, et vice versa, quia hic error est duntaxat qualitatis. Interim 1. si exstet statutum provinciale, quod vir nobilis non debeat ducere feminam ignobilem et vicissim, quod femina nobilis non debeat nubere viro ignobili; 2. si promissioni matrimonii expresse fuerit addita conditio, quod alteruter contrahentium generis sui nobilitatem debeat demonstrare; 3. si dolus malus accesserit et falsa nobilitatis gloriatione alterutra pars ad consentiendum fallaciter fuerit persuasa, ἐπιείκειαν a causarum matrimonialium judicibus, si scilicet copula carnalis nondum intervenerit, adhiberi posse putamus. Cypraeus de sponsal. c. 13. §. 36. num. 4: *Statuo* (inquit) *eum, qui deceptus mulierem sibi despondit, quam nobilem esse existimabat, ad nuptias consummandas non teneri, siquidem ipsa genus mentita sit et pro nobili se venditarit. Nam eum deceptum esse palam est, ut qui post sponsalia peracta eo naevo illam affectam comperit, quem si ante praescisset, nunquam ei fidem dedisset, ideoque a contractu recedendi et aliam sibi conditionem quaerendi ei merito facultas libera relinquitur. Sin vero eum, cui nuptias promisit, ignobilem esse non ignorabat et convinci possit sese scivisse, teneri eam ducere existimaverim, nisi legibus expresse inter nobiles et ignobiles prohibita sint conjugia, ut in regno Daniae.* §. 37: *Sed si nuptiis et concubitu sub secuto domum deduxerit uxorem, quam nobilem existimabat deceptus, repudiandam eam minime existimaverim, cum res integra amplius* XV
non sit, sed secuto concubitu matrimonium consummatum sit, neque enim propter qualitatis errorem conjugium dissolvi potest et edicta de nuptiis ob personae statum imparibus a Justiniano sublata sunt. l. 28. C. de nupt.

107. Errorem qualitatis *circa conditionem seu statum*, cum servus pro libero se gerens ingenuam ducit, matrimonium dirimere jure canonico est statutum c. unic. caus. 29. q. 1. *Error personae et conditionis conjugii consensum non admittit*, c. si quis ancillam etc. caus. ead. q. 2. quod congruit cum constit. 22. in Authent. Gratianus discordantes de hac quaestione canones sic nititur conciliare: *Non negatur, ingenuam posse nubere servo, sed dicitur, quod si nescitur esse servilis conditionis, libere potest dimitti, cum servitus ejus fuerit deprehensa. Illud autem apostoli, mulier cui vult, nubat, tantum in Domino, et illud Julii papae, si omnes unam legem habent, ergo sicut ingenuus dimitti non potest, sic nec servus semel conjugio copulatus ulterius dimitti poterit, intelligendum est de his, quorum conditio utrique nota est, hujus autem conditio mulieri incognita erat, non ergo praemissis auctoritatibus cogitur manere cum illo, sed liberum esse ostenditur vel manere, vel discedere.* Lombardus 4. sent. dist. 36. lit. A. idem repetit et addit: *Si conditionis dolum* (femina) *patitur, non cogitur adhaerere ei, cujus fraude decepta est; si autem scierit vir conditionem mulieris vel e converso, non valet eam dimittere.* Juris civilis interpretes has rationes addunt, quod servus sit ἀκέφαλος nec sine domini consensu de se quidquam polliceri possit, nec corporis sui potestatem habeat, nec de ejus communicatione per conjugium cum altera pacisci queat. Sed haec omnia accipienda sunt de illa servitute, quae apud Romanos olim obtinuit ac hodie apud Christianos magna ex parte exolevit. Alia vero ratio est illorum servorum, qui ad operas faciendas quidem obligati, non tamen ipsorum personae et corpora sunt in dominorum potestate, cum illis si qua etiam ignorans conditionem illam servilem

contraxerit, valent sponsalia, perinde ut ea, quae cum ignobili sunt contracta, observatis tamen conditionibus §. proxime praecedente annotatis.

. Circa ona nimi. 108. Error qualitatis *circa bona animi* matrimonium non dirimit. c. unic. caus. 29. q. 1: *Error qualitatis est, quando putatur esse bonus, qui malus est, talis error conjugii consensum non excludit.* Rationes adduci possunt: 1. Quia talis error versatur circa accidentalia matrimonii, non circa ipsam substantiam. 2. Si talis error sponsalia dirimeret, plurima omnino dissolvenda forent, quia *haud facile inventu bona femina*, ut Pacuvius canit. 3. Sibi ipsi imputet sponsus, quod in re tanti momenti mores illius non explorarit diligentius, cui individuam vitae consociationem promisit. Quidam addunt limitationem, quod error qualitatis tum demum matrimonio non obstet, si certo constet, alterum contrahentium fuisse nihilominus initurum matrimonium, etiamsi de tali defectu vel vitio ei ab initio constitisset. Sed hac ratione perpetuis repudiis videtur subministrari occasio, si quis enim sponsus paulo morosiorem ac rixosiorem fuerit nactus, obvertere poterit, se non fuisse daturum matrimonii fidem, si de his sponsae moribus ipsi constitisset.

Circa rgini-tem. 109. Praeter has erroris species est peculiaris aliquis error, quem Gratianus et Lombardus ad qualitatis errorem referunt, *si quis pro virgine ducit eam, quae ab alio est compressa*, quam vocant *ψευδοχόρην praefloratam*, quae sese virginem mentitur. De hoc errore quaeritur, an matrimonium dirimat? Canonistae et Scholastici negant 1. *ob expressam juris canonici decisionem.* c. unic. caus. 29. q. 1: *Qui ducit in uxorem meretricem vel corruptam, quam putat esse castam vel virginem, non potest eam dimittere et aliam ducere.* c. Quemadmodum 25. x. de jurejur.: *Qui jurarit, aliquam ducere in uxorem, non potest ei fornicationem praecedentem opponere, sed futuram.* Quod repetit Lombardus 4. sent. dist. 30. lit. A. in fin. 2. *Ob erroris hujus conditionem.* Certi juris est, quod error qualitatis non impediat matrimonium nec vitiet sponsalia, cum qualitas sit tantum accidens, quod salvo matrimonio adesse et abesse potest. Atqui hic error versatur tantum in qualitate, cum nuptiae etiam cum meretrice consistere possint. 3. *Ob paritatis rationem*, eamque multiplicem. α) Ulpianus respondit, *si quis virginem se emere existimet, cum ea sit mulier, tametsi eum sciens hoc modo venditor errare patiatur, emtionem nihilominus subsistere, neque ullo modo ex ea causa redhibitionem esse*, l. alioqui. 11. §. 1. ff. de contrah. emt. l. Exemto 11 §. si quis virginem. 5. ff. de act. emt. et vend. Quodsi ergo haec emtio subsistit, utique etiam tale matrimonium subsistet, cum illud sit omnibus contractibus favorabilius et firmius. β) Si *ob labes et vitia animi*, puta haeresin vel infidelitatem, non licet repudiare conjugem, utique nec propter corporis vitia id licebit, quippe quae animi vitiis sunt leviora ac tolerabiliora. Sed prius est certi juris. Ergo et posterius affirmandum et per consequens ob vitium virgini illatum et deflorationem virginitatis non licebit eam repudiare. γ) Sponsae non est permissum repudiare sponsum ob amissam virginitatem. c. Si quis uxorem etc. 32. q. 1. Ergo nec sponso ob eandem causam licebit repudiare sponsam, quia quoad fidem matrimonialem sponsi et sponsae eadem est obligatio, ut patet ex natura relatorum. c. apud nos. caus. 32. quaest. 5. δ) In aliis contractibus usitatae et receptae sunt hae regulae, *quod cuilibet cum alio contrahenti incumbat, ut diligentius inquirat in conditionem ejus, cum quo contrahit*, l. qui cum alio. 19. ff. de R. J. quodsi illud non fecerit et damnum aliquod ex contractu postmodum senserit, illud ne quidem sentire videtur, eo quod *sua culpa* sentiat, l. quod quis. 203. de R. J. c. damnum. eod. in 6. Ergo et sponsus sibi imputare debet, quod melius ac diligentius in conditionem mulieris, cui fidem matrimonii dedit, non inquisiverit. ε) Nuptiarum eadem est causa et conditio, quae libertatis, jurisjurandi et aliarum spiritualium rerum, quae si semel perfectae sint, ipso jure valent et amplius rescindi vel per redhibitionem et restitutionem, vel alium modum nequeunt. l. liberos. 10. C. de liber. caus. et tot. tit. C. si ad libert. quis provoc. Falsa causa etiam alias contractum vel actum vitiare non solet, praesertim si fuerit duntaxat impulsiva, non etiam finalis. l. fin. C. de fals. caus. adject. l. falsa. 33. de condit. et demonstrat. At virginitas est causa duntaxat impulsiva, non etiam finalis. Ergo si vel maxime fuerit falsa vel etiam plane abfuerit, non reddet irrita sponsalia. ζ) Potest haec mulier aeque ac virgo *obsequia tori et prolis* viro reddere, inquit Petr. Gregor. lib. 9. syntagm. c. 12. n. 4. 4. *Ob incommodorum consecutionem.* Si licet repudiare compressam ab alio, multa quieta et bene concordantia matrimonia disturbantur, delicta arcana deteguntur, personis levibus occasio exhibetur ejusmodi crimina in sponsas et uxores comminiscendi easque hoc praetextu repudiandi. 5. *Ob publicae utilitatis considerationem.* Ea quae a servo praeturam gerente, qui liber censebatur, acta et decreta sunt, non obstante illo errore censentur rata publicae utilitatis et humanitatis causa. l. Barbatius 3. ff. de offic. praetor. Ergo etiam matrimonium eodem errore initum subsistit, cum illud non rescindi aeque ad commodum et utilitatem publicam spectet. Ac in favorem matrimonii statutum est, per copulam carnalem subsequentem omnia conjugii vitia purgari. c. super. 5. x. de eo, qui cognovit consang. uxor. vel spons. XV. 116. Ita statuunt Klingius in tract. de caus. matrim. c. de errore qualit. Wesenbeckius in parat. de ritu nupt. n. 18. Tolosanus lib. 9. syntagm. c. 2. n. 4. Bronch. cent. 2. assert. 17.

(Left margin: uod itiatam b alio en li-. XV. 115. eat re-udiare.)

110. Qui ab alio compressam repudiari posse statuunt, haec potissimum urgent fundamenta: 1. *Juris divini decisionem*, Deut. 22, v. 20 et 21: *Si vir duxerit uxorem et non est in puella inventa virginitas, educent eam extra fores domus patris sui et lapidibus obruent viri illius civitatis.* Quidam re- Quod liceat eam repudiare.

spondent, *hoc esse accipiendum de ea, quae post sponsalia contracta fuit vitiata*, sed limitatio illa in textu non additur, quinimo circumstantiae ostendunt contrarium, quia versu 15. jubentur parentes per allata virginitatis signa crimen illud diluere, et v. 23. peculiaris lex fertur de sponsa, cui post sponsalia vitium ab alio est illatum, quod ipsa quoque lapidibus obrui debeat; prior igitur lex spectat ad sponsam ab alio compressam ante sponsalia. Praeterea expresse additur, si *fornicata fuerit in domo patris*, v. 20. Atqui virgines post sponsalia in domum sponsi deducebantur, ut *sponsi pudicitiam earum tanto servarent curiosius, quanto sibi ipsis fideliores essent*, si Chrysostomo homil. 4. in c. 1. Matth. id asserenti credimus. Quidam respondent, *esse hanc legem forensem in N. T. sublatam*. Et sane quoad speciem poenae sublatam eam esse haud inficias iverim, interim genus est morale ac de legislatoris voluntate et facinoris hujus indignitate ex ea constare potest, quodsi poena ψευδοκόρης in V. T. extendi potuit usque ad lapidationem, cur non extendi posset in N. T. usque ad sponsaliorum dissolutionem? *Licet magistratus Christianus non sit obligatus, ut hoc modo liberet maritum* (inquit Chemnicius part. 2. loc. de lege c. 4.), *potest tamen alio modo in tali casu bona conscientia eum absolvere. 2. Erroris hujus conditionem.* Error hic vocatur quidem *qualitatis*, qui versetur circa accidentalia matrimonii, sed si rem exacte velimus expendere, est potius talis error, qui versatur circa aliquid ad ipsam conjugii substantiam pertinens, quia de substantia matrimonii est *castitas*, adeo ut ob eam laesam dissolvatur matrimonium jam contractum, ergo multo facilius nondum contractum impedietur. Qui cum virgine contraxit, non nisi in virginem consensit et castitatis conditionem tacite subintellexit. c. Quemadmodum 25. x. de jurejur. Error hic attingit *ipsum corpus*, cum laesa virginitas etiam corporis vitium censeatur; jam vero corpora conjugum pertinent ad materiam conjugii, materia pertinet ad rei substantiam, ergo hic error versatur circa ipsam conjugii substantiam. Mentzerus de conjugio p. 90: *Vocatur sane error ille qualitatis, qui tamen, si exquisite loquendum est, ad ipsam formam conjugii refertur, unde non debet negari, ad essentiam matrimonii pertinere, pugnat enim cum illo principio, erunt duo in carnem unam. Forma conjugii est obligatio sive vinculum ortum ex mutua consensione in arctissimam et indissolubilem conjunctionem in carnem unam. Quare ut adulterium e diametro pugnat cum matrimonio, ita certum est, scortationem etiam cum eo pugnare non in aliquo accidente, sed respectu ipsius formae.* Cypraeus de spons. c. 13. §. 39: *Ad errorem qualitatis* Lombardus *et alii referunt, si virgo alicui sit desponsa, quam alius compressit, sed rectius meo judicio refertur ad errorem conditionis, quod vitiata statum quodammodo mutet, infamis fiat et capitis diminutionem patiatur, nam pudicitia amissa omnis in femina virtus ruit.* Quodsi ergo jure canonico et civili *per errorem conditionis*, si quis ducit servam, quam putabat esse ingenuam et liberam, matrimonium redditur irritum, quanto magis irritum reddi poterit, si quis compressam ducat, quam virginem castam esse putabat, ecquis enim non malit in conjugio retinere servam castam quam liberam ab alio compressam? *3. Josephi commendationem.* Josephus Mariae sponsus antequam ex angelo didicisset, sponsam suam ex peculiari et supernaturali Spiritus sancti operatione absque viri congressu concepisse, cogitavit eam deserere Matth. 1, v. 19. atque hoc nomine non reprehenditur, sed in ipsa hujus propositi descriptione *justus* vocatur, sicque justitiae haec voluntas deputatur. Quidam δικαίου appellationem exponunt de *misericorde*, sicut etiam justitia pro beneficentia et misericordia quandoque accipitur, ut sit sensus, Josephum noluisse stricto jure contra sponsam uti, quia fuerit misericors et benignus; sed potest etiam proprie accipi pro eo, *qui justus est et juste agit*, ut sit sensus, Josephum noluisse statim re nondum penitus cognita et perspecta sponsam in jus vocare, sed eventum prius exspectare. Quidam subintelligunt particulam discretivam *tamen* hoc sensu, Josephus cum esset justus, tamen noluit eam traducere. Justitia eum impellebat, ut sponsam, quam gravidam cernebat ac proinde ab aliquo vitium ei illatum esse suspicabatur, ad judices deferret, ut illi causa cognita et crimine deprehenso exemplum in ea statuerent capitali poena eam afficiendo, sed cum videret castos illius mores ac in hanc opinionem inclinaret, quod ante sponsalia secum contracta virum admisisset, cui adhuc nubere posset, si ab illa sponsione esset liberata, mitiorem hanc viam ingredi voluit, ut occulte ab ea secederet. Quidquid sit, ex textu manifeste constat, hoc propositum ex Josephi animo aestimatum non improbari a Spiritu sancto, sed de Mariae conceptione rectius eum informari, nec juberi Josephum ab angelo, ut sponsam retineat, quia ex alio gravidam non liceat dimittere, sed quia *id quod in ea natum est, sit ex Spiritu sancto. 4. Doli admixtionem.* Non subest hic nudus et simplex error cujusdam accidentis levioris, sed detestandus et intolerabilis dolus ex parte mulieris intervenit, dum pro casta virgine sese venditat, quae tamen alium admisit. Jam vero matrimonium fraude ac dolo initum merito dissolvitur, id quod in aliis etiam contractibus locum obtinet. l. Et eleganter. 7. in pr. ff. de dol. malo. l. 5. C. de rescind. vendit.: *Per dolum malum, si legitime probetur, bonae fidei contractus ipso jure vitiantur. 4. Incommodorum consecutionem.* Talia matrimonia, si pars innocens ad ea cogatur, difficiles solent plerunque sortiri exitus. c. Praeterea c. cum locum de sponsalib. Maritus in perpetua suspicione haeret, semel malam in posterum etiam sui similem futuram. Leo imperator Nov. 93. praeter alias rationes etiam hanc ab incommodis petitam urget. *Sponsam quandam* (inquit) *furtivis complexibus ab alio esse*

gravidatam, cum illa interim sponsalem prae se ferret castimoniam, sponsaliorum tempore compertum est. Decernimus igitur, ut propter hoc, quo
XV. 118. *nihil magis matrimonio adversatur, quos sponsaliorum opinio non veritas copulavit, disjungantur. Quomodo enim vera sponsalia sunt, in quibus nihil verum neque genuinum conspicitur, ubi meretricium se offert scelus, ubi causae sunt dissidiorum et odii, ubi animorum alienatio, quae mala acervatim omnia cum peregrino alienoque semine suscipiuntur, quomodo ibi matrimonialis concordia, quomodo purus sponsalisque est amor? quin ut quispiam alterius foetum sibi subjiciat, id vero ratio non patitur. Neque item justum est, ut qui spe honestae casti matrimonii oblectationis sponsam in domicilium suum recipere constituerit, si illa matrimonii legibus insultet et cum aliis lasciviendo oblectationis spem evanidam ipsi reddat, in meretricia illa facilitate ipsam uxorem agnoscere debeat.* Hanc imperatoris Leonis constitutionem in epitomen suam redegit Harmenopulus lib. 4. tit. 1. cap. de spons. dissolut. *5. Paritatis rationem.* Si filii non debent portare culpae paternae poenam, utique nec sponsus debet delicto sponsae praegravari. Sed prius constat ex jure divino, Deut. 24, v. 16. 2. Reg. 14, v. 6. 2. Paral. 25, v. 4. Jerem. 31, v. 30. Ezech. 18, v. 20. Ergo et posterius. Praegravaretur autem vel maxime, si sponsam ab alio compressam retinere cogeretur, quia vitium illud eam sic deformat, ut citra ignominiae labem ac honoris diminutionem in matrimonio ipsam retinere nequeat. Ex jure civili etiam hanc rationem afferunt, si quis virginem se emere putasset, cum mulier venisset, et sciens errare eum venditor passus sit, ex emto competit actio ad resolvendam emtionem, ut restituto pretio mulier reddatur. l. ex emto 11. §. si quis virginem. 5. de action. emt. Apud Romanos id in usu fuisse colligitur ex Plauto in Pers. act. 3. sc. 1. ubi virgo ad patrem his utitur verbis:

Necessitate me, mala ut fiam, facis,
Verum videto, ubi voles me nuptum dare,
Ne haec fama faciat repudiosas nuptias.

Ita statuunt Gentilis lib. 6. de nupt. cap. 13. Cypraeus de sponsal. c. 13. §. 44. n. 3. Reusnerus lib. 4. decis. 5. ubi in consistoriis ita pronuntiari asserit. Bidembachius de caus. matrim. f. 87. in consist. Wirtenberg. ita decisum fuisse memorat 16. Martii ann. 1598. et 2. Novemb. ejusdem anni. Försterus de nupt. c. 8. p. 120. et seq. Arumaeus exercit. 2. quaest. 15. Hunnius resolut. juris civ. lib. 1. tract. 3. quaest. 12.

111. Nostram sententiam certis distinctionibus includemus. 1. Aut vitium illatum est sponsae *post sponsalia*, aut *ante sponsalia* contracta. 2. Aut quaeritur de ea, quae *compressa tantum* et vitiata, non autem gravida, aut de ea, quae et compressa est *et gravida*. 3. Aut quaeritur *separatio ante nuptias*, aut *post nuptias*. 4. Aut maritus *cum ea rem habuit*, postquam scivit, ab alio compressam, aut *ab ea abstinuit*, postquam vitium ei illatum esse innotuit. Hisce praemissis sic procedimus: 1. Si post contracta sponsalia vitium sibi inferri ac alio sponsa fuit passa, necdum sponsus eam domum deduxit nec matrimonium consummavit, facili negotio obtineri debet a sponso ita petente separatio, sive sit compressa tantum, sive compressa simul et gravida, quia propter adulterium matrimonium dissolvitur, jam vero in sponsa etiam adulterium committitur, ut colligitur ex poena, quae constupranti alienam sponsam irrogatur, Deut. 22, v. 23 et 24. 2. Si post contracta sponsalia sponsa alteri sui copiam fecit, et sponsus hujus rei ignarus nuptias cum ea contraxit eidemque carnaliter cohabitavit, tentanda est reconciliatio, hoc est, ut maritus hanc noxam conjugi remittat et in conjugio eandem retineat. Ea vero si obtineri a marito nequeat, et ipse divortium urgeat, non potest cogi, ut foedifragam retineat, modo ab ejus consuetudine conjugali abstinuerit, quamprimum eam ab alio gravidam vel compressam esse rescivit. Ratio est eadem, quia talis habetur pro adultera, jam vero propter adulterium dissolvitur conjugii vinculum. 3. Si ante sponsalia contracta sponsa violata est, et sponsus hujus rei sciens ac gnarus cum ea sponsalia XV. 119.
contraxit, non potest postea separationem petere, *quia sero recusat mores mulieris, quos uxorem ducendo probavit.* l. 13. §. fin. ff. ad l. Jul. de adulteriis, nec se deceptum queri potest, qui sciens et volens eam sibi despondit, cujus conditionem non ignoravit. 4. Si post sponsalia contracta sponsa sui copiam alteri fecit, et sponsus hujus rei sciens ac gnarus nihilominus matrimonium cum eadem consummavit, non potest divortium postea petere, ex eadem ratione, quia praesumitur rei cognitae acquievisse et sponsae hoc delictum condonasse. 5. Si ante sponsalia virgo corrupta est, nec tamen gravida, tentanda est reconciliatio et sponsus a judice monendus, ne a pacto matrimoniali discedat, praesertim si ignorantia sponsi sit spontanea vel satis crassa, vel si sponsa a celebratis sponsalibus modeste sese gesserit et commissam culpam humiliter deprecata fuerit. Ratio pendet ab honestate et favore conjugii. Quodsi vero reconciliatio non possit invenire locum, sponsus non potest cogi, ut domum eam ducat. 6. Si vel ante vel post sponsalia virgo ab alio corrupta est et simul gravida, necdum a sponso domum ducta, tantum abest, ut cogendus sit sponsus ad eam ducendam, ut ducere parantem magistratus ad tempus cohibere debeat, cum ex alio gravidam ducere in Christiana ecclesia turpe sit. 7. Si sponsus praetendit, sponsam ab alio esse constupratam, nec tamen de tali stupro constat, cum sponsa non sit inventa gravida, tunc talis sponsus ad ambiguam probationem non debet admitti, neque separatio ipsi concedi. Si vero de stupro manifeste constat et sponsa invenitur gravida, tunc si nihil de stupro scivit, cum eam sibi desponsaret, nec reconciliationi locum dare cupit, per sententiam judicis a constuprata absolvi potest. Videatur

Beustius de matrim. c. 34. p. 179. ubi recitat epistolam Philipp. Melanchtonis ad Pfeffingerum, et Chytraeus in comment. c. 18. Levit. p. 413. Lutherus consultus de hoc casu suadet bono cuidam viro, ne dimittat ab alio impraegnatam, *cum ipsam perpetuo humilem et obedientem sit habiturus, si peccatum illud ei condonet.* Idem tamen alibi non repugnat, *posse talem relinqui et aliam duci, si maritus ipsi condonare nolit*, tom. 5. Jen. Germ. f. 250. tom. 6. Jen. f. 530.

Quaestiones de vitio sponsae illato. 112. Quaeritur hoc loco 1. *Si sponsus vel maritus in discrimine vitae constitutus sponsae vel uxori imperet, ut adulterandam se praeberet, et mulier ei obsecuta copiam sui alteri faceret, an postea sponsam vel conjugem repudiare possit?* Negat Cypraeus de sponsal. c. 13. §. 43. et recte, quia ut impudicitia sponsae non praebet sponso justam repudiandi causam, si sciens impudicam duxit, sic multo magis non potest ob stuprum vel adulterium eam repudiare, cui stupri vel adulterii auctor exstitit. Plura hac de re in quaestione de divortiorum causis dicemus. *2. An sponsa per vim constuprata repudiari possit?* Negant communiter, quia vis illata nullum consensum nec crimen habet, *mens impudicam facit, non casus.* c. Non potest etc. caus. 32. quaest. 5: *Non potest corpus corrumpi, nisi prius corruptus fuerit animus, munda namque a contagione anima caro non peccat.* c. Revera etc. iisd.: *Revera non potest caro corrumpi, nisi mens fuerit ante corrupta.* Ergo non videtur repudium illi dandum, cui ablata virginitas corporis, non mentis. Interim tamen si ante matrimonium consummatum vis sponsae illata, nec persuaderi posset sponsus, ut domum eam duceret, praesertim si non levis suspicio esset, eam blanditiis inescatam in vim ex parte consensisse, vel etiam si pro virgine sese venditasset et sponsum decepisset; existimaverim, sponsum non esse vi cogendum, ut fidem matrimonialem sponsae datam servaret. 2. Sam. 13, v. 14. Thamar per vim ab Ammone constuprata
XV. 120. dicitur ab eo *humiliata*, *afflicta* et probrum ei illatum. Idem de filia Jacobi a Sichemo oppressa dicitur Gen. 34, v. 2. quae tamen in raptum illum ex post facto videtur consensisse. *3. An et quomodo parentes, tutores et cognati, qui vitiatam pro virgine scientes elocarunt, puniendi sint?* Arbitrarie eos puniendos esse statuit Donellus lib. 13. comment. c. 20. et ibi Hilligerus, propter fraudes scilicet et dolos, quibus sponso imposuerunt et rei sanctissimae, conjugii scilicet, honestatem ac dignitatem violarunt. Philo in lib. de leg. special. *periculum imminere scribit curatoribus, si vitiata pro virgine sit elocata, non modo quia eam non custodierunt, verum etiam quia sponsum vel maritum deceperunt.* Quaeritur 4. *An idem jus competat sponsae in sponsum scortantem, quod sponso adversus sponsam vitiatam competit, hoc est, num possit etiam sponsa repudiare sponsum ob vagas libidines, sicut sponso id licet adversus sponsam?* Distinguunt hic inter sponsum post sponsalia contracta scortatione se contaminantem et ante contracta sponsalia libidinibus indulgentem. In priore casu idem jus utrique parti competere statuunt, in posteriore vero minime; proinde negant, sponsam dissolutionem sponsaliorum ex hoc principio petere posse, quod sponsus ante sponsalia contracta scortatus fuerit. 1. Jure Mosaico non requiritur, ut vir mulierem non attigerit, sed de muliere, ut virgo sit, solicite providetur, Deuter. 22, v. 20. 2. In femina libido multo foedior est quam in viro, et adulterium ob sobolis incertitudinem et partus suppositionem in uxore gravius delictum censetur. Vid. Cypraeum de spons. c. 13. §. 57. Sed inferius demonstrabimus, in petendo propter adulterium matrimonii consummati divortio idem jus uxori et marito competere, ex quo consequens videtur idem jus sponsae et sponso in petenda propter scortationem matrimonii promissi dissolutione.

113. Ceterum non ob dubias praesumtiones, nec ob incertos rumores de vitio sponsae illato repudium potest a sponso institui, sed requiruntur certae et evidentes probationes, unde etiam in lege Mosaica Deut. 22, v. 17. maritus violatae pudicitiae conjugem accusans et in probationibus deficiens non solum eam perpetuo retinere cogebatur, sed *verberibus* insuper ac *multa pecuniaria* plectebatur. Caveat igitur sponsus, ne occultis susurronibus ac detractoribus diaboli emissariis aures temere aperiat ac sponsam in famae discrimen adducat, qua de re graviter scribit Lutherus in lib. de caus. matrimon. tom. 5. Convincenda est puella, quae corrupta esse dicitur. Nam hoc casu solis suspicionibus aut conjecturis niti vel hominum maledicorum sermonibus, qui puellam traducunt, id vero nec Deo placet, nec aequitati congruum est. Nam diabolus saepe pravis suspicionibus et virulentis linguis nuptias disturbavit, et ubi disturbare non potuit, suspicionibus animos desponsatarum personarum abalienavit. Illis vero ut occurratur, haec ineunda est ratio. Si quis in aurem tibi insusurraverit, sponsam tuam ab alio esse violatam, et in eam rem multa congesserit, quaere ex eo, an in judicio eadem testari et profiteri velit. Id si facturum se negaverit et tandem eo abeat, se monendi tantum causa hoc protulisse, ibi pro certo habeas, illum esse a diabolo ablegatum et falsa dicere, etiamsi pater vel mater vel soror sit, cur enim re adhuc integra non dedit tibi consilium? etc.

Lib sup ris sioi

114. In Judaico populo quis fuerit modus probandi, sponsam in maritali congressu virginem fuisse inventam, constat ex Deut. 22, v. 15. in quem locum sic commentatur Lyranus: *Dicunt expositores Catholici communiter, quod pater et mater sponsae reservabant linteum, in quo eorum filia a viro fuerat deflorata, sub sigillo authentico, ut per hoc ostenderent signa virginitatis* (lintea scilicet sanguine hymenis in primo congressu rupti tincta), *si vir ejus vellet postea ei malitiose objicere, quod eam virginem non invenisset. Sed hoc videtur valde*

Pr vir tat sai XV

turpe, quod pannus talis expanderetur coram judicibus. Praeterea non est verisimile, quod vir ejus auderet eam falso accusare, cum sciret, parentes uxoris habere testimonium praedictum suae virginitatis, quia erat consuetudo communis sic servare pannum secundum istam opinionem. Et ideo aliter exponunt Hebraei dicentes, quod hic est locutio parabolica, cum dicitur, expandentque vestimentum, id est per verba testium declarabunt et explicabunt virginitatem filiae suae, sicut explicatur pannus. Modus autem testificandi virginitatem poterat esse per matronas fide dignas, quae ad petitionem parentum vidissent virginem secrete, quando debuit tradi viro. Sed haec Lyrani sententia non potest communem et receptam explicationem evertere. 1. Nulla necessitas nos cogit a litera discedere, jam vero expresse mentio fit vestimenti vel lintei coram senioribus expandendi, neque hoc videri debet turpe et inhonestum, cum de lepra, fluxu seminis, sanguine menstruo et aliis immundiciei speciebus sacerdotes ipsos judicare oportuerit. 2. Medici faciunt mentionem cujusdam membranae sive pelliculae, quam hymena vocant, quae in primo congressu lacerata sanguinem emittat, Vesalius lib. 5. anatom. cap. 15. Columbus, Fallopius etc. Quamvis vero Andr. Laurentius lib. 7. hist. anatom. quaest. 13. ut et Valesius de sacra philosophia c. 25. secuti Oribasium lib. 24. collectan. membranam talem dari negant, interim tamen concedunt, aliud pudoris virginei claustrum dari, quo per primum congressum maritalem violato sanguis virginitatis custoditae testis effluat, qua de re pluribus tractat Severinus Pineus in lib. de notis virginitatis. 3. Hebraicum הַשִּׂמְלָה, quod in genere significat *vestem*, a rad. שָׂמַל, paraphrastes Chaldaicus reddidit שׁוֹשִׁיפָא *linteum*, quod coram senioribus fuerit explicandum. 4. Hebraei, ut Moyses Nachmannus et alii, tradunt, in pepulo Israëlitico moris fuisse, ut sponso ac sponsa in thalamum genialem introductis foris observarint duo testes, qui vocabantur שׁוֹשְׁבִינִין, *amici ac socii*, qui praeeuntes cubiculum explorarunt, ne quid, quod ad judicium virginitatis pertinet, insidiarum alter alteri imponeret, totamque noctem adstantes summo cum gaudio animique hilaritate excubias ceu custodes regis et reginae egerunt, et postquam separati fuere novi conjuges, ingressi acceperunt linteolum, super quo concubuissent et in quo sanguis appareret, idque ad parentes sponsae detulerunt. 5. Similem fere morem apud Fessanos adhuc observari testis est Johannes Leo libr. 3. descript. Afric. cap. 34. Sponso namque et sponsa in cubiculum reclusis exspectat femina quaedam prae foribus, donec sponsa devirginata linteolum sanguine tinctum ipsi porrexit, quod manu gestans hospitibus ostendat alta voce clamans, virginem hactenus incorruptam fuisse; si vero non fuit deprehensa virgo, mox dedecore cum maximo nuptiisque infectis ad parentes relegatur. 6. Unde etiam Abulensis, postquam Lyrani opinionem aliquot argumentis prius confirmasset, postea tamen eam deserit et communem sententiam literae inhaerentem sequitur.

115. Numquid ergo adhuc hodie audiendus novus maritus ob non inventum in sponsa virginitatis illud signum separationem petens? Non videtur, 1. quia *destituimur expressa lege*, cum Mosaica illa utpote forensis ad Israëliticum duntaxat populum pertinuerit, alias enim tales sponsae, de quarum pudicitia linteum non fert testimonium, coram paternis aedibus adhuc hodie forent lapidandae. 2. Quia vel fluxu morbifico, vel attritione, vel alio quodam casu contingere potest, ut signum illud virginitatis depereat. ** Donatus Marcellus lib. 4. de medica historia mirabili c. 15. late probat, non esse amissae virginitatis notam, si sanguis in primo congressu non profluxerit.** *Caveant sponsi*, inquit Mauserus in comm. ad tit. de nupt. *ne disseminandis rumoribus sponsis suis maculam inurant easque suspectae pudicitiae arguant, si fortassis hymenis indicia manifesta non sint, tantum enim abest, ut hac ratione quidquam proficiant, ut sibi suisque labem et maculam indelebilem adspergant.* Cypraeus de sponsal. cap. 13. §. 51: *Etsi multum hisce signis tribuendum censeo, tamen si ea in virgine non reperiantur, satis causae esse non existimaverim ad eam repudiandam et damnandam, quod omnium doctorum judicio saepe manus et oculi fallant et indicia haec a certitudine absint, et quod haec signa facile imitari et mentiri feminae et viris fucum facere possint.* Si urgeas, eandem esse corporis feminei constitutionem, quae fuit tempore legis illius Mosaicae promulgatae, ac proinde signi illius veritatem adhuc hodie obtinere, respondemus, stante lege Mosaica probationem illam fuisse certam et sufficientem ac summum legislatorem facile prohibere potuisse, ne cui innocenti ob non inventum illud virginitatis signum periculum crearetur, sed hodie abrogata ista lege non potest huic probationi absolute et simpliciter insisti, perinde ut *aquas illas amarissimas* in probationem adulterii adhibere amplius non licet, Num. 5, v. 18. Quid si et hoc addamus, Israëlitas olim filias suas anno aetatis duodecimo elocasse, ut hac ratione probatio illa virginitatis eo magis in ipsis locum habere potuerit? Illae ergo probationes abmittendae, 1. si sponsa ex alio sit gravida; 2. si confiteatur, se cum alio rem habuisse; 3. si testibus sufficientibus et fide dignis convinci possit. De corporis inspectione, an ex ea certum amissae virginitatis indicium peti possit, item de lacte in mammillis etc. judicium deferendum est ad medicos. Cyprianus lib. 1. epist. 11. circa med.: *Non putet aliqua, se hac excusatione defendi, quod et inspici, et probari possit, an virgo sit, cum et manus obstetricum, et oculi saepe fallantur.* Postea tamen consulit, ut virginitatem professae, quae cum masculis in eodem lecto inventae erant, *ab obstetricibus diligenter inspiciantur, et si virgines inventae fuerint, accepta communicatione ad ecclesiam admittantur*, quod relatum est in jus

An adhuc hodie locum obtineat?

XV. 122.

canonicum. c. Nec aliqua etc. et c. Quod si etc. caus. 27. quaest. 1. ex quo, constat etiam Cypriani tempore, qui in tertio post natum Christum seculo floruit, ex corporis inspectione virginitatis indicium accipi consuevisse. Procul dubio secutus est hac in parte Cyprianus leges civiles in tit. de ventre inspiciendo, quia teste Pamelio in ipsius vita ante suam ad Christianismum conversionem fuit *patronus causarum* in foro.

2. Dolus. 116. 2. Alterum quod libero consensui adversatur est *dolus;* qui enim dolis ac fraudibus inducitur, ut in matrimonium consentiat, non potest dici sano et integro judicio consensisse. Quidam hic distinguunt inter *dolum, bonum et malum* item inter dolum *circa essentialia* et alium *circa accidentalia* commissum, Beustius de matrim. part. 2. c. 44. Matrimonium dolo contractum valet, videlicet si adolescens ducat aliquam in uxorem opinione magnarum divitiarum dolo vel fraude persuasus, quia *matrimonium non bonorum accessione, sed consensu perficitur,* l. fin. C. de repud. Est enim duplex dolus, *alius bonus*, *alius malus.* Dolum bonum veteres pro solertia accipiebant. Sic si quis promittit aliquem instituere heredem, si filiam suam in uxorem
XV. 123. ducat, matrimonio secuto, etsi socer generum non instituat, tamen matrimonium callide contractum non dissolvitur, quia ejusmodi dolus non est circa essentialia matrimonii, et hoc exemplum ponit Baldus, quod tamen limitat Jason, ut non procedat, si dolus tam enormis sit, ut etiam consensum tollat. Alii vero hanc distinctionem repudiant et *quemvis dolum*, sive circa essentialia, sive circa accidentalia matrimonii versetur, matrimonium impedire asserunt. Cum enim quis dolo inducitur ad contrahendum matrimonium, sine quo alias non contraheret, manifestum est, dolum hunc essentialia matrimonii attingere, neque enim in personam illam consensurus fuisset, nisi dolo ad id inductus esset. Unde inter dolum et errorem qualitatis distinguitur, errore enim nemo inducitur ad contrahendum, nec error dat causam contractui, unde fieri potest, ut errans in qualitate, eo errore non obstante velit nihilominus contrahere; alia vero est ratio doli, qui in aliis etiam contractibus contractui causam dans inutilem eam reddit. Videatur Hunnius resolut. jur. lib. 1. tract. 3. q. 11.

3. Ebrietas. 117. 3. Sano et integro judicio adversatur etiam *ebrietas*, quae scilicet tanta est, ut usum rationis penitus impediat. Injurii ergo sunt in divinam conjugii ordinationem, qui vino obruti rem tantam in vero Dei timore praemissis piis ad Deum precibus et maturo consilio inchoandam temere aggrediuntur, ac rectius faciunt parentes sponsae ac virgo ipsa, si procantem ebrium re infecta a se dimittant et mentem sobriam ad hoc negotium, in quo bona pars humanae felicitatis versatur, afferre jubeant. Quodsi in ebrietate sponsalia sint contracta, rescindenda illa esse statuit Hemmingius. *Dico*, inquit in lib. de conjug. p. 216. *quod male conglutinavit vinum, quod temeritas, quod caecus amor, quod male per lenas et lenones suos diaconos conjunxerat diabolus, hoc per suos ministros dirimat Deus, neque enim sentiendum est, eos a Deo esse conjunctos, qui male sunt conjuncti.* Atque hoc recte statuitur, cumprimis 1. si personae contrahentes non sunt sui juris, sed sub potestate patria vel utraque, vel alterutra sit constituta; 2. si ebrietas omnem rationis usum temerario promissori ademit, quod vel testibus probandum, vel ex circumstantiis verisimiliter colligendum; 3. si appareat lenoniis artibus a parentibus vel cognatis sponsae data opera id esse actum, ut juvenis alioquin honestus et sobrietatis amans inebriaretur ac fidem matrimonii caeco impetu non deliberato consilio daret; 4. si persona, cui ab ebrio promissum est matrimonium, sit turpis vel alioqui vilis conditionis, genere et moribus sponsi indigna. Sed si 1. ebrietas fuerit levior ac verbis rationis usum perspicue testantibus promissio fuerit facta; 2. vel si sobrius ratum habuit, quod in ebrietate a se gestum ac promissum; 3. vel si quotidianae ingurgitationi ac fallaciis illis ludificandi honestas virgines fuerit deditus, non injuria cogitur ad fidem matrimonii datam servandam.

118. 4. *Fatuitas* sano judicio adversa itidem suos 4.
habet gradus. Est enim levis quaedam *desipientia*, tas
cum qua consensus in matrimonium consistere potest; alia vero ratio est *fatuitatis* ad extremum gradum perductae, quae ut usum rationis intervertit, ita quoque matrimonialem consensum impedit. 5. *Fu-* 5.
ror alius est perpetuus, alius vero lucida habet intervalla. Qui perpetuo furore aguntur, non possunt nuptias contrahere; sed qui lucida habent furoris intervalla, possunt tempore eo, quo sani sunt et integro judicio utuntur, consentire. Ut enim tempore remissionis possunt testamentum facere et testes esse, ita quoque in nuptias consentire. Ulpianus l. Qui testamento. 20. §. 4: *Ne furiosus quidem testis adhiberi potest*, *cum compos mentis non* XV
sit, sed si habeat intermissionem, eo tempore adhiberi potest. Testamentum quoque quod ante furorem consummavit, valebit et bonorum possessio ex eo testamento competit. An vero superveniens furor sponsalia vel matrimonium dirimat, inferius dispicietur.

119. 6. denique *minae, justus metus ac violenta* 6.
coactio matrimonialis consensus libertati adversan- me coi
tur. Vim et coactionem definiunt *majoris rei impetum, qui repelli non queat*, sed renitentem et invitum adigat, l. vis. 2. ff. quod metus causa; metum vero instantis et imminentis vel minis denuntiati periculi fugam, c. cum locum x. de sponsal.: *Cum locum non habeat consensus, ubi metus vel coactio intercedit, necesse est, ut ubi assensus cujusque requiritur, coactionis materia repellatur. Matrimonium autem solo consensu contrahitur, et ubi de ipso quaeritur, plena debet securitate ille gaudere, cujus est animus indagandus, ne per timorem sibi dicat placere, quod odit et sequatur exitus, qui de invitis solet nuptiis provenire.* c. Consultationi eod.: *Illis*, *qui asserunt*, *se in sponsos nunquam veraci-*

ter consensisse, sed metu illato compulsos verba protulisse consensus, licet animo dissentirent, non statim deneganda est audientia. Sed de illato metu est cum diligentia inquirendum, et si talis metus inveniatur illatus, qui potuit cadere in constantem virum, erunt non immerito audiendae. l. Nihil consensui. 116. in pr. de R. J.: *Nihil consensui tam contrarium est quam vis ac metus, quem comprobare contra bonos mores est.* Conjunge tot. tit. ff. et C. Quod met. caus. gest. Distinguendum tamen primo *inter metum justum* (qui oritur ex comminatione eorum, quae jure ac merito quis exhorrescit, qualia sunt mors, cruciatus corporis, carcer, tormenta, amissio bonorum vel omnium, vel maximae partis, periculum pudicitiae. Scholastici complectuntur ea hoc versiculo:

Stupri sive status verberis atque necis),

et inter *metum vanum ac leviculum,* qui exsistit non eorum, qui metuuntur, sed illorum, qui metuunt culpa. Non enim posterior, sed prior irrita reddit sponsalia. Secundo inter *metum verum,* qui in constantem virum cadit, ac *metum reverentialem,* non enim hic, sed ille tantum impedit matrimonium, nec *minus libere consensisse intelligendus est filius, quod ex reverentia erga patrem consenserit,* l. si patre. 22. ff. de rit. nupt. Bellarminus de matrim. c. 19. circa fin. profert hac de re distinctionem non contemnendam. *Tribus modis* (inquit) *intelligi potest, ut pater dicatur filium cogere ad matrimonium. 1. Ut filium plane dissentientem et invitum cogat vivere cum aliqua, quam velit ejus uxorem esse, et hoc non potest fieri, et si fiat, matrimonium est nullum. 2. Ut filium assentiri cogat injecto metu mortis aut alio cadente in constantem virum, et hoc etiam patri minime licet. Neque matrimonium illud esset ratum, quoniam ad matrimonium non solum consensus, sed etiam consensus liberrimus contrahentium exigitur, cum matrimonium sit vinculum perpetuum et natura sua benevolentiam et amicitiam eamque summam requirat. 3. Ut filium ad assentiendum inducat auctoritate paterna imperando, quando re vera filio id conducit, ita ut secundum rectam rationem dissentire non possit, et hoc patri licet et filius obedire tenetur. Et licet hoc etiam sit suo modo cogere et metum incutere mortis aeternae, non tamen propterea matrimonium illud diceretur coactum neque irritum esset, quia metus ille gehennae non proprie incutitur ad hoc, ut iste uxorem ducat, sed per se consequitur praecepti transgressionem.* De prima et secunda coactionis specie agit l. Non cogitur. 21. ff. de rit. nupt.: *Non cogitur filiusfamilias uxorem ducere.*
125. Quodsi ergo parentes eum vi cogere et tyrannice agere velint, res deferenda est ad magistratum, cujus est causam discutere et filium, si nimis acerbe prematur, ab injusta violentia defendere. De tertia coactionis specie agit. l. Sed quae ff. de sponsalibus: *Quae patris voluntati non repugnat, consentire intelligitur. Tunc autem solum a patre dissentiendi licentia filiae conceditur, si indignum moribus vel turpem sponsum ei pater eligat.* Item l. Si patre. 22. ff. de rit. nupt.: *Si patre cogente ducit uxorem, quam non duceret, si sui arbitrii esset, contraxit tamen matrimonium, quod inter invitos non contrahitur, maluisse hoc videtur.* Leges civiles etiam hic distinguunt inter filium et filiamfamilias. Filius non potest cogi ad ducendam eam, quam recusat, filia autem consentire cogitur, si pater eam honesto viro despondeat. l. nec filium. l. non cogitur. de rit. nupt. Distinguunt insuper inter *causas metus,* ut ejus qualitas et magnitudo rectius aestimari possit. Incutitur enim is vel *divinitus* casu quodam fortuito, vel *humanitus,* idque vel a *magistratu,* vel a *parentibus,* vel ab *eo qui desponsationem ambit.* Si casu fortuito divinitus incutiatur metus, videlicet si quis matrimonium promittat in discrimine belli, naufragii, pestis, mortis, direptionis bonorum etc. tunc sponsalia non redduntur irrita, quia is metus ad illum actum sponsionis efficiendum non est a Deo illatus. Si magistratus potentior metum incutiat, in majoribus habebitur justus metus, non autem in minoribus. Si parentes metum inferant, itidem distinguendum inter *minas atroces,* utpote si mortem, verbera, exhereditationem etc. et *leviores,* si paternam indignationem minentur. Idem judicium de violentia, quam procus vel per ipsum immediate, vel per alium mediate infert Notandum etiam illud, quod semper habendus sit respectus non solum ad eos, qui vim inferunt, et ad objecta sive media, per quae vis infertur et quarum rerum comminatio proponitur, sed etiam et quidem cumprimis ad eos, qui vim sustinent, quod enim in viro justum metum efficere non posset, in feminis natura timidioribus eum efficere poterit. Porisma hujus assertionis esto, quod parentes non debeant vel aucupandarum divitiarum, vel externorum commodorum causa liberos plane invitos ac repugnantes cogere, qua de re plura diximus superius, ubi liberum contrahentium consensum in nuptiis jure divino et humano requiri ostendimus.

120. Ex eo, quod *liberum* tum partium contrahentium, tum eorum, in quorum potestate sunt, consensum ad justas et legitimas nuptias requiri ac libertati consensus matrimonialis violentam coactionem adversari diximus, facile colligitur, cum consensu legitimo ac libero in nuptiis requisito extreme pugnare *raptum,* quem definiunt, quod sit *ablatio humani corporis vi et libidinis causa facta.* Molradus de matrim. p. 127: *Raptus est, cum quis honestae famae feminam sive virgo, sive vidua, sive monialis sit, invitis illis, quorum in potestate est, libidinis gratia abducit.* Circa eum notanda sunt tria. *1. Objectum,* in quibus scilicet personis raptus committatur. Rapiuntur non tantum puellae virgines honestae vel ingenuae, sive jam desponsatae fuerint, sive non, vel quaelibet viduae feminae, licet libertinae vel servae alienae sint, sed etiam nuptae mulieres, quarum raptores duplici tenentur crimine, tam adulterii scilicet, quam rapturae. Quin imo in

De raptu.

propriam etiam *sponsam* raptus crimen committi potest. l. Raptores. C. de rapt. virgin. *Meretrices* autem non rapiuntur, sed tantum vi tolluntur, et tunc non est actio raptus, sed tantum injuriarum. *2. Forma.* Raptus committitur, si ejusmodi personae enumeratae e custodia parentum vel tutorum vel curatorum vel patronorum vel dominorum rapiantur, ut illegitimi congressus exerceantur sive volentibus, sive nolentibus virginibus, sive aliis mulieribus tale
XV. 126. facinus fuerit perpetratum, sive sequatur matrimonium, sive minus. Rationem addit Justinianus d. l. Raptores: *Si enim ipsi raptores metu vel atrocitate poenae ab hujusmodi facinore se temperaverint, nulli mulieri sive volenti, sive nolenti peccandi locus relinquetur, quia hoc ipsum velle mulierum ab insidiis nequissimi hominis, qui meditatur rapinam, inducitur. Nisi etenim eam solicitaverit, nisi odiosis artibus circumvenerit, non faciet eam velle in tantum dedecus sese prodere.* *3. Poena.* Justinianus d. l. poenam raptus statuit capitalem, ita ut etiam socii et qui raptori opem tulerunt, eadem poena comprehendantur: *Si in ipsa rapina et adhuc flagranti crimine comprehensi fuerint, a parentibus virginum vel ingenuarum vel viduarum vel quarumlibet feminarum, aut earum consanguineis, aut a tutoribus vel curatoribus vel patronis vel dominis convicti interfici permittuntur, quin et illi, qui raptoribus auxilium invasionis tempore praebent, impune occidi possunt. Si fuga sibi consulant, magistratus ac judices magnam solicitudinem adhibere jubentur, ut eos possint comprehendere et comprehensos in tali crimine post legitimas et juri cognitas probationes sine fori praescriptione durissimis poenis afficere et mortis supplicio condemnare, nec ulla ad superiorem magistratum appellandi ipsis datur licentia.* Ac si quidem ancillae vel libertinae sint, quae rapinam passae sunt, raptores tantummodo supra dicta poena plectuntur, substantiis eorum nullam diminutionem passuris; sin autem in ingenuam personam tale facinus perpetretur, etiam omnes res mobiles seu immobiles raptoris et eorum, qui illi adfuerunt, cedunt raptae etc. Rationem hujus severitatis Imperator addit hancce: *Nullo modo nulloque tempore datur a nostra Serenitate licentia eis consentire, qui hostili more in nostra republica matrimonia student sibi conjungere* etc. In const. eccles. elect. Augusti in cap. de poena scortat. et adult. fol. 116. poena raptus ac stupri violenti statuitur itidem *capitalis*, sive a conjugato, sive a coelibe, sive in virginem, viduam, nuptam vel etiam meretricem committatur. Canones Pontificii poenam capitalem praepostera quadam lenitate raptori remittunt, si confugerit ad ecclesiam et poenitentiam egerit. Vid. tit. decretal. de raptoribus et incend. *An inter raptorem et raptam matrimonium constare possit*, de eo dispiciemus inferius.

Quaestiones de qualitatibus

121. Atque haec de consensu *legitimo ac libero* dicta sint. Ceterum cum superius dictum fuerit, requiri insuper, ut consensus sit *verus*, *mutuus et exterius declaratus*, quaeritur hoc loco 1. *An is, qui simulato animo sese consensisse dicat, ad nuptias cogendus sit?* Proponitur ejusmodi casus cap. Cum tua. 26. x. de sponsalibus: *Cum juvenis quidam omnia expertus esset, ut honestam mulierem ad stuprum induceret, aliter vero ad id eam inducere non potuisset, quam ut fidem matrimonii ei daret, hac tandem fraude usus est, ut sub Johannis nomine, cum aliter ipse vocaretur, conjugium ei promitteret his verbis: Johannes te desponsat; quo dolo illecta mulier copiam sui fecit; postmodum vero testatus est, nunquam sibi animum fuisse eam ducendi, illa vero fidem matrimonii datam sibi petiit servari.* Inde quaesitum quid juris? Pontifex respondit, *conjugium non fuisse contractum, nec impostorem ad mulierem ducendam debere cogi.* Hoc responsum Pontificiis exagitat Beza lib. de repud. ac divort. p. 85. ac pluribus demonstrare conatur argumentis, sponsalia fuisse rata ac firma et impostorem ad ea, quae promisit, servanda cogi posse. Contra vero Albericus Gentilis lib. 2. de nupt. c. 5. p. 283. ac Cypraeus de spons. p. 72. pontificis sententiam judicant verissimam, quod scilicet ejusmodi sponsalia sint nullius roboris aestimanda, nec cogendum esse deceptorem ad eorum XV
consummationem, quorum sententiam et nos probamus, quia praeter alia horum sponsaliorum vitia, errorem scilicet nominis cum *personae errore* conjunctum ac *dolum*, manifestum est, quod deficiat *contrahentium consensus*, qui praecipue tanquam basis et quasi anima in contractu matrimoniali requiritur. Impostor enim ille non habuit animum hanc mulierem ducendi, sed libidini suae per carnalem cum ea commixtionem satisfaciendi, jam vero simulatio non habet consensum et simulata censentur pro infectis. Si dicas, *hac ratione bipatentes fores hominum levitati aperiri, quilibet enim poterit obvertere, se non vero, sed ficto et simulato animo consensisse*, respondeo, impostorem ejusmodi, licet ad nuptias cogi non debeat, gravissima tamen poena in aliorum terrorem esse afficiendum. Praeterea si ex circumstantiis constet, illam de simulato promisso exceptionem esse confictam, utpote si in praesentia honestorum virorum fidem matrimonialem alteri dedit, si promissionem iteravit, si ut sponsam eam habuit etc. merito non audiendus talis impostor cum sua exceptione, sed in proposito casu non conjugii ineundi, sed libidinis explendae animus in hoc impostore conspicitur.

122. Quaeritur 2. *An muti et surdi etiam in matrimonium consentire possint?* Ratio dubitandi ea est, quod non possint consensum illum exterius declarare. Sed monuimus superius, declarationem consensus fieri non solum verbis, sed etiam gestibus et signis externis. Quamvis ergo quidam disputent, ut natura surdi et elingues non possint testamentum vel stipulationem facere, cum non sint solennium, quae in illis requiruntur, capaces, ita eosdem non posse sponsalia contrahere; praeferenda tamen illorum sententia, qui statuunt, eis non posse

simpliciter et absolute conjugii ineundi potestatem denegari, si ad illud sint apti nati et consensum ac voluntatem suam certis signis externis testentur, alias a nuptiis arcerentur illi, quos naturae propensio ad legitimam conjunctionem impellit. Quodsi enim etiam inter absentes *per nuntium vel epistolam* sponsalia contrahi possunt, l. sufficit. ff. de sponsalib. quale exemplum suppeditant Isaaci et Rebeccae sponsalia Genes. 24. quidni etiam mutus ac surdus per externa quaedam signa, quae sint verbis vicaria, suum in nuptias consensum exprimere possit? Exstat hac de re Innocentii III. rescriptum ad episcopum Arelatensem, c. Cum apud. x. de sponsalib.: *Consuluisti nos, utrum mutus et surdus alicui possint matrimonialiter copulari. Ad quod tibi respondemus, quod cum per prohibitionem sit edictum de matrimonio contrahendo, ut quicunque non prohibetur, per consequentiam admittatur, et sufficiat ad matrimonium solus consensus illorum, de quorum quarumve conjunctionibus agitur, videtur, quod si talis velit contrahere, sibi non possit vel debeat denegari, cum quod verbis non potest, signis valeat declarare.* De coeco et surdo negat Carerius lib. 1. de nupt. c. 4. *quia promissio in sponsalibus ortum ducat a duobus sensibus externis, visu scilicet et auditu.* Sed nulla hic apparet diversitatis ratio, quin si muto et surdo consensus declaratio et potestas ineundi conjugii datur, etiam coeco et surdo eadem sit concedenda.

ex- … ar.

123. Quaeritur 3. *An tacitus contrahentium consensus sufficiat, an requiratur expressus?* Expressus consensus vocatur, quando filius vel filia verbis expressis vel signis in oculos incurrentibus, utpote arrhae receptione Genes. 34, v. 53. dextrae porrectione Tob. 7, v. 15. consensum suum testantur; tacitus, quando filius vel filia sese despondentibus non contradicunt, id est quando nec verbis, nec
128. signis consensum suum exprimunt, sed praesentes sunt in desponsatione et tacent. Atque hic tacitus consensus sufficit, si a patre fiat desponsatio, l. In sponsalibus 7. ff. de sponsalib. *intelligi semper filiae patrem consentire, nisi evidenter dissentiat.* Julianus scribit l. Sed quae. 12. eod: *Quae patris voluntati non repugnat, consentire intelligitur.* Sed si a tutoribus, fratribus, cognatis etc. fiat desponsatio, non sufficit consensus tacitus, sed requiritur expressus; rationem assignant eam, quod non sit tanta potestas tutorum, fratrum, cognatorum etc. quanta est parentum, unde etiam jure civili filia patri eam despondenti consentire cogitur et uno solum casu dissentiendi facultatem habet, nimirum *si indignum moribus vel turpem generum pater elegit*, l. sed quae patris. ff. de sponsalibus; sed in tutoribus aliter se res habet. Illi enim non possunt pupillis imperare, ut huic vel illi nubant, sed omnia ex pupillorum voluntate fieri debent, l. si puellae eod. Vid. Cypraeus de sponsalib. cap. 6. num. 14.

SECTIO III.

DE CAUSA MATRIMONII ANTECEDENTE AC DISPONENTE, HOC EST DE SPONSALIBUS.

124. Consensus, qui est efficiens matrimonii causa, declaratur non solum in nuptiis, sed etiam in *sponsalibus*, quae sunt causae nuptiarum antecedentes, disponentes ac praeparantes, ideo hoc loco de sponsalibus agere non erit inconveniens. Antequam vero ad sponsaliorum naturam declarandam progrediamur, notandum est, haud immerito duplicem consensum statui, *sponsalitium* et *nuptialem*. Quamvis enim generaliter loquendo consensu tam sponsalia, quam matrimonium confiant, tamen alius est consensus, per quem *sponsalia*, alius, per quem *matrimonium* contrahitur, quod patet 1. *ex contrahentium intentione.* Qui in sponsalia consentit, non habet sibi hunc propositum finem, quod eo ipso statim tempore maritus fieri et matrimonium consummare velit, sed sponsus fiat et post intervallum aliquod temporis nuptias contrahat; qui vero in nuptias consentit, eo ipso statim tempore maritus fieri expetit. 2. *Ex consensus geminatione.* In omnibus omnino ecclesiis receptum, ut sponsus ac sponsa, antequam per sacerdotalem benedictionem copulentur, in ecclesiae facie publice interrogentur, an in conjugium consentiant, cum tamen jam ante in sponsalia consenserint. 3. *Ex sponsaliorum et nuptiarum, quibus consensus adhibetur, distinctione.* Si sponsalia a nuptiis vere et realiter sunt distincta, utique etiam consensus sponsalitius a consensu matrimoniali merito distinctus censetur. Connexio patet, quia non possent nuptiae a sponsalibus et sponsalia a nuptiis distingui, si consensus sponsalitius, qui in sponsalibus declaratur, esset omnibus modis idem cum consensu nuptiali, hoc est tota et integra nuptiarum causa, cum causa sufficiente in actu posita necessario ponatur effectus. Sed sponsalia a nuptiis distingui, et quidem necessario distingui, sub finem hujus articuli demonstrabitur, utique ergo etiam sponsalitius consensus a nuptiali est distinguendus. 4. *Ex rei ipsius natura et conditione.* Aliud est promittere, aliud promissionem implere et quod promissum est, in effectum deducere. Aliud est nuptias contrahere, aliud ad contrahendas nuptias sese obligare. Qui in sponsalia consentit, non statim nuptias contrahit, sed intra certum tempus nuptias se contractu- XV. 129.
rum promittit. Annotabo hac de re verba Hemmingii de conjug. pag. 46. *Spectatur*, inquit, *consensus et in sponsalibus, et in nuptiis, ut ille sit pactionis de futuro conjugio, hic autem de praesenti. Consensus in sponsalibus est causa disponens ad futuras nuptias, ideo recte dicitur, sponsalia esse promissiones de accipienda uxore, qualibuscunque tandem verbis fiant. Consensus in nuptiis est causa efficiens conjugii, qui dicitur consensus cohabitationis et individuam vitae consue-*

Consensus duplex, sponsalitius et matrimonialis.

tudinem retinendi. Idcirco recte asseritur, nuptias esse, quibus accipitur uxor et ratificatur promissio prius facta. Longe enim aliud est promittere quam facere, et longe aliter judicandum est de promissis nuptiis quam de ratificatis et consummatis. Quapropter vere dictum esse existimo de consensu sponsalium: consensus causa est nuptiarum, sed non tota; et rursus vere dicitur: consensus facit conjugium, cum de consensu, qui in nuptiis fit, loquimur. Cypraeus de spons. c. 5. §. 1. num. 4: *Regula illa, quod nuptias non concubitus faciat, sed consensus, intelligenda est non de promissione, quae fit in sponsalibus, ubi futuras nuptias quis promittit, sed de consensu conjugali, hoc est mariti promittentis et consentientis nuptiis praesentibus accipientisque in uxorem copulatam et traditam, et ex eo tempore possidentis;* unde etiam concludit §. 37. n. 4. in nuptiis *geminum* requiri consensum, sponsalem et conjugalem. *5. Ex juris dispositione.* Sponsalia sicut nuptiae consensu contrahentium fiunt, et ideo *sicut nuptiis, ita sponsalibus filiamfamilias consentire oportet,* ait Julianus l. sponsalia. 11. ff. de sponsalibus. *In sponsalibus consensus eorum exigendus est, quorum in nuptiis desideratur,* ait Paulus l. in sponsalibus eod. Utique ergo alius est sponsaliorum, alius nuptiarum consensus. *6. Ex multiplici ad absurdum deductione.* Si non differret consensus sponsalitius a nuptiali, nihil discriminis esset inter *μνηστεύεσθαι* et *γαμεῖν*, inter affectionem sponsalem et maritalem, inter uxorem promissam et traditam; sponsa posset et deberet sponso carnaliter cohabitare, sponsalia non possent propter alias causas dissolvi quam matrimonium consummatum, nec inter impuberes nec cum conditione contrahi, quia matrimonium eo modo contrahere non licet etc. quae omnia sunt absurda et *ἀσύστατα.* Plura afferemus sub finem hujus sectionis.

Sponsaliorum. 1. Nomenclaturae. 125. Praemissa isthac distinctione, quae ad plurimarum quaestionum *ἐπίλυσιν* adhiberi potest, ad sponsaliorum naturam declarandam descendimus initio tractationis facto ab *ὀνοματολογίᾳ.* Sponsalia Verrius Flaccus, ut est apud Pompejum Festum, inde dicta existimat, *quod sponsus et sponsa olim σπονδὰς interpositis rebus divinis facerent;* quidam deducunt *a sponte*, quod tales stipulationes futuri conjugii debeant esse spontaneae; sed rectius dicta censentur *a spondendo*, quia non parentes solum et qui eorum loco sunt, filium ac filiamfamilias despondent, *sed sponsus etiam futuram conjugem sibi stipulatur et spondet, unde sponsi ac sponsae nomen exstitit.* Ulpianus l. sponsalia. 2. ff. de sponsal.: *Sponsalia dicta sunt a spondendo, nam moris fuit veteribus stipulari et spondere sibi uxores futuras.* Florentinus l. 3. eod. unde et sponsi sponsaeque appellatio nata est. Conjunge Gellium libr. 4. noct. Attic c. 4. ubi ex Servio Sulpitio et Neratio Prisco veteres sponsaliorum ritus adducit. Quia
XV. 130. vero spondere proprie dicitur, qui pro alio promittit non jussus vel rogatus, sed sponte, ut notant interpretes in authent. de fidejuss. ideo sponsores non promissores dicuntur, qui puellas promittunt, ut verecundiae ac pudori puellarum haec modestia condonetur. Alciatus libr. 1. parerg. c. 2. Piso Soaccius de spons. part. 1. pag. 9. Desponsationis a parentibus factae exemplum proponitur Gen. 24, v. 51. ubi Eleazaro petenti, Rebeccam Isaaco filio domini sui uxorem dari, Bethuel parens et Laban frater puellae respondent: *En Rebecca coram te est, tolle eam et proficiscere, et sit uxor filii domini tui.* Tob. 7, v. 15. Raguel apprehendens dextram filiae suae dextrae Tobiae tradidit dicens: *Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob vobiscum sit et ipse vos conjungat impleatque benedictionem suam in vobis.* Ubi proponimus hanc regulam: Illae demum filiorum ac filiarum desponsationes sunt benedictae, quae fiunt a parentibus, qui Dei vices hac in parte gerunt. Ut enim Deus ipse in paradiso Evam primam sponsam Adamo adduxit ac despondit, ita adhuc per parentes et ecclesiae ministros sponsum ac sponsam copulat, ut sit desponsatio et copulatio ipsi grata et benedicta. Rabinis sponsalia dicuntur קִדּוּשִׁין a sanctissimo conjugii foedere, quod in illis pangitur.

126. Sponsaliorum nomen in jure civili variis modis accipitur. Dicuntur enim sponsalia 1. *arrhae sponsalitiae,* quae a sponso dantur sponsae, l. 1. C. si nupt. ex rescript. pet. 2. *Donatio propter nuptias,* l. 2. C. de secund. nupt. 3. *Munera sponsalitia,* l. 3. C. de donat. ant. nupt. vel propter nupt. et spons. ubi Cujacius in par. 4. *Convivia sponsalibus adhibita,* Cicero lib. 2. epist ad Quintum fratrem loquens de sponsalibus inquit: *Huic convivio Quintus defuit.* 5. Proprie et huic loco convenienter sponsalia *solennem futurarum nuptiarum sponsionem* notant ac definiuntur, quod sint *mentio ac repromissio futurarum nuptiarum,* l. 1. ff. de sponsalibus. c. Nostrates. 30. q. 5. ubi *mentio* idem notat quod interrogatio, *promissio* vero seu *repromissio* idem quod responsio, *qui enim poscit, mentionem facere dicitur, qui respondet, repromittere.* Alberic. Gentilis lib. 2. de nupt. c. 1. Mejerus in colleg. Argent. ad tit. ff. de spons. n. 2. Vocatur autem illa sponsio *nuptiarum futurarum* repromissio, quia promissio debet esse mutua et reciproca, non enim sponsalia fiunt, si vir accepta mulieris manu dicat, *do tibi fidem de te in uxorem accipienda,* nisi etiam illa tacite aut expresse idem promittat. Thad. Piso Soaccius de sponsal. part. 1. quaest. Quid sint sponsal. num. 1. nec tamen ob id necessarium, ut correcto textu legatur pro mentione *mutua repromissio,* ut Hotomannus in lex. et Wesenbecius in parat. disputant, quia mentio notat talem compellationem, quae pollicitationem habet ex parte compellantis, ea quippe rogationi semper inest, ut quidquid rogat, ex sua parte se paratum significet. Hilligerus in Donell. enucl. libr. 13. c. 18. lit. B.

127. *Causa efficiens* sponsaliorum est consensus 2.
tum contrahentium, tum eorum in quorum potestate ef X
sunt. Ulpianus l. 4. ff. de sponsalib.: *Sufficit nudus consensus ad constituenda sponsalia.* Paulus l. 7. eod.: *In sponsalibus etiam consensus eorum*

exigendus est, quorum in nuptiis desideratur. Julianus l. 11. eod.: *Sponsalia sicut nuptiae consensu contrahentium fiunt, et ideo sicut nuptiis, ita sponsalibus filiamfamilias consentire oportet.* Quae ergo de consensu in genere diximus, ea ad consensum sponsalitium in specie sunt applicanda, ubi tamen notant interpretes inter *sponsalitium* et *nuptialem* consensum hanc inter cetera etiam dari differentiam, quod solus parentum consensus destitutus contrahentium consensu possit esse sponsalitius, sed nuptialis esse nequeat, nisi contrahentium consensus expressus vel tacitus accedat. Potest enim pater pro filio, mater pro filia, tutor pro pupillis sponsalia, non tamen nuptias contrahere; sed enim quia talia sponsalia non aliter sortiuntur effectum, nisi quando liberi in legitima aetate constituti tacite vel expresse consentiunt. c. unic. de despons. impub. in 6. (quod enim in c. 1. de desp. impub. dicitur, *postquam filius pervenerit ad perfectam aetatem, debere id adimplere*, ibi debere exponunt per posse l. ff. de jurisd. omn. judic.), ideo non immerito statuitur, id quod pater pro filio, mater pro filia, tutor pro pupillis egerunt, non esse proprie et accurate loquendo sponsaliorum nomine appellandum, antequam consensus illorum, de quorum nuptiis agitur, postmodum accedat. Si enim essent vera sponsalia, sortirentur etiam sponsaliorum effectum, cum causa in actu perfecto constituta non possit non proprium suum producere effectum. Ad causam efficientem sponsaliorum pertinet eorundem *origo*, longe antiquissima merito censetur, cum vestigia ejus exstent in adductione Evae sponsae ad sponsum Adamum. Quod ergo jurisconsulti dicunt, *sponsalia esse juris civilis*, id de solennitatibus sponsaliorum accipiendum, non de prima eorum origine.

uria. 128. *Materia* sponsaliorum sunt personae contrahentes, de quibus haec generalis regula traditur: Quicunque nuptias, illi etiam sponsalia contrahere possunt, et vicissim, qui nuptias, illi etiam sponsalia contrahere prohibentur, cum sponsalia sint *futurarum nuptiarum promissio* atque aditum ad nuptias parent. Sic Modestinus l. Tutor. 15. ff. de sponsal. tutori pupillam suam uxorem ducere vel filio suo in matrimonio eandem adjungere illicitum esse rescribens addit: *Scias tamen, quod de nuptiis tractamus, etiam ad sponsalia pertinere.* Ulpianus etiam l. Oratio. 16. eod. *in oratione imperatorum, quae quasdam nuptias in personam senatorum inhibuit, de sponsalibus nihil locuta etiam sponsalia ipso jure nullius censeri momenti rescripsit, ut suppleatur* (inquit), *quod orationi deest.* Paulus l. si quis. 60. §. 5. ff. de ritu nupt.: *Quamvis verbis orationis cautum sit, ne uxorem tutor pupillam suam ducat, tamen intelligendum est, ne desponderi quidem posse. Nam cum qua nuptiae contrahi non possunt, haec plerunque ne quidem desponderi potest, nam quae duci potest, jure despondetur.* Addenda tamen huic regulae duplex limitatio. 1. Si sit eadem ratio nec evidens quaedam diversitas occurrat. Sic mulier intra annum luctus constituta sponsalia celebrare potest, non tamen nuptias; ratio diversitatis pendet ex eo, quod *turbatio sanguinis, σύγχυσις τῆς γονῆς*, in nuptiis, non in sponsalibus metuenda l. 10. §. 1. de his qui not. infam. Hilligerus in Donell. enucl. libr. 1. c. 18. Cypraeus de sponsal. c. 13. §. 88. Jure civili *rector provinciae* et ad eum pertinentes ex provincia sibi commissa uxorem ducere non poterant, sponsalia tamen contrahere illis licebat. l. un. C. si rect. provinc. l. 38. de rit. nupt. Duarenus de rit. nupt. c. 3. 2. Si personae contrahentes ad pubertatis annos pervenerunt. Sponsalia enim *inter impuberes* contrahuntur, modo septimum annum compleverint. Modestinus l. sponsalibus. 14. XV. 132.
ff. de spons.: *In sponsalibus contrahendis aetas contrahentium definita non est, ut in matrimoniis, quapropter et a primordio aetatis sponsalia effici possunt, si modo id fieri ab utraque persona intelligatur, id est si non sint minores quam septem annis.* (Quod Augustus constituit, *ea demum sponsalia probari et admitti, quibus biennio post justae ac legitimae nuptiae accedere possent, ut proinde minores natu decem annorum virgines frustra sponsae haberentur*, ideo factum est, quod praetextu sponsaliorum, quae ad exitum et effectum per sponsarum immaturam aetatem brevi perduci non poterant, legi fraudem fieri ac praemia legis Juliae ac Papiae captari animadvertisset Dio lib. 54. Sueton. in Augusto.) Jure canonico eadem aetas definita est. c. De illis. c. Literas de desp. impub. quia voluntas cadit in impuberem, qui septem annorum aetatem complevit. l. Si infanti. §. ult. et l. potuit. C. de jure delib. Quodsi ante fuerint contracta, accedente post septimum annum legitimo consensu convalescunt. c. Duo pueri de desp. impub. Quidam hic addunt limitationem, si *malitia suppleat aetatem eademque legitime probetur*, sponsalia etiam ante septennium contracta esse rata, Thomas 4. sent. dist. 27. q. 2. art. 2. Covarruvias de spons. c. 2. num. 1. ex c. Juvenis de sponsal. sed Alberico Gentili lib. 5. de nupt. c. 1. satius videtur ad evitandas cavillationes et controversias, quae ex incertitudine orirentur numero annorum jure civili definito insistere. Illud tamen certi juris est, convalescere sponsalia ante septennium contracta sequenti cohabitatione, ex qua indicium secuti consensus fieri queat. d. c. duo pueri. et ibi canonistae. Ac de impuberum desponsationibus lege concessis haec quidem ita disputantur, sed experientia testatur, tales desponsationes impuberum raro feliciter cedere, cum parentes in illis non tam conjugum quam opum et potentiae conjunctionem plerumque spectent, unde ex sacro codice *desponsationis impuberum* vix poterit afferri probatum aliquod exemplum.

129. *Forma sponsaliorum* consistit in modo, quo 4. Forma.
contrahuntur. Olim non nisi *stipulatione* perficiebantur, hodie vero etiam *nudo consensu* seu pactionibus perfici solent, unde etiam per nuntium et epistolam inter absentes perfici possunt. Ulpianus l. 4. ff. de sponsal.: *Sufficit nudus consensus ad constituenda sponsalia. Denique constat, et absenti*

absentem desponderi posse et hoc quotidie fieri. Exemplum proponitur in sponsalibus Isaaci et Rebeccae, Gen. 24. Ceterum modi, quibus sponsalia contrahuntur, varie enumerantur. Carerius libr. 1. de matrim. c. 6. tribus modis ea contrahi censet: 1. *absolute* dicendo, *accipio te in meam,* c. si inter. de sponsal.; 2. *non absolute sed cum termino obligatorio,* ut *promitto* c. fin. de despons. impub. quae promissio fieri potest, vel per donationem arrharum, l. arrhis. C. de spons. vel per subarrhationem, id est annuli immissionem, c. ultim. de despons. impub.; 3. *juramento,* c. ex literis c. Praeterea de sponsal. In primo modo dicit esse obligationem *veritatis;* in secundo obligationem *veritatis et promissionis;* in tertio obligationem *veritatis, promissionis et juramenti.* Piso Soaccius de spons. p. 16. hos enumerat modos. Contrahuntur sponsalia 1. *pure et sine conditione,* quando non est expresse addita conditio, c. Quemadmodum de jurejur; 2. *adjecta die,* cum quis intra certum temporis spatium aliquam se in uxorem ducturum promittit, c. Sicut ex literis de spons.; 3. *sub conditione,* cum in aliquem casum vel eventum differuntur, vel cum quis se contracturum, si quid factum fuerit vel non fuerit, pollicetur; 4. *tacito consensu,* cum patri sponsalia pro filio contrahenti filius non contradicit, c. unic. de desponsal. impub. in 6. 5. *nuda conventione,* c. ad audientiam de sponsal.;
XV. 133. 6. *per stipulationem,* c. 2. de sponsal.; 7. *cum jurejurando,* c. de illis de sponsal.; 8. *fidei datione,* quae juramento aequiparatur, c. Pervenit de fidejussoribus; 9. *per nuntium vel epistolam,* l. Sufficit. ff. de sponsalib.; 10. *per annuli traditionem,* quae dicitur subarrhatio, c. si quis desponsaverit. 27. quaest. 2. ubi tamen notandum, annuli dationem non sufficere ad sponsalia constituenda, nisi verbis exprimatur vel aliter significetur, annulum in hoc a viro dari et mulierem sponsaliorum nomine eundem recipere. c. illud. 15. q. 1. c. Ne quis. 22. quaest. 2. Distinctius progredi possumus hoc modo.

5. Distinctiones sponsaliorum ex forma petitae. 1. Inter sponsalia de futuro et de praesenti.

130. Sponsalia 1. juxta canonistas contrahuntur per verba vel *futuri,* vel *praesentis* temporis. c. sicut. extra de sponsal. unde sponsalia distinguunt in ea, quae sunt *de futuro* et quae sunt *de praesente.* Sponsalia *de futuro* vocant, quae per verba de futuro concipiuntur, ut *promitto, quod dabo tibi, accipiam, ducam te in uxorem;* sponsalia de *praesente* vocant, quae per verba de praesenti concipiuntur, ut *accipio te in uxorem, duco te vel do tibi in uxorem.* De hac sponsaliorum distinctione diversimode judicant, qui causis matrimonialibus explicandis operam navarunt. Hotomannus in libr. de castis nupt. part. 3. c. 7. p. 174. prolixe eam impugnat, quem plerique jurisconsulti sequuntur. Theologi vero distinctionem inter sponsalia de futuro et praesenti non simpliciter repudiant, sed ad sanum sensum reducere laborant, quid ergo hac de re statuendum? 1. Si *juris civilis dispositionem* respicere velimus, proprie et accurate loquendo non dantur sponsalia de praesente, quia sponsalia definiuntur *mentio et repromissio futurarum nuptiarum,* ergo consensus sponsalitius exprimendus est verbis futuras nuptias respicientibus. Ut enim promissio muti a muto, sic sponsalia a nuptiis differunt, unde *spes matrimonii et speratae nuptiae* appellantur. Proinde jure civili non dantur alia sponsalia quam de futuro et quae vocantur *de praesenti,* sunt verum matrimonium contractum, licet non consummatum ac non nisi improprie et καταχρηστικῶς respectu copulae et cohabitationis, quae in illis spondetur, appellantur sponsalia, Gentilis lib. 2. de nupt. c. 23. Agnoscunt hoc quidam ex ipsis canonistis. 2. Si *canonistarum sensum et intentionem* respiciamus, non potest probari distinctio inter sponsalia de praesente et futuro. Ipsi enim fundamentum illius distinctionis quaerunt in formulis illis usitatis: *Accipio te in meam et accipiam te in meam,* et in solo discrimine temporis grammatici, quo formulae illae solennes invicem differunt; cum tamen in aliis linguis, praesertim in nostra vernacula, differentia illa temporis observari nequeat ac verbum praesens *accipio,* per quod sponsalia de praesenti constitui volunt, nuptiis, non sponsalibus contrahendis sit accomodatum. Quinimo cum conjugium sacramentum esse statuant, videntur in verbis illis solennibus *formam sacramenti* statuere, qua mutata non inducatur efficax obligatio matrimonialis, sed vulgaris duntaxat promissio, a qua recedere cuique parti XV
sit integrum. 3. Si quaeratur de distinctionis hujus *ad bonum sensum accommodatione,* non negamus, eam dari posse atque eam quidem multiplicem. Lutherus in lib. de causis matrimon. tom. 5. Jenens. p. 241. sponsalia *de futuro* vocat, quibus adjecta est aliqua conditio, ut *ducam te, si exspectaveris triennium, si parentes consenserint.* Per hanc enim conditionem promissioni adjectam in futurum aliquem casum vel eventum nuptiae differuntur, quo sensu et respectu sponsalia de futuro appellari eadem posse Lutherus censuit. Quidam sponsalia de *futuro* vocant *impuberum desponsationes,* quae non aliter sunt ratae, quam in futuro demum tempore, postquam scilicet ad pubertatis annos pervenerunt, ipsimet libere consentiant. Alii sponsalia *de futuro* vocant *tractatus praeparatorios sponsaliorum,* in quibus nondum pactiones sponsales instituuntur, sed προβουλευτικῶς de futuris sponsalibus tractatur. Chemnicius in loc. de conjug. c. 1. p. 517: *In Scriptura V. et N. T. desponsata habetur et vocatur uxor seu conjux* Deut. 22, v. 23. Gen. 19, v. 14. Matth. 1, v. 20. *quia ergo Scriptura ita judicat de veris sponsalibus, ecclesia ut reprimeret profanam levitatem in contrahendis et rescindendis rursus conjugii tractatibus, quorum se Deus ipse auctorem et conciliatorem profitetur, distinctionem illam inter sponsalia de futuro et de praesenti probavit et recepit etc. Sponsalia de futuro sunt tractatus de futuris nuptiis celebrandis, de praesente, quando de praesentibus nuptiis dispositive tractatur.* Postea monet, *non ex cavillatione verborum, sed ex intentione, ratione et aliis circumstantiis tractatuum di-*

judicandum esse, quae sint sponsalia de praesente vel futuro, ibidemque proponit sex considerationum capita, ex quibus sponsalia de futuro agnoscantur. *1. Si verba plana et manifesta sint, quod non purus, absolutus et praesens, sed suspensus consensus fuerit*, scilicet quod disertam exceptionem annexam habuerit, nondum velle se prorsus obligari, sed liberum debere esse vel uni, vel utrique parti, ut retrocedat, vel quando contractus suspenditur cum tali additione, velle partes ea de re convenire et agere, ut certi quid concludatur et statuatur. *2. Si postea in ipsa tractatione et actione priusquam certi aliquid concludatur et statuatur, aliquid interveniat*, ut actio prorsus intermittatur vel abrumpatur. *3. Consideretur ex circumstantiis, an partes tunc voluerint non absolute aliquid certi constituere*, sed tale quid, quod postea posset, si causa incideret, etiam addita mulcta mutari. *4. An deliberato animo contractus vel pactio ita facta sit*, quod voluerint partes inde nasci obligationem et nexum conjugalem, vel ut esset initium conjugii. *5. Sponsalia, quae non pure, sed sub conditione honesta possibili contrahuntur*, sponsalibus de futuro annumerantur. *6. Desponsatio impuberum* juris interpretatione inter sponsalia de futuro censetur, nisi puberes facti mutuo consensu illa rata habeant. Haec Chemnicius, qui postea addit, *sponsalia de futuro non inducere efficacem obligationem aut nexum indissolubilem in sexto praecepto.* Quia vero omnino statuenda est differentia inter sponsalia, quae sunt promissio conjugii, et nuptias, quae sunt promissionis illius complementum, et quia alius consensus est *sponsalitius*, alius *nuptialis*, ut superius ostendimus; ideo simplicissime statuitur, sponsalia proprie dicta esse *tantum de futuro*, ideoque in sponsalibus proprie sic dictis, id est in conjugii promissione, semper subaudiendam esse conditionem, *nisi quid intervenerit*, quod promissionis impletionem, id est matrimonii inchoati ratificationem et consummationem, impediat, ex quo fundamento ad multas de sponsaliorum dissolutione quaestiones responderi potest, ut infra apparebit.

Inter . 135. usalia et litio-

131. 2. Sponsalia contrahuntur vel *pure*, vel *sub conditione. Pure* contrahi dicuntur, quibus non est expresse conditio aliqua addita, quo modo Rebecca Isaaco Genes. 24. Tobiae Sara Tob. 7. despondetur. *Sub conditione* contrahi dicuntur, quando promissio matrimonii conditione aliqua restringitur ac limitatur. Sic *Laban* filiam suam Rachelem Jacobo despondet sub conditione septennalis servitii Genes. 29, v. 18. *Booz* Ruthae promittit conjugium sub hac conditione, si propinquior ducere nolit Ruth. 3, v. 13. *Saul* filiam suam Michol Davidi despondet sub conditione, si centum praeputia Philistinorum prius attulerit 1. Sam. 18, v. 25. De sponsalibus pure et simpliciter contractis notanda est haec regula, quod ex iis nascatur efficax obligatio et actio, ut pars una contrahentium ad petitionem alterius partis ad consummandum matrimonium compelli possit, nisi scilicet sufficiens repudii causa adduci queat. De sponsalibus sub conditione contractis exstat integer titulus in jure canonico extra de condit. appos. in cujus cap. finali glossa communi suffragio recepta tria conditionum, quae sponsalibus adjici consueverunt, enumerat genera. *1. Quaedam sunt turpes et inhonestae contra substantiam ac bona matrimonii* pugnantes. Ut si dicatur: *Contraham tecum, donec invenero meliorem, ditiorem, nobiliorem, quamdiu eris bona* etc. haec conditio pugnat contra substantiam matrimonii, quippe quod est vinculum indissolubile. *Ducam te, si generationem prolis evitabis, si sterilitatis medicamenta sumseris* etc. haec conditio pugnat cum bono prolis. *Ducam te, si pro quaestu te adulterandam dabis*, haec conditio pugnat cum bono fidei. 2. Quaedam sunt *turpes et de facto impossibiles*, nec tamen *contra substantiam vel bona matrimonii* pugnant. Turpes, utpote *si te nudam conspiciendam praebueris, si furata fueris, si alterum occideris, si Deo maledixeris etc.* Impossibiles, ut *si digito coelum attigeris, si mare ebiberis* etc. 3. Quaedam sunt *honestae et possibiles*, ut: ducam te, *si pater consenserit, si attuleris in dotem centum aureos.* Distinctius ut progrediamur, dicimus, quasdam conditiones esse *honestas*, quasdam vero *turpes*, quasdam *impossibiles.* Honestae sunt vel de *re praesente*, vel *praeterita*, vel *futura.* De re futura sunt vel *necessariae*, id est tales, quas per naturam exstituras certum et indubitatum est; vel *contingentes*, quae in contingentia ac dubio eventu sunt positae. Turpes vel sunt *contra substantiam matrimonii*, vel *non repugnant eidem.* Impossibiles vel *universaliter* respectu omnium hominum tales sunt, vel *specialiter ac determinate* respectu illius personae, cum qua contrahitur.

Conditiones quotuplices sint.

132. De conditionibus *honestis* rem praesentem vel praeteritam respicientibus, ut promitto conjugium, si pater consulari dignitate fungitur, si liberos nullos habes etc. haec traditur regula: *Si conditio talis exstet, rata sunt sponsalia, sin deficiat, nihil actum intelligitur.* De conditionibus honestis rem futuram respicientibus atque in contingentia ac dubio eventu positis traditur haec regula, quod *sponsalia cum illis contracta non habeant effectum de praesente, sed suspendantur, quousque conditiones adjectae impleantur*, c. de illis c. per tuas. extra de condit. appos. ideoque conditione nondum exstante, sed adhuc pendente matrimonii promissio non est rata nec oritur ad eam efficax obligatio. Sed habet haec regula exceptionem, quod sponsalia sub conditione contracta habeantur pro pure contractis, *si copula fuerit subsecuta*, quia in copulam consentiens videtur a conditione recessisse, d. c. de illis et per tuas. De conditionibus honestis rem futuram respicientibus et necessariis disputant, quod *tales jam exstitisse videantur ac pro completis sint habendae*, ut si quis dicat, filiam tibi do, si cras sol oriatur. Alber. Gentilis lib. 2. de nupt. c. 12. Cypraeus de sponsal. c. 8. §. 2. num. 3. Sed hic XV. 136. debita circumspectio a judice est adhibenda et ani-

mus contrahentium ex circumstantiis et verbis attendendus, an pure, an sub conditione contrahere voluerint. Idem judicium de illis conditionibus, quae tacite ipsi contractui insunt, nec pendent a voluntate contrahentium, *ut ducam te, si honeste potero.* De conditionibus *turpibus contra matrimonii honestatem* pugnantibus traditur haec regula, quod *annihilent sponsalia*, id est quod sponsalia cum illis contracta sint irrita et careant effectu, c. fin. de condit. appos. c. Aliquando. et c. Solet. 32. quaest. 2. De conditionibus turpibus matrimonii substantiae non repugnantibus docent, quod *non annihilent sponsalia*, sed habeantur pro non adjectis in matrimonii favorem, quodque sponsalia cum talibus conditionibus contracta pro pure contractis sint censenda, ut petulantiae eorum, qui pudicitiae imbecillis sexus insidias struunt, frenum injiciatur, c. fin. de cond. appos.

Qu. de conditionatis sponsalibus. 1. An conditiones impossibiles pro non adjectis habendae?

133. Quaeritur hoc loco 1. *An conditiones impossibiles pro non adjectis sint habendae?* Plerique id affirmant per d. c. fin. in favorem matrimonii ac censent, hac in parte cognationem quandam intercedere promissioni matrimonii cum testamento, in quo itidem conditio impossibilis pro non adjecta habetur, l. 3. de cond. et demonst. Quidam vero contrarium statuunt, 1. quia nulla appareat ratio, cur in sponsalibus naturam testamenti potius, quam contractuum sequi velimus, ac proinde, quod ex speciali quadam ratione in testamento receptum, hic sit in consequentiam trahendum. 2. Quia impossibilem conditionem addens videtur potius ludere ac jocari quam de perpetua et indissolubili vitae consuetudine disponere ac animum obligandi habere. 3. Quia ejusmodi joci inter juvenes ac puellas crebro agitari consueverint, ex quibus si oriri statuatur efficax obligatio, multa conficient matrimonia infelicia. Existimaverim, circumstantias hic respiciendas esse, an qui sub conditione impossibili contraxerit, animum contrahendi habuerit, an sit persona honesta, an destituatur causis gravibus et sufficientibus, propter quas a promissione velit resilire, et in hoc casu impossibilem conditionem pro non adjecta censendam ac promissorem ad matrimonii consummationem compellendum. Sin aliter se res habeat, ob levitatem tamen coërcendus erit, si vel maxime sponsalia censeantur irrita.

2. An conditio illa, ducam te, si invenero virginem, sit turpis.

134. Quaeritur 2. *An conditio illa, ducam te, si virginem invenero, tanquam turpis pro non adjecta sit habenda?* Affirmat glossa in c. per tuas. x. de condit. appos. quam plerique canonistae sequuntur, in quam sententiam etiam propendet Philippus in exam. Quidam ad *impossibiles* conditiones eam referunt, cum virginitatis probatio non minus difficilis sit quam custodia. Sed aliud est difficile, aliud impossibile. Et ex illis, quae in superiore articulo de errore consensui opposito disseruimus, manifestum est, sponsum non posse cogi, ut ducat eam, cui matrimonialem fidem dedit, si ante consummationem matrimonii eam a viro integram non esse, ex indiciis minime dubiis innotuerit. Quodsi ergo haec conditio tanquam ad matrimonii essentiam pertinens in contractu sponsaliorum tacite semper subintelligitur, utique etiam si exprimatur, pro turpi, impossibili et non adjecta nequaquam censeri debet, interim tamen haec conditio in sponsalibus non solet diserte exprimi, ne pudicitia puellaris sinistris suspicionibus in dubium vocari videatur.

3. ...

135. Quaeritur 3. *An sponsalia sub modo contracta distinguenda sint a conditionalibus?* Affirmat Cypraeus de sponsal. cap. 8. §. 13. idque colligit 1. *ex definitione.* Modus generaliter est quaevis dispositio seu qualitas adjecta contractui, quae non suspendit conventionem, quod conditionis proprium est, sed tantum eam moderatur, hoc est modum ei praescribit. 2. *Ex forma.* Conditio ut plurimum per conjunctionem *si* concipitur, modus vero per conjunctionem *ut* exemplum sponsaliorum sub modo contractorum proponitur. 1. Sam. 18, v. 17. ubi Saul ad Davidem dicit: *Filiam meam majorem Merob dabo tibi in uxorem, tantummodo esto filius fortis et proeliare bella Domini.* 3. *Ex effecto.* Quod sub conditione promittitur, effectum nullum habet, antequam conditio exsistat, sub modo autem promissum statim obligat. Sic res data ecclesiae sub modo statim fit ecclesiae. Ex quibus omnibus Guilielmum interpretem veterem et Albericum secutus colligit, *quod sponsalia sub conditione contracta, conditione illa non exsistente, corruant et infirmentur, sed si sub modo contrahantur, statim rata sint et cogi possit, qui promisit ad modum servandum et implendum.* Sed enim cum magna sit affinitas inter modum et conditionem adjectam, quia ut conditionem, ita et modum conventioni adhaerentem, si tamen is sit honestus ac possibilis, contrahentes implere coguntur, ideo causarum matrimonialium judices accurate hic dispicere oportet, an sub modo, an sub conditione contracta fuerint sponsalia, id quod non tam ex apicibus verborum, quam ex circumstantiis totius actionis prudenter colligendum et aestimandum. Sic pro exemplo sponsaliorum sub modo contractorum affertur, quando ethnicus se ducturum pollicetur feminam gentilem cum pacto *de libero religionis exercitio relinquendo.* Sed si ante matrimonii consummationem alterutra pars ab hujusmodi promissione discedat seque neget libertatem illam alteri relicturam, possent illa sponsalia tanquam conditionalia rescindi; alia vero ratio est matrimonii consummati, quod ob modum praescriptum et promissum non servatum dissolvi amplius nequit.

4. ...

136. Quaeritur 4. *Num pro conditionatis sponsalibus sint habenda, quae certum temporis terminum praefinitum continent?* Distinguendum hic est inter sponsalia *sub conditione certi temporis* contracta, ut si quis filiam alicui promittat, ut eam intra annum in uxorem ducat; et inter *sponsalia pure contracta*, quibus postea *mentio certi temporis ac diei nuptiarum* inter contrahentes vel eorum parentes facta accedit Priora sponsalia lapsu tem-

poris praefiniti dissolvuntur, quodsi namque per eum, cui promissio facta est, steterit, quominus nuptiae fuerint factae, dubitari non debet, alterum obligatione liberari atque aliam conditionem sibi quaerere posse, etiamsi partem alteram de promissi complemento non interpellaverit. In posterioribus vero sponsalibus obligatio non exspirat, si vel maxime tempus determinatum fuerit praeterlapsum.

alia illa aus ida. 137. Quaeritur 5. *An sponsalia poenalia sint pro ratis habenda?* Sponsalia poenalia vocant, quibus mentio poenae est adjecta, exempli gratia pater despondet filiam alicui, adjecto pacto eo, quod qui a promissione recedit, centum florenos alteri parti numerare debeat. De hac promissione poenali communi suffragio statuunt, quod sit ipso jure nulla, cum matrimonii libertati lege divina et humana stabilitae e diametro adversetur. Paulus l. Titia. 134. ff. de verbor. oblig. *stipulationem illam poenae non secundum bonos mores interpo-*
138. *sitam esse* respondet, addita ratione, *quia inhonestum visum est, vinculo poenae matrimonia adstringi, sive jam futura, sive jam contracta.* l. Neque ab initio 14. C. de nupt.: *Libera facultas contrahendi matrimonii ad necessitatem transferri non debet.* l. Mulier. 5. C. de sponsalib. et arrhis circa fin.: *Si cautio poenam stipulationis continens fuerit interposita, ex utraque parte nullas habebit vires, cum in contrahendis nuptiis libera potestas esse debeat.* Idem statuitur in jure canonico c. Gemma. 29. x. de spons. matrim.: *Cum libera matrimonia esse debeant, ideo talis stipulatio propter poenae interpositionem merito est improbanda.* Addunt interpretes etiam hanc rationem, quod poena promittatur in eventum eum, ut si alteruter contrahentium nuptias nolit, poena soluta a promissione liberetur, sicque poenae stipulatio in dissolutionem et odium matrimonii adjecta censetur. Contra vero imperator Leo Novell. 18. statuit, *poenam in sponsalibus constitutis exigendam esse, idque esse consuetudine introductum, quae non minus sit probabilis, quam quae legibus ea de re sancita sunt, nam qui sub poena promisit, non tam facilis erit ad dissolvenda sponsalia, quam qui arrhae perditione, aut in duplum restitutione solum tenetur, cum gravius damnum sibi imminere videat.* Quidquid sit de exactione poenae, quae legum provincialium decisioni et judicis arbitrio committitur, is, qui sub poena promisit, non videtur simpliciter cogi debere ad matrimonii consummationem, sed arbitrio ejus relin-
139. quendum, an libera voluntate in illud consentire velit, unde Alexius Comnenus in constit. sua scribit, *quando sponsalia poenis firmarentur et corroborarentur eaeque asscriberentur, earum praestatione dissoluta et infirmata fuisse sponsalia.* Vid. plura de poenal. sponsalib. apud Cypraeum de spons. c. 8. §. 18. et 19. ubi tamen rem in dubio fere relinquit.

138. Quaeritur 6. *Si quis puellae fidem det de conjugio sub conditione honesta, puta si pater consenserit, et pendente adhuc conditione alteri pure et simpliciter conjugium promittat, ac pater postea in conjugium cum priore consentiat, quaeritur, utram ducere teneatur?* Canonistae respondent, compellendum esse ad consummationem matrimonii cum ea, cui posteriori tempore pure et absque conditione fidem dedit, argumento permoti eo, *quod sponsalia conditionalia sponsalibus de futuro aequiparentur, jam vero sponsalia de futuro tolluntur per sponsalia de praesenti*, ergo etiam conditionalia puris cedere debent. c. sicut ex literis de sponsalibus et glossa in c. per tuas. c. de condit. appos. Juris civilis interpretes plerique contrarium statuunt argumento usi eo, quod in aliis contractibus, *cum semel conditio adjecta exstitit, perinde habetur, ac si obligatio illo tempore, quo stipulatio interposita est, sine conditione contracta esset, et conditio postea purificata retrahitur ad tempus prioris contractus*, l. potior. 11. §. Videamus. qui potior in pignore. Idem ergo in sponsalibus, quae ut plurimum interveniente stipulatione constituuntur, dicendum existimant, ut scilicet ad instar aliorum contractuum conditionalium ipso conditionis eventu perfecta et pura ab eo tempore, quo obligatio inita est, fuisse censeantur et iis praeferantur, quae postea contracta sunt, Cypraeus de sponsalibus cap. 8. §. 3. num. 2. ubi id ipsum latius probat. Canonistarum opinio nititur distinctione inter sponsalia *de praesente* et *de futuro*, cui quid tribuendum sit, exposuimus superius. Certum hoc esto, quod is, qui eo modo bina sponsalia contraxerit et sanctam conjugii ordinationem ludibrio habuerit, poenae a magistratu sit subjiciendus, quod ipsum extendendum etiam ad eam sponsam, cum qua posterius contraxit, si sponsalia priora ipsi fuere nota. An vero sponsalia priora conditionata, an posteriora pura praeferenda sint, ex circumstantiis aequus et prudens judex colliget. Ut enim *multa impediunt matrimonium contrahendum, quae contractum non dissolvunt*, sic et sponsalia quaedam impediunt contrahenda, quae tamen contracta non dissolvunt. Patris arbitrio merito plurimum hic tribuitur, penes quem est filii sponsalia rata vel irrita facere.

(ditionata patris consensu firmata praeferenda sint.)

139. Quaeritur 7. *An sponsalibus sub conditione contractis liceat alteri contrahentium pendente adhuc conditione resilire et cum alia persona sponsalia pure contrahere?* Negant communiter et recte, poenitentiae ejusmodi hic locum esse. Ut enim in aliis contractibus pendente conditione non licet resilire, sed *eventus conditionis est exspectandus*, l. potior. 11. l. qui balneum. 9. qui potior. in pignor. ita quoque in sponsalibus idem juris esse statuendum, maxime cum conjugium non sit contractus tantum civilis, sed res conscientiae ac peculari divina institutione gaudeat. Praeterea occasio daretur pro deridiculo ac delectamento habendi matrimonium, si cuivis liceret proprio ausu et arbitrio a sponsali- XV. 140.
bus conditionatis recedere. Cypraeus de spons. cap. 8. §. 4. secutus Panormitanum c. super eo. Extra de condit. appos. Covarruviam, Tiraquellum

(7. An liceat pendente conditione alia sponsalia contrahere.)

et alios. Huic sententiae etiam accedit Lutherus de causis matrim. tom. 5. p. 242. et eum secutus Tarnovius lib. de matrimon. c. 79. quaest. 4. Contrarium defendunt Mauserus de nupt. p. 323. Alberic. Gentilis lib. 2. de nupt. c. 12. p. 172. Sed affirmativa potioribus fundamentis nititur ac proterviae hominum sanctam conjugii ordinationem leviter ac temere tractantium frenum injicit.

8. An conditio, si dederis centum aureos, pro non adjecta habenda.

140. Quaeritur 8. *Quid statuendum de illa conditione, ducam si dederis mihi centum aureos, ubi non fit dotis mentio?* Philip. Melanchthon vocat *peregrinam* et *otiosam* ac pro *non adjecta habendam* censet, ut petulantia et sophistica in decipiendo imbecilli sexu prohibeatur. Quidam ex jurisconsultis dicunt, eam *esse contra bonos mores*, cum prae se ferat amorem venalem. Canonistae inter *honestas* eam referunt c. de illis Extra de condit. appos. cujus haec est summa. Si quis juratus promiserit, se puellam ducturum sub ea conditione, si centum dedisset aureos, perjurii eum non esse reum, si illam ante impletam conditionem ducere recuset. In canonistarum sententiam concedere videtur Cypraeus de sponsalib. cap. 8. §. 5. num. 1: *Quod quidam* (inquit) *conditiones peregrinas, hoc est non pertitinentes ad conjugium, distinguunt ab iis, quae ad substantiam matrimonii pertinent, mihi non probatur, qui statuo, quod conditiones omnes, quacunque ex parte ad conjugium pertineant, obligent contrahentes.* Atque haec sententia non videtur improbanda. Quamvis enim non expresse addatur *dotis mentio*, tamen tacite subintelligitur, ac conditionis cujusvis, sive ad substantiam matrimonii pertineat, sive minus, ea est natura, ut sui complementum desideret, modo non sit turpis aut impossibilis.

9. An sit licita conditio, si qui ita contrahant, ne corpore conjungantur?

141. Quaeritur 9. *An sit licita conditio, si qui ita contrahant, ne corpore aliquando conjungantur?* Exemplum talium sponsaliorum commemorat Zonaras tom. 3. annal. pag. 90: *Theodosio mortuo Pulceria Marcianum accersit senem jam, sed virum bonum et modestum, et imperatoris morte indicata, te, inquit, prae ceteris omnibus imperatorem elegi, si fidem dederis, virginitatem meam, quam Deo consecravi, intactam servaturum. Hanc conditionem ipse suscepit et imperator renuntiatus est.* Respondemus: Conditio illa pugnat *cum fine matrimonii*, qui est sobolis procreatio, Genes. 1, v. 28. ac cum regula apostolica ex forma conjugii petita: *Vir non habet potestatem sui corporis, sed mulier, nec mulier potestatem sui corporis habet, sed vir*, 1. Corinth. 7, v. 4. ubi etiam ὀφειλομένην εὔνοιαν conjuges sibi invicem debere ex eodem fundamento apostolus asserit. Quodsi ergo sponsalibus haec adjecta esset conditio, merito tanquam absurda et contra bonum prolis pugnans esset rejicienda. An vero conjuges mutuo consensu perpetuam continentiam vovere possint, an alterutri parti absque alterius consensu idem liceat, inferius dispicietur. De aliis quaestionibus circa sponsalia conditionata motis videantur Cypraeus, Tarnovius, Albericus Gentilis et reliqui matrimonialistae.

142. 3. Sponsalia alia sunt *publica*, alia *clandestina*. Publica dicuntur, quae palam coram pluribus testibus fide dignis instituuntur; clandestina, quae remotis testibus atque arbitris inter virum et mulierem contrahuntur. Hic proponitur regula, *quod sponsalia institui debeant non clandestine, sed in praesentia honestorum testium.* Id enim requirit 1. *Conjugii dignitas.* Est omnino conjugium sancta Dei ordinatio, status vitae ab ipso institutus, ipsique placens et gratus, ideo de conjugio in praesentia honestarum personarum tractandum. 2. *Contrahentium utilitas.* Conjugium maximam felicitatis humanae partem complectitur, ideo non nisi accurato consilio et deliberatione praemissa in aliorum testium praesentia de eo constituendum. 3. *Publica honestas.* Pugnat cum publica honestate in angulo remotis arbitris de conjugio tractare, quae enim ea ratione ac modo tractantur, non carent turpitudinis suspicione, ac pugnat cum *puellari pudicitia*, virgines se ipsas despondere. 4. *Exemplorum probatorum conformitas.* Non solum in populo Dei, sed etiam apud omnes gentes receptum semper fuit sponsalitiis pactionibus adhibere testes honestos ac fide dignos, id quod late confirmat multis in hanc rem adductis exemplis Cypraeus de sponsalib. cap. 10. §. 3. atque idem in primitiva ecclesia obtinuisse colligitur ex Ambrosio ad virg. lapsam. c. 5. et ex c. Nostrates. 30. q. 5. In populo Dei in publico et in portis de matrimonio tractatum fuisse colligitur ex Deut. 25, v. 7. Ruth. 4, v. 2. 5. *Ex omissione consequens incommoditas.* Ex clandestinis sponsalibus multa oriuntur incommoda et litibus variis atque inextricabilibus exhibetur materia, quinimo quandoque perjuriis occasio praebetur et variis modis conscientiarum tranquillitas turbatur, unde merito commendatur statutum in quibusdam locis receptum, quo sponsalia vel contrahenda, vel contracta *magistratui* denuntiari jubentur, coram quo verbis claris et perspicuis partes contrahentes consensum suum exponunt, qua ratione multis litibus et incommodis occurritur. Vid. Lutherus tom. 5. Jen. Germ. f. 339. et tom. 7. Jen. f. 387. ubi contra clandestinas desponsationes graviter disserit.

143. Quamvis vero *clandestina sponsalia* ipso jure non probentur, subsistere tamen dicuntur, si partes ea fateantur, aut si eadem legitime probentur, maxime si *jurato* sint promissa, id quod intelligendum, cum duplici limitatione, primo nisi etiam *publica sponsalia* vel praecesserint, vel secuta fuerint; secundo si contrahentes non sint sub aliena potestate, sed sui juris, diversa enim ratio est liberorum, qui adhuc sunt sub patria potestate, illorum sponsalia absque consensu parentum inita non sunt rata, si vel maxime ea fateantur et juramento firmata esse obtendant. Quodsi publica et clandestina sponsalia concurrant, *publica clandestinis sunt praeferenda* c. 2. de clandest. despons. sive publica clandestinis

ratione temporis sint priora sive posteriora. Publica enim conformia sunt institutioni conjugii et honestis legibus, clandestina vero iisdem repugnant, illa igitur his merito praeferuntur, nec quidquam refert, sive publica sponsalia praecesserint, sive secuta fuerint, quia *quod ab initio vitiosum tractu temporis non convalescit*, ideo quod clandestina dicuntur subsistere, ea conditione intelligendum, si coram honestis viris denuo consensum suum partes contrahentes explicent, et hac ratione ex clandestinis sponsalibus fiant publica, quale exemplum in Boaz proponitur Ruth. 3, v. 12. c. 4, v. 9. Quomodo autem sponsalia *testibus*, *confessione*, *scriptura*, *annuli datione*, *sponsi et sponsae appellatione*, *fama*, *juramento* etc. probentur vel contracta praesumantur, late exponit Cypraeus de sponsalibus c. 14.

144. Ceterum cum superius demonstratum fuerit, liberos in parentum potestate constitutos absque illorum consensu ac consilio non posse matrimonium contrahere, ideo Lutherus tom. 5. Jenens. in libr. de causis matrim. p. 239. etiam illa vocat *clandestina*, quae ab iis, qui non sunt juris, absque consensu eorum, sub quorum potestate sunt, contrahuntur, etiamsi vel centum testes adfuerint, hoc ergo sensu et respectu *publica* sponsalia dicuntur, quae in praesentia et cum consensu parentum et eorum, qui loco parentum sunt, a liberis contrahuntur, *clandestina*, quae inconsultis atque insciis parentibus constituuntur. Ac talia sponsalia irrita sunt pronuntianda, si vel maxime coram pluribus testibus fuerint contracta, ut graviter ibidem pronuntiat Lutherus et ex fundamentis de paterni consensus necessitate superius adductis facile apparet. Frustra igitur Bellarminus de matrim. c. 19. §. 3. accusat Chemnicium, quod *confundat matrimonia filiorum sine consensu parentum contracta cum matrimoniis clandestinis, cum fieri possit, ut matrimonium sit clandestinum, et tamen cum parentum consensu contractum, et contra, ut non sit clandestinum, sed publicum, et coram ecclesia, et tamen insciis et invitis parentibus celebratum.* Atqui distinguere debebat Bellarminus inter diversam clandestinorum sponsaliorum acceptionem. *Proprie enim ac stricte* clandestina sponsalia dicuntur, quae prorsus clam et nemine omnino praesente contrahuntur. *Communiter autem et large* clandestina vocantur, quae in praesentia quidem testium sive testato sunt contracta, sed tamen sine parentum consensu. Cum enim in illis desit publica parentum auctóritas expressa Dei lege in liberorum nuptiis requisita, ideo haud immerito clandestinorum sponsaliorum censui eadem asscribuntur, ratione appellationis petita non tam a loco, quam a modo, quod contra leges et jus publicum, quod consensum parentum requirit, contrahantur. Beustius de spons. p.22. Mauserus de nupt. p.313. Tarnovius libr. 1. de matrimon. c. 1. Cypraeus p. 341.

Quaestiones de sponsalibus clandestinis et publicis.

145. Quaeritur hoc loco *1. Quot testes ad publica sponsalia requirantur?* Hotomannus de cast. et inc. nupt. part. 3. cap. 3. recte monet, nec divina lege, nec jure civili determinatum testium numerum requiri, plures honestatis ergo adhiberi possunt, interim ex eo, *quod in ore duorum vel trium testium omne verum consistere* dicitur Deut. 17, v. 6. c. 19, v. 15. duos vel tres sufficere recte colligitur, cum qua sanctione divina congruit l. ubi numerus. 12. ff. de testibus: *Ubi numerus testium non adjicitur, etiam duo sufficiunt, pluralis enim elocutio duorum numero contenta est.*

1. Quot testes in publicis requirantur. XV. 143.

Quaeritur 2. *Si quis fateatur, se conjugium clam promisisse, et tamen se non teneri dicat ad promissionis impletionem, eo quod clam promiserit et poenitentia ducatur, num is audiendus?* Respondemus: si sit sui juris, id est non constitutus sub potestate patria, non debet haec exceptio admitti, sed propria confessio potius attendi. Ut enim jurisconsulti de priore clandestinorum sponsaliorum specie recte dicunt: *Clandestinitas sola non vitiat matrimonium*, Cypraeus de spons. c. 10. §. 4. ita de posteriore clandestinorum sponsaliorum specie, quae scilicet sine parentum consensu contracta sunt, contrarium asserendum.

2. An audiendus, qui clam se contraxisse fatetur.

Quaeritur 3. *An neganti clandestina sponsalia juramentum deferri possit?* Respondet Cypraeus de sponsalib. c. 10. §. 6. n. 2. et c. 14. §. 22: *Video jurisperitis et theologis nostris hanc placuisse distinctionem, ut si quidem actor testem habeat neminem, neque scripturam aut alia documenta, quibus intentionem suam probet, nec praesumtio vel suspicio aliqua sit pro matrimonio, qua reus gravetur, reum absolvendum esse etiam nullo juramento praestito,* 1. per l. qui accusare. de edendo. ubi additur, *reum actore non probante absolvendum esse, etiamsi nihil praestiterit,* hoc est, supplet interpres, *etiamsi non juraverit. 2. De occultis non judicat ecclesia,* c. si quis diu. 50. q. 5. et *paria sunt non esse et non apparere.* 3. Cum clam inter se contraxerint et rei illicitae et vetitae operam dederint, aequum non est, ut ejus rei veritas jurejurando extorqueatur. Sed si testem habeat actor unum, vel praesumtiones vel indicia sint pro matrimonio, quibus reus gravatur, qui sponsalia inita esse negat, eo in casu, si actor intentionem suam non probaverit, vel non plene probaverit, reus non absolvitur, nisi jurejurando innocentiam et conscientiam suam purgaverit et declaraverit. c. final. §. sane de jurejurando. Sed hac in re providos et circumspectos admodum oportet esse causarum matrimonialium judices, ne ob leviculas praesumtiones statim juramentum reo deferant, neve ad jusjurandum cogant, quem perjurium commissurum esse manifeste apparet. Si enim clandestinae desponsationes sunt illicitae ac prohibitae, cur juramentum deferri deberet vel actori eas asserenti, vel reo eas neganti? Ad indicia pro matrimonio etiam hoc referunt, *si quis stuprum a se illatum fateatur, fidem autem de matrimonio datam neget*, tunc enim etiam nullis aliis indiciis praesentibus, quibus reus gravetur, indistincte juramentum purgationis eidem imponendum censent. Cypraeus c. 14. §. 23. p. 635. Sed et hic summa adhibenda est cautio, si enim persona sit vilis et inhonesta, cui stuprum a se illatum reus fateatur, conjugii autem promissionem

3. An neganti clandestina sponsalia deferendum juramentum.

factam esse neget, haudquaquam existimaverim, juramentum purgationis eidem imponi debere, cum praesumtio sit in contrarium, quod nunquam ipsi fuerit animus eam ducendi. Si reus utrumque inficietur, et stuprum, et matrimonii promissionem, nec ullae adsint praesumtiones et probationes, quibus gravetur, nihilo tamen minus ad jusjurandum a judice eum cogi posse, Cypraeus censet d. c. §. 24. n. 3. eo quod in omnibus criminibus is, qui accusatur, jurejurando se purgare cogitur, idem ergo servandum, cum quis stupri insimulatur, quod est crimen gravissimum. Sed praeferenda est communis doctorum sententia, quae eo in casu, *actore nihil probante*, reum, etiamsi nihil praestiterit, absolvendum censet, quam etiam in praxi receptam esse Cypraeus ibidem agnoscit. Posset enim honesto juveni a
XV. 144. vilissimo scorto de fide matrimonii data et stupro illato accusatio intentari, tantum vero abest, ut ob actricis omni probatione et praesumtione destitutae accusationem juramentum reo deferendum sit, ut gravissime potius videatur punienda, quod famae alterius temere detrahere fuerit ausa. Unde ipse Cypraeus num. 5. adducit rescriptum Witebergensium in tali casu. Quidam affirmat, a virgine sibi fidem de conjugio datam et concubitum subsecutum esse; virgo negat utrumque; quaeritur, *an virgini juramentum purgationis imponendum sit?* quod recte negat atque illum ut delatorem acriter puniendum esse addit. At si virgini juramentum non est imponendum in hoc casu, cur in simili imponi deberet viro?

4. An sponsalia clandestina per copulam consummata perpetuo sint rata.

146. Quaeritur 4. *Si ad clandestina sponsalia posterioris generis, id est absque parentum consensu contracta, accesserit copula, an stuprator teneatur matrimonii promissionem consummare, etiamsi parentes stupratoris repugnent?* Affirmat Cypraeus et multis id confirmat argumentis atque ad contrarium argumentum ex jure patriae potestatis deductum respondet de spons. c. 10. §. 10. n. 1. Sed ostendimus superius §. 111. circumstantias omnes in hac quaestione accurate considerandas esse. Quaeritur 5. *An ob sponsalia clandestina, ad quae accessit stuprum, pater stupratae filiam suam stupratori elocare teneatur?* Affirmant canonistae, quippe qui consensum parentum negant esse necessarium, sed si pater urgeat jus patriae potestatis confirmatum expressa lege divina Exod. 22, v. 17. non poterit cogi, ut stupratori filiam elocet; interim moneri potest, ut aequitatis et futurorum incommodorum ratione habita rebus filiae consulat. Quaeritur 6. *An sponsalia clandestina prioris generis, id est a personis, quae sunt sui juris, absque testibus contracta, si accesserit copula carnalis, publicis praeferenda?* Affirmant plerique omnes, quia illi, cui praeter datam conjugii fidem dos praestantissima erepta, major illata est injuria quam illi, cui fides matrimonii tantum licet publice est data, ergo illius potior habenda est ratio. Lutherus tom. 5. p. 244. Sed diversum statuendum in duobus casibus, primo si reus nec fateatur promissionem conjugii, nec de ea legitime convinci possit; secundo si ad publica sponsalia accesserit etiam benedictio ecclesiastica, deductio in domum et cohabitatio conjugalis, tunc enim clandestinis sponsalibus etiam concubitu firmatis praeferenda publica matrimonio consummata. Cypraeus cap. 10. §. 17. Bidenbachius de causis matrimon. p. 33. Tarnovius lib. 1. de matrim. c. 81. quaest. 7. Sed de hac quaestione suo loco plenius disseremus. Quaeritur 7. *Quando duo sponsalia publica concurrunt, utra sit praeferenda?* Juris indubitati est, quod priora, neque enim fuit in potestate sponsi alteri se despondere, perinde ut non est in potestate mariti potestatem corporis sui alteri facere. Lutherus tom. 5. p. 247. Bidenbachius d. l. Quaeritur 8. *Qua poena afficiendus, qui bina sponsalia contraxerit?* Respondemus: levitas illa a magistratu poena carceris vel pecuniaria coërcenda est; jure civili talis est *infamis*, l. Quid ergo. 13. de his, qui notantur infamia. Reliquarum quaestionum ἐπίλυσις videatur apud Cypraeum et alios, cum enim circumstantiae varient jus, adeoque in hujusmodi quaestionibus vix possit generalis quaedam decisio afferri, ad arbitrium prudentum in ejusmodi casibus specialibus saepius deveniendum.

5. An ob clandestina sponsalia pater filiam stupratam stupratori dare cogatur.

6. An sponsalia clandestina per copulam consummata praeferenda publicis.

147. 4. Contrahuntur sponsalia *vel nudis ac simplicibus verbis* promissionem nuptiarum continentibus, vel *interposito insuper juramento;* illa vocantur *injurata, haec jurata.* Exemplum juratorum sponsaliorum proponitur Ruth. 3, v. 13. ubi Boas ad Rutham dicit: *Si te voluerit propinquus jure propinquitatis retinere, bene res acta est, sin autem ille noluerit, ego te suscipiam, vivit Dominus;* hanc esse jurisjurandi assertorii ac promissorii formam, ex aliis Scripturae locis constat. 1. Sam. 19, v. 6: *Cum audisset Saul, juravit, vivit Dominus, quia non occidetur.* c. 28, v. 10: *Juravit ei Saul in Domino dicens, vivit Dominus* etc. unde Lutherus recte vertit, so wahr der Herr lebet. Tale juramentum interponi solet vel ab ipsis contrahentibus, vel a κυρίοις, id est illis, in quorum potestate est sponsa et a sponsi parente. De juratis sponsalibus haec regula generaliter traditur, *quod arctiori vinculo contrahentes constringant quam injurata*, unde olim in juratis sponsalibus non dabatur amplius repudio locus, ut exemplis a profanis scriptoribus adductis Cypraeus de sponsalibus c. 8. §. 16. et c. 12. §. 8. Movetur hoc loco ardua quaestio: *An jurata sponsalia liberorum inscciis vel invitis parentibus contracta jure patriae potestatis dissolvi ab iisdem possint?* Beustius part. 2. matrim. c. 48. vocat hanc quaestionem *pro amico*, eamque in utramque partem disputari posse asserit. Canonistae simpliciter negant, talia sponsalia dissolvi posse, urgentes 1. *juramenti religionem.* Est enim juramentum religiosa nominis divini invocatio, *ideo quodcunque juramentum non vergit in detrimentum salutis aeternae, illud est servandum.* c. Quamvis de pact. in 6. *Nullum vinculum ad obstringendam fidem jurejurando arctius majores nostri esse voluerunt*, inquit Tullius. Perjurium est Dei abnegatio etc. 2. *Praecepti di-*

vini dispositionem: Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum. Rabbinus Aben Ezra in explicat. decalogi. Verbum Dei in vanum accipiendum non est, *quia Deus ut est ipsa veritas, ita verbum ejus verum haberi debet*, quodsi promissum invocato Dei nomine praestitum non servatur, idem est ac si Deus mendacii argueretur. Si quis regerat, exstare manifestum Dei praeceptum de honorandis parentibus, quod liberi in ejusmodi sponsalibus nefarie fuerint transgressi, respondent, *secundam decalogi tabulam cedere primae.* Jam vero juramentum pertinet ad primam, honor parentum ad secundam decalogi tabulam. Ergo aequum est, ut praeceptum de honorandis parentibus cedat praecepto de juramento servando. *3. Conscientiarum perturbationem.* Si sponsalia liberorum jurata dissolvuntur, scrupulus conscientiis injicitur perpetuus, neque enim certo statuere possunt, paterni dissensus tantam esse vim, ut a perjurii culpa coram Dei judicio liberari possint. *4. Matrimonii conditionem.* Matrimonium enim, cui jurata promissio apponitur, est res per se honesta ac juris divini, ideoque juramentum illud est validum ac insolubile.

148. Quidam respondent ad quaestionem per distinctionem, eamque multiplicem. Beustius d. l. tres casus in ea considerandos esse dicit. 1. Quando liberi insciis parentibus mediante corporali juramento sponsalia vel matrimonia clam contraxissent *et poeniteret eos facti ac deprecarentur veniam* apud parentes, quorum consensu et consilio postea cum alia sponsalia publica contraherent hoc casu, quando ita clandestina et publica sponsalia concurrunt, tunc non obstante juramento in clandestinis sponsalibus praestito publica praeferri debent privatis. 2. Quando sponsalia clandestina mediante juramento contracta sunt sola *non intervenientibus publicis*, et liberi a-
IV. 146. gnoscunt erratum et peccatum suum et implorant parentum consilium et auxilium, ut in illa sponsalia consentiant, hoc casu parentes liberorum conscientiis consulere debent. 3. Quando sponsalia clandestina jurata sunt sola et cum publicis non concurrunt, *et liberi se dant in potestatem parentum* in hunc finem, ut illis obedire velint, et deprecantur culpam, neque amplius amant personam, cum qua sponsalia contraxerunt, sed potius odio eam habent, quae sponsalia petit adimpleri, hoc casu parentes severe per magistratum moneri debent, ut rationem habeant conscientiae liberorum, ne talia sponsalia dissolvantur, quod si parentes facere nolint, sed uti jure suo velint, tunc propter jus et dissensum eorum talia sponsalia possent per sententiam dissolvi, vel posset pars, cui juramentum indebite praestitum esset, cogi ad relaxationem juramenti illius, quae via conscientiis tutior esset. Haec Beustius. Quidam distinguunt inter *sponsalia jurata contracta inter personas statu et natalibus aequales* et *contracta inter personas inaequales*, in posteribus dissolutionem concedunt, in prioribus negant.

149. Nos ut superius in quaestione de necessitate paterni consensus inter strictum juris rigorem et ἐπιεικείας moderamen distinximus, ita eandem distinctionem hoc loco ad sponsalia jurata clandestina applicamus. Concedimus, ratione circumstantiarum habita parentibus aliquando suadendum esse, ut in jurata liberorum sponsalia consentiant, utpote si copula carnalis sit secuta, si liberi culpam agnoscant ac deprecentur, si persona, cum qua contracta sunt, sit alioquin honesta et statu aequalis, si conscientiis liberorum non videatur aliter consuli easdemque pacari posse, si matrimonium sit consummatum et nati ex eo liberi etc. *Monendi sunt parentes*, scribit Bidenbachius de caus. matrimon. cap. 1. quaest 1. *ut nisi causae sint gravissimae, non facile talia liberorum juramente rescindant, sed conscientiis suorum parcant* etc. Interim tamen si parentes jus suum stricte urgere velint, judicamus, sponsalia liberorum etiam jurata ad ipsorum instantiam dissolvi posse; interim, qui ea contraxerunt liberi propter istam levitatem a magistratu carcere vel alia poena plectantur, ut et Beustius pie monet, *imponatur eis publica poenitentia sub certa forma ex suggestu recitanda, in qua deprecatio apud populum fiat propter scandalum commissum.* Hanc sententiam contra canonistas probamus 1. *ex manifesta juris dispositione.* Primo *divini* Num. 30, v. 4: *Mulier si quippiam voverit et se juramento constrinxerit, quae est in domo patris sui et in aetate adhuc puellari constituta*, v. 5. *si cognoverit pater votum, quod pollicita est, et juramentum, quo obligavit animam suam, et tacuerit, voti rea erit;* v. 6. *sin autem eodem die, ut audierit, contradixerit pater, et vota, et juramenta ejus irrita erunt.* Ex quo sic inferimus. Si pater potest irritum reddere votum filiae ipsi Deo immediate praestitum et juramento confirmatum, utique etiam potest irritam facere promissionem homini factam, utut ea jurejurando fuerit confirmata. Sed verum prius, ergo et posterius. Neque est, quod urgeatur *ob copulam carnalem, quae intervenit, sponsalia illa in matrimonium transiise ac proinde dissolvi amplius non posse*, ostendimus enim superius, in parentum potestate illud divina lege positum esse, an stupratori filiam elocare velint nec ne? Exod. 22, v. 17. Conjunge exemplum Dinae Gen. 34, v. 8. Secundo *canonici.* Juramentum, *quod est contra bonos mores*, non est obligatorium, c. Non est obligatorium. der R. J. in 6. neque *juramentum debet esse vinculum iniquitatis*, c. Quando de jurejur. at repugnat bonis moribus, quia legi divinae repugnat, et iniquum ac ἄνομον est, quia contra legem de honorandis parentibus fertur, liberos citra parentum consensum matrimonium contrahere. Juramentum debet habere tres comites, *veritatem, judicium et justitiam*, c. Etsi Christus de jurejurand. quorum comitum uno vel altero deficiente juramentum non obligat jurantem, c. Et jurabant. et c. Licet. 22. quaest. 1. XV. 147.
Sed in hoc juramento deest *judicium*, quia consensus filiifamilias sub patria potestate constituti absque consensu parentum non est plenus et integer,

deest *justitia*, quia quod juravit filius vel filia, est injustum et illicitum. Tertio *juris civilis*. Juramentum contra mentem vel in fraudem legis praestitum est ipso jure nullum, l. non dubium in fin. C. de legib. Sed illud juramentum filii et filiae est contra mentem legis divinae, civilis et provincialis, quae in omni casu consensum parentum requirit. Annullato consensu juramentum non habet fundamentum de jure, *quia juramentum non supplet consensum*, l. fin. C. de non. num. pecun. Atqui hoc loco consensus plane nullus, quia parentum consensu destituitur. *2. Ex paritatis ratione.* Si enim non sunt rata sponsalia in gradibus lege divina prohibitis contracta, etiamsi sint jurata, utique etiam sponsalia contra legem de honorandis parentibus contracta non erunt rata, si vel maxime juramento sint firmata. *3. Ex rei promissae conditione.* Fidem matrimonii dare non est in potestate filii vel filiae, si patriae potestati adhuc sint subjecti. Quodsi ergo fervore et furore juvenili tale quid promittant juramenti fide insuper interposita, de alieno sunt liberales, ac perinde id habendum, ac si jurato promittant, se aliena bona furto surrepturos et alteri ea daturos esse, quo in casu nemo dixerit, ad juramenti observantiam eos adstringi. Nec potest per tale juramentum a liberis praestitum ipsis parentibus tanquam tertiis illud, quod jure divino et humano ipsis competit, invitis et praeter culpam adimi, l. 3. ff. de jurejur. *4. Ex absurdi consecutione.* Si tale juramentum esset validum, possent liberi patriae potestati hac ratione sese subtrahere et leges de parentum consensu penitus eludere. Atque hanc sententiam, quae statuit, sponsalia liberorum jurata absque parentum consensu contracta dissolvi posse, amplectitur etiam Lutherus in libr. de caus. matrimon. et alii Augustanae confessioni addicti theologi ac jurisconsulti. Quid ad contraria argumenta respondendum sit, ex dictis facile colligitur.

5. Sponsalia contrahuntur inter absentes vel praesentes.

150. Reliqua, quae *de forma et modo sponsaliorum*, itemque distinctionibus sponsaliorum ex eo ortis dicenda restant, minoris sunt momenti, ideo cursim ea persequemur. 5. Contrahuntur sponsalia *vel inter praesentes, vel inter absentes* per internuntium vel epistolam. l. Sufficit. l. in Sponsalibus. ff. de Sponsalibus. Ut enim alia negotia, ita quoque contractus sponsaliorum per internuntium ejusdemque vicariam epistolam peragi possunt; ubi tamen requiritur, ut personae absentes sibi invicem, si non de facie, tamen de fama sint notae, et quae per proxenetam aguntur, vel expresso earundem mandato agantur, vel ab ipsis rata habeantur, Genes. 24. per tot. 6. Inter praesentes contrahuntur sponsalia vel *verbis* ex utraque parte commutatis, vel ex una quidem parte verbis, ex altera vero *signis* consensum exprimentibus, ut si parenti filiam despondenti ipsa praesens adsit, non contradicat, sed in signum consensus dextram praebeat, annulum recipiat, Tob. 7, v. 15. etc. 7. Contrahuntur sponsalia vel *nudis ac simplicibus verbis*, vel *scriptis insuper tabuli ac instrumentis*, *arrhis utrinque datis et convivio sponsalitio instructo*, ubi notandum, citra isthaec omnia, tabulas puta, arrhas, convivium etc. sponsalia subsistere posse, cum ipsam sponsaliorum substantiam non attingant. Paulus l. in sponsalib. 7. ff. de sponsal.: *In sponsalibus nihil interest, utrum testatio interponatur, an aliquis sine scriptura spondeat.* Inde sponsalia quaedam dicuntur *simplicia*, quando scilicet nude ac simpliciter promittunt sibi mutuo sponsus et sponsa nuptias futuras nulla scriptura vel alia solenni confirmatione interveniente, nec arrha vel pignore intercedente; quaedam *firmata*, quae vel dexterarum porrectione, vel annulo, vel dote tabellis consignata aliisque arrhis passim confirmantur. Jure Romano *contrahentium osculo* constituta quandoque fuisse sponsalia, colligitur ex l. Si a sponso. 16. C. de donat. ante nupt. XV. 1

6. Fi[...] sponsaliorum

151. Progredimur ad *causam finalem* sponsaliorum. Causae, propter quas sponsalia instituta et introducta, potissimum tres animadvertuntur. *1. Conjugii dignitas.* Quemadmodum in naturalibus non ex quolibet fit quodlibet, sed ad generationem requiruntur *praeviae dispositiones*, sic placuit majoribus, non ex quibusvis contrahentibus quovis modo se habentibus nuptias confieri, sed per sponsalia tanquam *causas antecedentes*, *disponentes ac praeparantes* eorum animos prius et conciliari et explorari. Rationi enim et aequitati consentaneum est, tanti momenti negotium ac indissolubilem illam conjunctionem non uno statim temporis articulo, sed distinctis temporibus ac velut gradibus perfici, ut hoc pacto sponsi et sponsae animi prius concilientur quam corpore conjungantur, nec *vilem habeat maritus datam, quam suspiravit sponsus dilatam.* c. Institutum. 27. quaest. 2. ex Augustino. *2. Publica honestas.* Interjiciendum aliquod tempus inter sponsalia et nuptias majoribus visum fuit, ne stipulatione et promissione facta coeco atque effreni libidinis impetu conjuges ad concubitum prorumperent honestatis obliti et bestiarum more sensuali appetitui obsecuti. Tobias in ipsis nuptiis tres primas noctes precibus potius quam conjugii usui destinare voluit. Tob. 8, v. 4: *Surge*, inquit Tobias ad sponsam, *et deprecemur Deum, quia his tribus noctibus Deo jungimur, tertia autem transacta nocte in nostro erimus conjugio*, v. 5. *filii quippe sanctorum sumus et non possumus ita conjungi, sicut gentes, quae ignorant Deum.* In Graeca tamen editione isthaec non habentur. *3. Necessitas.* Non utile solum, sed et necessarium fuit visum, sponsalia nuptias praecedere, ut medio temporis intervallo mature dispici posset, numquid forte sit, quod matrimonii consummationem impediat. Quo fine etiam sponsalia ecclesiae e suggestu denuntiantur, ut si quid forte occultae causae lateat, propter quod inchoatum conjugium consummari non debeat, illud in lucem producatur. *Ubi majus periculum, ibi plenius consulendum*, inquit Innocentius 4. c. 3. de elect. in 6. Itemque ut sponsus ingenio et moribus ejus assue-

scat, cum qua in perpetuum est victurus. Propter easdem causas sponsalia adhuc hodie merito retinentur, quod 4. etiam suadet *eorum antiquitas.* In populo Dei perpetuo usu receptum fuit nuptiis praemittere sponsalia. Bucanus in inst. p. 110. huc refert legem divinam Deut. 21, v. 11: *Si videris in numero captivorum mulierem pulchram et adamaveris eam volueris que eam habere uxorem*, v. 13. *per mensem prius defleat patrem et matrem suam.* Sed quilibet videt, praeceptum illud esse speciale concernens peregrinam et captivam, voluit enim Deus, *per istas deformitates*, crinium scilicet detonsionem, unguium nutritionem, vestium depositionem ac menstrui luctus et fluctus continuationem, *libidinem amatoris*, qua illam deperibat, *rursus exstingui*, ut Fagius in paraph. Chald. ex R. Bachai recte monet. Adducimus igitur alia exempla Genes. 19, v. 14: *Egressus Loth locutus est ad generos suos, qui accepturi erant filias ejus.* Ergo Lothi filiae erant desponsatae, nondum tamen maritis traditae. Gen. 29, v. 20. *Jacob* non nisi septennio exacto promissa sibi Rachele potitus est. Deut. 20, v. 7: *Quis est homo, qui despondit uxorem et non accepit eam*, לֹא לְקָחָהּ. Ergo intercessit tempus aliquod inter uxoris desponsationem et acceptionem sive traditionem, id est inter conjugium inchoatum sive promissum et consummatum. Deut. 22, v. 23: *Si puellam virginem desponderit vir et invenerit eam aliquis in civitate et concubuerit cum ea, educes utrumque extra portam et lapidibus obruentur.* Jud. 14,
149. v. 7. *Simson* impetrato parentum consensu despondit sibi mulierem Philistaeam, *locutus est mulieri, quae placuit in oculis ejus*, v. 8. *et post aliquot dies revertens, ut acciperet eam, declinavit* etc. Ergo inter sponsalia et nuptias dies aliquot fuere interjecti. 1. Sam. 18, v. 17. Saul filiam suam natu majorem *Merob* despondet Davidi, sed *cum veniret tempus, ut daretur Davidi, data est Adrieli.* Ergo aliud est filiae desponsatio, aliud ejusdem in mariti potestatem traditio. Matth. 1, v. 18. Luc. 1, v. 27: *Maria erat Josepho μνηστευθεῖσα, desponsata, antequam convenirent.* Et ut verbo omnia complectar, in ecclesia Christiana N. T. perpetuo usitatum fuit, nuptiis sponsalia praemitti, id quod ex singulorum seculorum historia ordine confirmari posset. Alexius Comnenus Orientis imperator peculiari constitutione cavit, ne eodem die sponsalia et nuptiae contrahantur et ad exitum perducantur etc.

ffe- s a- iorum. la- ie tra- tiam.

152. *Effectus* sponsaliorum spectantur vel ratione *contrahentium*, vel ratione *cognatorum.* Respectu contrahentium effectus sponsaliorum est *obligatio ad futuras nuptias*, qui enim matrimonium in sponsalibus promisit, illud consummare tenetur, quod de juratis sponsalibus statuitur. c. Ex literis Sylvani. x. de sponsalibus. Idem vero in sponsalibus injuratis etiam locum habere interpretes tradunt ex c. de illis de desp. impub. cum in rebus humanis fide ac promissorum constantia nihil antiquius censeri debeat. Proinde sponsum et sponsam altera parte invita non posse cum alio contrahere expediti juris est, an vero mutuo contrahentium dissensu dissolvi sponsalia iterum possint, dispicietur inferius. Quodsi ergo alterutra pars matrimonii promissionem adimplere pertinaciter recuset, nec sufficientes recusationis causas afferat, magistratus ad consummationem eam compellat, quae compulsio quousque praecedere debeat, paulo post explicabitur. Transeunt autem sponsalia in matrimonium, cujus promissionem continent, tum *per sequentem in nuptias consensum*, tum *per copulam carnalem.* Quamvis enim *non concubitus, sed consensus faciat nuptias*, tamen per interventum carnalis copulae consensus ille nuptialis exprimi censetur, praesumitur enim de sponso, quod promissionem ad effectum potius deducere, quam stuprum committere voluerit, c. is qui x. de sponsal. l. merito. ff. pro socio. et adversus hanc praesumtionem cum sit juris et de jure, non admittitur probatio in contrarium, nec elidit eam *protestatio* interposita, cum sit facto contraria, l. antiquae. C. ad sen. Vellej. Hilligerus in Donell. enucl. libr. 13. c. 18. lit. X. Canonistae tamen addunt limitationem, *nisi sit probatio, quae indirecte et per obliquum ipsi praesumtioni obviat*, ut si sponsus probare velit, sponsalia illa ante copulam carnalem fuisse legitime soluta vel fuisse nulla propter aliquod impedimentum, in eo enim casu probationem admittendam esse haud immerito censent. Nec solum sponsalia pura, sed etiam conditionata per copulam in matrimonium transeunt, quia per copulam videtur sponsus a conditione adjecta recessisse, etiamsi *protestetur, se nolle recedere a conditione.* Idem statuendum de sponsalibus *incertis*, quae ita vocant. Vocis gratia si quis jurasset, se ducturum unam ex tribus filiabus Sempronii, et postea unam earum carnaliter cognosceret, verificarentur sponsalia, quae antea erant incerta, et transirent in matrimonium, si parentes stupratae consentirent. Quae canonistarum decisio conformis est juri divino, Exod. 22, v. 16. Deut. 22, v. 19.

Qu. 1. An obstinate recusantes sponsaliorum consummationem XV. 150. a magistratu cogendi.

153. Quaeritur hoc loco: *1. Si alteruter vel uterque contrahentium obstinate repugnet, nec monitione, nec minis, nec mulcta, nec carcere permoveri possit, ut fidem matrimonii datam servet atque animo sit a parte altera penitus alieno, num praecise etiam per excommunicationem ecclesiasticam vel relegationem civilem ad matrimonii promissi consummationem sit cogendus?* Ita quidam censent urgentes hoc cumprimis, 1. *quod consensus, non concubitus* faciat matrimonium, quare cum is semel fidem matrimonialem alteri dederit, qui eam servare recusat, praecise ad consummationem compelli eum posse ac debere statuunt, cum matrimonium sit indissolubilis conjunctio. Matth. 19, v. 6. 2. Urgent insuper, quod sponsa coram Deo sit uxor, Genes. 19, v. 21: *Da uxorem.* Deut. 22, v. 23: *Si quis sponsam alterius violaverit, lapidibus obruetur*, et additur ratio, *quia humiliavit uxorem proximi sui.* Matth. 1, v. 20. de Maria, quae Josepho tantummodo desponsata erat, dicit angelus: *Noli timere Mariam*

uxorem tuam ad te recipere. Ergo ut conjuges ad mutuam cohabitationem compelli possunt, ita quoque personae desponsatae. 3. Quod pactio de conjugio sit *foedus divinum*, Proverb. 2, v. 17. Malach. 2, v. 14. ac proinde humana auctoritate nequaquam dissolvendum. 4. Metuunt denique, ne confirmetur *levitas* eorum, qui sponsalia, quae sunt conjugii fundamentum, temere dissolvunt, poterit enim quilibet capitales inimicitias fingere ac simulare etc. Sane non dubitaverim, rigorem illum in quibusdam casibus, praesertim si sponsalia sint jurata, si copula intervenerit, si sint publica, si dissolutio eorum cum insigni ecclesiae scandalo conjuncta etc. observandum esse, interim tamen ratione circumstantiarum habita ἐπιείκειαν quandam a causarum matrimonialium judicibus hic adhiberi posse existimo. *1. Ex jure divino.* Nuptiarum vinculum arctius esse quam sponsaliorum paulo post demonstrabitur. Quodsi ergo in V. T. propter σκληροκαρδίαν Judaicam *permisit* Deus etiam in ratis et consummatis matrimoniis divortia Matth. 19, v. 8. quidni in N. T. sponsaliorum dissolutio propter eandem cordium duritiem magistratus auctoritate interdum fieri posset? Vid. Lutherus in lib. de caus. matrim. *2. Ex jure canonico.* c. Requisivit. x. de sponsalibus: ***Mulier quaedam jurisjurandi religione neglecta nubere illi renuebat, cui se nupturam interposito juramento firmaverat; respondit Lucius, quod cum libera debeant esse matrimonia, monenda sit potius mulier quam cogenda, cum coactiones difficiles exitus frequenter habere soleant.*** Ex quo capitulo canonistae colligunt, ***si judex animadvertat, sponsum vel sponsam ita obstinatam esse, ut libere consentire nullo pacto conjugio velint, quod monitione potius uti debeat quam exactissima coactione, ex qua consensus secutus nec liber esset, prout in matrimonio requiritur, nec vere consensus dici posset.*** Ad evitandum igitur majus malum tolerandam esse potius violationem datae fidei quam coactionem matrimonii. *3. Ex jure civili.* Jure antiquissimo Romanorum is, qui sponsalia contraxisset, solutione ejus quod interest, liberabatur, siquidem eum incepti poenituisset, Gellius lib. 4. noct. Attic. cap. 4. et in omnibus obligationibus faciendi, quis *ad interest* saltem condemnatur. Is autem qui ducere promittit, vel accipere factum promisisse censetur, ideoque praecise facere non tenetur. Jure etiam novissimo arrhas solum perdit is, qui conventis stare recusat. *4. Ex ratione.* Prudentes legumlatores ac judices aequum semper censuerunt, ad evitandum malum majus tolerandum esse aliquod minus; atqui ex matrimoniis illis coactis longe majora mala oriri possunt, quam si ratione circumstantiarum habita sponsalia interdum dissolvantur, utpote rixae perpetuae, capitales inimicitiae, veneficia, caedes, scandala publica, eademque perpetua.

Qu. 2: Qua poena coërcendus?

154. Neque tamen impune ferre debet hanc temeritatem, qui absque sufficiente causa a promissione matrimonii et pactis sponsalitiis discedit. Quaeritur igitur 2. ***Qua poena sit coërcendus?*** Canonistae censurae ecclesiasticae eum subjiciunt. c. ex literis x. de sponsalibus. Jure civili arrhas datas amittit, et qui accepit, duplicatas restituere cogitur, l. Mulier. 5. C. de sponsalib. et arrhis sponsalit. exceptis tamen certis casibus in d. l. expressis. Arrhae istae in plerisque consistoriis causarum matrimonialium judicibus hodie cedunt, sed consultius fortassis esset, aerario ecclesiastico eas inferri, ne earum intuitu ad sponsaliorum dissolutiones sint propensiores. Nec immerito desertae sponsae ad id quod interest, talis desertor tenetur, quin et mulcta pecuniaria vel fisco inferenda, vel desertae personae adjudicanda puniri, vel in terrorem aliorum carcere plecti potest, ratione personarum et circumstantiarum habita. Cypraeus de sponsalib. c. 12. §. 6. n. 2. ubi notat, in quibusdam locis peculiari statuto cautum, ut is, qui sponsalibus renuntiat et desponsatam ducere recusat, mulctae nomine *dimidiam partem dotis* solvat. More etiam receptum est, ut talis desertor aliam sibi conditionem quaerere, id est cum alia matrimonium contrahere, prohibeatur, quam sententiam etiam Luthero et aliis theologis probari video, cujus ratio dubio procul ex loco apostolico 1. Cor. 7, v. 11. petita: *Si uxor discedit a viro, maneat innupta aut viro reconcilietur.* Sed quia conscientiarum et infirmitatis humanae habenda est ratio, ideo ad hanc poenam non est facile descendendum, vel si imposita sit, eo modo relaxari potest, ut vitandi scandali ergo jubeatur alio abire, ibidemque matrimonium contrahere illi permittatur. Dissolutio enim sponsaliorum auctoritate magistratus facta intelligenda est *cum effectu*, ac satius foret modis ac mediis omnibus ad fidei matrimonialis datae adimpletionem cogere, quam perpetuis internae ustionis flammis per matrimonii interdictum eundem subjicere.

155. 2. Alter sponsaliorum effectus ratione cognatorum sponsi et sponsae est *affinitas*. Quamvis enim ex sponsalibus proprie et accurate loquendo non oriatur talis affinitas sive conjunctio inter consanguineos sponsi et sponsae, qualis per nuptias contrahitur, tamen oritur ex illis *justitia honestatis publicae*, ut canones vocant, quae facit, ut inter sponsi et sponsae cognatos ratione matrimonii prohibendi quaedam affinitas censeatur inducta. l. si qua mihi. l. si adoptivus. de ritu nuptiar. c. ad audientiam. c. sponsam. de sponsalibus. Quin et quae ex sponsalibus speratur affinitas verbi proprietate cessante locum habet per interpretationem in juris civilis capitibus. l. Labeo. §. 1. Ulpian. dicit: ***Generi et nurus appellatione sponsus quoque et sponsa continentur, item socri et socrus appellatione sponsorum parentes contineri videntur,*** quod congruum est juri divino, in quo sponsa censetur uxor, unde etiam sponsi a parentibus sponsae *generi* appellantur, Gen. 19, v. 14. Jurisconsulti dicunt, ***in favorabilibus sponsam mariti et sponsam uxoris loco pene in omnibus haberi, non item in odiosis.*** Alberic. Gentilis libr. 2. de nupt. c. 24. Wesenbecius in parat. de

spons. num. 7. Ad sponsaliorum effectus etiam hoc referunt, quod pars dissolvens sponsalia vel per quam stat, quominus contrahatur matrimonium, arrhas datas vel acceptas amittat et tantundem de suo reddere cogatur. l. mulier. C. de sponsal. Item quodsi alter desponsorum, priusquam nuptiae celebrentur, excedat e vita, donatio utrinque facta rescindatur et vel superstiti, vel ejus heredi restituatur, nisi causam, ut nuptiae non celebrarentur, defuncti persona jam praebuisset. l. 3. C. de sponsalibus. Olim etiam sponsalia actionem contra sponsum producebant, in qua judex comperiens, nihil causae esse recedendi a sponsalibus, quanti interfuerat uxorem accipi aut dari condemnabat, hodie autem non pariunt actionem. Sed de his plenius tractant jurisconsulti, ad quos ea cura proprie spectat. De effectis sponsaliorum clandestinorum, conditionalium,
XV. 152. juratorum etc. in specie ex illis, quae superius dicta, judicium facile fieri potest.

1. Adjuncta sponsaliorum. 1. arrhae sponsalitiae.

156. *Adjuncta* sponsaliorum sunt varia, utpote 1. *arrhae sponsalitiae*, quae in fidem et argumentum sponsaliorum utrinque dantur. Quamvis enim jure civili a sponso sponsae, non autem a sponsa sponso olim darentur arrhae, ut ex Paulo libr. 2. sentent. et ex Gratiani, Valentiniani aliorumque imperatorum constitutionibus intelligitur (quod mori in populo Dei recepto etiam congruum videtur, nam Genes. 24, v. 53. Eleazar Isaaci pararius et proxeneta prolatis vasis aureis et argenteis ac vestibus dat ea Rebeccae, et adhuc inter Judaeos stricte observatur, ut sponsus det arrhas sponsae, non autem contra, unde in praeceptis affirmat praecept. 48. Rabini dicunt: *Initianda est uxor ducenda vel pecunia, vel scripto, idque faciendum coram testibus, subarrhatio autem fieri potest dimidio siclo)*; hodierna tamen Christianorum consuetudine etiam sponsa dat arrhas sponso. Apostolus hunc morem arrhas dandi et accipiendi in sponsalibus pulcherrime refert ad spirituale ac mysticum Christi et fidelis animae conjugium, quando a Christo *arrhabonem Spiritus* nobis datum asserit 2. Corinth. 1, v. 22. c. 5, v. 5. ἀῤῥαβών secundum Suidam et Etymologum proprie est *pecunia, quae in emtionibus primo dependitur ad fidem majorem faciendam iis, quae emta sunt, persolvendis, seu pars solutionis, quae fidem facit totius summae persolvendae*, qua in re a pignore seu hypotheca differt, quod et Hieronymus observavit, quando in comm. Eph. 1. p. 102. sic scribit: *Pignus Latinus interpres pro arrhabone posuit, non autem id ipsum arrhabo quod pignus sonat. Arrhabo enim futurae emtioni quasi quoddam testimonium et obligamentum datur, pignus vero, hoc est ἐνέχυρον. pro mutua pecunia opponitur, ut cum illa reddita fuerit, reddenti debitum pignus a creditore reddatur.* Quare cum desponsatio itidem sit species quaedam contractus, ideo translatum est vocabulum arrhabonis sive arrhae ad dona, quae in argumentum et fidem promissi matrimonii dantur ac vocantur potius arrhae quam pignora, quia secutis nuptiis in donationem propter nuptias imputantur. Est autem arrhabo et contractum arrha nomen ortum ex Hebraeo עָרַב *spopondit, fidem interposuit*, inde עֵרָבוֹן pignus, Genes. 38, v. 17. 1. Sam. 17, v. 18. Proinde ut sponsus et sponsa sibi invicem dant arrhas in confirmationem futurarum nuptiarum; sic docente Tertulliano libr. de resurrect. carnis c. 51. p. 341: *Christus sequester Dei et hominum appellatus ex utriusque partis deposito commisso sibi carnis quoque depositum servat in semetipso arrhabonem summae totius. Quemadmodum enim nobis arrhabonem Spiritus reliquit, ita et nobis arrhabonem carnis accepit et vexit in coelum pignus totius summae illuc quandoque redigendae.* Ad arrhas etiam referri potest *annulus*, qui pignoris loco in sponsalibus a sponso olim dari vel mitti solebat sponsae, quem Tertullianus in apolog. c. 6. vocat *pronubum*. Ferreum annulum, eumque sine gemma sponsae sua aetate mitti consuevisse, auctor est Plinius libr. 33. nat. hist. c. 1. qui scil. prisca secula et antiqui victus parsimoniam frugalesque mores designaret.

157. *2. Munera sponsalitia*, quae non solum a sponso dantur sponsae, sed etiam ejus parentibus, 2. Munera sponsalitia.
et vicissim a sponsa dantur non solum sponso, sed etiam ejus parentibus et quae parentes personarum desponsatarum sibi invicem donant. t. t. C. de donat. ante nupt. vel propt. nupt. et sponsalit. ea cum dantur, vel expresse adjicitur, *coëundi affinitatis gratia donari*, vel si expresse non adjiciatur, intelliguntur tamen eo animo donata. quia adjectum non fuit, donationem ex mera liberalitate fieri. De his muneribus sponsalitiis eorumque ab arrhis dif- XV. 153.
ferentia latius tractant jurisconsulti, cumprimis Obrechtus in οἰκονομίᾳ donationis simplicis et relatae disp. 5. thes. 31. et seqq. Vestigia munerum illorum sponsalitiorum exstant in historia desponsationis Rebeccae Gen. 24, v. 53. ubi Eleazarus proxeneta *fratribus et matri sponsae* dona offert. In Hebraeo est מִגְדָּנוֹת, quod significat *res laudabiles, optimas et pretiosissimas*, in quocunque genere fructuum, metallorum, auri, argenti, gemmarum, vestium, notante Schindlero in rad. מגד.

158. *3. Tabulae et instrumenta*, quae de pactis 3. Instrumenta dotalitia.
dotalitiis conscribuntur, in quibus de hereditatis successione atque aliis ad futurum matrimonium spectantibus disponitur. Augustinus sermon. 244. vocat *tabulas matrimoniales*, Germani vocant Ehe-beredung. Sic postquam Raguel filiam suam Tobiae despondisset, *accepta charta fecerunt conscriptionem conjugii* Tob. 7, v. 16. In Graeco est ἔγραψε συγγραφὴν καὶ ἐσφραγίσατο. Tales sponsalitiae conventiones etiam apud Romanos utplurimum in tabulas referebantur, unde illud Tertulliani de vel. virg. c. 12. p. 194: *Hae sunt tabellae priores naturalium sponsalium*, atque hae tabulae signatoriis eorum, qui intererant, annulis signabantur, ut colligitur ex illo Juvenalis versiculo:

Veniet cum signatoribus auspex.

Instrumenta dotalia jure civili olim exigebantur,

cum quis concubinam, ex qua liberos habebat, uxorem ducere vellet. §. final. Instit. de nupt. Item in nuptiis inter impares honestate personas, ut cum senator duceret scenicam, l. si donation. l. imperialis. C. de nupt. ac hodie in nuptiis illustrium personarum talia instrumenta exiguntur, non autem in ceterorum nuptiis necessario requiruntur, quod et jure civili ita obtinet, ut docet Covarruvias de

4. Ritus. matrimon. part. 2. c. 8. fol. 145. *4. Ritus*, qui in desponsationibus adhibentur, quos late describunt Hotomannus de cast. et inc. nupt. parte 3. c. 1.

5. Convivia. Rosinus lib. 5. antiq. c. 37. *5. Convivia sponsalitia*, quae antiquitus etiam fuisse usitata, constat ex Gen. 24, v. 54. Tob. 7, v. 17. De his ac similibus sponsaliorum adjunctis notanda est regula, quod ordinarie non *sint de sponsaliorum essentia*, unde si vel maxime non fuerunt adhibita, tamen si vera et legitima inter personas contrahentes desponsatio intercessit, rata sunt sponsalia, si vel maxime nec arrhae, nec munera sponsalitia, nec tabulae, nec convivium accesserit.

9. Contrarium sponsaliorum. 159. *Contrarium* sponsalibus est *repudium*, per quod sponsalia dissolvuntur. Dicitur repudium, quasi *recusatio propter rem pudendam*, ac proprie acceptum est inter sponsum et sponsam, sicut *divortium* inter maritum et uxorem, sed hoc discrimen non ita stricte ubique observatur. Dari tale repudium de facto historiae et experientia testantur, de jure idem quandoque institui posse, vel ex eo constat, quod detur divortium. Quodsi enim conjugium ratum et consummatum dissolvi in quibusdam casibus potest, multo magis conjugium promissum et inchoatum poterit dissolvi. Sed addendae hic sunt duae regulae. *1. Sponsalia non debent privata vel contrahentium, vel amicorum, sed publica magistratus auctoritate praeeunte legitima causae cognitione dissolvi*, unde etiam poena quadam affici consueverunt, carcere scilicet vel mulcta, ratione conditionis et fortunarum habita, qui proprio arbitrio sponsalia dissolvunt. Idque ita observari reipublicae Christianae interest tum propter metum subornationis, tum propter scandalum, tum vel maxime propter conscientiarum periculum. Apud ethnicos vel nulla, vel minima ex causa privatim licuit sponsalibus renuntiare, sed in ecclesia Christiana illud merito abrogatum. *2. Non sine gravibus*

XV. 154. *et sufficientibus causis a judicibus matrimonialium casuum sponsalia sunt dissolvenda*, quia sponsalia sunt conjugium inchoatum, cujus auctor hunc vitae ordinem servari cupit inviolatum, ac contrahuntur sponsalia interposita quandoque jurisjurandi fide, ac Deus constituitur testis illius pactionis et vindex violationis, is vero in perfidos ac perjuros graviter solet animadvertere. Quin et temeraria sponsaliorum dissolutio scandalum praebet publicum ac confirmat levitatem ingeniorum sanctam conjugii ordinationem susque deque habentium; eadem quoque pugnat cum dilectione proximi, quia personae desertae ignominiam affert ac simultates et odia inter cognatos desponsatorum excitat. Ex quibus manifestum est, temeraria sponsaliorum rite ac legitime contractorum dissolutione graviter peccari.

160. Possunt tamen incidere causae ejusmodi, quae necessitatem dissolvendi sponsalia afferunt, sed in earum enumeratione plurimum variant. *Canonistae*, qui distinctionem inter sponsalia de praesente et de futuro cumprimis hic attendendam censent, sponsalia de futuro dissolvi posse existimant *1. mutuo contrahentium dissensu*. c. 2. de sponsal. *2. Per absolutionem factam a judice*, eo quod quis ante pubertatis annos contraxit. Potest enim, qui impubes sponsalia contraxit, postquam ad pubertatis annos pervenit, petere ab eis absolvi, nisi pubes factus expresse vel tacite eis consensit, ante tamen pubertatem dissolutionem petere non potest. c. de illis de desp. impub. *3. Per matrimonium verbis de praesente contractum*. c. sicut de spons. quod eo extendunt, etiamsi copula nondum fuerit secuta. *4. Propter affinitatem supervenientem*, ut si quis fide interposita desponsavit aliquam et deinde propinquam ipsius carnaliter cognoscit intra gradum prohibitum. c. Veniens. de eo, qui cognov. consangu. uxoris etc. super eo, de consangu. et affin. *5. Propter ingressionem religionis*, id est professionem monasticem, c. ex publico de convers. conjugat. *6. Propter fornicationem post sponsalia secutam*, ut si sponsa cum alio fornicetur, non tenetur sponsus cum ea matrimonium contrahere, etiamsi sponsalia fuissent jurata et vice versa, c. quemadmodum de jurejurand. *7. Propter fornicationem spiritualem*, quando alter eorum efficitur haereticus. c. Non solum. 18. q. 1. *8. Propter lapsum temporis vel diei*, in contractu sponsaliorum ex conventione partium constituti. c. Sicut x. de spons. *9. Per sacri ordinis susceptionem*. *10. Si sponsus vagetur per orbem* et per triennium absit, c. de illis de sponsalib, quodsi justo impedimento detineatur, non temere sponsalia erunt dissolvenda, sed attenta personae qualitate, quae forsan ex mora periculum pateretur, d. c. de illis. *11. Per omissionem implementi* ejus, quod promissum est, sive voluntariam, sive involuntariam. *12. Per votum simplex castitatis*, c. Veniens, qui cleric. vel vovent. matr. contrah. poss. si scilicet votum praecesserit sponsalia, nam tunc impedit et dirimit jurata, sed si votum sequatur post sponsalia, tunc rata sunt sponsalia, quia alter in alterius praejudicium vovere nequit. *13. Per famam canonici impedimenti* ad contrahendum inter eos, si de fama doceatur, c. cum in tua de sponsal. *14. Per supervenientem capitalem inimicitiam* inter sponsos. c. requisivit. de spons. *15. Per morum asperitatem* alterius contrahentium. Abb. in c. Veniens. qui cleric. vel vovent. *16. Per supervenientem cognationem legalem*, vel aliud impedimentum. *17. Propter lepram, paralysin, similemve morbum*, nec non propter vitium, quod oris formam deturpet, veluti si oculus eruatur, nasus praescindatur, vel alius corporis defectus magnus deformationem vel debilitatem inducens inferatur. c. final. de conjug. lepros. ne sibi invicem displiceant et matrimonium sic con-

IV. 155. tractum malum exitum sortiatur. 18. Solvuntur *per aliquid nove superveniens*, quod si praecessisset, non fuissent contracta.

Secundum jus civile.

161. *Jure Romano* sponsalia dissolvebantur alterutrius partis dissensu. l. 1. C. de spons. l. 2. C. de repud. Qui sui juris erant, per se sponsalibus renuntiabant, qui vero sub aliena potestate constituti, per suos κυρίους. Sic filiaefamilias sponsalia pater dissolvere poterat. l. 10. C. de sponsalibus; non item tutor, nisi ex voluntate pupillae, l. 6. eod. Qui repudiabant, nuntium mittebant, hoc est renuntiabant vel praesenti, vel absenti, quam ad rem certa et solennia quaedam verba adhibebantur, in divortio quidem ea: *Res tuas tibi habeto*, *Tuas res tibi agito*, in repudio vero isthaec: *Conditione tua non utor*, *etc.* l. 2. §. 2. de divort. Qui sponsam hoc modo repudiabat, etiamsi nulla vel minima causa subesset, nec culpam commisisse, nec infamiam contraxisse censebatur, quod enim lege permittente fit, illud poenam non meretur, interim jure codicis ab imperatoribus posterioribus condito is, qui sine causa renuntiabat et legitimae erat aetatis, arrhas duplicatas restituebat, minor simplices, si justam renuntiandi causam haberet, haec poena cessabat. l. ult. C. de sponsal.

Quid de sponsaliorum dissolutione statuendum.

162. Talia repudia a contrahentibus vel contrahentium parentibus ex nulla vel minima causa facta merito in ecclesia Christiana sunt abrogata; nec ullus amplius illis hodie datur locus, sed *ad judices matrimonialium causarum* negotium deferendum, si utraque vel alterutra pars sponsalia dissolvi expetat, qui non nisi ob graves et justas causas publica auctoritate sponsalitia pacta dissolvunt, quae dissolutio nomine repudii in generali significatione accepto indigitatur, cum in locum repudii olim apud Romanos usitati successerit. Ut autem de causis dissolvendi sponsalia in nostris consistoriis hodie ubique fere receptis distinctius agamus, hoc modo procedimus. 1. A sponsaliorum *dissolutione*

Dilatio.

distinguenda est eorum *dilatio*. Quandocunque enim pars una vel utraque contrahentium sponsaliorum dissolutionem a magistratu quaerit, sponsalia non quidem ante causae cognitionem statim dissolvuntur, interim tamen per sententiam judicis ad tempus differuntur, sicut et jure canonico per *interdictum ecclesiae* nuptias contrahere prohibetur, quoad lis finita sit, qui matrimonium alteri promisit. c. cum Apostolica. de sponsalibus. Talis sponsaliorum dilatio ac suspensio variis in casibus locum obtinet, utpote si incidat quaestio praejudicialis, quae prius sit terminanda, si sponsus vel sponsa diffamentur, quod cum alia persona sponsalia contraxerint, si tempus luctus legibus praefinitum vel consuetudine receptum nondum sit elapsum, si praegnantem feminam quis duxerit, de quibus omnibus late tractat Cypraeus de sponsalib. c. 13. §. 86. et seqq. Quamvis vero per talem suspensionem sponsalia non dissolvantur, sed eorum per nuptias complementum duntaxat differatur, cum plurima sponsalia per judicis sententiam differantur, quae expleto certi temporis intervallo in nuptias postmodum transeunt, tamen talis suspensio saepius est dissolutionis primus gradus, ut experientiae testimonium demonstrat.

2. Si bina sponsalia contracta.

163. Si de *dissolutione* sponsaliorum quaestio incidat, primo omnium dispiciendum, an *bina*, an *una* duntaxat contracta fuerint sponsalia ab utraque vel alterutra contrahentium parte. Si bina sponsalia sunt contracta, tunc priora ceteris paribus praeferuntur posterioribus, ac proinde priora pronuntiantur rata, posteriora vero irrita. Neque enim in causis matrimonialibus locum habet illud vulgatum: δεύτεραι φροντίδες σοφώτεραι, sed potius illud alterum: *Quod semel placuit, inposterum displicere nequit*, item: *Habeas ut nactus*. Dixi autem, *ceteris paribus* posteriora sponsalia prioribus cedere, quodsi IV. 156.
enim priora sint clandestina, posteriora vero publica, vel si priora sint de futuro, id est tractatus duntaxat de sponsalibus, posteriora de praesenti, id est vera sponsalia, tunc posteriora prioribus praeferuntur. Lutherus in libr. de caus. matrim. tom. 5. Jenens. Germ. fol. 237. ideo publica sponsalia privatis dicit esse praeferenda, quia haec sunt prohibita, illa vero minime. An vero sponsalia posteriora, ad quae accessit copula carnalis, praeferenda sint prioribus, ad quae nondum accessit cohabitatio; item an sponsalia posteriora pura praeferenda sint prioribus conditionatis subsecuta conditione, de eo superius disputatum fuit.

3. Si sponsalia de futuro tantum.

164. 3. Si una duntaxat celebrata sint sponsalia, dispiciendum est, an sint sponsalia *de futuro*, id est desponsationes impuberum, vel sponsalia conditionata, vel tractatus sponsalia antecedentes, eo enim sensu sponsalia de futuro a quibusdam accipi diximus superius; an vero sint sponsalia de *praesente*. In desponsatione *impuberum* dissolvuntur sponsalia, si uterque vel alteruter postquam ad annos pubertatis pervenit, eadem dissolvi petat, modo pubes factus expresse vel tacite eis non consenserit. c. ubi non est 30. q. 2: *Qui pueris dant puellas in cunabulis et e converso nihil faciunt, nisi uterque puerorum, postquam venerit ad annos discretionis, consentiat.* Conjunge lib. 4. decretalium Gregorii IX. tit. 2. et lib. 4. tit. 2. in Sexto, qui agunt de desponsatione impuberum. Sponsalia *conditionata*, si conditio non fuerit subsecuta, dissolvuntur, nisi scilicet copula carnalis accesserit. Tractatus sponsalia antecedentes, non autem vera sponsalia constituentes dissolvuntur partium dissensu. Plura de conditionatis sponsalibus diximus superius. Dispiciendum deinde, an sponsalia sint *publica*, an *clandestina*. Si sint clandestina posterioris generis, id est absque parentum consensu contracta, jure patriae potestatis dissolvuntur; si sint clandestina prioris generis, id est remotis testibus et arbitris contracta, si sint injurata, facilius ad dissolutionem propter causas quasdam graves descenditur, quam si sint publica in templo vel coram honestis viris contracta vel etiam jurata.

4. Si sponsalia sint pura. 165. 4. Si sponsalia sint *pura*, eadem duplici ratione dissolvuntur, vel *solenni declaratione*, quod ab initio fuerint irrita, vel *judiciali decisione*, quod ab initio quidem fuerint rata, sed ob causam aliquam supervenientem sint rescindenda. Causae, propter quas sponsalia ab initio statim fuisse irrita censentur, revocari possunt ad *efficientem et materialem*. De efficiente causa constare potest ex iis, quae de consensu, qui est sponsaliorum causa efficiens, dicta sunt superius. Consensus, uti vidimus, est actus liberae voluntatis a sano atque integro judicio profectus, ad eum proinde requiritur judicii integritas et voluntatis libertas. Cum judicii integritate pugnat *error, dolus, ebrietas, fatuitas, furor;* cum voluntatis libertate pugnant *minae*, *justus metus et violenta coactio*. An vero et quando ob errorem, dolum, ebrietatem, fatuitatem, furorem, justum metum etc. sponsalia censenda sint irrita, de eo latissime dictum fuit suo loco. Causa materialis, propter quam sponsalia ab initio statim irrita fuisse judicantur, explicabitur in sequenti capite de materia conjugii. Quae enim personae ob gradum propinquitatis matrimonio conjungi prohibentur, illarum sponsalia pronuntiantur irrita. Item corporum inhabilitas speratum matrimonii usum penitus impediens, ut causa est matrimonii dissolvendi, ita multo magis sponsaliorum. Notandum tamen hoc loco, quod distinguendum sit inter inhabilitatem materiae *praesentem*, quae successu temporis corrigi potest, et inter inhabilitatem *perpetuo durantem*, quae emendari nequit. Propter priorem non dissol-
XV. 157. vuntur nec irrita censentur sponsalia, quae etiam inter impuberes constare possunt, sed duntaxat propter posteriorem. Sed haec omnia ex sequenti capite erunt clariora.

5. Crimina dissolutioni sponsaliorum causam praebentia. 166. 5. Sponsalia, *quae ab initio fuere rata*, judicis auctoritate dissolvuntur vel *ob quaedam partis alterutrius crimina*, vel propter *extrinseca quaedam accidentia* alterutri vel utrique contrahentium parti *supervenientia*. Ad crimina commissa referenda sunt 1. *adulterium vel scortatio*. Ostendimus enim superius, sponsum non posse cogi, ut ducat eam, quae post sponsalia contracta copiam sui alteri fecit. Quod vero de sponso dictum, idem etiam de sponsa accipiendum, quod scilicet nec ipsa cogi debeat, ut sponso post sponsalia foedis libidinibus sese contaminanti nubat. c. Quemadmodum de jurejur. l. 5. C. de spons. Quo pertinet illud Augustini de verb. Dom. serm. 46. quod citatur. c. si ducturi. 32. q. 6: *Si ducturi estis uxores, servate vos uxoribus vestris. Quales vultis eas invenire, tales et ipsae inveniant vos. Quis vivens est, qui non castam velit ducere uxorem, et si accepturus est virginem, quis non intactam desideret? intactam quaeris? intactus esto. Puram quaeris? purus esto.* 2. *Medicamentorum sterilitatis assumtio.* Cum enim finis matrimonii sit sobolis procreatio, merito repudium illi datur, quae se ad conceptionem sobolis ineptam reddidit. 3. *Malitiosa desertio.* Cum enim in conjugio consummato *frater non sit subjectus servituti*, hoc est non sit a secundis nuptiis arcendus, si a conjuge malitiose deseratur 1. Cor. 7, v. 15. utique multo magis sponsalia, quae sunt conjugium duntaxat inchoatum ac promissum, ob malitiosam alterutrius partis desertionem dissolvi possunt. 4. *Incestuosa cum cognatis sponsi vel sponsae commixtio.* Cum enim teste apostolo 1. Cor. 6, v. 16. *qui adhaeret meretrici, unum corpus cum ea efficiatur*, ideo aequum est, ut ob affinitatem illam meretriciam sponsalia dissolvantur, si sponsus cum sponsae consanguinea consuevit, qua de re exstat in jure canonico peculiaris titulus de eo, qui consanguineam uxoris cognovit, idque eo etiam extendunt, ut si vel maxime sponsa a pactis recedere nolit, sed delictum hoc sponso condonet, tamen ei permittendum non sit, ut matrimonio cum ea copuletur. 5. *Homicidii voluntarii perpetratio.* Cum enim homicidium sit delictum maximum capitali poena juxta divinam ordinationem Genes. 9, v. 6. Num. 35, v. 31. plectendum, ideo non debet sponsa cogi, ut datam matrimonii fidem post caedem a sponso perpetratam servet, ne exitus difficiles sequantur; quodsi tamen sponte ipsi condonet eundemque sequatur exsulem, matrimonio conjungi possunt. Quae vero de homicidio dicta, ea ad quodvis crimen gravius et capitale, quo infamia irrogatur, utpote *ad crimen laesae majestatis, veneficium, plagium, furtum, insidias vitae alterius contrahentis structas etc.* se extendunt, interim tamen in hisce casibus circumstantiae omnes diligenter ponderandae, cum talia crimina non pugnent cum ipsa matrimonii substantia et fine, sicut priora, tentanda igitur primo omnium reconciliatio, quodsi vero animi apparent penitus aversi et distracti, violenta coactio non est adhibenda.

167. 6. *Extrinseca accidentia* alterutri vel utrique parti supervenientia propter quae sponsaliorum dissolutio petitur, varia esse possunt, praecipue vero sequentia: 1. *Superveniens exactio, frigiditas, paralysis genitalium etc.* usum matrimonii impediens, sed ea in matrimonio consummato primum detegi consueverunt. 2. *Furor omnem rationis usum exterminans* et conjugalem societatem, quae debebat esse non corporum tantum, sed animorum etiam conjunctio, miserabilem ac calamitosam reddens. l. Furor. 8. ff. de spons. quidem dicitur, quod *furor interveniens sponsalia non infirmet;* sed id intelligendum de eo furore, qui mitior est et intervalla habet. l. si cum dotem. ff. solut. matr. Alb. Gentilis l. 6. de nupt. c. 18. legem sic interpretatur: *Furor interveniens sponsalia non infirmat, id est non tollit, quasi non facta sint, ut infecta reddit furor praecedens, manebunt enim effecta eorum, at vero ut promissum matrimonium confici debeat vel possit, hoc lex non dicit, nec dicere potest, quia furor non sinit matrimonium contrahere.* 3. *Morbi contagiosi.* Si alterutra pars contrahentium in *lepram, elephantiasin*, aliosve morbos insanabiles, abominabiles et contagiosos inciderit, altera pars ad consummationem matrimonii non est cogenda, cum lege divini-

6. I… sec… cid… dis… lut… spo… orc… cau… pra… tia.
XV

tus sancita leprosi ab hominum consortio fuerint remoti. Lev. 13, v. 4. Ita statuitur in c. Quia postulasti. x. de conj. leprosor.: *Si altera pars inter desponsatos lepram incurrat, altera ad consummandam copulam maritalem compelli non debet.* Atqui id non immerito etiam eo extenditur, quodsi vel maxime sanus cum leproso matrimonium consummare velit nulla leprae ratione habita, tamen a magistratu id non sit illi permittendum, ne contagium latius serpat ac propagetur. De *epilepsia*, *paralysi* et aliis morbis gravioribus et insanabilibus idem fere statuunt, quod videlicet pars sana non sit ad cohabitationem et matrimonii consummationem compellenda, interim prudenter considerandae sunt circumstantiae, ac si utraque pars in matrimonii consummationem sponte consentiat, non videntur prohibendi. Tutissimum vero est ante dissolutionem sponsaliorum ob quosdam morbos contagiosos et abominabiles tempus aliquod curationis praefinire, ut certo constet, morbum illum esse insanabilem et ex tali conjugio tristes metuendos esse exitus. 4. *Deformitas insignis*, utpote si cui nasus praecidatur, vel oculi exsculpantur, vel membrum amputetur, tentanda tamen prius reconciliatio. Innocentius III. c. Quemadm. 25. x. de jurej.: *Si post sponsalia jurata mulier fieret non solum leprosa, sed etiam paralytica, vel oculos vel nasum amitteret, vel quidquam ei turpius eveniret, numquid vir teneretur eam ducere in uxorem? profecto ductam non posset dimittere, sed numquid non ductam admittere teneretur?* 5. *Status mutatio*, hoc est capitis maxima diminutio, qui enim post contracta sponsalia ob flagitia fit infamis et flagitiosus, civiliter mortuus censetur, ergo non videtur sponsa cogenda, ut matrimonium cum eo consummet, quia ea mente ac intentione fidem matrimonii dedit, quod viro honesto et existimationis integrae nubere velit. 6. *Absentia sponsi diuturnior*, c. De illis x. de spons. et matr.: *De illis, qui praestito juramento promittunt, se aliquas mulieres ducturos et postea eis incognitis dimittunt terram se ad partes alias transferentes, hoc tibi volumus innotescere, quod liberum erit mulieribus ipsis, si non amplius in facto est processum, ad alia se vota transferre* etc. ubi tamen distinguendum, utrum justa et necessaria de causa, reipublicae scilicet commodo, ablegatus, vel adversa valetudine detentus, vel in captivitatem detrusus etc. sponsus absit, an vero nulla de causa tantum, ut sponsam ludificetur, peregre absit. Non enim desertor censendus, qui ex justa et necessaria causa abest, vel qui de consensu et voluntate sponsae profectionem suscepit, ergo eo in casu ob diuturniorem absentiam sponsalia non sunt dissolvenda, sed sponsa vel sponsi reditum exspectet, vel ea loca, ubi sponsus commoratur, adeat. Si nulla de causa absit, per *triennium* sponsae exspectandum esse censent, ut constet, an animum revertendi habeat. l. 2. C. de repudiis. Antoninus part. 3. tit. 1. c. 18. quod sponsus in eadem provincia absens *duobus*, in alia *tribus* annis a sponsa exspectari debeat. Cypraeus tamen existimat, brevius tempus sufficere, ne mulier diuturna absentia permota animum ad malas artes applicet. de spons. c. 13. XV. 159.
§. 70. Si in sponsalibus de certo numero annorum, quibus exactis nuptiae celebrandae sint, convenit, tempus illud exspectandum est; *si vero sponsus praesens ultra biennium* invita sponsa aut illius parentibus nuptias differt, lex Constantii sponsam liberat. l. 2. C. de sponsalibus. *De capitalibus et implacabilibus inimicitiis*, an propter eas sponsalia dissolvi possint, diximus superius. In genere addunt hanc regulam, *quoties talis casus accidit, qui si tempore sponsaliorum adfuisset, sponsus vel sponsa in matrimonium nunquam consensisset, tunc judicem ad dirimenda sponsalia propensiorem esse debere;* sed circumstantiae omnes prudenter ac diligenter sunt expendendae, nec ob quaslibet rixas vel dissensiones dissolvenda sunt sponsalia, sed modis ac viis omnibus reconciliatio prius tentanda. *An ob religionis diversitatem vel votum continentiae*, si ante vel post contracta sponsalia locum habuerint, matrimonii consummatio sit prohibenda, in sequentibus capitibus dispicietur. *An per matrimonium cum alia consummatum priora sponsalia dissolvenda sint*, ardua quaestio est, de qua inferius, quando de divortii causis agendum erit, tractabitur. De *morte*, quod per eam sponsalia dissolvantur, dubium nullum, cum consummatum etiam matrimonium dissolvat.

168. Hisce, quae de sponsaliorum dissolvendorum causis diximus, opponitur argumentum palmarium: *Sponsa est et vocatur uxor*, Gen. 29, v. 21. Deut. 22, v. 24. Matth. 1, v. 20. Inde Philo Judaeus in lib. de special. leg. p. 1066. ad locum Deut. sic annotat: *Sponsalia tantum valent, quantum nuptiae. Ergo sponsalia non sunt dissolvenda ob causas alias, quam propter quas matrimonium solvitur.* Respondemus: Videtur quidem discrimen quoddam intercedere inter sponsalia populi Israëlitici ac nostris moribus contracta. Illis enim deductio in domum erat conjuncta, siquidem post contracta sponsalia sponsa tradebatur sponso in custodiam, ut qui omnium optimae sponsae pudicitiam ac virginitatem asservare posset, si Chrysostomo hom. 4. in cap. 1. Matth. id asserenti credimus, id quod nostris moribus non ita receptum. Sed quia nihilominus inter sponsalia et nuptias in populo Israëlitico differentia mansit, neque enim sponsa in domum deducta, *ut esset uxor*, *sed ut esset sponsa*, ac suo demum tempore uxor (ut de eo nihil dicam, quod vix verisimile videatur moris fuisse apud Israëlitas, sponsas in aedes sponsorum deductas, cum ex Rabinis contrarium colligi possit), ideo dicimus, sponsam vocari in sacris literis uxorem, non quod inter sponsam et uxorem, et consequenter inter sponsalia et nuptias, hoc est inter matrimonium inchoatum et consummatum, nulla sit differentia, sed quia est *uxor sperata, pacta, promissa et futura.* Tertullianus l. de velam. virg. c. 6. p. 191: *Desponsata quodammodo nupta, tamen inter quodammodo et verum*

An sponsalia sint coram Deo matrimonium.

satis interest. Neque enim in Scripturis plane insolens, denominationem rei a futuro eventu peti. Sic Adam conjugem suam vocat *Evam*, eo quod *futura esset mater omnium viventium* Gen. 3, v. 20. Lea Jacobi conjux filium suum vocat *Levi*, quia sperabat, maritum sibi ob trium filiorum partum arctiori amore copulatum iri Gen. 29, v. 34. filium ancillae Zelphae vocat *Aser*, quia ab omnibus mulieribus ob πολυτεκνίαν sese benedicendam sperabat Gen. 30, v. 13. Christus Jacobum et Johannem *Boanerges*, filios tonitrui, vocat Marc. 3, v. 17. quia in ministerio suo tales quondam futuri erant. Ipsum *matrimonii* nomen a sperato eventu est petitum, quia scilicet mater exspectatur, cum qua conjugii jura contrahuntur. Sic ergo etiam *sponsa* pro uxore, *sponsus* pro marito censentur propter promissionem factam et spem futuri conjugii. .c. Qui despons. 27. q. 2. ex Greg.: *Divinae legis mos est, sponsas*
XV. 160. *appellari conjuges, non quod jam sint uxores, sed quod a parentibus uxores fieri debeant.* Grat. in c. Instit. ead.: *Sponsae appellantur conjuges consuetudine Scripturae spe futurorum, non effectu praesentium* etc. Hinc Augustinus ait: *Angelus Mariam conjugem nominavit, quia futura erat uxor*, hinc et Beda super Lev.: *Sponsam Moyses dixit uxorem, non quae tunc erat, sed quae futura erat uxor.* c. si quippe etc. ead.: *A prima fide desponsationis conjux dicitur appellari, non quod in ipsa desponsatione fiat conjux, sed quia ex fide, quam ex desponsatione sibi invicem debent, postea efficiuntur conjuges.* Accurate igitur et proprie loquendo nomine matrimonii venit non initium et promissio matrimonii in sponsalibus facta, sive matrimonium inchoatum, sed consummatum benedictione, traditione et deductione in domum mariti, unde etiam dictum Christi Matth. 19, v. 6: *Quod Deus conjunxit, homo non separet*, non de nudis sponsalibus, sed de consummato matrimonio proprie est accipiendum, ut patet ex textus circumstantiis, quaerebatur enim non de *sponsae repudio, sed de uxoris divortio*, quod ex quavis causa licitum esse Christus negat argumento eo, *quod* vir et uxor *sint una caro.* Quodsi absolute et simpliciter statuere velimus, sponsam esse uxorem, consequens erit, nullum esse amplius discrimen inter *sponsalia et matrimonium* benedictione sacerdotali, traditione sponsae in potestatem mariti et deductione in domum ratificatum et consummatum, id quod intentioni sponsalia contrahentium fortissime adversatur. Ex nuda ergo appellatione, qua sponsa dicitur uxor, non potest nec debet inferri, verum et ratum matrimonium in sponsalibus perfici, alias pari ratione aliquis inferre posset: Maria postquam a Josepho ducta et accepta esset, vocatur *sponsa* Luc. 2, v. 5. ergo sponsalia tantum inter eos fuere, non matrimonium. Zipora Moysen vocat sponsum Exod. 4, v. 25. cum jamdudum duos ex eo in conjugio suscepisset filios.

Quomodo sponsalia a nuptiis differant.

169. Ut autem discrimen inter *sponsalia et nuptias* sive matrimonium consummatum sit illustrius, revocabimus id ad sequentia capita. Differunt sponsalia a nuptiis *1. appellationibus.* Aliud enim est μνηστεύεσθαι, aliud γαμεῖν. Sponsalia *a spondendo*, hoc est promittendo, dicta, conjugium a copulatione *sub unum jugum;* aliud vero est promittere, aliud facere. *2. Definitionibus.* Sponsalia sunt *mentio et repromissio futurarum nuptiarum*, matrimonium *est maris et feminae conjunctio individuam vitae societatem continens. 3. Causa efficiente proxima.* Sponsalia causam efficientem habent consensum sponsalitium, nuptiae consensum nuptialem; quod autem consensus sponsalitius a nuptiali differat, comprobatum fuit superius. *4. Materia.* Sponsalia contrahuntur inter impuberes et inter absentes, nuptiae vero minime. Materia conjugii sunt sponsus et sponsa, materia sponsalium mas et femina. *5. Forma.* Sponsalia perficiuntur pactione ac promissione de futuro conjugio, nuptiae vero praesenti traditione, cohabitatione et ad individuam vitae societatem conjunctione. Sponsalia differunt a matrimonio, sicut *spes a re ipsa* differt. Sponsalia enim sunt *spes nuptiarum* l. si puellae de spons. l. si uxor. §. Divi ad l. Jul. de adult. matrimonium non est spes, sed significat ipsas nuptias. In sponsalibus futurum matrimonium promittitur, in nuptiis sive conjugio verba ad rem conferuntur ac promissio prius facta verbis, re et facto ipso ratificatur. *6. Fine.* Sponsaliorum finis est, ut futuro tempore nuptiae sequantur exploratis prius contrahentium animis; nuptiarum finis est, ut ad prolis generationem, mutuum adjutorium et scortationis evitationem individuo nexu contrahentes copulentur. *7. Effectis.* Uxor marito debet εὔνοιαν conjugalem, sponsa vero minime. Uxor ad individuam vitae societatem obligatur, in sponsa id locum non obti- XV
net. Uxor est in dominio, potestate mariti, sponsa vero minime. Uxor possidetur a marito, sponsa non possidetur. Uxori incumbit rei familiaris administratio, sponsae vero minime. Uxor mutat domicilium, sponsa non mutat. Uxor tenetur lugere defunctum maritum et si maritum non eluxit, infamia notatur; sponsa non luget sponsum. Uxor cogitur sequi peregrinantem maritum, sponsa non tenetur. Sponsalibus publica honestas, nuptiis affinitas contrahitur etc. *8. Adjunctis.* Sponsae habitu et vestitu a nuptiis distinguuntur. Sponsalia sub conditione contrahi possunt, nuptiae vero minime. In nuptiis certa aetas definita est jure civili, antequam matrimonium non est justum et legitimum; in sponsalibus aetas contrahentium non est definita, ideoque a primordio aetatis sponsalia effici possunt, si modo id fieri ab utraque persona intelligatur, id est si non sint minores quam septem annis. In nuptiis vir necessario testationem interponit, quod uxorem ducat liberorum procreandorum causa; in sponsalibus nihil interest, utrum testatio interponatur, an aliquis sine scriptura spondeat. l. in sponsalib. de sponsalib. De his et similibus differentiae inter sponsalia ac nuptias capitibus late et erudite disserit Cypraeus de spons. c. 5. per totum. ubi etiam §. 34. convenientiam sponsaliorum et nuptiarum explicat, utpote quod tum

sponsalia, tum nuptiae consensu contrahantur, quod inter personas, inter quas nuptiae prohibentur, etiam sponsalia nuptiis aditum patefacientia sint prohibita, quod sponsa possit dotem non minus quam uxor repetere, quod sponsa, quae dotem dedit, aliis praeferatur creditoribus instar uxoris, quod sponsus actionem injuriarum habeat, si sponsae contumelia inferatur, non secus ac si uxori illata esset, quod adulterii possit accusare eum, qui sponsae vitium intulerit etc. Summatim, quod *in favorabilibus* sponsa uxoris et sponsus mariti loco habetur.

CAPUT V.

DE CAUSA MATERIALI CONJUGII.

lateria onjugii. 170. Postquam *de causa efficiente* conjugii tum *principali*, tum *instrumentali* dictum fuit, restat, ut ad causam ejusdem *materialem* descendamus. Materia conjugii sunt *personae contrahentes*, inter quas arcta illa et individua vitae societas libero consensu constituitur. Personae conjugium contrahentes sunt *homines*, non enim pro angelis, sed pro hominibus conjugium divinitus institutum. Angelos omnes simul ac semel omnipotens rerum omnium creator condidit; sed unum duntaxat individuum humanum prima et immediata creatione produxit, ex illius latere mulierem postea formavit, ex quorum conjugali nexu generis humani propagationem fieri voluit, ut ex Mosaica creationis descriptione constat, unde apostolus Act. 17, v. 26. dicit, quod *Deus ex uno sanguine omne genus hominum super universam terrae faciem habitare fecerit.* Inter angelos nullam sexus discretionem constituit, cum sint spiritus incorporei nec indigeant speciei propagatione, siquidem individua ipsa non sunt interitui obnoxia; sed hominis creatio sexus discretionem continet. Gen. 1, v. 27: *Creavit Deus hominem ad imaginem suam, masculum et feminam creavit illos;* v. 28. *benedixit illis dicens: Crescite et multiplicamini et replete terram.* Causas hujus divini consilii, quare scilicet Deus non statim omnes homines creaverit, sicut omnes angelos simul ac semel condidit, non debemus temere investigare, nisi velimus errare. Placuit sapientissimo, benignissimo et potentissimo creatori divitias sapientiae, bonitatis et virtutis suae manifestare in simultanea angelorum creatione et in successiva generis humani propagatione, quin et caritatis atque concordiae inter homines vinculum ac monumentum esse voluit mirabilem illam totius humani generis ex uno homine velut a radice ortam propagationem, ut naturali sanguinis propinquitate juncti ac unum in terris patrem Adamum, sicut et unum in coelis patrem habentes Deum fraterno invicem amore homines sese complecterentur. Augustinus de bono conj. c. 1. statim in princ.: *Quoniam unusquisque homo humani generis pars est et sociale quiddam est humana natura magnumque habet et naturale bonum vim quoque amicitiae, ob hoc ex uno Deus voluit omnes homines condere, ut in sua societate non solum similitudine generis, sed etiam cognationis vinculo tenerentur.* Lombardus 2. sent. dist. 18. lit. B: *Ideo ex uno homine omnes Deus esse voluit, ut dum cognoscerent, se ab uno esse omnes, se quasi unum amarent.* Chytraeus in c. 18. Levit.: *Ideo duos sexus, marem et feminam, et quidem feminam ex mare condidit Deus, ut mutuus et ardens amor esset, quo vir naturam cognatam et vicissim mulier maritum complecteretur* etc.

IV. 162.

171. Personae contrahentes conjugium sunt *sponsus ac sponsa, mas et femina.* Ut autem in naturalibus non ex quovis fit quodlibet, sed ad producendum effectum requiritur materia apta, determinata et recte disposita; ita quoque non quivis mas nec quaevis femina conjugio invicem copulari possunt, sed requiritur, ut materia conjugii sit recte *disposita, praeparata et debitis requisitis instructa.* Illi ergo tantum nuptias contrahere possunt, qui contrahendi facultatem habent, hoc est, ut jurisconsulti loquuntur, qui *non prohibentur*, lege scilicet divina vel humana. Quamvis enim conjugii libertas omnibus sit permissa, ea tamen non vagatur in infinitum, sed certis legibus coërcetur ac restringitur, unde libertas a Justiniano definitur, *quod sit naturalis facultas ejus, quod cuique facere licet, nisi si quid vi aut jure prohibetur.* §. 2. Inst. de jure personar. Ad hunc igitur locum pertinet doctrina de impedimentis matrimonii, quibus (scilicet matrimonium contrahere liceat vel non liceat, ac quae personae invicem conjungi possint, vel non possint. *Canonistae* duo genera impedimentorum statuunt. Quaedam enim *impediunt matrimonium contrahendum, sed non dirimunt contractum;* quaedam *et impediunt contrahendum, et dirimunt contractum.* Impediunt et non dirimunt, quae non adversantur essentiae matrimonii, sed solennitati aut ornamento alicui accidentario. Impediunt et dirimunt, quae ipsi essentiae matrimonii contraria sunt, adeo ut necessario aliquid essentiale matrimonii desit, ac proinde non sit verum matrimonium, si cum illo impedimento fuerit contractum. Impedimenta, quae contrahendum matrimonium impediunt, sed contractum non dissolvunt, numerantur duo et comprehenduntur in his versiculis:

Personae contrahentes quales esse debeant.

Impedimenta matrimonii juxta canonistas.

Ecclesiae vetitum, nec non tempus feriatum
Impediunt, fieri permittunt, facta teneri.

Impedimenta, quae contrahendum impediunt et contractum dissolvunt, numerantur duodecim et his exprimuntur versiculis:

personae, servitutis, religionis, sanguinis, maleficium,
1. 2. 3. 4. 5.
Error, conditio, votum, cognatio, crimen,

infidelitas, coactio, sacer, alteri ligatus, publica,
6. 7. 8. 9. 10.
Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas,
affinitas, impotentia.
11. 12.
Si sis affinis, si forte coïre nequibis,
Haec socianda vetant connubia, facta retractant.

172. Bellarminus de hisce matrimonii impedimentis tractans de sacr. matr. c. 18. monet, omnia impedimenta, quae matrimonium contrahendum im-
XV. 163. pediunt et contractum dissolvunt, revocari posse vel *ad consensum conjugum, vel ad personas contrahentes. Ex parte consensus* sumuntur duo generalia impedimenta, *ignorantia et coactio*, haec enim duo faciunt involuntarium. Ad ignorantiam pertinet *error personae*, quod est *impedimentum primum*, neque enim consentire censetur in matrimonium, qui uni personae jungitur existimans, esse aliam. Item *conditio personae*, quod est *secundum impedimentum*, ut cum quis servam accipit, quam liberam esse credebat. Ad coactionem pertinet *vis seu metus*, quod est *impedimentum septimum. Ex parte personarum contrahentium* sumuntur reliqua omnia, quorum alia reddunt personam inhabilem *absolute*, et proinde respectu cujuscunque matrimonii, alia reddunt solum inhabilem respectu alicujus matrimonii *cum certa persona* contrahendi, non autem absolute. Ex his, quae reddunt personam inhabilem absolute, alia sunt *naturalia*, alia *voluntaria*. Naturale impedimentum est *frigiditas et impotentia quaevis coëundi* perpetua sive innata, sive maleficio procurata, et hoc est *impedimentum duodecimum*. Voluntaria impedimenta sunt *votum solenne continentiae, ordo sacer et ligamen cum alio conjuge*, quae sunt impedimenta *tertium, octavum et nonum*. Ea vero quae inhabilem faciunt respectu certi matrimonii, non autem absolute, tria sunt, *crimen, nimia conjunctio et nimia disjunctio*. Crimen est *impedimentum quintum*, per quod intelligitur *adulterium mixtum homicidio cum ordine ad futurum conjugium*. Non enim potest, qui cum aliqua adulterium commisit et ejus viro necem molitus est, illam unquam ducere in uxorem. Nimia disjunctio vocatur *cultus disparitas* et est *impedimentum sextum*, non enim potest fidelis cum infideli matrimonium contrahere. Nimia conjunctio est *cognatio*, ad quam tria impedimenta revocantur, nimirum *cognatio naturalis*, quae dicitur proprie consanguinitas et est *impedimentum quartum*, et ad illud reducuntur *cognatio spiritualis*, qualis est inter baptizantem seu confirmantem et baptizatum seu confirmatum, et *cognatio legalis*, quae fit per adoptionem. Huc etiam pertinet *affinitas*, quae per carnalem copulam acquiritur, quae est *impedimentum undecimum*. Et denique *publica honestas*, quae est affinitas orta ex sponsalibus et est *impedimentum decimum*.

173. Inter impedimenta, quae contrahendum impediunt, sed non dirimunt contractum, numeratur primo *ecclesiae vetitum*, per quod intelligitur prohibitio, ne matrimonia clam fiant, cum debeant in facie ecclesiae et coram testibus celebrari; secundo *tempus feriatum*, per quod intelliguntur certa tempora sacra, ut adventus et quadragesimae, quibus ecclesia nuptias celebrari vetuit. Monet vero Bellarminus 1. primum horum impedimentorum jam post concilium Tridentinum non esse amplius tantum impediens contrahendum, sed etiam dirimens contractum, quare vel reducendum esse ad *crimen*, vel certe esse impedimentum decimum tertium. 2. Esse quaedam alia impedimenta non dirimentia, *ut votum continentiae simplex, sponsalia, instructio catechumeni per traditionem catechismi et sex crimina, incestus, raptus alienae sponsae, conjugium cum sanctimoniali, caedes uxoris, homicidium presbyteri et baptismus proprii filii*. Haec, dicit, non poni in numerum seorsim cum illis duobus primis, quia duo illa sunt impedimenta distincta omnino a dirimentibus, haec autem novem reduci *ad dirimentia* et cum illis explicari. Nam sex crimina reducuntur ad *crimen*, catechismus *ad cognationem spiritualem*, votum simplex *ad votum solenne* et sponsalia ad *ligamen*. Haec omnia Bellarminus. De impedimentis *ex parte consensus* in praecedenti capite dictum fuit; de impedimentis *ex parte personarum contrahentium* in hoc capite dicendum restat, quae enim in illis canonistarum impedimentis a nobis probentur vel improbentur, ex sequentibus mani- XV. 16
festum erit.

174. *Juris civilis interpretes* sic progrediuntur, ut quosdam prohiberi dicant a nuptiis 1. *ratione status*, ut sunt servi. Hi enim si cum liberis conjungantur, non nuptias aut connubium, sed contubernium faciunt. l. Proculus. 67. de jur. dot. l. si neget. 7. de agnosc. liber. rationem reddunt hanc, *quia servi reputantur pro mortuis et nullis*. Huc pertinet, quod nec adscriptio cum libera muliere connubium est, etiamsi dominus consenserit. 2. *Ratione patriae*, ut peregrini, qui cives Romani non sunt, nisi jus civitatis impetrent. §. justas. Inst. de nupt. l. 1. C. de repud. Romani enim judicati fuerunt, non solum qui in urbe Roma domicilium habuerunt, sed illi etiam qui jure civitatis donati rogatione aliqua hoc jus impetarunt, ut ipsis Romanas ducere et vicissim filias suas Romanis nuptum dare liceret. Hoc sensu etiam apostolus sese *Romanum* vocat Act. 16, v. 37. c. 22, v. 25. 3. *Ratione aetatis*, utpote impuberes, qui non sunt ad liberos procreandos idonei. d. §. justas. ubi statuitur, masculos anno 14. puberes, feminas 12. completo viripotentes censendas esse. Eadem aetatis ratione prohibetur vir sexagenarius ducere quinquagenariam ex lege Papia, quae tamen ab imperatore Justiniano postea fuit abrogata, l. sancimus. 12. et auth. sed novo jure C. de nupt. 4. *Ratione dignitatis* prohibetur vir senatorii ordinis ejusque liberi ducere libertinam aut vilem personam, histrionicam, mimicam. l. 2. §. fin. de his, qui not. infam. Item patrona ejusque filia prohibetur nubere liberto, quod ipsum etiam Justinianus abrogavit. 5. *Ratione*

Juxta interpret. Juris civilis.

administrationis publicae provinciarum rectoribus et eorum officialibus itemque filiis interdictum est, ne inde oriundam vel ibi domicilium habentem uxorem ducant. l. si quis. 38. de rit. nupt. 6. *Ratione potestatis et administrationis quasi publicae sive tutelaris.* Nam scripto cautum fuit, ut qui tutor curatorve pupillam adultamve suam infra 26. annum in uxorem duxit filiove suo junxit, infamia notetur et dotem datam restituat. l. non est matrim. 66. de R. N. 7. A nuptiis arceutur *ob animi defectum* infans et furiosus l. 14. de spons. l. furiosi. 40. de R. J. 8. *ob vitium corporis*, qui ad generandum perpetuo sunt inepti, utpote castrati, l. in caus. C. de repud. 9. *ob delictum*, adulter non potest ducere adulteram, Nov. 134. c. 12. nec raptor raptam. l. 1. C. de rapt. virg. 10. *ob vitium animi*, Christianus cum non Christiana, Christiana cum non Christiano nuptias contrahere non potest, l. 6. C. de Judaeis; 11. *propter sanguinem* sive conjunctionem arctiorem. *Non omnes nobis uxores ducere licet*, inquit imperator §. 2. Inst. de nupt. *nam a quarundam nuptiis abstinendum est propter cognationem* scilicet ut §. seqq. ibidem exponitur. De his impedimentis in jure civili propositis vide latius disserentem, Försterum de nupt. c. 7. Mejerum in coll. pandect. lib. 23. tit. 2. cumprimis vero Hilligerum in Don. enucl. lib. 13. c. 19. etc. Ceterum ut de impedimentis illis omnibus rectius judicium fieri possit, in personis matrimonio jungendis duo spectanda esse dicimus, 1. *numerum*, qui pertinet ad quantitatem discretam; 2. *certa quaedam requisita*, quae pertinent ad qualitates, quarum respectu personas conjungendas vel *absolute*, vel *relate*, ipsas autem qualitates vel respectu *animi*, vel *corporis*, vel *exterioris status*, docendi causa considerari posse existimamus, ex qua divisione duo principalia membra hujus capitis oriuntur, quorum prius *de numero*, posterius *de requisitis et qualitatibus personarum* matrimonio conjungendarum tractat.

IV. 165.

MEMBRUM PRIUS.

DE NUMERO PERSONARUM CONTRAHENTIUM, UBI DE POLYGAMIA TRACTATUR.

rsonae ntra- ntes ent , am t.

175. Personae matrimonium contrahentes debent esse *duae tantum*, mas scilicet unus et femina una. Probatur hic numerus 1. *ex primaeva conjugii institutione*, quae merito habetur pro norma totius de hoc vitae statu doctrinae. Gen. 2, v. 24: *Relinquet homo patrem et matrem et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una.* 2. *Ex institutionis divinae in N. T. repetitione et confirmatione.* Cum enim ab hac divinae institutionis parte per polygamiam fuisset in V. T. aliquantisper deviatum, Christus et apostoli in N. T. ad primam conjugii legem nos revocarunt. Matth. 19, v. 4: *Qui fecit hominem ab initio, masculum et feminam fecit eos et dixit*, v. 5. *propter hoc relinquet homo patrem et matrem et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carnem unam.* v. 6. *Itaque jam non sunt duo, sed una caro.* 1. Cor. 7, v. 2: *Propter fornicationem unusquisque habeat uxorem suam et unaquaeque suum virum habeat*, ubi proponimus hanc generalem regulam. Quandocunque in N. T. legitimi ac Deo grati conjugii fit mentio, duarum duntaxat personarum, maris scilicet ac feminae, mariti ex uxoris Spiritus s. meminit. Ergo duas tantum et non plures personas ad unius conjugii vinculum admittit. *3. Ex evidenti ratione.* Quot personae sufficiunt ad fines conjugii divinitus institutos, tot etiam et non plures personae matrimonio jungi debent. Atqui duae personae sufficiunt ad conjugii fines. Ergo etiam duae tantum et non plures personae matrimonio jungi debent. Assumtum constat ex consideratione finium inferius enumerandarum. Ad sobolis procreationem, ad mutui auxilii praestationem, ad praefigurandam mysticam Christi et ecclesiae conjunctionem et ad scortationis evitationem duae personae sibi invicem sufficiunt, nec ad ullum ex his finibus plurium consortio necessario est opus.

176. Pugnat ergo cum numero personarum matrimonio conjungendarum divinitus ordinato *polygamia*, quae est duarum vel plurium uxorum uno eodemque tempore in toro conjugali cum uno marito cohabitatio. Quamvis enim non minus esset polygamia, si una femina multis simul nuberet viris, unde Pollux non solum eum, *qui multas uxores duxit, sed etiam eam, quae multis viris nupsit*, πολύγαμον vocari dicit; tamen historiarum et experientiae testimonio comprobatur, polygamiam proprie referri ad uxorum pluralitatem, quod enim una uxor simul multis nupserit viris, nulla unquam in regione usu invaluisse fuit compertum, Thomas 4. sent. dist. 33. q. 1. art. 1. ad 7. nisi forte quispiam huc referre velit perversos veterum Lituanorum mores, apud quos licebat nobilioribus matronis *matrimonii adjutores* suis maritis asciscere, teste Aenea Sylvio in descript. Europae c. 26. cum contra apud plurimas gentes non solum in Oriente, sed etiam Occidente polygamia plurium uxorum usu invaluerit, adeo ut Corn. Tacitus velut peculiare quid de veteribus Germanis commemoret, quod *una uxore contenti fuerint. Soli fere Germani* (inquit) *singuli singulis uxoribus contenti sunt praeter paucos, qui non libidine, sed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiuntur.* Vide Arnisaeum de jure connub. c. 4. sect. 3. Quin et in populo Dei non solum Caini progeniem, sed etiam quosdam ex patriarchis et regibus Israëliticis plures uxores simul duxisse, ex historia sacra constat, de quo postea plenius. Polygamia.

177. De polygamia disputaturus Bellarminus lib. de sacr. matrim. c. 10. distinguit eam *in successivam et simultaneam* ac utramque unitati matrimonii XV. 166. An successiva conjugia

sint species polygamiae. opponi arbitratur. Sed negamus, priorem esse proprie dictam polygamiam, quae matrimonii unitati adversetur. 1. Aliud enim est *δευτερογαμεῖν* vel *ἑτερογαμεῖν*, priore uxore demortua aliam legitimo conjugio sibi copulare; aliud vero est *διγαμεῖν καὶ πολυγαμεῖν*, hoc est uno eodemque tempore *κατὰ ταὐτό*, ut Chrysostomus loquitur, pluribus uxoribus conjungi. 2. Polygamiam proprie sic dictam in N. T. penitus damnatam esse, paulo post demonstrabimus, sed *δευτερογαμίαν*, secundas ac iteratas nuptias priore conjuge demortua vel legitime separata, licitas esse apostolus testatur Rom. 7, v. 2. 1. Cor. 7, v. 9. et 39. 1. Timoth. 5, v. 14. 3. Polygamiae successivae, ut Bellarminus loquitur, hoc est secundis et iteratis nuptiis (quia nomine *secundarum nuptiarum generaliter accepto intelliguntur omnes post primas, sive secundae sint, sive tertiae, sive quartae* etc. ut notant jurisconsulti ad tit. C. de secund. nupt.) convenit definitio conjugii. Ergo eadem non adversatur conjugii legibus ac unitati. Eadem enim definitio oppositis competere non potest, cum oppositorum proprium sit, quod de uno affirmatur, de altero negari.

ARTICULUS PRIOR.

DE POLYGAMIA SUCCESSIVA.

An secundae nuptiae sint licitae. 178. Quamvis de *polygamia successiva* agere proprie non spectet ad hunc locum, cum ea nequaquam pugnet cum numero personarum matrimonio jungendarum divinitus ordinato, sed potius ad posterius hujus capitis membrum, ubi de impedimentis, per quae a matrimonio quidam arcentur, tractabitur, tamen cum Bellarmino visum fuerit duas polygamiae species statuere et easdem conjunctim tractare, ideo ipsius vestigiis hoc loco insistemus. Affirmativa demonstratur. Primo omnium vero demonstrandum est, successivam duarum vel plurium uxorum polygamiam, id est iteratas nuptias post mortem prioris conjugis vel legitimum divortium institutas, esse licitas. Id vero 1. A conjugii institutione. probamus 1. *a conjugii institutione*. Quando Gen. 2, v. 24. conjugalis ordo instituitur ejusque leges divinitus feruntur, nequaquam vidui vel viduae a conjugio excluduntur, sed in genere dicitur: *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam et adhaerebit uxori suae*. In Hebraeo est אִישׁ, quod est nomen generale. Unde exponitur, *quilibet*, *quivis*, *aliquis* etc. contineri autem sub hac generali appellatione etiam viduos, patebit ex sequentibus argumentis. Ad hanc divinam conjugii institutionem in V. T. promulgatam referri etiam possunt sanctiones divinae populo Israëlitico peculiariter datae, in quibus jus secundarum nuptiarum stabilitur. Deut. 25, v. 5: *Quando habitaverint fratres simul et unus ex eis sine liberis mortuus fuerit, uxor defuncti non nubet alteri, sed accipiet eam frater ejus*. Ezech. 44, v. 22: *Sacerdotes viduam et repudiatam non accipient uxores, sed virgines de semine domus Israël, sed et viduam, quae fuerit vidua a sacerdote, accipient.* Ex quibus sic concludimus. Si viduarum nuptiae divinitus approbantur, utique iteratae nuptiae non censendae sunt prohibitae, sive a viduo, sive a vidua contrahantur. Sed verum prius. Ergo et posterius. Connexio est manifesta, quia vidui et viduae hac in parte est par ratio. Si viduae licet nubere alteri marito, etiam viduo licitum erit alteram uxorem ducere. XV. Assumtum ex adductis locis manifeste probatur. Neve quis excipiat, *aliam esse rationem N. quam V. T.* ideo secundum argumentum addimus deductum.

179. *2. A Christi instructione* 1. Matth. 5, v. 32. 2. A ins oti c. 19, v. 9. Christus ita prohibet temeraria divortia, ut *causam fornicationis* excipiat, concedit igitur parti innocenti, ut matrimonio per adulterium conjugis soluto ad alias transeat nuptias, ut suo loco latius confirmabimus, inde sic concludimus. Si licitum est post separationem a priore conjuge propter adulterium institutam transire ad aliud matrimonium, utique etiam licebit post solutionem conjugalis vinculi per mortem conjugis nuptias iterare. Sed verum prius. Ergo et posterius. Connexio probatur, quia mors naturalis longius separat conjuges quam mors civilis, adulterii scilicet flagitium. 2. Joh. 4, v. 18. Christus ipse distinguit *inter maritos*, quibus Samaritana legitimo matrimonio fuerat copulata, et inter *concubinarium*, cui per occultam fornicationem erat copulata. *Bene dixisti, te virum non habere* (inquit), *quia quinque viros habuisti, et quem nunc habes* (quo ut marito abuteris, cui copiam tui facis), *non est vir tuus, hoc vere dixisti.* Confirmat igitur iteratas nuptias, dum illos quinque, quibus haec muliercula successive nupserat, viros ejus vocat; contra vero fornicationem damnat, dum eum, cui occulte cohabitabat, virum ejus esse negat. 3. Matth. 22, v. 29. Christus interrogatus de muliere, quae septem successive fratribus nupserat, cujus in resurrectione futura esset uxor, non illius repetita vota, sed Sadducaeorum ignorantiam et carnales cogitationes, quasi post resurrectionem mortuorum nuptiae hujus seculi futurae sint, damnavit. At si damnare voluisset iteratas mulieris illius septemvirae nuptias, promptum fuisset respondere, primo marito tanquam unice legitimo eam fore conjunctam.

180. Subjungimus vero argumentum 3. *ab apostolica sanctione*, tum *generali*, Hebr. 13, v. 4. 3. ap sai *Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι.* Si in omnibus, ergo etiam in viduis; tum *speciali*. Apostolus enim non uno sed pluribus in locis viduorum conjugia Deo approbari docuit. Primo 1. Cor. 7, v. 8: *Dico non nuptis et viduis, bonum est illis, si sic permanserint, sicut ego.* v. 9. *Si vero non se continent,* 1. v. *nubant, melius est enim nubere quam uri.* Hic non vi solum permittitur, sed etiam praecipitur, ut viduae, no tin quae continentiae dono non sunt divinitus instructae, nu nubant, *γαμησάτωσαν*, inquit, et additur praecepti hujus ratio: *Melius enim est nubere quam uri.* *πυροῦσθαι* denotat interiores illas concupiscentiae

flammas, quae non in superficie tantum pungunt, sed velut incendio quodam cor penetrant, quando ut poeta canit lib. 4. Aen. *Est mollis flamma libidinis.* Sic ergo concludimus ex apostolo. Quicunque uruntur, illis necessitas conjugii tanquam remedii divinitus ordinati imponitur. Sed quidam vidui ac viduae uruntur. Ergo illis conjugii necessitas imponitur; ubi tamen notandum, quando apostolus propter ustiones et incontinentiam matrimonium imperat, nequaquam illud prohiberi propter alias etiam causas ineundum. Quamvis ergo quidam vidui vel viduae ob unum illum finem, scortationis scilicet evitationem, non teneantur inire matrimonium, tamen libertas conjugii ob fines reliquos illos non adimitur, quod opponendum est Tertulliano, qui in libr. de monog. scribit: *Quale quaeso hoc bonum est, quod comparatio mali commendat, ut ideo melius sit nubere, quia deterius sit uri. Sic dicitur, melius est uno oculo carere quam duobus;* item Hieronymo, qui in epistola ad Salvinam dicit: *Tolle, quod pejus est uri, et per se bonum non erit*
f. 168. *nubere* etc. Atqui non solum in illis, qui uruntur, *κρεῖσσον, melius, est nubere quam uri*, sed etiam in illis, qui non uruntur, *bonum*, ut ex illo ipso capite manifestum v. 28: *Si acceperis uxorem, non peccasti.* v. 38: *Qui matrimonio jungit virginem, bene facit.* Idem ostendunt causae et essentialia matrimonii. Cujuscunque enim omnes causae et omnia essentialia sunt bona, illud per se et sua natura bonum est. Jam vero conjugii iterati omnes causae et omnia essentialia sunt bona. Ergo etiam conjugium per se et sua natura est bonum, ac per consequens non tantum habito ad ustionem respectu dicitur bonum. Si juxta Tertullianum nubere dicitur *bonum*, quia mali comparatio illud commendat, sequetur, quod conjugium dicatur bonum, ideo quia minus malum est quam scortatio, et quia comparativus praesupponit superlativum, erit certe malum. Si conjugium est malum, Deus erit mali auctor, et omnes non solum vidui, sed etiam *ἄγαμοι* ab eo erunt arcendi. Quinimo si vel maxime tantum *comparate* conjugium diceretur bonum, respectu scilicet ad ustionem et naturae humanae post lapsum imbecillitatem habito (quod tamen nemo concesserit, qui in statu innocentiae conjugium institutum noverit), nihil ex eo decederet nostro argumento. Cum enim negari nequeat, quosdam viduos ac viduas se non continere, id est dono illo continentiae peculiari non esse instructos, saltem illis juxta apostolum *melius erit nubere* quam perpetuis ustionum flammis torqueri.

Cor. 7, 39: ..lier ..igata .. lege ..amdiu ..it vir ..a. 181. 2. In eod. cap. v. 39: *Mulier alligata est lege, quamdiu vivit vir ejus, sed si obdormierit vir ejus* (per mortem, usitata Scripturae phrasi 1. Cor. 11, v. 30. 1. Thess. 4, v. 13. etc.), *libera est ad nubendum, cui velit, tantum in Domino.* Hic diserte testatur apostolus, per mortem conjugale vinculum, quo velut lege quadam uterque conjugum tenetur constrictus, dissolvi ac parti superstiti potestatem dari ad secunda vota transeundi, idque *in Domino*, id est Dei voluntate et beneplacito fieri posse asserit. Praescribunt autem haec verba posteriora simul rationem ac modum, quem superstes conjux in novo conjugio ineundo debeat observare, videlicet ut in Domino nubat, id est in vero Dei timore, praemissis seriis ad Deum precibus, observato mandato divino de honorandis parentibus, non contrahendo in gradibus prohibitis etc. observata etiam honestate publica, ne scilicet in rogo conjugis maritales accendat faces, sed ut debito tempore prioris conjugis obitum lugeat. Augustinus lib. 1. de adult. conjug. cap. 21. Ambrosius, Theophylactus, Anshelmus in hoc loco sic exponunt, *nubat in Domino*, *id est in Domini ecclesia et Christianismo*, quomodo haec phrasis accipi videtur in hoc ipso capite v. 22. sensus igitur est, quod non sit nubendum cum abnegatione fidei et Christianismi, quod faciebant viduae, de quibus conqueritur apostolus 1. Tim. 5, v. 13. Graeci patres referunt ad Dei legem, quae jubet, ut cum temperantia et prolis, non libidinis causa matrimonium contrahatur. Tertullianus lib. de monog. c. 11. p. 576. negat, licentiam secundi matrimonii hoc loco ab apostolo concedi, alias namque ipsum sibi fore contrarium, cum alibi iteratas nuptias improbet ac damnet, sed id rationibus admodum frivolis probat, ad quas inferius respondebimus. Genuinum autem dicti apostolici sensum ex scopo et circumstantiis illorum temporum colligendum esse addit. *Rationem* (inquit), *cur apostolus talia scripserit, poterimus in ipsa materia recognoscere. Quae ista materia apostolo fuit scribendi talia? tirocinium novae et quam maxime orientis ecclesiae, quam lacte scilicet educabat, nondum solido cibo validioris doctrinae, adeo ut prae illa infantia fidei ignorarent adhuc, quid sibi agendum esset circa carnis et sexus necessitatem etc. eam mulierem demonstrat* (apostolus) *intelligendam, quae et ipsa* XV. 169.
sic fuerit inventa, soluta a viro, quomodo et vir solutus ab uxore per mortem, utique non per repudium facta solutione, quia repudiatis non permitteret nubere adversus praeceptum. Itaque mulier, si nupserit, non delinquet, quia nec hic secundus maritus deputabitur, qui est a fide primus, et adeo sic est, ut propterea adjecerit, tantum in Domino, quia de ea agebatur, quae ethnicum habuerat et amisso eo crediderat, ne scilicet etiam post fidem ethnico se nubere posse praesumeret. Sciamus, plane non sic esse in Graeco authentico, quomodo in usum exiit per duarum syllabarum aut callidam, aut simplicem eversionem. Si dormierit vir ejus, quasi de futuro sonet, ac per hoc videatur ad eam pertinere, quae jam in fide virum amiserit. Similia habet Hieronymus in epist. ad Geront. et l. 1. in Jovin. p. 10. Respondemus: negamus, potestatem iterandi nuptias a morte conjugis pertinere duntaxat ad eam, quae ethnicum habuerat et amisso eo crediderat, quia verba apostoli sunt generalia ad omnes omnino mulieres, sive ante suam ad Christum conversionem in ethnicismo, sive post suam ad Christum conversionem in Christianismo maritis fuerint viduatae. Postquam enim in praecedentibus suum de virgini-

bus vel matrimonio jungendis, vel in statu coelibe conservandis proposuerat consilium temporum illorum statui accommodatum, v. 39. de viduis tractare incipit eisque non minus quam virginibus matrimonii iterandi potestatem concessam esse docet, interim tamen *beatiores* eas fore asserit, hoc est a tribulationibus et adversis liberiores, *si tales permanserint.* Nec in praeterito dicit apostolus, quod mulier in ethnicismo alligata *fuerit* lege, quamdiu *vixerit* vir ejus, sed in praesenti tempore loquitur de muliere ad Christianismum conversa, quod lege conjugii prohibeatur alteri nubere marito adhuc vivente, ἐὰν δὲ κοιμηθῇ, si per mortem postea obdormierit vir ejus, libertatem novi matrimonii eidem concedi verbis clarissimis asserit. Eodem fere modo Augustinus libr. de bono viduit. c. 12. emphasin hujus textus apostolici exponit, ubi observat, apostolum non dixisse, *si dormierit primus vir, aut secundus, aut tertius, sed indefinite vir ejus, proinde semper nubere licere marito mortuo, quoties tandem fuerit.* Quod Tertullianus d. l. dicit, *non deputari secundum maritum, qui est a fide primus,* id falsum esse hoc argumento demonstramus. Quaecunque mulier post legitimum conjugium morte dissolutum alteri nubit, illa secundas nuptias contrahit, ac per consequens is, cui nubit, deputatur illi secundus maritus. Sed vidua ad Christianismum conversa conjugem sibi eligens post legitimum conjugium morte dissolutum alteri nubit. Ergo secundas nuptias contrahit, et per consequens is, cui nubit, secundus maritus illi deputatur. Assumtum constat ex eo, quod etiam apud ethnicos, si leges conjugii servent, sit verum et legitimum matrimonium, ut enim praetermittamus argumenta reliqua, manifestissimum illud est ex v. 12. et 13. hujus capitis, ubi permittit apostolus, ut Christianus habens uxorem infidelem sive ethnicam, quae cum ipso habitare consentit, eam non dimittat, et vicissim, ut Christiana uxor habens maritum infidelem sive ethnicum, qui cum ea habitare consentit, eum non dimittat, id est ut tales personae religionis disparitate alioqui sejunctissimae vinculo conjugali maneant conjunctae. At nisi fuisset inter tales personas verum matrimonium, apostolus eas separandas esse docuisset. Nec est quod Tertullianus regerat, *a fide ipsam vitam nostram censeri, ac proinde ante fidem soluto ab uxore non numerari post fidem secundam uxorem, quae post fidem prima est.* Distinguimus enim inter vitam naturalem, civilem ac spiritualem. A fide censetur nostra vita non naturalis, nec civilis, sed spiritualis. Jam vero conjugium non pertinet ad vitam spiritualem, sed ad civilem, ergo etiam
XV. 170. verum fuit conjugium, quod ante vitam spiritualem legitime fuit contractum, et per consequens etiam prima uxor fuit, cui ante fidem maritus jungebatur, cui si qua altera per novum succedit matrimonium, necessario est secunda. Proinde sic inferimus. Si viduo Christiano, cujus uxor ante conversionem ad fidem est mortua, licet transire ad secunda vota, utique etiam Christiano viduo, cujus uxor post susceptam Christi fidem e vivis decessit, potestas secundi matrimonii competit. Sed prius concedit Tertullianus, ergo posterius negare non potest. Ratio connexionis patet ex dictis et cumprimis ex vulgata regula, *quod evangelium non aboleat politias* nec ea, quae ad statum politicum pertinent, multo minus sanctas et honestas Dei ordinationes.

182. 3. 1. Tim. 5, v. 14: *Volo igitur, juniores viduas nubere, liberos parere, domum administrare, nullam occasionem maledicendi adversario dare.* In hoc loco apostolico tria sunt notanda, 1. *ejusdem ex praecedentibus illatio* per particulam οὖν. Quia enim graviter conquestus fuerat apostolus de viduis junioribus, quae ecclesiae eleemosynis alebantur et operam suam ad curam pauperum, peregrinorum, afflictorum et aegrotorum conferre debebant, quod coeperint contra Christum lascivire et luxuriari, id est excusso Dei timore, pietate et fide in Christum concupiscentiis carnis indulgere, ideo infert, juniores viduas non esse in collegium illud viduarum, quae in viduitate permanere constituerant, cooptandas, sed in matrimonium elocandas. *2. Apostolica praeceptio.* Βούλομαι, inquit, ergo non est nuda quaedam permissio, qua minus malum ad majoris evitationem toleratur, sed gravis commonitio, ne juniores viduae dono continentiae destitutae negligant remedium divinitus ordinatum. Chrysostomus in hoc loco: *Quoniam*, inquit, *ipsae volunt nubere, volo et ego, juniores nubere, liberos gignere etc. longe enim praestat haec facere quam illa* (quae de damnatis viduis recenset); *oportebat quidem curare, quae Dei sunt, oportebat fidem servare, quando vero illa non fiunt, melius est haec fieri, quippe viduitas illa nihil parit boni, ex hisce vero nuptiis multa bona oriuntur. 3. Praeceptioni subjecta ratio*, ideo juniores viduas vult nubere, *ne maledicendi occasio* τῷ ἀντικειμένῳ *exhibeatur.* Per ἀντικείμενον intelligi possunt tum adversarii et hostes ecclesiae, ut numerus singularis ponatur pro plurali, Luc. 13, v. 17. c. 21, v. 15. 1. Cor. 16, v. 9. Phil. 1, v. 28. quo sensu etiam τοῦ διαβόλου vocabulum a quibusdam exponitur 1. Tim. 3, 6. tum ipse diabolus per illos tanquam organa agens. qui ἀντίδικος noster appellatur 1. Petr. 5, v. 8. Tunc vero juniores viduae adversario maledicendi occasionem exhibent, si vestigiis earum, de quibus in praecedentibus apostolus dixerat, insistunt ac viribus nondum exploratis perpetuae viduitatis propositum temere sectantur, postmodum autem concupiscentia carnis devictae excussa pietate ac fide petulanter lasciviunt. Hieronymus in epist. ad Salvinam p. 33. contra iteratas viduarum nuptias urget v. 15: *Jam enim quaedam ex ipsis conversae sunt retro post Satanam. Non est res bona* (inquit), *per quam ita jungimur viro, ut a Satana abstrahamur. At secundae nuptiae sunt tales, ideo enim permittuntur quibusdam ab apostolo, ne Satanae sese conjungant.* Respondemus: negamus majorem propositionem, vere enim res bona et salutaris est, per quam prohibemur, ne post Satanam retro convertamur, quare cum

junioribus viduis in conjugio tale remedium sit propositum, merito illud pro re bona ac salutari habendum. Nemo vero cogitet, ideo viduas post Satanam dici conversas, quod ad secunda vota transierint, alias enim apostolus juberet, retro post Satanam eas converti, quando juniores viduas nubere praecipit, sed eo sensu ac respectu post Satanam conversae dicuntur, quia scilicet fuerunt contra Christum
l. m. luxuriatae, eo lasciviae ac petulantiae progressae, ut jugum Christi, timorem Dei, fidem et pietatem excuterent ac tandem prorsus a Christo deficerent, sive fidem ejus abnegando et ad ethnicismum vel Judaismum vel pseudo-apostolos, *qui captivas ducebant mulierculas*, 2. Timoth. 3, v. 6. sese convertendo, sive publicis flagitiis Satanae laqueis sese involvendo, 2. Timoth. 2, v. 26. utroque enim modo illud ὀπίσω τοῦ Σατανᾶ ἐξετράπησαν intelligi potest. Johan. 6, v. 66. 1. Timoth. 4, v. 1. Hebr. 12, v. 13. etc. qua de re inferius plura afferentur. Quamvis vero ex eo recte inferatur, conjugium esse rem bonam, quia junioribus viduis est remedium, ne a concupiscentiis victae in scortationem incidant et a Christo penitus deficiant, tamen non hujus tantum finis respectu conjugium ipsis bonum et concessum, sed etiam propter fines reliquos ac cumprimis propter sobolis procreationem, cujus in hoc ipso versiculo apostolus mentionem facit, quando juniores viduas vult τεκνογονεῖν καὶ οἰκοδεσποτεῖν, quale autem ac quantum illud sit bonum, exponitur 1. Timoth. 2, v. 15: *Salvabitur mulier* διὰ τῆς τεκνογονίας, *si manserint in fide, dilectione et sanctificatione cum sobrietate.* Idem Hieronymus in epistola ad Gerontiam p. 42. urget v. 16. *quod ab ecclesiae eleemosyna tales viduae, quae ad secunda vota transierant, fuerint exclusae.* Respondemus: id vero nullam ipsis infamiam vel culpae alicujus suspicionem conciliat. Collegium enim illud viduarum institutum erat pro pauperculis, quae nec parentes, nec liberos, nec amicos, nec rem familiarem habebant, nec opus facere poterant, unde sustentari possent, illas ecclesia in suam curam recipiebat, ut eleemosynis ecclesiae sustentarentur, ac pro illa sustentatione ecclesia vicissim earum opera ad curam pauperum, aegrotorum, peregrinorum et afflictorum utebatur, ut ex contextu et parallelis locis erudite colligit Chemnicius in exam. concil. Trident. part. 3. p. 56. Si quae ergo per matrimonium maritum sibi adsciscebant, illas publicis ecclesiae sumtibus sustentari, nec aequum erat, cum operam suam in cura pauperum, aegrotorum etc. more reliquarum viduarum ἀγάμων ecclesiae probare non amplius possent, sed in re familiari administranda marito inservire cogerentur; nec necessarium, cum mariti laboribus sustentari possent, ac proinde non fuerit opus, ut ecclesia earum sustentatione gravaretur.

183. 4. *Ex apostolica comparatione.* Apostolus Rom. 7, v. 1. et sequentibus demonstraturus, credentes in Christum esse *legi mortuos per Christi corpus*, egregia comparatione illud ostendit, cujus protasis a conjugii lege ejusque conditione est petita. *Lex* (inquit) κυριεύει, *dominatur*, jus et auctoritatem habet, *in hominem, quamdiu vivit;* ἡ γὰρ ὕπανδρος γυνή, *uxor quae sub viri est potestate, viventi marito alligata est lege, si autem mortuus fuerit vir,* κατήργηται, hoc est ἠλευθέρωται, *soluta ac liberata est a lege viri. Igitur vivente viro adultera vocabitur, si fuerit cum alio viro,* ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ, si potestatem sui corporis alteri faciat; *si autem mortuus fuerit vir ejus, libera est a lege, ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro.* In hac προτάσει similitudinis expressis verbis apostolus asserit, conjugale vinculum per mortem dissolvi, ut absque adulterii crimine femina, quae prius in matrimonio cum alio vixit, possit alteri conjungi, quod ipsum etiam ἀπόδοσις similitudinis demonstrat, quae nihil quidquam probaret, si viduarum nuptiae lege divina prohibitae statuerentur. Tertullianus libr. de monogam. c. 13. p. 578. jubet, ut sequentia apostoli verba attendantur: *Si mortificari* (inquit) *nos jubet apostolus legi per corpus Christi, quod est ecclesia, quae spiritu novitatis constat, non per literam vetustatis, id est legis, auferens te a lege, quae non tenet uxorem marito defuncto, quo minus alii viro fiat, ad contrariam te redigit conditionem,* XV. 172. *ne amisso viro nubas, quantumque non deputareris adultera facta, alteri viro post mortem mariti, si adhuc in lege agere deberes, tanto ex diversitate conditionis adulterii te praejudicat post mortem mariti alii nubentem, quia jam mortificata es legi, non potest tibi licere, cum recessisti ab ea, apud quam tibi licebat.* Respondemus: in hac exceptione committitur tum *petitio principii*, quia nondum probatum est, iteratas nuptias in evangelio prohibitas, quae lege divina erant concessae; tum ψευδερμηνεία textus, quia non *obedientiae*, sed *maledictionis* respectu legi dicimur mortui, ac per *corpus* Christi, per quod dicimur legi mortificati, non intelligitur corpus *mysticum ac spirituale*, quod est ecclesia, sed *proprium ac personale* Christi corpus, ut sit sensus, quia Christi corpus propter nos mortificatum sive in mortem traditum, eo ipso Christus nobis promeruit liberationem a legis maledictione, peccatorum condonationem et Spiritus sancti donationem, per quem etiam carnem nostram mortificamus, ut hac ratione in nos quasi mortuos lex non possit vim suam exercere. Conjunge 1. Petr. 2, v. 4. Scopus apostoli non est docere, quod ea, quae ad legem moralem pertinent, in Novo Testamento sint abolita, sed quod credentes in Christum a damnatione legis sint liberati, ut ipsis tanquam mortuis dominari amplius non possit, ut totus contextus manifeste ostendit. Vidit Tertullianus hujus exceptionis infirmitatem, ideo aliter excipit c. 14. in princ.: *Si absolute apostolus permisisset in fide amisso matrimonio nubere, perinde fecisset, quemadmodum et cetera, quae adversus formam regulae suae pro conditione temporum gessit circumcidens Timotheum propter superinductitios falsos fratres et rasos quosdam inducens in templum propter observationem Judaeorum ille, qui Galatas in lege volentes agere*

castigat. Sed ita res exigebant, ut omnibus omnia fieret, quo omnes lucrifaceret parturiens illos, donec formaretur in illis Christus, et calefaciens tanquam nutrix parvulos fidei docendo quaedam per veniam, non per imperium, aliud enim est indulgere, aliud jubere, proinde temporalem licentiam permittens denuo nubendi propter infirmitatem carnis, quemadmodum Moyses repudiandi propter duritiem cordis. Similia occurrunt apud Hieronymum libr. 1. contra Jovinian. p. 13. Respondemus: negamus, apostolum adversus regulae suae formam pro conditione temporum nubendi licentiam feminis dedisse, cum expressis verbis dicat *βούλομαι νεωτέρας χήρας γαμεῖν*, 1. Timoth. 5, v. 14. cum mulierem a lege matrimoniali per mortem mariti liberari dicat, ut *cui velit*, nubere possit, 1. Cor. 7, v. 39. Quae probationis loco Tertullianus adducit, in illis maxima animadvertitur dissimilitudo. Circumcisio et ritus Nazaraeorum pertinent ad legem ceremonialem, quae licet in N. T. esset penitus abrogata, tamen in gratiam Judaeorum ceremoniis istis arcte adhaerentium, necdum de Christiana libertate plene informatorum apostolus in principio N. T. quosdam ex illis ritibus observare voluit, in quo secutus est exemplum reliquorum apostolorum Actor. 15, v. 29. sed iteratae nuptiae non pertinent ad legem forensem vel ceremonialem in N. T. abrogatam, verum sunt juris naturalis. Addit quidem Tertullianus, *paracletum sustulisse, quod Paulus indulserat*, secundum scilicet matrimonium, *sicut Christus sustulit, quod Moyses permiserat*, temeraria scilicet divortia. *Regnavit* (inquit) *duritia cordis usque ad Christum, regnavit et infirmitas carnis usque ad Paracletum. Nova lex abstulit repudium, habuit quod auferret. Nova prophetia secundum matrimonium, non minus repudium prioris.* Sed quilibet videt, ex spiritu Montanistico ea proferri.

5. Ab interdicti conjugalis ratione. XV. 173.

184. 5. Ab interdicti conjugalis ratione. Antichristo tribuitur Daniel. 11, v. 37. quod *amorem* sive desiderium *mulierum*, hoc est conjugalem et legitimum mulierum amorem, *non sit curaturus*, sic enim exponit prophetam apostolus 1. Timoth. 4, v. 1: *In novissimis temporibus discedent quidam a fide attendentes spiritibus erroris et doctrinis daemoniorum*, v. 3. *prohibentium nubere*, ex quo sic concludimus. Doctrina Antichristiana a spiritibus erroris sive fallacibus profecta merito est repudianda ac damnanda. Prohibitio secundarum nuptiarum est talis doctrina. Ergo. Tertullianus de monog. c. 15. p. 579. negat assumtum. *Notat* (inquit) *apostolus eos, qui in totum nubere prohibebant, qui et de cibis interdicebant, quos Deus condidit. Nos vero non magis nuptias auferimus, si secundas nuptias recusamus, quam cibos reprobamus, si saepius jejunamus. Aliud est auferre, aliud temperare; aliud legem non nubendi ponere, aliud modum nubendi statuere.* Respondemus: prohibitio nuptiarum vel est *generalis*, vel *particularis*. Generalis prohibitio hic intelligi nequit, quia nullus unquam haereticus eo insaniae progressus est, ut omnibus omnino hominibus absolute et simpliciter matrimonio interdiceret, sed certas personas sub specie et opinione majoris sanctitatis a nuptiis prohibuerunt. Qui generalem matrimonii prohibitionem introducere vellet, ab omnibus merito rideretur et exploderetur, tanquam communis humani generis hostis, cujus legitimam per conjugium propagationem invertere et impedire conaretur. Praeterea qualis prohibitio *ciborum*, talis etiam *nuptiarum* prohibitio in textu apostolico intelligenda. At non potest intelligi generalis ciborum prohibitio, quis enim eum audiret, qui ab omnibus cibis abstinendum doceret? Ergo nec generalis nuptiarum prohibitio intelligenda. Denique ut apostolus concludit, non esse certa quaedam ciborum genera sub opinione peculiaris cujusdam sanctitatis prohibenda, cum *Deus creaverit eos ad participandum a fidelibus cum gratiarum actione;* ita quoque concludimus, non esse viduos et viduas a matrimonio arcendas, cum Deus matrimonium instituerit et concesserit omnibus remedio illo libidinis ac medio propagationis uti volentibus. Si dicas, *non posse intelligi prohibitionem specialem, cum in Catholica ecclesia quidam a nuptiis arceantur;* respondemus, esse hic disparem rationem, quos enim ipsa lex conjugii divinitus promulgata ab hoc vitae statu, vel propter sanguinis propinquitatem, vel ob immaturam aetatem, vel ob causas alias arcet, illis haud injuria conjugium prohibetur, sed iteratae nuptiae non sunt lege divina prohibitae, ergo ab illis nemo est arcendus.

6. A[b ite]rata[rum] nup[tia]rum [con]diti[one].

185. *6. Ab iteratarum nuptiarum conditione.* Si illicitae sunt secundae nuptiae, ideo erunt illicitae, vel quod speciali aliqua Novi Testamenti dispositione sint sublatae, vel quod honestati ac bonis moribus repugnent. Sed neutrum dici potest. Non *prius*, ut constat ex dictis et manifestius elucescet ex argumentorum, quae contra secundas nuptias afferentur, examine; nec *posterius*, quia pugnarent cum lege morali, praesertim cum praecepto de castitate et pudicitia. At hoc dici nequit, quia in secundis nuptiis nihil quidquam ostendi potest, quod non occurrat etiam in primis nuptiis. Quodsi ergo secundae nuptiae pugnant cum lege morali, cum praecepto de castitate, adeoque cum honestate et bonis moribus, utique idem de primis nuptiis dici poterit. Bellarminus libr. de clericis c. 24. respond. ad secund. object. disputat, *rationem, cur episcopi, presbyteri et diaconi debeant esse monogami, esse partim moralem, partim mysticam.* Moralem esse dicit *minorem suspicionem incontinentiae seu perfectiorem continentiam*, ac postea subjungit, *etiamsi concubinatus turpior sit quam digamia, tamen digamiam ex natura sua signum esse incontinentiae magis diuturnae firmiusque inhaerentis.* Cum vero secundae nuptiae sua natura sint eaedem, sive clerici, XV
sive laici eas contrahant, consequens fuerit, secundas nuptias continere suspicionem incontinentiae magis diuturnae firmiusque inhaerentis quam concubinatum, a quibuscunque tandem contrahantur, ex quo prompte aliquis inferet, honestati ac bonis moribus

easdem repugnare. Sed Bellarminiana illa assertio 1. nititur *hypothesi falsa*, quod scilicet omnes nuptiae a prioris conjugis morte initae ex incontinentia et ad restinguendum libidinis impetum contrahantur, cum tamen possint esse alii fines, propter quos matrimonium a viduis expetatur, propagatio scilicet generis ac mutuum adjutorium. De Abrahamo cogitari nequit, quod ex incontinentia post mortem Sarae duxerit Cheturam, Genes. 25, v. 1. *Absit*, inquit Augustinus libr. 16. de civitate Dei. c. 34. in princ. *ut incontinentiam hic suspicemur, praesertim in illa jam aetate et in illa fidei sanctitate*. In rege Davide Abisag Sunamitidem in decrepita senectute sibi copulante majoris incontinentiae suspicio itidem locum non habet, 1. Regum 1, v. 3. cum expresse negetur eam *cognovisse*, v. 4. 2. Laborat *ἀσυλλογιστίᾳ manifesta*. Demus enim, secundas nuptias arguere, personas, quae illas expetunt, esse incontinentes, hoc est non esse peculiari illo continentiae dono instructas, at ex eo non potest inferri, quod secundae nuptiae ob rationem aliquam moralem vel clericis, vel laicis sint prohibendae, quia hac ratione *propter morbum damnaretur remedium divinitus institutum et ordinatum*. Invertimus potius argumentum. Conjugium praescribitur illis, qui *se non continent*, sed ustiones patiuntur, tanquam remedium, quod sine peccato adhiberi potest. 1. Corinth. 7, v. 8: *Dico non nuptis et viduis, bonum est illis, si permanserint, sicut et ego;* v. 9. *quodsi non continent, nubant, melius enim est nubere quam uri.* 1. Tim. 5, v. 14: *Volo, juniores viduas nubere.* Ergo ab hoc incontinentiae et ustionis remedio divinitus instituto et ordinato quodque sine peccato adhiberi potest, non sunt arcendi. 3. Deduci potest *ad absurda*. Si enim secundae nuptiae sunt signum majoris et diuturnioris incontinentiae quam concubinatus, fuerit consequens, etiam primas nuptias esse majoris et diuturnioris incontinentiae signum Ratio est, quia primae nuptiae quandoque durant per annos quinquaginta, sexaginta vel plures, cum a concubinariis concubinae citius dimittantur. At consequens oppido absurdum, cum Spiritus sanctus piis conjugibus *sanctificationem, castitatem, honorem* etc. tribuat, contra vero scortationem et concubinatum, etiamsi exiguo duret tempore, ad orcum penitus damnet. Concludimus ergo hoc modo. Illi, qui non se continent, si consilium apostolicum secuti matrimonium contrahunt aut durante conjugio manent adhuc incontinentes, aut tales esse desinunt. Si prius, etiam primae nuptiae erunt concubinatui postponendae, quia tanto diutius incontinentiae in conjugio frena laxant, quanto diutius in matrimonio vivunt, cum concubinarii citius abjiciant concubinas, sicque ex hypothesi Bellarmini sint magis continentes. Si posterius, utique eundem effectum habebit conjugium in viduis, quem habet primum matrimonium in *ἀγάμοις*, et consequens non est pro signo diuturnioris et firmius adhaerenti incontinentiae habendum quam concubinatus. Et quae, per Deum immortalem, afferri potest ratio, quod incontinentiae majoris accusandus sit, qui in priore conjugio per annum forte unum atque alterum vixit ac post aliquot annorum decursum in timore Dei ad aliud matrimonium transit, quam is, qui per totidem annos, quibus matrimonium prius, tempus viduitatis et secundum conjugium alterius durat, in uno eodemque matrimonio consenescit? vel ut propius ad Bellarmini absurdum pronuntiatum accedamus, quam tandem Anti-christiana synagoga confingere potest verisimilem rationem, quod a sacris ordinibus propter majorem incontinentiam arcetur, qui matrimonium repetivit, nec tamen arcetur concubinarius, XV. 175.
qui totidem annis continuis fuit concubinarius, vel qui concubinas saepius permutavit? Conjugii repetitio diuturnioris et firmioris incontinentiae signum habetur quam concubinarum permutatio. O egregium castitatis doctorem! Quanto rectius Hieronymus in comment. Tit. 1: *Multo detestabilius est fornicatum esse cum pluribus quam digamum reperiri, quia in alio infelicitas matrimonii est, in alio ad peccandum prona lascivia.*

186. 7. *Ex paritatis ratione.* Quidquid commendat primas nuptias, id ipsum etiam secundas. Primae nuptiae gaudent divina institutione, eadem secundis denegari nequit, alias ad viduarum matrimonia non posset accommodari illud Christi Matth. 19, v. 6: *Quod Deus conjunxit, homo non separet*, et per consequens divortium in secundis nuptiis humano arbitrio institui posset. Mirabilis Dei providentia in conciliatione primi matrimonii elucet, eadem secundarum nuptiarum occasionem mirabilem viduis exhibere saepius conspicitur, propter quos fines primae nuptiae contrahuntur, propter eosdem secundas contrahi salutare est, quandoque etiam necessarium. Finis conjugii est *sobolis procreatio.* Idem finis locum habere potest in viduis sobole ex primo matrimonio destitutis. Quodsi ergo ante lapsum in statu innocentiae ob generis humani propagationem absque ulla incontinentiae suspicione homines matrimonium contrahere potuissent, cecur illi, qui post lapsum ob sobolis procreationem vel primas, vel secundas nuptias desiderant, incontinentiae suspicione statim gravantur? Finis conjugii est *mutui auxilii praestatio.* Atqui matrimoniali illo auxilio vidui quandoque magis indigent quam coelibes. Finis conjugii est *scortationis vitatio.* At huic periculo vidui non minus, quandoque etiam magis quam coelibes sunt obnoxii. Neque enim per mortem conjugis peculiare illud perpetuae continentiae donum superstiti parti confertur, neque conjuge mortua causa prioris conjugii una moritur et exstinguitur. Nequaquam vero judicandum, quod *tantum ob incontinentiam* et scortationis evidentiam nuptiae repetantur, sicut Bellarminus praepostere judicat, dum incontinentiae notam omnibus secundas nuptias contrahentibus judicio corrupto et praepostero inurit, sed interdum conciliatrix secundarum nuptiarum est ipsa necessitas, educatio scilicet liberorum, amplitudo rei familiaris, fraudes dome-

7. Ex paritatis ratione.

sticorum et causae aliae complures. Denique conjugii finis est *mysticae desponsationis* inter Christum et ecclesiam *praefiguratio.* Hunc finem in secundis nuptiis quodammodo desiderari Bellarminus autumat, sic enim scribit loco proxime citato: *In secundis nuptiis deest perfecta significatio conjugii Christi cum ecclesia, qui enim secundam uxorem duxit, significat quidem conjugio suo Christi conjugium, sed non ita perfecte ut is, qui unam solam habuit, non enim significat, Christum ita esse unius ecclesiae sponsum, ut nunquam habuerit aliam.* Verum hac de re in tractatu de ministerio, cap. de conjugio sacerdotum late fuit disputatum.

8. Ab exemplorum probatorum inductione.

187. *8. Ab exemplorum probatorum inductione.* *Abraham* pater omnium credentium Rom. 4, v. 11. post mortem Sarae duxit Cheturam, Gen. 25, v. 1. neque hoc nomine a Spiritu sancto reprehenditur, sed foecundum potius matrimonium illud divina benedictione experitur, v. 2. Non est, quod regeras, Cheturam vocari *concubinam* v. 6. quia פִּלֶגֶשׁ (quam dictam putant quasi פָּלַג אִשָּׁה, diversa uxor) in V. T. fuit vera quidem uxor, sed secundaria, sic dicta non respectu mariti, sed respectu uxoris primariae. Unde Chetura diserte dicitur uxor v. 1. (et una eademque Levitae conjux, Judic. 19. modo
XV. 176. vocatur uxor v. 9. modo concubina v. 1. 24.). Discrimen ergo fuit inter Saram et Cheturam non *ratione honestatis et juris, sed respectu dignitatis et hereditatis.* Rabini statuunt, *Cheturam hanc fuisse Hagarem,* quae Sara adhuc vivente Abrahae fuit nupta; Rabinis assurgunt Lyranus et Thomas Angelicus, qui existimant, Cheturam dictam quasi thurificatam, eo quod Hagar ejecta ex domo Abrahae pudicitiae, orationi et cultui divino, cujus symbolum est thurificatio, sese dederit. Sed hoc commentum late refutat Abulensis ac falsitatis ex eo convincitur, quod non unius, sed plurium concubinarum apud Moysen fit mentio v. 6. quodque Hagaris filius Ismaël a Cheturae filiis manifeste distinguitur, 1. Paral. 1, v. 27. et 32. Calvinus existimat, *Abrahamum duxisse Cheturam Sara adhuc vivente,* qua ratione Abrahae exemplum non conveniret nostro proposito. Sed nulla necessitas nos cogit, ut a serie historiae discedentes πρωθύστερον hoc loco constituamus. Moyses diserte asserit, Abrahamum *addidisse* seu perrexisse *uxorem accipere*, ex quibus verbis haud obscure colligitur, priorem conjugem fuisse mortuam. Cumque concubitus cum Hagare aegre a Sara ipsi ob prolis generationem persuaderi potuerit, verisimile non est, ipsum Sara adhuc vivente et promissione in Isaaco jamdum impleta sicque πολυγαμίας causa deficiente aliam concubinam habere voluisse. Calvini ratiunculis respondet Gesnerus in comment. illius loci. Abrahae exemplum secutus est *Booz*, qui Rutham viduam Scripturae testimonio sanctam duxit, Ruth. 4, v. 11. *Sara* Tobiae uxor post septem viros, quos habuerat quosque Asmodaeus occiderat, octavo nubit marito, Tob. 7. Nicephorus libr. 2. histor. eccles. c. 3. ex Hippolyto memorat, *Josephum* ex Salome priore conjuge quosdam filios suscepisse, antequam Mariam sibi post obitum Salomes desponderet, eosque propterea Christi *fratres* vocari. Non est, quod regeras, *etiam polygamiae simultaneae exempla in Veteri Testamento exstare, proinde successivam polygamiam non posse ex Veteri Testamento exemplis stabiliri,* est enim hic diversa ratio, illa discedunt a regula divinae institutionis, ad quam in Novo Testamento revocati sumus, haec vero cum eadem congruunt.

9. Ex patrum testificatione.

188. *9. Ex patrum testificatione.* Origenes libr. 6. in epistola Rom.: *Mulieri crimen non est, si viro priore defuncto suscipiat secunda connubia.* Ambrosius in c. 3. prioris ad Timotheum 3: *Secundam numero uxorem habere non est prohibitum.* Epiphanius libr. 2. tom. 1. haeres. 48. col. 340: *Ecclesia virginitati congaudet, unas nuptias honorat* etc. *Si vero quis per debilitatem opus habuerit post propriae uxoris obitum secundas nuptias contrahere, hunc ipsum veritatis regula non interdicit* etc. *Hi vero* (Montanistae) *rejiciunt secundis nuptiis conjunctum et cogunt secundis nuptiis non copulari, nos vero non necessitatem imponimus, verum cum bono consilio admonemus exhortantes eum, qui potest* etc. Idem lib. 2. tom. 1. haeres. 59. col. 413: *Licitum est populo, ut propter imbecillitatem feratur, et ut qui non possunt in prima uxore contenti esse, secundae post primae mortem conjungantur* etc. *qui non potuit una mortua contentus esse ob aliquam scortationem, aut adulterium, aut separatione ob aliquam malam causam facta, eum divina Scriptura non accusat, si aut vir secundae conjungatur uxori, aut uxor secundo viro, neque ab ecclesia aut vita abdicat, sed suffert propter debilitatem.* Chrysostomus homil. 20. in epistola ad Ephes. *secundas nuptias non posse damnari,* scribit. Hieronymus, quamvis Tertullianum secutus iteratis nuptiis sit iniquior, evidentiam tamen dictorum apostolicorum penitus considerans in apolog. pro libr. advers. Jovin. ad Pammach. scribit: *Non damno bigamos, imo nec trigamos, et si dici potest octogamos.* In epistola ad Geront.: *Damnamus secunda matrimonia? absit. Abjicimus* XV. 1
de ecclesia digamos? absit! In eadem epistola memorat, se Romae vidisse duo paria *conjugum, ex quibus maritus viginti sepelierat uxores, uxor vigesimum secundum habuerat maritum.* In comment. Tit. 1. tom. 9. p. 153: *Non omnem monogamum digamo putemus meliorem. Esto quippe, aliquem adolescentulum conjugem perdidisse et carnis necessitate superatum uxorem secundam accepisse, quam et ipsam statim amiserit et deinceps vixerit continenter; alium vero usque ad senectam habuisse matrimonium et uxoris usum, ut plerique existimant felicitatem, nunquam a carnis opere cessasse; quis vobis e duobus videtur esse melior, pudicitior, continentior? utique ille, qui infelix etiam in secundo matrimonio fuit et postea pudice et sancte conversatus est, et non is, qui ab uxoris amplexu nec senili est separatus aetate.* Ib. librum Tertulliani de monogamia *haereticum* esse asserit. Augustinus libr. 16. de

civitate Dei. c. 34. sub finem. de Abrahae Cheturam ducentis exemplo disserens tandem sic concludit: *Quid si et hoc provisum est contra haereticos futuros secundarum adversarios nuptiarum, ut in ipso patre multarum gentium post obitum conjugis iterum conjugari demonstraretur, non esse peccatum.* Idem l. de bono viduit. c. 12: *Non audeo plus sapere quam oportet sapere, quis enim sum, qui putem definiendum, quod nec apostolum video definiisse? Ait enim, mulier alligata est, quamdiu vivit vir ejus; quodsi dormierit vir ejus* etc. *Non dicit primus vel secundus vel quartus, nec nobis definiendum est, quod non definit apostolus, unde nec ullas debeo damnare nuptias, nec eis verecundiam inferre numerositatis. Dominus autem septemviram non damnavit, nec dicit, in resurrectione non posse esse, sed tantum, neque nubent, neque nubentur, unde nec contra humanae verecundiae sensum audeo dicere, ut quotiens voluerint nubant, nec ex corde meo quotaslibet nuptias damnare. Quod dicitur univirae, hoc et omni viduae.* libr. 2. contra advers. leg. et proph. c. 11: *Deus masculum et feminam propagandi generis causa nuptiali castitate conjunxit et secundas nuptias, quae in utroque testamento permittuntur, licitas esse monstravit.* in qq. ex utroque testam. c. 115 *mentionem facit mulieris cujusdam in urbe Roma, quae undecim habuerit maritos, ut et viri alterius, qui duodecim habuerit uxores.* Theodoretus in comm. 1. Timoth. 3: *Si vis mortis priorem disjunxerit, urgens autem natura, ut secundae uxori conjungeretur, coëgerit, non ex voluntate, sed ex casu processit secundum matrimonium. Haec considerans admitto eorum interpretationem, qui sic intellexerunt.* Idem lib. 5. epitom. div. decretorum cap. de secund. nupt. pag. 1000: *Et quid dico primum matrimonium? etiam secundam* (apostolus) *decrevit conjunctionem. Dico enim,* inquit, *iis, qui non sunt conjuncti matrimonio et viduis, si non continent, jungantur matrimonio etc. Notandum autem est, quod non beatam, sed beatiorem dixit eam, quae se contineat, ea ratione docens, quod etiam ea, quae secundum matrimonium amplectitur, non est omnino beatitudine destituta, siquidem, ut vult lex hic posita, conjugium susceperit.* Huc referenda sunt omnia veterum dicta, in quibus illud apostolicum, quod *episcopus* debeat esse μιᾶς γυναικὸς ἀνήρ, interpretantur hoc modo, quod κατὰ ταὐτό non debeat habere uxores duas. Vide tract. de ministerio §. 366.

189. Opponenda haec sunt 1. *ethnicis*, apud quos utpote verbi lumine destitutos iteratae nuptiae infamia laborasse intelliguntur. Apud Diodorum Siculum, qui 60. annis ante Christum natum scripsit, libr. 12. bibl. exstat constitutio *Charondae* legislatoris, in qua secundas nuptias damnat. Stobaeus serm. 42. ex Charonda hanc allegat legem: *Qui liberis suis novercam superinduxit, non honore dignus, sed infamis sit, utpote qui dissensionis domesticae auctor exsistit.* Ibidem adducit sententiam Publii: *Habent locum maledicti crebrae nuptiae,* ubi tamen nuptias post crebra divortia iteratas quibusdam videtur perstringere, quia additur: *Mulier quae nubit multis, multis non placet. Thuriorum* lex erat, ut juvenes primo aetatis flore ad ducendas uxores muneribus honoribusque invitarentur, qui vero prima defuncta alteram superduxisset, is *invisus et exsecrabilis diis hominibusque ab omni honoris aditu et magistratu arcebatur.* Valer. Maximus lib. 2. memorab. c. 1. memorans feminas, quae uno contentae matrimonio fuerant, *corona pudicitiae honoratas*, subjungit hanc causam: *Existimabant enim, cum praecipue matronae sincera fide incorruptum esse animum, qui post depositae virginitatis cubile in publicum egredi nesciret, multorum matrimoniorum experientiam quasi legitimae cujusdam intemperantiae signum esse credentes.* Porcia Catonis filia quibusdam mulierem, quae secundo nupserat, laudantibus: *Tacete,* inquit, *nam nec felix, nec bene morata, aut pudica potest esse femina, quae secundo nubit.* Martialis lib. 6. epigr. 7. iteratas nuptias *legitimum adulterium* vocare non erubescit:

Quae nubit toties, non nubit, adultera lege est.
Offendor moecha simpliciore minus.

Plura hujusmodi ethnicorum de iteratis nuptiis ethnica judicia enumerant Tiraquellus tract. de nupt. Alber. Gentilis lib 6. de nupt. c. 22. Arnisaeus de jure connub. cap. 5. sect. 3.

190. 2. Haereticis illis, qui in primitiva ecclesia secundas nuptias damnarunt. Ut enim praetermittamus *Sadducaeos*, qui existimabant, conjugia per mortem non abrumpi, sed duntaxat interrumpi Matth. 22, v. 28. atque eos, qui apud *Corinthios* dubitabant, an viduae liceat transire ad secunda vota, ut colligitur ex 1. Cor. 7, v. 39. 1. de *Cataphrygibus* Montani sectatoribus ex eo sic dictis, quod in provincia Phrygia haeresin suam sparserint, commemorat Augustinus libr. de haeresibus ad Quodvultdeum cap. 26. quod *secundas nuptias pro fornicationibus habuerint et ideo dixerint, eas permisisse apostolum, quia ex parte sciebat et ex parte prophetabat, nondum enim venerat, quod perfectum est, hoc autem perfectum in Montanum et ejus prophetissas Priscam et Maximillam pervenisse delirarunt. 2. Navatiani* sive *Cathari* itidem secundas nuptias damnarunt. Sic enim de illis scribit Theodoretus lib. 3. de haeret. fab. p. 973: *Successores Navati eos, qui secundum matrimonium coiissent, a sacris mysteriis arcebant.* De ipsomet Navato lib 5. epit. decret. p. 1000: *Paulo dicente, volo, juniores viduas nubere, Navatus audet dicere nolo. Sed nos leges Pauli sequamur, Navati autem arrogantiam valere jubeamus.* Haec Navatianorum, sive ut alii legunt, *Novatianorum* haeresis damnata est in concilio Niceno can. 8. ubi definitum, *Novatianos non esse recipiendos, cum ad ecclesiam redierint, nisi polliceantur, se communicaturos etiam cum illis, qui forte secundas nuptias contraxerunt. 3. Syriani vel Surani* seculo 12. in

2. Haereticorum. XV. 177. (sic). XV. 180.

Syriae celebri civitate exorti quartas nuptias damnarunt. Jacobus de Vitriaco in hist. Hierosol. c. 37. Centuriae Magdeburgenses 12. cap. 5. col. 854. 4. Apud *Moscovitas*, qui Graecorum religionem amplectuntur, ad secunda vota utcunque transire fas est, tertia non patent nisi ex causa ardua, quarta vero habentur pro haereticis. Sigism. Baro in relig. Moscovit.

3. Quorundam patrum. 191. 3. Incommodis *patrum* dictis, quibus iteratae nuptiae in suspicionem *intemperantiae* vocantur, ac qui eas contrahunt, labem quandam contraxisse judicantur. Clemens Romanus in canonibus apostol. lib. 3. can. 2. cum dixisset, secundas nuptias post *ἐπαγγελίαν*, postquam vidua fidem suam ecclesiae ministeriis firmarit, esse illegitimas, alias vero licitas, subjungit: *τριγαμία δὲ ἀκρασίας σημεῖον, τὸ δὲ ὑπὲρ τὴν τριγαμίαν προφανὴς πορνεία καὶ ἀσέλγεια ἀναμφίβολος, ὁ γὰρ θεὸς μίαν γυναῖκα ἑνὶ ἀνδρὶ ἔδωκεν ἐν τῇ δημιουργίᾳ, ἔσονται γὰρ οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.* Athenagoras Justini Martyris aequalis in apolog. pro Christ. p. 4. edit. Henr. Steph. an. 1557. scribit: *εὐπρεπὴς μοιχεία ὁ δεύτερος γάμος.* Tertullianus in Montani haeresin prolapsus scripsit librum *de monogamia* et alium *de exhortatione castitatis ad uxorem*, in quibus multis demonstrare conatur, semel tantum licere matrimonium contrahere atque hanc esse antiquam et propriam Christianorum disciplinam, cujus non tam institutor, quam restitutor sit Paracletus, de quo Tertulliani libro Hieronymus in comm. Tit. 1. et in catal. script. eccl. tit. Tertull. scribit, *quod nemo, qui apostolum legit, cum apostolo contraire ignoret.* Clemens Alexandr. libr. 3. stromat. *secundo contrahentem non peccare quidem* dicit *contra legem, cum Paulus id ex venia concedat, non tamen implere perfectionem evangelii.* Origenes in Luc.: *Non ignoramus, quod tale conjugium*
XV. 181. (secundum, tertium intelligit) *rejiciat nos de regno Dei.* Nazianzenus in orat. in dict. evang. Matth. 19: *Videtur mihi hic sermo secundas rejicere nuptias. Si enim duo sunt Christi, duo etiam mariti, duae quoque uxores; si autem unus est Christus, unum caput ecclesiae et caro una, secundae respuantur. Quodsi secundas prohibeo, quae ratio erit tertiarum? Primae legis sunt, secundae indulgentiae, tertiae vero praevaricationis, ultra haec suile magis, quam aliud quidquam multa nequitiae habens exempla.* Epiphanius libr. 2. tom. 1. haeres. 59. quae est Catharorum: *Revera non suscipit sancta Dei praedicatio post Christi adventum eos, qui a nuptiis mortua ipsorum uxore secundis nuptiis sunt conjuncti, propter excellentem sacerdotii honorem ac dignitatem.* Ambrosius lib. 1. offic. cap. 50 et libr. 2. cap. 6. secundis nuptiis itidem videtur iniquior. *Quid tam decorum*, inquit, *quam ut vidua defuncto marito fidem servet?* Idem in com. 1. Cor. 7. sub fin.: *Primae nuptiae a Deo sunt, secundae vero permissae sunt; primae nuptiae sub benedictione Dei celebrantur sublimiter, secundae autem et in praesenti carent gloria, concessae autem sunt propter incontinentiam.* De Hieronymo jure scribit Lutherus in comm. c. 45. Genes. tom. 6. Witeb. f. 139. *quod secundis nuptiis admodum infensus fuerit*, ac Ludov. Vives in comm. libr. 16. August. de civ. Dei cap. 34. *quod eas fuerit abominatus*, uti constat ex epistolis ad Salvinam, Furiam, Gerontiam tom. 1. et lib. contra Jovinian. tom. 3. Quamvis enim alicubi protestetur, *se non damnare iteratas nuptias*, tamen res ipsa ostendit contrarium. *Tolle,* XV (.
quod pejus est uri, inquit, *et per se bonum non erit nubere*, in epist. ad Salvin.; digamos comparat *immundis animalibus et serpentibus in arca Noae ac vasis dedecoris*, in epist. ad Geront.; *nuptias repetentem poenitentia egere asserit*, in lib. 1. contra Jovin. etc. Ibid.: *Apostolus concedit viduis secunda matrimonia, melius enim est licet alterum et tertium, id est unum virum nosse quam plurimos, id est tolerabilius est, uni homini prostitutam esse quam multis, siquidem et illa in evangelio Samaritana, sextum se maritum habere dicens, arguitur a Domino, quod non sit vir ejus, ubi enim numerus maritorum est, ibi vir qui proprie unus est esse desiit* etc. *Quae duos habuit viros, etsi anus est et decrepita et egens, ecclesiae stipes non meretur accipere, si autem panis illi tollitur eleemosynae, quanto magis ille panis, qui de coelo descendit* etc. (Gratianus caus. 31. q. 1. et Bellarminus de matrim. c. 9. Hieronymum sic excusant, quod *in exhortationem vidualis continentiae, non in condemnationem secundarum nuptiarum talia protulerit.* Idem quod *fecerit hoc amore pudicitiae et ob incontinentiam multorum, qui usque ad vigesimum matrimonium aliquando progrediebantur.* Sed negari nequit, verba esse duriora et minime approbanda.) Chrysostomus in comm. c. 1. Tit. non quidem simpliciter improbat secundas nuptias, utpote quae per leges permittantur, *interim post secundas nuptias* ad dignitatem pastoris neminem admittere videtur, addita hac ratione: *Qui defunctae uxori benevolentiam nullam servasse deprehenditur, quo pacto hic ecclesiae praeceptor esse optimus poterit? nostris enim profecto omnes, quod etsi per leges secundae nuptiae permittantur, multis tamen ea res accusationibus patet.* Auctor oper. imperf. in Matth. c. 19. homil. 32: *Licet ob incontinentiam hominum secundas nuptias praeceperit apostolus, re ipsa tamen sunt fornicatio, sed cum permittente Deo publice et licenter committitur, fit honesta fornicatio.* (Recte autem judicat Bellarminus, *opus illud non esse Chrysostomi*, sed haeretici vel ab haereticis corruptum, cum multa contineat pugnantia cum doctrina orthodoxa, lib de matrim. cap. 9. *Minus commode quidam verba illa excusant, quasi per hyperbolen vocaverit secundas nuptias fornicationem, non quod revera sit fornicatio secundo nubere, sed aliquid minus bonum, quam in fornicatione permanere. At haec glossa diserto textui repugnat. Quidam respondent, sermonem esse de nuptiis reiteratis priore conjuge adhuc viva, at nuptias illas apostolus non permisit, nedum praecepit.)* Haymo in evangel. infra octav. nativit.: *Discant viduae secunda et*

tertia declinare conjugia; discant post virorum suorum mortem carnis vitare lasciviam. Zonaras tom. 3. annal. de patriarcha Polyeucto refert, *quod non dubitaverit Nicephorum imperatorem Orientalem a sacro loco tanquam pollutum arcere ob secundas nuptias cum antecessoris sui Romani conjuge celebratas.* Huc referri etiam possunt imperatorum Christianorum constitutiones, quibus *poenas* secundo nubentibus imposuerunt. l. Feminae. l. cum aliis. C. de secund. nupt. In auth. de nupt. dicitur, *mulierem nuptias repetentem, si a marito fuerit prohibita, tria negligere et oblivisci, Deum, memoriam defuncti et amorem erga liberos*, item *animam defuncti mariti nuptiis secundis contristari.* Nov. 22. cap. 43. Andradius citat Constantini Porphyrogennetae constitutionem, qua tertiis nuptiis *quinquennalis excommunicatio* imponitur. Leo Nov. 90. in

XV. 181. (sic). tertias et quartas satis durus. *Oportebat* (inquit) *nos, cum divina manu formati menteque ac ratione praediti sumus, quorundam brutorum praestantiae non cedere. Non enim illa imbecillitas reprehensione vacat neque a justis vituperationibus libera est, sed tanto obnoxior, quanto brutali naturae rationalis prudentia antecellit. Oportebat* (inquam) *homines, cum in aliis, tum praecipue in castitate matrimoniali a brutis non vinci. Multa autem brutorum animantium genera conjuge mortuo perpetuam viduitatem amplectuntur alterisque nuptiis priores velut congesta terra obtegere nolunt. Verum quoniam hanc imbecillitatem turpem non esse, (quanquam turpissima sit) existimans natura primo matrimonio contenta non est, sed nullo pudore tacta ad secundum etiam procedit, quin cum illam hic saltem sistere deberet, non tamen id facit, et quanquam per sacram legem non liceat, a secundo matrimonio ad tertium prorumpit, haud dubie constitutam in tertium matrimonium poenam, quod non exerceatur, contemtui habens, idque eo etiam magis, quod civilis lex qua nescio de causa Spiritus poenam constituentis decreto non consentiat, sed hos a reprehensione porro liberat, qui post alterum matrimoniale consortium a matrimoniis abstinere nolint, idcirco nos quae Spiritui placent, sequentes statuimus, ut qui ad tertium matrimonium pervenerint, poenae, quam in ipsos sacer canon promulgavit, obnoxii sint.* Tribuitur et hoc Leoni: *τὸ πρῶτον συνοικήσιον νόμος, τὸ δεύτερον συγχώρησις, τὸ τρίτον παρανομία χοιρώδης, τὸ τέταρτον θηριώδης βίος.* **Moscovitae tertiam uxorem ducere viro vix concedunt, quartam vero nec concedunt, neque etiam Christianum esse judicant. In opere de var. rerum Muscovit. auctorib.**

4. Quorundam conciliorum. 192. 4. Sed et quaedam *concilia* secundis nuptiis fuere iniquiora. Concilii *Neocaesariensis* seculo quarto celebrati canon 3. sic habet: *De his, qui frequenter uxores ducunt, et de his, quae saepius nubunt, tempus quidem poenitentiae his constitutum manifestum est, sed conversatio et fides eorum tempus abbreviat.* Canon. 7: *Presbyter convivio secundarum nuptiarum interesse non debet, maxime cum praecipiatur secundis nuptiis poenitentiam tribuere. Quis ergo erit presbyter, qui propter convivium illis consentiat nuptiis?* Concilii *Laodiceni* eodem seculo celebrati canon. 1: *De eo quod oportet secundum ecclesiasticum canonem eos, qui libere et legitime secundis nuptiis juncti sunt nec occultam permixtionem operati sunt, pauco tempore exemto vacare orationibus et jejuniis et secundum veniam reddi eis communionem.* (Bellarminus l. d. scribit, *quosdam canonem Neocaesariensem intelligere de iis, qui plures simul uxores habere volunt*, quibus ipse quoque suum addit calculum libr. 2. de concil. cap. 8. Sed haec interpretatio non potest habere locum, quia in adulteria majori severitate animadvertendum erat ac res ipsa ostendit, Laodicenum canonem mitigare voluisse Neocaesariensis concilii sententiam, dum iteratas nuptias legitimas quidem censet, interim tamen earum intemperantiam poenitentia expiandam esse decernit. Aliter igitur respondet Bellarminus, *patres ob signum incontinentiae notandos aliqua poenitentia voluisse eos, qui saepe matrimonia contrahunt*, atqui poenitentia non nisi de malis agenda, quodsi ergo ob iteratas nuptias poenitentia injungitur, easdem esse malas necessario praesupponitur. Recte igitur etiam hanc responsionem Bellarminus deserit tandem subjungens: *Quaecunque fuerit patrum eorum mens, concilium fuit particulare, cui recte opponi potest concilium Nicenum generale can. 8. in quo secundae nuptiae apertissime approbantur.* Bucerus in defens. reform. Colon. cap. 116. p. 390. accipit Neocaesariensem canonem de tali digamia, *qua alterutra pars injusta de causa divertens, altero adhuc conjuge superstite alii vel viro, vel mulieri se matrimonio jungit.* Noster Chemnicius part. 2. exam. conc. Trid. cap. de matrim. p. 435. intelligit *de secundis nuptiis post divortium contractis*, quas veteres ecclesia- XV. 184. stica aliqua reprehensione notaverint, non tamen prorsus damnarint vel resciderint).

193. 5. *Pontificiis*, qui et ipsi secundis nuptiis 5. Pontificiorum. iniquiores, 1. quia *duriora veterum dicta contra secundas nuptias in jure canonico approbant.* c. de his 31. q. 1. allegantur canones concilii *Neocaesariensis*, quod tempus *poenitentiae constituendum sit illis, qui frequenter uxores ducunt*, quodque *presbyter convivio secundarum nuptiarum interesse non debeat.* c. Hac ratione caus. et quaest. iisd.: *Secundam uxorem accipere secundum praeceptum apostoli licitum est, secundum autem veritatis rationem vere fornicatio est, sed cum permittente Deo publice et licenter committitur, sit honesta fornicatio.* 2. Quia eum, *qui plures uxores successive duxit, non admittunt ad ordines sacros*, c. si quis. distinct. 34. c. quisquis. dist. 84. etc. cujus statuti Bellarminus in libr. de cleric. cap. 24. duplicem tradit rationem, *moralem* unam, *mysticam* alteram. Moralem dicit esse eam, quod *iteratae nuptiae sint signum incontinentiae magis diuturnae firmiusque inhaerentis*, quinimo eo usque progreditur, *ut secundas nuptias ex sua natura magis diuturnae incon-*

tinentiae signum esse statuat, quam adulterium et concubinatum. Mysticam vero, *quod non significet, Christum ita esse unius ecclesiae sponsum, ut nunquam habuerit aliam*, qua de re quid statuendum sit, in tract. de minist. eccl. cap. de conjug. sacerdotum §. 359. late fuit expositum. Hoc loco illud urgemus. Iteratae nuptiae post obitum conjugis aut sunt *per se piae, honestae* ac legitimae non minus quam primae, aut *per se turpes* et inhonestae. Si prius, ministri ecclesiae non sunt ab illis arcendi: si posterius nemini in ecclesia sunt concedendae. Non est, quod dicant, *propter majorem perfectionem sacerdotes ab illis prohiberi*, quia perfectio non est praecepti sed consilii, ab iteratis ergo nuptiis non legalibus prohibitionibus, sed suasionibus forent revocandi, perinde ut apostolus progreditur 1. Cor. 7, v. 35. negans, *se cuiquam laqueum velle injicere.* Contra vero Bellarminus *ex morali quadam ratione* iteratas nuptias sacerdotibus interdictas statuit. Atqui moralis ratio ad omnes omnino pertinet, nec magis clericos quam laicos obstringit; proinde si ob moralem rationem secundae nuptiae clericis sunt prohibitae, utique etiam laicis ob eandem prohibitae erunt. 3. *Secundis nuptiis ecclesiasticam benedictionem denegant.* Bellarminus de matrim. cap. 9. respondet, *causam hujus rei non esse eam, quod secundae nuptiae careant sacramento, sed quia benedictio in primis nuptiis data non pereat, neque iterum benedici debeant, qui semel benedicti fuerunt*, quod petitum ex c. vir autem extr. de secund. nupt. Quasi vero quidquam impediat divinae benedictionis in iteratis nuptiis repetitionem! quasi non sit novum plane conjugium, quod viduus vel vidua cum persona coelibe, vel etiam viduus et vidua utpote novi conjuges invicem contrahunt, cum prius matrimonium per mortem penitus sit solutum, ut proinde etiam nova benedictione indigeant! Ac si vel maxime viduus aut vidua in priore matrimonio benedictionem accepit, cur ea denegatur personae coelibi, quae cum viduo vel vidua contrahit? Forte cum canonistis respondebit, *eam a persona jam ante benedicta accipere benedictionem, sicut aqua non benedicta apposita aquae benedictae easdem virtutes participat.* Sed hoc nugari est et fingere. Certe qui secundis nuptiis benedictionem denegat, *oblique* eas accusat, quod non sint verum, legitimum ac Deo gratum matrimonium, quin et utilem constitutionem ecclesiasticam de cujusque legitimi matrimonii benedictione labefactat. 4. Qui duas uxores successive ducunt, eos *perfectione quadam sacramenti carere censent.* Bellarminus de cleric. c. 24. §. altera: *Perfecta significatio conjugii Christi cum*
XV. 185. *ecclesia non est in iteratis nuptiis. Qui enim secundam uxorem duxit, significat quidem conjugio suo Christi conjugium, sed non ita perfecte, ut is, qui unam solam habuit; non enim significat, Christum ita esse unius ecclesiae sponsum, ut nunquam habuerit aliam.* de matrim. cap. 9. §. ult.: *Bigami defectu sacramenti sacris initiari nequeunt, non quod eorum matrimonium sacramentum non sit, sed quod perfectione sacramenti careant.* Atqui conjugium proprie et specifice loquendo sacramentum non esse, superius ostendimus. Sacramenti generaliter appellati ratio ab apostolo monstrata, quod *sint duo in carne una* Eph. 5, v. 31. non minus repetitur in nuptiis legitime iteratis quam in primo matrimonio. Sic autem disputamus contra Bellarminum. Si clerici propter defectum integri sacramenti non arceantur ab ordinibus sacris, multo minus propter defectum perfectionis cujusdam sacramentalis ab iisdem arcendi erunt. Sed verum prius in ecclesia Romana, qui enim conjugium (quod sacramentum esse ipsimet censent) abjurant, ad sacros ordines admittuntur, cum tamen integro careant sacramento. Ergo multo magis admittendi, qui perfectione duntaxat sacramenti carent, nisi velimus dicere, plus valere defectum partis, cujusdam scilicet perfectionis sacramentalis, quam totius, integri scilicet sacramenti. Item. Ubi adsunt omnes essentiales sacramenti partes, ibi est verum, integrum et perfectum sacramentum. Atqui in conjugio bigamorum successive talium adsunt omnes essentiales sacramenti partes, ex hypothesi Pontificiorum. Ergo conjugium bigamorum est verum, integrum et perfectum sacramentum. Minor probatur, quia docente Bellarmino *materia* conjugii sunt personae contrahentes, *forma* sunt verba consensum exprimentia. Atqui ea in conjugio bigamorum inveniuntur. Denique praeposterum est statuere, quod conjugium juxta normam institutionis divinae contractum (quale est illud, de quo hic agimus) careat perfectione quadam sacramenti, contra vero eucharistia sub una specie contra Christi institutionem administrata sit verum et integrum sacramentum. Utrumque statuunt Pontificii. Sed hac de re suo loco plura diximus. 5. Quamvis Bellarminus videatur improbare duras illas veterum locutiones superius citatas, tamen statuit, *iteratas nuptias esse signum incontinentiae diuturnioris et firmius inhaerentis, quam est ipse concubinatus.* Item *magis prohiberi in episcopo deligendo digamiam* (successivam) *quam adulteria et concubinatum*, de cleric. cap. 24. §. 13. Quo etiam referri potest illud Salmeronis tom. 4. tract. 21. p. 196: *Christus peccata hujus feminae* (Samaritanae Joh. 4.) *detegit, nempe objiciens, quod quinque viros habuerit, quod signum erat evidentissimum maximae simul et incontinentiae, et impudentiae,* quae Antichristiana pronuntiata insignem secundarum nuptiarum contumeliam continere, nemo inficias ire poterit.

194. Argumenta *Montanistarum* collegit *Tertullianus* in libro de monog. in libr. ad uxorem et in exhortat. castitatis, ac quaedam ex illis repetiit *Hieronymus*. Primam eorum classem constituunt ex Scripturae dictis, 1. ex V. T. Genes. 2, v. 24: *Adhaerebit vir uxori suae, et erunt duo in carne una.* Tertullianus de monog. c. 4: *Unam feminam masculo Deus finxit una costa ejus decerpta et utique ex pluribus. Sed et in praefatione ipsius operis. Non est*, inquit, *bonum homini, solum eum* Argumenta Montanistarum 1. Ex Scripturae dictis 1. Ex V. T. 1. Gen. v. 24.

esse, faciamus adjutorium illi. Adjutores enim dixisset, si pluribus eum uxoribus destinasset. Adjecit legem de futuro, siquidem prophetice dictum est, et erunt duo in carnem unam, non tres, neque plures. Ceterum jam non duo, si plures. Hieronymus libr. 1. in Jovinian.: *Una costa a principio in unam uxorem versa est. Et erunt,*
186. *inquit, duo in carne una, non tres neque quatuor, alioquin non duo sed plures.* Respondemus: Polygamiae simultaneae ac proprie sic dictae haec omnia recte opponuntur, nequaquam vero iteratis nuptiis, neque enim is peccat contra conjugii institutionem, qui successive duas uxores ducit matrimoniali vinculo cum priore legitime soluto, sed qui uno eodemque tempore cum duabus vel pluribus cohabitat. Manifestissimum illud est ex cap. 19. Matth. ibi enim temeraria divortia Christus damnat argumento ex prima conjugii institutione ducto v. 5. sed priore conjuge ob crimen adulterii dimissa aliam ducere permittit v. 9. at si post divortium propter adulterium institutum ad secunda vota transire licet, multo magis post matrimonii vinculum per mortem
v. 14. solutum iterare nuptias licitum erit. 2. *Sacerdotes Veteris Testamenti virginem ducere debebant uxorem, non viduam* Levit. 21, v. 14. *Atqui Christus nos omnes fecit sacerdotes* Apoc. 1, v. 6. Tertullianus de monog. cap. 7. Unde Innocentius I. dicit, *scriptum esse, sacerdotes mei semel nubant.* Respondemus: a sacerdotibus Leviticis V. T. ad spirituales sacerdotes in N. T. non valet collectio, quia leges ceremoniales in N. T. sunt abolitae. Quid quod constitutio illa de non ducenda a sacerdote vidua etiam in V. T. exceptionem aliquam admiserit, ut constat ex Ezech. 44, v. 22. ubi de sacerdotibus dicitur: *Viduam et repudiatam non accipient uxores sed virgines de semine domus Israël, sed et viduam, quae fuerit vidua a sacerdote, accipient.* Unde ipse Hieronymus in epist. ad Oceanum Tertulliani commentum refutat, atque illud, quod ab Innocentio adducitur, in tota sacra Scriptura non exstat. Proponitur autem in illa lege pulcherrimus typus, quem explicat apostolus 2. Corinth. 11, v. 2: *Despondi vos uni viro virginem castam exhiberi Christo*, nimirum Christus est unicus summus sacerdos N. T. et sponsus ecclesiae, quae debet esse virgo, hoc est a meretriciis Satanae, mundi et carnis complexibus, ab idololatria et peccatis contra conscientiam debet abstinere, ut sponso suo, cui vera fide sociata est,
v. 12. placere possit. 3. Levit. 22, v. 12: *Sacerdotis filia, cum fuerit viro extraneo, non comedet de oblatione sanctitatum*, v. 13. *et filia sacerdotis, cum fuerit vidua et repudiata et semen non ei et reversa fuerit ad domum patris sui, sicut puella ejus, de pane patris sui comedet*, ubi sacerdotum filiabus iterum nubentibus poenae loco imponitur, ne comedant ex pane sui patris. Hieronymus in epist. ad Geront. Respondemus: Si haec illatio valeret, etiam primas nuptias prohibitas esse colligi posset, quia in genere dicitur, quod filia sacerdotis nubens extraneo non sit ad cibos sacerdotales admittenda. Quod vidua ac repudiata ad eos admittitur, inde est, quia recidit in potestatem patris matrimoniali vinculo soluta, unde etiam familiae paternae commodis iterum fruitur.

195. 2. Ex N. T. 1. Matth. 5, v. 32: *Qui dimis-* 2. Ex N. T.
sam sive repudiatam duxerit, moechatur. Vidua est 1. Matth. 5, v. 32.
Dei voluntate per mortem mariti repudiata. Tertullianus lib. de monog. c. 9. Respondemus: Christus ipse distinguit inter repudiatam ob causam justam et sufficientem ac inter eam, quae temere absque justa et sufficiente causa a marito est repudiata. In priore casu matrimonium novum parti innocenti concedit, in posteriori ejusmodi repudiatam ducere prohibet. Quodsi ergo marito per divortium ab adultera conjuge separato licet nuptias iterare, multo magis soluto per mortem cum priore conjuge matrimonio idem licebit, ut constat ex manifestis
dictis superius citatis. 2. Matth. 10, v. 16: *Estote* 2. Matth. 10, v. 16.
simplices sicut columbae. At columba est avis innocua et pudica, quam unam unus masculus novit. Tertullianus de monog. cap. 8. Respondemus: Comparatio non est extendenda ultra tertium,
ad quod adhibetur; jam vero non nisi simplicitatis XV. 187.
respectu columbis et prudentiae ratione serpentibus nos similes esse debere textus ostendit. Hilarius libr. de Syn. p. 309: *Serpentinam prudentiam columbae simplicitas temperet et simplicitatem columbae prudentia serpentis instruat, fiatque et simplex sapientia, et sapiens simplicitas.* Hieronymus epistol. 13. ad Paulin.: *Habeto simplicitatem columbae, ne cuiquam machineris dolos et serpentis astutiam, ne a malorum supplanteris insidiis.* Si quis praeter scopum et mentem Christi comparationem extendere velit, multa absurda ex ea inferre possit. Praeterea nondum inter physiologos certo constat, an inter turtures femellam unam unus masculus noverit, ac si vel maxime certum hoc esset, tamen non de turturibus in specie, sed de columbis in genere
Christus loquitur. 3. Matth. 17, v. 3. *Christus in* 3. Matth. 17, v. 3.
revelatione gloriae suae de tot sanctis Moysen et Eliam sibi conjungit unum monogamum, alterum eunuchum. Ergo et nos si velimus videre ejus gloriam, oportet alterutri esse similes. Tertullianus de monog. cap. 8. Respondemus: ex allegoriis non ducuntur firma argumenta, nisi ipsa Scriptura explicationem monstret. Tantum vero abest, ut haec allegoria Montanistica a Scriptura nobis suppeditetur, ut eidem potius adversetur. Rectius ergo pii veteres statuunt, ideo Moysen et Eliam hic apparere, ut intelligatur, Christum esse eum, *de quo prophetae locuti sunt et Moyses.* Matth. 11, v. 12. Johan. 1, v. 45. Opponimus autem Tertulliano, quod Josephus libr. 2. antiquit. Judaic. c. 10. statuit, *Moysen duas habuisse uxores, Zephoram et Tharbin*, filiam regis Aethiopum, quae dicatur Aethiopissa Num. 12,
v. 1. 4. Matth. 19, v. 6. *Quod Deus conjunxit,* 4. Matth. 19, v. 6.
homo non separet. Ergo secundae nuptiae sunt illicitae. Tertullianus ib. Respondemus: Distinguendum inter separationem factam arbitrio humano inter conjuges adhuc vivos et inter separationem

factam judicio divino per mortem alterutrius conjugis. Dictum Christi oppositum est separationi priori, de separatione posteriore agit apostolus Rom. 7, v. 2. 1. Cor. 7, v. 39. 1. Tim. 5, v. 14. ubi expresse asserit, quod alterutro conjugum demortuo pars superstes solvatur lege, qua illi viventi erat obstricta, ut ei liberum sit ad aliud transire matri-
5. Joh. 2, v. 2. monium. 5. Johan. 2, v. 2. *Christus semel tantum interfuit nuptiis. Toties autem Servator noster voluit nos celebrare nuptias, quoties ipse dignatus fuit interesse.* Tertullianus de monog. c. 2. Hieronymus in epist ad Geront. Respondemus: Christus semel tantum nuptiis interfuisse legitur, at ex eo non potest apodictice inferri, quod semel tantum interfuerit, quia *in historicis* non ita ut in dogmaticis negative ex Scriptura argumentari possumus, Joh. 21, v. 25. multo minus ex eo inferri potest, quod semel tantum nuptias celebrare liceat, cum id scripturae dictis superius allatis adversetur. Quid quod eadem facilitate inferri posset, licere tantum semel per
6. Joh. 4, v. 18. omnem vitam nuptiis interesse. 6. Johan. 4, v. 18. *Quinque viros habuisti, et quem nunc habes, non est tuus. Samaritanae* (inquit Tertullianus monog. c. 8. in fin.) *maritum Christus negat, ut adulterum ostendat numerosum maritum.* Idem repetit Hieronymus in epist. ad Geront. et lib. 1. in Jovinian. Respondemus: ex v. 17. manifeste colligitur, Samaritanam illam feminam post mortem quinti mariti non transiisse ad sextas nuptias, dicit enim, *virum non habeo*, sed occulte cum quodam fuisse scortatam. Quod Christus v. 16. dicit, *voca virum tuum*, id eo spectat, ut se in luce divinae omniscientiae etiam secretissima quaeque videre testetur ac spiritualem sitim peccatorum manifestatione in corde hujus feminae excitet, unde etiam v. 19. haec muliercula dicit: *Video, quod sis propheta.* Invertimus igitur argumentum. Quia Christus ipse hoc loco distinguit inter maritos legitimos successive ductos et concubinarios, ideo iteratas nuptias approbat.
XV. 188. Augustinus tract. 15. in Joh. et in lib. 83. quaestion. q. 64. refert allegoricam quorundam expositionem, qui per quinque viros intellexerunt *quinque libros Moysis*, quibus Samaritana hactenus servierit, ac verba illa, *quem nunc habes, non est vir tuus*, ad Christum retulerunt, ut sit sensus, *quem audisti, qui loquor tecum, non est tuus vir, quia nondum in eum credidisti.* Hanc expositionem Augustinus repudiat, sed quam ipse affert, ea non est melior. Per quinque viros intelligit *quinque sensus corporis*, per virum, quem Christus advocare jusserit, *spiritum intelligentiae*, qui *animalem affectionem tanquam*
7. 1. Cor. 7, v. 27. *conjugem regit* etc. 7. 1. Cor. 7, v. 27. *Solutus es ab uxore, ne quaesieris uxorem. At vidui ab uxore sunt soluti, aliam ergo quaerere non debent.* Tertullianus de exhort. castit. c. 4. Respondemus: Apostolus v. 28. immediate subjicit, *quodsi etiam duxeris uxorem, non peccasti*, ergo non prohibet iteratas nuptias. Verba igitur praecedentia, *solutus es ab uxore, ne quaesieris uxorem*, quidam sic exponunt, quod contineant non praeceptum quoddam prohibitorium, quo viduos a matrimonio arceat (cum contrarium saepius in hoc ipso capite et alibi doceat, cumque non solum vidui, sed in genere omnes coelibes sint ab uxore soluti, et hac ratione omnibus matrimonium esset prohibitum), sed consilium ad statum illorum temporum accommodatum, sicut v. 25. et 26. exponitur. Atqui haec quidem recte dicuntur, interim textui propius accedit, si haec verba apostoli accipiantur ut generalis quaedam dehortatio a nimio rerum terrenarum amore et fruendi illis desiderio, sicut v. 29. statim additur: *Qui habent uxores, sint tanquam non habentes.* Sensus igitur est, *alligatus es uxori, noli quaerere solutionem, solutus es ab uxore, noli quaerere uxorem*, id est noli propterea animo nimis angi, quod vel extra conjugium, vel in conjugio vivas, quia matrimonium pertinet ad hanc vitam, quae citissime praeterlabitur, ad coelestia igitur et sempiterna elevandus est animus, non autem terrenis ac transitoriis hisce affigendus. Augustinus tractat. 40. in Johan.: *Utere mundo, sed non te capiat mundus. Quod intrasti, iter agis, exiturus venisti, non remansurus. Iter agis, diversorium est haec vita, utere mundo, quomodo viator in diversorio utitur mensa, calice, urceo, lectulo, dimissurus, non permansurus.* 8. Ephes. 1. 8. 1.
v. 10. *Per Christum facta est ἀνακεφαλαίωσις omnium, hoc est per ipsum omnia ad caput sive initium sunt reducta. At ab initio fuit tantum monogamia.* Tertullianus de monogamia c. 5. Hieronymus libr. 1. contra Jovinian. Respondemus: Christus ut sacerdos ac mediator noster satisfaciendo sub unum caput omnia reduxit, quia genus humanum, quod per peccatum ex corpore illo mystico, cujus membra erant angeli et homines, caput vero Dei Filius, avulsum erat, in corpus illud restituit, sicut Theophylactus in comment. ἀνακεφαλαίωσιν illam recte interpretatur, ac Chrysostomus eodem fere sensu scribit, *factum esse per redemtionis mysterium, ut coelestia et terrena, hoc est angeli et homines, unum caput, Christum scilicet, habere inciperent, cum antea propter hominum peccata sejuncta essent a terrenis coelestia.* De hoc redemtionis mysterio proprie et principaliter ibi apostolus agit, ut totus contextus ostendit. Deinde concedimus, hanc ἀνακεφαλαίωσιν secundario etiam eo referri posse, quod Christus ut propheta et doctor ecclesiae ad primum initium, id est ad primaevam conjugii institutionem, nos in N. T. revocaverit, Matth. 19, v. 4. atque ea, quae contra eam usu invalescere coeperant, emendanda esse docuerit, sed iteratas nuptias cum prima conjugii institutione pugnare ac proinde a Christo in N. T. abolitas esse, nondum est demonstratum.
9. 1. Tim. 3, v. 2. Tit. 1, v. 6. *Episcopi sint unius* 9. 3.
uxoris viri, id est unis nuptiis contenti. Ergo XV.
etiam laici, ex quibus episcopi eliguntur. Si enim haec disciplina non praecedit in laicis, ex quibus ecclesiae ordo proficit, apostolicum praeceptum servari nequit. Tertullianus de monogam. c. 11. in exhortat. ad castitat. c. 7. Hieronymus ad Geront. Respondemus: Quo sensu episcopus jubeatur unius

uxoris esse maritus, expositum fuit in tractat. de minister. eccles. cap. de conjug. sacerdot. §. 364. hoc loco illud notari potest, ex Montani schola ortam esse Pontificiam illam interpretationem, qua episcopi a secundis nuptiis hac phrasi prohiberi
1 Tim. 5. v. 12. censentur. 10. 1. Timoth. 5. v. 12. *Damnationem habere dicuntur illae viduae, quae primam fidem irritam fecerunt, hoc est ad secunda vota transiverunt.* Respondemus: Epiphanius haeres 61. p. 222. distinguit inter *κρῖμα καὶ κατάκριμα*; viduas illas *κρῖμα* in judicio ecclesiae habere concedit, sed *κατάκριμα* in judicio divino habere negat. Sed ex descriptione addita manifestum, viduas illas, de quibus apostolus loquitur, etiam *in Dei judicio* damnationem habere. *πίστιν πρώτην* quidam accipiunt de fide ecclesiae data, id est de promissione servitii ac ministerii, qua pauperibus, exsulibus, aegrotis etc. sese inservituras, tales viduae pollicitae erant, cui expositioni favere videtur v. 10. sed Chemnicius in examin. concil. Trident. in cap. de coelibatu p. 59. ex contextu et parallelorum locorum collatione ostendit, intelligi fidem salvificam, cujus naufragium fecerunt tales viduae non secundas nuptias contrahendo (earum enim libertatem ibidem v. 14. evidenter apostolus asserit), sed *contra Christum petulanter lasciviendo* v. 11. *debita ministerii officia negligendo* v. 12. *petulantia sua occasionem maledicendi et evangelii doctrinam blasphemandi adversario exhibendo* v. 14. *et deserta via Domini Satanam sectando* v. 15. Hac de re pluribus in quaestione de coelibatu inferius disseremus. Reliqua Scripturae dicta, quae a Tertulliano afferuntur, facilem habent explicationem, cum ex primo eorum intuitu appareat, ea violenter contra secundas nuptias torqueri, ac si ullum eis inesset robur, etiam primas nuptias eisdem prohiberi.

196. Alteram classem argumentorum complent ex variis *exemplis* tum *sacris, protoplastorum scilicet, Isaaci, Noachi, Josephi et aliorum in Veteri ac Zachariae, Petri, Hannae etc. in Novo Testamento;* tum *profanis*. Respondemus: 1. de quibuslibet exemplis judicandum est ex regula divinitus praescripta. Jam vero ostendimus superius, *δευτερογαμίαν* verbis Scripturae perspicuis et expressis approbari. 2. Distinguendum inter digamiam proprie sic dictam, simultaneam scilicet, et eam, quae ἀκυρολόγως sic appellatur, videlicet successivam. Exempla illa principaliter opposita sunt digamiae simultaneae, non successivae. 3. Distinguendum inter nuptiarum iteratarum libertatem ac earundem necessitatem. Exempla illa probant, sanctos quosdam libere a secundis nuptiis abstinuisse, sed lege quadam ab illis eos fuisse prohibitos non probant. 4. Opponimus contraria exempla eorum, qui ad secunda vota transiverunt, quae superius sunt enumerata. 5. Exempla gentilium suspectam potius reddunt legem secundas nuptias prohibentem, ostendunt enim, ex quo fonte hic error in ecclesiam profluxerit.

197. Tertiam classem assignant *rationibus*. 1. *Qui nuptias iterat, voluntati divinae repugnat.* Tertullianus de exhort. castit. c. 2. p. 563. *Quam modesta illa vox est, Dominus dedit, Dominus abstulit, ut Domino visum est, ita factum est! Ideo si nuptias ablatas restauremus, sine dubio contra Dei voluntatem nitimur volentes habere rursus, quod habere nos noluit, si enim voluisset, non abstulisset* etc. 1. A divinae voluntatis significatione. Respondemus: negamus, eum, qui nuptias iterat, divinae voluntati repugnare. Quod probationis loco adducitur, petitum est ex particulari. XV. 190. Id enim duntaxat probat, quod Deus cum ea persona, quam per mortem ex hac vita evocat, superstitem conjugem diutius in matrimonio vivere noluerit, ex eo vero nequaquam inferri potest, quod ab omni omnino matrimonio eam exclusam voluerit. Adde, quod regula actionum nostrarum esse debeat voluntas Dei in verbo revelata, nequaquam vero occulta ejus judicia. Augustinus in enchir. c. 101. *Aliquando bona voluntate homo vult aliquid, quod Deus non vult bona multo amplius multoque certius voluntate. Nam illius mala voluntas esse nunquam potest, tanquam si bonus filius patrem velit vivere, quem Deus bona voluntate vult mori. Et rursus fieri potest, ut hoc velit homo voluntate mala, quod Deus vult bona, velut si malus filius velit mori patrem, velit etiam hoc Deus. Nempe ille vult quod non vult Deus, iste vero id vult, quod vult, et Deus, et tamen bonae Dei voluntati pietas illius potius consonat, quamvis aliud volentis, quam hujus idem volentis impietas. Multum enim interest, quid velle homini, quid velle Deo congruat et ad quem finem suam quisque referat voluntatem, ut approbetur vel improbetur. Potest enim velle bonum, quod non congruat illi velle, et potest velle bonum, quod congruit, sed non refert ad finem rectum, et ideo non est bona voluntas.* Lombardus 1. sentent. distinct. 48. lit. A. 2. *Iteratae nuptiae plurima secum trahunt incommoda, praesertim si ex priore matrimonio superstites fuerint liberi.* 2. Ab incommodorum consecutione. Graphice ea depingit et exaggerat Hieronymus in epist. ad Furiam. *Superducit*, inquit, *mater filiis non nutricium sed hostem, non parentem sed tyrannum; inflammata libidine obliviscitur uteri sui et inter parvulos suas miserias nescientes lugens dudum nova nupta componitur.* Item: *Si evenerit, ut ex secundo matrimonio habeas filios domesticos, oritur pugna, intestinum proelium. Non licebit tibi amare liberos nec aequis adspicere oculis, quos genuisti. Clam porriges cibos, invidebis mortuo, et nisi oderis filios, adhuc eorum videberis amare patrem. Quodsi vir de priore uxore sobolem adhuc habens domum te introduxerit, etiamsi clementissima fueris, omnes comoedi et mimographi in novercam saevissimam declamabunt. Si privignus languerit et condoluerit caput, infamaberis ut venefica; si non dederis cibos, ut crudelis; si dederis, malefica diceris.* Johannes Garonius in tract de secund. nupt. 49. recitat secundo nubentium incommoda. In jure civili secundae nuptiae multis principum constitutionibus multisque jurisconsultorum responsis odio sunt expositae, dicitur enim, per eas *priori ma-*

rito ejusque liberis injuria inferri, inde superstes conjunx omnium eorum, quae quacunque ratione ex bonis defuncti ad superstitem pervenerunt, proprietatem amittit, solo usufructu retento, ipsa autem proprietas a tempore novarum nuptiarum ad priorum nuptiarum liberos a defuncto non exheredatos transit etc. Nov. 22. c. 23. Ac quamvis Justinianus in Nov. de non eligend. secund. nupt. c. 3. omnes poenas a praedecessoribus suis secundo nubentibus constitutas antiquaverit et sustulerit, tamen in alia nov. de nupt. 22. anno et quatuor mensibus post edita priorem illam abrogavit et antecessorum suorum constitutiones confirmavit, notante Forstero lib. 7. de success. c. 9. num. 5. Respondemus: non negamus, iteratas nuptias quandoque incommodorum quorundam secum trahere congeriem, cumprimis si ex priore matrimonio superstites sint liberi, sed ea nec sunt perpetua, cum experientiae testimonio comprobatum sit, secunda vota esse quandoque satis quieta et felicia; nec efficiunt, ut ipsa nuptiarum iteratio propterea censeri debeat lege divina prohibita, cum de priore etiam matrimonio apostolus pronuntiet 1. Cor. 7, v. 28: *Tribulationem carnis habebunt hujusmodi.* Alia quaestio est, quid liceat, alia vero, quid expediat 1. Cor. 6, v. 13. c. 10, v. 23.

XV. 191. **3. Ex secundarum nuptiarum conditione.** *3. Iteratae nuptiae habent speciem adulterii.* Tertullianus de monog. c. 10. p. 576: *Vidua denuo nubens alium* (maritum) *habebit in spiritu* (praedefunctum scilicet), *alium in carne* (cui a morte prioris nupsit). *Hoc erit adulterium unius feminae in duos viros conscientia, si alter a carne disjunctus est, sed in corde remanet, illic ubi etiam cogitatus sine carnis congressu et adulterium ante perficit ex concupiscentia et matrimonium ex voluntate. Usque adhuc maritus est illud ipsum possidens, per quod et factus est, id est animum, in quo si et alius habitabit, hoc erit crimen. Ceterum non est exclusus, si a viliore commercio carnis decessit. Honoratior maritus est* (defunctus), *quanto mundior factus est.* Respondemus: Negamus, defunctum esse adhuc conjugis superstitis maritum, cum per mortem conjugale vinculum dissolvi et a lege, qua marito fuit obligata, superstitem liberari apostolus disertis verbis testetur Rom. 7, v. 2. 1. Corinth. 7, v. 39. Sola ac nuda affectio efficit, ut inter maritum defunctum et viduam superstitem conjugale vinculum adhuc sit firmum, alias omnes, quibus amica et familiaris affectio intercedit, essent invicem conjuges. Deducimus autem Tertulliani ratiocinationem ad absurdum. Iteratae nuptiae habent speciem adulterii. Iteratae nuptiae conceduntur ab apostolo 1. Tim. 5, v. 14. Ergo species quaedam adulterii ab apostolo conceditur, quod statuere perquam absurdum.

4. A minori ad majus illatione. *4. Si repudiata a viro non potest denuo nubere, multo minus a mortuo relicta.* Tertullianus d. l. Respondemus: Est ratio maxime dispar inter eam, quae temere ac sine sufficientibus causis est repudiata, et eam, quae a mortuo relicta. Illam enim non esse a conjugali vinculo liberatam, docent Christus Matth. 5, v. 32. et apostolus 1. Corinth. 7, v. 11. hanc vero a conjugii prioris lege per mortem mariti liberari ibidem expressis verbis docetur 1. Corinth. 7, v. 39. Deinde distinguendum inter separationem temerariam et ex sufficiente causa, propter adulterium scilicet factam. Ob priorem non licet alteri parti transire ad secunda vota, sed ob posteriorem illud licet et per consequens multo magis id licebit ob separationem per mortem factam. Reliquae Hieronymi et Tertulliani rationes ita comparatae sunt, ut non solum secundis, sed etiam primis nuptiis adversentur. Vide Tarnovium lib. 1. de conjug. c. 28. et seqq.

198. Antequam vero a polygamia *successiva* (quam ita vocant) ad *simultaneam* transitum faciamus, explicandae sunt duae quaestiones. *1. An viduis intra annum luctus liceat ad secunda vota transire?* *Jure civili* vidua intra annum luctus nubens *infamia* notatur l. liberorum de his qui not. infamia. l. 2. C. de secund. nupt. Cujus rei duas proferunt rationes: primo ne fiat *sanguinis turbatio* sive *seminis confusio*, quia per ἀώρους καὶ πρωΐμους, praematuras illas et festinatas viduae nuptias (ut imperatores eas vocant l. 1. C. de secund. nupt. Novell. 22. et Nov. 39.) occasio exhiberi potest, ut filius prioris mariti posteriori, vel e contra posterioris priori supponatur, sicque verus et legitimus heres paterna hereditate fraudetur, succedat autem falsus et adulterinus heres in ea bona, quae alteri jure naturae et gentium debentur; secundo ne quid contra *publicam honestatem* agatur, quia uxor debet marito amorem et reverentiam, quodsi ergo statim ad secundas nuptias transvolet, prioris mariti amorem et memoriam ex animo statim ejecisse videbitur. Harmenopulus lib. 4. c. 6. διὰ τὸ μὴ σύγχυσιν γίνεσθαι τῆς γονῆς καὶ διὰ τὴν ὀφειλομένην αἰδῶ καὶ τιμὴν τῷ ἀνδρί. Nec solum ipsa *femina* intra annum luctus nubens, sed etiam *vir*, qui sciens eam duxit, et *pater*, qui talibus filii nuptiis consensit, ac pater mulieris, qui iisdem consensit, infames fiunt l. 8. et seqq. de his qui not. inf. Quod viduos attinet, illos lege non cogi dicunt, ut uxores lugeant, ideoque illis statim licere ad aliud matrimonium transire, quod nulla seminis confusio sit metuenda. Harmenop. lib. 4. tit. 7. l. 9. de his qui not. infam. Quod ad prius attinet, jure ac merito illud tempus luctus a viduabus observari jubetur ob causas assignatas, quibus etiam aliae possunt adjici, utpote quod ipsae etiam bestiae post conceptionem a congressu abstineant, quod praeproperae nuptiae a suspicione stupri aut veneficii raro absint, quod posteriori marito probari nequeat, quae prioris memoriam tam cito deposuit, quod legibus et moribus omnium fere gentium praecoces illae nuptiae improbentur, ut constat ex Guilelmi Lamberti archaeonomia, in qua recenset inter cetera legem *Canuti* Daniae regis ante quingentos annos Danis latam: *Mulieres viduas bis senos menses exigunto ac tum demum, cui velint, nubant. Sin quae ante annum nupserit, dote mulctetur, fortunis omnibus a priore marito*

relictis privetur, *eaque omnia cognatione proximus habeto* etc. *Romani* veteres decem menses luctus uxori constituerunt. Plutarchus in Num.: *Mulieres a morte maritorum decem menses viduae permanebant. Quodsi quae intra decimum mensem nupsisset, eam leges Numae vaccam praegnantem immolare jubebant.* Hisce demum mensibus, qui extremum nascendi tempus determinant l. Gallos de lib. et postum. Valentinianus ac Theodosius duos adjecerunt sicque annum integrum luctui a femina tribui voluerunt l. 2. C. de secund. nupt. cujus adjectionis rationem tradit Cypraeus de spons. c. 13. §. 91. n. 3. Appulejus lib. 8. metam. aliam addit rationem, quod *per immaturitatem nuptiarum manes acerbi mariti justa indignatione suscitentur.*

199. *Jure canonico* haec imperatoria constitutio est abrogata et viduae potestas data etiam intra annum luctus nubendi. c. Ephemium 2. q. 3: *Non fiunt infames lege canonum omnes, quos leges seculi infames pronuntiant, quod de ea fateri cogimur, quae intra tempus luctus nubit, cum matrimonia hodie regantur jure poli, non jure fori, et jure poli mortuo viro mulier soluta est a lege viri, nubat cui vult.* Urbanus III. ad episcopum Exonens. et habetur c. super illa extr. de secund. nupt.: *Cum apostolus dicat, mulier viro suo mortuo soluta est a lege viri sui, in Domino nubat, cui voluerit, per licentiam et auctoritatem apostoli ejus infamia aboletur.* Idem repetit Innocentius III. c. Cum secundum tit. eod. vide Covarruviam part. 2. de matrim. c. 3. §. ult. Alphonsum de Castro adv. heres. in verb. Nuptiae. Sed hanc juris canonici dispositionem approbare non possumus, cum repugnet *honestati publicae et introducat sanguinis confusionem ac prolis incertitudinem, quin et maleficii suspicionem* confirmet. Neque in apostoli verbis 1. Cor. 7, v. 39. paratum illi praesidium, quia 1. libertas matrimonii ex morte prioris mariti orta non tollit leges et honestatem, alias vidua posset etiam illis nubere, qui consanguinitate proxima eam attingunt. Atqui illud demum nos posse judicemus, quod honeste et juste possumus. 2. Non tam de *tempore nubendi*, quam de persona, *cui* nubere possit, apostolus agit, neque enim dicit, *πότε θέλῃ*, *quando voluerit*, sed *ᾧ θέλῃ*, *cui voluerit*. Quodsi illa ipsa indeterminata libertas nubendi, cui velit, necessario ita restringenda est, ut non pugnet cum legibus de prohibitione graduum, utique etiam libertas ratione temporis ex honestate et aequis rationibus determinanda. 3. Diserte addit apostolus, *nubat cui velit in Domino*, quae pericope etiam hoc complectitur, ut in vero Dei timore novum illud matrimonium contrahatur, neque quidquam contra honestatem Deo gratam et hominibus probatam suscipiatur. Jam vero nuptiae intra annum luctus a vidua contractae arguunt levitatem, procacitatem, libidinis intemperiem etc. 4. Idem apostolus Rom. 13, v. 1. subditos esse jubet Christianos magistratui honesta praecipienti, quod et Petrus 1. epist. 2, v. 13. repetit, jam vero statutum magistratus prohibens intra annum luctus viduas nubere nititur honestis et justis rationibus. Idem apostolus Paulus Phil. 4, v. 8. requirit, ut sectemur quaecunque *σεμνὰ καὶ εὔφημα*, at tales nuptiae infamia laborant; ut *προνοοῦμεν καλὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων* Rom. 12, v. 17. quod Lutherus vertit, befleißiget euch der Ehrbarkeit, atqui tales nuptiae non sunt *καλαί*. 5. Si ob *libertatem* matrimonii ab apostolo sancitam viduae non sunt intra annum luctus a conjugio arcendae, cur totum ecclesiasticum ordinem penitus a matrimonio arcent? cur ob cognationem spiritualem matrimonium impediri statuunt? cur in secundas nuptias benedictionem illis denegando sunt injurii? cur tot gradus prohibitos introducunt? etc. Quodsi in hisce ac similibus juris canonici statutis nullam libertati matrimonii remoram injici existimant, eccur de prohibitione juris civilis rationibus aequissimis fundata illud asserunt?

200. Quod ad posterius attinet, etiam *viduos* a morte prioris conjugis a novo matrimonio tempore luctus annui vel certe semestris abstinere, aequum censemus. Quamvis enim expressa aliqua lege divina vel civili ad id forte non obligentur, quamvis etiam prior ratio, turbatio scilicet sanguinis, in viris cesset, tamen posterior ratio, publica scilicet honestas, in illis locum habet. Neque enim maritali et sincero amore vir eam videtur amplexus, cujus memoriam statim a morte ipsius deponit, nec absque publico scandalo in rogo prioris conjugis novae maritales faces accendentur. Inter mortem Sarae et secundas Abrahae nuptias intervallum aliquod temporis fuisse interjectum Mosaica descriptio ostendit. Quamvis igitur juris infamia non laborent, qui post primae conjugis obitum ad secunda vota properant, sicut Seneca epist. 63. dicit.: *Viris certum lugendi tempus non praefinitum, quia nullum honestum;* a facti tamen infamia et levitatis atque incontinentiae suspicione vix possunt esse liberi. Inhumanum est, *iisdem oculis funera suorum quibus ipsos videre, memoriam eorum cum corporibus efferre, nec commoveri ad primam familiarium divisionem*, inquit idem Seneca, jam vero ille luctus vel maxime continentia a novo matrimonio declaratur.

201. Quaestio 2. *An probandum sit testamentum mariti, quo uxor a secundis nuptiis arcetur?* Ex 2. An probandum testamentum, quo uxor a secundis nuptiis arcetur.
superioribus cuivis manifestum est, prohibitionem secundarum nuptiarum pugnare cum libertate matrimonii divinitus concessa, ergo etiam non potest talis prohibitio conscientiam superstitis personae obligare. Per mortem liberatur mulier *a lege viri* Rom c. 7, v. 2. ergo maritus non potest ei perpetuae viduitatis legem ponere, quippe quae non amplius est in ipsius potestate. Quodsi tamen certum aliquod legatum cum hac conditione, si a secundis nuptiis abstineat, in testamento ipsi deferat, legati illius beneficium amittere a quibusdam judicatur, si ad secunda vota transeat. Nov. 22. c. 43: *Lex, quae vocatur Julia Miscella, lex antiqua, lex vetusta, filiorum procreationis praeponens studium permittebat mulieribus, licet vir prohiberet et ali-*

quid ob hoc relinqueret, quatenus non ad secundas veniret nuptias, tamen et ad virum venire et jurare, quia filiorum causa hoc ageret et quod relictum erat acciperet, et hanc quidem in annum dabat licentiam, eo autem transeunte, si vellet accipere relictum, non aliter licebat hoc mulieri accipere, antequam cautionem exponeret, quod ad secundas nuptias non veniret. Sed Justinianus hoc abrogavit ob rationes ibidem additas et c. 44. hanc constitutionem protulit: *Sancimus, si quis prohibuerit uxorem ad aliud venire matrimonium, sive etiam uxor*
XV. 194. *maritum* (idem *namque est utrinque*), *et pro hoc aliquid reliquerit, unum ex duabus conditionem habere contrahentium alterum, aut ad nuptias venire et abrenuntiare praeceptioni, aut si hoc noluerit, sed honorat defunctum, omnino abstinere de cetero nuptiis.* l. Ambiguitates 2. C. de invicta viduit. tollend. *licere mulieribus etiam maritorum suorum interminatione spreta, quae viduitatem eis indicit et non dato sacramento procreandae sobolis gratia tantum ad secundas migrare nuptias et ea percipere, quae maritus reliquit.*

ARTICULUS POSTERIOR,

DE POLYGAMIA SIMULTANEA.

De polygamia simultanea. 1. An Lutherus eam approbaverit.

202. Atque haec dicta sint de polygamia improprie sic dicta, *successiva* scilicet; restat, ut ad polygamiam proprie sic dictam *simultaneam* accedamus. Bellarminus de matrimonio c. 10. de hac polygamia tractaturus statim ab initio scribit, *nostro tempore Martinum Lutherum ut alios errores innumerabiles, ita etiam hunc errorem, quod duas simul conjuges in Christianismo habere liceat, ab inferis revocare conatum fuisse*, quod ut probet, tria ex Luthero adducit loca: 1. ex propositionibus de bigamia episcoporum editis anno 1528. prop. 65. et 66: *Nota sunt jura Mosaica de fratris defuncti uxore et de filia corrupta invito patre, quae cogunt plurium esse uxorum virum, quae non magis sunt abrogata quam relinqua omnia, id est libera, nec prohibita nec praecepta.* 2. Ex iisdem propositionibus th. 62. et seqq. ubi dicit, *apud ethnicos fortasse scandalum fore, si Christianus plures uxores habeat, tamen inter Judaeos non esse scandalum et ideo non posse ostendi, id esse illicitum.* Ex quo Bellarminus colligit, *quia in tota Europa et Africa vix ulli sunt cum Christianis ethnici, sed tantum Judaei et Mahumetani, quibus uxorum multitudinem pseudopropheta concessit, secundum Lutheri sententiam licitum fore in his omnibus regionibus uxores multas ducere.* 3. Ex comment. in Gen. c. 16. an. 1525. edito, ubi non obiter, sed ex professo disputat, *utrum Christianis liceat exemplo Abrahae plures simul uxores habere*, ac tandem respondet, *id esse neque praeceptum, neque prohibitum, sed liberum, et se quidem nolle hanc novam consuetudinem introducere, sed nec improbare posse, cum exempla patrum adhuc sunt libera.* Pistorius in Luthero septicipite idem repetit et addit, *Lutherum consensisse in polygamiam simultaneam alicujus principis Augustanae confessioni addicti*, cui responderunt theologi Wirtenbergenses et Hassiaci in XV. 1
scriptis Germanicis anno 1596. Tubingae et anno 1597. Francofurti editis. Ungersdorffius ψευδώνυμος in gratulatione ad Austriacos p. 91. scribit, *Lutherum docuisse, licere Evangelicis plures simul uxores adeoque etiam duas sorores simul in conjugio habere*, quod probare conatur ex lib. de adorat. sacramenti tom. 2. Jen. p. 220. ubi dicit: *Si conjugium patriarchis in officio docendi non fuit impedimento, utique nec nobis impedimento esse poterit*, ex quo colligit Ungersdorffius: *Si Jacobo patriarchae nullum ex eo in pietate et docendi munere objectum fuit impedimentum, quod quatuor uxores et inter has duas sorores in conjugio habuit, ergo ex Lutheri sententia evangelicis concionatoribus et Christianis idem nullum impedimentum afferet.* Maxim. Sandaeus Jesuita Herbipolensis in themate seculari de secta Protest. deserenda th. 132. itidem Luthero tribuit, quod polygamiam approbarit, et adducit ad fidem calumniae faciendam locum ex comm. in c. 16. Gen. subjungens: *Et permisit sane Lutherus suae sectae principi duas uxores ducere, conditione tamen addita, ut prior duntaxat heredes et successores in principatu gigneret.*

203. Hisce Lutheromastigibus respondemus 1. in genere. 1. Quod Augustinus lib. 2. contra Crescomium c. 32. de Cypriano insigni ecclesiae doctore et martyre scribit, id ipsum de Luthero dicimus: *Nos Lutheri literas non ut canonicas habemus, sed ex canonicis consideramus, et quod in eis divinarum Scripturarum auctoritati congruit, cum laude ejus accipimus, quod non congruit, cum pace ejus respuimus.* Neque enim eodem loco habemus Lutheri scripta, quo propheticos et apostolicos libros, qui regulam fidei continent, sed de illis ex regula fidei in propheticis et apostolicis scriptis proposita judicamus, id quod Luthero non solum consentiente, sed etiam jubente ac mandante facimus, quia in praefatione tom. 1. operum German. sic scribit: Wir müssen die Propheten und Apostel lassen auf den Pult sitzen und wir hienieden zu ihren Füßen, hören, was sie sagen, und nicht sagen, was sie hören müssen. 2. Lutherus in aliis scriptis mentem suam clarius exposuit, quod neutiquam polygamiae cuiquam auctor esse velit ac Christi in N. T. ordinationem mutare. 3. Distinguendum igitur inter Lutheri scripta priora et posteriora. De illis ipsemet sic judicat in praefat. tom. 1. Latin.: *Ante omnia oro pium lectorem et ante omnia oro propter ipsum Dominum nostrum Jesum Christum, ut ista legat cum judicio, imo cum multa miseratione.* 4. Dispiciat Bellarminus, quomodo pontifices illos a polygamiae approbatione excusare possit, qui ob infidelitatem legitima conjugia separarunt et separatis aliarum nuptiarum potestatem dederunt. Item quo-

modo decretum Gregorii III. cap. Quod proposuisti 32. q. 7. tom. 2. Concil. p. 441. commode interpretari velit, ne polygamiam introducat? *Quod proposuisti*, inquit, *si mulier infirmitate correpta non valuerit debitum viro reddere, quid ejus faciat jugalis? bonum esset, si sic permaneret, sed quia hoc magnorum est, ille, qui se non poterit continere,*
196. *nubat magis, non tamen subsidii opem subtrahat ab illa, quam infirmitas praepedit, non detestabilis culpa excludit*, qua de re infra plenius. 5. Sed et Cajetano suo Bellarminus caveat, qui in comm. in N. T. f. 196. haec pronuntiata defendit: *Jure divino non fuit prohibita uxorum pluralitas. Multi in primitiva ecclesia habebant duas uxores imitantes patres V. T. jure naturae pluralitas uxorum non est prohibita.*

204. 2. In specie 1. Lutheri scopus est demonstrare, quod bigamia non simultanea, sed *successiva* ministris ecclesiae sit licita, quodsi ergo ex quaestione et scopo judicium facere velimus de probatione et argumentis, utique verba Lutheri potius accipienda erunt de bigamia successiva quam simultanea. 2. Si vel maxime ad simultaneam polygamiam verba Lutheri aliquis referre velit, notandum tamen erit, quod Lutherus disputet *προβληματικῶς* et *ὑποθετικῶς*, praesupponit enim, leges Mosaicas de ducenda fratria et constuprata etiam ad eos pertinere, qui in legitimo conjugio jamdum vivebant, sed postea ipse addit *ἐπίπληξιν* quandam prop. 67. *nisi permissam illam pluralitatem uxorum prohiberi dixeris, quae ex repudio venit etiam a Christo revocatam et damnatam.* 3. Non pronuntiat absolute et simpliciter, Christianis esse concessam polygamiam, sed *inter Judaeos*, qui Mosaicis legibus eam non solum permissam, sed etiam in certis casibus mandatam arbitrantur, absque scandalo eam locum habituram ex hypothesi modo exposita pronuntiat. 4. In comm. Gen. 16. p. 102. de Abrahae polygamia disputat eamque excusat, interim disertis verbis addit, *si quaeratur, quomodo Abrahae factum defendi possit, ut ipse interim maneat* Christianus, simplicissime responderi, *polygamiam in evangelio esse sublatam verbis Christi* Matth. 19. *in principio non erat sic*, et apostoli Pauli 1. Cor. 7: *Quilibet habeat uxorem suam et quaelibet maritum suum.* Postea ab hypothesi, a facto scilicet Abrahae dedescendit ad thesin et repudium a Christo et apostolo in N. T. sublatum ad evitandum majus malum concedere videtur: Wo nicht Christen, sondern heidnische Leute sind, wollte ich noch, daß man dem Gesetz nachthäte vom Scheiden, daß einer ein Weib möchte von sich thun und eine andere nehmen, sed diserte addit: Aber dabei müßte man ihnen sagen, daß sie nimmer Christen wären, sondern im heidnischen Regiment, bist du aber ein Christ, mußt du dich nicht scheiden. De polygamia ibidem subjungit, *se quidem eam non posse adhuc hodie prohibere*, interim tamen addit, *se nolle cuiquam ejus auctorem esse*, ac tandem concludit, *haec omnia eo pertinere, ut de solido responso Manichaeorum calumniis, quibus patriarcharum facta insectantur, opponendo mature cogitemus.* 5. In lib. de adorat. sacram. nihil aliud dicit, quam conjugium in se ac per se non afferre pietati aliquod impedimentum, id quod ex conjugio sanctorum V. T. probat, sed ex eo inferri non potest nec debet, quod polygamiam et quidem talem, in qua Jacobus patriarcha cum duabus sororibus vixit, in N. T. concessam esse judicarit, quia a re ipsa indeterminate accepta ad determinatum ac certum rei modum non potest legitime procedi.

An tempore N. T. licita sit.

205. Hac sepia in Lutherum effusa de simultanea polygamia Bellarminus porro ita disserit, ut distinguat inter tempus V. ac N. T. Tempore N. T. inter Christianos polygamiam illicitam ac damnatam esse statuit, lib. de matrim. c. 10. idque probat 1. ex Matth. 19. ubi Christus nos revocat ad *primam conjugii institutionem*, quae polygamiam excludit; 2. ex Matth. 5, v. 32. Marc. 10. ac Luc. 16. ubi is, qui *dimissa uxore aliam duxerit, moechari dicitur*, quia scilicet prior non potest legitime dimitti; 3. ex 1. Cor. 7. ubi apostolus de uxore loquitur *in singulari* ac prohibet, ne vivente marito alteri nubat; XV. 197.
4. *ex jure naturae* et ratione matrimonii; 5. *ex ecclesiae consuetudine.* Tempore autem V. T. ante Christi adventum *ex divina dispensatione* licuisse plures uxores ducere arbitratur. c. 11. Quod prius attinet, in eo Bellarminus nostros omnes habet *ὁμοψήφους*, sed de posteriore non est omnium theologorum eadem sententia, quae tamen sententiarum diversitas cum non concernat aliquem fidei articulum, non est magni aestimanda vel odiose urgenda.

Negativa probatur 1. ex conjugii institutione.

206. Illicitam igitur ac damnatam esse polygamiam in Novo praesertim Testamento contra Anabaptistas, Turcas et eorum fautorem Bernhardum Ochinum, plenius probamus sequentibus fundamentis. XV. 198.
1. Ex primaeva conjugii institutione. Quidquid pugnat cum prima conjugii institutione, illud inter Christianos tolerari nec potest, nec debet. Polygamia XV. 199.
repugnat primae conjugii institutioni. Ergo. De majore nulla potest esse dubitatio, quia institutio conjugii leges ejusdem complectitur, ac Christus temeraria divortia repudiaturus provocat ad conjugii XV. 200.
institutionem Matth. 19, v. 4. eo ipso ostendens, juxta normam primaevae institutionis causas matrimoniales esse decidendas. Minorem probat textus XV. 201.
Mosaicus Gen. 2. v. 22. et seqq. in quibus quatuor sunt notanda: 1. quod Deus ab initio non *crearit* unum masculum et plures feminas, sed *unum ma-* XV. 202.
sculum et unam feminam. Atqui si Deus voluisset, matrimonium esse unius cum multis, creasset non unam tantum, sed plures feminas, quas Adamus matrimonio sibi conjungere potuisset, neque enim poterat Adamus habere uxorem, nisi quae cum illo fuisset a Deo creata, siquidem penitus repugnat naturae, ut pater ducat filiam vel neptem. 2. Quod uni viro non *copularit* plures feminas sed unam tantum feminam. Ignatius in epist. ad Antioch.: *Una uni viro, non plures datae sunt in exordio creaturae.* 3. Quod in *promulgatione* legis matri-

monialis dicitur: *Relinquet vir patrem suum et matrem suam et adhaerebit* non uxoribus, sed *uxori suae* divinitus sibi per matrimonium copulatae. 4. Quod diserte additur, *erunt in carne una*, quod Christus Matth. 19, v. 5. sic explicat, *erunt οἱ δύο, illi duo, in carnem unam*, quae explicatio ex ipsis visceribus textus Mosaici eruitur, neque enim tunc plures erant quam duo, mas scilicet unus et femina una, proinde quod Gen. 2, v. 25. sequitur, *erant duo illi seu ambo illi nudi*, hoc Christus refert etiam ad praecedentem sententiam, *et erunt duo in carnem unam*, ac majoris emphaseos causa addit articulum *οἱ δύο, duo illi*, subjungens illationem adversativa oppositione constantem. *itaque jam non sunt duo, sed una caro* v. 6. Habemus ergo duorum duntaxat creationem, duorum copulationem, duorum mutuam adhaesionem ac duorum in una carne conjunctionem, ex quibus quatuor membris nascitur tale argumentum. Quod requirit unius cum una conjunctionem, illi repugnat unius cum multis conjunctio. Prima conjugii institutio requirit unius cum una conjunctionem. Ergo illi repugnat unius cum multis conjunctio, hoc est polygamia. Plura in hanc sententiam ex prima conjugii institutione petita vide apud Augustinum lib. 1. de nupt. et concupisc. cap. 9. Hieronymum, Chrysostomum et Theophylactum in cap. 19. Matth. Pulchre Tertullianus in lib. de exhortat. castit. cap. 5. in princ.: *Cum Deus hominem figurasset eique parem necessariam prospexisset, unam de costis ejus mutuatus, unam illi feminam finxit, cum utique nec artifex, nec materia defecisset, plures costae in Adam et infatigabiles manus in Deo, sed non plures uxores apud Deum.* (Applicat quidem illud Tertullianus ad evertendam priorem polygamiae speciem improprie sic dictam, successivam scilicet, sed vitiose, ut superius ostendimus, interim contra alteram polygamiae speciem, proprie sic dictam, recte et convenienter applicari potest.)

Exceptiones Ochini.

207. Excipit Ochinus in dial. pro polygam. et ejus asseclae 1. *vocabulum duo non esse in textu Mosaico.* Respondemus: Christus Matth. 19, v. 5. Marc. 10, v. 8. et Paulus 1. Cor. 6, v. 16. Ephes. 5, v. 31. in prima conjugii institutione illud contineri expresse testantur, quibus cum Ochinus apertis tibiis contradicat, Antichristiano spiritu se agitari probat. Continetur autem ibi, si non κατὰ ῥητόν, tamen κατὰ πρᾶγμα, quia cum propter generis humani propagationem multitudine uxorum maxime opus videretur, Deus tamen unam duntaxat mulierem formavit, formatam unam uni viro adduxit, adductam unam uni viro copulavit, copulatis benedixit et hac ratione duos tantum in carnem unam conjunxit, ut praetermittam illud, quod v. 25. expresse additur, *erant autem duo illi* sive ambo *nudi*. 2. *Si duorum expressa mentio, omnem omnino pluralitatem excludit, etiam alibi id faceret. Sed consequens est falsum, ut patet* ex Deut. 17, v. 6. c. 19, v. 15. Matth. 18, v. 19. Joh. 8, v. 17. etc. Respondemus: Vocabulum duo accipitur vel *inclusive*, vel *exclusive*. In locis adductis accipitur inclusive, ut constat ex eo, quod additur, *in ore duorum vel trium testium* etc. *Ubi duo vel tres congregati* etc. sed in textu Mosaico accipitur exclusive, ut constat ex infallibili explicatione ipsius Christi Matth. 19, v. 5. Marc 10, v. 8. Priori modo acceptum non excludit omnem pluralitatem, sed tantum posteriori. 3. *Verba illa, adhaerebit vir uxori suae et erunt duo in carne una, hoc duntaxat requirunt, ut vir diligat uxorem suam, ac si esset una caro cum ipsa atque unum cum ea corpus, perinde ut quilibet jubetur diligere proximum sicut se ipsum. Jam vero praeceptum de dilectione proximi impleri potest, si vel maxime plures proximos diligamus. Ergo etiam praeceptum de diligenda uxore tanquam propria carne impleri potest, si vel maxime plures uxores maritus polygamus diligat.* Item: *Sicut Act. 4, v. 32. multitudinis credentium potest esse cor unum et anima una, ita quoque unus maritus cum pluribus uxoribus potest esse caro una.* Respondemus: Est dispar ratio inter maritalem conjunctionem et Christianam dilectionem. Maritalis enim viri et uxoris conjunctio complectitur non tantum animorum sed etiam corporum conjunctionem. Animorum quidem conjunctio potest esse inter unum virum et plures sive viros, sive feminas, sed corporum conjunctio legitima et matrimonialis vi divinae institutionis non potest esse nisi inter virum unum ac feminam unam, unde apostolus infert 1. Cor. 7, v. 4. *maritum non habere potestatem sui corporis, sed uxorem; nec uxorem habere corporis sui potestatem, sed maritum*; quodsi igitur maritus corpus suum etiam alteri feminae tradit, peccat in conjugii leges et per furtum alteri eripit, quod non amplius est in sua potestate. Maritus potestatem corporis sui in uxorem penitus transtulit ac proinde uni tantum uxori adhaerere debet. At si maritus velit pluribus uxoribus in matrimonio cohabitare, tum uxor non haberet potestatem corporis, sed pars ejus una cum uxore una, pars altera cum uxore altera cohaereret, quod in arctissimo illo unitatis matrimonialis vinculo, cui in humanis nullum comparandum est, locum habere nequit. 4. *Scortator adhaerens scorto fit cum illa una caro* 1. Cor. 6, v. 16. *At maritus potest fieri scortator. Ergo fit cum scorto una caro. Quodsi ergo talis maritus adulter cum scorto fit una caro, multo magis polygamus cum secunda uxore fit una caro et per consequens polygamia non repugnat verbis illis primaevae institutionis, erunt in carnem unam sive una caro.* Respondemus: concedimus, adulterum cum scorto fieri carnem unam, sed negamus, eum cum conjuge legitima manere unam carnem. Quia enim leges conjugii requirunt, ut maritus unus cum uxore una fiat una caro, ideo si unus multis jungitur, non erit amplius duorum una caro, nec tam unio quam divisio fit per talem unius cum multis conjunctionem. Inter conjuges vi divinae institutionis tam arcta est societas, ut maritus non amplius habeat corporis sui potestatem, sed eam in uxorem transtulerit; quodsi ergo in aliam mulierem

eandem transfert, disrumpit conjugale vinculum et arctam illam in unam carnem sive carnis unius cohaesionem nefarie divellit, adeoque contra intemeratas conjugii leges peccat. Reliquae exceptiones minoris sunt momenti, utpote 5. *quod verba illa, erunt duo in carne una, non sint Dei instituentis sed Adami ad μονογαμίαν suam respicientis verba.* Atqui Christus disertis verbis eadem ipsi Deo tribuit Matth. 19, v. 5. vel igitur Adamo tribuuntur duntaxat ὀργανικῶς, utpote qui repletus Spiritus sancti donis ejusdem impulsu et instinctu eadem fuerit prolocutus, vel praecedentia apud Moysen verba quasi per parenthesin posita accipienda sunt, ut monuimus superius. 6. *Quod vestibus duntaxat pelliceis in communi vita utendum, eucharistia tempore tantum paschatos ac vespertino, et quidem in coenaculo administranda foret, si ex prima cujusque rei institutione legitima ejusdem ratio petenda.* Atqui distinguendum inter institutionis essentialia et accidentalia, ut plenius docuimus in tr.
IV. 204. de euchar. §. 160. Quae de administratione coenae afferuntur, ea ad temporis et loci circumstantias ac proinde ad accidentalia pertinent, sed unius masculi et unius feminae conjunctio, cum ad causam materialem conjugii pertineat, est conjugio essentialis. Quod de pelliceis vestibus affertur argumentum, illud plane friget, ut merito fuisset melius vestiendum, neque enim ulla ibi describitur ritus perpetui institutio, sed duntaxat historica rei gestae narratio. 7. *Quod propter adulterium non sint concedenda divortia, si conjuges sunt una caro.* Atqui diximus, jam ante conjugem adulterantem non amplius esse unam carnem cum conjuge innocente, sed fidem datam et unitatem conjugalem nefarie violasse.

Ex primaevae institutionis repetitione.

208. 2. *Ex primaevae institutionis repetitione.* Christus Matth. 19. et Marc. 10. de temerariis divortiis apud Judaeos usitatis quaesitus revocat nos ad primam conjugii institutionem. *Ab initio*, inquit, *non erat sic*, non sancit novam aliquam legem, sed fundamentum decisionis petit ex propria hujus doctrinae sede et ex verbis institutionis miranda sapientia infert, conjugium esse duorum, unius scilicet maris et feminae unius, individuam ac divinam conjunctionem. Quidquid igitur sit, sive de permissione et dispensatione, sive de tolerantia Dei in polygamia tempore V. T. usitata, tamen ex clarissima illa primae institutionis repetitione et confirmatione apparet, in N. T. polygamiam penitus esse illicitam et damnatam. Sic enim concludimus. Quidquid cum institutione et legibus conjugii divinitus sancitis Christus ipse pugnare docet, illud apud Christianos tolerari non potest nec debet. Polygamiam cum institutione et legibus conjugii divinitus sancitis pugnare Christus ipse docet. Ergo. Excipiunt, *non de polygamia sed de repudiis propositam Christo fuisse quaestionem, proinde etiam responsum Christi non polygamiam sed uxorum dimissionem excludere.* Respondemus: Ex quo principio Christus demonstrat temeraria divortia esse illicita, ex eodem principio demonstrari etiam potest polygamiam esse illicitam. Temeraria divortia Christus ideo damnat, quia juxta divinam conjugii institutionem tantum duo, non plures in unam carnem conjunguntur. Atqui per polygamiam non duo sed plures in unam carnem conjunguntur. Ergo etiam polygamia pugnat cum conjugii institutione. Qui ab uxore divertit, teste Christo solvit unitatem conjugalem divinitus sancitam, quia scilicet eam, cum qua factus est una caro, deserit et sic, quod Deus conjunxit, nefarie dissolvit. Qui priori conjugi, cum qua est una caro, alteram superinducit si non ex toto, tamen ex parte ab ea sese separat, quia potestatem corporis priori conjugi in solidum debitam ad aliam mulierem transfert, ergo etiam ex parte separat, quod divinitus erat conjunctum; quinimo cum vi divinae institutionis maritus unus non nisi cum una conjuge una caro esse possit, utique si alteri adhaerere incipit et per congressum conjugalem fit cum ea una caro, desinit esse una caro cum priore et hac ratione, quod Deus conjunxit separans contra leges conjugales peccat. Denique Christus ipse ex primaeva conjugii institutione ibidem v. 9. demonstrat, eum *qui ducit repudiatam, adulterium cum ea committere*, ex quo polygamiam illicitam esse, demonstrari posse, paulo post manifestum fiet.

209. 3. *Ex Christi et apostolorum instructione.* 3. Ex Christi et apostolorum instructione.
Christus et apostoli in N. T. docuerunt, illicitam esse polygamiam. Ergo ea in republica Christiana ferri nequaquam debet. Antecedens probatur *1. in genere*, *2. in specie.* In genere producimus hoc argumentum. Quot personas contrahentes Christus et apostoli in conjugio numerant, totidem et non plures in conjugio Christiano vivere debent. Sed XV. 205.
Christus et apostoli *duas tantum* personas contrahentes in conjugio numerant ac nominant, ubicunque enim de conjugio loquuntur, semper de uno marito et una uxore in singulari loquuntur, ut constat ex enumeratione omnium dictorum, Matth. 5, v. 32. c. 18, v. 25. c. 19, v. 3. et 29. etc. 1. Cor. 7, v. 2. et seqq. c. 9, v. 5. Eph. 5, v. 28. 31. 33. etc. Ergo. Quod autem Eph. 5, v. 22. Coloss. 3, v. 18. in plurali dicitur, *mulieres viris suis subditas esse debere*, id quilibet videt distributive esse dictum hoc sensu, quod quaelibet uxor proprio suo marito debeat esse subdita, sicut exponitur. 1. Cor. 7, v. 2.

210. In specie proferimus 1. dictum Christi 1. Matth. 5, v. 32. c. 19, v. 9.
Matth. 5, v. 32: *Omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam moechari, et qui dimissam duxerit, moechatur;* cum quo conjungimus Matth. 19, v. 9: *Dico vobis, quia quicunque dimiserit uxorem, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, moechatur, et qui dimissam duxerit, moechatur.* Marc. 10, v. 11: *Quicunque dimiserit uxorem suam et aliam duxerit, moechatur ἐπ' αὐτήν, super ea*, reddidit vulgatus, sed rectius vertitur *adversus eam.* v. 12. *Ac si uxor dimiserit virum suum et alteri nupserit, moechatur*, quod repetitur

Luc. 16, v. 18. ex quo ita concludimus. Si is committit adulterium, qui dimissa priore conjuge aliam ducit, multo magis adulterium committit, qui retenta priore alteram ducit, sicque pluribus simul uxoribus commiscetur. Sed verum prius. Ergo et posterius, ac per consequens polygamia a Christo damnatur, cum adulteria damnari nemo dubitare possit. Connexio probatur. Ideo enim et inde adulterium committit is, qui priore conjuge repudiata aliam ducit, quia cum se totum deberet uxori primae, consuescere coeperit cum alia, non enim tam in prioris dimissione, quam in sequente cum alia copulatione adulterii crimen committit. Atqui idem contingit, si vel maxime priorem in mensa ac toro conjugali retineat. Cajetanus in c. 10. Marci putat, majoris connexionem in hoc argumento non esse satis firmam, cum apud Marcum addatur, *μοιχᾶται ἐπ' αὐτήν*, quod sic accipit, *is, qui dimissa priore uxore aliam ducit, adulterium committit*, non absolute et simpliciter, sed *secundum quid*, in prioris scilicet uxoris injuriam, quam dimittit injuste et qua invita aliam ducit, ergo a contrario sensu qui priore retenta et consentiente aliam ducit, non committit adulterium. Bellarminus respondet, primo *verba illa ἐπ' αὐτήν non haberi apud reliquos evangelistas*, sed haec solutio est parum firma, ut apparebit inferius in quaestione de divortio. Secundo igitur ac melius respondet, *verba illa, moechatur super eam, non tollere adulterium sed ponere et aliquid praeterea addere, videlicet quod talis polygamus moechetur cum injuria addita injustae dimissionis*, id est verba illa non continent quandam restrictionem ac limitationem, sed duntaxat *αὔξησιν*, *ἐξήγησιν* et *αἰτιολογίαν*, ut sit sensus, inde atque ideo is, qui dimissa priore uxore aliam ducit, moechatur, quia prior legitimo et indissolubili conjugii vinculo ipsi adhuc est ac manet unita, quo modo hunc locum exponunt Augustinus lib. 1. de adult. conjug. c. 10. et Beda in comm. hoc loco. Quod de consensu prioris conjugis additur, illud non sufficit ad polygamiae defensionem, quia consensus in conjugio debet esse justus ac legitimus, hoc est legi divinae et institutioni conjugii conformis. Jam vero cum legibus conjugii pugnat polygamia. Ergo. Jurisconsulti dicunt, quod *illicita pacta privatorum non possint tollere jus publicum*. Excipiunt alii, 1. *in textu hoc tantum haberi, quod is, qui uxorem dimittit, faciat eam moechari, id est occasionem adulterii dimissae exhibeat, non autem quod ipsemet moechetur*. Respondemus: Imo vero diserte additur,
XV. 208. quod tum is, qui aliam dimissa priore duxerit, tum etiam is, qui dimissam sibi associat, adulterium committat. 2. *Esse disparem rationem inter eum, qui priorem retinet et aliam superinducit, et eum, qui priorem repudiat, qui enim priorem retinet, manet cum ea una caro; qui repudiat, disrumpit conjugale vinculum*. Respondemus: Imo vero uterque desinit esse cum priore conjuge una caro, uterque vinculum conjugii dissolvit, quia conjugii institutio hoc requirit, ut duo tantum, non autem plures sint caro una, et ut vinculum unius mariti cum una conjuge non nisi per mortem vel adulterium dissolvatur. Qui ergo vivente priore conjuge citra adulterii casum aliam ducit, desinit cum priore esse una caro, sive priorem retineat, sive eandem repudiet. Breviter, non licet priore dimissa aliam ducere, quia licet coram hominibus videatur dimissa, tamen vere coram Deo adhuc est uxor, at multo magis est uxor, quae non est dimissa, ergo ea vivente extra casum adulterii aliam superinducere licitum non est, neque quidquam interest, sive dimittatur, sive retineatur, quinimo eo gravius peccat, quo pluribus commiscetur.

211. 2. Rom. 7, v. 2: *Mulier ὕπανδρος, conjugata, viro viventi lege est alligata*, v. 3. *vivente igitur viro vocabitur adultera, si fuerit cum viro alio.* 2. R[om.] v. [2.] 1. C[or.] v. 1[0.] 1. Corinth. 7, v. 10: *Iis, qui matrimonio juncti sunt, praecipio, non ego, sed Dominus, uxor a viro non discedat;* v. 11. *quodsi discesserit, maneat innupta, aut viro suo reconcilietur*. v. 39. *Mulier alligata est legi, quanto tempore vivit vir ejus*, ex quo sic concludimus: Si illicitum est, feminam vivente marito priore nubere alteri, utique etiam illicitum erit, maritum vivente priori uxore alteram ducere. Sed verum prius, ut patet ex clarissimis dictis apostolicis. Ergo etiam posterius. Excipiunt, *esse disparem rationem mariti et uxoris, polygamiam ex parte feminarum quidem esse turpem et illicitam, non autem ex parte virorum*. Respondemus: Quamvis magis absurdum sit ac magis repugnet rationi et juri naturali, si una mulier multis viris, quam si unus vir multis feminis jungatur, ut ostendit Augustinus de bon. conjug. c. 17. idem tamen lib. 1. de adulter. conjug. c. 8. recte monet, in conjugio Christiano institutionis divinae legibus conformi quoad *fidem, vinculum et debitum conjugale* parem esse mariti et uxoris conditionem, id enim disertis verbis docet apostolus 1. Cor. 7, v. 4. ubi *ὁμοιότητα* et aequalitatem statuit in mutua corporis potestate inter conjuges. Ut ergo mulier est adultera, si corporis sui potestatem vivente marito alteri facit, sic et maritus erit adulter, si corporis sui potestatem vivente uxore alteri faciat.

212. 3. 1. Cor. 7, v. 2: *Propter fornicationem* 3. [1.] 7, [v. 2.]
(evitandam) *unusquisque τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, suam uxorem, habeat et unaquaeque τὸν ἴδιον ἄνδρα, suum virum, habeat*, ex quo nascitur nobis tale argumentum. Qui multis uxoribus commiscetur, non habet suam uxorem, sed suas uxores, nec est *ἴδιος, proprius*, unius uxoris vir, sed multis communis, ut constat tum ex ipsa oppositione, tum ex aliorum Scripturae locorum collatione. Gen. 30, v. 15. dicit Lea ad Rachelem: *Parumne tibi videtur, quod praeripueris mihi maritum*, id est quod ejus potestatem tibi soli vendicaveris, cum sit utrique nostrum communis maritus? Johan. 4, v. 18. dicit Christus ad mulierem Samaritanam: *Quem nunc habes, non est vir tuus*, quia videlicet non illi uni, sed aliis pluribus copiam sui faciebat, vel certe non maritali vinculo ac affectu, sed concubinario consortio ei erat conjuncta. Atqui apostolus diserte requirit, ut

quilibet *suam* habeat uxorem et sit *proprius* uxoris suae maritus. Ergo prohibet, ne quis pluribus
207. uxoribus commisceatur, et per consequens polygamiam prohibet. ἔχεσθαι notat *plenam et integram potestatem* et quidem talem, ut ne quidem *fraudare* sese invicem possint conjuges v. 5. Jam vero de utroque conjuge illud ἔχεσθαι aequaliter praedicatur. Ergo hic par est utriusque ratio. Ac probe notandum, quod apostolus dicit διὰ τὰς πορνείας, scilicet evitandas, quemlibet debere habere suam uxorem, ubi in *plurali* loquitur ad denotandum quodvis illicitae commixtionis genus et quamvis libidinosam corporis pollutionem. Ergo unius uxoris usus ad scortationis evitationem sufficit, quia conjugium non debet esse libidinis incentivum sed remedium. Vanum proinde ac frivolum est, quod propter crebras uxorum infirmitates sine polygamia scortationem vitari non posse impuri homines garriunt.

Cor. 1. 213. 4. 1. Corinth. 7, v. 4: *Mulier non habet potestatem sui corporis, sed vir. Similiter autem et vir corporis sui potestatem non habet, sed mulier.* Per conjugium talis et tam arcta fit consociatio, ut maritus non minus potestatem sui corporis adeoque se totum mulieri tradat, quam mulier corporis sui potestatem adeoque se totam viro tradit. Atqui mulier propterea, quod non amplius habet corporis sui potestatem, non potest sine injustitia, furto ac perfidia se tradere viro alteri. Ergo vir ex eadem omnino ratione non potest sese tradere alteri feminae. Id vero cum fiat in polygamia, nec corpus viri amplius sit in potestate unius uxoris, ex eo manifestum, quod polygamia conjugii legibus et praeceptis apostolicis repugnet. Quod vir non habet, alteri donare non potest, quod *semel donatum, non potest alteri dari.* Sed vir non habet potestatem sui corporis. Ergo alteri eam dare nequit. Excipiunt, *in contractu matrimoniali posse ab initio utriusque consensu interponi hanc conditionem, quod maritus velit aliam superinducere et uxorem suo juri hac in parte posse renuntiare.* Respondemus per inficiationem, quia conditio ipsi formae contractus repugnans non potest adjici, ac si adjiciatur, habetur pro non adjecta; jam vero conditio de superinducenda uxore altera repugnat ipsi formae contractus conjugalis, quae consistit in individua duorum copula. Praeterea in illis duntaxat locum habet renuntiatio, quae sunt nostri juris. Atqui ut in conjugio unus duntaxat masculus et femina una conjungatur, non est nostri arbitrii sed juris divini. Denique si in conjugio locum haberet talis renuntiatio, possent conjuges vel mutuo utriusque, vel alterutrius partis dissensu sese invicem separare. Sed consequens negat apostolus v. 10. et Christus ipse Matth. c. 19, v. 6. Augustinus de sermon. Dom. in mont.: *Non existimandum est, illud quod ait apostolus, mulierem non habere corporis sui potestatem sed virum, et contra, in tantum valere, ut permittente uxore, quae maritalis corporis potestatem habet, possit vir cum altera, quae nec aliena uxor sit, nec a viro disjuncta, concumbere, ne hoc etiam femina viro permittente facere posse videatur, quod omnium sensus excludit.*

214. 5. 1. Timoth. 3, v. 2. Tit. 1, v. 6: *Oportet episcopum esse irreprehensibilem, unius uxoris maritum.* Quicunque non est unius uxoris maritus, ille non est ἀνεπίληπτος καὶ ἀνέγκλητος. Polygamus non est unius uxoris maritus. Ergo non est ἀνεπίληπτος καὶ ἀνέγκλητος, sed culpae ac crimini obnoxius et per consequens peccat contra conjugii legem, quia crimen et culpa est legis alicujus transgressio. Excipiunt per inversionem, *cum episcopis et diaconis specialiter ac nominatim polygamia interdicatur, ex eo consequens videri, quod reliquis sit concessa,* argum. l. 12. ff de judic. *cum praetor unum ex pluribus judicare vetat, ceteris id committere videtur.* Respondemus: 1. deducimus argumentum hoc ad absurdum. Apostolus ibidem in episcopis requirit, *ut sint sobrii, pudici, hospitales* etc. Ergo reliquis, qui non sunt episcopi, concedit, ut sint ebriosi, impudici, ἄξενοι, quod ἄτοπον. 2. Distinguendum inter virtutes ministris ecclesiae cum aliis piis *communes* et ipsis *proprias.* Esse unius uxoris maritum, id est abstinere a vagis libidinibus et polygamia, est virtus pertinens ad sextum praeceptum, communis etiam aliis piis. Ergo hic locum habet illud Christi ad apostolos dictum Marc. 13, v. 37: *Quod vobis dico, omnibus dico.* Quare autem in descriptione virtutum episcopalium apostolus etiam communium illarum virtutum mentionem faciat, ejus rei causam exposuimus in tractat. de minist. ecclesiast. 3. In virtutibus, quae episcopo cum reliquis ecclesiae membris sunt communes, non valet consequentia ab inclusione unius ad alterius exclusionem, sed duntaxat in virtutibus episcopo propriis. 4. Quidam existimant, respectum haberi ad statum illorum temporum, cujus intuitu in conversis ex gentilismo et Judaismo πολυγαμία fuerit ad tempus tolerata, cum uxores, quas ante conversionem duxerant, commode repudiare non possent, interim tamen ut abrogationi isti fideles assuescerent, non fuisse polygamos ad ecclesiae ministeria admissos, sicque in illis tantum polygamiam penitus fuisse interdictam, Hieronymus in epist. ad Oceanum p. 321. sed praeferimus priorem explicationem. 5. Pontificii respondent, in episcopo peculiariter hic prohiberi polygamiam successivam, quae reliquis sit concessa. Sed hanc expositionem ex professo refutavimus tract. de minist. §. 364.

5. 1. Tim. 3, v. 2.

XV. 208.

215. 4. *Ex juris naturalis dispositione.* Quidquid repugnat juri naturae, illud inter Christianos permitti nequaquam debet. Polygamia repugnat juri naturae. Minorem negant non solum Ochinus et Anabaptistae, sed etiam Durandus 4. distinct. 33. quaest. 1. et Abulensis in cap. 19. Matth. quaest. 30. ubi disputant, *polygamiam ex parte uxoris, id est qua una femina multis viris nubit, juri naturae repugnare, sed polygamiam ex parte mariti, id est qua unus maritus multas ducit uxores, non repu-*

4. Ex juris naturalis dispositione.

gnare juri naturae. Sed illis reliqui ex Scholasticis sese opponunt. Thomas 4. sentent. distinct. 33. quaest. 1. distinguit inter jus naturae *primarium* ex ipsis natura notis principiis ortum, et *secundarium* ex conclusionibus inde deductis originem habens. Polygamiam juri naturae non quidem primario, sed tamen secundario repugnare censet, unde consuetudine induci potuerit justa plures uxores ducendi licentia. *Sicut caedem naturaliter abhorremus*, inquit Bonaventura 4. sent. dist. 33. q. 1. *ita confusionem quoque et multitudinem mulierum innato quodam odio detestamur.* Repugnare enim polygamiam juri naturali probatur 1. *ex finium*, quos natura matrimonio praefixit, *enumeratione*, cui probationis viae Bellarminus insistit cap. 10. de qua paulo post plenius. 2. *Ex saniorum gentium testificatione.* Quamvis enim in gentibus quamplurimis lux naturae per inveteratam consuetudinem fuerit obscurata, unde polygamia per totum Orientem longe lateque pervagata ipsum etiam Occidentem quandoque infecit, ut multis gentilium exemplis, puta Germanorum, Romanorum, Persarum, Scotorum, Indorum, Parthorum, Cyrenaicorum, Poeonum, Judaeorum, Thracum, Maurorum, Numidarum, Aegyptiorum, Americanorum etc. probat Arnisaeus de jure connub. c. 4. sect. 3. tamen scintillae quaedam lucis naturalis cineribus quasi obrutae et oppressae quandoque emicuerunt, ex quibus utpote principiis omnium cordibus insculptis longe rectius de jure naturae judicatur quam ex corruptis hominum moribus. Laban idololatra quamvis ipse binas filias Jacobo elocasset, rogat tamen abeuntem, ne *filias suas affligat*, (in Hebr. est עִנָּה, quod signi-
XV. 209. ficat humiliationem, depressionem tam realem quam verbalem) *neque alias iis superinducat* uxores Gen. 31, v. 50. quod posterius membrum non absurde accipi potest tanquam ἐξηγητικὸν prioris. Ergo tum ex naturae lumine, tum ex quotidiana praxi intellexerat Laban, polygamiam multas secum habere afflictiones. Euripides licet ipse polygamus, tamen in Andromacha polygamiam improbat: οὐδὲ γὰρ καλὸν (inquit), δυοῖν γυναικοῖν ἄνδρ' ἕν' ἡνίας ἔχειν. Julium Caesarem, qui legem promulgaverat, *ut quilibet quas et quot uxores vellet* duceret, Suetonius propterea vocat *omnium mulierum virum et omnium virorum mulierem* c. 52. Apud Romanos edicto praetoris notabatur infamia, qui *binas nuptias in eodem tempore constitutas habuerit* l. 1. ff. de his qui not. infam. Diocletianus et Maximianus l. 2. C. de incest. et inutil. nupt.: *Neminem, qui sub ditione sit Romani nominis, binas uxores habere posse, vulgo patet, cum etiam in edicto praetoris hujusmodi viri infamia notati sint, quam rem competens judex inultam non patietur.* Valerianus et Gallienus l. 18. C. ad l. Jul. de adulter.: *Eum, qui duas simul habuit uxores, sine dubitatione comitatur infamia.* Cecrops Atheniensium legislator, qui polygamiam apud ipsos sustulit, διφυής ac biformis ex eo dictus fuit, quod duos tantum in unum conjugium coalescere vellet. Aristoteles tum in politicis, tum in utroque oeconomico contra polygamiam disputat. 3. *Ex zelotypiae tum mulieribus, tum viris innatae conditione.* Quemadmodum enim natura parentibus indidit storgas erga liberos ac liberis erga parentes, ita quoque amorem ac zelum quendam conjugum animis occulte inspirat, ut neuter absque alterius zelotypia copiam sui alteri extraneo facere possit. Atqui si plures in conjugali societate natura voluisset conjunctos, non indidisset mulieribus hunc affectum, quo maritos alienis amoribus frui animo ferunt longe aegerrimo, et vice versa. Nec est, quod Sarae exemplum afferatur, quae Abrahamo ancillam Hagarem dat viro suo in uxorem Gen. 16, v. 3. id enim ex summo promissi seminis desiderio, quod naturalem in ea affectum superavit, profluxisse constat. 4. Ex animalium quorundam consideratione. De columbis, cornicibus et aliis animalibus Connan. lib. 1. commentar. cap. 4. num. 5. disserit, quod unus mas uni tantum femellae conjungatur, ut natura ipsa polygamiam abhorrere videatur. 5. Ex aequali juris naturalis obligatione. Lege naturae societas conjugalis aequalem obligationem mariti et conjugis requirit, quantum ad potestatem corporum attinet. Sed cum unus maritus plures habet uxores, non est aequalis obligatio. Maritus non vult uxorem suam pluribus viris nubere. Ergo nec ipse plures feminas sibi jungat.

216. 5. *Ex finium matrimonialium enumeratione.* 5. Ex finium matrimonialium enumeratione
Quatuor potissimum numerantur fines conjugii, videlicet susceptio et educatio prolis, mutuum adjutorium, vitatio fornicationis et praefiguratio amoris Christi sponsi erga ecclesiam sponsam, uti infra distinctius explicabitur. Sed finibus hisce omnibus repugnat polygamia non solum *ex parte feminae*, quando scilicet una femina multis nubit viris, sed etiam *ex parte viri*, quando scilicet unus vir multas simul ducit uxores. De priore polygamia non potest esse dubitatio ac late illud probat Augustinus lib. de bon. conjug. cap. 17. et libr. 3. de doctr. Christ. cap. 12. de posteriore idem facile probatur. Primus finis est *generatio et educatio liberorum*, huic fini Bellarminus repugnare quidem concedit polygamiam ex parte feminae *(cum enim mulier non nisi semel in anno parere possit, ab uno viro sufficienter foetari potest, si vero pluribus jungatur, non solum non pariet saepius, sed rarius aut nunquam pariet, cum experientia testetur, mulieres esse infoecundas)*, XV.
sed polygamiam ex parte viri eidem repugnare negat, cum facile possit unus vir ex multis feminis liberos procreare et alere. Atqui si rem recte ac penitius expendere velimus, inveniemus, etiam huic fini polygamiam plurium uxorum adversari, quod Montecat. lib. 2. polit. c. 4. et ex eo Arnisaeus de jure connub. cap. 4. sect. 3. n. 8. probant ratione ejusmodi, quod copiosior quidem soboles exspectetur ex pluribus uxoribus in singulis familiis privatis, interim tamen tota respublica pauciores inde cives nanciscatur, quia dubium non est, quin saepius procreent feminae, si singulae conjungantur singulis,

quam si plures uni marito socientur. *Generatio φυσικὴ* ex institutione et praescripto creatoris ad duos duntaxat, marem unum et feminam unam. fuit praescripta, siquidem et homines et reliqua animantia ita condidit, ut *paria bina et bina* speciem suam propagarent, Gen. 1, v. 24. ergo inter duos duntaxat naturaliter et institutioni divinae convenienter generatio perficitur. Praeterea virtus viri finita est et a natura ad certum terminum contracta, quo ergo pluribus adhaeret, eo citius generare desinit. De *educatione* idem dici potest, quis enim tot liberis, quot ex pluribus matrimoniis tolli possunt, genio et ingenio plurimum differentibus recte educandis sufficere ac necessarium et sufficientem curam singulis impendere valebit? Secundus finis est *mutuum adjutorium*, sive domestica societas et communicatio operum ad vitam necessariorum. Huic fini polygamiam ex parte viri repugnare Augustinus lib. de bon. conjug. c. 17. negare videtur, quando disputat, *non ita esse contra rationem, ut vir unus plures uxores, sicut unus dominus multos servos habeat;* sed intelligendum hoc est *comparate*, quod scilicet non adeo directe et absolute, nec in eo gradu rationi repugnet, virum unum habere plures uxores, quo eidem repugnat, feminam unam habere plures maritos; si enim polygamiae conditionem exactius pensitemus, deprehendetur, quod socialis cohabitatio et domus gubernatio per uxorum pluralitatem itidem detrimenti aliquid capiat. Uxor enim licet viro sit subjecta, tamen familiae una cum marito praeest et in consortium principatus oeconomici evehitur, jam vero *principatus sua natura singularitatem diligit*, ut Augustinus d. l. demonstrat. Aristoteles etiam lib. 8. ethic. c. 6. disputat, *perfectam amicitiam non admittere plures quam duos*, contra vero molestam eam amicitiam esse, quae cum multis contrahitur, siquidem amicus amico in adversis condolet, a quibus vix ullo tempore plures amici simul possunt esse liberi. Jam vero conjugium est summus et arctissimus amicitiae gradus, ergo non debet esse inter plures quam duos, de quibus dici possit:

> *Sunt duo, quae duo sunt, et sunt duo, quae duo non sunt.*

Constans et perfectus amor mariti esse nequit, qui in tot uxores dividitur, nec uxor unice eum redamat, a quo se unice non amari intelligit. Quemadmodum mel aut vinum aquosum redditur, cui nimium aquae admixtum est, sic in plurium uxorum consortio amor, qui inter conjuges summus esse debebat, redditur ὑδαρής, aquosus, atque imminuitur, dum ad plures se extendit. Tertius finis est *scortationis evitatio* et remedium contra concupiscentiam. Huic fini itidem repugnat polygamia, quia pluralitas uxorum non exstinguet, sed potius incendet libidinem, nec commode poterit unus vir multis uxoribus debitum conjugale reddere; quin potius aequum est, ut mariti et uxoris hac in parte sit par potestas ac proinde, ut uxor se totam tradit viro, *nec habet corporis sui potestatem*, ita quoque maritus se totum tradat uxori, *nec habeat corporis sui potestatem* 1. Cor. 7, v. 4. Quartus denique conjugii finis est *typus Christi et ecclesiae*. Huic fini polygamiam repugnare nemini dubium. Ut enim uni Christo XV. 211.
una conjungitur ecclesia, quam solam Christus diligit repudiatis sectis omnibus et populis impiis, ita quoque uni viro femina una ad repraesentandam illam Christi et ecclesiae unionem debet conjungi. Augustinus quidem disputat lib. de bon. conjug. c. 18. etiam polygamiam veterum continere aliquam significationem. *Sicut* (inquit) *sacramentum pluralium nuptiarum illius temporis significavit futuram multitudinem Deo subjectam in terrenis omnibus gentibus, sic sacramentum singularium nuptiarum nostri temporis significat unitatem omnium nostrum subjectam Deo futuram in una coelesti civitate*, sed apostolus Eph. 5, v. 32. et 33. in unius viri cum una femina conjunctione typum amoris et unionis inter Christum et ecclesiam unice quaerendum esse docet, quod Augustinus ipse ibidem agnoscit. unde etiam propter illud sacramentum in N. T. polygamiam non esse licitam dicit, sed legitimas nuptias esse *indissolubilem unius viri et unius feminae conjunctionem*, ac in lib. de fide et operibus cap. 7. scribit: *In ecclesia nuptiarum non solum vinculum, verum etiam sacramentum ita commendatur, ut non liceat uxori virum alteri tradere.*

217. *6. Ex incommodorum consecutione.* Polygamia plurima omnino secum trahit incommoda, quae in *familias* et consequenter in universam *rempublicam* redundant. In familiis enim inter uxores rivales perpetuas aemulationes, odia et rixas alit, ut testantur exempla Sarae et Agaris Gen. 16, v. 5. Rachelis ac Leae Gen. 30, v. 15. Annae ac Pheninnae 1. Sam. 1, v. 6. etc. unde superinductis tribuitur, quod priorem uxorem *affligant* Gen. 31, v. 50. *lacessant* Levit. 18, v. 18 (in Hebr. est צָרַר, quod est *constrinxit*, *compressit* et metaphorice *cruciavit*, *infestavit*, Targ. לְאַעָקָא) et *irritent* 1. Sam. 1, v. 6. et 7. in Hebraeo est כַּעַס in hiphil positum, quod est *lacessivit*, *provocavit ad iram*, unde ibidem Pheninna vocatur *angustiatrix* Annae v. 6. צָרָתָהּ *adversaria* ejus, a rad. צוּר, quod significat *urbem hostiliter obsidere et oppugnare*, atque ex Deut. 21, v. 15. colligitur, in dualitate uxorum plerumque hoc contingere, ut una sit *dilecta*, altera vero *exosa*, ea vero ex re non possunt non oriri inter uxores simultates, ex simultatibus odia, ex odiis jurgia, ut merito hic locum habere censeatur illud:

6. Ex incommodorum consecutione.

> *Semper habet lites alternaque jurgia lectus.*
> *Nec regna socium ferre, nec taedae sciunt,*

inquit Seneca in Agamemn. De incommodis istis polygamiae nervose ac graviter disserit Euripides in Andromacha:

> · · — οὐδὲ γὰρ καλὸν (inquit)
> δυοῖν γυναικοῖν ἄνδρ' ἓν ἡνίας ἔχειν,

ἀλλ' εἰς μίαν βλέποντες εὐναίαν Κύπριν
στέργουσιν, ὅστις μὴ κακῶς οἰκεῖν θέλει.

Et postea:

Οὐδέποτε δίδυμα
λέκτρ' ἐπαινέσω βροτῶν,
οὐδ' ἀμφιμάτορας κόρους,
ἔριδας οἴκων
δυσμενεῖς τε λύπας.
Τὴν μίαν μοι στεργέτω πόσις γάμοις
ἀκοινώνητον ἀνδρὸς εὐνάν.
Οὐδὲ γὰρ ἐν πόλεσι
δίπτυχοι τυραννίδες
μιᾶς ἀμείνονες φέρειν,
ἄχθος τ' ἐπ' ἄχθει
καὶ στάσις πολίταις.
τεκτόνοιν θ' ὕμνοιν ἐργάταιν δυοῖν
ἔριν Μοῦσαι φιλοῦσι κραίνειν.
Πνοιαὶ δ' ὅταν φέρωσι ναυτίλους θοαὶ
κατὰ πηδαλίων
διδύμα πραπίδων γνώμα (sc. *ἔριν κραίνει*)
σοφῶν τε πλῆθος ἀθρόον, ἀσθενέστερον
φαυλοτέρας φρενὸς αὐτοκρατοῦς
ἑνός, ἃ δύνασις ἀνά τε μέλαθρα,
κατά τε πόλιας,
ὁπόταν εὑρεῖν θέλωσι καιρόν.

Polygamiam nunquam laudabo, quia nec duo tyranni in urbe, nec duo gubernantes tactum sive chorum in musica, nec duo gubernatores in una navi, nec plures in consiliis et rebus gerendis directores quidquam laude dignum praestant, sed turbis et confusionibus omnia involvunt. Durandus quidem et Ochinus ejusmodi rixas *per accidens* oriri scribunt, ex pravitate scilicet feminarum, sed illa pravitas
XV. 212. post lapsum protoplastorum muliebri sexui tam arcte adhaeret, ut in paucissimis emendetur. omnibus enim innatum manet, ut aliam in amore conjugali sibi praeferri aegerrime ferant. Ac si nec pietas, nec sanguinis propinquitas, nec mariti auctoritas illas Rachelis ac Leae aemulationes cohibere potuere, quid de aliis mulieribus nec tanta pietate instructis, nec tanto amoris vinculo conjunctis sperandum fuerit? Sed enim per accidens illas discordias oriri verum non est, quia in omni polygamia injuria priori uxori infertur, cum ipsi auferatur, quod *jure matrimoniali* unice et in solidum debetur; per se igitur polygamia rixas excitat, per accidens autem ex feminarum scilicet convenientia et tolerantia, quae tamen rarissima, contingit, ut lites et rixae non oriantur. Ut autem inter uxores rivales, ita quoque inter liberos ex diversis matribus natis dissidia facile oriuntur, quod liberorum Jacobi patriarchae et Davidis regis exempla abunde comprobant. Qui plura desiderat, adeat Arnisaeum de jure connub. c. 4. sect. 4.

7. Ex polygamiae origine.

218. 7. *Ex polygamiae origine.* Si polygamia esset naturae conformis, Deus procul dubio eam initio instituisset, cum eo tempore videretur maxime utilis ac paene necessaria ad generis humani propagationem. Jam vero Deus eam initio non instituit, nec primi et antiquissimi patriarchae ante diluvium ea leguntur usi. Primus qui a regula divinae institutionis discessit, fuit *Lamechus*, ex impia Caini posteritate oriundus Genes. 4, v. 19. de quo recte usurpaveris illud: *κακοῦ κόρακος κακὸν ᾠόν*. Cainus enim Lamechi atavus non contentus fratris sanguine sese polluere, *a facie Dei*, hoc est a verae ecclesiae consortio, secesserat, v. 16. ejus vestigiis insistens Lamechus non solum ipse quoque manus suas sanguine funestavit, sed etiam leges conjugii divinitus sancitas perrupit et polygamiae consuetudinem introduxit. Tertullianus libr. de exhortat. castitat. c. 5. sub fin.: *Numerus conjugii a maledicto viro incepit. Primus Lamech duabus maritatus tres in unam carnem effecit.* Ecquid vero boni ab impia Caini posteritate et Lamecho homicida exspectari potest? Excipit Ochinus 1. *in historicis non posse ex Scripturis negativum duci argumentum. Quamvis ergo de polygamia patriarcharum in Sethi posteritate a Spiritu sancto nihil sit annotatum, ex eo tamen colligi non posse, Lamechum ejus primum auctorem exstitisse.* Respondemus: Spiritus sanctus per Moysen tum sanctam Sethi, tum impiam Caini posteritatem recenset in c. 4. et 5. Genes. sed inter Sethi posteros nullum nominat polygamum, de solo Lamecho tanquam peculiare et proprium illud commemorat, quod primus duas uxores duxerit, at si inter patriarchas fuisset aliquis digamus, cur in genealogia ipsorum Spiritus sanctus illud tacuisset, in Lamecho vero annotasset? Urget Ochinus, *πολυτεκνίαν Caini et posterorum ejus taceri, neque tamen eam propterea negari posse, idem esse judicium de polygamia illius temporis patriarcharum.* Sed negamus, esse parem utriusque rationem, nec tacuit Spiritus sanctus illam impiorum *πολυτεκνίαν*, sed ex consequente intelligendum relinquit antecedens, quando Cainum civitatem exstruxisse eamque a nomine filii sui Hanochiam vocasse asserit versu 17. 2. *Polygamiam Lamechi Deo non displicuisse, cum liberos ex ea natos artium praestantissimarum inventionibus nobilitarit.* Josephus* addit, *Lamechum ex duabus suis uxoribus septuaginta septem liberos suscepisse*, ex quibus tres a Moyse nominantur *Jabel, Jubal et Thubalcain* pastoritia, musica et fabrili arte nobiles. Respondemus: Bona externa et corporalia, in quibus etiam sunt *πολυτεχνία* et inventio artium ad hanc vitam spectantium piis atque impiis sunt communia. neque potest ex illis argumentum favoris divini indubitatum peti. Exemplum Jephthae ac Salomonis docet, Deum quandoque corporali benedictione cumulare etiam eos, qui ex illegitimo concubitu nati. Adde quod artes, quarum inventio filiis Lamechi tribuitur, potius ad luxum, voluptates et crudelitatem, quam ad reipublicae commodum et divini cultus incrementum spectabant, ut recte monet Gesnerus in comment. Genes. 4. 3. *Factum hoc Lamechi a Moyse enarrari, non autem vituperari.* Respondemus: Quamvis *explicite* et *in specie* illud a Spiritu sancto ibidem non taxetur, tamen *implicite* et *in genere* reprehenditur, tum praecedente conjugalis institutionis divinitus sancitae expositione,

cui ἀντιθετικῶς Lamechi factum opponitur tum personae sive auctoris descriptione, cui sanguinaria crudelitas, profana impietas et Epicurea securitas tribuitur v. 23.

Ex imiti-ue ecclesiae ensue-udine.

219. *8. Ex primitivae ecclesiae in N. T. consuetudine.* Postquam enim Christus et apostoli ab exemplis patrum et vulgata in populo Judaico consuetudine ad primaevam conjugii institutionem homines Novi Testamenti revocaverant, polygamiam omnes pii horrere et fugere coeperunt, nec potest probatum aliquod ex historia Novi Testamenti proferri polygamiae exemplum. De imperatore *Valentiniano Seniore* alioqui Christiano referunt Socrates libr. 4. histor. c. 26. ac Nicephorus libr. 11. histor. c. 33. quod *cum amore cujusdam Justinae captus esset eamque vivente adhuc priore conjuge Severa in matrimonium ducere vellet, legem tulerit, ut cuique volenti liceret duas uxores habere legitimas, ut hac ratione colore aliquo intemperantiam suam tegeret*, sed lex illa statim in prima segete fuit exstincta, nec ejus indulgentiam amplexi leguntur alii ex Christianis. Justinus Martyr, qui secundo post Christum natum seculo vixit, de sui temporis Christianis scribit in dial. cum Tryphon. p. 263: *Tanquam agricolae exercemus veram pietatem, justitiam, humanitatem* etc. *sub vite quisque sua sedens, id est sola nupta quisque muliere sua contentus.* Augustinus de bon. conjug. c. 15: *Non est nunc propagandi necessitas, quae tunc fuit, quando et parientibus conjugibus alias propter copiosiorem posteritatem superinducere licebat, quod certe nunc non licet. Nam tantum affert opportunitatis ad aliquid juste agendum sive non agendum temporum secreta distinctio, ut nunc melius faciat, qui nec unam duxerit, si se continere possit, tunc autem etiam plures inculpabiliter ducebant, et qui se multo facilius continere possent, nisi aliud pietas illo tempore postularet.* libr. 1. de nupt. et concupisc. c. 9: *Magis pertinere ad nuptiarum bonum non unum et multas, sed unum et unam satis indicat ipsa prima divinitus facta conjugum copula, ut inde connubia sumerent initium, ubi honestius attenderetur exemplum.* Theophylactus in c. 19. Matth.: *Non oportet unum virum multis copulari, nec unam feminam multis viris sed, ut initio conjuncti sunt, manere.* Plura hujusmodi contra polygamiam dicta apud veteres ecclesiae doctores passim occurrunt, unde etiam Christiani imperatores eandem expressis legibus prohibuerunt, ex quo nascitur argumentum.

Ex gum iperia-im sau-one.

9. ex legum scilicet imperialium sanctione ductum. Theodosius, Arcadius et Honorius imperatores quamvis multa Judaeis permiserint, polygamiam tamen in illis ferre noluerunt. l. 7. C. de Judaeis: *Nemo Judaeorum morem suum in conjunctionibus retineat, nec juxta legem suam nuptias sortiatur, nec in diversa sub uno tempore conjugia conveniat.*

V. 214. Confer §. 7. Instit. de nupt. Novella constitutio Caroli V. in ordin. crim. artic. 121. poenam polygamiae (quae olim erat eadem cum poena simplicis stupri, l. eum qui duas. Cod. ad l. Jul. de adult.) commutavit in *poenam adulterii* seu *gladii*, quae sanctio Carolina constitutione electorali Saxonica non solum confirmata, sed etiam extensa fuit, ut ne quidem remissio conjugis alterutrius locum habeat part. 4. constit. 20. et ibi Moller.

220. Opponenda haec sunt polygamiae 1. *Judaeorum*, qui in Novo Testamento eandem sibi adhuc licitam et concessam esse volunt, Justinus in dial. cum Tryph. p. 285: *Magistri vestri ad hoc usque tempus quatuor et quinque uxores unumquemque vestrum habere permittunt*, sed quia in servitutem Christiani magistratus sunt redacti, ideo merito ad leges Christianorum servandas coguntur. Majores ipsorum coram Pilato dixerunt: *Non habemus regem nisi caesarem Romanum* Joh. 19, v. 15. vivant ergo Romanis legibus juri divino ac naturali conformibus. Hodierni Judaei in plerisque provinciis propter crebra exsilia et adversitates non ducunt plures, sed unam tantum uxorem, secuti constitutionem Rabini Gersonis anno 1040. mortui, qui sancivit, *non nisi unam uxorem esse ducendam.* Christ. Gerson conv. Judaeus lib. 1. talm. Jud. c. 20. *2. Turcarum.* Mahumetes in Corano cuilibet potestatem facit *tot uxores ducendi, quot alere possit*, in cap. Elminim. azoar. 8. *quotque in bello captivas ceperit*, Busbequius epist. 3. p. 144. *Turcae hodie quotquot libet ad legitimam uxorem pellices assumunt, quas emunt aut bello acquirunt, ubi earum taedet, in forum productas vendunt*, Aeneas Sylv. c. 16. Imperator Turcicus plurimas sive uxores, sive concubinas alit, ex quibus si quam ad usum conjugalem expetit, illi gynaeceum pervagatus sudariolum injicit. *3. Chinensium*, de quibus Joh. Mendoza lib. 2. de China c. 9: *Chinenses tot sibi matrimonio jungere feminas possunt, quot alendis sufficiunt, sed quae prior nupserit, uxoris, reliquae concubinarum et ancillarum loco sunt. 4. Anabaptistarum.* Johan. Leidensis Monasteriensium Anabaptistarum coryphaeus docuit, *virum non esse devinctum uni conjugi, ac licere quantumvis multas in matrimonium ducere*, ipse quoque uno et eodem tempore ternas duxit uxores, quod exemplum alii certatim sunt secuti, ita quidem *ut etiam in laude poneretur frequens matrimonii repetitio.* Sleidanus lib. 10. comment. p. 273. *Johannes Bocholdius Leidensis* polygamiam ex professo probavit et ipse simul duodecim uxores habuit. Casp. Ulenbergius caus. 9. *Hetzerus Anabaptista* uno tempore simul tredecim uxores duxit Can. lib. 2. c. 12. *David Georgius* negavit, liberum esse, unum uni uxori adstringi, sed alias plures posse habere ad augendam prolem, Bullingerus lib. 2. c. 14. **Theophr. Paracelsus scribere non fuit veritus, *Deum plures creasse feminas quam masculos, multas etiam facere viduas, aequum igitur esse ac necessarium, ut ad vitandam scortationem unus vir decem feminas ducat. Item Deum instituisse conjugium, sed non determinasse, an unus vir unam conjugem, an plures ducere debeat.*** Eandem de polygamia doctrinam *Anabaptistis* tribuit Chemni-

Antithesis.

cius part. 2. exam. conc. Trident. sess. 24. can. 2. *Recte* (inquit) *et merito damnantur Anabaptistae et quicunque sunt, qui contra normam primae institutionis in principio creationis traditae et postea a Christo repetitae et confirmatae polygamiam in N. T. vel introducere, vel defendere conantur.*

XV. 215. 5. Disputationibus Bernhardini Ochini, qui polygamiam Christianis licitam et concessam esse publico scripto contendit, lib. 2. dial. 21. p. 200. quem Beza in lib. de repud. et divort. insectatur, ut nihil dicamus de veteribus haereticis, Basilidis et Carpocratis sectatores indifferentes congressus variasque nuptias admiserunt, Irenaeus lib. 1. c. 32. Hermogenem Tertullianus arguit, quod quotidie nuberet.

Argumenta pro polygamia simultanea. 1. Ex patriarcharum exemplo.

221. Potissimum pro stabilienda polygamia argumentum patroni ejusdem ex *sanctorum patriarcharum exemplo* deducunt. Sed ad illud diversimode responderi solet. Bellarminus de matrimon. c. 10. recenset tres sententias. 1. Quidam existimant, *patriarchas unam tantum legitimam uxorem habuisse, ceteras vero concubinas eorum fuisse.* 2. Quidam contra statuunt, *feminas illas patriarcharum veras et legitimas uxores fuisse*, quin etiam asserunt, *id non esse prohibitum nisi jure positivo evangelico.* 3. Quidam via ingrediuntur media ac *patriarchis ex divina dispensatione licuisse plures uxores ducere*, quam sententiam Bellarminus recte vocat *communem.* Eandem enim amplectuntur Lombardus et plerique Scholastici 4. sent. dist. 33. Turrecremata et alii canonistae in c. dixit Sara 32. q. 4. ex recentioribus Azorius libr. 6. instit. moral. c. 13. q. 1. Pererius in c. 16. Genes. disp. 1. Alphonsus de Castro advers. haeres. in verb. Nuptiae et alii complures. Verum hi iterum in divortia sententiarum abeunt. Quidam enim volunt, *singulis patribus peculiarem adfuisse divinam inspirationem, qua intelligerent, licere sibi divina dispensatione pluribus uxoribus jungi;* alii volunt sufficere, *quod primis patriarchis divina inspiratione innotuerit ea dispensatio.* Item alii hanc dispensationem *tantum cum populo Dei*, alii *cum omnibus gentibus factam* docent. Bellarminus igitur suam sententiam sex propositionibus includit: *1. Circa polygamiam tam uxoris cum multis viris, quam viri cum multis uxoribus nullus homo dispensare potest, et maxime post evangelium praedicatum.* Rationem affert hanc, *quia polygamia prohibita est primum jure divino naturali et deinde jure divino evangelico, non potest autem inferior dispensare in lege superioris, proinde nec homo in lege Dei. 2. Potest Deus dispensare circa polygamiam unius viri cum pluribus uxoribus, non autem unius uxoris cum multis viris.* Rationem affert talem: *Duo praeceptorum genera ad jus naturae pertinent, quaedam universalia et communissima, quae sunt velut principia prima juris naturae, quaedam alia, quae ex primis tanquam conclusiones derivantur. Priora illa continent ita universaliter regulam rectitudinis, ut in nullo casu mentione ulla indigeant, et ideo sunt omnino indispensabilia, qualia sunt praecepta decalogi. Posteriora autem continent quidem regulam rectitudinis, sed aliquando mutatis circumstantiis rerum et personarum utile est, legem mutari, ab eo scilicet, qui legem posuit.* Polygamiam unius feminae cum multis viris dicit pertinere *ad prima illa principia juris naturae*, ideoque per nullam mutationem circumstantiarum posse fieri bonam, secus vero se rem habere in polygamia unius viri cum multis uxoribus, quae ad *posterius genus praeceptorum* pertineat ac dispensationem admittat. *3. Ad dispensationem divinam non requiritur externa aliqua locutio vel scriptura, nec sufficit, quod recta ratio dictet, alicui illam esse licitam, sed requiritur peculiaris inspiratio Dei. Lex enim prohibens polygamiam non erat solum naturalis, quia rectae rationi conformis, sed quia Deus speciali inspiratione docuerat Adamum, quae esset natura matrimonii a se instituti, et proinde se velle, ut monogamiam contineret. Ergo ut speciali inspiratione sancita fuerat a Deo lex monogamiae, ita speciali inspiratione opus erat in ejus dispensatione.* XV. *4. Dispensatio circa polygamiam indicata est a Deo primis aliquot patribus, deinde illorum verbo aut exemplo ad ceteros pervenit.* Probat ex eo, *quod tempore Abrahae et deinceps res fuerit omnibus nota, cum Sara ad ducendam secundam uxorem eum induxerit, Laban Jacobo duas filias obtulerit, et rursus illae duas alias uxores eidem obtulerint, cumque Moyses* Deut. 21. *de polygamia tanquam de re nota et passim licita loquatur. 5. Probabile est, dispensationem concessam omnibus gentibus, non autem solis Hebraeis.* Probat id auctoritate Augustini lib. 16. de civit. Dei c. 38. libr. 22. contra Faustum c. 47. et ratione ea, *quod non solum Abraham et Jacob et eorum posteri, sed etiam Esau, qui ad populum Dei non pertinebat, multas uxores duxerit, nec hoc nomine a Scriptura reprehendatur, quodque Scriptura nuspiam Ismaëlitas vel gentiles propter uxorum pluralitatem reprehendat. 6. Probabile est, dispensationem hanc ante Christi adventum cessasse, sed si non ante cessaverit, certum est, a Christo omnino esse sublatam, ita ut jam non solum Christianis, sed etiam aliis gentibus omnibus polygamia sit prohibita.* Prius probat ex eo, *quod cessaverat causa dispensationis, videlicet paucitas hominum*; posterius ex c. 19. Matth. Hic est Bellarmini de patriarcharum polygamia discursus.

Nostrorum de polygamia patriarcharum sententia.

222. Ex nostris itidem quidam statuunt, divinam *dispensationem* intercessisse; censent enim, Deum quidem in prima conjugii institutione sancivisse, ut unus tantum masculus ac femina una in conjugio sociarentur, sed quia Abrahae semen multiplicari voluit, ideo eum circa legem istam dispensasse et ab ejus obligatione Israëlitas absolvisse licentia illis facta multas simul uxores in matrimonium adsciscendi, quamvis de tempore dispensationis nihil certi affirmari posse existiment. Alii contra et quidem plures statuunt, nullam unquam dispensationem divinam circa legem de monogamia esse factam, patriarchas ergo non ex inspiratione vel dispensatione divina,

sed ex prava temporum illorum consuetudine posteritatis latius propagandae desiderio a divina ordinatione secessionem fecisse, et hunc in illis naevum **fuisse a** Deo toleratum et poenitentiam agentibus **remissum**, nunquam vero in se ac per se approbatum. Qui priorem sententiam amplectuntur haec **potissimum fundamenta** urgent 1. Deut. 21, v. 15. **talis** lex promulgatur: *Si quis habet uxores duas, alteram dilectam, alteram exosam, non potest praeferre filium dilectae filio exosae in jure primogeniturae.* At quisquis disponit de jure inter liberos polygamorum, is etiam approbat polygamiam. Deus ibidem disponit de jure inter liberos polygamorum. Ergo. 2. Deut. 25, v. 5: *Quando habitaverint fratres simul et unus ex eis absque liberis mortuus fuerit, uxor defuncti non nubet alteri, sed accipiet eam frater ejus et suscitabit semen fratri suo.* Jam vero saepius accidebat, ut frater ille vivus jam ante esset maritus. Ergo is divino mandato jubebatur esse polygamus. 3. 2. Sam. 12, v. 8. inquit Deus ad Davidem: *Dedi tibi domum domini tui et uxores domini tui in sinum tuum.* Ergo polygamia Davidis, qua uxores Saulis sibi copulavit, a Deo ipso originem duxit. 4. Aut *sciverunt*, aut *ignorarunt* patriarchae, polygamiam esse peccatum pugnans cum prima conjugii institutione. Posterius dici nequit, 1. quia legerunt et audierunt divinam conjugii institutionem verbis perspicuis Gen. 2. expositam. 2. Saepius cum Deo collocuti sunt, qui patribus hoc revelasset, si polygamia ut peccatum ipsi displicuisset. 3. Per prophetas et sacerdotes ob polygamiam nuspiam leguntur reprehensi. 4. Multi ex illis fuere donis propheticis illustres, ut Abrahamus, David etc. quos legis contra polygamiam latae penitus ignaros fuisse cogitari vix potest. Nec prius commode asseritur. *α)* Si enim sciverunt, polygamiam esse peccatum, ac nihilominus ei indulserunt, consequens fuerit, quod ex proposito et destinata malitia peccaverint ac proinde in peccato mortali perpetuo vixerint nec Deo placere potuerint. *β)* Ubi nulla peccati displicentia, ibi non potest statui vera poenitentia. At in patribus non fuit polygamiae displicentia, neque enim abjecerunt superinductas uxores, sed ad finem usque vitae illis cohabitarunt. Ergo nec veram de hoc peccato egerunt poenitentiam, et per consequens, in peccato mortali ad extremum usque vitae spiritum contumaciter perseverarunt. *γ)* Ut ignorantia juris non excusat, sic nuda opinio non tollit rationem peccati mortalis. Quodsi ergo sciverunt patriarchae legem conjugii ac nihilominus polygamiam legi isti repugnantem fuerunt amplexi, peccatum mortale commiserunt, etiamsi opinati fuerint, legem illam non violari per polygamiam. 5. Permissio illa, qua Deus patribus πολυγαμίαν dicitur permisisse, non potest esse nuda et simplex *tolerantia*, alias non fuisset patribus alia ratione polygamia permissa, quam qua hodie Turcis et gentilibus adhuc permissa; nec potest explicari per *nonimputationem*, quia fuisset in patribus peccatum mortale, utpote plena voluntate et scientia commissum, jam vero pugnat cum divina justitia, peccatum mortale non imputari; sequeretur insuper, peccata venialia, quae Deus renatis non imputat, itidem specialiter a Deo permitti, peccatum mortale absque poenitentia, quae in patribus de hoc peccato non occurrit, remitti, ac solis piis et sanctis, non in genere omnibus Israëlitis polygamiam fuisse permissam, quae omnia sunt absurda; nec potest permissio illa per *remotionem poenae politicae* explicari, sequeretur enim, patres omnes fuisse extra statum gratiae propter peccatum mortale in foro poli commissum, nec per poenitentiam deletum; sequeretur, quaedam peccata, quae coram Deo vere talia, non fuisse a prophetis reprehensa, quin et mendacium, ebrietatem, sabbati profanationem atque alia, quae civiliter non puniuntur, a Deo et olim, et etiamnum esse permissa. 6. Absurdum videtur statuere, quod Abrahamus vir sanctissimus ac parens sanctitatis a prophetis et Christo ipso nunquam sine honore nominatus et a justitia et sanctitate ubique commendatus vel ignoraverit, polygamiam esse peccatum conjugii institutioni repugnans, vel scienter et ex proposito peccatum mortale commiserit. 7. Nisi dispensatio conceditur, dicendum erit, plurima patrum conjugia fuisse *illegitima*, secundarias uxores fuisse scorta, liberos ex illis susceptos esse spurios et ex fornicatione natos. Johan. 8, v. 41. 8. Urgentur dicta patrum. Justinus in dial. cum Tryph. circa finem pag. 291: *Non tanquam fornicantes patriarchae habuerunt plures uxores, sed oeconomia quaedam id atque dispositio fuit.* Augustinus libr. 3. de doctrin. Christ. c. 12: *Sufficiendae prolis causa erat uxorum plurium simul uni viro habendarum inculpabilis consuetudo.* libr. 16. de civit. Dei c. 38: *Eo tempore multiplicandae posteritatis causa multas uxores habere nulla lex prohibebat*, lib. 22. contra Faustum c. 47: *Peccata alia sunt contra naturam, alia contra morem, alia contra praeceptum. Si naturam consulas, patres non lasciviendi, sed generandi causa pluribus mulieribus utebantur; si morem, illo tempore et in illis locis hoc factitabatur; si praeceptum, nulla lege prohibebatur.* Idem: *Quando mos erat, crimen non erat, et nunc propterea crimen est, quia mos non est.* Hieronymus in epist. ad Ocean.: *Sciebat apostolus, lege concessum, exemplo patriarcharum ac Moysis familiare populo noverat in multis uxoribus liberos spargere.*

223. Alii contra negant, dispensationem circa legem conjugii esse factam, ac velut jurisconsulti dicunt, *legi generali tanquam regulae tamdiu esse standum, donec specialis exceptio probetur*, ita censent, primaevam illam conjugii legem perpetuo mansisse immotam, nec per contrariam dispensationem ab ejus obligatione patres fuisse liberatos, cum certis et immotis Scripturae fundamentis exceptio dispensationis probari nequeat. Ad primum igitur argumentum ex Deut. 21, v. 15. pro dispensatione stabilienda adductum respondere possunt 1. exosam illam potuisse esse vel repudiatam, vel etiam mor-

Responsiones ad XV. 218. allata argumenta pro dispensatione.

1. Deut. 21, v. 15.

tuam, qua ratione maritus non fuerit polygamus simultaneus. 2. Leges ferri non solum de iis, quae approbantur, sed etiam de iis, quae tolerantur. Moysen igitur hic agere politicum legislatorem in vita civili, non ecclesiae doctorem in vita spirituali. 3. Axioma illud, qui disponit de consequente, ille etiam vult antecedens, multas pati *ἐνστάσεις* in *νομοθεσίᾳ*. Sic vetat Deus, *meretricium* sive prostibuli mercedem inferri aerario templi, Deut. 23, v. 18. nec tamen meretricium quaestum approbat. Aliud est factum aliquod publica consuetudine receptum nude recensere et ex eo casum (ut vocant) formare, aliud vero illud factum tanquam legitimum et divinitus concessum approbare, quod posterius ex priore deduci nequit. 4. Non posse ex hoc loco quidquam amplius colligi, quam quod Deus in populo suo polygamiam publica et universali consuetudine receptam peculiarem ob finem, videlicet Abrahae posteritatem multiplicandam, toleraverit, licet ipsa sine trangressione legis primordialis non fuerit.
2. Deut. 25, v. 5. Ad secundum ex Deut. 25, v. 5. respondere possunt, legem illam diversimode explicari, ut apparebit inferius. Hoc loco illud sufficit monuisse, verba in principio legis posita, si *habitaverint fratres* יַחְדָּו *pariter*, continere legis explicationem, quod non in genere et indeterminate de quibusvis fratribus, sed in specie ac determinate de fratribus una, in aedibus scilicet paternis, adhuc habitantibus ea sit accipienda. Jam vero filii matrimonium contrahentes ac patresfamilias facti non amplius habitant in aedibus paternis, Gen. 2, v. 24. sed propria quaerunt domicilia. Ergo de fratre adhuc coelibe, non autem marito constitutio de ducenda fratria erit accipienda. Eadem limitatio colligitur ex hac ratiocinatione. Interpretatio semper ita facienda est, ne ducat ad absurdum. Atqui absurdum est statuere, Deum, qui lege conjugii divinitus sancita polygamiam prohibuerat quique Levit. 18, v. 18. sororem uxoris ea adhuc vivente *ad affligendum eam* sive injuria eam afficiendum sibi copulare expressis verbis interdixerat, hac lege Mosaica polygamiam voluisse mandare ac stante prioris prohibitionis causa nihilominus per expressum jubere, ut in quietum et pacatum fratris cum legitima uxore matrimonium adsciseeretur fratria, a qua graviores forte metuendae erant rixarum et dissidiorum occasiones quam ab uxoris sorore. Quodsi apud Judaeos usu receptum fuisset, fratriam duci a fratre jam ante nuptiis implicito, certe Sadducaeorum quaestio de muliere septemvira Christo proposita fuisset intricatior, nec Sadducaei illam circumstantiam praetermisissent, quod unus itemque alter ex fratribus binas simul uxores habuisset, Matth. 22, v. 25. Neque ex Boozi Rutham ducentis exemplo contrarium manifeste colligi potest, cum de eo non exstet annotatum, an maritus, an vero viduus fuerit. Si dicas, *posito eo quod majus, poni potest quod minus. At magis repugnat juri naturae conjugium fratriae quam polygamia, ergo posita dispensatione in conjugio fratriae potest etiam poni dispensatio in polygamia*, respondere possunt per inficiationem. Polygamiam enim magis pugnare cum essentialibus matrimonii, cum individua scilicet duorum in unam carnem conjunctione, cum contra fratriae conjugium tantum pugnet cum gradibus lege divina prohibitis, in quibus dispensationem pro ratione temporis habere locum, Caini ac Sethi cum sororibus inita conjugia ostendunt. Sed de hac re infra plenius. Ad tertium ex 2. Samuel. 12, v. 8. respondere possunt, 1. non posse hunc locum de conjugio intelligi, quia David filiam Saulis Michol in conjugium adsciverat ac proinde erat gener Saulis, utique ergo lege divina prohibitus fuit ducere socrus suas, uxores scilicet Saulis, inter quas Micholis mater erat. Lev. 18, v. 15: *Turpitudinem nurus tuae non revelabis*, ubi interdicitur socero conjugium cum nuru, ergo vice versa etiam interdictum est conjugium generi cum socru. Nec est, quod dicatur, *novercas Micholis fuisse tantum secundo affinitatis genere Davidi conjunctas, ac proinde nullam juris divini prohibitionem hic intercedere*, quia generaliter loquitur Nathan de uxoribus Saulis, neque excipit ex illis Micholis matrem. Adde quod ut David cum Michol, ita quoque Saul cum uxoribus suis factus erat per conjugium una caro, quodsi ergo David duxisset Saulis uxores, conjugium iniisset cum illis, quas matrum loco habere ipsum oportebat. Neque uspiam legitur, David Saulis uxores matrimonio sibi copulasse, cum reliqua ipsius conjugia diligenter sint annotata. 2. Non ergo de conjugio, sed de dominio Davidis in uxores Saulis verba Nathanis sunt accipienda. Propheta enim totus in eo est, ut divina beneficia Davidi exhibita graviter exaggeret, quod scilicet Deus ipsum in regium evexerit, solium et plenam regni potestatem ipsi dederit, adeo ut etiam uxores regis Saulis praedecessoris ipsimet obsequi fuerint coactae. Quamvis enim phrasis illa *dare in sinum, esse in sinu, cubare in sinu* etc. de re uxoria saepius usurpetur Gen. 16, v. 5. Deut. 13, v. 6. c. 28, v. 56. tamen significatio illa non est perpetua, cum interdum simpliciter pro relativo accipiatur, *dedi in sinum tuum*, id est tibi, inde 1. Reg. 1, v. 2. de Abisag, quam tamen David non cognovit, dicitur, *dormiat in sinu tuo*. Targum reddidit לְוָתָךְ, *apud te*. Si dicas, Abisag etiam absque copula maritali fuisse Davidis conjugem, ac proinde phrasin illam adhuc esse conjugalem, opponi possunt sequentia loca, in quibus phrasis ea non potest de conjugali societate exponi, 1. Reg 1, v. 20. Psalm. 35, v. 13. Psalm. 79, v. 12. Esai. 65, v. 7. Cumprimis vero urgeri potest locus Luc. 6, v. 38: *Mensuram supereffluentem dabunt in sinum vestrum*, id est in potestatem et proprietatem vestram. 3. Quidam concedunt, phrasin illam de consortio maritali posse hoc loco accipi, cum de ovicula *in sinu divitis* cubante v. 3. sic videatur accipienda, sed addunt, *comparate* id esse dictum hoc sensu. Si noluisses iis, quas habes, uxoribus esse contentus, poteras ex toto regno eligere alias, quas velles, solutas scilicet a matrimonio ac maritatam relinquere viro suo. Verbum enim

נתן apud Hebraeos non semper usurpatur de *legitima concessione*, sed de tolerantia et conniventia, Genes. 20, v. 6. Num. 21, v. 23. Jud. 11, v. 19. 1. Reg. 11, v. 7. qua ratione denotaret, non id, quod absolute et simpliciter licitum, sed quod in comparatione minus illicitum. Ad quartum ex peccati moralis natura et conditione petitum respondere possunt, patres *ex ignorantia* peccasse, ideoque polygamiam ipsorum non fuisse peccatum actu mortale, quia peccata ignorantiae et infirmitatis piis a Deo condonantur, si ex vera in Christum fide cum Davide dicant. Peccata quis intelligit, ab occultis meis munda me, Psalm. 19, v. 13. Quamvis enim institutio conjugii non fuerit patribus ignota, tamen genuinus ille divinae institutionis sensus, quod duo tantum et non plures in carne una esse debeant, ipsis ignotus fuit. Quare cum viderent, polygamiam esse publica consuetudine receptam, promissionem de multiplicatione posteritatis sibi factam, *θεοῦ ὑπεριδόντος τοὺς χρόνους τῆς ἀγνοίας* Actor. 17, v. 30. Deo tolerante ac dissimulante apud omnes fere gentes illo tempore polygamiam vigere, Deum in conjugio fratrum ac sororum in principio dispensasse etc. in hanc devenerunt opinionem, quod polygamia non pugnet cum prima conjugii institutione, sed sit res media et adiaphora. Neque hanc ignorantiam quisquam mirabitur, si consideret, Evam et Lamechum errasse in persona Messiae promissi illius seminis, cum tamen prima promissio clare testetur, Messiam fore *θεάνθρωπον*, utpote serpentini capitis conculcatorem; si expendat, Saram matriarcham in hoc ipso facto, quando Agarem ancillam marito Abrahae conjungit, etiam alia ratione a vero divinae promissionis sensu aberrasse, quod scilicet non ex ipsius, sed alterius feminae cum Abrahamo consortio heres sit exspectandus; si cogitet, quanta sit vis consuetudinis publico quasi consensu receptae; si in memoriam sibi revocet, non omnia, quae a patriarchis gesta, a spiritu plenae cognitionis luce illustrato, sed quaedam ex prudentia, timore et errore carnali esse profecta, utpote quando Abraham Saram apud Aegyptios vocat suam *sororem* Gen. 12, v. 13. et apud Gerarenses uxorem eam esse iterum dissimulat Gen. 20, v. 2. Filiae Lothi dubio procul in omni pietate et honestate a parente institutae non libidinis explendae, sed prolis suscipiendae desiderio stolidum et divinae legi adversum capiunt consilium Gen. 19, v. 31. Sed hos ac similes naevos, haec peccata ignorantiae et infirmitatis Deus vel ob conjunctam, vel sequentem poenitentiam patribus condonavit et propter Messiam vera fide apprehensum in gratiam eos recepit. Si dicas, *patres non egisse de polygamia poenitentiam*, distinguendum erit inter poenitentiam generalem et specialem. Quamvis patres *in specie* de hoc peccato non egerint poenitentiam, tamen *in genere* peccata ignorantiae sibi remitti vera fide petierunt, sicut etiam in lege peculiaria sacrificia pro *peccatis ignorantiae* fuere ordinata. Proinde licet in polygamia haeserint usque ad finem vitae, tamen illa non fuit in ipsis peccatum actu morale, cum non ex certa scientia et deliberata voluntate contra legem peccarint, jam vero peccata ignorantiae in renatis per poenitentiam et fidem redduntur venialia. Si urgeas, *prophetas non damnasse polygamiam, cum tamen alia peccata reprehenderint*, recurri posset ad Lev. 18, v. 18. de cujus legis genuino sensu tractabitur inferius, et Malach. 2, v. 14. ubi non solum repudia, sed et polygamiam taxari non injuria quidam existimant, sed et exemplis quam plurimis demonstrari potest, nec omnium peccatorum reprehensiones esse annotatas, nec illorum ipsorum peccatorum, quae in Scripturis memorantur, descriptioni specialem aliquam reprehensionem semper esse adjectam Genes. 19, v. 33. 2. Samuel. 16, v. 4. etc. sed ex lege tanquam generali regula eam esse petendam. Probe etiam dispiciendum erit, an in conjugio Jacobi cum duabus sororibus dispensationem divinam statuere possimus, quod cum videatur vix admitti posse contra expressam legem Mosaicam, Levit. 18, v. 18. quae etiam est lex naturalis, inde colligere promtum, non esse immediatam oppositionem. Aut in polygamia concedenda est dispensatio, aut patres polygami vixerunt in peccato actu mortali, idem enim de Jacobi polygamia dici potest, in qua tamen divina quaedam dispensatio vix possit statui; datur igitur tertium, quod scilicet polygamia in se quidem peccatum fuerit, interim tamen patribus, qui peccatum eam esse ignorarunt, fide in Messiam fuisse remissum. Ad quintum et sextum responderi potest ex iisdem fundamentis. Magna quidem lux divinae cognitionis fuit in patribus Veteris Testamenti, si comparetur ad tenebras ethnicas, interim tamen si ad lucem N. T. fiat comparatio, illorum tempus confertur nocti, Novi autem Testamenti tempus diei, Rom. 13, v. 12. Ad septimum responderi potest per distinctionem Conjugium *legitimum* duplici sensu dicitur, vel quod divinae institutioni ac legibus divinitus sancitis per omnia et exacte conforme, vel quod a regula quidem institutionis ex ignorantia et errore communi quodammodo recedit, interim tamen statutis ac moribus publicis pro legitimo habetur, quale fuisse patrum cum secundariis uxoribus conjugium dici potest. Ad octavum regerere quis potest, ne ipsos quidem Pontificios patronos dispensationis maximos Hieronymi et Augustini sententiam simpliciter acceptare. Sic enim scribit Bellarminus de matrim. c. 11: *Est alia sententia aliorum, qui non solum docent, feminas illas patriarcharum veras et legitimas uxores fuisse, sed etiam affirmant, id non esse prohibitum, nisi jure evangelico positivo, quam sententiam esse volunt sanctorum patrum Hieronymi et Augustini. Haec tamen sententia* (inquit) *repugnat Innocentio III. cap. Gaudemus. de divort. repugnat Chrysostomo homil. 56. in cap. 30. Genes. repugnat Ambrosio lib. 1. de Abraham. cap. 4. repugnat manifestae rationi. Si enim solo jure evangelico positivo, non autem jure naturali prohibita esset polygamia, liceret hoc tempore infidelibus*

5.6.7. Ex absurdis, quae e contraria hypothesi fluunt.

XV. 21.

8. Ex dictis patrum.

plures uxores habere, cum non teneantur particularibus legibus evangelii, antequam Christiani fiant.

'Επίκρισις. 224. Atque haec de polygamia patrum in utramque partem ita disputantur, de quibus sequentes notari possunt aphorismi. 1. Quaestio de polygamia patrum non concernit articulum aliquem fidei, ideo etiam dissensio in illius explicatione unitatem fidei non tollit. Nemo enim ex nostris hodie negat, polygamiam pugnare cum primaeva conjugii institutione; nemo negat, in N. T. polygamiam esse penitus illicitam ac damnatam, de eo duntaxat quaeritur, quomodo patrum polygamia sit excusanda. *In omnibus controversiis,* inquit Chemnicius in limine disputationis de baptismo Johannis, *ea, quae necessarium habent usum in exercitiis poenitentiae, fidei et pietatis, discernenda sunt ab aliis disputationibus, in quibus opinionum diversitas, vel etiam levis quaedam hallucinatio non infert jacturam fidei et salutis.* 2. Quaestionis de polygamia patrum decisio non est simpliciter necessaria ad solvendum Ochini argumentum pro polygamia in N. T. stabilienda ex eadem deducta. Argumentum Ochini tale est. Quod conforme est exemplo sanctissimorum patriarcharum, nec in illis fuit peccatum conjugii institutioni repugnans, illud in N. T. Christianis licitum est et concessum. Polygamia simultanea conformis est exemplo sanctissimorum patriarcharum, nec in illis fuit peccatum conjugii institutioni repugnans. Ergo. Hic commodissime et sufficientissime responderi potest per *negationem majoris* propositionis, quod a Christo et apostolis ad primaevam institutionem simus revocati; quidquid ergo sit de polygamia patrum, sive ea in se peccatum fuerit vel non fuerit, post institutionis repetitionem et confirmationem polygamiae in N. T. non amplius esse locum. Non esse judicandum exemplis sed legibus, ac in rebus controversis ad initia semper esse recurrendum. 3. In quaestione de polygamia sanctorum in V. T. siquis velit ἐπέχειν, nullam merebitur reprehensionem. Video, hanc moderationem theologis praestantissimis placere, qui licet in unam quaestionis partem magis propendeant, alteram tamen sententiam non simpliciter damnant. Chemnicius part. 2. exam. de matrimon. sess. 24. can. 2: *Quidquid sit, sive de dispensatione et permissione, sive tolerantia Dei in polygamia veterum, hoc certum est, conjugium ex prima sui institutione esse unius maris et unius feminae conjunctionem.* Et
XV. 222. postea: *Quod de patribus quibusdam V. T. leguntur exempla polygamiae, tribuatur sane illud vel dispensationi Dei, sicut Augustinus disputat de bono conjugali propter semen benedictum, quod ex illa gente nasci debebat, vel propter significationem futurae conjunctionis Judaeorum et gentium in ecclesia Christi, vel tribuatur tolerantiae Dei, neque enim omnibus vitiis liberi fuerunt patres, et multa in sanctis suis tolerat.* Mentzerus tom. 4. disp. Marpurg. 15. thes. 72: *Politicum illum morem, quo patriarchae non ex malitia, sed communi consuetudine ducti, respicientes in divinam promissionem de multiplicatione generis, non turpis libidinis explendae sed augendae familiae gratia plures sibi uxores adjunxerunt, in populo Judaico Deum permisisse, vel etiam in eo dispensasse et polygamiam ad tempus concessisse nemo mirabitur, qui integram istius gentis historiam prudenter expenderit.* Meisnerus part. 1. sobr. philos. sect. 2. c. 5. p. 645: *De polygamia patrum, an intrinsece peccatum fuerit, necne, in utramque partem probabiliter disputari potest, praesertim cum manifestam certamque decisionem in Scripturis non haberi appareat.* 4. Distinguendum inter certas demonstrationes et probabiles conjecturas. Dispensatio divina probabilibus quidem conjecturis ac verisimilibus argumentis persuaderi forte potest, sed apodicticis rationibus demonstrari nequit. Incerta enim est illa dispensatio tum *ratione objecti,* quia nondum constat, an solis Judaeis, an vero etiam gentilibus dispensatio illa fuerit concessa, et si solis Judaeis, an omnibus polygamis in populo Judaico, an vero tantum sanctis patriarchis sit facta. Bellarminus asserit, *quod omnibus gentibus fuerit concessa,* sed hoc ipsi etiam Azorio non probatur lib. 6. instit. moral. c. 13. quaest. 1. cum soli Abrahae et ipsius posteris de multiplicatione generis promissio fuerit facta, nec de gentilium posteritate longe lateque propaganda Deus fuerit solicitus, ut propter eam jus naturale relaxaverit. Tum *ratione modi,* nondum enim constat, an per *externam aliquam locutionem,* an vero per *interiorem Dei inspirationem* dispensatio facta fuerit; itemque an singulis patribus peculiaris inspiratio adfuerit, an vero primis duntaxat patriarchis divina inspiratione dispensatio innotuerit, qui eam ad posteros deinde propagarunt. Tum denique *ratione temporis,* si vel *originem* spectes, an scilicet temporibus Abrahae, an vero Noahi coeperit, illa dispensatio, num ante diluvium, an vero post diluvium fuerit cognita, vel *durationem,* an scilicet ante Christi adventum cessaverit, an a Christo sit sublata. Unde Bellarminus toties repetit, *probabile est* etc. 5. Distinguendum est circa dispensationem inter Dei *voluntatem* ac *potestatem.* Potuisse Deum dispensare circa polygamiam facile concedi potest, cum sit legis suae dominus (quod Bellarminus asserit, *Deum quidem dispensare posse circa polygamiam unius viri cum pluribus uxoribus, non autem unius uxoris cum pluribus viris,* id ita comparatum est, ut de eo non injuria ulterius quaeri possit), sed voluisse dispensare vel etiam ipso actu dispensasse, non potest tam certo ac firmiter demonstrari. 6. Qui dispensationem divinam hic stabilire conantur, sententiam suam sic exponant atque muniant, ne Pontificiis detur occasio traditiones extra Scripturam urgendi, cum de dispensatione itidem non habeantur expressa Scripturae testimonia; Christum novum legislatorem esse statuendi, cum nova lege sustulerit, quod veteri dispensationis lege erat concessum, et ex matrimonio sacramentum N. T. confingendi.

Lex nova (scribit Bellarminus de matrim. cap. 4.), *quae jugum suave et onus leve dicitur comparata cum veteri, esset in hac parte longe durior veteri, nisi gratiam sacramentalem conjunctam matrimonium in N. T. haberet, siquidem Hebraeis licebat multas simul uxores habere et impune conjuges* 223. *per libellum repudii dimittere, ut proinde gratia illa sacramentali in conjugio non indigerent.* 7. Cavenda sunt utrinque quaestionis extrema. Ut enim absque insigni piorum patriarcharum injuria dici nequit, ipsos ob polygamiam in peccato actu mortali absque poenitentia et extra statum gratiae vixisse, ita quoque talem quandam polygamiae dispensationem introducere, quae peculiari Dei inspiratione patribus fuerit indicata, nec solum omnibus Hebraeis, sed etiam quibusvis gentibus fuerit concessa, vel etiam statuere, quod polygamia in se ac per se non pugnet cum prima conjugii institutione, sed tantum cum jure positivo evangelico Matth. 19. demum a Christo promulgato, ad alterum extremum vergit. Apostolus Act. 13, v. 18. pulcherrima voce exprimit divinam tolerantiam, qua Deus erga populum Israëliticum usus est, ἐτροποφόρησεν αὐτοὺς inquit. Christus de repudiis disserens emphatice inquit, Moysen ut legislatorem politicum illud de repudio statuisse, nec dicit, *Moyses vobis* praecepit (in propria scilicet et stricta significatione apud Marcum cum generali significatione usurpatur), sed *permisit*, et quidem propter *duritiem cordis* permisit, hoc scilicet fine politico, ne quid pejus accederet, ut notanter addit, *ab initio non fuit sic*, id est non congruit cum norma et regula justitiae in Deo aeterna, nec cum prima conjugii institutione, sed in foro politico duntaxat ad tempus fuit permissum, Matth. 19, v. 8. Idem κατ' ἀναλογίαν ad polygamiam si quis applicare velit, non multum aberraverit.

Cor. 7: 225. Atque haec dicta sint de primario Ochini argumento ex patriarcharum exemplis petito, reliqua minoris sunt momenti et ex superioribus facilem habent explicationem. 2. Ex 1. Cor. 7, v. 7. *quilibet donum suum habet proprium ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic*, concludit hoc modo: *Quidquid moderationem aliquam secundum varia hominum dona recipit, illud non est adeo stricti juris. Conjugium juxta varia hominum dona moderationem recipit. Ergo.* Respondemus: Apostolus non loquitur de conjugio jam contracto, quasi in illo a legibus institutionis pro diversitate personarum discedere liceat, diserte enim addit v. 10. *iis, qui matrimonio juncti sunt, praecipio non ego, sed Dominus, uxor a viro non discedat;* sed loquitur de conjugio contrahendo, an satius sit conjugium inire, an vero in coelibatus statu permanere, ubi respondet apostolus, donum continentiae non esse omnibus commune, sed unumquemvis proprium habere donum, ideo non posse generalem aliquam de conjugio vel contrahendo, vel non contrahendo regulam omnibus praescribi. 3. Gal. 4, v. 24: *Duo filii Abraham significarunt duo testamenta sive duos populos. Ut enim Abraham habuit duos filios, unum ex libera, scilicet Sara, alterum ex ancilla, videlicet ex Hagar, sic Deus habuit duos populos, unum ex synagoga V. T. serva, alterum ex ecclesia N. T. libera. Significavit ergo Hagar synagogam. At synagoga non fuit adulterina conjunctione Deo copulata, sed legitima. Ergo et Agar, si vera est significatio, non fuit adultera, sed legitima conjux Abrahae.* Respondemus: argumentum hoc nihil aliud probat, quam in V. T. polygamiam vel per divinam dispensationem fuisse licitam, vel divina conniventia toleratam, ac conjugium Abrahae cum Sara ob publicam consuetudinem fuisse legitimum habitum, ex eo autem inferri nequit, in N. T. in quo a Christo et apostolis ad primaevam institutionem revocati sumus, polygamiam adhuc licitam esse. Adde quod ex typis non ducantur firma et apodictica argumenta, nisi Scriptura ipsa monstret applicationem. XV. 224.

Abrahae duo testamenta.

4. A fine conjugii.

4. *In polygamia locum habent fines conjugii legitimi.* Respondemus: 1. ut actio aliqua sit legitima ac Deo grata, non sufficit, finem ejus esse bonum, sed requiritur, ut ipsa quoque in se ac per se formaliter sit bona et legi divinae congrua. Neque enim scortatio ex eo redditur legitima, si prolis suscipiendae causa suscipiatur. Jam vero ostendimus superius, polygamiam licet non aequaliter, tamen aeque ac adulterium ac vagos concubitus pugnare cum primaeva conjugii lege. Augustinus lib. 22. contra Faust. c. 42. *non solum quo fine, sed et quo modo quodque fiat, videndum.* 2. Causae, propter quas Deus in patriarchis polygamiam toleravit, cessarunt in N. T. Sive enim propter promissionem de multiplicatione posteritatis Abrahae factam, cum Augustino libr. 16. de civ. Dei c. 38. sive propter typum duorum in ecclesia populorum, Judaeorum scilicet ac gentium, cum Justino in dialog. cum Tryph. Ambrosio lib. 1. de Abrah. cap. 4. bigamiam in sanctis V. T. a Deo fuisse toleratam, vel etiam circa eam dispensatam statuamus, utraque causa in N. T. desiit. 3. Ostendimus superius, polygamiam finibus legitimi matrimonii adversari. 4. Finis conjugii est non propagatio generis humani absolute sumta, sed legitima propagatio; non quaevis cohabitatio cum uxore, sed legitima cohabitatio, non quaevis libidinis exstinctio, sed legitima exstinctio. Jam vero hi fines non occurrunt in polygamia divini legibus repugnante.

5. Ex polygamiae commodo.

5. *Polygamia est remedium ad prioris conjugis sterilitatem, quae maledictionis loco in lege divina habetur, tollendam. Ergo non est illicita.* Respondemus: 1. argumentum deduci potest ad absurdum. Si enim propter sterilitatem concedenda est polygamia, utique etiam mulieri concedenda ea erit, cum in marito saepius causa sterilitatis haereat; sed consequens illud polygamiae patroni non concedunt. 2. Sterilitatis causa non semper haeret in natura, sed ab altiore principio, peculiari scilicet gubernatione ac dispositione, dependet, ut testantur exempla in sacris literis annotata. Precibus ergo ad amovendum sterilitatis malum pii conjuges utantur, non autem contra conjugii leges

quidquam suscipiant. 3. Opprobrium sterilitatis in N. T. est sublatum, Esai. 56, v. 3. Matth. 19, v. 12. 1. Cor. 7, v. 40. 4. Ut foecunditatis medium, ita quoque sterilitatis remedium non potest Deo probari, nisi sit legitimum et divinae sanctioni conforme. 5. Sterilitas est malum poenae, polygamia in N. T. est malum culpae, pugnans scilicet cum lege conjugii a Christo repetita et confirmata, jam vero ad evitandum malum poenae non debet admitti malum culpae.

Qu. An conversis ex Turcismo permittenda uxorum pluralitas.

226. Coronidis loco quaeritur, *an Turcis aliisve infidelibus polygamis, si ad ecclesiam Christianam veniant, concedendum, ut uxores, quas ante conversionem duxerunt, retineant, an vero cogendi, ut retenta duntaxat prima reliquas abjiciant?* Quidam affirmant prius, 1. quia uxoribus illis primae superinductis magna afferretur injuria, nec patebit ipsis aditus ad secunda vota. 2. Quia apostoli in primitiva ecclesia videntur in conversis ex Judaismo et ethnicismo talia conjugia tolerasse, quod colligunt 1. Tim. 3, v. 2. Tit. 1, v. 6. ubi in episcopo peculiariter requiritur, ut sit *unius uxoris maritus.* Hieronymus in epist. ad Ocean. 3. Theologi approbarunt conjugium *comitis a Gleichen* cum Saracenica femina, cujus beneficio ex Turcica captivitate liberatus erat, priori conjugi superinducta. 4. Si cogantur uxores adamatas rejicere, deterrebuntur reliqui a fidei Christianae receptione. 5. Liberi ex illis conjugibus suscepti erunt illegitimi censendi,
XV. 225. ex quo magnae nascentur confusiones. Sed pontifex Innocentius III. in c. Gaudemus x. de divortiis. videtur statuere contrarium. *Quia* (inquit) *pagani circa plures insimul feminas affectum dividunt conjugalem, utrum post conversionem omnes vel quam ex omnibus retinere valeant, non immerito dubitatur. Verum absonum hoc videtur et inimicum fidei Christianae, cum ab initio una costa in unam feminam sit conversa et Scriptura divina testetur, quod propter hoc relinquet homo patrem et matrem et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in una carne, non dixit tres vel plures, sed duo, non dixit, adhaerebit uxoribus, sed uxori*, ex quo colligit Bellarminus de matrim. cap. 11. §. Praeterea, *si infidelis polygamus ad baptismum veniat, cogendum eum esse, ut dimittat uxores omnes praeter primam, quia solum cum prima conjugium est verum matrimonium.* Nititur haec assertio fundamento eo, quod polygamia juri divino ac naturali repugnet, jam vero quae pugnant cum jure naturae, ea etiam gentilibus extra ecclesiam constitutis sunt prohibita, nec ullus in eis humanae dispensationi relictus est locus, cum inferior non possit tollere legem superioris, cui sententiae utpote conscientiis tutiori assurgimus.

MEMBRUM POSTERIUS.

DE REQUISITIS ET QUALITATIBUS PERSONARUM MATRIMONIO CONJUNGENDARUM.

227. Egimus hactenus *de numero* personarum matrimonio copulandarum, quem divina institutione *ad binarium* restrictum esse ostendimus; restat, ut *de requisitis et qualitatibus* earundem in posterum disseramus. Neque enim ad legitimum ac Deo gratum matrimonium sufficit, duas tantum personas, marem scilicet unum ac feminam unam, in arctam illam ac indissolubilem vitae societatem consentire, ac hac in parte divinae institutioni per certum ac determinatum personarum numerum satisfieri, sed requiruntur insuper praeter *discretam illam quantitatem* sive numerum *certae qualitates* in personis matrimonio copulandis. Ut autem de qualitatibus illis rectius fieri possit judicium, procedimus hoc modo. Personae matrimonio copulandae considerantur vel *absolute*, vel *relate.* Absolute quaelibet persona seorsim et per se consideratur, an scilicet ad matrimonium sit habilis et idonea. Relate consideratur utraque persona matrimonio conjungenda in mutuo ad se invicem respectu. Constituemus igitur duos hujus posterioris membri articulos, quorum prior *de absoluta*, posterior *de relata* personarum conjugio sociandarum consideratione tractabit.

ARTICULUS PRIOR.

DE ABSOLUTA QUALITATUM IN PERSONIS MATRIMONIO CONJUNGENDIS REQUISITARUM CONSIDERATIONE.

228. Quemadmodum bona divinitus homini concessa in tres dispescuntur classes, quaedam enim *animi*, quaedam *corporis*, quaedam *exterioris status* et conditionis sive, ut vulgo loquuntur, *fortunae* statuuntur bona; ita quoque absolutam qualitatum in personis matrimonio sociandis requisitarum considerationem commode ad tria capita revocari posse existimamus. Quaedam enim qualitates (quo nomine generaliter hic utimur) pertinent ad *animum*, quaedam ad *corpus*, quaedam ad *vitae conditionem* et statum exteriorem. Animi qualitas in personis matrimonium contracturis requisita est mentis integritas. Cum enim ad verum et legitimum matrimonium requiratur *consensus*, qui est actus liberae voluntatis a sano atque integro judicio profectus, cumque conjugium vi divinae institutionis non tantum corporum, sed etiam suavissimam animorum conjunctionem complectatur, ideo a conjugio merito arceantur emotae mentis homines, fatui, maniaci, fu-

riosi etc. ac proinde inter impedimenta matrimonii respectu animi recte numerantur *fatuitas ac furor*, quamvis certa ratione eadem ad impedimenta respectu corporis referri possint, cum pravam humorum ac spirituum animalium in corpore dispositionem sibi semper habeant conjunctam. Notandum tamen, quod superius etiam monuimus cap. 4. sect. 2. a fatuitate ad extremum gradum perducta distinguendam esse *levem quandam desipientiam ac animi stuporem*, qui nondum omnem rationis usum abstulit, et a furore perpetuo ac continuo distinguendum esse eum, qui *habet lucida*, ut loquuntur, *intervalla*. Ut enim extreme fatuis et perpetuo furore correptis matrimonio recte interdicitur, ita leviter desipientes ac certis duntaxat temporum intervallis furore correpti ad matrimonium admitti possunt. Porismata hujus assertionis sunto, 1. minus recte facere illos principes, qui ob causas nescio quas moriones, fatuos et fatuas in deliciis habentes matrimonio eosdem copulant', ne scilicet hominum istorum commiseratione potius dignorum quam ad ludos et jocos adhibendorum progenies ipsis desit. 2. Furiosis intemperie libidinis agitatis et membris generationi destinatis turpiter abutentibus recte a medicis exhiberi pharmaca internum illud libidinis incendium per seminis exstinctionem restinguentia. 3. Si persona quaedam sanae et integrae mentis cum eo, qui perpetuo et continuo furore correptus est, matrimonium inire velit, a Christiano magistratu id minime permittendum esse, ne sanctissimae conjugii ordinationi per talium personarum conjunctiones macula aliqua adspergatur.

Votum conti-nentiae. 229. Ad impedimenta matrimonii respectu *qualitatum animi* a Pontificiis refertur *votum continentiae*, quod duplex statuunt, *simplex et solenne. Simplex votum* appellant promissionem coelibatus perpetui factam Deo privatim libera voluntate excellentioris alicujus boni (perfectionis scilicet et operum supererogationis) gratia. Per illud existimant *impediri* matrimonium *contrahendum, non autem dirimi contractum. Solenne votum* appellant promissionem castitatis sive perpetuae a conjugio abstinentiae factam in conspectu ecclesiae, cui se vovens post magnam deliberationem et diuturnam probationem sponte subjicit, ut ipsi Deo, et hoc ipso statum vitae mutat adscendens ab imperfecto statu ad perfectum, id quod voto simplici nemo facit. Per illud et *contrahendum* matrimonium *impediri*, et *contractum dirimi* arbitrantur. Sic enim scribit Bellarminus de matrimonio cap. 21: *Apud Catholicos* (Romanenses) *nunquam dubium fuit, quin votum continentiae simplex sit impedimentum impediens matrimonium contrahendum, non autem dirimens contractum; votum autem solenne sit impedimentum impediens contrahendum et dirimens contractum*, quod ultimum sub anathemate definitum est in concilio Tridentino sessione 24. can. 9. inde postmodum format tres propositiones. *1. Votum simplex impedit matrimonium contrahendum.* Hanc probat duobus argumentis. Prius est ejusmodi. *Votum perpetuae continentiae est licitum, sanctum et Deo gratissimum. Ergo servandum est, cum Scriptura dicat: Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere*, Deuteronom. 23. *At reddi non potest votum continentiae ab eo, qui uxorem ducit, cum teneatur illi petenti debitum reddere.* Respondemus: quid de XV. 227.
voto perpetui coelibatus statuendum, suo loco infra dispicietur, hic breviter respondemus, qui perpetuam continentiam voverunt, aut instructi sunt dono continentiae, aut eodem destituti. Si prius, servent promissum Deo factum nec temeraria quadam levitate ab eo recedant; si posterius, expendant mandatum Dei 1. Corinth. 7, v. 2: *Propter fornicationem* (vitandam) *habeat unusquisque uxorem suam et unaquaeque virum suum*, ut et consilium apostoli v. 9: *Melius est nubere quam uri*, cui mandato non possunt praejudicare temeraria vota de illis, quae non sunt in nostra potestate, facta. Pertinent huc dicta piorum veterum. Cyprianus libr. 1. epist. 11: *Si virgines perseverare nolunt vel non possunt, postquam decreverunt, melius est, ut nubant, quam ut in ignem deliciis suis cadant. Certe nullum fratribus aut sororibus suis scandalum faciant.* c. Quidam dist. 27. ex August. de bono conjug.: *Quidam nubentes post votum asserunt, adulteros esse, ego autem dico vobis, quod graviter peccant, qui tales dividunt.* Posterius Bellarmini argumentum sic habet: 1. Tim. 5. *Paulus de viduis, quas continentiam voverant, ita pronuntiat: Cum luxuriatae fuerint in Christo, nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem fecerunt irritam, ubi damnantur viduae, quae nubere volentes primam fidem Deo videlicet datam de servanda continentia irritam faciebant, quo modo hunc locum ab omnibus veteribus dicit esse expositum.* Respondemus: de hoc dicto apostolico egimus superius membro 1. §. 195. et in quaestione de voto continentiae latius disseremus, hic breviter monemus, per *primam fidem* non intelligi votum perpetui coelibatus, quod Scripturae sacrae ignotum est, nec ullo divino mandato vel probato sanctorum exemplo nititur, sed fidem Christo in baptismo datam, quam tales viduae nefarie violarunt non nuptias contrahendo, sed contra Christum luxuriando ac lasciviendo. Sed de hac quaestione in c. de coelibatu pluribus dicemus. Secunda Bellarmini proposito sic informatur: *Votum simplex non dirimit matrimonium post ipsum votum contractum.* Hanc probat ex Augustino libr. de bono viduit. cap. 9. et 10. ex c. Consuluit. x. Qui Clerici vel voventes, et cap. Rursus eod. c. Unico. de voto in VI. ut et ex hac ratiocinatione: *Promissio, qualis est votum simplex, obligat quidem in conscientia, tamen non transfert dominium rei promissae ab eo, qui promisit, in eum, cui promissa est, ideo si is, qui promisit, sententiam mutet et rem alteri re ipsa donet, ille quidem peccat, tamen donatio vim suam habet, nisi tale sit votum simplex, quod hominem in statu religioso constituat.* Respondemus: hanc propositionem remota appendicis cauda acceptamus, sed quam tertio loco eidem subjungit, vide-

licet *quod votum solenne dirimat matrimonium post ipsum votum celebratum*, eam totis viribus negamus, cujus negationis nostrae fundamenta producemus inferius in quaestione de causis divortii, ad quem locum proprie haec controversia pertinet, ubi etiam quaestionem de ligamine sponsaliorum sequens matrimonium dirimente a Bellarmino hic inspersam pertractabimus. Hoc loco tria duntaxat monemus, 1. nostram sententiam niti expressa Christi decisione Matth. 19, v. 6: *Quod Deus conjunxit, homo non separet*, ergo fas non est eam deserere, cui fides conjugalis de individua vitae societate data est. 2. Bellarminum pro assertione suae sententiae non potuisse producere vel unicum Scripturae dictum, sed cumulare duntaxat decreta conciliorum, responsa pontificum et dicta patrum, sed haec omnia nondum possunt satisfacere conscientiae, quae expressum et disertum Dei verbum requirit. 3. Ipsummet Bellarminum fateri, ne ipsos quidem Pontificios scriptores in hac propositione inter se consentire. *Multi*, inquit, *iique gravissimi theologi*, *Thomas*, *Bonaven-*
XV. 228. *tura*, *Albertus*, *Richardus*, *Durandus et Dominicus a Soto in 4. sentent. distinct. 38. contendunt, votum solenne jure divino ac naturali dirimere matrimonium; sed Scotus et Paludanus in 4. sentent. distinct. 38. Cajetanus in lib. 2. quaest. 88. artic. 7. et teste Panormitano omnes interpretes juris canonici statuunt, solo ecclesiae decreto factum esse*, *ut votum solenne dirimat matrimonium*, quorum sententiae Bellarminus assurgere videtur ac probare conatur quibusdam ratiunculis, *ecclesiam potuisse hoc impedimentum constituere.* Atqui hoc vere est ecclesiam praeferre Christo et consuetudinem ecclesiasticam expresso Dei verbo de perpetua et indissolubili matrimonii firmitate.

3. Infidelitas et haeresis. 230. Ad impedimenta matrimonii respectu qualitatum animi refertur a quibusdam etiam *infidelitas et haeresis.* Verum cum nulla sit dubitatio de quaestione absolute formata, an infidelis matrimonium contrahere possit, sed duntaxat de quaestione relate formata, an scilicet infidelis cum fideli et haereticus cum orthodoxo matrimonium inire possit, ideo ad posteriorem articulum de relata qualitatum in personis matrimonio jungendis requisitarum consideratione quaestionis illius decisio referenda est, ac proinde a qualitatibus animi jam recta transitum
2. Qualitates corporis. facimus ad *qualitates corporis.* Duae sunt corporis qualitates, quae in persona matrimonium contractura requiruntur, 1. *habilitas* sive aptitudo ad usum conjugii; 2. *justa aetas* sive pubertas, quae et consentire in matrimonium legitime possit et officiis matrimonii propriis praestandis sit idonea. Impedimenta igitur matrimonii respectu qualitatum corporis sunt itidem duo, 1. *inhabilitas* ad usum sive consuetudinem conjugalem, 2. *aetatis immaturitas* sive impubertas. Inhabilitas illa tum in *viris*, tum *in feminis* esse potest. In utrisque vel a *natura*, vel *a casu.* A *natura*, ut in frigidis; a *casu* bifariam, vel *a morbo*, vel a *violentia externa*, ut in veneficiis et fascino, in genitalium partium privatione, in muliebrium nimia coarctatione, in partium generationi inservientium insigni laesione, de quibus omnibus latius tractant medici et anatomici.

231. Quaeritur hoc loco 1. *Unde aestimanda sit pubertas sive aetatis maturitas conjugio idonea?* Qua[estio] 1. U[nde] pub[ertas] aesti[manda] Jure civili justa nuptiarum aetas definitur *quatuordecim annis* in *masculis*, duodecim vero *in feminis*, qui ad eam aetatem non pervenerunt, nuptias non legitimas, sed praematuras contrahunt, sive patresfamilias sint, hoc est sui juris, sive filiifamilias, hoc est sub patria potestate constituti. §. 1 Instit. quibus modis tut. finitur. l. minorem. ff. de rit. nuptiar. l. final. C. quand. tutor. vel curat. esse desinant. Causam hujus diversitatis gloss. in l. 2. C. de his, qui veniam aetat. impetr. assignat ridiculam, *quia mala herba citius crescat.* Baldus in cap. 3. de desponsat. impub. *quod femina citius consumatur et ideo citius perficiatur.* Macrobius libr. 1. somn. Scip. cap. 6. pag. 57. causam affert *votorum festinationem.* Cypraeus de sponsalibus cap. 9. §. 2. num. 7. *periculum pudicitiae, ne in proprium corpus peccent.* Clemens Alex. libr. 6. strom. ex Solone notavit, mutationem aetatis in masculo regulariter fieri per septenarium, in femina per senarium. Carerius de sponsal. libr. 1. c. 9. affert hasce, *quia femina in utero tardius formatur; siquidem principium generationis ejus est debilius, extra uterum citius perficitur, cum enim sit imbecillioris et brevioris aevi, citius crescit citiusque decrescit*, teste Aristotele lib. 4. de generat. animal. c. 6. simplicissime respondetur, feminas citius reddi viripotentes et ad concipiendum idoneas quam masculos ad generandum. Guibertus de matrimonio c. 3. num. 30. Jure canonico pubertas non tam XV.
annorum numero quam *corporum habilitate et generandi potestate* aestimatur, unde masculis ante 14. femellis ante 12. annum nuptiae permittuntur, si scilicet *malitia aetatem suppleat*, c. Puberes cum seqq. x. de despons. impub. Suppletio illa in duobus requiritur, in discretione scilicet ad consensum obligandi et potentia sive habilitate ad usum conjugii. Covarruvias part. 2. c. 5. num. 4. et seqq. Pro adstruenda decisionis hujus aequitate afferunt canonistae exempla eorum, qui ante quatuordecim annorum aetatem puberes effecti. Hieronymus in epist. ad Vitalem memorat, *puerum quendam, qui usque ad decimum duntaxat pervenerat annum, nutricem suam constuprasse et impraegnasse;* et in eadem epistola ex chronologica supputatione demonstrare conatur, *Salomonem et Acham undecimo aetatis anno Roboam et Ezechiam procreasse* (de quo tamen eruditi chronologi recentiores aliter disputant, vide Connan. libr. 8. comment. c. 4. num. 3.) Hostiensis etiam in c. final. de eo, qui cogn. consang. uxor. suae, testatur, *quendam puerum annorum undecim vim procreatricem habuisse.* Albericus in Lexic. in verbo Matrimon. *puellam quandam novennem peperisse*, refert. Forestus libr. 28. observ. 1. ex Sylvio et Capella memorat, *puellam novem annorum uterum gestasse.* Sed cum

haec exempla sint *singularia*, ex quibus jura constitui non debent, l. jura. de legib. cumque ex corporis inspectione pubertatem aestimare turpiculum sit, ideo Justiniani decisioni rectius statur.

2. Quae aetas conjugio maxime idonea.

232. Quaeritur 2. *Quae aetas conjugio maxime sit idonea?* Plato lib. 6. de legib. maribus ab anno 30. usque ad 35. feminis ab anno decimo sexto usque ad vigesimum nuptiarum tempus praescribit. Aristoteles lib. 7. politic. c. 16. viris 37. mulieribus 18. aetatis annum definit, hujus sententiae rationem hanc subjungit: *Nam horum conjugium* (inquit) *erit corporibus vigentibus et apte conveniet temporibus opportunis ad cessationem liberos procreandi. Successio praeterea evadet liberum tum aetatis vigentis initio, si consentanea ratione statim procreatio existat, tum effoeta jam aetate ad numerum octoginta annorum.* Hesiodus lib. 2. oper. et dier. *ὡραῖον γάμον*, tempestivas nuptias, viro circa annum trigesimum, feminae circa annum decimum quintum determinat. Hi omnes eo respiciunt, ne praematura Venere corporis vires atque habitus in masculis enerventur, quae ratio cessat in feminis, quae passivum generandi sunt principium ac citius generare incipiunt, citius etiam desinunt. Leges autem civiles statim post decimum quartum aetatis annum masculo nuptias permittentes eo spectant, ne laqueus injiciatur illis, qui libidinum flammis agitantur. Certa et generalis quaedam regula non potest omnibus hac in re praescribi, cum et *temperamenta et vitae status* in hominibus plurimum varient, praematuras tamen nuptias et ipsis contrahentibus et reipublicae perniciosas esse multis demonstrari potest. Educatio liberorum et oeconomiae administratio, quae conjugibus suscipienda, requirunt et corporis et animi aliquod robur, proinde qui ad justam aetatem nondum pervenerunt, conjugio non sunt implicandi. De priscis Germanis majoribus nostris Cornel. Tacitus scribit: *Sera juvenum venus, eoque inexhausta pubertas, nec virgines festinantur. Eadem juventa, similis proceritas. Pares validique miscentur ac robora parentum liberi referunt.* Sed quantum ab hac majorum virtute et continentia degeneraverit aetas posterior, ipsa experientia manifestum facit, hinc

Terra malos homines nunc educat atque pusillos.

3. An probanda senum conjugia?

XV. 230.

233. Quaestio 3. *An probanda senum conjugia?* Distinguendum hic est inter senes. Galenus libr. 5. de sanit. tuend. c. 12. in fin. triplicem constituit senectutem. *Prima pars*, inquit, *ὠμογερόντων, crudam viridemque senectutem viventium dicitur, propterea quod adhuc obire civilia negotia possunt. Altera autem, cui apte nomen ipsum inditur, eo quod ipsa sit, de qua dicitur: Ut lavit sumsitque cibum, det membra sopori. Quod tamen in tertiam non convenit, in qua Telephum grammaticum bis terve mense lavari auditum est. Propter enim virium infirmitatem assiduum hi balnei usum non sustinent, accedit quod per habitus frigiditatem mordacia hi excrementa minime pariunt. Nominant eum, qui ad hanc partem pervenit,* Graece *πέμπελον*, sicut ajunt, *qui vocabulorum etymologiis gaudent, ab eo, quod est πέμπεσθαι τὴν εἰς ᾅδου πομπήν, mittendo in pompam, quae ducit ad manes.* Quidam ad duas species senilem aetatem revocant, distinguendo eam in senectam *crudam* et *extremam* sive capularem. Qui in viridi ac declinante senecta constituti sunt, illis nuptiarum adyta non sunt occludenda, sed decrepitorum ac capularium siliceruniorum nuptiae non sunt admodum probandae, ut apparet 1. *ex ipsa decrepitae aetatis conditione.* Senes capulares capite in terram defixo et obstipo incedunt, ut ab ipsa natura moneri videantur, de tumulo potius quam de nuptiali thalamo ipsos debere esse solicitos ac de funeralibus potius quam nuptialibus facibus cogitare. Quid magis praeposterum est, *quam quo minus viae restat, eo plus viatici quaerere?* dicebat Cicero in Caton. major. de senectute, sic quid magis praeposterum censendum, quam aetatis spatio ad extremam usque lineam decurso ad carceres quasi redire et de vitae subsidiis solicitum esse? Genes. 18, v. 12. Sara audiens, filium ex se natum iri, dicit intra sese: *Postquam senui et dominus meus senuit, num voluptas mihi erit?* Ruth. 1, v. 12. inquit Ruth vidua: *Senui abesse viro*, id est, ut non sim viro apta, vetulas et effoetas conjugio idoneas non esse docens. 2. *Ex finium conjugalium remotione.* Finis conjugii primarius est *sobolis procreatio*, at quorum corpora senili marasmo emarcuerunt, illi ad generandum non amplius sunt idonei, proinde ludos, non rem seriam agere minister videtur, quando in novorum conjugum benedictione ecclesiastica ad eos, qui per aetatem procreare ac parere non possunt, dicit: *Crescite et multiplicamini.* Clemens Alexandrin. lib. 2. paedagog. c. 10: *Non coire ad procreationem est injuriam naturae facere. Itaque natura pueris nondum concessit uxores, senibus negat ducere.* Proferuntur quidem exempla quorundam senum, qui in extrema aetate liberos procrearunt, sed ea cum sint rara et extraordinaria, non possunt constituere generalem regulam. Adde quod soboles non solum procreanda, sed etiam educanda. At si vel maxime senes sobolem aliquam genuerint, quae ob senilis seminis frigiditatem et siccitatem, ut plurimum solet, esse imbecillis ac languida, ut notat Lyra c. 37. Gen. tamen ad eam educandam, si superstes maneat, aetatis non habent satis reliquum. Simplicius in Epictet. disputat, *seni non esse ducendam uxorem, ne cum tempus hinc discedendi adfuerit vocatus sarcinis onustus deprehendatur et recens ductam uxorem et liberos lamentetur.* Finis conjugii est *mutuum adjutorium* non absolute ac simpliciter, sed cum respectu ad usum conjugalem in generatione et educatione liberorum, in administratione rei familiaris, sicut Augustinus libr. 9. de Genes. ad lit. c. 3. recte monet. *Si quaeritur*, inquit, *ad quam rem fieri oportuerit hoc adjutorium, nihil aliud probabiliter occurrit, quam propter filios procreandos, sicut adjutorium semini terra est, ut*

virgultum ex utroque nascatur. Hoc enim et in prima rerum creatione dictum erat. Masculum et feminam fecit eos dicens: Crescite et multiplicamini.
XV. 231. *Aut si ad hoc adjutorium gignendi filios non est facta mulier viro, ad quod ergo adjutorium facta est? Si ut simul operaretur terram, nondum erat labor, ut adjumento vir indigeret, et si opus esset, melius adjutorium masculus fieret. Hoc et de solatio dici potest, si fortasse solitudinis taedebat. Quanto enim congruentius ad vivendum et colloquendum duo amici pariter quam vir et mulier habitarent?* Atqui tale adjutorium non potest decrepitus senex vel effoeta vetula alteri parti praestare. Finis etiam conjugii est *libidinis exstinguendae remedium.* Sed nec is in decrepitorum conjugiis locum habet, cum eorum libido in conjugii usu magis irritetur quam sedetur, atqui *luxuria cum omni aetati tum vel maxime senili turpissima est*, ut docet responsum Solonis apud Ciceronem de senect. Cumprimis vero si sint conjugia imparia et inaequalia, senis scilicet cum juvencula vel juvenis cum vetula, graviter periclitari consuevit *conjugalis fides*, quam tribus conjugii bonis Augustinus annumerat. *3. Ex juris civilis decisione.* Lege Julia et Papia viri *sexagenarii* et feminae *quinquagenariae* nuptiae olim fuere prohibitae, l. penult. C. de nupt. Judicatur enim vir anno sexagesimo ad generandum, mulier anno quinquagesimo ad concipiendum non amplius idonea, unde partus post illam aetatem editus dicitur *mirabilis*, l. si major. C. de legit. heredit. quod tamen abrogatum postea fuit a Justiniano, qui cum senatusconsulto Claudiano jam ante jus nuptiarum maribus sexagenariis esset datum, idem in feminis quoque valere jussit antiquam legis Juliae et Papiae observationem corrigens. l. Sancimus. 27. C. de nuptiis. l. si major. 12. C. de legit. heredit. Ulpianus in fragm. tit. 16. in princ. Ad legem illam Papiam alludit Lactantius lib. 1. instit. c. 16. ex Seneca in libris moralis philosophiae: *Quid ergo est*, inquit, *quare apud poëtas salacissimus Jupiter desierit liberos tollere? utrum sexagenarius factus est et illi lex Papia fibulam imposuit?* Septitia mulier effoeta seni nupserat exheredatis liberis. Augustus *et nuptias mulieris, et testamentum improbavit* ac dotem, quia non procreandorum liberorum causa intercesserat, ad virum pertinere noluit. Suetonius libr. 2. c. 7. *4. Ex communi omnium fere gentium consensione*, quae juris naturalis dictamen arguit. Plutarchus in Solone decrepitorum senum nuptias vocat *ἀώρους καὶ ἀχαρίστους*, iisque tria deesse dicit: *χάριν, ἔργον γαμήλιον καὶ τέλος.* Ibidem memorat, Dionysium matri effoetae petenti, ut se marito alicui elocaret, respondisse, *leges quidem civitatis per tyrannidem se evertisse, sed non posse legem naturae violare ipsa in matrimonium collocanda, τῆς φύσεως οὐκ εἶναι δυνατὸν βιάζεσθαι.* Apud Comicum in Adelphis actus 5. scen. 8. dicit Mitio, *pravum, ineptum, absurdum atque alienum a vita sua se facturum, si novus maritus anno demum quinto et sexagesimo fiat. Est in canitie ridiculosa* Venus, inquit glossa juris canonici c. cum in juventute verb. frequentius, de praesumpt. cum quo congruit illud Ovidii:

Turpe senilis amor.

Nec est, quod vel *Abrahae* Cheturam anno aetatis centesimo quadragesimo ducentis Genes. 25. vel *Davidis* Abisag Sunamitidem a proceribus sibi adductam ne in extremo quidem senio repudiantis 1. Reg. 1. exempla proferantur, quia illi vis generandi divinitus fuit restituta, cum ex Sara Isaacum susciperet, hic vero non tam ad conjugii usum, quam ad corporis senilis ministerium ac fomentum eam admisit. Atque haec et alia contra senum decrepitorum ac capularium nuptias ab Erasmo in libr. de Christ. matrimon. Cypraeo de sponsalib. c. 9. §. 8. Arnisaeo de jur. conn. c. 2. sect. 4. et aliis recte disputantur, interim tamen cum expressa prohibitione divina hic destituamur, cumque conjugii incundi causae et contrahentium personarum conditiones et aetatum differentiae plurimum varient, non potest generalis quaedam regula hic praescribi.

234. Quaestio quarta: *An pumilis ac nanis potestas matrimonii facienda?* Respondemus: Si monstrosae sint figurae ac parvitatis, non probandae illorum nuptiae, nisi graves causae eas suadeant. Plutarchus in libro de educatione liberorum memorat, Athenienses ducem suum femellam pumilam conjugio sibi copulantem mulctasse, quod non *βασιλέας*, sed *βασιλίδια* ipsis relinquere vellet. Ac tales naturae *παρεκβάσεις* potius videntur coërcendae ac restringendae quam per conjugium propagandae, interim tamen cum ob fornicationis evitationem et libidinis exstinctionem conjugium ejusmodi personis quandoque sit necessarium, non audemus laqueum cuiquam hic injicere. XV. 232. 4. An pumilis matrimonium concedendum?

235. Quaestio 5. *An eunuchis ac spadonibus matrimonium permittendum?* Matth. 19, v. 10. cum discipuli audita Christi doctrina de indissolubili conjugii firmitate subjicerent: *Si tale est negotium hominis cum uxore, non expedit uxorem ducere;* respondet Christus: *Non omnes capiunt verbum hoc, sed quibus datum est. Sunt enim eunuchi, qui de utero matris nati sunt, et sunt eunuchi, qui castrati sunt ab hominibus, et sunt eunuchi, qui castraverunt se ipsos propter regnum coelorum, qui potest capere, capiat.* Hic Christus duo eunuchorum involuntariorum genera constituit, quos a conjugio non obscure removet (de tertio voluntariorum eunuchorum genere suo loco inferius dicetur), primum est eorum, qui *ex utero matris* tales nati, qui absque virilitate progeniti sunt et editi, sicut Hostiensis in tit. de frig. et malef. refert, *se vidisse quendam, qui virilia magnitudine verrucae et testes instar cicerum habuerit;* alterum eorum, qui ab hominibus castrati, qui iterum variorum sunt generum, vel enim virilitas sive membra, quibus viri sumus, prorsus ipsis sunt demessa, de quibus Horatius libr. 1. serm. sat. 2. *quin etiam illud accidit, ut quidam testes caudamque* 5. An eunuchis ac spadonibus?

salacem demeteret ferro, qua poena adulteros apud Aegyptios mulctatos fuisse, Diodorus Siculus refert, et hi dicuntur ab Hebraeis כְּרוּתֵי שָׁפְכָה, quibus veretrum abscissum Deuteron. 23, v. 2. a Graecis *ἀπόκοποι*, *βάκηλοι*, a Latinis *evirati* etc. vel testiculi ipsis sunt evulsi, qui dicuntur Hebraeis נְתוּקִים Levit 22, v. 24. Graecis *ἐκτομίαι*; vel testiculi ipsis sunt fracti aut comminuti, qui Hebraeis dicuntur פְּצוּעֵי־דַכָּא *laesi attritione*, Graecis *θλαδίαι* ac *θλιβίαι*, *ἀπὸ τοῦ θλίβειν*, quod est atterere et frangere; vel cremasteres, hoc est nervi, a quibus colei dependent, ipsis sunt convulsi, (quibus annumerandi illi, qui vel herbis, vel sectione arteriarum, quae post aures sunt, ad generandum penitus inhabiles se reddiderunt) quas eunuchorum species Moyses conjungit Lev. 22, v. 24. מָעוּךְ וְכָתוּת וְנָתוּק וְכָרוּת *compressum, contusum, evulsum et excisum non facietis appropinquare Domino.* Atque hi omnes a conjugio merito arceantur, cum principalis conjugii finis sit generatio, ad quam castrati non sunt idonei. In quem sensum quidam Hebraei, ut et Vatablus, accipiunt legem Mosaicam Deuter. 23, v. 1: *Non ingredietur attritis testiculis aut abscisso veretro in coetum Domini*, id est non habeat commercium cum populo Dei nec jus ducendi feminam Israëlitidem. Exstat hac de re praeclara constitutio Leonis ad Stylianum Const. 98: *Rerum conditor cum initio marem et feminam consociaret ad largum, quod inde exiturum esset, incrementum respiciens consociationem illam faciebat. Quin et naturae (quae tanquam famula quantum potest a conditore tradita praecepta observat), ut in hoc matrimonii consuetudo ineatur, quo sobolis pro-*
233. *creatio procedat, quoad quidem ab ipsa tale ministerium conditor praestari velit, propositum est. Si igitur vel hic quod naturae conditor ipsaque natura voluit, apparet, quod prohibendum ducimus, non prohibeatur*; *sin minus (ut certe nihil istius modi est, sed contraria omnia et nulla ad implendum Domini voluntatem vis et ejus generis, quod natura non agnoscat), quare non omnibus modis prohibeatur?* Postea respondet Leo duplici argumento, quod pro eunuchorum conjugiis objiciebatur. Prius sic habet. *Si propter sterilitatem eunuchi a conjugio secluduntur, multis etiam aliis conjugium interdici debet, cum non omnes, quicunque in conjugium coëunt, foetificos se praestent.* Respondet Leo: *Tametsi nullus ex iis foetus gignatur, non tamen in hoc congregati sunt, ne quam communi vitae utilitatem conjugalis copulae adferant, cum potius contra procreandorum liberorum desiderio congregatos constet, quos effectum desiderio responsurum opinantes in eventu spes fefellerit, hic vero ut tale aliquid dici possit, permultum abest, cum qui ad peregrinam illam commixtionem convenerunt, liquido scientes, se steriles ac ad gignendum inutiles convenire, naturae quasi insidiati sint. At sane ob hoc duntaxat odio etiam ambo digni sunt, mulier, quod cum conjugalis consuetudinis cupida foecundo se jungere potuisset, infoecundum et sterilem praetulerit; eunuchus vero, quod ut invacuum Dominus benediceret, impotentia sua effecerit. Si quis porro fundum, ex quo alias aliquis fructus metat, vastet et incultum relinquat, at non hunc tanquam malum atque perniciosum odio habemus, ejusque, si fieri potest, institutum reprimemus, illi vero, qui fundum, ex quo ratione praeditum germen pullulet, desolat et inutilem reddit, tanquam nihil indignitatis committat, id facere permittemus?* Posterior objectio sic instituitur: *Paulus apostolus inquit, matrimonium contrahere quam uri satius est, quapropter naturalis fervoris contemplatione illa conjunctio prohiberi non debet.* Respondet Leo: *Tu qui Paulum laudas, ad Pauli verba attende. Matrimonium contrahere inquit, id est per matrimoniale commercium cum muliere conjungi. Si igitur tua cum muliere commistio consociatio matrimonialis et benedictione, quae in matrimonium coëuntibus debetur, digna est, matrimonium illam nomina et observa uxorem; sin ne tantillae quidem benedictionis unquam capax fueris (quae enim aut qualis consecratio in iis, qui simul contra conditoris decretum, simul contra naturae legem conjunguntur, locum habeat?) quid Paulum in approbationem coelibis tui et peregrini matrimonii assumere audes? (Quodsi vel maxime quidam eunuchi, quibus scilicet testiculi exsecti, congredi cum uxore possint, tamen commistio illa tantum abest, ut libidinem exstinguat, ut eandem potius in femina accendat.)* Unde tandem sub poenae comminatione eunuchorum nuptias ipsi naturae adversas Leo prohibet constitutionem suam sic concludens: *Propterea sancimus, ut si quis eunuchorum ad matrimonium procedere comperiatur et ipse stupri poenae obnoxius sit, et qui sacerdos istiusmodi conjunctionem profanato sacrificio perficere ausus fuerit, sacerdotali dignitate denudetur* (si scilicet sciens ac prudens id fecerit). Ex quo facile apparet, quid respondendum sit ad quaestionem, an permittendum sit mulieri, ut eunucho nubat, quod enim praeceptis legum et fini conjugii adversatur et magnum secum trahit periculum, ne in adulterii peccatum femina postmodum prolabatur, id ei permittendum non esse, quilibet animadvertit. Bidembachius quidem in libr. de caus. matrim. p. 102. memorat, in consistorio Wirtembergensi 22. Jan. anno 1596. et 29. Mart. anno 1599. permissum fuisse mulieribus, ut frigidis et impotentibus nuberent, cum Abisag Sunamitis Davidi se associari fuerit passa, a quo tamen non est cognita. Sed praestat ejusmodi mulieres graviter monere, ne in poenitendas et in- XV. 234.
nuptas illas nuptias, adeoque in scortationis periculum sese praecipitent. Distinguendi tamen sunt ab eunuchis ac castratis spadones proprie et specialiter sic dicti, qui membris quidem generationi inservientibus integris praediti sunt, interim tamen ob vitium aliquod sanabile non generant, vel fascino, vel veneficio illigati a commixtione conjugali arceantur, cum enim utrisque Dei benedictione et medi-

eorum ope succurri possit, ideo non sunt a conjugio prohibendi, nisi malum penitus insanabile esse constet. Ulpianus l. si serva. 39. ff. de jur. dot.: *Si spadoni mulier nupserit, distinguendum arbitror, castratus fuerit, necne, ut in castrato dicas dotem non esse, in eo, qui castratus non est, quia est matrimonium, et dos et dotis actio est.* An vero malum sit sanabile vel desperatum, ad illius explorationem leges triennii tempus praestituerunt, qua de re infra plenius. De nuptiis *androgynorum* videatur Cypraeus de spons. c. 9. §. 13. n. 45. ubi disputat, a potiori sexu eos censendos et conjugium illis permittendum.

6. An leprosis matrimonium concedendum?

236. Quaestio 6. *An leprosis, epilepticis et simili morborum contagiosorum, abominabilium et incurabilium genere affectis matrimonium concedendum?* Diximus superius, ob tales morbos alterutri vel utrique parti supervenientes sponsalia dissolvi posse, ex quo promte colligitur, iis, qui tali morborum genere affecti sunt, non esse matrimonium concedendum. 1. *A sanctionis divinae auctoritate.* Deus ipse leprosos ab hominum consortio remotos vivere voluit, Levitic. 13, v. 4. cui sanctioni conformia sunt exempla *Miriam* sororis Moysis Numer. 12, v. 10. regis *Oziae* 2. Paral. 26, v. 19. eademque in bene constitutis rebuspublicis adhuc hodie merito observatur, cum non sit mere forensis constitutio. sed aliquid morale contineat. Herodotus libr. 1: *Apud Persas, qui lepra aut vitiligine infecti sunt, eos urbem ingredi non conceditur et cum aliis Persis consuetudinem habere.* 2. *A multiplici talium conjugiorum incommoditate,* tum respectu ipsorum *conjugum,* tum respectu *liberorum* ex tali copula progenitorum. Inter conjuges cohabitatio illa non potest non esse abominabilis et cum perpetuis jurgiis conjuncta. In liberos tales morbi utplurimum propagantur, quod cum manifesto reipublicae detrimento est conjunctum. Refert Hemmingius in loc. de conjug. p. 165. *Coronae civem quendam epilepsia laborantem duxisse uxorem et ex ea duodecim liberos sustulisse, in quibus omnibus paternus morbus ut hereditarius haeserat.* Nec est, quod urgeatur, *leprosos propter continuum impuri sanguinis pruritum in Venerem propensiores esse, ideoque remedium libidinis ipsis esse concedendum.* Qui enim lepra, elephantiasi, lue Gallica vel aliis ejusmodi contagiosis morbis correpti sunt, illi agnoscant, se per poenam illam divinitus immissam a conjugio excludi et ad coelibatum vocari, agnoscant igitur peccata sua eademque in vera poenitentia deplorent, continentiae donum divinitus sibi dari petant, jejuniis et abstinentia carnem mortificent et peccandi occasiones studiose devitent, memores versiculi:

Ores, casta legas, jejunes, otia vites,
Si servare velis corpora casta Deo.

Quamvis vero jus canonicum cap. Quoniam. 2. x. de conjugio leprosorum, conjugium sani cum leproso permittendum censeat, si scilicet sanus libera voluntate in illud consentiat, in quam sententiam etiam abit Bidembachius de caus. matrimon. p. 103. tamen recte statuunt Mentzerus de conjug. p. 108. et Cypraeus de sponsalib. c. 13. §. 65. non esse a Christiano magistratu tale conjugium concedendum, cum Deus ipse hanc conjunctionem aversetur, dum leprosum solitariam vitam agere jussit, cum reipublicae intersit, nuptias ejusmodi prohiberi, ne contagium illud latius serpat ac propagetur tandemque XV. 25. universam civitatem contaminet, denique cum *perire volens non sit audiendus,* l. 13. de appellat. quibus rationibus etiam illud addi potest, quod periculum sit, ne pars sana nuptiarum illarum, quas nimis incaute approbavit, tandem pertaesa ad alienos amores animum adjiciat et adulterii peccato illaqueetur. Si tamen morbi non sint contagiosi nec hereditarii, poterit conjugii ineundi facultas illis, qui ejusmodi malis correpti sunt, permitti, in quam sententiam Ludov. Vives in lib. de Christ. fem. sic scribit: *Etsi morbi quidam tetri sint horrendi et insanabiles, tamen si is sit utriusque affectus et benevolentia erga alterum, ut conjugium cupiant, impediendos esse non arbitror, dummodo a contagione nihil sit periculi.*

3. Qualitates status.

237. Ab impedimentis matrimonii respectu *qualitatum corporis* transitum facimus ad impedimenta respectu qualitatum *in vitae conditione et statu exteriori.* Jure canonico impedimentum matrimonii est *ordo ecclesiasticus,* qui enim in majoribus ordinibus et ecclesiae ministerio constituti sunt, illis matrimonii ineundi facultas lege ecclesiastica est adempta, sed ostendimus in tractat. de minist. ecclesiastic. impedimentum illud matrimonii non esse legitimum. Jure civili in iis, qui matrimonium contrahere cupiunt, requiritur status libertas, quia a justis nuptiis excluduntur servi, l. Proculus. 67. de jur. dot. l. cum ancillis. C. de incest. et inutil. nupt. l. 7. de agn. lib. quorum conjunctio ad individuam vitae consuetudinem vocatur *contubernium,* l. 12. §. 7. de instr. leg. interim tamen jure gentium justum matrimonium contraxisse dicuntur, licet jure civili non sit justum, hoc est non sortiatur effectus jure civili justis nuptiis concessos, atque eo respicit jus canonicum, quando inter servos justas nuptias agnoscit, tot. tit. x. de conjug. serv. Sed cum servitus illa, de qua jus civile tractat, in republica Christiana fere tota exoleverit, ideo inter impedimenta matrimonii servitus non potest numerari. *Ut in Christo non est servus nec liber* Galat. 3, v. 28. ita quoque ad verum et Deo gratum matrimonium nihil quidquam interest, sive servus sit, sive liber, qui illud contrahit, modo *in Domino* illud contrahat. Wesenbecius in parat. ff. de rit. nuptiar. num. 4: *Jure Romano nuptias justas et civiles constituere nequeunt, nisi qui cives Romani ac juris hujus participes sunt. Atqui civitatis jus penes servos non est, non igitur jure civili cum servo servave matrimonium consistit, maxime cum ex servo*

ventre ingenui familiae heredes nasci non possint, jure tamen gentium et naturae ejusmodi prohibitionem non esse, exemplum Abrahae docet, cui cum ancilla Agar vere fuit conjugium.

ARTICULUS POSTERIOR.

DE RELATA QUALITATUM IN PERSONIS MATRIMONIO COPULANDIS REQUISITARUM CONSIDERATIONE.

238. Vidimus hactenus qualitates personarum matrimonio conjungendarum *absolute* consideratas, hoc est quid in qualibet persona per se et seorsim requiratur, ut matrimonio habilis et idonea censeatur, quibus qui destituuntur, ab omni penitus matrimonio excluduntur. Sic eunuchi non solum a matrimonio cum certa aliqua persona contrahendo, sed in genere ab omni omnino conjugio cum quacunque persona arcentur. Consequens est, ut qualitates personarum matrimonio copulandarum consideremus *relate*, hoc est quid in personis invicem conjungendis ob mutuum earum respectum requiratur, ut legitime et honeste matrimonio jungi possint, quibus qualitatibus si qui destituuntur, illi non ab omni penitus matrimonio, sed duntaxat a conjugio cum certis quibusdam personis ineundo arceantur. Sic qui ob gradum aliquem cognationis cum certa quadam persona, cui nimia propinquitate junctus est, conjugium inire prohibetur, is non statim ab omni penitus matrimonio arcetur, sed liberam cum alia persona contrahendi potestatem retinet. Tales qualitates in personis matrimonio copulandis relate consideratis requisitae revocari possunt ad duo generalia capita, ne scilicet ejusmodi personae, de quarum maritatione quaeritur, sint *nimis propinquae nec nimium dispares.* Ac proinde duo matrimonii impedimenta hic constitui possunt, *nimia* scilicet *propinquitas ac nimia disparitas.* Nimiam propinquitatem esse impedimentum matrimonii, constat ex manifesta divini codicis sanctione, Levit. 18, v. 6: *Nullus ad propinquam carnis suae accedat ad revelandam nuditatem ejus*, quam sanctionem juris non solum forensis et Mosaici, sed etiam moralis ac perpetui inferius suo loco demonstrabimus. Cum enim conjuges per matrimonii vinculum fiant *una caro* Genes. 2, v. 24. Matth. 19, v. 6. inde divinae sapientiae conveniens visum non est, eos, qui propinquitate carnis iam ante conjuncti erant, per conjugium in unam carnem copulari. Nimiam disparitatem esse matrimonii impedimentum, itidem constat ex divina sanctione Deut. 7, v. 3: *Non junges te affinitate Cananaeis populis, filiam tuam non dabis filio ejus et filiam ejus non capies filio tuo*, quae constitutio quamvis sit juris forensis ad Israëliticum populum proprie spectans, tamen morale illius legis est perpetuum, ut suo manifestum fiet loco. Duae proinde hujus articuli statui possunt partes, quarum prior de *propinquitate* matrimonium impediente, posterior de *disparitate* legitimo matrimonio adversa tractabit.

PARS PRIOR.

DE PROPINQUITATE MATRIMONIUM IMPEDIENTE, UBI DE GRADUUM PROHIBITIONE TRACTATUR.

239. Ceterum ut de *propinquitate* matrimonium impediente rectius fieri possit judicium ac clarius elucescat, quae et qualis propinquitas matrimonio adversetur, cum sententiae plurimum ea de re varient, ideo docendi gratia propinquitatis illius statui possunt certae quaedam divisiones. Propinquitas juxta quosdam est triplex, vel *νόμου*, vel *πνεύματος*, vel *σαρκὸς ἢ φύσεως*, *legalis*, *spiritualis*, *naturalis*. Legalis est *ex adoptione;* spiritualis *ex compaternitate*; naturalis sive carnalis est vel *ex carnis propagatione*, unde consanguinitas, *vel ex carnis copulatione*, unde affinitas. Nos paulo plenius sic enumeramus: Propinquitas personarum, de quarum matrimoniali conjunctione quaeritur, est vel *honesta*, vel *inhonesta.* Honesta est vel *naturalis*, vel *voluntaria.* Naturalis, quae ab ipsa natura originem habet et in naturali conjunctione fundatur; voluntaria, quae a libera hominis voluntate originem trahit. Propinquitas naturalis spectatur in *consanguinitate*; voluntaria propinquitas est vel *matrimonialis*, vel *alterius generis.* Propinquitas voluntaria matrimonialis est et dicitur *affinitas;* propinquitas alterius generis est vel *spiritualis* et *ecclesiastica*, vel *legalis et politica.* Spiritualis et ecclesiastica propinquitas est vel *communis* omnium vere piorum ex uno eodemque Dei verbo et initiationis sacramento regenitorum, vel *specialis* inter susceptos ex lavacro baptismi et susceptores. Legalis et politica est *in adoptione* inter adoptantem et adoptivam. Inhonesta est vel *ex scortatione* et *adulterio*, vel ex *alio crimine*, de quibus propinquitatis speciebus omnibus et singulis porro disserendum erit.

1. Nimia propinquitas. — XV. 237.

240. A propinquitate *naturali*, cum ea vel maxime in impedimentis matrimonii spectanda sit, merito tractationis sumitur initium. Consistit ea, uti diximus, in *consanguinitate*, cujus simulacrum est *affinitas.* Consanguinitas definitur a Scholasticis, quod sit *vinculum personarum ab eodem stipite descendentium carnali propagatione contractum*, Blutfreundschaft, Magschaft. Notandum hoc loco, propinquitatis nomen hic paulo generalius accipi, quando enim proprie et distincte loquimur, tum *in linea adscendentium et descendentium* duntaxat est propinquitas; in *collateralibus* vero dicitur *συγγένεια*, et quando illa *συγγένεια* oritur ex linea masculina, dicitur *agnatio*, quando autem ex feminea

Propinquitas naturalis.

linea, vocatur *cognatio*, sicque *agnati* mihi sunt consanguinei patris mei, quia ex eodem sanguine per patrem descendunt, Germanice Schwerdmagen, die vom Schwerd; *cognati* mihi sunt consanguinei matris meae, quia ex eodem sanguine per matrem descendunt, Germanice Spielmagen, die von der Spindel. Sed haec vocabula plerumque confunduntur et generaliter usurpantur, praesertim in jure canonico, cognati enim generali appellatione saepe dicuntur, qui et agnati, non contra. Junius in app. explic. super Levit. thes. 17. consanguinitatem sic definit, quod sit *inita necessitudo ex communi fonte vel radice, ut Scriptura vocat, sanguinis per se citra voluntatem a natura obligans communiter.* Dicitur consanguinitas a communi sanguine, cum sit quasi unius et ejusdem sanguinis communio. Bellarminus definitioni consanguinitatis a Scholasticis formatae addidit hanc restrictionem, *ita ut omnes eundem sanguinem participent et ad unum stipitem reducantur*, de matr. c. 25. Quamvis vero haec verba sano sensu accepta admitti possint, tamen dubio procul ex Bellarmini intentione hoc in recessu habent, quod cognatio extendat se usque ad quartum gradum inclusive, in quo eadem penitus exspiret, qua de re quid statuendum sit, infra videbimus. Consanguinei ergo sunt, qui ab uno communi parente tanquam stipite orti et prognati sanguinis necessitudine invicem junguntur ac *lineis et gradibus* discernuntur, Germanice Blutsfreunde, Blutsverwandten. *Stipes* sive *stirps* est persona, a qua illi, de quorum naturali propinquitate quaeritur, originem ducunt, vel est communis ille parens, qui cognationi ac propinquitati aliquorum causam praebuit, Germanice ein Stamm, ubi notandum juxta jurisconsultorum regulam, *masculinum genus etiam complecti femininum*, neque enim tantum communis aliquis pater, sed etiam mater cognationi originem praebet. Stipitis sive stirpis appellatio, uti cuilibet manifestum, communi illi parenti metaphorice tribuitur. Ut enim ab uno stipite sive trunco plures oriuntur rami, ex quibus alii postmodum subnascuntur, qui omnes ejusdem cum stipite sunt naturae, et succum ac vitam ab eodem participantes naturali propinquitate eidem conjun-
XV. 238. guntur; sic ex uno communi patre filii et ex his nepotes propagantur, qui carnis propinquitate sive consanguinitate invicem juncti censentur, ex qua metaphora etiam originem ducit illud, quod propinquitas illa consanguinitatis *arbor* appellatur. Quidam monent, stipitem esse triplicem, vel communem *omnium hominum*, qualis est Adam; vel *alicujus gentis ac familiae*, qualis est Jacob respectu populi Israëlitici; vel *duorum aut plurium proxime cognatorum*, de quorum propinquitate quaeritur, ubi notandum, non ob propinquitatem ad stipitem communem omnium hominum vel certae alicujus familiae, sed duntaxat ob proximam duorum vel plurium cum particulari quodam stipite propinquitatem matrimonium prohiberi, unde Baldus in l. Lucius. ff. de pet. hered. et ex eo Carerius libr. 2. de spons. et matrim. c. 2. consanguinitatis definitioni hoc adjiciunt, quod sit vinculum personarum ab eodem stipite *propinquo* descendentium, quae propinquitas, quam late se extendat, ex tractatu de prohibitione graduum manifestum erit.

241. Duo enim ad impedimentum hoc matrimonii recte explicandum et pernoscendum sunt necessaria, *graduum* scilicet *supputatio et graduum prohibitio.* De prohibitione graduum nihil tradi vel cognosci potest, nisi prius eorum supputatio cognoscatur. Gradus *διάστημα est personarum singulis generationibus propagatarum mutua distantia.* Canonistis gradus vel est *habitudo distantium personarum, qua cognoscitur, quota generationis vel cognationis distantia duae personae inter se differant*; vel est *intervallum, quo cognoscitur personarum, de quarum cognatione quaeritur, inter se propinquitas et distantia. Jurisconsultis est series generationis et cognationis, vel est generatio personae*, Germanice ein Glied, ubi neminem turbet, in descriptione gradus mentionem fieri *generationis.* Agimus enim hic de propinquitate consanguinitatis, quae per generationes oritur, qui vero in affinitate statuuntur gradus (de quibus inferius dispiciemus), illi non propagatione generis ac sanguinis, sed factis nuptiis contrahuntur. Appellatio graduum metaphorica est a similitudine scalarum deducta. Quemadmodum enim scalas conscensuri non ab infimo gradu ad summum transilimus, sed certo ordine progredientes a gradu infimo ad proximum et sic consequenter ad summum adscendimus eodemque ordine iterum descendimus; sic propinquitatem personarum, de quarum conjunctione quaeritur, investigaturi a persona, de qua instituitur quaestio, ad generationem proximam, et sic consequenter usque ad communem stipitem adscendimus ac vicissim per gradus generationum ad personam alteram, de cujus matrimonio agitur, ordine descendimus. l. Jurisconsultus. 10. §. 10: *Gradus dicti sunt a similitudine scalarum locorumve proclivium, quos ita ingredimur, ut a proximo in proximum, id est in eum, qui quasi ex eo nascitur, transeamus.*

242. Quia vero generationis et cognationis est certus ordo, cum consanguinei sint vel majores, vel posteri, vel collaterales, inde ad commodiorem graduum supputationem statuuntur certae lineae, juxta quas regulae de supputatione et prohibitione graduum informantur. Definitur linea, *quod sit ordinata collectio personarum consanguinitate conjunctarum ab eodem stipite descendentium diversos gradus continens et numeros graduum monstrans*, l. Jurisconsultus. §. sed ex laterib. ff. de gradibus; vel quod sit *personarum, de quarum cognatione quaeritur, justa et ordine per generationes disposita series*, vel quod sit *series graduum.* Metaphoram petitam esse volunt a lineis fabrorum, ut enim illi lineas pingunt, quarum ductum in aedificando sequuntur, ne aberrent; sic in cognationis examine ordines cognatorum describimus, ut eos intuiti et

gradibus et numero absque errore eosdem discernamus. Ea omnium consensu statuitur duplex, *recta et obliqua*. Recta, alias *perpendicularis, est, quae recta progreditur sive sursum ad personas superiores, sive deorsum ad personas inferiores*, est enim vel *adscendens* vel *descendens*. Adscendens linea est, *quando sursum recta progrediendo ab aliqua persona generata ad majores adscenditur*. Adscendentes personae sunt: *1. pater et mater, 2. avus et avia, 3. proavus et proavia, 4. abavus et abavia, 5. atavus et atavia, 6. tritavus et tritavia, 7. quadritavus et quadritavia*. Qui ultra hos gradus adscendunt, generali appellatione vocantur *majores*, Vorfahren, Voreltern. Descendens linea est, *quando deorsum recta progrediendo a persona aliqua generante ad inferiores, quae per generationem ex ea originem traxerint, descenditur*. Descendentes personae sunt: *1. filius et filia, 2. nepos et neptis, 3. pronepos et proneptis, 4. abnepos et abneptis, 5. atnepos et atneptis, 6. trinepos et trineptis, 7. quadrinepos et quadrineptis*. Qui infra hos gradus descendunt, generali appellatione vocantur *posteri vel minores*, Nachkommen. Luc. 3. ponitur recta linea genealogiae seu majorum Christi in serie *adscendentium* usque ad Adamum, Matth. 1. ponitur linea *descendentium* ab Abrahamo et Davide usque ad Christum. Obliqua linea, alias *transversa*, seu *collateralis* dicta, est, *quae ad duo latera, dextrum et sinistrum, se diffundit*. Quando enim ex uno stipite duo vel plures filii oriuntur et ex illis rursus in suas distinctas lineas propagantur posteri, tunc illi inter se mutuo collati vocantur *collaterales*. Dividitur linea collateralis in *aequalem* et *inaequalem*. Aequalis est, *cum latera utrinque sunt aequalia, vel cum est aequalis distantia a stipite*, hoc est cum utraque persona collateralium a communi stipite pari intervallo distat. Sic Dina et Josephus, soror ac frater, aequali diastemate a parente Jacobo distant. Inaequalis linea est, *cum latera sunt inaequalia, vel cum est inaequalis distantia a stipite*, hoc est cum alter collateralium a communi stipite longius, alter propius abest, ut Manasse Josephi filius a Jacobo avo longius abest quam Dina. In linea aequali est distantia aequalis, in linea vero inaequali est distantia inaequalis. Distantia inaequalis notatur appellatione *gradus simplicis*, distantia aequalis notatur appellatione *gradus duplicati*. Sic patrueles dicuntur distare gradu secundo duplicato; patruus et fratris filius distant gradu secundo simplice. In linea etiam collaterali inaequali alii dicuntur *superiores*, alii *inferiores*, quorum illi parentum, hi liberorum vicem sustinere dicuntur.

Affinitatis genera. 243. Proximum jam esset, expositis graduum ac linearum tum definitionibus, tum divisionibus, ad *supputationem graduum* accedere, sed duo prius praemittenda videntur. Primo *affinitatis definitio ac divisiones*, quia affinitas est veluti quoddam simulacrum consanguinitatis; secundo *consanguineorum et affinium appellationes*. Affinitas definitur, *quod sit vinculum certarum personarum novis nuptiis contractum*. Alii definiunt hoc modo: Affinitas est *necessitudo acquisita voluntate et consensu contrahentium ad voluntariam naturae obligationem per conjugium obstringens singulariter et consanguinitatem imitans*, Germanice Schwägerschaft. Thomas part. 3. quaest. 53. artic. 3. sic definit: Affinitas est *proximitas ex conjunctione maris et feminae orta omni parentela sive cognatione carens*. XV. 240. Appellationis ratio inde deducta est, quod duae cognationes, quae inter se diversae sunt, per nuptias copulantur et altera ad alterius fines accedit, Modestinus. l. Non facile. 4. §. sed quoniam. ff. de gradibus et affinibus. Affines ergo sunt, qui *non sanguinis, sed sola nuptiarum necessitudine*, non per propagationem, sed per unionem duorum in carnem unam junguntur. Qui enim unius conjugum, mariti scilicet vel uxoris consanguinei sunt, nuptiis contractis alteri conjugum fiunt affines, hoc est consanguinei mariti fiunt affines uxoris et consanguinei uxoris fiunt affines mariti; ratio pendet ex eo, quia maritus et uxor, per conjugium fiunt *una caro*. Proprie igitur affinitas matrimonium impediens est tantum inter unum conjugem et alterius consanguineos. Quamvis enim cognati mariti et cognati uxoris, sive utriusque conjugis consanguinei habeantur et dicantur inter se affines, tamen affinitas illa non est ita comparata, ut matrimonium impedire possit, unde in descriptione affinitatis et affinium notanter additum fuit, *consanguineos mariti vel uxoris per nuptias alteri conjugum*, non autem consanguineis alterius conjugis *affines fieri*. Interim tamen in generali affinitatis acceptione tria numerari solent ejusdem genera, de quibus usitata ac celebrata est regula canonistarum: *Persona addita personae per carnis copulam mutat genus attingentiae, sed non gradum*. Et apud Thomam exstat hic versiculus:

Mutat nupta genus, sed generata gradum.

Ex tribus illis affinitatis generibus primum duntaxat est affinitas proprie dicta matrimonium impediens, duo posteriora nec affinitatem proprie dictam conciliant, nec nuptias impediunt. Primum affinitatis genus est, quod *mediante una persona contrahitur*, vel, ut alii definiunt, quod una persona per matrimonialem conjunctionem alteri personae addita constituit. Quando enim quispiam matrimonium contrahit, tunc illius personae, cum qua contrahit, consanguinei redduntur ipsi affines. Sicque mediante una persona, conjuge scilicet, inter maritum et uxoris consanguineos, ac vice versa inter uxorem et mariti consanguineos affinitas contrahitur. Sic nuptiis inter Jacobum et Rachelem contractis frater Jacobi Esavus fit Rachelis affinis in primo affinitatis genere, et vicissim soror Rachelis Lea fit affinis Jacobi itidem in primo genere affinitatis. Secundum genus affinitatis est, *quod mediantibus duabus personis contrahitur, vel quod per personam primo generi affinitatis redditam constituitur*. Tertium

genus affinitatis est, *quod mediantibus tribus personis contrahitur, vel quod per personam secundo generi affinitatis additam constituitur.* Ex Graeco Mahalon et Chelion, duo fratres, duxerunt uxores Moabiticas, Chelion Orpham, Mahalon Ruth, Ruth. 1, v. 4. Per hoc conjugium Ruth facta est affinis Chelionis in primo genere affinitatis mediante una persona, scilicet Mahalone. Mortuo Mahalone Ruth nupsit Boozo, Ruth. 4, v. 10. Booz igitur fit affinis Chelionis in secundo genere affinitatis mediantibus duabus personis, Ruth scilicet et Mahalone. Quodsi mortua Ruth Booz aliam duxisset conjugem, tunc illa fuisset affinis Chelionis in tertio genere affinitatis mediantibus tribus personis, Booz scilicet, Ruth et Mahalone. Sic ergo si frater meus uxorem ducat, illa fit mihi affinis in *primo genere* affinitatis. Si fratre meo demortuo relicta ejus vidua nubat alteri, atque ita primo generi addatur alia persona per copulam, id vocant *secundum genus* affinitatis. Si secundo generi adhuc alia persona addatur, utpote si relicta vidua fratris mei mortua maritus ejus secundus ducat aliam, ea fit affinis in *tertio* affinitatis genere.

244. De primo affinitatis genere omnes consentiunt, sed de secundo et tertio genere quidam
XV. 241. paulo aliter disserunt. Existimant enim, secundum affinitatis genus nasci ex eo, quando uxoris meae consanguineus primo genere affinitatis mihi junctus nuptias contrahit, tunc enim ipsius uxor secundo affinitatis genere secundum illorum sententiam mihi jungitur. Sic Ruben et Dina sunt fratres. Hemor ducit Dinam, sicque Ruben est Hemori in primo affinitatis gradu junctus. Ruben vero ducit Saram, quam Hemori in secundo affinitatis genere volunt conjungi, cum addatur persona per matrimonialem conjunctionem primo affinitatis generi. Quidam sic distinguunt affinitatis genera: Primum est, *quo cognati uxoris sunt viro affines, et cognati viri sunt affines uxoris;* secundum, *quo affines uxoris ex aliis nuptiis jam sunt viro affines, et ita affines viri sunt uxoris affines;* tertium, *quo affines affinium inter se affines dicuntur*, ut secunda uxor ejus, qui uxorem habuit meam privignam, tertio affinitatis genere mihi adjacet. Est enim affinis privigna mihi in primo genere, privignae vir secundo. Nam quia affinis privigna est, vir est affinis, et altera hujus uxor est affinis mihi in tertio, quia vir ejus in secundo affinis est. Juxta quorundam sententiam oritur etiam in eo casu *secundum affinitatis genus*, quando pater viduus filium habens ducit viduae filiam, tunc enim filium vidui fieri affinem novercae filiae in secundo genere affinitatis statuunt, mediantibus scilicet duabus personis, patre et superinducta noverca. Sed cum inter liberos vidui ac viduae novis nuptiis conjunctorum deficiat novum matrimonium, quod omnis affinitatis est principium, ideo novum genus attingentiae et affinitatis hic oriri alii negant, commodius igitur censent statuere, quod eodem genere et gradu affinitatis, quo affinis primi generis me attingit, etiam uxor ejus me attingat, cum uxor illa facta sit cum ipso una caro. Sic quia uxoris frater est mihi affinis in primo genere, ideo etiam ipsius uxor est mihi affinis in primo genere. Quidquid sit, cum secundi et tertii generis affinitas nullum objiciat nuptiis ἐμπόδισμα, ideo non est, quod de ea pluribus agatur. De gradibus etiam et lineis in affinitate non est, quod multum simus soliciti, quia ut Modestinus d. l. inquit §. 5: *Gradus affinitati nulli sunt, quia affines ab affinibus non generantur.* Quia tamen affinitas est simulacrum quoddam consanguinitatis, ideo similitudine quadam gradus et lineae in affinitate statuuntur, ac eodem modo, quo in consanguinitate numerantur, ubi traditur haec generalis regula: *Quo gradu quis est consanguineus uxori, eo gradu fit affinis illius marito, et vice versa, quo gradu quis est consanguineus marito, eo gradu fit affinis illius uxori.*

245. Appellationes *consanguineorum et affinium* nosse utile est, tum ut legentes vel audientes appellationem aliquam cognationis recte statuere possimus, quotus sit gradus, tum ut de gradu aliquo cognationis quaesiti commoda appellatione eum exprimere possimus. Prius autem consanguineorum, postea affinium appellationes praecipuas enumerabimus. Consanguinei, uti dictum, vel in linea *recta*, vel *collaterali* sunt positi. Linea recta est vel *adscendentium*, vel *descendentium*. In linea adscendentium occurrunt hae appellationes: *1. Pater* a Graeco ὁ πατήρ, quod grammatici quidam dictum volunt quasi σπατήρ a σπείρω, quidam παρὰ τὸ παῖδας τηρεῖν, quidam παρὰ τὸ πατεῖν ἐν συνουσίᾳ, quorum omnium ματαιοπονίαν Henr. Stephanus merito irridet. Hebr. אָב a propenso in filios affectu sic dictus, radix enim est אָבָה *voluit, delectatus fuit*; ἀββᾶ, quod exstat Marc. 14, v. 36. Rom. 8, v. 15. Galat. 4, v. 6. est ex Arabico אבאי *pater meus*, Germanice Vater. *Mater* ex Graeco ἡ μήτηρ, Dor. μάτηρ, quod Eustathius deducit a μάω, quod est ζητῶ, ὅτι μήτηρ ἐστὶν ἡ μαστεύουσα τὰ πρὸς τὴν τροφὴν τοῖς κυηθεῖσι. Hebr. אֵם, Germanice Mutter. XV
Notandum hoc loco, *patris matrisque* nomine apud Hebraeos interdum vocari *avum et aviam*, sic Dan. 5, v. 2. vocatur Nabuchodonosor pater Balthasaris, cum tamen esset ejus avus, ut notat Hieronymus in comm. cujus observationis usus infra sese offeret non contemnendus. *2. Avus*, πάππος a πάππα, quae est vox puerorum balbutientium, qua patrem compellant. Rab. זָקֵן *senex*. Arab. גַּד, Germ. Großvater, Anherr, Herrlein. *Avia*, ἡ μάμμη vel μαμμία ἡ τήθη, Rab. זְקֵנָה, Arab. גַּדָּה, Großmutter, Anfrau, Fräulein. Est autem avus duplex, *paternus*, patris scilicet pater, πάππος ὁ πρὸς πατρός, προπάτωρ, πατροπάτωρ, πατρὸς πατήρ Homero dictus, der Großvater vom Vater her; *maternus*, matris scilicet pater, πάππος ὁ πρὸς μητρός, μητροπάτωρ, der Großvater von der Mutter her. Sic et *avia paterna* πατρομήτηρ, *avia materna* μητρομήτηρ. *Πάππος* absolute positum censetur de avo paterno potius dictum. *3. Proavus*, avi pater, πρόπαππος, ὁ πάππου πατήρ (Plato de legg.) παππεπίπαππος (apud

Philonidem, quod vocabulum tamen Pollux improbat), τριτοπάτωρ, Eltervater, Oldvater, Uranherrlein. *Proavia*, avi mater, προμάμμη, προτήθη, Eltermutter, Anfräulein. Huc usque adscendunt, die vier Ahnen, ut in vernacula nostra lingua series generationum appellantur. 4. *Abavus*, ἀπόπαππος, ἐπίπαππος, Arab. גַּד תָּאלֵת, avus tertius, Oberältervater, Oberherrlein, Eltervaters Vater, des Großvaters Großvater. *Abavia*, ἐπιτήθη, Pollux, ἡ δὲ πάππου ἢ τήθης μήτηρ, inquit, προτήθη καὶ οἱ τούτων γονεῖς ἐπίπαππός τε καὶ ἐπιτήθη, Oberältermutter, Oberfräulein. 5. *Atavus*, pater abavi, δίσπαππος, vel ut alii volunt διόπαππος, Vorobereltervater, Eltervaters Großvater, des Großvaters Uröhne. *Atavia*, διστήθη, Vorobereltermutter, der Eltermutter Großmutter. 6. *Tritavus*, abavi avus, tertii avi pater, τρίπαππος, des Oberältervaters Großvater. *Tritavia*, abavi avia, tertii avi avia, des Oberältervaters Großmutter. 7. Quidam addunt *quadritavum*, tritavi scilicet patrem. Qui ultra hos gradus adscendunt, vocantur generali appellatione *majores*, πρόγονοι, προπάτορες, γενάρχαι, die Vorfahren, Voreltern.

-en- 246. In linea *descendentium* habentur ejusmodi appellationes: *1. Filius*, υἱός, τέκνον, בֵּן a בָּנָה *aedificavit*, quia est quasi aedificium et structura parentum quoad generationem et educationem, quam metaphoricam appellationem pluribus diducit Plautus in Mostellaria. Item בַּר a rad. בָּרָה *elegit*, ut notet delectum et dilectum filium; נִין Gen. 21, v. 23. der Sohn. *Filia*, θυγάτηρ, Hebr. בַּת pro בָּנַת eliso נ, die Tochter. *2. Nepos*, υἱωνός, ἔγγονος, ἔκγονος, ἀπόγονος. נֶכֶד Gen. 21, v. 23: *Ut non intendas fallaciam mihi et filio meo* וּלְנֶכְדִּי, *et nepoti meo*. Targ. וּלְבַר בְּרִי, *et filio filii mei*. Arab. חַפִּיד Neffe, Kindessohn, Sohnskind, Tochterkind, Enkel, quod est a Graeco ἔγγονος. *Neptis* υἱωνή, ἐκγόνη, ἐγγόνη, Neffin, Nifftel, Kindstochter. Notandum hoc loco, Hebraeos per synecdochen בֵּן vocare *nepotem et* בַּת *neptim*, quia enim patrem genuit, etiam filium sive filiam ejus genuisse censetur. Gen. 29, v. 5: *Nostisne Laban* בֶּן, *filium*, *Nahor*, hoc est nepotem, fuit enim filius Bathuelis. 2. Sam. 19, v. 24. Mephiboseth dicitur בֶּן, *filius*, *Saulis*, cum fuerit filius Jonathan filii Saulis. Exod. 2, v. 1: *Abiit quidam de domo Levi et duxit* בַּת, *filiam*, *Levi ex posteritate Levi ortam*. 2. Paral. 11, v. 18. uxor Rehabeami Abihael vocatur *filia Eliabi Isaidae*,
3. cujus erat neptis, ** Gen. 24, v. 48. vocatur *filia fratris Abrahae* id est Nahoris, cum tamen fuerit filia Bathuelis, Nahoris vero neptis v. 24. et 47. *Filii filiorum* habentur ut *filii* ac nepotes avorum potius quam filiorum, id est patrum dicuntur *filii*, praesertim quando avi erant patribus notiores. Gen. 31, v. 28: *Non permisisti, ut oscularer filios meos*, id est nepotes, *et filias*. *Athalia* vocatur *filia Amri* 2. Reg. 8, v. 26. cum fuerit ejus neptis, quia erat filia Achabi v. 18. Achabus autem erat filius Amri 1. Reg. 16, v. 29. Serubabel Esdr. 3, v. 2. dicitur *filius Sealthielis*, cum fuerit ejus nepos, 1. Paral. 3, v. 19. ** Est vero observationis hujus usus longe maximus in quaestione de prohibitis gradibus. *3. Pronepos*, nepotis filius, προέκγονος, Unterneffe, Enkelssohn, Kindeskinder Sohn. *Proneptis* nepotis filia, προεκγόνη, Unterneffin, Enkelstochter, meines Sohns oder Tochter Sohns Tochter Kinder. *4. Abnepos*, nepotis nepos, ἀπέγγονος, Nachneffe, Enkels Enkel, der dritte Enkel. *Abneptis*, nepotis neptis, ἀπεγγόνη, Nachneffin. Hebraeis pronepotes et abnepotes dicuntur שִׁלֵּשִׁים וְרִבֵּעִים *tertii et quarti* sive, ut Targum reddidit, *tertia et quarta generatio*. Exod. 20, v. 5. *5. Atnepos*, pronepotis nepos, διέγγονος, Vornachneffe, der vierte Enkel. *Atneptis*, proneptis neptis, διεγγόνη, Vornachneffin. *6. Trinepos*, abnepotis nepos, τριέγγονος. *Trineptis*, abnepotis neptis, τριεγγόνη. 7. Quidam addunt *quadrinepotem*. Qui infra gradus descendunt, generali appellatione vocantur *minores*, *posteri*, μεταγενέστεροι, ἐπίγονοι, ἀπόγονοι. אַחֲרִית, *posteritas*, die Nachkommen, Nachkömmling, Unterkinder, Kindskinder.

247. In linea *collaterali aequali* quidam gradus habent peculiares appellationes, quidam periphrastice describuntur. In *primo* collateralis lineae aequalis *gradu* occurrunt *fratres et sorores*, Geschwister. *Frater* quasi fere alter, ἀδελφός, nomine generaliter accepto, אָח a *conjunctione* sive *consociatione* dictus, Bruder. *Soror* dicta quasi seorsim nascens, quod separetur ab ea domo, in qua nata est, Labeo apud Gellium lib. 3. c. 10. Graece ἀδελφή, ὅμαιμος, ὁμαίμων, συνομαίμων, κάσις, quod et fratrem et sororem significat, אָחוֹת mutata ה radicali tertia in ו, Schwester. In sacris literis fratres dicuntur potissimum sex modis: *1. Natura*, quae sunt ejusdem parentis Gen. 4, v. 2. *2. Cognatione*, Genes. 14, v. 14. 2. Reg. 10, v. 13. Matth. 13, v. 55. *3. Gente*, Levit. 19, v. 17. Num. 25, v. 18. Deut. 3, v. 18. *4. Spirituali conjunctione*, Psalm. 22, v. 23. Jer. 31, v. 34. *5. Jure humanitatis, patriae vicinitatis* etc. Gen. 19, v. 7. Exod. 10, v. 23. *6. Disciplinae communione*, 1. Chron. 25, v. 7. sed hic agitur de fratribus, qui natura tales sunt. Illi vero sunt triplices: *1. Germani*, ἀμφιθαλεῖς, αὐτάδελφοι, αὐτοκασίγνητοι, ὁμογενεῖς, Brüder von voller Geburt. *2. Agnati*, ex eodem patre, ὁμοπάτριοι, ὁμοπάτορες, πατράδελφοι, Halbbrüder vom Vater. *3. Uterini*, ex eadem matre, ὁμογάστριοι, ὁμομήτορες, ὁμομήτριοι, μητράδελφοι, κασίγνητοι, et vocabulo proprie ac specifice accepto ἀδελφοί, est enim ἀδελφός formatum a δελφύς, quod uterum significat, Halbbrüder von der Mutter. Qui dichotomiis delectantur, dicere possunt, fratres sunt vel ὁμογενεῖς καὶ ἀμφιθαλεῖς, *consanguinei* ex utroque parente, vel ἑτεροθαλεῖς καὶ ἑτερογενεῖς, qui alterutrius tantum parentis sunt germen, iique vel sunt πατράδελφοι, *ex uno patre*, sed diversis matribus; vel μητράδελφοι, *ex una matre* et diversis patribus. Idem de sororibus judicium. Est enim aliqua alteri soror vel *ex toto*, vel *ex parte*. Ex toto, id est ex patre et matre simul, XV. 244.
vocatur αὐτοκασιγνήτη; ex parte vel *patris tantum*, quae dicitur ὁμοπατρία ἀδελφή, vel *matris tantum*,

2. In linea collaterali. 1. Aequali.

quae dicitur ὁμομητρία ἀδελφή. Cajetanus verba Abrahae de conjuge sua Sara Gen. 20, v. 12: *Vere soror mea, filia patris mei est, veruntamen non filia matris meae*, exponit de fraternitate secundi generis, quod Sara ex eodem patre proximo, Thare scilicet, sed ex alia matre fuerit genita, de qua interpretatione quid sit statuendum, inferius dispiciemus. Notandum hoc loco, *fratris* nomen accipi quandoque pro filio fratris, sive, ut loquuntur, nepote ex fratre Gen. 13. ac *sororis* nomen accipi pro patruelis filia, sive, ut loquuntur, nepti ex patruele Gen. 26, v. 7. cujus observationis in exemplis contra prohibitionem graduum pugnare visis est usus maximus. In *secundo gradu* lineae aequalis occurrunt fratrum et sororum liberi, Geschwisterkinder, generali appellatione sic vocati. Et quidem duorum fratrum liberi vocantur *patrueles*. Liberi masculi *patrueles fratres*, femellae *patrueles sorores*. Duarum sororum liberi dicuntur *consobrini*, quasi consororini. Fratris et sororis liberi vocantur *amitini* vel *matrueles*, ex fratre matris progeniti. Ludov. Vives in comment. lib. 15. August. de civit. Dei cap. 16. Hemmingius pag. 62. statuit, si sint ex duobus fratribus masculo et femina, illum *consobrinum*, hunc *amitinum* dici, vulgus autem communi appellatione illos omnes vocat *consobrinos*. Graecis ἀνεψιοί, αὐτανέψιοι, ἐξάδελφοι. Consobrina vel patruelis vocatur ἀνεψιά. **Tob. 1, v. 24. dicit Tobias de Achiacharo: ἦν δὲ ἐξάδελφός μου, *erat meus patruelis.*** Utuntur etiam quandoque periphrasi, ὁ πρὸς πατρὸς ἀνεψιός, ὁ πρὸς μητρὸς ἀνεψιός. Matrueles Ulpianus l. 1. ad leg. Pompon. de parricid. vocat ἀδελφιδοῦς ἐκ γυναικῶν. Dicuntur etiam ἀνεψιοὶ ἐκ μητραδέλφων. Patrueles dici possunt ἀδελφιδοῖ ἐξ ἀνδρῶν. Nomen ἀνεψιός ab apostolo Coloss. 4, v. 10. usurpatum Lutherus reddidit Neffe. Hebr. generaliter appellantur דּוֹדִים ab *amoris affectu* sic dicti. Patruelis dicitur יֶלֶד עַמִּי. In *tertio gradu* lineae aequalis sunt patruelium et consobrinorum liberi, qui vocantur *sobrini*, ἀνεψιάδαι, Arab. אַחְפִּים, die andern von Geschwisterkinder, Nächstvorgeschwisterkinder, Geschwisterneffen. In *quarto gradu* lineae aequalis sunt liberi sobrinorum vel consobrinorum nepotes, Nächstgeschwisterunterkinder, Geschwisterunterneffen, qui ut et reliqui inferiores non habent proprias appellationes, sed periphrastice circumscribuntur.

2. Inaequali. 248. In linea collaterali *inaequali* potiores appellationes hae sunt: 1. In *secundo gradu* inter *agnatos* proprie dictos (hoc est paterni sanguinis conjunctione nobis propinquos) patris mei frater vel avi paterni filius vocatur *patruus*, ex eo sic dictus, quod sit loco patris, θεῖος πρὸς πατρός, πατράδελφος, πάτρως, πατροκασίγνητος, Hebr. דּוֹד, 1. Sam. 10, v. 15. דּוֹד, *patruus, Saulis*, Targum אֲחָבוּהִי, *frater patris ipsius*. Jerem. 32, v. 12: *Ante oculos Hannaniel* דֹּדִי, *patrui mei*, Targ. אַח אֲבָא *fratris patris mei*. Chald. חֲבִיב, Germ. Vetter. Patris mei soror vel avi paterni filia vocatur *amita*, quasi dicat a me tertia a patre meo amata πατράδελφη ἡ πρὸς πατρὸς θεία, τηθίς πατρῴα, Hebr. דּוֹדָה, Exod. 6, v. 20: *Accepit Amram Jochabed* דֹּדָתוֹ, Targ. אֲחָתָה אֲבוּהִי, *sororem fratris sui, sibi in uxorem;* item עֲמָּרָה, German. ein Base oder Wase. Inter *cognatos* proprie dictos, hoc est materni sanguinis conjunctione nobis propinquos, matris meae frater vel avi materni filius vocatur *avunculus* θεῖος πρὸς μητρός, μητράδελφος, μήτρως. Hebraeis מְסָרֵף, dictus ex eo, quod XV.
pararet olim regi rogum, tanquam praecipuus ex cognatis, cum reges olim comburerentur, ut conveniat cum rad. שָׂרַף, *incendit*. Amos. 6, v. 10. Germ. Oheim. Matris soror vel avi materni filia vocatur *Matertera*, ex eo sic dicta, quod sit matris loco, *mater altera*, μητροκασιγνήτη, μητραδέλφη, θεία πρὸς μητρός, τηθίς μητρῴα. German. Muhme oder Medder. 2. In *tertio gradu* inter agnatos avi mei frater vocatur *patruus magnus*, Großvetter, ubi nota, patrui magni filium peculiari appellatione vocari *sobrino propiorem*. Avi mei soror vocatur *amita magna* Großwase. Inter cognatos aviae frater dicitur *avunculus magnus*, Großoheim. Aviae soror vocatur *matertera magna*, Großmuhme oder Medder. 3. In *quarto gradu* inter agnatos proavi mei frater vocatur *propatruus* vel *patruus major*, mein Obervetter. Proavi soror est *proamita* vel *amita major*, Oberwase. Inter cognatos proaviae frater vocatur *proavunculus* seu *avunculus major*, der Oberoheim. Proaviae soror vocatur *promatertera* seu *matertera major*, Obermuhme, Obermedder. 4. In *quinto gradu* inter agnatos abavi mei frater vocatur *abpatruus* vel *patruus maximus*, Vorobervetter, Urobervetter. Abavi mei soror appellatur *abamita vel amita maxima*, Uroberwase. Inter cognatos abaviae frater appellatur *abavunculus vel avunculus maximus*, Uroberoheim. Abaviae meae soror vocatur *abmatertera* vel *matertera maxima*, Urobermuhme oder Medder. Ulterius speciales appellationes desiderantur, sicut etiam in correlativo respectu peculiares appellationes non habentur, sed periphrastica circumscriptione utimur. Sic qui me vocat patruum, eum appello fratris filium; qui me vocat avunculum, eum voco matris filium. Qui me vocat patruum magnum, eum appello fratris mei nepotem; qui me appellat avunculum magnum, eum voco sororis meae vel ex sorore nepotem; et sic consequenter, ubi tamen notandum, etiam fratris filium quandoque vocari ex fratre nepotem et sororis filium nepotem ex sorore, quod a Latinae linguae proprietate paulo alienius esse quidam censent.

249. Enumeratis potioribus consanguineorum appellationibus consequens est, ut etiam *affinium* nomina recenseamus. Modestinus l. Non facile. 4. §. Nomina. ff. de gradib. et adfinib. hasce affinium appellationes affert: *Socer*, *socrus*, *gener*, *nurus*, *noverca*, *vitricus*, *privignus*, *privigna*, *levir*, *glos*. 1. In linea *adscendente*. Viri pater uxorisque *socer*, mater eorum *socrus* appellatur, cum apud Graecos viri pater ἑκυρός, mater ἑκυρά, uxoris pater πενθερός et mater πενθερά vocetur. Dicitur etiam socer ἐδνωτής, κηδεστής. Hebraeis socer dicitur חוֹתֵן *a desponsatione filiae*, Chald. חֲמוּהִי quod

Appellationes affinium

tantum cum affixis usurpatur, Rabin. נְשׁוּא ex eo sic dictus, quod filiam suam alteri elocaverit vel in uxorem dederit. Socrus dicitur חוֹתֶנֶת, Chaldaice חֲמוֹת, Germanice Schweervater, Schwiegermutter. Mariti vel uxoris avus vocatur *prosocer*, *socer magnus*, Elternschweer, Großschweer. Avia vero *prosocrus vel socrus magna*, Elternschwieger, Großschwieger. Hebraei retinent priorem appellationem. Numer. 10, v. 29: *Dixit Moyses ad Hobab filium Reguel Midianitae* חֹתֵן, *socerum*, *Moysis*, ut referatur ad Hobabum, vel etiam soceri, ut referatur ad Raguelem. Hobab, qui et Jethro dictus, fuit filius Reguelis, ejus filiam duxit Moyses, fuit igitur Jethro socer seu pater et Reguel socer magnus seu avus uxoris Moysis, vocatur pater, quia etiam avus Hebr. pater dicitur, sponsi ac sponsae parentes Hebr. dicuntur מְחֻתָּנִים, ὁμοπένθεροι, *consoceri*. 2. In linea *descendente* filii uxor vocatur *nurus*, ἐννυός, 146. νύμφη, νυός, Hebr. כַּלָּה sponsa, quae post septem nuptiarum dies a parentibus sponsi vocatur *nurus*, Gen. 38, v. 11. Lev. 20, v. 12. Arab. כנה, Sohnesweib oder Schnur. Filiae maritus vocatur *gener*, γαμβρός, חָתָן, Gen. 19, v. 14: *Locutus est Loth* אֶל־חֲתָנָיו *ad generos suos;* לֹקְחֵי בְנֹתָיו, est exegesis prioris appellationis, qui *acceperant* vel *accepturi erant filias suas. Est* חָתָן *sponsus*, *gener et affinis*. Sponsus respectu כַּלָּה sponsae per septem nuptiarum dies, gener respectu parentum sponsae post nuptias, affinis respectu cognatorum sponsae. Germ. Tochtermann, Eidam. Nepotis *uxor* vocatur *pronurus*, apud Ovidium in epist.:

Pronurus et magni Laomedontis ero,

Unterschnur. Neptis maritus vero *progener*, Untereidam. Has appellationes sic conjungit Modestinus d. l.: *Socer est uxoris meae pater*, *ego illius sum gener. Socer magnus dicitur uxoris meae avus*, *ego illius sum progener. Et retro pater meus uxoris meae socer est*, *haec illi nurus*, *et avus meus socer magnus est*, *illa illi pronurus. Item prosocrus mihi uxoris meae avia est*, *ego illius sum progener. Et retro mater mea uxoris meae socrus est*, *illa huic nurus et avia mea socrus magna est et uxor mea illi pronurus est.* 3. In linea *collaterali* mariti frater vocatur *levir*, apud Graecos δαήρ, ἀνδράδελφος, Hebr. יָבָם, unde verbum יִבֵּם in Piel, *leviritare*, Deut. 25, v. 5: *Levir ejus ingrediatur ad eam et accipiat sibi eam in uxorem* יִבְּמָהּ *leviritet eam.* German. Schwager, Mannesbruder. Mariti soror vocatur *glos*, Graec. γάλως, γαλίς, γαλόως, Mannesschwester, Schwägerin. Fratris uxor dicitur *fratria*, canonistis *fratrissa*, Hebr. יְבָמָה, Rabin. גִּיסָה, Bruderweib, Geschweyh. Sororis maritus dicitur *sororius*, Rab. גִּיס, Schwestermann. Duarum sororum mariti vocantur *congeneri*, גִּיסִים. Duorum fratrum uxores *connurus*. Modestinus d. l. vocari dicit εἰνάτερες, ac probat adducto ex Homero versiculo. Alexander papa c. Quod autem. 35. quaest. 5. *janitrices* appellat, quae vocula procul dubio formata est ex Graeca Latinis literis scripta, ineptum igitur est, quod Alexander addit, *vocari janitrices quasi eandem januam tenentes vel per eandem januam intrantes.* Apud Germanos vocant se Schwestern. Soror uxoris itidem *glos* dicitur, γυναικαδέλφη, Rab. גִּיסָה, Weibesschwester. Frater uxoris Rabin. גִּיס, γυναικάδελφος, Weibesbruder. 4. Posterioris matrimonii superinductus maritus liberorum ex priore matrimonio susceptorum vocatur *vitricus*, alter matris maritus ἐπιπάτωρ, μητρυιός, πατρωός, Arab. עַם vel זוג עַם, Stiefvater, quasi gestifteter Vater. Superinducta uxor liberorum prioris matrimonii dicitur *noverca*, μητρυιά, ἐπιμήτωρ. Levitic. 20, v. 11. אֵשֶׁת אָב *uxor patris*, Arab. אַמְרַאת וָלְדִי. In Syr. 1. Cor. 5, v. 1. itidem periphrastice אַנְתַּת ܐ אבוּדי, *uxor patris*, Germ. Stiefmutter, quasi gestiftete Mutter. Vitrici pater dicitur *provitricus*, novercae mater *pronoverca.* Liberi prioris matrimonii masculi vocantur *privigni*, q. d. πρόγονοι, ἀμφίγονοι, ἐπίγονοι, femellae vocantur *privignae;* Rabin. חוֹרֵג et in fem. חוֹרֶגֶת, item רְבִיב et in fem. רְבִיבָה, Stiefsohn, Stieftochter. Modest. d. l.: *Uxor liberis ex alia uxore natis noverca dicitur*, *matris vir ex alio viro natis vitricus appellatur*, *eorum uterque natos aliunde privignos privignasque vocant.*

250. Expositis consanguineorum et affinium *appellationibus* restat, ut ad graduum tam consanguinitatis quam affinitatis *supputationem* descendamus. Supputationi illi inservit justa et ordinata personarum, de quarum cognatione quaeritur, in lineis et gradibus collocatio, quae in linea recta sive perpendiculari juxta generationis seriem instituenda et ordinanda est. Sic quando quaeritur, quoto gradu Noahus distet ab Enocho, generationum series ab Enocho usque ad Noahum in linea perpendiculari oculis subjicienda, hoc modo: XV. 247. Quotuplex graduum computatio.

Henoch,
Mathusalem,
Lamech,
Noah.

In linea collaterali, quando de duarum personarum cognatione quaeritur, primo omnium utriusque personae nomen in linea transversali ponatur, postea juxta generationum seriem per utriusque parentes adscendatur usque ad communem stipitem intermedio loco ponendum, hoc modo:

	Thara,	
Abraham,		*Nahor*,
Isaac,		*Bethuel*,
		Rebecca.

Supputatio graduum duplex est, alia *juris civilis*, alia *juris canonici*. Juris civilis haec est regula perpetua: *Persona generata semper adjicit gradum*, *hoc est quot sunt generationes*, *tot sunt gradus.* Proinde in linea recta, tam adscendentium quam descendentium, jubet initio ab eo, de cujus cognatione quaeritur, facto numerare generationes ac pronuntiat, singulas generationes singulos gradus constituere. l. Jurisconsultus. 10. §. 9. ff. de grad- 1. Juris civilis.

et aff. *Quoties quaeritur*, ait Paulus, *quoto gradu quaeque persona sit, ab eo incipiendum est, cujus de cognatione quaerimus, et si ex inferioribus aut superioribus gradibus est, recta linea sursum versum vel deorsum tendentium, facile invenimus gradus, si per singulos gradus proximum quemque numeramus, nam qui ei, qui mihi proximo gradu, proximus est, secundo gradu est mihi, similiter enim accedentibus singulis crescit numerus.* Exempli gratia quando quaeritur, quoto gradu Dina distet ab Abrahamo, ibi enumero generationes, et quia tres intermedias generationes deprehendo, Abrahamus enim genuit Isaacum, quae est prima generatio; Isaacus Jacobum, quae est secunda generatio; Jacobus Dinam, quae est generatio tertia; ideo pronuntio, tribus gradibus Dinam ab Abrahamo distare. In linea transversa, tam aequali quam inaequali, jus civile itidem jubet numerari generationes, sed in utroque latere, ita ut per stipitem transeatur, hoc est quia personae in uno latere, juxta certam seriem collocatae, non sunt generatae a personis in altero latere constitutis, sed utrinque a communi aliquo stipite originem habent; ideo in uno latere a persona illa, de cujus cognatione quaeritur, jubet adscendere ad stipitem seu parentem communem atque ab eodem in opposito latere rursus descendere ad personam alteram, de qua ipsa quoque quaeritur, ac *quot utrobique deprehenduntur generationes intermediae, tot gradibus personas illas, de quibus quaerebatur, distare pronuntiat*, d. l. 10. §. 9. et 16. ff. de grad. et affin. x. gratia. Si quaeratur, quoto gradu distet Rebecca ab Isaaco, primo a Rebecca adscendo usque ad stipitem communem Thare et invenio tres generationes, quia Rebecca genita est a Bethuele, Bethuel ex Nachor, Nachor ex Thare; postea ulterius a communi stipite Thara descendo usque ad Isaacum et invenio duas generationes. Thare enim genuit Abraham, Abrahamus Isaacum, ut patet ex schemate antea praemisso. Computatis igitur generationibus in utroque latere occurrentibus invenio, quinque generationes intercedere, proinde juxta regulam juris civilis Rebeccam ab Isaaco quinto gradu distare pronuntio. Sic Ambrosius lib. 8. epist. 66. patrueles *quarto* sibi sociari *gradu* asserit, juxta computationem scilicet juris civilis.

2. Juris canonici. 251. Juris vero *canonici* de computatione graduum regulae c. ad sedem. 35. quaest. 5. propositae paulo aliter se habent. In recta enim linea, tam adscendentium quam descendentium, haec tra-
XV. 248. ditur regula: *Quot sunt personae, tot sunt gradus, una demta sive sublata.* Ideo autem una persona demenda est in graduum computatione, quia personae hic non considerantur absolute, sed relate in mutuo respectu, quatenus aliae alias generant, ac aliae ab aliis generantur; proinde in linea descendente demendus est stipes, a quo supputatio inchoatur, in linea adscendente demenda est persona infima, a qua itidem supputationis fit initium, quia stipes consideratur ut generans, non etiam ut generatus, ac persona infima consideratur ut genita, non etiam ut generans, intermediae considerantur, ut genitae respectu superiorum, ut et generantes respectu inferiorum, inde regulam illam juris canonici quidam paulo plenius sic exponunt: *Tot sunt gradus, quot personae scilicet in ipsa generatione. In linea descendente tot sunt gradus, quot personae generatae. In adscendente tot sunt gradus, quot personae generantes.* Verbi causa quando quaeritur, quoto gradu Dina distet ab Abrahamo, ibi enumero personas in generatione Dinae ab Abrahamo intermedias Jacobum, Isaacum, Abrahamum et demta persona infima invenio, tres personas remanere; ideo pronuntio, Dinam ab Abrahamo tertio gradu distare, ex quo apparet, in linea recta juris civilis et canonici computationem coincidere, quot enim gradibus juxta juris civilis supputationem in linea recta persona una ab altera distat, tot etiam gradibus juxta juris canonici supputationem ab eadem distare deprehendetur. Sed in linea collaterali sive transversa occurrit differentia (unde versiculi circumferuntur:

Per rectum filum concordant utraque jura,
Per transversalem superant legalia jura).

Cum enim linea collateralis sit vel *aequalis*, vel *inaequalis*, ideo de utraque jus canonicum distinctas tradit regulas. De linea collaterali aequali traditur haec regula: *Quot gradibus in linea collaterali aequali una persona distat a stipite, totidem etiam gradibus inter se distant*, τὰ γὰρ τῷ αὐτῷ ἴσα καὶ ἀλλήλοις ἐστιν ἴσα, ut habet Euclideum principium lib. 1. p. 3. Quia vero proprie et accurate loquendo non quaeritur aut supputatur, quot gradibus inter se personae illae distent, sed quot gradibus a communi stipite absint, propter cujus vel propinquitatem vel distantiam conjunctiones vel prohibitae, vel permissae sunt; ideo regulam illam canonistarum quidam sic informant: *Quae personae aequaliter a stipite distant, toto gradu distant, quanto quaelibet a stipite distat, vel in ordine transverso, si duae personae aeque distent a stipite, tot gradibus distare dicuntur, quot a stipite quaelibet illarum distat*, sed res eodem redit. Atque hic occurrit diversitas inter juris civilis et canonici computationem. Verbi causa quaeritur, quoto gradu distent Esau et Rebecca.

	Thare,	
Nachor		*Abraham*
Bethuel		*Isaac*
Rebecca		*Esavus.*

Secundum *juris civilis* computationem distare dicuntur *gradu sexto*, quia tres sunt generationes adscendendo a Rebecca ad Thare et tres sunt generationes descendendo a Thare usque ad Esavum. Sed secundum *juris canonici* computationem distare dicuntur *tertio gradu*, quia quaelibet harum personarum tertio gradu distat a communi sipite, ut constat ex regula prima, quae de linea recta fuit

tradita. De linea collaterali inaequali in jure canonico traditur haec regula: *Quae personae inaequaliter distant, toto gradu distant, quoto remotior a stipite distat*, vel ut alii efferunt: *In linea transversa inaequali tot gradibus inter se distant, quot gradibus distat ille, qui a stipite est remotior.* Item: *Denominatio graduum in linea inaequali sumenda est a persona remotiore.* Verbi causa quaeritur, quoto gradu distent Jacob et Rachel.

K V. 249.

Thare	
Nachor	*Abraham*
Bethuel	*Isaac*
Laban	*Jacob*
Rachel	

Secundum juris civilis computationem *septem gradibus* distant, quia tot generationes intercedunt, a Rachel usque ad Thare adscendendo quatuor, a Thare usque ad Jacobum descendendo tres; sed juxta canonici juris supputationem *quarto gradu lineae inaequalis* distare dicuntur, quia tot gradibus remotior videlicet Rachel a communi stipite Thare distat.

Gradus affinitatis. 252. Atque haec de computandis gradibus *consanguinitatis* dicta sint. *Affinitatis* gradus proprie nulli sunt, quia non intercedit generatio, interim tamen, quia maritus et uxor per conjugium fiunt *una caro*, inde est, quod consanguinei unius conjugis fiunt proximi et affines alterius conjugis, et quidem in eo gradu, in quo sunt alteri consanguinei. De affinitatis ergo gradibus traduntur hae duae regulae: *Consanguinei mariti in eo gradu fiunt affines uxoris, in quo gradu sunt consanguinei mariti.* Sic quia pater mariti est ejus consanguineus in primo gradu, ideo etiam est uxori affinis in primo gradu, et sic consequenter. Vicissim *consanguinei uxoris in eo gradu fiunt affines mariti, in quo gradu sunt consanguinei uxoris.* Sic quia soror uxoris est ejus consanguinea in primo gradu, ideo etiam est marito affinis in primo gradu, quarum regularum fundamentum pendet ex pronuntiato divino. Conjuges non amplius sunt duo, sed *una caro* Gen. 2, v. 24. Matth. 19, v. 6. De gradibus in secundo et tertio affinitatis genere non est, quod simus soliciti, cum talis affinitas non impediat matrimonium.

...se ...puto ...sfe... ...ida. 253. Quaestio hoc loco movetur, *an canonica, an civilis supputatio in matrimonialibus locum habere debeat?* Canonici juris computationem improbant ac civilem eidem praeferunt Beza lib. de div. p. 22. Hotomannus de cast. nupt. pag. 1. c. 3. Albericus Gentilis lib. 5. de nupt. c. 6. Borcholtus in tractat. de grad. pag. 10. Zepperus de legg. Mosaic. libr. 4. cap. 19. pag. 493. Cypraeus de matrimon. cap. 6. p. 695. Hunnius resolut. juris civ. lib. 1. tract. 3.
·250. quaest. 20. *Gradibus venit jus civile et graditur,* inquit Albericus, *sed canon saltu praecipitat.* Contra vero canonici juris computationem praeferunt non solum canonistae et Pontificii, Bellarminus lib. 1. de matrimon. cap. 26. Henriquez, Sanchez etc. sed plerique etiam nostratium, Hemmingius de conjug. p. 70. Chytraeus in cap. 18. Levitic. Selneccerus in exam. Zehnerus de grad. pag. 25. Chemnicius part. 3. loc. de conjug. pag. 537. Mentzerus de conjug. pag. 32. Tarnovius lib. 1. de conjug. cap. 52. Unde in consistoriis communiter ea observatur (quod testantur Beustius de nupt. pag. 236. Mauserus de nupt. pag. 75. Schneidewinus lib. 1. instit. tit. 10. de arbore consang. et manifestissimum est ex constit. ecclesiast. elect. Saxon. fol. 109.), quorum sententiae et nos subscribimus, ubi tamen in formatione status notandum, 1. non esse quaestionem, an supputatio civilis in controversiis *de successionibus, hereditatibus, tutelis* et similibus rebus sit observanda, id enim libenter concedimus, cum ibi proprie non quaeratur, quam prope et procul personae distent a communi stipite, sed quam prope personae, de cujus cognatione quaeritur, altera persona sit conjuncta, ac Deus ipse in adeunda hereditate hanc supputandi rationem monstrare videtur, Num. 27, v. 8. sed quaestio tota instituta est de causis *matrimonialibus*, utra supputandi ratio in illis debeat observari. 2. Juris canonici supputationem non recipi a nobis propter auctoritatem pontificis, sed quia facilis est et expedita ac quaestionibus matrimonialibus de gradibus propinquitatis maxime accommodata. 3. Non negari a nobis, quod regulae juris canonici de supputatione graduum verbis minus propriis ac perspicuis a canonistis sint conceptae, unde non tam de verborum proprietate, quam de re ipsa hic sumus soliciti. 4. Denique addimus, parum referre, sive canonicam, sive civilem computationem quispiam sequatur, modo sciat, qui gradus legibus divinis et humanis prohibiti sint censendi, interim quia *in consistoriis* canonica computatio retinetur, ideo non debet ea simpliciter repudiari.

254. Fundamentum canonicae supputationis in eo consistit, quod in casibus matrimonialibus sive in quaestionibus de contrahendis inter propinquos nuptiis proprie et principaliter non consideretur, quantum persona una distet ab altera, si *absolute inter se ac per se* considerentur, quod in hereditatibus et tutelis recte fieri concedimus; sed id potius spectatur, quantum persona utraque distet *a communi stipite*, in quo cognatio fundatur. Quia enim in quibusdam gradibus sunt prohibitae nuptiae propter communium parentum propinquam cognationem et reverentiam sanguinis ex eo ortam, ideo ante omnia inquirendus est communis stipes, utpote fons cognationis ac pro ratione propinquitatis vel distantiae a communi illo stipite personarum, de quibus quaeritur, propinquitas vel distantia recte statuitur. *In legibus* (inquit Alexander c. ad sedem 35. q. 5.) *ob nihil aliud ipsa graduum mentio facta est, nisi ut hereditas vel successio ab una ad alteram personam inter consanguineos deferatur; in canonibus vero ob hoc progenies computatur, ut aperte monstretur, usque ad quotam generationem et consanguineorum nuptiis sit abstinendum; ibi praescribitur, ut hereditas propinquis modo legitimo conferatur; hic vero, ut rite et canonice inter fideles nuptiae*

Pro computatione canonica.

celebrentur. Chemnicius d. l.: *Non quaeritur proprie aut supputatur hac ratione, quot gradibus inter se personae illae, de quarum cognatione vel distantia quaestio instituitur, distent, sed quot gradibus a communi stipite, propter cujus vel propinquitatem, vel distantiam conjunctiones prohibitae vel permissae sunt, distent.* Propinquitas ac distantia personarum hoc loco non aliter statuitur nec statui etiam debet, quam respectu habito ad
XV. 251. communem stipitem, in quo utraque persona concurrit et quodammodo unum fit, ob unius scilicet sanguinis communionem. Nec a *Romanis pontificibus* haec computatio primo fuit inventa et ecclesiae obtrusa, sed exstant ejus vestigia in antiquissimis scriptoribus. Apud Pindarum pronepotes dicunt se *τρίταισιν ἐν γοναῖς φυτευθέντας*, Pyth. od. 4. apud Ovidium lib. 13. Metamorph.

Est a Jove tertius Ajax,
Qui Jovis est pronepos;

cui Ulysses respondet:

Quia retulit Ajax
Esse Jovis pronepos, nostri quoque sanguinis auctor
Juppiter est, totidemque gradus distamus ab illo.

Contra computationem canonicam.

255. Hoc fundamento probe observato facilem habent explicationem, quae contra juris canonici computationem proferuntur. Diximus autem, tres haberi in ea computatione regulas. Prima pertinet ad lineam *rectam;* secunda ad lineam *collateralem aequalem;* tertia ad lineam *collateralem inaequalem.* In singulis aliquid improbant, qui juris civilis computationem illi praeferendam existimant. Prima

1. Contra primam regulam.

regula sic habet: *In linea recta tot sunt gradus, quot personae una demta.* Hanc inepte dicunt conceptam, *cum non possit dari ratio, quare una persona sit demenda.* Respondemus: imo vero dedimus superius, quia persona hoc loco non consideratur *absolute,* sed *relate,* cum respectu generationis, qua vel generavit aliam in linea *descendente,* vel generata est ab alia in linea *adscendente.* Gradus est *unius personae ab alia distantia,* una igitur persona non constituit gradum. *Prima persona,* inquit Bellarminus, *est velut punctum, a quo ducitur linea, per quam distat secunda persona a prima, et illa linea intermedia est primus gradus, qui incipit a prima et terminatur in secunda, proinde non potest dici gradus, nisi cum producta fuerit secunda persona.* Carerius lib. 2. de matr. c. 3; *Hereditas deferri nequit, nisi ex una persona in aliam, ideo secundum leges in singulis personis sunt singuli gradus; sed nuptiae sine duobus fieri nequeunt, propter ea canones duas in eodem gradu*

2. Contra secundam regulam.

statuunt personas. Secunda regula sic effertur: *In linea collaterali aequali quot gradibus una persona distat a stipite, tot gradibus utraque distare intelligitur.* Hanc itidem ineptam et falsam esse statuunt, cum *natura ipsa ostendat, tot statui oportere gradus, quot sunt generationes, nec posse perveniri a fratre ad fratrem nisi transitu per communem parentem facto.* Bellarminus respondet, *in linea recta ideo per unam personam transiri ad aliam, quia una persona procedit ab alia. Sic nepos duobus gradibus distat ab avo, quia non potest a nepote ad avum adscendi nisi per patrem; a fratre autem ad fratrem non transiri nisi per patrem, cum nulla sit processio fratris a fratre, nec mediata, nec immediata, cum contra frater utèrque in patre conjungatur, nec habeat conjunctionem vel habitudinem, nisi quatenus est unum cum patre.* Ex fundamento superius posito simplicissime responderi potest, in causis matrimonialibus non quaeri proprie, quot gradibus personae inter se distent, sed quot gradibus a communi stipite absint, propter cujus vel propinquitatem, vel distantiam conjunctiones matrimoniales vel prohibitae judicantur. Regerunt, *confundi nihilominus cognationem inter patrem et filium, et inter fratrem et fratrem.* Nam juxta computationem canonicam eodem et aequali gradu fratres distare dicuntur, quo pater et filius, videlicet primo. Jam vero negari nequit, filium esse patri propinquiorem, quam frater est fratri, cum inter patrem et filium sit et *amor vehementior, et obligatio major* quam inter fratres. Quare cum filius uno gradu distet a patre, XV. 2[illegible]
commodius fuerit statuere, quod frater a fratre longius quam uno gradu distet, et per consequens praeferenda est juris civilis computatio, juxta quam frater a fratre duobus distat gradibus. Bellarminus respondet, *majorem esse propinquitatem filii ad patrem quam fratris ad fratrem intensive, non extensive, cum non distet longius frater a fratre, quam filius a patre, interim in aequali distantia majorem esse conjunctionem, et proinde majorem obligationem, cum gradus illi non sint ejusdem rationis, filius enim cum patre jungitur, ut effectum cum causa proxima, at frater cum fratre jungitur, ut effectus a communi causa procedens.* Ex fundamento superius adducto simplicissime respondetur, non proprie hoc loco quaeri, quoto gradu inter se distent fratres, sed quoto gradu absint a communi stipite, propter cujus propinquitatem nuptias quasdam sanguinis reverentia prohibet, cum ergo non nisi unus gradus inter communem illum stipitem et fratrem ex eo ortum intercedat, ideo primo duntaxat gradu fratres ex eodem patre vel matre geniti distare dicuntur. Distinguendum igitur erit inter lineam rectam et collateralem. Major esse potest *necessitudo* inter personas in linea recta quam in collaterali, licet idem utrobique sit gradus, ibi enim est major reverentia veluti inter superiores et inferiores, hic minor utpote inter aequales. Quidam monent, accurate loquendo non esse *cognationem* inter patrem et filium, sed *propinquitatem,* ideo ad evertendam regulam de gradibus cognationis traditam non debere afferri exemplum propinquitatis inter adscendentes et descendentes. Quamvis enim a canonistis et in vulgata loquendi consuetudine discrimen inter propinquitatem et cognationem, itemque inter propinquos et cognatos tam exacte non observetur, res ipsa tamen ostendit,

discrimen aliquod propinquitatis et cognationis recte statui, filii enim parentibus cognati non nisi κατα-χρηστικῶς dicuntur, cum cognati dicantur quasi *simul* sive *ex eodem nati*, quae appellatio proprie non competit filio in respectu ad patrem, sed in respectu ad fratrem, cum quo ex eodem parente natus, et sic ejusdem cognatus est.

tra 256. Tertia regula informatur hoc modo: *Quae* m. *personae inaequaliter distant, toto gradu distant, quoto remotior a stipite abest.* Ex ea maximum illud absurdum consequi putant, *ut una persona distet aequaliter a multis inaequaliter distantibus.* Verbi causa Thare sit stipes communis, ab eo descendunt in uno latere *Nahor, Bethuel, Laban, Rachel;* in altero *Abraham, Isaac, Jacob.* Schema fit tale:

Thare	
Nahor	*Abraham*
Bethuel	*Isaac*
Laban	*Jacob*
Rachel.	

Si jam quaeratur, quoto gradu distet *Jacobus a Rachele*, respondebitur juxta juris canonici regulam, distare *quarto*, quia remotior persona, videlicet Rachel, quarto gradu a stipite distat. Si ulterius quaeratur, quoto gradu *Isaacus a Rachele* distet, respondendum itidem erit, *quarto*, quia Rachelis a stipite eadem manet distantia. Si quaerendo pergatur, quoto gradu *Abraham a Rachele*, eadem danda erit responsio, quod *quarto* distent. At *vehementer absurdum videtur, eandem personam aequaliter distare ab illis tribus, quae inter se singulis gradibus distant.* Respondemus: denuo repetendum est fundamentum superius adductum, videlicet distantiam hic attendi *ratione stipitis*, a quo pendet cognatio, non *ratione personarum inter sese*, absurdum proinde non esse, ut persona una distet aequaliter a multis inaequaliter distantibus, cum ratione communis stipitis eadem semper maneat remotioris personae distantia. Verbum igitur *distat* in hac supputationis regula exponendum est per m. remotionem seu negationem contrarii, ut *distat* positum accipiatur pro *non propius attingit.* Bellarminus responsionem hisce verbis effert.: *Qui sunt in uno latere, non habent habitudinem ad eos, qui sunt in altero, nisi ratione stipitis, in quo uniuntur, et ideo per accidens est, quod inter se distent, vel non distent, quantum ad habitudinem ad personas alterius lateris.* Rachel tantum distare dicitur ab Abrahamo, quantum ab Isaaco, quantum a Jacobo, quia tres illi licet inter se gradibus singulis distinguantur, tamen non respiciunt Rachelem nisi eatenus, quatenus omnes tres uniuntur in uno communi stipite, videlicet Thare, a quo Rachel quatuor gradibus distat. Ex quo etiam apparet ratio, *cur in linea inaequali appellatio fiat a persona remotiore*, quia scilicet tota haec ratio numerandi dependet a distantia stipitis, in quo personae conjunguntur. Quodsi distantiam aestimare vellemus a persona propinquiore, sequeretur hoc absurdum, quod persona remotior sit personae alteri collaterali vicinior quam ipsi stipiti. Sic *Rachel* distat *a Thare* abavo suo *quarto gradu*, a quo eodem Thare tanquam communi stipite Jacobus distat *gradu tertio.* Quodsi a propiore, Jacobo scilicet, appellationem velis sumere, dicendum erit, *Jacobum a Rachele* distare *gradu tertio*, quia scilicet Jacobus a Thare proavo distat tertio gradu. Atqui Rachel distat a Thare abavo suo *gradu quarto*, erit igitur Rachel propinquior Jacobo propatrui sui filio, nempe in tertio gradu, quam Thare abavo suo, nempe in gradu quarto, quod est ἀδύνατον et absurdum, antequam enim a Rachele pervenias ad Jacobum, deveniendum prius est ad Thare tanquam communem stipitem, a quo cognatio unice pendet et aestimanda est. Vid. Mentzerus de conjug. pag. 35.

257. Exposita graduum *supputatione* descendendum est ad eorundem *prohibitionem.* Tota enim de graduum computatione tractatio unice eo spectat, ut explicari ac pernosci possit, in quibus consanguinitatis et affinitatis gradibus matrimonia vel concedantur, vel prohibeantur. In quibus cognationis gradibus concessa sint matrimonia, facile intelligitur, si cognitum ac perspectum fuerit, in quibus gradibus sint prohibita, *quod enim prohibitum non est, concessum intelligitur.* Prohibitio illa vel est *juris divini*, vel *humani ac positivi.* Juris humani prohibitio est vel *ecclesiastica, canonica* alias dicta, vel *politica.* Prohibitio politica est vel *juris civilis communis*, vel *provincialis ac municipalis.* Nuptiae in gradibus lege divina prohibitis contractae vocantur *incestae ac nefariae*, Blutschande; quae vero in gradibus lege tantum humana prohibitis contrahuntur, *illicitae* appellantur. §. ergo non omnes. Instit. de nupt. Incestas nuptias Isidorus in lib. etymol. dictas existimat, quod *minime castae sunt*, cum enim in justis nuptiis sit castitas, Hebr. 13, v. 4. 1. Timoth. 2, v. 15. quae in hisce contra legis divinae prohibitionem contractis desideratur, inde incestae merito appellantur. Alii incestas dictas rectius arbitrantur quasi ἀκέστους, *sine cesto.* Erat autem *cestus* cingulum Veneris ex lana confectum, quo nova nupta praecingebatur, quod vir solvebat boni ominis gratia, ut in suscipiendis liberis felix esset. *Nefariae* eaedem dicuntur ex eo, quod contra fas, hoc est jus divinum et naturale, sive jus gentium sint contractae. Varro libr. 1. de vit. pop. Rom. eas sic dictas putat, *quod qui tales nuptias contrahunt, farre, hoc est vita, sint indigni.* Quamvis vero apud jurisconsultos incestae et nefariae nuptiae promiscue dicantur, quae sunt contra leges divinas contractae. Aldobrandinus tamen notat, *nefarias nuptias proprie dici, quae inter adscendentes et descendentes contrahuntur; incestas vero, quae inter collaterales in vetitis gradibus coëunt.* De singulis hisce prohibitionis speciebus ordine tractabimus.

2. Graduum prohibitio.

XV. 254.

SECTIO I.

DE PROHIBITIONE GRADUUM IN JURE DIVINO.

1. De prohibitione juris divini.

258. Prohibitio *juris divini* exstat Levit. 18. ex quo capite quaedam repetuntur Levit. 20. et Deut. 27. ubi poenae in transgressores statuuntur. Commode autem dividi potest in regulam prohibitionis *generalem* et prohibitionem certorum graduum *specialem*. Generalis regula prohibitionis statim ab initio praemittitur v. 6: *Omnis homo ad proximam sanguinis sui non accedet, ut revelet turpitudinem ejus. Ego Dominus Deus vester*, cujus scilicet praeceptis obedientiam debetis, quique praeceptorum suorum transgressores ad meritas, easque gravissimas poenas pertrahet. Verba Hebraea sic habent: אִישׁ אִישׁ אֶל־כָּל־שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגַלּוֹת עֶרְוָה, quae *κατὰ πόδα* sic reddi possunt: *Vir vir ad omnem carnem carnis suae non accedetis ad revelandam nuditatem.* אִישׁ bis repetitum recte redditur *omnis vir* sive *quilibet*, substantivum enim in singulari numero continuo repetitum *distributionem et consequenter universalitatem* notat, Buxdorffius in thesaur. lib. 2. p. 16. LXX reddiderunt *ἄνθρωπος ἄνθρωπος*, qua generali quorumvis hominum circumscriptione tollitur omnis personarum in hac prohibitione respectus. *Quilibet ad propinquam carnis suae non accedat*, id est nullus homo, cujuscunque sit sortis vel conditionis, ad propinquam carnis suae per matrimonialem copulam accedat. שְׁאֵר descendit a radice שָׁאַר *reliquus*, *residuus fuit*, 1. Sam. 16, v. 11. Ezech. 9, v. 8. ideo Arias Montanus vertit *ad reliquias*, alii *ad relictionem carnis suae*. Sed quando שְׁאָר pro reliquiis ac residuo usurpatur, tunc sub א est cametz vel patach, Esa. 10, v. 20. cap. 14, v. 22. hic vero sub א in ultima syllaba est zere, quo modo punctatum significat *carnem*, Psal. 73, v. 26. Prov. 11, v. 17. de verbo igitur ad verbum reddendum fuerit, *nemo ad carnem carnis suae accedat*, id est ad propinquam carnis suae, ad carnem carni ejus propinquitate generis et sanguinis proxime adhaerentem, inde Targum ubique reddidit per קָרִיב, *propinquum*, ut abstractum pro concreto, scilicet caro sive propinquitas secundum carnem pro femina secundum carnem propinqua, sive consanguinea poni intelligatur. LXX reddiderunt *πρὸς οἰκεῖα σαρκὸς*, vel ut alii Codd. legunt *οἰκοίαν*, *ad domesticam carnis suae.* בָּשָׂר variis modis in Scripturis accipitur, proprie autem significat *carnem*, juxta quam acceptionem

XV. 255. שְׁאֵר בָּשָׂר, *propinquus carnis*, erit propinquus sive cognatus secundum carnem consanguineus. Sic Gen. 37, v. 27. fratres Josephi de hoc fratre suo dicunt *frater noster est* בְּשָׂרֵנוּ, *et caro nostra*. Gen. 29, v. 14. Laban ad Jacobum sororis suae filium dicit: *Os meum es* וּבְשָׂרִי, *et caro mea*. Atque hac ratione generalis illa prohibitionis regula pertineret duntaxat ad consanguineos. *Propinquitas carnis meae*, inquit Hemmingius de conjug. p. 84. *est, quae me sine intervallo attingit, idque vel superne, ut pater et mater, vel inferne, ut filius e filia, vel ad latera, ut fratres ac sorores.* Sed quia postea in speciali certorum graduum prohibitione non solum a nuptiis consanguinearum, sed etiam affinium abstinere jubemur, ideo rectius generaliter accipitur pro quavis carnis propinqua, sive per *consanguinitatem*, sive per *affinitatem* proxime aliquem attingente, quomodo usurpari videtur Jud. 9, v. 2. ubi Abimelech ad fratres matris suae et ad omnem cognationem familiae patris matrisque suae dicit: *Os vestrum sum* וּבְשַׂרְכֶם, *et caro vestra.* Ne vero quis excipiat, *non ad affines, sed tantum ad consanguineos Abimelechum locutum esse*, ideo adducimus locum alium, qui nullam patitur *ἔνστασιν*, de *filia enim privigni et filia privignae*, quae non nisi affinitate me attingit, dicitur Levit. 18, v. 17. שַׁאֲרָה, *caro tua sunt*. Quoniam igitur maritus cum uxore fit *una caro*, ideo etiam consanguinei uxoris, qui scilicet secundum carnem eidem sunt propinqui et mariti affines redduntur, ejus caro vocantur. קָרַב in genere significat *appropinquare*, hoc loco specialiter usurpatur pro congressu matrimoniali estque verbum nuptum conjugalem concubitum per *εὐφημισμὸν* describens, quo sensu etiam usurpatur Gen. 20, v. 4. Esa. 8, v. 3. LXX reddiderunt *οὐ προσελεύσεται* ad sensum *accedet*, vel ut alii codd. ex Hebraeo ad verbum reddunt *προσελεύσετε*, *accedetis*. עֶרְוָה significat proprie *nuditatem*, *denudationem*, a rad. עָרָה, *nudavit*, per antiphrasin usurpatur pro *verendis sive pudendis*, quae pudoris gratia non nuda, sed tecta esse debent, *revelare igitur nuditatem* de carnali copula per verecundam metalepsin usurpatum *ἐξηγητικῶς* explicat, quid per accessum sive appropinquationem hoc loco sit intelligendum, sicut Deus ipse exponit in his ipsis prohibitionis legibus. Quod enim Lev. 18, v. 8. dicitur *nuditatem uxoris patris tui non revelabis*, id Levit. 20, v. 11. sic exponitur, *non esse concumbendum cum uxore patris.* LXX reddiderunt *ἀποκαλύψαι ἀσχημοσύνην*, Lutherus in Germanica versione reddidit Niemand soll sich zu seiner nächsten Blutsfreundin thun, ihre Scham zu entblößen.

1. Regula generalis.

259. Haec generalis regula est fundamentum *prohibitionum specialium*, ideo enim certi quidam cognationis gradus prohibentur, quia ad *carnem carnis* sive ad propinquam carnis carni meae proxime adhaerentem non est accedendum, de qua phrasi sic disserit Chemnicius part. 3. loc. de conjug. p. 545: *Pontifices quidam* (inquit) *prohibitionem illam, quod nullus ad proximam carnis suae accedere debeat, male intellexerunt, quasi ab omnibus consanguineis, quousque cognatio cognosci potest, abstinendum, sed emphasis vocabulorum Hebraeorum ostendit prohiberi, ne quis ducat propinquam, quae proxime carni suae appropinquat, vel prohiberi carnem carnis suae, hoc est quae vel ex mea carne propagata est, vel ex cujus carne ego propagatus sum, vel quae mecum ex eadem*

carne propagata est, ut hac ratione omnes personae carnis meae mihi sint prohibitae. Ita caro meae carnis supra me est mater, avia, infra est filia, neptis; ad latera frater, soror. Item patris et matris soror et illa propinquitas carnis hoc modo
156. *enumeratur* Levit. 21, v. 2. Num. 27, v. 8. *unde ostendi potest, quos Deus intelligi velit proximos carnis suae, nimirum omnes, qui ex eadem carne proxime mecum sunt orti. Hinc etiam judicium sumi potest de affinitate, quatenus etiam in illa nuptiae sunt prohibitae, vir et uxor sunt una caro. Ergo utrique est* שְׁאֵר, *hoc est habet reliquias carnis suae in conjugis cognatis, et illa affinium propinquitas est ipsi prohibita.* Haec Chemnicius. Cum enim בָּשָׂר Esa. 58, v. 7. et alibi generaliter usurpetur pro quovis homine, qui ejusdem nobiscum est naturae, ideo additum fuit discretionis loco, quod non sit accedendum ad שְׁאֵר בְּשָׂר vel קְרוֹבָה *ad carnem carnis* sive *propinquam carnis*, id est quae proxime carnem meam attingit, ne prohibitio cognationis in infinitum extendi judicetur, inde etiam speciales quidam gradus enumerantur, qui exempli loco declarant, quae personae et qui gradus propinquorum carnis nomine veniant. *Non prohibetur homo*, inquit Radulphus in comm. hoc loco, *ad quamlibet propinquam accedere, sed ad eam solum, quam sequens sermo determinabit.*

260. Specialis illa prohibitio complectitur tum *consanguinitatis*, tum *affinitatis* gradus, qui certarum personarum enumeratione exprimuntur. In jure canonico c. literas extr. de restit. sponsal. personae, quarum in prohibitione illa divinae legis fit mentio, comprehenduntur his versiculis:

Nata, soror, neptis, matertera, fratris et uxor,
Et patrui conjunx, mater, privigna, noverca
Uxorisque soror, privigni nata nurusque
Atque soror patris conjungi lege vetantur.

Numerantur ibi tredecim personae, sed in Levitico sedecim proponuntur, septem in consanguinitate, ut *1. mater, 2. soror ex utroque parente, 3. soror ex altero tantum parente, 4. neptis ex filio, 5. neptis ex filia, 6. soror patris, amita, 7. soror matris, matertera;* novem in affinitate, ut *1. uxor patris, noverca, 2. uxor patrui, 3. uxor filii seu nurus, 4. uxor fratris, 5. uxoris mater seu socrus, 6. privigna seu filia uxoris nata ex priore marito, 7. filia privigni, 8. filia privignae, 9. soror uxoris.* Alii numerant in universum novendecim, quia distincte recensent *uxoris aviam* ex patre et matre, item *uxoris neptem ex filio vel filia.* Quidam adhuc plures personas numerant, nimirum, quia non solum eas, quarum expressa fit mentio, recensent, sed etiam conjungunt eas, quae per consequentiam prohibitae intelliguntur.

261. Age vero in specie percurremus divinae prohibitionis leges. Ac primo quidem leges de consanguinitate. Primo loco ponitur mater. *Nuditatem patris tui et nuditatem matris tuae non revelabis, mater tua ipsa, non revelabis turpitudinem ejus* Levit. 18, v. 7. Prohibentur hic nuptiae in primo gradu consanguinitatis in linea recta, inter patrem scilicet et filiam, ac inter matrem et filium, ac emphatice additur, *mater tua est*, id est superne tibi proxima est, ideo non debes *retegere nuditatem ejus* sive cum ea concumbere, quae ratio simul intelligenda est de parte prohibitionis priore, *pater tuus est*, ideo non debes *retegere nuditatem ejus* sive cum eo concumbere. Inde Ezech. 22, v. 10. inter gravissima peccata, quibus Hierosolymitani cives excidium promeruerunt, numeratur etiam illud, quod *verenda patris discooperuerint* Notandum hoc loco, expressam fieri et *patris, et matris* mentionem, ex quo colligitur, in prohibitionibus hisce non attendi discrimen sexus. Quamvis enim in sequentibus legibus tantum femellarum mentio fiat, qui scilicet masculi, cum quibus feminis non debeant matrimonium contrahere, tamen ex hac prohibitione primo loco posita recte infertur, nullam hic statuendam esse sexuum differentiam, sed sicut in linea recta aeque prohibentur nuptiae inter matrem et filium quam inter patrem et filiam,
ita quoque in linea collaterali eandem esse pro- XV. 257.
hibitionis rationem, sic quia soror patris masculo prohibetur, ideo etiam frater patris feminae prohibitus intelligitur. Rabini quidem in priore legis membro vocem עֶרְוָה accipiunt *passive, nuditatem patris tui non revelabis*, id est non concumbas cum matre, quam pater tuus nudavit, vel quae est nuditas patris tui, sicut de noverca postea dicitur, qua ratione etiam in prima lege tantum fieret feminei sexus mentio ac copulativum וְ acciperetur ἐξηγητικῶς, sed nihil quidquam impedit, quominus verborum proprietati insistamus. Deinde et illud observandum appellatione patris ac matris etiam *avum et aviam, proavum et proaviam*, adeoque omnes majores, ac vicissim appellatione filiae etiam *neptem, proneptem* et omnes inferiores intelligi, unde vulgo dici consuevit. *Adamum, si adhuc hodie viveret, non posse in toto genere humano uxorem invenire, cum omnes ab ipso in linea recta descendant.* Gloss. in l. Nuptiae. ff. de rit. nupt. Si enim patri non licet filiam ducere, multo minus licebit nepti avo nubere, cum major reverentia ipsius naturae instinctu debeatur et exhibeatur remotioribus parentibus quam proximis, cumque ipsa experientia testetur, ardentiores storgas esse in avo erga neptem quam in patre erga filiam. Sed ne ulla sit hac de re dubitatio, patris scilicet nomine etiam avum et filiae nomine etiam neptem in hac prohibitione venire, ideo postmodum expressa et specialis hac de re prohibitio datur, quod non liceat *neptim ex filio vel ex filia* ducere. Fundamentum prohibitionis hujus inter personas in linea recta constitutas potest etiam peti ex prima conjugii institutione, Gen. 2, v. 24: *Relinquet homo patrem suum et matrem suam et adhaerebit uxori suae*, ubi ostenditur, conjugium extra domum sive lineam paternam et maternam quaerendum esse, cum quo congruit illud Psal. 45, v. 11: *Audi filia et vide et inclina aurem tuam et obliviscere populum tuum*

et domum patris tui, et concupiscet rex pulchritudinem tuam. Exemplum nefariae commixtionis contra hanc prohibitionis regulam proponitur in *Lotho* cum filiabus suis consuescente Gen. 19, v. 30. in *Thyestc et Pelopeia*, in *Oedipo et Iocasta*, in *Nerone et Agrippina. Indos, Aethiopes ac Medos* cum matribus et filiabus concumbere solitos testis est Hieronymus lib. 2. cõntra Jovinian. *Persae* a matrum concubitu non abstinuerunt, Harmenopulus lib. 1. epitom. tit. 1. *Honoratiores Persarum* (scribit Philo lib. de special. legib. ad 6. et 7. praeceptum p. 494.) *cum matribus contrahunt matrimonia et natos inde arbitrantur nobilissimos, regioque, ut ferunt, dignantur solio, quo nihil excogitari potest magis impium.* Apud *Mauros, Babylonios, Assyrios, Aegyptios* et alios populos parentum et liberorum conjugia vel potius contagia turpia habita non sunt, ut ostendit Tiraquellus l. 7. connub. num. 22. inde apud Ovidium lib. 10. Metam. Myrrha sic loquitur:

Gentes tamen esse feruntur,
In quibus et nato genitrix, et nata parenti
Jungitur et pietas geminato crescit amore.

Semiramis Assyriorum regina filio suo nupsit, et ne videretur incestuose fecisse, lata lege parentum et liberorum matrimonia inter se permisit. Orosius lib. 1. c. 4. Epiphanius in lib. de compend. doctrin. fidei cath. et apost. de Chrysippo: νόμους ἀθεμίστους ἔγραψεν, ἔλεγε γὰρ δεῖν μίγνυσθαι ταῖς μητράσι τοὺς παῖδας, τοῖς δὲ πατράσι τὰς θυγατέρας, καὶ τέλος πάντων τὸ ἡδυπαθὲς ἔθηκεν.

2. Soror ex utroque parente. 262. *2. Soror ex utroque parente. Nuditatem sororis tuae, filiae patris tui vel filiae matris tuae, quae genita est domi vel foris, non revelabis turpitudinem earum* Lev. 18, v. 9. *Nuditatem filiae uxoris patris tui, quae genita est patri tuo, soror*
XV. 258. *tua est, non revelabis* v. 11. *Qui acceperit sororem suam, filiam patris sui vel filiam matris suae et viderit nuditatem ejus, et ipsa viderit nuditatem ejus, opprobrium hoc, et succidentur in oculis filiorum populi sui, nuditatem sororis suae revelavit, poenam iniquitatis suae portabit* Levit. 20, v. 17. *Maledictus, qui dormit cum sorore sua, filia patris sui vel matris suae* Deut. 27, v. 22. Ex his legibus duplici ratione colligi potest, connubium cum sorore germana esse prohibitum, vel ut nomen sororis primo loco positum generaliter accipiatur, cui per distributionem subjectae intelligantur quaedam species, sororis scilicet *agnatae* et sororis *uterinae*, quibus additur tertia species, sororis scilicet *germanae*, qua ratione v. 9. Levit. 18. acciperetur de sorore ex altero tantum parente sive ἑτεροθαλεῖ v. 11. de sorore ex utroque parente sive αὐτοκασιγνήτῃ; vel ut a minori ad majus argumentum ducatur, si prohibitum est conjugium cum sorore uterina, quae ex eadem quidem matre, sed ex alio patre nata, itemque cum sorore agnata, quae ex eodem quidem patre, sed ex alia matre nata, multo magis prohibitum censendum conjugium cum sorore germana. Augustinus q. 59. in Levit.: *Si non licet turpitudinem sororis revelare ex quolibet parente natae, quanto magis ex utroque?* Prohibitio haec pertinet ad *primum gradum lineae collateralis aequalis.* Ratio prohibitionis patet ex regula generali: *Nullus ad propinquam carnis suae accedat.* Ut enim nihil propinquius est filio superne quam mater, ita nihil propinquius fratri ad latera quam soror. Fabulae poëtarum inter *deos ethnicos* talium matrimoniorum exempla suppeditant. Sic apud Ovidium lib. 9. Metamorph.

Di nempe suas habuere sorores,
Sic Saturnus Opim junctam sibi sanguine duxit,
Oceanus Thetyn, Junonem rector Olympi.

Apud Virgilium lib. 1. Aeneid. Juno dicitur

Jovis et soror et conjunx.

Quamvis vero haec mythologice accipiant de coeli, terrae, aëris et maris conjunctione, tamen homines existimarunt, sibi non esse turpe vel illicitum, quod de diis audiverunt a poëtis cantatum. Sic *Isis fratri Osiridi* nupsit. Pausanias memorat, *Ptolemaeum sororiis amoribus sese implicasse* exemplo *Opis et Saturni*, item *Rheae* cujusdam, quae fratri nupserat. *Ptolemaeus Philopator* sororem *Eurydicen* duxit, *Ptolemaeus Physcon* sororem *Cleopatram* etc. Aegyptiorum istorum regum exempla secuti sunt vicini reges. *Alexander Pyrrhi Epirotarum regis filius Olympiadem sororem duxit, Mithridates rex Ponti Laodicen sororem duxit, Darius postremus sororem uxorem* habuit, *Mausolus Carum rex Artemisiam sororem* in matrimonio habuit, *Dionysius Syracusanus Sophrosynam sororem* sibi associavit etc. Simile exemplum nefariae illius commixtionis inter fratrem ac sororem germanam proponitur in *Ptolemaeo Philadelpho* rege Aegyptio et *Arsinoë*, cui cum a Sotade diceretur, οὐκ εἰς ὁσίην τρυμαλίαν τὸ κέντρον ὠθεῖς, in carcerem eum conjici et in mari submergi propterea curavit, Plutarchus de lib. educ. in *Cambyse et Cyri filia. Aegyptios* sororum amoribus implicari et cum illis matrimonia inire solitos fuisse refert Herodotus lib. 1. et Diodorus lib. 1. c. 2. Apud *Athenienses* etiam sororum matrimonia injusta habita non sunt referente Arnobio lib. 8. advers. gentes. De *Persis* Theod. q. 24. in Lev. et Brissonius lib. de regn. Persico p. 230. memorant, quod ut matribus et filiabus, sic etiam sororibus nuptiarum lege misceantur.

263. *3. Soror ex altero tantum parente.* Prohibitio talis conjugii in iisdem legibus exstat. *Nuditatem sororis tuae, filiae patris tui vel filiae matris tuae, quae genita est domi vel foris, non revelabis* etc. Levit. 18, v. 9. *Nuditatem filiae uxoris patris tui, quae genita est patri tuo, soror tua ipsa est, non revelabis nuditatem ejus* v. 11. 3. S. ex tant. par.
(de cujus versiculi genuino sensu dicetur inferius) XV
manifestum est ex hac lege, prohiberi conjugium cum sorore sive ea sit *filia patris mei*, id est soror agnata, quae communem patrem mecum habet, licet

non communem matrem; sive sit *filia matris meae*, id est soror uterina, quae communem matrem mecum habet, licet non communem patrem. Haec prohibitio itidem pertinet ad *primum gradum lineae collateralis aequalis*. Quod additur, *sive ea sit domi genita sive foris*, diversimode ab interpretibus exponitur. Quidam enim existimant, haec verba esse ἐξηγητικὰ priorum, ita ut מוֹלֶדֶת בַּיִת, *domi genita*, dicatur eadem, quae prius dicta fuit *filia patris*, id est nata ex eodem patre, licet non ex eadem matre, ac מוֹלֶדֶת חוּץ, *foris genita*, dicatur eadem, quae prius dicta fuit *filia matris*, id est nata ex eadem matre, licet non ex eodem patre, quae interpretatio confirmari videtur ex v. 11. ubi *genita domi* dicitur *genita patri*, et ex phrasi Scripturae, qua domus pro *cognatione paterna* usurpatur. Ita vertit Targum Onkelos דִילִדָא מִן אֲבוּךְ מִן אִתָּא אָחֳרִין אוֹ מִן אִמָּךְ מִן גְּבַר אָחֳרָן et hoc sensu accipit R. D. Kimchi, item Augustinus quaest. 59. in Levit. *Foris nata, quae de priori viro suscepta, cum matre in domum venit.* Eodem respiciens Piscator reddidit, *cognationis domesticae aut externae cognationis*, ut מוֹלֶדֶת accipiatur positum non in *benoni*, sed in *toar*, non *participialiter*, sed *nominaliter*. Quia vero in verbis praecedentibus jam ante illud prohibitum erat, ideo Lyranus, Radulphus, Abulensis et alii accipiunt de sorore sive *ex legitimo matrimonio*, sive *ex fornicatione nata* sit, cum et is, qui *scorto adhaeret*, fiat cum illo una *caro*, 1. Cor. 6, v. 16. atque hanc expositionem amplectuntur quidam ex veteribus rabinis, quos sequitur R. Aben Ezra, eademque magis probatur Chemnicio de conjug. p. 551. et Fagio in not. ad paraph. Chald. Lev. 18. Alb. Gentilis lib. 5. c. 8. addit tertiam expositionem, qua per *foris genitam* intelligitur *filia genita non ex Israëlitide* Num. 21, v. 16. Deut. 21, v. 10. Sensus igitur erit, non esse concumbendum cum sorore, quocunque modo sit soror, sive ex eisdem parentibus sive ex alterutro parente, sive legitime sive illegitime sit nata, sive ex *matre libera* sive *serva et in bello capta*, sive ex *primaria uxore* sive ex *secundaria sive concubina* sit suscepta. Exemplum nefariae illius conjunctionis proponitur in Ammon et Thamar 2. Reg. 13. fuit enim Thamar Ammonis soror agnata, ex eodem scilicet patre Davide, sed non ex eadem matre.

eptis lio. eptis lia. 264. 4. *Neptis ex filio*, 5. *neptis ex filia. Nuditatem filiae filii tui* vel *filiae filiae tuae, non revelabis nuditatem earum, quia nuditas tua ipsa*, Levit. 18, v. 10. Probibetur conjugium cum nepte. sive ex filio, sive ex filia sit suscepta, ac pertinet haec prohibitio ad *secundum gradum* in linea recta, ubi tamen notandum, quemadmodum in prima lege nomine *matris* intelligitur etiam avia, proavia et omnes majores, ita hoc loco nomine *neptis* prohiberi proneptem, abneptem et omnes inferiores, quia prohibitio in linea recta et sursum et deorsum in infinitum se extendit. Quod rationis loco additur, *ideo non revelabis nuditatem filiae filii tui vel filiae filiae tuae, quia tua nuditas ipsa*, id quidam accipiunt *metonymice* dictum, sunt *nuditas tua*, id est ex tua nuditate ortae, Piscator in c. 18. Levit. Alii accipiunt hoc sensu: *Nuditas tua ipsae* sunt, id est *sunt tuae consanguineae*, Fagius in eundem locum. Sed quia עֶרְוָה significat etiam *rem foedam, turpem et pudendam*, ideo commode verti potest, *non revelabis nuditatem neptis ex filio, ex filia*, quia tale quid faciens rem pudendam ac foedam ageres atque ignominiam nepti tuae inferres, quae in tuam ignominiam redundabit. Eodem fere sensu XV. 260.
Abulensis: *Si ejus partibus inhonestis abutaris, tam indigne agis, ac si tuis abutaris.* Generalis prohibitionis ratio peti potest ex lege generali: *Nullus ad proximam carnis suae accedat.* Neptis est proxima carnis. Ergo. Item ex lege prima speciali: *Filia non accedat ad patrem, ut revelet ejus turpitudinem.* Neptis habetur filiae loco. Ergo. Hemmingius hanc legem sic reddit: *Pudorem nepotis tui aut neptis tuae non revelabis, ut intelligatur, utrumque expressis verbis prohiberi, tum ne avia nubat nepoti, tum ne avus neptem ducat in uxorem*, sicut in prima lege utrumque expressis verbis interdicitur, tum ne mater nubat filiae, tum ne pater filiam in uxorem ducat, sed in Hebraeo utrobique est בַּת femin. *filiam* significans.

265. 6. *Soror patris*, amita, 7. *soror matris*, 6. Soror patris. 7. Soror matris.
matertera. *Nuditatem sororis patris tui non revelabis, caro sive propinqua patris tui ipsa* Levit. 18, v. 12. *Nuditatem sororis matris tuae non revelabis, quia caro seu propinqua matris tuae ipsa* Levit. 18, v. 13. *Nuditatem sororis matris tuae et sororis patris tui non discooperies, quia carnem suam nudavit, poenam iniquitatis suae portabunt* Levit. 20, v. 19. Pertinent hae prohibitiones ad *secundum gradum* in linea *collaterali inaequali* ac merito conjunguntur, cum eadem sit utrobique consanguinitatis propinquitas maternae ac paternae lineae discrimine duntaxat differens. Quoto enim gradu in linea *agnationis paternae* me attingit amita, toto etiam gradu in linea *cognationis maternae* me attingit matertera. Ratio prohibitionis additur, *amita est caro patris*, id est proxima propinqua patris, ipsius scilicet soror, *matertera est caro matris*, id est proxima propinqua matris, ipsius scilicet soror, ac proinde mater tua altera, quisquis ergo nuditatem amitae vel materterae suae detegit, *carnem suam nudat*, ut lex divina loquitur, hoc est nudat eam, quae matris vel patris est propinqua carnis proxima et consequenter etiam ipsius est propinqua. Pater et amita ab uno parente et una carne quasi decisi sunt, cujus unam partem habet parens, alteram ejus soror, quae respectu filii fratris est amita. Intelligitur autem ex hac lege, non eas solum carnis propinquas prohiberi, quae sine intervallo nos attingunt, quales sunt sursum in *linea adscendente* mater, deorsum in *linea descendente* filia, ad latus in *linea collaterali* soror, sed etiam eas, quae mediante patris ac matris propinquitate nobis conjunguntur, ut soror patris ac soror matris.

Potest et haec prohibitionis ratio dari, quod amita ac matertera sint mihi *loco matris*, quia amita patrem, matertera matrem proxima laterali propinquitate attingit. Exemplum hujus commixtionis nefariae est in *Archidamo Spartanorum rege* amitam suam ducente apud Herodotum in Erato.

8. Sororis filia. 266. 8. A quibusdam additur *sororis filia.* Quod enim Levit. 18, v. 11. dicitur, *nuditatem filiae uxoris patris tui*, *cognationis patris tui*, *soror tua ipsa est*, *non revelabis nuditatem ejus*, id de filia sororis ἑτεροθαλοῦς dictum volunt. Cum enim jam ante v. 9. fratribus et sororibus sive ex utroque, sive ex alterutro parente susceptis conjugio fuerit interdictum, ideo improbabile existimant in accurata illa prohibitorum graduum enumeratione idem denuo iisdem verbis repeti, id quod divinae coelestis nomothetae sapientiae minus congruere existimant. Quare cum in versu proxime praecedente ad *secundum gradum* in *linea recta* prohibitio descenderit, existimant, hanc prohibitionem proxime sequentem ad *secundum gradum* in *linea collaterali inaequali* pertinere et sensum esse eum, ne quis ducat sororis ὁμοπατρίας vel ὁμομητρίας filiam, hoc
XV. 261. est ne quis neptem ex sorore ἑτεροθαλεῖ sibi jungat. Neptis enim phrasi Hebraica dicitur *filia*, jam vero quae patri pro filia, ea patris filio recte censetur pro sorore, ac proinde quando *nuditatem filiae uxoris patris mei detegere* prohibeor, neptem uxoris patris mei, hoc est neptem ex noverca a patre meo susceptam, ducere prohibeor, qua de re in quaestionibus plura sequentur.

2. In gradibus affinitatis. 1. Uxor patris. 267. Leges speciales de *affinitate.* Primo loco ponitur *uxor patris*, noverca. *Nuditatem uxoris patris tui non revelabis*, *nuditas patris tui ipsa*, Lev. 18, v. 8. Per uxorem patris intelligi posset etiam germana mater (sicut quidam accipiunt hanc periphrasin v. 11: *Nuditatem filiae uxoris patris tui, quae genita est a patre tuo*, *non revelabis*, *quia soror tua ipsa*, id est germanam tuam sororem, quae et patris, et matris respectu soror tua est, non duces in uxorem, cum v. 9. mentio fuerit facta sororis agnatae et uterinae, id est quae vel patris tantum, vel matris tantum respectu soror est); sed cum v. 7. expressa prohibitio germanae matris praecesserit, ideo per *uxorem patris* v. 8. rectius intelligitur noverca (quo sensu etiam commode accipi potest v. 11. ut sit repetitio prohibitionis v. 9. propositae, quamvis quidam de *filia novercae* ex alio marito et non ex patre meo susceptae hanc legem exponant, von zusammengebrachten Kindern, ut inferius videbimus). Conjungenda hic est legis hujus repetitio eidemque addita poenae comminatio. Lev. 20, v. 11: *Vir qui concubuerit cum uxore patris sui, nuditatem patris sui revelavit, moriendo morientur ambo ipsi, sanguines eorum super eos.* Deut. 22, v. 30: *Non accipiat quisquam uxorem patris sui, neque discooperiat alam patris sui.* Deut. 27, v. 20: *Maledictus qui coierit cum uxore patris sui, quia discooperuit alam patris sui.* Amos. 2, v. 7. inter gravissima Israëlitarum peccata refertur, quod *vir et pater ejus iverint ad puellam ad violandum nomen Dei sanctum*, id est quod pater et filius cum una eademque femina incestuose commixti fuerint, id quod ex ה emphatico in voce הנערה apparet. LXX πρὸς τὴν αὐτὴν παιδίσκην. Chytraeus in comm. c. 18. Levit. refert, hanc legem ex Levitico adductam ad *gradus consanguinitatis*, cujus sententiae suae quamvis non assignet aliquam rationem, tamen non videri debet plane absurda, quia per matrimonialem copulam noverca cum patre meo fit una caro, et liberi, qui ex conjugio patris et novercae nascuntur, sunt mei consanguinei, fratres scilicet uterini ac sorores meae uterinae, quin et filialis reverentia videtur requirere, ut novercam, quae in matris locum succedit, non pro affini habeam, cum non a latere me attingit, sicque ad fines agnationis meae accedat, sed in lineam rectam adscendentem per matrimonium cooptetur et cum patre meo una caro facta mater mea fiat, unde etiam honorifico matris nomine compellatur. Quemadmodum igitur superius monuimus, cognationem proprie pertinere ad collaterales, non autem ad eos, qui parentum ac filiorum locum in linea recta occupant; ita quoque hoc loco dicendum foret, affinitatem proprie pertinere ad collaterales, non autem ad eos, qui per matrimonium in parentum ac filiorum locum in linea recta succedunt. Sed hac de re pie eruditi latius cogitent, si enim generalem affinitatis definitionem, quod sit *vinculum personarum non per carnalem propagationem*, *sed per matrimonialem copulationem sive novis nuptiis contractum*, retinere velimus, negari nequit, etiam novercam in linea adscendente non minus ac nurum in linea descendente ad affines pertinere, ideo etiam a sententia communiter recepta secessionem facere religio nobis fuit.

268. Pertinet igitur haec prohibitio ad *primum gradum* affinitatis in *linea recta.* Quo enim gradu consanguinitatis pater mihi conjunctus est, eo gradu affinitatis ipsius uxor mihi est conjuncta. Jam verò pater conjunctus mihi est primo consanguini- XV
tatis gradu. Ergo etiam ipsius uxor primo gradu affinitatis mihi erit conjuncta. In lege divina additur haec prohibitionis ratio: *Non revelabis nuditatem uxoris patris tui, quia ipsa est nuditas patris tui.* Rabini sic exponunt, *est nuditas patris tui*, id est pater tuus eam nudavit, conjugalem consuetudinem cum ea habuit et per illam copulam factus est cum ea una caro, ideo non debes nuditatem ejus detegere. Quidam sic exponunt, *est nuditas patris tui*, id est nuditas illa est in potestate patris tui, ut sit genitivus adjuncti, patri tuo, non tibi licet eam retegere. Sed quia non solum patre vivo, sed etiam mortuo copula cum noverca est prohibita, ideo rectius accipitur generaliter, *est nuditas patris tui ipsa*, id est rem pudendam ac turpem in copula cum noverca peragens ipsum patrem tuum ignominia afficeres, sicut Gen. 49, v. 4. de Rubenis cum noverca incestu dicit Jacobus: *Adscendisti cubile patris tui*, חִלַּלְתָּ יְצוּעִי,

polluisti stratum meum. Quod Deut. 27, v. 20. rationis loco videtur additum, *maledictus qui concumbit cum uxore patris sui*, כִּי, *quia discooperuit* כְּנַף, *alam, patris sui*, id Pagninus accipit ἐξηγητικῶς *et discooperuit alam patris*, continet enim honestam circumscriptionem concubitus seu revelationis nuditatis, cujus in praecedentibus facta erat mentio. כָּנָף metaphorice significat *fimbriam*, *extremitatem vestis inferiorem*, Deut. 22, v. 12. *Discooperire alam vestis, ad revelandam* scilicet *nuditatem*, est phrasis nupta, quae ex antecedente intelligendum relinquit consequens, in qua significatione etiam usurpari videtur Ruth. 3, v. 9. LXX reddiderunt ἀποκαλύπτειν συγκάλυμμα τοῦ πατρός, Lutherus den Fittig des Vaters aufdecken. Ex lege generali potest haec addi ratio: Pater tuus et noverca sunt *una caro*, perinde ut pater tuus et mater tua fuerunt, ergo ut a matre tua propter proximum consanguinitatis gradum, ita a noverca tua propter proximum affinitatis gradum debes abstinere. Exempla nefariae conjunctionis inter novercam et privignum proponuntur in *Ruben et Bilhah* Gen. 35, v. 22. in *Absolone cum Davidis* patris sui *uxoribus* concumbente 2. Sam. 16. v. 22. in *Corinthio incestuoso* 1. Cor. 5, v. 1. in *Antiocho Seleuci regis filio* et *Stratonice* Demetrii filia, Seleuci uxore, quam a nefario isto concubitu cum privigno abhorrentem jubet Seleucus doceri, *honesta et justa esse, quae regi placent et regno utilia* esse videntur, Valerius Max. lib. 5. c. 7. Alexander ab Alex. lib. 1. genial. c. 24. in *Bassiano Caracalla Juliam novercam* suam ducente, Aurelius Victor in Anton. Carac. Apud Ovidium in epist. *Phaedra Hippolytum* privignum suum de concubitu sollicitat:

Viderit amplexus aliquis, laudabimur ambo.
Dicar privigno fida noverca meo.

269. *2. Uxor patrui. Nuditatem fratris patris tui non revelabis, ad uxorem ejus non accedes, uxor patrui tui ipsa est*, Levit. 18, v. 14. *Vir qui concubuerit cum uxore fratris patris sui, hoc est patrui sui, nuditatem patrui sui revelavit, peccatum suum portabunt, sine liberis morientur*, Levit. 20, v. 20. Rabini itidem, ut in prima lege consanguinitatis, *nuditatem patrui* exponunt passive de uxore patrui, quam patruus nudavit, vel quam patruo tuo nudare ac retegere fuit licitum, ut sic verba sequentia, *ad uxorem patrui tui non accedes*, sint ἐξηγητικὰ praecedentium, *nuditatem fratris patris tui non revelabis*. Sed nihil impedit, quominus verborum proprietatem retineamus ac priorem partem prohibitionis accipiamus de *filia fratris*, quod illa non debeat nubere patruo suo, posteriorem de *filio fratris*, quod ille non debeat ducere uxorem patrui sui. Pertinet haec prohibitio *ad secundum gradum affinitatis in linea collaterali in aequali*. Ratio prohibitionis additur, *ipsa enim est* דֹּדָה *uxor fratris patris tui*, id est facta est una caro cum patruo tuo, qui est proximus patris tui cognatus ac parentis loco tibi habendus. Praeterea cum דּוֹד significet patruum, דֹּדָה potest verti per amitam, sensus igitur erit, abstineas ab uxore patrui tui, quia cum per conjugium facta sit una caro cum patruo tuo, ideo est tibi loco amitae, ac proinde non minus ab ea abstinendum quam ab ipsa amita, quae peculiari lege duci prohibetur v. 12. Denique sic procedi potest, *uxor patrui mei*, cum sit una caro cum patruo, debet abstinere a consanguineis sui mariti, proinde non potest nubere mihi, qui sum filius fratris mariti ipsius, ergo nec mihi eam in uxorem ducere licebit. Quodsi non licet patrui uxorem ducere propter affinitatem, multo minus licebit patruo fratris filiam ducere propter consanguinitatem. Exempla nefariae illius commixtionis inter patruum et fratris filiam sunt *Darius* rex Persarum fratris Atarnis filiam *Phrataginem* ducens, *Leonidas* rex Spartanus *Gorgo* filiam fratris Cleomenis sibi jungens, *Tyro* Salmonei filia nupsit patruo *Cretheo*, *Andromeda* Cephei et Cassiopeiae filia patruo *Phineo* desponsata fuit; *Claudius* imperator *Agrippinam* filiam fratris Germanici sibi socians, quod conjugium Cornelius Tacitus describens addit: *Nullo exemplo deducta in domum patrui fratris filia.* Poenae comminatio Levit. 20, v. 20. addita haec est: *Morientur* עֲרִירִים *steriles, sine liberis*, ἄτεκνοι, ut LXX reddiderunt, vel quod *nullos procreaturi sint liberos*, vel quod *eorum funera intueri vivi cogentur*, vel quod *liberi ex tali matrimonio nati sint pro illegitimis et incestuosis habendi.* Quidam ut R. Salomon apud Lyranum et alii existimant, incestuosas illas nuptias non subjici poenae magistratus, sed Dei judicio relinqui, qui per immissionem sterilitatis benedictionem duntaxat talibus nuptiis sit subtracturus, non autem vel mediate per magistratum, vel immediate per se ipsum contrahentes puniturus. Augustinus q. 76. in Lev.: *Quid est, sine filiis morientur, cum filii ex hujusmodi conjunctionibus et ante nati sint hodieque nascantur? an hoc intelligendum est lege Dei constitutum, ut quicunque ex eis nati fuerint, non deputentur filii, id est nullo parentibus jure succedant*, quem videtur sequi Bellarminus de matrim. c. 27. sic exponens, quod *filii illorum non sint in genealogiis adscribendi*, verum expresse additur, *portabunt peccatum suum*, hoc est poenam hujus sui peccati, ita enim Hebraeum חֵטְא accipitur Job. 35, v. 3. Thren. 4, v. 6. etc. quibus verbis magistratus poenae personae, quae tales nuptias contrahunt, subjiciuntur. Quibusdam videtur, mitiori poenae quam *capitali* tales personas subjici, quia non additur, quod *moriendo mori*, id est capitali poena affici, debeant, quae poena statuitur in eos, qui in primo gradu affinitatis contrahunt, ut si quis ducat novercam v. 11. nurum v. 12. privignam v. 14. sed cum in eum, qui *uxorem fratris sui*, quae itidem primo affinitatis gradu ipsi conjuncta est, duxerit, eadem poena statuatur v. 21. ideo vix potest diversitas quaedam in genere poenae capitalis statui, sensus igitur erit, quod contrahentes ejus-

modi incestuosas nuptias per magistratum e medio sint tollendi, ne ex illis nascantur liberi. Qui *cum menstruata* concumbit, jubetur exscindi e populo Lev. 20, v. 18. at qui in gradibus illis prohibitis contrahit, jus naturae atrocius violat, vix ergo minori poena fuit affectus. Quidam igitur illud Mosaicum *sine liberis morientur*, sic exponunt, ne quidem gravidis parcendum esse, donec incestuosum foetum enitantur, sed ipsas etiam ante partum e medio tollendas. Sed cum hoc regulae justitiae videatur adversum, ideo rectius sic exponitur, quod *liberi non sint ad successionem admittendi.*

XV. 264. 3. Uxor filii. 270. *3. Uxor filii*, nurus. *Nuditatem nurus tuae non revelabis, uxor filii tui ipsa, non revelabis nuditatem ejus* Levit. 18, v. 15. *Vir qui concubuerit cum nuru sua, moriendo morientur ambo ipsi, confusionem fecerunt sanguines eorum in eos* Levit. 20, v. 12. Pertinet haec prohibitio ad *primum gradum* affinitatis in *linea recta descendente*, ac prohibetur soceri cum nuru conjugium. כַּלָּה proprie significat sponsam, a כָּלַל *absolvit, consummavit*, quia sponsa tempore nuptiarum est omnibus ornamentis induta, sed quae tempore nuptiarum est sponsa illa, postea a parentibus sponsi vocatur nurus, sicut etiam apud Graecos νύμφη sponsam et nurum significat. Ratio prohibitionis additur, *est uxor filii tui*, id est facta est cum filio tuo una caro, ut ergo a filia tua abstinere debes, quia est proxima carnis tuae propinqua, in primo scilicet gradu consanguinitatis tibi conjuncta, sic a filii tui uxore, quae cum ipso est facta una caro, abstinere debes, quia per conjugium filii in primo gradu affinitatis tibi juncta est. Item uxor filii mei debet abstinere a consanguineis sui mariti, ergo mihi utpote mariti sui patri non debet nubere, ergo et ipse filio mortuo non possum eam ducere. Denique inter parentes et liberos in linea recta matrimonia prohibita sunt in infinitum, jam vero uxor filii per conjugium in lineam rectam adsciscitur et fit filia mea, ergo ab ejus nuptiis debeo abstinere. Ratio comminationi poenae capitalis adjecta haec est, *fecerunt* תֶּבֶל *confusionem*, σύγχυσιν τῆς γονῆς, illicitam seminis confusionem et permixtionem, quia hac ratione pater et filius cum una femina consuescunt. Exemplum nefariae illius commixtionis, cui haec prohibitio est opposita, proponitur in *Juda cum Thamar* nuru sua consuescente Gen. 38, v. 18.

4. Uxor fratris. 271. *4. Uxor fratris*, fratria. *Non revelabis nuditatem uxoris fratris tui, nuditas fratris tui ipsa* Levit. 18, v. 16. *Vir qui acceperit uxorem fratris sui, foeditas est, nuditatem fratris sui revelavit, absque liberis erunt* Lev. 20, v. 21. Tertullianus lib. de monogam. c. 7. per fratrem *quemvis Judaeum* hic intelligendum statuit ac legem istam hoc sensu accipit, quasi *prohibeat Judaei mortui uxorem ab alio quopiam Judaeo duci, sicque monogamiam stabiliat.* Sed dubitari nequit, fratris nomen proprie accipiendum esse, alias dici posset, etiam matris, filiae, sororis etc. nomina translate accipi. Pertinet igitur haec prohibitio ad *primum gradum* affinitatis *in linea collaterali* ac impedit, ne qua femina duobus fratribus successive nubat, vel quod idem est, ne quis viduam fratris sui matrimonio sibi jungat. Ratio prohibitionis additur, *est enim nuditas fratris tui*, id est frater tuus eam nudavit, cum ea consuevit et hac ratione cum ea factus est una caro, ergo propter illam carnis propinquitatem ab ejus conjugio debes abstinere, vel *est nuditas* sive turpitudo fratris tui, id est si nefarias cum vidua fratris contrahis nuptias, ignominia redundat in tuum fratrem cognatione collaterali tibi proxime propinquum. Item, uxor mea debet abstinere a consanguineis meis proximis. Ergo etiam a fratre meo, et per consequens frater meus non potest eam sibi sociare. In comminatione poenae Levit. 20, v. 21. additur, quod *is qui accipit uxorem fratris sui, scelus ac foeditatem operetur.* In Hebraeo est נִדָּה *remotio*, quidquid per immunditiem removetur, *abominatio* tale quid, quod omnes fugiunt et aversantur. LXX reddiderunt ἀκαθαρσία ἐστίν. Exempla incestuosae ejusmodi conjunctionis proponuntur in *Herode* XV *Herodiadem* uxorem Philippi fratris sui ducente Matth. 14, v. 3. in *Archelao*, qui *Glaphyram* Alexandri fratris sui conjugem et liberorum ex eo susceptorum matrem contra leges Judaeorum uxorem duxit, Joseph. lib. 7. antiq. c. 15. in *Crasso*, qui defuncti fratris viduam duxit. Ac seculo proxime elapso Henricus VIII. Angliae rex Catharinam fratris Arturi viduam matrimonio sibi junxit. Quomodo vero cum hac lege concilianda sit ea, quae de ducenda fratria exstat Deut. 28. dicetur inferius.

272. *5. Uxoris mater*, socrus. *Vir qui acceperit mulierem et matrem ejus, scelus est, igne comburent eum et eas, et non erit scelus in medio vestri* Levit. 20, v. 14. *Maledictus, qui concumbit cum socru sua* Deuter. 27, v. 23. Prohibitio haec pertinet ad *primum gradum* in linea *recta adscendente.* Ratio prohibitionis est, quia vir et uxor sunt una caro, ergo vir abstineat a proximis consanguineis uxoris, inter quos vel maxime est mater. Item socrus est loco matris, ergo ab ejus conjugio non minus quam a matre germana abstinendum. Qui socrui suae commiscetur, dicitur patrare *scelus.* In Hebraeo est זִמָּה *cogitatio, prava malitia*, a rad. זמם cogitavit, in specie accipitur de fornicatione et incestuoso concubitu. LXX reddiderunt ἀνόμημά ἐστιν, Chald. *consilium peccatorum est*, quod Rabinus Salomon ita explicat, *consilium est, quod suggerit tibi malus genius, ut faciat te peccare.* Poena ignis statuitur in eum, qui socrum suam ducit, et in utramque conjugem, si scilicet in nefariam illam commixtionem utraque consenserit.

273. *6. Filia uxoris*, privigna. *Nuditatem uxoris et filiae ejus non revelabis* Lev. 18, v. 17. Prohibitio haec spectat *primum gradum in linea recta descendente.* Ratio prohibitionis est manifesta, vir et uxor sunt una caro, ergo abstineat a proximis

consanguineis uxoris, inter quos est ipsius filia. Item filiae uxoris sum loco patris, ergo ab ea mihi non minus abstinendum quam a filia ex me genita. 7. *Filia privigni; 8. filia privignae. Filiam filii uxoris et filiam filiae uxoris non accipies ad revelandum nuditatem ejus, caro tua sunt, nefas est* Levit. 18, v. 17. Pertinet haec prohibitio ad *secundum gradum in linea recta descendente.* Ratio prohibitionis est manifesta, ut enim appellatione patris etiam avus, sic appellatione filiae etiam neptis continetur. Ergo ut conjugium cum *privigna* uxoris meae filia, sic etiam cum *privignae filia* seu uxoris meae nepte mihi prohibitum. Item nepti uxoris sum loco avi, quia uxor est ipsius avia ergo ab illius nuptiis abstinendum.

274. *9. Soror uxoris. Uxorem cum sorore ejus non accipies ad lacessendum ad revelandum nuditatem ejus super eam in vita ejus* Lev. 18, v. 18. Prohibitio haec pertinet ad *primum gradum in linea collaterali aequali.* Ratio prohibitionis est, quia a proximis consanguineis uxoris mihi abstinendum; jam vero in propinquitate collaterali soror sororem proxime attingit. Item non licet uni feminae duobus fratribus nubere, ut ex lege speciali quarta manifestum. Ergo nec licebit viro duas sorores ducere. Clausula illa בְּחַיֶּיהָ, *in vitis ejus,* diversimode exponitur. Fagius in c. 18. Lev. Bellarminus de matrim. c. 27. arg. 3. et quidam alii eam volunt esse *restrictivam*, ut sit sensus, tum demum hanc prohibitionem de non ducenda uxoris sorore locum habere debere, quando *uxor adhuc est in vivis*, ea vero defuncta prohibitionem exspirasse, qua de re quid statuendum sit, inferius dispicietur.

275. Haec ergo de *specialibus* prohibitionis divinae *legibus* tum *consanguinitatem*, tum *affinitatem* concernentibus dicta sint, quae omnia tribus includi possunt regulis. *1. In linea recta inter adscendentes et descendentes prohibita sunt matrimonia in omnibus, quotquot numerari possunt gradibus. 2. In linea collaterali prohibita sunt matrimonia in gradu primo lineae aequalis et gradu secundo lineae inaequalis. 3. Quae prohibitio valet in consanguinitate, eadem etiam locum obtinet in affinitate.* Consequens jam est, ut de prohibitionum harum latitudine videamus, ea vero consistit in duobus capitibus: 1. ut demonstretur, eas *non ad personas tantum* expresse nominatas, *sed ad gradus* pertinere; 2. non ad *populum duntaxat Judaicum,* sed *omnes* omnino *homines* spectare. Apprime enim hoc loco notandum, non tantum ad illas *personas*, quarum apud Moysen expressa fit mentio, prohibitionem illam referendam et coarctandam esse, sed ad reliquas personas, quae in aeque propinquis *gradibus* reperiuntur, dilatandam atque extendendam esse, quod cum a quibusdam negetur, sequentibus confirmatum damus argumentis: *1. a prohibitionis generalitate.* Ante specialem personarum certarum consanguinitate vel affinitate junctarum prohibitionem praemittitur lex generalis: *Nullus ad carnem carnis suae accedat*, quibus verbis in genere prohibetur, ne quis ducat *propinquam*, quae carni suae proxime appropinquet, vel *carnem carnis suae*, id est quae vel ex mea carne propagata est, vel ex cujus carne ego propagatus sum, vel quae mecum ex eadem carne propagata est, hoc est prohibentur proximi gradus *consanguinitatis*, item quae propter carnalem commixtionem cum proximis consanguineis facta est carnis meae caro, hoc est prohibentur proximi gradus *affinitatis*, ut latius ostensum fuit superius. Sic ergo concludimus: Quicunque generaliter prohibet, ne quis accedat ad propinquas carnis suae, is non agit stricte et in specie de certis personis, sed late et in genere de aequalibus gradibus. Jam vero Deus per Moysen generaliter prohibet, ne quis ad propinquas carnis suae accedat, sive sint propinquae carnis per *carnalem generationem*, id est ratione consanguinitatis; sive per *carnalem copulationem*, id est ratione affinitatis; sive sint *caro carnis supra*, ut mater et avia, sive *infra*, ut filia et neptis, sive *ad latera*, ut soror. Item patris et matris soror. Ergo non agit stricte et in specie de certis personis, sed late et in genere de aequalibus gradibus et per consequens specialis illa certarum personarum enumeratio non est ad illas duntaxat personas adstringenda, sed ad eas, quae in aequali gradu propinquae sunt, extendenda. *2. A rationis paritate.* Ubi par ratio, ibi idem jus. Atqui est par ratio personarum, quae disertis verbis in Levitico sunt expressae, et earum, quae eodem ac parili gradu sese invicem contingunt. *Uxor* enim *avunculi* eodem scilicet secundo lineae collateralis inaequalis gradu mihi juncta est, quo *uxor patrui,* nec ullum hic subest discrimen, nisi quod affinitas cum uxore avunculi ex linea cognationis maternae, affinitas cum uxore patrui ex linea agnationis paternae descendit. At linea paternae vel maternae cognationis non variat consanguinitatis gradus. Ergo idem jus utrobique recte statuitur. Moyses in sua computatione pro exemplo prohibitionis adducit marem et describit feminas, a quarum conjugio abstinere debet. Pari igitur ratione licet ponere feminam et quaerere *κατ' ἀναλογίαν*, a quorum conjugio illa sibi debeat temperare, cum utrobique sit par ratio, idem gradus, idem jus. Regula juris est aequitati naturali consentanea, ut *in pari cognationis gradu par idemque jus statuatur*, sicque quae personae in verbis legis omissae sunt, eae legis sententia tacite comprehendi intelligantur. *3. A consequente absurditate.* Si personas tantum, quarum expressa in lege Mosaica fit mentio, non autem aequidistantes gradus prohibitio illa concerneret, nuptiae forent concessae inter *nepotem* XV 267.
et *aviam*, inter *avum* et *proneptem*, inter *fratrem* et *sororem germanam* (juxta quorundam interpretationem), inter *filiam sororis et avunculum*, in consanguinitate; inter *privignum* et *pronovercam* in affinitate, quia talium personarum non fit expressa in hisce legibus mentio. Sed consequens est absurdum. Ergo et antecedens. Quinimo si quis juxta

rabinorum sententiam v. 7. per *nuditatem patris* intelligere velit matrem a patre ad cognoscendum denudatam ac v. 14. *nuditatem patrui* uxorem patrui ad cognoscendum ab eo denudatam ac denudari concessam, consequens foret, ne quidem filiae cum patre vel patruo nuptias expressis verbis esse prohibitas ac proinde juxta datam hypothesin concessas. 4. *A veterum auctoritate*, ubi primo producimus *patres*, secundo *rabinos*. Ambrosius epist. 66. ad Paternum tom. 3. op. col. 173: *Tu copulare paras filium tuum et neptem ex filia, id est ut accipiat sororis suae, filiam diversa licet matre quam socrus editus sit* etc. *Praetendis in tuis literis, quod permissum hoc divino jure connubium hujusmodi pignoribus existimetur, eo quod non sit prohibitum. Ego autem et prohibitum assero, quia cum leviora interdicta sint de partuelibus fratribus, multo magis hoc, quod arctioris est plenum necessitudinis, interdictum arbitror. Qui enim leviora adstringit, graviora non solvit, sed alligat. Quodsi ideo permissum putas, quia specialiter non est illud prohibitum, nec illud prohibitum sermone legis reperies, ne pater filiam suam accipiat uxorem. Numquid ideo licet, quia non est prohibitum? minime. Interdictum enim est jure naturae, interdictum est lege, quae est in cordibus singulorum, interdictum est inviolabili praescriptione pietatis, titulo necessitudinis. Quanta hujusmodi invenies non interdicta lege per Moysen edita, et tamen interdicta sunt quadam voce naturae!* Et postea: *Si etiam ab iis nos revocat apostolus, quae non aedificant, quomodo faciendum putamus, quod et non licet legis oraculo et non adificat discrepante pietatis ordine?* (Bellarminus libr. de matrim. cap. 24. dicit, *Ambrosium memoria esse lapsum in eo, quod negat, expresse prohiberi in lege conjugium patris cum filia.* Sed in iis, quae in 3. membro hujus §. dicta sunt Ambrosio paratum est patrocinium.) Augustinus in quaest. sup. Levit. q. 59. tom. 4. col. 221: *Videtur Moyses tantum prohibuisse sororem ex altero parente cognatam et praetermisisse sororem ex utroque parente. Verum quis non videat, etiam hoc prohibitum esse multo maxime? Si enim non licet sororis turpitudinem revelare ex quolibet parente natae, quanto magis ex utroque.* q. 76. tom. 4. col. 225: *Quicunque dormierit cum cognata sua, turpitudinem cognationis suae revelavit* etc. *Quaeritur, quousque sit intelligenda ista cognatio, cum ex longo gradu liceat utique accipere uxorem semperque licuerit. Sed intelligendum est ex his gradibus, quos prohibuit non licere et secundum ipsos dictum. quicunque dormierit cum cognata sua, ubi et aliqua non commemorata intelligenda dimisit, sicut sororem de utroque parente, sicut uxorem fratris matris, id est avunculi. Nam de uxore patrui primum prohibuit, quamvis haec non cognatio, sed affinitas perhibetur.* Lyranus in c. 18. Lev.: *Eodem modo quo fratris filius amitam ducere prohibetur, etiam prohibetur matrimonium inter fratrem et filiam ejusdem, quia idem gradus est.* De rabinis testatur Muensterus in annot. quod *gradus* in Levitico prohibitos esse statuunt. De iisdem sic scribit Fagius in c. 18. Levit.: *Placet hic obiter indicare, quomodo Hebraei istos prohibitos gradus consanguinitatis intelligant atque explicent etc. sicut non licet viro ducere materteram suam, ita non licet mulieri nubere avunculo suo, qui est frater matris, quia hae personae habentur loco parentum. Eadem ratione etiam prohibentur magna amita et magna matertera.* Et postea: *Scribae mulieribus in lege prohibitis adhuc plures species addiderunt, nempe viginti, et sunt istae: 1. Mater matris suae, 2. mater patris matris suae, 3. mater patris sui, 4. mater patris patris sui, 5. uxor patris patris sui, 6. uxor patris matris suae, 7. uxor fratris patris ex matre, 8. uxor fratris matris sive ex patre sive ex matre, 9. nurus filii sui et nurus filii filii sui, 10. nurus filiae suae, 11. filia filiae filii sui, 12. filia filii filii sui, 13. filia filiae filiae suae, 14. filia filii filiae suae, 15. filia filiae filii uxoris suae, 16. filia filiae filiae uxoris suae, 17. mater matris patris uxoris suae, 18. mater patris patris uxoris suae, 19. mater matris matris uxoris suae, 20. mater patris matris uxoris suae.* Hactenus illi. 5. Accedat *Pontificiorum consensus.* Tostatus statuit, in Levitico prohiberi a pari matrimonium *patrui cum nepte*, sicut prohibetur matrimonium amitae cum nepote, cum *sit idem utrobique consanguinitatis gradus.* Potest et hoc contra Pontificios urgeri, 1. quod vulgata versio, quae ipsis vigore decreti Tridentini est authentica, Levit. 20, v. 20. patruo conjungit *avunculum*, cujus in textu Hebraeo non fit expressa mentio. At si personas tantum non autem gradus prohibitio spectaret, non potuisset avunculi nomen interjici. 2. Quod Bellarminus statuit cap. 28. §. 2. *inter adscendentes et descendentes omnia conjugia jure naturae esse prohibita*, cum tamen enumeratio prohibitorum graduum ultra secundum in Levitico se non extendat. 3. Quod idem c. 29. §. 3. scribit, *ipsam naturam docere, quod parentibus et consequenter aliis consanguineis et affinibus debeatur peculiaris reverentia, cui repugnat maxime conjugalis actus.* Atqui haec reverentia non terminatur in personis Levit. 18. expressis, sed ad aequales gradus se extendit.

276. Opponenda haec sunt 1. *Judaeis recentioribus*, qui referente Chemnicio p. 3. loc. de conjug. p. 545. disputant, *quaecunque personae non sunt expressae, earum nuptias non esse prohibitas.* 2. *Pontificiis quibusdam* eandem hypothesin tuentibus. Cajetanus in cap. 18. Levit. Cornelius a Lapide ibid. et Bellarminus de matrim. cap. 24. sic disserit: *Moyses in Levitico c. 18. praefixit duos gradus tantum, primum videlicet et secundum. Prohibuit enim in recta linea conjugium patris cum filia et cum nepte et similiter matris cum filio et cum nepote; in transversa prohibuit conjugium fratris cum sorore sive ex uno, sive ex utroque parente, et nepotis cum amita vel matertera, non tamen prohibuit conjugium e contrario patrui vel*

avunculi cum filia fratris vel sororis. Et haec quoad consanguinitatem, ubi sunt duo gradus secundum canones et tres secundum leges. Quoad affinitatem prohibuit conjugium filii cum noverca et patris cum nuru, et rursus patris cum privigna, vel cum ejus filia, et haec in recto ordine. In transverso autem prohibuit conjugium cum uxore fratris et cum sorore uxoris uxore vivente et cum uxore patrui, ubi etiam sunt duo gradus secundum canones et tres secundum leges. Idem cap. 27. arg. 3: *Lex Levitici prohibet conjugium nepotis cum amita et matertera et non prohibet conjugium patrui vel avunculi cum nepte ex fratre vel ex sorore, cum tamen sint in eodem gradu nepos et amita, patruus et neptis. Praeterea lex prohibuit conjugium cum uxore fratris etiam defuncti et non prohibet conjugium cum sorore uxoris nisi ea vivente, ac proinde non prohibet cum sorore uxoris jam defunctae, et tamen est idem prorsus gradus affinitatis cum sorore uxoris et cum uxore fratris.* Haec Bellarminus, quae quo fine ab ipso disputentur, facile apparet, nimirum ut caveat suo pontifici, qui in gradibus, quos lege divina habitos esse ex analogia colligi potest, pecuniae interventu dispensat, et ut fundamentum sternat suae assertioni, quod *prohibitiones illae Mosaicae non sint de jure naturae. 3. Illis omnibus*, qui τῷ ῥητῷ Mosaico
IV. 269. unice standum esse existimant ac gradus ultra personas nominatim expressas per analogiam extendendos esse negant.

Argumenta pro personarum duntaxat prohibitione.

277. Argumentis utuntur potissimum tribus. *1. Seculum illud, quo Moyses vixit, computationem, quae apud nos in usu est, plane ignoravit.* Respondemus: Diversitas computationis non mutat propinquitatem naturalem, quae a carnali propagatione vel copulatione originem ducit inque ea unice fundatur. Quamvis igitur tempore Moysis de civilis et canonicae computationis diversitate nihil quidquam forte notum fuerit, tamen eadem fuit propinquitas personarum consanguinitate vel affinitate sibi invicem conjunctarum ac proinde vis prohibitionis eadem semper mansit. *2. Si prohibitio ad gradus est extendenda nec circumscribenda personis nominatim expressis, cur enumerantur personae, quae eodem propinquitatis gradu sibi sunt conjunctae?* Sic uxoris soror eodem gradu affinitatis mihi conjuncta est, quo fratris uxor. Cur igitur expressa lege prohibeor ducere uxoris sororem, cum jam ante ex lege de non ducenda fratria id constare potuerit, si ad gradus aequidistantes prohibitio extendenda? Pari ratione soror patris sive amita ac soror matris sive matertera eodem propinquitatis gradu me attingunt, *quodsi ex graduum aequali distantia de prohibitione judicandum, utique sufficere potuisset alterutrius duntaxat facta mentio.* Respondemus: Ratio illius repetitionis et expressioris declarationis potest dari multiplex, tum ut omnis tolleretur legis obscuritas et manifestum omnibus redderetur, a quibus propinquis abstinendum; tum ut divinae prohibitionis conspiceretur severitas, quae ex repetita inculcatione elucet; tum ut ingenii humani imbecillitati divina consuleret bonitas, neque quisquam ad ignorantiae confugere posset excusationem; tum denique ut exemplorum, quae specie quadam in contrarium adduci poterant, elideretur auctoritas. Si quis enim diligenter advertit, plerasque prohibitionis leges exemplis incestuosae commixtionis a Spiritu s. annotatis oppositas esse intelliget. Sic lex de *non revelanda nuditate patris* opposita est exemplo filiarum Lothi Gen. 19, v. 30. lex de *non revelanda nuditate novercae* opposita est Rubenis cum Bilha incestui Gen. 35, v. 22. lex *de non ducendis sororibus* opposita est connubiis, quae protoplastorum liberi necessitate compellente invicem contraxerunt Gen. 4, v. 17. ac forte etiam respectus habetur ad verba Abrahae Saram pro sorore sua venditantis Gen. 12, v. 19. lex de *non superinducenda uxoris sorore* eadem adhuc vivente, opposita est exemplo Jacobi patriarchae Gen. 29, v. 28. Reliquae prohibitiones Aegyptiorum et Cananaeorum incestis nuptiis Israëlitarum oculis perpetuo obversantibus oppositae sunt, ne easdem sibi licitas esse existimarent, ut colligitur ex Lev. 18, v. 3. 3. Lutherus in primo scripto de vita matrimoniali itidem statuit, ad personas duntaxat pertinere illam prohibitionem. Sic enim scribit tom. 2. German. Jen. fol. 152: Gott rechnet nicht nach den Gliedern, wie die Juristen thun, sondern zählet stracks die Personen, sonst weil Vaters Schwester und Bruders Tochter in gleichem Gliede sind, müßte ich sagen, daß ich entweder meines Bruders Tochter nicht nehmen könnte, oder auch meines Vaters Schwester nehmen möchte. Nun hat Gott Vaters Schwester verboten und Bruders Tochter nicht verboten, die doch in gleichem Gliede sind. Ad hoc Lutheri scriptum provocat Petrus Wesenbecius consil. 23. Respondemus: Lutherus post aliquot annos illud, quod sub reformationis initium, anno scilicet 1522. scripserat, *revocavit* et prohibitiones Mosaicas ad gradus reduxit, sic enim scribit in libr. de caus. matrim. anno 1530. edito tom. 5. Jen. Germ. f. 257: Der Sippschaft und Glieder der Freundschaft halber wäre mein Rath, man ließe es bei weltlichen Rechten bleiben, et in cygnea cantione in c. 20. Gen. p. 250. in tom 6. Witeb. est p. 157: *Si statuamus, Saram fuisse privignam Harani, praecisa est disputatio,* XV. 270.
an potuerit Abraham fratris filiam ducere, nam fratris privignam ducere non est lege prohibitum. Atqui si Lutherus adhuc in illa sententia perstitisset, lege divina non esse prohibitum ducere fratris filiam, cum ad personas duntaxat non ad gradus pertineat prohibitio, non fuisset opus de commoda responsione Abrahae ac Sarae nuptiis adhibenda. Posteriora proinde Lutheri scripta derogant prioribus. Ignoscendum autem Luthero, qui in hanc sententiam, quod personae duntaxat in Levitico prohibeantur, pertractus fuit exemplis patriarcharum, de quibus quid statuendum sit, suo loco videbimus.

Regula de prohibitione.

278. Postquam igitur demonstratum est, prohibitionem Mosaicam non tantum *personas* expresse

sibus graduum.

nominatas, sed etiam *gradus* aeque distantes complecti (quod nobiscum agnoscunt Chemnicius part. 3. locor. de conjug. p. 549. Brentius in cap. 18. Levit. f. 843. Selneccerus part. 4. examin. p. 443. Osiander in Levit. 18. Bidenbachius de caus. matrimon. p. 44. et ex jurisconsultis Beustius de conjug. f. 196. Molradus de matr. f. 76.) restat, ut proponamus certas regulas, quibus *καὶ ἀναλογίαν καὶ ἀκολουθίαν* gradus prohibiti investigari possunt. Ejusmodi regulae sunt vel *generales* tam *consanguinitatem* quam *affinitatem* concernentes, vel *speciales*, quarum quaedam ad *consanguinitatem*, quaedam ad *affinitatem* pertinent. Regulae potiores, prout a Chemnicio recensentur, hae sunt: *1. In prohibitionibus illis divinis non attenditur differentia inter sexum masculinum et femininum, sed in quo gradu feminae prohibentur masculis propter carnis propinquitatem, in eodem gradu masculi prohibentur feminis propter eandem carnis propinquitatem.* Exstruitur haec regula ex v. 7. in quo expresse prohibentur nuptiae inter filiam et patrem et inter filium ac matrem. Quamvis igitur in sequentibus prohibitionibus tantum fiat mentio femellarum, cum quibus scilicet feminis masculo conjungi licitum sit, tamen cum in prima speciali lege statim ab initio distincta fiat mentio *patris* et *matris*, ex eo colligitur, quidquid de feminis in sequentibus prohibitionibus additur, idem etiam de masculis esse intelligendum. Eadem regula colligitur ex v. 14. in qua fit mentio *patrui*, cui sororis filia non debeat conjungi. Chemnicius eandem regulam confirmat ex eo, *quod patris soror aeque ac matris soror, neptis ex filio aeque ac neptis ex filia prohibeatur* v. 12. 13. 17. Ex hac regula sic concludimus. Prohibetur privigno, ne ducat suam novercam v. 8. ergo etiam prohibitum censendum, ne privigna nubat vitrico. Prohibetur frater, ne ducat sororem sive sit *germana* ex utroque, sive *agnata* ex patre, sive *uterina* ex matre, v. 9. ergo etiam prohibetur soror, ne nubat fratri suo sive *germano*, sive *agnato*, sive *uterino*. Prohibetur avus ducere neptem v. 10. ergo etiam nepos prohibetur ducere aviam. Prohibetur masculo, ne ducat amitam vel materteram v. 12. 13. ergo eadem ratione prohibetur femellae, ne nubat patruo. Prohibetur socero, ne in conjugales amplexus nurus suae ruat v. 15. ergo etiam prohibetur socrui, ne genero consuescat. Prohibetur masculo, ne fratriam suam ducat v. 16. ergo etiam feminae prohibetur, ne nubat sororio. Prohibetur masculo, ne privignam vel privignae suae filiam ducat v. 17. ergo etiam feminae prohibetur, ne privigno vel privigni sui filio nubat. Prohibetur masculo, ne sororem uxoris suae ducat v. 18. ergo etiam prohibetur feminae, ne fratrem mariti sui in conjugem accipiat. Excipiunt quidam ex Pontificiis, *esse disparem rationem inter matrimonium filii fratris cum amita, ac inter matrimonium filiae fratris cum patruo, cum enim vir sit caput uxoris, si nepos duceret amitam, oporteret eam subesse nepoti, quod est indecens, in altero autem patruo subest neptis, quod decentius.* Respondemus: Hoc quidem evincit, magis indecens esse matrimonium filii fratris cum amita, interim tamen cum ratione propinquitatis sit idem gradus, etiam matrimonium filiae fratris cum patruo indecens et prohibitum esse censendum. Expresse prohibitum est avi cum nepte matrimonium, quod ex hac Pontificia hypothesi decentius quam nepotis cum avia matrimonium, quod non est expresse prohibitum, qua de re in examine argumentorum Bellarmini plura dicentur inferius.

1. Non attenditur in illis prohibitionibus sexuum differentia.

XV. 271.

279. *2. Prohibitiones sunt reciprocae.* Ex reciproco enim inter conjuges respectu mulier, quam ego non possum ducere, illa etiam mihi non potest nubere. Hotomannus de cast. nupt. cap. 7. hanc regulam sic effert: *Propinquorum nomina relativa sunt, neque alterum sine altero intelligitur.* Correlativa autem se mutuo ponunt et tollunt, et prohibitio facta in uno censetur etiam facta in alio arg. l. fin. de acceptilat. Deducitur haec regula ex v. 6. *nemo ad carnem carnis suae accedat*, jam vero accessus ille prohibitus versatur ad minimum inter duas personas propinquitate carnis sibi jam ante conjunctas, inter masculum scilicet ac feminam. Sic quia filia non potest nubere patri v. 7. ita nec pater potest ducere filiam. Si frater non debet ducere sororem v. 9. ergo nec soror debet nubere fratri. Si privigno prohibetur noverca v. 8. ergo nec noverca potest nubere privigno. Si avus non potest ducere neptem v. 10. ergo etiam neptis non potest nubere avo. Si fratris filius non potest ducere amitam, sororis filius non potest ducere materteram v. 12. 13. ergo etiam amita vel matertera non potest nubere fratris vel sororis filio. Si socer non potest ducere nurum v. 15. ergo etiam nurus non potest nubere socero. Si frater non potest ducere fratriam v. 16. ergo nec fratria potest nubere mariti sui fratri. Si vitricus non potest ducere privignam vel privignae filiam v. 17. ergo etiam privigna vel privignae filia prohibetur nubere vitrico. Si masculus non potest ducere uxoris sororem, hoc est sorores duas v. 18. ergo duae sorores non possunt nubere uni masculo.

2. Prohibitiones sunt reciprocae.

280. *3. Prohibitio in linea recta est eadem tum in descendentium, tum in adscendentium ordine,* hoc est qui gradus in linea adscendente prohibetur, idem etiam in descendente prohibitus intelligitur, qua lege tenentur adscendentes erga *inferiores*, eadem tenentur descendentes erga *superiores*. Deducitur haec regula ex v. 8. et 17. inter se mutuo collatis. Ut enim in priore versiculo prohibetur privignus ducere suam novercam, quae ipsi est in linea *adscendente primo affinitatis gradu* conjuncta, sic in posteriore versiculo prohibetur vitricus ducere suam privignam, quae in linea *descendente primo affinitatis gradu* eidem conjuncta. Apparet etiam manifesta hujus regulae ratio ex gradus aequalitate, quo enim gradu inferiores a superioribus distant in linea adscendente, eodem gradu superiores ab inferioribus distant in linea descendente. Sic ego filius non debeo ducere matrem v. 7. ergo nec mihi patri debet nubere filia. Noverca prohibetur privigno v. 8. ergo privigna prohibetur vitrico. Avo

3. Prohibitio est eadem in ordine adscendentium et descendentium.

prohibetur neptis v. 10. ergo et nepoti prohibetur avia.

4. Prohibitio complectitur propinquitatem ex alterutro vel utroque parente ortam.

281. *4. Prohibitio complectitur utrumque genus propinquitatis, sive ex utroque, sive ex alterutro tantum parente originem trahat.* Deducitur haec regula ex v. 9. *nuditatem sororis tuae, filiae patris tui vel filiae matris tuae non revelabis*, ubi prohibetur soror, sive ex utroque parente sit soror, id est germana, sive ex alterutro tantum parente soror sit, id est vel agnata, vel uterina. Ergo etiam reliquae propinquitates prohibitae sunt censendae, sive oriantur ex utroque parente, sive ex alterutro tan-
XV. 272. tum. Sic ergo si prohibetur masculo, ne ducat sororem vel ex utroque, vel ex altero tantum parente, utique etiam prohibetur feminae, ne ducat fratrem sive ex utroque, sive ex altero parente. Prohibetur avus ducere neptim, sive ea ex filio vel privigno sit nata.

5. Prohibitio complectitur propinquitatem ex fornicatione ortam.

282. *5. Prohibitiones sunt intelligendae de cognationibus, sive ex matrimonio, sive ex fornicatione ortae sint.* Deducitur haec regula ex eod. v. 9. ubi prohibetur soror, sive *domi*, sive *foris* sit *genita*, hoc est sive ex legitimo matrimonio, sive ex fornicatione sit suscepta, ut Aben Ezra, Lyranus et alii quidam interpretantur. Baldus eam sic effert: *Ut communis est et indifferens in spuriis et legitimis natura, sic eadem est amborum in nuptiis censura.* Ac notat Fagius in cap. 18. Levit. primam prohibitionis legem, ne scilicet *filius ducat matrem*, a rabinis sic accipi, quod non tantum comprehendat eam, quae est *legitima patris uxor*, sed *et omnes alias*, *cum quo quovis modo pater consuevit*, *sive violenter eam oppresserit*, *sive persuadendo eam cognoverit.* Nec obscura potest esse hujus regulae ratio, si quis consideret dictum apostolicum 1. Cor. 6, v. 16: *Qui adhaeret meretrici*, *est unum corpus cum ea;* proinde etiam per fornicarium et adulterinum concubitum propinquitas contrahitur, nec tam *generationis qualitas*, an sit legitima vel illegitima, quam *ex copulatione carnali orta propinquitas*, sive *sanguinis communitas* in his prohibitionibus attenditur. Sic filius non debet ducere uxorem patris, sive legitime, sive illegitime pater cum ea consueverit; frater non debet ducere sororem, sive ex legitimo, sive ex illegitimo congressu ex patre sit genita; avus non debet ducere neptim, sive filius, ex quo neptis suscepta, in matrimonio vel extra matrimonium fuerit genitus; socer non debet ducere nurum, sive filius legitime, sive illegitime cum ea consueverit.

6. Qui gradus prohibetur in affinitate, idem multo magis prohibetur in consanguinitate.

283. *6. Qui gradus prohibetur in affinitate, ille multo fortius prohibetur in consanguinitate.* Ratio est manifesta, quia affinitas inde atque ideo prohibitionem inducit, quia est *simulacrum* quoddam consanguinitatis, hic ergo locum habet illud vulgatum: *Propter quod unum quodque est tale, illud magis est tale.* Sic quia privigno prohibetur *noverca* propter affinitatem in primo gradu in linea recta adscendente v. 8. ergo multo fortius prohibetur filio germana mater propter consanguinitatem in primo gradu ejusdem lineae; quia *patrui uxor* prohibetur patris filio v. 14. ergo multo fortius patruo fratris filia prohibetur; quia socero prohibetur *nurus* v. 15. ergo multo fortius patri prohibetur filia; quia prohibetur *uxor fratris* v. 16. et *soror uxoris* v. 18. ergo multo magis prohibetur germana soror; quia prohibetur vitrico *privigna* v. 17. ergo multo magis patri prohibetur filia.

7. Nomine patris ac matris omnes superiores intelliguntur.

284. *7. Nomine patris ac matris in prohibitione intelliguntur quotquot sunt in linea recta adscendente, nomine filii et filiae intelliguntur, quotquot sunt in linea recta descendente.* Deducitur haec regula ex eo, quod non solum pater prohibetur ducere *filiam* v. 7. sed etiam avus prohibetur ducere *neptim* v. 10. Sic ergo, si pater non potest ducere filiam, ergo nec avus, nec proavus, nec abavus, nec tritavus eam ducere potest; et vicissim, si pater non ducere potest filiam, ergo nec neptem, nec proneptem, nec abneptem, nec atneptem, nec trineptem; item mater non potest nubere *filio*, ergo nec avia, nec proavia etc. in linea adscendente; mater non potest nubere filio, ergo nec nepoti, nec pronepoti etc. in linea descendente. Huc referri potest, quod phrasi Scripturae, ut superius monuimus, *avi patrum* et *nepotes filiorum* appellatione quandoque XV. 273.
veniunt. Bellarminus de matrim. cap. 24. §. *ex quo intelligimus* scribit, *id quod communiter dici solet, in linea recta in infinitum prohiberi connubia, quod primus forte scripsit* Cajus l. nuptiae 2. ff. de rit. nupt. *a multis negari.* Sed hujus negationis nullum adducit fundamentum, ac quamvis non sit aequalis graduum propinquitas inter patrem et filiam, ac inter avum et neptem, tamen major est reverentia neptis erga avum utpote patre superiorem quam filiae erga patrem, quod ergo propinquitati gradus deest, id reverentiae incremento compensatur, unde Bellarminus ipse subjicit: *Quanquam non est* (inquit), *cur de hac re valde soliciti simus, cum vix contingere possit, ut cupiant aliqui matrimonium inire in gradu quinto aut ulteriore in recta linea. Aut enim non inveniuntur homines vivi, aut sunt ita inaequales quoad aetatem, ut absurdissimum sit, eos inter se matrimonium velle contrahere, nam ut demus, in aliqua linea singulos gignere, cum primum per aetatem licet, id est cum ad annum 15. pervenerint, quod tamen raro aut nunquam accidit, si deberent in quinto gradu conjungi, haberet unus annos 90, alter 15.*

8. Patrum et filiorum nomine veniunt suo modo collaterales.

285. *8. Patrum et filiorum nomine in prohibitione veniunt non solum adscendentes et descendentes in linea recta, sed suo etiam modo collaterales in linea obliqua inaequali.* Deducitur haec regula ex eo, quod a conjugio *amitae* ac *materterae* fratris ac sororis filius arcetur v. 12. 13. non minus ac filius a conjugio matris, cujus prohibitionis haec est ratio, quod amita utpote patris soror sit illi loco matris, et quod matertera utpote matris soror itidem sit illi matris loco; item quod fratris filia prohibetur nubere patruo v. 14. cujus prohibitionis ratio itidem haec est, quod patruus utpote patris frater sit illi loco patris. Diximus autem, *suo modo* collaterales patrum ac filiorum nomine venire, quia

hoc non potest affirmari de omnibus collateralibus, sed de illis duntaxat, qui *uno tantum gradu a stipite sunt divisi*, illi enim reliquis inferioribus utrinque ex opposito exstantibus sunt loco parentum, qua de re pluribus inferius dicemus.

9. Quae mulier mihi prohibita ob propinquitatem carnis, illius mulieris frater prohibitus est meae sorori.

286. *9. Quae mulier mihi prohibita est ob propinquitatem carnis, illius mulieris frater prohibitus est meae sorori.* Ratio est manifesta, quia eodem gradu, quo propinquam illam carnis meae sive cognatam proximam attingo, eodem etiam illius frater attingit meam sororem. Sic quia amita ac matertera prohibetur v. 12. 13. ergo etiam meae sorori patruus et avunculus prohibitus intelligitur. Item, *quae mulier mihi prohibita est ob propinquitatem carnis, ejus mulieris maritus etiam sorori meae est prohibitus;* ratio est, quia quo gradu consanguinitatis mulier illa me et sororem meam attingit, eodem gradu affinitatis ipsius maritus nos attingit, quippe cum quo cognata nostra facta est una caro. Sic prohibeor ducere amitam, ergo maritus amitae meae prohibetur ducere meam sororem; prohibeor ducere materteram, ergo maritus meae materterae prohibetur ducere meam sororem.

10. Cui mea uxor prohibita, illius uxor etiam mihi prohibita.

287. *10. Cui mea uxor ratione affinitatis prohibita est, illius uxor etiam mihi prohibita intelligitur*, et vicissim, *cujus uxor mihi prohibita est, illi etiam mea uxor est prohibita.* Ratio pendet ex prohibitionis reciprocatione et graduum aequalitate. Sic quia privigno noverca est prohibita v. 8. ideo etiam privigni uxor vitrico est prohibita; quia socero
XV. 274. prohibetur nurus v. 15. ergo etiam genero prohibetur socrus. Item fratris filio prohibetur uxor patrui v. 14. ergo vicissim patruo prohibetur uxor filii fratris. Vitrico prohibetur privigna, ergo maritus privignae prohibetur novercae.

11. Qua ratione frater et soror patris prohibetur, eadem avi frater et soror prohibetur.

288. *11. Qua ratione et ex quo fundamento frater et soror sive patris, sive matris prohibetur, eadem ratione avi et aviae frater et soror prohiberi intelligitur;* ratio pendet ex eo, quod illi sint sibi loco parentum et filiorum. Quando enim duae vel plures personae ex eadem carne proxime absque intervallo seu limite transverso propagatae sunt, qua ratione una persona prohibetur, eadem ratione etiam reliquae prohibitae intelliguntur, ut neptis non potest nubere avo, ergo nec fratri avi sive patruo magno, quia est illi loco avi; nepos non potest ducere aviam, ergo nec aviae sororem sive amitam magnam, quia est illi loco aviae.

12. Si remotior gradus prohibetur, multo magis propinquior.

12. Denique si remotior gradus prohibetur, multo magis ille, qui propior est, prohibitus intelligitur. Ratio est manifesta, quia prohibitio major est, ubi propinquitas major, quippe quae est unica prohibitionis causa. Sed in gradu propinquiore est major propinquitas, ergo etiam major prohibitio. Ambrosius epist. 166: *Qui leviora adstringit, graviora non solvit, sed alligat.* Sic quia *avus* non potest ducere *neptem* v. 10. ergo multo minus pater poterit ducere filiam; quia fratris filius non potest ducere amitam, ergo multo minus ducere poterit sororem; quia prohibeor ducere sororis filiam, ergo multo magis sororem ipsam, illa enim secundo, haec primo gradu mihi conjuncta.

Aliae quaedam regulae de prohibitionibus Chemn. regulis adjectae.

289. Hisce regulis a *Chemnicio* annotatis addi possunt aliae, quae vel ad analogiam graduum investigandam, vel ad auctoritatem harum prohibitionum asserendam, vel ad usum earundem monstrandum aliquid facere possunt. *13. Prohibitiones hae sunt universales tum objecti, tum temporis ratione.* Universalitatem *objecti* monstrant verba אִישׁ אִישׁ. *vir vir* sive *omnis vir*, quicunque sit, sive ex humili, sive ex nobili genere natus, *non accedat ad propinquam carnis suae.* Deus enim non est *προσωπολήπτης*, qui alias leges tradat inferioris, alias eminentioris sortis ac conditionis personis. Universalitatem *temporis* monstrant redargutiones illegitimorum congressuum ex fundamento harum legum in N. T. petitae Marc. 6, v. 18. 1. Cor. 5, v. 1. qua de re paulo post dicetur uberius. Errant igitur, qui existimant, vel *ob generis nobilitatem*, vel *ob N. T. libertatem* sibi licere matrimonio illis jungi, a quibus per divinam prohibitionem hoc loco arcentur. *14. Qui gradus prohibiti sunt in consanguinitate, iidem etiam prohibiti sunt in affinitate* (primi scilicet generis et proprie sic dicta); ratio pendet ex eo, quia maritus et uxor sunt *una caro*, a quibus ergo feminis abstinere cogor ob *consanguinitatem*, ab ejusdem gradus masculis uxor mea cogitur abstinere ob *affinitatem*. Sic quia non licet mihi ducere *amitam*, ideo uxori meae non licet nubere meo patruo; quia non licet mihi ducere *materteram*, ergo etiam uxori meae non licet nubere meo avunculo. Deducitur haec regula ex Lev. 18, v. 14: *Nuditatem patrui tui non revelabis, ad uxorem ejus non accedes*, דֹּדָתְךָ הִוא, *amita tua ipsa*, id est cum sit patrui tui uxor et una caro cum ipso, ideo est tibi loco amitae, nec minus ab ea quam ab amita tua abstinere debes. *15. In linea tam recta, quam obliqua quod uni non licet, id nec alteri licet aequaliter a stipite distanti.* Sic quia mihi non licet ducere matrem, ergo nec sorori meae licet nubere patri; quia mihi non licet ducere ami- XV. 275
tam, ergo nec sorori meae licet nubere patruo. Duobus fratribus non licet unam uxorem ducere, ergo duabus sororibus non licet uni marito consociari. *16. Cognationis ratio est eadem, sive ex paterna, sive ex materna linea descendat*, cum proximitas cognationis naturalis, non vero civilis et politica aliqua ratio inter agnatos et cognatos hic pro fundamento ponatur. Sic non minus prohibeor a conjugio materterae quam a conjugio amitae, quamvis illa sit patris, haec vero matris soror; neptis non minus prohibetur a conjugio avi materni, quam paterni, quamvis enim paternae cognationis linea sit dignior, tamen consanguinitatis respectu non est materna propinquior, unde vulgata versio Levit. 20, v. 20. patruo adjecit *avunculum*, cujus in textu Hebraeo non fit expressa mentio, quia eodem gradu avunculus sororis filio conjunctus, quo patruus filio fratris, licet illa propinquitas ex linea cognatio-

nis maternae, haec vero ex linea agnationis paternae originem trahat. *17. Propinquitas non exspirat, si vel maxime in vivis esse desinat persona, per quam vel carnali propagatione consanguinitas, vel carnali copulatione affinitas fuit contracta.* Sic prohibeor ducere *materteram*, si vel maxime exspiravit mater, per quam consanguinitas inter me et materteram coaluit; prohibeor ducere *uxorem patrui*, si vel maxime in vivis desierit esse patruus, cujus interventu affinitas inter me et patrui uxorem coepit. 18. *In gradibus divina lege prohibitis nulla dispensatio locum habet.* c. Literas extr. de restitut. spoliat. Ratio pendet ex eo, quod *inferior non potest tollere legem superioris*, quodque hae leges sint juris non forensis ac Levitici, sed moralis et perpetui, ut paulo post demonstrabitur. *19. In gradibus divina lege prohibitis matrimonium et prohibetur contrahendum et dirimitur contractum;* ratio est, quia tales nuptiae sunt incestae ac nefariae, alia vero ratio est matrimonii in gradibus jure duntaxat positivo prohibitis contracti. Illud enim propter transgressionem municipalium prohibitionem non dirimitur. *20. In linea recta prohibitum est matrimonium in infinitum, sive nota sit intermediae generationis series, sive ignota.* Sic quamvis non constet exacte, quot generationes inter Noachum et quasvis ejus posteras intercesserint, tamen Noachus quamvis ex posteris ducere prohibetur. *21. Conjugum propinquitas proprie et accurate loquendo nec consanguinitas est, nec affinitas, sed fundamentum consanguinitatis per carnalem generationem ac fundamentum affinitatis per carnalem copulationem*, unde etiam maritus et uxor nec consanguinei, nec affines proprie dicuntur. Sicut unitas proprie non est numerus, sed principium numeri, punctum proprie non est magnitudo, sed principium magnitudinis, sic conjugium sive conjugum propinquitas proprie non est consanguinitas nec affinitas, sed utriusque principium et fundamentum. *22. Affinitas inter uxorem et mariti consanguineos, itemque inter maritum et uxoris consanguineas matrimonium impediens contrahitur, sive ex conjugio nati fuerint liberi, sive minus.* Neque enim fundamentum affinitatis consistit in liberorum procreatione, sed in matrimoniali duarum personarum copulatione. Sic nemo potest ducere uxoris defunctae sororem, sive ex priore conjugio susceperit liberos, sive minus. *23. Affinitatis impedimentum est perpetuum.* Quamvis ergo maritus tempore intermedio conjugem ex alia familia oriundam habuerit, ea tamem imo et tertia vel quarta defuncta ipsi non conceditur, ut ad primae consanguineas redeat atque ex illis sponsam sibi deligat. *24. In affinitate perinde ut in consanguinitate nihil interest, sive ex uno tantum, sive ex utroque parente origo cognationis descendat.* Sic nemo potest ducere prioris conjugis suae consanguineam proximam, quamvis alterum tantum parentem communem habuerint. Sane in jure Saxonico discrimen statuitur inter sorores ex uno altere tantum conjunctas et eas, quae utrinque conjunctae sunt, sed hoc in successionibus tantum, non autem in matrimoniis observatur. *25. Ut affinitas est similitudo et simulacrum consanguinitatis, sic simulacrum aliquod fraternae ac sororiae propinquitatis est inter filium vidui et filiam viduae matrimonio invicem copulatorum.* Ut enim noverca est filio vidui instar matris, sic filia novercae est illi instar sororis, et vicissim, ut vitricus est filiae viduae instar patris, sic filius vitrici est illi instar fratris. Quamvis vero ex tali affinitate non nascatur aliquod impedimentum nuptiarum, si strictum legis rigorem velimus respicere, tamen quod 26. et ultimo loco addimus, *in nuptiis non solum quid liceat, sed etiam quid honestum sit, respiciendum*, quae regula a Modestino proponitur l. semper 42. ff. de rit. nupt. ac pulchre Augustinus dicit lib. 15. de civ. Dei c. 16: *Factum licitum ob vicinitatem horretur illiciti.*

290. Demonstratum fuit hactenus, prohibitiones Mosaicas non tantum ad *personas* nominatim expressas, sed etiam ad *gradus* aequidistantes pertinere; jam porro demonstrandum restat, easdem non ad populum duntaxat *Judaicum*, sed *omnes* omnino *homines* spectare, hoc est non ad leges forenses ac judiciales, sed naturalem ac moralem referendas esse, in utroque enim isthoc cardine harum prohibitionum latitudo versatur. Gravis hac de re cum Pontificiis intercedit nobis controversia. Illi enim totis viribus propugnant, *non omnes gradus Levit. 18. interdictos jure naturali et perpetuo contractum matrimonii impediri, sed aliquos tantum ex illis jure naturali interdictos* volunt, videlicet conjugium *filii cum matre, patris cum filia, fratris cum sorore germana, fratris cum sorore ex altero tantum parente, privigni cum noverca et vitrici cum privigna;* in reliquis ecclesiae, id est pontifici Romano, dispensationem esse relictam volunt, unde Innocentius III. in *primo gradu affinitatis in linea transversa* dispensavit cap. final. de divort. Alexander VI. *in secundo gradu consanguinitatis* dispensationem concessit teste Cajetano in 2. 2. q. 154. art. 9. Carolus archidux Austriae sororis filiam in uxorem duxit, nimirum filiam ducis Bavariae, qui in matrimonio sibi copulatam habuit Ferdinandi imperatoris filiam, ejusdem Caroli sororem; rex Hispaniae itidem in uxorem duxit sororis filiam; Emanuel Portugaliae rex duas sorores in matrimonium duxit. Idem fecit Sigismundus rex Poloniae. Catharina Angliae regina Arturo et Henrico VIII. duobus fratribus nupsit; Ferdinandus rex Neapolitanus amitam suam duxit. Si quaeras quo jure? Proferunt dispensationem pontificis magno aere comparatam. Cajetanus d. l. disputat, *pontificem justis de causis in omnibus gradibus prohibitionem relaxare posse, praeterquam in connubio patris et filiae, filii et matris.* Sed et quidam extra Romanae ecclesiae gremium constituti praetextu Christianae et evangelicae libertatis in gradibus jure Mosaico prohibitis contrahere sibi licitum esse arbitrantur, sicut Sarcerius et ex eo Chemnicius p. 543. de conjug. referunt, *circa*

Prohibitiones Mosaicas etiam ad N. T. pertinere.

initium reformationis quendam Hamburgi duxisse uxorem patrui, qui praetendit, se hoc facere ex libertate Christiana, cum lex Moysis nihil ad nos pertineat.

An nostrates in hac quaestiones dissentiant.

291. Nos contra statuimus, *prohibitiones graduum omnes ac singulas Lev. 18. expressas non esse mere Leviticas ad jus positivum tantum pertinentes, quae Judaicum duntaxat populum, tempore tantum V. T. obligent, sed esse juris naturalis, quae Christianos etiam in N. T. obligent, ideoque dispensationi huma-*
XV. 277. *nae in illis nullum relictum esse locum.* Antequam vero nostrae sententiae fundamenta proferamus, videndum prius, quo jure quave injuria multiplicem dissensionem in hac quaestione Bellarminus ecclesiis nostris tribuat. *De quaestione illa* (scribit libr. de matrim. cap. 25.), *intra quos gradus cognatio sive etiam affinitas matrimonium jure impediat, quinque invenio haereticorum sententias. Prima est Johannis Wiclefi, qui in 4. libro trialogi cap. 20. affirmat, cognationem in primo solum gradu impedire conjugium, idque in recto ordine, in transverso autem nullam esse prohibitionem, ex quo colligit, inter fratres et sorores matrimonium posse conjungi, cum id non sit prohibitum jure divino, sed tantum per humanam inventionem.* Respondemus: Si vere hoc Wiclefus statuit, quod Bellarminus illi tribuit, nihil nobis cum ipsius opinione est commercii, an vero Wiclefus id statuerit, haud immerito dubitatur, cum Alex. Carerius lib. 2. de matrim. cap. 5. aliam opinionem Wiclefo tribuat, quod scilicet *nullum prorsus ex consanguinitate nascatur cognationis vinculum*, cumque fatente ipsomet Bellarmino Dominicus a Soto 4. sent. dist. 40. art. 3. plane contrariam sententiam eidem tribuat, videlicet *prohibitiones, quae habentur in Levitico, vim suam jure divino etiam apud Christianos retinere. Secunda est Lutheri in lib. de capt. Babyl.* c. de matr. et in serm. de matr. edit. Argent. an. 1525. et *Martini Buceri* in comm. c. 19. Matth. qui *solos gradus cognationis* Levit. 18. *prohibitos matrimonii impedimenta agnoscunt, ceteros ab ecclesia additos omnino rejiciunt. Itaque nolunt, in gradibus in Levitico expressis ullo modo licere matrimonia contrahere, neque ullam admittunt ecclesiae dispensationem, cum lex illa divina sit, non humana, et contra, volunt, in omnibus aliis gradibus libere posse contrahi, non obstante humana lege vel consuetudine, cum Deus optime noverit, quid prohibendum quidve non prohibendum fuerit.* Respondemus: Distinguendum est inter *prohibitionem Pontificiam* a tyrannide Romani pontificis introductam, quae est rete pecuniarum et laqueus conscientiarum, et inter *prohibitionem civilem* a potestate magistratus politici profectam, quae est sepimentum ac vallum legis divinae et nititur rationibus probabilibus. Non posteriorem, sed priorem ex ecclesia eliminatam *Lutherus* voluit, ut ex contextus serie manifestum. Conjunge ea, quae in lib. de causis matrim. ann. 1530. edito Lutherus postea scripsit tom. 5. Jen. Germ. p. 257: Der Sippschaft und Glieder der Freundschaft halben wäre mein Rath, man ließe es bei weltlichen Rechten bleiben, oder will man ja nach dem geistlichen Rechte das dritte und vierte Glied auch verboten halten, laß ich's geschehen, doch soll man schaffen, daß denen, so ins dritte und vierte Glied gegriffen haben oder noch greifen, kein Gewissen vor Gott gemacht werde, sonderlich wo es sonst gute, fromme, vernünftige Leute sind, weil es im kaiserlichen Recht und in der Schrift nicht verboten ist, und am Tage ist, daß der Papst und die Geistlichen selbst das Verbot im dritten und vierten Glied nicht halten, sondern nehmen Geld und verkaufen beide, das vierte und dritte Glied, das andre wohl dazu ꝛc. Eadem fuit *Buceri* sententia, cum legi divinae per Moysen traditae leges imperatorum de incestis et inutilibus nuptiis diserte addat in comm. c. 19. Matth. p. 148. Tertiam sententiam dicit esse *Philippi Melanthonis* in loc. tit. de conjug. et Chemnicii in 2. part. exam. concil. Trid. p. 1230. *qui conveniunt cum Luthero et Bucero, quod praecepta Levitica circa gradus cognationis naturalem justitiae normam contineant et per hoc etiam apud Christianos vim habeant et omnino immutabilia sint, sed discrepant quoad alios gradus in Levitico non expressos. Dicunt enim, aliquos alios gradus ab ecclesia antiqua recte fuisse pro-* 1
hibitos, modo id fiat servata libertate conscientiae, id est ut non sit peccatum in conscientia, si secus fiat. Respondemus: Philippus Melanthon et Chemnicius idem omnino cum Luthero statuunt, praecepta scilicet Levitica esse juris naturalis ac proinde dispensationem nullam admittere. Quod de *libertate conscientiae* in prohibitionibus humanis addunt, id vel de prohibitionibus Pontificiis accipiendum, quae conscientiam non obligant, vel de prohibitionibus magistratus, si ad eas accedit *dispensatio*, per quam prohibitio in casu speciali relaxatur, vel de prohibitione matrimonium contrahendum quidem impediente, contractum tamen non dirimente, cum divinae prohibitiones et contrahendum impediant et contractum dissolvant, vel de transgressione prohibitionis ex plena et certa scientia profecta, cum divinae prohibitiones conscientiam obstringant, sive ex proaeresi, sive ex ignorantia violentur.

292. Praeter hunc dissensum tribuit Jesuita Chemnicio tres contradictiones et unum mendacium. C vi a
1. Praecepta Levitici de gradibus cognationis Chemnicius dicit esse mandata naturalia, quae ad omnes homines et omnia tempora pertineant tanquam normae justitiae in mente et voluntate divina immutabiles p. 1231. *et tamen* p. 1230. *dixerat, Deum dispensasse cum filiis Adami, ut fratres cum sororibus copularentur, qui est primus gradus in linea transversa in Levitico expresse prohibitus.* Respondemus: exceptio non tollit regulam ac dispensatio in particulari quodam casu non abolet interdicti universalitatem. Praecepta illa Levitici pertinent ad omnes homines et omnia tempora exceptis solis Adae filiis et primis illis mundi temporibus, qua de re postea uberius dicetur. *2. Matrimonia, quae non pugnant contra divinas prohibitiones, esse a Deo conjuncta et ideo non dirimi posse asserit* p. 1238.

ibidem tamen concedit, posse ecclesiam cum magistratu gradus aliquot constituere iis proximos, quos lex divina constituerat. At si omnia matrimonia, quae non pugnant cum divina prohibitione, sunt a Deo et dirimi nequeunt, ergo nulla matrimonia prohiberi possunt, quae Deus non prohibuit, neque ulli gradus constitui, quos Deus non constituit, nisi prohibere velimus ac dirimere matrimonia, quae Deus conjunxit. Respondemus: Distinguendum inter prohibitionem matrimonii contrahendi et dissolutionem matrimonii contracti. Magistratus non possunt ferre ejusmodi leges, quae conjugium in gradibus divino jure non prohibitis contractum penitus dissolvant, id enim pugnaret cum dicto Christi, *quod Deus conjunxit* etc. possunt tamen ferre ejusmodi leges, quae matrimonium contrahendum impediant, quod non existimandum est pugnare cum determinata prohibitione in Lev. quia distinguendum est inter concessionem plane absolutam ac limitatam. Deus extra gradus in lege prohibitos matrimonii libertatem dedit, sed ea libertas non est absoluta ac plane illimitata, quia magistratui honesta praecipienti obedire jussit, proinde cum magistratus in quibusdam gradibus, qui expressa Dei lege prohibitos proxime contingunt, a nuptiis abstinere jusserit, huic magistratus ordinationi obedientiam praestare Deus ipse jussit. *3. Per leges humanas certos constitui posse gradus asserit, intra quos non sint legitima matrimonia, sed tamen salva libertate conscientiae, at ista manifeste pugnant. Nam vel matrimonia intra gradus lege humana praescriptos contracta erunt legitima vel illegitima. Legitima esse non possunt, cum sint contra legem, ergo erunt illegitima, ergo in conscientia malum erit illa contrahere, nisi forte non sit malum, in conscientia nomine conjugii fornicationem committere, ergo lex illa, quamvis humana in conscientia obligat.* Respondemus: an et quatenus transgressio legum positivarum in conscientia obliget, in tract. de
XV. 279. magistr. §. 267. plene exposuimus, quae sunt hoc loco repetenda. Violatio legum positivarum in matrimonio in prohibitis gradibus contracto obligat conscientiam non *directe et immediate*, sicut legum et prohibitionum divinarum violatio, sed *indirecte et mediate*, nec *absolute et simpliciter*, sicut legum divinarum violatio, *sed certo respectu*, si scilicet ex certa ac plena scientia procedat, nec a magistratu obtineatur dispensatio, denique violatio legum positivarum in prohibitis gradibus non efficit nuptias *nefarias et incestas*, sicut legum divinarum violatio, sed *inutiles et illicitas*, quae omnia si probe observentur, in fumum abit contradictionis Jesuiticae structura. Mendacium, quod Chemnicio tribuit, sic habet: *Chemnicius asserit, Romanum pontificem velle, conscientias Pontificiis prohibitionibus non minus teneri, quam divinis. At hoc mendacium esse perspicuum est, cum summus pontifex in Pontificiis prohibitionibus saepe dispenset, in divinis nunquam.* Respondemus: qui dispensat in prohibitionibus divinis, ille eodem loco habet prohibitiones Pontificias et divinas, ut tacite hoc loco concedit Bellarminus. Pontifex dispensat in prohibitionibus divinis. Ergo eodem loco habet prohibitiones Pontificias et divinas. Assumtum probatur, quia dispensat in gradibus prohibitis lege divina Lev. 18. ut multis exemplis confirmari potest. Bellarminus regerit, *eas apud Christianos non esse divinas*, sed contrarium paulo post demonstrabimus.

293. Quartam sententiam tribuit *Brentio*, qui in comm. c. 18. Lev. *non tantum falsas illas hypotheses adstruat, quod Romanus pontifex non habeat auctoritatem leges ferendi, quodque gradus, qui prohibentur simul a Moysis et imperatoris lege, sint jure naturae prohibiti, sed etiam duo pugnantia statuat, leges scilicet Romanas perdidisse auctoritatem et tamen obligare. Si enim leges civiles Romanae auctoritatem perdiderunt, nullum jam obligare possunt, ac proinde non erunt illegitima matrimonia, nisi quae prohibentur lege naturali.* Respondemus: Brentius non *absolute et simpliciter* leges Romanas auctoritatem amisisse statuit, *sed secundum quid et certo respectu*, quatenus scilicet sese subjecerunt canonibus Pontificiis, *tantum*, inquit, *leges Romanae valere videntur, quantum valent canones Romani pontificis, quibus se subjecerunt*, sed postmodum diserte addit, *appellandum esse ab imperatoribus fraude pontificum deceptis ad eosdem recte edoctos aut a legum administratoribus ad ipsas leges.* Bellarminus exclamat, *huic appellationi locum relictum esse nullum, cum adhuc hodie imperatores leges suas canonibus Pontificiis subjiciant, cumque a principe, qui legem condidit, ad legem non liceat appellare, siquidem lex a principe, non autem princeps a lege auctoritatem habet.* Respondemus: Appellationem intelligit non *proprie* et *judicialiter*, sed *figurate et extra judicium*, ut totus orationis contextus ostendit, hoc enim duntaxat docere expetit, leges Romanas conferendas esse cum Mosaicis et cum jure naturae, ex quibus velut fontibus profluxerunt, non autem exigendas esse ad normam prohibitionum Pontificiarum, quibus in ecclesia merito omnis auctoritas abrogatur. *Quintam* sententiam tribuit *Bezae*, qui in lib. de repud. ac divort. 1. reprehendit *supputationem graduum canonicam;* 2. affirmat, *gradus, qui in Levitico numerantur, jure divino servandos esse et matrimonia in illis gradibus contracta esse nulla*; *3. non solum gradus illos, qui expresse habentur in Levitico, jure divino servandos esse, sed etiam eos, qui a simili colliguntur; 4. leges etiam civiles de gradibus cognationis servandas esse, sic tamen, ut matrimonia in his gradibus non contrahantur, sed si contracta fuerint, non dirimantur.* Respondemus: Si primum excipias, quod ad hanc quaestionem proprie non spectat, cum aliud sit de computatione, aliud vero de prohibitione graduum quaerere, in reliquis Beza a nostrarum XV. 280.
ecclesiarum in hac quaestione sententia non dissentit, sed idem nobiscum contra Pontificios pro-

pugnat. Quae de particularibus quibusdam Bezae in illo libro erratis addit, ad nos minime pertinent.

Argumenta nostrae sententiae. 1. Ex generali legum Mosaicarum obligatione.

294. His ita praemissis producimus sententiae nostrae fundamenta. Primum petimus *ex generali legum Mosaicarum obligatione.* Quaecunque leges ita obligant gentes, ut propter earum transgressionem puniantur, illae non sunt mere forenses ad Judaicam tantum politiam spectantes, sed pertinent ad jus naturale ac morale. Leges de prohibitis cognationis gradibus ita obligant gentes, ut propter earum transgressionem puniantur. Ergo. Assumtum probatur ex disertis verbis a nomotheta legum harum promulgationi praemissis et annexis Lev. 18, v. 2: *Ego Dominus Deus vester* v. 3. *secundum opus terrae Aegypti, in qua habitastis, non facietis et secundum opus terrae Canaan, ad quam ego adduco vos, non facietis.* v. 4. *Judicia mea facietis et statuta mea servabitis, quae faciens homo, vivet in eis.* Et postea v. 24: *Ne polluamini in his omnibus, quia in omnibus his polluerunt se gentes, quas ego ejicio a faciebus vestris,* v. 25. *et polluit se terra et visitavi iniquitatem ejus super eam et evomuit terra habitatores suos;* v. 26. *et custodietis vos statuta mea et judicia mea et non facietis ex omnibus abominationibus istis* etc. v. 27. *quia omnes abominationes istas fecerunt homines terrae, qui ante vos, et polluit se terra;* v. 28. *et non evomat terra vos, dum contaminaveritis eam, quemadmodum evomuit gentem, quae ante vos.* Lev. 20, v. 22: *Custodietis omnia statuta mea et judicia mea et facietis ea, et non evomet vos terra.* v. 23. *Ista omnia* (prohibitarum abominationum genera) *fecerunt gentes et detestatus sum eas.* In Hebraeo est אָקֻץ בָּם *nauseam ac fastidium habui in illis*, Targ. *et abominatum est verbum meum illos.* Bellarminus de matrim. c. 27. regerit, 1. *responderi posse, Deum punire voluisse gentiles non propter transgressionem praeceptorum de gradibus cognationis, sed propter adulteria, propter concubitum cum masculis et jumentis et propter idololatriam, quam gentes illae exercebant cum idolo Moloch, quia enumeratis illis sceleribus subjiciuntur poenae.* Sed addit ipse Bellarminus *hanc solutionem non videri solidam,* cum eaedem poenae in eosdem gentiles immediate post prohibitiones graduum cognationis subjiciantur. Lev. 20. 2. addit, *responderi a quibusdam, Deum punivisse gentes ob conjugia in primo gradu consanguinitatis, quae sunt contra legem naturae, non autem ob conjugia in aliis gradibus.* Sed nec hanc *solutionem solidam* esse agnoscit, cum post enumeratos gradus Lev. 20. subjiciantur haec verba: *Omnia haec fecerunt gentes*, quae cum sint universalia, non possunt restringi ad certa aliqua scelera. 3. Tandem igitur suam profert responsionem, *omnia illa praecepta de gradibus cognationis esse naturalia aliquo modo, nimirum si nude ac solitarie sumantur gradus cognationis sine circumstantiis, quae sufficiant ad matrimonia in illis gradibus honestanda, quia gentes sine ullo delectu miscebantur cum consanguineis, peccabant haud dubie in singulis contra jus naturae et ideo merito puniebantur*, ubi tamen observandum esse dicit, *peccasse quidem gentes in ejusmodi conjugiis contrahendis, sed non ita graviter, ut propter illa ejiciendae essent a terra, ista enim poena proprie respicit crimen idololatriae et adulteria ac flagitia prodigiosa cum bestiis et masculis. Cum enim Scriptura dicit, omnia haec fecerunt, non intelligit tantum conjugia in gradibus prohibitis, sed omnia scelera supra nominata. Nec dicit, per singula peccata fuisse dignos illos,* XV. 2[illegible] *qui e terra evomerentur, sed propter omnia, quia nimirum inter illa omnia erant quaedam gravissima et enormia.* Hanc solutionem esse veram, confirmari posse dicit exemplis patriarcharum, ut Jacob, Juda et Amram, qui *in gradibus prohibitis contraxerunt et tamen a Deo puniti non sunt, quia videlicet non temere, sed cum ratione id fecerunt, neque ad ista conjugia adjunxerunt quatuor illa scelera, ob quae gentes proprie punitae fuerunt.* Respondemus: 1. fundamentum responsionis Jesuiticae unice consistit in exemplis patriarcharum, qui in gradibus prohibitis contraxerunt, de quibus quid statuendum sit, postea videbimus, hoc loco unicum illud urgemus, quod non *ex exemplis de regula, sed ex regula de exemplis* sit judicandum. 2. Bellarminus nude asserit, nulla autem ratione probat, *ob certas quasdam circumstantias* praecepta Levitica fieri dispensabilia ac matrimonia in prohibitis *gradibus contracta ex circumstantiis quibusdam honestari.* Nos contra sic concludimus. Quae jure naturali sunt prohibita, nulla circumstantia fiunt licita et honesta, quia *naturalia sunt immutabilia.* §. sed naturalia instit. de jur. nat. gent. et civ. *Naturalia jura, quae apud omnes gentes peraeque observantur, divina quadam providentia confirmata semper firma atque immutabilia permanent.* Jam vero praecepta de gradibus cognationis sunt naturalia, ut probat nostrum argumentum, nec potest omnimode inficiari Bellarminus, sic enim hoc ipso in loco scribit: *Propositio illa generalis Lev. 18. ad proximam sanguinis sui nemo accedat, jus naturae complectitur, et ideo etiam in singulis praeceptis repetitur vocabulum turpitudo, quia turpe est cum cognata matrimonium contrahere, cum natura ipsa dictet, reverentiam quandam illis debere, cum qua pugnat copula carnalis, et quia gentes illae sine ullo delectu miscebantur consanguineis, peccabant haud dubie in singulis* (nota in singulis) *contra jus naturae et ideo merito puniebantur.* Haec Bellarminus. 3. Ex concessis a Bellarmino ulterius sic inferimus. Nullius ceremonialis legis transgressio gentiles efficit peccati, irae ac poenae divinae reos, quia ipsis non est lata. *Ubi autem non est lex, ibi nec transgressio* Rom. 4, v. 15. Atqui singulorum horum praeceptorum transgressio gentiles fecit reos peccati, irae ac poenae divinae. Ergo etc. 4. Absurdum est, quod Bellarminus addit, *gentiles peccasse contra jus naturae in contrahendo conjugio in prohibitis gradibus non simpliciter, sed quia sine delectu mi-*

ebantur cum consanguineis, hoc enim perinde est, : *si* quis velit dicere, homicidam peccare contra ıs naturae non simpliciter, sed quia sine delectu omines occidit, adulterum peccare contra jus na- rae non simpliciter, sed quia sine delectu cum uibusvis maritatis consuescit. 5. Quod Bellarminus ldit, *peccasse quidem gentes in ejusmodi conjugiis ntrahendis, sed non ita graviter, ut propter illa iicienda essent a terra, nec propter singula illa eccata fuisse eas poena dignas, sed propter nnia*, in eo Moysi plane in faciem contra- icit, quod ex serie et connexione textus est videntissimum. Primo in genere praecipit divina iajestas, *neminem debere accedere ad propin- uam carnis suae, ut revelet ejus nuditatem* v. 6. ostea per certas species gradus propinquitatis expli- antur usque ad v. 19. ac singulis prohibitionis peciebus enumeratis additur v. 24. *ne polluamini* בְּכָל־אֵלֶּה *in omnibus his*, scilicet quae hactenus unt speciatim commemorata, quia *in his omnibus olluerunt se gentes, quas ego ejiciam a faciebus estris* v. 25. *et polluit se terra, et visitavi iniqui- atem ejus super eam, et evomuit terra habitatores uos*, ubi diligenter observa, omnia hactenus enume- ata scelerum et illicitarum commixtionum genera ocari *pollutiones et contaminationes*, omnia etiam referri ad causas, propter quas gentes sunt deletae et ex terra Canaan ejectae. v. 26: *Custodite sta- uta mea, ut non faciatis ex omnibus abominationi- ius istis;* v. 29: *Omnis qui fecerit ex omnibus ıbominationibus istis, excindetur e medio populi ui.* Levit. 20, v. 23: *Omnia haec fecerunt gentes, et detestatus sum eas.* Omnia delicta in unam rediguntur classem et generalis conclusio additur, quae non solum de omnibus simul sumtis, sed etiam de singulis seorsim acceptis necessario intel- ligenda est. Quemadmodum enim qui adulterium cum proximi uxore perpetrat contra prohibitionem v. 20. vel cum bruto concumbit contra prohibitionem v. 23. is tale peccatum committit, propter quod jure ac merito incurrit poenam divinitus hic statutam, si vel maxime non conjungat flagitia reliqua, sic qui in aliquo prohibitorum graduum contrahit, poenam prohibitioni adjectam incurrit, si vel maxime non conjungat flagitia reliqua. 6. Ἀνακολουθία etiam in hac Bellarmini illatione deprehenditur: *Alii eodem modo peccarunt contrahendo in gradi- bus prohibitis et tamen non sunt ejecti ex terra. Ergo nec gentes istae propter matrimonia in gradibus prohibitis contracta poenam illam susti- nuerunt, sed potius propter idololatriam, adulteria ac flagitia prodigiosa cum bestiis et masculis.* Distinguendum enim inter peccata privata sive privatorum hominum et inter peccata publica, quae in toto aliquo populo vigent et approbantur, qualia fuerunt illa gentilium delicta, de quibus Moyses loquitur. Adde quod peccata aequalia non semper eodem modo et aequaliter in hac vita puniantur. Denique ex subordinatis non facienda sunt opposita. Gentes non tantum propter adulteria et sodomiticas libidines cum masculis et bestialitatem, sed etiam propter incestas et nefarias nuptias, quae graviora sunt delicta quam adulterium, poenas illas justo Dei judicio sustinuerunt. c. Adulterii 32. q. 7. ex Augustino: *Adulterii malum vincit fornicationem, vincitur autem ab incestu. Pejus est enim cum matre quam cum aliena uxore concumbere.* Nec Moyses dicit, propter *gravissima* tantum flagitia, sed propter omnia gentes punitas fuisse, inter quae etiam fuerunt conjugia in prohibitis gradibus con- tracta.

295. *2. Ex legum harum cum moralibus conne- xione.* Quaecunque leges in uno eodemque con- textu cum moralibus conjunguntur, illae ad jus naturale ac morale pertinere censentur, nisi ex circumstantiis contrarium evidenter elucescat. Sed leges Mosaicae de prohibitis gradibus cum morali- bus legibus in uno eodemque contextu indivulse conjunguntur. Ergo ad jus naturale ac morale pertinere merito censentur. Majori quare sit limi- tatio quaedam addita, facile colligitur ex Exod. 19. et seqq. capp. atque aliis pandectarum Mosaicarum paratitlis, in quibus et *forensia*, et *ceremonialia*, et *moralia* praecepta conjungi non negamus, sed ibi ex circumstantiis textus et ex ipsa praeceptorum materia facile conspicitur, quaenam ad legem mo- ralem, quae vero ad forensem ac ceremonialem legem pertineant. Assumtum constat ex Lev. 18. et 20. In capite enim 18. Levitici prohibitioni graduum conjungitur lex *de non concumbendo cum muliere menstruata* v. 19. *de non adulterando* v. 20. *de non exercenda idololatria* v. 21. *de non concumbendo cum masculo coitu femineo* v. 22. *de non coëundo cum pecore* v. 23. Lev. 20. poenae in contrahentes matrimonia in gradibus prohibitis statutae conjungitur poena eorum, *qui dederint de semine suo idolo Moloch* v. 2. *qui abeunt post magos et hariolos* v. 6. *qui maledicunt parentibus* v. 9. *qui adulterium perpetrant* v. 10. *qui cum masculo coëunt* v. 13. *qui cum pecore coëunt* v. 15. *qui cum menstruata congrediuntur* v. 18. jam vero haec omnia pertinent ad legem moralem. Ergo idem judicium de prohibitione XV. 283. graduum esse debet. Duo obverti possunt huic argumento, quod tamen Bellarminus non attingit, *1. leges hasce de prohibitis gradibus vocari* מִשְׁפָּטִים*, judicia, et* חֻקּוֹת*, statuta, jam vero has appellationes tribui solere legibus forensibus et ceremonialibus.* Respondemus: Distinguenda est appellationum harum significatio *specialis a generali.* Quando specialiter usurpantur iisque additur מִצְוָה תוֹרָה vel similis quaedam vox moralem legem exprimens, tunc forenses et judiciales leges denotant; sed quando absolute ponuntur, ut hoc loco, tum generaliter significant legem divinam, sive ea sit moralis, sive forensis, sive ceremonialis. Quod autem hic moralem legem denotent, patet tum ex aliis nostrae sententiae argumentis, tum vel maxime ex eo, quod species praeceptorum generali huic praecepto de custodiendis judiciis et statutis

2. Ex legum harum cum moralibus connexione.

Dei pertineant ad legem moralem, jam vero eadem est ratio generis, quae est subjectarum specierum. 2. Lev. 20, v. 25. *subjungi praeceptum de distinguendo animali mundo ab immundo, quod ceremoniale esse constat.* Respondemus: Praeceptum illud a reliquis praecedentibus plane sejungitur et appendicis tantum loco prioribus annectitur. v. 22. de gentibus in prohibitis gradibus matrimonia contrahentibus dicitur, quod propter *hoc flagitium e terra habitationis suae sint ejiciendae*, sed talis poena in gentiles si transgrediantur, praeceptum de Levitico ciborum discrimine nuspiam statuitur, quin potius ex verbis textus manifestum est, Leviticam illam legem de mundorum et immundorum animalium discrimine observando ad solum Israëliticum populum restringi. v. 24: *Ego Dominus Deus vester, qui separari feci vos a populis*, v. 25. et *separare facietis inter animal mundum et immundum*, v. 26. et *eritis mihi sancti, quia sanctus ego Dominus, et separavi vos a populis, ut essetis mei*, id est ut essetis mihi populus peculiaris a reliquis populis omnibus certis legibus distinctus ac separatus.

3. Ex poenae adjectae conditione.

296. *3. Ex poenae in transgressores harum legum statutae conditione.* Quarum legum transgressioni imponuntur poenae capitales, illae non sunt ceremoniales sive forenses, sed morales (nisi circumstantiae textus et praeceptorum materia contrarium evidenter ostendant); ratio est, quia transgressioni legum ceremonialium plerumque imponuntur poenae Leviticae, sed transgressioni legum de prohibitis cognatis gradibus imponuntur poenae capitales. Levit. 20, v. 11: *Qui dormierit cum noverca sua, morte moriantur ambo, sanguis eorum sit super eos.* v. 12. *Si quis dormierit cum nuru sua, uterque moriatur, quia scelus operati sunt, sanguis eorum super eos.* v. 14. *Si quis supra uxorem filiam duxerit matrem ejus, scelus operatus est, ardebit cum eis, nec permanebit tantum nefas in medio vestri.* v. 17. *Qui acceperit sororem suam, filiam patris sui vel filiam matris suae et viderit turpitudinem ejus, illaque conspexerit fratris ignominiam, nefariam rem operati sunt, occidantur in conspectu populi sui, eo quod turpitudinem suam mutuo revelaverint, portabunt iniquitatem suam.* v. 19. *Qui turpitudinem materterae vel amitae suae revelaverit, portabunt ambo iniquitatem suam.* v. 20. *Qui coierit cum uxore patrui sui, portabunt ambo peccatum suum, absque liberis morientur.* v. 21. *Qui duxerit uxorem fratris sui, rem fecit illicitam, absque liberis erunt.* In publica maledictione, quam totus populus adversus peccantes pronuntiabat, etiam harum legum transgressiones inclusae fuerunt. Deut. 27, v. 20: *Maledictus, qui dormit cum uxore patris sui*; v. 22. *maledictus, qui dormit cum sorore sua*; v. 23. *maledictus, qui dormit cum socru sua.* Ergo leges illae de prohibitis cognationis gradibus
XV. 284. non sunt ceremoniales vel forenses, sed morales. Excipit Bellarminus, *etiam judicialibus et ceremonialibus praeceptis addi similes poenas, ut patet de transgressore legis de circumcisione Gen. 17. et de comedente fermentatum in diebus asymorum Exod. 12. ac pleni sunt libri Mosaici ejusmodi poenis.* Respondemus: 1. est hic dispar ratio, quia circumcisio et agnus paschalis erant sacramenta V. T. quae etsi ad legem ceremonialem quodammodo pertinebant, tamen multa habebant peculiaria, in quibus a reliquis ceremoniis Leviticis fuerunt distincta, ut ostendimus in tract. de leg. cerem. et forens. §. 11. 2. Quia vero legi de observatione sabbati itidem additur comminatio poenae capitalis in transgressores statutae, ideo majorem propositionem hoc modo limitavimus, *nisi circumstantiae textus et praeceptorum materia ostendant contrarium.* 3. Id vero hoc loco contingit, quia transgressoribus etiam ceremonialium legum gravissima irrogatur poena non propter *materiam praecepti*, sed propter *majestatem praecipientis* in earum transgressione violatam; adde quod in illis ipsis ceremonialibus legibus sit aliquid morale, ipsum scilicet genus, ad quod in poenae capitalis irrogatione potissimum habetur respectus. 4. Bellarminus ipse c. 28. *ex capitali supplicio prohibitioni conjugiorum in primo gradu consanguinitatis tam in recta linea quam in transversa, et in primo gradu affinitatis in linea recta* Lev. 20. *adjecto colligit, talia conjugia jure naturae esse interdicta.* 5. Nec tamen inficias imus, huic argumento non inesse apodicticum concludendi robur, si seorsim et a ceteris sejunctum accipiatur.

297. *4. Ex clausulae Mosaicae adjectione.* Quibus legibus clausula illa promissoria adjicitur: *Custodite praecepta mea, qui fecerit ea homo, vivet in eis*, illae non sunt mere ceremoniales seu forenses, sed ad naturalem ac moralem pertinent. Deut. 30. v. 19. recitata summa legis moralis subjungitur: *Proposui vobis vitam et mortem, elige ergo vitam, ut et tu vivas, et semen tuum, et diligas Dominum Deum tuum.* Christus ipse Matth. 19, v. 12. Luc. 10, v. 28. et Paulus Rom. 10, v. 5. Gal. 3, v. 12. sententiam illam ad legem moralem referunt, utique ergo ad eam pertinet. Jam vero legibus illis de prohibitis gradibus adjicitur ista clausula Lev. 18, v. 5: *Custodite leges meas ac judicia, quae faciens homo vivet in eis.* Ergo leges de prohibitis gradibus ad legem moralem pertinent. Hoc argumentum Bellarminus non attingit.

4. cl. M. ad.

298. *5. Ex prophetica harum legum explicatione.* Quae leges a prophetis inter morales referuntur et ex quibus gentiles arguunt, illae non sunt mere forenses vel ceremoniales. Ratio consecutionis est manifestissima, quia forenses et ceremoniales leges ad Judaicum duntaxat populum pertinent, ergo propter earum transgressionem non possunt argui gentiles Jam vero leges de prohibitis gradibus a prophetis inter morales referuntur et ex illis gentiles peccati arguuntur. Ezech. 22, v. 10: *Nuditatem patris revelaverunt in te, immundam menstruo compresserunt in te*, v. 11. *et unusquisque cum uxore socii sui fecit abominationem et unusquisque nurum suam polluit in scelere, et unusquisque*

5. I. phe. har. legi. exp. tio.

sororem suam, filiam patris sui, compressit in te. Amos. 2, v. 7: *Vir et pater ejus iverunt ad puellam ad violandum nomen sanctitatis meae.* Ergo. Quamvis vero apud *Ezechielem* Hierosolymitanorum et ab *Amoso* Israëlitarum delicta praecipue arguantur ac utrobique etiam ceremonialium constitutionum de sabbato et nasiraeis transgressio arguatur; tamen propheticae illae conciones et increpationes sunt generales ex ipsis fontibus legis naturalis ac moralis petitae, ut reliqua membra
85. ostendunt. Bellarminus ad hoc argumentum nihil respondet.

299. *6. Ex legum harum in N. T. repetitione.* Ex quibus legibus etiam in N. T. peccata arguuntur, eae non sunt ceremoniales vel forenses, quippe quae in N. T. sunt abolitae. Jam vero ex legibus de prohibitis gradibus etiam in N. T. peccata arguuntur. Ergo. Assumtum probatur duplici ratione, 1. *ex Johannis Baptistae facto.* Johannes Baptista ex auctoritate harum legum arguit Herodis cum fratria incestum. Matth. 14, v. 4. Marc. 6, v. 18: *Non licet tibi habere uxorem fratris tui.* Excipit Bellarminus. 1. *tempore Johannis viguisse adhuc legem Moysis ac obstrictum fuisse Herodem, qui eam legem profitebatur, ut eandem observaret. Non licebat autem ei secundum legem habere uxorem fratris sui, sive is viveret, sive mortuus esset, quia proles ex eo matrimonio erat suscepta.* Respondemus: in tract. de sacram. §. 15. multis comprobatum dedimus argumentis, ministerium Johannis ad N. T. pertinere. Bellarminus hoc loco disputat, *Johannem fuisse ultimum prophetam V. T.* idque probare conatur ex Luc. 16, v. 16: *Lex et prophetae usque ad Johannem*, sed illud accipiendum esse *exclusive*, ut Johannes a prophetis V. T. distinguatur, *non inclusive*, ut iisdem accenseatur, evidenter colligitur tum ex Matth. 11, v. 13: *Omnes prophetae et lex* ἕως Ἰωάννου προεφήτευσαν, *prophetarunt usque ad Johannem*, utique ergo cum initio ministerii Johannis V. T. desiit; tum ex eo, quod Christus ibidem v. 8. eum *plus quam prophetam esse* asserit, quia scilicet non de Christo post aliquot annos demum venturo prophetavit, ut V. T. prophetae, sed eum praesentem digito demonstravit, Joh. 1, v. 29: *Ecce agnus Dei.* Sic ergo contra Bellarminum concludimus. Quicunque 1. administrat sacramentum N. T. 2. non praedicit Messiam venturum, sed ostendit praesentem; 3. cujus ministerium refertur ad initium evangelii Jesu Christi, hoc est publici et solennis illius praeconii de Christo exhibito in N. T. praedicari coepti; 4. qui in suo ministerio regnum coelorum appropinquasse docet Matth. 4, v. 17; 5. cibis in lege ceremoniali prohibitis vescitur, is non est propheta V. sed minister N. T. Sed Johannes Baptista 1. administravit N. T. sacramentum, baptismum scilicet; 2. digito Christum praesentem monstravit, Johann. 1, v. 29. ac proinde se prophetam esse negavit v. 21; 3. ministerium ejus refertur ad initium evangelii Marc. 1, v. 1. 2. 4; 4. et in ministerio suo regnum coelorum appropinquasse docuit Matth. 3, v. 2; 5. ac cibis in V. T. prohibitis vesci voluit, locustis scilicet, Matth. 3, v. 4. Ergo Johannes Baptista non est propheta V. sed minister N. T. Aliter igitur Bellarminus excipit, 2. *crimen Herodis non fuisse tantum incestum, sed etiam adulterium, quia Herodes fratris adhuc viventis uxorem acceperat.* Respondemus: sane Josephus lib. 18. antiquit c. 7. Eusebius lib. 1. hist. eccles. c. 12. Hieronymus in comm. c. 14. Matth. ac Nicephorus lib. 1. hist. eccles. c. 19. in eam abeunt sententiam, quod frater Herodis adhuc in vivis fuerit, cum Herodiadem fratriam suam sibi conjungeret, sed non potest illud certo demonstrari, quia Eusebius, Hieronymus et Nicephorus hac in parte secuti sunt narrationem Josephi, cui quantum fidei sit tribuendum, vel ex eo constat, quod fratrem Herodis priorem Herodiadis maritum Josephus itidem appellet Herodem, cum Marcus diserte eum nominet Philippum, nec verisimile sit, duos fratres fuisse ὁμωνύμους. Inde Augustinus de fid. et operib. c. 19. circ. fin. *ambiguum esse* dicit, *utrum Herodes mortui, an viventis fratris uxorem duxerit, et ideo non ita patere, quid Johannes ei non licere dixerit.* Ex XV. 286.
reprehensione Johannis Baptistae, prout ea ab evangelistis describitur, haud obscure colligitur, quod specie quadam honestatis Herodes fratriam suam sibi conjunxerit, ὅτι ἐγάμησεν αὐτήν, inquit Marcus, ergo conjugii nomine incestum suum obvelavit. Item οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ σου, inquit Johannes Baptista, jam vero τὸ ἔχειν passim usurpatur pro conjunctione matrimoniali Matth. 22, v. 28. Marc. 12, v. 23. Luc. 20, v. 28. Joh. 4, v. 17. (qui locus probe notandus, cum de concubinatu ibidem negetur τὸ ἔχειν ἄνδρα) 1. Corinth. 5, v. 1. c. 7, v. 2. 12. 13. 20. Gal. 4, v. 27. Ac si vel maxime concedatur, cum hoc facto Herodis simul plura peccata fuisse conjuncta, videlicet ejectionem prioris conjugis (quae referente Nicephoro fuit filia regis Arabum Aretae), adulterium, raptum, incestam cohabitationem etc. non tamen sequitur, Johannem non reprehendisse eodem modo prohibitam illam commixtionem. Ipsa certe reprehensionis verba testantur contrarium: *Non licet tibi eam habere in uxorem.* Ergo ipsum conjugium in tali propinquitatis gradu improbat, quia verba desumta sunt ex Levit. 18, v. 16. quo etiam marginales Lovaniensium annotationes nos remittunt, ut praecepta negativa semper obligant, sic et reprehensio Baptistae semper negat, licere Herodi fratriam ducere, sive frater vivat, sive mortuus sit, cum lex prohibens nullam addat exceptionem. Denique Bellarminus ipse conjugium Herodis cum Herodiade fratria sua vocat *incestum.* Jam vero incestus proprie committitur contra legem naturae. Ergo lex prohibens conjugium cum fratria pertinebit ad legem naturae.

2. Apostoli Pauli exemplum.

300. *2. Ex apostoli Pauli exemplo.* Paulus eum, qui novercam suam duxerat, ex fundamento harum legum de prohibitis gradibus Levit. 18, v. 8. c. 20,

v. 11. Deut. 22, v. 30. c. 27, v. 20. non solum gravissimi peccati reum facit, sed etiam excommunicationi subjicit ac Satanae tradit, cum de ceremonialibus alias dicat: *Circumcisio nihil est* Gal. 6, v. 15. *Nemo vos judicet in cibo, aut potu, aut in parte diei festi, aut neomeniae, aut sabbatorum, quae sunt umbra futurorum, corpus autem Christi* Col. 2, 16. et 17. Excipit Bellarminus, 1. *probabile esse, quod primus gradus affinitatis in linea recta simpliciter prohibitus sit jure naturae, sed non ideo praecepta omnia de gradibus esse naturalia, quia unum vel alterum est naturale.* Respondemus: Prohibitiones illae omnes sunt ejusdem generis, quia subjunguntur generali propositioni: *Nullus ad propinquam carnis suae accedat,* postea per species illa propinquitas explicatur et tandem generalis conclusio ad omnes prohibitionis species pertinens additur: *Anima quae fecerit ex abominationibus his quippiam, peribit de medio populi sui,* quo veritatis fulgore coactus Bellarminus ipse hoc loco concedit, *omnia illa praecepta de gradibus cognationis esse aliquo modo naturalia, cum propositio illa generalis, nemo accedat ad proximam sanguinis sui, jus naturae complectatur, et in singulis praeceptis de gradibus vocabulum turpitudo repetatur.* Nec *probabile solum,* ut Bellarminus loquitur, *sed plane certum et indubitatum* est, primum gradum affinitatis aeque ac primum gradum consanguinitatis in linea recta jure naturae prohibitum esse, cum apostolus diserte addat, *talem fornicationem nec inter gentes audiri.* 2. *Probabile esse, quod apostolus loquatur de aliquo, qui novercam concubinae loco haberet vivente adhuc patre, quod scelus non tantum incestus, sed et adulterium erat, idque gravissimum,* id quod Anselmus et Thomas colligunt ex 2. Cor. 7, v. 12: *Scripsi vobis non propter eum, qui fecit injuriam, nec propter eum, qui passus est injuriam, sed ad manifestandam solicitudinem nostram, quam habemus pro vobis. Nam is, qui fecit injuriam, est filius incestuosus, qui eam pertulit, est pater,*
XV. 287. *cujus uxor violata est.* Respondemus: 1. sufficit nobis, quod Bellarminus concedit, *incestum esse, si quis novercam suam etiam post mortem patris ducat.* Atqui incestus committitur contra legem naturae. Ergo lex prohibens conjugium cum noverca pertinet ad naturae legem. 2. Bellarminus suam opinionem non probat evidenti aliquo argumento. Quod enim attinet locum ex 2. Cor. 7, v. 12. adductum, eum Chrysostomus hom. 15. in 2. Corinth. refert ad ecclesiam. *Timebat* (inquit) *apostolus, ne illam* (ecclesiam) *malum supra modum depasceret et pergeret totam laedere ecclesiam.* Ambrosius in comm. generaliter de mutuis Corinthiorum injuriis exponit: *Inique versatum apostolus dicit illum, qui incestum admiserat, nec non etiam hos tangit, quos injurias et fraudes fratribus in prima epistola fecisse significat.* Et postea: *Hi inique tractati sunt, qui a fratribus contraria passi sunt. Hic sensus est, quem in capite epistolae memorat, ubi dicit, si cui aliquid donastis, et ego. Ostendit enim, non magis horum causa, qui peccaverunt, scripsisse, remitti illis debere, sed magis propter ecclesiam, quia in uno male agente multi sunt, qui confundantur, et in uno contumeliam aut fraudem patiente multi sunt, qui indignentur, quia si patitur aliquid unum membrum, compatiuntur omnia.* Hieronymus in comm. primum quidem expositionem illam affert, quam Bellarminus unice urget, dum per eum, qui injuriam passus est, intelligit *patrem,* sed statim aliam adjungit explicationem, qua per eum, *qui intulit injuriam,* intelligit *excommunicantem,* per eum, *qui passus est, excommunicatum, cui videbatur injuria facta.* Theophylactus refert ad scortatores: *Quem dicit injuriam intulisse et injuria affectum? eos qui fornicati erant. Utrique enim se mutuo injuria affecerant.* Theodoretus *patri mortuo* ab eo, qui novercam duxerat, *injuriam factam fuisse* statuit, cui expositioni Bellarminus frustra hoc opponit, quod *per mortem solvatur conjugale vinculum, ideoque mortuo non facere injuriam, qui ejus uxorem ducit.* Alia enim ratio est viduae alterius cujuscunque, alia viduae a patre relictae, qui enim aliam quamcunque viduam ducit, non afficit injuria priorem maritum defunctum propter solutum matrimoniale vinculum, sed qui patris sui viduam ducit, is *propter propinquitatem* post mortem patris adhuc durantem patrem suum ignominia afficit. Repetatur hoc loco regula 16. superius proposita, quod *propinquitas tam consanguinitatis, quam affinitatis non moriatur, etiamsi per mortem decedat persona, mediante qua consanguinitas vel affinitas est contracta.* Expendatur etiam ratio in lege divina adjecta Lev. 18, v. 8: *Non reveles nuditatem uxoris patris tui, nuditas enim patris tui est,* quae ratio generalis est ad uxorem patris tum mortui, tum viventis pertinens, quod nunquam negare poterit Bellarminus. Disputat Aristoteles lib. 1. ethic. c. 11. *magnis virorum calamitatibus mortuos quodammodo affici;* quanto magis dici potest, flagitiis in defuncti patris viduam commissis ipsummet patrem injuria affici. Sed redeo ad textum apostolicum, qui simplicissime exponi potest hoc modo: Etsi vobis scripsi paulo severius, tamen id factum est non propter *eum, qui laeserat,* id est ut eum, qui ecclesiam et me isto scelere graviter offenderet, ad desperationem adigerem, *nec propter eum, qui laesus fuerat,* id est ut meum erga ipsum animum vindicta explerem, quamvis ille ad justam iram me provocaverat; sed ut *manifestaretur studium vestrum erga nos,* id est ut vos excitarem, quo re ipsa ostenderetis, quanti admonitiones nostras apostolicas faciatis etc. 3. Longe verisimilius est, quod mortuo demum patre incestuosus ille Corinthius novercam suam duxerit, primo enim ad copulationem illam incestam connivebant Corinthii, ecquis vero tam profligatae audaciae eos fuisse existimet, ut manifestissimum XV
illud patris ac filii una muliere abutentium adulterium tolerare voluerint? Deinde apostolus haudquaquam praetermissurus fuisset, quin patrem ejus-

modi flagitium permittentem severe castigaret, si in viris adhuc superstes fuisset.

7. Ex legum harum in cordibus gentilium inscriptione, quae probatur.

301. 7. *Ex legum harum in cordibus gentilium inscriptione.* Ea quae lex naturae in omnium sanorum cordibus, quorum mens non est prorsus reproba, inscripta esse ostendit, non sunt ceremonalia, sed moralia, Rom. 2, v. 15: *Opus legis scriptum in cordibus eorum*; sed prohibitiones graduum in omnium sanorum cordibus, quorum mens non est prorsus reproba, sunt inscriptae. Ergo. Major propositio non potest negari a Bellarmino, cum ipse c. 28. conjugia in primo gradu consanguinitatis tam in linea recta, quam in transversa, et in primo gradu affinitatis in linea recta jure naturae interdicta esse probet ex eo, quod *omnes gentes aut a conjugiis praedictis naturaliter abhorruerint, aut si quae gentes iis indulgent, ab aliis ferae et barbarae judicantur.* Assumtum

1. Ex legibus imperatorum.

probatur 1. *ex legibus imperatorum et rescriptis veterum jurisconsultorum* in quibus iidem consanguinitatis et affinitatis gradus prohibentur, qui in lege divina sunt prohibiti, ut inferius demonstrabitur. Excipit Bellarminus 1. *non esse verum, quod omnes leges ad jus naturae pertineant, in quibus Moyses et caesar conveniunt, cum non possit id ullo verbi divini testimonio probari*; 2. *non omnes Romanorum leges a Deo fuisse confirmatas, cum inter eas sint quaedam injustae; 3. ea in quibus Moyses et caesar conveniunt, esse potius juris positivi quam naturalis, cum lex caesaris non prohibeat id, quod solo lumine rationis omnes noverunt esse prohibitum, sed poenam constituat in eos, qui secus fecerint, aut quod lex naturae docet in genere, determinet in particulari; 4. legem de non ducenda defunctae uxoris sorore a caesare latam pro positiva habendam, cum lex Mosaica tale conjugium permittat, ergo etiam legem de non ducenda fratria propter eundem affinitatis gradum pro positiva habendam, quod nostris hypothesibus repugnet.* Respondemus: 1. non ita nude ac crude argumentamur, omnia illa pertinere ad jus naturae, in quibus leges Mosaicae et imperatoriae conveniunt, sed hoc asserimus, ea quae ipsum rectae rationis lumen et lex naturae in omnium gentium cordibus, si non prorsus sunt corruptae, dictitant, ea, inquam, esse moralia. 2. Ubi est consensus inter Moysen et caesarem, oportet eum niti jure naturali, nec potest aliud afferri consensus illius fundamentum, judiciales enim et ceremoniales leges Mosaicae sunt Judaeorum propriae, cum quibus caesari nullum est commercium. *3. Non omnes Romanorum leges a Christo approbatas esse, nec legibus positivis divinae ac naturali legi adversantibus parendum esse,* facile concedimus, sed neutrum horum quidquam facit ad institutum, tum quia et magistratui, et honestis ordinationibus magistratus etiam ethnici parendum, tum quia leges imperatoriae de prohibitis gradibus, de quibus hoc loco unice agimus, consentiunt cum lege divina. 4. Cum multi *veritatem in injustitia captivam detineant* Rom. 1, v. 18. hoc est cum plurimi ex gentilibus contra lumen naturae adhuc reliquum agant, ideo etiam magistratus politicus ipsam legem naturae saepius repetit. Furtum naturali lege prohibitum esse constat l. 1. §. 3. de furtis. l. probrum 42. ff. de V. S. et tamen de eo exstant leges positivae, propterea quod apud multos furta non solum tolerentur, sed etiam si artificiosa sunt, commendentur, ut patet ex Lycurgi legibus. Sic promiscuae libidines, raptus, adulteria etc. pugnant cum jure naturae, et tamen de illis agitur in jure civili. *5. Lege Mosaica conjugium cum sorore uxoris defunctae concessum* XV. 28 *esse*, falsa est hypothesis, ut inferius ostendimus, nec categorice et asseveranter, sed dubitative et haesitanter Brentius pronuntiat, *videtur tale conjugium Moyses permittere*, ac si vel maxime hac in parte esset dissensus inter legem Mosaicam et imperatorum, id tamen nostrae non praejudicaret sententiae, polygamia enim jure caesareo est prohibita, lege forensi Mosaica ex hypothesi Bellarmini Judaeis fuit concessa, quam tamen cum conjugii institutione primaeva et sic cum lege morali pugnare suo loco ostendimus.

2. Ex legibus gentium.

302. *2. Ex honestis aliarum gentium legibus.* Quamvis enim apud quasdam gentes perversa consuetudo contrahendi in gradibus prohibitis inoleverit, tamen ex illarum corruptis et depravatis moribus non est judicium faciendum de lege naturae (sicut Harmenopulus lib. 1. c. 1. cum jus gentium definiisset, *quo gens aliqua vel aliquae gentes utuntur,* postea subjicit, *utpote matribus commisceri apud Persas),* sed ex honestis gentilium legibus cum jure naturae consentientibus §. pen. Inst. de jur. nat. gent. et civ. apostolus de quibusdam gentilibus asserit, quod ἀπηλγηκότες ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ Ephes. 4, v. 19. sed quemadmodum praeposterae illorum libidines non evertunt jus naturale omnium cordibus inscriptum de castitate tuenda, ita quoque nuptiae in prohibitis gradibus a quibusdam gentilibus contractae non evincunt, jure naturali non esse illos gradus prohibitos, sed contra juris naturalis praescriptum et contra conscientiae dictamen eos fecisse, id quod saniores inter eos ex naturae lumine cognoverunt. 1. De *conjugiis parentum et liberorum in linea recta.* Plato lib. 4. de legg. disputat, ideo prohibita esse parentum ac liberorum conjugia, *quia ex discrepantium aetatum conjunctione nimium imbecilles partus edantur et parentum provecta jam aetas adolescentulorum matrimoniis non bene conveniat.* Aristoteles lib. 2. polit. ex eo reprehendit communionem uxorum, quia sequeretur, ut *filii parentibus et fratres sororibus jungerentur.* Paulus jurisconsultus l. ult. de rit. nupt. *jure gentium prohibitum esse* dicit, *ne quis ex gradu adscendentium et descendentium uxorem ducat.* Jus illud gentium est ipsum jus naturae. Honorius et Theodosius imperatores rescripserunt, *naturae foedus non permittere concubitus cum matribus et filiabus,* l. eum qui C. de episc. et cleric. Socrates apud Xenophontem lib. ἀπομνημ. asserit, *hanc legem in natura*

a diis conditam et positam esse, *μήτε γονέας παισὶ μίγνυσθαι, μήτε παῖδας γονεῦσιν.* Plutarchus in lib. de fort. Alex. refert, *Alexandrum Magnum docuisse Persas matres revereri earumque nuptiis abstinere.* Tiraquellus ex Agathio lib. 2. de bello Goth. docet, *apud priscos Persas non fuisse matrimonia parentum et liberorum usitata.* Et Plutarchus in vit. Artaxerx. memorat, *ipsum filias suas uxores duxisse contra leges Persarum et Graecorum.* Ergo quae superius de matrimoniis parentum et liberorum apud Persas usu receptis ex historicis scriptoribus dicta sunt, de *recentioribus* illis, qui post Cambysen vixerunt, est accipiendum. Virgilius lib. 6. Aeneid. apud inferos puniri dicit eum,

Qui thalamos natae invadit vetitosque hymenaeos,

Catullus in Gellium impiam vocat Persarum legem, quae talia conjugia permittit:

Nam magus ex matre et nato gignatur oportet,
Si vera est Persarum impia relligio.

Suetonius in Claudio cap. 15. refert, *imperatorem Claudium feminam, non agnoscentem filium suum, dubia utrinque argumentorum fide, ad confessionem compulisse indicto matrimonio juvenis,* ipsam igitur naturam a tali conjugio abhorrere censuit. *Antoninus Caracalla*, qui novercam uxorem duxit, et *Nero*, qui matri stuprum intulit, non tantum infeli-
XV. 290. cissime perierunt, verum etiam a populis odio habiti fuere et *naturae monstra* appellati. Ovidius libr. 10. Metamorph. itidem ex jure naturae prohibitionem deducit:

Ultra autem sperare aliquid potes impia virgo?
Nec quod confundas et jura et nomina sentis?
Tune eris et matris pellex et adultera patris?
Tune soror nati genitrixque vocabere fratris?
Nec metues atro crinitas angue sorores,
Quas facibus saevis oculos atque ora petentes
Noxia corda vident? at tu dum corpore non es
Passa nefas, animo ne concipe, neve parentis
Concubitu vetito naturae pollue foedus etc.

Lucanus lib. 2. *Cui fas implere parentum, quid rear esse nefas?* Mater Dionysii Siciliae tyranni, cum filius illi stuprum inferre conatus esset, dixisse fertur, *tyrannum leges civiles mutare posse, non autem naturales.* Recte igitur Alexander ab Alexand. lib. 1. genial. dier. c. 24. in princ.: *Etsi* (inquit) *apud nonnullas Indorum gentes, Arabas, Persas Maurosque ac Magos et Babylonios filios matres ducere uxores et cum parentibus stupro coire licuerit, tamen apud reliquas ubique gentes tam immane scelus lege et moribus sub gravi documento interdictum fuit, nefas existimantes, filios cum matribus ferarum ritu commisceri, quod dictu audituque foedum ac pudendum est.*

303. 2. De conjugiis *fratrum et sororum in primo collateralis lineae gradu*, cum Abrahamus Gen 20, v. 12. et Isaacus Gen. 26, v. 7. conjugium cum Sara et Rebecca inter gentiles, cum quibus vivebant, tegere vellent, vocarunt eas *sorores*, ex quo colligitur, homines illorum locorum et temporum ita horruisse conjugium cum propria sorore, ut audito nomine sororis statim crederent, eas non fuisse uxores. Herodianus lib. 1. de imperat. scribit, *Ptolemaeum Aegypti regem eo turpitudinis prolapsum, ut contra Macedonum et Graecorum leges etiam sororiis amoribus implicaretur.* Dicterium, quo Sotades ipsum punxit, superius recensuimus. Herodotus in Thal. memorat, quod *Cambyses Persarum rex cum sororem suam germanam uxorem ducere cuperet, nec usitatum hoc prius apud Persas esset, accersitos regios judices percontatus sit, num quae lex esset, quae cam sorore nuptias contrahere permitteret, illos vero metu tyranni respondisse, nullam se hujusmodi legem apud Persas invenire, sed aliam legem se reperisse, qua liceat regi facere quidquid libet. Ita nec legem abrogarunt, metu tyranni et ne legem tuentes ipsi perirent, alienam invenerunt.* Plato lib. 8. de legibus dicit, esse *νόμον ἄγραφον de connubiis cum liberis, cum fratribus, cum sororibus et omnium judiciis tales conjunctiones improbari, a qua commixtione plures abhorreant.* Apud *Athenienses* inter germanos fratrem et sororem matrimonium esse non potuit, Muretus lib. 15. var. lect. c. 15. quin imo *omnes fere Graeci nefandum putaverunt, eodem parente genitos invicem incestis nuptiis detineri.* Alexander ab Alexand. lib. 1. gen. dier. c. 24. Plutarchus in parall. c. 52. refert, quod Macareus Aeoli regis Tuscorum filius amore sororis captus eam violaverit, patrem igitur re cognita misisse filiae ensem, quo accepto necem sibi conscisceret, quod etiam Macareus postea fecit. Idem in vita Cimonis refert, *crebro illi flagitium hoc fuisse objectum*, quod sororem in matrimonium duxerit. Suetonius in Cajo inter flagitia Caii imperatores refert, *quod sororem Drusillam uxoris loco habere voluerit.* Valerius Max. lib. 1. memorab. cap. 8. scribit, quod *Nausimensis civis Atheniensis uxor, cum filii filiaeque stupro intervenisset, inopinati monstri perculsa con-* XV. 2..
spectu et in praesens tempus ad indignandum et in posterum ad loquendum obmutuerit, illos vero nefarium concubitum voluntaria morte pensasse. Lucanus lib. 8.

Degener incestae sceptris cessure sororis;

lib. 10.

Nupsit soror impia fratri,

quo respiciens Augustinus lib. 15. de civ. Dei c. 16. scribit: *Etiam inter impios deorum multorum falsorumque cultores sic observari cernimus, ut etiamsi perversis legibus permittantur fraterna conjugia, melior tamen consuetudo ipsam malit exhorrere licentiam, et cum sorores accipere in matrimonium primis humani generis temporibus licuerit, sic aversetur, quasi nunquam licere potuerit,* in quem locum Ludov. Vives scribit: *Romani illum morem* (ducendi sororem) *nunquam receperunt.* 3. De conjugio *inter patruos et avunculos in secundo collateralis lineae*

gradu. Claudius imperator cum Agrippinam Germanici fratris sui filiam uxorem ducere vellet, in eam rem senatusconsultum postulavit, quo in posterum nuptiae inter patruos fratrumque filias justae statuerentur, sed Tacitus lib. 12. annal. memorat, *non nisi unum repertum esse, qui talis matrimonii cupidus esset.* Suetonius in Claud. cap. 26. duos fuisse dicit, ac Nerva imperator abrogato illo senatusconsulto postea talia connubia prohibuit. Plutarchus in problemat. scribit, *olim necessarias ducere fuisse prohibitum, quoad lex est lata, licere vel patruum vel avunculum fratris sororisve filiam ducere propter virum quendam bonum et acceptum popularibus tenui censu, qui fratris sui filiam nubilem et dotatam ipse sibi in matrimonium acceperat, reusque ejus criminis factus pro concione absolutus est, lege ibidem lata et magno consensu approbata.* Qui plura hujusmodi desiderat, consulat Tiraquelli leg. connub. 7.

304. *3. Ex brutorum historiis.* Justinianus nov. 12. inquit, *incestuosos patrum cum filiabus et matrum cum filiis concubitus* πολλὰ καὶ τῶν ἀλόγων ἀποσείεται ζώων, *plurima etiam irrationalia animalia amovent ac detestantur.* Aristoteles lib. 9. hist. anim. c. 47. et Aelianus lib. 5. hist. anim. referunt, *camelos nunquam cum matribus consuetudinem habere, et cum aliquando curator matri opertae pullum admisisset, eum operimento delapso et matre cognita curatorem morsu infixo interemisse.* Plinius lib. 8. hist. nat. c. 42. Aristoteles d. l. Aelianus lib. 4. hist. anim. c. 7. referunt, *regi Scytharum equam fuisse egregiam, e qua mares generosi omnes nascerentur, ex iis unus, qui reliquis praestantior habebatur, matri fuit admissus, ut ex ea procrearet, sed id facere recusavit. Postea matrem opertam imprudens supervenit, et postquam a congressu faciem matris detectam agnovit, praerupta petiit et exanimatus est.* Joh. Lupus in tract. de matrim. narrat, *equum quendam matrem adopertam compressisse eademque cognita reclinato capite genitalia sibi abrupisse.* Similia exempla vide apud Varronem lib. 2. de re rustic. cap. 14.

305. *8. Ex ecclesiae doctorum testificatione.* Ambrosius lib. 8. epist. 66. tom. 3. col. 173. dissuadens conjugium fratris cum sororis filia, etiamsi frater diversa matre editus erat quam soror, cujus filiam sibi jungere cogitabat, inter alia fundamenta urget legem divinam in Levitico propositam. *Quid est* (inquit) *quod dubitari queat, cum lex divina etiam patrueles fratres prohibeat convenire in conjugalem copulam, qui sibi quarto sociantur gradu? Hic autem gradus tertius est, qui etiam civili jure a consortio conjugii exceptus videtur. Sed prius sacrae legis scita interrogemus. Praetendis enim in tuis literis, quod permissum hoc divino jure connubium hujusmodi pignoribus existimetur, eo quod non sit prohibitum. Ergo autem et prohibitum assero etc. Interdictum est enim naturae jure, interdictum est lege, quae est in cordibus singulorum, interdictum est inviolabili praescriptione pietatis, titulo necessitudinis. Quanta hujusmodi invenies non esse interdicta lege per Moysen edita, et tamen interdicta sunt quadam voce naturae.* Chrysostomus hom. 49. in c. 14. Matth.: *Quaenam erat illa prisca lex, quam Johannes inculcabat et Herodes ulciscebatur? Si quis absque liberis obierit, fratri ejus uxor ipsius detur etc. Cum liberi erant defuncti, nullo modo tale matrimonium procedebat. Sed curnam ita,* inquies, *nam si alii uxorem defuncti ducere licebat, nonne multo magis fratri? Minime. Voluit enim, latius affinitates evagari, ut multis modis inter se homines vincirentur.* Augustinus in Lev. q. 64. tom. 4. col. 222: *Talia hic prohibita sunt, quae etiam tempore N. T. remota umbrarum veterum observatione sine dubio custodienda sunt.* Idem lib. 15. de civ. Dei c. 16: *Humano genere crescente et multiplicato etiam inter impios deorum multorum falsorumque cultores sic observari cernimus, ut etiamsi perversis legibus permittantur fraterna conjugia, melior tamen consuetudo ipsam malit exhorrere licentiam, et cum sorores accipere in matrimonium primis humani generis temporibus omnino licuerit, sic aversetur, quasi nunquam licere potuerit.* Et postea: *Inest nescio quomodo humanae verecundiae quiddam naturale atque laudabile, ut cui debet causa propinquitatis verecundum honorem, ab ea contineat, quamvis generatricem tamen libidinem, de qua erubescere videmus et ipsam pudicitiam conjugalem,* in quem Ludov. Vives sic commentatur: *Fraterna conjugia apud Aegyptios et Athenienses fuerunt recepta, Romani tamen eum morem nunquam receperunt.* Concilium Toletanum sess. 2. cap. 5. conjugia in prohibitis gradibus interdicens provocat ad leges in Levitico promulgatas: *Sancimus, ne quis fidelium propinquam sanguinis sui, usquequo affinitatis lineamenta generis successione cognoscit, in matrimonio sibi desideret copulari, quoniam scriptum est: Omnis homo ad proximam sanguinis sui non accedat, nec sine denuntiatione fit sententiae, nam infert: Anima, quae fecerit de abominationibus istis quippiam, peribit de medio populi sui.*

306. *9. Ex adversariorum confessione.* Calixtus in epist. 2. ad episc. Gall. et citatur c. Conjunctiones 35. q. 2: *Conjunctiones consanguineorum fieri prohibentur. Quare? quia has divinae seculique prohibent leges. Leges ergo divinae hoc agentes, et eos, qui ex eis prodeunt, non solum ejiciunt, sed etiam maledictos* appellant. (Confer cum hoc decreto verba Bellarmini de matrim. c. 25. §. adde: *Quae Chemnicio videntur divinae prohibitiones et in quibus aliquando papa dispensat, eas non esse divinas apud Christianos demonstrabimus.)* Innocentius III. ad Bituricensem archidiac. in c. Literas extr. de restit. spoliat.: *In gradibus consanguinitatis divina lege prohibitis dispensari non potest.* Carerius lib. 2. de matrim. c. 5. *Falluntur Palud. Floren. et Majo.* in 4. sent. dist. 40. qui *ausi sunt affirmare, pontificem in nullis gradibus, qui in Levitico exprimuntur, posse dispensare.* Tempore Henrici VIII. Angliae regis *nonnullos doctores in*

9. Ex adversariorum confessione.

variis universitatibus affirmasse, quod gradus omnes, qui Lev. 18. *recensentur, jure naturae ita absolute sint prohibiti, ut irritent matrimonium,* testis est Cornelius a Lapid. in comm. Lev. 18. addit tamen, *eos Angelotis regis fuisse corruptos.*

Antithesis Pontificiorum. 307. Descendendum jam porro erit ad expendendam sententiam et argumenta Pontificiorum. Concilium Tridentinum sess. 24. can. 3: *Si quis*
XV. 293. *dixerit, ecclesiam* (Romanum pontificem) *non posse in quibusdam gradibus consanguinitatis et affinitatis, qui in Levitico exprimuntur, dispensare, anathema sit.* Bellarminus concilii sententiam expositurus lib. de matrim. c. 27. format hanc propositionem: *Non obligant jure divino Christianos praecepta omnia, quae de gradibus habentur in Levitico.* Eam antequam probet, tria circa quaestionis statum observari jubet, 1: *convenire inter utramque partem, praecepta Levitici non obligare Christianos, quatenus proprie Levitica, id est positiva et judicialia sunt, sed tantum quatenus naturalia; totam ergo controversiam in eo esse positam, an omnia illa praecepta, quae habentur in Levitico de gradibus cognationis, sint naturalia, an aliqua, vel omnia judicialia.* Nobis tribuit hanc sententiam, *quod omnia sint naturalia et proinde per ecclesiam indispensabilia,* Romanensibus contrariam, *non esse omnia naturalia, et ideo in quibusdam posse per ecclesiam dispensari.* 2. *Naturalia praecepta esse illa, quae solo lumine naturali sine aliquo discursu, aut certe per discursum rationis facillimum cognoscuntur et apud omnes sunt eadem, tum quoad notitiam, tum quoad rectitudinem.* Posse autem tribus modis aliquod praeceptum prohibens dici naturale. *Primo quia sit de re intrinsece mala, ita ut semper et apud omnes sit mala, nec possit per mutationem circumstantiarum fieri bona, qualia sunt mentiri, mocchari, odisse Deum etc. haec proprie vim legis habent et sunt omnino indispensabilia. Secundo quia sit de re mala semper et apud omnes, excepta extrema necessitate, quale est tollere alienum invito domino, id enim apud omnes et semper est malum, excepta ultima necessitate, tunc enim quod erat alienum, desinit esse alienum et fit commune. Et tale etiam esse videtur matrimonium cum propria sorore, nam ubique apud omnes homines, qui recta ratione utuntur, id judicatur malum, nisi extrema omnino cogente necessitate, qualis fuit initio mundi. Et haec etiam praecepta vim habent legis naturalis et sunt indispensabilia, nisi cesset obligatio extrema necessitate adveniente. Tertio, quia sit de re mala, si res illa nude et absolute sumatur, quae tamen possit mutatis circumstantiis variis modis honestari ac fieri bona, quale est occidere hominem. Nam homicidium absolute et nude sumtum quid malum sonat apud omnes, et hoc modo habetur in decalogo: non occides; tamen si addantur variae circumstantiae, ut quod fiat publica auctoritate in bonum commune, in eum, qui perniciosus est reipublicae, jam non sonat malum, et ideo in eadem lege Moysis saepe jubentur homines occidi, ut malefici, adulteri, homicidae. Et tale etiam est juramentum, si quidem nude sumtum quid malum sonat, cum sit quoddam signum incredulitatis et fraudum humanarum. Si enim inter homines fides vigeret et suspicio fraudum cessaret, nemo expeteret juramentum, et tamen dubium esse non potest, quin juramentum suis circumstantiis seu comitibus, ut vocant, ornatum sit bonum et licitum. Hoc tertio modo praecepta naturalia vim habent legis, si agatur de re nude sumta. Si autem agatur de re adhibitis variis circumstantiis, non habent vim legis, quia tunc res illae mutabiles sunt, neque sunt apud omnes eaedem, et ideo necesse est, ut sanciantur speciali lege positiva, si omnino prohibendae sunt ac praesertim si non solum matrimonium impedire, sed etiam dirimere debeant. Jam igitur cum in conclusione negamus, omnia praecepta Levitici de gradibus cognationis esse naturalia, intelligimus primo et secundo modo, nam tertio modo posset concedi, omnia esse naturalia, ut concedunt plerique theologorum veterum,* in 4. dist. 40. ut *Bonaventura. Richardus, Paludanus et alii. Sed non* XV.
inde sequitur, omnia illa praecepta vim legis habere, nisi agatur de gradibus nude sumtis. Proinde multi ex illis gradibus, si considerentur, ut variis circumstantiis mutari possunt, non erunt jure naturali prohibiti, neque diriment jure naturae matrimonium. 3. In conclusione non dici, nulla praecepta Levitici esse naturalia, sed non omnia esse naturalia, quia de aliquibus id concedi, ut de primo gradu consanguinitatis, sed de omnibus non concedi, unde concilium Tridentinum non dixit, ecclesiam posse dispensare in omnibus, sed tantum in aliquibus. Haec Bellarminus, qui c. 27. expositurus, *quinam gradus jure naturae sint prohibiti,* format hanc propositionem: *Jure naturae interdicta sunt conjugia in primo gradu consanguinitatis, tam in recta linea, quam in transversa, et in primo gradu affinitatis in linea recta tantum.* Cornelius a Lapide in comm. Lev. 18: *Nonnulli doctores affirmarunt, gradus omnes, qui in Levitico recensentur, jure naturae ita esse absolute prohibitos, ut irritent matrimonium, nec pontifex in iis dispensare possit. Verum contrarium est de fide, ut probatur ex definitione concilii Tridentini, et ex praxi ecclesiae, quae saepe in gradibus hic prohibitis dispensavit et dispensat.* Et postea: *Lex naturae huc inclinat, ut talia matrimonia irritentur per legem positivam, in quam proinde cadit dispensatio, quando aliunde majus bonum commune id exposcit et facile rependit tegitque indecentiam et quidquid naturali pudori alias videtur in hac conjunctione adversum.*

308. Circa hunc quaestionis statum monemus 1. non esse quaestionem de *dispensatione divina,* an in omnibus vel quibusdam gradibus Lev. 18. prohibitis ea locum habere possit, sed de *dispensatione pontificia,* an pontifici competat potestas dispensandi in prohibitis illis gradibus vel omnibus, vel **De quaestione.**

aliquibus, quod negamus. 2. Pontificios non convenire in enumeratione graduum jure naturae prohibitorum. *Communis doctorum sententia est*, scribit Cornelius a Lapide d. l. *solos gradus consanguinitatis lineae rectae inter adscendentes et descendentes et ut summum primum gradum in linea transversa, qui est fratris cum sorore, jure naturae irritum facere matrimonium. Sed hoc posterius negat Cajetanus.* Eodem fere modo Bellarminus cap. 28. sex species matrimoniorum jure naturali prohibitas recenset, ut 1. *filii cum matre, 2. patris cum filia, 3. fratris cum sorore germana, 4. fratris cum sorore ex altero tantum parente, 5. privigni cum noverca, 6. vitrici cum privigna;* sed addit: *De his quatuor gradibus posterioribus non desunt, qui negent, eos jure naturae prohibitos, in quibus est Cajetanus* 22. quaest. 154. art. 9. *tamen sententia communior et verior habet contrarium.* Item *communis sententia est*, inquit Bellarminus c. 28. §. Est autem. *inter adscendentes et descendentes omnia conjugia esse prohibita*, sed idem Bellarminus c 24. §. Ex quo. diserte addit, *id a multis* (inter Pontificios) *negari.* 3. Bellarminum nude ac generaliter asserere, quod *conjugia in gradibus jure naturali prohibitis contracta ob varias circumstantias honestari possint*, sed quas et quales circumstantias intelligat, non explicare. Praxis testatur, in pontificis arbitrio illud omne esse positum, nec tam ad honestatem quam ad utilitatem in Pontificiis dispensationibus respici, cum non contingant nisi interventu summae pecuniariae. Sic enim habent verba taxae poenitentiariae: *Dispensatio de contrahendo in gradu spirituali gr. 60, expedici tamen unam pro gr. 50, sed de gratia. Idem est judicium in secundo gradu et componitur cum datario in maxima summa aliquando 300, et etiam 500, et alias juxta qualitatem personarum. Et nota diligenter, quod hujusmodi gratiae et dispensationes non conceduntur pauperibus, quia non sunt solvendo, ideo non possunt consolari.*
295. *In 3. et 4. gradibus conceduntur poenitentiario, quia contrahentes se attinent. In 2. et 3. componitur pro tertio ad ducat. 25, si nobiles ad ducat. 60, et fit declaratoria super secundo et non componitur.* Vide causas recusati concilii Tridentini p. 53. et p. 284. 4. Pontificem dispensare non solum in gradibus *tertio modo* jure naturali prohibitis, sed etiam in gradibus *secundo modo* naturali jure prohibitis. Martinus V. germanam sororem ducendi potestatem alicui per dispensationem concessit. Bellarminus quidem illud negat, sic enim scribit de matrimonio cap. 25. sub finem: *Martinus V. pontifex omnium consensu sapientissimus et optimus non permisit conjugium cum sorore germana, ut Beza mentitur, sed cum sorore ejus, quam antea cognoverat per fornicationem;* sed opponimus Bellarmino clarissima verba Angeli de Clavisio in summa in verbo Papa f. 220: *Archiepiscopus Florentinus dicit, se audivisse a fide dignis, quod papa Martinus Quintus habita consultatione cum multis doctissimis viris in sacra theologia et jure canonico dispensavit cum quodam, qui acceperat germanam suam sororem in uxorem propter multa mala et scandala, quae evenissent, si eam dimisisset, et quae evitari non poterant, nisi sic dispensaretur. Ed idem ego dico de similibus* etc. Idem refert Nicolaus Boerius in consil. 20. Utrum papa, num. 26. De comite quodam Armeniaco refert Paulus Aemilius in Ludovico XI. *eum falso pontificis diplomate sororem germanam sibi matrimonio conjunxisse.* Sed si fuit illud diploma falsum, cur excommunicationis poenae non fuit subjectus, cur conjugium illud non fuit irritum pronuntiatum? 5. Conjugium in gradibus divino jure prohibitis contractum minus recte conferri cum juramento. Juramentum enim non pugnat cum jure naturae, quia lege divina non prohibetur. Matth. 5, v. 34. (quem locum Bellarminus adducit) juramentum non prohibetur absolute et simpliciter, sed tantum *temerarium*, qua de re plenius diximus in tract. de lege morali §. 117. 6. Non valere collationem inter homicidium, quod magistratus maleficis infligit, et inter dispensationem Pontificiam in prohibitis gradibus, quia illud fit auctoritate divina. Deus enim in sua lege magistratui *gladium* tradidit, quem *non frustra gerit* Rom. 13, v. 4. sed pontifici Romano nuspiam in tota Scriptura potestas dispensandi contra divinas prohibitiones invenitur concessa. Adde quod istam maleficorum poenam extrema necessitas pacis ac tranquillitatis publicae requirat, talem vero necessitatem in matrimoniis personarum, quae gradibus divina lege expressis invicem conjunctae sunt, occurrere nondum demonstratum fuit. 7. Denique concedimus, non esse parem prohibitionis in omnibus hisce legibus, quae ad jus naturae referuntur, rationem; dupliciter enim lex naturae consideratur docente Hemmingio de conjug. p. 101. alias lex naturae sic dicitur ἁπλῶς seu ὅλως, *simpliciter et ex omni parte*, ut Deus est colendus etc. haec lex naturae est plane immutabilis; alias dicitur lex naturae κατά τι seu τινὸς ἕνεκα, cum *natura finem intuetur, quae est humanae societatis incolumitas et conservatio.* Haec lex naturae, etsi *quoad finem* mutabilis non est, *tamen si modum*, quo ad finem pervenitur, respicis, est mutabilis. Ad priorem pertinet prohibitio conjugii inter parentes et liberos, ad posteriorem pertinet prohibitio conjugii inter fratres et sorores, illud enim in primo generis humani ortu concedebatur, hodie vero est illicitum, finis tamen utrobique manet idem, incolumitas scilicet et multiplicatio generis humani.

309. 5. Sed videamus argumenta, quibus Bellarminus c. 27. demonstrare nititur, *non obligare jure divino Christianos praecepta omnia, quae de gradibus habentur in Levitico.* Primum petit *ex poenarum diversitate* Lev. 20. proposita. *Conjugium in primo gradu affinitatis in linea recta Deus punit morte et conjungit hoc peccatum cum adulterio et cum sodomia, quae sunt manifeste contra jus naturae, et eadem est ratio vel potius major de consanguinitate in primo gradu in linea recta. Neque*

Argumenta Bellarmini. I. Ex XV. 296. poenarum diversitate.

enim dubitari potest, quin sit dignus morte, qui duxerit matrem suam, si est dignus morte, qui duxerit novercam suam. Deinde candem poenam mortis lex statuit in eos, qui junguntur primo gradu consanguinitatis in linea transversa, ut cum frater accipit sororem. At conjugium in secundo gradu consanguinitatis in linea transversa, ut nepotis cum amita vel matertera, non punitur morte, sed poena leviore. Et similiter conjugium in primo gradu affinitatis, ut cum uxore fratris defuncti, et in secundo gradu, ut nepotis cum uxore patrui, non puniuntur morte, sed tantum privatione filiorum, id est ut filii eis non asscribantur. Quae poena satis aperte indicat, conjugia illa non prohiberi jure naturae, sed jure positivo proprio Judaeorum, non enim communis ratio apud omnes homines dictat, istam esse justam poenam hujus criminis. Respondemus: 1. Diversitas poenarum arguit diversos peccatorum gradus, non autem diversam juris speciem. *Parricidae* gravior infligitur poena quam illi, qui hominem peregrinum interficit, uterque tamen contra quintum decalogi praeceptum et sic contra jus naturae peccat. *Adulterium* non punitur eodem modo apud omnes populos, nec tamen inferri debet, quod non pugnet cum jure naturae. In lege Mosaica adulterium puniebatur capitis supplicio, furti poena non erat capitalis, at num propterea dicendum fuerit, furtum non esse jure naturae prohibitum? 2. Bellarminus ipse in responsione ad quartum argumentum pro nostra sententia adductum disputat, *ex poenarum qualitate non posse colligi, quae praecepta sint naturalia, cum judicialibus ac ceremonialibus similes poenae addantur.* Cur igitur, hoc loco ex poenarum diversitate evincere conatur leges illas esse forenses? 3. Lev. 18, v. 24. de omnibus prohibitis gradibus in genere pronuntiatur: *Ne polluamini in omnibus his, in quibus contaminatae sunt universae gentes, quas ego ejiciam ante conspectum vestrum.* At si talibus conjugiis gentes sunt contaminatae, utique eorum prohibitio non pertinebit duntaxat ad populum Judaicum. Lev. 20, v. 23. additur: *Omnia haec fecerunt gentes, et abominatus sum eas.* 4. Verba illa, *morientur sine liberis*, diversimode ab interpretibus explicantur, ut monuimus superius, Bellarmini interpretatio omnium mollissima, *liberi eorum non asscribentur ipsis*, vix conciliari poterit cum verbis expresse additis, *portabunt peccatum suum.* 5. Ex eo, quod *species* poenae luce naturae non est nota, haudquaquam inferri potest, peccatum ipsum non pugnare cum jure naturae, tum quia notitia juris naturalis in multorum gentilium cordibus opprimitur, ipso interim jure naturali manente salvo atque integro, tum quia genus duntaxat poenae, non autem species ex jure naturae dependet.

2. Ex contrariorum exemplorum varietate. 310. 2. *Ex contrariorum exemplorum varietate. Si omnia illa praecepta essent naturalia, semper obligassent etiam ante legem datam, quemadmodum obligabat lex de non occidendo, non moechando, non furando etc. antequam lex a Deo per Moysen populo suo daretur. Si autem leges illae semper obligassent, nunquam sancti viri et amici Dei contra eas leges matrimonia contraxissent. Habemus autem exempla non pauca sanctorum, qui in lege naturae in gradibus in Levitico prohibitis connubia junxerunt.* Respondemus: 1. Non exemplis, sed legibus judicandum. 2. Nec leges ex praxi exemplorum explicandae, sed exempla ad normam et regu- XV.
lam legum conformanda 3. Deus ipse eo fine legem de prohibitis gradibus solenni repetitione stabilire voluit, quia lex naturae per peccatum erat quodammodo in cordibus hominum obscurata. Exempla igitur illa legis naturalis obscurationem arguunt, non autem ipsi legi quidquam praejudicant. 4. Christus ipse verbis et factis docuit, disputationes matrimoniales ad primam institutionem tanquam ad normam esse reducendas Matth. 19, v. 8. 5. Polygamia etiam patribus fuit usitata, quam tamen cum primaeva conjugii institutione et cum lege naturae pugnare multi statuunt, qua de re superius. 6. Patres ex *vitio temporum*, in quibus vixerunt, et *ex consuetudine* gentilium, cum quibus conversati sunt, quosdam naevos contraxerunt, qui non sunt ad imitationem trahendi, inde apostolus Actor. 13, v. 18. de *indulgentia, tolerantia et conniventia Dei* erga mores Judaeorum utitur verbo ἐτροποφόρησε. 7. Bellarminus in sequenti capite adducit quaedam exempla matrimoniorum *in gradibus jure naturali prohibitis* contractorum et ad ea respondere conatur, ergo agnoscat, etiam illis exemplis, quae pro sua opinione adducit, responsionem commodam adhiberi posse.

1. Jacob duas sorores viventes. 311. Videamus autem in specie exempla a Bellarmino allata. *1. Jacobus duas sorores viventes simul accepit uxores, Rachelem et Leam* Gen. 29. *id autem expresse prohibetur* Lev. 18. *et est primus gradus affinitatis in linea transversa, imo duplex erat in eo conjugio affinitas, nam utrique soror erat affinis ratione alterius.* Respondemus: 1. quidam ex ipsis Pontificiis agnoscunt, non posse in hoc gradu dispensationem hodie fieri, debuisset igitur illud exemplum omitti. 2. *Natura ipsa* a conjugio duarum sororum adhuc viventium abhorret, ut superius ostendimus, quomodo ergo dici potest, prohibitionem talis conjugii non esse juris naturalis? 3. In Jacobi exemplo multa concurrunt specialia. Rachel erat Jacobo legitime desponsata, copulata, in domum deducta etc. ac proinde coram Deo erat ipsius conjux; Laban veterator pro Rachele diu expetita et sperata supponebat Leam nocturnarum tenebrarum eam ad rem tegumento usus, quam etiam pro Rachele Jacobus cognovit. Cum ergo nec Rachelem adamatam sibique desponsatam obtinere solam, nec Leam per ignorantiam a se cognitam honeste dimittere posset, inde utramque in toro conjugali retinuit et utrique accedente divina benedictione, quam cum promissione Gen. 28, v. 14. c. 29, v. 31. congruere arbitrabatur, absque conscientiae vulnere cohabitavit. Augustinus lib. 16. de civ. Dei c. 28: *Unde illi* (Jacobo) *acciderit*

quatuor habere feminas, de quibus 12 filios et unam filiam procreavit, cum earum nullam concupisceret illicite, divina indicat Scriptura. Ad unam quippe accipiendam venerat, sed cum illi altera pro altera supposita fuisset nec ipsam dimisit, qua nesciens usus fuerat in nocte, ne ludibrio eam videretur habuisse et eo tempore, quoniam multiplicandae posteritatis causa plures uxores lex nulla prohibebat, accepit etiam illam, cui uni jam futuri conjugii fidem fecerat. 4. Quodsi quis error in Jacobo patriarcha sancto hic concurrit, is fide in promissum Messiam ipsi condonatus fuit. Laban vero hac in parte multis modis gravissime peccat, quod polygamiae filias suas implicat, quod duas filias in unum maritalem torum collocat, quod perpetuis fere simultatibus efficacem occasionem praebet. Lutherus in comment. c. 29. Genes. f. 409. ad quaestionem, *an Jacobi misericordia non damnetur lege Moysis*, qui dicit, non esse ducendas duas sorores, respondet hoc modo: *Alia sunt exempla heroica, alia moralia, leges et mores simpliciter sunt servandi, nec ferenda est ulla transgressio, ne fiat confusio. Heroica exempla*
98. *sunt, quae non congruunt cum legibus. Saepe enim vir heroicus, quem Deus singulari numine afflavit, perrumpit et frangit regulam, sed non relinquit post se exemplum. Moralia, leges et jura sunt servanda et exempla sequenda, sed in heroicis nulla est consequentia, nullum exemplum valet, nisi sit per omnia simile. Si fueris similis Jacob, si talis casus, talis occasio et necessitas inciderit, tum et tibi licebit, quod Jacobo licuit; si non fueris per omnia similis Jacob, standum tibi erit in lege et moribus communibus. Non est perrumpendum temere, nec faciendum exemplum et consequentia propter casum aliquem heroicum.* 5. Regerit Bellarminus, ex c. 28. Gen. satis apparere, *fuisse consuetudinem loci, ut duae sorores uni viro conjungi possent. Nam Laban, cum decepisset Jacobum obtrudendo ei unam sororem pro alia, obtulit ei etiam alteram, ille vero nihil omnino dubitans continuo acquievit, neque parentes eum postea reprehenderunt, neque ipse factum purgavit.* Respondemus: Laban quidem titulo consuetudinis pessimum suum factum excusat, sed praeterquam quod consuetudo saepius vitiosa sit et legi naturae repugnans, etiam ex reliqua Labanis oratione colligi potest, vanissimum fuisse hoc ipsius commentum. Dicit enim: *exple hebdomadem hujus, postea dabimus tibi hanc pro servitute, quam servies mihi adhuc septem annos.* At si consuetudinis fuit habita ratio, cur adhuc opus erat septennali servitio? Si talis fuit loci consuetudo, cur illam toto septennio Laban occultavit, nec futuro genero exposuit? Quare Jacobus acquieverit, ex illis, quae jam ante dicta sunt, constare potest. 6. Urget etiam hoc Bellarminus: *Si omnia praecepta Levitici essent juris naturae et matrimonia contra illa contracta fuissent irrita, Jacobus perpetuo in peccato mansisset et ejus filii illegitimi fuissent.* Respondemus: Jacobum excusat error invincibilis et animus aequus, idem ergo judicium esse debet de hoc facto Jacobi, quod est de patriarcharum polygamia, de qua superius dictum fuit. Quodsi Bellarminus ex Jacobi exemplo evincere conatur, conjugium cum duabus sororibus non pugnare simpliciter cum jure naturae, concedere cogetur, pontificem etiam in polygamia cum duabus sororibus Jacobi exemplo comprobata dispensare posse.

312. 2. *Judas patriarcha dedit filio suo secundo* 2. Filii Judae cum fratria.
genito uxorem defuncti primogeniti Gen. 38. qui tamen gradus in Levitico prohibetur. Respondemus: egit Judas secundum legem Deut. 25, v. 5. quae jubet, fratrem suscitare semen fratri absque liberis demortuo, quae lex est plane specialis et ad solos Judaeos pertinet, ut paulo post pluribus dicetur. Nec est, *quod legem illam nondum fuisse scriptam* dicas, quia multa lege Moysis sancita etiam ante legem scriptam in usu fuerunt. 3. *Amram accepit* 3. Amrami et Jochabed.
uxorem Jochabed דודה, *amitam suam, ex quo conjugio Moyses natus est* Exod. 6, v. 20. *jam vero amitam fratris filius ducere prohibetur*, Lev. 18, v. 12. Respondemus: 1. Scripturae phrasi etiam neptes dicuntur filiae, ut exemplis aliquot demonstravimus superius §. 246. quinimo posteriores etiam filiarum appellatione veniunt. Sic Elisabeth dicitur fuisse *de filiabus Aaron* Luc. 1, v. 5. 2. דוד et femin. דודה in specie quidem *patruum* sive *patris fratrem et amitam* sive *patris sororem* significant, sed in genere significant quosvis cognatos in gradu etiam ulteriore. Sic Messiam Esaias appellat דוד *patruelem*, *patruum suum* Es. 5, v. 1. Fuit enim Esaias filius Amoz prophetae, hic fuit frater regis Amaziae, ex cujus regia stirpe fuit Christus, quem ob id patruelem suum appellat, quinimo in genere דוד significat *amicum*, *dilectum* Cant. 2, v. 8. c. 5,
v. 1. c. 6, v. 3. 3. Quamvis igitur Jochabed dicatur XV. 299.
filia Levi Exod. 2, v. 1. Num. 26, v. 59. ex quo consequi videtur, eandem fuisse Cahatis, qui itidem fuit filius Levi, germanam sororem ut sic Amramus amitam suam uxorem duxerit; tamen cum hic gradus expressis verbis prohibitus. Lev. 18, v. 12. ideo commode respondetur Jochabed vocari דודה, non quod fuerit *amita sive patris soror*, ut Targum reddidit, sed quod fuerit *patruelis sive amitae filia* ex patris sorore nata, ut LXX interpretes et vulgata versio reddiderunt, sicque Levi non filia, sed neptis, qui gradus cognationis in linea collaterali aequali secundus divino jure non est prohibitus. 4. Sic Cananeel vocatur דוד, *patruus*, Jeremiae Jer. 32, v. 12. cum tamen fuerit *filius patrui*, hoc est patruelis, ut apparet ex v. 8. et 9. Loth appellatur *frater Abrahae* Gen. 13, v. 8. cum tamen non fuerit frater, sed fratris, Haranis scilicet, filius Gen. 11, v. 31. 5. Bellarminus non potest hanc explicationem repudiare, ne incurrat anathema concilii Tridentini, quod vulgatam versionem pronuntiavit authenticam. Sic vero reddidit Latinus interpres *accepit Amram uxorem Jochabed patruelem suam*, qua in parte secutus est LXX Graecos, qui

דּוֹדָה verterunt θυγατέρα ἀδελφοῦ τοῦ πατρός. 6. Regerit quidem Bellarminus, *nomen patruelis in vulgata versione accipi pro patrua, non pro sorore patruele, ac Hieronymum, ne diceret patruam, quod Latine est inusitatum, maluisse dicere patruelem.* At potuisset dicere amitam, si patris sororem hic voluisset intellectam. Nec afferri poterit commodum ex probatis scriptoribus exemplum, in quo patruelis nomen pro patrua accipiatur. 7. Qui concedunt דּוֹדָה proprie et stricte hic accipi pro amita, illi repetunt generale responsum, quod *vitiosa exempla non sint rectae legum normae opponenda*, quodque patrum facta non sint in omnibus defendenda. Nec tamen ex eo statim sequitur, filios ex tali conjugio illegitimo natos fuisse spurios et illegitimos, quamvis enim ejusmodi conjugium secundum strictum juris divini rigorem non fuerit legitimum, tamen moribus publice receptis et consuetudine eorum, inter quos vivebant, legitimum fuit, ac quidquid illegitimi coram Dei judicio in eo fuit, id ex ignorantia et errore communi peccantibus fide in Messiam condonatum fuit, perinde ut de polygamia superius fuit dictum.

4. Filiorum Adae cum sororibus. 313. Atque haec sunt exempla, e quibus Bellarminus demonstrare conatur, quod sancti patriarchae in gradibus quibusdam jure divino in Levitico prohibitis matrimonia junxerint. Quia vero etiam alia exempla occurrunt, quae videntur pugnare cum ea prohibitione graduum, quam ipso naturae jure niti Pontificii concedunt (unde ipsimet commodam responsionem illis adhibere parant, ut ex seq. c. Bellarmini constat), ideo antequam ad reliqua Bellarmini argumenta accessum faciamus, de illis etiam exemplis quaedam monebimus. Quidam proferunt exemplum *Adae et Evae*, sed inter eos non fuit cognatio naturalis, quia Eva ab Adamo non fuit naturaliter propagata, proinde nec ipsius consanguinea. Sit ergo exemplum quartum *filiorum Adae, qui cum sororibus suis matrimonia conjunxerunt.* Respondemus 1. ex Augustino lib. 15. de civ. Dei c. 16. in princ.: *Cum genus humanum, post primam copulam viri facti ex pulvere et conjugis ejus ex viri latere, marium feminarumque conjunctione opus haberet, ut gignendo multiplicaretur, nec essent ulli homines, nisi qui ex illis duobus nati fuissent, viri sorores suas conjuges acceperunt, quod profecto quanto est antiquius compellente necessitate, tanto postea factum est damnabilius religione prohibente.* 2. Quia vero nulla necessitas id quod per se malum est, bonum et licitum reddere potest, ideo quaerenda est in hoc exemplo summi illius nomothetae, XV. 300. qui ut naturae, ita quoque naturalis legis auctor est et Dominus αὐτοκράτωρ, dispensatio. Acceperant Adae filii non minus ac ipse parens mandatum de propagatione et multiplicatione generis Gen. 1, v. 28. cum ergo in toto terrarum orbe non exstarent femellae aliae quam sorores, ex eo facile intellexerunt, Deum eo ipso concedere, ut sororibus copularentur, quod postmodum extra necessitatis casum et extra divinam dispensationem illicitum esse, declaratum fuit. 3. Eadem divina dispensatio ex consequenti hoc modo colligi potest. *Sethus* pius Adae filius nunquam contra conscientiam et naturae dictamen sororem suam duxisset, nisi Deum indulgere velle novisset, quidquid sit de impio Caino. Sed et revelationes divinae tunc fuere crebriores. 4. Andr. Osiander expendit emphasin vocis חֶסֶד in lege divina Lev. 20, v. 17: *Vir, qui sororem suam duxerit, operatus est* חֶסֶד, *quod vulgo exponitur scelus, opprobrium, rem nefariam.* Quia vero חֶסֶד proprie significat *misericordiam et gratiam*, quando aliquid ex singulari gratia alicui conceditur, ideo Moysen hac vocula usum esse monet, ut ostenderet, Adae filios non secundum rigorem juris naturae, sed ex dispensatione divina sororibus copulatos fuisse, quam divinam dispensationem, si quis non habeat et tamen factum illud imitari cupiat, occidatur, cum operetur rem scelestam et nefariam. 5. Bellarminus hic concedit aliquam dispensationem divinam vel per *internam inspirationem*, vel per *Adami vocem. Fieri potest* (inquit), *ut Deus cum filiis Adae dispensaverit, ut sororibus jungerentur. Non enim requirebatur externa aliqua dispensatio per vocem aut scripturam, sed satis erat interna inspiratio, forte etiam Deus per Adamum significavit ac declaravit ejus filiis voluntatem suam. Neque absurdum est, quod ab ipso mundi initio in ea lege Deus dispensaverit, quandoquidem voluit rerum auctor, omnes homines ab uno procedere, neque bonum judicavit, plures simul masculos pluresque feminas procreare* Act. 17, v. 26. At hac ratione una litura delet omnia, quae contra nostram sententiam ex quibusdam exemplis hactenus disputavit. Si enim divina dispensatio in conjugio fratris cum sorore germana semel facta non impedit, quominus jure naturae ejusmodi conjugium censeatur prohibitum, utique etiam in reliquis exemplis divina dispensatio non efficiet, quominus graduum illorum sit prohibitio juris naturalis.

314. 5. *Abraham patriarcha de conjuge sua Sara dicit* Gen. 20, v. 12: *Vere soror mea est, filia patris mei, non filia matris meae et duxi eam in uxorem.* 5. Abrahami et Sarai. Respondemus: occurrit hic magna varietas sententiarum. 1. Quidam statuunt, Saram fuisse sororem Abrahae *agnatam*, id est ex eodem patre, sed non ex eadem matre, ἀδελφὴν ὁμοπάτριον. Cajetanus in comm. Gen. 20. Beza in l. de repud. et quidam alii ex Pontificiis et Calvinianis. Illi recurrunt ad dispensationem divinam, quam ex eo colligunt, quod Abraham non minus quam filius Isaacus et nepos Jacobus non ex filiabus Canaan, sed ex cognatione sua uxorem ducere debuerit, Gen. 24, v. 3. c. 28, v. 2. ex qua speciali dispensatione generalem regulam de non ducenda sorore nequaquam everti, nec juris naturalis prohibitionem labefactari respondent. 2. Hieronymus in qq. Heb. ad c. 11. Gen. Augustinus l. 16. de civ. Dei c. 12. et 19. lib. 22. contra Faust c. 31. Josephus lib. 1. antiq. c. 14. Lyra in comm. Chytraeus ibid. statuunt, Saram dici sororem, quia *consanguinea ejus erat neptis,*

videl. *ex fratre*, quam sententiam Bellarminus de matr. c. 28. quinque probat argumentis. Primo *auctoritate doctissimorum scriptorum*, quos recensuimus. Secundo ex c. 11. Gen. v. 27: *Thare genuit Abraham, Nachor et Aran*, v. 29. *duxerunt autem Abram et Nachor uxores; nomen uxoris Abram Sarai et nomen uxoris Nachor Melcha filia Aran, patris Melchae et patris Jeschae; ubi per Jescham non potest intelligi nisi Sarai, quae teste Josepho et Hieronymo erat binominis. Neque enim ullo modo credibile est, Scripturam prodere voluisse patrem Melchae et non patrem Sarai personae longe dignioris, et deinde quorsum mentio fieret Jeschae, si diversa esset a Sarai.* Tertio in eod. cap. v. 31. dicitur: *Tulit itaque Thare Abram filium suum et Loth filium Aran filii sui, et Sarai nurum suam, uxorem Abram filii sui. Quare non dixit et Sarai filiam suam, sed solum nurum suam? Certe filia conjunctior est patri quam nurus. Sed quia non erat proprie filia, noluit, eam miscere cum iis, qui proprie erant filii.* Quarto, *si Abraham et Nachor accepissent germanas sorores, id fecissent, quia eo tempore per mores illarum gentium licuisset. At si tunc et per legem naturae, et per mores gentis licuisset tale conjugium inire, nihil profuisset Abrahae dicere, soror mea est, id enim dixit ad tegendum conjugium Gen. 12. et 20. Oportet igitur fateri, homines illorum locorum ita horruisse conjugium cum propria sorore, ut audito nomine sororis statim crederent, eam non fuisse uxorem. Denique quis credat, Abrahamum sine ulla necessitate duxisse propriam sororem, cum propter hoc crimen Deus jusserit Lev. 20. utrumque conjugem simul necari?* 3. Sed cum in Levitico non solum conjugium fratris et sororis, sed etiam cum fratris filia prohibeatur v. 19. ideo verisimile non est, Abrahamum voluisse contra expressam illam prohibitionem suam ex fratre neptim in uxorem ducere. Quae Bellarminus pro adstruenda illa sententia affert, firmiter quidem probant *ἀνασκευαστικῶς*, Saram non fuisse Abrahae sororem, sed *κατασκευαστικῶς* non probant, Saram fuisse fratris filiam, *ἐνδοξότερον* est, a Moyse recenseri *duos Haranos*, unum patrem Lothi, alterum patrem Melchae et Jeschae, et de posteriore discriminis causa dici, quod fuerit pater Melchae et Jeschae, ex quo etiam illud explicari potest, quod *Nachor fratris Harani filiam* matrimonio sibi copulasse videtur. 4. Alii respondent, quod vocabulum *sororis* aliter intellexerit, Abimelech scilicet de naturali sorore et inde argumentatus fuerit, soror est, ergo uxor non est. In alio vero sensu Abraham vocarit Saram sororem, et cum dicit: *Est filia patris, non matris meae*, intelligit, quod Sara non generatione, sed alio respectu fuerit filia Tharae. Cumque filiae et sorores dicantur vel *generatione* et consanguinitate, vel *affinitate*, ut privignae, vel etiam *adoptione*, ideo ne hoc exemplo convellatur regula divinitus de cognationis gradibus tradita, dicunt, Abrahamum duxisse sororem patris privignam. 5. Lutherus in c. 20. Gen.: *Cum paulo durius sit, Saram fuisse binominem fingere, proximum est, ut statuamus, fuisse privignam Haran, qui siquidem mortuus est ante patrem Thare Sara in domum Thare translata atque ibi educata atque inde vocata Thare filia, ut neque naturalis, neque legitima Haranis filia fuerit, sed cum matre vidua adscita.* Quam sententiam si sequamur, praecisa jam est disputatio, an potuerit Abraham fratris filiam ducere, nam fratris privignam ducere lege non est prohibitum, quo referri potest, quod Chrysostomus in comm. hoc loco monet, *omnes in Tharae familia ipsum Thare vocare patrem, ac si omnes inter se fratres et sorores fuissent, maxime cum mortuo Haran Sarae ac Lothi patre habuerint Tharen non avi solum, sed etiam patris loco.* 6. Quidam respondent, Abrahamum duxisse sororem suam in uxorem, cum in gentilismo adhuc constitutus diis alienis serviret Jos. 24, v. 2. quam postea ad verum Deum conversus non potuerit dimittere. XV. 302.
Sed cum hoc incertum sit, cumque ipsi gentiles a matrimonio inter fratres et sorores abhorruerint, ut superius demonstratum fuit, denique cum Abrahamus hac ratione peccasset non solum contrahendo sed etiam in tali conjugio permanendo, ideo vel Haranis vel Thare privignam Saram fuisse verisimilius. Bellarminus regerit, *vocari sororem Abrahae, ergo non fuisse Tharae privignam;* respondemus: ut affinitas est simulacrum consanguinitatis, ita quoque simulacrum fraternae et sororiae propinquitatis est inter duorum conjugum liberos ex diversis matrimoniis susceptos. Si quis urgeat vocem אָמְנָה *vere soror mea, ergo ratione consanguinitatis, non autem affinitatis fuit soror;* respondemus, eandem urgeri posse contra Bellarmini opinionem, qui statuit, quod fuerit ex fratre neptis. Quodsi omnino cupimus literae insistere, recurrendum fuerit ad divinam dispensationem ex post facto secutam, sicut de Jacobi patriarchae cum duabus sororibus conjugio dictum fuit. Sic Davidis cum Bethsabaea conjugium non fuit legitime contractum, interim tamen post actam a Davide veram poenitentiam divinitus fuit approbatum, et ex eo natus Salomon, per quem Christi genealogiam Matth. c. 1, v. 7. deducit, quod opponendum Bellarmino, qui de conjugio Abrahae et Sarae disputans tandem sic concludit: *Quis credat, illegitimo et incesto conjugio voluisse Deum excitare heredem Abrahae, ex quo Messias nasciturus erat* etc.? at num excidit ipsi Judae incestus cum nuru sua Thamar? Gen. 38, v. 16. Matth. 1, v. 3. Hieronymus in comm. c. 1. Matth.: *Notandum, in genealogia Salvatoris eas assumi mulieres, quas Scriptura reprehendit, ut qui propter peccatores venerat, de peccatoribus nascens omnium peccata deleret.*

6. Othonielis cum filia fratris.

315. *6. Othoniel fratris filiam in uxorem duxit.* Jos. 15, v. 16: *Dixit Caleb, qui percusserit Cariath-sepher et ceperit eam, dabo ei Axam filiam meam uxorem*, v. 17. *cepitque eam Othoniel filius Cenez, frater Caleb junior, deditque ei Axam filiam suam uxorem*, quod repetitur totidem verbis Jud. 1, v. 12.

et 13. Respondemus: 1. Pontificii non possunt hoc exemplum nobis obvertere, quia post legem de prohibitis gradibus divinitus promulgatam contigit, ac proinde peccassent Othoniel et Calebi filia contra divinam prohibitionem in hoc gradu matrimonium contrahendo Lev. 18, v. 12. sive lex illa fuisset moralis, sive judicialis, sive ceremonialis. 2. Quidam nomen *fratris* hic accipiunt generaliter pro quolibet cognato sive consanguineo propinquiore juxta sanctae linguae morem. Sic Matth. 13, v. 55. consobrini dicuntur fratres. Sed accurata genealogiae descriptio ibidem addita id vix permittit. 3. Rabini quidam existimant, esse hoc tale exemplum, quale fuit in Jephta, qui propter votum coactus fuit illud facere, quod alias cum lege Dei pugnat Jud. 11, v. 39. sed haec responsio pietati Othonielis et Calebi non videtur congruere. 4. Simplicissime igitur respondendum, verba Hebraea sic esse vertenda: *Cepit eam Othniel filius Cenez* אֲחִי כָלֵב, *fratris Caleb* (non autem *frater Caleb*), quo modo etiam verterunt Pagninus et Arias Montanus, cum Hebraea lingua non habeat mutationem casuum. Sic ergo Othniel duxit patruelem suam in uxorem, quod non fuit lege divina prohibitum.

7. Thamaris et Ammonis. 316. 7. *Thamar* 2. Sam 13, v. 13. ad fratrem *Ammonem* incestum sibi intentantem dicit: *Loquere ad regem et non negabit me tibi, cum tamen Thamar esset Davidis filia et sic Ammonis soror agnata.* Respondemus: 1. Rabini dicunt, *Thamarem fuisse natam ex matre gentili et nondum ini-*
XV. 303. *tiatam religioni Israëliticae;* sed hoc dicitur gratis, et ostendimus superius, etiam gentiles a fratrum et sororum conjugiis abhorruisse. 2. Lyranus ex rabino Salomone refert, *Maacham matrem Thamarae in bello captam a Davide in uxorem ductam fuisse deprehensam gravidam ex priore marito*, quare cum non fuerit naturalis filia Davidis, potuisse Ammoni in uxorem dari, cum quo congruit illud, quod Thamarem non filiam, sed *privignam* Davidis fuisse dicunt, qua ratione nec uterina, nec agnata soror Ammonis fuisset. Sed 1. Paral. 3, v. 9. enumeratis filiis Davidis subjungit Spiritus s.: *Omnes illi filii David absque filiis concubinarum habueruntque sororem Thamar.* At non potuisset Thamar soror esse omnium filiorum Davidis, qui ex variis uxoribus et concubinis nati erant, nisi eundem cum illis patrem habuisset, unde etiam *filia regis* dicitur 2. Sam. 13, v. 18. ac poenae subsecutae ostendunt, fuisse incestum. 3. Quidam respondent, *Thamarem in ea fuisse opinione, quod rex in tali casu possit dispensare*, quod Bellarminus colligit ex verbis v. 16: *Majus est hoc malum, quod nunc agis adversum me, quam quod ante fecisti expellens me. Thamarem* (inquit) *serio locutam fuisse de futuro conjugio, si a rege id peteretur, indicant ejus verba, quae cum vi a fratre esset compressa et amore in summum odium converso ab eo expelleretur, protulit. Voluit igitur cum eo more conjugis permanere atque id satagebat, ut Davide consentiente ab Ammone in uxorem duceretur.* At non potest hoc ex verbis iliis firmiter colligi. Hebraea enim etiam sic possunt verti: *Non habes causam tanti mali post ea, quae gessisti mecum, quod nunc me ejicis,* praefixum enim מ etiam post significat Hos. 6, v. 3. Item cum Es. 57, v. 9. id est quia virginitate me spoliasti, pessime mecum agis, quod vitiatam odio prosequeris et a te expellis, quam erigere consolatione oportebat, et quo pacto famae consuli posset, dispicere. 4. Quidquid sit, sive Thamar judicaverit, regem in tali conjugio dispensare posse, sive minus, ex circumstantiis textus manifestum est, Thamarem isthaec protulisse, ut cupidum et incensum amatoris animum frangeret ac praesentissimo stupri periculo se eriperet. Quae vero *ex terrore subitaneo vel ex crassa ignorantia* proferuntur, non possunt normam legis statuere. Unde recte concludit Bellarminus, *non posse firmum argumentum duci ab opinione et verbis unius puellae, quae etsi nunquam viderat tale conjugium et ipsa etiam absolute id horrebat, tamen existimavit, minus malum esse a fratre duci in uxorem, quam vi stuprari, praesertim si regis assensus accederet.*

317. 8. *Adonias Abisag Sunamitidem patris* 8. A- *Davidis relictam viduam in uxorem sibi dari ex-* nias Abi- *petit*, 1. Reg. 2, v. 17. Respondemus: 1. quidam statuunt, non fuisse verum conjugium inter Davidem et Abisag. Arnisaeus de jur. connub. c. 2. s. 4. §. 28: *Affectio maritalis in Davide non declaratur, nec Abisag uxoribus connumeratur, sed ministra corporis tantum dicitur, quod ipsa ministerium salvo honore seni frigido, emaciato, pio facile praestare poterat. Qua enim fronte non tantum Adonias patris uxorem matrem suam in uxorem petere a Salomone potuisset, sed Bethsabaea quoque filio auctor esse, ut traderetur in notorium et verbo Dei vetitum incestum, si Abisag vero et legitimo matrimonio juncta fuisset?* sequitur hac in parte Bellarminum, qui itidem censet c. 28. *non constare, an Abisag fuerit Davidis uxor, cum nec uxor vocetur, nec David eam cognoverit.* Sed circumstantiae textus ostendunt, fuisse verum conjugium inter Davidem et Abisag. Talis enim adolescentula regi quaeritur, quae non solum *stet coram rege, ut ipsi inserviat,* sed etiam quae blando corporis calore eum foveat *et in sinu ejus dormiat,* XV
nec potuisset Adonias hoc medio per indirectum affectare ipsum regnum, nisi Abisag vera fuisset Davidis uxor. Quod rex *eam non cognovisse* dicitur, id matrimonii illius firmitati nihil praejudicat, nuptias enim consensus facit, non concubitus, quippe qui ad usum, non autem οὐσίαν conjugii pertinet. Intercessit quidem pro Adonia Bethsabaea, sed vel *ex errore*, quod existimavit, tale conjugium non esse divinitus prohibitum, vel *ex affectu* teneriore erga filium. 2. Adonias in petenda Abisag peccavit tum *ratione objecti*, quod in gradu divina lege prohibito matrimonium contrahere cogitavit, tum *ratione finis.* Eo enim fine in uxorem sibi dari petebat Abisag, ut per ejusmodi conjugium, si scilicet regiam Davidis uxorem duxisset, animos et

favorem Israëlitarum paulatim ad se iterum converteret ac regnum Salomone ejecto aliquando invadere posset, id quod ex responso Salomonis matri Bethsabeae dato non obscure colligitur. *Cur*, inquit, *postulas Abisag Sunamitidem Adoniae? postula ei et regnum, ipse est enim frater meus major me et habet Abiathar sacerdotem et Joab* v. 22. 3. Recte igitur tandem concludit Bellarminus: *Cum Adonias ob eam petitionem a Salomone poena capitis affectus fuerit, signum est, illum rem illicitam postulasse. Certe enim plus valere debet sententia Salomonis regis sapientissimi quam postulatio Adoniae.*

318. Ab his exemplis ad examen Bellarmini argumentorum redimus. Tertium argumentum ducit *ex prohibitionis disparitate. Si omnia illa praecepta Levitici de gradibus jure naturae constituta essent, sine dubio universalia essent, ita ut intra eundem gradum omnia matrimonia essent illicita. At Moyses in Levitico quaedam conjugia prohibuit et quaedam permisit in eodem gradu. Ergo illa prohibitio non est juris naturalis, sed judicialis et positiva.. Propositio probatur, quod enim jure naturae prohibetur, semper et ubique prohibetur, neque id adversarii negant. Assumtio probatur. Nam lex illa Levitici prohibet conjugium nepotis cum amita et matertera, et non prohibet conjugium patrui vel avunculi cum nepte ex fratre vel ex sorore, cum tamen sint in eodem gradu nepos et amita, patruus et neptis. Praeterea lex prohibet conjugium cum uxore fratris etiam defuncti, et non prohibet conjugium cum sorore uxoris nisi ea vivente, et proinde non prohibet cum sorore uxoris jam defunctae, et tamen est idem prorsus affinitatis gradus cum sorore uxoris et cum uxore fratris.* Respondemus: ostendimus superius §. 275. non *personas* nominatim expressas, sed *gradus aequidistantes* in Levitico prohiberi, ex quo promte sequitur, non tantum conjugium nepotis cum amita vel matertera, sed etiam conjugium patrui vel avunculi cum nepte ex fratre vel ex sorore in consanguinitate esse prohibitum. Item non tantum conjugium cum uxore fratris defuncti, sed etiam conjugium cum sorore uxoris defunctae in affinitate prohibitum esse, quod ipsum latius confirmabimus inferius. Quae in contrarium Bellarminus hoc loco affert, parum roboris obtinent. 1. inquit, *argumentum a simili in legibus prohibentibus non solet valere, leges enim prohibentes sunt odiosae, odiosae autem leges non sunt laxandae, sed restringendae, ut habet regula juris.* Respondemus: Brocardicum illud, *quod odiosa sint restringenda*, in legibus positivis humanis, non autem divinis et naturalibus locum obtinet, alias explicationem decalogi in prophetarum et apostolorum scriptis traditam ejus praetextu repudiare quis posset. Deus ipse in lege generaliter edicit: *Nemo accedat ad propinquam carnis suae.* Ac regulae illi juris a Bellarmino adductae opponimus aliam jurisconsultorum regulam: *Ubi eadem per omnia ratio, ibi jus idem.* Item, *leges generales ad omnes species, quas suo complexu comprehendunt, extendendae sunt et applicandae.* Quomodo vero haec invicem conveniunt, quod Bellarminus hoc loco negat, *ex generali prohibitione divina colligi posse, gradus aequaliter distantes in eadem prohiberi*, cum in seq. c. 29. in resp. ad 3. arg. demonstraturus, *prohibitionem septimi gradus non fuisse veteri ecclesiae ignotam, rationis loco afferat illud, quod concilium Agathense can. 61. post prohibitionem aliquorum graduum generalem addat prohibitionem, ne quis ullam consanguineam suam ducat uxorem.* Si generalis prohibitio humana potest extendi ad gradum septimum, quomodo divina prohibitio non posset extendi ad gradum secundum? 2. *Consequentiae illae non sunt a simili, sed a minori. Nam licet sint in eodem gradu nepos cum amita et patruus cum nepte, tamen turpius est, conjungi nepotem cum amita quam patruum cum nepte, siquidem ordinarie amita est senior nepote et ratione sui gradus habet in nepotem quasi patriam potestatem. Uxor autem subjici ac regi debet, quare indecens est, ut amita sit uxor nepotis, quia deberet simul regere et regi, subjici et praeesse. At patruus est ordinarie senior nepte et in illam habet auctoritatem, non est autem indecens, ut vir sit uxore senior et illi praesit. Hac igitur de causa lex unum prohibuit, alterum concessit. Pari ratione sicut turpius est, ut una mulier duos simul maritos habeat, quam ut unus vir duas simul uxores, ita suo modo indecentius videtur, ut una sit uxor duorum fratrum etiam successive, quam ut unus vir sit duarum sororum successive, et ideo lex unum concessit, alterum prohibuit.* Respondemus: Si indecentius est, unam feminam esse uxorem duorum fratrum successive quam unum virum esse maritum duarum sororum successive, sequitur, Deum Deut. 25, v. 5. mandasse id, quod indecentius, et prohibuisse, quod erat decentius ex Bellarmini hypothesi. Concedamus, turpius et indecentius esse matrimonium nepotis cum amita quam patrui cum nepte; item conjugium cum uxore fratris quam cum sorore uxoris, interim quia *comparativus* non excludit, sed potius *praesupponit positivum*, ideo et nobis Bellarminus hoc concedat, turpe et indecens esse matrimonium patrui cum nepte et conjugium cum sorore uxoris. Quamvis enim in gradibus aequalibus major sit turpitudo, tamen cum eadem maneat distantia, ideo idem prohibitionis jus valere censendum, ut enim ipse Bellarminus hoc loco addit: *Diversitas illa non est in ipso gradu propinquitatis, sed in aliquo extrinseco supperaddito*, nimirum in aetate, vel sexu, vel aliqua simili circumstantia. Sic fieri potest, ut amita sit nepote ex fratre minor natu, si enim pater generaret filium anno aetatis 20. qui et ipse 20. aetatis anno generaret, contingere posset, ut idem pater filiam anno aetatis 50. susciperet, quam nepos aetate superaret, nihilo tamen minus tale conjugium erit prohibitum, licet cesset illa ratio, quod amita patriam auctoritatem ratione aetatis in nepotem obtineat. Item si quis demortui fratris uxorem seniorem in matrimonium vellet ducere, id foret

indecentius, quam si qua demortui mariti fratri in aequali aetate geometrica proportione constituto vellet nubere, nihilo tamen minus utrumque esset contra naturae legem. Fieri potest, ut vir sit junior, uxor senior; ut vir sit stupidus Nabal, uxor prudens Abigail, nec tamen propterea tollitur jus naturae. Ergo nec principaliter inde atque ideo conjugium amitae cum nepote jure naturae statuendum est prohibitum, quod illa sit senior, hic junior, sed propter propinquitatem sanguinis, quae eadem est in conjugio patrui ac neptis. Breviter, conjugium
XV. 306. nepotis cum amita duplici nomine indecens est, tum quia hic gradus divina lege est expressus, tum quia amita nepoti, qui ipsi est loco filii, subjiceretur, quamvis vero haec posterior ratio in conjugio patrui cum nepte non esset, tamen manet prior ex carnis propinquitate utrinque aequaliter se habente dependens. *Reverentiae, quam parentibus, consanguineis et affinibus deberi ipsa natura docet, repugnat actus conjugalis*, scribit Bellarminus c. seq. 29. rat. 1. at haec reverentia aequalis est in conjugio amitae cum nepote et patrui cum nepte. Ergo etiam aequalis erit utrobique prohibitio. *3. Matrimonium inter patrueles non est prohibitum jure naturae, et tamen in eo gradu sunt patrueles, in quo est amita cum suo nepote, omnes enim sunt in secundo gradu, ergo secundus gradus non est prohibitus jure naturae.* Respondemus: est dispar ratio prohibitionis in linea collaterali, aequali et inaequali. Nepos et amita distant gradu secundo in linea scilicet inaequali, ac sunt sibi invicem loco parentum et filiorum. Patrueles distant secundo gradu, sed in linea aequali, nec sunt sibi invicem loco parentum et filiorum, prima enim duntaxat persona stipiti proxima est reliquis ex stipite in altero latere descendentibus loco parentis, nequaquam vero hoc extendendum ad alios ex hac persona descendentes. Vide §. 289. reg. 13. de gradib. Utrique quidem scilicet tum *nepos et amita*, tum *patrueles* distant secundo gradu, sed illi in secundo gradu *simplici*, hi vero in secundo gradu *duplicato*. Inde juxta supputationem civilem nepos et amita distant gradu *tertio*, qui juxta canonicam est gradus secundus simplex, patrueles gradu *quarto*, qui juxta canonicam supputationem est gradus secundus duplicatus. *4. Abraham et frater ejus duxerunt uxores duas filias fratris sui Aran, ergo non est contra jus naturae, ut nepos ducat amitam.* Respondemus: de hoc exemplo diximus superius, quantum sufficit.

4. Ex divina sanctione Deut. 25.

319. Quartum idemque ultimum argumentum Bellarminus petit ex Deut. 25, v. 5. ubi praecipitur, *ut si quis absque liberis moriatur, ducat frater ejus illius uxorem et suscitet semen fratri suo. Lex ista nihil jubet contra jus naturae, quid enim absurdius, quam ut naturae auctor contra naturam pugnet? non igitur est contra jus naturae, ut ob justum aliquem finem quis ducat uxorem fratris sui. Ergo quod in Levitico legimus c. 18. ne quis ducat uxorem fratris sui, non est naturale praeceptum, si intelligatur simpliciter, ut adversarii volunt.* Respondemus: variae sunt opiniones de conciliatione hujus legis cum prohibitione Lev. 18, v. 16. de non ducenda fratria, quas Bellarminus etiam recenset. 1. Joh. Major 4. sent. dist. 40. q. 3. dicit, *nusquam in lege prohibitum esse conjugium cum uxore fratris, in Levitico enim illud praeceptum vitio scriptorum superadditum fuisse.* Huic opinioni repugnat consensus codicum Hebraeorum, Chaldaeorum, Graecorum et Latinorum, nec ulla verisimili ratione ea probatur. 2. Radulphus in comm. hoc loco statuit, *in Levitico non prohiberi conjugium cum fratria absolute, sed tantum cum uxore fratris viventis, quemadmodum in eodem loco prohibetur conjugium cum sorore uxoris et additur illa vivente.* Hanc sententiam ex nostris amplectitur Erasm. Marbachius in comm. Deut. 25. p. 246. Atqui conjugium cum uxore fratris adhuc viventis est adulterium, quod in eodem capite v. 20. distincte prohibetur. Praeterea ut prohibitio uxorem patrui concernens v. 14. ad demortui patrui uxorem spectat, ita de prohibitione fratriae idem statuendum. 3. Quidam volunt, *in Levitico prohiberi conjugium cum uxore fratris viventis, sed repudiata.* At nulla ibi repudii fit mentio, sed prohibitio est generalis, quam si restringere liceret ad repudiatam, possent etiam reliqua praecepta eodem XV. 3
modo restringi. 4. Calvinus in comment. cap. 18. Levit. p. 406. praeceptum Deuteronomii intelligit *non de fratre germano, sed de proximo in alio gradu, in quo liceat secundum legem matrimonium contrahere, ut de patrueli vel consobrino, qui et ipsi phrasi Scripturae dicuntur fratres.* Contra 1. vox יָבָם proprie significat *levirum*, defuncti mariti fratrem Deut. 25, v. 6. unde verbum יִבֵּם est *leviritare*, uxorem fratris sui accipere Genes. 38, v. 8. Ruth. 1, v. 15. 2. ipsa legis litera Deut. 25, v. 5. mentionem facit *duorum fratrum* יֹשְׁבִים יַחְדָּו, *pariter habitantium.* 3. Idem comprobant exempla in populo Dei recepta Genes. 38, v. 8. Judas ad filium Onan germanum Heris fratrem dicit: *Ingredere ad uxorem fratris tui et duc eam.* Ruth. 1, v. 11. Naëmi hortatur nurus suas viduas, *ut non exspectent in conjuges fratres suorum maritorum, sed aliis potius nubant,* loqui autem eam de germanis fratribus patet ex ipsis verbis: *Numquid ultra mihi filii in utero meo, ut sint vobis in viros* etc. Matth. 22, v. 25. *septem fratres* successive unam feminam in uxorem ducunt. 4. Id ipsum confirmatur ex verbis legis: *Non erit uxor mortui foris* הַחוּצָה, hoc est non nubat viro extraneo sive peregrino extra patriam mariti demortui domum, ergo germanus frater intelligitur, qui eam ducere debeat. 5. Interim concedimus, et legem ipsam, et fratris nomen in lege expressum derivari etiam ad alios propinquos, quando vel fratres deerant, vel fratriam ducere recusabant, tunc enim propinquior in jure ducendi et hereditandi succedebat, Ruth. 3, v. 12. cap. 4, v. 1. et 6. Calvini opinionem refellunt Beza lib. de repud. p. 76. Tremellius et Junius in c. 25. Deut. p. 187. 5. Augustinus q. 61. in Levit. Ly-

ranus et alii in comment. Deut. 25. volunt, *legem Deuteronomii intelligi de fratre germano*, *sed esse exceptionem quandam legis in Levitico latae.* Hanc sententiam Bellarminus statuit *esse probabilem*, *sed nobis nihil prodesse*, qua de re paulo post. 6. Cajetanus in comment. Levitico et alii volunt, *non prohiberi in Levitico matrimonium cum uxore fratris defuncti*, *nisi accipiendo tale conjugium nude et solitarie, quemadmodum accipitur homicidium in decalogo. Quae lex non impediat*, *quominus fiant postea leges positivae particulares, quae conjugium cum uxore fratris cum aliqua circumstantia prohibeant, cum aliqua jubeant, ad quem modum non impedit lex decalogi*, *non occides*, *quominus fiant leges particulares*, *quae jubeant, occidi latronem et maleficum*, *et contra jubeant, non occidi eum*, *qui casu vel se ipso defendendo alium occideret.* Sed quid de hac conciliatione statuendum sit, ex antedictis constat et ex dicendis clarius constabit.

320. Respondemus igitur ad Bellarmini argumentum, legem de ducenda fratria Deut. 25, v. 5. esse plane peculiarem, *soli Judaico populo* propositam in *casu speciali*, si scilicet frater absque liberis decederet, eamque spectasse ad *conservandam distinctionem tribuum ac familiarum*, ut cognosci posset, ex qua familia Messias esset exspectandus, in Novo igitur Testamento Christo jam nato et *rationem legis et legem ipsam* penitus exspirasse. Ex hac igitur lege nequaquam inferri potest, prohibitionem de non ducenda fratria Levit. 18, v. 16. esse mere positivam ac judicialem, quod demonstro 1. *ex Bellarmini hypothesibus.* Bellarminus ipse concedit, Deum in omnibus gradibus in Levitico prohibitis dispensare posse, quorum tamen aliquos jure naturae interdictos statuit. Conferantur invicem haec loca cap. 28. §. Tertio notandum: *Putamus, a Deo dispensabilia esse conjugia omnia in*
18. *quovis gradu*, *nullus enim est gradus*, *in quo conjugium ita sit intrinsece malum*, *ut repugnet illud fieri bene*, *quod ex eo patet*, *quia nullus gradus tollit finem matrimonii primarium vel secundarium, licet aliquo modo impediat*, *nam ex conjugio etiam filii cum matre nasci possunt liberi et educari.* In eodem cap. in responsione ad primum argumentum: *Fieri potest, ut Deus cum filiis Adae dispensaverit, ut sororibus jungerentur.* Nihilo tamen minus in princ. illius capitis format hanc propositionem: *Jure naturae interdicta sunt conjugia in primo gradu consanguinitatis tam in recta linea, quam in transversa*, *et in primo gradu affinitatis in linea recta tantum.* Ex illis sic colligo. Si divina dispensatio locum habere potest in gradibus jure naturae prohibitis, utique ex speciali illa lege de ducenda uxore fratris sine liberis defuncti non potest colligi, probitionem de non ducenda fratria non esse juris naturalis, ratio est, quia specialis illa lex nihil aliud est quam in certo quodam casu divina dispensatio. Sed prius, ut constat ex Bellarmino. Ergo et posterius, ac per consequens falsa est argumenti Bellarminiani hypothesis, quod ubi intercedit divina dispensatio, ibi ipsa prohibitio non sit juris naturalis. 2. *Ex similibus exemplis.* 1. Quemadmodum Deus, qui est summus nomotheta ac legis suae dominus, Israëlitis in Aegypto servientibus potestatem fecit ab Aegyptiis vasa aurea et argentea aliasque res pretiosas commodato accipiendi easque secum auferendi, Exod. 12, v. 35. nec tamen recte ex eo colligitur, furtum non esse natura prohibitum; sic ex eo, quod in certo quodam casu propter evidentem quandam rationem Deus disposuit, ut frater duceret uxorem fratris absque liberis defuncti, non est colligendum, prohibitionem de non ducenda fratria non esse juris naturalis. 2. Ex dispensatione, in conjugio Jacobi cum duabus sororibus (quam quidam probabiliter statuunt) inferri nequit, prohibitionem, ne quis ducat uxoris sororem, ea adhuc vivente, non esse juris naturalis. 3. Polygamiam in populo Israëlitico Deus vel *permisit*, vel *toleravit*, nemo tamen dixerit, polygamias prohibitionem respectu Novi Testamenti non esse juris divini ac naturalis. 4. Conjugia fratrum et sororum in prima mundi creatione et primaeva generis humani propagatione ob peculiarem finem Deus indulsit, multiplicato autem genere humano prohibitio matrimonii inter fratres et sorores nihilominus est juris naturalis.

321. Regerit Bellarminus: *1. Ista exceptio sive lex exceptiva et declarativa alterius legis aperte demonstrat, legem illam Levitici non fuisse naturalem, sed judicialem. Nam lex ista Deuteronomii, quae est legis Leviticae declaratio sive exceptio, vel est naturalis, vel judicialis. Non potest dici naturalis, quia etiam hoc tempore servanda esset, quod tamen omnes negant. Si vero est judicialis, ergo et lex, a qua fit exceptio, judicialis, exceptio enim fit ab iis, quae sunt ejusdem naturae et ordinis. Vel si lex illa naturalis erat, etiam exceptio erit naturalis, qualis est illa, quod in ultima necessitate liceat fratri sororem ducere, lex enim naturalis patitur hanc necessariam exceptionem.* Respondemus: negamus, legis generalis et exceptionis specialis esse eandem rationem, quod ex ipsius Bellarmini hypothesibus sic demonstramus. 1. libr. de matrim. cap. 11. disputat, *divina dispensatione, quae per internam inspirationem patribus fuerit nota, licuisse plures simul uxores ducere.* Secutus Bellarmini filum ac stylum sic disputo. Illa dispensatio erat aut naturalis, aut judicialis. Si naturalis, ergo adhuc hodie servari potest. Si exceptio est judicialis, ergo etiam lex polygamiam prohibens erit judicialis. Quidquid hic Bellarminus respondere velit, suo etiam argumento responsum statuat. 2. Hoc ipso in loco Bellarminus sic ratiocinatur: *Si lex de non ducenda* XV. 309.
fratria, Lev. 18. *est naturalis*, *etiam exceptio de ducenda fratria absque liberis relicta*, Deut. 25. *erit naturalis*, *qualis est illa, quod in ultima necessitate liceat fratri sororem ducere.* Ex hac hypothesi Bellarminiana sic colligimus. Exceptio illa de sorore in ultima necessitate ducenda aut est naturalis, aut judicialis. Si naturalis, etiam hoc tempore servari posset, et sic quispiam sororem suam

in uxorem ducere posset. Si judicialis, ergo et ipsa lex prohibens conjugia fratrum et sororum erit judicialis, quod tamen Bellarminus negat, qui ejusmodi conjugium jure naturae interdictum statuit. 3. Ulterius, *si lex de non ducenda sorore cessat in casu ultimae necessitatis ac non amplius obligat*, ut Bellarminus hoc loco ratiocinatur, utique etiam lex de non ducenda filia in casu ultimae necessitatis cessabit ac non amplius obligabit, cum par sit prohibitionis ratio. Si posterius, paratum erit filiabus Lothi patrocinium, quae cum existimarent, nullum omnino virum in mundo superesse, crediderunt, sibi licitum esse ex proprio parente liberos quaerere, Genes. 19, v. 31. 4. Denique mandatum Dei de auferendis vasis aureis et argenteis ab Aegyptiis aut erat naturale, aut judiciale. Si naturale, ergo etiamnum hodie observari posset. Si judiciale, ergo et ipsa lex furtum prohibens erit judicialis. Quidquid Bellarminus hic respondere voluerit, id ipsum suae oppositum videbit consequentiae. *2. Qualiscunque sit illa exceptio, sive naturalis, sive judicialis, convincit, conjugium cum fratris uxore non esse per se et intrinsece malum, non enim quod est intrinsece malum, per ullam circumstantiam potest fieri bonum, quare habemus ex hac exceptione, legem Leviticam non esse naturalem primi ordinis. Rursus eadem exceptio evincit, conjugium cum uxore fratris non esse malum semper, excepta sola ultima necessitate, quale est conjugium cum sorore germana. Nam iste casus in Deuteronomio exceptus non erat ultima necessitas, sed pietas quaedam in fratrem mortuum. Ergo praeceptum Levitici non est etiam naturale secundi ordinis, sed tantum tertii, id est earum rerum, quae sunt malae ob extrinsecam aliquam turpitudinem, quae tamen potest tolli per aliquam circumstantiam, cujus honestas vincat priorem turpitudinem, tunc enim tale conjugium licitum redditur secundum rectam rationem cessante lege positiva. Et sicut non est contra rationem, imo secundum rationem conjugium ob pietatem in fratrem, ita si fiat alia similis exceptio, vel etiam minoris alicujus boni, ut si modo ad pacem inter principes conservandam ducat quis uxorem fratris defuncti, non erit contra rationem tale conjugium.* Respondemus: haec omnia eo spectant, ut pontificis Romani dispensatio in hoc gradu lege divina prohibito asseratur, quia pontifex Romanus dispensavit cum Henrico VIII. Angliae rege, ut Catharinam Arturi fratris sui viduam accipere posset, sed monemus 1. in argumento Bellarmini esse *fallaciam causae.* Neque enim causa hujus exceptionis de ducenda fratris absque liberis defuncti uxore est *pietas in fratrem*, sed conservatio et distinctio familiarum in tribubus Israëliticis. Quia enim accurate erant distinctae tribus in populo Israëlitico ac familiae dignitas residebat penes primogenitum, cujus nomen in genealogiis inprimis annotabatur, ut constare posset, ex qua tribu et familia Messias sit nasciturus; proinde voluit Deus hac speciali lege, quae est et *certi temporis, et certi populi, et certi finis*, familias et tribuum distinctionem in populo Israëlitico usque ad tempus nati Messiae conservari. 2. *Fallaciam comparatorum* sive parium. Confert enim tanquam paria dispensationem *divinam* ac dispensationem *Pontificiam*, ac quia illa in V. T. fuit licita, etiam hanc in N. T. locum habere arbi- XV
tratur. Sed quanto intervallo haec invicem distent, ignorare nequit, qui novit, quantum distet in aliis etiam quaestionibus judicium pontificis a judicio divino in sacris literis proposito. Confert insuper causam, propter quam Deus in V. T. fratriam ducere mandavit cum similibus vel etiam majoris momenti causis, ob quas idem in N. T. licitum fieri possit, cum nulla excogitari possit causa, quae cum priore conferri queat. Christo enim jam exhibito causa legis Mosaicae penitus exspiravit, sublata non solum tribuum et familiarum Judaicarum distinctione, sed etiam *diruta* inter Judaeos et gentes *maceria* Ephes. 2, v. 14. ergo nec pietatis in fratrem praetextu, nec externorum commodorum intuitu ducere quisquam poterit, vel ducendi potestas cuiquam fieri, contra expressam illam juris naturalis prohibitionem de non ducenda fratria Lev. 18, v. 16. cui non potest alia quam divina dispensatione derogari. *3. Fallaciam consequentiae.* Non enim sequitur, Deus huic legi de non ducenda uxore fratris exceptionem aliquam addidit. Ergo illa non est naturalis primi vel secundi ordinis, sed tantum tertii, id est earum rerum, quae sunt malae ob extrinsecam aliquam turpitudinem, quae potest tolli per aliquam circumstantiam, ob pietatem scilicet in fratrem, cujus honestas vincat priorem turpitudinem et per consequens ob similem rationem tale conjugium hodieque erit licitum. Nam conjugium cum fratria in se ac intrinsece extra casum divina lege speciali exceptum est et manet malum, illicitum et naturali legi repugnans, quia enim maritus et uxor per conjugium fiunt una caro, ideo lex naturae docet, fratri, qui est fratris defuncti caro per *consanguinitatem*, abstinendum esse ab ea, quae cum fratre facta est una caro per copulam et consequenter facta est illius etiam caro per proximam *affinitatem.* Exceptio ipsius Dei voce addita non tollit naturae legem, sed duntaxat explicat et in certo ac speciali quodam casu eandem ampliat, quod nulli hominum in N. T. licitum. Semper igitur hoc urgemus contra Bellarminum: *Potest Deus in omnibus gradibus in Levitico prohibitis dispensare, et tamen quidam ex illis gradibus sunt jure naturali prohibiti*, quae sunt ipsius Bellarmini hypotheses. Ergo ex dispensatione vel exceptione speciali nequaquam colligendum est, ipsam generalem prohibitionem non pertinere ad jus naturae. Sed regerit Bellarminus *3. dispensationem non esse legem, nec jubere aliquid fieri, sed tantum tollere obligationem legis in aliquo particulari casu et permittere secus fieri, quam lex praecipiat; in Deuteronomio autem plane statui legem jubentem, ut frater uxorem fratris demortui ducat, et poenam transgressori irrogantem.* Respondemus: quamvis lex

specialis et dispensatio in quibusdam distinguantur, in eo tamen conveniunt, quod legis generalis obligationi derogent, proinde ut ex dispensatione a Deo legis auctore ac summo nomotheta profecta non potest inferri, legem', circa quam fit dispensatio, juris non esse naturalis, ita nec ex speciali lege ab eodem nomotheta promulgata idem inferri poterit. Vicissim, ut dispensatio circa legem naturalem ad summum nomothetam solummodo spectat, ita quoque ad eundem pertinet legis specialis generali derogantis promulgatio. Pontificis Romani nullas hic agnoscimus partes, nullum jus, potestatem nullam, cui tamen unice cavere hac dissertatione Bellarminus voluit. *4. Tandem penitus* negat Bellarminus *legem Deuteron. 25. esse exceptionem quandam legis in Levitico cap. 18. latae. Nam exceptionem addere post legem conditam, et maxime alio tempore et loco, non est Dei, qui omnia novit, sed hominum, qui experimento paulatim discunt, suas leges non posse ser-*
11. *vari, nisi aliquid excipiatur.* Respondemus: sed quid fiet Augustino, Lyrano et aliis, qui *exceptionem* hic agnoscunt? nimirum patrum auctoritas, quam Pontificii alias tantopere urgent, est ipsis plane arbitraria, cum pro lubitu eam acceptent vel rejiciant. Argumentum, quod Bellarminus Augustini sententiae opponit, nititur falsa hypothesi et involvit causae elenchum, quasi scilicet Deus inde atque ideo legem Deuter. 25. promulgaret, ac si in principio ignorasset, legem illam non posse servari, cum vera et propria illius causa sit distinctio tribuum ac conservatio familiarum populo Israëlitico, quae usque ad Christum durare debuit. Atque haec sunt Bellarmini argumenta, quibus demonstrare voluit, non obligare jure divino Christianos praecepta omnia, quae de gradibus habentur in Levitico. Cornelius a Lapide Jesuita Lovaniensis in comment. cap. 18. Levit. quinque ratiunculas ad eandem thesin probandam adducit, 1. *ex definitione concilii Tridentini, 2. ex conjugio patriarchae Jacobi, 3. ex speciali lege Deuteronomii* c. 25. et ex concesso patrui cum nepte conjugio; *4. ex communi ecclesiae praxi*, quae in prohibitis gradibus dispensavit; *5. ex communi doctorum sententia.* Sed haec omnia meras principii petitiones continent et ex superioribus facilem habent explicationem.

322. Coronidis loco, antequam a prohibitione juris divini abeamus, explicanda erit quaestio, *cur Deus lata lege certos consanguinitatis et affinitatis gradus in matrimoniis contrahendis voluerit prohibitos?* Respondemus: cum demonstratum fuerit hactenus, prohibitiones graduum in Levitico propositas esse juris naturalis, ex eo facile intelligitur, legem illam non fuisse per Moysen primum latam, sed mentibus hominum in prima creatione naturaliter insitam atque insculptam ac post lapsum etiam ante Moysen voce divina vel immediate, vel per patriarchas saepius repetitam, tandem etiam una cum aliis praeceptis ad legem moralem spectantibus per Moysen solenniter promulgatam et populo Israëlitico inculcatam. Causae illius solennis repetitionis et promulgationis recenseri possunt eaedem, quae de lege morali universim sumta dari solent, quas enumeravimus tract. de lege §. 26. in quibus eminent notitiae legis mentibus hominum in prima creatione insitae per peccatum obliteratio atque obscuratio, plurimorum malis hominum moribus receptorum et longa peccandi consuetudine confirmatorum contra legis naturalis prohibitionem introductio, naturae humanae per peccatum corruptae ac depravatae ad omne malum inclinatio etc. ad quas causas Deus ipse nos remittit in hac ipsa legis de prohibitis gradibus promulgatione. Levit. 18, v. 2: *Ego Dominus Deus vester* (cujus mandatis sanctissimis, non autem perversae et corruptae naturae vestrae inclinationi ac ductui obedire debetis), v. 3. *juxta consuetudinem terrae Aegypti, in qua habitastis, non facietis et juxta morem regionis terrae Canaan, ad quam vos introducturus sum, non agetis* (apud illas gentes multa pravis moribus sunt recepta, quae contra legem naturae pugnant, earum igitur vestigiis non debetis insistere nec ex gentilium consuetudine de jure naturae judicium ferre). v. 4. *Facietis judicia mea et praecepta mea servabitis et ambulabitis in eis. Ego Dominus Deus vester* (qui et naturae et legis naturalis est dominus, cui summa potestas leges ferendi et explicandi unice convenit). Si quaerendo quis pergat, cur legem illam de prohibitis gradibus hominum cordibus Deus voluerit inscriptam et insculptam, duae principales dari possunt causae: prior spectat *reverentiae, verecundiae et observantiae cultum parentibus, consanguineis et affinibus propinquitate carnis proxima nobis junctis naturaliter* XV. 312.
debitum; posterior pertinet *ad caritatis in societate humana dilatandae studium.* Utramque causam suavissimis verbis exponit Augustinus libr. 15. de civitat. Dei. c. 16. De priore sic disserit circa fin. cap.: *Inest nescio quomodo humanae verecundiae quiddam naturale atque laudabile, ut cui debet causa propinquitatis verecundum honorem, ab ea contineat, quamvis generatricem, tamen libidinem, de qua erubescere videmus et ipsam pudicitiam conjugalem.* Ambrosius libr. 8. epist. 66: *Nubat avunculo suo neptis et immaculatorum pignorum caritas illecebroso amore mutetur.* Haec ratio videtur in ipsa lege divina proponi Lev. 18, v. 7: *Nuditatem matris tuae non revelabis, quia mater tua est*, id est quia matri tuae debes filialem observantiam et reverentiam, ideo non contrahes cum ea matrimonium, per quod in idem quasi jugum illa tecum compingitur sicque ex gradu superiore in aequalem collocatur. Item, *non accedes ad carnem carnis tuae* v. 6. Ergo nec *ad matrem* v. 7. quia est *caro tuae carnis*, quippe ex qua natus es et carnem ac sanguinem ab ea traxisti. v. 12: *Nuditatem sororis patris tui non revelabis, caro patris tui ipsa*, id est est cum patre tuo ex eadem carne nata, ergo non debes ei per carnalem copulam conjungi. Item est proxima patris tui consanguinea, ideoque loco matris filialem reverentiam ei exhibere debes, ergo non debes eam matrimonio tibi jungere.

Idem judicium de prohibitione cum *sorore matris*, sive *matertera* v. 13. Sic etiam v. 17: *Nuditatem uxoris et filiae ejus non revelabis, filiam filii ejus et filiam filiae ejus non accipies ad revelandum nuditatem ejus, caro tua ipsae*, id est quia cum uxore per conjugium factus es una caro, ideo non debes contrahere matrimonium cum filia uxoris tuae sive cum privigna, nec cum privigni vel privignae filia, quia sunt caro uxoris tuae, hoc est ex uxoris tuae carne natae, ac consequenter etiam sunt *tua caro*, hoc est propinquitate carnis ex conjugio orta tibi conjunctae. Lege naturali ac divina liberi parentibus debent honorem, obsequium, reverentiam et cultum, at si parentes liberis per matrimonium copularentur, id fraudi esset illi honori, obsequio et reverentiae naturaliter parentibus debitae; ratio est, quia conjuges fiunt una caro et sic redduntur quodammodo pares ratione amoris conjugalis ac respectu potestatis in alterius corpus, 1. Corinth. 7, v. 4. Sic ergo, si pater duceret filiam, daret filiae potestatem in suum corpus ac respectu nexus conjugalis lateri suo adjungeret eam, quam natura voluit ipsi esse subjectam et in gradu non collaterali, sed descendente constitutam, adeoque eminentiam et dignitatem jure naturae et lege divina sibi debitam deponeret, ac filia reverentiam patri debitam, hoc est affectum superiori ab inferiore debitum in maritalem amorem, hoc est in affectum collaterali, imo carni suae debitum commutaret. Si mater nuberet filio, adhuc gravius contra legem naturae delinqueretur. Mater enim deponeret dignitatem jure naturali sibi debitam et filio sese non solum aequaret per aequalem potestatem corporis, sed etiam subjiceret ob dominium marito in uxorem concessum. In conjugio fratrum et sororum itidem peccatur contra hanc sanguinis reverentiam, quia qui ex una carne nati sunt et sic jam ante quodammodo sunt una caro, illos per conjugium unam carnem fieri et fraternam reverentiam in maritalem affectum transformari, praeposterum est et legi naturae adversum.

323. De posteriore ratione sic disserit Augustinus in principio capitis: *(Quod in prima mundi origine fratres sorores suas acceperunt) id profecto quanto est antiquius compellente necessitate, tanto postea*
XV. 313. *factum est damnabilius religione prohibente. Habita est enim ratio rectissima caritatis, ut homines, quibus esset utilis atque honesta concordia, diversarum necessitudinum vinculis necterentur, nec unus in una multas haberet, sed singulae spargerentur in singulos, ac sic ad socialem vitam diligentius colligandam plurimae plurimos obtinerent. Pater quippe et socer duarum sunt necessitudinum nomina. Ut ergo alium quisque habeat patrem, alium socerum, numerosius se caritas porrigit. Utrumque autem unus Adam esse cogebatur, et filiis et filiabus suis, quando fratres sororesque connubio jungebantur. Sic et Eva uxor ejus utrique sexui filiorum fuit et socrus et mater. Quae si duae feminae fuissent, mater altera et socrus altera, copiosius se socialis dilectio colligaret. Ipsa denique jam soror quod etiam fiebat uxor, duas tenebat una necessitudines, quibus per singula distributis, ut altera esset soror, altera uxor, hominum numero socialis propinquitas augeretur. Sed hoc unde fieret, tunc non erat, quando nisi fratres et sorores ex illis duobus primis nulli homines erant. Fieri ergo debuit, quando potuit, ut exsistente copia inde ducerentur uxores, quae non erant jam sorores, et non solum istud ut fieret, nulla necessitas esset, verum etiamsi fieret, nefas esset. Nam et si nepotes primorum hominum, qui jam consobrinas poterant accipere conjuges, sororibus matrimonio jungerentur, non jam duae, sed tres in homine uno necessitudines fierent, quae propter caritatem numerosiore propinquitate nectendam disseminari per singulos singulae debuerunt. Esset enim unus homo filiis suis fratri scilicet sororique conjugibus et pater et socer et avunculus; ita et uxor ejus iisdem communibus filiis et mater et amita et socrus. Itidemque inter se filii eorum, non solum essent fratres atque conjuges, verum etiam consobrini, quia et fratrum filii. Omnes autem istae necessitudines, quae uni homini tres homines connectebant, novem connecterent, si essent in singulis singulae, ut unus homo haberet alteram sororem, alteram uxorem, alteram consobrinam, alterum patrem, alterum avunculum, alterum socerum, alteram matrem, alteram amitam, alteram socrum, atque ita se non in paucitate coarctatum, sed latius atque numerosius propinquitatibus crebris vinculum sociale diffunderet.* In hunc Augustini locum sic commentatur Ludov. Vives: *Ut necessitudinis vinculum in multos diffusis conjugiis et non intra eosdem parietes manentibus plures connecteret et se invicem sanguine juncti diligerent (gradus propinqui in matrimonio sunt prohibiti), sic serpere extendique caritatem generis humani*, docet Cicero lib. 5. de finib. cujus haec sunt verba: *Ipsa caritas generis humani, qua tota domus conjugio et stirpe conjungitur, serpit sensim foras cognationibus primum, tum affinitatibus.* Reducitur igitur lex de prohibitis gradibus ad legem naturae hac ratione. Lex naturae praecipit caritatem in humana societate augere ac diffundere, sed matrimonia cum proximis consanguineis contracta caritatem illam in angustum cogunt et impediunt, quominus se diffundat et ambitu suo plures complectatur. Ergo matrimonia cum proximis consanguineis contracta pugnant cum lege naturae. Huc referri potest illud Augustini in medio ejusdem cap. ubi exponit causam, propter quam patriarchae uxores de cognatione sua duxerint. *Fuit* (inquit) *antiquis patribus religiosae curae, ne ipsa propinquitas se paulatim propaginum ordinibus dirimens longius abiret et propinquitas esse desisteret, eam nondum longe positam rursus matrimonii vinculo colligare et quodammodo revocare fugientem, unde jam pleno hominibus terrarum orbe, non quidem sorores* XV
ex patre vel matre, vel ex ambobus suis parentibus natas, sed tamen amabant de suo genere ducere uxores.

324. Hisce rationibus principalibus adduntur aliae minus principales, utpote 1. ***a familiaritate inter consanguineos et affines.*** Parentes enim et liberi, fratres ac sorores, avi et nepotes, vitricus et privignae, noverca et privigni in iisdem aedibus utplurimum habitant, reliqui etiam consanguinei et affines, amita et nepos, patruus et neptis, socer ac nurus, gener ac socrus etc. crebro conveniunt, ne ergo omnia essent plena malis suspicionibus, ac affabilitas, blanditiae, amplexus, oscula etc. quae inter propinquos sunt amoris et pietatis, crederentur esse libidinis, ideo voluit Deus, inter carnis propinquos interdicta esse conjugia. Ambrosius libr. 8. epist. 66: *Quid tam solenne quam osculum inter avunculum et neptem, quod iste quasi filiae debet, haec quasi parenti? hoc igitur inoffensae pietatis osculum suspectum facies de talibus cogitando nuptiis et religiosissimum sacramentum caris pignoribus eripies.* ***2. A moderato conjugalis officii usu.*** Cum naturaliter consanguinei diligantur, amor conjugalis amori illi naturali additus ad immoderatum conjugii usum propinquos matrimonio junctos impelleret (quae ratio non nisi post lapsum demum inter homines locum habere coepit). Has rationes omnes complectitur Thomas 2. 2. quaest. 154. artic. 9. sic disserens: *Causae prohibitionis graduum sunt quatuor: 1. quia naturaliter homo debet quandam honorificentiam parentibus et cognatis in tantum, quod apud antiquos, ut Valerius Maximus refert, non erat fas filium simul cum patre balneari nec se invicem nudos conspicere; 2. quia personas sanguine junctas necesse est simul ad invicem conversari, sicque continuo haberent occasionem luxuriae nimisque emollescerent; 3. quia per hoc impediretur multiplicatio amicorum; 4. quia cum naturaliter homo consanguineam diligat, si adderetur amor, qui est ex commixtione Venerea, fieret nimius ardor amoris et maximum libidinis incentivum, quod castitati repugnat,* quam rationem tangit Aristoteles lib. 2. politic. Bellarminus de matrim. cap. 30. ex patribus et Thoma Aquinate has quatuor rationes repetit easdemque applicat ad demonstrandum illam propositionem, *quod ecclesia recte olim prohibuerit conjugia usque ad septimum, postea vero usque ad quartum consanguinitatis et affinitatis gradum.* Sed quilibet primo statim intuitu animadvertit, ipsum a scopo penitus aberrare. Veteres enim ad gradùs divina lege prohibitos et eos, qui gradibus divinitus prohibitis sunt proximi, has rationes unice retulerunt, quas cum ad remotiores, adeoque etiam ad septimum usque gradum Bellarminus extendit, nil nisi ἀσυλλογιστίας καὶ ἀνακολουθίας nectit.

SECTIO II.

DE PROHIBITIONE GRADUUM IN JURE CIVILI SIVE ROMANO.

325. A prohibitionibus graduum *divinis* descendimus ad prohibitiones *humanas*, quas diximus in duplici esse differentia. Quaedam traduntur in *jure canonico*, quaedam in *jure politico*. Posteriores iterum in duplici sunt differentia. Quaedam enim traduntur in *jure communi*, Romano scilicet sive civili generaliter sic dicto, quaedam vero in *jure provinciali* sive municipali. Exordium faciemus a prohibitionibus juris civilis sive Romani, illae enim sunt et *antiquiores*, cum Pontificiae sive canonicae constitutiones ad illas sese referant. c. Conjunctiones. 35. quaest 2: *Eos dicimus consanguineos, quos divinae et imperatorum ac Romanorum atque Graecorum leges consanguineos appellant;* et *digniores*, cum ab illis sint promulgatae, qui potestate legum ferendarum divinitus instructi sint et ad prohibitiones divinas propius accedant; et *certiores*, cum non fuerint tantis variationibus obnoxiae, quibus canonicas ex pontificum arbitrio dependentes jactitatas fuisse infra videbimus. Sequemur autem praefixum a nobis prius ordinem, ut *de consanguinitate* primum, postea *de affinitate* dicamus. 1. De consanguinitate 1. in linea recta traditur haec regula: *Inter adscendentes et descendentes nuptiae in infinitum sunt prohibitae.* Justinianus §. Ergo non omnes. 2. Institut. de nupt.: *Inter eas personas, quae parentum liberorumve locum inter se obtinent, contrahi nuptiae non possunt, veluti inter patrem et filiam, vel avum et neptem, vel matrem et filium, vel aviam et nepotem, et usque in infinitum. Et si tales personae inter se coierint, nefarias atque incestas nuptias contraxisse dicuntur.* Paulus l. Adoptivus 14. §. 2. ff. de rit. nupt.: *Serviles quoque cognationes in hoc jure observandae sunt. Igitur suam matrem manumissus non ducet uxorem, tantundem juris est, et in sorore et in sororis filia. Idem e contrario dicendum est, ut pater filiam non possit ducere, si ex servitute manumissi sint, etsi dubitetur, patrem eum esse. Unde nec vulgo quaesitam filiam pater naturalis potest uxorem ducere, quoniam in contrahendis matrimoniis naturale jus et pudor inspiciendus est, contra pudorem est autem filiam uxorem suam ducere.* Cajus l. nuptiae. 53. ff. eod.: *Nuptiae consistere non possunt inter eas personas, quae in numero parentum liberorumve sunt, sive proximi, sive ulterioris gradus sint, usque ad infinitum.* Scaevola l. Et nihil. 54. eod.: *Et nihil interest, ex justis nuptiis cognatio descendat, an vero non, nam et vulgo quaesitam sororem quis vetatur uxorem ducere.* Paulus l. Jure gentium. 68. eod.: *Jure gentium incestum committit, qui ex gradu adscendentium vel descendentium uxorem duxerit.* Diocletianus et Maximianus imperatores l. Nemini. 17. C. de nupt.: *Nemini liceat contrahere matri-*

2. De prohibitione juris civilis.

XV. 315.

1. De consanguinitate. 1. In linea recta.

monium cum filia, nepte vel pronepte, itemque cum matre, avia vel proavia etc. ceterisque, quae jure antiquo prohibentur, a quibus cunctos volumus se abstinere.

2. In linea collaterali. 326. 2. De consanguinitate *in linea collaterali.* 1. De conjugio inter *fratres et sorores.* Justinianus §. Inter eas instit. de nupt.: *Inter eas quoque personas, quae ex transverso gradu cognationis junguntur, est quaedam similis observatio, sed non tanta. Sane enim inter fratrem sororemve nuptiae prohibitae sunt, sive ab eodem patre eademque matre nati fuerint, sive ex altero eorum.* Scaevola l. Et nihil. 54. ff. de rit. nupt.: *Etiam vulgo quaesitam sororem vetatur quis uxorem ducere.* Pomponius in l. 8. ff. eod.: *Libertinus libertinam matrem aut sororem uxorem ducere non potest, quia hoc jus moribus, non legibus introductum est* (ubi per mores intelligitur jus gentium, quia sermo est de illis moribus, quibus majus prohibitionis pondus inest quam ipsis legibus, quod ipsum etiam colligitur ex eo, quod iisdem moribus sororem in uxorem ducere prohibitum statuit, quibus a matris nuptiis abstinere jubemur, at conjugium cum matre jure gentium prohiberi in propatulo est). Paulus l. si stipulor. 35. §. 1. de V. oblig.: *Quod*
XV. 316. *leges fieri prohibent, si perpetuam causam servaturum est, cessat obligatio, velut si sororem nupturam sibi aliquis stipuletur.* Interpretes juris reddunt hanc rationem, quod qui ex eodem patre eademque matre nascuntur, tam sint inter se conjuncti, ut paene iidem esse videantur, at secum nemo potest nuptias contrahere. 2. De nuptiis *cum fratris vel sororis filia.* Justinianus §. Fratris. 4. Instit. de nupt.: *Fratris vel sororis filiam uxorem ducere non licet. Sed nec neptim fratris vel sororis ducere quis potest, quamvis quarto gradu sint, cujus enim filiam ducere uxorem non licet, ejus nec neptem permittitur.* §. 6. *Item, amitam, licet adoptivam, ducere uxorem non licet, item nec materteram.* Papinianus l. Avunculo. 5. ff. de condictione sine causa: *Avunculo nuptura pecuniam in dotem dedit, neque nupsit, an eandem repetere possit, quaesitum est. Dixi, cum ob turpem causam dantis et accipientis pecunia numeretur, cessare condictionem.* Paulus l. Adoptivus 14. §. 2. ff. de rit. nupt.: *Tantundem juris est et in sorore, et in sororis filia.* Papinianus l. Etiamsi concubinam. 56. ff. eod.: *Etiamsi concubinam quis habuerit sororis filiam, licet libertinam, incestus committitur.* l. Miles. 11. §. 1. ff. eod. l. Jul. de adult.: *Militem, qui sororis filiam in contubernio habuit, licet non in matrimonium, adulterii poena teneri rectius dicitur.* Idem l. Si adulterium 38. eod.: *Stuprum in sororis filiam si committatur, an adulterii poena sufficiat mari, considerandum est, occurrit, quod hic duplex admissum est, quia multum interest, errore matrimonium illicite contrahatur, an contumacia juris et sanguinis contumelia concurrant.* Diocletianus et Maximianus l. Nemini. C. de nupt.: *Nemini liceat contrahere matrimonium cum sorore, sororis filia et ex ea nepte, praeterea fratris tui filia et ex ea nepte.* Anastasius imperator l. Ab incestis. 9. C. de incest. et inutilib. nupt.: *Ab incestis nuptiis universi, qui nostro reguntur imperio, noverint temperandum. Nam rescripta quoque omnia vel pragmaticas formas aut constitutiones impias, quae quibusdam personis tyrannidis tempore permiscrunt scelesto contubernio matrimonii nomen imponere, ut fratris filiam vel sororis, vel eam, quae cum fratre quondam nuptiali jure habitaverat, uxorem legitimam turpissimo consortio liceret amplecti, aut ut alia hujusmodi committentur, viribus carere decernimus, ne dissimulatione culpabili nefanda licentia corroboretur.* Zeno imperator Nefandissimum. 2. C. si nuptiae ex rescripto petantur: *Nefandissimum scelus fratris sororisve filiae nuptiarum, quod sacratissimis constitutionibus sub gravissimae poenae interminatione damnatum est, iterato praesentis divinae sanctionis tenore omnibus modis prohibemus. Precandi quoque imposterum super tali conjugio (imo potius contagio) cunctis licentiam denegamus, ut unusquisque cognoscat, impetrationem quoque rei, cujus est denegata petitio, nec si per subreptionem post hanc diem obtinuerit, sibimet profuturam.* (Ex qua lege etiam intelligitur, hoc non perpetuo Romae obtinuisse, quod cum fratris vel sororis filia nuptiae sint prohibitae. Claudius imperator, ut monuimus superius, Agrippinam Germanici fratris sui filiam uxorem duxit, eoque auctore senatusconsultum factum est, ut hujusmodi matrimonia justa et legitima essent, Suetonius in Claud. c. 26. Plutarchus etiam in Romaicis memorat, virum quendam pauperem accusatum, quod fratris filiam, cui dos ampla relicta fuerat, uxorem duxisset, judicio multitudinis absolutum fuisse, atque inde factum plebiscitum, ut liceret cuique filiam fratris uxorem accipere. Postea vero Nerva imperator prohibuit, ne quis fratris aut sororis filiam uxorem duceret, ut Dio in ipsius vita testatur. Post Nervam alii imperatores improbarunt.) 3. De nuptiis inter eos, qui *sibi invicem sunt loco parentum et filiorum.* Justinianus §. 6. institut. XV. 3
de nuptiis: *Amitam, licet adoptivam, ducere uxorem non licet, item nec materteram, quia parentum loco habentur. Qua ratione verum est, magnam quoque amitam et materteram magnam prohiberi uxorem ducere.* Gajus l. per adoptionem. 17. §. 2. ff. de rit. nupt.: *Amitam et materteram, item magnam quoque amitam et materteram magnam prohibemur uxorem ducere, quamvis magna amita et matertera magna quarto gradu sint.* Paulus l. Sororis. 39. eod.: *Sororis proneptem non possum ducere uxorem, quia parentis loco ei sum.* Ergo ex d. l. per adoptionem. supplenda est constitutio Diocletiani et Maximiani imperatorum, l. Nemini liceat. C. de nuptiis, ubi prohibetur matrimonium cum amita et matertera, quod extendi debet etiam ad *amitam magnam et materteram magnam.* Cum enim frater et soror sint ex uno parente, ideo quasi pro una persona habentur, et per consequens frater est loco parentis omnibus ex sorore descendentibus, sororis

scilicet filiae, nepti, pronepti, et vicissim soror est loco matris omnibus ex fratre descendentibus, fratris scilicet filio, nepoti, pronepoti etc. Atque haec dispositio pulchre reduci potest ad jus divinum, in quo frater et soror dicuntur *una caro.* Genes. 37, v. 27: *Frater noster est et caro nostra est.* Lev. 18, v. 12: *Soror patris tui est patris tui caro,* v. 13. *soror matris tuae est caro matris tuae.* 4. De nuptiis *partuelium, amitinorum et consobrinorum.* Theodosius major fratrum vel sororum liberos, id est patrueles et consobrinos, matrimonio jungi prohibuit teste Ambrosio lib. 8. epist. 66. p. 173: *Theodosius imperator* (inquit) *etiam patrueles, fratres et consobrinos vetuit inter se conjugii convenire nomine et severissimam poenam statuit, si quis temerare ausus esset fratrum pia pignora, et tamen illi invicem sibi aequales sunt tantummodo, quia propinquitatis necessitudine et fraternae societatis ligantur vinculo, pietati eos voluit debere, quod nati sunt.* Idem testantur Aurelius Victor et Paulus Monachus in Theodosio, ac evidenter colligitur ex l. unic. C. Theodosiani, si nupt. ex rescript. petantur, in qua lege Theodosius et Arcadius statuunt *amissionem bonorum et poenam deportationis* in eum, qui contra legum praescripta nuptias precum subreptione meruerit, exceptis his, inquiunt, quos *sobrinorum, id est quarti gradus conjunctione, ex triumphalis patris nostri exemplo indultorum supplicare non vetuit.* Haec Theodosii constitutio recepta fuit apud Gothos, ut Cassiodorus libr. 7. variar. scribit, et ex Gothorum jure adscripta est negatio in Graeco exemplari §. Duorum. instit. de nupt.: δύο ἀδελφῶν παῖδες οὐ δύνανται πρὸς γάμον συνάπτεσθαι. Sed Curtius Latinus Theophili interpres omissa negandi particula vertit: *Duorum fratrum vel sororum liberi, vel fratris et sororis conjungi possunt.* Post mortem Theodosii liberi ejus Arcadius et Honorius patris constitutionem abrogarunt et consobrinorum matrimonia permiserunt. l. Celebrandis. 19. C. de nupt.: *Celebrandis inter consobrinos matrimoniis licentia legis hujus salubritate indulta est, ut revocata prisci juris auctoritate, restinctisque calumniarum fomentis matrimonium inter consobrinos habeatur legitimum, sive ex duobus fratribus, sive ex duabus sororibus, sive ex fratre et sorore nati sunt, et ex eo matrimonio editi, legitimi et suis patribus successores habeantur.* Proinde Tribonianus legem 1. C. si nupt. ex rescr. pet. interpolavit et verba superius ex C. Theodosiano adducta sustulit. Paulus l. si nepotem. 3. ff. de rit. nupt.: *Si nepotem ex filio et neptem ex altero filio in potestate habeam, nuptias inter eos me solo auctore contrahi posse, Pomponius scribit et verum est.* Antoninus imperator l. Conditioni. 2. C. de institution. et sub-
IV. 318. stitution.: *Non videri potest sub specie turpium nuptiarum viduitatem tibi indixisse, cum te filio sororis suae consobrino tuo probabili consilio matrimonio jungere voluerit.* l. 23. et 24. ff. eod. Marcell. et Papinianus *conditionem illam, si consobrinam duxeris, hereditatis institutioni utiliter adjici posse* ostendunt, quod fieri non posset, si hae nuptiae legibus prohibitae. Conjunge etiam l. Non solum. 67. §. 1. ff. de rit. nuptiar. *ubi neptem ex filio emancipato natam nepoti ex altero filio collocari posse statuitur.* Exempla ejusmodi nuptiarum in Romana historia passim occurrunt. Apud Livium *Spurius* dicit, *patrem sibi uxorem fratris sui filiam dedisse;* apud Plutarchum *Brutus* filius Serviliae sororis Catonis duxit Porciam Catonis Uticensis filiam consobrinam suam; *Marcus Antoninus* imperator Philosophus dictus Justinam consobrinam suam uxorem duxit. Plura exempla vide apud Tiraquellum leg. connub. 7. et Chemnicium part. 3. locor. p. 562. Lege divina tales nuptiae non fuerunt prohibitae, unde aliquot earum exempla in sacris literis occurrunt. *Jacob* ducit Rachelem avunculi sui filiam Genes. 29, v. 18. *Amram* accepit uxorem Jochabed patruelem suam Exod. 6, v. 20. *filiae Salphahad,* Maala, Thersah, Heglah, Melchah et Noah nupserunt filiis patruorum suorum Numer. 36, v. 11. *Othoniel* ducit Axam patrui sui filiam Josuae 15, v. 17. *Josephus* duxit Mariam patrui sui Eli filiam Matth. 1, v. 16. etc.

327. 2. De *affinitate* traduntur hae leges. 1. In *linea recta.* Justinianus §. 7. institut. de nupt.: *Affinitatis quoque veneratione a quarundam nuptiis abstinere necesse est, ut ecce privignam aut nurum uxorem ducere non licet, quia utraeque filiae loco sunt. Quod ita scilicet accipi debet, si fuit nurus tua, aut privigna tua. Nam si adhuc nurus tua est, id est si adhuc nupta est filio tuo, alia ratione uxorem eam ducere non poteris, quia eadem duobus nupta esse non potest. Item, si adhuc privigna tua est, id est si mater ejus tibi nupta est, ideo eam uxorem ducere non poteris, quia duas uxores eodem tempore habere non licet.* §. 8. eod.: *Socrum quoque et novercam prohibitum est uxorem ducere, quia matris loco sunt. Quod et ipsum dissoluta demum affinitate procedit, alioqui si adhuc noverca est, id est si adhuc patri tuo nupta est, communi jure impeditur tibi nubere, quia eadem duobus nupta esse non potest. Item, si adhuc socrus est, id est si adhuc filia ejus tibi nupta est, ideo impediuntur tibi nuptiae, quia duas uxores habere non potes.* §. 10. *Si uxor tua post divortium ex alio filiam procreaverit, haec non est quidem privigna tua, sed Julianus ab hujusmodi nuptiis abstineri debere ait.* Paulus l. Adoptivus. §. 3. ff. de rit. nupt.: *Idem quod in servilibus cognationibus constitutum est, etiam in servilibus affinitatibus servandum est, veluti ut eam, quas in contubernio patris fuerit, quasi novercam non possim ducere, et contra eam, quae in contubernio filii fuerit, patrem quasi nurum non posse ducere, aeque nec matrem ejus, quam quis in servitute uxorem habuit quasi socrum. Cum enim cognatio servilis intelligitur, quare non et affinitas intelligatur? Sed in re dubia certius et modestius est, his nuptiis abstinere.* §. 4. leg. ead.: *Nunc videamus, quomodo noverca et privigna et socrus et nurus intelligantur,*

2. De affinitate. 1. In linea recta.

ut sciamus, quas non liceat ducere. Quidam novercam per se patris uxorem et nurum filii uxorem et privignam uxoris ex alio marito filiam intelligunt, sed quod ad hanc causam verius est, nec avi uxorem, nec proavi duci posse, duas ergo vel plures novercas ducere non poterit etc. Sed et si plures uxores
XV. 319. *pater habuerit, nullam earum ducere possum. Itaque socrus appellatione non tantum uxoris meae mater, sed et avia et proavia intelligitur, ut nullam earum ducere possim. Nurus quoque appellatione non tantum filii uxor, sed et nepotis et pronepotis continetur, licet quidam has pronurus appellant. Privigna quoque non solum ea mihi intelligitur, quae uxoris meae filia est, sed et neptis et proneptis, ut nullam earum ducere possim.* Papinianus l. Uxorem. 15. eod.: *Uxorem quondam privigni conjungi matrimonio vitrici non oportet, nec in matrimonium convenire novercam ejus, qui privignae maritus fuit.* Modestinus l. Non facile. 4. §. 4. nomina affinium recenset, quod sint *socer, socrus, gener, nurus, noverca, vitricus, privignus, privigna,* et addit §. 7: *Hos itaque inter se, quod affinitatis causa parentum liberorumque loco habentur, matrimonio copulari nefas est.*

2. In linea collaterali.

328. 2. De *linea collaterali.* Valentinianus, Theodosius et Arcadius l. Fratris. 5. C. de incest. et inutil. nupt.: *Fratris uxorem ducendi vel duabus sororibus conjungendi penitus licentiam submovemus, nec dissoluto quocunque modo conjugio.* Anastasius l. ab incestis. 9. eod. *inter incestas nuptias* refert, si quis *eam, quae cum fratre quondam nuptiali jure habitaverat, ducere velit.* De reliquis gradibus traditur haec regula aequitati naturali consentanea, *ut in pari cognationis et affinitatis gradu par idemque jus statuatur,* quasi quae personae in verbis legis omissae sint, eae legis sententia tacite comprehendi intelligantur, l. 3. et 4. ff. de lege Pompeja de parricidiis. Per affinitatem enim conciliatur quasi quaedam cognatio, ut quo quisque cognationis nomine ab uno conjugum vere appellatur, eodem ab altero conjuge improprie vocetur, l. quia parentis. 16. ff. Soluto matrimonio. §. affinitatis. Instit. de nupt. ex quo provenit, *ut affinium aeque a cognatorum una domus et familia esse videatur,* ac proinde, quod in l. 5. l. penult. et l. ult. C. de incest. nupt. de fratris defuncti uxore sororisque defunctae marito statuitur, idem in reliquis, in quibus eadem ratio viget, statutum intelligatur, praesertim cum in d. l. finali subjiciantur verba: *Aut ut alia ejusmodi committerentur.*

329. Extra hos gradus cognationis constituti jure civili matrimonium contrahere non prohibentur. Hinc *privignus matris* cum *privigna patris* potest contrahere. Justinianus §. Mariti. 9. Inst. de nupt.: *Mariti filius ex alia uxore et uxoris filia ex alio marito, vel contra, matrimonium recte contrahunt, licet habeant fratrem sororemve ex matrimonio postea contracto natos.* Papinianus l. generali. 34. §. 2. ff. de rit. nupt.: *Inter privignos contrahi nuptiae possunt, etsi fratrem communem ex novo apparentium* (parentum) *matrimonio susceptum habeant.* Conjunge l. Titia. 134. ff. de verb. obligat. Sic pater et filius ex priore conjugio possunt matrem et filiam ducere. Duo fratres possunt ducere duas sorores, vel alter matrem, alter filiam ducere potest. Mater uxoris cum patre mariti potest contrahere etc. addit tamen Modestinus utilissimam regulam, quae in talibus conjunctionibus observanda, l. semper. 42. ff. de rit. nupt.: *Semper in conjunctionibus non solum quid liceat, sed etiam quid honestum sit, respiciendum.* Fundamentum, propter quod tales nuptiae sunt licitae, consistit in usitata regula, quod tantum inter maritum et uxoris consanguineos, ac vicissim inter uxorem et mariti consanguineos, non autem inter cognatos mariti et cognatos uxoris sit affinitas matrimonium impediens, cujus regulae ea ratio a juris civilis interpretibus traditur, quod solus maritus ad cognatorum uxoris fines, ac similiter uxor ad fines cognatorum mariti accessionem fecerit, non autem cognati mariti et cognati uxoris XV. 320.
inter sese, quod declarant similitudine ea, ex qua affinitatis nomen est petitum. Agri confines non in omnibus partibus, sed tantum in finibus et in certo quasi quodam puncto se mutuo attingunt; sic maritus et uxoris consanguinei, non autem consanguinei mariti et consanguinei uxoris affinitate sese mutuo contingunt. *Ex scripturis* (inquit Chemnicius p. 566.) *planior et certior potest dari ratio, quia scilicet maritus et uxor fiunt inter se una caro, non autem utriusque cognati.*

SECTIO III.

DE PROHIBITIONIBUS GRADUUM IN JURE CANONICO.

330. A prohibitionibus graduum *in jure civili* transitum facimus ad prohibitiones graduum *in jure canonico.* Ut enim in aliis, ita quoque in hac graduum prohibitione pontifices Romani imperatorum majestatem aemulari, quinimo eandem sibi subjicere voluerunt; quo successu, apparet ex verbis Danielis Venatorii jurisconsulti Pontificii in analysi juris canonici libr. 4. tit. 14. p. 741: *Gloriatur* (inquit) *Alexander* II. in c. ad. sedem apostolicam 35. q. 5. *se in synodo habita in Lateranensi consistorio convocatis ad hoc episcopis et clericis atque judicibus diversarum provinciarum errorem illorum, qui seculi legibus, quas Justinianus imperator de successionibus consanguineorum promulgavit, veterem ecclesiae computationem graduum disturbare nituntur, sustulisse certumque dinumerationi graduum consanguinitatis modum dedisse, cum tamen nihil magis dederit, ita enim confuse de gradibus disseritur in jure canonico, ut legentis animus varietate et obscuritate materiae turbatus nusquam quiescere vel intellectum figere possit. Cui confusioni non parum adjumenti praestare videtur varius dinumerandorum graduum modus. Alii enim patrem*

3. De prohibitione juris canonici.

in primo gradu, filios in secundo ponunt; alii primum gradum filios apellant negantes, cognationis gradum inter patrem et filium esse, cum pater et filius una caro unaque persona juris fictione censeantur. c. Contradicimus. §. autoritate. 35. quaest. 2. et 3. *Pari ratione in transversali linea sunt quidam, qui non a fratribus, sed a filiis eorum, id est patruelibus vel consobrinis, genealogiam numerare incipiunt affirmantes, filios patrum in prima generatione computari debere, cum fratres quasi quidam truncus, ex quo ceteri ramusculi oriuntur, existant* d. cap. ad sedem. §. Sunt enim. 35. quaest. 5. *Sed nec illam computationem Alexander a sua putat esse diversam. Quasi qui initio numerandi sumto a filiis non progrediatur ultra sextam generationem, sed sicut totius mundi sex aetates exsistunt et humanae vitae itidem sex, ita et in consanguinitate sex tantummodo existiment computandas esse generationes. Quibus finitis novae conjunctionis (ut quasi fugientem possint revocare consanguinitatem) fiat initium*, d. c. ad sedem. §. Sunt enim. *Sed qui a patribus dinumerationem graduum incipiunt, septimum generationis gradum adjiciunt, nec ultra procedunt, cum ultra septimum gradum nec consanguinitas inveniatur, nec nomina graduum reperiantur, nec successio amplius prorogari vel memoria ulterioris generationis exsistere possit.* d. c. ad sedem §. Illa quoque 35. quaest. 5. *Septem*
321. *igitur gradus consanguinitatis ab Isidoro* in cap. Primo gradu. 35. q. 5. *constituuntur, quorum quilibet certas personas ordinis superiorum, inferiorum et a latere complectitur.* Haec omnia Venatorius.

on- 331. Ut autem de prohibitionibus Pontificiis rectius judicium fieri possit, *ex conciliis* huc referenda sunt, quae ad hanc materiam spectant, cum pontifices ad illorum prohibitiones in suis decretis provocent. Collegit ea diligenter Chemnicius de conjugio p. 561. ubi conciliorum canones in quatuor classes redigit. *1. Quidam canones non extendunt prohibitiones ultra illas metas, quae in verbo Dei descriptae sunt.* Sic inter canones, qui *apostolis* tribuuntur 19. ita statuit: *Qui duxerit sororem aut ἀδελφιδῆν, fratris filiam, clericus esse non poterit.* In synodo *Parisiensi*, circa annum 570. quartus canon illicita conjugia definit, *quae contra praeceptum Domini contrahuntur*, et in enumeratione progreditur usque *ad amitam, materteram, patruum, avunculum.* 2. *Quidam canones extendunt prohibitiones usque ad secundum gradum in linea aequali, hoc est usque ad consobrinos.* Sic canon 30. concilii *Epaonensis* circa annum 490. sub Gelasio incestas commixtiones sic definit: *Si quis germanam sororem acceperit, si qua avunculi aut patrui concubitu polluatur, si quis consobrinae se societ*, addit autem: *Quod ut a praesenti tempore prohibemus, ita ea, quae sunt anterius instituta, non solvimus.* Eo usque etiam progreditur *Agathensis* concilii circa annum 430. (Baronius ad annum 504.) prohibitio. Idem facit concilium *Arelatense* sub Carolo Magno can. 11. circa annum 819. 3. In *Turonensi* synodo secunda circa ann. 577. can. 22. recitantur primo prohibitiones legis divinae, secundo prohibitiones legum civilium, tertio adduntur prohibitiones synodorum et nominatim citatur Epaonensis synodus de consobrinis. Turonica vero haec addit: *Si quis sobrinae se sociaverit.* Et eadem prohibitio in *Aurelianensi* synodo tertia tempore Vigilii anno 538. celebrata, habetur. Ex circumstantiis autem colligitur, illas synodos hoc velle, ne quis ex secundo gradu ducat sobrinam in tertio gradu, hoc est prohibitiones extenderunt usque ad *tertium gradum in linea inaequali. 4. Antisiodorensis* synodus circa annum 619. statuit can. 31: *Non licet consobrinam, hoc est quae ex duobus fratribus vel duabus sororibus procreatur, in uxorem accipere, nec qui de ipsis nati fuerunt, in conjugio socientur*, hoc est extensae fuerunt prohibitiones usque ad tertium gradum in linea aequali.

332. Hisce quatuor classibus a Chemnicio annotatis addi potest 5. quod quaedam concilia prohibitiones cognationis generaliter sic describunt, *usque dum generatio agnoscitur, aut memoria retinetur.* Concilium *Toletanum* II. circa annum 530. cap. 5. statuit, *ut matrimonium nullus contrahat cum propinquis ullis, usquequo lineamenta affinitatis generis successione agnoscit.* Concilium *Agathense* circa annum 504. can. 61. post prohibitionem certorum quorundam graduum addit in genere, *ne quis aliquam ex consanguinitate vel quam consanguineus habuerit, ducat uxorem.* Gratianus in c. copulatione. 35. quaest. 2. adducit canonem concilii *Wormaciensis* circa annum 867. in Germania habiti: *In copulatione fidelium generationis numerum non definimus, sed statuimus, ut nulli liceat Christiano de propria consanguinitate seu cognatione accipere uxorem, usque dum generatio recordatur, aut cognoscitur, aut in memoria retinetur.* 2. Quod in concilio *Cabilonensi* circa annum 796. referente Ivone lib. 7. et Gratiano c. Contradicimus. 35. q. 2. usque *ad sextam generationem* prohibitio fuit extensa, canon sic habet: *Contradicimus, ut in quarta vel quinta sextaque generatione nullus amplius conjugio copuletur, ubi autem post interdictum factum fuerit inventum, separetur.* XV. 322. 3. Quod in concilio *Lugdunensi* circa annum 579. usque ad *septimum gradum* prohibitio extenditur c. Nulli. 35. quaest. 2: *Nulli ex propinquitate sui sanguinis usque ad septimum gradum uxores ducant, neque sine benedictione sacerdotis* etc. Idem statutum in concilio *Meldensi* referente Ivone libr. 7. et Gratiano c. de affinitate. 35. quaest. 2. quos Cabilonensis et Lugdunensis concilii canones Gratianus sic conciliare nititur, quod gradus cognationis diversimode computentur. Cabilonense patrem in *primo gradu*, filios *in secundo* ponit. Lugdunense primum gradum filios appellat, cum enim pater et filius sint una caro, inde inter eos non est gradus cognationis, ex quo fit, ut eaedem personae secundum

hanc diversitatem inveniantur in sexto vel septimo gradu.

Ex pontificum decretis. 333. Hisce synodorum posteriorum canonibus conformes sunt pontificum constitutiones, quae itidem usque *ad septimum gradum* prohibitionem tandem extenderunt. Calixtus epist. 2. ad episcop. Gall. qui sedit circa annum Christi 219. ad *leges divinas et imperatorias* prohibitionem unice revocat. c. Conjunctiones. 35. quaest. 2: *Conjunctiones consanguineorum prohibentur, quare? quia has divinae seculique prohibent leges etc. eos autem consanguineos dicimus, quos divinae et imperatorum ac Romanorum atque Graecorum leges consanguineos appellant et in hereditate suscipiunt.* Fabianus, qui sedere coepit anno 236. *quartum* affinitatis gradum prohibet. c. de propinquis. 35. quaest. 2: *De propinquis, qui ad affinitatem per virum et uxorem veniunt, defuncta uxore vel viro in quinta generatione conjungantur, in quarta si inventi fuerint, non separentur, in tertia tamen propinquitate non licet accipere uxorem alterius post obitum ejus.* Hoc decretum Fabiani, ut cum reliquis posteriorum pontificum decretis affinitatem non minus quam consanguinitatem ad septimum usque gradum extendentibus Gratianus conciliare possit, explicat illud *de secundo genere affinitatis*, de duabus scilicet sororibus vel personis inter se affinitate conjunctis, ut sunt uxores duorum fratrum, si contigerit unam earum alicui matrimonio copulari, post mortem ejus vir non poterit affinem superstitem in conjugem ducere, nisi in quinto gradu affinitatis inveniantur, unde qui novercam alicujus in uxorem duxerit, post mortem ejus uxorem privigni ducere non poterit. Julius papa, qui sedere coepit anno 337. c. Nullum. 35. quaest. 2. *ad septimum gradum* prohibitionem primus extendit: *Nullum* (inquit) *in utroque sexu permittimus ex propinquitate sui sanguinis vel uxoris usque in septimum generis gradum uxores ducere vel incesti macula copulari. Praeterea quoque illud adjecimus, quoniam sicut non licet cuiquam Christiano de sua consanguinitate, sic etiam nec licet de consanguinitate uxoris suae conjugem ducere propter carnis unitatem.* Hanc Julii constitutionem secuti sunt reliqui pontifices, Gregorius, qui sedere coepit anno 590. in concilio Meldensi et habetur c. de affinitate. 35. q. 2: *De affinitate consanguinitatis per gradus cognationis placuit usque ad septimam generationem observare.* Idem Gregorius, cum ad interrogata Augustini Cantuariensis in Anglia episcopi cap. 6. (quod habetur c. Quaedam. 33. q. 3.) in hanc sententiam scripsisset: *Quaedam lex Romana permittit, ut sive fratris, sive sororis, seu duorum fratrum germanorum, seu duarum sororum filius et filia misceantur, sed experimento didicimus, ex tali conjugio sobolem non posse succrescere, unde necesse est, ut in quarta* XV. 323. *vel quinta generatione fidelium licenter sibi conjungantur*, et hoc nomine a Felice Messanensi in Sicilia episcopo per literas compellaretur, respondit ei in hunc modum lib. 12. epistola 31: *Quod scripsi Augustino Anglorum gentis episcopo, ipsi etiam Anglorum genti, quae nuper ad fidem venerat, ne a bono, quod ceperat, metuendo austeriora recederet, specialiter et non generaliter me certissime scripsisse cognoscas, nec ea intentione haec ei scripsi mandata, ut postquam firma radice in fide fuerint solidati, si infra propriam consanguinitatem inventi fuerint, non separentur, aut infra affinitatis lineam, id est usque ad septimam generationem, jungantur, sed quod adhuc illis neophytis exsistentibus, eis primum illicita consentire et eos verbis ac exemplis instruere oportet.* Ibidem: *Progeniem suam unumquemque usque ad septimam decernimus observare generationem, et quamdiu se agnoscant affinitate propinquos, ad conjugalem copulam accedere denegamus, quodsi fecerint, separentur.* Nicolaus papa, qui sedere coepit anno 858. in epistola ad Amalfitanae ecclesiae episcopos et habetur c. de consanguinitate. 35. quaest. 2: *De consanguinitate sua uxorem nullus ducat usque post generationem septimam, vel quousque parentela cognosci potest.* Inde Alexander II. qui sedit post annum Domini 1060. in concilio Lateranensi asserit, *antiquum morem ecclesiae per longa tempora durasse, ut usque ad septimum gradum conjugia interdicerentur.* cap. ad sedem. 35. quaest. 5.

334. Atque hae constitutiones, si numeratio graduum *juxta computationem juris civilis* instituatur, cum praecedentium synodorum canonibus usque ad sobrinos inclusive prohibitionem extendentibus ferme conveniunt, nam et Modestinus in l. Non facile. 4. ff. de gradib. et affin. in hereditatis successione sic numerat: *Non facile*, inquit, *quod ad jus nostrum attinet, cum de naturali cognatione quaeritur, septimum gradum quis excedit, quatenus ultra eum fere gradum rerum natura cognatorum vitam consistere non patitur.* Quam computandi rationem in septimi gradus prohibitione fuisse a conciliis et pontificibus vetustioribus observatam, ex ipso prohibitionis contextu facile intelligitur. Sic enim habet rescriptum Gregorii: *De affinitate consanguinitatis per gradus cognationis placuit usque ad septimam generationem observare, nam et hereditas rerum per legales instrumentorum definitiones sancita usque ad septimum gradum producit heredum successionem, non enim succederent, nisi eis de propagine cognationis deberetur*, ubi et ipsum nomen *generationis* in regulis civilis computationis usitatum et subjecta prohibitioni ratio manifeste ostendit, ad civilem computandi rationem vetustiores illos pontifices in septimi gradus prohibitione respexisse. Sed *Alexander II.* circa annum 1060. in concilio *Lateranensi* sub anathemate definivit, non juxta civilem, sed juxta canonicam supputandi rationem septimi gradus prohibitionem esse accipiendam. cap. ad sedem. 35. quaest. 5. rationem reddit Isidorus c. Consanguinitas. 35. quaest. 4; *Ideo usque ad sextum generationis gradum* (si scilicet pater et filius pro una persona habeantur) *consanguinitas statuta est, ut sicut sex aetatibus mundi generatio et hominis status fini-*

tur, ita propinquitas generis tot gradibus termi-netur. Tandem vero cum experientia testatum redderet, prohibitionem illam nimis late vagari, sub *Innocentio III.* anno 1215. in concilio *Lateranensi* c. 50. prior illa pontificum constitutio fuit abrogata et prohibitio conjugalis copulae *usque ad gradum quartum* inclusive fuit restricta, ut scilicet quartum gradum non excedat, cujus abrogationis rationem praecipuam Bellarminus de matrimon. c. 29. circa
XV. 324. fin. hanc assignat, quod experientia doceat, *non posse hoc tempore tot graduum prohibitionem sine ingenti dispendio conservari. Nam quia aetas decrevit et caritas refrixit et concupiscentia aucta est, fit saepissime, ut homines non recordentur tantae multitudinis consanguineorum et affinium et se ad illos tanquam ad extraneos habeant, et ideo frequenter in gradibus prohibitis plurimi ex ignorantia vel negligentia contraherent matrimonia, si adhuc prohibitio illa duraret, inde autem plurima dubia, lites et scandala orirentur.* Verba ipsa decreti in concilio editi sic habent tom. 3. concil. a Binio editor. part. 2. pag. 1460: *Non debet reprehensibile judicari, si secundum varietatem temporum statuta quandoque varientur humana, praesertim cum urgens necessitas vel evidens utilitas id exposcit, quoniam ipse Deus ex his, quae in Veteri Testamento statuerat, nonnulla mutavit in Novo* etc. *Prohibitio igitur copulae conjugalis quartum consanguinitatis et affinitatis gradum de cetero non excedat, quoniam in ulterioribus gradibus jam non potest absque gravi dispendio hujusmodi prohibitio generaliter observari. Quaternarius enim numerus bene congruit prohibitioni conjugii corporalis, de quo dicit apostolus, quod vir non habeat potestatem sui corporis, sed mulier, nec mulier habeat potestatem sui corporis, sed vir, quia quatuor sunt humores in corpore, quod constat ex quatuor elementis etc.* In eodem concilio abrogatae sunt prohibitiones de conjugio *in secundo et tertio affinitatis genere minime* contrahendo ab antiquioribus pontificibus promulgatae, cum animadversum fuisset, *eas et difficultatem frequenter inducere et periculum animarum parere,* ut habent verba concilii d. c. 50.

Regulae de prohibitione juris canonici. 1. In consanguinitate. 1. In linea recta.

335. Jure igitur Pontificio novissimo de prohibitionibus graduum hae traduntur regulae, quae etiam in praxi apud Romanenses observantur (nisi scilicet pontificis dispensatio, quae pecuniae interventu facile impetratur, in quibusdam casibus intercesserit), 1. *De consanguinitate.* 1. *In linea recta. Matrimonium inter consanguineos adscendentes et descendentes in infinitum est prohibitum.* Panormitanus ad c. Non debet. num. 8. x. de consang. et affin. Canisius in summ. juris canon. libr. 2. tit. 12. ubi dicit, *contra jus gentium agere, qui prohibitionem in linea recta usque ad quartum duntaxat gradum restringunt.* Venatorius hanc regulam colligit ex c. in copulatione. 35. quaest. 2. et addit ex Glossatore l. nupt. ff. de ritu nupt.: *Si Adam hodie viveret, nullam posset invenire uxorem, quam sibi matrimonio jungeret, omnes enim ab ipso primo parente originem ducimus.* Bellarminus de matrimonio c. 24. §. Ex quo. dicit, *a multis hoc negari, quod prohibitio in linea recta in infinitum se extendat,* interim tamen c. 28. §. Est autem etc. fatetur, *hanc esse communem sententiam.* In his igitur gradibus propter reverentiam sanguinis nullum dispensationi esse locum, communiter statuunt, sed a Bellarmino, qui c. 28. §. Et aliquod etc. disputat, *in extremo casu non esse omnino contra humanam rationem ejusmodi conjugium, si accederet auctoritas dispensantis Dei,* forte haud difficulter impetrari posset, ut statueret, in extremo necessitatis casu pontificem utpote Dei in terris vicarium etiam in his gradibus dispensare posse. 2. *In linea collaterali prohibitum est matrimonium usque ad quartum gradum inclusive.* c. Non debet x. de consang. et affinit. In his gradibus omnibus dispensat pontifex excepto primo, in fratris scilicet et sororis ex utroque vel altero tantum parente cognatae conjugio, in quo tamen dispensasse ali- XV. 325.
quando Martinum V. quidam scriptores referunt, ut monuimus superius. Ceterum haec prohibitio usque ad quartum gradum se extendens de utraque linea, tam *aequali,* quam *inaequali* intelligitur.

2. In linea collaterali.

336. 2. *De affinitate* hae traduntur regulae: 1. *Qui gradus in consanguinitate, illi etiam in affinitate prohibiti censentur.* c. de propinquis. 35. q. 2: *Aequaliter vir conjungatur matrimonio eis, quae sibi consanguineae sunt et uxoris suae consanguineis post mortem uxoris.* c. aequaliter. eodem: *Aequaliter vir conjungatur consanguineis propriis et consanguineis suae uxoris.* c. Sane. eodem: *Consanguinitas, quae in proprio viro servanda est, haec in uxoris parentela de lege nuptiarum custodienda est, quia constat, eos duos fuisse in carne una, ideoque communis illis utraque parentela censenda est.* c. Ex literis. Extra. de consang. et affinit.: *Aeque abstinendum est a consanguineis uxoris ut propriis.* Sicut ergo inter consanguineos adscendentes et descendentes ratione consanguinitatis matrimonium in infinitum est prohibitum, sic etiam inter affines adscendentes et descendentes, cum loco parentum et liberorum habeantur, perpetuo prohibetur; ac sicut inter consanguineos transversales usque ad quartum gradum inclusive matrimonium prohibetur; ita quoque inter affines a latere in primo genere affinitatis prohibitio ad quartum gradum se extendit. 2. *Inter consanguineos mariti et consanguineos uxoris non est affinitas matrimonium impediens.* Olim quidem juxta veterum pontificum constitutiones etiam in secundo et tertio affinitatis genere erant quaedam prohibitiones, nam ut in primo genere affinitas erat prohibita usque ad septimum gradum, perinde ut consanguinitas. c. Nullum. 35. quaest. 3. sic prohibitio in secundo genere affinitatis extendebatur usque ad quartum gradum. c. de propinquis. 35. quaest. 3. In tertio genere affinitatis prohibitio extendebatur usque ad secundum gradum c. Pro duorum. 35. quaest. 3. sed per constitutionem In-

2. In affinitate.

nocentii in concilio Lateranensi prohibitiones in secundo ac tertio affinitatis genere penitus sunt sublatae, unde hodiernis legibus et moribus pater et filius possunt ducere matrem et filiam ac duo fratres matrem et filiam seu duas sorores. cap. Quod super his. Extra. de consang. et affin.

Quod in illis prohibitionibus improbemus. 337. Quamvis vero prohibitiones vetustiores, quae usque ad septimum gradum extendebantur, in ecclesia Romana sint abrogatae et ad quartum gradum tam in *consanguinitate*, quam in *affinitate* restrictae, nondum tamen persuaderi possunt ecclesiae nostrae, ut papalium illarum prohibitionum jugo sese subjiciant, quin potius firmiter statuunt, eas multis modis vitiosas esse. *1. Ratione causae efficientis.* (1. Ratione causae efficientis.) Promulgatae sunt hae leges *auctoritate papae*, qui excluso magistratu politico Christiano tales prohibitiones introduxit. Jam vero potestas ferendarum legum ecclesiasticarum non competit soli pontifici, ut in tractatu de ministerio late fuit demonstratum, politicarum legum ferendarum potestas nullo modo ipsi competit. *Romanus pontifex non est supra Christum*, scribit Brentius in comment. Levitic. 18. *cum ipse etiam non nisi ejus vicarium se faciat. At Christus non venit leges politicas constituere, sed verbum Dei annuntiare.* Ergo nec Romanus pontifex debet aut potest ejusmodi leges ferre. Bellarminus de matrimon. c. 29. regerit 1. Christum *potuisse ferre leges politicas, si voluisset, quod autem per se potest, id etiam per vicarios potest.* Respondemus: imo vero *regnum* suum esse *de hoc mundo* negavit Johann. 18, v. 36. quaesitus ad
XV. 326. regnum terrenum fuit Johan. 6, v. 15. judicem de terrenorum bonorum distributione se esse negavit Luc. 12, v. 14. nec uspiam politicam aliquam legem proferre voluit, cum officii sui partes in his terris perageret, quod aliud hodie velit per suum vicarium, Romanum scilicet pontificem, agere, Bellarminus nondum demonstravit. *2. Leges de matrimonio non esse mere politicas, sed spirituales, cum matrimonium sit sacramentum.* Respondemus: hypothesis haec falsa est, interim libenter concedimus, conjugium in ecclesia Dei non esse mere politicam constitutionem, sed sanctam Dei ordinationem, ideoque magistratum, si de matrimoniis leges ferre velit, ecclesiastici ministerii consilium et suffragium adhibere debere. 3. *Christum ipsum de matrimonio tulisse leges, cum polygamiam et repudium sustulit.* Respondemus: aliud est novas leges ferre, aliud ad primaevam conjugii legem in paradiso jam olim promulgatam quaestiones de causis matrimonialibus exigere et abusus contra eam introductos abolere. Prius a Christo factum esse negamus, posterius concedimus. Sed de hoc argumento plura dicemus inferius in quaestione de judice matrimonialium causarum. 4. *Ecclesiae relictam esse potestatem alia multa statuendi, ut circa alia sacramenta, ita etiam circa matrimonia, unde plena sunt concilia vetera canonibus de matrimonio.* Respondemus: ut in aliis, ita quoque casibus matrimonialibus ecclesiae concedimus potestatem statuendi ea, quae faciunt ad τάξιν et εὐσχημοσύνην, sed solus pontifex non est ecclesia, et conciliorum veterum canones magistratus politici auctoritate sunt confirmati, quae in recentioribus pontificum constitutionibus deficit.

338. *2. Ratione causae materialis.* Extenditur prohibitio usque ad gradum quartum, cum lex divina non progrediatur ultra secundum gradum. Prohibitionem *tertii gradus* divinis prohibitionibus velut sepimenti loco a Christiano magistratu addi posse concedimus, ut inferius apparebit, sed non apparet ratio, cur *quartum gradum* voluerint adjectum, hujus enim prohibitionis nec in lege divina, nec in jure civili, nec in vetustiorum conciliorum canonibus ullum exstat vestigium. Hrabanus in epistola ad Humbert.: *Quod pontifices usque ad sextum vel septimum gradum conjugium prohibent, magis ex consuetudine humana quam ex lege divina eos praecepisse credendum.* Postea addit, *hujusmodi prohibitiones adulteriis occasionem praebere*, et ex eo infert, *bonum esse, ut praetermissis illis prohibitionibus legis divinae servetur constitutio.* Idem de prohibitione quarti gradus dicimus. Regerit Bellarminus, *prohibitiones Leviticas esse Judaico tantum populo peculiares ac aliud convenire illi uni populo aliud ecclesiae Christianae per omnes gentes diffusae.* Respondemus: imo vero leges illae, cum sint naturalis et moralis legis partes, omnibus hominibus sunt latae, ut ostendimus superius. Neque quaestio hic est, an possit Christianus magistratus gradibus divina lege prohibitis quasdam prohibitiones addere, sed an ad quartum usque gradum prohibitio sit extendenda. Si *ad notitiam cognationis* velint confugere; respondemus, eam ultra quartum gradum se extendere, ergo etiam ultra quartum gradum prohibitio debebat extendi, unde Alexander II. illud, quod in concilio Toletano II. statuitur, *ut matrimonium nullus contrahat cum propinquis ullis, usquequo lineamenta affinitatis generis successione cognoscit*, in cap. ad sedem. 35. quaest. 5. eo modo explicat, *quod prohibita sunt conjugia usque ad septimum gradum, cum nullus ultra septimum cognationem ullam agnoscat.* Quodsi haec ratio firma, non debebat prohibitio septimi gradus ab Innocentio aboleri. Adde quod *non notitia cognationis, sed naturalis reverentia consanguineis et* XV. 327.
affinibus debita sit prohibitionis fundamentum, ut Bellarminus in principio hujus capitis recte disputat. Si ad legem generalem Levitic. 18, v. 6: *Nemo ad propinquam carnis suae accedat*, confugere velint, respondemus, Deum ipsum subjectis certis graduum speciebus generalem illam prohibitionem explicasse. Si Innocentii rationem, quod *quia sint in corpore humano quatuor humores, ideo ad quartum usque gradum convenienter prohibitio extendatur*, proferre velint, connexionis vinculum nobis monstrari postulabimus. Bellarminus dicit, *esse tantum congruentiam quandam, non tamen ineptam, sed plane physicam. Quia enim homo ex quatuor elementis constat, colligi admodum probabiliter, in quarto gradu penitus deficere vim illam sanguinis ejusdem, quae*

a primo stipite trahitur. Sed quidni etiam ex Bonaventura addimus, quia corpus habet quatuor humores et anima tres potentias, quae conjuncta faciunt septem, ideo in septimo demum gradu vim illam sanguinis deficere? Si in quarto gradu vis illa sanguinis a stipite descendens deficit, sicque consanguinitas matrimonium impediens cessat, cur in linea recta prohibitio non in quarto gradu terminatur, sed in infinitum extenditur? Si in quarto gradu penitus deficit vis omnis sanguinis ejus, qui a primo stipite trahitur, cur pontifices ante Innocentium extenderunt prohibitionem usque ad gradum septimum? Deficiente prohibitionis causa in gradu quinto, sexto et septimo, cessare etiam debuisset ipsa prohibitio. Si in quarto gradu vis sanguinis cognati deficit, cur Bellarminus ipse c. 24. disputat, *non facile sciri posse, quousque virtus illa ejusdem sanguinis perseveret, ac probabile esse, nunc in pluribus, nunc in paucioribus generationibus conservari, prout in uno potentior est virtus quam in alio?* Sed quid hisce nugis ulterius immoramur?

atione isse malis. 339. *3. Ratione causae formalis.* Prohibitiones pontificiae divinis prohibitionibus exaequantur, dum pari ratione conscientias obligare dicuntur, ac dum pontifex potestatem dispensandi non solum in quarto gradu, cujus prohibitionem ipse introduxit, sed etiam in secundo lineae inaequalis gradu divinitus prohibito sibi arrogat. At abesse a nobis debet quam longissime, ut hunc Antichristianum fastum probemus. Ra- ne isae alis. *4. Respectu causae finalis.* Prohibitiones Pontificiae spectant confirmationem papalis primatus in ecclesia et sunt aucupia pecuniarum. *Figunt enim leges pretio atque refigunt* Romani illi deastri. In concilio quidem Tridentino session. 24. canon. 5. de reformat. matrimon. statutum, quod *in contrahendis matrimoniis vel nulla omnino dari debeat dispensatio, vel raro, eamque ex causa et gratis esse concedendam, in secundo gradu nunquam dispensandum, nisi inter magnos principes et publicam causam.* Sed praxis ostendit, plumbum papalis dispensationis auro facile impetrari posse.

legi- Grae- um. 340. Atque haec de prohibitionibus juris canonici sint dicta. Quia vero Calixtus provocat non solum ad *Romanorum*, sed etiam *Graecorum* leges: *Consanguineos* (inquit epistola 2. quae habetur c. Conjunctiones. 35. quaest. 2.) *dicimus eos, quos divinae et imperatorum ac Romanorum atque Graecorum leges consanguineos appellant;* ideo coronidis loco ex Graecae ecclesiae constitutionibus et patrum vetustiorum scriptis quaedam ad hunc locum referemus. Quae fuerint ecclesiae Graecae hac de re constitutiones et observationes, colligi potest ex Harmenopulo nomophylace et judice Thessalonicensi, 328. qui in epitom. juris civilis libr. 4. tit. 6. scribit, patriarcharum statuta a Graecis imperatoribus confirmata usque ad tertium lineae aequalis gradum extendisse prohibitiones. *Ego,* inquit, *non possum ducere filiam sororis vel fratris, sive patris, sive matris meae,* hoc est prohibita sunt conjugia consobrinorum in secundo gradu lineae aequalis. *Nec meus filius potest illius neptim ducere,* hoc est qui sobrini inter se sunt, non possunt matrimonio conjungi, sicque prohibita sunt matrimonia etiam in tertio gradu lineae aequalis. Sobrinos Harmenopulus dicit esse in *gradu sexto,* scilicet juxta rationem computandi in jure civili receptam.

341. In patribus pauca de prohibitis gradibus Ex patribus. occurrunt, cum de coelibatu extollendo et promovendo magis quam de castis conjugii legibus soliciti fuisse videantur. Apud Ambrosium exstat epistola ad Paternum, qui ab imperatoribus amplissimum honorem acceperat, l. 8. epist. 66. ex qua multa observari possunt. Paternus ille cupiebat filio neptem copulare ex filia, hoc est ut frater acciperet sororis filiam, maxime quia frater ille diversa matre editus erat quam soror, cujus filiam ducere volebat. Requisivit Paternus Ambrosii consilium, quod ipsi in ea epistola communicat, ex eo colligitur, ecclesiae veteris doctores nequaquam a se alienum judicasse in causis matrimonialibus, praesertim in quaestione de prohibitis gradibus, sententiam suam exponere. Negat Ambrosius, tale conjugium esse licitum, id quod variis confirmat rationibus. *1. Ex lege divina. Prius,* inquit, *sacrae legis scita interrogemus, praetendis enim in tuis literis, quod permissum hoc jure divino connubium hujusmodi pignoribus existimetur, eo quod non sit prohibitum, ego autem et prohibitum assero.* Et postea: *Illud licet in V. T. legamus, ut aliquis uxorem suam sororem diceret, tamen istud inauditum, ut quisquam neptem suam in uxorem accipiat et conjugem dicat.* Ergo Ambrosius nequaquam statuit cum Pontificiis, leges divinas in Levitico propositas tantum ad populum Judaicum pertinere, sed omnibus eas latas esse. Praetendebat Paternus, *personas tales non prohiberi expresse in Levitico*; respondet Ambrosius: *Si ideo permissum putas, quia specialiter non est prohibitum, nec illud prohibitum sermone legis reperies, ne pater filiam suam uxorem accipiat.* Ergo Ambrosius statuit, prohibitiones in Levitico non tantum ad personas nominatim expressas, sed etiam ad gradus aequidistantes pertinere. Insuper ex lege divina a minori ad majus hoc modo concludit: *Quid est, quod dubitari queat* (tale conjugium esse illicitum), *cum lex divina etiam patrueles fratres prohibeat convenire in conjugalem copulam, qui sibi quarto socientur gradu?* Quamvis vero in eo occurrat ἁμάρτημα aliquod μνημονευτικόν, cum hic gradus secundus lineae aqualis non sit prohibitus lege divina (nisi velimus dicere, Ambrosium sibi hoc voluisse, quod nemo possit patruelem sive amitam suam ducere, hoc est quod prohibitus sit *gradus secundus lineae inaequalis,* sicut Bellarminus de matrimon. c. 27. in exempl. tert. existimat, Exod. 6, v. 20. in vulgata versione nomen patruelis accipi pro patrua, non pro sorore patruele), tamen ex eo intelligitur, quod Ambrosius confirmet regulam superius propositam §. 288: *Si remotior gradus prohibetur, multo magis propinquior intelligitur prohibitus. Cum leviora,* inquit, *interdicta*

sint de patruelibus fratribus, *multo magis hoc*, *quod arctioris est plenum necessitudinis*, *interdictum arbitror. Qui enim leviora adstringit*, *graviora non solvit*, sed alligat. Praetendebat Paternus, *sororem ex diversa matre editam fuisse quam fratrem*, *qui illius filiam ambiebat.* Respondet Ambrosius, *quasi vero et uterini fratres*,
XV. 329. *id est diverso patre, sed eadem matre geniti possint diverso sexu inter se conjugio convenire*, *cum et ipsi agnationis jus habere non queant*, *sed cognationis tantum titulo sibi connexi sint.* Ergo confirmat Ambrosius regulam quartam superius §. 281. propositam, quod *prohibitio complectatur utrumque genus propinquitatis, sive ex utroque, sive ex alterutro tantum parente originem trahat.* 2. *Ex jure naturali. Interdictum est*, inquit, *naturae jure*, *interdictum est lege*, *quae est in cordibus singulorum*, *interdictum est inviolabili praescriptione pietatis*, *titulo necessitudinis. Quanta hujusmodi invenies non esse interdicta lege per Moysen edita*, *et tamen interdicta sunt quadam voce naturae.* Hanc autem legis naturalis prohibitionem deducit Ambrosius tum ex nominum confusione ex tali conjugio oritura, tum ex proxima ejusmodi personarum propinquitate. *Interroga*, inquit, *nominum religionem*, *nempe avunculus iste filius*, *illa hujus neptis vocatur. Nec ipse te revocat sonus nominum*, *cum hic avum resonet*, *illa hoc nomen ad avunculum*, *quod ad avum referat? Quanta deinde etiam reliquorum confusio vocabulorum. Idem avus et socer vocabere, ea quoque tibi neptis et nurus diverso nomine nuncupabitur. Mutuabuntur etiam fratres diversa vocabula*, *ut illa socrus fratri sit*, *iste gener sorori. Nubat avunculo suo neptis et immaculatorum pignorum caritas illecebroso amore mutetur.* Et postea: *Quid tam solenne*, *quam osculum inter avunculum et neptem, quod iste quasi filiae debet*, *haec quasi parenti? hoc igitur inoffensae pietatis osculum suspectum facies de talibus cogitando nuptiis et religiosissimum sacramentum caris pignoribus eripies?* Ergo Ambrosius statuit, a conjugiis illis, ex quibus confusiones appellationum propinquitatis et cognationis oriuntur, ipsam naturam abhorrere. *3. Ex jure civili. Hic* (inquit) *tertius gradus est*, *qui etiam civili jure a consortio conjugii exceptus videtur*, (numerat autem secundum computationem juris civilis), et postea: *Si divina te praetereunt, saltem imperatorum praecepta, a quibus amplissimum accepisti honorem*, *haudquaquam praeterire te debuerunt. Nam Theodosius imperator etiam patrueles fratres et consobrinos vetuit inter se conjugii convenire nomine et severissimam poenam statuit*, *si quis temerare ausus esset fratrum pia pignora*, *et tamen illi invicem sibi aequales sunt*, *tantummodo quia propinquitatis accessitudine et fraternae societatis ligantur vinculo*, *pietati eos voluit debere, quod nati sunt.* Provocat Ambrosius ad legem Theodosii, quae tamen a filiis ejus postmodum fuit abrogata, ut ostendimus superius, ergo ostendit, magistratum Christianum habere potestatem ferendi leges de prohibitis gradibus. Praetendebat Paternus, *matrimonium inter patrueles esse alicui relaxatum*, id est intercessisse dispensationem; Ambrosius respondet, *hoc legi non praejudicare.* Quod enim in commune statuitur, ei tantum proficit aut relaxatum videtur. *4. Ab honestate. Multa sunt* (inquit) *quae licet facere*, *sed non expedit. Omnia enim licent, sed non omnia expediunt; omnia licent, sed non aedificant. Si ergo etiam ab iis nos revocat apostolus*, *quae non aedificant*, *quomodo faciendum putamus, quod et non licet legis oraculo, et non aedificat discrepante pietatis ordine?* Ergo Ambrosius probat regulam Modestini: *In nuptiis non solum quid liceat*, *sed etiam quid honestum sit*, *semper est respiciendum.*

342. Augustinus libr. 15. de civ. Dei c. 16. de prohibitis gradibus sic disserit: *Humano genere crescente et multiplicato etiam inter impios deorum multorum falsorumque cultores sic observari cernimus*, *ut etiamsi perversis legibus permittantur fraterna conjugia*, *melior tamen consuetudo ipsam malit exhorrere licentiam, et cum sorores accipere* XV. 330.
in matrimonium primis humani generis temporibus omnino licuerit, sic aversetur, quasi nunquam licere potuerit. Ad humanum enim sensum vel alliciendum, vel offendendum mos valet plurimum, qui cum in hac causa immoderationem concupiscentiae coërceat, eum designari atque corrumpi merito esse nefarium judicatur. Si enim iniquum est aviditate possidendi transgredi limitem agrorum, *quanto est iniquius libidine concumbendi subvertere limitem morum. Experti autem sumus in connubiis consobrinarum etiam nostris temporibus propter gradum propinquitatis fraterno gradui proximum*, *quam raro per mores fiebat*, *quod fieri per leges licebat, quia id nec divina prohibuit*, *et nondum prohibuerat lex humana. Veruntamen factum etiam licitum propter vicinitatem horrebatur illiciti, et quod fiebat cum consobrina*, *paene cum sorore fieri videbatur, quia et ipsi inter se propter tam propinquam consanguinitatem fratres vocantur et paene germani sunt.* (Sic Cicero 5. de finib. L. Ciceronem patrui sui filium fratrem nominat.) Et postea: *Quis dubitet*, *honestius hoc tempore etiam consobrinarum prohibita esse conjugia*, *non solum propter multiplicandas affinitates*, *ne habeat duas necessitudines una persona*, *cum duae possint eas habere et numerus propinquitatis augeri*, *sed etiam quia nescio quomodo inest humanae verecundiae quiddam naturale atque laudabile*, *ut cui debet causa propinquitatis verecundum honorem*, *ab ea contineat quamvis generatricem*, *tamen libidinem* etc. Gregorii ad interrogata Augustini Anglorum episcopi c. 6. responsum adduximus superius §. 333.

SECTIO IV.

DE PROHIBITIONIBUS GRADUUM IN JURE PROVINCIALI SEU MUNICIPALI.

343. Cum magistratus potestate ferendarum legum divinitus sit instructus, ideo tenentur subditi etiam illis legibus, quas cujusque regni sive provinciae magistratus gravi consilio et utili fine de prohibitis cognationum gradibus promulgat, obedientiam praestare, nec solum a matrimoniis in Levitico prohibitis, sed etiam ab illis, quae per leges municipales interdicta sunt, abstinere. Chemnicius recenset vetustas quasdam Germanorum leges, quae post conversionem ad fidem in prohibitis gradibus apud ipsos fuere usitatae. Leges Salicae tit. 14. hanc habent constitutionem: *Si quis sororem, aut fratris filiam, aut certe alterius gradus consobrinam, aut fratris uxorem aut avunculi sceleratis nuptiis sibi junxerit, huic poenae subjaceant, ut a tali consortio separentur atque etiam si filios habuerint, non habeantur legitimi heredes, sed infamia sint notati.* Leges Alemannorum tit. 40. de illicitis nupt.: *Nuptias prohibemus incestas. Itaque uxorem habere non liceat socrum, nurum, privignam, novercam, filiam fratris, filiam sororis, fratris uxorem, uxoris sororem, filii etiam fratrum et filii sororum inter se nulla praesumtione jungantur. Si quis contra haec fecerit, a loci judicibus separetur et omnes facultates amittat.* Eadem constitutio repetitur in legibus Bojaricis tit. 8. Leges Longobardorum tit. 68: *Nulli liceat novercam, id est matrimam suam, neque privignam, quae est filiastra, neque cognatam, quae fuit uxor fratris, ducere.* In legibus Luitprandi tit. 24. superiora repetuntur et praeterea additur: *A modo nullus homo praesumat relictam de consobrino aut insobrino suo* (in tertio gradu lineae aequalis) *sororem ducere.*

344. Nostro tempore in ecclesiis electoratus ac ducatuum Saxonicorum observatur constitutio ecclesiastica electorum Mauritii anno 1543. et Augusti vere augusti promulgata anno 1580. in qua sub tit. Von Ehesachen. fol. 109. de gradibus cognationis hae traduntur regulae: *1. In linea recta tum consanguinitatis, tum affinitatis respectu prohibitio in infinitum se extendit.* Die Personen, welche den Namen Vaters oder Mutters, desgleichen der Kinder tragen, als Vater, Mutter, Großvater, Großmutter und so fort, item Kinder, Kindeskinder und so fort, wenn es auch gleich Stiefeltern und Stiefkinder sind, sollen sich miteinander in Ehegelöbniß nicht einlassen. *2. In linea collaterali prohibitio extenditur usque ad tertium gradum lineae inaequalis inclusive.* Die Personen, welche seithalben einander im dritten Glied ungleicher Linien verwandt sind, sollen einander nicht ehelichen, als da sind alle die Personen, so von einerley Eltern, Vater oder Mutters halben geboren und herkommen, und von ihren gemeinen Eltern an zu rechnen, die eine Kindeskindes Kind, die andere Kindeskind ist, und also nach der Person, von welcher sie zugleich Ursprung haben, ihr eins die andere und eins die dritte Person ist, und was auch unter denen einander näher verwandt seyn mag, diese alle sollen sich in Ehegelöbniß nicht einlassen. Appendicis loco prohibentur etiam in remotioribus gradibus personae conjungi, *quae sunt sibi invicem loco parentum et filiorum*, hoc est qui uno tantum gradu a stipite divisi, ut frater et soror illi reliquis inferioribus utrinque ex opposito exstantibus sunt loco parentum. Sic prohibitum est ducere proavi sororem, quamvis quarto lineae inaequalis ab ea distet, unde additur: Wie denn auch niemand sich mit des Großvaters Vatern, oder Großmutter Mutter Geschwister, weil dieselbe der Eltern Statt halten, ehelich verloben soll. *3. Qui gradus prohibiti sunt in consanguinitate, illi etiam in affinitate prohibiti censeantur,* quod tamen intelligendum de affinitate primi generis et proprie sic dicta, quae est inter maritum et consanguineas uxoris, et inter uxorem ac consanguineos mariti. Verba constitutionis sic habent: Wie nun den Personen wegen der Blutfreundschaft sich in Ehegelöbniß einzulassen verboten, also sollen auch die, welche Schwägerschaft halben einander ebenmäßig verwandt, sich in Ehegelöbniß nicht einlassen, denn so nahe als der verstorbene Ehegatte seinen eigenen Blutfreunden zugethan, so nahe ist auch denselben sein hinterlassener Ehegatte Schwägerschaft halben verwandt. Adduntur cuilibet regulae poenae in harum prohibitionum transgressores; sed tamen diversae, gravius enim puniuntur, et quidem rectissime, qui in gradibus divina lege prohibitis, puta in primo vel secundo gradu lineae inaequalis, contrahunt, quam qui in gradibus positiva hac lege prohibitis, puta in *secundo gradu lineae aequalis*, vel *in tertio lineae inaequalis* contrahunt, ac sub finem jubetur c. 18. Levitici utpote fundamentum harum prohibitionum una cum illis quotannis e suggestu bis publice populo praelegi.

345. In quibusdam provinciis evangelicae religioni addictis (utpote in ducatu Wirtenbergico, in comitatu Hennebergico etc.) per leges municipales prohibitio etiam *ad tertium gradum lineae aequalis* extenditur, partim ob vicinitatem Pontificiorum, qui prohibitionem usque ad quartum gradum lineae non solum inaequalis, sed etiam aequalis extendunt, ne illis occasio scandali vel ansa calumniandi exhibeatur, quasi omnis reverentia sanguinis in matrimoniis contrahendis observanda apud nos exspiraverit, partim ut edictis de primo et secundo gradu eo major auctoritas concilietur. Quamvis enim gradus XV. 332.
secundus aequalis lineae et gradus tertius lineae tum aequalis, tum inaequalis divina lege non sint prohibiti, tamen gradui secundo lineae inaequalis divina lege prohibito sunt proximi, quare quando illi prohibentur, hic eo studiosius cavetur, ut sic *propter vicinitatem illiciti etiam id, quod jure divino ac naturali licitum est, horreatur*, ut ex

Augustino paulo ante dictum fuit. Atque haec est etiam vera et propria ratio provincialium ac municipalium illarum prohibitionum. Neque enim cogitandum, quod Christiani magistratus gradibus divina lege prohibitis hoc consilio quosdam adjecerint, quasi leges divinae sint imperfectae et insufficientes, vel quasi correctio quaedam legibus illis fuerit adhibenda, vel quasi eadem omnino ratio sit prohibitionum divinarum et positivarum ab hominibus additarum, vel quasi leges in Levitico latae, sint in N. T. penitus abrogatae et antiquatae, ut proinde novis prohibitionibus opus fuerit, vel quasi melius noverint, quae personae ad matrimonium sint aptae, et quousque se extendant cognationis gradus, quam Deus ipse, sed ut vallum ac sepimentum aliquod divinae prohibitioni adderent, cum sint custodes utriusque decalogi tabulae, et sic etiam harum legum matrimonialium divinitus constituti. Quo referri potest proverbium illud rabinorum: עֲשֵׂה תוֹרָתְךָ קֶבַע, *fac legi tuae sepem*, vel ut alii reddunt, *fac legem tuam stabilem*, קָבַע enim significat *fixit, infixit*, קוֹבַע usurpatur pro *pileo* Ezech. 44, v. 18. Chald. pro *galea* 1. Sam. 17, v. 38. et pro quovis *munimento* ac stabilitate Psal. 87, v. 1. quia pileus et galea ideo capiti aptantur, ut pia ac dura mater, quae cerebrum proxime ambiunt, et cranium ipsum eo tutius lateant. Zehnerus de gradibus p. 56: *Hortulani licet areolas interiores exoticis seminibus consitas vacerris aut clathris ligneis incluserint, tamen etiam pomariis et oleribus sepem praetendunt, ut omnis aditus ad vacerras furibus ac bestiis tanto firmius praecludatur.* Qui urbes exstruunt, eas quandoque triplici muro ac fossis intermediis cingunt, ut illa προτειχίσματα vel muri exteriores intimum ab incursibus hostilibus defendant. In privatis etiam aedificiis quibusdam conclavibus πρόθυρα seu vestibula praestruuntur, ne quis januae protervius insultet. Eodem consilio magistratus legi divinae sua interdicta de prohibito secundo lineae aequalis et tertio lineae inaequalis gradu addiderunt, ut subditi ab incestis nuptiis in gradibus propinquioribus a Deo ipso prohibitis eo studiosius ac religiosius abstinerent.

Discrimen prohibitionis divinae et humanae.

346. Accurate tamen hae *prohibitiones humanae* positivae discernendae sunt a *prohibitionibus divinis*. Divinae enim prohibitiones 1. sunt *universales* et obligant omnes homines, etiam summos reges ac monarchas, unde regem Herodem fratriam suam in conjugio habentem ex fundamento harum legum Johannes Baptista arguit Marc. 6, v. 18. sed positivae prohibitiones non obligant ipsos magistratus, a quibus promulgantur. Inter illustres igitur personas, praesertim eas, quae sunt cum imperio, concedi possunt nuptiae in gradibus jure positivo provinciali prohibitis, praesertim si publicum aliquod bonum ex illis sit sperandum, cum ob aequalium paucitatem difficilius conjugia genere et majestate sua digna invenire possint, modo non contrahant in gradibus divino jure prohibitis et interdictis. 2. Deinde in gradibus positivo jure prohibitis magistratus potest *dispensare* (ut incongrue loquuntur, id est veniam nubendi dare), ut inferioris etiam sortis homines in illis contrahere possint. Nov. Leon. 109. sed in gradibus divino jure prohibitis nulla dispensationis potestas est relicta magistratui, cum inferior non possit tollere legem superioris. Nemo hominum dispensat de lege Dei et naturae, quia ejus est solvere, cujus est ligare. *Quod non ab homine traditum, sed divinitus promulgatum, nullam dispensationem humanam admittit.* Bernhardus de praec. et dispens. c. 5. Sane quidam ex recentioribus scriptoribus statuit, *si vel insciis magistratibus in gradu divina lege prohibito matrimonium contractum sit, aut a magistratibus male informatis, aut dolose inductis illud permissum sit, non posse post consummatum matrimonium aut celebratas nuptias tales conjuges dirimi, quia scandalum majus postea inde nasceretur, et conscientiae conjugum gravissime laederentur.* At hac ratione conscientiis non consuletur, sed eae potius gravissime onerabuntur, quia tales conjuges in perpetuo incestu viverent, a quo conniventia magistratus neutiquam liberantur, quin et majus scandalum ex eo metuendum, si nuptiae contra legis divinae prohibitionem contractae tolerentur, quam si incestuosa illa non conjugia, sed contagia dissolvantur, vel ut rectius loquar, si irrita pronuntientur, quae per se et sua natura sunt irrita, utpote contra prohibitiones legis divinae contracta. Recte Cyprianus epist. 4: *Nihil cuiquam largiri potest humana indulgentia, ubi intercedit et legem tribuit divina praescriptio*, idem epist. 8: *Adulterum est, impium est, sacrilegum est, quodcunque humano furore instituitur, ut dispositio divina violetur.* Prohibitiones igitur divinae nullam prorsus admittunt dispensationem magistratus, sed humanae prohibitiones cum humana auctoritate introductae sunt, ideo etiam dispensatio in illis locum habet, interim tamen dispensationes illae in gradibus positivo jure prohibitis debent esse moderatae et rarae, praesertim in gradu, qui divinitus prohibito gradui est proximus, videlicet in secundo lineae aequalis gradu, ac in consanguinitate dispensatio rarius concedi debet quam in affinitate, ne ex illis *dispensationibus* fiant boni ordinis et honestarum legum *dispensationes*. 3. Denique divinae prohibitiones sunt *immutabiles* et perpetuae, humanae vero sunt variationi obnoxiae ac pro locorum, temporum, personarum et aliarum circumstantiarum ratione mutationem sortiri possunt.

Quaestio de hibi gra 1. A def uxc sor duc po

347. Atque haec de prohibitis consanguinitatis et affinitatis gradibus ex jure divino, civili, canonico et municipali dicta sint, ex quibus ad varias quaestiones responderi potest. Quaeritur 1. *An quis defunctae uxoris sororem in matrimonium ducere possit?* Hildesiae quidam Judaeus Nathan dictus anno 1595. in primo hoc affinitatis gradu contraxit ratiocinatione usus ejusmodi: In Levitico prohibitum est *sororem uxoris ducere ad eam affligendam ipsa adhuc vivente.* Ergo a contrario sensu

permissum intelligitur defunctae uxoris sororem ducere. Exemplum illius Judaei sequi voluerunt quidam a Christianis, qui ad Danielem Hoffmannum theologum Helmstadianum hujus quaestionis decisionem retulerunt. Is prolixo responso demonstrare conatus est, tales nuptias nec jure divino, nec naturali prohibitas esse, id quod ante ipsum non solum quidam ex rabinis, sed etiam ex recentioribus scriptoribus, praesertim Pontificiis, asseruerunt. Fagius in annotat. ad paraphr. Chaldaic. Lev. 18: *Etsi in lege Mosaica polygamia fuit concessa, tamen non licuit duabus simul sororibus conjungi, ne videlicet altera alteram perpetuo affligeret, quod in conjugio Jacobi patriarchae factum. Est igitur sensus, ne accipias mulierem aliquam pro uxore cum sorore ejus, ut affligas eam concumbendo cum sorore ejus praesente sive vivente ea uxoris sorore, nam demortuae uxoris sororem ducere licebat, quasi dicat, duas sorores simul non ducas in uxores, uxore tamen tua mortua sororem ejus ducere*
334. *poteris.* Bellarminus de matrim. c. 27. arg. 3: *Moyses in Levitico quaedam conjugia prohibuit et quaedam permisit in eodem gradu. Prohibuit enim conjugium cum uxore fratris etiam defuncti et non prohibuit conjugium cum sorore uxoris nisi ea vivente, ac proinde non prohibuit cum sorore uxoris jam defunctae, et tamen est idem prorsus gradus affinitatis cum sorore uxoris et cum uxore fratris.* Cornelius a Lapide in comm. Levit. 18. p. 704: *Uxore mortua potes accipere ejus sororem in conjugem, hoc enim lege veteri licuit.* Sed huic Hoffmannianae censurae Henricus Hesshusius superintendens et reliqui ecclesiae Hildesianae ministri contrarium scriptum opposuerunt, in quo demonstrant, nemini omnino licere defunctae uxoris suae sororem in uxorem per secunda vota ducere. Tandem igitur judicium ad antecessores nostros in theologica facultate Jenensi delatum, qui die 26. Febr. anno 1597. improbata Hoffmanni censura et approbato Hildesianorum scripto recte judicarunt, ejusmodi nuptias jure *divino*, *civili*, *canonico et municipali* esse prohibitas. De jure *canonico* dubitatio esse nequit, quippe quod prohibitionem usque ad quartum gradum in consanguinitate et affinitate extendit, jam vero conjugium cum defunctae uxoris sorore in primo affinitatis gradu contrahitur. In jure *civili* expressa exstat prohibitio l. Fratris. 5. C. de incest. et inut. nupt. In jure *provinciali Saxonico* extenditur prohibitio usque *ad tertium gradum lineae inaequalis* non in consanguinitate tantum, sed etiam in affinitate. Ergo multo magis prohibetur primus lineae aequalis gradus. Jure *divino* nuptias cum defunctae uxoris sorore prohibitas esse demonstramus sequentibus fundamentis, *1. ex diserta prohibitione* Lev. 18, v. 18: *Sororem uxoris tuae non accipies.* Quid de adjecta clausula *ipsa vivente* statuendum sit, postea monebitur. Nulla in toto illo capite habetur concessio, sed merae prohibitiones, ad quas etiam pertinet haec ipsa *de non ducenda uxoris sorore. 2. Ex hypothesi illa*, quod in Levitico non tantum *personae* nominatim expressae, sed etiam aequidistantes *gradus* sint prohibiti, ut comprobatum fuit superius. Jam vero non licet ducere *fratris defuncti uxorem* Lev. 18, v. 16. ergo nec defunctae uxoris sororem, cum sint in eodem, primo scilicet aequalis lineae gradu in affinitate constituti. Excipiunt, *esse hic disparem rationem: 1. Feminae non permittitur duobus fratribus successive nubere propter confusionem seminum cognatorum in uno subjecto, et sic propter incestum; at mari permissum est duos sorores successive ducere, cum in diversis personis non confundantur semina.* Respondemus: prohibitio graduum non pendet a confusione seminum (alias posset quis matrem et filiam successive ducere, quod expresse prohibetur), sed a propinquitate carnis, quae in uxore fratris et in uxoris sorore est omnino eadem. Quodsi ergo feminae non licet nubere defuncti mariti fratri ob proximam affinitatem, utique nec mari licitum erit ducere defunctae uxoris sororem ob eandem affinitatis propinquitatem. Qui ducit uxorem fratris sui, rem foedam et nefariam operatur Levit. 20, v. 21. Ergo qui nubit sororis marito, itidem rem foedam et nefariam operatur. *2. Prohibitioni de non ducenda fratria additur ratio a carnis propinquitate, quia est nuditas fratris tui, sed prohibitioni de non ducenda sorore uxoris additur ratio a consequente incommodo ad affligendum eam.* Respondemus: prior ratio locum habet etiam in casu posteriore, ideo in prohibitione de non ducenda uxoris sorore eadem non repetitur, sed alia quaedam additur in conjugio cum uxoris adhuc viventis sorore locum obtinens, quae priorem non excludit, nec abolet. *3. Ex regula superius tradita* et comprobata, quod ut consanguinitas, sic etiam affinitas semel contracta persistat XV. 335.
immota nec per mortem illius, ex qua contracta est, tollatur vel aboleatur, cum sit ex classe illorum effectorum, qui sublatis etiam causis persistunt, sicut aedificium mortuo architecto. Quemadmodum igitur lex de non ducenda fratria excludit conjugium cum uxore fratris, sive frater in vivis adhuc superstes sit, sive defunctus eam reliquerit viduam; sic lex de non ducenda uxoris sorore conjugium cum ea penitus excludit, sive adhuc vivat uxor, sive sit defuncta. Quae enim posset dari ratio, quod prohibitiones reliquae sint *generales*, hoc est pertineant non solum ad eos casus, quando adhuc in vivis sunt personae, per quas consanguinitas vel affinitas fuit contracta, sed etiam ad eos, quando personae intermediae in vivis esse desierunt, contra vero haec prohibitio, de non ducenda uxoris sorore, sit *specialis* eum duntaxat casum concernens, quando uxor adhuc in vivis est superstes? *4. Ex generali regula* Levit. 18, v. 6: *Nullus accedat ad proximam carnis suae.* Jam vero maritus et uxor per conjugium fiunt *una caro* Genes. 2, v. 24. Matth. 19, v. 5. Ergo soror uxoris redditur proxima carnis, et per consequens ab ejus matrimonio debet abstinere. Frater et soror, ac proinde etiam duae sorores sunt *una caro* Genes. 37, v. 27. ergo maritus, qui cum

sorore una factus est una caro per conjugalem copulationem, non potest sibi conjungere sororem alteram, quae cum priore fuit una caro per proximam consanguinitatem et carnis conjunctionem. 5. *A majori.* Si gradus remotior est prohibitus, utique multo magis propinquior censendus est prohibitus. Sed jure divino prohibitum est ducere filiam ex defunctae uxoris sorore natam, ut paulo post demonstrabitur. Ergo multo magis prohibitum est ducere defunctae uxoris sororem; filia ex defunctae uxoris sorore nata *secundo lineae inaequalis gradu* me attingit, sed defunctae uxoris soror *primo lineae aequalis gradu* mihi conjuncta est. Si ergo illam remotiore gradu mihi conjunctam ducere prohibeor, multo magis hanc propius me attingentem. Item non licet ducere *uxorem patrui* nec *filiam privigni* vel *privignae.* Ergo multo minus licebit ducere uxoris sororem, cum uxor patrui *in secundo gradu lineae collateralis inaequalis*, filia privigni in *secundo gradu lineae rectae* sit conjuncta, soror autem uxoris in *gradu primo lineae collateralis aequalis. 6. A deductione ad absurdum.* Ambrosius libro 8. epistola 66. monet, *cavenda esse talia conjugia, ex quibus confusiones appellationum oriuntur.* Jam vero negari nequit, ex conjugio cum duabus sororibus successive inito turbationem graduum et appellationum cognationis oriri; idem enim erit filiorum pater et materterae maritus, sicque avunculi loco; eadem filiis ex praedefuncta uxore natis erit matertera et noverca, filiis ex se natis erit mater et avunculi uxor, iidem filii erunt fratres et consobrini. 7. *Ex defectu probati alicujus exempli.* Neque enim in populo Israëlitico, nec in antiquis patribus (*qui amabant de suo genere uxores ducere sicque propinquitatem nondum longe positam rursus matrimonii vinculo colligare, et quodammodo revocare fugientem, ne se paulatim propaginum ordinibus dirimens longius abiret, et propinquitas esse desisteret*, ut loquitur Augustinus libro 15. de civitate Dei c. 16.) probatum aliquod exemplum occurrit ejusmodi nuptiarum. Non est, quod *Jacobi patriarchae* factum afferatur, quia is duabus sororibus adhuc viventibus consociatus fuit, quod illicitum esse ipsimet fatentur, qui successive duas sorores ducere licitum esse contendunt. 8. *Ex auctoritate theologorum veterum et recentiorum.* Quotquot leges in Levitico latas non forenses nec ceremoniales, sed morales esse agnoscunt, quotquot etiam non personas tantum diserte nominatas, sed
XV. 336. etiam gradus aequidistantes prohibitos esse statuunt, agnoscunt conjugium cum defunctae uxoris sorore esse prohibitum, ut colligitur ex ratione secunda. Concilium *Eliberitanum* seculo quarto celebratum can. 61: *Si quis post obitum uxoris suae sororem ejus duxerit, et ipsa sit fidelis, quinquennio a communione placuit abstinere, nisi forte velocius dari pacem necessitas coëgerit infirmitatis.* Concilium *Antisiodorense* seculo septimo celebratum can. 30: *Non licet duas sorores, si una mortua fuerit, alteram in conjugium accipere.* Cumque ad Lutheri auctoritatem provocent, qui a nobis hic dissentiunt, notandum est, quod in literis ad Spalatinum 3. Martii anno 1530. datis diserte improbet conjugium cum uxore patrui. Atqui si prohibitum esse censuit conjugium cum *uxore patrui*, quae in *secundo gradu lineae inaequalis* in affinitate est conjuncta, multo magis prohibitum esse judicavit conjugium cum *sorore uxoris* defunctae, quae in *primo gradu lineae aequalis* in affinitate mihi juncta est. In colloquiis mensalibus exstat rescriptum consistorii Witebergensis consensu et suffragio theologorum sicque ipsius etiam Lutheri comprobatum, quod sic habet: Unsere freundliche Dienste zuvorn, ehrbar besonder guter Freund, wir haben euren ungeschickten ärgerlichen Fall, nämlich daß ein Bauersmann seines verstorbenen Weibes rechte leibliche Schwester geschwängert und folgends auf Weisung des Pfarrers zur Ehe genommen, die auch jetzo mit dem Kind in Wochen liegen soll. Dieweil ihr denn nun aus Befehl unsers gnädigsten Herrn, des Churfürsten zu Sachsen und Burggrafen zu Magdeburg, hierauf und sonderlich der Straf halben im Rechten begehret berichtet zu seyn, so berichten wir als die geistlichen Richter nach gehabtem Rath der Herrn Theologen, nach Erwägung des Falls, daß die Ehe in diesem Fall gar nicht zuläßlich noch zu dulden. Derowegen so wird solche Ehestiftung für unbündig erkannt, und sollen solche Personen von einander gesetzet, auch wegen ihrer geübten Unzucht halben und zum Abscheu anderer gefänglich eingezogen und willkürlich im Gefängniß etliche Wochen enthalten und das erzeugte Kind von beyden Eltern alimentiret und ernähret werden. Dieweil aber der Pfarrherr daselbst ohne Rath und Belehrung seiner gebürlichen Obrigkeit und Superattendenten die Ehe in solchem verbotenen Grad gerathen und nachgelassen, so soll ihm auch die Strafe des Kerkers acht Tage aufgelegt werden, von Rechtswegen. Basilius Monnerus in tract. de matrimon. part. 4. c. 2. Etsi Lutherus olim anno 1522. senserit, jure divino licere ducere uxoris vel sponsae defunctae sororem, postea tamen sententiam istam merito correxit. Cum Henricus VIII. Angliae rex Catharinam fratris sui Arturi viduam duceret, Philippus Melanthon hosce in eum scripsit versiculos:

Dum laudandus erat, regem laudabimus Anglum,
Ast ubi culpandus, regem culpabimus ipsum.

Atqui eodem gradu defuncti fratris uxor et defunctae uxoris soror me attingunt. Idem in ethicis tit. Non quaelibet exempla patrum imitari licere: *Non concedendum est, ut aliquis ducat sororem mortuae uxoris, nec licet allegari post promulgatam legem et contra verbum Dei jam nobis propositum piorum patrum facta, nam propter exempla non est discedendum ab expresso Dei verbo.* Idem statuunt Hesshusius in tract. de gradib. consang. et affinit. Chemnicius in loc. comm. cap. de conjug. Chytraeus in comm. c. 18. Levit. Bidenbachius de caus. matrim. p. 51. et alii complures.

348. In contrarium urgentur verba legis Levit. 18, v. 18: *Sororem uxoris tuae non accipies ad affligendum eam, ad revelandum nuditatem ejus, illa*
337. *adhuc vivente*, inde colligunt, *ergo defuncta uxore licitum est ejus sororem ducere.* Respondemus: concedimus, prohiberi hoc loco, ne quis uxore adhuc in vivis exsistente sororem ejus superinducat, id quod manifestum ex ipsis prohibitionis verbis et ratione eidem addita: *Non accipies sororem uxoris* 1. לִצְרֹר *ad lacessendum, affligendum, angustiandum eam*, quia scilicet ex simultanea duarum sororum polygamia perpetuae lites, odia ac dissidia oriuntur, ut ex Rachelis et Leae exemplo manifestum, quin imo si vel maxime non sint germanae sorores, quae in uno maritali toro collocantur, nihilo tamen minus altera dicitur alterius *angustiatrix*, sicut de Pheninna et Hanna Helcanae uxoribus haec appellatio usurpatur 1. Sam. 1, v. 6. Vide superius §. 217. in arg. 6. contra polygam. 2. בְּחַיֶּיהָ *in vitis ejus*, Chald. *dum illa adhuc vivit*, LXX interpr. ἔτι αὐτῆς ζώσης, Vulg. *adhuc illa vivente*, Lutherus weil sie noch lebet. Negari ergo nequit, hanc prohibitionem pertinere ad uxoris adhuc viventis uxorem. Sed ex eo colligi nequit, defuncta uxore permissum intelligi sororem ejus ducere, *1. quia ex eo, quod scriptum est, non est temere colligendum, quod non est scriptum*, ut recte monet Basilius. 2. Quia argumentum *a contrario sensu* est infirmum ac imbecille, ut jurisconsulti monent. 3. Cum ex aliis legibus contrarium colligitur, vel absurdum aliquod ex eo sequitur, non licet huic argumentandi generi insistere. Jam vero in proposito casu id contingit, ex lege enim *de non ducenda fratria* contrarium manifeste colligitur, quod videlicet non liceat defunctae uxoris sororem ducere, et ex hypothesi adversariorum sequitur hoc absurdum, quod in *eodem affinitatis gradu* Deus nuptias prohibuerit et permiserit.

349. Regerunt 1. *cessante prohibitionis ratione cessat ipsa prohibitio. Sed defuncta jam uxore cessat prohibitionis ratio, quod non sit ducenda ejus soror ad eam angustiandam. Ergo cessat etiam ipsa prohibitio.* Respondemus: Sane in conjugio cum uxoris defunctae sorore cessat una illa ratio in speciali prohibitione expressa, sed non cessat altera ratio in prohibitione generali v. 6: *Nemo accedat ad propinquam carnis suae*, et in prohibitione speciali ejusdem omnino gradus *de non ducenda fratria* v. 16. addita, propinquitas enim affinitatis utrobique eadem est, sive quis fratris* defuncti uxorem, sive uxoris defunctae sororem ducat, illa vero ratio semper durat, nec cum uxore commoritur, ut probat regula. *2. Interpretatio, quae mutat textum, non est admittenda. Sed interpretatio eorum, qui defunctae uxoris sororem ducere prohibitum esse statuunt, mutat textum, quia prohibitioni limitatae tale quid addit, quod limitationem penitus abolet. Ergo* etc. Respondemus: negamus, hanc clausulam esse ejusmodi limitationem ac restrictionem, ex qua inferre liceat, sublata ista conditione licitum esse uxoris sororem ducere, sed dicimus, eam esse clausulam *exaggerantem*, qua in specie ac maxime prohibetur simultanea cum duabus sororibus polygamia, interim vero eadem non conceditur successive duas sorores ducere. Quamvis enim is, qui tales parat nuptias, non agat contra specialem hanc prohibitionem de non ducenda uxoris sorore ipsa adhuc vivente, tamen agit contra generalem prohibitionem de non ducenda propinqua carnis, et contra specialem prohibitionem de non ducenda fratria, quae in eodem affinitatis gradu, quo uxoris soror ipsi est conjuncta.

350. *At*, inquis, *quaenam potest dari ratio, quod clausulam illam specialem Deus huic prohibitioni voluit adjectam, si non est limitativa ac restrictiva?* Respondemus: 1. quidam nomen *sororis* accipiunt generaliter et modificate pro quavis femina, ut sic polygamiae simultaneae haec prohibitio sit exposita. *Non accipies sororem uxoris tuae ad affligendum* XV. 338.
eam ipsa adhuc vivente, id est nullam omnino feminam uxori tuae adhuc vivae superinducas, ex eo enim perpetuae lites et jurgia orientur, quam interpretationem non solum Junius in schol. Lev. 18. et Beza in lib. de divort. pag. 49. sed etiam quidam ex nostris theologis approbant. Sed cum in reliquis specialibus prohibitionis legibus appellationes cognationum specialiter et proprie accipiantur, nulla apparet evidens necessitas, propter quam in hac prohibitionis lege a proprietate literae discedere velimus. Addo argumentum evidens. De sensu legis specialis recte judicium fertur ex lege generali, cui eadem subjungitur. At haec lex specialis de non ducenda uxoris sorore subjungitur legi generali de non accedendo ad propinquam carnis. Ergo ex illa lege generali de eadem recte judicium fertur, et per consequens propter *carnis propinquitatem*, hoc est proximam affinitatem uxoris soror prohibetur, at haec ratio cessat, nisi sororis nomen proprie accipiatur. 2. Quidam hanc clausulam בְּחַיֶּיהָ referendam censent non ad uxorem, sed ad illius sororem, *non accipies uxorem ad sororem ejus ad lacessandum, ad revelandum nuditatem ejus super eam in vita ejus*, scilicet sororis, sive quamdiu ea vivit, hoc est nunquam. Et sane in Scripturis non est infrequens, pronomen relativum quandoque ad remotius referri, sed tamen videtur id hoc loco paulo coactius. 3. Quidam confugiunt ad vulgatam regulam: *Exclusiva temporis antecedentis non semper infert inclusivam temporis sequentis*, sed adjecta illa exclusiva saepius simplicem negationem continet. Sic 2. Sam. 6, v. 23: *Michol filiae Saulis non fuit natus* עַד יוֹם מוֹתָהּ, *usque ad diem, quo mortua est*, id est nunquam, ubi nemo suspicari potest, clausulam illam esse restrictivam, quasi scilicet in vita quidem Michol non sit natus ei filius, post mortem autem pepererit. Matth. 1, v. 25: *Joseph non cognoscebat Mariam*, ἕως οὗ, *donec peperit filium suum primogenitum*, nec tamen inferre licebit, post editum primogenitum Mariam a Josepho fuisse cognitam, ut contra Helvidium Hieronymus pluribus ostendit. Sic et hoc loco, *non accipies sororem*

uxoris tuae ipsa adhuc vivente, nec tamen ex eo inferre licebit, post mortem uxoris id esse licitum. 4. Nos simplicissime respondemus, praeter prohibitionem de *non ducenda fratria*, quae re ipsa complectitur prohibitionem de non ducenda uxoris defunctae sorore, specialem illam prohibitionem de non ducenda uxoris adhuc viventis sorore Deum voluisse subjungere propter tres causas, 1. *ob exemplum Jacobi* duas sorores simul in matrimonio habentis, ne quis ob patriarchae sanctitatem eodem abuteretur; 2. *ob effrenem Judaeorum in repudiandis uxoribus libidinem*, unde rabinus Salomon hunc locum sic accipit, *ne sorore una superstite ac repudiata altera superinducatur; 3. ob specialem legem de ducenda fratris sine liberis defuncti vidua* Deut. 25, v. 5. ne quis eam universaliter ac simpliciter acciperet, cum limitate ac determinate ab ipso Deo sit posita.

2. An quis defunctae uxoris sororis filiam ducere possit.

351. Quaeritur 2. *An viduus γυναικαδέλφης gloris suae, hoc est defunctae uxoris sororis, filiam ducere possit*, vel quod idem est, *an femina materterae defunctae marito legitime possit nubere*. Item, *an vidua filio gloris suae, id est sororis mariti sui defuncti, juste nubere possit*. Jure *canonico et Saxonico* tale conjugium prohibitum esse dubitari nequit, cum illud prohibitionem extendat usque ad quartum gradum lineae aequalis, hoc vero usque ad tertium lineae inaequalis gradum tam in affinitate, quam consanguinitate. Jam vero hic gradus, de quo quaeritur, est secundus lineae inaequalis. Sed
XV. 339. quaestio est, an etiam jure *divino et civili* hic affinitatis gradus sit prohibitus. Negant ex theologis Zanchius, qui tom. 3. part. 3. lib. 4. pag. 785. thes. 4. scribit, *conjugium inter se et filiam sororis uxoris suae defuncta uxore sua apud Romanos usitatum fuisse et ratione suffultum, quia uxore mortua et nullis ex illa superstitibus liberis jura affinitatis inter se et consanguineos uxoris suae sint soluta, liberi autem si adsint, jura manere integra, et tum satius esse omitti hujusmodi matrimonia quam attrahi*. Ex jurisconsultis Petrus Wesenbecius consil. 23. Fichardus cons. 68. vol. 2. et notum est, in quibusdam scabinatibus pronuntiari, quod magistratus dispensationi in hoc affinitatis gradu relictus sit locus. Sed contrarium pronuntiarunt antecessores nostri in facultate theologica 8. Maji anno 1599. in responso ad consistoriales Schwarzburgicos, jure scilicet divino tale conjugium prohiberi (idem decisum esse in consistorio Wirtenbergico 19. Octob. anno 1599. et 16. Aprilis ann. 1601. refert Bidenbachius de caus. matrim. p. 50. ubi addit, etiam cum nepte sororis uxoris defunctae 1. Novemb. 1604. pronuntiatum fuisse conjugium illicitum), quae sententia nititur firmis rationibus. *1. Ex regula superius demonstrata*, quod non *personae* tantum nominatim expressae, sed etiam aequidistantes *gradus* in Levitico sint prohibiti. Quamvis igitur nuptiae cum persona ex defunctae uxoris sorore vel fratre edita expressis verbis in Levitico non prohibeantur, tamen prohibitas censendas esse ex eo evidenter colligitur, quod aequalis gradus affinitatis prohibitus inveniatur. Levit. 18, v. 14: *Nuditatem patrui tui non revelabis, nec accedes ad uxorem ejus, uxor patrui tui ipsa.* c. 20, v. 20: *Qui coierit cum uxore patrui sui, nuditatem patrui sui revelavit, portabunt peccatum suum, absque liberis morientur*, ex quibus prohibitionis legibus sic concludimus. Quo gradu affinitatis uxor patrui conjuncta est filio ex mariti fratre genito, eodem etiam gradu filia ex sorore defunctae uxoris edita conjuncta est marito materterae, id est sororis matris suae. Jam vero uxorem patrui ducere prohibeor, quia *in secundo gradu lineae inaequalis* affinitate mihi juncta est. Ergo etiam γυναικαδέλφης, id est defunctae uxoris sororis, filiam ducere prohibeor, quia itidem *in secundo gradu lineae inaequalis* affinitate mihi juncta. *2. Ex regula secunda itidem superius demonstrata, quod prohibitiones sint reciprocae*, ac proinde quam feminam prohibeor ducere, ea etiam prohibetur mihi nubere. Sic ergo colligimus: Si uxorem *patrui* non possum ducere, utique etiam ea, quae ex *leviro*, id est mariti fratre, susceptum me agnoscit, non potest mihi nubere, propinquorum enim nomina sunt relativa, nec alterum sine altero intelligitur, unde utrique parti tales nuptias contrahenti poena infligitur, Levit. 20, v. 20. Ulterius, si non potest mihi nubere ea, quae ex mariti fratre me susceptum agnoscit, utique nec ego possum ducere eam, quam ex uxoris sorore sive glore natam agnosco. Sed prius ex prohibitione de non ducenda patrui uxore evidenter deducitur, ergo etiam posterius. *3. Ex regula 15. quod cognationis ratio sit eadem sive ex paterna sive ex materna linea descendat*. Quod ergo de patruo et ejus uxore statuitur, idem etiam de matertera et ejus marito statutum intelligitur, quae enim in hac prohibitionis materia ad patrem, eadem etiam ad matrem, et quae ad agnatos, eadem etiam ad cognatos pertinent. Proinde ut prohibitum mihi est uxorem patrui ducere, ita quoque uxorem avunculi ducere prohibeor, unde Latinus interpres Levit. 20, v. 20. patruo disertis verbis eum conjungit. Ulterius, cum in prohibitionibus illis divinis non *attendatur discrimen inter sexum masculinum et femininum*, sed in quo gradu feminae prohibentur masculis propter carnis propinquitatem, in eodem gradu masculi prohibentur feminis propter eandem carnis XV.
propinquitatem, ut demonstratum est reg. 1. ergo ut masculus prohibetur ducere uxorem patrui, sic femina prohibetur nubere filio ex leviro, id est mariti fratre edito, et vicissim ut masculus prohibetur ducere uxorem avunculi, sic femina prohibetur nubere materterae suae marito. Quod fratris filio non licet in uxorem patrui, id sororis filiae non licet in maritum materterae, qui est ille ipse gradus, de quo quaeritur. *4. Ex regula 13. itidem superius demonstrata. Qui gradus prohibitus est in consanguinitate, idem etiam prohibitus in affinitate*, primi scilicet generis et proprie sic dicta. At prohibitus est *secundus gradus lineae inaequalis* in consanguinitate, nec licet mihi ducere sororis filiam, ut colligitur ex eo, quod amita ac matertera mihi

nubere prohibentur Lev. 18, v. 12. et 13. quo etiam quidam referunt prohibitionem repetitam *de non ducenda sorore*, id est sororis filia v. 11. ut monuimus superius. Ergo prohibitus etiam est secundus gradus lineae inaequalis in affinitate, ac proinde etiam non possum ducere gloris sive uxoris meae defunctae sororis filiam. Maritus et uxor sunt una caro, ergo maritus a consanguineis uxoris proximis et uxor a consanguineis mariti proximis abstinere debet, quo spectat, quod in lege de non ducenda uxore patrui rationis loco additur, *est enim amita tua*. Lutherus ſie iſt deine Waſe, hoc est quia cum patruo tuo facta est una caro, ideo est tibi loco amitae, proinde ut a conjugio amitae abstinere debes, ita quoque ab uxore patrui tui. Quodsi masculo abstinendum est ab amita et uxore patrui, quae est ipsi loco amitae, utique etiam feminae abstinendum ab avunculo et marito materterae, qui est loco avunculi. An jure civili tales nuptiae sint prohibitae, colligi potest ex iis, quae dicta sunt superius §. 327. Atque hanc sententiam magno consensu approbant non solum theologi, Chemnicius de conjug. cap. 3. reg. 10. Chytraeus in Levit. fol. 411. Harbartus de conjug. th. 113. Hafenrefferus in locis pag. 634. Beza de rep. p. 82. Junius in cap. 18. Levit. Bidenbachius de caus. matrim. p. 50. Major in disp. de nupt. prohibit. sed etiam jurisconsulti, Beustius de matr. pag. 230. Alber. Gentilis lib. 5. cap. 10. p. 549. Bruckmannus part. 2. consil. 11. Cypraeus de matr. p. 689. Schneidewinus in institut. Cumque nobili cuidam in Franconia C. A. W. anno 1616. die 19. Aprilis eandem sententiam hisce fundamentis in prolixo quodam scripto confirmarem, approbatum illud fuit a Frommanno cancellario Coburgensi et Andrea Gerhardo scabinatus ibidem ordinario fratre meo germano et subscriptionibus eorum confirmatum. Hesshusius in confutatione censurae illius Hoffmannianae, cujus in proxime praecedente quaestione facta est mentio, refert, quendam Zasevitzium in archiepiscopatu Magdeburgensi gloris suae filiam matrimonio sibi copulasse, cumque ministri ecclesiae Halensis illud non tantum improbarent, sed etiam ad usum eucharistiae eum admittere recusarent, priusquam ab illicita illa commixtione abstineret, in celebrem quandam academiam profectus responsum impetravit, conjugium hoc non esse dissolvendum. Superintendente autem Halensi ejusdemque in ministerio symmystis nihilominus in sententia sua persistentibus, conjugium hoc illicitum esse, Lipsiam cogitans, ut assensum consistorii et scabinatus impetraret, e curru delapsus cervicem fregit et hac ratione quaestioni finem imposuit.

352. Non est quod objiciatur, *disparem esse rationem inter uxorem patrui et gloris filiam. Illam enim esse in linea adscendente et proinde loco matris, hanc vero in descendente et proinde loco filiae; prohiberi igitur conjugium cum uxore patrui, quia absurdum est, eam marito subesse, quae est*
41. *ipsi loco matris, non autem prohiberi conjugium cum gloris sive γυναικαδέλφης filia, quia tam absurdum non est, eam marito subesse, quae est ipsi loco filiae.* Respondemus: 1. ex hac ratiocinatione colligi posset, etiam in consanguinitate prohibitum quidem esse, ne mater nubat filio, sed interim prohibitum non esse, ne pater ducat filiam. Item prohibitum quidem esse, ne quis ducat amitam sive patris sororem, interim prohibitum non esse, ne quis ducat fratris sui filiam, cum et filia, et fratris filia sint in linea descendente. Sed consequens hoc absurdum, ut patet ex superioribus. 2. In prohibitionibus his respectus habetur ad carnis propinquitatem, quae cum in gradibus aequidistantibus sit eadem, ideo etiam prohibitio ejusdem vigoris ac ponderis est censenda. 3. Ut ergo ad Bellarminianam ratiocinationem, qua evincere voluit, non esse jure divino prohibitum, ne quis fratris sui filiam ducat, quamvis prohibitum sit amitam ducere, superius respondimus, ex eo quod majore cum indecentia et irreverentia conjunctum sit conjugium nepotis ex fratre cum amita, nequaquam inferendum esse, quod nulla plane cum indecentia ac irreverentia conjunctum sit conjugium patrui cum fratris filia; ita quoque ad propositum argumentum eodem modo responderi potest. 4. Quinimo ut non possum ducere amitam vel uxorem patrui, quia utraque est mihi loco matris, a proinde non convenit, ut e gradu superiore, quem per naturam obtinet, quasi detrudatur et aequali conjugii vinculo mihi copuletur; sic non possum ducere fratris filiam vel gloris γυναικαδέλφης filiam, quia utraque est mihi loco filiae ac proinde itidem non convenit, ut e gradu inferiore, quem per naturam obtinet, evehatur et aequali conjugii vinculo mihi consocietur. Breviter, *secundus gradus lineae inaequalis* in consanguinitate et affinitate semper est prohibitus, sive femina sit in superiore, sive inferiore gradu constituta, id enim cum sit mere accidentarium, ipsam propinquitatis essentiam non mutat.

353. Quaeritur 3. *An privignus vitrici sui viduam post germanae matris obitum ab ipso in tori societatem adscitam ducere possit*, et vicissim, *an privigna novercae suae alteri marito viduo sociari possit.* Casus sic figurari potest. *Titius* ducit *Semproniam*, ex qua suscipit filium Maevium. Titio defuncto *Sempronia* nubit *Cajo*, qui hac ratione fit Maevii vitricus. Defuncta *Sempronia*, Maevii matre, *Cajus* ipsius vitricus ad secunda vota transiens conjugem ducit *Annam*, quae ex praematuro Caji obitu in viduitatis statum conjicitur, ejus conjugium expetit Maevius, quaeritur, an illi sit licitum? 3. An privignus vitrici sui viduam ducere possit.

Schema est tale

con. 1. con. 2. con. 3.

Titius, *Sempronia*, *Cajus* *Anna*

filius

Maevius *de horum conjugio quaeritur*

Quidam affirmant ex eo fundamento, quod in secundo et tertio affinitatis genere hodiernis legibus

non sit prohibitio a conjugio excludens, in quam sententiam a consistorio quodam pronuntiatum esse refert Cypraeus p. 692. Eodem modo a collegio quodam pronuntiatum esse 14. Jun. anno 1599. ex autographo sententiae vidi. Quidam non legis quidem alicujus prohibentis auctoritate, interim tamen publica *honestate* tales nuptias prohiberi volunt. Beustius de spons. c. 53. p. 240. non nisi *magistratus dispensatione* ejusmodi nuptias concedendas existimat. Cypraeus p. 694. eas improbandas censet, si res adhuc sit integra, sin sponsa concubitu deturpata *consecratione domi facta delinquentes ecclesiasticae satisfactionis et poenitentiae publicae*
XV. 342. *damnandos judicat.* Chytraeus in Lev. pag. 412. Simon Pauli in loc. de conjug. Zehnerus de grad. p. 120. Major collega noster honorandus in disp. de nupt. cap. 13. q. 2. penitus eas improbant; unde regulae illi, quod in secundo et tertio affinitatis genere non detur prohibitio impediens matrimonium, addunt hanc limitationem, *nisi scilicet personae in linea recta adscendentium ac descendentium locum compleant.* Argumentis haec sententia probari potest ejusmodi 1. *ex lege naturae.* Jus naturae docet, non esse matrimonii ineundi potestatem, ubi est proxima carnis propinquitas. At inter privignum et novercam, inter privignam et vitricum est ratione affinitatis proxima propinquitas, continuata enim a noverca vel vitrico per subsequens matrimonium copula, continuata simul fuit materna novercae ac paterna vitrici propinquitas. Ergo 2. *ex lege divina*, in qua prohibitum, ne privignus ducat novercam, nec privigna nubat vitrico, Lev. 18, v. 8. Anna est noverca Maevii, siquidem est una caro cum Cajo, qui cum germana Maevii matre Sempronia itidem fuit una caro. Ergo. 3. *A pari.* A cujus viri nuptiis abstinendum est meae sorori, ab ejusdem viri uxore etiam mihi abstinendum, ratio est, quia frater et soror sunt in aequali gradu, ac vir et uxor sunt una caro. Atqui si Maevius haberet sororem Maeviam, illa non posset nubere Cajo vitrico. Ergo nec Maevius potest ducere Annam, Caji viduam, suam novercam. 4. *Ab absurdo.* Unus idemque masculus non potest ducere matrem et ipsius filiam Lev. 18, v. 17. sive sit filia uterina, sive privigna filiae loco constituta, alias unius ejusdemque viri relictam viduam et germanam filiam duceret. Ergo etiam una eademque femina non potest nubere patri et ejus filio, sive sit germanus filius, sive privignus filii loco constitutus, alias unius ejusdemque feminae maritum et germanum filium duceret. Sed si Maevius duceret Annam, tunc Anna nuberet ejusdem feminae, Semproniae scilicet, marito Cajo et germano filio Maevio, vel quod idem est, nuberet patri Cajo et filio privigno Maevio. 5. *Ab auctoritate veterum canonum.* In canonibus vetustioribus ante concilii Lateranensis decretum editis, in *secundo genere* affinitatis prohibitio extensa fuit usque ad *gradum quartum*, in *tertio affinitatis genere* usque *ad gradum secundum*, ut superius admonuimus. Atque hae rationes probant, tale matrimonium, si res adhuc est integra, non esse concedendum, sed cum canones de prohibitione secundi et tertii generis affinitatis sint aboliti, cumque in adductis rationibus non omnino nihil desiderari possit, si scrupulosius examinentur, ideo an matrimonium ejusmodi contractum et consummatum dissolvendum sit, non immerito dubitaverim.

354. Huic quaestioni cognata est, 4. *An vitricus viduam defuncti sui privigni ducere possit*, vel qui idem gradus est, *an noverca viduo defunctae suae privignae nubere possit?* Beustius cap. 53. *per dispensationem magistratus* tales nuptias concedi posse existimat, cum sit affinitas secundi generis, sed Mentzerus de conjug. p. 82. rectius statuit, easdem esse improbandas, quod probatur 1. *a personarum contrahentium conditione.* Inter eas personas, quae sunt sibi invicem loco parentum ac filiorum, nuptiae sunt prohibitae. At vitricus viduae privigni est instar patris, quia vidua illa cum privigno ex uxore vitrici nato et sic filii loco constituto facta est una caro; item noverca defunctae privignae viduo est instar matris, quia cum privigna ex priore marito genita et sic filiae loco constituta factus est una caro. 2. *A liberorum ex tali matrimonio susceptorum cognatione.* Quarum personarum liberi non possunt conjungi, illae ipsae quoque conjungi nequeunt. At liberi vitrici, quos genuit ex privigni matre, non possunt conjungi liberis istius viduae, quos ex privigno suscepit. Item liberi novercae, quos suscepit ex privignae patre, non possunt conjungi cum liberis illius vidui, quos ex privigna genuit. Ergo vitricus et vidua privigni, noverca et viduus privignae conjungi nequeunt. 3. *A paritatis ratione.* Privignus non potest ducere vitrici sui viduam ac privigna non potest nubere novercae suae marito, ut in praecedente quaestione dictum. Ergo etiam vitricus non potest ducere viduam privigni, ac noverca non potest nubere privignae suae marito. Ratio est, quia in linea adscendente et descendente est aequalis prohibitio, nec in prohibitionibus discrimen sexus attenditur. 4. *Ex legis civilis dispositione.* l. Non facile 4. §. Hos itaque 7. ff. de rit. nupt.: *Qui affinitatis causa parentum liberorumque loco habentur, eos matrimonio copulari nefas est.* l. uxorem 15. ff. de rit. nupt.: *Uxorem quondam privigni conjungi matrimonio vitrici non oportet, nec in matrimonium convenire novercam ejus, qui privignae maritus fuit.* 5. Ex *cognationis turbatione.* Si enim superessent liberi ex priore matrimonio vitrici, illis vidua esset loco sororis propter matrimonium cum privigno defuncto, cum quo fuit una caro et loco matris propter novum matrimonium cum vitrico, si liberi superessent ex priore matrimonio viduae, illis vitricus esset loco avi propter matrimonium cum privigni matre et loco parentibus propter novum matrimonium cum privigni vidua.

355. Quaeritur 5. *An duorum fratrum vel duarum sororum vel fratris et sororis liberi conjungi possint?* De hisce tribus cognationis speciebus est

idem omnino judicium, cum omnes in *secundo aequalis lineae gradu* consanguinitate sint conjuncti. Jure *divino et civili* tales conjunctiones sunt licitae, ut patet ex superioribus, jure autem *canonico* et *Saxonico* sunt prohibitae, ex quo consequens est, 1. magistratum in hoc gradu posse dispensare, cum prohibitio positiva duntaxat lege nitatur, interim tamen cum hic gradus sit *secundo lineae inaequalis gradui* divinitus prohibito proximus, ideo parce et non nisi gravissimis causis urgentibus in eo dispensetur. 2. Non posse nec debere illegitima pronuntiari matrimonia regum ac principum in hoc gradu contracta, cum ipsi sint legibus illis positivis superiores. Sic Maximilianus patrui sui Caroli V. filiam, hoc est patruelem suam, in uxorem duxit. Exempla e sacris literis adducta sunt superius. Hemmingius de conjug. p. 107: *Judico, recte discerni inter illustres personas, praesertim eas, penes quas est rerum summa, et alias. Est enim plane indignum communibus legibus principes constringere, ut nullis in rebus eis quidquam, quod tamen fieri possit sine offensione Dei et injuria subditorum, concedatur, nisi quod infimis cerdonibus et bajulis ex lege communi conceditur, cum tamen multis privatis propter singularia in rempublicam et ecclesiam merita juste concedantur privilegia etc. Inter illustres igitur personas nuptiae concedi juste possunt in omnibus gradibus divinitus non prohibitis, potissimum cum inde bonum publicum speretur. Nam si idem finis monstrari poterit concessionis nuptiarum in illustribus personis, qui est prohibitionis in aliis, poterit et concessio, et prohibitio simul stare sine ulla legis communis injuria. Nam ut concessio non pugnans cum verbo Dei vergit saepe in publicum bonum in illustribus personis, ita prohibitio humana in aliis ad bonum publicum refertur.*

An duus cere ssit V. 344. duam tris functae oris.

356. Quaeritur 6. *An viduus ducere possit viduam γυναικαδέλφου fratris defunctae uxoris et vicissim an vidua nubere possit viduo ἀνδραδέλφης sororis defuncti sui mariti?*

Schema esto ejusmodi.

conjuges — sor. et frat. — conjuges

Petrucius, Clara — Titius Sempronia

Quaeritur, an Petrucius defuncta uxore Clara et uxoris fratre Titio relictam Titii viduam Semproniam ducere possit. Affirmant plurimi, cum ea sit affinitas secundi duntaxat generis, quae matrimonium non impedit. Negativam rectius amplectuntur Mentzerus de conjug. p. 80. Major disp. de nupt. cap. 13. q. 3. ex jurisconsultis Alber. Gentilis lib. 5. cap. 19. p. 579. *Non sunt*, inquit, *licitae nuptiae cum ea, quae socrus fuit uxoris meae, non cum uxore ejus, qui meam sororem habuit uxorem, non cum ea, quae soror sit ejus, cujus ego uxorem antea habui, non licet ducere uxores duorum fratrum, non licet nubere viris duarum sororum etc. Et putem ego, stare etiamnum prohibitionem illam de non ducenda uxore fratris uxoris suae, quae in decretis prostat.* Argumenta potiora haec sunt 1. *ex regula superius proposita*: *Si remotior gradus prohibetur, multo magis propinquior intelligitur prohibitus.* Si filiam non licet ducere, multo minus matrem. Ad viduus non potest ducere filiam fratris vel sororis defunctae suae uxoris, ut probatum fuit quaest. 2. Ergo multo minus ducere poterit filiae illius matrem, hoc est viduam fratris defunctae uxoris. *2. Ex liberorum propinquitate proxima.* Quarum personarum liberi non possunt invicem conjungi, illae ipsae etiam matrimonio conjungi nequeunt; ratio est, quia liberorum propinquitas ex parentum propinquitate descendit. At liberi illius vidui, qui viduam γυναικαδέλφου ambit, non possunt ducere illius viduae liberos, quippe cum sint in secundo gradu consanguinitatis invicem juncti, qui gradus licet in divino et civili jure prohibitus non sit, tamen in canonico et provinciali jure prohibitus est. Ergo nec viduus viduam γυναικαδέλφου ducere poterit. *An non insolens videri queat*, scribit Mentzerus, *eas personas, quarum liberi contrahere inter se matrimonium non possunt, nuptias inter se velle conciliare? 3. Ex appellationum confusione et cognationis turbatione.* Si qui ex primo matrimonio utrinque suscepti sunt liberi, sunt inter se amitini; subsequentis conjugii pignora fiunt suis amitinis ac consobrinis fratres partim ὁμοπάτριοι, partim ὁμομήτριοι. Pater per novum illud matrimonium fit illis vitricus, quibus jam ante erat loco parentis, amitae scilicet maritus, et vicissim mater per subsequens illud matrimonium fit illis noverca, quibus jam ante erat loco matris, avunculi scilicet uxor. *4. Ex peculiari hujus affinitatis natura. Etsi proprie loquendo*, ait Mentzerus, *uxor fratris meae uxoris mihi non sit affinis in primo genere, tamen existimo, eam affinitatem accedere quam proxime ad naturam illius propter unitatem illam carnis. Et nescio, quid singularis propinquitatis esse videtur in hac affinitate, quod in aliis secundi et tertii generis exemplis excepto eo*, de quo in q. proxima 4. *non facile reperitur.* Apparet hoc ex pressiore hujus affinitatis consideratione. Exempli gratia ut in proposito schemate persistamus: Petrucius cum Clara per conjugium factus est una caro, Titius Clarae frater cum Sempronia itidem per conjugium factus est una caro. Quare cum Clara Titio sororia propinquitate sit conjuncta, Titii uxor per affinitatem quasi illius soror est facta. Quae fratri uxoris meae nupsit, in unum corpus cum eo coaluit, ac proinde non quidem consanguinitate, sed tamen affinitate facta est uxori meae soror, ut loquitur Beza p. 70. at a sorore uxoris meae mihi abstinendum, sive consanguinitate, sive affinitate sit soror. Ergo etiam XV. 345.
Petrucio ab ea, quae affinitate defunctae uxori Clarae soror facta est, abstinendum. Qua propinquitate Titius uxoris frater attingit Petrucium, eadem Petrucii uxor Clara uxorem Titii Semproniam attingit. Atqui Titius uxoris frater attingit Petrucium affinitate tali, quae in linea collaterali est proxima. Ergo

etiam Titii uxor Sempronia Petrucium tali affinitate attingit, quae in linea collaterali est proxima; qua cum nulla propior sit, eadem non impediri matrimonium est admodum improbabile. *5. Ab honestatis exigentia.* Si enim ullibi, certe in talibus nuptiis locum habere debet illud Modestini l. semper ff. de rit. nupt. *in contrahendis nuptiis non solum quid liceat, sed etiam quid deceat et honestum sit, spectandum esse.* Recte proinde monet Beustius de matrim. cap. 55. p. 241. *judicem debere ejusmodi personas matrimonium inituras, si adhuc res sit integra, nec dum facta efficax promissio, aut celebrata sponsalia, graviter admonere, ut a tali matrimonio abstineant propter scandalum, et ne detur imperitis occasio committendi incestum.* An vero tales conjunctiones per benedictionem ecclesiasticam et conjugalem copulam jamdum consummatae tanquam incestae dissolvi debeant, altioris est indaginis.

7. An privignus et privigna matrimonio jungi possint.

357. Quaeritur 7. *An privignus, hoc est mariti filius ex alia uxore, et privigna, hoc est uxoris filia ex alio marito, vel quod idem est, an privigna, hoc est mariti filia ex alia uxore, et privignus, hoc est uxoris filius ex alio marito, possint conjungi,* Ob zusammengebrachte Kinder einander heirathen dürfen? Jure *civili, canonico* et *provinciali* illud licitum esse dubitari nequit. Juris civilis expressa adest constitutio §. Mariti 9. Inst. de nupt.: *Mariti filius ex alia uxore et uxoris filia ex alio marito vel contra matrimonium recte contrahunt, licet habeant fratrem sororemve ex matrimonio postea contracto natos.* l. Generali 34. §. 2. ff. de rit. nupt.: *Inter privignos contrahi nuptiae possunt, etsi fratrem communem ex novo apparentium matrimonio susceptum habeant.* Jure canonico hodierno et provinciali Saxonico easdem nuptias licitas esse facile apparet ex eo, quod in secundo et tertio affinitatis genere nulla sit prohibitio matrimonium impediens. c. Quod super his. de consang. et affinit.: *Inter consanguineos uxoris et viri, ex eorundem scilicet viri et uxoris conjugio, nulla prorsus affinitas est contracta, propter quam inter eos matrimonium debeat impediri,* unde etiam in nostris consistoriis talia conjugia permittuntur, Wesenbecius in instit. de nupt. Schneidewinus ibid. tit. de arb. affin. num. 9. Cypraeus de matrim. cap. 6. §. 2. num. 3. pag. 692. Id vero neutiquam fieri deberet, si verum esset, quod Anton. Matthaeus jurisconsultus in disput. de fundam. quibusd. juris aliter jaciendis disp. 12. th. 18. *se primum hoc observasse* asserit, *quod tales nuptiae prohibitae sint jure divino* Levit. 18, v. 11. ac provocat ad versiones *Tremellii, Junii et Piscatoris.* Quamvis vero re adhuc integra ejusmodi nuptias non magnopere suadendas statuimus atque idem de illis feramus judicium, quod in quaestione proxime sequente de similibus affinitatis propinquitatibus dicetur, tamen *jure divino expresso* easdem prohibitas ac proinde incestas esse nondum induci possumus, ut credamus. Verba textus, ad quae Matthaeus provocat, sic habent: *Nuditatem filiae uxoris patris tui* מוֹלֶדֶת אָבִיךָ, *cognationis patris tui, soror tua ipsa est, non revelabis nuditatem ejus.* Junius et Tremellius reddiderunt: *Nuditatem filiae natae ex noverca tua cognata patris tui, soror tua est, hujus ne retegito nuditatem.* Piscator in schol. monet, *vocabulum natae in versione Tremellii non recte scribi ut supplementum, cum nulla hic sit ellipsis,* XV. 3 *sed tantum sensus paulo diversis verbis reddatur.* et quod Tremellius vertit *cognata patris tui*, id rectius verti *cognatae patris tui*, ut sit sensus, *quae patri tuo cognata reddita est per conjugium matris suae.* Hebraeum מוֹלֶדֶת Pagninus ad sensum reddidit *quae genita est a patre tuo*, Bened. Arias *natae patris tui*, quo modo etiam accipitur v. 9. *genita domi, genita foris.* Videntur illi pro מוֹלֶדֶת, quod est benoni particip. praesens fem. activ. in hiphil remotis punctis legisse מוּלֶּדֶת, quod est passiv. ejusdem conjug. Hanc versionem si sequamur, in fumum abit nova illa observatio, quia privigna patris mei non est *genita a patre meo* ac proinde ab ejus matrimonio non prohibeor hac lege. Potest autem eadem vox מוֹלֶדֶת accipi nominaliter pro *cognatione, nativitate*, quo modo accipitur Genes. 48, v. 6. et hoc sensu accipiunt Tremellius et Piscator, unde Hebr. proprie sic reddendum censent, quae est *cognatio* sive *cognata patris tui.* Sed si vel maxime hanc versionem acceptemus, nondum tamen evictum erit, privignum a privignae conjugio hac lege prohiberi, quia מוֹלֶדֶת significat talem cognationem, quae ex generatione descendit, cum descendat a rad. יָלַד *genuit.* Ergo in hac lege non agitur de privigno *ex alia uxore suscepto*, sed de filio ex hoc ipso matrimonio genito, is prohibetur ducere *filiam matris suae*, quam scilicet ex alio marito susceptam paternae domo secum intulit, ac prohibitionis ratio additur, quod *sit cognatio* sive *cognata patris*, hoc est per conjugium matris facta est ejusdem cognata proxima et in filiae locum successit, unde porro additur, *soror tua est*, scilicet ὁμομήτριος, licet non ὁμοπάτριος nec germana. At, inquis, *tale conjugium jam ante prohibitum erit.* v. 9. *nuditatem sororis tuae filiae patris tui vel filiae matris tuae, genitae domi vel genitae foris non revelabis nuditatem earum. Ergo non est verisimile, in angusta illa legum brevitate eandem prohibitionem repeti.* Respondemus: Si quis expressioris declarationis causa ob frequentiam talium nuptiarum inter Aegyptios et Cananaeos repetitionem factam esse concedere nolit, dicemus, sororis ὁμομητρίας καὶ ὁμοπατρίας v. 9. sororis autem germanae αὐτοκασιγνήτης conjugium v. 11. prohiberi, id quod optime congruit cum propria vocis מוֹלֶדֶת significatione, vel per sororem versu 11. intelligi sororis ἑτεροθαλοῦς filiam, ut monuimus superius §. 266.

8. An pater et filius duas sorores possint ducere.

358. Quaeritur 8. *An 1. pater et filius duas sorores ducere, et vicissim, duae sorores patri et filio nubere; 2. an mater et filia duobus fratribus nubere, et vicissim, duo fratres matrem et filiam ducere; 3. an pater et filius matrem et filiam ducere, et vicissim mater et filia patri et filio nubere;*

4. an pater et filia sororem et fratrem, et vicissim, soror et frater patrem et filiam matrimonio sibi jungere; 5. an mater et filius fratrem et sororem, ac vicissim, frater et soror matrem et filium sibi sociare; 6. an duo fratres duas sorores ducere, et vicissim, duae sorores duobus fratribus nubere; 7. an frater et soror sororem et fratrem diversae cognationis sibi jungere queant? Nulla quidem hic exstat juris vel *divini*, vel *humani* prohibitio, sed plena ac plana ubique concessio, d. c. Quod super extr. de consang. et affin. interim ad tales nuptias multiplicato jam genere humano non est temere ac cito properandum, praesertim si ordo cognationis ac naturae turbetur ac invertatur, utpote si pater ducat filiam et filius ducat matrem, si mater nubat filio et filia nubat patri (tunc enim filia matri fit socrus et mater filiae nurus); si pater ducat sororem
v. 347. natu juniorem et filius ducat sororem natu majorem, si mater nubat fratri juniori et filia nubat fratri natu majori etc. *1. Ob scandali evitationem.* Per talia connubia infirmioribus ac rudioribus facili negotio scandalum exhibetur, cum enim non percipiant nec perspiciant rationem, propter quam in primo affinitatis genere usque ad tertium lineae inaequalis gradum prohibitio extendatur, in secundo autem affinitatis genere nulla prohibitio locum habeat, inde facile turbantur, quin et incestarum nuptiarum occasionem ex eo arripiunt, hic ergo locum habere debet illud apostoli 1. Thess. 5, v. 22. *ab omni specie mali abstinete*, item apostolicae admonitiones de scandalo in rebus alioquin etiam licitis vitando Rom. 14, v. 19. 1. Cor. 8, v. 7. *2. Ob honestatis considerationem.* Aurea et perpetua memoria dignissima est Modestini regula l. semper ff. de rit. nupt.: *Semper in conjunctionibus non solum quid liceat considerandum est, sed et quid honestum sit. Τὰ εὐσχήμα* ut in relinquis vitae actionibus, ita quoque in conjugio contrahendo cogitanda et sectanda esse, apostoli praeceptum est Philip. 4, v. 8. *3. Ob vitandam cognationis confusionem.* Qui enim sibi sunt consanguinei, ut pater et filius, mater et filia, frater et soror, ambo fratres et sorores ambae, per novum illud matrimonium fiunt sibi invicem affines. Si pater et filius ducunt sorores duas, pater fit filio affinis et sororius, ac vicissim filius fit patri affinis et sororius, soror una, quae patri nupsit, fit sororis socrus et sororii noverca, altera quae in filii thalamum deducta eundem habet socerum et sororium, eandem sororem et socrum, filius novercae suae est affinis, privignus, gener, sororius. Sic ergo confusio fit *πατριότητος, ἀδελφότητος καὶ υἱότητος*, quin et ipsarum linearum, quia pater et filius in linea recta constituti ducendo sorores duas in linea collaterali constitutas ex linea recta in obliquam transferuntur. Ang. Matthaeaccius lib. 2. de via jur. n. 18. ex Speculatore talem adducit casum: *Ubi filius ducit matrem alienam et mater filii nubit illiusmet ductae sui filii uxoris filio, ubi filii fratres filiorum suorum et filii fratres maritorum suorum, uterque patruus et nepos alterius, ubi mater recte dicit: Hic est filius filii mei et frater mariti mei.* Talibus nuptiis honestatis rationem obsistere ostendit Anton. Conti lib. 1. subsec. lect. 5. n. 3. cum eadem persona duas contrarias relationes et necessitudines sustineat, quibus parentum et filiorum officia commisceantur. *4. Ob δυστυχίας consecutionem.* Experientiae enim testimonio multiplici constat, istiusmodi matrimonia raro fuisse felicia, sed eadem consecuta esse vel sterilitatem, vel orbitatem, vel praematurum alterutrius conjugis obitum, vel sobolem degenerem, vel continuos alterutrius morbos, vel rei familiaris angustiam, vel alia mala et incommoda. Quamvis vero adversitates etiam aliorum conjugiorum sint assiduae comites 1. Cor. 7, v. 28. neque ex eventu ferendum sit perpetuo judicium, tamen consideratio talium exemplorum non potest non animum pium et prudentem commovere. *5. Ob affinitatis conditionem.* Inter affines non est tanta animorum conjunctio, quanta inter consanguineos, unde Germanorum proverbio jactatur, affinibus nunquam melius inter se convenire, quam si locorum intervallo disjuncti raro conveniant; quando igitur consanguinei per novum matrimonium inter se affines fiunt, mutuus amor ex consanguinitate originem trahens potius diminuitur, quam augetur, ac reverentiae, quam filius patri debet, per matrimonium duarum sororum utrinque ductarum non omnino nihil decedit. *6. Ob liberorum ex talibus matrimoniis natorum cognationem.* Liberi qui ex matrimonio patris et filii cum duabus sororibus nascuntur, eum sortiuntur avum, quem ipsorum consobrini habent patrem, eandem habent materteram et pronovercam, eundem avum paternum XV. 348.
et materterae maritum. Iidem conjungi invicem possunt, quia sunt consobrini in secundo gradu aequalis lineae propter maternam cognationem constituti, qui gradus divino jure non est prohibitus, et non possunt conjungi, quia filia ex conjugio patris cum una sorore inito genita est filio ex conjugio filii cum altera sorore contracto amita et sic in secundo lineae inaequalis gradu propter paternam cognationem eidem conjuncta, qui gradus divino jure prohibitus est. *7. Ob necessitatis defectum.* Cum hodie genus humanum longe lateque propagatum ac multiplicatum sit, nulla omnino necessitas consanguineos urget, ut in iisdem familiis uxores quaerant, sed magna ubique suppetit feminarum copia, ex quibus sponsam sibi deligere et hac ratione amicitias, affinitates et cognationes latius spargere possunt. *8. Ob causae nuptias ejusmodi conciliantis statum.* Plerumque enim *πλεονεξία* et hereditatis cum proximis consanguineis et affinibus dividendae cupiditas est talium nuptiarum conciliatrix, siquidem contrahentes utplurimum in eligendo tali matrimonio non pietatem, non virtutem, non timorem Dei, sed divitias respiciunt, ne scilicet eae latius distrahantur et ad alias familias deveniant, sed in una tantum familia nulla ex parte imminutae persistant. Quando igitur res adhuc integra est, hoc est si nondum efficax promissio vel desponsatio intercessit, necdum arctissimo amoris vinculo ejusmodi personarum

animi conglutinati sunt, placide et comiter a proposito nupturientes sunt abducendi; sin vero admonitione ista posthabita in sententia sua firmiter persistant, legis quodam rigore prohiberi nequeunt, multo minus talia matrimonia consummata disjungi vel pro illegitimis et illicitis censeri debent.

An ex nudis sponsalibus oriatur affinitas matrimonium impediens.

359. Atque haec *de propinquitate naturali et matrimoniali*, hoc est *de consanguinitate et affinitate*, dicta sint, cui tractationi antequam finem imponamus, coronidis loco quaestio explicanda est, *an etiam ex nudis sponsalibus oriatur affinitas matrimonium impediens?* Canonistae et Pontificii affirmant, unde impedimentum aliquod nuptias contrahendas impediens et contractas dissolvens ex sponsalibus oriri statuunt, quod vocant *justitiam publicae honestatis*. Publica illa honestas est *inchoata quaedam affinitas*, sicut *sponsalia matrimonium inchoatum* dici possunt. Bellarminus de matrim. cap. 30. §. 4. Ut ergo perfecta affinitas impedimentum est dirimens matrimonium in omnibus gradibus, ita justum ipsi videtur, *ut publica honestas matrimonium in aliquo solum gradu dirimat*. Sed discedit hac in parte Bellarminus a canonistis, qui non in aliquo solum gradu publicam honestatem dirimere matrimonium statuunt, sed in genere pronuntiant, *consanguineos sponsi cum sponsa per mortem sponsi vel alio modo rescissis sponsalibus contrahere non posse, et vice versa*, id quod congruit cum manifestis juris canonici textibus c. Juvenis extr. de spons. et matrim.: *Propter honestatem ecclesiae, quia conjunx fuisse dicitur illius juvenis, qui puellam nondum septennem eam duxerat, mandamus, quatenus consobrinam illius puellae, quam postmodum duxit, ab eodem dividas.* c. ad audientiam eod.: *Sponsam fratris frater habere non potest.* c. Sponsam eod.: *Sponsam alterius, maxime si est nubili aetati proxima, nullus consanguineorum aliquo modo sibi potest matrimonio copulare.* c. Accessit extr. de despons. impub.: *Inhonestum videtur, ut matrem habeat, cujus filia fuit sibi desponsata.* c. Continebatur eod.: *Si puella intra nubiles annos alicui desponsata fuerit, non licet alicui de consanguinitate ipsius, cui desponsata fuerit, eam in uxorem ducere, nec fas est eidem sponso de*
XV. 340 *consanguinitate sponsae sibi aliquam copulare.* Ergo juxta veterem juris canonici dispositionem publica honestas impediebat matrimonium usque ad illos gradus, ad quos ipsa perfecta affinitas pertingit, hoc est usque ad *gradum quartum*. c. Non debet 8. extr. de cons. et affinit. Panormitanus ad c. Sponsam extr. de spons. atque hoc impedimentum proveniebat, etiamsi sponsalia nulla fuissent, modo *consensus praestitus fuisset*, hoc est proveniebat illud impedimentum non solum ex sponsalibus legitime contractis, verum etiam si quae ob causam consanguinitatis, affinitatis, religionis, professionis vel similem sponsalia perperam essent contracta, dummodo non sint nulla ex defectu consensus, ut patet ex constitutione Bonifacii VIII. in c. unic. de sponsalib. in 6. quod et Alexander III. in sponsalibus inter consanguineos contractis antea constituerat, d. c. ad audientiam extr. de sponsalib.

360. Atque isthaec veterum canonum est decisio, sed seculo proxime elapso concilium Tridentinum sess. 24. cap. 3. in decret. de reform. matrim. impedimentum illud duplici ratione imminuit ac circumscripsit. Ubi enim sponsalia quacunque ratione valida non sunt, prorsus illud tollit; ubi autem valida fuerint, primum gradum non excedere mandat, quoniam in ulterioribus gradibus absque dispendio hujusmodi prohibitio observari nequeat. Atque hanc Tridentini concilii sanctionem Bellarminus sequitur, quando *publicam honestatem in aliquo saltem gradu, puta primo, matrimonium dirimere statuit.* Notat autem Canisius in institut. juris canon. lib. 2. tit. 13. moderationem illam concilii Tridentini non pertinere 1. ad sponsalia, quae *de praesenti* appellantur, sed tantum ad sponsalia *de futuro*, quae in futurum tempus matrimonii contrahendi collata sunt, quod probat ex declaratione Pii V. pontificis in extrav. ad Romanum edita anno 1567. (Navarr. in ench. c. 22. n. 55. et Thaddaeus Piso de spons. part. 2. p. 93. anno 1566. editam esse referunt); nec pertinere 2. ad sponsalia *conditionalia* ante conditionis eventum, quod probat ex constitutione Bonifacii VIII. d. c. unic. de sponsal. in 6. §. fin. *Ille vero* (inquit pontifex) *qui sponsalia cum aliqua muliere sub conditione contraxit, si postmodum ante conditionis eventum cum alia prioris consanguinea per verba contraxerit de praesenti, cum secunda remanere debebit, cum ex sponsalibus conditionalibus ante conditionem exstantem sicut consensum non habentibus et incertis nulla publicae honestatis justitia oriatur.* Thadd. Piso Soaccius d. l. addit non pertinere 3. ad sponsalia *contracta a minoribus septennio* c. ex sponsalib. de spons. in 6. nec pertinere 4. ad sponsalia *incerta*, cum in personam incertam non feratur consensus gl. in d. c. ex spons.

Justitia publicae honestatis matrimonium contractum non dirimit.

361. Quid de hoc impedimento publicae honestatis statuendum sit, sequentibus aphorismis explicabimus: *1. Justitia publicae honestatis non est impedimentum dirimens matrimonium contractum et consummatum.* Rationes hae sunt: *1. a defectu prohibitionis divinae.* Neque enim ullibi in verbo Dei matrimonium cum consanguineis sponsi vel sponsae contractum dissolvi jubetur. *2. Ab emphasi verborum* in lege divina propter affinitatem matrimonium prohibente Levit 18, v. 8: *Non revelabis nuditatem uxoris patris tui*, v. 15. *nuditatem nurus tuae non revelabis*, v. 16. *nuditatem uxoris fratris tui non revelabis etc.* גַּלֵּה עֶרְוָה *revelare nuditatem*, notat per εὐφημισμὸν conjugalem congressum, ut superius exposuimus, dum ergo nuditas ejus, quae affinitate juncta est, revelari prohibetur, *consummata* per maritalem congressum, non autem *inchoata* duntaxat per sponsalia affinitas in hac prohibitione intelligenda innuitur. Sic ergo concludimus: Ubi non est affinitas per copulam carna- XV. 35

lem consummata, ibi non habet locum divina prohibitio. At in affinitate per sponsalia duntaxat inchoata nondum facta est per copulam consummatio. Ergo in ea non habet locum divina prohibitio, et per consequens matrimonium in proximis inchoatae affinitatis gradibus contractum non est dirimendum. *3. Ex verbis generalis regulae: Nullus ad carnem carnis suae accedat ad revelandum nuditatem ejus.* Atqui sponsus et sponsa per conjugalem copulam nondum sunt facti una caro. Ergo consanguineae sponsae non sunt sponso caro carnis ejus. *4. Ex fundamento juris canonici.* c. Non est dubium 27. q. 2. (quod Gratianus et Lombardus 4. sent. dist. 26. lit. D. tribuunt Augustino, cum sit Leonis epist. 92. ad. Rust.): *Non est dubium, illam mulierem non pertinere ad matrimonium, cum qua commixtio sexus non docetur fuisse.* c. Cum societas ead.: *Non dubium est, illam mulierem non pertinere ad matrimonium, cum qua docetur non fuisse nuptiale ministerium.* Quamvis vero haec non possint absolute et simpliciter accipi, cum *consensus non concubitus faciat matrimonium*, ac copula conjugalis non ad *οὐσίαν*, sed usum matrimonii pertineat, unde Bellarminus de matr. cap. 5. §. Ubi, contendit, *Gratianum de suo negationem addidisse*, ad illud tamen recte referuntur, quod per nuda sponsalia per conjugalem copulam nondum consummata non contrahatur affinitas matrimonium contractum dirimens.

Justitia publicae honestatis matrimonium contrahendum impedit.

362. *2. Justitia publicae honestatis est matrimonium contrahendum impediens.* Rationes hae sunt 1. *ex phrasi Scripturae*, qua sponsa dicitur *uxor* Genes. 29, v. 21. Deut. 22, v. 23. Matth. 1, v. 20. Quamvis igitur ex nudis sponsalibus non oriatur affinitas absolute et simpliciter impediens matrimonium contrahendum ac contractum dissolvens, tamen propter fidem conjugalem sponsae datam sponsus proximis sponsae consanguineis, puta matri, sorori, filiae, reverentiam quandam debet, propter quam ab earum nuptiis sibi merito temperat. *2. Ex jure civili.* Honestae imperatorum leges hanc publicae honestatis justitiam confirmant. §. Si uxor. Instit. de nupt.: *Constat, nec sponsam filii nurum esse, nec patris sponsam novercam esse, rectius tamen et jure facturos eos, qui ab hujusmodi nuptiis abstinuerint.* l. adoptivus 14. §. fin. ff. de rit. nupt.: *Ejus matrem, quam sponsam habui, non posse me uxorem ducere Augustus interpretatus est, fuisse enim eam socrum.* l. Si qua mihi 12. §. 1. eod.: *Inter me et sponsam patris mei nuptiae contrahi non possunt, quanquam noverca mea non proprie dicatur.* §. 2. *Sed et per contrarium sponsa mea patri meo nubere non poterit, quamvis nurus non proprie dicatur.* l. Licet 8. C. de incest. et inut. nupt.: *Licet quidam Aegyptiorum idcirco mortuorum fratrum sibi conjuges matrimonio copulaverint, quod post illorum mortem mansisse virgines dicebantur, arbitrati scilicet, quod certis legum conditoribus placuit, cum corpore non convenerint, nuptias non videri re esse contractas, et hujusmodi connubia tunc temporis celebrata, firmata sunt; tamen praesenti lege sancimus, si quae hujusmodi nuptiae contractae fuerint, eas earumque contractores et ex his progenitos, antiquarum legum tenori subjacere, nec ad exemplum Aegyptiorum (de quibus supra dictum est) eas videri fuisse firmas vel firmandas. 3. A consensu ecclesiae Israëliticae et Graecae* Genes. 38, v. 26. Judas cum nuru sua Thamar inscius rem habuerat, sed cum intelligeret, eam esse filii sponsam ac nurum suam, ulterius eam non cognovit. Hebraei legem Mosaicam de ducenda fratris absque liberis defuncti uxore etiam ad sponsam fratris extendunt, eo quod sponsa dicatur XV. 351.
אֵשֶׁת, *uxor*, seu *vira* fratris defuncti, statuunt igitur idem juris esse in puella desponsata et tradita. In Graeca Orientali ecclesia idem observatum fuisse ex Harmenopulo colligitur. Nicetas insectatur Andronicum imperatorem, quod *Annam filiam regis Francorum Alexii imperatoris sui sponsam duxerit, id quod ἀθεμίστως* factum esse asserit. Vid. Cypraeus de spons. c. 12. §. 10.

363. *3. Justitia publicae honestatis statuitur impedimentum matrimonii contrahendi non propter Pontificiam juris canonici vel papae Romani auctoritatem, sed ut ipsum nomen innuit, propter aequitatem et honestatem.* Nam et hoc loco sequimur regulam Modestini. l. Non semper. ff. de rit. nupt.: *Semper in conjunctionibus non solum quod licet, sed et quod honestum est, spectandum.* Quando igitur quidam ex theologis negant, justitiam publicae honestatis inter impedimenta matrimonii referendam esse, ut Chytraeus in Levit p. 423. Beza de repud. pag. 63. Hemmingius de conjug. pag. 123. eo respiciunt, quod pontifex Romanus hoc impedimentum tanquam absolute necessarium, et quidem non solum ut matrimonium contrahendum impediens, sed etiam ut contractum dissolvens papali sua auctoritate ecclesiis obtrudere et conscientiis laqueos injicere parat. *Robori isti ecclesiae Pontificiae, ex cujus institutione publica honestas originem trahit, opponendum est robur Christianae libertatis, quo exemti sunt legibus Antichristi omnes, qui in Christum credunt*, scribit Hemmingius dicto loco; interim non negant, vitandi scandali et honestatis tuendae causa propter leges imperatorum justitiae illi publicae honestatis inter matrimonii contrahendi impedimenta aliquem concedi posse locum, unde nostri in theologica facultate antecessores 27. Jun. anno 1601. responderunt, *sponsae defunctae matrem non esse ducendam.* Ubi tamen notandum, per magistratum in hoc impedimento dispensationem fieri posse, cum ipsa prohibitio sit juris tantum humani positivi, non divini. Panormitanus c. Referente. extr. Qui fil. sint legit. Beustius de matrim. cap. 54. p. 241. Benedictus pontifex concessit, ut quis duxerit desponsatae, antequam ad nuptias perveniret, morte praeventae sororem. c. Lex divina 27. qu. 2.

2. De propinquitate spirituali.

364. Hisce igitur expositis et expeditis a propinquitate *naturali et matrimoniali*, quae in *consan-*

guinitate et affinitate consistit, descendimus ad alias propinquitatis species. Diximus superius, propinquitatem *honestam et voluntariam*, quae est *alterius generis* quam matrimonialis, esse duplicem, *1. spiritualem scilicet et ecclesiasticam; 2. legalem et politicam.* Spiritualis et ecclesiastica propinquitas est vel *communis* omnium vere piorum ex uno eodemque Dei verbo et initiationis sacramento regenitorum; vel *specialis* inter susceptos ex lavacro baptismi et susceptores, inter eum, qui sacramentum confirmationis confert, et eum, qui illud suscipit, adeoque etiam inter testes horum sacramentorum. Priorem propinquitatis speciem non inducere matrimonii impedimentum, apud omnes in confesso est. 1. *A pari.* Ut enim vita spiritualis non tollit vitam animalem ac naturalem, nec cum eadem pugnat; sic spiritualis piorum unitas et propinquitas non adversatur matrimonio, cujus usus ad vitam naturalem et animalem spectat, nec eidem ulla ratione adversatur. 2. *A consequente absurdo.* Si ex spirituali et ecclesiastica propinquitate impedimentum aliquod matrimonii oriretur, nullus vere pius et in Christum credens feminam vere piam et in Christum credentem sibi sociare posset, sed apud infideles conjugem sibi quaerere cogeretur, cujus contrarium inferius demonstrabitur. Ratio connexionis est, quia omnes
XV. 352. vere pii spirituali illa unitate et propinquitate sibi invicem sunt conjuncti. Galat. 3, v. 28: *Non est hic masculus nec femina, omnes enim unus estis in Christo.* Ephes. 4, v. 4: *Unum corpus, unus spiritus, una spes vocationis*, v. 5. *unus Dominus, una fides, unum baptisma*, v. 6. *unus Deus et Pater omnium nostrum.* 3. *Ab exemplis.* Abrahamus et Sara, Isaacus et Rebecca in V., Zacharias et Elisabetha in N. T. aliique complures fuerunt pii conjuges, sed ex hac pietate et spirituali ex ea descendente propinquitate nullum conjugio ipsorum objectum fuit ἐμπόδισμα. Sed in re manifesta et ab omnibus concessa pluribus demonstranda frustra immoramur.

365. Posteriore *ecclesiasticae propinquitatis* specie, ex speciali puta certorum quorundam Christianorum propinquitate, impedimentum aliquod matrimonii oriri censent Pontificii, quod vocant *cognationem spiritualem*, de qua exstant integri tituli in decretalibus lib. 4. tit. 11. et in sexto lib. 4. tit. 3. ac pontificum decreta referuntur caus. 30. q. 1. et 3. apud Lombardum 4. sent. dist. 42. Definiunt cognationem spiritualem, quod sit *attinentia quaedam proveniens ex sacramenti (baptismi et confirmationis) collatione vel ad sacramentum detentione.* Gl. in c. Nedum 1. de cognat. spir. in 6. Henriquez. lib. 2. theol. moral. cap. 11. vel quod sit *vinculum ex eo contractum, dum quis alii munus baptismi vel confirmationis impendit, seu dum impenderetur ei, tanquam pater adstitit.* Dictam esse volunt ex eo, quod contrahatur *ratione sacramentorum*, quae spiritualia sunt, non quidem omnium, sed *baptismi* et *confirmationis* c. Quamvis eod. cujus rationem reddunt eam; *quod per baptismum spiritualiter renascamur et per confirmationem perfectiores Christiani reddamur.* Ut ergo per naturalem nativitatem naturalis cognatio nascitur, sic per spiritualem nativitatem spiritualem cognationem introduci statuunt. Contrahitur autem haec cognatio jure decretalium inter *baptizatum et illum, qui eum baptismo suscepit*, ac inter eundem *baptizatum et suscipientis filios et uxorem ante susceptionem carnaliter cognitam* ab eodem, imo etiam inter *suscipientem patremque baptizati et matrem*, quin et quae de suscipiente dicuntur, eadem transferuntur et ad baptizantem, ac iisdem omnino modis ex confirmatione spiritualis cognatio oritur, c. nedum 1. eod. in 6. Inde tres spiritualis hujus cognationis species statuunt, *compaternitatem, paternitatem et fraternitatem.* Compaternitas attenditur inter suscipientem ex baptismo parentesque baptizati. Paternitas contrahitur inter baptizantem et baptizatum et inter suscipientem vel patrinum et susceptum. Fraternitas contrahitur inter filios naturales patrini et baptizatum. Hinc versiculi, qui exstant apud Thomam part. 3. supplem. q. 56. art. 4:

> *Quae mihi vel cujus natum mea fonte levavit,*
> *Haec mea commater fieri mea non valet uxor;*
> *Si qua meae natum non ex me fonte levavit,*
> *Hanc post fata meae non inde vetabor habere.*

Objectum cognationis spiritualis est quadruplex, *baptismus, susceptio ex baptismo, confirmatio et catechismus*, hoc est instructio illa, quae baptizandi actum praecedit. Forma inducendae ejusmodi cognationis est praestatio muneris baptizandi, suscipiendi, confirmandi et instruendi juxta ecclesiae ritus ab iis, quibus hoc committitur, facta. Effectus sunt duo: prior, quod cognatio spiritualis per baptismum vel confirmationem inducta inter illas personas, inter quas contrahi dicta est, non tantum impediat matrimonium contrahendum, verum etiam dirimat contractum; posterior, quod cognatio spiritualis per catechismum contracta non rescindat matrimonium contractum, sed impediat tantum contrahendum. Haec omnia ex textibus juris canonici colligunt Venatorius in analys. juris pon- XV. 35
tific. lib. 4. tit 11. Canisius in instit. juris canonici lib. 2. tit. 12. Lancellotus in inst. juris canonici lib. 2. tit. 13. §. 1. Antonius Cuchus lib 3. in instit. juris canonici tit. 15. Ex hoc fundamento rex Chilpericus conjugem suam Andoveram, quae astu pellicis Fredegondae inducta filium e sacro baptismate susceperat, repudiavit, ut refert Robertus Ganguinus lib 2. annal. rer. Gallicar. c. 2. f. 18.

366. Sed et huic impedimento per concilii Tridentini sanctionem aliquid detractum. Illud enim statuit sess. 24. c. 2. de reform. matrim.: *Ut unus tantum sive vir, sive mulier juxta sacrorum canonum instituta, vel ad summum unus et una baptizatum de baptismo suscipiant, inter quos ac baptizatum ipsum et illius patrem et matrem, nec non inter baptizantem et baptizatum baptizatique patrem ac matrem tantum spiritualis cognatio contrahatur.* Et postea: *Ea quoque cognatio, quae ex con-*

firmatione contrahitur, confirmantem et confirmatum, illius patrem et matrem ac tenentem non egrediatur, omnibus inter alias personas hujus spiritualis cognationis impedimentis omnino sublatis. Hoc ipsum Tridentini concilii de spiritualis cognationis restrictione decretum Pius V. sic declaravit, *quod non debeat excedere personas in eodem numeratas, ac proinde nullam cognationem spiritualem contrahi inter maritum vel uxorem suscipientis et baptizatum baptizatique patrem et matrem et quascunque alias personas tam ex parte suscipientis, quam baptizantis et baptizati in decreto illo nominatim non expressas.* Haec declaratio facta est anno 1566. 4. Cal. Decembr. et exstat in bullario Romae edito.

367. Nostrae ecclesiae inter alias papalium superstitionum quisquilias etiam hanc prohibitionem libertati matrimonii oppositam rejecerunt argumentis permotae sequentibus, 1. *quia prohibitio illa destituitur legitimi et veri nomothetae auctoritate.* Quaecunque propinquitas matrimonium impedire debet, illam oportet niti vel divinae majestatis decreto, vel magistratus praecipientis interdicto. Sed spiritualis illa cognatio non nititur majestatis divinae decreto, nec magistratus praecipientis interdicto. Ergo non potest impedimentum aliquod matrimonio afferre. Major probatur, quia libertas conjugii omnibus divinitus est concessa, ab illo igitur non debent propinquitatis ac cognationis praetextu prohiberi, nisi quibus Deus ipse impedimentum aliquod objicit vel immediate in legibus de prohibitis cognationis gradibus divinitus promulgatis, vel mediate in honestis legibus magistratus potestate νομοθεσίας divinitus instructi et armati, quo pertinent omnia Scripturae dicta, quae vel normam faciendorum et fugiendorum in scripto Dei verbo perfecte traditam esse testantur, vel magistratui justa et honesta praecipienti, non propter *iram* tantum, sed etiam propter *conscientiam*, obedientiam praestari debere mandant. Assumtum constat tum ex ἄρσει, quia nec in legibus divinis de prohibitis cognationis gradibus ulla fit spiritualis cognationis matrimonium impedientis mentio, nec per magistratum hoc impedimentum legitime et rationabiliter reliquis fuit additum; tum ex θέσει, quia prohibitio haec descendit a papa Romano ementito illo Christi vicario, quem potestate ferendi leges totam et universam ecclesiam obligantes divinitus instructum esse nondum demonstrari potuit.

368. Regerunt Pontificii 1. *ab ecclesiae auctoritate hanc prohibitionem descendere, jam vero non minorem a nobis deberi obedientiam ecclesiastico quam politico magistratui* Matth. 18, v. 17. Re-
151. spondemus: 1. nititur haec prohibitio Romani duntaxat pontificis auctoritate, quippe quem solum ecclesiae nomine intelligunt, ut ultima analysis docet et alibi clarissime fuit demonstratum; *jam vero unus homo seu persona una non potest dici ecclesia*, ut ipse Bellarminus scribit libr. 3. de eccles c. 17. §. fin. 2. Papam Romanum uti non pro tota ecclesia, ita nec pro capite vel monarcha ecclesiae agnoscimus, quem ipsissimum Antichristum esse e Scripturarum vaticiniis et eorum complementis edocti sumus, ejus ergo decreta e scrinio pectoris papalis eructata pro veris verae ecclesiae ordinationibus agnoscere non possumus. 3. Ecclesia potestatem habet non quidem novos fidei articulos introducendi, nec novos cultus fingendi, nec leges conscientiam directe et immediate obligantes ferendi, sed honestas atque utiles constitutiones de exercitio divini cultus externo et ritibus adiaphoris πρὸς τάξιν καὶ εὐσχημοσύνην facientes promulgandi. Jam vero Pontificia illa constitutio ecclesiae ut necessaria obtruditur, justis et honestis rationibus destituitur et conscientias directe obligare fingitur. 4. Quare cum per Pontificiam illam constitutionem Christiana libertas haud mediocriter labefactetur, eandem merito ecclesiae nostrae repudiarunt, juxta apostolorum monita 1. Cor. 7, v. 23: *Pretio emti estis, nolite fieri servi hominum.* Galat. 5, v. 1: *State in libertate, in quam Christus vos asseruit.* Coloss. 2, v. 18: *Nemo vobis palmam intervertat* etc. 2. *Auctoritate imperatoris Justiniani eandem prohibitionem confirmari.* l. Si quis alumnam 26. C. de incest. et inutilib. nuptiis: *Ea persona omnimodo ad nuptias venire prohibenda, quam aliquis sive alumna sit, sive non, a sacrosancto suscepit baptismate, cum nihil aliud sic inducere potest paternam affectionem et justam nuptiarum prohibitionem, quam hujusmodi nexus, per quem Deo mediante animae eorum copulatae sunt.* Respondemus: ut quaedam alia, puta de clericorum coelibatu, Romani episcopi primatu, monachorum voto etc. ita hoc ipsum de cognationis spiritualis impedimento in gratiam Romani pontificis citra verbi divini et justae rationis suffragium Justinianus protulit, ideo non tam caesaris, quam pontificis lex illa censeri debet. Opponimus autem legi Justinianeae illud, quod sacri Romani imperii principes in comitiis Norinbergensibus an. 1522. n. 1. §. Inter reliqua etc. hoc impedimentum nuptiarum *inter gravamina imperii* retulerunt.

369. 2. Quia *caret rationum pondere et aequitate.* Ratio est pondus et anima legis, quaecunque igitur constitutio rationum pondere destituitur, admodum est infirma ac legis obligantis honorem tueri nequit. Jam vero Pontificia de spiritualis cognationis impedimento constitutio destituitur justae ac necessariae rationis pondere. Ergo. Assumtum patet ex eorum examine, quae pro stabiliendo hoc matrimonii impedimento a Pontificiis proferuntur. Bellarminus de matrim. cap. 30. demonstraturus, *cognationem spiritualem merito ab ecclesia inter impedimenta matrimonii referri*, non profert nec proferre potest peculiares quasdam rationes, sed quatuor illas, quas in praeced. cap. pro stabilienda ecclesiastica prohibitione usque ad septimum primo, deinde ad quartum cognationis naturalis gradum extensas, etiam in hac spirituali cognatione vim ac locum habere asserit. Videbimus igitur, quid roboris illis insit, si ad propositum applicentur scopum.

2. Caret rationum pondere et aequitate.

Prima ducitur *ab honore debito consanguineis et affinibus.* Respondemus: reverentia impediens matrimonium ex carnis propinquitate duntaxat oritur, unde etiam *sanguinis reverentia* notanter appellatur; atqui inter baptizantem et baptizatum ac baptismi testes sive susceptores ex actione illa sacramentali nulla oritur carnis propinquitas in consanguinitate
XV. 355. vel affinitate consistens; ergo etiam reverentia matrimonium impediens inter eos nulla. Si quaelibet reverentia matrimonio ἐμπόδισμα objiceret, utique inter virum magistratu fungentem et personam privatam, inter virum honoratum, bene meritum, in publico officio constitutum et feminam beneficiis affectam etc. non posset conciliari matrimonium, quinimo toti sexui femineo reverentia, honor et verecundia debetur, quodsi ergo huic Bellarminianae argutiae ullum inesset pondus, a conjugio penitus fuerit abstinendum, necessario proinde distinguendum inter reverentiam, pudorem ac verecundiam *naturalem* ex carnis propinquitate ortam et inter reverentiam, pudorem ac verecundiam *moralem* ex operibus caritatis et vitae communis officiis originem suam trahentem, non haec, sed illa duntaxat matrimonio impedimentum affert. *2. A consuetudine et familiaritate, quae inter consanguineos et affines esse debet.* Respondemus: inter baptizantem, baptizatum et ἀναδόχους rarissime locum habet quotidiana illa consuetudo et familiaritas, *qua in eadem domo habitent et assidue noctu et interdiu simul versentur, vel crebro et fidenter conveniant et invicem maneant*, quibus verbis illam familiaritatem Bellarminus describit, quinimo si vel maxime talis consuetudo inter illos locum quandoque haberet, non tamen protinus matrimonio impedimentum injiceret, alias etiam illi, qui in contiguis aedibus habitant, vel alios crebros instituunt conventus, vel quovis modo familiaritatem invicem exercent, matrimonio conjungi non possent, cum tamen de ejusmodi nuptiarum conciliatione plerumque usurpari possit illud poetae,

Notitiam primosque gradus vicinia fecit.

3. A studio caritatis inter extraneos dilatandae. Respondemus: hoc argumentum praesupponit id, quod est in quaestione, videlicet per spiritualem cognationem talem oriri propinquitatem, propter quam personae, inter quas eadem intercedere statuitur, non sint pro extraneis habendae. Quodsi absolute ac simpliciter asseritur, non nisi cum extraneis matrimonium contrahendum, cum vicinis, familiaribus et quovis modo caris non licebit inire conjugium. Adde quod propagatio necessitudinum sit finis quidam accidentarius, non essentialis, qui proinde ubi deest, non potest matrimonio impedimentum objicere. *4. Ab usu moderato officii conjugalis. Quia enim amantur a nobis illi, quos e baptismo suscepimus, si adderetur amor conjugalis, plus justo cresceret amor carnalis.* Respondemus: imo vero honestus amor, qualis est inter susceptores et susceptos ex baptismo incrementa accipiens ab alio honesto amore, qualis est conjugalis, non desinit in carnalem, nisi ex accidente, in homine scilicet carnali, est igitur in argumento elenchus accidentis. Inclinatio sexus ad sexum conjugalis amoris praevia est naturalis, quodsi juxta Bellarmini doctrinam conjugalis amor non debet accedere ad naturalem, non erunt conjugio copulandae personae, quae se naturaliter diligunt, sed inter quas est mutua quaedam ἀντιπάθεια ac naturale odium. Denique unde probari potest, ex baptismi et confirmationis sacramento inter personas illud administrantes vel recipientes vel ut testes ejus administrationi adstantes talem ac tantum amorem oriri, cui conjugalem amorem conjungi summum sit periculum?

370. *3. Non habet suffragium a pia antiquitate.* 3. No habet suffragium pia an tiqui
Susceptores sive ἀναδόχους in baptismo adhiberi ab Hygino anno 140. vel ut alii volunt anno 154. institutum fuit, ergo in ecclesia primitiva apostolicae vicina ante illam Hygini constitutionem impedimentum spiritualis cognationis ignotum fuit. Nec cum prima hujus instituti de susceptoribus in baptismo adhibendis origine doctrina de spirituali cognatione matrimonium inter susceptorem et susceptam impe- XV. 3
diente in ecclesiam introducta est, sed aliquot post Christum natum seculis, unde etiam Bellarminus, qui ubique antiquitatem crepat, in adducendis veterum suffragiis hic magis mutus est quam piscis. *Confirmationis sacramentum* Alex. Alensis part. 4. q. 24. art. 1. *nec a Christo, nec ab apostolis, sed ab ecclesia in concilio Meldensi circa annum 846. fuit institutum*; quomodo igitur primitivae ecclesiae notum esse potuit istud dogma, quod ex confirmationis sacramento oriatur spiritualis quaedam cognatio matrimonium impediens? Synodus Quinisexta can. 53. impedimentum illud, quatenus ex baptismo descendit, approbat, sed praeterquam quod habita est septimo demum seculo, notandum quod Albert. Piggius in diatriba *cam adulterinam et supposititiam* esse contendat, Bellarminus libr. 4. de pontific. c. 11. §. Quodsi etc. *corruptam asserit,* Binius tom. 3. concil. part. 1. p. 154. *erraticam pseudosynodum* appellat. De spirituali cognatione ex confirmationis sacramento descendente altum in illo concilio et aliis veterum scriptis silentium.

371. *4. Evidenti laborat absurditate.* Etenim si 4. Evidenti labor absurditate
cognatio spiritualis matrimonium impedit, inter homines pios et Christianos non potest constare matrimonium. Ratio connexionis est, quia omnes vere pii et Christiani a Spiritu sancto per verbum et baptismum regeniti *unum patrem in coelis et unam in terris matrem*, ecclesiam, habent, ideoque omnes invicem fratres et sorores sunt. At consequens est absurdum. Ergo et antecedens. Hoc argumentum cumprimis urget Lutherus in lib. de capt. Babylon. cap. de matrimon. tom. 2. Jenens. Latin. fol. 280. *Nugae* (inquit) *illae compaternitatum, commaternitatum, confraternitatum, consororitatum et confilietatum debent prorsus exstingui contracto matrimonio. Quis enim istam cogna-*

tionem spiritualem invenit nisi superstitio humana? Si non licet baptizanti aut levanti baptizatam aut levatam ducere, cur licet Christiano Christianam ducere? An est major cognatio ista ex ceremoniis seu signo sacramenti contracta, quam quae ex re ipsa est contracta? An non Christianus est frater Christianae sororis? An non baptizatus baptizatae spiritualis frater? Bellarminus de matrimon. c. 30. excipit, *1. illud non sequi, cum impedimentum cognationis spiritualis non pendeat ex jure naturae, sed ex arbitrio ecclesiae.* Respondemus: hoc est τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβάνειν. Quaestio est, utrum ecclesia Romana, hoc est pontifex Romanus, recte statuerit, cognationem spiritualem debere impedimentum aliquod matrimonium contrahentibus objicere? Bellarminus affirmat, quia ecclesia illud statuit, at pro vero verae ecclesiae decreto acceptari nequit, quod pontifex suo arbitrio ductus non ratione aliqua probabili permotus statuit. Vidit hoc Bellarminus, ideo ad aliam exceptionem confugit, addit enim 2. *ut ecclesia* cognationem spiritualem non quamlibet, sed eam tantum, *quae ex baptismo et confirmatione oritur, impedimentum faceret, habuit causam rationabilem, quia unus ab alio recipit esse spirituale et ideo debet illi peculiarem reverentiam.* Respondemus: 1. Per τὸ *esse spirituale* Bellarminus dubio procul intelligit hominis regenerationem ac renovationem, per quam ex statu irae transfertur in statum gratiae, filius Dei constituitur, Spiritù sancto donatur et heres vitae aeternae scribitur. Illius regenerationis ac renovationis causa efficiens principalis est Deus, Johan. 1, v. 12: *Dedit potestatem filios Dei fieri his, qui credunt in nomine ejus.* Jac. 1, v. 18: *Voluntarie nos genuit, ut simus primitiae creaturae ejus.* 1. Petr. 1, v. 3: *Pater Domini nostri Jesu Christi secundum magnam misericordiam suam nos regenuit*, vel quod idem
357. est Spiritus sanctus. Joh. 3, v. 5: *Nisi quis renatus fuerit ex Spiritu* etc. causa ministerialis sunt verbum et sacramenta. Deus enim non ἀμέσως, sed ἐμμέσως in hoc opere gratiae nobiscum agit ac regenerat nos per verbum, 1. Petr. 1, v. 23: *Renati non ex corruptibili, sed incorruptibili semine, per verbum scilicet Dei vivi.* Jac. 1, v. 18: *Genuit nos verbo veritatis* etc. ac per baptismum Johan. 3, v. 5: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu*, unde baptismus vocatur *lavacrum regenerationis ac renovationis in Spiritu sancto* Tit. 3, v. 5. ac quia verbum praedicatur et baptismus administratur per apostolos et eorum in docendi officio successores, ideo etiam illis ὀργανικῶς, *ministerialiter*, regenerationis opus tribuitur. 1. Corinth. 4, v. 15: *In Christo Jesu per evangelium vos genui.* Galat. 4, v. 19: *Filioli mei, quos iterum parturio.* 2. In Bellarmini igitur argumento per eum, *a quo spirituale esse accipimus*, intelligitur aut *causa efficiens principalis* illius τοῦ εἶναι πνευματικοῦ, aut ejusdem *causa ministerialis.* Prior significatio hic locum habere nequit, quia hic honor soli Deo competit, a quo solo ut causa principe gratiam regenerationis et sic esse spirituale accipimus. De conjugio autem spirituali et mystico animae fidelis cum Deo et Christo sponso nulla hic est quaestio. Restat igitur, ut in significatione posteriore accipiatur, ac proinde argumentum integrum et plene formatum sic habebit. A quo ministerialiter et instrumentaliter accipimus esse spirituale, illi debemus peculiarem reverentiam propter quam matrimonio impedimentum objicitur. A baptizante, susceptoribus, sacramentum confirmationis administrante etc. recipimus esse spirituale. Ergo illis debemus peculiarem reverentiam, et quidem talem, quae matrimonio impedimentum objicit. Sed in hoc argumento negamus majorem, si vel maxime in minore omnia recte haberent. 3. Nam regenerationis et renovationis beneficium, seu ut Bellarminus loquitur, *esse spirituale* non solum per baptismi administrationem, sed etiam per verbi praedicationem nobis confertur, ut ex dictis patet. Consequens igitur foret, eos, qui verbum praedicant, non posse ullam ex auditoribus suis in uxorem ducere. Pontificiis quidem hoc non videtur absurdum, qui fortassis ex hoc etiam principio toti clero matrimonio interdixerunt et in c. Omnes 30. q. 1. Symmachus papa expresse statuit, *omnes quos in poenitentia suscipimus, ita esse spirituales nostros filios, ut ipsi, quos vel nobis suscipientibus vel sub trinae mersionis vocabulo mergentibus unda sacri baptismatis regeneravit ac proinde ex instituto Sylvestri fornicationem esse, si quis ad filiam suam poenitentialem accedat.* Sed libertatem matrimonii ecclesiae ministris suo loco vendicavimus, hoc loco unicum illud monemus, apostolum, qui Corinthios voce evangelii filios Christo genuerat 1. Corinth. 4, v. 15. disertis et exsertis verbis asserere, 1. Corinth. 9, v. 5: *Numquid non habemus potestatem sororem uxorem circumducere, sicut et reliqui apostoli et fratres Domini et Cephas?* 4. Addimus et hoc, quod baptismus successerit in locum circumcisionis Coloss. 2, v. 11. ut enim baptismus in N. T. est sacramentum initiationis et medium regenerationis, sic circumcisio in V. T. spiritualis illius beneficii fuit efficax organum. Proinde si inter baptizantem, baptismi testes et baptizatum contrahitur spiritualis cognatio, utique etiam per circumcisionis sacramentum talis cognatio debuisset contrahi. Non est quod regeras, *puellas in V. T. non fuisse circumcisas*, praeterquam enim quod circumcisionis potuerint esse testes, notum est, Jesuitas peculiare aliquod remedium circumcisioni analogum pro puellis in V. T. solicite quaerere. Nec obverti potest, *circumcisionem in V. T. non fuisse organum regenerationis*, contrarium enim ostendimus in tract. de sacram. §. 60. et seqq.

372. Affine huic Bellarmini exceptioni est illud, XV. 358
quod in jure canonico proponitur. Zacharias pontifex c. Pyctacium 30. q. 3: *Bene tua sancta Fraternitas compertum habet, quod Dominus praecepit Moysi dicens: Turpitudinem patris tui vel matris, vel sororis non revelabis, turpitudo enim tua est. Cum ergo a propria consanguinitate jubemur abstinere,*

multo magis a spirituali nostri patris filia, omni excusatione aut argumento seposito sub nimia districtione nos cavere convenit. Nicolaus c. Ita diligere eod.: *Est inter fratres et filios spirituales gratuita et sancta communio, quae dicenda non est consanguinitas, sed habenda spiritualis proximitas, unde inter eos arbitror non posse fieri quodlibet legale conjugium, quandoquidem nec inter eos, qui natura, et eos, qui adoptione filii sunt, venerandae Romanae leges matrimonia contrahi permittunt. Item si inter eos non contrahitur matrimonium, quos adoptio jungit, quanto potius a carnali oportet inter se contubernio cessare illos, quos per coeleste sacramentum regeneratio sancti Spiritus jungit? Longe ergo congruentius filius patris mei vel frater meus appellatur is, quem divina gratia potius quam humana voluntas, ut filius patris mei vel frater meus esset, elegit, prudentiusque ab alterna corporis commixtione secernimur.* Cui conforme illud in concilio Quinisexto can. 53: *Quoniam spiritualis necessitudo seu affinitas corporum conjunctione major est, in nonnullis autem locis cognovimus, quosdam, qui ex sancto et salutari baptismate infantes suscipiunt, postea quoque cum matribus illorum viduis matrimonium contrahere, statuimus, ut in posterum nihil tale fiat ejusmodi.* Itemque illud Justiani l. si quis alumnam C. de incest. et inut. nupt.: *Nihil aliud sic inducere potest paternam affectionem et justam nuptiarum prohibitionem, quam hujusmodi nexus, per quem Deo mediante animae eorum copulatae sunt.* Respondemus: 1. distinguendum accurate inter propinquitatem *naturalem et spiritualem*; ex consanguinitate et affinitate naturalis propinquitas oritur, quam in certis quibusdam gradibus matrimonium impedire ex lege divina constat, sed ex spirituali propinquitate nuptiis ἐμπόδισμα quoddam objici, non potest ex verbo Dei vel causa rationali probari. 2. Quamvis igitur propinquitas spiritualis sit sanctior et dignior quam naturalis, si *absolute* invicem conferantur, tamen si *comparate* respectu ad conjugium habito considerentur, propinquitas naturalis in impedimento matrimonii conciliando efficacior est, cum de ea exstet expressa lex divina, de spirituali autem cognatione, quod matrimonio impedimentum afferat, altum ubique in Scripturis sit silentium. 3. Si liceret a propinquitate *naturali* ad *spiritualem*, tanquam a minori ad majus, in quaestione de impedimentis matrimonii procedere, evinci posset, inter omnes omnino vere pios et Christianos matrimonii interdictum vigere, cum inter eos spiritualis in Christo propinquitas vigeat. 4. Utram vero cognationem augustiorem et efficaciorem censebimus? num eam, quae divina auctoritate ac gratia, itemque salutari Spiritus sancti gratia nititur et in Christo omnibus vere piis communis est atque ex eo communio sanctorum dicta? an vero eam, quae ex ecclesiastica duntaxat ordinatione, ex susceptorum scilicet circa baptismum officio, descendit et paucis duntaxat intercedit? Si prior illa divina et interna unitas nullum objicit nuptiis impedimentum, num de humana et externa illa propinquitate id asseremus? 5. Quid quod non soli susceptores, sed tota ecclesia infantes baptismo offert docente Augustino epist. 23. ad Bonifac. *Offeruntur*, inquit, *parvuli non tam ab eis, quorum gestantur manibus, quamvis et ab ipsis, si et ipsi boni fideles sunt, quam ab universa societate sanctorum atque fidelium, ab omnibus namque recte offerri intelliguntur, quibus placet, quod offeruntur.* Quodsi ergo illi, qui infantes per baptismum initiandos et Christo inserendos offerunt, nec cum illis, nec cum parentibus illorum matrimonio conjungi possunt, consequens foret, neminem ex universa fidelium societate cum baptizato ejusque parentibus matrimonium contrahere posse, quod argumentum urget Lutherus libr. de vit. matrimon. tom 2. Jenens. German. fol. 165. 6. Per eucharistiae sacramentum major atque arctior unio contrahitur inter eos, qui ex pane eucharistico simul edunt et ex poculo eucharistico simul bibunt. 1. Corinth. 10, v. 17: *Unus panis, unum corpus multi sumus, quia omnes de uno pane participamus.* Unio illa, quae convivis epuli hujus coelestis intercedit, nititur institutione divina, sed conjunctio, quae inter susceptores et baptizatum ejusque parentes statuitur, originem habet ex instituto humano, ecclesiastica scilicet ordinatione. Quodsi ergo unio ex eucharistiae κοινωνίᾳ descendens non affert nuptiis ἐμπόδισμα, quanto minus officium illud susceptorum. 7. Quae de adoptione sive legali cognatione attexuntur, suum in sequentibus invenient locum.

373. 5. *Evertitur multiplici ratiocinatione. 1. Ab iniquo.* Officium et opus Christianae caritatis a Christiano proximo suo praestitum nuptiis aditum intercludere iniquum est. Atqui susceptoris partibus fungi et pro aliis in baptismo spondere est Christianae caritatis opus atque officium. Ergo. *2. A susceptorum instituto.* Institutum humanum matrimonio divinitus concesso non potest nec debet impedimentum aliquod objicere. Officium susceptorum est institutum humanum. Ergo. Circa majorem notandum, aliam esse rationem legum positivarum magistratus auctoritate de consanguinitatis et affinitatis gradibus promulgatarum, illae enim nituntur probabili ratione, concernunt propinquitatem naturalem et sunt legis divinae appendices atque septa, quorum nihil de papali prohibitione dici potest. *3. Ex axiomate pervulgato.* Evangelium non abolet politias, nec ordinationes Christi in regno gratiae evertunt honestas leges in regno mundano ac naturae. Jam vero administratio baptismi pertinet ad evangelium, cum beneficia evangelii per eum tanquam salutare organum distribuantur, et est salutaris ordinatio Christi in regno gratiae. Ergo per eam non evertitur politia nec impedimentum aliquod infertur civilibus constitutionibus de libertate matrimonii in regno mundano ac naturae. Wesenbecius in paratitl. ff. de rit. nupt. n. 4: *Sicut Christus inquit, regnum suum non esse de hoc mundo, ita tota illa spiritualis fraternitas et cognatio a poli-*

ticis hujus vitae ordinationibus est separata. 4. Ex Pontificiorum dissensu. 1. In jure canonico severissime interdicitur conjugium inter personas spirituali cognatione ex baptismi et confirmationis sacramento invicem conjunctas. Zacharias c. Pyctacium 30. q. 3: *Sciscitari voluisti, si liceat filio, cujus pater alterius filiam ex sacro baptismate suscepit, susceptam, hoc est spiritualem ejus patris filiam, quod dici crudele est, in matrimonio suscipere, quod apud te enormiter asseruisti, contigisse.* Et postea: *A spirituali filia cavere convenit, ne in iram divinae examinationis incidat, si quis tali facinore mixtus minime restrinxerit frena luxuriae, unde etiam omnes cavendi sunt a tali sceleris commixtione, ne in perpetuum pereant, item hunc, qui auctor hujus perniciosae temeritatis animae suae salutem despiciens, impio se miscuit matrimonio, per omnia tua Fraternitas studeat separare et poenitentiae digne submittere, quatenus ab aeterna erutam damnatione animam ejus lucreris.* Sed
360. hanc severitatem temperavit concilium Tridentinum, unde Daniel Venatorius jurisconsultus Pontificius in anal. juris can. lib. 4. tit. 11. enumeratis spiritualis cognationis effectis, quod scilicet impediat matrimonium contrahendum et dirimat contractum, subjungit: *Hi tamen effectus tunc demum locum sibi vendicant, cum consuetudo absque ecclesiae scandalo in contrarium non sit observata, ubi enim loci consuetudo fuerit, ut nuptiae inter spirituali cognatione sibi devinctos in ecclesia permittantur, matrimonium legitime contractum ob hoc temere non erit turbandum vel rescindendum.* c. 1. §. nisi consuetudo c. Super eo §. verum si de consuetudine extr. de cogn. Spirit. Quid quod taxa poenitentiaria dispensationem in spirituali cognatione pecunia redimi posse statuit, ex quo non obscure colligitur, quid pontifices in hoc impedimento introducendo spectaverint. *Qui contraxerunt in cognatione spirituali taxantur turon. 17. duc. 3. kar. 9. Si cognatio hujus modi fuerit duplex, taxa est turon. 30. duc. 7. kar. 2. In compaternitate dispensatur tantum per signoriam papae vel sede vacante per signoriam summi poenitentiarii et taxa est turon. 50. duc. 12. kar. 3.* Vide caus. recus. concil. Trident. pag. 284. 2. c. Si quis 30. q. 1. ex concilio apud Vermeriam statuitur: *Si quis filiastrum suum vel filiastram suam ante episcopum tenuerit ad confirmationem, separetur ab uxore sua et nunquam aliam accipiat, similiter et mulier.* Sed contrarium decrevit Nicolaus c. de his eod.: *De his qui filiastros suos ad confirmationem coram episcopis tenent, id est qui filios uxoris suae de viro priori, dum chrismantur ab episcopis, super se sustinent, si inscientia fiat, licet sit peccatum, non tamen usque ad separationem conjugii puniendum est.* Idem c. Nosse desideras eod.: *Nosse desideras, utrum mulier, quae viri filium ex alia femina genitum de sacro fonte levaverit, postmodum possit cum eodem viro copulari, quos ideo conjungi posse decernimus, quia secundum canones sacros nisi amborum consensu nullius religionis obtentu debet conjunx dimittere conjugem.* 3. Pontifex Urbanus c. Super quibus 30. q. 3. statuit, *quod spiritualium parentum filii vel filiae ante vel post compaternitatem genitae possint legitime conjungi praeter illam personam, per quam compatres sunt effecti.* Hanc sententiam defendit Carerius libr. 2. de matrim. c. 9. Sed contrarium statuit Paschalis II. c. Post susceptum eod.: *Post susceptum de fonte filium vel filiam spiritualem, qui ex compatre vel commatre nati fuerint, matrimonio conjungi non possunt, quia leges seculi non emancipatos adoptivis prohibent copulari.* 4. Pontifex Deusdedit c. Pervenit 30. quaest. 1: *Viri ac mulieres, qui pro magno populorum incursu nescientes proprios filios susceperunt ex lavacro sancto, separent se nec ullo modo in conjugium se recipiant.* Contrarium definitum in concilio Triburiensi c. 48: *Si quis suae spiritualis commatris filiam fortuito et ita contingente rerum casu in conjugium duxerit, consilio maturiori servato habeat atque honeste legitimo conjugio det operam.* 5. Quaerunt, *an cognatio spiritualis contrahatur per procuratorem?* Affirmant Abb. et Card. in c. Veniens de cogn. spirit. in 6. negant vero alii omnes. Bartolus in l. 29. §. forsitan de libr. et posth. Roman. singul. cap. 53. Tolosanus decis. 157. 6. Quaerunt, *an ille dicendus cognatus spiritualis, qui suscepit quidem de fonte, sed non respondit nomine baptizandi?* Negant hoc plerique Roman. sing. 54. Johan. Andr. d. c. affirmat Covarruvias p. 2. c. 6. §. 4. num. 7. de spons. Plures ejusmodi contradictiones et dissensiones facili negotio colligi possunt ex summa Angelica in verbo matrimonium impedimento 7. ubi aliquoties hi flosculi occurrunt, *tene hanc opinionem et non cures de contraria; tene hoc, quamvis alii* XV. 361.
teneant contrarium etc.

374. A cognatione *spirituali sive ecclesiastica* transitum facimus *ad legalem sive civilem*, quae ex adoptione nascitur. Definitur legalis cognatio, quod sit *propinquitas personarum per adoptionem legitime contracta. Adoptio est actus legitimus, quo aliquis adsciscitur in filium, qui naturaliter illius filius non est.* Exempla adoptionis occurrunt non solum in historiis profanis, sed etiam sacra. *Jacob patriarcha* adoptat nepotes suos *Ephraim et Manasse* Genes. 48, v. 16. *Moyses* adoptatus est *a filia Pharaonis* Exod. 2, v. 10. Act. 7, v. 21. Hebr. 11, v. 24. *Mardochaeus* Esth. 2, v. 7. filiam fratris sui, *Estherem*, accepit sibi in filiam. *Julius Caesar* adoptavit *Octavianum Augustum*, *Augustus Tiberium* etc. Estque haec adoptio origine quidem *juris gentium*, quia apud varias gentes, Romanos cumprimis et Graecos, antiquissimis temporibus usitatum fuit, ut illi qui vel in coelibatu consenuerant, vel ex matrimonio nullos liberos susceperant, vel liberos suos naturales ob mores degeneres exhaeredaverant, vel eosdem praematura morte exstinctos lugebant, vel alioquin liberorum naturalium numero nondum erant contenti, orbitatis solatium et familiae

3. De propinquitate legali.

suae conservandae medium in adoptione quaererent; *jus* tamen *civile* adoptionis formae nonnihil addidit, unde a legibus civilibus primum inventa et introducta dicitur, quatenus scilicet in solennibus et effectis, quos jure civili producit, consideratur, §. sed si qua. Inst. de nupt. l. per adoptionem 17. ff. de rit. nupt. et deinde probata ac recepta a sacris canonibus. c. Ita diligere c. Illud etiam 30. q. 3. c. unic. extr. de cogn. legali. Ceterum duplex statuitur ejusmodi adoptio, *specifica* et *arrogatio*. Adoptio specifica est *actus legitimus, quo filiusfamilias cum consensu patris sui naturalis ab avo materno vel extraneo coram ordinario judice vel magistratu in filium adoptatur.* Arrogatio *est actus legitimus, quo is, qui sui juris est, cum auctoritate principis et causae cognitione in filium recipitur. Objectis* igitur hae duae adoptionis species differunt ac quodammodo *et causa efficiente et forma.* Si enim filiusfamilias adoptandus est, requiritur, ut cum consensu patris sui naturalis vel avi paterni, in quorum potestate constitutus est, coram judice ordinario ab eo, qui 18 annis adoptantem aetatem antecedit et naturaliter ad generandum potens est adoptetur. Si vero quis sui juris arrogatur, requiritur, ut per rescriptum principis et sufficiente causarum cognitione et cum consensu arrogandi fiat arrogatio. l. Neque absens l. si paterfamilias. ff. de adoption. §. adoptio Instit. de adoptionibus. Quatuor igitur in universum differentiae sunt inter adoptionem et arrogationem, 1. non potest arrogari nisi qui *sui juris est*, sed adoptatur, qui *est alieni*; 2. arrogatus *transit in potestatem arrogantis*, sed adoptatus non transit in potestatem adoptantis l. penult. c. de adopt.; 3. arrogatus *habet legitimam* in bonis arrogatoris, quod in adoptato secus evenit; 4. arrogatio non potest fieri nisi *principis auctoritate*, sed adoptio fit auctoritate cujuslibet competentis magistratus.

375. Legalis cognatio ex adoptione orta docendi causa triplex statui potest. Prima est quasi *adscendentium et descendentium*, adoptantis scilicet et adoptati ac descendentium ab ipso. Per illam enim cognationem inter adscendentes et descendentes acquiritur jus filii, cujus vigore impeditur matrimonium contrahendum, sive adhuc duret illud jus, sive emancipatione vel alio modo sit solutum, unde si quis adoptet aliquam in filiam, etiam post solutam adoptionem et emancipationem, nec cum illa, nec cum aliqua ejus descendente matrimonium contrahere potest, cum sint tanquam adscendentes
XV. 362. et descendentes. §. Ergo non omnes. 2. inst. de nupt.: *Inter eas personas, quae parentum liberorumve locum inter se obtinent, contrahi nuptiae non possunt, et haec adeo vera sunt, ut quamvis per adoptionem parentum liberorumve loco sibi esse coeperint, non possint inter se matrimonio jungi, in tantum, ut etiam dissoluta adoptione idem juris maneat. Itaque eam, quae tibi per adoptionem filia vel neptis esse coeperit, non poteris uxorem ducere, quamvis eam emancipaveris.* c. ita diligere. 30. q. 3: *Inter eos, qui natura et qui adoptione filii sunt, venerandae leges Romanae matrimonia contrahi non permittunt.* Sic ergo in hac legali non minus quam naturali adscendentium ac descendentium cognatione cessante causa non tamen cessat effectus contra textum in c. cessante x. de appellat. causa enim prohibitionis nuptiarum inter patrem adoptantem et filiam adoptivam est adoptio, et tamen cessante adoptione non cessat nuptiarum prohibitio, cujus rationem quaerunt in *reliquiis pudoris nominis paterni*, quae etiam post emancipationem et solutam adoptionem supersunt. Secunda est quasi *transversalium*, quae contrahitur inter adoptatam et filios adoptantis legitimos et naturales, et haec durat durante adoptione et filio naturali exsistente in potestate patris, alias vero minime. §. inter eas inst. de nupt.: *Si qua per adoptionem tibi soror esse coeperit, quamdiu quidem constat adoptio, sane inter te et eam nuptiae consistere non possunt; cum vero per emancipationem adoptio sit dissoluta, poteris eam uxorem ducere. Sed si tu emancipatus fueris, nihil est impedimento nuptiis. Et ideo constat, si quis generum velit adoptare, debere eum antea filiam suam emancipare, et si quis velit nurum adoptare, debere eum antea filium suum emancipare.* Idem repetitur l. per adoptionem 17. ff. de rit. nupt. c. per adoptionem 30. q. 3. c. Si qua extr. de cognat. leg.: *Si qua per adoptionem mihi soror esse coeperit, quamdiu durat adoptio inter me et ipsam, nuptiae consistere non possunt.* Tertia est quaedam legalis *affinitas*, quae contrahitur inter uxorem adoptantis et adoptatum, et inter uxorem adoptati et adoptantem, quae et ipsa perpetuo durat, sicut prima adscendentium ac descendentium, unde adoptans non potest contrahere cum uxore filii adoptivi eo mortuo, nec filius adoptivus cum uxore adoptantis eo mortuo l. Adoptivus 14. ff. de rit. nupt.: *Adoptivus filius si emancipetur, eam, quae patris adoptivi uxor fuit, ducere non potest, quia novercae locum habet.* Item: *Si quis filium adoptaverit, uxorem ejusdem, quae nurus loco est, ne quidem post emancipationem filii ducere poterit, quoniam aliquando nurus ei fuit.* Lancellotus lib. 2. tit. 13. duas legalis cognationis species constituit, unam quae *temporalem* impediendi matrimonii causam continet, alteram vero, quae *perpetuam*. Ad priorem refert cognationem *transversalium*, ad posteriorem vero *adscendentium et descendentium* cognationem. Item *legalem affinitatem*, sed res utrobique eodem redit.

376. De hoc matrimonii impedimento concilium Tridentinum nihil definivit. Bellarminus paucissimis illud attingit de matrim. c. 30. *Cognatio legalis* (inquit) *inter impedimenta matrimonii merito ab ecclesia refertur, quia quatuor rationes pro adstruenda ecclesiae prohibitione in consanguinitate et affinitate usque ad septimum, postea vero usque ad quartum gradum etiam in legali cognatione locum ac vim obtinent.* Sed quid roboris ac virium

insit illis rationibus ad spiritualem et legalem cognationem accommodatis, ex superioribus constare potest, unde haud immerito dubitatur, an legalis cognatio inter ea matrimonii impedimenta, quae non solum contrahendum impediant, sed contractum
163. etiam dissolvant, referenda sit. *1. A mandati divini defectu.* Neque enim inter prohibitionis leges divinitus promulgatas ulla fit adoptionis mentio, quod ipsa quoque nuptiis aliquod ἐμπόδισμα objiciat. Conscientiae igitur non possunt nec debent cognationis hujus impedimento turbari. *2. Ab exemplorum probatorum carentia.* Exempla adoptionis in sacris literis annotata exstant, sed quod ex illis cognatio quaedam nuptias contrahendas impediens et contractas dissolvens orta fuerit, nuspiam legimus. *3. Ab analogia.* Coelestis pater per Christum in filios nos adoptat Joh. 1, v. 12. idem tamen inter hunc filium suum naturalem et nos adoptivos filios spirituales nuptias conciliat Matth. 22, v. 2. 2. Cor. 11, v. 2. Apoc. 19, v. 7. etc. *4. A divinae prohibitionis natura.* Lex divina inde atque ideo solum inter quasdam personas matrimonium contrahi vetat, quia est inter eas carnis propinquitas Lev. 18, v. 6. sed per adoptionem non contrahitur carnis propinquitas. Unde Lutherus in libr. de vita conjugali tom. 2. Jen. Germ. fol. 153. judicat, *esse inventum humanum*, quod propter adoptionem legalem prohibentur nuptiae, et addit: Halte es ob dichs gelüste, es ist weder dein Mutter noch dein Schwester vor Gott, da du frembdes Blut bist. *5. Ab adoptationis cessatione.* Hodiernis moribus maxima ex parte adoptio est abolita ac sublata, quos enim hodie nonnulli pro filiis habent, alunt et appellant, hi potius alumni vel alumnae sunt a matrimonio invicem non prohibendi. l. Si quis alumnam C. de inc. et inut. nupt. Quod ipsum etiam respondemus, si quis inferre velit, *in spirituali cognatione legalem contineri*, quem scilicet ex sacro fonte quis suscepit, eum alumnum potius quam adoptatum fieri ac proinde impedimentum aliquod matrimonii minime nasci. Quodsi vero magistratus auctoritate provincialis quaedam constitutio de hoc impedimento promulgaretur, sicut Bidenbachius de Wirtenb. ordinat. tale quid asserit p. 73. subditi memores praecepti apostolici Rom. 13, v. 1. debitam eidem obedientiam praestare tenerentur, quo pertinet illud Hemmingii de conjug. p. 124. *Adoptio* (inquit) *juxta leges caesareas impedit nuptias. Nam per adoptionem parentum et liberorum loco censentur, qui adoptant et adoptantur. Huic legi oportet eos parere, qui sunt in Romano imperio, alii ista lege non obligantur. Nam neque fundamentum habet in jure divino aut naturali, sed solummodo habita est ratio politici boni non ita late se extendentis.* Neque tamen ad dissolutionem matrimonii jam contracti et consummati impedimentum illud extendendum, quia vinculum divinum non debet solvi auctoritate et arbitrio humano.

377. Ad legalem illam cognationem ex adoptione ortam haud incommode referuntur cognatae species legalis propinquitatis jure civili matrimonium impedientis, utpote 1. ea quae est *inter tutorem et pupillam, curatorem et constitutam sub curatela.* Cautum enim fuit senatusconsulto, ut tutor vel curator pupillam vel minorem, cujus cura vel tutela geritur, intra annum vigesimum sextum in uxorem ducens vel filio suo jungens infamia notetur et dotem datam restituat. l. Senatusconsulto 59. l. Non est matrimonium 66. ff. de rit. nupt. Exstat integer titulus libr. 5. tit. 6. Cod. de interdicto matrimonio inter pupillam et tutorem seu curatorem filiosque eorum. In ordinatione matrimoniali Wirtenbergensi itidem prohibetur matrimonium inter tutorem et pupillam c. 3. Rationem juris tradunt hanc, quod per tale matrimonium rationes administratae tutelae cohibeantur et malae administrationis fraudes tegantur. l. Libertum 64. §. 1. ff. de rit. nupt.: *Ideo prohibitae sunt ejusmodi nuptiae, ne pupillae in re familiari circumscribantur ab his, qui rationes eis gestae tutelae* reddere compelluntur. Conjunge l. non solum 66. §. 3. XV. 364.
eod. additur tamen exceptio, *nisi filia a patre desponsata vel testamento destinata.* l. 6. C. de interd. matrim. Theologus diceret, in hac prohibitione etiam respectum fuisse habitum ad illud, *quod tutor pupillae sit loco patris.* Sed hoc impedimentum jure canonico est sublatum, quia inter tutorem et pupillam eo jure matrimonium permittitur, Salicetus l. fin. C. de interd. matrim. Mauserus in instit. de nup. §. Illud. Beustius de sponsal. c. 21. p. 32. *2. Cognatio servilis.* Quamvis enim jus civile inter servos non agnoscat conjugium proprie dictum, sed *contubernium*, ex eo tamen ortam cognationem servilem justis nuptiis impedimentum afferre statuit. l. Adoptivus 14. ff. de rit. nupt.: *Serviles quoque cognationes in hoc jure observandae sunt, igitur suam matrem manumissus non ducet uxorem, tantundem juris est et in sorore, et in sororis filia. Idem e contrario dicendum est, ut pater filiam non possit ducere, si ex servitute manumissi sint, etsi dubitetur, patrem eum esse* etc. *quoniam in contrahendis matrimoniis naturale jus et pudor inspiciendus est, contra pudorem autem est filiam uxorem ducere. §. 3. Idem tamen quod in servilibus cognationibus constitutum est, etiam in servilibus affinitatibus servandum est, veluti ut eam, quae in contubernio patris fuerit, quasi novercam non possim ducere, et contra eam, quae in contubernio filii fuerit, patrem quasi nurum non ducere, aeque nec matrem ejus, quam quis in servitute uxorem habuit, quasi socrum, cum enim cognatio servilis intelligitur, quare non et affinitas? sed in re dubia certius et modestius est hujusmodi nuptiis abstinere.*

(galis cognationis.)

4. De propinquitate ex crimine. 1. An ex scortatione contrahatur affinitas matrimo-

378. A propinquitate *honesta* hactenus exposita transitum facimus ad propinquitatem *inhonestam*, quae est vel *ex scortatione et adulterio*, vel ex *alio crimine.* Circa priorem inhonestae propinquitatis speciem duo quaeruntur: *1. An ex scortatione contrahatur affinitas matrimonio impedimentum ob-*

nium impediens. *jiciens?* Leges civiles honestatis rationem unice habentes et tutelas ac successiones, quae non nisi legitimis deferuntur, potissimum respicientes *tantum ex legitimis nuptiis* affinitatem nasci volunt, unde negant, ex illicito et illegitimo coitu affinitatem, quae juris est et honestatis, oriri. l. Non facile 4. §. 8: *Sciendum est, neque cognationem, neque affinitatem esse posse, nisi nuptiae non interdictae sint, ex quibus affinitas conjungitur.* Treutlerus volum. 2. disp. 6. th. 3. lit. D.: *Affinitas, sicut omnis necessitudo inter personas, jus est, coitus autem illicitus, eo ipso, quod illicitus, non juris est, sed facti.* Canonistae contra affinitatem matrimonio obstantem non solum ex nuptiis legitimis, sed etiam *ex illicito congressu* nasci volunt, unde affinitatem generaliter sic definiunt, quod sit *propinquitas, qua per concubitum masculus consanguineis feminae, et vicissim femina consanguineis masculi redditur affinis,* ac dividunt eam in *legitimam* et *illegitimam.* Affinitas legitima est, quae *per legitimas nuptias* contrahitur; illegitima, quae *per illicitam carnis conjunctionem* inducitur. c. Nec eam 35. q. 3. et tot. tit. extr. de eo qui consang. uxoris suae cognovit.

379. Canonistarum sententiam amplectitur Bellarminus de matrim. c. 30. eamque triplici argumento probat: *1. Affinitas nascitur ex eo, quod per conjugium duae personae efficiuntur una caro dicente apostolo* 1. Cor. 6, v. 16: *Qui adhaeret meretrici, unum corpus efficitur, erunt enim, inquit, duo in carne una. 2. Ex fornicatione oritur vera cognatio, cum sit vere pater, qui sic generat, et*
XV. 365. *vere filius, qui sic generatur, cur igitur ex fornicatione oriri non possit affinitas? 3. Legimus 2. Sam. 20, v. 3. decem concubinas Davidis, quas filius ejus Absolon violaverat, inclusas ab eodem Davide fuisse et nunquam amplius ab eo cognitas, quia nimirum factae erant illae omnes quasi nurus ob conjunctionem cum filio suo.* Addit tamen Bellarminus, *affinitatem illam, quae ex fornicatione oritur, licet sit vera affinitas et matrimonium dirimat, tamen imperfectiorem esse ea, quae ex legitimo matrimonio oritur.* Quibus verbis Bellarminus procul dubio eo respicit, quod impedimentum hoc matrimonii (affinitas ex copula illegitima exsurgens) per concilii Tridentini sanctionem *ad secundum gradum* fuerit restrictum. Sic enim habetur sess. 24. c. 4. de reform. matrim.: *Sancta synodus gravissimis causis inducto impedimentum, quod propter affinitatem ex fornicatione contractam inducitur et matrimonium postea factum dirimit, ad eos tantum, qui in primo et secundo gradu conjunguntur, restringit. In ulterioribus vero gradibus statuit, hujusmodi affinitatem matrimonium postea contractum non dirimere.* Quia vero in sanctione illa Tridentina non additur, an in ulterioribus gradibus etiam non impediat, dubium fuit ortum, an affinitas ex illegitima copula orta in gradu tertio et ulterioribus non solum non dirimat matrimonium contractum, sed etiam contrahendum non impediat, sed huic dubio occurrere voluit pontifex Pius V. qui in constit. sua anno 1566. 4. cal. Decemb. edita, quae exstat in bullario Romae impresso, declaravit, *dictam affinitatem nec dirimere, nec impedire, ideoque in ulterioribus gradibus licite sine dispensatione contrahi.*

380. Notamus circa hanc quaestionem: 1. Leges civiles earumve interpretes negare quidem, quod affinitas ex fornicatione oriatur, interim tamen minime inficiari, quod ob honestatem a talibus conjunctionibus, quas canones propter affinitatem ex illicita copula ortam prohibitas statuunt, abstinendum sit. §. Si uxor etc. institut. de nupt.: *Si uxor tua post divortium ex alio filiam procreaverit, haec non est quidem privigna tua, sed Julianus ab hujusmodi nuptiis abstineri debere ait.* l. Liberi 4. C. de nupt.: *Liberi concubinas parentum suorum uxores ducere non possunt, quia minus religiosam et probabilem rem facere videntur, qui si contra hoc fecerint, crimen stupri committunt.* Unde quidam ex jurisconsultis etiam ex illicito concubitu affinitatem nasci statuunt Coras. lib. 1. misc. 3. n. 1. Rauchb. amitinus noster part. 2. q. 13. Hillig. lib. 13. don. enucl. 19. lit. M. 2. Quamvis *in summa rei* cum Bellarmino consentiamus, quod videlicet nemo debeat nuptias illius expetere, cujus consanguineam proximam nefarie violavit, tamen *in exemplo Davidis,* quod tertii argumenti loco Bellarminus producit, magnum ad evincendum quaesitum pondus esse negamus, quia facinus Absolonis non solum fuit fornicatio, sed etiam adulterium ac incestus, cum concubinae illae Davidis, quibus turpiter abusus est, fuerint uxores patris, secundariae quidem sed tamen verae. Agnoscit hoc Bellarminus ipse lib. de matrimon. c. 11. §. Neque secundum etc. *In Scriptura,* inquit, *etiam verae et legitimae uxores aliquando dicuntur concubinae et ipsae concubinae dicuntur uxores, id quod probat ex Genes. 16. c. 21. Jud. 19. ubi concubina dicitur uxor, et vera ac legitima imo unica unius uxor vocatur concubina.* David proinde non inde atque ideo duntaxat a concubinis suis, quas Absolon violaverat, abstinebat quia factae erant illae omnes quasi nurus ob conjunctionem illicitam cum filio, sed ne eodem cum filio adulterii et incestus reatu sese obstringeret, Amos 2, v. 7. 3. Nec probari potest constitutio illa Pontificia, *quodsi quis privignam vel aliam ex cognatis uxoris suae cognoverit, debitum conjugale* XV.
ab uxore petere nequeat, quodque nec privigna, nec ille ullo unquam tempore aliis se possint matrimonio copulare. c. Si quis extr. de eo qui consang. uxoris cognov. hoc enim nihil aliud est quam perpetuis libidinum incendiis hominem objicere. 4. Distinguendum etiam inter *fornicationis crimen manifestum et occultum.* Si manifestum est hoc crimen, non conscientiae duntaxat, sed etiam publicae honestatis ratione a consanguineis sponsae abstinendum; si vero occultum, conscientiae habenda est ratio, quam si quis praepostere negligat, locus erit regulae, *quod de occultis non judicet ecclesia.*

5. Prohibitio matrimonii in affinitate ex illicito concubitu orta ultra *primum* vel *secundum gradum* non videtur extendenda. 6. Conjugium in affinitate ejusmodi ex ignorantia contractum, si jam consummatum, nequaquam videtur dissolvendum.

381. 2. *An quis ducere possit eam, quam per adulterium prius polluit?* Quaestio haec generalis est, quae in speciales resolvi potest: *1. An juvenis uxorem alterius per adulterium a se pollutam defuncto marito possit ducere; 2. an maritus puellam a se violatam defuncta conjuge possit ducere; 3. an maritus alterius uxorem polluens mortua sua uxore et illius marito, eam ducere possit.* Exstant autem hac de quaestione diversi canones, quidam plane negant, pollutam adulterio in conjugium posse duci., c. Nullus 31. q. 1. ex Leone: *Nullus ducat in matrimonium, quam prius polluit per adulterium.* c. Illud ead. ex concilio apud Alphesum habito: *Non convenit Christianae religioni, ut ullus ducat in conjugium, quam prius polluit adulterio.* c. Relatum est ead. ex concilio Triburiensi: *Relatum est auribus sanctorum sacerdotum, quendam alterius uxorem stupro violasse et insuper moechae vivente viro suo juramentum dedisse, ut post legitimi mariti mortem, si supervixisset, duceret eam in uxorem, quod et factum est. Tale ergo connubium prohibemus et anathematizamus.* Quidam vero canones tale conjugium permittunt. c. Denique ead. ex August. libr. 1. de nupt. et concub. c. 10: *Mortuo eo, cum quo fuit verum connubium, fieri potest conjugium, cum qua praecessit adulterium.* (In edit. Basil. Augustini contrarium habetur, quia particula negativa additur, *quod non possit fieri connubium, cum quo prius fuit adulterium.* Dixerit ergo aliquis non immerito, *Gratianum depravato codice usum fuisse*, qua responsione Bellarminus alicubi utitur, vel Augustini sententiam depravasse.) Id probant ex Davidis et Bethsabeae conjugio. Augustinus lib. de bon. conjug. c. 14: *Posse fieri licitas nuptias ex personis illicite conjunctis, honesto placito subsequente, manifestum est.* Conjunge integrum titulum decretalium de eo, qui duxit in matrimonium, quam polluit per adulterium lib. 4. tit. 7. Gratianus discordantes illos canones conciliat hoc modo: *1. Augustinum loqui de concubinis, quae possunt transire ad honestum placitum nuptiarum, item de repudiata, quam dum vivente viro suo quicunque ducit in conjugium, committit adulterium, cujus adulterium aliquam habet veniam, dum ejus copula creditur esse licita; Leonem vero de ea loqui, quae a viro suo non erat repudiata, cujus vivebat vir reddens ei conjugale debitum. 2. In canonibus prohibentibus, ne quis ducat in conjugium, quam prius polluit per adulterium, subaudiendum esse, nisi prius peracta poenitentia et si nihil in mortem viri machinatus fuerit, vel si vivente viro adulterae non dedit fidem, se sumturum eam sibi in conjugem, si viro ejus superviveret.* 3. Ad exemplum conjugii inter Davidem et Bethsabeam contracti respondet c. Si qua caus. et quaest. iisd. *in V. T. multa fuisse permissa propter infirmitatem, ut dare libellum repudii, quae in evangelii perfectione sunt eliminata. Item quaedam fuisse permissa causa infirmitatis et sacramenti futurorum, ut oblationem animalium in sacrificium; sic et Bethsabeam permissam esse duci in uxorem non magis causa infirmitatis quam significatione futurorum.*

382. Canonistae ex titulo decretalium de eo, qui duxit in matrimonium, quam polluit per adulterium, colligunt quinque regulas: *1. Si maritus vivente uxore contrahit cum secunda, quae scit, primam uxorem esse superstitem, prima demortua matrimonium consummari non permittitur. Et si consummatum ac liberi procreati sint, tamen rescinditur, etsi contrahentes longo tempore cohabitaverint*, c. Ex literarum etc. cum haberet extr. d. t. *2. Si maritus vivente prima uxore rem habeat cum alia, quae in mortem primae uxoris machinata fuit, sive superstite uxore sua fidem de matrimonio post mortem contrahendo illi dederit, sive non, tamen consortium prohibetur*, c. Super hoc eod. *3. Si quis mortua uxore contrahit cum ea, quam vivente uxore nulla data ei fide de matrimonio contrahendo cognovit, nec alteruter in mortem defunctae uxoris fuit machinatus, tenet matrimonium inter illos contractum*, c. significasti eod.. *4. Si quis uxore vivente fide data promisit, aliam se ducturum, vel cum ipsa de facto contraxit, si nec ante, nec post legitima ejus superstite cognovit eandem, quamvis utrique ipsorum pro eo, quod in hoc graviter deliquerint, sit poenitentia injungenda, non est tamen matrimonium, quod cum ea contraxit, post uxoris obitum dirimendum*, c. Si quis eod. *5. Maritus aliam ducens uxorem, quae ignoret, ipsum alii uxori matrimonio esse alligatum, mortua prima novo consensu interveniente secundam habere vel ad eam redire tenetur*, c. Veniens etc. Propositum eod. Illorum vestigiis insistens Bellarminus lib. de matrimon. c. 22. disputat, *non semper matrimonium esse irritum, cum quis ducit eam, quam polluerat per adulterium, sed solum in tribus casibus: 1. cum adulter procurat mortem conjugis suae vel mariti adulterae, ut cum adultera conjugium celebrare possit, vel contra si adultera procuret mortem mariti sui vel uxoris adulteri, ut adulterum in maritum accipiat*, c. Super hoc d. t. quod tamen intelligendum, *si mors re vera sequatur. 2. Si adulteri dederint sibi invicem fidem de matrimonio inter se contrahendo post mortem uxoris adulteri vel mariti adulterae, nam qui ita sibi fidem dederunt, videntur omnino procuraturi mortem alterius conjugum*, c. Relatum 31. quaest. 1. *3. Si de facto adulteri inter se contraxerint viventibus prioribus conjugibus*, c. fin. extr. de eo qui duxit in matrimon. etc. intelliguntur autem duo isti casus: *Si adulter uterque sit conscius vitae conjugis alterius, alioquin enim si vir adulteram decipiat affirmans, conjugem suam esse mortuam, vel contra mulier adulterum decipiat affirmans,*

virum suum esse mortuum, *tunc matrimonium non est irritum*, c. Propositum d. t. *extra hos casus*, inquit, *non dirimitur matrimonium inter adulteros contractum.*

383. Nostri primo omnium monent, magistratum debere justa severitate animadvertere in adulteros, ut non sit opus talibus quaestionibus. Levit. 20, v. 10: *Si moechatus quis fuerit cum uxore alterius et adulterium perpetraverit cum conjuge proximi sui*, *morte moriantur et moechus*, *et adultera.* Eadem lex repetitur Deut. 22, v. 22. Quodsi magistratus sit negligens in suo officio, ac de conjunctione talium personarum quaeratur, tum quidam
XV. 368. sequuntur ἐπιείκειαν ac matrimonia ejusmodi concedunt. Praesertim 1. si vitae prioris conjugis adulter vel adultera non fuerint insidiati; 2. si non dederint sibi invicem matrimonii fidem, sed carnaliter tantum consueverint; 3. si praecedat publica poenitentia; 4. si relegentur illi conjuges ex ea ditione, in qua perpetratum fuit adulterium, et proficiscantur in alium locum, ubi factum ignoratur; 5. si tale matrimonium ineatur ob commoda contrahentium amore natae sobolis, et ut adulter eam, quam seduxit, in viam reducat, ne in pejus ruat. Sic enim prior macula quodammodo abstergitur, afflictis levamen aliquod conceditur et proli legitimatio confertur. Lutherus in libr. de capt. Babyl. cap. de matrim. tom. 2. Lat. p. 281: *Impedimentum criminis vocant*, *ubi quis duxerit prius pollutam adulterio aut machinatus fuerit in mortem alterius conjugis*, *quo cum superstite contrahere possit. Obsecro*, *unde iste rigor hominum in homines*, *qualem nec Deus unquam exegit? an ignorare se simulant, Bathsaba uxorem Uriae utroque crimine impleto*, *id est praepollutam adulterio et occiso viro, tamen ductam a David sanctissimo viro? Si lex divina haec fecit, quid faciunt homines tyranni in suos conservos?* Idem repetit tom. 2. Jen. German. libr. de vita conjug. fol. 153. ubi addit: Laster und Sünde soll man strafen, aber mit anderer Strafe, nicht mit Eheverbieten. Philip. Melanthon in corp. doct. Christ. p. 754. Chytraeus in Levit. p. 414. Bidenbachius de caus. matrim. pag. 105. ubi in consistorio Wirtenbergensi id permissum fuisse dicit 1. Febr. anno 1599. 20. Decemb. ejusd. anni et 9. Decemb. anno 1596. Tarnovius lib. 1. de conjug. c. 50. et ex Calvinianis Hemmingius de conjug. p. 214. Petr. Martyr in locis commun. p. 583. Pezelius in exam. Philipp. part. 2. p. 632. etc. Atque id in quibusdam consistoriis observari, ut certis conditionibus talia matrimonia permittantur, notat Harbartus de conjug. p. 206.

384. Sane si quis nuptias jamdum contraxit cum ea, quam prius per adulterium polluit, eas non esse dissolvendas existimamus sicque posthabito juris Pontificii rigore hoc impedimento matrimonium contractum dissolvi negamus, cum ex jure divino non descendat, interim idem esse impedimentum contrahendum matrimonium impediens asserimus, ac proinde cum Mentzero de conjug. p. 111. dicimus, *non facile a via stricti rigoris hac in parte esse recedendum et ex ἐπιεικείᾳ tales nuptias concedendas*, 1. quia multis modis publica honestas ejusmodi nuptiis violatur. 2. Aperitur fenestra licentiae minime ferendae. Quid enim non faciant adulteri, si spem habere possint olim contrahendi invicem matrimonii? 3. Quodnam possit esse in conjugio delictum atrocius, quam ut alter conjugum non solum fidem conjugi non servet, sed etiam vitae ejus insidietur, cum quo summum amicitiae gradum colere debuisset? Summe igitur iniquum foret, adulterum hujus criminis sui fructum adhuc sentire ex novo illo conjugio. Quamvis vero obverti soleat, *distinguendum esse ipsum matrimonium, quod contrahere volunt polluti adulterio, ab antecedentibus illius matrimonii, adulterio scilicet eique conjunctis sceleribus*, *non illud*, *sed haec in classe turpium esse collocanda;* negari tamen nequit, si adulterio pollutis matrimonii illius licentia detur, ipsos fructum aliquem sceleris sui percipere et absque gravissimo scandalo tales nuptias contrahi vix posse. 4. Beza de repud. et divort. p. 236. addit hanc rationem: *Non patitur quodammodo ipsa rerum natura*, *ut ratum sit conjugium ab eo ipso*, *nempe adulterio, incipiens, quo uno rata alioqui conjugia separantur.* Sed haec ratio illud tantum evincit, matrimonium ab adulterio vel promissione eidem addita et prioris XV.
conjugii tempore facta nullam accipere firmitatem, interim tamen non demonstrat, abolitis quae praecesserunt omnibus novum matrimonii contractum inter tales personas institui posse. Contenti igitur sumus prioribus rationibus, quibus accedit *vetustiorum canonum* prohibitio, de qua paulo superius.

385. Neque est quod *in Davidis et Bethsabeae* conjugio talibus nuptiis praesidium aliquod quaeratur. Nam 1. conscientia non acquiescit in exemplis, sed requirit certum Dei verbum, cui velut basi innitatur; 2. in matrimonialibus casibus ex nudis V. T. exemplis non potest duci firmum aliquod argumentum, ut probat polygamia, libellus repudii et alia complura; 3. 2. Sam. 11, v. 27. recitato Davidis facto subjungit Spiritus sanctus: *Et fuit verbum hoc* sive negotium, *quod fecit David*, *malum in oculis Domini*, quae verba non solum ad homicidium et adulterium Davidis, verum etiam ad illud, quod proxime praecessit, de conjugio cum Bethsabea et traductione in domum referri videntur. 4. Bellarminus etiam hoc addit, *ne quidem secundum legem ecclesiasticam peccatum illud Davidis et Bethsabeae fuisse impedimentum dirimens. Non enim adulterium solum neque conjugis homicidium quocunque animo patratum impedimentum dirimens judicari solet, sed illud solum homicidium conjugis*, *quod ea intentione committitur*, *ut ejus uxore quis postea potiatur. Jam vero Bethsabea in adulterium quidem consensit, sed in mortem viri nullo modo quidquam legitur machinata*, *proinde ex parte ejus non fuit impedimentum*, *quominus conjugium cum Davide contrahere posset. David autem adulterio homicidium Uriae adjunxit*, *sed*

non est certum, an eo animo, ut ejus uxore potiretur, nam antea saepe conatus erat inducere Uriam, ut ad uxorem rediret, ut eo modo adulterium tegeretur.

386. De aliis praeter fornicationem et adulterium criminibus canonistae sic statuunt, homicidii crimen sine adulterio in uno duntaxat casu dirimere matrimonium, quando *videlicet in morte alterius conjugum procuranda conveniunt, tam vir quam femina, qui inter se conjugium inire cupiunt.* C. Laudabilem. extr. de convers. infidel.: *Quodsi alter tantum homicidium procuraret altero inscio, et adulterium non praecessit, matrimonium non dirimitur.* Bellarminus de matrim. c. 22. §. Crimen etc. Glossa in c. Qui presbyterum extr. de poenitent. et remiss. numerat *sex crimina*, quae impediunt matrimonium contrahendum de rigore juris, sed contractum non dirimunt. Primum est *incestus*, secundum *uxoricidium*, tertium *raptus sponsae alterius*, quartum *levatio proprii filii malitiose facta de sacro fonte*, quintum *presbytericidium*, sextum *acceptio monialis in uxorem.* De quibus quid statuendum sit, patere potest ex superioribus. Varias limitationes hujus impedimenti recenset summa Angelica in voce Matrimonium imped. 9. Leges civiles itidem prohibent matrimonium inter raptorem et raptam. l. unic. C. de raptu virgin. §. 1: *Non sit facultas raptae virgini vel viduae vel cuilibet mulieri raptorem suum sibi maritum exposcere, sed cui parentes voluerint, excepto raptore, eam legitimo copulent matrimonio, quoniam nullo modo nulloque tempore datur a nostra Serenitate licentia illis consentire, qui hostili more in nostra republica matrimonia sibi student conjungere.* Sed pontifices voluerunt hunc rigorem mitigare, inde statuerunt, *matrimonium inter raptorem et raptam, si postmodum consentiat, contrahi posse, licet parentes reclamarunt* c. Cum causa etc. Accedens extr. de raptoribus et incendiariis, quam sanctionem *cum verbo Dei, aequitate naturali et publica honestate* pugnare non immerito quis dixerit. Unde Lutherus statuit, raptam etiam post copulam liberam esse pronuntiandam, nisi persuaderi possit, ut raptori condonet eidemque cohabitet. Quod ipsum etiam de parentibus raptae intelligendum, videlicet quod dissensu suo matrimonium illud irritum facere possint, si vel maxime stuprum intercesserit. Si magistratus suum faciat officium et poenam raptoribus constitutam executioni dare jubeat, non erit opus illa quaestione. Vide Petr. Martyrem in comm. c. 21. Judic. Beustium part. 1. de spons. c. 39. Molradum de matrim. p. 127. Harbartum de conjug. p. 263. Mentzerum de conjug. p. 155. et hunc ipsum tractatum §. 120.

PARS POSTERIOR.

DE DISPARITATE MATRIMONIUM IMPEDIENTE.

387. Egimus hactenus de *propinquitate* tum *honesta*, tum *inhonesta*, an et quatenus matrimonio certarum personarum impedimentum objiciat, restat ut de *disparitate* legitimo matrimonio adversa agamus. Disparitas illa ratione triplicis generis, bonorum animi, corporis et fortunae, potest triplex statui: *1. religionis et cultus*, *2. aetatis*, *3. status et conditionis.* 1. De religionis ac cultus disparitate Pontificii statuunt, quod sit impedimentum non solum contrahendum matrimonium impediens, sed etiam contractum dissolvens. Nos prius concedimus adjectis tamen certis quibusdam limitationibus, posterius negamus. Ut res tota sit evidentior, examinabimus quatuor illas propositiones, quas Bellarminus lib. de matrimon. c. 23. de hoc impedimento format. Propositio prima sic habet: *Non licet fidelibus cum infidelibus, aut etiam haereticis matrimonia contrahere.* Circa hanc propositionem notandae sunt sequentes distinctiones. 1. Conjugium ejusmodi duplici respectu *illicitum* dici potest, vel quod contractui conjugali sua non constet firmitas, vel quod contrahentium pietati et utilitati illud adversetur. Posteriori modo id illicitum esse concedimus, priori negamus. 2. Distinguendum inter *infideles* proprie sic dictos et *haereticos.* Infideles proprie dicuntur omnes, qui sunt extra ecclesiam sacramenti baptistici expertes, ut pagani, Turcae, Judaei, qui in tota religione dissentiunt a Christianis; haeretici sunt, qui per baptismum ecclesiae prius inserti, sed in haeresin postmodum prolapsi in aliqua duntaxat religionis parte a Christianis dissident. 3. Haeretici (in generaliore significatione sic dicti) in duplici sunt differentia, quidam enim *ipsum religionis fundamentum* evertunt, quidam retento fundamento *quandam religionis partem* impugnant. 4. Distinguendum inter haereticos *pertinaces* et inter seductos *doceri paratos*; 5. inter infideles sive haereticos *mares* ducentes et haereticas *feminas* nubentes. Quamvis igitur tutissimum, optimum ac consultissimum ducamus, ut matrimonio copulentur tales personae, quae in vera verae religionis cognitione et professione invicem consentiunt, ut uno ore et corde verum Deum juxta praescriptum verbi coelestis invocare et colere possint, id quod in sequenti §. late probabimus; tamen si persona infidelis vel haeretica non sit simul blasphema et pertinax, sed spem faciat conversionis paene certam, tum si altera pars Christiana et orthodoxa religionis Christianae fundamenta probe teneat, nec periculum sit seductionis ac persuasionis, permitti posset matrimonium, praesertim si maritus sit Christianus et orthodoxus, cui in feminam infidelem vel haereticam dominium per nuptias obtingit, quo referri quodam modo potest, quod Deus XV. 371.

Deut. 21, v. 11. permittit Israëlitis ex aliis gentibus feminas bello captas in uxorem ducere, quia non erat verisimile, captivam mulierculam dominum suum eo pertracturam, ut avitae religioni nuntium mitteret. Item exempla Judae Gen. 38, v. 1. et Josephi Gen. 41, v. 45. Sin vero quaestio sit de tali infideli et haeretico, qui blasphemias suae infidelitati vel haeresi religionis fundamentum evertenti conjungat inque haeresi sua pertinaciter se perseveraturum expresse profiteatur, ab ejus conjugio cuivis fideli et orthodoxo abstinendum esse dicimus, adeoque aegre adducimur, ut nuptias inter disparis religionis ac cultus personas in certis quibusdam casibus concedendas esse statuamus.

Quod sit impedimentum matrimonium contrahendum prohibens.

388. Rationem hujus impedimenti deducimus 1. *ex diserta Dei prohibitione.* Exod. 34, v. 16: *Non accipies uxorem de filiabus Cananaeorum filiis tuis.* Deut. 7, v. 3: *Filiam tuam non dabis filio* (Cananaei) *nec filiam illius accipies filio tuo.* Jos. 23, v. 12: *Si adhaeseritis residuis gentibus et affinitatem cum eis contraxeritis, sciendo scietis, quod Deus non expellet istas gentes.* Ex N. T. quidam veterum huc referunt dictum apostolicum 1. Cor. 7, v. 39: *Cui vult, nubat vidua, tantum in Domino,* id quod de matrimonio non nisi cum Christiano et fideli contrahendo exponunt Tertullianus libr. 2. ad uxor. cap. 2. Hieronymus libr. 1. adv. Jovin. Ambrosius, Theodoretus, Theophylactus, Anshelmus et Sedulius in comment. illius loci. Augustinus libr. 1. de adulter. conjug. c. 25: *Illud in Domino duobus modis potest intelligi, aut Christiano nubens, aut Christiana permanens, sed posterior expositio non videtur ita probabilis ut prior, non enim dubium esse poterat, quin illicitum esset nubendo apostatare a fide, imo id tam perspicuum et notum est omnibus, ut plane supervacaneum videatur de ea re Christianos monere.* Hieronymus libr. 1. in Jovinian. et in epist. ad Geront. etiam huc accommodat locum apostolicum 2. Cor. 6, v. 14: *Nolite jugum ducere cum infidelibus,* ubi non quidem omnis, sed tamen illa nimis arcta conversatio cum infidelibus et idololatris prohibetur, quae vel cum consensu et participatione factorum impiorum conjuncta est, vel consensus suspicionem exhibet, vel seductionis periculum importat. At quae poterat esse arctior societas quam conjugalis? Johannes prohibet, *ne in domum recipiamus nec salutemus eos, qui alienam a Christi religione doctrinam afferunt* 2. epist. v. 10. quomodo ergo probaret, si quis fidelis et orthodoxus cum infideli et haereticis erroribus imbuta matrimonium contraheret? *2. Ex addita prohibitionis ratione.* Ne quis enim existimaret, legem de non contrahendo matrimonio cum Cananaeis esse mere judicialem, ad Judaeos duntaxat spectantem, Deus ipse rationem addit, quae ostendit, morale hujus legis esse perpetuum et ad Christianos etiam in N. T. pertinere. Exod. 34, v. 16: *Non accipias uxorem de filiabus earum filiis tuis, ne postquam ipsae fornicatae fuerint post deos suos, fornicari faciant et filios tuos post deos suos.* Deut. 7, v. 3: *Non accipies filiam ejus filio tuo,* v. 4. *quia seducet filium tuum, ne sequatur me et ut magis serviat diis alienis, irasceturque furor Domini et delebit te cito.* Jos. 23, v. 13: *Si affinitatem cum residuis gentibus contraxeritis, erunt vobis in laqueum et in rete et in flagellum et in spinas in oculis vestris.* Nehem. 13, v. 23. Nehemias ex Salomonis exemplo probat, *periculum seductionis* talibus nuptiis esse conjunctum. 1. Reg. 11, v. 2: *Non ingrediemini ad gentes et ipsae non ingredientur ad vos,* אָכֵן *certissime declinare facient cor vestrum post deos suos. 3. Ex seductionis consecutione.* Ostendunt historiarum et quotidianae experientiae exempla, IV.
conjugalibus illecebris et delinimentis pietatem et orthodoxian alterius conjugis utplurimum fuisse corruptam. Genes. 6, v. 2: *Videntes filii Dei filias hominum quod essent pulchrae, acceperunt sibi uxores ex omnibus, quas elegerant,* id est filii patriarcharum, qui ad veram ecclesiam pertinebant, ex idololatricis Cainitis quaesiverunt sibi uxores, sed hac ratione apostasian a vera religione et apostasiae poenas sibi attraxerunt. Deus enim illa effrenis libidinis incendia, quibus inflammati absque ullo religionis respectu filii patriarcharum filias Cainitarum uxores sibi adjunxerunt, diluvii inundationibus exstinxit. Gen. 26, v. 34: *Esau duxit uxores duas ex Hethaeis, quae fuerunt amaritudo spiritus ipsi Isaac et Rebeccae,* propter cultus scilicet disparitatem et idololatriae conjunctam impietatem. Jud. 3, v. 5: *Filii Israël habitarunt in medio Cananaei et Hethaei et Amorraei* etc. v. 6. *et duxerunt uxores filias earum ipsique filias suas filiis eorum tradiderunt et servierunt diis eorum,* v. 7. *feceruntque malum in conspectu Domini et obliti sunt Dei sui servientes Baalim.* Memorabile cumprimis est exemplum regis *Salomonis,* cui a Deo datum erat *cor sapiens et intelligens in tantum, ut nullus ante eum similis ipsi fuerit, nec post eum surrexerit,* 1. Reg. 3, v. 12. *sed cum adamaret mulieres alienigenas* 1. Reg. 11, v. 1. statim additur v. 3. quod *illae averterint cor ejus, ut sequeretur deos alienos, nec fuerit perfectum cor ejus cum Domino.* Si Salomoni hoc contigit, quid metuendum illis, qui cum Salomone in sapientia et prudentia ne minima quadam ex parte comparandi? De Achabo dicitur 1. Regum 16, v. 31. quod *duxerit uxorem Jezabel filiam regis Sidoniorum,* et statim additur, *abiit et servivit Baal et adoravit eum.* Josaphatus rex alioqui pius filio suo Joramo uxorem dedit filiam Achabi, a qua Joramus fuit seductus 2. Reg. 8, v. 18. *Achazia filius Jorami, nepos Josaphati, ambulavit in via domus Achabi, quia gener erat domus Achabi* v. 27. Quantum damni Athalia dederit familiae Davidis, exponitur 2. Reg. 11, v. 1. et 2. Paral. 22, v. 10. Ex historia ecclesiastica N. T. multa possent adduci exempla *imperatorum Christianorum,* qui ab uxoribus Arianae haeresi addictis pessime fuere seducti et ad persecutiones orthodoxae ecclesiae inferendas impulsi.

De Valente id commemorat Theodoretus libr. 4. histor. eccles. c. 11. etc. *4. Ex multiplicis incommodi conjunctione.* Conjuges uni verae religioni addicti, una et eadem mente, uno et eodem spiritu Deo serviunt, ac uxor non tantum tori conjugalis et vitae civilis, sed etiam precum piarum et sanctorum exercitiorum est socia et consors; tales conjuges vivunt in pace, quae non potest diuturna esse inter eos, quorum animi non sunt in vera fide conjuncti, educant liberos in vera religione et disciplina Domini, in familia colligunt domesticam ecclesiam. Contra vero matrimonium Christiani et orthodoxi cum haeretico vel infideli plurima conjuncta habet incommoda et pericula. Praeterquam enim quod periculum gravissimum impendet Christiano et orthodoxo deficiendi a vera fide et religione, nata ex tali matrimonio soboles non potest commode educari in vera religione, pax et tranquillitas in religionis dissensione vix potest inter conjuges diu constare, ac si maritus sit infidelis, multa Christianae pietatis exercitia impediet. *Pii* igitur est a malo hic declinare, *prudentis* pericula praecavendo antevertere, *sancti* a profano abstinere, *cauti* alieno malo sapere, *insanientis* in ignem se sponte conjicere. *Samson* erat fortissimus, *Salomon* sapientissimus, *Achab* potentissimus, hi tamen omnes a mulieribus diversae religionis decepti sunt ac seducti. Vide Hemmingium in comment. 2. epist. Joh. circa fin.
V. 373. *5. Ex matrimonii natura et conditione.* Nuptiae sunt *individua societas et conjunctio*, at quomodo vere individua erit, *si ad sacra dividitur?* inquit Alber. Gentilis libr. 2. de nupt c. 19. Nuptiae sunt *divini juris communicatio* l. nuptiae 1. ff. de rit. nupt. at quomodo in cultus et religionis diversitate divini juris communicatio locum habet? *Uxor socia rei humanae ac divinae domus suscipitur* l. adversus 4. C. de crimine expilat. heredit. at quomodo uxor erit divinae domus socia, si peculiaria et propria sibi quaerat sacra? Matrimonium est foedus duorum arctissimum, at quomodo cum infideli illud rite conciliabitur? Per conjugium maritus et uxor fiunt *una caro*, at quomodo integre caro una, si non et anima una? Conjugium est summus amicitiae gradus, at quomodo arctissima illa concordia et amicitia perpetuo locum habebit, si in cultu non sit consensus ac utriusque conjugis idem velle et nolle? Quodsi tria illa conjugii bona, quae Augustinus passim statuit, *prolem* scilicet, *fidem* ac *sacramentum*, respiciamus, nullum eorum perfecte in tali matrimonio reperietur. Deest enim *bonum prolis* educandae ad cultum divinum, quia quilibet conjugum nititur liberos ad suam religionem capessendam inducere. Deinde *bonum fidei* itidem deest, quia fides conjugalis requirit, ut non tantum fides alteri conjugum servetur, sed ut id fiat ex timore et amore Dei ac propter Deum, qui conjugium instituit; at quomodo verus veri Dei timor et amor erit in idololatra et haeretico? Denique deest *bonum sacramenti*, quia non est ibi perfecta significatio amoris et conjunctionis inter Christum et ecclesiam. *6. Ex conjuncta suspicione.* Qui infideli vel haereticae feminae se conjungit, contemtui habere videtur Christianam et orthodoxam religionem. Quodsi in aliis omnibus, utique etiam in conjugio contrahendo *ab omni specie mali* cavendum 1. Thessal. 5, v. 22. *7. Ex patriarcharum dispositione.* Patriarchae liberis suis conjuges quaesiverunt non ex idololatricis gentibus, sed ex sua prosapia, in qua veri cultus divini viguit exercitium, Genes. 24, v. 4. c. 27, v. 46. *8. Ex juris civilis et canonici sanctione.* l. ne quis 6. C. de Judaeis et coelicol. Valentinianus, Theodosius et Arcadius decernunt, *ne quis Christianam mulierem in matrimonium Judaeus accipiat, neque Judaeae Christianus conjugium sortiatur. Nam si quis* (inquiunt) *aliquid hujusmodi admiserit, adulterii vicem commissum hujusmodi crimen obtinebit libertate in accusandum publicis quoque vocibus relaxata.* In codice Theodosiano libr. 3. tit. 14. matrimonia Christianorum cum gentilibus itidem puniri jubentur. Conjunge c. Cave etc. Si quis Judaicae 28. q. 1. *9. Ex conciliorum ac patrum testificatione.* In concilio Chalcedonensi can. 13. prohibentur conjugia cum haereticis, Judaeis et paganis. Verba canonis sic habent: *Non debet copulari nuptura haeretico, aut Judaeo vel pagano, nisi forte promittat, se ad orthodoxam fidem transferre.* Concilii Agathensis canon 67. sic habet: *Non oportet cum hominibus haereticis miscere connubia et vel filios, vel filias illis dare, sed potius accipere, si tamen se profiteantur, Christianos esse futuros et Catholicos* (citatur in jure canonico caus. 28. q. 1. c. Non oportet. 16). Synodus sexta can. 72. sic statuit: *Non licet, virum orthodoxum cum muliere haeretica conjungi neque orthodoxam cum viro haeretico copulari.* Concilium Toletanum 3. can. 14. prohibet, *ne Judaei uxorem Christianam habeant.* Toletanum 4. can. 61. jubet, *Hebraeos cum Christianis matrimonio conjunctos aut Christianos fieri, aut ab uxoribus separari.* Synodus Laodicena: *Non oportet cum omnibus haereticis miscere connubia vel filios vel filias dare.* Synodus Eliberitina can. 16: *Haereticis, qui errant ab ecclesia, nec illis dandas puellas catholicas, sed neque Judaeis dari placuit, eo quod* XV. 374.
nulla possit esse societas fidelis cum infideli. Tertullianus in libro secundo ad uxorem multis ostendit, non licere Christianis cum infidelibus matrimonia jungere c. 2. p. 175: *Cum quaedam istis diebus nuptias suas de ecclesia tolleret, id est gentili conjungeretur, idque ab aliis retro factum recordarer, miratus aut ipsarum petulantiam, aut consiliariorum praevaricationem, quod nulla scriptura ejus facti licentiam proferret.* Et postea: *Ne, quod apostolus ait, cui velit, nubat, male uteremur, adjecit: tantum in Domino, id est in nomine Domini, quod est indubitate Christiano* etc. *nullam aliam formam repetundarum nuptiarum nisi in Domino praescribit, tantum inquit in Domino. Adjecit pondus legi suae, tantum. Quo sono et modo enuntiaveris dictum istud, onerosum est, et*

jubet et suadet et praecipit et hortatur et rogat et comminatur, detractata et exserta sententia est, et ipsa sui brevitate foecunda. Quis enim alius possit pericula multa et vulnera fidei in hujusmodi nuptiis, quas prohibet apostolus, providisse et primo quidem carnis sanctae in carne gentili inquinamentum praecavisse? cap. 3. *Fideles gentilium matrimonia subeuntes stupri reos esse constat et arcendos ab omni communicatione fraternitatis, ex literis apostoli dicentis, cum ejusmodi nec cibum sumendum. At numquid tabulas nuptiales de illo apud tribunal Domini proferemus et matrimonium rite contractum allegabimus, quod vetuit ipse? non adulterium est, quod prohibetur? non stuprum est extranei hominis admissio? minus templum Dei violat? minus membra Christi cum membris adulterae commiscet?* Et postea: *Quis dubitet, obliterari quotidie fidem commercio infideli? Bonos corrumpunt mores confabulationes malae, quanto magis conjunctus et individuus usus? Quaevis mulier fidelis Dominum observet necesse est. Et quomodo potest duobus dominis reservire, domino et marito gentili? gentilem enim observando gentilia exhibebit, formam, exstructionem, munditias seculares, blanditias turpiores, ipsa etiam matrimonii secreta maculosa, non ut penes sanctos officia sexus cum honore ipsius necessitatis tanquam sub oculis Dei modeste et moderate transiguntur.* cap. 4: *Sed viderit, qualiter viro officia pendat. Domino certe non potest pro disciplina satisfacere habens in latere diaboli servum procuratorem Domini sui ad impedienda fidelium studia et officia. Ut si statio facienda est, maritus de die condicat ad balneas; si jejunia observanda sunt, maritus eadem die convivium exerceat; si procedendum erit, nunquam magis familiae occupatio adveniat. Quis enim sinat conjugem suam visitandorum fratrum gratia vicatim aliena et quidem pauperiora quaeque tuguria circuire? quis nocturnis convocationibus, si ita oportuerit, a latere suo eximi libenter feret? quis denique solennibus paschae abnoctantem securus sustinebit? quis ad convivium Dominicum illud, quod infamant, sine sua suspicione dimittet? quis in carcerem ad osculanda vincula martyris reptare patietur? jam vero alicui fratrum ad osculum convenire? aquam sanctorum pedibus offerre? de cibo, de poculo invadere, desiderare, in mente habere? Si et peregre frater adveniat, quod in aliena domo hospitium? si cui largiendum erit, horreum, proma praeclusa sunt.* Tandem concludit c. 9. felicitatem matrimonii inter Christianos initi praedicans: *Unde* (inquit) *sufficiam ad enarrandam felicitatem ejus matrimonii, quod ecclesiam conciliat et confirmat oblatio, et obsignatum angeli renuntiant, pater rato habet? quale jugum fidelium duorum unius spei, unius voti, unius disciplinae,*
XV. 375. *ejusdem servitutis? ambo fratres, ambo conservi, nulla spiritus carnisve discretio. Atquin vere duo in carne una. Ubi caro una, unus et spiritus. Simul orant, simul volutantur et simul jejunia transigunt, alterutro ducentes, alterutro hortantes. In ecclesia Dei pariter, in connubio pariter. In angustiis, in refrigeriis neuter alterum celat, neuter alterum vitat, neuter alteri gravis est. Libere aeger visitatur, indigens sustentatur. Eleemosynae sine tormento, sacrificia sine scrupulo, quotidiana diligentia sine impedimento. Non furtiva signatio, non trepida gratulatio, non muta benedictio; sonant inter duos psalmi et hymni, et mutuo provocant, quis melius Deo suo canat. Talia Christus videns et audiens gaudet, his pacem suam mittit.* lib. de corona milit. c. 13: *Ideo non nubimus ethnicis, ne nos ad idololatriam usque deducant, a qua apud illos nuptiae incipiunt.* Cyprianus libr. 3. ad Quirinum c. 62. matrimonium cum gentilibus jungendum esse negat et in sermon. de lapsis inter *crimina fidelium* numerat jungere cum infidelibus matrimonia, idque esse dicit *prostituere gentibus Christi membra.* Ambrosius lib. 1. de Abraham c. 9: *Constringit eum* (Abraham servum), *ut non de semine Cananaeorum uxorem accerseret domino suo, quorum generis auctor patrem non honoraverat et ideo maledictionis hereditatem transmisit in suos, ut cognoscamus fidem et quandam hereditatem de auctoris prosapia in iis requirendam, quos nobis volumus adjungere. Cum sancto enim sanctus eris et cum perverso perverteris. Si hoc in aliis, quanto magis in conjugio, ubi caro una et unus spiritus est? quomodo autem potest congruere caritas, si discrepet fides, et ideo cave, Christiane, gentili aut Judaeo filiam tuam tradere, cave gentilem aut Judaeam atque alienigenam, hoc est haereticam, et omnem alienam a fide uxorem tibi accersas. Prima conjugii fides castitatis gratia est. Si idola colat, quorum praedicantur adulteria, si Christum neget, qui praeceptor et remunerator est pudicitiae, quomodo potest diligere pudicitiam? Si Christiana sit, non est satis, nisi ambo initiati sitis sacramento baptismatis; simul ad orationem nocte vobis surgendum est et conjunctis precibus obsecrandus Deus. Accedit aliud insigne castimoniae, si credas, a tuo Deo tibi, quod sortitus es, conjugium datum. Non possunt hoc dispares fide credere, ut ab eo, quem non colunt, putent conjugii sibi impertitam gratiam. Ratio docet, sed amplius exempla commorent. Species illecebra mulieris decepit etiam fortiores maritos et a religione fecit discedere. Et ideo tu vel amori consule, vel errorem cave.* Idem lib. 9. epist. 70. ad Vigil. in princ.: *Doce plebem, ut non ex alienigenis, sed ex domibus Christianis conjugii quaeratur copula* etc. *nullum fere gravius delictum quam copulari alienigenae, ubi et libidinis et discordiae incentiva et sacrilegii flagitia conflantur. Nam cum ipsum conjugium velamine sacerdotali et benedictione sanctificari oporteat, quomodo potest conjugium dici, ubi non est fidei concordia? cum oratio communis esse debeat, quomodo inter dispares devotione potest esse conjugii communis caritas? Saepe plerique capti amore feminarum fidem suam prodiderunt,*

ut patrum populus in Beelphegor. Quis fortior et ab incunabulis suis munitior Dei Spiritu, quam nasiraeus Samson? et ipse proditus est et ipse per mulierem non potuit suam tenere gratiam. Exposita illa de Samsone historia tandem concludit, *hoc exemplo liquet, alienigenarum consortia refugienda, ne pro caritate conjugii proditionis insidiae succedant.* Idem lib. 8. comm. in Luc. cap. 16: *Christianae gentilibus non copulantur Dei judicio,*
376. *cum lex prohibeat. Sed occurrit illud, quod ait Salomon: A Deo praeparatur viro uxor* Proverb. 19. *quod qui in Graeco legit, non putat esse contrarium, bene enim dixit Graecus ἁρμόζεται. Harmonia enim conveniens et apta rerum omnium dicitur commissa connexio* etc. *Itaque non habent harmoniam suam nuptiae, quando Christiano viro gentilis mulier non legitime copulatur. Ergo ubi nuptiae, harmonia; ubi harmonia, Deus jungit; ubi harmonia non est, pugna atque dissensio est, quae non est a Deo, quia Deus caritas est.* Hieronymus libr. 1. adv. Jovin. *Christianos eos, qui apostoli jussionem contemnentes gentilibus junguntur, templa Christi idolis prostituere* asserit. Augustinus de fid. et operib. c. 19. disputat, *Cyprianum quidem inter gravissima crimina posuisse, cum infidelibus matrimonium jungere, in Scripturis tamen Novi Testamenti se non reperisse hac de re certum testimonium,* tandem vero concludit, *omnino conandum esse, ne fiant tales conjunctiones, quid enim* (inquit) *opus est in tantum discrimen ambiguitatis caput mittere?* lib. 1. ad Pollentium cap. 21: *Ne nubat femina non suae religionis viro vel vir talem ducat uxorem, id enim jubet Deus, docet apostolus, utrumque praecipit Testamentum.*

389. Secunda Bellarmini propositio sic habet: *Matrimonium inter fidelem et infidelem non est irritum jure divino, naturali vel positivo, vel certa aliqua lege ecclesiae.* Antequam hanc propositionem probet, refellit Dominicum a Soto qui in 4. sentent. distinct. 34. q. un. artic. 2. existimat, ex 1. Corinth. 7, v. 13. ubi *fidelis a conjuge infideli non separari permittitur*, evidenter probari posse, *quod matrimonium inter fidelem et infidelem non sit jure divino irritum. Si enim jure divino irritum esset, quomodo Paulus permitteret in tali conjunctione, quae fornicaria sine dubio esset, Christianos permanere?* Bellarminus huic Soti rationi opponit, quod *apostolus non permittat, fidelem cum infideli contrahere, sed matrimonium cum infideli contractum permittat non dirimi per conversionem alterius conjugis. Non est autem consequens, ut si cultus disparitas non dirimat matrimonium jure divino antea contractum, non dirimat etiam post contractum, nam impedimenta dirimentia hoc proprium habent, ut dirimant, si ipsa praecedant, non dirimant, si sequantur.* Omissa igitur Soti ratione, quod cultus disparitas non sit impedimentum dirimens jure naturali, probat duplici argumento, 1. *quia non tollit omnino finem matrimonii, licet aliquo modo impediat. Nam ex tali conjugio proles nasci potest et institui in religione, licet difficilius, et aliquando accidere potest, ut non etiam impediatur ullo modo educatio, neque pax, ut si alter conjugum de religione nihil curet, aut bene sit affectus erga fidem;* 2. *exemplis sanctorum, qui sine dubio infidelibus conjuncti non fuissent, si id matrimonium jure naturae irritum esset. Exstant autem exempla in lege naturae, in lege scripta et in lege gratiae. In lege naturae Jacob duxit uxores filias Laban idololatrae, Joseph duxit filiam Potipharis Aegyptiam, Moyses filiam Jethro Aethiopissam. In lege scripta Esther nupsit Assuero regi Persarum ethnico, Salomon duxit uxorem filiam Pharaonis, David accepit filiam regis Gessur,* 2. Reg. 3. *In lege gratiae testantur* Hieronymus lib. 1. in Jovinian. et Augustinus lib. de fid. et operib. cap. 19. *suo tempore fuisse frequentissima in ecclesia ejusmodi conjugia et quamvis a patribus reprehendebantur, tamen non dirimebantur, nec est probabile, fuisse tolerata, si vera matrimonia non fuissent. Cyprianus* (inquit Augustinus l. d.) *jungere cum infidelibus vincula matrimonii nihil aliud esse asserit quam postituere gentibus membra Christi, quod nostris* XV. 377.
temporibus jam non putatur esse peccatum, quoniam revera in Novo Testamento nihil inde praeceptum est et ideo aut licere creditum est, aut velut dubium derelictum est. Praeterea sancta Monica virum habuit paganum teste Augustino libr. 9. confess. cap. 9. et *Clotildis Christiana nupsit Clodovaeo regi Francorum ethnico* teste Gregorio Turon. l. 2. hist. c. 28. *utraque autem fuit pia et virum ad fidem convertit.* Quod non sit impedimentum dirimens jure divino positivo, probat ex eo, *nam in Testamento Novo non exstat tale praeceptum. Verba enim Pauli, tantum in Domino et nolite jugum ducere cum infidelibus, non probant, nisi non esse contrahendum cum infidelibus, non autem probant, matrimonium esse irritum. In Testamento autem Veteri non invenitur praeceptum ita prohibens conjugia cum infidelibus, ut ea redderentur irrita, nisi apud Esdram* lib. 1. cap. 9. et 10. *ubi Esdra legem Domini interpretante separati fuere filii Israël a conjugibus infidelibus, quas duxerant. Sed illud praeceptum, quatenus irritans matrimonium, fuit judiciale, non naturale, ut colligitur ex eo, quod solum prohibuerit conjugia Judaeorum cum infidelibus habitantibus in terra Canaan, quos Deus omnino interfici et deleri volebat, non autem cum infidelibus ceteris.* Denique quod cultus disparitas non sit impedimentum dirimens ob certam aliquam legem ecclesiae, probat ex eo, *quia nulla exstat talis lex.*

390. Circa hanc propositionem et ejus probationem tria notamus, 1. nos *in summa rei* cum Bellarmino consentire. Statuimus enim etiam ipsi contra *Anabaptistas*, *Photinianos* et quosdam *Calvinianos*, cultus ac religionis disparitatem nec jure divino, nec naturali matrimonium reddere irritum, nec jure positivo ecclesiastico vel politico ad impe-

dimenta dirimentia esse referendam, qua de re in quaestione de causis divortii plenius agetur. 2. Perinde esse dicimus, sive quaestio sit de infidelitate matrimonii contractum *antecedente*, sive eum *sequente*, hoc est sive loquamur de eo, qui ante contractum matrimonii fuit infidelis vel haereticus, sive de eo, qui post consummatum matrimonium a vera fide defecerit ad paganismum, judaismum, damnatam haeresin etc. Item sive alteruter tantum conjunx a primo matrimonii principio fuerit infidelis, altero fideli exsistente, sive uterque conjunx fuerit infidelis aut haereticus et ex iis alter durante matrimonio convertatur et fidem orthodoxam suscipiat, altero manente infideli aut haeretico. Utrobique enim negamus, propter infidelitatem dirimendum esse matrimonium, cum eadem infidelitatis sit natura sive contractum matrimonium praecedat, sive sequatur. 3. Discedit Bellarminus in hac assertione a canonistis, quorum sententiam Didac. Covarruvia in epit. caus. matrim. part. 2. cap. 6. §. 11. et cap. 7. §. 5. n. 7. Guibertus de matrim. cap. 138. et seqq. sic explicat: *Aut Christianus vult ex gente Judaica vel Turcica ducere aliquam, hoc illi permitti non debet, et si contra prohibitionem magistratus matrimonium cum tali consummaverit, tunc talis apostata ob eam causam per magistratum puniri debet, quod etiam ad conjuges Christianos extenditur, quando una persona ex conjugibus a religione Christiana descisceret et Judaicam vel Turcicam amplecteretur c. Judaei 28. q. 1. ubi textus hoc casu separationem admittit. Aut utraque persona addicta est religioni ethnicae vel alii idololatriae, tunc si una pars ad fidem Christianam converteretur et altera pars non vellet cohabitare, vel si cohabitare vellet, sed haec non fieret absque blasphemia, tunc secundum canones fideli divortium concedi debet.* c.
XV. 378. Quando x. de divortiis. *Aut conjugati ambo sunt Christiani, tunc si maritus vel uxor deficeret a religione Christiana ad ethnicam vel aliam idololatriam, divortium secundum canones non permittitur* d. c. Quanto. quam sententiam ex jure divino et ecclesiastico probare satagunt.

391. Utimur autem contra canonistas hisce potissimum argumentis: *1. A defectu mandati divini.* Quae matrimonia Deus dissolvenda nuspiam praecepit, ea postquam contracta sunt, dissolvi non debent. Sed talia sunt fidelium cum infidelibus conjugia. *2. A defectu probati exempli.* Non leguntur talia conjugia in V. vel N. T. dissoluta, sed potius firmitatem suam obtinuisse, quo pertinent exempla a Bellarmino adducta. Quamvis vero idem Bellarminus in prop. 4. hisce exemplis uno ex quatuor modis respondendum censeat, vel *ad eos exempla illa pertinere, quibus nulla lege particulari, sed solum lege naturae secundum rectam rationem in certis casibus talia matrimonia prohibebantur, quales fuerint Jacob, Joseph, Esther; vel ad eos, qui uxores quidem gentiles, sed quae ad fidem convertebantur, duxerunt, quales fuerint Salmon ducens Raab et Boos Ruthem; vel ad eos, qui aperte reprehenduntur, quod contra legem cum gentilibus conjugia celebraverint, qualis fuit Salomon et Christiani in primitiva ecclesia ducentes feminas gentiles; vel ad eos, quos ignorantia et introducta consuetudo forte excusabat, qualis fuit Monica:* tamen nostrae sententiae illud sufficit, quod ejusmodi matrimonia inter fidelem et infidelem quocunque modo contracta non fuerint dissoluta, sed sua illis constiterit firmitas, quamvis a contrahentibus peccatum fuerit, ab aliis magis, ab aliis minus. De facto Esdrae dicetur postea. *3. Ex Christi exclusiva.* Matth. 5, v. 32: *Quicunque dimiserit uxorem suam excepta fornicationis causa facit eam moechari.* Matth. 19, v. 9: *Quicunque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, moechatur.* Si sola fornicatio est legitima divortii causa, utique ob infidelitatem alterutrius conjugis non debet fieri separatio. *4. Ex apostolica sententia* 1. Cor. 7, v. 12 et 13: *Si quis frater uxorem habet infidelem, et haec consentit habitare cum illo, non dimittat illam; et si qua mulier* (fidelis) *habet virum infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum.* Hoc dictum apostoli recte urget Dominicus a Soto pro fundamento positae assertionis. Si enim religionis disparitas esset impedimentum dirimens matrimonium, et quidem jure divino, apostolus non permitteret, Christianos in tali conjunctione permanere. Frustra Bellarminus excipit, *impedimenta dirimentia hoc habere proprium, ut dirimant, si ipsa praecedant, non autem dirimant, si sequantur. Quare cum apostolus ibi agat de disparitate cultus incidente post contractum matrimonii, quando alter conjugum factus est fidelis, id non trahendum esse ad probandum, eorum matrimonium esse ratum, quorum alter ante contractum fuit fidelis.* Negamus enim, apostolum tantum de disparitate cultus post matrimonii contractum incidente loqui, cum in primis illis ecclesiae ex gentilibus collectae incunabulis matrimonia inter dispares cultu et religione ex ignorantia vel errore saepius contracta fuisse, vix negari possit. Etenim si *tempore Augustini frequentissima fuerunt ejusmodi connubia,* ut ipsemet testatur lib. de fide et operib. cap. 19. ecquis sibi patietur persuaderi, Corinthios ab illis penitus abstinuisse? de utroque igitur casu verba apostoli sunt accipienda, sive cultus disparitas superveniat contracto matrimonio, sive illud praecedat. Quemadmodum perinde est, sive Christianismi professio sequatur magistratus officium, sive illud praecedat, utrobique enim magistratus officio Christianus bona conscientia x
fungi potest; sic etiam perinde est, sive Christianismi professio sequatur conjugium cum infideli contractum, sive illud antecedat, utrobique enim fidelis bona conscientia infideli cohabitare potest. Quemadmodum divortium dirimit matrimonium, sive antecedat consummationem matrimonii post contracta sponsalia, sive eandem sequatur, Deut. 22, v. 20. sic cultus disparitas, si esset impedimentum dirimens,

et quidem jure divino, utique etiam superveniens contractum matrimonium dissolveret. Quidam ex canonistis excipiunt, *apostolum tale conjugium permittere privato quodam consilio et auctoritate, non autem divina sive apostolica auctoritate*, cum v. 12. scribat: *Ceteris ego dico, non Dominus.* Sed ejusdem capitis versu 40. apostolus ipse exponit, quo loco hoc suum consilium haberi velit. *Puto*, inquit, *quod et ego Spiritum Dei habeam*, quando igitur v. 12. inquit, *ceteris ego dico*, *non Dominus*, non opponit se ipsum Domino, nec suam sententiam divinae praefert, nec se ex Dei Spiritu loqui negat, sed distinguit inter id, quod est expresse a Domino mandatum, et illud, quod non specialiter expressum, concedit de matrimonio inter fidelem et infidelem non haberi expressum et speciale Christi madatum, sed tamen se Spiritu Dei illuminatum illud consulere, quod ipsius voluntati et verae pietati maxime conveniat, id est distinguit inter sententiam Domini immediate et mediate prolatam. Ex quo fundamento etiam intelligi potest illud, quod in c. Sic enim caus. 28. q. 1. ex August. adducitur: *Jubet fideli Dominus, ne infidelem dimittat, an non jubet? si dixeris, jubet, reclamat apostolus, ego dico, non Dominus; si dixeris, non jubet, causam requiro.* Atqui, uti modo dictum, apostolus non opponit suum et Christi mandatum, sed distinguit inter id, quod a Christo expresse mandatum et quod ab apostolo ex Spiritus sancti impulsu et inspiratione loquente profectum, quae non pugnant, sed sunt subordinata. Rom. 15, v. 18. 1. Cor. 7, v. 40. 2. Cor. 13, v. 3. 2. Petr. 1, v. 21. * Ambrosius in comm. 1. Cor. 7: *Ceteris ego dico, non Dominus. Hoc dixit, ut ostendat, quid proprio ore Dominus jussit et quid hujus auctoritati concessit, quia et per istum Dominus loquitur, ait enim* 2. Cor. 13. *an experimentum quaeritis ejus, qui in me loquitur Christus?* In comment. qui in fin. Hieron. habentur: *Non quia in se non habebat Christum loquentem* (apostolus), *haec dicit, sed ut ostendat, quia ipse Dominus per semetipsum de hoc in evangelio dicit.* Conjungimus autem cum dicto Pauli 1. Cor. 7, v. 13. dictum apostoli Petri 1. epist. 3, v. 1: *Mulieres subditae sint viris suis, ut et si qui non credunt verbo, per mulierum conversationem sine verbo lucrifiant*, v. 2. *considerantes in timore castam conversationem vestram*, apostolus nequaquam praecipit, ut mulieres fideles infidelibus maritis in matrimonio conjunctae discedant, sed ut vitam Christiana femina dignam agant et hac ratione maritos suos Christo lucrari studeant. *5. Ex infidelitatis ac haereseos natura.* Nec infidelitas, nec haeresis per se et absolute pugnant cum natura conjugii, sicut adulterium, possunt enim esse duo in carne una, licet non sint spiritus unitate invicem conjuncti, alias etiam pii mariti et impiae feminae conjugium esset dissolvendum. Quo pertinet illud, quod etiam inter homines infideles et paganos extra ecclesiam sit verum conjugium. *6. Ex incommodi sequela.* Si ob infidelitatem ac haeresin conjugium esset dissolvendum, homines temerarii ac leves praetextum haereseos prompte arriperent, ut a conjugibus suis, quibus minus aequi sunt, separari possent. Item si ob infidelitatem alterutrius conjugis separanda matrimonia, etiam ob alterutrius impietatem separanda erunt, quod absurdum esse quivis intelligit. 7. Qui- XV. 380. dam jurisconsulti ex l. Si legib. 16. C. de episc. audient. idem probare conantur. *Si legibus prohibitae non sint speratae nuptiae et post arrhas sponsalitias sponsa conjugium sponsi propter religionis diversitatem recusaverit* etc. Forsterus part. 1. disp. 3. q. 15.

Argumenta canonistarum. 1. Ab Esdrae exemplo.

392. Canonistarum argumenta contraria potiora haec sunt. *1. Deus in V. T. connubia Israëlitarum cum Cananaeis prohibuit* Exod. 34, v. 16. Deut. 7, v. 3. quod mandatum Esdras sic exposuit, *matrimonia cum infidelibus consummata esse rescindenda* Esdr. 9. et 10. *Ergo etiam inter Christianos et infideles nuptiae non possunt constare.* Respondemus: Bellarminus huic canonistarum argumento recte respondet, praeceptum illud, quatenus irritum pronuntiavit ejusmodi matrimonium, fuisse judiciale ad Judaeos duntaxat, non autem ad Christianos in N. T. pertinens, id enim probari potest, *1. ex objecti determinatione.* Cum Cananaeis enim Ammonitis ac Moabitis, non autem cum ceteris gentibus ob causas quasdam peculiares ac particulares talia matrimonia eo modo fuerunt prohibita, ut etiam contracta fuerint dissolvenda. *2. Ex conjugii cum captiva muliercula* ex aliis populis oriunda *concessione* Deut. 21, v. 11. Si absolute ac simpliciter non potuisset constare matrimonium inter Israëlitas et alios populos, non permissum fuisset Judaeo ducere mulierem captivam. *3. Ex contrariorum exemplorum inductione.* Quamvis enim exempla illa nec regulam constituant, nec omnia approbari possint vel debeant, tamen quandam fuisse etiam in V. T. hujus interdicti exceptionem ac limitationem demonstrant. *4. Ex N. T. natura et conditione.* In V. T. Deus Israëliticum populum ab omnibus gentibus separatum in peculium sibi elegerat; sed in N. T. destructa ac diruta est maceria, qua Judaei a gentilibus dirimebantur Ephes. 2, v. 14. ac sine ullo populorum et gentium discrimine ecclesiam ex toto humano genere sibi colligit. *5. Ex Christi et apostoli Pauli dispositione.* Cum enim Christus in N. T. unicam legitimi divortii causam, adulterium scilicet, statuat et hoc ipso causas alias excludat, cumque apostolus conjugem fidelem cum infideli spe conversionis cohabitare permittat; ideo si vel maxime generale aliquod mandatum in V. T. de dissolvendis matrimoniis fidelium cum infidelibus contractis exstaret, tamen in N. T. cum reliquis forensibus et judicialibus illud esset abrogatum.

2. Ab apostoli praecepto.

393. *2. Apostolus praecipit, in Domino nubendum esse* 1. Cor. 7, v. 39. *Ergo dissolvendum est matrimonium fidelis cum infideli contractum.* Respondemus: Augustinus lib. 1. de adulter. conjug. ad Pollent. et habetur c. Sic enim caus. 28. q. 1: *Apostolum de his conjugiis loqui, quae sibi primi-*

tus copulantur, ne nubat femina nisi suae religionis viro, vel ne vir talem accipiat uxorem, hoc autem diversum esse, quis abnuat, ubi agitur non de conjungendis, sed de conjunctis. Adde quod *in Domino nubere* ab aliis ecclesiae doctoribus aliter explicetur, ut superius vidimus. Quidquid sit, nobis sufficit, quod fidelis conjux infideli cohabitans in Domino vivere possit. 1. Cor. 7, v. 12. *3. Si adulterium corporale divellit conjugium, multo magis infidelitas et haeresis, quae est spiritualis fornicatio, illud solvet, quia scilicet est gravius delictum.* Respondemus: Alia quaestio est, an *absolute* loquendo haeresis et infidelitas sint gravius delictum quam adulterium, quod facile concedimus, cum haeresis et infidelitas pugnent cum prima, adulterium vero cum secunda decalogi tabula; alia vero quaestio est, an *respectu conjugii* haeresi et infidelitas sit gravius delictum quam adulterium, quod negamus, quia infidelitas et haeresis non ita pugnant cum ipsa natura et, ut sic loquar, essentia conjugii, sicut adulterium, possunt enim duo esse in una carne, si vero maxime cultus et religionis disparitate sint sejuncti, sed duo non sunt in una carne, si alteruter potestatem sui corporis faciat adultero. Atqui haec sunt praecipua canonistarum argumenta, quae praeter haec Petrus Martyr, Zanchius et Gentilis afferunt, facilem habent explicationem, si observetur, distinguendum esse inter *nuptias contrahendas et contractas*, inter id quod *cum essentia matrimonii pugnat*, et quod *ex accidenti* quaedam incommoda secum trahit, inter id quod ipsius contractus firmitatem tollit, et quod *contrahentium personarum respectu* periculum, incommodum et scandalum trahit. Conjunge Tarnovium lib. 1. de conjug. c. 46. p. 210.

3. Ab haereseos statu.

XV. 381.

An matrimonium fidelis cum infideli irritum sit ex more populi Christiani.

394. Tertia Bellarmini propositio sic informatur: *Matrimonium inter fidelem et infidelem non baptizatum irritum est ex more populi Christiani vim legis obtinente.* Probat ex eo, quod *ab annis ut minimum sexcentis sine ulla controversia creditum sit in ecclesia, ista matrimonia esse nulla, cum ergo tot seculis illud ecclesia crediderit et servaverit, et tamen certa aliqua lex non inveniatur, necesse est, ut id paulatim sit introductum et consuetudo vim legis obtinuerit.* Non posse autem hunc morem sive hanc legem consuetudinariam improbari, duobus argumentis probat, *1. exemplo legis. Si enim in lege divina veteri cultus disparitas erat impedimentum dirimens saltem intra certas rationes, certe maiori ratione potuit fieri cultus disparitas impedimentum dirimens apud Christianos, nam lex Christiana est perfectior. Item major est cultus disparitas inter Christianos et infideles quam inter Judaeos et infideles. Nam Christiana lex est omnibus ad salutem necessaria, et qui Christiani non sunt, alieni sunt a Deo et ab ecclesia et a religione divina. At lex Hebraeorum non erat omnibus necessaria, multique inter gentes salvari poterant, dum lex vigeret, quare non erant gentiles extra ecclesiam Dei per hoc solum, quod ad populum Israël non pertinebant. 2. Matrimonium apud Christianos est sacramentum, ergo non debet a Christianis illis personis tribui, qui sacramenta suscipere nequeunt. Ergo maxima fuit causa irritandi matrimonium fidelium cum infidelibus, non enim infidelis non baptizatus ullius sacramenti capax est. Et haec etiam est ratio, cur matrimonia cum haereticis irrita non sint, quia videlicet sacramenta esse possunt ratione praecedentis baptismi in utroque conjuge.*

395. In hoc Bellarmini discursu notamus sequentia. 1. Canonistas, Anabaptistas, Photinianos et quosdam Calvinianos τὸ ὅτι concedere Bellarmino, quod scilicet matrimonium fidelis cum infideli sit irritum, sed τὸ διότι negare, quod *ob morem aliquem populi Christiani vim legis obtinentem sit irritum*, deducere enim id conantur ex lege divina. Nos et τὸ ὅτι et τὸ διότι Bellarmino negamus. 2. Cum enim teste ipsomet Bellarmino in praecedente propositione *matrimonium inter fideles et infideles non sit irritum jure divino, naturali vel positivo, vel certa aliqua lege ecclesiae*, utique etiam non potuit nec debuit reddi irritum *more populi Christiani*, quia consuetudo fundamento mandati divini destituta non potest introducere impedimentum aliquod matrimonium legitime contractum dirimens, alias consuetudo humana praejudicaret ordinationi divinae. De consuetudine vide multos utiles canones dist. 8. 3. Sic ergo concludimus. Quae conjugia jure divino, IV.
naturali et positivo sunt rata, illa sola populi Christiani consuetudine non debent nec possunt reddi irrita. Conjugia fidelium cum infidelibus jure divino, naturali et positivo sunt rata. Assumtum concedit Bellarminus, majorem probamus ex evidenti dicto Christi Matth. 19, v. 6: *Quod Deus conjunxit, homo non separet.* 4. Utimur etiam hoc argumento. Quodcunque non adversatur ipsi formae et essentiae conjugii, per illud contractum conjugium non redditur irritum. Sed infidelitas non adversatur ipsi formae et essentiae conjugii. Ergo. Assumtum est manifestae veritatis, alias etiam post matrimonium contractum superveniens infidelitas conjugium dirimeret, quod Bellarminus non concedit. Major probatur ex eo, quia causas constituentes ac perimentes oportet sibi invicem directe opponi. 5. Quae in contrarium a Bellarmino afferuntur, facilem habent explicationem. Prohibitionis rationes, quae in V. T. viguere, utpote periculum seductionis, excidium Cananaeorum, separatio populi Israëlitici a gentilibus etc. illae non omnes nec aequaliter vigent in N. T. ergo hac in parte non potest statui major et fortior prohibitio in N. quam in V. T. 6. Nec recipimus Photinianum et Pontificium illud somnium, quod *Christus sit novus legislator, qui in N. T. perfectiorem legem tradiderit, quam fuit lex vetus et Mosaica*, contrarium enim in tract. de evangel. §. 64. et seqq. multis fuit demonstratum. 7. *Gentiles non fuisse extra ecclesiam per hoc solum, quod ad populum Israël non pertinuerint*, ambigue dicitur, vel enim intelligitur de illis, qui religionem Israëliticam profitebantur, sicque interna fide et

externa confessione ecclesiae Israëliticae erant conjuncti, quamvis inter Israëlitas non habitarent, nec leges forenses et ceremoniales omnes servarent; vel intelligitur de illis, qui nec interiore confessione, nec exteriori cohabitatione Israëliticae ecclesiae fuere conjuncti. De posterioribus non nisi absurdissime dicitur, quod non fuerint extra ecclesiam Dei per hoc solum, quod ad populum Israël non pertinuerint; de prioribus si Bellarminus loquitur, agnoscat, eos ratione interioris fidei et exterioris confessionis fuisse Israëliticae ecclesiae conjunctos, quamvis inter Israëlitas non habitaverint, nec ritus eorum omnes exercuerint. Substantialia religionis Israëliticae et Christianae sunt eadem in V. ac N. T. quia *una fides, una ecclesia, unus dominus.* Ergo ut in N. T. qui Christiani non sunt, a Deo, ecclesia et religione divina alieni sunt, sic pari modo in V. T. qui Israëlitae non fuerunt, fidei scilicet et confessionis respectu, itidem a Deo, ecclesia et religione divina alieni sunt judicandi. 8. Denique *conjugium esse sacramentum proprie dictum*, falsa est hypothesis, ut superius demonstravimus. Quare cum haec assertio, quod matrimonium inter fidelem et infidelem sit irritum more populi Christiani, hac hypothesi vel unice, vel praecipue nitatur, merito nobis debet esse suspecta. Addo et istud. Matrimonium inter fidelem et infidelem ideo est irritum, quia *infideles non possunt suscipere sacramentum*, *quale est matrimonium*, ut hoc loco Bellarminus disputat. Atqui matrimonium jam inde a primo primitivae ecclesiae tempore fuit sacramentum, nec demum ante 600 annos sacramentum esse coepit, ut idem disputat lib. de matr. cap. Ergo non ex more populi Christiani per annos sexcentos usitato, sed ex ipsius Christi institutione in N. T. perpetuo durante matrimonium inter fidelem et infidelem erit irritum. Quid quod non solum infideles, sed etiam haeretici a sacramentis, quae sunt bona ecclesiae propria, arceantur, ergo non solum inter fidelem et infidelem, sed etiam inter fidelem et haereticum irritum erit matrimonium. Quid ergo fiet canoni Trid.
83. sess. 24. can. 5: *Si quis dixerit, propter haeresin dissolvi posse matrimonii vinculum, anathema sit?* quid item assertioni ipsius Bellarmini in proxime praeced. prop. §. Jam vero etc.: *Communi consensu Catholicorum matrimonium cum haeretico non est irritum?*

396. Quarta Bellarmini propositio sic habet: *Potest summus pontifex, si causa id postulet, cum fideli dispensare, ut cum infideli matrimonium contrahat. Si enim*, inquit, *praeceptum prohibens et irritans ejusmodi matrimonia est naturale, non obligat, nisi quatenus recta ratio dictat, id non esse faciendum vel ob periculum subversionis, vel ob alias causas. Quare cessantibus illis causis non est contra jus naturae ejusmodi conjugium, praesertim accedente declaratione summi pastoris. Si vero est praeceptum positivum humanum, ut apostoli Pauli, conciliorum et pontificum, potest sine dubio apostolorum et pontificum aliorum successor in eo dispensare cessante periculo et justa causa id postulante.* Respondemus: 1. Si ex verbo Dei efficaciter probatur, non licere fideli cum infideli matrimonium contrahere, non poterit pontifex dispensare, ut fidelis cum infideli matrimonium contrahat. Sed prius praestare conatus est Bellarminus prop. 1. ex Deut. 7. 1. Reg. 11. 1. Cor. 7. 2. Cor. 7. agnoscat ergo posterius. Connexio majoris probatur, quia *inferior non potest dispensare contra legem superioris.* 2. *Si infidelis non est capax ullius sacramenti*, quod in prop. 3. Bellarminus asserit, quomodo pontifex dispensare potest, ut fidelis matrimonium contrahat cum infideli? num matrimonium tunc sacramentum esse desinit, an vero pontifex etiam dispensare potest, ut infidelis baptismum vel eucharistiam recipiat? 3. Antichristianus est fastus ille pontificis, quem Bellarminus hoc loco confirmat, quod *contra ipsius apostoli Pauli praecepta dispensare possit.* Quam procul abest Bellarminus a pronuntiatis illis canonistarum, quod *pontifex supra jus et contra jus dispensare possit*, quod *contra verba evangeliorum, licet non contra mentem eorum possit dispensare* etc. 4. De lege nemini licet dispensare, nisi ejus auctori. At pontifex non est auctor legis interdicentis matrimonium fidelis cum infideli. Ergo etiam non potest de ea dispensare. Assumtum confirmat Bellarminus prop. 1. ubi *ex verbo Dei*, *ex conciliis*, *ex patribus et ex ratione* demonstrare nititur, conjugium fidelis cum infideli non esse licitum.

397. A disparitate religionis et cultus transitum facimus ad disparitatem aetatis, ubi quaeritur, 2. *an concedendum sit matrimonium inter juvenem et vetulam, item inter senem decrepitum et juvenculam?* Distinguendum hic esse dicimus 1. inter conjugium *contrahendum et contractum.* Matrimonia inter personas maxima aetatis disparitate invicem disjunctas merito improbantur, sed si contracta jam sint, non debent ob hanc disparitatem dissolvi. 2. Inter prohibitionem *divinam* et *humanam.* Nulla in hac aetatis disparitate exstat prohibitio divina, unde etiam ejusmodi matrimonia, si jam sunt contracta, non debent dissolvi. Magistratus interim recte facit, si monstrosas ejusmodi nuptias inter senem sexagenarium et juvenculam sedecim vel octodecim annorum, inter vetulam septuagenariam et juvenem viginti annos natum prohibeat, ob causas in sequenti §. explicandas. 3. Inter disparitatem *maximam* et *mediocrem.* De proportione aetatis in marito et uxore diximus superius, ab ea si mediocris aliqua disparitas in diversum abeat, non propterea statim dissuadendum est matrimonium, sed si disparitas sit longe maxima, argumentum dissuadendi exhibebit omnino ponderosum. 4. Inter conjugium initum *a viro provectioris aetatis cum juvencula*, et inter id quod contrahitur *a juvene cum vetula efforta, foetida, vieta, rugosa, annosa*; illud facilius concedendum, cum ex tali conjugio proles sperari possit, hoc vero difficilius, cum avaritia ut plurimum sit talium nuptiarum conciliatrix, inde

2. Disparitas aetatis.

XV. 384.

Erasmus in lib. de Christ. matr. *multo absurdius juvenem vetulae quam senem juvenculae copulari* disputat, *quia in posteriorum conjugio non perit reverentia maritalis, nec viri unquam tam desperata est impotentia quam sterilitas mulieris effoetae.*

398. Hisce praemissis demonstramus, ob insignem aliquam aetatis disparitatem maxime inter juvenem et vetulam improbandum esse conjugium. *1. A remotione finium conjugalium.* Primus ac praecipuus conjugii finis est *generatio prolis.* Atqui ex conjugio juvenis et vetulae, cui jam desierunt fieri muliebria Genes. 18, v. 11. soboles sperari nequit. Sed et decrepiti illi, quibus senili marasmo virtus vitalis et prolifica emori incipit, vix possunt spem prolis concipere, si vel maxime juvencularum in amplexu haereant. Alter conjugii finis est *mutuum adjutorium*, quod Augustinus lib. 9. de Genes. ad lit. cap. 3. cum respectu ad usum conjugalem accipiendum esse docet, ut superius §. 233. ostendimus. Atqui tale adjutorium a vetula qui potest juvenis exspectare? Adde quod maxima illa aetatis inaequalitas amicitiam et concordiam, quae inter conjuges ob mutuum adjutorium in oeconomicis requiritur, non mediocriter labefactat. Tertius conjugii finis, qui post lapsum demum accessit, est *libidinis remedium.* At incendium illud libidinis in senibus et vetulis non amplius fervet, ac si vel maxime concupiscentiae stimulos sentiunt, illi tamen in conjugio cum juvenculis non tam exstinguuntur, quam accenduntur. *2. Ex consecutione incommodorum.* Inter conjuges maxima aetatis inaequalitate differentes vix potest constare firma amicitia et concordia, sed eorum

Semper habet lites alternaque jurgia lectus.

Laetitia juvenem, frons decet tristis senem, inquit Seneca, quae animorum ac studiorum dissimilitudo perpetua est dissidiorum ac contentionum nutricula, qua de re multa tradit Naevitz lib. 2. sylv. numpt. n. 19. Experientia testis est, locupletes viros juvenes cito fastidium capere vetularum ac alienos quaerere nidos, quod a feminis juvenculis decrepitorum matrimonio junctis itidem fieri quis dubitet? De valetudinis incommodis ex conjugio decrepiti et juvenculae metuendis disputant medici. *3. Ex causa impulsiva talium nuptiarum.* Impares illas nuptias (ita enim Romani eas, de quibus agimus, vocabant) ex una parte conciliat lascivia, ex altera vero divitiarum amor, unde Pudentillae Appuleji uxori objectum fuit, quod anno aetatis sexagesimo nupsisset *ad libidinem*, et Appulejo, quod eam cupiverit *avaritiae causa*, Appulejus 2. apol. Mentzerus de matr. p. 124. refert, *cordatam quandam viduam sexagenariam a formoso juvene de matrimonio solicitatam respondisse, nisi plane mihi persuaderem, opes potius meas quam me ipsam quaeri, petitioni fortassis annuerem.* *4. Ex consensu omnium gentium.* Omnibus cordatis displicuere ejusmodi matrimonia inter impares aetate ac maxime inter juvenem et vetulam contracta. Apud Judaeos si quis *juvenis ducit vetulam, consilio Dei resistere ac timore Dei carere dicitur* Thalmud in Chasidim. f. 57. Clemens Alexandr. lib. 6. strom. citat versum Aristophanis: αἰσχρὸν νέᾳ γυναικὶ πρεσβύτης ἀνήρ. Bernhardinus part. 1. rosar. serm. 24. dicit, *puellam ductam a sene posse tuto feretrum secum deferre pro tumulando marito.* Alciatus in epigram.:

Nupsit anus juveni, vetulo tibi juncta puella est,
O nimium ex omni tempore inepta Venus.
Aut aliis ducis, sterili vel conseris agro, XV. 36
Conjuge nec frueris, nec frueris sobole.

Casus lib. 1. oecon. c. 4. q. 3. ejusmodi nuptias vocat *exsequias nuptiales et funebres nuptiarum taedas.* Plura in hanc sententiam de cavenda aetatis inaequalitate videri possunt apud Steph. Guazzum lib. 3. de civ. conversat. p. 393. Tiraquellum leg. connub. 6. Cypraeum de sponsal. c. 9. §. 8. Arnisaeum de jure connub. c. 2. sect. 4. etc. De Abrahae ac Davidis exemplis, quae in contrarium afferri solent, egimus superius.

399. Denique 3. ob *disparitatem status et vitae conditionis* in jure civili prohibentur nuptiae 1. inter personam *liberam* ac *servum*, l. Proculus 67. de jure dot. Nov. 22. c. 10. sed hoc sublatum est jure canonico, juxta quod servis quoque cum liberis est conjugium c. 1. x. de conjug. serv. c. Si quis liber. 2. c. si femina 5. caus. 28. q. 2. *2. Inter civem Romanum et peregrinam* in pr. Instit. de nupt. Ulpian. in fragm. tit. 5. §. 8. vid. Brissonium de jure conn. p. 552. postea tamen ab eo jure desciverunt Romani l. in orbe 17. de stat. hom. *3. Inter virum senatorii ordinis ejusque liberos et libertinam tabernariam, lenonis, arenarii ejusve qui ludicram artem exercuit, filiam.* l. Jul. 44. ff. de rit. nupt. l. Humilem. 7. C. de inc. nupt. ne amplissimi ordinis dignitas vilis conjugii consortio sordescat, neve abjectarum feminarum non tam connubia quam vitia jungantur. Brissonius de jure connub. p. 556. quin et superveniens dignitas senatoria matrimonium solvebat, quod merito correxit Justinianus l. sancimus. C. de nupt. ac Valentinianus et Marcianus d. l. *humilem* legem Juliam declarant, quod pauperes ingenuis parentibus natae non sint inter humiles et abjectas personas a senatoribus duci prohibitas numerandae, sed *ancilla, ancillae filia, liberta, libertae filia, scenica, scenicae filia, tabernaria, tabernarii vel lenonis aut arenarii filia, aut ea, quae mercimoniis publice praefuit.* *4. Inter provinciarum rectores et eorum officiales ac filios et feminam inde oriundam vel domicilium ibi habentem* l. si quis 38. de rit. nupt. ne eripere potius quam consensu liberrimo ducere uxorem videantur. Quamvis vero provinciae praeses filio uxorem ibi quaerere non potuerit, tamen filiam nuptui elocare in provincia potuit, cujus diversitatis rationem hanc tradit Hillig. in Don. enucl. lib. 13. cap. 20. lit. S. *quod filii non vere elocentur, sed illis quaerantur uxores, quas ipsi petunt et ambiunt, periculum ita-*

3. Disparitas status.

que fuerit, *ne saepe filiae provincialium illis*, *ad quos nullo affectu ducuntur*, *nubere auctoritate parentum magistratui id denegare non audentium adigantur*, *contra nec solens*, *nec decens feminae*, *ut ambiant adolescentes*, *sed ut procos exspectent*, *cum ambiantur*, *nemo igitur nisi volens et amans cis ambiet*, *sicque legis ratio in eis cessat.* Hodiernis moribus ac temporibus illa omnia fere exoleverunt; unde disparitas status si vel maxime interdum sit argumentum contrahendum matrimonium dissuadens, tamen non est impedimentum contractum dissolvens, unde nobilis ignobilem, dives pauperem, dominus ancillam ducere potest, ut late deducit Reusnerus lib. 1. decis. 4. nec probari nobis potest, quod Zanchius in lib. de operib. sex dier. ex dicto apostolico Phil. 4, v. 8: *Quaecunque εὔφημα*, *si qua laus*, *si qua virtus*, *haec cogitate* etc. demonstrare nititur, inter personas conditione multum dissimiles, puta inter nobilem et plebejam, senatorem et infimae satis mulierem, jure divino prohibitum esse matrimonium. Semper tamen tenendum illud, *matrimonia optima et pacatissima esse ea*, *quae inter personas genere*, *aetate*, *moribus et aliis adjunctis quam maxime pares contrahuntur*, juxta illud Poetae:

386. *Si qua voles apte nubere, nube pari,*

Ovidii epist. 8. Heroid.

Item: *Quam male inaequales veniunt ad aratra juvenci,*
Tam premitur magno conjuge nupta minor.

Dioni Callimachus *aequalem esse ducendam* consuluit, Atarnitae adolescentis exemplo, cui obscurius significavisse pueri videntur, ut comparem sibi adsisceret, τὴν κατὰ σαυτὸν ἔλα, qua de re exstat epigramma Graecum lib. 3. Cleobulus hujus praecepti talem reddit rationem: *Si te illustriorem duxeris, affines ut domini te infestabunt.* Coel. Rhodig. lib. 15. antiq. lect. c. 15. Ac de causa materiali conjugii hactenus.

CAPUT VI.

DE CAUSA FORMALI CONJUGII.

400. *Formam conjugii* quidam statuunt esse *con-*
1. *sensum* contrahentium. Sed opinionem illam superius c. 4. sect. 2. §. 56. evertimus quatuor argumentis. Formam ergo conjugii statuimus non consensum, sed ex consensu ortam *legitimam et indissolubilem conjunctionem unius maris et unius feminae in carnem unam*, vel quod idem est, ipsum *nexum et obligationem conjugalem* ex mutuo utriusque partis in unam carnem consensu ortam. Hanc conjugii formam exprimit 1. *ipsa institutio divina* Gen. 2, v. 24. Matth. 19, v. 5: *Erunt duo in carne una*, ex quibus verbis Salvator porro infert. Ergo *jam non amplius sunt duo*, *sed una caro. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet.* Ante conjugium mas et femina sunt duo, sed per conjugium ac post conjugium sunt una caro, utpote foedere arctissimo et indissolubili sibi invicem conjuncti, imo unus homo non animorum tantum, sed etiam corporum conjunctione. Quodsi enim de pari duorum amicorum, quale in Davide et Jonathane nobis proponitur 1. Sam. 28, v. 3. recte dicitur, quod in duobus corporibus sit una eorum anima, μία ψυχὴ ἐν δυσὶ σώμασι, *unum cor in duobus pectoribus*, unde illud αἰνιγματῶδες:

Fallor, an hi duo sunt? duo sunt, pluresque duobus,
Hi duo et hi plures sunt tamen unus homo.
Corporibus duo, corde unus, cum viribus addat
Unio, tres; sic sunt tres, duo et unus homo;

quanto magis de piis et concordibus conjugibus dici potest, quod eorum sit anima una in corpore uno, cum ex Dei ipsius ore dicantur *una caro*, id est unus homo. Utrumque enim ex Hebraeae linguae proprietate descendit, quod conjuges dicuntur esse *in carnem unam*, id est caro una, (exempla similia adduximus superius cap. 4. sect. 1. §. 45.) et quod *caro una* dicantur, id est unus homo. Genes. 6, v. 22: *Omnis caro corruperat viam suam*, id est omnis homo. Deut. 5, v. 26: *Quid est omnis caro*, id est *omnis homo* etc. 2. *Definitio conjugii in jure civili tradita.* Justinianus in instit. de patr. potest. §. 2: *Nuptiae sive matrimonium est viri et mulieris conjunctio individuam vitae consuetudinem continens.* Modestinus l. nuptiae 1. ff. de rit. nupt.: *Nuptiae sunt conjunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani juris communicatio.* Definitionem Justiniani repetit Alexander III. ad Genuensem archiepiscopum c. illud x. de praesumtionibus. 3. Eandem probat *manifesta ratio.* Formae tria statuuntur officia: *1. dat esse rei*, id est composito, materia praestat XV. 387.
solum inchoationem ipsius esse, forma autem addit complementum et perfectionem, unde *ratio quidditatis* a Philosopho dicitur 2. phys. c. 3; *2. rem a re distinguit;* si enim dat esse rei utique etiam unitatem, cum ens et unum convertantur, si dat unitatem, dat etiam distinctionem, cum unitas importet divisibilitatem a quovis alio; *3. dat operationem composito*, id est primarium principium operationis in composito. Posita igitur forma tria ponuntur, *rei essentia*, *distinctio et operatio.* At haec tria conjugio confert legitima unius maris et unius feminae in unam carnem conjunctio, per eam enim conjugium est id quod est, ab aliis amicitiae et contractuum speciebus distinguitur, et ex illa conjunctione mutua obligatio ad officia conjugalia nascitur.

401. Non est, quod regeras, *apostolum 1. Cor.* 1. Mutua in corpus utriusque conjugis potestas.
6, v. 16. asserere, quod adhaerens meretrici efficiatur cum ea unum corpus, et ad id probandum adducere verba institutionis conjugalis Gen. 2, v. 24:

Erunt duo in carne una, ex quo videatur consequi, id quod pro forma conjugii fuit positum, esse commune cum fornicariis conjunctionibus. Nam 1. non absolute ac simpliciter dicimus, formam conjugii esse unius maris et unius feminae conjunctionem, sed notanter addimus *legitimam et indissolubilem*. Atqui scortatoris et scorti commixtio non est legitima conjunctio, quia non est legibus conjugii et praeceptis moralibus conformis, sed directe illis adversatur, neque est indissolubilis conjunctio, de jure scilicet, quamvis interdum de facto ante mortem non dissolvatur, sed primo quoque tempore potius dissolvi debet, sicut ex adverso conjugum conjunctio est dissolubilis de facto, non de jure, unde apostolus praecipit, *uxorem a viro non debere discedere, quodsi discesserit, manere innuptam aut viro suo reconciliari* 1. Cor. 7, v. 10. 11. 2. Absit ergo, ut cogitemus, apostolum de fornicaria copula statuere, quod sit talis duorum in unam carnem conjunctio, qualis describitur in primaeva conjugii institutione, quae est divinae ordinationi conformis ac proinde etiam Deo grata et accepta, naturae congrua, honestis legibus consentanea, humano generi conservando ac propagando salutaris et necessaria; sed graviter potius taxat illegitimam illam cum scorto commixtionem tanquam horribilem confusionem ordinis divinitus instituti, legibus et ordinationi conjugii repugnantem, a diabolo introductam, Deo extreme invisam et ipsi naturae adversam. Ad scortatorum enim ignominiam et confusionem apostolus hoc dicit, quod non erubescant cum scorto in unam carnem conjungi et sanctissimas conjugii leges honestam ac legitimam ejusmodi conjunctionem cum pia conjuge sancientes nefarie violare. 3. In copula conjugum agnoscit idem apostolus mysterium spiritualis conjunctionis inter Christum et ecclesiam Eph. 5, v. 32. sed fornicatorum copula est horrendum flagitium, de quo graviter pronuntiat apostolus 1. Corinth. 6, v. 15: *Nescitis, quoniam corpora vestra membra sunt Christi? tollens ergo membra Christi faciam membra meretricis? absit.*

Consectaria ex assignata conjugii forma. 1. Arctissima conjugum societas. 402. Ex hac conjugii *forma* deducimus septem porismata, quorum sex priora spectant conjugium *contractum*, septimum concernit conjugium *contrahendum*. *Porisma 1. de arctissima conjugum societate.* Quia conjuges sunt una caro, ideo ipsorum societas, conjunctio et necessitudo est longe arctissima. Ecqua enim arctior possit cogitari conjunctio, quam quae animorum et corporum unitatem complectitur? unde etiam Deus ipse in conjugii institutione eandem societati et necessitudini, quae est inter parentes (**XV. 388.**) ac liberos, praefert Gen. 2, v. 24: *Relinquet homo patrem et matrem et adhaerebit uxori suae.* Liberi enim a parentum complexu avelluntur, et quando conjugium contrahunt, novas familias constituunt, sed conjugum conjunctio animorum, corporum, familiarum, facultatum, adversorum communionem in sese continet. Potest et hoc ad conjugalis societatis arctissimae descriptionem referri, quod Deus primam conjugem conditurus non ex gleba terrae eam format, sed *costam*, hoc est partem corporis, ab Adamo accipit et ex ea mulierem *aedificat*, quam postmodum per nuptias Adamo iterum tanquam corporis sui partem conjungit, qui cum tripudio ob id exclamat: *Hoc est os ex ossibus meis et caro de carne mea, vocabitur vira*, Gen. 2, v. 23. Sic maritus uxorem divinitus sibi copulatam adspiciat tanquam corporis sui partem, imo tanquam suam ipsius carnem, Eph. 5, v. 28: *Qui uxorem suam diligit, se ipsum diligit*, v. 29. *nemo enim unquam carnem suam odio habuit.* Quid quod de conjuge formanda Deus decretum faciens inquit Gen. 2, v. 18: *Non est bonum, hominem esse solum, faciamus ei adjutorium*, כְּנֶגְדּוֹ, quod sit velut alter ipse, imo idem ipse, cum quo se ipsum et omnia sua communicet. Si ergo propter arctam animorum conjunctionem Pythagoras recte dixit, *amicum esse cuique alterum ipsum*, utique propter conjunctionem arctissimam et corporum et animorum conjugem ex ipsius Dei ore recte dicimus, esse cuiquam eandem ipsam.

403. 2. De *nova ex conjugio orta propinquitate.* **2. N... ex c... jugi... orta... pinq... tas.** Quia conjuges sunt una caro, ideo inter consanguineos mariti et uxorem ac vicissim inter consanguineas uxoris et maritum oritur affinitas in certis gradibus matrimonium impediens. Fundamentum hujus porismatis est satis perspicuum. Consanguinei mariti sunt una caro cum ipso ob sanguinis propinquitatem. Gen. 29, v. 14. dicit Laban ad Jacobum sororis suae filium: *Os meum es et caro mea;* Gen. 37, v. 27. fratres Josephi de hoc fratre suo dicunt: *Caro nostra est;* Levit. 18, v. 12: *Nuditatem sororis patris tui non revelabis, quia caro est patris tui* etc. Maritus fit una caro cum conjuge ob matrimonialem nexum et arctissimam societatem, Gen. 2, v. 24: *Erunt duo in carne una.* Ergo etiam inter uxorem et mariti consanguineos oritur quaedam carnis propinquitas, ad quam spectat sanctio divina. Levit. 18, v. 6: *Omnis homo ad carnem carnis suae non accedat*, unde etiam caro nostra dicuntur, qui sola affinitate proxima nobis sunt conjuncti. Levit. 18, v. 17: *Filiam filii uxoris tuae et filiam filiae ejus non accipies, quia caro tua sunt.* Ex eodem fonte profluxit regula: *Quo gradu quis est consanguineus meae uxori, eo gradu mihi est affinis*, et vicissim. *Quo gradu quis est mihi consanguineus, eo gradu est uxori meae affinis.* Item: *A quibus personis abstinere debet maritus ob consanguinitatem, ab iisdem etiam uxor debet abstinere propter affinitatem*, qua de re plura diximus superius.

404. 3. De *conjugii indissolubilitate.* **3. C... jugi... diss... bili...** Quia conjuges sunt una caro, ideo vinculum conjugii est firmissimum et indissolubile. Hoc porisma Christus ipse ex forma conjugii elicit Matth. 19. Cum enim Pharisaei ex ipso quaererent, *an licitum sit homini dimittere quacunque de causa?* v. 3. Christus revocat eos ad formam conjugii in primaeva institutione expressam. *Non legistis*, inquit, *quia qui*

fecit hominem ab initio, musculum et feminam fecit eos? v. 5. *et dixit, propter hoc dimittet homo patrem et matrem et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una.* v. 6. unde porro infert, *itaque jam non sunt duo sed una caro*, et per con-
389. sequens, *quod Deus in carnem unam conjunxit, homo non separet*, v. 6. Argumentum Christi est tale. Qui in unam carnem divinitus sunt conjuncti, non debent humana temeritate, quacunque levi de causa, separari. Sed conjuges divinitus in unam carnem sunt conjuncti. Ergo. Majorem probat ex oppositione, jam *non amplius sunt duo sed una caro*, hoc est post conjugium initum non amplius sunt duo homines, sed unus homo. Atqui per temerariam illam separationem fiunt duo, qui una caro esse debebant. Terminus indefinitus *ἄνθρωπος* in prohibitione illa, *homo non separet*, triplicem habet respectum 1. *ad maritum* temere per libellum repudii uxori datum ab ea sese separantem, Matth. 19, v 7. 2. *ad uxorem* a marito temere discedentem, Jerem. 3, v. 1. 1. Corinth. 7, v. 10. 3. *ad judicem* temere sine justa ac necessaria causa conjuges separantem; quando vero ob adulterium alterutrius partis matrimonium a judice dissolvitur, tunc judex non agit temere nec privata auctoritate, sed publicum officium administrat ac divina auctoritate conjuges iterum dissolvit, ut in quaestione, *an ob adulterium dissolvi possit conjugii vinculum*, infra plenius explicabitur. Bellarminus lib. de matrim. cap. 4. §. 2. disputat, *potissimam causam, cur matrimonium sit insolubile, non posse referri in causam primariam et certissimam aliam, quam in signum conjunctionis Christi cum ecclesia*, de quo pronuntiato quid statuendum sit, vidimus superius cap. 3. qu. 1. Oblitus est Bellarminus primaevae institutionis, in qua conjuges ex ipsius Dei ordinatione dicuntur *una caro*, unde recte infert Thomas 4. sent. dist. 3. q. 2. art. 1: *Matrimonium ex jure naturae habere quandam indissolubilitatem*, ac Ruard. Tapperus ad artic. 18. circa initium sic scribit: *Modus probandi inseparabilitatem matrimonii ex ejus institutione certissimus est et securissimus.* Ex divina igitur ordinatione conjugii vinculum est indissolubile, quod autem vel per adulterium, vel malitiosam desertionem dissolvitur, id est *ex accidenti* et praeter intentionem contrahentium, cum quilibet cordatus ac sapiens eo animo ac fine matrimonium contrahat, ut indissolubili vinculo cum conjuge uniatur. Proinde ut immutabilitati legis moralis nihil ex eo decedit, quod multis modis ab hominibus violetur, ita quoque quamvis per temeraria divortia, malitiosam desertionem, flagitiosum adulterium etc. divina conjugii ordinatio labefactetur, nihilo tamen minus conjugium in se ac per se ex divina ordinatione contrahentium recta intentione consideratum recte definitur, quod sit firmissima et indissolubilis unius maris et unius feminae conjunctio, sicut imperator in inst. de patr. potest. §. 2. definit: *Nuptiae sive matrimonium est viri et mulieris conjunctio individuam vitae consuetudinem continens.*

405. 4 *De mutua in corpus utriusque conjugis* **4. Mutua in corpus utriusque conjugis potestas.**
potestate. Quia conjuges sunt una caro, ideo est mutuum et aequale jus corporum inter ipsos. Hoc porisma ex forma conjugii colligit apostolus 1. Cor. 7, v. 4: *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir; similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier.* Uxor est mariti *propria* uxor v. 2. est *caro* mariti Gen. 2, v. 23. ergo non habet corporis sui potestatem, sed maritus. Maritus est *proprius* vir uxoris, est *caro* uxoris, ergo non habet corporis sui potestatem, sed uxor. Ex quo ulterius infert apostolus, quod uxori vir *τὴν ὀφειλομένην εὔνοιαν* (sic enim per *εὐφημισμὸν* congressum maritalem appellat) *debeat reddere*, similiter et uxor viro v. 3. quodque *non debeant invicem se fraudare nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacare possint jejunio et orationi* v. 5. Quamvis ergo respectu reliquorum officiorum inter conjuges sit inaequalitas, cum viro debeatur imperium ac directio, unde *caput* XV. 390.
mulieris dicitur 1. Cor. 11, v. 3. tamen respectu conjugalis debiti utriusque par et aequalis est potestas ac jus reciprocum seu *ἀντίστροφον*. Ex hoc fundamento intelligitur, cum forma conjugii pugnare 1. *polygamiam*, quia ut mulier non habet potestatem sui corporis, sic nec maritus corporis sui potestatem habet, ac proinde non potest alteri conjugi superinductae corpus suum tradere, alias desinit cum priore conjuge esse una caro. Sic ergo non solum cum *materia* conjugii pugnat polygamia, quia non amplius est unius maris et unius feminae, sed unius viri et duarum vel plurium feminarum conjunctio; sed etiam cum *forma* conjugii, quia violatur aequalitas juris ac potestatis, quam alter conjux in corpus alterius obtinet ex conjugali nexu et obligatione descendens. 2. *Divortia levia ac temeraria quacunque de causa facta*, ut ostendit Salvator Matth. 19, v. 5. Ut enim propter nexum divinae conjunctionis et mutuam obligationem ex consensione in unam carnem ortam maritus non potest corporis sui potestatem alteri feminae tradere ac novam uxorem priori superinducere, ita quoque propter eandem causam non potest se et corpus suum legitimae conjugi, cui potestatem ejus dedit, temere subtrahere. 3. *Pellicatum*, qui est cohabitatio mariti juxta legitimam uxorem cum alia vel aliis. Si enim unam vel plures uxores secundarias absque conjugalis nexus violatione maritus nequit ducere, multo minus cum una vel pluribus pellicibus citra conjugalis fidei laesionem poterit consuescere. 4. *Adulterium*, quod est furtum longe maximum, per illud namque maritus vel uxor corpus suum, cujus potestatem non amplius obtinet, alteri tradit ac leges conjugii formam ejus concernentes nefarie violat. Estque duplex, primo *simplex*, personae solutae cum alterius conjuge, secundo *duplicatum*, conjugis scilicet cum alterius conjuge illicita commixtio et tori conjugalis ab utraque parte violatio, qua de re infra plenius disseremus.

406. 5. *De amoris ac benevolentiae inter conjuges* **5. Amoris inter con-**
perpetuitate. Quia conjuges sunt una caro, ergo

Juges perpetuitas. inter eos perpetuo vigere debet amor mutuus ac mutua benevolentia. Hoc porisma ex forma conjugii deducit apostolus Ephes. 5, v. 28: *Viri debent diligere uxores suas ut corpora sua, qui uxorem suam diligit, se ipsum diligit.* v. 29. *Nemo enim unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit et fovet eam, sicut et Christus ecclesiam.* v. 31. *Propter hoc relinquet homo etc. et erunt duo in carne una.* Argumentum apostoli est ejusmodi. Ubi est carnis unitas, ibi mutua vigere debet benevolentia ac caritas, nemo enim unquam carnem suam odio habuit. Atqui inter conjuges ex divina ordinatione est carnis unitas. Ergo inter eos vigere debet mutua benevolentia et caritas. Ut ex nexu divinae conjunctionis et obligatione ex consensione in unam carnem descendente mutuum et aequale jus corporum inter conjuges oritur, ita quoque ex eodem principio inter ipsos perpetuo debet vigere ac florere amor mutuus, benevolentia mutua, fides mutua, ἐπιείκεια in tolerandis naevis mutua, συμπάθεια in adversis mutua, κοινωνία bonorum mutua, in liberorum educatione et elocatione, in re familiari paranda et conservanda, cumprimis vero in precibus et pietatis exercitiis opera mutua, ne id quod a Deo institutum est in adjutorium, cedat in pietatis et felicitatis impedimentum. Conjuges sunt una caro, id est unus homo, ergo etiam voluntatum unitas et sanctae concordiae studium inter eos locum perpetuo habeat, cui si verae in Christum fidei et sincerae caritatis ex ea profluentis unitas sit conjuncta, non potest quidquam Deo gratius ac hominibus salutarius cogitari, hac enim ratione pii et concordes
XV. 391. conjuges gratum Deo praestant obsequium, aliis hominibus laudabile exhibent exemplum, sibi ipsis temporale et aeternum acquirunt praemium. Eccles. 25, v. 1: *In tribus placitum est spiritui meo, quae sunt probata coram Deo et coram hominibus*, v. 2. *concordia fratrum et amicitia proximi et vir et mulier sibi consentientes, ἑαυτοῖς συμπεριφερόμενοι,* ex mutua dilectione se invicem portantes et veluti amore circumcingentes ac complectentes. Ex hoc fonte amoris conjugalis profluunt officia conjugum, quae sunt vel utrique conjugi communia, vel alterutrius, viri scilicet vel uxoris, propria, in illis enim exserit et exercet se conjugalis amor, ut suo loco plenius monebitur.

6. Rerum omnium inter conjuges communitas. 407. 6. *De rerum omnium inter conjuges communitate.* Quia conjuges sunt una caro, ideo omnia inter se debent habere communia. Unitas corporis et carnis longe major et arctior est quam rerum externarum communio, quodsi ergo illa locum habet in conjugio, multo magis haec in eo locum habere debet. Dionysius Halicarnass. lib. 2. de Romulo memorat, quod constituerit, *γυναῖκα γαμετὴν κατὰ νόμους ἱεροὺς συνελθοῦσαν ἀνδρὶ κοινωνὰ ἁπάντων εἶναι χρημάτων καὶ ἱερῶν ἁπάντων καὶ κληρονόμον τὸν αὐτὸν τρόπον, ὥσπερ τρόπον καὶ πατρὶ θυγατήρ, mulierem nuptam, quae juxta sacras leges cum viro convenisset, sociam omnium ejus bonorum et sacrorum esse, ac mortuo marito eodem jure succedere, quo patri filia.* Inter conjuges vigere debet communitas totius vitae et omnium, quae ad vitam pertinent, *religionis, familiae, domicilii, bonorum, adversorum et societatis domesticae.* l. nuptiae 1. ff. de rit. nupt. l. adversus 4. C. de crim. expil. hered. l. si cum dotem 23. §. si maritus 7. ff. soluto matrimonio etc. De veris ac sinceris amicis Plato pronuntiat, quod *omnia ipsorum sint communia*, scilicet χρήσει, non κτήσει; quanto magis de hoc summo amicitiae gradu, de conjugio scilicet, pronuntiari debet, quod omnia inter contrahentes faciat communia. Hinc Modestinus definit nuptias, quod sint *conjunctio maris et feminae, consortium omnis vitae, divini et humani juris communicatio* l. Nuptiae 1. ff. de rit. nupt. De corpore Christi mystico pronuntiat apostolus 1. Cor. 12, v. 26: *Si patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra; si glorificatur unum membrum, congaudent reliqua membra;* quanto magis talis bonorum malorumve communio inter conjuges locum habere debet, quippe qui non sunt unius tantum corporis membra, sed corpus unum et caro una. De facultatum tamen communione addenda est necessaria quaedam restrictio, quod scilicet absoluta et omnimoda aequalitas in bonorum communicatione non sit de substantia matrimonii, sed quandoque sufficiat certam bonorum partem in secundis tertiisve nuptiis uxori et liberis ex ea suscipiendis assignare, reliqua bonorum portione liberis ex primo matrimonio susceptis in solidum relicta, ex quo fundamento Hemmingius de conjug. p. 228. concludit, *virum nobilem, qui ex uxore nobili numerosam sobolem sustulit, uxore demortua posse cum femina ignobili matrimonium contrahere hac conditione, ut liberi prioris uxoris in bonorum maxime immobilium hereditatem succedant, ut nomen familiae conservetur, ignobilis vero cum suis liberis sit contenta bonorum mobilium parte juxta honestum inter contrahentes contractum a cognatis et amicis approbatum.* Fundamenta decisionis peti possunt 1. *a mandati divini defectu.* Nullum potest proferri mandatum divinum, quo probetur, omnimodam bonorum aequalitatem debere esse inter conjuges et liberos. 2. *A praecepto contrario.* Deus ipse primogenito ex priore conjugio suscepto *duplicia* dari mandavit, idque tam stricte observari voluit, ut filio odiosae jus illud primogeniturae auferri diserte prohibuerit. Deut. 21, v. 15: *Si habuerit homo uxores duas, unam dilectam et alteram odiosam, genueritque ex eis liberos, et fuerit filius odiosae primogenitus*, v. 16. *volueritque substantiam inter filios suos dividere, non poterit filium dilectae facere primogenitum et praeferre filio odiosae*, v. 17 *sed filium odiosae agnoscet primogenitum dabitque ei de his, quae habuerit, cuncta duplicia.* 3. *A probato Abrahae exemplo.* Abrahamus patriarcha proponitur nobis ut *pater omnium credentium* Rom. 4, v. 11. is vero inter liberos ex priore conjugio cum Sara inito et ex posteriore conjugio cum Cethura contracto susceptos, sicque inter ipsas etiam conjuges non instituit omnimodam bonorum

ejus formam essentialem pertinere, probari posset his argumentis, *1. ex prima conjugii institutione.* Quae juxta regulam primaevae institutionis in conjugio requiruntur, ea sunt simpliciter necessaria et ad essentialem conjugii formam pertinent. Sed consecratio et benedictio conjugum juxta regulam primaevae institutionis requiruntur. Genes. 2, v. 22: *Adduxit Deus mulierem ad Adamum* cap. 1, v. 28: *Benedixit illis dicens: Crescite et multiplicamini. 2. Ex conjugii Christiani conditione.* Matrimonium solo contrahentium consensu et verbis consensum exprimentibus contractum est mere civilis contractus, sed Christianorum conjugium est sacrum foedus, res XV. 304. sacra, ergo ad contractum illum civilem accedere debet ecclesiastica benedictio, per quam reddatur foedus sacrum. *3. Ex juris canonici sanctione.* Euaristus in cap. Aliter 30. q. 5. negat, *aliter esse legitimum matrimonium, nisi ab his, qui super feminam dominationem videntur habere et a quibus custoditur, uxor petatur et a parentibus et propinquioribus sponsetur et legibus dotetur et suo tempore sacerdotaliter, ut mos est, cum precibus et oblationibus a sacerdote benedicatur et a paranymphis, ut consuetudo docet, custodita et consociata, a proximis congruo tempore petita a legibus dotetur ac solenniter accipiatur et biduo vel triduo orationibus vacent et castitatem custodiant.* Postea addit: *Ita peracta legitima scitote esse connubia, aliter vero praesumta non conjugia, sed adulteria vel contubernia vel stupra aut fornicationes potius quam legitima conjugia esse non dubitatur.* Hormisda in c. Nullus. caus. et quaest. iisdem.: *Nullus fidelis, cujuscunque conditionis sit, occulte nuptias faciat, sed benedictione a sacerdote accepta publice nubat in Domino.* Leo in c. Qualis. caus. et quaest. iisd.: *Uxor secundum legem et evangelium publicis nuptiis in conjugium liquide sumenda.* Nicolaus in c. Lotharius 31. q. 2: *Uxor legitima ea est, quae nuptiis more celebratis, per benedictionem scilicet sacerdotis, marito exstitit conjuncta,* unde multi ex canonistis sacramentum matrimonii gratiam conferens constituunt in benedictione sacerdotali et precibus, quae super conjugatos pronuntiari solent. *4. Ex juris civilis dispositione.* Harmenopulus lib. 4. epit. t. 4: *Hodie non nudo consensu matrimonium contrahitur, sed nisi sacerdotum precibus interpositis corroboratum fuerit, nec nuptiae contrahuntur, nec prohibentur, qui contrahunt a se invicem discedere,* atque addit, hoc constituisse Leonem Philosophum et Alexium Comnenum. Leonis constitutio exstat inter novellas ejusdem constit. 89: *Quemadmodum adoptionem promiscue habitam neglexit vetustas, quam tametsi sine precibus sacrisque ceremoniis peragi lege permitteret, non tamen illam se parvipendere putabat; ita et absolutam matrimonii constitutionem, dum id citra jam receptam benedictionem iniri sineret, neglexisse videtur, sed veteribus istius voluntatis fortasse ratio inveniri possit, a nobis vero cum divina gratia ad honestius multo sanctiusque vitae institutum jam res comparatae sint, neutrum dictorum negligi convenit. Itaque quemadmodum adhibitis sacris deprecationibus adoptionem perfici praecepimus, sic sane etiam sacrae benedictionis testimonio matrimonia confirmari jubemus, adeo ut si qui citra hanc matrimonium ineant, id ne ab initio quidem ita dici, neque illos in vitae illa consuetudine matrimonii jure potiri velimus.* Comneni constitutio exstat inter novellas imperatorias const. 3. de sponsal. et const. 3. de spons. solutione, ubi sancit, *ea sponsalia matrimonii vim et effectum habere, quae sacra benedictione confirmata sint, idque propterea quod consecrationem matrimonii et preces adhibitas pro nihilo tanquam vanum aliquod reputari et quasi inter personas, quae conjunguntur, Deus adhibitus non esset, absurdum sit, imo pro veris nuptiis habenda, iisque aequipollere, in quibus sacra peragitur benedictio, Deo inter eos, qui conjunguntur, interveniente et primam vitae conciliationem confirmante, reliqua vero sponsalia sponsaliorum tantum effectum habere.* Justinianus etiam voluit matrimonium contrahi *cum attestatione apud defensorem ecclesiae,* Nov. 74. cap. 4. §. 1.

411. Contraria assertio nititur hisce fundamentis. *1. Ex consecrationis conditione.* Consecratio illa ecclesiastica novorum conjugum non habet expressum aliquod ac speciale Dei mandatum. Introductam XV. 3[illegible] esse pio et utili consilio ejusdemque vestigia exstare in verbo divino, haud inviti concedimus, quod ipsum inferius late demonstrabimus, interim tamen disertum aliquod praeceptum de solenni et ecclesiastica illa novorum conjugum benedictione ex sacris literis produci vix poterit, ergo non potest eadem statui absolute et simpliciter ad conjugii essentiam necessaria tanquam essentialis ejusdem forma. Ulterius. Absque quo rei alicujus essentia et integritas constare potest, ea non est essentialis ejusdem forma, quippe quae salva rei essentia nunquam abesse potest. Atqui conjugio sua constare potest integritas absque ecclesiastica benedictione. Ubi enim dantur causae sufficientes in actu positae et non impeditae, ibi ponitur effectus. Sed absque ecclesiastica benedictione dantur causae conjugii sufficientes in actu positae et non impeditae, dari enim potest consensus legitimus personarum legitimarum in indissolubilem vitae consuetudinem verbis externis legitime expressus, quamvis non accedat ecclesiastica benedictio, ac talis consensus matrimonialis sufficiens est ad nexum illum indissolubilem inducendum, cum adsit materia et forma. Ergo benedictio ecclesiastica non est essentialis conjugii forma nec requisitum aliquod ad essentiam ejus absolute necessarium. *2. Ex causarum enumeratione.* Si omnes causas, propter quas benedictio ecclesiastica novis conjugibus confertur, ad calculos revocemus, apparebit, nullam earum id inferre, quod benedictio sit de matrimonii essentia vel requiratur ad ipsius esse, sed tantum ad bene esse. Ergo benedictio illa non potest statui essentialis conjugii forma. Antecedens patebit inferius. *3. A paritatis ratione.* Quod

apud Romanos olim fuit deductio in domum. id hodie est ecclesiastica consecratio, quae in illius locum successit. Sed deductio in domum non pertinuit ad ipsam conjugii essentiam. Placentinus quidem et ejus vestigiis insistens Hotomannus lib. 5. observ. c. 9. judicarunt, *deductionem in domum necessario ad essentiae conjugii complementum jure Romano fuisse requisitam*, argumento l. 5. ff. de rit. nupt.: *Mulierem absenti per literas ejus vel per nuntium posse nubere placet, si in domum ejus deduceretur, eam vere, quae abesset, ex literis vel nuntio suo duci a marito non posse, deductione enim opus esse in mariti, non in uxoris domum, quasi in domicilium matrimonii.* Item ex l. Cum in te 6. C. de donat. ante nupt. ubi tum demum sponsam fuisse uxorem statuitur, *si in domum sponsi fuisset deducta.* Sed hanc Placentini opinionem ab Accursio in auth. de nupt. et in d. l. 5. de rit. nupt. refutatam potior jurisconsultorum pars repudiat, ut constat ex Alber. Gentili lib. 2. de nupt. c. 5. Duareno solut. matrim. c. 2. Borcholto de gradib. p. 85. Connano lib. 8. com. c. 3. n. 6. et aliis compluribus, quorum sententia magis conformis legibus *ex solo consensu et affectu* maritali conjugium aestimantibus l. si quis 26. C. de nupt.: *Ex affectu omnes introducuntur nuptiae.* Authent. de nupt. cap. Nuptias 3: *Nuptias affectus alternus facit.* l. si donationum 22. C. de nupt.: *Si nuptiarum celebritas omittatur, nullus existimet, ob id deesse recte alias inito matrimonio firmitatem.* l. Seja 66. ff. de donat. inter vir. et uxor.: *Ex consensu intelligi contractum matrimonium ante tempus deductionis Scaevola respondit.* Ergo nec ecclesiastica consecratio ad conjugii essentiam pertinet. 4. *Ab absurdi consecutione.* Si benedictio ecclesiastica est essentialis conjugii forma vel requisitum aliquod ad ejus essentiam simpliciter necessarium, consequens fuerit, apud gentiles non esse verum et proprie dictum conjugium, quin et in ecclesia Israëlitica talis benedictio et consecratio ecclesiastica, qualis hodie adhibetur, vix demonstrari poterit, ex quo consequens foret, etiam in V. T.
XV. 396. non fuisse inter Israëlitas verum ac ratum matrimonium. Quid quod Soter I. episcopus Romanus imperante Antonino circa annum Christi 174. demum instituisse memoratur, ne legitima haberetur uxor, nisi cui sacerdos ex instituto benedixisset. Platina in vita Soter. p. 23. quamvis hic ritus sit antiquior, ut suo loco monebimus.

412. Pro decisione quaestionis (praesupposito eo, quod de matrimonio intra ecclesiae pomoeria a Christianis celebrato hic agatur) distinguendum est 1. inter consensum *matrimonialem*, qui coram ecclesiae facie ante solennem benedictionem publice a desponsatis declarari nostris moribus ac temporibus consuevit, et inter *ipsam consecrationem* consensus illius declarationem consequentem. Matrimonialis consensus omnino necessarius est ad indissolubilem matrimonii nexum introducendum, ad quem sponsalitius consensus nondum sufficit, ut superius demonstravimus, cumque in publico ecclesiae conventu immediate ante sacerdotalem benedictionem consensus ille matrimonialis declaretur, ideo illius ratione et respectu benedictio sacerdotalis ad conjugium necessaria haud incommode dicitur, non quidem ut *forma*, sed ut *causa efficiens proxima.* 2. Inter necessitatem ex *institutione divina descendentem* et ad ipsam rei naturam pertinentem et inter necessitatem *ex humana aliqua constitutione* descendentem et publicae utilitatis ac honestatis intuitu introductam. Benedictio sacerdotalis necessaria est ad conjugium rite ineundum non ex speciali quodam praecepto divino, nec propter conjugii naturam, quasi ea non sit integra absque sacerdotali consecratione; sed ob constitutionem ecclesiasticam et civilem publicae utilitatis et honestatis intuitu introductam, inde Donellus lib. 3. comm. c. 20. ita consulit, *si statutum aliquod in aliquo loco de consecratione ecclesiastica novorum conjugum vigeat, praecise illud servari debere; si vero nihil constitutum, omittendam quidem solennitatem deductionis in templum non esse, nisi justa causa vel necessitas urgeat.* 3. Inter *rem ipsam et publicum rei testimonium.* Benedictio sacerdotalis novorum conjugum non requiritur ad rei ipsius, conjugii scilicet, essentiam, sed ad publicum ejus testimonium, ut omnibus constare possit, legitime et honeste matrimonium esse contractum. Quemadmodum igitur glossa in l. 5. ff. de rit. nupt. in verb. deductione notat, *ad conjugium opus esse deductione in domum, ut sit sufficiens nuptiarum testimonium;* sic de consecratione ecclesiastica idem dicimus, eam requiri ut publicum nuptiarum legitime et non clanculum contractarum testimonium. Sic investitura a jurisconsultis dicitur *signum feudi necessarium*, ita ut investitura non facta feudum non intelligatur constitutum, nec tamen propterea est de essentia feudi, quippe quod in sola fide vasalli erga dominum consistit. 4. Inter matrimonium spectatum *in foro conscientiae* et *in foro exteriore.* In foro conscientiae et coram Deo est verum et ratum matrimonium, quod legitimo et matrimoniali utriusque partis consensu est initum, si vel maxime sacerdotalis benedictio non accesserit, sed in foro exteriore non judicatur verum et ratum matrimonium, quod non est in facie ecclesiae confirmatum. Tertullianus lib. de pudicit. c. 4. p. 602: *Penes nos occultae conjunctiones, id est non prius apud ecclesiam professae, juxta moechiam et fornicationem judicari periclitantur.* 5. Inter duplicem vocabuli *nuptiarum* significationem. Monuimus superius c. 1. §. 10. nuptiarum nomen quandoque significare *ipsum matrimonium*, ut quando dicitur *non concubitum, sed consensum facere nuptias* l. 30. ff. de R. J. *nuptias consistere non posse, nisi consentiant omnes, id est qui coëunt et quorum in potestate sunt* l. 2. ff. de rit. nupt. etc. quandoque vero *festivitatem nuptialem* in solenni novorum conjugum copulatione adhiberi solitam, ut quando XV. 397.
dicitur l. Seja 66. ff. de donat. inter vir. et uxor.

priusquam aqua et igni acciperetur, *id est nuptiae celebrentur*. l. sancimus 24. C. de nupt.: *Sancimus, si quis nuptiarum fecerit mentionem in qualicunque pacto, quod ad dandum vel ad faciendum, vel non dandum vel non faciendum concipitur et sive nuptiarum tempus dixerit, sive nuptias nominaverit, non aliter intelligi, conditionem esse adimplendam vel non extenuandam, nisi ipsa nuptiarum accedat festivitas.* Juxta priorem significationem si accipiantur nuptiae, ad earum essentiam non pertinet sacerdotalis benedictio, sed juxta posteriorem significationem, quam etymologia vocabuli a nubendo deducta respicit, consecratio ecclesiastica omnino requiritur ad nuptias Christianis ritibus et solennitatibus celebrandas. 6. Denique quidam distinguunt inter formam conjugii *essentialem* et *accidentalem*. Essentialis conjugii forma consistit in artissima et indissolubili unius maris et unius feminae legitime contrahentium conjunctione; sed accidentalis forma potest statui in consecratione ecclesiastica et nuptialis festivitatis celebratione, sed enim cum accidentalis illa forma essentiam rei non constituat, ideo stricte loquendo forma non est, sed duntaxat externum adjunctum.

2. An copula conjugalis pertineat ad matrimonii essentiam.

413. Q. 2. *An copula conjugalis pertineat ad matrimonii essentiam?* Affirmant quidam juris Pontificii canones c. Non est dubium 27. q. 2: *Non est dubium, illam mulierem non pertinere ad matrimonium, cum qua commixtio sexus non docetur fuisse.* c. Cum societas caus. et quaest. iisd: *Cum societas nuptiarum ita sit a principio instituta, ut praeter commixtionem sexuum non habeant in se nuptiae conjunctionis Christi et ecclesiae sacramentum, non dubium est, illam mulierem non pertinere ad matrimonium, cum quo docetur non fuisse nuptiale ministerium.* Benedictus pontifex c. Lex divinae caus. et quaest. iisd.: *Verbis illis, erunt duo in carne una, innotuit, non aliter virum et mulierem posse fieri unam carnem, nisi carnali copula sibi cohaereant, qui ergo nequaquam mixtus est extraneae mulieri foedere nuptiali, quo pacto per nuda sponsionis verba possunt una caro fieri, nullatenus valemus intueri. Propinquitas enim sanguinis verbis dicitur, non verbis efficitur, sed neque osculum parit propinquitatem, quod nullam facit commixtionem.* Lombardus 4. sent. dist. 26. lit. G. eosdem canones adducit, quos itidem ut Gratianus Augustino et Leoni tribuit, iisque addit dictum Augustini: *Non est perfectum conjugium sine commixtione sexuum.* Cum vero ex Augustini et aliorum patrum dictis contrarium diserte probari possit, ut inferius videbimus, ideo vehementer laborat in conciliatione illorum dictorum. *Hoc* (inquit) *si secundum superficiem verborum quis acceperit, inducitur in errorem tantum, ut dicat, sine carnali copula non posse contrahi matrimonium et inter Mariam et Joseph non fuisse conjugium vel non fuisse perfectum, quod nefas est sentire. Tanto enim sanctius fuit ac perfectius, quanto a carnali opere immunius. Ergo superius posita ea ratione dicta intelligendum est, non quin pertineat mulier illa ad matrimonium, cum qua non est permixtio sexuum, sed non pertinet ad matrimonium, quod expressam et plenam tenet figuram conjunctionis Christi et ecclesiae, figurat enim illam unionem Christi, quae est in caritate, sed non illam, quae est in naturae conformitate.* Lib. ejusd. distinct. 30. lit. C. adducit dictum Ambrosii: *In omni matrimonio conjunctio intelligitur spiritualis, quam confirmat et perficit conjunctorum commixtio corporalis*, quod eo modo intelligendum esse dicit, perfici conjugium commixtione corporali, *non quantum ad veritatem et sanctitatem conjugii, sed quantum ad significationem, quia perfectius unionem Christi et ecclesiae tunc figurat.* XV. 308 Bellarminus de matrim. c. 5. resp. ad 6. arg. de copula conjugali duas Catholicorum (Romanensium) opiniones esse tradit, quosdam enim docere, *quod copula illa nec sacramentum sit, nec pars sacramenti, sed solum actus sive officium matrimonii, ac proinde accidentarium quid respectu sacramenti matrimonii*; alios vero velle, quod *copula conjugalis sit pars quaedam sacramenti non quidem essentialis, sed integralis, ideoque ante copulam matrimonium appellari ratum, sed non consummatum*; omnes in eo convenire dicit, quod *copula non sit pars essentialis.* Ad canones a Gratiano et Lombardo adductos respondet, *eos depravate ab utroque citari ac proinde et Gratiani codicem et Lombardi textum* ex Leonis epist. 92. ad Rust. *esse emendandum, ita ut negandi particula auferatur*, quod nos in medio relinquimus atque ex eo de fide, qua tum Gratianus decretorum compilator, tum Lombardus scholasticae theologiae auctor veterum scripta tractant, judicium fieri jubemus. *Jure* antiquo *Saxonum* copula carnalis itidem ad complementum matrimonii necessario requiri videtur, dum lecti conjugalis conscensionem, quae concubitus gratia fieri consuevit, necessariam esse statuit lib. 1. Landrecht art. 31. et 45. lib. 3. art. 45. nisi quis hoc accipiat dictum de illo ritu, cujus adhuc vestigia quaedam in inferiori Saxonia exstant, quo nuptialis festivitatis die in praesentia cognatorum et amicorum sponsa sponso media luce adducitur et uterque in lectum collocatur.

414. Quidquid vero sit de quibusdam juris Pontificii canonibus vel veteri Saxonum jure, rectius omnino statuitur, copulam conjugalem non ad οὐσίαν, sed ad usum conjugii pertinere, quod patet 1. ex *ipsa conjugii definitione*, quae causas essentiales ejusdem exponit, carnalis vero copulae nullam omnino mentionem facit. Constat conjugio sua integritas ex causa efficiente, materiali et formali, si vel maxime usus conjugalis copulae non accesserit, cum finis respectu intentionis quidem sit necessarius, sed in exsecutione non semper actu sequatur. *2. Ab exemplorum inductione.* Inter *primos parentes* ante lapsum fuit verum et ratum Deoque gratum conjugium, ab ipso Deo conciliatum, confirmatum ac consecratum, quamvis nondum accesserat conjugalis copula, quam post lapsum demum fuisse

secutam, constans est veterum sententia, Mosaicae historiae descriptioni consentanea, unde Augustinus lib. 1. de Gen. contr. Manich. c. 19. *consanguinitates et necessitudines ex peccato et morte profluxisse* scribit. Inter *Josephum et Mariam* matrem Domini fuit verum matrimonium, quamvis Josephus eam non cognoverit Matth. 1, v. 25. Augustinus lib. 2. de consens. evang. c. 1: *Non erat fas, ut ob hoc eum* (Josephum) *a conjugio Mariae separandum putaret evangelista, quod non ex ejus concubitu, sed virgo peperit Christum, hoc enim exemplo magnifice insinuatur fidelibus conjugatis, etiam servata pari consensu continentia posse permanere vocarique conjugium non permixto corporis sexu, sed custodito mentis affectu.* Idem lib. 1. de nupt. et concup. c. 11: *Omne nuptiarum bonum impletum est in illis parentibus Christi, fides, proles, sacramentum. Prolem cognoscimus ipsum Dominum; fidem, quia nullum adulterium; sacramentum, quia nullum divortium. Solus ibi nuptialis concubitus non fuit, quia in carne peccati fieri non poterat sine pudenda concupiscentia carnis, quae accidit ex peccato, sine qua concipi voluit, qui sine peccato futurus erat. 3. Ex juris civilis et canonici decisione.* In jure civili traditur expressa regula: *Nuptias non concubitus, sed consensus facit* l. 30. ff. de R. J. *Non coitus, sed maritalis affectio*
XV. 399. *matrimonium facit* l. cum hic status 32. §. si mulier. de donat. inter vir. et uxor. cumprimis ad hanc rem notabilis est textus in l. Cui fuerit. ff. de condit. et demonstr.: *Cui fuerit sub hac conditione legatum, si in familia nupsisset, videtur impleta conditio statim, atque ducta est uxor, quamvis nondum in cubiculum mariti venerit, nuptias enim non concubitus, sed consensus facit.* Id ipsum repetitur in jure canonico c. matrimonium 27. q. 2: *Matrimonium non facit coitus, sed voluntas.* c. Sufficiat caus. et quaest. iisd.: *Sufficiat solus secundum leges consensus eorum, de quorum quarumve consensu et conjunctionibus agitur, qui solus si defuerit, cetera etiam cum ipso coitu celebrata frustrantur. 4. Ex veterum patrum testificatione.* Ambrosius de instit. virg. c. 6: *Desponsata viro conjugis nomen accepit. Cum enim initiatur conjugium, tunc conjugii nomen adsciscitur. Non enim defloratio virginitatis facit conjugium, sed pactio conjugalis. Denique cum jungitur puella, conjugium est, non cum virili admixtione cognoscitur.* Chrysostomus homil. 16. in Matth.: *Omnis res, per quascunque causas nascitur, per easdem dissolvitur. Matrimonium enim non facit coitus, sed voluntas, et ideo non solvit illud separatio corporis, sed voluntatis, ideo qui dimittit conjugem suam et aliam non accipit, adhuc maritus est, nam etsi corpore separatus est, tamen adhuc voluntate conjunctus est.* Augustinus lib. 1. de nupt. et concupisc. c. 11. ab init.: *Quibus placuit ex consensu ab usu carnalis concupiscentiae in perpetuum continere, absit ut inter illos vinculum conjugale rumpatur, imo firmius erat, quo magis ea pacta secum inierint, quae carius concordiusve servanda sunt non voluptariis corporis nexibus, sed voluntariis affectibus animorum* etc. Isidorus libr. 9. etymolog. c. 7: *Conjuges verius appellantur a prima desponsationis fide, quamvis adhuc ignoretur inter eos conjugalis concubitus,* quae pleraque omnia allegantur a Gratiano l. d.

CAPUT VII.

DE CAUSA FINALI CONJUGII.

415. Diximus superius c. 2. §. 42. ex primaeva conjugii institutione tres causas posse colligi, propter quas conjugalis societas divinitus est instituta. *(Causa finalis conjugii.)* Prima est *necessitas*, quae concernit liberorum generationem et generis humani propagationem. Secunda est *utilitas*, quae complectitur mutuum adjutorium, quod conjuges sibi invicem praestare debent non solum in *vita civili*, in re familiari paranda et augenda, in liberis educandis, in adversis tolerandis, sed etiam *in vita spirituali*, in precibus scilicet et pietatis exercitiis. Tertia est *suavitas*, quae respicit suavissimum ac familiarissimum viri ac mulieris consortium et insolubile foederis conjugalis vinculum. Ad quos fines in ipsis consultationis divinae verbis expressos post lapsum accessit quartus, qui est *accessorius*, quod conjugium est adversus libidines remedium. 1. Cor. 7, v. 2. Augustinus lib. 9. de Genes. ad literam c. 7. libr. 2. de peccat. orig. c. 39. libr. 1. de nupt. et concupisc. c. 17. et alibi passim tria conjugii bona numerat: *1. bonum fidei*, quia conjuges obligantur ad debitam benevolentiam; *2. bonum prolis*, quia ad sobolem generandam et humanum genus propagandum conveniunt; *3. bonum sacramenti*, quia conjugalis copula est indissolubilis. *Bonum, quod nuptiae habent*, inquit, *est tripartitum, fides, proles, sacramentum. In fide attenditur, ne praeter vinculum conjugale cum altero vel altera concum-* XV. 400.
batur; in prole, ut amanter suscipiatur, benigne nutriatur, religiose educetur; in sacramento autem, ut conjugium non separetur et dimissus et dimissa nec causa prolis alteri conjungatur. Haec est tanquam regula nuptiarum, qua vel naturae decoratur foecunditas vel incontinentiae regitur pravitas. Haec Augustini sententia allegatur in jure canonico c. Omnes 27. q. 2. et approbatur a Luthero in c. 12. Genes. tom. 6. Witebergens. p. 162. quam canonistae latius deducunt et cuilibet horum bonorum tria specialia bona assignant. *Bonum prolis* in conjugio statuunt esse triplex, 1. *quia parit Deo servos fideles*, qui eum colunt et reverentur; *2. quia patriae parit cives*, qui eam replent; *3. quia sibi parit liberos et heredes*, quibus familia conservatur. *Bonum fidei* itidem triplex statuunt, *animae, corporis et honestatis. Animae* ob fornicationis fugam; *corporis* ob mutua ministeria, quae sibi invicem praestant conjuges, praesertim in bonorum conser-

vatione, tum intra, tum extra domum; *honestatis*, quia nuptiae faciunt honestum illud, quod turpe esset et ruborem induceret. *Bonum sacramenti* non minus triplex agnoscunt, 1. ut *conjunctio animorum* significet unionem animae erga Deum; 2. ut *conjunctio corporum* significet unionem Verbi et carnis; 3. quia unus vir et una uxor significat unum sponsum Christum unius ejus sponsae ecclesiae. Sed quaedam ex his ad classem adjunctorum et effectorum potius quam finium referenda sunt. Costanus in commentar. de matr c. 8. Forsterus de nupt. c. 10. et alii jurisconsulti fines conjugii hosce numerant: Primus ac praecipuus finis est *procreatio liberorum seu propagatio sobolis et multiplicatio humani generis*. l. Dotium. 1. ff. solut. matrimon.: *Dotatas esse feminas ad sobolem procreandam replendamque liberis civitatem maxime est necessarium*. l. Liberorum 220. ff. de V. S.: *Parentes liberorum procreandorum animo et voto uxores ducunt.* Alter et huic subordinatus finis est *liberorum educatio*. Instit. de jure nat. gent. et civil. §. 1: *Ex jure naturali descendit maris ac feminae conjunctio, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreatio, hinc educatio.* Ulpianus in l. Si quis 5. ff. de agnosc. et alend. liber. §. 1. respondit, *etiamsi liberi non sint in potestate, alendos a parentibus esse*. Tertius finis est *constitutio et conservatio familiarum et rerumpublicarum*. d. l. 220. §. 3: *Idcirco filios filiasve concepimus atque edimus, ut ex prole eorum earumve diuturnitatis nobis memoriam in aevum relinquamus*. Hadrianus l. 7. de bonis damnator. §. 3. mavult, *ampliari imperium hominum adjectione quam pecuniarum copia*. Quartus finis est *certitudo prolis* l. filium 6. de his qui sui vel alieni juris: *Filium cum definimus, qui ex viro et uxore ejus nascitur*. Quintus finis est, *ut conjuges se mutuis officiis juvent et invicem delectent*. Sextus finis, *ut sit adversus omnes inordinatas et illicitas commixtiones medicina*. Sed in hisce fines cum effectis et adjunctis matrimonii cumque officiis conjugum confunduntur ac divelluntur quidam fines ad unum caput pertinentes.

416. Quidam ex theologis recentioribus, ut Hemmingius in libr. de conjug. p. 145. Bucanus in loc. p. 113. *respectu objectorum* ad tres classes conjugii fines revocant. 1. Si ipsos conjuges spectemus, quatuor sunt conjugii fines: *1. ut in rebus divinis et humanis sint sibi invicem adjumento*, Gen. 2, v. 20; *2. ut liberos procreent*, qui sint et nominis et paternorum bonorum heredes, Gen. 1, v. 28; *3. ut familiarem et amicam societatem invicem colant; 4. ut conjugium ipsis sit remedium adversus vagas libidines*, 1. Cor. 7, v. 2. Fines ergo
XV. 401. erunt 1. βοήθεια, mutuum auxilium, ad quod pertinet οἰκουρία, sedulitas in tuenda et conservanda familia; 2. γένεσις, sobolis generatio, ex qua heredes sperent; 3. συνήθεια, familiaris et amica conversatio; 4. ἁγνότης, castitas et fornicationis evitatio. 2. Si ecclesiam vel rempublicam respiciamus, finis conjugii est, ut *sit ecclesiae ac reipublicae seminarium*. 3. Si Deum conjugii auctorem spectemus, finis conjugii est, *ipsa Dei gloria*, ut conjuges eum, qui ipsos copulavit, discant agnoscere, timere, colere, celebrare, et cogitent, suum conjugium dulcissimam esse imaginem arcanae illius conjunctionis, quae inter Christum et ecclesiam intercedit, Eph. 5, v. 32. Quidam *respectu temporum* juxta diversos hominis status conjugii fines distinguunt, ita ut quosdam ex illis referant ad statum integritatis sive *naturae institutae*, quosdam ad statum corruptionis sive *naturae destitutae*. Lombardus 4. sent. dist. 30. lit. D: *Finalis causa matrimonii contrahendi principalis est procreatio sobolis, propter hoc enim instituit Deus conjugium inter primos parentes, quibus dixit: Crescite et multiplicamini. Secunda est post peccatum Adae vitatio scortationis*, 1. Corinth. 7. *Sunt et aliae causae honestae, ut inimicorum reconciliatio et pacis redintegratio. Sunt etiam et aliae causae minus honestae, propter quas aliquando contrahitur, ut viri mulierisque pulchritudo, quae animos amore inflammatos saepe impellit inire conjugium, ut valeant suum explere desiderium. Quaestus quoque et divitiarum possessio frequenter est conjugii causa et alia multa, quae cuique diligentiam adhibenti facile est discernere.* (Atqui hoc loco non quaeritur de causis impulsivis ac finalibus, quas ex avaritia vel libidine in conjugio contrahendo homines quandoque respiciunt, sed de causis finalibus illis, propter quas conjugium a Deo primitus institutum.) Bonaventura in breviloq. tr. 6. c. 13: *Conjugium ante lapsum institutum est in officium, jam vero valet non solum in officium, sed etiam in remedium contra libidinis morbum.* Harbartus in tr. de conjug. f. 222. novem fines conjugii recenset: *1. ut agnoscamus, Deum esse mentem castam, eique in castitate serviamus; 2. ut homo habeat adjutorium, quod se ipsi applicet legitima et individua conjunctione ad levandum solitudinis taedium et minuendas hujus vitae corporalis molestias; 3. ut genus humanum certa lege propagetur, et ex eo aeterna ecclesia Deo colligatur, nec pecudum more ex promiscuo et vago concubitu incerti exsistant liberi, qui a parentibus negliguntur ac fiunt ecclesiae et reipublicae noxii; 4. ut sit remedium contra libidines et illicitas cupiditates; 5. ut sit παιδευτήριον et officina multarum virtutum, fidei, invocationis, patientiae, dilectionis, sedulitatis; 6. ut caste in conjugio viventes lucem verae agnitionis Dei non amittamus et vitemus poenas impuris divinitus decretas; 7. ut occasione conjugiorum arctius conjungantur duae diversae familiae, et hoc quasi nexu inter se devinciantur totae gentes mutua consanguinitate et affinitate; 8. ut conjugium sit carcer et frenum, quo coërceantur homines ferociores, ut sint mitiores et magis afficiantur communibus miseriis; 9. ut sit mysterium conjunctionis inter Christum et ecclesiam.*

(At hac ratione fines conjugii ad unum caput pertinentes in diversos discernuntur et cum adjunctis conjugii permiscentur.)

Generalis Dei gloria. 417. Praetermissis igitur aliis aliorum enumerationibus progredimur hoc modo. Finis conjugii est vel *generalis*, *remotus ac summus*, vel *specialis*, *proximus et intermedius*. 1. Finis generalis, remotus ac summus est *Dei gloria*, quae ut omnium divinarum ordinationum, ita quoque hujus sanctissimae
IV. 402. ordinationis conjugalis finis ultimus ac summus recte statuitur. Probamus id 1. *ex dictis Scripturae generalibus*. Proverb. 16, v. 4: *Omnia operatus est Dominus propter se*, hoc est ob nominis sui gloriam; jam vero conjugium itidem est aliquod Dei opus, hoc est sancta ipsius ordinatio et constitutio, sancta ipsius voluntas, ita enim פֹּעַל opus recte accipitur Deut. 32, v. 4: תָּמִים פָּעֳלוֹ *perfectum atque integrum est opus ejus*, hoc est ut psaltes regius exponit Psalm. 111, v. 3. הוֹד־וְהָדָר פָּעֳלוֹ *gloria et decor opus ejus*, quod Lutherus vertit was er ordnet, das ist löblich und herrlich; quare cum conjugium etiam sit Dei ordinatio, utique et ipsa est laude digna, et per consequens ad agnoscendam et praedicandam divini nominis gloriam instituta. Esai. 43, v. 21: *Populum istum formavi mihi, laudem meam enarrabunt*. v. 7. *Ad gloriam meam formavi eum et feci eum*. Ergo finis creationis masculi et feminae, finis propagationis et conservationis generis humani est Dei gloria. 1. Corinth. 10, v. 31: *Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite*. Illud universale τὰ πάντα etiam complectitur conjugii contractum, ac proinde in conjugio ineundo itidem spectari a piis debet Dei gloria, ob cujus propagationem primitus illud fuit institutum. 2. *Ex dicto speciali*. Tob. 8, v. 9. ait Tobias junior: *Domine tu scis, quia non luxuriae causa accipio sororem meam conjugem, sed sola posteritatis dilectione, in quo benedicatur nomen tuum in secula*, quae tamen posteriora verba in Graeca editione non habentur. V. 19. socer et socrus Tobiae orant: *Fac eos Domine plenius benedicere te et sacrificium laudis tuae tibi offerre*. Sirac. 17, v. 5: *Creavit Deus ex homine adjutorium*, v. 8. *ut nomen sanctificationis collaudent* etc. 3. *Ex ipsa rei natura*. Finis conditi hominis est Dei, utpote summi boni, agnitio et celebratio, unde Adamus divinarum laudum κήρυξ ac praeco fuit constitutus, sed noluit Deus pro exuberantissima sua bonitate solum et unum Adamum hac felicitate perfrui, ideo conjugem ipsi addidit, cujus adjutorio liberos procrearet, qui et ipsi Dei cultores ac praecones essent. Noluit Deus vago et promiscuo concubitu hominem ferarum more uti, sed naturale desiderium speciem propagandi ad unum restringere voluit individuum, ut speculum castitatis in conjugali unius maris et unius feminae consortio proponeretur, sicque homo agnosceret. *Deum esse mentem castam*, eique in castitate esse serviendum juxta dicta Levit. 19, v. 2. 1. Thess 4, v. 3.

Casta Deus mens est, casta vult mente vocari
Et castas jussit pondus habere preces.

Potuisset etiam uno statim actu creare totum genus humanum, sicut omnes angelos uno actu condidit. sed placuit ipsius sapientiae unum tantum hominem totius humani generis parentem ac principium initio creare, ex ejus costa mulierem formae eandemque in conjugem ipsi associare, ut ex conjugali eorum cohabitatione postea nascerentur liberi, et hac ratione *fecit ex uno sanguine omne genus hominum habitare super universam faciem terrae* Actor. 17, v. 26. In hoc mirando opere suam bonitatem, sapientiam ac potentiam vult ab hominibus agnosci ac praedicari.

418. 2. Specialis, proximus et intermedius conjugii finis est *bonum ipsorum conjugum*, quod in ecclesiae 2. Specialis.
ac reipublicae salutem postmodum redundat. Finis ille est vel *proprius*, vel *accessorius*. Proprius finis est, qui cum ipso conjugio statim natus eidemque coaevus est; accessorius, qui post lapsum primorum parentum post demum accessit. Proprius finis est vel *principalis*, vel *minus principalis*. Principalis a Deo ipso in conjugii institutione duplex statuitur. Prior est *sobolis procreatio*, ex qua porro oritur XV. 408.
familiae propagatio, reipublicae et ecclesiae conservatio; posterior est *familiaris societatis ac mutui auxilii* in rebus tum divinis, tum humanis *comparatio*. Minus principalis finis est *amoris et conjunctionis inter Christum et ecclesiam praefiguratio*. Accessorius est *scortationis evitatio et castitatis conservatio*. Ad hanc divisionem facili negotio reduci potest ea, quam proponit Mentzerus libr. de conjug. p. 165: *Specialis* (inquit) *conjugii finis est vel politicus, vel ecclesiasticus. Politicus spectatur in vita privata vel publica. Vita privata consideratur vel inter ipsos conjuges, vel refertur ad familiam. Finis conjugii inter ipsos conjuges est mutuum adjutorium, quod spectatur in liberorum procreatione et educatione, ubi consideratur castitatis conservatio et scortationis vitatio, tum in communibus vitae actionibus et officiis, ut in oeconomia administranda, acquirendis bonis, sustinendis laboribus, in mutuis colloquiis et consultationibus de rebus utilibus et necessariis itemque consolationibus. In familia continentur tum liberi, tum servi et ancillae, qui utique regendi sunt a patre et matrefamilias, ut suum diligenter faciant officium, ut hoc modo respublica possit conservari, ex familiis enim respublica constituenda est. Finis politicus conjugii in vita publica spectatur in gerendis officiis, quibus respublica conservatur. Quanquam enim mulieres regulariter non admittuntur ad gerenda officia publica, tamen minuunt maritis labores et relevant curas, dum ipsae oeconomicas res diligenter procurant et defatigatos publicis negotiis humanis verbis confirmant et blandis officiis prosequuntur. Ecclesiasticus finis conjugii spectatur tum in propagatione ecclesiae per liberorum procreationem et fidelem institutionem, tum*

in praefiguranda Christi et ecclesiae arctissima conjunctione et summo Dei erga nos amore. Sed de his omnibus paulo uberius agemus.

1. Soboles procreatio. τεκνογονία.

419. Primum ac principalem conjugii finem diximus esse *sobolis procreationem.* Hic finis proponitur in ipsa conjugii institutione. Cum enim *Deus formasset omnem bestiam agri et omne volatile coeli, adduxit ea ad hominem, ut nomina illis imponeret* Genes. 2, v. 19. *sed non fuit adjutorium homini inventum, quod esset coram eo* v. 20. hoc est ex omnibus animalibus nullum secundum speciem homini simile fuit inventum, cum quo societatem, amicitiam ac familiaritatem colere ejusdemque ope atque adjutorio genus suum ad exemplum aliorum animalium propagare posset, *fecit* igitur *Deus cadere soporem super hominem et cepit unam ex costis ejus et clausit carnem pro ea* v. 21. *et aedificavit Dominus Deus costam, quam ceperat de homine in mulierem, et adduxit eam ad hominem* v. 22. *et benedixit eis Deus et dixit ad eos: Crescite et multiplicamini et replete terram* Genes. 1, v. 28. Ut ergo reliquis animantibus omnipotente suo verbo Deus dedit vim et efficaciam propagandi suam speciem, ita quoque eandem primis hominibus dedit et fine eo conjugium instituit. Consequens hujus finis est: *1. Speciei humanae, 2. familiae, 3. reipublicae* et 4. *ecclesiae conservatio ac propagatio. Aedificatur* (inquit Neander in theolog. pag. 460.) *per conjugium politia, oeconomia, ecclesia. Politia est cortex conjugii, conjugium ecclesiae seminarium, ecclesia domus est gloriae Dei et salutis electorum sempiternae, in qua cum Deo aeterna mansione perfruemur.* Nisi enim soboles per conjugium procrearetur, individuis pereuntibus ipsa quoque species humana tandem interiret, nec posset respublica conservari, nec ecclesiae finis propagari. Quidam adhuc finem referunt *liberorum educationem*, sed
XV. 404. ea potius ad officia conjugum spectat, quippe quibus mandato divino incumbit liberos *in disciplina et institutione Domini educare* Ephes. 6, v. 4. exemplo Abrahae patris omnium credentium, de quo Genes. 18, v. 19. Deus ipse hoc elogium profert: *Scio, quod praecepturus sit filiis suis et domui suae post se, ut custodiant viam Domini.*

420. De hoc fine conjugii loquuntur *1. Scripturae oracula.* Malach. 2, v. 15: *Quaesivit unus ille* (Abrahamus) *semen Dei* (in suo scilicet conjugio), hoc est ut particeps fieret promissionis de multiplicatione seminis et propagatione sui generis, ex quo Messiam nasciturum sperabat. Tob. 8, v. 9: *Domine tu scis, quia non luxuriae causa accipio uxorem meam, sed sola posteritatis dilectione.* Eccles. 30, v. 4: *Mortuus est ejus pater, et quasi non est mortuus, similem enim sibi reliquit post se.* v. 5: *In vita sua vidit et laetatus est in illo, et in obitu suo non est contristatus. Contra inimicos reliquit defensorem et amicis reddentem gratiam.* Cypraeus de matrimon. c. 8. p. 697. huc refert dictum Ezech. 16, v. 20: *Tulisti filios tuos et filias tuas, quas generasti mihi et immolasti eos idolis.* Sed propheta ibi non tam de carnali generatione, quam spirituali per sacramentum circumcisionis et verbi coelestis semen regeneratione loquitur. *2. Patrum dicta.* Justinus Martyr in apolog. pro Christ. ad Antonin. dicit, *Christianos procreandorum tantum liberorum causa uxores ducere, cum ceteri voluptatis studio sibi eas adsciscant.* Clemens Alexandrinus libr. 2. paedagog. c. 10. in princ.: *Qui matrimonio conjuncti sunt, iis scopus est et institutum liberorum procreatio, finis autem, ut boni sint liberi; quemadmodum agricolae seminis quidem dejectionis causa est, quod habendi nutrimenti curam gerat, ei autem agriculturae finis est fructuum perceptio. Multo autem melior est agricola, qui terram colit animatam, ille enim ad tempus nutrimentum expetens, hic vero, ut universitas permaneat, curam gerens, agricolae fungitur officio, et ille quidem propter se, hic autem propter Deum plantat ac seminat. Dixit enim: Crescite et multiplicamini, et est obediendum.* Et postea p. 227: *Matrimonium est liberorum procreationis appetitio, non nullo ac incerto ordine seminis excretio, quae est et praeter leges et a ratione aliena.* Idem libr. 2. stromat. pulcherrime hunc conjugii finem describit: *γαμητέον πάντως καὶ τῆς πατρίδος ἕνεκα καὶ τῆς τῶν παίδων διαδοχῆς καὶ τῆς τοῦ κόσμου ὅσον ἐφ' ἡμῖν συντελειώσεως.* Augustinus lib. 19. contra Faustum c. 26: *Matrimonium ex hoc appellatum est, quod non ob aliud debeat femina nubere, quam ut mater fiat.* libr. 2. de adulterin. conjug. ad Pollent. c. 12: *Propagatio filiorum est prima et naturalis et legitima causa nuptiarum.* libr. de bono conjugali c. 6: *Debent sibi conjugati sexus sui commiscendi fidem liberorum procreandorum causa, quae prima est humani generis in ista mortalitate societas.* Huc referri potest dictum Philonis lib. de Abrah. in orat. Sarae ad maritum: *Quae praecipua conjugii causa est, propter quam utique natura virum junxit mulieri, desunt nobis liberis. 3. Juris canonici ac civilis decreta.* c. Pudor 32. q. 2. ex Ambrosio: *pudor est feminis nuptiarum praemia non habere, quibus haec sola causa est nubendi* (ubi glossa vocem *sola* explicat pro praecipua). l. liberorum 220. ff. de V. S. et l. dotium 1. ff. solut. matrimon. adduximus paulo superius §. 411. Novell. Justiniani 22. et Novell. Leon. 26. adduximus in prooem. §. 5. quibus addendum illud ejusdem Leonis Nov. 111: *Nihil adeo ad conservandum genus humanum necessarium esse, atque quod e costa viro attributum est subsidium, cum artifex ille, qui istud condidit, docet, tum ipsa natura divino documento attestatur. 4. Saniorum gentilium pronuntiata.* Clemens Alexandr. lib. 2. stromat. c. 12. XV. 4…
p. 443. adducit dictum Menandri comici: *Ad seminandos liberos tibi meam trado filiam.* Plato libr. 6. de legib.: *χρὴ γεννῶντάς τε καὶ ἐκτρέφοντας καθάπερ λαμπάδα τὸν βίον παραδιδόντας ἄλλοις ἐξ ἄλλων θεραπεύοντας ἀεὶ θεὸν κατὰ νόμον.* (Vide superius §. 11.) Idem lib. 4. de legib.: *Genus hominum est quippiam omni tempori congenitum, quod perpetuo ipsum consequitur et consequetur, ut quod*

sit hoc modo immortale quod relictis filiis filiorum, cum generatione sit semper unum et idem, sit particeps immortalitatis. Demosthenes contra Neaeram apud Stobaeum serm. 65. *Amicas*, ἑταίρας, *quidem habemus causa voluptatis, ancillas autem*, παλλακάς, *ad corpus quotidie curandum, uxores autem ad liberos procreandos et ad fidelem eorum, quae sunt intus, custodiam*, γυναῖκας τοῦ παιδοποιεῖσθαι γνησίως καὶ τῶν ἔνδον φύλακα πιστὴν ἔχειν. Musonius apud eundem Stobaeum: *Quisquis homines nuptiis privat, is abolet familiam, civitatem et totum genus humanum, quod absque generatione non potest permanere.* Lycurgus citat versus Euripidis, quos Philippus sic reddidit: *Causamque, quare procreamus liberos, hanc esse praecipuam putandum est, ut Dei notitia luceat futuris seculis, semperque custodes sint superstites coelestium legum atque templorum Dei, quique in patria tueantur has res optimas et disciplinam civium et mores bonos, nec impia feritate deleri sinant.* Huc pertinent leges ethnicorum conjugii curam ob reipublicae conservationem suscipientes. Lex XII tabularum erat: *Censores coelibes esse prohibento.* De Augusto memorat Dion libr. 56. quod dixerit, *coelibes homicidium committere, quia eos non procreant, quos nasci ex iis conveniebat; sacrilegium, quia tollunt genus suum a Diis immortalibus monstratum tanquam maximum omnium sacrorum* ἀναθημάτων; *impios esse, quia honores et nomina majorum delent; civitatem dissolvere, quia leges spernunt; patriam perdere, quam infoecundam reddunt et evertunt funditus subtracta radice, ex qua subnasci deberent cives.* De Persarum regibus Strabo memorat, quod ἆθλα πολυτεκνίας decreverint, ut hac ratione regnum semper populosum haberent, et nunquam deessent, quorum opera contra hostem uterentur. Neander in syn. chron. p. 56. Unde post virtutem bellicam maximus honor apud ipsos habebatur multitudini liberorum, Herodotus libr. 1. Apud *Athenienses* ἀγάμοις dicam fuisse scriptam refert Sigonius lib. 3. de republ. Athen. c. 1. Apud *Lacedaemonios* Lycurgus ἀγαμίου, ὀψιγαμίου et κακογαμίου poenas statuit ac praemiis ad conjugia cives invitavit, Plutarchus in Lycurg. Apud *Romanos* censores multam ab illis exigebant, qui ad senectutem coelibes pervenerant, cum prius eos hisce verbis increpassent: *Natura vobis quemadmodum nascendi, ita et gignendi legem praescribit, parentesque vos alendo nutriendorum nepotum debito, si quis est pudor, alligaverunt*, Valerius Max. lib. 2. c. 9.

421. Alter principalis conjugii finis est *familiaris societas ac mutuum auxilium in rebus tam divinis, quam humanis.* Hic finis itidem *in primaeva conjugii institutione exprimitur.* Gen. 2, v. 18. dixit Deus: *Non est bonum, hominem esse solum, faciam ei adjutorium, quod sit coram ipso*, quorum verborum explicationem proposuimus superius c. 4. §. 42. Ex ipsius igitur Dei assertione uxor, praesertim pia, est marito adjutorium: *1. in rebus divinis*, videlicet in Dei invocatione. gratiarum actione et aliis pietatis exercitiis. Tob. 8, v. 4. Tobias exhortatur sponsam suam dicens ei: *Sara exsurge et deprecemur Deum hodie et cras et perendie, quia his tribus noctibus Deo jungimur.* 1. Corinth. 7, v. 5: *Nolite fraudare vos invicem,* XV. 406.
nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis jejunio et orationi. 1. Petr. 3, v. 7: *Viri cohabitate uxoribus secundum scientiam, ut non impediantur orationes vestrae.* *2. In humanis*, et quidem tum *in publicis*, quia uxores rei familiaris sedulam curam gerentes minuunt maritis labores in publicis officiis gerendis sustinendos, blanda affabilitate curas ipsorum leniunt et salutaria quandoque consilia suppeditare possunt, ut conjunx Pilati et Theodora Justiniani exemplo suo comprobant; tum *in privatis*, utpote 1. *in liberorum procreatione*, quo praecipue spectat oraculum divinum: *Non est bonum, hominem esse solum, faciam ei adjutorium*, hoc est non convenit, genus humanum uno individuo terminari, cum reliqua animalia homine longe inferiora speciem suam propagare possint, quo bono non est ipse reliquorum omnium dominus privandus, *faciam* igitur *ei adjutorium*, hoc est formabo mulierem eamque in matrimonium ipsi elocabo, ut illius ope et adjutorio genus suum propagare possit. *2. In liberorum educatione.* Neque enim sufficit liberos procreare, sed requiritur insuper a parentibus, ut eos in timore Domini educent et ad pietatem omnesque virtutes assuefaciant, qua in parte uxores plus laborum ac molestiarum tolerant quam mariti. *3. In rei familiaris conservatione.* Quamvis enim marito cumprimis incumbat cura rei familiaris *parandae* Genes. 3, v. 17. Psalm. 128, v. 2. tamen ejusdem *asservandae* industria ad matresfamilias potissimum spectat. *4. In ministeriorum exhibitione.* Condita est mulier non *ex pedibus*, ut esset serva, nec *ex capite*, ut esset Domina, sed *ex latere*, ut esset vitae socia, interim tamen cum divina voce jubeatur esse marito subjecta Genes. 3, v. 16. 1. Corinth. 14, v. 34. 1. Timoth. 2, v. 11. ideo non dubitat pia et morata femina in vita quotidiana, praesertim vero in morbis, sedulam mariti curam agere et necessaria ministeria eidem praestare, quo pertinet illud rabini Davidis Kimchi in libro radic. in verbo נגד *coram viro facta est mulier, ut sit ei praesto ac parata ad ministrandum et serviendum, more servorum adstantium dominis suis eorumque non verba modo, sed et nutus observantium. Ministrorum alii remoti sunt a conspectu dominorum, alii vero semper eis assistunt, et talem viro voluit Deus esse mulierem. 5. In suppeditanda tempore adversitatis consolatione.* Ut enim membra mystici corporis mutua συγχαρίᾳ in prosperis et mutua συμπαθείᾳ in adversis sunt sibi invicem conjuncta 1. Cor. 12, v. 26. sic vir et uxor cum sint caro una, bona et mala sibi invicem communia statuunt et in adversis tolerandis fidam societatem et mutuam consolationem sibi invicem praestant. unde Chaldaeus Hebraeum עֵזֶר *adjutorium* reddidit per סָמֵךְ *sustentaculum*,

qua voce alluditur ad eos, qui in sublevandis oneribus manus auxiliares sibi invicem porrigunt.

422. De hoc conjugii fine loquuntur 1. *Scripturae oracula*, Tob. 8, v. 8: *Tu fecisti Adam de limo terrae et dedisti ei adjutorium Evam.* In Graeco est *βοηθὸν στήριγμα*, *auxiliare firmamentum*, auxiliatricem et fulcimentum etc. Mal. 2, v. 14: *Dominus testificatus est inter te et inter uxorem adolescentiae tuae* (Deo auctore initum est indissolubile foedus inter te et conjugem tuam, quam juvenis duxisti), *quare despicis eam, quae est* חֲבֶרְתְּךָ *socia tua* (a rad. חָבַר *consociatus, conjunctus, copulatus fuit*, usurpatur de connexione cortinarum in tabernaculo Exod. 26, v. 9) *et uxor foederis tui* (quam arctissimo et indissolubili foedere in perpetuam vitae sociam et in adjutorium tibi copulasti). Prov. 11, v. 16: *Mulieri gratae sive gratiosae adhaerebit gloria.* c. 12, v. 4: *Mulier fortis est corona viro suo.* c. 14, v. 1: *Sapiens mulier aedificat domum*
XV. 407. *suam.* c. 18, v. 22: *Qui uxorem invenit, bonum invenit* (in prima conjugii institutione Deus pronuntiat לֹא טוֹב, *non est bonum, hominem esse solum*, inde a contrario sensu rex sapiens infert: *Qui ergo invenit uxorem, invenit* טוֹב, *bonum) et educet benevolentiam a Domino*, LXX ὃς εὗρε γυναῖκα (ἀγαθήν, χρηστήν) εὗρε χάριτας, ἔλαβεν δὲ παρὰ κυρίου ἱλαρότητα (Aquila, Symmachus et Theodotion εὐδοκίαν) Lutherus er schöpfet Segen vom Herrn. Deus non solum instituit conjugium, sed eidem etiam benedixit, ergo qui bonam conjugem invenit, benedictionem a Deo accipit. Uxor ex divina institutione est vitae socia ac consors, qui ergo uxorem invenit, fidum adjutorium et optimum amicum invenit. c. 31, v. 10: *Mulierem fortem quis inveniet, distans a margaritis pretium ejus;* v. 11. *confidit in ea cor mariti et spoliis non indigebit* etc. Eccl. 4, v. 9: *Meliores sunt duo quam unus, quia est eis merces bona in labore eorum;* v. 10. *si ceciderit unus, stare faciet socium suum; vae uni, cum ceciderit et non erit secundus ad sublevandum eum;* v. 11. *etiam si dormierint duo, et calor eis erit, et quomodo uni erit calor?* Describitur parabolice mutuum illud subsidium et auxilium, quod in prosperis et adversis mutuo sibi conjuges praestant Sirac. 7, v. 21: *Gratia mulieris sapientis et bonae est super aurum.* cap. 26, v. 1: *Mulieris bonae beatus vir et numerus dierum illius duplex;* v. 2. *mulier fortis oblectat virum suum et annos vitae ejus implebit in pace.* v. 3. *Mulier bona pars bona in parte timentium Dominum dabitur.* c. 36, v. 26: *Qui possidet mulierem, primo ἐνάρχεται κτήσεως, inchoat possessionem* (id est incipit veram rationem ingredi acquirendae, augendae et conservandae rei familiaris, quia uxor novit rei domesticae prospicere et studiose ea conservare, quae maritus magno labore acquisivit, id quod Proverb. 31, v. 13. late declaratur); secundo habet *βοηθὸν κατὰ αὐτὸν, fidele adjutorium* (quod desumtum est ex Genes. 2, v. 18.); tertio habet *στύλον ἀναπαύσεως, columnam quietis*, (hoc est fidum amicum, cui tuto confidere potest eidemque inniti, sicut domus innititur columnae). Tria illa conjugii bona declarat Siracides a contrario. *1. Ubi non est septum, deripietur possessio.* In Graeco est *διαῤῥαγήσεται*, *diffluet ac minuetur.* Sicut hortus sepimento carens vastatur a feris et fructus ejus ab harpyis et tollionibus diripiuntur; sic res familiaris dissipatur, nisi sedula et industria uxor eidem praesit. *2. Ubi non est mulier, ingemiscet peregrinans, πλανώμενος*, nescit enim *ἄγυνος*, quo se debeat vertere, cui res suas debeat concredere. 3. Quin et *perpetuo ingemiscit*, hoc est premit altum corde dolorem, non habet fidelem amicum, quem curarum suarum participem faciat et consolationem ab eo exspectet. *2. Patrum dicta.* Clemens Alexandr. libr. 2. στρωματ. c. 12. p. 444: *Morbi corporis maxime indicant, necessarium esse matrimonium. Uxoris enim cura et assidua ejus perseverantia videtur aliorum necessariorum et amicorum tanto superare tolerantiam, quanto ex mutua doloris consensione et misericordia antecellit, et vult omnium maxime libenter assidere. Et revera ex Scripturae sententia est necessaria adjutrix.* Chrysostomus homil. 20. in epist. ad Ephes. uxorem appellat *πάσης εὐφροσύνης ὑπόθεσιν.* Nazianzenus in carm. de conjugibus inquit:

Ἀλλήλοις δὲ χέρες καὶ οὔατα καὶ πόσις ἐσμέν,
Ξυν[illegible] καὶ μελεδῶναι ἐλαφρίζουσιν ἀνίας.

Vide locum integrum superius in prooem. §. 5. Augustinus lib. 9. de Gen. ad lit. c. 7. inter bona conjugii numerat *fidem*, hoc est mutuam fidelitatem et arctissimam amicitiam, quam conjuges sibi invicem debent. *Si enim fides absit*, inquit Lutherus in c. 12. Genes. *nunquam coalescent animi, nun-* XV. 408
quam amabunt vere inter se, nihil autem hic mundus hac animarum conjunctione habet pulchrius. 3. Juris decreta. Inst. de patr. potest. §. 2: *Nuptiae sunt viri et mulieris conjunctio individuam vitae consuetudinem continens.* l. Nuptiae. 1. ff. de rit. nupt.: *Nuptiae sunt conjunctio maris et feminae, consortium omnis vitae, divini et humani juris communicatio.* l. *adversus* 4. C. de crim. expil. hered.: *Uxor socia rei humanae ac divinae domus suscipitur. 4. Saniorum gentilium pronuntiata*: Aristoteles lib. 8. ethic. ad Nicomach. c. 14: *Homines non sobolis tantum procreandae, sed rerum etiam, quae ad vitam spectant, comparandarum causa cohabitant, continuo enim divisa sunt inter ipsos officia, alia viri et alia uxoris, sibique mutuo opitulantur, quae propria sunt, in commune constituentes, atque ob id et utilitas, et jucunditas in hac amicitia esse videtur, esse etiam posset ob virtutem, si probi essent.* Idem in rhetoric. pronuntiat, *eos, quibus infelix matrimonium contigit, paene plus quam dimidia felicitatis suae parte esse privatos.* Euripides de commodis honestae conjugis inquit: *Uxor marito in malis et morbis suavissima est, domum si recte inhabitet, iram mitigat et a tristitia animum avertit.* Apud ethnicos novi conjuges vescebantur simul *carduis*, ut societas in adversis demonstraretur.

oris Chri- et siam figu-

423. *Minus principalis* conjugii *finis* est, quod sit *typus ardentissimi amoris, quo Christus ecclesiam suam complectitur et arctissimae illius unionis, qua eidem est conjunctus.* Docet hoc apostolus Paulus et ex prima conjugii institutione id deducit. Ephes. 5, v. 31: *Relinquet homo patrem et matrem suam et adhaerebit uxori suae et erunt duo in carne una.* v. 32. *Sacramentum hoc magnum est, dico autem in Christum et in ecclesiam.* Huc referenda sunt omnia Scripturae dicta, in quibus Christus dicitur *sponsus et maritus*, ecclesia vero *sponsa et uxor*, Psalm. 68, v. 13. Esai. 54, v. 5. c. 61, v. 10. c. 62, v. 5. Jerem. 3, v. 4. Ose. 2, v. 7. cumprimis huc pertinet Psalm. 45. et Canticum canticorum. Matth. 9, v. 15. Joh. 3, v. 29. Apoc. 21, v. 2. etc. quo referendae etiam sunt parabolae Christi Matth. 22, v. 2. c. 25, v. 1. etc. ubi notandum, ecclesiam non solum *sponsae*, nec solum *uxori*, sed sponsae et uxori comparari, sponsae quidem propter amoris magnitudinem, quia sponsae ardentius solent amari quam uxores, uxori propter indissolubile conjunctionis vinculum, quod tamen spirituali adulterio (perinde ut in conjugio fieri solet per adulterium corporale) iterum dissolvi potest. Item ecclesia potius dicitur sponsa quam uxor, quia Christus in primo suo adventu ecclesiam sibi quasi desponsavit 2. Corinth. 11, v. 2. consummaturus et celebraturus cum ea gloriosas nuptias in secundo suo adventu Apocal. 19, v. 7. Membra comparationis institui possunt varia, potiora consistunt in sequentibus capitibus: *1. in desponsatione.* Sponsus et sponsa a desponsatione nomen acceperunt, ea in hoc spirituali conjugio locum habet. Ose. 2, v. 19: *Desponsabo te mihi.* Desponsatio fieri debet cum consensu parentum, is nequaquam in hoc spirituali conjugio desideratur, quia pater coelestis *parat nuptias filio suo* Matth. 22. v. 2. Sponsus per paranymphos sponsam suam sibi curat adduci ac desponderi, de spirituali conjugio dicit apostolus 2. Corinth. 11, v. 2: *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo*, et Johann. c. 3, v. 29: *Qui habet sponsam, sponsus est, amicus autem sponsi, qui stat et audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi.* Paranymphi non debent sibi ipsi, sed sponso sponsam devincire et adducere; sic ministri ecclesiae non gerant se pro sponsis ec-
[illegible] clesiae, quod facit papa Romanus, sed Christo sponsam concilient et ad fidem conjugalem ipsi servandam eam exhortentur. Ad desponsationem requiritur utriusque partis contrahentium voluntarius consensus; sic *quando est tempus amorum* Ezech. 16, v. 8. coelestis hic sponsus *ambit animas nostras* Ose. 3, v. 1. In desponsatione dantur arrhae; Christus a nobis accipit arrham humanae naturae et donat nobis arrham Spiritus sancti, 2. Corinth. 1, v. 22. Ephes. 1, v. 14. In desponsatione pacta dotalia firmantur; sic in spirituali conjugio foedus aeternum Deus cum sponsa sua init, Jerem. 31, v. 33. *2. In dilectione.* Inter sponsum et sponsam est amor ardentissimus 2. Samuel. 1, v. 26. ita quoque inter Christum et ecclesiam Esai. 62, v. 5. ex sponsi erga sponsam et mariti erga uxorem dilectione promanat bonorum et honorum communio, infirmitatum condonatio, vestium largitio, de victu et amictu, adeoque omnibus necessariis prospectio, adversus hostes defensio etc. haec omnia in spirituali conjugio locum habent. Christus enim coelestis sponsus noster communicat nobiscum coelestem hereditatem, facit nos participes suorum honorum et bonorum, dum nos facit Dei filios, reges ac sacerdotes Johan. 1, v. 12. Apoc. 1, v. 6. compatitur infirmitatibus nostris Hebr. 4, v. 15. induit nos vestimentis salutis et indumento justitiae Es. 61, v. 10. Ezech. 16, v. 10. prospicit nobis de omnibus necessariis, nutrit, fovet Ephes. 6, v. 29. defendit ac tuetur Zach. 2, v. 5. O benignissimum ac nostri amantissimum sponsum, qui ex immensa dilectione per humanae naturae assumtionem cum sponsa unum fieri voluit, qui coronam spineam a sponsa accipit et coronam auream gloriae et decoris illi donat, qui sponsam formosam non invenit, sed facit, qui vestibus suis denudari se in cruce patitur, ut indumento justitiae sponsam ornet, qui aceto et felle potari sustinet, ut melle dulcedinis, consolationis et laetitiae sponsam cibet! In hac vita non nisi inter pares, qui ejusdem generis, conditionis, status ac honoris sunt, matrimonium contrahi solet; at inter Dei Filium et nos homines summa disparitas, Dei ergo Filius humanam naturam assumsit, ut secundum assumtam illam naturam ejusdem substantiae et generis esset cum ecclesia, quam sibi in sponsam assciscere voluit. Sed assumta cum nostro genere per incarnationem ὁμοουσίᾳ adhuc inveniebatur impar conditio sponsi ac sponsae. Illius enim caro est peccati et labis omnis expers, est mundissima et sanctissima, nostra vero natura peccatorum sordibus miserrime est contaminata et infecta. Coelestis igitur sponsus Dei Filius homo factus se ipsum pro ecclesia tradidit, *ut eam sanctificaret mundans lavacro aquae in verbo* Ephes. 5, v. 26. et hac ratione *in misericordia et miserationibus sibi eam desponsare posset* Ose. 2, v. 19. Lutherus tom. 2. Jenens. German. fol. 472: Durch Christum ist die Christenheit mit Gott also vereiniget, wie eine Braut mit ihrem Bräutigam, daß die Braut Recht und Macht hat zu des Bräutigams Leibe und alles was er hat, welches geschieht alles durch den Glauben, da thut der Mensch was Gott will, und wiederum Gott was der Mensch will. *3. In debitorum officiorum exspectatione.* Sponsus a sponsa sua requirit et exspectat reciprocum amorem, fidelitatem, obedientiam etc. eadem a nobis coelestis sponsus exspectat. Sponsus est sponsae suae *caput*, sic et Christus ecclesiae Ephes. 5, v. 23. *Ergo ut mulieres viris sunt subjectae, sic et ecclesia Christo sit subjecta* v. 22. Sponsa desiderat sponsi sui adventum, sic et res se habet in spirituali hac desponsatione, *Spiritus et sponsa dicunt, veni* Apoc. 22, v. 17. *4. In nuptiarum praeparatione.* Sponsus tandem sponsam suam in domum deducit, nuptias parat et omnium

bonorum heredem constituit. Sic venient aliquando *nuptiae agni et uxor ejus praeparabit se, et dabitur ei, ut cooperiat se byssino splendente et candido*
XV. 410. Apoc. 19, v. 7 et 8 Vid. loc. de eccles. §. 18. Si respectus ad primam conjugii institutionem et primae conjugis formationem habeatur, accedit; *5. in sponsae ex latere formatione*, quod membrum Augustinus potissimum urget et inculcat, ut ex ipsius dictis paulo post apparebit.

424. De hoc fine conjugii gentilibus extra ecclesiae pomoeria constitutis nihil quidquam notum est. Patres autem pulcherrimas de eo proferunt sententias. Cyprianus de simpl. praelat. p. 164: *Adulterari non potest sponsa Christi, incorrupta est et pudica. Unam domum novit, unius cubiculi sanctitatem casto pudore custodit, haec nos Deo servat, haec filios regno, quos generavit, assignat.* Augustinus lib. 2. de Genes. contra Manich. c. 24: *Quod per historiam impletum est in Adam, per prophetiam significat Christum, qui reliquit patrem, cum dicit: Ego exivi a Patre et veni in hunc mundum, non autem loco reliquit, sed apparendo hominibus in homine, cum Verbum caro factum est etc. reliquit et matrem, hoc est synagogae veterem atque carnalem observantiam, quae illi mater erat ex semine David secundum carnem, et adhaesit uxori suae, hoc est ecclesiae, ut sint duo in carne una. Dicit enim apostolus, ipsum esse caput ecclesiae et ecclesiam corpus ejus. Ergo et ipse soporatus est dormitione passionis, ut ei conjunx ecclesia formaretur, quam dormitionem cantat per prophetam dicens: Ego dormivi et soporatus sum et exsurrexi. Formata est ergo conjunx ecclesiae de latere ejus, id est de fide passionis et baptismi. Nam percussum latus ejus lancea sanguinem et aquam profudit.* lib. 1. de nupt. et concupisc. c. 10: *Non tantum foecunditas, cujus fructus in prole est, nec tantum pudicitia, cujus vinculum est fides, verum etiam quoddam sacramentum nuptiarum commendatur fidelibus conjugatis, unde dicit apostolus: Viri diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit ecclesiam. Hujus procul dubio sacramenti res est, ut mas et femina connubio copulati, quamdiu vivunt, inseparabiliter perseverent, nec liceat, excepta causa fornicationis, a conjuge conjugem dirimi. Hoc enim custoditur in Christo et ecclesia, ut vivens cum vivente in aeternum nullo divortio separetur.* lib. 2. de symb. ad catech. cap. 6: *Adscendat sponsus noster thalami sui lignum, adscendat lectum, dormiat moriendo, aperiatur ejus latus et ecclesia prodeat virgo, ut quomodo Eva facta est ex latere Adae dormientis, ita et ecclesia formetur ex latere Christi in cruce pendentis. Percussum est enim ejus latus et statim manavit sanguis et aqua, quae sunt ecclesiae gemina sacramenta. Aqua, in qua est sponsa purificata, sanguis, ex quo invenitur esse dotata. In isto sanguine sancti martyres amici sponsi stolas suas laverunt, candidas eas fecerunt, ad nuptias Agni invitati venerunt, a sponso calicem acceperunt, biberunt eique propinaverunt, sanguinem ejus biberunt, sanguinem suum pro illo profuderunt* etc. *O magnum sacramentum hujus conjugii! o magnum mysterium hujus sponsi et sponsae, non explicabitur digne humanis verbis! De sponso sponsa nascitur, et ut nascitur, statim illi conjungitur, et tunc sponsa nubit, quando sponsus moritur, et tunc ille sponsae conjungitur, quando a mortalibus separatur. Quando ille super coelos exaltatur, tunc iste in omni terra foecundatur. Quid est hoc? Quis est iste sponsus absens et praesens? Quis est iste sponsus praesens et latens, quem sponsa ecclesia fide tantum concipit et sine ullo amplexu membra ejus quotidie parit? Dominus virtutum ipse est rex gloriae* etc. Similia occurrunt in enarrat. Psalm. 56. tom. 8. et tract. 120. in
Joh. tom. 9. etc. Bernhardus sermon. 7. in Cant. IV.
col. 507: *Non sunt inventa aeque dulcia nomina, quibus verbi animaeque dulces ad invicem exprimerentur affectus, quemadmodum sponsus et sponsa, quippe quibus omnia communia, nil proprium, nil a se divisum habentibus. Una utriusque hereditas, una domus, una mensa, unus torus, una etiam caro. Denique propter hanc relinquet homo patrem et matrem et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una; haec quoque jubetur nihilominus oblivisci populum suum et domum patris sui, ut concupiscat ille decorem ejus. Si ergo amare specialiter sponsis peculiariterque convenit, non immerito sponsae nomine censetur anima, quae amat.* Lombardus 4. sent. dist. 26. lit. F: *Conjugium et sacrum signum est et sacrae rei, scilicet conjunctionis Christi et ecclesiae* etc. *Ut enim inter conjuges conjunctio est secundum consensum animorum et secundum permixtionem corporum; sic ecclesia Christo copulatur voluntate et natura, quia idem vult cum eo, et ipse sumsit formam de natura hominis. Copulata est ergo sponsa sponso spiritualiter et corporaliter, hoc est caritate et conformitate naturae. Hujus utriusque copulae figura est in conjugio. Consensus enim conjugum copulam spiritualem Christi et ecclesiae, quae fit per caritatem, significat; commixtio vero sexuum illam significat, quae fit per naturae conformitatem.*

425. Accessorius conjugii finis *vitatio scortationis et remedium libidinis.* Patet hoc ex descriptione primaevae institutionis conjugalis. Cum enim post admissum peccatum protoplasti incendia libidinis in membris suis fervere persentiscerent atque eo nomine ad partes illas corporis obvelandas perizomata consuerent, in quibus prius *nihil erat velandum, quia nihil in eis sentiebant refrenandum*, Genes. 2, v. 25. cap. 3, v. 7. non avulsit Deus Evam a marito Adamo, nec conjugium in statu integritatis inter ipsos initum dissolvit, sed illud potius confirmavit, quando uxori dixit: *In dolore paries filios et ad virum desiderium tuum, et ipse dominabitur tibi*, Gen. 3, v. 16. voluit enim, conjugium ipsis esse non solum *officium*, sed etiam *remedium* contra libidinis morbum ex peccato contractum. De hoc fine loquuntur: *1. Scripturae oracula*, 1. Cor. 7, v. 2:

Propter fornicationes, scilicet vitandas, *habeat quilibet uxorem suam et quaelibet virum suum.* Loquitur apostolus in plurali ad denotandum quodvis illicitae Veneris genus et quamvis libidinosam corporis pollutionem, ne sibi blandiantur, qui a feminarum complexu sibi temperant atque interim libidinis flammis victi mollitiem aliosve illicitos congressus sectantur. Ut ergo illi, qui peculiari continentiae dono instructi non sunt, retineant bonam conscientiam nec in perpetuis ustionibus vivant, in matrimonio eos vivere jubet. v. 3: *Uxori vir debitam benevolentiam reddat, similiter autem et uxor viro.* In Graeco est *ἀποδιδότω*, ut exprimatur mutuum illud debitum, quo juxta conjugii leges sibi invicem sunt obstricti. v. 4: *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir; similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier.* v. 5: *Nolite fraudare invicem, μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους*, in debita scilicet illa conjugali benevolentia, *nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi et jejunio, et iterum revertimini in unum ad usum*, scilicet conjugalem, *ne tentet vos Satanas διὰ τὴν ἀκρασίαν*, hoc est *ἀκράτειαν*, *propter incontinentiam vestram*, quia non estis continentiae dono praediti, ergo conjugium est *ἀκρασίας* remedium. v. 9: *Melius est nubere quam uri*, ergo conjugium non solum est procreationis medium, sed etiam ustionum remedium. v. 36: *Si quis indecorum existimat super virgine
412 sua, si fiat ὑπέρακμος, et ita oportet fieri*, hoc est si animadvertit, ipsam non esse dono continentiae instructam, *quod vult, faciat, hoc est* elocet eam, *non peccant, si nubant tales*, scilicet virgines. Sir. 7, v. 27: *Trade filiam et perfeceris opus magnum*, quia scilicet ex libidinis incendio et scortationis laqueis eam liberasti. Sir. 23, v. 22: *Anima calida, quasi ignis ardens, non exstinguetur, donec deglutiatur homo fornicarius in corpore carnis suae, non desinet, donec accendat ignem*, hoc est qui indulget lascivae carnis concupiscentiae, interiore igne aestuat, nec desinit, nisi se ipsum inflammet, hoc est externa scortatione desiderium suum impleat, utatur igitur conjugio, remedio illo divinitus praescripto et ordinato. Sir. 36, v. 28: *Quis confidet expedito latroni erranti de civitate in civitatem? sic homini non habenti nidum et hospitanti ubicunque advesperaverit*, hoc est, qui in coelibatu vivunt, non instructi dono continentiae, in suspicionem expugnatae matronarum pudicitiae apud omnes inducuntur. Hebr. 13, v. 4: *Honorabile matrimonium in omnibus etc. fornicatores autem et adulteros judicabit Deus*, hoc est qui contemnunt remedium libidinis divinitus institutum et carnis concupiscentiis per scortationem indulgent, poenis se ipsos involvunt. 2. *Patrum dicta.* Basilius lib. de vera virgin.: *ἡδονῆς ὅλον φάρμακον τῷ ἄῤῥενι τὸ θῆλυ*, ac *μάλαγμα ἡδονῆς τῷ ἄῤῥενι τὸ θῆλυ.* Chrysostomus hom. 59. in cap. 35. Genes.: *Nam propter hoc et communis Dominus noster sciens humanae infirmitatis naturam, nuptias dedit et sancivit, ut ab illicito concubitu abstineretur. Ne igitur negligamus juvenes, sed scientes fornacis incendium, priusquam libidinibus involvantur, studeamus eos juxta legem Dei nuptiis copulare, ut et continentiam suam custodiant nullumque damnum lasciviae suae habeant, remedio illinc sumto, ut possint carnis indomitos motus reprimere et poenam effugere.* Idem in epist. ad Philipp.: *οὐ δύνασαι παρθενεύειν; ἔξεστί σοι γαμεῖν.* in libr. de virg.: *ἐδόθη μὲν ὁ γάμος καὶ παιδοποιΐας ἕνεκεν, πολλῷ δὲ πλέον ὑπὲρ τοῦ σβέσαι τὴν τῆς φύσεως πύρωσιν.* Et postea: *Καλὸν ὁ γάμος, ὅτι ἐν σωφροσύνῃ τὸν ἄνδρα διατηρεῖ καὶ οὐκ ἀφίησιν εἰς πορνείαν κατακλυσθέντα ἀποθανεῖν, μὴ τοίνυν αὐτὸν διαβάλῃς. ἔχει γὰρ πολὺ τὸ κέρδος οὐκ ἐῶν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ μέλη γενέσθαι πορνείας.* Augustinus lib. 2. de peccat. merit. et remiss. cap. 34: *Bonum conjugii non est fervor concupiscentiae, sed quidam licitus et honestus illo fervore utendi modus, propagandae proli, non explendae libidini accommodatus.* libr. 1. contra duas epist Pelag. c. 16: *Malo libidinis propter bonum generationis filiorum bene utuntur pudica conjugia, solius autem carnalis voluptatis causa libidini consentire peccatum est, quamvis conjugatis secundum veniam concedatur.* lib. 3. contra Julian. c. 16: *Quando conjuges non prolis suscipiendae, sed carnalis voluptatis explendae victi cupiditate concumbunt, hoc non laudatur, sed ignoscitur in comparatione pejoris intervenientibus et deprecantibus nuptiis.* lib. de bono conjug. cap. 3: *Habent etiam id bonum conjugia, quod carnalis vel juvenilis incontinentia, etiamsi vitiosa est, ad propagandae prolis redigit honestatem, ut ex malo libidinis aliquid boni faciat copulatio conjugalis.* cap. 8: *Concubitus necessarius causa generandi inculpabilis est et solus ipse nuptialis. Ille autem, qui ultra istam necessitatem progreditur, jam non rationi, sed libidini obsequitur. Et hunc tamen non exigere, sed reddere conjugi, ne fornicando damnabiliter peccet, ad personam pertinet conjugalem. Si autem ambo tali concupiscentiae subjunguntur, rem faciunt non plene nuptiarum.* Fulgentius de conjug. debit. epist. 1: *Retenta tori fides maculam diluit, quam contrahit infirmitas carnis, si mulieri* XV. 413
non miscetur alteri, quisquis non pro sola generatione, sed etiam propter fragilitatem carnis suae miscetur uxori, quia etsi praefixum concumbendi modum transit, tamen conjugalem terminum non excedit. Et licet contrahat carnalis infirmitas culpam, impetrat tamen nuptialis integritas veniam. Gregorius libr. 12. moral.: *Qui tentationum procellas cum difficultate tolerant, conjugii portum petant, melius enim est nubere quam uri.* Bernhardus serm. 66. in Cant.: *Tolle de ecclesia honorabile connubium et torum immaculatum, nonne reples eam concubinariis, incestuosis, seminifluis, mollibus, masculorum concubitoribus et omni denique genere immundorum?* Lombardi dictum, *quod conjugium in paradiso institutum sit ad officium, post peccatum autem ad remedium quoque cedat*, Lutherus commendat et erudite ab ipso prolatum asserit tom. 1. comment. in Genes. cap. 2. fol. 33. b. *3. Juris*

canonici decreta. c. Sicut. §. His ita 32. quaest. 2: *Prima institutio conjugii in paradiso facta est, ut esset immaculatus torus et honorabiles nuptiae, ex quibus sine ardore concupiscentiae conciperent, sine dolore parerent. Secunda propter illicitum motum eliminandum extra paradisum facta est, ut infirmitas prona in ruinam turpitudinis honestate exciperetur conjugii. Ex hac causa fit, ut conjugati se sibi invicem debeant nec se sibi negare possint. Qui enim propter incontinentiam in naturalem redire usum* (ab apostolo 1. Cor. 7, v. 5.) *monentur, patet, quod non propter filiorum procreationem tantum misceri jubentur.* c. Quidquid caus. et quaest. iisd.: *Debent sibi conjugati non solum ipsius sexus sui commiscendi fidem liberorum procreandorum causa, quae prima est humani generis in ista mortalitate societas, verum etiam infirmitatis invicem excipiendae ad illicitos concubitus evitandos mutuam quodammodo servitutem* etc. Atque haec de quatuor conjugii finibus, adeoque de quadruplici ejus utilitate dicta sint, quod scilicet sit *1. generis humani propagandi ac multiplicandi medium, 2. hominis adjutorium, 3. Christi et ecclesiae mysterium, 4. vagarum libidinum remedium.*

Errores de fine conjugii. 426. Errant circa conjugii fines 1. θεωρητικῶς *Pontificii*, qui conjugium etiam fine eo a Deo in N. T. institutum esse statuunt, ut sit *sacramentum* proprie *sic dictum*, hoc est tale aliquod signum, cui annexa sit promissio gratiae justificantis, idque ex divina institutione. Contra quem errorem late disputavimus superius cap. 3. §. 16. et seqq. 2. πρακτικῶς omnes illi, qui in conjugio contrahendo non respiciunt ad fines divinae institutioni conformes, sed ad alios peregrinos ac verbo Dei adversos. Lutherus in comm. cap. 25. Genes. tom. 2. fol. 252. A: *Conjuges qui honeste contrahunt conjugium et cohabitant, diversos fines, sed raro prolem spectant. Primus gradus est eorum, qui quaerunt prolem, et ideo hoc genus vitae appetunt, ut fiant parentes. Hi quidem sunt angeli collatione aliorum, quia cupiunt uti conjugio ad generationem, eorum exiguus admodum est numerus, ac simpliciter illos refero inter angelos, non inter homines. Magnum enim Dei donum est, si spectem et petam tantum prolem ex muliere, praecipue si intelligam molestias conjugii, morsus et tela diaboli. Talis fuit Abraham, quem numero inter angelicos maritos, qui quaerunt semen Dei, ut Malachias inquit. Secundus gradus eorum est, qui ducunt uxores vitandae fornicationis causa, non aversantur aut oderunt prolem, sed principalis eorum finis est, ut caste et pudice vivant. Hi quoque boni sunt, sed non pares primis. Si dat Deus prolem, delectantur et diligunt uxorem et prolem et faciunt officia vocationis*
XV. 414. *sedulo.* (Ad hunc gradum referendi etiam illi, qui in conjuge quaerunt adjutorium, nam ut Clemens Alexandr. libr. 2. στρωματ. cap. 12. ait: *Fert opem quoque matrimonium eis, qui aetate processerunt, ut quod exhibeat uxorem curam gerentem et alat, qui ex ea suscepti sunt, liberos, ut in senectute parentes suos nutriant.) Tertius gradus eorum est, qui appetunt uxores tantum voluptatis causa, quibus non est curae proles, sed ut molliter et suaviter vivant et pulchram habeant puellam, qua se oblectent. Quartus gradus est eorum, qui ducunt vetulas et dominas propter opes aut gloriam. Illis dat Deus calicem passionis, ut Bernhardus loquitur, quia simpliciter quaerunt opes et gloriam, non generationem prolis, et tamen non sunt reprobandi propter reverentiam et gloriam nuptiarum.* Haec Lutherus. Circa quae duo sunt notanda, 1. fines illos conjugii peregrinos et accidentarios esse duorum generum, quidam enim sua natura boni sunt, verbo Dei per se minime adversi, quales sunt *conjunctio familiarum, inimicorum reconciliatio, pacis confirmatio* etc. quidam vero sua natura mali, ut libidinis et voluptatis explendae appetitus. Priores in conjugio spectare licet non unice nec praecipue, sed secundario, posteriores vero nulla ratione. 2. Non esse dissolvendum eorum conjugium, qui fine perverso illud contrahunt, quod probamus non ex falsa illa hypothesi Pontificia, quod conjugium *sit sacramentum*, quam urget Lombardus 4. sentent. distinct. 30. lit. D. E: *Non est* (inquit) *assentiendum illis, qui dicunt, non esse conjugium, quod propter causas minus honestas contrahitur, licet enim fine non bono contrahatur, quando species contrahentis movet animum, conjugium tamen bonum est, quia vita mala vel intentio perversa alicujus sacramentum non contaminat;* sed quia quaelibet res aestimanda est non ex causis externis, inter quas est finis, sed ex causis essentialibus et internis, quae sunt materia et forma, proinde ubi est maris et feminae in unam carnem legitimus consensus, ibi est verum matrimonium, si vel maxime in contrahentium intentione, quod finem conjugii attinet, fuerit paululum aberratum.

CAPUT VIII.

DE EFFECTIS CONJUGII.

427. *Effecta* conjugii cum ejusdem finibus a plerisque conjunguntur, siquidem magnam cum illis affinitatem obtinent, possunt tamen melioris intellectus causa ab illis distingui. Cypraeus de matrimon. cap. 8. p. 697. effectum matrimonii praecipuum dicit esse eum, qui exprimitur in definitione Modestini leg. 1. ff. de rit. nupt. *quod sit divini et humani juris communicatio*, hoc est omnium, quae ad vitam instituendam pertinent, inter quae etiam *religio et sacra* locum obtinent non postremum, quorum etiam socia fiebat uxor, unde a Gordiano l. adversus C. de crim. expil. hered. *socia rei humanae et divinae domus* appellatur. Communicatio juris divini duplici ratione ab interpretibus exponitur, *1. respectu habito ad instituta ethnicorum.* Illis enim fuerunt duplicia sacra, *publica et privata.*

eaque vel *gentilitia* vel *domestica*. Publica erant toti populo communia et in publico solennibus ritibus peragebantur. Festus libr. 14. Gentilitia toti agnationi et genti erant communia et ad heredes devolvebantur, dicta ob id hereditaria. Domestica et familiaria erant, quae sibi quisque proprio arbi-
15. trio privatim instituerat ac domi suae ea peragebat, unde quilibet *sacraria*, hoc est loca, ubi res sacrae reponerentur et servarentur ac dii penates colerentur, domi suae habebat, ut ex scriptoribus Romanis notissimum. Vid. Festus libr. 17. Cicero lib. 2. d. legibus, Plinius in paneg. ad. Trajan. Valerius Max. libr. 2. cap. 1. etc. Dicitur ergo *divini juris communicatio* inter maritum et uxorem fieri inque *societatem divinae domus* uxor suscipi, quia privatorum illorum sacrorum tam gentilitiorum, quam domesticorum fiebat particeps. 2. *Respectu habito ad mores Christianorum.* Cum enim ethnicorum sacrorum vel potius idololatricorum cultuum tenebrae coelestis doctrinae luce per Dei gratiam apud nos hodie sint discussae, ideo partem illam definitionis ad nostros mores ac ritus accommodant hoc sensu, quod uxor eidem parochiae sit subdita, cui maritus, ut ibi audiendi verbum Dei et sacramentorum utendorum jus habeat aliisque commodis fruatur, quae affert ecclesia, itemque ut sepulchrorum jus ibidem obtineat. c. Unaquaeque 13. q. 2. Accursius, Piso, Soaccius et alii *communicationem divini juris* referunt ad ejusdem religionis professionem atque ex eo deducunt, quod non sit ducenda uxor diversae religioni addicta, qua de re quid statuendum sit, exposuimus superius §. 387.

428. *Communicationem juris humani* in eo consistere statuunt, 1. quod uxor bonorum et facultatum mariti fiat particeps, unde Paulus l. Rerum 1. ff. de actione rerum amot. memorat, Nervam et Cassium existimasse propter *hanc vitae societatem uxorem fieri dominam bonorum, ac proinde furti actionem constituto jure adversus eam non esse.* 2. Quod uxor mariti domicilium sequatur arg. l. cum quaedam 19. ff. de jurisdict. et forum cum ea commune habeat l. exigere 65. ff. de judiciis: *Exigere dotem mulier debet illic, ubi maritus domicilium habuit, non ubi instrumentum dotale conscriptum est, spectari enim debet is locus, in cujus domicilium et ipsa mulier per conditionem matrimonii erat reditura.* l. Imperatores 38. ff. ad municipalem §. 3. Antoninus et Verus rescripserunt, *mulierem quamdiu nupta est, incolam ejusdem civitatis videri, cujus maritus ejus est.* 3. Quod uxor honorum et dignitatum mariti fiat particeps. l. Si libertam 28. C. de nupt. decernit Justinianus: *Uxor marito concrescat* (dignitas uxoris cum mariti dignitate simul crescat) *et sentiat ejus fulgorem.* Ulpianus l. feminae. 8. ff. de Senatoribus: *Feminae nuptae clarissimis personis clarissimarum personarum appellatione continentur, feminis enim dignitatem clarissimam mariti tribuunt.* 4. Quod uxor in mariti familiam transeat l. pronuntiatio 195. §. 5. ff. de verb. sign: *Mulier familiae suae et caput et finis est.* 5. Quod uxor sit aerumnarum et afflictionum mariti socia l. Nuptiae 1. ff. de rit. nupt.: *Nuptiae sunt consortium omnis vitae.* l. Si cum dotem 22. §. Si maritus 7. ff. solut. matrimon.: *Nihil tam humanum est, quam fortuitis casibus mulieris maritum vel uxorem viri participem esse*, unde inferunt, uxorem teneri maritum sequi, si domicilium mutare vel alio migrare voluerit. Quidam ex jurisconsultis numerant hos conjugii effectus: 1. *quod conjuges invicem obligentur ad consuetudinem conjugalem et ad communionem corporum, rerum ac bonorum*; 2. *quod per conjugium fiat multiplicatio generis humani, nominis ac familiae conservatio; 3. quod maritus teneatur uxorem et familiam alere ac liberos educare; 4. quod uxor ad reverentiam et fidem marito debitam obstringatur; 5. quod mulier teneatur sequi maritum proficiscentem, etiam vagabundum seu fugitivum; 6. quod uxor redigatur in viri potestatem; 7. quod post ingressum lecti conjugalis sibi invicem in bonis succedant; 8. quod per matrimonium liberi legitimentur*, de qua legitimatione late XV. 416.
tractant Klingius lib. de caus. matrimon. pag. 85. Beustius de matrim. cap. 66. Quidam ex theologis quinque numerant conjugii effectus, 1. est, quod conjugium sit *seminarium ecclesiae ac reipublicae; 2. consuetudo conjugalis; 3. nominis et familiae legitima conservatio; 4. benedictio et praesentia Dei in hoc vitae statu; 5. praemia hujus et futurae vitae* piis conjugibus promissa.

Effectus conjugii in abstracto.

429. Ut distinctius in enumerandi conjugii effectis procedamus, primum hoc monemus, quod quemadmodum in loco de ministerio ecclesiastico effectus ministerii *in abstracto* considerati distincti fuere ab effectibus ejusdem *in concreto* spectatis, hoc est a ministrorum ecclesiae officiis; ita quoque hoc in loco distinguendi sint effectus conjugii in abstracto ab officiis conjugum in concreto. Effectus conjugii in abstracto considerati revocari possunt ad *communicationem* sive *communionem* ex arctissima et indissolubili illa conjunctione, quae est essentialis conjugii forma, ortam et ex ea unice dependentem. Quia enim juxta divinam ordinationem per legitimum consensum mas et femina arctissima et indissolubili unione in carnem unam invicem conjunguntur, ideo ex illa conjunctione nascitur quaedam inter conjuges communicatio, quae est genuinus ac proprius conjugii effectus, ad quem referri possunt verba in definitione imperatoris instit. de patr. potest. quod matrimonium sit talis quaedam viri et mulieris conjunctio, *quae individuam vitae consuetudinem contineat*, hoc est quod ex legitima viri et mulieris conjunctione individua vitae consuetudo oriatur ac contrahatur. Itemque verba in definitione jurisconsulti Modestini l. nuptiae ff. de rit. nupt. quod nuptiae sint talis conjunctio maris ac feminae, *quae consortium omnis vitae, divini et humani juris communicationem* secum trahat atque inferat. Hic conjugii effectus exprimi videtur in ipsis divinae institutionis verbis, Genes. 2, v. 24: *Idcirco relin-*

quet homo patrem et matrem suam et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una, hoc est quia conjuges sunt una caro, ideo inter eos etiam est communicatio et communio, cujus intuitu ac respectu homo patrem et matrem relinquet et uxori suae adhaerebit.

430. Quemadmodum vero in quovis homine separatim et seorsim extra conjugii nexum considerato tria spectari possunt, *1. anima*, *2. corpus*, quae sunt ipsi *interna*, et 3. quae sunt circa ipsum, *externa*, videlicet domicilium, facultates, adversa, prospera, status vitae etc. ita quoque communicatio sive communio ex nexu matrimoniali inter conjuges orta triplex statui potest, *animorum*, *corporum et externorum*. Animorum communicatio complectitur mutuam illam benevolentiam et arctissimum amorem, qui inter conjuges utpote arctissime et indissolubiliter conjunctos viget. Quodsi namque in reliquis inferioribus amicitiae gradibus ob animorum conjunctionem et communicationem inter amicos mutuus amor ac benevolentia mutua exardescit, unde eorum est idem velle ac idem nolle, quanto magis in hoc summo amicitiae gradu, qui inter conjuges locum habet, talis animorum communicatio vigere debet. Corporum communicatio complectitur ὀφειλομένην εὔνοιαν, ut apostolus loquitur 1. Corinth. 7, v. 3. *conjugale debitum*, jus ac potestatem mutuam, quam alter conjugum in alterius corpus obtinet v. 4. ita ut sese invicem defraudare ac alter alteri corpus suum subtrahere nequaquam possit vel debeat. Externorum communicatio complectitur communionem ejusdem domicilii, facultatum, bonorum et malorum, honoris ac dignitatis etc. ut uxor coruscet mariti radiis, et reliquorum omnium, de quibus in communicatione
XV. 417. juris humani paulo superius dictum fuit, consors ac particeps reddatur, quo pertinent Scripturae dicta, quae uxorem dicunt esse *coram viro* tanquam alterum ipsum Gen. 2, v. 18. *viri sociam et uxorem foederis* Malach. 2, v. 14. *ipsum viri corpus et carnem* Ephes. 5, v. 28. quae omnia arctissimam et individuam societatem inter conjuges vi divinae institutionis consistentem exprimunt, ex qua illa externorum communicatio postmodum oritur.

Copula conjugalis.

431. De communicatione sive *communione corporum* et copula conjugali, in qua conjugii *usus* subsistit, hoc loco quaedam sunt monenda propter conscientias conjugum recte informandas, quae pias et castas etiam coelibum aures atque animos non offendent, *cum mundis omnia munda*, *coinquinatis autem et infidelibus nihil sit mundum*, Tit. 1, v. 15. *Non est nobis turpe*, inquit Clemens Alexandr. lib. 2. paedagog. cap. 10. pag. 226. *nominare illas partes, per quas fit generatio et in quibus fit foetus conceptio (earumque honestum a Deo ipso institutum usum exprimere), quas Deum fabricare non puduit.* Quoties Spiritus sanctus, qui est spiritus castitatis ac σωφρονισμοῦ 2. Timoth. 1, v. 7. conjugalis copulae ac maritalis congressus per decentem quendam εὐφημισμὸν mentionem facit! Genes. 4, v. 1. cap. 6, v. 4. cap. 16, v. 2. Deut. 22, v. 14. etc. quin imo apostolum nequaquam puduit usum illum conjugii appellare ὀφειλομένην εὔνοιαν, qua sese conjuges defraudare minime debeant 1. Cor. 7, v. 4. 5. Deus ipse per Moysen νομοθέτην suum Israëlitis leges tulit de tempore maritalis congressus, quod non sit accedendum ad mulierem *tempore menstrui* Lev. 18, v. 19. ac quantopere detestetur illicitam seminis, utpote quod divini illius operis generationis puta organum est, in ipso etiam conjugio effusionem poena Onani ob facinus illud abominandum irrogata eademque in praemonitionem ac praemunitionem nostram annotata Gen. 38, v. 9. 10. omnibus manifestum reddere voluit.

I. C[o]galei copu[la] non pecc[at]

432. Possunt autem ea, quae de copula conjugali piis conjugibus proponenda sunt, duobus aphorismis includi. Prior sic habet: *Conjugalis copula in legitimo conjugio in se ac per se non est peccatum.* Probatur hoc *1. ex primaeva conjugii institutione*, in qua tum *ad causam efficientem*, tum *ad tempus institutionis* respiciendum, ex utroque enim peti potest nostrae sententiae robur ac firmamentum. Deus auctor et fautor castitatis non post lapsum demum, sed in ipso integritatis statu conjugium instituit, ut per conjugalem protoplastorum cohabitationem soboles procrearetur et genus humanum propagaretur. Atqui blasphemum est tribuere Deo alicujus institutionem et ordinationem, quod per se et sua natura sit peccatum, et absurdum est asserere in statu innocentiae et integritatis quippiam institutum fuisse, quod sit per se malum et peccatum. Ergo. Sane quidam ex veteribus suspicantur, *in statu innocentiae non fuisse homines multiplicandos per generationem carnalem, sed per aliud quoddam medium nobis incognitum*, qua de re videri potest Gregorius Nyss. lib. de homin. cap. 28. Chrysostomus hom. 18. in Genes. Procopius Gazaeus in c. 4. Gen. Euthymius in Psalm. 50. Damascenus lib. 4. de orth. fid. cap. 25. inde Faber Stapulensis somniat, *quod si Adam non peccasset, ex se sine femina sibi similem prolem edidisset*, in quam opinionem ex nimia virginitatis admiratione et copulae conjugalis post lapsum demum inter Adamum et Evam secutae annotatione Genes. 4, v. 1. videntur prolapsi, sed Augustinus eam multis in locis refellit lib. 9. de Genes. ad lit. cap. 10. libr. 14. de civ. Dei c. 21. lib. 2. de pecc. orig. cap. 35. lib. 1. retractat. c. 10. 13. et 19. quod vero idem asserit lib. 1. de Genes. contra Manich. c. 19. *consanguinitates et necessitudines ex peccato accidisse*, nequaquam hunc infert XV
sensum, quod ante lapsum nullae futurae fuissent consanguinitates, sed quod non nisi post lapsum fuerint, post quem scilicet Adam uxorem suam cognoscere coepit. Refellit autem hanc opinionem satis evidenter Mosaica creati hominis descriptio, Gen. 1, v. 27: *Masculum et feminam creavit eos;* creato homini divinitus facta benedictio, v. 28. dixit Deus ad eos: *Crescite et multiplicamini;* naturalis sexus et membrorum generationi inservientium distinctio ac verborum illorum, *erunt duo in carne una*, ad carnalem copulam ab apostolo facta applicatio

1. Cor. 6, v. 16. Sane ardor ille et lepra libidinis, quae post lapsum generationis actui et conjugii usui accessit, in primo integritatis statu non fuisset, interim ipse conjugii usus non propter ea fuerit negandus. *2. Ex apostolica assertione*, Hebr. 13, v. 4. *ἡ κοίτη ἀμίαντος*. Non solum *γάμον* sive contractum nuptialem in omnibus vocat *honorabilem*, sed etiam *κοίτην*, usum conjugii, *impollutum* vocat, ita enim *κοίτης* nomen accipi evidenter colligitur ex Rom. 9, v. 10. c. 13, v. 13. et ex eo, quod Rubenis incestus a LXX interpr. sic describitur, quod adscenderit *ἐπὶ τὴν κοίτην* patris sui, Gen. 49, v. 4. 1. Paral. 5, v. 1. id quod Genes. 35, v. 22. sic exponitur, *ἐκοιμήθη μετὰ τῆς παλλακῆς τοῦ πατρός*. Confer Levit. 15, v. 24. cap. 18, v. 20. Num. 31, v. 35. etc. at quomodo usus conjugii sive concubitus posset esse *ἀμίαντος*, si in se ac per se esset pollutio ac peccatum? Ex hoc dicto apostolico Paphnutius Martyr in concilio Nicaeno probavit, non esse episcopis, presbyteris et diaconis grave illud jugum imponendum, ut a congressu maritali uxorum, quas cum laici essent, duxerant, abstinerent, *σωφροσύνην* enim esse *τὴν τῆς νομίμου γυναικὸς συνέλευσιν*, *castimoniam esse viri cum uxore legitima concubitum.* Socrates lib. 1. histor. eccles. c. 8. Theodoretus libr. 1. c. 7. Sozomenus lib. 1. c. 22. Nicephorus lib. 8. c. 19. et 42. Huc referri possunt similia Scripturae dicta, quae in consuetudine conjugali (si leges conjugii non violentur, maxime si conjuges sint pii ac fideles) pronuntiant, esse *ἁγνείαν*, *castitatem* Tit. 2, v. 4. 1. Petr. 3, v. 2. *ἁγιασμόν*, *sanctificationem* 1. Cor. 7, v. 14. 1. Thess. 4, v. 4. 1. Tim. 2, v. 15. Hebr. 12, v. 14. *σωφροσύνην*, *temperantiam*, *pudicitiam* 1. Tim. 2, v. 15. Tit. 2, v. 5. *ἐγκράτειαν*, *continentiam* Sir. 26, v. 20. Gal. 5, v. 23. Tit. 1, v. 8. 2. Petr. 1, v. 6. *τιμήν*, *honorem*, *honorabile aliquid* 1. Thess. 4, v. 4. Hebr. 13, v. 4. etc. 3. Ex *paritatis ratione*. Ut reliquorum corporis membrorum usus in se ac per se peccatum non est, sed tum demum peccato contaminatur, si contra praescriptum legis divinae membris nostris utamur vel potius abutamur, unde apostolus pronuntiat, *membra* corporea in quibusdam hominibus esse *δοῦλα τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ τῇ ἀνομίᾳ εἰς τὴν ἀνομίαν*, in quibusdam vero esse *δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ εἰς ἁγιασμόν* Rom. 6, v. 19. ac per corpus *bonum et malum geri posse* 2. Corinth. 5, v. 10. ita quoque de usu membrorum generationi inservientium idem statuendum, quod scilicet in se et per se peccatum non sit, nisi contra divinam ordinationem et institutionem devergat. Augustinus lib. de bon. conjugali c. 16. in princ.: *Quod est cibus ad salutem hominis, hoc est concubitus ad salutem generis, et utrumque non est sine delectatione carnali. Quae tamen modificata et temperantia refrenante in usum naturalem redacta libido esse non potest. Quod est autem in sustentanda vita illicitus cibus, hoc est in quaerenda prole fornicarius vel adulterinus concubitus; et quod est in luxuria ventris et gutturis illicitus cibus, hoc est in libidine nullam prolem quaerente illicitus concubitus; et quod est in cibo licito nonnullus immoderatior appetitus, hoc est in conjugibus venialis ille concubitus* etc. XV. 419.
4. Ex decente conjugalis cohabitationis descriptione. Spiritus sanctus generationis opus decenter et honeste nominat ac proinde a nobis etiam honeste de eo sentiendum et loquendum esse demonstrat; quodsi per se turpe ac vitiosum judicasset, nequaquam spiritus ille castitatis per decentem *εὐφημισμὸν* ac *σεμνὸν λόγον* de eo locutus fuisset. Potiores phrases, quibus conjugalis copula describitur, sunt istae: יָדַע, *cognoscere uxorem* Genes. 4, v. 1. 17. 25. 1. Sam. 1, v. 19. 1. Reg. 1, v. 4. et vice versa *cognoscere virum* Gen. 19, v. 8. Judic. 21, v. 11. quae phrasis etiam usurpatur in N. T. Matth. 1, v. 25. Luc. 1, v. 34. ac usitata est scriptoribus ethnicis. Plutarchus in Alex. *neque aliam ἔγνω*, *cognoscebat*, *mulierem*. Horatius innuptam vocat *ignaram mariti*. Exponitur autem Num. 31, v. 17. *omnem mulierem* יֹדַעַת, *noscentem virum*, לְמִשְׁכַּב זָכָר, *ad concubitum masculi occidite*, ratio descriptionis petenda est ex regula grammaticorum, quod verba notitiae apud Hebraeos cum affectu et effectu sint accipienda, ut cognoscere sit idem quod experiri, rem cum aliqua habere. Lutherus in c. 4. Genes. p. 55: *Cognovit Adam uxorem suam non objective aut speculative, sed realiter expertus est suam Hevam, quod esset femina.* בָּעַל, *amavit* Deut. 21, v. 13. ubi LXX interpr. reddiderunt *συνοικισθήσῃ αὐτῇ*, *simul dormies cum ea*. c. 24, v. 1. עֹנָה, *cohabitatio* Exod. 21, v. 10. שָׁכַב *cubare, concumbere cum viro* Gen. 26, v. 10. *parum abfuit, ut unus ex populo jacuisset cum ea.* בּוֹא vel הָלַךְ vel נגשׁ *venire ad mulierem, ingredi, ire, appropinquare ad uxorem*, sicut Graeci usurpant *τὸ βαίνειν* et Latini *coire*. Genes. 6, v. 4: *Postquam irent filii Dei ad filias hominum.* Genes. 19, v. 31: *Vir non est in terra, ut veniat super nos juxta morem universae carnis.* Exod. 19, v. 15: *Ne appropinquetis ad uxorem.* Amos. 2, v. 7: *Pater et filius iverunt ad puellam.* Phrasis explicatur Jud. 15, v. 1: *Veniam ad uxorem meam in cubiculum*, Targ. *in locum concubitus.* **Tob. 3, v. 8: *Asmodaeus occidit eos, πρὶν ἢ γενέσθαι αὐτοὺς μετ' αὐτῆς ὡς ἐν γυναιξί, antequam essent ipsi cum ea ut in mulieribus.*** Paulus vocat *εὔνοιαν* 1. Cor. 7, v. 5. Petrus *συνοικίαν* 1. Petr. 3, v. 7. De illicito et impudico concubitu usurpantur alia verba. שָׁגַל *concubuit*, *subagitavit*, quod congruit significatione cum verbis גָּאַל, גָּלַל, גּוֹל *volutionem* seu *volutationem* significantibus. Et quia Hebraeorum magistris hoc verbum fuit visum obscoenius, ideo in margine locorum Scripturae, in quibus habetur, plerumque substituerunt verbum שָׁכַב *cubare*, Deut. 28, v. 30. Jerem. 3, v. 2. Zach. 14, v. 2. in quibus locis omnibus pro illicito congressu usurpatur טחן Job. 31, v. 10. תִּטְחַן *molat alteri uxor mea*, sicut Horatius serm. 1. *alienas permolere uxores* dixit, ac Theocritus idyll. δ. *μύλλειν* eadem significatione usurpat. *5. Ex comparatione.* Spiritus s. ecclesiae statum similitudine a feminis gravidis et parturien-

tibus desumta describit Joh. 16, v. 21. Apoc. 12, v. 2. quo pertinent omnia Scripturae dicta, in quibus adversitates et aerumnae, quibus ecclesia in hac vita subjecta est, doloribus parturientium comparantur. Vide infra §. 497. Atqui si opera illa matrimonialia *uxorem cum marito congredi*, *concipere, gravidam reddi, parturire, in partu clamare* etc. essent Deo invisa et adversa, Spiritus s. ad mysteriorum illorum explicationem et illustrationem ea nunquam adhiberet. Hoë theologus nobilissimus in c. 12. Apocal. p. 28. *6. Ex patrum testificatione.* Clemens Alexandr. libr. 3. stromat. p. 342: *Quando*
XV. 420. *Servator locutus est ad Salomen* (in evang. secundum Aegyptios) *μέχρι τότε εἶναι θάνατον, ἄχρις ἂν αἱ γυναῖκες τίκτωσιν, usque tunc dominaturam mortem, quousque mulieres pariant, non ipsam γένεσιν, generationem, improbavit, quae ob salutem fidelium necessaria est.* Epiphanius lib. 1. tom. 3. haeres. 45. pag. 170. in Gr. *τὴν αὐτὴν τὴν ὄρεξιν τῆς κατὰ τὸ σῶμα ἐπιθυμίας οὐκ ἄτοπον οὖσαν παραστήσαιμ' ἄν, ἔστι γὰρ πρὸς παιδοποιΐαν ἐν σεμνότητι δοθεῖσα καὶ εἰς δόξαν τοῦ ποιήσαντος τὰ πάντα* etc. *ipsam etiam appetentiam concupiscentiae corporis non absurdam esse affirmaverim, est enim ad liberorum generationem in castitate data et ad gloriam ejus, qui omnia fecit, quemadmodum terrae semina ad effusionem multitudinis creatorum a Deo bonorum, fructuum inquam et seminum, sic etiam humanae naturae ad hoc ut impleat illud crescite et multiplicamini et replete terram.* Paphnutii dictum jam ante adduximus. Augustinus libr. 2. de pecc. orig. contra Pelag. et Coelest. c. 38. circa fin.: *Nuptialis concubitus, quem matrimoniales quoque indicant tabulae causa procreandorum fieri filiorum, per se ipsum, prorsus non in comparatione fornicationis, est bonus, qui tametsi propter corpus mortis sine bestiali motu, de quo natura erubescit humana, fieri non potest, tamen ipse concubitus non est peccatum, ubi ratio libidine utitur ad bonum, non superatur ad malum.* Fulgentius de statu viduali epist. 2: *In eo quod sibi conjuges invicem carnis debitum reddunt, in quantum id modeste faciunt, Christi praecepta custodiunt, quia nullatenus a conjugali caritate et castitate discedunt.* Patrum consortio merito adjungimus *Lutherum*, qui in comment. cap. 4. Genes. p. 54. sic scribit: *Etsi propter peccatum originale divinum opus generationis pro turpi habetur, quo offendi puras aures videmus, tamen spirituales homines distinguere debent inter peccatum originale et creaturam* etc. *Opus generationis est creatura Dei bona et sancta, est enim ex Dei ordinatione, ac si homo non esset lapsus, fuisset purissimum et honestissimum opus, sicut enim nemo veretur cum uxore sua loqui, edere, bibere, honesta enim sunt haec omnia, ita quoque generare honestissimum fuisset. Ac mansit etiam in natura corrupta generatio, sed accessit illud venenum diaboli, pruritus carnis et foeda libido.*

Antithesis. 433. Opponenda haec sunt: *1. veteribus haereticis*, qui de usu conjugii et generationis opere erroneas et in Deum conjugii auctorem injurias sparserunt opiniones. De *Saturnilo* (al. *Saturnino*) referunt Irenaeus lib. 1. cap. 22. Epiphanius lib. 1. tom. 2. haeres. 23. quod *generare ex Satana esse docuerit.* De *Encratitis* memorant Irenaeus lib. 1. cap. 30. et 31. Eusebius lib. 5. hist. eccles. cap. 27. quod *vitandas nuptias praedicarint, antiquam Dei formationem reprobantes et sensim eum reprehendentes, qui maris et femellae generationem fecit.* De *Tatiano* Encratitarum principe memorat Hieronymus libr. 1. adv. Jovinian. cap. 1. circa med. quod *omnem coitum spurcum* putaverit. De *Severianis* scribit Epiphanius lib. 1. tom. 3. haeres. 45. quod *mulierem* dixerint *opus Satanae*, velut etiam Andronici hoc dixerant, ac proinde *matrimonium contrahentes opus Satanae explere.* Sed et *hominis dimidiam partem esse opus Dei, dimidiam vero diaboli. Nam ab umbilico et supra dixerunt esse formationem Dei, ab umbilico vero et infra malae potestatis formationem, unde omnia secundum voluptatem et oestri stimulum ac concupiscentiam ab umbilico et infra fiant.* De *Adamianis haereticis* refert Ludov. Vives in comm. lib. 14. Augustini de civ. Dei c. 21. quod *nuptias futuras fuisse non putaverint, si Adamus non peccasset.* Plura ejusmodi haeretica pronuntiata vide enumerata superius cap. 4. §. 51. XV.
2. Incommodis veterum dictis. Tertullianus libr. de veland. virgin. cap. 10. pag. 193. congressum conjugalem vocat *communem contumeliam. Non enim*, inquit, *et continentia virginitati antistat sive viduorum, sive qui ex consensu contumeliam communem jam recusaverunt?* lib. de exhort. ad castit. cap. 9. pag. 567: *Legis videtur matrimonii et stupri differentia, alioquin res et viris et feminis eadem imponit, est enim et matrimonium et stuprum commixtio carnis.* Hieronymus contumeliosam illam Tertulliani vocem repetit, quod usus conjugalis sit *communis contumelia*, et addit, *Spiritum sanctum non dari in consuetudine conjugali, etiamsi propheta sit*, item: *quando impleo officium mariti, non impleo officium Christiani.* Ex loco apostolico 1. Petr. 3, v. 7. *ne impediantur orationes vestrae*, infert: *Quia semper orandum, ergo matrimonio nunquam utendum.* Tractans illud Paulinum 1. Cor. 7, v. 5. *ut vacetis orationi*, subjungit: *Oro te, quale illud bonum est, quod orare prohibet, quod corpus Domini accipi non permittit.* Tom. 1. oper. August. exstant libri soliloquiorum falso asscripti Augustino, in cujus libro 1. cap. 14. sic loquitur ratio: *Quam sordidus, quam foedus, quam exsecrabilis, quam horribilis complexus femineus videbatur, quando inter nos de uxoris cupiditate quaesitum est.* Gregorius lib. 1. dialog. recitat talem historiam: *Mulier, quae in nocte cognita erat a viro, mane veniens ad processionem a diabolo est abrepta.* Apud Brigittam lib. 1. c. 26. Christus dicit: *Cum conjuges veniunt ad lectum, tunc statim discedit ab eis spiritus meus et appropinquat spiritus impurus. 3. Pontificiorum pronuntiatis*, quibus in licitam conjugum copulam sunt injurii. c. Connubia 32. q. 2: *Connubia legitima*

carent quidem peccato, non tamen tempore illo, quo conjugales actus geruntur, praesentia sancti Spiritus dabitur, etiamsi propheta videatur esse, qui generationis officio obsequitur. c. Sciatis 33. q. 4: *Quicunque uxori debitum reddit, vacare non potest orationi nec de carnibus Agni comedere debet.* Item: *Si panes propositionis ab his, qui uxores suas tetigerant, comedi non poterant, quanto magis ille panis, qui de coelo descendit, non potest ab his, qui conjugalibus paulo ante haeserunt complexibus, violari atque contingi, non quod nuptias condemnemus, sed quod eo tempore, quo carnes Agni manducaturi sumus, vacare a carnalibus operibus debeamus.* c. Vir cum propria. caus. et quaest. iisd.: *Vir cum propria uxore dormiens, nisi lotus aqua, ecclesiam intrare non debet. Quamvis diversae hominum nationes de hac re diversa sentiant atque alia custodire videantur, Romanorum tamen semper ab antiquioribus usus fuit post admixtionem propriae uxoris et lavacri purificationem quaerere et ab ingressu ecclesiae paululum temperare.* (Posset hoc videri petitum ex lege Mosaica Lev. 15, v. 16: *Vir, de quo egreditur semen coitus, lavabit aqua omne corpus suum et immundus erit usque ad vesperam.* Sed ex textu Hebraeo apparet, non de congressu maritali cum uxore, sed de effusione seminis, quae in somno quandoque contingit, ibi esse sermonem, additur enim v. 17: *Omnis vestis et omnis pellis, super quam fuerit effusio seminis, lavabitur in aquis.* Quod ergo sequitur v. 18: *Mulier, cum qua coierit, lavabitur aqua et immunda erit* etc. id limitate ac determinate accipiendum, antequam scilicet maritus fuerit ab illa pollutione emundatus.) Innocentius et Siricius pontifices ad conjugia sacerdotum accommodant sententias illas apostolicas: *Qui in carne sunt, Deo placere non possunt. Qui sunt inquinati, Deo placere non possunt, cum scriptum sit, coinquinatis et infidelibus nihil est mundum.* Hugo virginibus in comparatione conjugum accommodat illud Sap 3,
22. v. 13: *Felix sterilis et non coinquinata, quae nescivit torum in delicto,* cum textus ostendat, illegitimis commixtionibus extra conjugium illud opponi. Vulgatissimum est in papatu ad coelibes accommodari illud apocalypticum cap. 14, v. 4: *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim sunt,* cum de spirituali virginitate id accipiendum sit. Bellarminus lib. 1. de clericis c. 18. §. Jam vero etc.: *In actu conjugii negari non potest, quin admixta sit quaedam impuritas et pollutio, non quae peccatum sit, sed quae ex peccato tamen nata sit. Etiam sanctorum matrimonium sine pollutione quadam et turpitudine non exerceri satis testatur rebellio membrorum et verecundia humana in illo actu, quae semper secretum quaerit.* (Atqui etiam alvum exoneraturi secretum quaerimus, num id propterea peccatum est et pollutio coram Deo?) Et postea: *Actus conjugii maxime hebetat aciem mentis et deprimit ad inferiora et perturbat et animam ipsam carnalem quodammodo facit.* (Ubi nota, non de *immoderato* conjugii usu Bellarmino sermonem esse, sed in genere de quovis usu, quia ex eo evincere conatur, sacerdotes a conjugio esse arcendos, confundit vero hypocrita actum ipsum conjugii, qui per se peccatum non est, et lepram libidinis, quae post lapsum accessit, quaeque honestate nuptiarum in piis conjugibus tegitur et excipitur.) Costerus in enchir. cap. 15. *conjunctionem conjugalem ex se tam foedam et immundam esse* dicit, *ut sanctificatione sacramenti indigeat, quo sanctificetur;* item *animam hominis per eam ad inferiora deprimi, ut minus idoneus sit coelestia meditari atque tractare.* Pistorius in hodeget. c. 13. p. 644. *Deum non ferre conjugalem commixtionem in personis sanctis et devotis, et pios conjuges sanctificari abstinentia conjugalis consuetudinis.*

434. Quamvis vero, ut evidenter jam demonstratum, usus conjugii in se ac per se non sit peccatum, tamen distinguendum est inter usum conjugii, qualis fuisset *in statu integritatis* et qualis est *post lapsum.* Usus conjugii post lapsum.
Ante lapsum fuisset modis omnibus purus ac sanctus et absque ulla ἀταξίᾳ et adhaerente cupiditate vitiosa conjuges sibi invicem cohabitassent; sed post lapsum admixta est generationis operi lepra libidinis et pravae concupiscentiae vitium. Quemadmodum enim totum hominem ac omnes animae facultates et corporis partes originale peccatum horribiliter infecit, ita quoque membris generationi dicatis peccati lepra intime insedit, unde protoplasti foliis ficus eadem tegere et obvelare voluerunt, cum insolitam ἀταξίαν ibi sentirent, Gen. 3, v. 7. ac Deus ipse *tunicas* illis addit v. 21. quin et apostolus vocat *membra ἀτιμότερα καὶ ἀσχήμονα*, quae tegendo sunt honoranda 1. Cor. 12, v. 23. Atque inde est, quod conjugalis congressus, qui ante lapsum nullum pudorem incussisset, hodie secretum amat. Augustinus lib. 14. de civ. Dei c. 18: *Quis nescit, ut filii procreentur, quid inter se conjuges agant, quandoquidem ut id agatur, tanta celebritate ducuntur uxores, et tamen cum agitur, unde filii nascuntur, nec ipsi filii, si qui inde jam nati sunt, testes fieri permittuntur? Sic enim hoc recte factum ad sui notitiam lucem appetit animorum, ut tamen refugiat oculorum, unde hoc, nisi quia sic geritur, quod deceat ex natura, ut etiam quod pudeat, comitetur ex poena.* cap. 19: *At vero genitales corporis partes ita libido suo juri quodammodo mancipavit, ut moveri non valeant, si ipsa defuerit etc. hoc est quod pudet, hoc est quod intuentium oculos erubescendo devitat, magisque fert homo spectantium multitudinem, quando injuste* XV. 423.
irascitur homini, quam unius adspectum, quando juste miscetur uxori. Plura in hanc sententiam seqq. capp. addit. Pii ergo conjuges utrumque agnoscant, videlicet ardorem illum ac flammas concupiscentiae sancto generationis operi adhaerentes ex peccato ortas esse, ac nihilo tamen minus miranda Dei bonitate ἀταξίαν illam concupiscentiae, quae per lapsum accessit, conjugii honestate ac sanctitate quasi obumbrari ac tegi, et conjugalem consuetudinem, si intra leges conjugii coërceatur, coram Deo et in conspectu ejus esse castitatem,

sanctificationem, continentiam etc. licet non amplius tam pura et munda sit, quam ante lapsum fuisset, unde Scriptura utrumque conjugibus tribuit: ἀκρασίαν ex peccato originis in carne eorum, qui continentiae dono non sunt instructi, haerentem 1. Cor. 7, v. 6. et ἐγκράτειαν intra conjugii leges libidinis impetum coërcentem, ut superius ostendimus. Augustinus lib. 2. de pecc. origin. cap. 37: *Malum libidinis non est nuptiis imputandum, quod etsi non esset, nuptiae tamen essent, quarum bonum non aufertur isto malo, sed ab eis hoc malum in usum vertitur bonum.* Conjunge Chemnicium part. 2. locor. c. de castitate p. 481.

2. Pii conjuges usum conjugii moderentur.

435. Cum ergo post lapsum concupiscentiae ἀταξία et libidinis quidam fervor ac furor accesserit, ideo addendus est posterior aphorismus: *Pii conjuges ita utantur conjugio, ne furori libidinis more gentilium vel bestiarum indulgeant, sed eam potius castitate refrenent ac moderentur.* Hac regula in statu innocentiae non fuisset homini opus, quippe in quo non fuisset metuendus immoderatus conjugii usus. Augustinus lib. 2. de pecc. orig. cap. 35: *Si peccato non fuisset dehonestata natura, absit ut opinemur, tales futuras fuisse nuptias in paradiso, ut in eis ad prolem seminandam non natura voluntatis, sicut pes ad ambulandum, manus ad operandum, lingua ad loquendum, sed aestu libidinis membra genitalia moverentur.* Hodie vero post lapsum admonitio illa omnino necessaria est, unde ipsimet apostoli scriptis suis eam inserere non dubitarunt. Paulus 1. Thess. 4, v. 3. scribit: *Haec est voluntas Dei sanctificatio vestra ut abstineatis a fornicatione,* v. 4. *ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione et honore,* v. 5. *non in passione concupiscentiae, sicut gentes Deum non scientes.* Per τὸ σκεῦος Tertullianus, Ambrosius, Theophylactus et Oecumenius intelligunt *corpus,* quod est animae instrumentum, sicut 1. Sam. 21, v. 5. *vasa,* id est corpora, servorum Davidis dicuntur *sancta,* id est nec concubitu illicito nec ullius rei immundae contactu contaminata, et Paulus 2. Cor. 4, v. 7. σκεύη ὀστράκινα vocare videtur corpora nostra. Philastrius etiam haeres. 96. carnem vocat *animae rationalis organon,* quod colligitur ex 2. Cor. 5, v. 10. qua ratione possessio vasis *in sanctificatione et honore* opposita esset fornicationi et generale praeceptum de fugienda quavis immunditie contineret. Sed haud incommode per τὸ σκεῦος intelligi potest uxor, cum Petrus 1. epist. 3, v. 8. uxorem vocet σκεῦος ἀσθενέστερον, *vas infirmius,* cumque LXX interpretes parabolicam illam Salomonis admonitionem Prov. 5, v. 15: *Bibe aquam de cisterna tua,* reddiderint πίνε ὕδατα ἀπὸ σῶν ἀγγείων, *bibe aquam ex vasis tuis,* quo sensu accipit Hieronymus in comm. cap. 1. Thren. tom. 5. *Caveat,* inquit, *et uxor, ne forte victa desiderio coëundi alliciat virum, et maritus, ne vim faciat uxori putans, omni tempore subjectam sibi esse debere conjugis voluptatem, unde et apostolus ait, ut noverit unusquisque vas suum possidere,* et hac ratione apostolus duo praecepta proponit, quorum prius concernit personas solutas, quod continere debeant a fornicatione, IV. posterius conjugatas, quod in usu conjugii debeant moderationem adhibere nec more gentilium concupiscentiis, τοῖς πάθεσιν τῆς ἐπιθυμίας, absque ullo Dei timore et pudore indulgere. Sicut de gentibus dicit apostolus, quod tradiderit eas Deus εἰς πάθη ἀτιμίας Rom. 1, v. 26. Petrus 1. epist. 3, v. 8. praecipit, *ut viri secundum scientiam uxoribus suis cohabitent velut infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem.* Hunc locum Hieronymus lib. 1. de adv. Jovin. et Beda in comm. ad usum conjugii moderatum et continentiam ab actu conjugali referunt, cum συνοικεῖν a LXX interpretibus de conjugali copula usurpetur, Deut. 22, v. 13. cap. 24, v. 1. admonet igitur Petrus maritos, ut κατὰ γνῶσιν illa cohabitatio instituatur, hoc est ut scientes et Deum timentes ipsique in castitate servientes decet. Quidam secundum scientiam exponunt hoc modo, *secundum eam vitae sanctae formam, quam scientia dictat observandam.* Lutherus nervose reddidit mit Vernunft. Potest etiam huc referri dictum apostolicum 1. Cor. 7, v. 5: *Nolite fraudare vos invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi et jejunio.* Quamvis enim ibi non diserte praecipiat nec morose urgeat, ut conjuges ab usu conjugii ad tempus longinquius abstineant, sed potius prohibeat, ne se invicem perpetuo defraudent et debitam benevolentiam sibi invicem denegent, tamen tacite concedit et innuit in publicis et solennioribus orationibus, quibus jejunia conjungi solent, ab usu conjugii ex consensu ad tempus eos abstinere posse, ut animo ab omnibus negotiis interius revocato preces sint ardentiores. Vide loc. de minist. §. 351. Hieronymus in comm. Ezech. cap. 18. refert huc dictum Salomonis Eccles. 3, v. 5: *Tempus amplexandi et tempus elongandi se ab amplexibus.*

436. In patribus exhortationes ad moderatum conjugii usum sunt frequentes. Clemens Alexand. lib. 2. paedagog. cap. 10. pag. 224: *Moyses sapientissimus infrugiferam sationem aliquando symbolice repulit, non comedes, inquit, leporem nec hyaenam. Non vult, homines esse qualitatis eorum participes, neque eis parem degustare libidinem, haec enim animalia insano quodam stupore feruntur ad explendum coitum Venereum.* Et postea: *Vincere voluptatem ventrique et iis, quae sunt infra ventrem, dominari est maximi imperii. Si enim ne digitum quidem temere movere sapienti permittit ratio, ut Stoici confitentur, quomodo non multo magis iis, qui persequuntur sapientiam, in eum, qua coitur, particulam obtinendus est dominatus? Atque hac quidem de causa mihi videtur pudendum esse nominatum, quod hac corporis parte magis quam quavis alia cum pudore sit utendum. Natura enim sicut alimentis, ita legitimis nuptiis, quantum convenit, confert et decet, nobis uti permisit, permisit autem appetere liberorum procreationem. Quicunque autem quod modum excedit persequuntur, laeduntur in eo,*

quod est secundum naturam, per congressus, qui sunt praeter leges, se ipsos laedentes. pag. 227: *Matrimonium est liberorum procreationis appetitio, non nullo ac incerto ordine seminis excretio, quae est praeter leges et a ratione aliena. Non semper concedit tempus natura, ut peragatur congressus matrimonii, est enim conjunctio eo desiderabilior, quo diuturnior, neque vero noctu tanquam in tenebris se immodeste et intemperanter gerendum est, sed verecundia tanquam lux rationis in animo est includenda. Nihil enim a Penelope telam texente differemus, si interdiu quidem texamus dogmata temperantiae, noctu autem ea retexamus, cum in cubile venerimus. Si enim honestatem oportet exercere, multo magis uxori tuae honestas est ostendenda,*
25. *inhonestas vitando conjunctiones, et quod caste verseris cum proximis, fide dignum e domo adsit testimonium* etc. lib. 2. stromat. cap. 12. pag. 445: *Conservandum est matrimonium tanquam sacra aliqua statua, mundum ab iis, quae polluunt, utpote qui a somno quidem expergiscamur cum Domino, eamus autem dormitum cum gratiarum actione et oremus*

Cumque cubile tenet, lux et cum fulserit alma,

tota nostra vita Dominum testantes, pietatem quidem ac religionem anima possidentes, temperantiam autem etiam usque ad corpus deducentes. Lactant. lib. 6. instit. cap. 23. ante med.: *Sicut dedit nobis Deus oculos, non ut spectemus voluptatemque capiamus, sed ut videamus propter eos actus, qui pertinent ad vitae necessitatem; ita genitalem corporis partem, quod nomen ipsum docet, nulla alia de causa nisi efficiendae sobolis accepimus, qui voluptatibus indulgent, qui libidini obsequuntur, animam suam corpori mancipant* etc. Hieronymus lib. 1. adv. Jovinian. et citatur c. Origo 32. q. 4: *Origo quidem amoris honesta erat, sed magnitudo deformis. Nihil autem interest, ex quam honesta causa quis insaniat, unde et Xystus Pythagoricus in sententiis. Adulter est, inquit, in suam uxorem amator ardentior. In aliena quippe uxore omnis amor turpis est, in sua nimius. Sapiens judicio debet amare conjugem non affectu, non regnet in eo voluptatis impetus, nec praeceps feratur ad coitum. Nihil enim est foedius quam uxorem amare quasi adulteram.* Idem in c. 18. Ezech.: *Praecipitur in lege Domini viris, ut non solum in alienis mulieribus, sed in suis quoque certa concubitus noverint tempora, quando coëundum quandove ab uxoribus abstinendum sit.* Augustinus l. 1. de nupt. et conc. c. 4: *Copulatio maris et feminae generandi causa bonum est naturale nuptiarum, sed isto bono male utitur, qui bestialiter utitur, ut sit ejus intentio in voluptate libidinis, non in voluntate propaginis.* Fulgentius de conjug. debit. epist. 1: *Ut omnia vestra honeste fiant, in redditione debiti conjugalis sic infirmitatem carnis usus excipiat conjugalis, ut non caro libidini serviat, sed animi virtus adjuta divinitus carnalis concupiscentiae frena restinguat.*

437. De moderatione illa in usu conjugii a piis et Deum timentibus adhibenda tradi potest haec generalis regula, quod *habenda sit ratio honestatis, castitatis et sanitatis.* Ipsa *lux naturae* in mente hominis post lapsum et adhuc reliqua, nisi impetu concupiscentiae velut tetra quadam caligine penitus obfuscetur, docet, non esse beluino more in Venerem etiam licitam proruendum, sed rectae rationis imperio libidinem coërcendam, *lux autem gratiae* per Spiritum sanctum in cordibus vere credentium accensa id longe illustrius docet ac fortius nativum illum carnalis concupiscentiae impetum reprimit. Quemadmodum enim in aliis particularibus actionibus vere pii illuminatione et magisterio Spiritus sancti ita erudiuntur, ut sciant, quomodo se in omnibus recte gerere debeant, nec opus habeant, ut specialibus regulis de omnibus casibus et circumstantiis specialibus informentur, quo sensu dictum apostolicum 1. Johan. 2, v. 27. accipi posse ostendimus tract. de minist. §. 47. ita quoque in usu conjugii moderando ac temperando, si Spiritus sancti in corde suo habitantis ductum ac monitum pii homines sequantur, ab honestatis et castitatis limitibus nunquam recedent, nec sanitati noxam quandam immoderato etiam licitorum usu inferent. Ex Lycurgi legibus sponsus *non ebrius nec ad lasciviam compositus, sed sobrius et pro more coenatus ad sponsam noctu ingrediebatur ac paululum cum ea moratus modeste abibat, ut, sicut consueverat, cum reliquis juvenibus dormiret. Idem etiam post nuptias agebat, ut cum aequalibus interdiu degens noctuque cubans ad sponsam caute commearet, verecunde metuens, ne quis eorum, qui in domo ea sunt, ipsum animadverteret, nec non sponsa idem machinabatur, ut commode et furtim congredi possent, idque agebant non parvo tempore, sed eo usque, ut nonnulli liberi essent nati, priusquam interdiu suas uxores viderent, quae congressus maritalis ratio non modo continentiae fuit et modestiae exercitatio, sed corpora etiam ad generandum apta reddidit, ut recenti semper novoque amore convenirent, qui non satietate obrueretur, neque nimia consuetudine evanesceret, cum nunquam non aliquem desiderii fomitem alter in alterius animo relinqueret.* Plutarchus in Lycurg. Quodsi gentiles saniores, qui nondum ἀπηλγηκότες *sese tradiderunt impudicitiae in operationem omnis immunditiae* Ephes. 4, v. 19. necdum penitus traditi fuerunt εἰς πάθη ἀτιμίας Rom. 1, v. 26. quandam honestatis et modestiae rationem in ipso conjugio habendam esse recte censuerunt, quanto magis Christiani, quorum *corpora* sunt *Spiritus sancti templa* et habitacula, imo *Christi membra, Deum in corpore suo glorificandum esse noverint,* 1. Cor. 6, v. 15. 19. 20. Scholastici recte dicunt, non ad quemvis statim concupiscentiae carnalis motum conjugali congressu esse utendum, cum ad conjuges etiam pertineat illud apostolicum: *Qui Christi sunt, carnem crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis,* σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις Galat. 5, v. 24. Nec

In usu conjugii habenda ratio honestatis, castitatis et sanitatis.

XV. 426.

honestatis tantum, sed etiam *sanitatis* intuitu moderationem illam adhibere convenit.

Multa Venus vires exhaurit spiritibusque
Noxia consumit corpora mille modis,

ut canit Eobanus. Discip. de temp. citat dictum aliquod Aristotelis: *Nimius coitus est destructio corporis et abbreviatio vitae*, quia *centum guttae sanguinis vix aequant unum guttam seminis*, ac corporis vires plus uno concubitu exhauriuntur, quam si quaterdecies tantundem ex missione sanguinis demtum fuerit, ut medici tradunt. Johan. Cuba in medic. tract. de passer. memorat, *passeres masculos per unum tantum annum vivere propter salacitatem.* Praecipue vero cerebrum et membra cerebro vicina per nimiam seminis emissionem laeduntur, ut ostendit Albertus lib. 22. de animalib. tract. 1. c. 4. cum enim cerebrum inter omnes corporis partes frigidissimum sit, ideo per immoderatam illam caloris sinceri naturalisque secretionem magis refrigeratur. Aristoteles lib. 5. de generat. animal. c. 3. unde Galenus tom. 3. oper. lib. 3. comment. in lib. 3. Hippocrat. de morb. vulg. dicit, *quod nimia Venus cerebrum laedat et vires elidat*, quo respiciens Hippocrates *coitum esse parvam quandam epilepsiam* dicebat. Laurentius Frisius part. 2. lib. 1. speculi medicinal. c. 9. memorat, *Lutetiae Parisiorum juvenem quendam ob immoderatum Veneris usum in ipso actu fuisse exstinctum ac cranio ejus ab anatomicis aperto ne minimam quidem cerebri partem in eo fuisse repertam.* Forestus lib. 26. observat. 20. itidem refert, *quendam senem ex morbo convalescentem inter uxoris amplexus mortuum esse.* Ibidemque ex Galeno addit alterius cujusdam exemplum, *qui postquam ex acuto morbo convaluisset, post concubitum subducto spiritu deficientibusque viribus eadem nocte frequenti animi deliquio fuit mortuus*, ac in scholiis postmodum concludit: *Nimia Venus nocet cerebro humido, catarrhum auget, eliquat ejus humiditates, coecitatem inducit, phtisin, epilepsian vel vertiginem, ideo cordi quoque nocet, cum et hecticam producat, hepati vero, dum inflammationem parit, ardorem, febres putridas aut interna apostemata perniciosa,*
XV. 427. *si supra modum fiat. Stomacho frigido ac laxo nocet, robur ejus dissolvit, coctionem impedit, cibum fluctuare facit, suo motu conquassando calorem et spiritum a centro ad circumferentiam distrahendo. Renibus inutilis, si excedat, macie eos conficit, ut in sanguinem emingentibus, proinde cum ex ancipiti voluptate tot mala oriri videamus, abstinentiores esse debemus.*

Congressus cum menstruata. 438. Ad *speciales* regulas Spiritus sanctus in sacris literis non descendit, si unicam illam excipies *de congressu cum menstruata.* Levit. 18, v. 19: *Ad mulierem in separatione immunditiae ejus non accedas ad revelandum nuditatem ejus.* c. 20, v. 18: *Vir qui concubuerit cum muliere menstruata et revelaverit nuditatem ejus, venam ejus discooperuerit et ipsa revelaverit venam sanguinis ejus, succidentur ambo ipsi e medio populi sui.* (Lev. 15, v. 24: *Si coierit vir cum menstruata, immundus erit septem diebus*, scilicet si per imprudentiam cum ea concubuerit et postea demum animadverterit, initia menstruorum adesse, qui enim sciens mulierem mensium fluxu laborare, nihilominus data opera cum ea consuevisset atque illa sciens et volens id permisisset, mortis poenam incurrebant, ut ex lege antea citata colligitur.) Ezech. 18, v. 6. inter requisita et opera viri justi *facientis judicium et justitiam* etiam hoc refertur, quod *ad menstruatam non accesserit.* c. 22, v. 10. inter gravissima scelera, quibus Hierosolymitani excidium promeruerant, numeratur, quod *immunditiam menstruatae humiliaverint.* Ratio prohibitionis potest dari triplex: *1. naturalis pudor et honestas.* Natura enim ipsa abhorret a congressu cum menstruata, qui ergo tale quid expetunt, naturalis honestatis prorsus videntur obliti ac naturae leges nefarie perfringunt, ex quo etiam intelligitur, hanc legem non esse mere *ceremonialem*, sed *moralem*, annumeratur enim illis, quae de prohibitis cognationis gradibus traduntur, quas morales ac naturales esse superius evicimus. Probare igitur non possumus, quod *quidam ex Pontificiis* negant, in N. T. esse mortale peccatum, si maritus congrediatur cum uxore menstruum patiente. Antoninus, Paludanus, Abulensis, Soto, Cajetanus et alii, quos citant et sequuntur Navarrus c. 16. enchir. num. 32. Sanchez. lib. 9. de matrim. disp. 21. Cornelius a Lapide in comm. c. 20. Levit. qui perquam absurde statuit, *congressum cum menstruata Judaeis tam severe vetari lege non tam naturali, quam positiva ac ceremoniali, perinde ac eadem vetitus fuit esus adipis et sanguinis sub poena mortis.* At pii veteres, quin et cordatiores ex Pontificiis rectius contrarium statuunt. Augustinus in quaest. super Lev. q. 64: *Talia hic prohibita sunt, quae etiam tempore N. T. remota umbrarum veterum observatione sine dubio custodienda sunt, quod videtur etiam per prophetam Ezechielem significasse, qui inter illa peccata, quae non figurate, sed manifeste iniquitatis sunt, etiam hoc commemorat, ad menstruatam mulierem si quis accedit.* Quamvis enim poenae gradus ac modus praeposterae huic commixtioni in lege Mosaica definitus non sit simpliciter in N. T. necessarius, tamen ipse congressus, utpote naturali honestati repugnans merito damnatur, id quod evidenter ex eo colligitur, quod annumeretur illis gentilium transgressionibus, per quas *terram polluisse* atque expulsionem ex eadem promeruisse ipsius Dei voce dicuntur Lev. 18, v. 27. 28. Colligitur haec prohibitionis ratio ex ipsis verbis legis Lev. 18, v. 19: *Ad mulierem non accedes* בְּנִדַּת, *in separatione immunditiae suae*, rad. est נָדַד, unde נִדָּה *remotio* et *μετωνυμικῶς menstruum*, quo mulier a templo et marito removetur, ut sola degat. Sensus igitur est, quia natura ipsa docet, tempore immunditiei illius mulierem debere separatim vivere, ideo ad eam XV.
menstrui tempore non accedes. Ex legibus Zabi-

orum mulieri, cui menstrua fluerent, hominum societas interdicebatur, cremabanturque loca, in quae pedem posuisset. 2. *Utriusque conjugis munditiies et sanctitas.* Quamvis enim adhuc inter medicos disceptetur, an *καταμήνιον* illud *αἷμα* sive *sanguis menstruus* (sic dictus, quod statis periodis singulo quoque mense per uterum expurgetur) sola *quantitate*, an vero etiam *qualitate* peccet, qua de re legi potest Andr. Laurentius lib. 8. hist. anatom. q. 8. p. 602. negari tamen non potest, cum eodem sanguine *ad uterum tanquam universi corporis sentinam et membrum servile deferri noxios humores, quorum permistione malignam qualitatem facile acquirere ac cito vitiari et pessimas qualitates contrahere potest*, unde Hippocrates lib. *περὶ γυναικ.* ejus qualitatem sic describit: *ξύει τὴν γῆν ὡς ὄξος καὶ δάκνει τῆς γυναικὸς οἷ ἂν ἐπιψαύσῃ καὶ ἑλκοῖ τὰς μητράς· radit terram velut acetum et mordet ubicunque mulierem contigerit et uteros exulcerat.* Aristoteles lib. 3. de nat. animal. c. 19. id genus sanguinis *vitiatum aegrotansque* esse scribit; Ovidius appellat *virus lunare;* Plinius et Columella hunc sanguinem non solum vitiosum, sed quandoque etiam *venenatum* esse putant, illius enim contactu *novellas vites arescere, steriles fieri tactas fruges, exuri hortorum germina, spicula velut tabe infici* referunt. Fernel. lib. 7. physiol. c. 7. p. 322: *Si mulier praegnans alterius menstrua supergrediatur aut illis circumlinatur, abortum facit; ei autem, quae uterum non gestat, concipiendi spem adimit. Gustatus hic sanguis canes in rabiem agit, homines autem miris cruciatibus affligit, comitialem morbum, pilorum effluvium aliave elephanticorum vitia infert, ideo a veteribus inter venena relatus pari malignitate existimatur atque sanguis elephantici potus.* Ecquis igitur dubitet, a congressu maritali cum ea, quae fluori hujusmodi obnoxia est, ob mundiciei studium esse abstinendum? Clemens Alexandr. lib. 2. paedagog. c. 10. p. 226: *Moyses cum ipsis quoque uxoribus prohibet congredi, si forte eas detineant purgationes menstruae. Non enim purgamento corporis, id quod est maxime genitale seminis et quod mox homo futurum est, polluere est consentaneum, nec sordido maritae profluvio, et quae expurgantur, inquinamentis inundare et obruere.* Colligitur haec prohibitionis ratio tum ex lege *generali* Levit. 11, v. 44: *Sancti eritis* (id est mundi, impolluti, continentes, ita enim קָדוֹשׁ saepius usurpatur, atque hoc loco ita accipiendum esse, colligitur ex subjuncta *ἀντιθέσει*), *quia sanctus sum ego, et non polluetis animas vestras;* tum ex hac ipsa lege *speciali* Levit. 18, v. 19: *Ad mulierem in separatione* טֻמְאָתָהּ, *immunditiae ejus, non accedes*, rad. est טמא, quae non solum de Leviticis contaminationibus usurpatur Levit. 13, v. 45. c. 15, v. 2. sed etiam de pollutionibus ex peccatis, quae contra legem moralem committuntur, contractis, Gen. 34, v. 13. Levitic. 18, v. 27. Sensus igitur est, quia menstruata est immunda non solum Levitice, sed etiam physice, ideo ab ejus congressu maritus abstineat, ne moralem et ethicam immunditiem contrahat. *3. Prolis sanitas.* Qui tempore menstrui fluentis concipiuntur, monstrosi fiunt partus ac variis morbis, praesertim epilepticis et elephanticis, obnoxii, caveant igitur conjuges, ne suavissimis suis liberis haec mala sponte attrahant. Haec prohibitionis ratio colligitur ex verbis legis Levit. 20, v. 18: *Vir, qui concubuerit cum muliere* דָּוָה *debili ac languida*, Targ. מְסָאֲבָא *immunda*, ut significetur, languores et infirmitates in sobolem propagari, si cum menstruata quis congrediatur. Hieronymus in comment. c. 18. Ezech. tom. 4. XV. 129.
p. 381: *Per singulos menses gravia atque torpentia mulierum corpora immundi sanguinis effusione relevantur, quo tempore si vir coierit cum muliere, dicuntur concepti foetus vitium seminis trahere, ita ut leprosi et elephantiaci ex tali conceptione nascantur, et foeda in utroque sexu corpora pravitate vel enormitate membrorum sanies corrupta degeneret.* Augustinus in quaest. super Levit. quaest. 64. tom. 4. col. 222: *Ezechiel inter peccata iniquitatis commemorat, si ad menstruatam quis accedat, qua in re non natura damnatur, sed concipiendae prolis noxium prohibetur.*

1. Tempus congressus maritalis.

439. *Scholastici ac summistae*, qui de casibus conscientiae scripserunt atque eos, qui sunt ab audiendis confessionibus, informare voluerunt, hac generali regula contenti esse noluerunt, sed specialia quaedam praecepta ac peculiares prohibitiones proposuerunt, quae revocari possunt ad *quatuor capita*, quae sunt 1. *χρόνος*, 2. *τόπος*, 3. *τρόπος*, 4. *τέλος*. 1. De *tempore* conjugalis copulae disputant, quod abstinendum sit 1. *a conjuge praegnante vel lactante.* Idem suadent quidam ex veteribus, Clemens Alex. lib. 2. paedag. c. 10: *Moyses nullum unquam induxit veterum Hebraeorum coëuntem cum sua uxore praegnante, sola enim voluptas, si quis ea etiam utatur in conjugio, est praeter leges et injusta et a ratione aliena. Rursus autem abducit Moyses viros a praegnantibus, quousque pepererint etc. Matrix post conceptionem probrosum et vituperandum negat coitum, post sationem ore clauso omnino jam libidinem excludens. Ejus autem appetitiones, quae prius in amantibus versabantur complexibus, intro conversae in procreatione sobolis occupatae operantur una cum opifice. Nefas est ergo, operantem jam naturam adhuc molestia afficere, superflue prorumpendo ad petulantem injuriam.* Idem lib. 2. stromat. cap. 12. pag. 445: *Quod est sordidum et spurcum studium, id est a matrimonio expurgandum, ne nobis probro dari possit, quod brutorum animantium congressus magis naturae conveniat, quam humana conjunctio in ipso calore Veneris. Nonnulla certe eorum, quo tempore jubentur, statim recedunt relinquentia administrationi opificium.* Augustinus lib. de bon. conjugali c. 6: *Sunt viri quidam usque adeo incontinentes, ut conjugibus nec gravidis parcant.* Ambrosius in comm. 1. Cor. 7. super verba: *Ne tentet vos Satanas. Si causa filiorum creandorum ducitur uxor, non mul-*

tum tempus concessum videtur ad ipsum usum etc. quia ipsa ratio conceptus et partus juxta legem cessari temporibus his debere monstrant. Sed hic non posse generalem aliquam regulam omnibus conjugibus praescribi, pulchre docet Lactantius lib. 6. instit. c. 23: *Non ob aliam causam* (inquit) *Deus, cum ceteras animantes suscepto foetu maribus repugnare voluisset, solam omnium mulierem patientem viri fecit, scilicet ne feminis repugnantibus libido cogeret viros aliud appetere, eoque facto castitatis gloriam non tenerent.* 2. *Ante festa solenniora ac tempore precum solenniorum et jejuniorum.* Sic ante solennem *promulgationem* legis Israëlitae per biduum ab uxoribus abstinere jubentur Ex. 19, v. 15. non quod conjugalis congressus sit per se peccatum, sed ut hac externa paedagogia ad majorem reverentiam et attentionem excitarentur ac de interiore animi munditia admonerentur. Etiam ipsae vestes ibidem jubentur sanctificari, non quod impurum reddant corpus, sed ut sanctificatione rerum externarum Judaei deducantur ad agnoscendam internam cordis impuritatem. Joël in exhortatione ad publicam poenitentiam itidem hujus paed-
XV. 430. agogiae Israëlitas admonet cap. 2, v. 16: *Egrediatur sponsus de cubili suo et sponsa de thalamo suo.* Tobias c. 8, v. 4. hortatur sponsam Saram, *ut tribus primis noctibus secum oret, antequam conveniant, filii enim sanctorum sumus* (inquit) *et non possumus conjungi sicut gentes, quae ignorant Deum.* Apostolus ipse 1. Cor. 7, v. 5. conjuges aliquandiu a consortio abstinere posse statuit, *ex mutuo scilicet consensu et ad tempus, ut vacare possint jejunio et orationibus,* videlicet in solennioribus festivitatibus, vel in publica aliqua, vel etiam domestica insigniori calamitate. Ambrosius d. l.: *Et dies festi et dies processionis ab usu conjugii cessari temporibus his debere monstrant.* Augustinus vel quicunque alius auctor serm. 2. de temp. circa med.: *Quotiescunque aut dies natalis Domini, aut reliquae festivitates adveniunt, sicut frequenter admonui, ante plures dies non solum ab infelici concubinarum consortio, sed etiam a propriis uxoribus abstinete.* c. Fratres. 33. q. 4. ex Ambr. serm. de adv. Dom.: *Nullus omnino uxori suae temporibus jejuniorum conjungatur.* c. Christianos. caus. et q. iisd. ex qq. V. et N. T. Augustino (sed falso) attributis: *Christiano cum uxore sua aliquando convenire licet, aliquando non licet, propter processionis enim dies et jejuniorum aliquando non licet convenire, quia a licitis etiam abstinendum est ad tempus, ut facilius impetrari possit, quod postulatur.* 3. *Ante accessum ad sacrae eucharistiae participationem.* 1. Sam. 21, v. 4. Achimelech sacerdos antequam panes sacros Davidi et ejus comitibus daret, quaerebat, *an mundi essent a mulieribus?* ex eo sic colligit Hieronymus lib. 1. contra Jovin. et habetur c. Sciatis. 33. q. 4: *Si panes propositionis ab his, qui uxores suas tetigerant, comedi non poterant, quanto magis ille panis, qui de coelo descendit, non potest ab his, qui conjugalibus paulo ante haesere complexibus, violari atque contingi, non quod nuptias condemnemus, sed quod eo tempore, quo carnes Agni manducaturi sumus, vacare a carnalibus operibus debeamus.* Quid de Hieronymiana illius loci interpretatione atque illatione statuendum, patebit inferius. Hoc loco illud addimus. Si vel maxime constituisset Deus, ut manducaturi de cibis sacris ad tempus abstinerent a conjugali consuetudine, quod nec ex Moyse probari, nec cum exemplo summi sacerdotis liberos generantis et panes sacros comedentis conciliari potest; non tamen eo significatum fuisset, matrimonium esse genus vitae impurum ac copulam conjugalem esse per se immundam in iis, qui ad communionem eucharistiae accedunt, nullatenus tolerandam, sed moniti fuissent homines, conceptionem et nativitatem nostram post lapsum esse peccato originali pollutam et interiori mundiciei ac puritati serio studendum esse. 4. *In aetate senili.* Gen. 18, v. 12. ait Sara Abrahae uxor: *Postquam senui, num voluptas erit mihi?* In Hebr. est עֶדְנָה conjugalem actum modeste circumscribens; Targ. reddidit עֲלֵמוּ *adolescentia,* ut juvenculis, non vetulis eum convenire ostendat; Lutherus in comm. h. l.: *Quod Sara risisse intra se scribitur, continentiae et castitatis singularis argumentum est. Invenias cadaverosas vetulas lasciviores quam juvenculas. Talis Sara non fuit. Ea dum spes prolis relicta fuit, consuevit cum marito expectans benedictionem Domini, sed postquam hanc spem aetas evertit, abstinuit a consuetudine mariti etc. quando dicit, dominum suum senuisse, commendat mariti continentiam.* 5. *Interdiu.* Clemens Alex. lib. 2. paedag. c. 10. p. 227: *Quibus uxores ducere concessum est, iis paedagogo opus fuerit, ut non interdiu naturae mystica celebrentur orgia, nec ex ecclesia verbi gratia, aut ex foro mane rediens galli more coëat, quando orationis et lectionis et efficacium, quae interdiu fiunt, operum tempus est; vespere autem oportet post convivium quiescere* XV. 4
et post gratiarum actionem, quae fit Deo pro beneficiis, quae accepimus. Oribasius physicam rationem affert l. 6. collectaneorum c. 18: *Tempus congressus nox sit, quia per illam calor fortior in corpore, quando corpus exercitatum in die et bene refectum, nec non a somno primo, post cibum sumtum cruditates infert.* Cypraeus de spons. c. 5. §. 6. n. 12. p. 115. ethicam rationem affert: *Noctu, non interdiu etiam apud gentiles congrediebantur conjuges ob pudoris feminei reverentiam,* Alex. in prob. et Raphael Volat. *et in tenebris, ut calumnia quaedam sit et accusatio Veneris illicitae, cum licitis et honestis connubiis pudor adhibeatur et verecundia.* Blondus l. 8. Romae triumphantis. Plutarch. in probl. c. 65.

440. 2. De τόπῳ, τρόπῳ ac τέλει tales quaestiones conjugatis in confessionibus proponendas tradit summa angelica f. 152: *An maritus usus sit matrimonio extra vas vel modo indebito; an in ecclesia; an per tactus habuerit pollutionem extra vas; an* 2. Loc modu et fi

cognoverit causa satiandae libidinis; an cognoverit habens intentionem ad alteram etc. Quomodo haec quaesita intelligenda sint, exponitur in verbo debitum f. 57. ubi ex canonistis et Scholasticis, cumprimis vero ex Alexandro Alensi, disputatur, actum matrimonialem esse peccatum, *si privetur sex necessariis circumstantiis.* Prima est *recta intentio. Si excedat fines matrimonii facturus cum quacunque alia, vel cum ea etiamsi, non esset sua, coiret, vel si constituat ibi finem ultimum, tunc statuitur, esse mortale peccatum.* Secunda est causa: *Nam ex triplici causa sine peccato exigitur et redditur, etiam cum merito ex primis duabus. Prima prolis procreandae, secunda debiti reddendi, tertia fornicationis vitandae; alia ex causa cognoscere, videlicet causa satiandae libidinis, est peccatum aliquando mortale, aliquando veniale.* Tertia est *modus naturalis debitus, idque dupliciter, primo quoad vas, quodsi enim fiat extra vas, indubitanter est mortale gravissimum; secundo quoad modum naturalem, quem graphice ibidem describunt, atque ab eo deviare dicunt concubitum lateralem, sedentis, stantis vel uxore supergrediente, maxime vero eorum, qui retro more jumentorum congrediuntur.* Quarta est *tempus debitum, quia tempore festi, orationis et communionis est abstinendum.* Quinta est *qualitas personae, cum qua est concubitus, ut non sit menstruata vel vicina partui.* Sexta est *convenientia loci, quia non debet fieri in loco sacro, unde si est consecratus locus, peccat mortaliter tam exigens, quam reddens debitum.* Circa singulas circumstantias moventur variae quaestiones, quando sub hac vel illa circumstantia conjugalis benevolentia sit peccatum, et quando sit mortale vel veniale. Bonaventura part. 1. centiloq. cap. 32: *Coitus conjugalis alius est licitus, alius fragilis, alius impetuosus. Licitus est triplex: quidam fit causa prolis generandae ad cultum divinum, et hic est theosebiae virtutis, quae dicitur pietas; quidam causa reddendi debitum, et sic est justitiae; quidam causa fornicationis vitandae, et hic est cautelae. Fragilis est ex fragilitate proveniens, cum quis in uxore quaerit conjugalem delectationem, non causa prolis habendae, nec debiti reddendi, nec fornicationis vitandae, sed causa delectationis in conjuge. Impetuosus est, qui ex libidine sola proveniens metas honestatis et rationis excedit, et ideo mortalis est quinque modis: 1. quando fit propter satiandam libidinem et meretricias delicias; 2. quando fit praeter natu-*
432 *ralem modum; 3. quando fit in tempore prohibito; 4. cum fit in loco prohibito; 5. cum accedit vir ad praegnantem mulierem vicinam partui aut in fluxu menstruo laborantem.* (Quidam ex veteribus itidem eo usque procedunt. Clemens Alexandr. lib. 2. paedog. c. 10. p. 233: *Non est seminandum supra petram, neque semen est injuria afficiendum, quod quidem dux est et princeps generationis estque substantia, quae simul habet insitas naturae rationes. Quae sunt autem secundum naturam rationes absque ratione praeternaturalibus mandando meatibus ignominia et probro afficere est valde nefarium et impium.* p. 225: *A vehementibus appetitionibus mutuisque congressionibus alternisque initibus abstinendum.* Augustinus de bon. conjug. c. 11: *Usus, qui est contra naturam, exsecrabiliter fit in meretrice, sed exsecrabilius in uxore etc. Cum vir membro mulieris non ad hoc concesso uti voluerit, turpior est uxor, si in se quam si in alia fieri permiserit.)*

441. Sed cavendum, ne hae canonistarum et Scholasticorum disputationes degenerent 1. *in laqueos conscientiarum.* Cum enim conjugium post lapsum non solum institutum sit *in officium*, sed etiam in *remedium* contra libidinis morbum, ideo ex illis, de quibus non exstat Dei mandatum vel prohibitio, quaeque non repugnant pudori et honestati naturali, non sunt fabricandi laquei conscientiarum. Paulus licet vellet eos, qui habent donum, manere coelibes, 1. Cor. 7, v. 7. tamen quia *praeceptum Domini de virginibus non habet* v. 25. non audet dicere, eos peccare, si matrimonium contrahant, nec prohibitione conjugii *laqueum* eis vult injicere v. 35. 36. Eadem *modestia et reverentia* in hac quaestione de cohabitatione conjugali utendum esse, recte monet Chemnicius part. 2. loc. c. de castitate p. 483. *Propter fornicationem*, inquit apostolus, *habeat unusquisque uxorem suam et unaquaeque virum suum*, 1. Cor. 7, v. 2. ergo ubi periculum scortationis imminet alterutri conjugi, ipsa lex conjugii in hac naturae infirmitate cohabitationem requirit, inde etiam quamvis concedat conjugatis *ex mutuo consensu ad tempus* abstinere, mox tamen subjicit, *rursus convenite, ne tentet vos Satanas διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν*, v. 5. Finis ergo matrimonii licitus ac honestus est etiam alius quam liberorum procreationis causa convenire. Ut de virginibus et viduis pronuntiat apostolus, *unusquisque donum suum proprium habet ex Deo*, v. 7. ita quoque de conjugatis recte asseritur, quo ἐγκρατείας conjugalis donum in aliis majus sit in aliis vero minus, ideo non potest generalis quaedam regula omnibus praescribi extra et praeter Dei verbum. *Laetare cum uxore adolescentiae tuae*, inquit Salomon Proverb. 5, v. 8. ergo divinae voluntati non est adversum, nec peccati loco habendum, si conjuges debitam benevolentiam sibi praestent, etiamsi non semper fiat ad liberorum procreationem. Quemadmodum enim non tantum ad necessitatem et satietatem, sed etiam pro ratione temporis ad hilaritatem bibere Deo non est adversum, sic in conjugii usu eo quandoque procedere, ut cum uxore adolescentiae suae maritus laetetur, non est statim peccati mortalis loco habendum. Hanc modestiam secutus Augustinus *per tria conjugii bona* non solum eum congressum maritalem, qui *fit causa vitandae scortationis*, sed etiam eum, in *quo delectatio quaeritur*, excusari asserit. lib. de bon. conjug. c. 6: *Quidquid inter se conjugati immodestum, inverecundum sordidumve gerunt, vitium est hominum, non culpa nuptiarum. Jam in ipsa quoque immo-*

Quid in ejusmod disputationibus cavendum.

deratiore exactione debiti conjugalis, quia eis non secundum imperium praecipit, sed secundum veniam concedit apostolus, ut etiam praeter causam procreandi sibi misceantur, etsi eos pravi mores ad talem
XV. 432. *concubitum impellunt, nuptiae tamen ab adulterio seu fornicatione defendunt. Neque enim illud propter nuptias admittitur, sed propter nuptias ignoscitur. Debent ergo sibi conjugati non solum ipsius sexus sui commiscendi fidem liberorum procreandorum causa, sed etiam infirmitatis invicem excipiendae ad illicitos concubitus evitandos mutuam quodammodo servitutem.* Et postea: *Conjugalis concubitus gratia generandi non habet culpam; concupiscentiae vero satiandae, sed tamen cum conjuge, propter fidem tori venialem habet culpam; adulterium vero letalem habet culpam.* cap. 7: *Quia continentia illa ab omni concubitu meriti est amplioris, reddere vero debitum conjugale nullius criminis, exigere autem ultra generandi necessitatem culpae venialis, fornicari vel moechari puniendi criminis, cavere debet caritas conjugalis, ne dum sibi quaerit, unde amplius honoretur, conjugi faciat, unde damnetur.* cap. 8: *Concubitus necessarius causa generandi inculpabilis, et solus ipse nuptialis est. Ille autem qui ultra istam necessitatem progreditur, jam non rationi, sed libidini obsequitur. Et hunc tamen non exigere, sed reddere conjugi, ne fornicando damnabiliter peccet, ad personam pertinet conjugalem. Si autem ambo tali concupiscentiae subjunguntur, rem faciunt non plene nuptiarum.* Fulgentius de deb. conjug. epist. 1: *Conjugatus si tori fidem non deserat, sed in uxore sua naturali duntaxat usu aliquantulum intemperatus excedat, non solum generationem quaerens, sed aliquando libidini carnis obediens, hoc quidem sine culpa non facit, talis autem culpa citius bene operanti atque oranti remittitur, quia ipsi conjugi servat maritalis caritas fidem, in qua non potest maritalis infirmitas custodire temperiem.* Et postea: *Etsi praefixum concumbendi modum transit, tamen conjugalem terminum non excedit, et licet contrahat carnalis infirmitas culpam, impetrat tamen nuptialis integritas veniam.* Atque hanc moderationem et ἐπιείκειαν adhibendam esse probari potest ex ipso jure canonico, c. Vir cum propria. 33. q. 4. ex Greg.: *Si quis sua conjuge non cupidine voluptatis captus, sed solummodo procreandorum liberorum gratia utitur, ipse profecto, sive de ingressu ecclesiae, sive de sumendo Dominici corporis sanguinisque mysterio, suo est judicio relinquendus, quia a nobis prohiberi non debet accipere, qui in igne positus nescit ardere.* Albertus in 4. sent. dist. 31. statuit: *Nihil eorum, quae agit maritus cum uxore servato vase debito, secundum se est peccatum mortale.* Et summa angelica de his qq. addit: *Non praecipitabis sententiam, quia uxor permittitur, ut homo delectetur in ea propter fornicationem vitandam.* Lutherus pulcherrime dicit in c. 4. Gen. f. 54: *Vitia et turpitudinem illam, quae per peccatum ad creationem Dei* (ad opus generationis) *accessit, non debemus exagitare aut ridere, sed potius debemus tegere, sicut videmus Deum Adam et Evam nudos post peccatum vestibus tegere,* et in comm. c. 26. Gen. f. 382: *Conjugium post lapsum est quasi umbraculum, quo multae, ut sic dicam, maritales ineptiae teguntur, ut credentibus non imputentur. 2. Neve sint fomites et flabella pravarum concupiscentiarum.* Jubentur illi, qui confessiones secretas audiunt, tales interrogationes proponere conjugatis, quorum bene multis, ne in mentem quidem unquam venit de commixtione illa praeternaturali, a qua ipsa natura et lux rationis adhuc reliqua abhorret, cogitare, id quod absque scandalo fieri vix poterit. Sed et sacrificuli extra conjugium in coacto coelibatu viventes talibus interrogationibus carnis suae pruritus excitant ac inflammant, cumque externo opere non possint, interiore cordis desiderio fornicantur. Disputat Bellarminus
lib. de cleric. cap. 19. rat. 5. *conjugium sacerdotum* XV. 4
impedire efficaciam praedicationis, quomodo enim efficaciter (inquit) *exhortabitur viduas et virgines, qui liberis perpetuo dat operam?* Cui praeter ἀντερώτησιν ex Chrysostomo hom. 10. in 1. Tim. 3. petitam, quomodo episcopus patresfamilias, uxores, liberos, servos sui admonere possit officii, qui in oeconomia horum vitae ordinum virtutes et vitia non vidit, neque in conjugio unquam vixit? reponimus hoc loco illud, qua fronte coelibes sacrificuli talia a conjugatis exquirere jubeantur, quae ad conjugii adyta spectant, nec ad aliarum quam conjugatarum personarum notitiam pertinent? Item quodnam apostoli vel veteris ecclesiae doctores adducere possint exemplum, quod ejusmodi quaestiones in privata exomologesi confitentibus proposuerint? Vide loc. de poenit. §. 108.

442. Quaeritur hoc loco, *an conjugatis liceat ex mutuo consensu vovere perpetuam continentiam?* Pontificii affirmant. Quamvis enim concedant, uxorem sine consensu viri non posse vovere perpetuam continentiam, et vice versa virum sine consensu uxoris itidem non posse tale votum emittere, cum neuter *habeat corporis sui potestatem* 1. Cor. 7, v. 5. acriter tamen contendunt, *ex mutuo consensu* conjuges id facere posse, unde Bellarminus libr. de monach. cap. 37. vocat *errorem impudentissimum, si quis id negare velit.* Nos distinguimus 1. inter *continentiam ad tempus et votum continentiae perpetuae.* Concedimus, posse conjuges ad tempus ex mutuo consensu abstinere, sed negamus, ipsis suadendum, vel consulendum, vel praecipiendum, ut votum perpetuae continentiae temere emittant. 2. Distinguimus inter *perpetuam continentiam et votum perpetuae continentiae,* ac 3. inter *exemplum quoddam speciale* expresso Dei verbo approbatum, et *regulam generalem.* Concedimus, exemplum perpetuae continentiae proponi in Maria et Josepho, quibus Deus donum continentiae ex speciali gratia dedit in ipso conjugali vinculo, sed negamus, certo aliquo voto eos sese obstrinxisse, vel regulam aliquam generalem ad imitationem in ceteris conjugibus proponi. Urgemus enim 1. *expressum apo-*

Qu. A… conjug… tis lic… vover… perpet… conti… tiam?

stoli pronuntiatum 1. Cor. 7, v. 5: *Nolite fraudare vos invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis jejunio et orationi et iterum revertimini in id ipsum, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram.* Sicut non permittit apostolus conjugibus, ut se *invicem defraudent*, hoc est corporis potestatem sibi invicem subtrahant et a congressu matrimoniali abstineant, nisi *ex mutuo consensu;* ita quoque non concedit illud fieri *nisi ad tempus.* Sed prius accipiunt Pontificii ut limitationem generalem, quae adhuc hodie habeat locum. Ergo idem judicium sit de posteriore limitatione. Praeterea ratio ab apostolo addita evidenter idem probat, *ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram.* Qui ergo conjuges propter votum continentiae separant, contra praeceptum apostoli debito conjugali eos fraudant et Satanae tentationibus eosdem exponunt. *2. Indissolubile matrimonii vinculum,* Matth. 19, v. 6. 1. Cor. 7, v. 10. Chrysostomus hom. 63. in Matth. 19: *Quemadmodum scelus est in duo dividere unam carnem, sic et mulierem a viro suo diripere iniquissimum.* Theophylactus in cap. 19. Matth.: *Sicut impium est suam carnem dividere, ita et conjuges divellere.* At per votum perpetuae continentiae separantur conjuges, et solvitur quodammodo matrimonii vinculum. Excipit Bellarminus, *separationem fieri non quoad vinculum, sed tantum quoad torum.* Respondemus: imo vero in cap. seq. Bellarminus probare conatur, *matrimonium ratum etiam quoad vinculum solvi per religionis*
125. *professionem;* jam vero matrimonium ratum non differt a consummato essentiali aliqua differentia, cum copula carnalis ad usum, non οὐσίαν conjugii pertineat, ergo etiam consummatum matrimonium quoad vinculum solvitur per religionis professionem. Non potuit Bellarminus huic difficultati aliter occurrere quam per nudam principii petitionem in §. Dices etc. *Quod,* inquit, *Deus dirimat matrimonia rata et non dirimat etiam consummata per vocationem ad religionem, scimus ex ecclesiae declaratione.* Praeterea quando per votum continentiae ita se separant conjuges, ut sub aeternae damnationis poena promittant, se nolle iterum convenire et consortio conjugali uti, ac ingrediuntur distincta monasteria, ibi non solum quoad torum, sed etiam quoad reliqua officia, quae ex lege divina sibi invicem debent, sese separant et contra praeceptum apostoli a se invicem χωρίζονται. Desertio aestimatur ex eo, quando alteruter conjugum ita discedit, *ut non habeat animum revertendi,* at jus canonicum conjugibus continentiam professis interdicit, *ne vel vir uxorem, vel uxor virum repetat,* c. veniens. c. constitutus. etc. dudum. de convers. conjugat. Quomodo igitur non discedunt illi, qui absque animo revertendi conjuges relinquunt? Quomodo non separant conjuges, qui tales post votum ad officia conjugalia reverti prohibeant et puniunt? Maritus et uxor ex legibus et institutione conjugii sunt *una caro* Gen. 2, v. 24. Matth. 19, v. 5. Ephes. 5, v. 31. at quomodo manet una caro, si voto solenni alteruter vel uterque se obstringat, quod velint a se invicem discedere, ab usu conjugii penitus per omnem vitam abstinere, officia ex lege conjugii debita sibi invicem non amplius praestare? Pertinent huc omnia veterum dicta, quibus conjunctionem maritalem *individuam vitae consuetudinem* complecti asserunt. *3. Consequens periculum.* Quamvis enim conjuges sibi persuadeant, in praesenti tempore continentiae dono se probe instructos esse, tamen non possunt esse certi, quod perpetuo per omnem vitam ab ustionibus futuri sint liberi, nequaquam ergo debent tentare Deum discedendo a remedio contra ustiones divinitus sibi dato ac conjugii usum solenniter abjurando, alias gravissimis et periculosissimis diaboli tentationibus temere se exponunt. 1. Cor. 7, v. 17: *Unumquemque sicut vocavit Deus, ita ambulet.* v. 27. *Alligatus es uxori, noli quaerere solutionem.* Sed in re manifesta pluribus opus non est.

443. Bellarminus contrarium demonstrare nititur Antithesis Bellarmini.
1. ex loco apostolico 1. Cor. 7, v. 6: *Hoc dico secundum indulgentiam, non secundum imperium. Id referri debet ad illud, quod proxime praecedit, revertimini in id ipsum, id enim Paulus non libenter concedit, sed indulget propter incontinentiam illorum, ergo qui perpetuo continent ab uxore ex consensu rem gratissimam Paulo faciunt, tantum abest ut ipse id prohibuerit.* Respondemus: sane quidam interpretes tum vetustiores, tum recentiores referunt illud *τοῦτο ad proxime praecedens πάλιν συνέρχεσθε*, ut sit sensus: quod monui, ne alius alium defraudet, et ut postquam ad tempus a vobis mutuo abstinueritis, rursus conveniatis; hoc dico et moneo tanquam concedens vobis remedium contra incontinentiam, non autem imperans vobis, ut inter vos consuescatis. Quae interpretatio si vel maxime acceptetur, nihil tamen lucri causae Pontificiorum accedit, sic enim concludimus. Quam libertatem apostolus conjugibus non judicavit adimendam, ne propter incontinentiam a Satana tentarentur, eam etiam ipsimet conjuges non debent sibi invicem adimere, propter eandem scilicet rationem. At apostolus gravi consilio censuit, non debere adimi conjugibus libertatem iterum conveniendi, ne scilicet
propter incontinentiam a Satana tentarentur. Ergo. XV. 126.
Ulterius, eo modo conjuges a maritali congressu abstineant, ut tamen remedio contra incontinentiam divinitus sibi concesso nequaquam sese penitus abdicent, alias enim Satanae tentationibus temere se exponunt. Sed si votum perpetuae continentiae emittant, remedio contra incontinentiam divinitus sibi concesso temeraria quadam praesumtione sese penitus abdicant, nisi speciali quadam gratia de perpetua continentia certi sint. Ergo. Neque est, quod verbum *indulgentiae* in vulgata versione urgeatur, quia in Graeco est συγγνώμη, quae vocula non simpliciter significat indulgentiam et veniam illis rebus, quibus aliquid vitii inest, datam, sed concessionem rei licitae et bonae, qua, ut res postulat, uti debemus, sicut etiam Philosophus lib. 6. ethic. c. 11. συγγνώμην definit γνώμην κριτικὴν ὀρθὴν περὶ ἐπιεικοῦς. In quibusdam exemplaribus legitur κατὰ γνώμην, quam

lectionem Henr. Stephanus propterea judicat non esse rejiciendam, quod eadem oppositio inter γνώμην καὶ ἐπιταγήν exstet v. 25. Verum praetermissa illa interpretatione praeferimus eam, quae relativum τοῦτο *ad totam orationem praecedentem* accommodat, ut sit sensus, quidquid de coelibatu et conjugio dixi hactenus, quod scilicet *bonum sit homini mulierem non tangere, et quod propter fornicationem debeat unusquisque habere uxorem suam*, id non accipi velim dictum κατ' ἐπιταγήν, secundum generale aliquod praeceptum, quod quemvis sine ullo discrimine obliget, sed κατὰ συγγνώμην, juxta sententiam circumstantiis horum temporum accommodatam, sicut etiam in Arabica versione redditur *dico consilium*. Statim enim αἰτιολογικῶς subjicit apostolus, θέλω γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἐμαυτόν, ἀλλ' ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ θεοῦ, q. d. non potest hic generalis quaedam regula de conjugio vel coelibatu praescribi, sed cuilibet ad donum a Deo sibi datum et ad vocationem suam respiciendum, unde ipse Hieronymus lib. 1. adv. Jovin. ad nuptias retulit. *Mussitamus adhuc*, inquit, *nuptias non vocare indulgentiam, sed praeceptum.* Quidam verba apostoli, *hoc dico secundum indulgentiam*, referunt ad illud, quod in praecedentibus dixerat, *nolite fraudare vos invicem, nisi ex eo consensu ad tempus, ut vacetis orationi et jejunio* etc. Sic ergo erit sensus, quod secubationis ad tempus institutae mentionem feci, id non accipiatur dictum *praeceptive*, quasi scilicet omnino hoc sit necessarium, sed *consultive*, quod hoc mihi videatur commodum atque utile, quamvis de eo nullum exstet Domini praeceptum. Hanc interpretationem si sequamur, denuo in fumum abit Bellarmini instantia. *2. Ex patribus.* Basilius in quaest. fuse explic. q. 12. Epiphanius haeres. 59. Augustinus epist. 199. et 32. Gregorius lib. 9. epist. 39. Respondemus: Bellarminus ipse in sequenti capite §. 5. Basilio tribuit, quod d. l. *duo proferat, quae inter se pugnare videantur, dum dicit, conjugatum ad monasticen venientem debere interrogari, an consensum uxoris obtinuerit*, et postea addit, *si conjux repugnet ac resistat, oportere audire Domini vocem: Qui amat uxorem plus quam me non est me dignus;* ergo approbat etiam votum invita parte altera a conjuge emissum, quod Pontificiis non probatur. Epiphanius quosdam presbyteros et diaconos in quibusdam locis etiam liberos genuisse asserit, ergo votum continentiae non fuit ab omnibus sacerdotibus in conjugio viventibus exactum. Augustinus votum sive professionem continentiae in conjugibus laudat, sed quod a se invicem penitus discedere et officiis conjugalibus sese penitus abdicare debeant, nuspiam addit, imo in epist. 199. ad Ediciam scribit: *Etsi carnali consortio jam ex consensu vobis non miscebamini, in ceteris tamen rebus conjugali ob-*
XV. 437. *sequio viro tuo mulier servire debuisti. 3. Ex variis exemplis.* Respondemus: illa sunt dissimilia nec constituunt generalem regulam, quam absque vocatione et peculiari Dei gratia quilibet conjuges, modo velint, sequi statim possint. Qua gratia Josephus et Maria a congressu maritali abstinuerunt, eam absque vocatione alii conjuges temere sibi promittere non debent. Cassianus collat. 14. cap. 7. postquam narrasset, *laicum quendam parentum vi et imperio compulsum uxorem duxisse et eam ut sororem habuisse*, subjungit, *multa recte ab aliis gesta magnam aliis imitantibus attulisse perniciem.* Ergo in pietatis studio non tam ad specialia sanctorum exempla, quam ad praescriptum verbi et cujusque vocationem respiciendum, id quod noster Lutherus ex Joh. 21, v. 22. in explicat. postill. eleganter colligit. Adde, quod plerique in iisdem aedibus vixerint, cum Pontificii conjuges per votum separatos in diversa monasteria detrudant, quod quidam ex illorum numero ad conjugium praeter voluntatem fuerint compulsi, quod fuerint jam aetate provecti, quod conjugium ipsorum nondum fuerit consummatum. Denique nulla necessitatis lege constringimur, ut historiis illis omnibus fidem habeamus. Gregorius Turonicus de gloria confess. cap. 32. refert, *quod cum ex duobus conjugibus, qui semper ex consensu caste vixerant, altera mortua esset, alter in haec verba proruperit: Gratias tibi ago omnipotens conditor, quod hanc puellam, sicut eam tradidisti impollutam et ab omni voluptatis contagio puram, ita tibi restituo; illa vero etiamsi mortua esset, subridens dixerit: Sile vir Dei, quia non est necesse proloqui nostrum nemine interrogante secretum.* Quis huic fabellae fidem habebit? Quidquid sit, si vel maxime afferantur exempla talium conjugum, qui ex mutuo consensu perpetuam continentiam voverunt ac pie et pudice sub hac votiva continentia vitam transegerunt, tamen quod Bellarminus in seq. cap. respondet ad exempla illorum, qui invita uxore matrimonium solventes monasteria sunt ingressi, idem etiam istis exemplis obverti potest, videlicet esse illa facta sanctorum admiranda, non imitanda, ac credendum esse, peculiari Spiritus sancti admonitu id factum esse praeter communem ordinem ac legem. *4. Ex ratione. Tota causa, cur non liceat viro profiteri continentiam, est, quia non habet potestatem sui corporis et nemo potest rem alienam donare invito domino. At ista causa cessat, cum ex consensu fit votum.* Respondemus: ut unus conjugum alteri, ita uterque per leges conjugii Deo obstrictus est, alias etiam vinculum matrimonii dissolvere suo arbitrio et dissensu mutuo possent. Consensus humanus non potest tollere ordinationem divinam. Causa, propter quam temerarium perpetuae continentiae votum conjugibus improbamus, haec est, quod exponant se tentationibus Satanae et periculo incontinentiae parum memores illius apostolici: *Revertimini in id ipsum, ne tentet vos Satanas.*

444. Congressus maritalis consequens est *conceptio*, quae vere est naturae miraculum, nec inferius dignitate opificium prima primi hominis formatione ex limo terrae facta. Genes. 4, v. 1: *Adam cognovit uxorem suam, quae concepit et peperit*, in Conceptio quae

quae verba commentatus Lutherus scribit fol. 55: *Quod additur, Hevam cognovisse, signum est melioris naturae, quam hodie est, non enim fuere tot irriti congressus, sicut in hoc mundi senio, sed semel cognita Eva ab Adamo suo statim impraegnata.* Ut autem de conjugali congressu, ita quoque de fructu et consequente ejusdem, videlicet de conceptione, honorifice ac referenter Spiritus sanctus, qui est spiritus castitatis et σωφροσύνης, loquitur, ut ad divinae providentiae, sapientiae, potentiae ac bene-
38. ficentiae, in hoc vere divino opere clarissime refulgentis agnitionem et gratam ejusdem praedicationem nos deducat. Cumprimis vero *Jobus et regius psaltes* stupendum illud conceptionis, formationis ac nutritionis in utero miraculum accuratius expendisse videntur, unde verbis admodum emphaticis de eo
10. loquuntur. Jobus cap. 10, v. 8. inquit: *Manus tuae plasmaverunt me et disposuerunt me pariter per circuitum.* v. 9. *Memento, quod sicut lutum feceris me.* v. 10. *Memento, quod sicut lac me fudisti et sicut caseum me coagulasti.* v. 11. *Pelle et carne vestivisti me, ossibus et nervis cooperuisti me.* v. 12. *Vitam et misericordiam fecisti mecum et visitatio tua custodivit spiritum meum.* In his verbis apprime notandum, quod formationem foetus *Dei manibus*, hoc est divinae potentiae, Jobus unice et in solidum transscribat, sicut et v. 3. se appellaverat יְגִיעַ *laborem*, sive opus *volarum divinarum*, quia ut ex Theodoreto recte loquitur Lutherus tom. 2. Germ. Jen. fol. 370: *Non nuptiae dant liberos, sed qui nuptiis praeest Deus*, unde etiam non effectum, sed *consequens* maritalis congressus diximus conceptionem, quia nisi Deus efficaci suo verbo et virtute generationis operi benedicat, nunquam maritale consortium sequitur conceptio, ut sterilium conjugiorum exempla testantur. Si conjuges veri ac soli essent liberorum parentes, nossent, quomodo in utero illi formarentur ac pro arbitrio suo in hoc opere cogerent, jam vero cum matre septem fratrum martyrum 2. Maccab. 7. coguntur omnes fateri v. 22: *οὐκ οἶδ᾽ ὅπως εἰς τὴν ἐμὴν ἐφάνητε κοιλίαν, οὐδὲ ἐγὼ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ζωὴν ὑμῖν ἐχαρισάμην καὶ τὴν ἑκάστου στοιχείωσιν οὐκ ἐγὼ διεῤῥύθμισα*, v. 23. *ὁ τοῦ κόσμου κτίστης, ὁ πλάσας ἀνθρώπων γένεσιν καὶ πάντων ἐξευρὼν γένεσιν.* Summus igitur et verus omnium hominum parens est Deus, qui mirabili et stupendo opere omnes in utero fingit, format, per cotyledones nutrit ac spiritum et vitam unicuique impertit, in quo divinae potentiae opere describendo Jobus significantissimis utitur verbis. *1. Manus tuae* (inquit) *plasmaverunt me.* In Hebraeo est verbum עָצַב in piel, quod proprie significat *magno labore, arte et diligentia aliquid formare*, sicut imagines, quae ad cultum proponuntur, ab artificibus magna industria ex ligno aut lapide effigiantur, unde vocantur עֲצַבִּים 2. Sam. 5, v. 21. Psalm. 115, v. 4. Esa. 10, v. 11. Mich. 1, v. 7. etc. Kimchi in lib. radd. exponit, *manus tuae laborarunt et fatigarunt se in me formando*, quia עָצַב laborem et anxietatem significat Gen. 3, v. 17. Psalm. 127, v. 2. non quod Deus laboret aut fatiget se in homine formando, *quia ut in ejus vacatione nulla est ignavia, desidia vel inertia, sic in ejus opere nullus labor, conatus, vel industria*, Augustinus 12. de civ. D. cap. 17. sed haec de Deo dicuntur ἀνθρωποπαθῶς, ut summa ejus sapientia, qua in formatione hominis utitur, indicetur, quasi summa diligentia et cura in ea sit usus. Ibidem scribit Kimchi, R. Aben Ezra hoc verbum ducere ab עצבים, quod in lingua Kedarena seu Ismaëlitica significet *nervos*, q. d. *nervis et venis me compegerunt*, ac colligarunt absolutissima et pulcherrima compage, ut omnia membra sint inter se connexa, compacta ac pulchre conformata. Sed quia in v. 11. seq. de nervorum compage demum agit, ideo priorem explicationem praeferimus. Mercerus in comm. hoc loco monet, non apud R. Aben Ezra, sed apud R. Moysen Ben Nahman tale quid inveniri, quod in medio relinquimus. Chald. vertit צַיְרוּנִי *figurarunt, delinearunt me, fecerunt me* דְפוּס *velut typo*, ut R. Salom. exponit; LXX interpretes reddiderunt ἔπλασαν *formarunt*, quo verbo utuntur pro יצר in primi hominis ex terrae formatione, Gen. 2, v. 7.
ad quam etiam manuum appellatione Jobus nos de- XV. 439.
ducit. Quemadmodum enim Deus primi hominis corpus e terra humore instar argillae subacta (quae proprie est אֲדָמָה, unde etiam pluviae ac madefactionis in praeced. fit mentio) suis manibus formavit; sic adhuc hodie in utero materno corpus hominis effigiat, unde dicitur πλάττειν τὸν ὀφθαλμόν Psalm. 93, v. 9. τὸ πνεῦμα ἀνθρώπου Zach. 12, v. 1. ac totum hominem Psalm. 139, v. 4. Esa. 27, v. 11. cap. 44, v. 2. cap. 49, v. 5. etc. Pulchre Irenaeus lib. 2. adv. haeres. c. 62. p. 163: *Unusquisque nostrum suum corpus per artem Dei sumit. 2. Manus tuae fecerunt me per circuitum.* In Hebr. est עָשָׂה, quod non significat simpliciter facere, sed *accurate facere, absolvere, aptare.* Sic Genes. 2, v. 2. *perfecit Deus opus suum, quod fecerat*, ubi distinguitur inter בָּרָא, quod est *ex nihilo creare*, et עָשָׂה *formare*, certo usui deputare, ad certos usus aptare. Esa. 43, v. 7. distinguitur non solum a בָּרָא, sed etiam a יָצַר, est enim בָּרָא *ex nihilo creare*, יָצַר *rem in forma constituere*, עָשָׂה *perficere, disponere, ad usum aptare.* 1. Sam. 12, v. 6: *Dominus fecit Moysen et Aaronem*, hoc est evexit, magnificavit eos. LXX interpretes reddiderunt ἐποίησαν. Sensus igitur est, manus tuae o Domine disposuerunt singula corporis mei membra ea proportione, quae est pulcherrima et cuique ipsorum ad usus certos accommodatissima, unde additur *fecerunt me* יַחַד סָבִיב *pariter, in circuitu* vel *per circuitum*, propter accentum athnachtha praecedenti dictioni יַעֲשׂוּנִי suffixum; quidam malunt referre ad sequens verbum *et degluties me*, ut sit sensus, nunc simul undiquaque me dolore conficis, exhauris et absorbes, sed quia sequitur copulativa ו, ideo rectius haec vocabula cum praecedenti membro conjunguntur, suppetunt enim etiam alia exempla, in quibus athnach non constituit incisum majus, sed tantum minus sive mediam distinctionem, unde ipsi rabini cum prae-

cedentibus conjungunt et hoc modo exponunt, totum me, non dimidium aut aliquam mei partem, sed quantusquantus sum, undiquaque me formasti, ut nihil in me sit tam exiguum, etiamsi ungues accipias, quod non sit magna cura et artificio elaboratum. Potest illud יחד סביב, quod Aquila et Theodotion reddiderunt ἅμα κύκλῳ, eo referri, quod vis πλαστική membranis figura rotunda formatis primum γονήν, deinde κύημα, mox ἔμβρυον ac tandem παιδίον in circuitu involvit, ut Galenus lib. 1. de sem. ex Hippocrate docet, quodque ut in libr. de locis in homine Hippocrates scribit, *spermaticarum omnium partium rudimenta et prima stamina simul et semel delineentur.* ἐμοὶ (inquit) δοκέει ἀρχὴ μὲν οὖν οὐδεμία εἶναι τοῦ σώματος, ἀλλὰ πάντα ὁμοίως ἀρχὴ καὶ πάντα τελευτή, *mihi quidem principium corporis videtur nullum esse, sed omnia similiter principium et omnia finis.* Et in lib. 1. de diaeta: διακρίνεται τὰ μέλεα ἅμα πάντα καὶ αὔξεται, καὶ οὔτε πρότερον οὐδὲν ἕτερον ἑτέρου, οὔθ᾽ ὕστερον, τὰ δὲ μείζω φύσει πρότερα φαίνεται τῶν ἐλασσόνων, οὐδὲν πρότερα γινόμενα, *delineantur partes simul omnes et augentur, nec prius aliae aliis, nec posterius, sed majores natura priores apparent minoribus [non priora facta]. 3. Memento, quod feceris me* כַּחֹמֶר *sicut lutum;* חמר significat massam ex terra et aqua permixtis factam, *limum scilicet lutum et coementum.* LXX interpretes reddiderunt ὅτι πηλόν με ἔπλασας. Respicit ad primam primi hominis (ex quo reliqui orti sunt) formationem. Ut enjm figulus ex argilla, id est ex luto aqua macerato, vas effingit, sic Deus ex limo terrae primum hominem formavit. Vallesius in libr. de sacr. philos. c. 55. monet, hanc primam hominis γένεσιν poëtas symbolice descripsisse per connubium Pelei et Thetidos, id est *luti* (πηλός enim lutum est) et *aquae*, quorum nuptiis omnes deos
xv. 410. interfuisse dicunt, praeter Discordiam, quia divina virtus aquam, terram et elementa reliqua mixtione in concordiam redegit in corporis humani formatione. Est qui vocem אָבְנַיִם Exod. 1, v. 16. contra communem et receptam sententiam (qua pro sella parturientis rotae figulari non absimili accipitur) intelligit de *cardinibus ventris* materni, in quibus embryo formatur, *sicut vas testaceum in rota figuli*, a rad. בנה aedificavit, et ex quibus velut ostiis infans in lucem progreditur. 4. *Nonne sicut lac me mulsisti et sicut caseum me coagulasti?* LXX interpr. ὥσπερ γάλα με ἤμελξας (al. ἐτύρωσας), ἔπηξας δέ με ἴσα τυρῷ. נָתַךְ significat *fundere, liquefacere*, Targum reddidit סְנַנְתָּאִיתַי, *percolasti me.* קָפָא in hiphil significat *coagulavit, congelavit, coëgit, condensavit lac* injiciendo aliquod coagulum, Targ. vertit קְרַשְׁתָּאִיתַי, *coagulasti me.* Deprompta haec sunt ex intimis physicae ac medicae doctrinae penetralibus, qui enim de formatione hominis in utero scribunt, semen muliebre ratione albedinis et liquoris lacti simile accedente semine masculino calore ejus naturali postea sisti, concrescere et consolidari referunt, non secus ac caseus concrescit et consolidatur, ut vis πλαστική membra omnia effigiare ac paulatim conformare incipiat. Hac ipsa similitudine de lactis coagulo in describenda corporis humani in utero formatione utitur Aristoteles lib. 1. de generat. animal. c. 20: οἷον ἐν τῇ τοῦ γάλακτος πήξει τὸ μὲν σῶμα τὸ γάλα ἐστίν, ὁ δὲ ὀπὸς ἢ πιτύα τὸ τὴν ἀρχὴν ἔχον τὴν συνιστῶσαν, οὕτω τὸ ἀπὸ τοῦ ἄῤῥενος ἐν τῷ θήλει μεριζόμενον, *velut in lactis coagulatione corpus quidem ipsum lac est, succus autem vel coagulum, quod principium habet coagulandi, ita quod a viro in muliere secernitur.* Ipsum ergo semen est veluti lac quoddam, cum quo convenit materia, conditionibus, generationis modo et officinis, in quibus fiunt, et usu. Utrumque enim fit ex *sanguine maturatione quadam, alterum in testibus, alterum in uberibus, partibus substantiae modo valde similibus, suntque ambo succi albi et crassi, utitur vero natura altero ad generationem, altero ad recenter genitorum nutritionem, ut alimento scilicet parum variante ab ipso generationis principio.* Vallesius d. l. ipsa quoque embryonis generatio est coagulatio, ut casei ex lacte, unde tempora conformationis sic describuntur:

Sex in lacte dies, ter sunt in sanguine terni,
Bis seni carnem, ter seni membra figurant.

5. *Cute et carne vestivisti me.* לָבַשׁ significat *induit et ornavit*, quia vestis corpus ornat. LXX interpretes δέρμα καὶ κρέας ἐνέδυσάς με. Progreditur Jobus a coagulatione seminis ad cutis et carnis formationem, postquam enim partes spermaticas nobiliores provida natura per vim πλαστικὴν et spiritum semini insitum formavit, carne et cute velut tegumento ac munimento quodam eas vestit, ne externis periculis et laesionibus sint obnoxiae, quin imo totum corpus nihil aliud est quam quaedam animae vestis. 6. *Ossibus ac nervis cooperuisti me,* תְּשֹׂכְכֵנִי a rad. שׂכך *texit, operuit, protexit*, in margine notatur, legendum esse תְּסוֹכְכֵנִי, sed nulla adest mutationis necessitas, cum radix שׂכך etiam alibi occurrat Exod. 33, v. 22. LXX interpretes reddiderunt συνεῖρας (al. συνέῤῥαψας) *consuisti me.* Sed quia ossa potius fundamentum, nervi ligamentum quam operimentum corpori praestant, ideo rectius deducitur a שׂוּךְ, quod est *munire, sepire*, Job. 1, v. 10. Ossa enim ac nervi corpus fulciunt, roborant et omnia ejus membra compage ad motum decentissima colligant. 7. *Vitam et misericordiam*
fecisti mecum. In Hebraeo est חַיִּים *vitas*, quod xv.
posset referri ad foetus animationem, qua juxta Philosophum primo vivit vita plantae, postea animalis, ac tandem hominis propter triplicem animae facultatem vegetantem, sentientem ac rationalem sensim sese exserentem, sed cum plurale apud Hebraeos singulariter accipiatur, ideo simplicissime sic exponitur, quod Deus non in utero solum mirabiliter foetui vitam conferat, sed etiam eundem ex utero non sine miraculo extrahat. Psalm. 22, v. 10. in regionem viventium producat et in vivis conservet, Act. 17, v. 25. Per חֶסֶד *beneficentiam* intelligit omnia beneficia, quae toto vitae tempore Deus in hominem confert, sustentationem, educationem, διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, *victum et amictum*,

1. Tim. 6, v. 8. cumprimis vero spiritualia, informationem in lege Domini, condonationem peccatorum, inhabitationem et gubernationem Spiritus sancti, promissionem vitae aeternae. *8. Et visitatio tua custodivit spiritum meum.* LXX interpr. ἡ ἐπισκοπή σου ἐφύλαξέ μου τὸ πνεῦμα. פְּקֻדָּה significat *visitationem, inspectionem, praefecturam,* quae omnia hic locum habere possunt. Deus enim singulari cura ac vigilantia custodit spiritum hominis, hoc est vitam, cujus signum est respiratio, visitat hominem *per matutina* sive quotidie Job. 7, v. 18. ac instar vigilis praefecti per suam providentiam omnia quam diligentissime observat, neve vita hominis aliquid detrimenti capiat, benignissime praeservat, idque non solum eo tempore, quo homo adhuc utero conclusus tenetur, sed per totum vitae tempus, quamvis longe mirabilior sit vita hominis in utero materno, unde ad eam praecipue hic locus referendus.

445. Non minore verborum ἐμφάσει ac pondere propheta regius de conceptionis ac generationis opere disserit Psalm. 139. Postquam enim Dei providentiam circa *vitae humanae progressum* praedicaverat, ad ipsum *vitae ingressum* retrogreditur, circa quem mirabilem Dei providentiam non minus agnoscendam et praedicandam nobis proponit. In genere dicit v. 14: *Confitebor tibi, sive laudabo te, eo quod terribilibus* (multis) *mirificatus sum mirabilibus operibus tuis*, ut vertunt Pagninus Arias, sed LXX interpr. et eos secutus Lutherus dilucidius sic reddunt: *Confitebor tibi, quod mirabiliter mirificatus,* hoc est formatus sum, נוֹרָאוֹת *terribilibus,* hoc est terribiliter, φοβερῶς, quia ablativi apud Hebraeos usurpantur pro adverbiis, ac terribiliter ponitur pro eo, quod est mirabiliter, quae enim mirabilia sunt, terrorem ac timorem incutere solent. נִפְלֵיתִי *mirificatus sum,* hoc est mirabiliter formatus, LXX interpr. reddiderunt ἐθαυμαστώθης, sed in Hebr. est 1. pers. *Mirabilia sunt opera tua* (cumprimis illud formationis opus) *et anima mea hoc cognoscit valde* atque ex illa contemplatione ad laudem et gloriam nomini tuo dicendam assurgit. Id ipsum ex naturae lumine quodammodo etiam gentiles agnoverunt, inde Avicenna generationis et formationis opus vocat *summum naturae miraculum.* Galenus in lib. an omnes particulae simul fiant, *soli Deo et naturae hoc opus cognitum esse* fatetur. Postea a *genere* progreditur David *ad speciem* ac contemplationem illam in tria tempora distinguit. Primum est *conformationis,* de quo subjungit v. 15. *non fuit a te occultum corpus meum, quando a te factus fui in occulto, varie compactus sum in imis terrae.* רקם proprie significat *acu pinxit,* acu vel textura varios colores sicque varias figuras et picturas in aulaea et tapetia introduxit, Schindlerus in lex. elegantissima igitur metaphora opus formationis, quo corporis
12. compages ex variis membris et partibus, ex venis scilicet, arteriis, nervis, membranis, ligamentis, ossibus, carne, cute contexitur, operi phrygionum confertur. Textura enim illa mirifica humani corporis omnem phrygionum industriam longissime exsuperat. Justinianus reddidit *acu pictus,* Campensis *veluti tapetum e nervis et venis contextus sum,* Pagninus *variis membris decoratus sum instar operis phrygionici;* LXX interpr. verterunt καὶ ἡ ὑπόστασίς μου, legerunt enim וְקִמָּתִי ob literarum ו et ר similitudinem. Addit autem, se esse formatum et compactum *in occulto et in inferioribus terrae,* id est in utero materno, in abditis maternae alvi claustris, in loco magis abscondito, quam est ullum terrae antrum. Metaphora ducta est vel a metallis, quae in intimis terrae visceribus generantur, vel a frugibus e terra nascentibus, sicut et Abraham *petrae* ac Sara *cavernae* putei comparatur Esa. 51, v. 1. Phrygiones non oculorum solum, sed etiam externo lumine ad artificia sua praetexenda indigent, sed Deus tam potens ac sapiens artifex est, qui etiam in tenebricoso uteri claustro mirabilem illam corporis texturam absolvere potest. Ad illud conformationis tempus etiam hoc pertinet, quod vers. 5. dicit, *retro et ante formasti me et posuisti super me manum tuam,* quod idem est, quod Jobus dicit, *manus tuae fecerunt me in circuitu,* quidquid sum, me totum, quantusquantus sum, tu formasti, interiora et exteriora, anteriora et posteriora mea membra sunt opus manuum tuarum, nec solum me in utero formasti, sed etiam per totum vitae decursum me conservasti, id enim interprete Lyrano per positionem vel suppositionem manus intelligitur. v. 13: *Tu possedisti renes meos, texisti me in utero matris meae,* quo dicit quomodo cogitationes, affectus et actiones meae notitiam tuam fugerent, cum renes interiora illa viscera in corpore delitescentia possederis ac sedem illam affectuum formaveris, meque in utero matris texeris coriis et secundinis involvendo et a variis casibus benigne protegendo. Secundum tempus est *conglomerationis sive primae conceptionis.* Quemadmodum enim Jobus in praedicando formationis opere progreditur συνθετικῶς, ut in praeced. §. apparuit, ita psalmista in ejusdem descriptione progreditur ἀναλυτικῶς, a gubernatione scilicet vitae humanae ad formationem hominis in utero, a formatione ad primam conceptionem. *Informe meum,* inquit, *viderunt oculi tui.* גָּלַם proprie significat *glomeravit, conglomeravit, convolvit,* sicut pallium convolvitur 2. Reg. 2, v. 8. inde גֹּלֶם *glomer, glomus,* quod per metaphoram applicatur ad massam illam muliebris ac virilis seminis in prima conceptione conglomeratam et coagulatam, antequam vis πλαστικὴ ad membrorum effigiationem assurgat, Targ. reddidit גִּשְׁמִי *corpus meum.* LXX interpr. τὸ ἀκατέργαστόν μου, Symmachus ἀμόρφωτόν μου, Vulg. *imperfectum meum,* Justinianus et Hieronymus *informe meum,* Pagninus *embryonem meum,* Campensis *cum rude adhuc et informe esset semen, unde nasciturus eram;* quae versiones omnes eodem redeunt, sensus enim est, quod nec primum conceptionis nostrae initium, quo semina in unam massam permisceri et calore naturali coagulari incipiunt, Deo fuerit absconditum. Huic phrasi apud Jobum respondet illud *nonne sicut lac me fudisti,*

et sicut caseum me coagulasti. Tertio adscendit psaltes ad ipsum aeternitatis omne tempus antecedentis intuitum, ac Deum aeternum de quolibet homine in utero formando decretum fecisse adeoque determinatum vitae tempus cuique constituisse docet. *In libro tuo scripta omnia*, in libro scilicet aeternae tuae praescientiae, *dies formati sunt*, *cum ne unus quidem ex eis esset*, hoc est interprete
XV. 443. Jobo c. 14, v. 5. *definiti sunt dies hominis* aeterno Dei decreto, *numerus mensium ejus apud ipsum*, terminos ejus fecit Deus *et non praeteribit*, quo respiciens Lutherus vertit: Es waren alle meine Tage auf dein Buch geschrieben, die noch werden sollten, und derselben keiner da war. Justinianus et Pagninus itidem ad formationem, quae fit certis dierum intervallis, id referunt, *diebus multis membra formata sunt*, *nec fuit unum ex eis tibi incognitum*, sed prior explicatio textui magis congrua est. Tandem agnoscens, non posse Dei sapientiam in mirando formationis opere penitus pervestigari et explicari, erumpit in exclamationem v. 17: *Quam pretiosae mihi sunt cogitationes tuae, quam invaluerunt summae earum!* v. 18. *Si dinumerare eas velim, prae arena multiplicabuntur.* Hisce Jobi ac psalmographi dictis addendum aureolum illud Sap. 7, v. 2: *ἐν κοιλίᾳ μητρὸς ἐγλύφην σάρξ δεκαμηνιαίῳ χρόνῳ παγεὶς ἐν αἵματι ἐκ σπέρματος ἀνδρὸς καὶ ἡδονῆς ὕπνῳ συνελθούσης.*

Usus doctrinae de conceptione et formatione.

446. Ceterum isthaec contemplatio conceptionis, formationis et nativitatis juxta Jobi ac psaltis regii manuductionem instituta in genere *omnes homines* permovere debet, ut de conjugio reverenter et honorifice non solum sentiant, sed etiam loquantur. Quae enim major cogitari potest conjugii dignitas, quam quod summus ille *γενεσιουργὸς* eo tanquam medio uti voluit ad generis humani multiplicationem et propagationem, quodque mirabilia sua in hominis formatione peragit parentibus quandoque id non cogitantibus, quinimo contrarium quandoque ex *ἀστοργίᾳ* desiderantibus? Ex conjugio omnes nati sumus, honorifice igitur de eo sentiamus, utpote *de seminario* non solum *familiae* ac *politiae*, sed ipsius etiam *ecclesiae* ad mundi usque finem futuro. Quamvis vero Deus ex ineffabili bonitate foecunditatis donum quandoque etiam in illos conferat, qui illicitis congressibus extra conjugium utuntur, tamen toto coelo differt societas conjugum divinae institutioni conformis ac Deo grata et accepta a commixtione scortatorum, quam extreme detestatur et punit. In specie vero *pii conjuges* ex consideratione mirandi *θεουργήματος* in conceptione et formatione infantis clarissime relucentis discant, *1. opus generationis esse sancte tractandum*, ab onaniticis sceleribus cavendum inque ipso conjugio castitatis, moderationis ac temperantiae rationem habendam. Qui saepius congrediuntur, eos rarius generare physiologi certis argumentis et meretricum infoecundarum exemplo demonstrant. *Unus quisque quantum potest, formet se ad verecundiam, pudorem colat, castitatem conscientia et mente tueatur, nec tantum legibus publicis pareat, sed sit supra omnes leges, qui legem Dei sequitur*, ait Lactantius lib. 6. inst. c. 23. Nihil quidquam a Dei oculis absconditum, nec tenebrae apud ipsum quidquam occultant, *cum nox ipsi luceat ut dies*, Psalm. 139, v. 12. *2. Gravidis mulieribus esse parcendum*, ne vel praeposteris et intempestivis congressibus, vel coactione ad graviores labores, vel provocatione ad iracundiam, multo minus verberibus et percussione opus Dei turbetur ac intervertatur. *Si quis templum Domini violaverit, perdet illum Deus*, inquit apostolus 1. Cor. 3, v. 17. at quid aliud est embryo quam templum aliquod a Deo ipso paratum et exstructum, in quo non in hac solum, sed etiam in futura vita habitare expetit? quotquot igitur hoc templum violant, Dei poenas incurrunt. *Hominum genus, quod ex divina nascitur providentia, improbis et malitiosis machinationibus non interficiamus*, inquit Clemens Alexandr. lib. 2. paedag. c. 12. qui data opera illud faciunt, merito omnem humanitatem exuisse judicantur. *3. Beneficium τεκνογονίας grato corde agnoscendum*, fructum ventris piis precibus XV. 4
Deo commendandum et pro fructibus illis conjugii laudum sacrificia Deo offerenda esse. Gen. 33, v. 5. dicit Jacobus de filiis suis ad fratrem Esavum: *Parvuli sunt, quos donavit mihi Deus servo tuo.* Gen. 48, v. 9. dicit Josephus de filiis suis ad patrem Jacobum: *Filii mei sunt, quos donavit mihi Deus in hoc loco.* Psalm. 127, v. 3: *Ecce hereditas Domini* (a Deo data ac donata) *sunt filii, merces fructus ventris*, v. 4. *Sicut sagittae in manu potentis, ita filii juventutum.* v. 5. *Beatus vir, qui implevit pharetram suam ex illis* etc. Psalm. 128, v. 3: *Uxor tua sicut vitis fructificans in lateribus domus tuae, filii tui sicut plantationes olearum in circuitu mensae tuae.* v. 4. *Ecce sic benedicetur vir timens Dominum.* 1. Tim. 2, v. 15: *Salvabitur mulier διὰ τῆς τεκνογονίας* etc. Liberi sunt suavissima conjugii germina, conjugalis amoris vincula ac secuturae posteritatis seminaria. Filii et filiae dicuntur quasi *φίλοι* propter *φιλίαν*, quam inter conjuges conciliare et conservare debent, unde vocantur *pignora conjugii.* Iidem sunt posteritatis conservandae ac generis propagandi instrumenta, *σύνδεσμοι γονέων, ἀρχαὶ φιλίας, ὥσπερ ἱερῶν μεγάλων κοινωνήματα*, ut loquitur Plutarchus in erotic. inde cum Abrahamus *ἄτεκνος* praeclaras a Deo promissiones acciperet, tristis respondebat Gen. 15, v. 2: *Domine Deus, quid dabis mihi, ego vadam absque liberis*, q. d. quid corporales illae promissiones mihi prosunt, cum in me uno genus meum terminetur?

Ut tristis sine sole dies, sine sidere nox est;
Sic sine prole domus, sic est sine compare lectus,

canit Major poeta. Contra vero *οἱ ἄρσενες στύλοι οἴκων*, ut Euripides inquit, *sunt domus fundamenta et ornamenta.* Suidas ex Homero citat hos versiculos p. 258.

Ἀνδρὸς μὲν στέφανος παῖδες, πύργοι δὲ πόληος,
ἵπποι δ' ἐν πεδίῳ κόσμος, νῆες δὲ θαλάσσης.

4. *Liberos*, cum sint bonum θεόσδοτον, *per preces, per sacramentum baptismi, per piam ac fidelem institutionem esse Deo reddendos*, qua de re paulo post plenius. 5. *Sterilitatem*, utpote calamitatem divinitus immissam, *patienter esse ferendam*, ac in divina voluntate humiliter acquiescendum, sive conjugium nostrum fertile esse velit, sive sterile et infoecundum. *Numquid pro Deo ego, qui prohibuit a te fructum ventris?* inquit Jacobus ad Rachelem conjugem stomachabundam Gen. 30, v. 2. Deus est, qui *ut concludendo concludit matricem sterilium* Genes. 16, v. 2. c. 20, v. 18. ita quoque vicissim pro suo beneplacito *sterilem efficit matrem filiorum laetantem*, Psalm. 113, v. 9. unde Isaacus pro *uxore sua* sterili Dominum deprecatur Gen. 25, v. 21. ac Deus dicitur *Rachelis recordatus*, quando sterilitatis opprobrium ab ea abstulit Gen. 30, v. 22.

447. Dictum fuit hactenus de effectis conjugii *in abstracto* considerati, restat, ut descendamus ad effectus ejusdem *in concreto* spectati, qui complectuntur *officia conjugum*. Quamvis enim ea a quibusdam referantur ad matrimonii adjuncta, ad effecta tamen eadem propius accedunt, cum in actionibus ex lege et institutione hujus ordinis conjugibus necessario incumbentibus consistant, quo intuitu etiam ministrorum ecclesiae et magistratus politici officia ad effectorum classem in praecedentibus articulis retulimus. Officia illa conjugum vel sunt *utriusque communia*, vel *alterutrius propria*. Communia officia revocari possunt ad tres classes. Quemadmodum enim apostolus Tit. 2, v. 12. in genere ab omnibus Christianis requirit, ut recte se gerant *erga Deum, erga se ipsos et erga proximum*, quando eos jubet vivere εὐσεβῶς, σωφρόνως καὶ δικαίως; sic in specie ad conjugum officia utrique communia hoc applicari potest, quod muneris sui partes exsequi teneantur ac possint recte se gerendo *erga Deum, erga se ipsos et erga proximum* sive homines alios. *1. Erga Deum* recte se gerunt *mutua ad pietatem provocatione et exhortatione*. Conjugii a Deo instituti inter reliquos etiam hic finis est non postremus, ut sit *adjutorium*, Genes. 2, v. 18. non solum in rebus humanis, sed etiam in divinis, ut superius fuit demonstratum. Cogitent igitur pii conjuges, ex ipsa primaevae institutionis lege sibi incumbere, ut in cultu et servitio Dei, in precibus et sancta erga Deum obedientia mutuum sibi praestent auxilium, quod fieri poterit hac ratione, si sanctis monitis et laudabili exemplo ad veram pietatem sese invicem cohortentur, si uno corde in una verae fidei confessione Deum colant, uno ore ipsum invocent, preces suas conjungant ac de re, quam a Deo impetrare cupiunt, pie consentiant, Matth. 18, v. 19. si Scripturae lectione, meditatione, totius familiae ad pietatem et honestatem assuefactione ac quotidiana aliorum pietatis exercitiorum continuatione domesticam ecclesiam constituant, Rom. 16, v. 5. 1. Cor. 16, v. 19. Coloss. 4, v. 15. Philem. v. 2. De hoc piorum conjugum officio loquuntur haec Scripturae dicta. 1. Cor. 7, v. 5: *Nolite fraudare vos invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi et jejunio.* Ergo cogitent pii conjuges, orationi et jejunio quandoque esse vacandum ac propterea a consuetudine conjugali ex mutuo consensu ad tempus abstineri posse. v. 16: *Unde scis mulier, si virum salvum facies, aut unde scis vir, si mulierem salvam facies?* Ergo conjuges omnia sua studia et actiones suas omnes eo dirigere debent, ut alter alterius salutem promoveat. 1. Petr. 3, v. 1: *Mulieres subditae sint viris suis, ut et si qui non credunt, per mulierum conversationem sine verbo lucrifiant*, v. 2. *considerantes in timore castam conversationem vestram.* Idem vice versa ad viros etiam accommodari potest. Ergo conjuges ita conversentur invicem, ut fidei vel accendendae, vel augendae curam sibi propositam esse demonstrent. Ac quod in genere ad omnes vere pios Spiritus sanctus dicit Rom. 15, v. 2: *Unusquisque proximo suo placeat in bonum ad aedificationem.* Hebr. 10, v. 24: *Observemus alii alios, ut nos provocemus ad caritatem et bona opera*, κατανοῶμεν ἀλλήλους εἰς παροξυσμὸν ἀγάπης καὶ καλῶν ἔργων, id recte in specie ad conjuges applicatur, quod ad bonum in aedificationem sibi placere et ad bona opera sese invicem provocare ac cohortari debeant. Exempla hujus officii proponuntur in Abrahamo et Sara Genes. 12, v. 5. c. 18, v. 19. 1. Petri 3, v. 6. in Isaaco et Rebecca Genes. 25, v. 22. in Tobia ac Sara Tob. 8, v. 4. in Zacharia et Elisabetha Luc. 1, v. 5. etc.

448. *2. Erga se ipsos* recte se gerunt conjuges *debita fidei et amoris conjugalis conservatione*, Eph. 5, v. 26. Col. 3, v. 19. Tit. 2, v. 4. Cum enim arctissima societate et indissolubili vinculo divinitus sint conjuncti, ideo fidem et amorem matrimonialem sibi invicem praestare eundemque illibatum conservare tenentur. Sed conjugalis ille amor multa omnino complectitur, profluunt enim ex hoc fonte: *1. Pacifica et tranquilla cohabitatio.* Ubi verus ac sincerus amor viget, ibi animorum unio viget, cum amor habeat vim uniendi. Ubi animorum unio viget, ibi est idem velle ac nolle, ubi idem velle ac nolle, ibi non potest non vigere pacata et tranquilla cohabitatio. 1. Cor. 7, v. 15: *In pace vocavit nos Deus.* 1. Tim. 2, v. 8: *Volo, viros levare sanctas manus sine ira.* 1. Petr. 3, v. 7: *Viri cohabitent uxoribus secundum scientiam, quasi infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem, ne impediantur orationes vestrae*, hoc est ideo inter conjuges debet vigere concordia, ne per iras et odia impediantur preces. Eusebius libr 3. de praep. evang. dilectionis hujus mutuae inter conjuges in sacris Junonis apud Aegyptios tale symbolum fuisse memorat: *Qui Junoni sacrificabant, bilem in sacris non adhibebant, sed eam juxta aram defodiebant*, quia enim viri et mulieres, hoc est conjuges, conjunctam significant vitam, ea re ostendere voluerunt, absque ira, odio et amarulentia matrimonium esse oportere ac loco irae benevolentiam, loco odii amorem, loco amarulentiae humani-

2. Erga se ipsos.

XV. 446.

tatem vigere debere. Talis concordia suave et blandum efficit conjugium, discordia vero triste ac amarum. Prov. 15, v. 17: *Bonum est cibarium oleris, ubi est dilectio, quam bos saginatus, ubi est odium.* c. 17, v. 1: *Melior est buccella sicca et tranquillitas in ea quam domus plena victimis jurgii. Si dat oscula mensa minuscula pace quieta. Ne pete grandia lautaque fercula lite repleta.* 2. *Bonorum et malorum communicatio.* Ubi verus ac sincerus amor viget, ibi quilibet alterius bona et mala sibi statuit communia, ex quo συγχαιρία ac συμπάθεια mutua consequitur. Clemens Alexandr. libr. 4. stromat. ex Euripide adducit honestissimum cordatae cujusdam mulieris responsum, quae *dulce sibi esse* dixit *cum marito tristari.* In adversis igitur ac morbis alter conjugum non deserat alterum, sed auxilio, consilio et solatio ipsi adsit, in prosperis alter alterum suorum bonorum ac gaudiorum participem faciat. Quo pertinent dicta generalia Roman. 12, v. 15. 1. Cor. 12, v. 26. cumprimis illud speciale Eph. 5, v. 28: *Viri debent diligere uxores ut corpora sua.* Ergo inter conjuges bonorum et malorum debet esse communicatio, cum sint *una caro*, unum corpus. Exempla hujus societatis proponuntur in conjugibus Abrahae, Isaaci, Jacobi etc. quae varias fortunae vices cum suis maritis expertae sunt; in Hypsicratia Mithridatis uxore, quae maritum in exsilium sponte comitata est. Huc referenda est *officiorum communicatio*, qua alter conjugum alteri inservit, omnia humanitatis et benevolentiae officia ipsi praestat, pericula et incommoda alterius avertit, sicut *Michol* Davidis 1. Sam. 19, v. 11. et *Abigail* Nabalis vitae conservandae studet 1. Sam. 25, v. 18. Sed et *in liberorum educatione, informatione et elocatione, in rei familiaris acquisitione et conservatione inque oeconomiae administratione* officiorum inter conjuges vigere debet communicatio, ut superius in c. 6. de forma matrimonii §. 407. ostendimus. *3. Infirmitatum condonatio.* Ubi verus et sincerus viget amor, ibi alter alteri condonat naevos et infirmitates, Prov. 10, v. 12. 1. Petr. 4, v. 8: *Caritas operit multitudinem peccatorum.* 1. Corinth. 13, v. 7: ἡ ἀγάπη πάντα στέγει, πάντα ὑπομένει. Parentum amor multa tolerat in liberis nec ad vivum omnia exigit, ita quoque conjugalis amor ἐπιείκειαν illam in tolerandis alterius partis defectibus ac naevis secum afferre debet. Huc pertinent dicta generalia Gal. 6, v. 2. Coloss. 3, v. 13. ac specialia ad conjuges directa Eccles. 25, v. 2: *Deo et hominibus probantur conjuges ἑαυτοῖς συμπεριφερόμενοι.* 1. Petr. 3, v. 7: *Viri mulieribus ut infirmiori vasi honorem impertiantur.* Ambrosius libr. 8. in Luc. c. 16: *Si alienos, multo magis uxorios debes tolerare et emendare mores.* Noverint, se esse conjuges, ideo commune illud jugum paribus animis ferant ac moribus invicem assuescant, ex-
XV. 447. primentes illud τροποφορεῖν Actor. 13, v. 18. Exemplum condonationis proponitur in *Adamo*, qui magna aequitate ignovit uxori, quod ab ea ad lapsum esset solicitatus, neque hoc nomine jurgia inter eos exstitisse leguntur. *4. Zelotypiae fuga ac detestatio.* Verus et sincerus amor *non aemulatur* 1. Corinth. 13, v. 4. *omnia sperat* v. 7. *nihil mali suspicatur*, unde suspicio amoris et amicitiae pestis recte appellatur. Siracid. 9, v. 1: *Ne zeles mulierem sinus tui neque ostendas in te disciplinam malam.* Absit igitur a conjugibus insana ac stolida illa zelotypia, qua alter alterum sine causa fidei conjugalis non servatae suspectum habet, qui zelotypiae affectus est pestilentissimum amoris conjugalis deleterium, vitam conjugum reddit acerbam et injucundam ac societatem conjugalem maximopere perturbat. *5. Conjugalis benevolentiae praestatio.* Verus amor conjugalis non animorum tantum, sed etiam corporum conjunctionem efficit, cum juxta primordialis institutionis leges conjuges fiant una caro. 1. Corinth. 7, v. 3: *Uxori vir debitam benevolentiam reddat, similiter autem et uxor viro.* v. 4: *Uxor proprium corpus non habet in potestate, sed vir; similiter et vir proprium corpus non habet in sua potestate, sed mulier.* Non potest igitur alter conjugum invito altero continentiam vovere, a consuetudine conjugali abstinere et hac ratione peccandi occasionem alteri subministrare, sed debent sibi invicem quandam corporum servitutem. *6. Conjugalis fidei observatio.* Maritus et uxor sunt *una caro* Genes. 2, v. 24. Matth. 19, v. 6. sunt arctissimae societatis et amoris vinculo conjuncti, ergo alter alteri fidem sinceram et illibatam praestet. Nec debet vel alteruter, vel uterque conjugum de matrimonii dissolutione cogitare, aut corporis sui potestatem alteri facere, quin potius uterque cavere debet, ne in cordis domicilium amorem alterius admittat. Lactantius lib. 6. c. 23. circa fin.: *Dissociari corpus et distrahi Deus noluit. Praeterea non tantum adulterium esse vitandum* (praecepit), *sed etiam cogitationem, ne quis adspiciat alienam et animo concupiscat, adulteram enim fieri mentem, si vel imaginem voluptatis sibi ipsa depinxerit.* Exempla fidei conjugalis proponit Valerius Maximus libr. 4. memor. c. 6. in *Penelope* Ulyssis et *Porcia* Bruti uxore etc. Ex sacris literis illustriora habentur, *Sara Abrahae et Rebecca Isaaci* pro maritorum salute non dubitant casti pudoris decus periculo exponere. *Michol* Davidica commento satis callido maritum tyrannidi patriae subtrahit, 1. Samuel. 19.

449. *3. Erga alios* recte se gerunt conjuges sancta 3. E alio[s]
vitae conversatione, si nulli hominum domesticis dissidiis, foederis conjugalis violatione vel aliis flagitiis scandalum praebeant, sed potius omnibus pietatis, castitatis, concordiae et tranquillitatis exemplo praeluceant, si beneficentiam erga pauperes exerceant et boni nominis gloriam pia et honesta conversatione sibi comparent, quo pertinent dicta generalia Matth. 5, v. 16: *Luceat lux vestra.* Rom. 14, v. 13: *Ne ponatis fratri offendiculum aut scandalum;* ac speciale illud apostoli 1. Petr. 3, v. 1: *Mulieres subditae sint viris, ut et qui non credunt verbo, lucrifiant,* v. 2. *considerantes castam conversationem*

vestram, quod ad conjuges in genere applicari potest, ideo scilicet ipsos pietati, castitati ac honestati debere studere, ut alii ipsorum exemplo aedificentur. Chrysostomus homil. 20. in epist. ad Ephes. in princ.: *Si conjuges sunt in concordia et recte aluntur filii, modestique sunt famuli et ordinem non deserunt, et bono eorum odore fruuntur, vicini amicique et cognati, vi autem contra evertuntur et confunduntur omnia.* Ut autem omnes vere pii non solum a malo ipso, sed etiam *ab omni specie mali*
448. abstinere debent, 1. Thessal. 5, v. 22. ita quoque conjuges sibi illud dictum statuant, ac proinde caveant, ne nimis familiari cum extraneis conversatione, vel diuturniori ac non necessaria a se invicem separatione sinistris suspicionibus ac rumoribus occasionem praebeant, aut maculam aliquam infamiae sibi adspergant. Proverb. 5, v. 20: *Ut quid delectaris cum extranea et amplexaris sinum alienae?* Sirac. 9, v. 12: *Cum conjugata muliere ne sedeas omnino et ne converseris cum ea in vino.* 1. Cor. 7, v. 5: *Convenite vicissim in unum, ne tentet vos Satanas.*

450. 2. *Officia alterutrius conjugis propria sunt, vel mariti erga uxorem, vel uxoris erga maritum.* 1. Marito competit 1. *uxoris protectio.* Quemadmodum enim caput in eminentia constitutum de reliquorum membrorum tutela ac defensione solicitum est; sic marito tanquam capiti incumbit tueri uxorem ejusque defensorem agere. Eph. 5, v. 23: *Vir caput est mulieris, sicut Christus caput est ecclesiae, et ipse est salvator corporis*, hoc est ut Christus tanquam caput ecclesiae corpus suum mysticum defendit ac protegit, sic maritus tanquam caput uxoris eandem tueatur ac defendat. Hinc maritus dicitur *expandere alam vestium suarum super uxorem* Ruth. 3, v. 9. hoc est in suam fidem ac clientelam eam recipere, tutelam ac patrocinium eidem praestare. Quidam huc referunt verba Abimelechi ad Saram Abrahae uxorem Genes. 20, v. 16: *Ipse maritus tuus erit tibi* כְּסוּת, *operimentum oculorum*, Targ. *operimentum gloriae*, id est ipse defendet famam et gloriam tuam contra calumniatores, quod intacta a me discesseris. Aristoteles in oeconom. libr. 1. c. 3. citat Pythagorae sententiam, *quod maritus debeat uxori beneficentiam et tutelam, quia sponsa ei ad aram ut supplex commendatur.* Ovid. epist. 8.

Nec turpe marito est,
Aspera pro caro bella tulisse toro.

Exempla hujus protectionis nobis proponuntur in *Jacobo*, qui reversus ex Mesopotamia, cum fratrem Esavum sibi occurrere intelligeret, summa diligentia meditatur et curat ea, quae ad defensionem imbellis sexus facere possint, Genes. 32, v. 13. et in *Davide*, qui cum parva manu proficiscitur ad abductas ab hoste uxores et familiam liberandam 1. Samuel. 30, v. 10. 2. *Nutritio ac necessariorum provisio.* Ut caput prospicit membris reliquis non solum de tutela et defensione, sed etiam de victus, amictus ac aliorum necessariorum subministratione; sic maritus uxori suae tanquam proprio corpori de necessariis prospicere tenetur. Descendit hoc ex antiquissima Dei lege, qua marito dictum fuit Gen. 3, v. 19: *In sudore vultus tui vesceris pane tuo*, ut scilicet tibi ac familiae victus suppetat. Exod. 21, v. 10: *Si pater aliam acceperit filio uxorem praeter servam, alimentum ejus, operimentum ejus et cohabitationem ejus non diminuet*, hoc est uxor prius ducta non propterea debet viliori loco haberi ob humilem status conditionem, sed quoad officia uxori a marito debita, *victum* scilicet, *vestitum et debitum conjugale* nihil illi subtrahatur. Sic Chaldaica paraphrasis et Hebraeorum magistri in praecept. negativ. cap. 81. textum hunc exponunt, idque haud absurde. In Hebraeo tria sunt vocabula, 1. שְׁאֵר, quod significat non tantum carnem, sed etiam *cibum*, *victum*, *alimentum*, quo caro animalis cujusque sustentatur, unde Targum hoc loco reddidit זְיוּנַהּ, *alimentum ejus.* LXX interpr. *τὰ δέοντα, necessaria.* 2. כְּסוּת, *vestitus, operimentum*, Deut. 22, v. 12. a rad. כסה *operuit*, *vestivit.* 3. עוֹנָה, *cohabitatio*, qua voce congressus maritalis *σεμνῶς* describitur. Rabini sic
explicant: לבא עליה בדרך כל הארץ, *ut ingre-* XV. 449.
diatur ad eam juxta viam universae carnis ex Gen. 19, v. 31. unde dicunt: *Tria uxori suae debet maritus* שְׁאֵר כְּסוּת וְעוֹנָה *alimentum, vestem et concubitum.* In jure canonico c. Omnino. dist. 31. *presbyter conjugatus duo priora uxori praestare dicitur, sed a posteriore prohibetur.* Ephes. 5, v. 28: *Viri diligere debent uxores, sicut corpora sua, qui suam uxorem diligit, se ipsum diligit*, v. 29. *nemo enim unquam carnem suam odio habuit, sed ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν, nutrit ac fovet eam.* 1. Tim. 5, v. 8: *Qui domui suae* (uxori et liberis) *non prospicit, fidem negavit et est infideli deterior.* Secundum quorundam locorum statuta maritus est *legitimus tutor* vel curator uxoris, secus autem de jure civili. 3. *Amica et blanda conversatio.* Maritus cogitet, primam mulierem non ex capite, nec ex pedibus, sed ex latere et quidem ex costa cordi vicina formatam esse. Quamvis ergo uxori dominium in virum non competat, tamen non debet tractari ut serva, sed ut collateralis et socia, non ut scabellum pedum, sed ut lateris, imo cordis quaedam portio, ut ex Gen. 2, v. 21. recte colligit Thomas 1. q. 92. art. 3. Gen. 26, v. 8. *Isaacus jocatur cum uxore sua.* In Hebr. est צחק *risit*, a quo verbo Isaacus nomen sortitus est. Pulchre Chrysostomus homil. 20. in epistola ad Ephes. pag. 1163: *ἀρχὴ δευτέρα ἐστὶν ἡ γυνὴ, μήτε αὐτὴ τὴν ἰσοτιμίαν ἀπαιτείτω, ὑπὸ γὰρ τὴν κεφαλήν ἐστι, μήτε ἐκεῖνος ὡς ὑποτεταγμένης καταφρονείτω, σῶμα γάρ ἐστι, κἂν καταφρονῇ τοῦ σώματος ἡ κεφαλὴ, καὶ αὐτὴ προσαπολεῖται.* Aequum igitur est, ut maritus non tyrannicum et severum, sed blandum et familiarem in uxorem exerceat dominatum. Coloss. 3, v. 19: *Viri diligite uxores et nolite πικραίνεσθαι, amarulentos vos praebere erga eas.* Eccles. 4, v. 35: *Noli esse sicut leo in domo tua*, ut familiae gubernationem ipsi non minus quam sibi concreditam et hoc respectu in partem dominii

eam receptam esse cogitet, ut juxta scientiam ipsi tanquam *infirmiori vasi* cohabitet, quae ἐπιείκεια in specie a maritis requiritur, 1. Petr. 3, v. 8. propter deformitatem, sterilitatem, valetudinis adversitatem, etc. ipsam non odio habeat, sed potius eo nomine sese afflictantem consolatione erigat, exemplo Elcanae 1. Samuel. 1, v. 8. Homerus Iliad. 1: *Qui bonus est et prudens, is et diligit et magni facit propriam conjugem.* Neque tamen amica illa conversatio degenerare debet in servile studium obsequendi mulieri etiam in illis, in quibus modum debitum excedit, sicut Clemens Alexandr. libr. 2. paedagog. cap. 10. monet, *in luxu vestium et ciborum non esse indulgendum muliebribus desideriis et cupiditatibus.* Graviter enim peccarunt Adamus Gen. 3, v. 6. Salomon 1. Reg. 11, v. 3. Achabus 1. Reg. 21, v. 25. et alii complures, qui ab uxoribus illecti ac persuasi a norma legis divinae discesserunt etc. Accedat ergo 4. *moderata correctio.* Cum enim marito dominium in uxorem competat, ideo etiam ipsi incumbit aberrantem leniter ac prudenter corrigere eamque non contumeliosis et injuriosis verbis, multo minus verberibus aut scutica, sed blandis verbis et benevolentia emendare. Exemplum illius moderationis proponitur in Jacobo Gen. 30, v. 2. Qua ratione anima regit et corrigit corpus sibi subjectum, ea ratione maritus regat ac corrigat uxorem, quae est caro et corpus ipsius, Ephes. 5, v. 28. Atqui anima non ita regit corpus, ut flagris illud coërceat et affligat, si Baaliticos flagriones naturae hostes excipias, ergo etiam maritus in correctione uxoris ad flagra et verbera non descendat. *Famulum quidem*, inquit Chrysostomus d. l. *poterit quispiam metu alligare, imo vero ne illum quidem, fortasse enim resiliet et abibit, vitae autem sociam, liberorum matrem et quae est causa et occasio omnis*
XV. 450. *laetitiae, non oportet metu et minis ligare, sed dilectione et affectione. Quanam enim voluptate fruetur maritus cum uxore habitans tanquam cum ancilla et non tanquam cum libera.* Ad haec quatuor capita facile referri possunt etiam reliqua mariti erga uxorem officia, quae ab aliis enumerantur. Juxta scribas Hebraeorum septem sunt mariti officia: *1. Ut uxorem aegrotam curet; 2. ut redimat captivam; 3. ut sepeliat mortuam; 4. ut sustentetur ex facultatibus ejus; 5. ut habitet in domo ejus, quamdiu est vidua; 6. ut ejus filiae sustententur ex bonis ejus, donec desponsentur; 7. ut filii ejus sint heredes.*

2. Uxoris ergo maritum. 1. Subjectio.

451. *2. Uxoris propria* officia haec sunt: 1. ὑποταγή, *erga virum subjectio*, ut maritum agnoscat suum caput ac dominum eique non solum amorem et adjumentum, sed etiam honorem, timorem, reverentiam et obsequium praestet. Unde ὕπανδρος a Spiritu sancto vocatur Rom. 7, v. 2. Ad hanc subjectionem permovere eam debet *1. divina jussio.* Neque enim ab *Ahasveri mandato* Esth. 1, v. 20. dependet illa subjectio, sed exstat longe antiquius, augustius et firmius de ea praeceptum Gen. 3, v. 16: *Ipse dominabitur tibi*, unde Paulus Coloss. 3, v. 18: *Mulieres viris subditas esse jubet in Domino sive propter Dominum*, qui scilicet id constituit ac praecepit, quae verba expendens Chrysostomus homil. 20. in epist. ad Ephes. scribit: *Si is, qui his externis civilibus magistratibus resistit, Dei ordinationi resistit, multo magis uxor, quae marito non subjicitur. Sic Deus voluit ab initio.* Cogitent ergo piae mulieres, se obsequium illud *non hominibus, sed Deo* praestare, quia Deus sic ordinavit et instituit ac vicissim se non in viros tantum, sed in ipsum Deum peccare, si debitam illam obedientiam et subjectionem maritis denegent. *2. Prima mulieris formatio.* Hanc rationem urget apostolus 1. Cor. 11, v. 7: *Vir non debet velare caput, quoniam imago et gloria Dei est, mulier autem gloria viri est.* v. 8. *Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro.* v. 9. *Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum.* v. 10. *Ideo debet mulier potestatem*, hoc est velamen in signum subjectionis *habere supra caput suum.* Et 1. Tim. 2, v. 11: *Mulieri non permitto dominari in virum.* v. 12. *Adam enim primus formatus est, deinde Eva.* Apostolus concludit hoc modo. Quia mulier non prima, sed post virum demum condita, quia *mulier ex viro*, non autem *vir ex muliere* formatus, quia mulier *propter virum*, non autem vir *propter mulierem* est creatus, ideo aequum est, ut mulier viro sit subjecta. *3. Primaevae transgressionis occasio.* Haec ratio proponitur 1. Tim. 2, v. 13: *Mulieri non permitto dominari, quia Adam non est seductus*, scilicet primus et immediate, *mulier autem per serpentem* prima et immediate *seducta in praevaricatione fuit.* Argumentum apostoli tale est. Quia dominium mulieris in virum pessimum habuit eventum, ideo non amplius illud ipsi erit concedendum. Poena spontaneae transgressionis ac primaevae seductionis sit humiliatio subjectionis, quae prima olim fuit in seductione, debet esse postrema et inferior in dominatione. *4. Apostolica ordinatio.* 1. Cor. 14, v. 34: *Mulieribus non permittitur in ecclesia loqui, sed subditas esse sicut et lex dicit.* Ephes. 5, v. 22: *Mulieres viris subditae sint sicut Domino.* Col. 3, v. 18: *Subditae sint in Domino.* 1. Tim. 2, v. 11: *Non permitto mulieri dominari.* Tit. 2, v. 5: *Adolescentulae viris suis debent esse subditae.* 1. Petr. 3, v. 1: *Mulieres subditae sint viris.* Ephes. 5, v. 33: *Uxor maritum suum timeat.* *5. Conjugii conditio.* Quamvis ratione juris ac potestatis mutuae in corpus alterius sit inter conjuges quaedam aequalitas, 1. Corinth. 7, v. 4. tamen viro dignitatis ac dominatus praerogativa ex ipsa conjugii natura XV.
convenit. 1. Corinth. 11, v. 3: *Caput mulieris vir est.* Quodsi ergo uxor in virum sibi arroget dominium, turbatur conjugii natura et εὐταξία a Deo instituta. *6. Christi et ecclesiae praefiguratio.* Ephes. 5, v. 23: *Vir caput est mulieris, sicut Christus ecclesiae.* v. 24. *Sed sicut ecclesia subjecta est Christo, ita et mulieres viris suis in omnibus*, honestis scilicet et justis mandatis, quae non pugnant cum lege divina omnium reliquorum mandatorum

norma ac regula. 7. *Sanctarum mulierum imitatio.* Hanc rationem inculcat Petrus 1. epist. 3, v. 5: *Mulieres viris suis sint subjectae, sic enim aliquando et sanctae mulieres sperantes in Deo propriis viris subditae fuerunt*, v. 6. *sicut Sara obedivit Abrahae dominum eum vocans, cujus estis filiae benefacientes et non pertimescentes ullam turbationem.* Exempla hujus subjectionis, obedientiae ac reverentiae proponuntur non solum in *Sara* uxore Abrahae, Genes. 18, v. 12. sed etiam in *Rebecca*, quae Isaacum sponsum videns e camelo descendit et ex ingenuo pudore peplo sese operit, ut subjectionem suam erga maritum testetur, Gen. 24, v. 65. in *Rachele et Lea* uxoribus Jacobi, quae sine ulla tergiversatione relictis paternis laribus maritum sequuntur, Genes. 31, v. 15. etc. 8. *Maritorum infidelium ad Christianam religionem invitatio.* Hanc rationem itidem inculcat Petrus 1. epist. 3, v. 1: *Mulieres subditae sint viris suis, ut et si qui non credunt verbo, per mulierum conversationem sine verbo lucrifiant*, v. 2. *considerantes in timore castam conversationem vestram.* In Graeco est κερδηθήσωνται metaphora ducta a servis, qui in pecunia ab hero sibi concredita negotiantur Matth. 25, v. 14. Luc. 19, v. 13. Cogitent ergo piae feminae, sibi tanquam *coheredibus gratiae* thesauros divinorum charismatum et virtutum esse hoc fine datos, ut ipsae quoque illis negotientur ac lucrentur, id est ut sedulam navent operam, quo pia et sancta vitae conversatione multos et sic etiam maritos suos Christo lucrifaciant. Quod vero apostolus addit, tales maritos *sine verbo* Christo lucrifieri posse, id non est intelligendum *de simplici et absoluta verbi a conversionis mediis exclusione*, sed tantum *de prima illa*, qua quis ad fidem perducitur, *occasione.* Quando enim mariti infideles sanctam mulierum Christianarum conversationem vident, honestius de religione Christiana sentire a blasphemiis in eam projectis abstinere et ad verbi auditum invitari incipiunt, quae est prima ad conversionem janua, cujus rei evidens exemplum in Monica Augustini matre viro ethnico nupta proponitur. Quod autem de maritis gentilibus apostolus asserit, idem ad maritos impios, morosos, flagitiosos etc. accommodari potest, quod uxores subjectionis suae promtitudine et piis obsequiis ad saniorem mentem eos reducere possint.

452. 2. *Σεμνότης, vitae et morum honesta gubernatio.* Uxores enim cumprimis decet pudoris, castitatis, verecundiae, taciturnitatis, adeoque omnis honestatis diligentem curam habere, ne maritos suos garrulitate, procacitate, morositate, studio contradicendi, libidine rixandi, luxu, fastu aliisve ejusmodi vitiis offendant. Tit. 2, v. 4: *Anus prudentiam doceant adolescentulas*, ut sint φίλανδροι, φιλότεκνοι, v. 5. σώφρονες, ἁγναί, ἀγαθαί. 1. Petr. 3, v. 3: *Ornatus mulierum optimus est non extrinsecus in nodis capillorum et circumposito auro vel palliorum amictu*, v. 4. *sed occultus ille cordis homo in incorruptione lenis ac quieti spiritus, qui est coram Deo preciosus*, v. 5. *ita enim olim et sanctae illae mulieres, quae sperabant in Deum, ornabant sese*, ex quo loco apostolico petitum aureolum illud Tertulliani, quo librum suum de cultu feminarum concludit p. 169: *Prodite vos jam medicamentis et* XV. 452.
ornamentis exstructae apostolorum, sumentes de simplicitate candorem, de pudicitia ruborem, depictae oculos verecundia et spiritus taciturnitate, inserentes in aures sermonem Dei, annectentes cervicibus jugum Christi. Caput maritis subjicite et satis ornatae eritis. Manus lanis occupate, pedes domi figite et plus quam in auro placebunt. Vestite vos serico probitatis, byssino sanctitatis, purpura pudicitiae. Taliter pigmentatae Deum habebitis amatorem. Siracid. 26, v. 16: *Gratia mulieris delectabit virum ejus et ossa illius impinguabit scientia illius.* Lutherus nervose reddidit: Ein freundlich Weib erfreuet ihren Mann, und wenn sie vernünftig mit ihm umgeht, erfrischt sie ihm sein Herz. v. 17. *Donum Domini mulier taciturna et prudens et non est commutatio recte institutae animae.* v. 18. *Gratia super gratiam mulier pudorata et fidelis.* cap. 36, v. 25: *Si est in lingua mulieris πραΰτης, non est vir illius secundum filios hominum.* Contra vero *continuans stillicidium mulieris contentiones*, id est sicut stillicidium lapidem, sic rixosa mulier cor viri exedit, Prov. 19, v. 13. cap. 27, v. 15. *Melius est habitare in terra deserta quam cum muliere rixosa et iracunda*, Prov. 21, v. 9. et 19. c. 25, v. 24. Eccles. 25, v. 23. 3. *οἰκουρία, sedula* 3. Sedula oeconomiae administratio.
et industria oeconomiae administratio. Convenit piae et honestae uxori non in plateis divagari, (meretrici enim hoc tribuitur a rege sapiente, *quod sit inquieta, cujus pedes non manent in domo, nunc foris, nunc in plateis, nunc juxta angulos*, Prov. 7, v. 11. et 12. c. 9, v. 13. ac scortum aliquot locis in Targumim appellatur נפקת ברא:, *exiens foras.* Vid. Eliam in Tisbi.) sed curam domus habere, rem familiarem mariti sudore partam conservare, oeconomiam administrare etc. Prov. 31. juxta ordinem literarum alphabeticum virtutes honestae conjugis describuntur, inter quas etiam hoc refertur, *quod quaerat lanam et linum et operetur manibus suis, quod surgat adhuc nocte et det cibum familiae suae et statutum puellis* v. 13. et 15. *quod speculetur vias domus suae et panem pigritiae non edat* v. 27. etc. 1. Timoth. 5, v. 14: *Volo, juniores nubere*, τεκνογονεῖν, οἰκοδεσποτεῖν. Tit. 2, v. 5: *Mulieres adolescentulae sint οἰκουροί.* Clemens Alexandr. libr. 3. paedag.: *ταμιεῖον ἀρετῆς ἀνδρεία γυνή, ἥτις σῖτα ὀκνηρὰ οὐκ ἔφαγεν.* Apelles pingebat *Venerem* stantem in concha testudinis domunculam suam secum portantis, unde *domiporta* a poëtis dicitur, ut innueret, mulierem domi se debere continere et rem familiarem industria sua conservare et augere. Apud veteres illae matronae laudabantur, quae pedem domo raro efferrent, quas Graeci vocabant *οἰκουρούσας* et *οἰκουρικάς*, Latini *casarias.* Dion lib. 56. histor. Rom. *ἄριστον γυνὴ σώφρων οἴκουρος, οἰκονόμος, παιδοτρόφος.*

453. Haec dicta sint de conjugum officiis, quomodo scilicet erga se invicem affecti esse debeant, ad quae summa cura ac studio peragenda utrumque ipsorum exhortari debet *1. Dei praecipientis auctoritas.* Is enim in verbo suo hasce vitae regulas conjugibus praescripsit, qui conjugium primus instituit ac rationem factorum ab unoquovis exiget, obedientibus praemia inobedientibus supplicia irrogaturus. *2. Conjugii dignitas.* Sanctus et venerabilis est conjugii ordo propter divinam institutionem, Psalm. 111, v. 3. quotquot igitur eum dissidiis aliisve flagitiis deturbant, in Deum ipsum conjugii auctorem sunt injurii ac faciunt, ut nomen Dei ejusque sancta ordinatio blasphementur, Esai. 52, v. 5. Ezech. 36, v. 23. Rom. 2, v. 24. *3. Consequens suavitas.* Quodsi enim conjuges juxta hunc canonem incesserint, *pax super illos et misericordia*, Gal. 6, v. 16. experientur conjugium suave et gratum. Es
XV. 453. wird ihnen die Ehe sanft thun, ut Matthesius loqui solet. *4. Multiplex utilitas.* Pars pietatis non postrema est diligens exsecutio eorum, quae cuique officii ratione peragenda incumbunt. *At pietas habet promissionem praesentis et futurae vitae*, 1. Tim. 4, v. 8. Ergo certi esse possunt pii conjuges, quod Deus temporalibus et aeternis praemiis ipsorum concordiam, amorem et fidem conjugalem sit remuneraturus, si ex vera in Christum fide et ex corde per Spiritum sanctum renovato tales virtutes profluant, ac quod de concordia fratrum praedicat psaltes Psalm. 133, v. 3: *Quoniam illic mandavit Dominus benedictionem et vitam usque in seculum*, idem etiam de conjugum concordia optimo jure praedicari potest, Eccl. 25, v. 1. et 2. *5. Poenarum immorigeros manentium gravitas.* Deus ut est misericors et benignus in promissione et obedientiae remuneratione, sic justus ac severus est in comminatione et inobedientiae castigatione. Caveant ergo conjuges, ne legum matrimonialium contemtu et officii sui neglectu Deum ordinis hujus auctorem et conservatorem offendant, conscientiam suam vulnerent, precibus impedimentum objiciant ac poenas temporales et aeternas sibi accersant. Ubi viget amor et concordia, ibi Deus habitat gratiosa sua praesentia; ubi vigent lites ex rixae, ibi est regnum et domicilium Satanae. Quomodo autem erga liberos et servos conjuges sese gerere debeant, ejus doctrinae explicatio ad alium pertinet locum.

CAPUT IX.

DE ADJUNCTIS CONJUGII.

Subjectum conjugii. 454. Expositis conjugii effectis descendendum videbatur ad conjugii *subjectum*, quod sunt personae ad matrimonium habiles et aptae; ubi duo proponuntur canones: 1. Quod nulli ad conjugium habiles in quocunque sint vitae statu, sive ecclesiastico, sive politico, humanis constitutionibus ab eodem sint arcendi; 2. quod conjugium denegandum illis, qui non sunt ad id habiles et apti, ut frigidis, castratis, impuberibus etc. Prioris canonis porismata sunt: 1. Quod ministris ecclesiae non sit matrimonio interdicendum. 2. Quod nec illis conjugium prohiberi debeat, qui continentiae dono divinitus sunt instructi. Suaderi quidem et consuli illis potest, ut dono divinitus sibi concesso ad nominis divini gloriam et ecclesiae salutem utantur, imperari tamen nulla ratione potest, ut ex 1. Cor. 7, v. 25. evidenter colligitur. 3. Quod conjugium quibusdam tantum liberum (qui scilicet ad illud habiles conditi, interim continentiae dono sunt instructi) quibusdam vero insuper necessarium, qui scilicet ad conjugium apti sunt et interiores ustiones sentiunt. Proinde nec coelibatus, nec conjugii universalis ac simplex necessitas omnes omnino homines obligans propugnari potest vel debet. Posterioris canonis porisma est, quod inter eos, qui ad matrimonium inhabiles ab initio statim conjugium fuerit nullum, ac proinde invicem separandi, id est pro non conjunctis declarandi. Sed cum de hisce canonibus eorumque porismatis partim jam ante in superioribus fuerit actum, in tract. scilicet de ministerio c. 7. sect. poster. §. 330. et in hoc tract. c. 5. de conjugii materia §. 235. partim in sequentibus, in quaestione scilicet de *coelibatu* et *de causis divortii*, latius tractandum sit, ideo recta progredimur ad conjugii adjuncta.

455. *Adjuncta conjugii* docendi causa constituimus duplicia. Quaedam sunt conjugii *inchoati*, quaedam vero *consummati*. 1. Conjugii inchoati ac nondum consummati adjuncta sunt *ritus illi* sacri, solennes ac publici, qui more omnium gentium in ejusdem consummatione adhibentur. Quamvis enim consensus matrimonialis ad individuam illam vitae societatem inducendam etiam absque externis illis et solennibus ritibus satis efficax sit, sapiens tamen antiquitas causis permota gravissimis matrimoniali isti consensui et conjugii consummationi certos, eosque sacros, solennes et publicos ritus adhiberi voluit. Solus matrimonialis consensus (inquit Cypraeus de sponsalib. cap. 5. §. n. 31. 8.) matrimonium quidem constituit, sed apud omnes gentes obtinuit et adhuc obtinet, consensum illum non verbis tantum, sed rebus ipsis et factis palam declarandum et exprimendum esse, ut de eo certo constaret, et si opus sit, doceri ac probari posset, eum interpositum fuisse. Causae illorum rituum vel *ecclesiasticae*, vel *politicae*. Ecclesiasticae revocari possunt ad haec capita: *1. Primae conjugalis copulationis forma.* Inter primos homines Adamum et Evam non sine sacris et solennibus ritibus celebratae sunt nuptiae, Deus ipse Adamo suam sponsam adduxit, eam ut filiam suam elocavit et legem matrimonialem sanxit, quin et novis nuptis benedixit, Genes. 1, v. 28. c. 2, v. 22. et 24. sicque *parentis*, *paranymphi et sacerdotis* officio in illis nuptiis perfunctus est, ex quo primarum nuptiarum exemplo procul dubio ecclesiastica novorum conjugum consecratio et benedictio originem traxit. *2. Generalis regula apostolica*

Adj[...] conj[...] XV. 1. I[...]

1. Cor. 14, v. 40: πάντα κατὰ τάξιν καὶ εὐσχημόνως, *omnia in ecclesia decenter et ordine fieri debent.* Conjugium non est tantum res humana et civilis ad generis humani propagationem et politiarum conservationem instituta, sed etiam res divina et spiritualis a Deo ipso immediate et quidem ante lapsum inter sanctos homines in paradiso instituta ad ecclesiae propagationem et promovendam cujusque salutem, ut et ad praefigurandam Christi et ecclesiae conjunctionem, ergo non tantum politicis, sed etiam sacris et ecclesiasticis ritibus copulatio novorum conjugum ac matrimonii consummatio peragi debet. *3. Dignitas conjugii augusta.* Conjugium non est opus tenebrarum, ut gamomastiges haeretici, Marcionitae scilicet, Encratitae atque alii hujus furfuris et sulphuris homines statuerunt, sed sancta Dei ordinatio, ergo non in tenebris nec clanculum, sed in facie ecclesiae et in publico hominum conspectu solennibus ritibus est celebrandum. Huc pertinet decretum concilii Arelatensis c. 6. quod habetur c. Nullum. 30. q. 5: *Sine publicis nuptiis nemo nubere vel uxorem ducere praesumat*, et illud Hormisdae. c. Nullus caus. et quaest. iisd.: *Nullus fidelis cujuscunque conditionis sit, occulte nuptias faciat, sed publice nubat in Domino. 4. Utilitas eximia*, quae ad novos conjuges ex solenni illa rituum sacrorum observatione redundat. Deus piis precibus ecclesiae invocatus benedictionem suam novis conjugibus largitur, corda ipsorum sinceri amoris vinculo conglutinat et conscientias eorum confirmat, quod divinitus sint conjuncti. *Politicae* causae sunt vel *publicae*, vel *privatae*. *Publicae* communis societatis ac totius reipublicae salutem spectant, interest enim reipublicae scire, quae et quales personae matrimonio copulentur, ne civitas otiosis, desidiosis, inutilibus ac flagitiosis hominibus repleatur, utque contentionibus et rixis, quae ex clandestinis matrimonii promissionibus oriri possunt, occasio praecidatur, unde in quibusdam rebuspublicis laudabili more receptum ut ipsae quoque desponsationes magistratui significentur ac tabulis publicis inserantur. *Privatae* honorem et famam novorum conjugum concernunt, quos conjugii consummatio publicis et
55. solennibus ritibus instituta a suspicione liberat, ne scortatorum vel concubinariorum more cohabitare putentur. Adde, quod contractus clanculum facti inducant praesumtionem fraudis et arguant animum dolosum c. Quod latenter de R. J. c. ult. §. si quis v. de clandest. despons. Atqui a conjugio ut bonae fidei contractu omnem doli suspicionem quam longissime amotam esse convenit.

456. *Ritus* in conjugii consummatione adhiberi soliti sic distingui possunt, quod quidam *extra ecclesiae pomoeria* apud gentiles, quidam vero *in ecclesia* fuerint ac sint usitati. Ritus gentilium sunt vel *Romanorum*, vel *aliarum gentium*. Ritus apud Romanos in nuptiis usitatos diligenter ex Romanis scriptoribus collegerunt Carolus Sigonius de antiq. jure Rom. libr. 1. cap. 9. Barnabas Brissonius de ritu nupt. Andreas Tiraquellus de legg. connub. Scaliger l. 3. de re poëtic. cap. 101. Connanus lib. 8. comm. c. 3. Petrus Faber libr. 2. semestr. c. 23. Antonius Guibertus in lib. de sponsa lib. Parthenius in notis ad Catull. in carmine de nupt. Pelei et Thetidos, Molradus de matrim. pag. 31. et Johannes Rosinus in antiq. Rom. lib. 5. cap. 37. Potiores ritus hi erant. Primo nuptiae non nisi *captatis auguriis* fiebant. Cicero lib. 1. de divin. Valerius Max. lib. 2. c. 1. Deinde ipsa nova nupta *canis senum crinibus* ornata, coma *hastae cuspide* discriminata, Plutarchus in qq. Rom. q. 87. *corona* redimita, Tertullianus de coron. milit. *recta tunica et pura toga* induta, Plinius hist. nat. lib. 8. c. 48. *corollam* de verbena floribusque ac herbis a se lectis textam sub amiculo ferens, Festus lib. 3. *cingulo ex lana ovis* facto cincta, Arnobius libr. 3. advers. gent. *flammeo* caput velata, Tertullinus lib. de vel. virgin. *e sinu matris* vi simulata rapta, Appulejus libr. 4. de asin. aur. in domum viri tanquam in futurum domicilium ducebatur. (Hanc deductionem *in domum* antecedebat deductio *in hortos* mariti die tertio, antequam nuptiae fierent l. Seja 66. ff. de donat. inter vir. et uxor. sequebatur deductio *in cubiculum* a paranymphis facta l. cui fuerit 15. ff. de conditionibus et demonstrationibus.) Ducebatur autem vesperi a *praetextatis pueris patrimis et matrimis* (id est patrem et matrem adhuc habentibus) tribus, quorum unus facem praeferebat *ex spina alba*, reliqui duo nubentem tenebant, Plutarchus in qq. Rom. q. 2. Deductam *colus comta cum fuso et stamine* comitabatur, Plinius libr. 8. cap. 48. Praeter haec utensilia mulieris et quae in ejus usu ac ministerio erant per puerum impuberem *camillum* dictum in vase operto, quod *cumerum* vocabatur, gestari consueverant, Varro lib. 9. de ling. lat. Hoc comitatu ad mariti aedes accedebant, quarum fores *floribus et frondibus* ornari consueverant. Prae foribus interrogatae nubentes, quaenam essent, *Cajas* se esse respondebant. *Ubi tu Cajus, ego Caja*, Plutarchus in qq. Rom. q. 30. (ferunt enim, Cajam Caeciliam Tarquinii Prisci regis uxorem optimam lanificam fuisse et ideo institutum esse, ut nova nupta ante januam mariti interrogata, quaenam esset, se Cajam esse responderet). Postes januae *lana tangi* a nubentibus *adipeque ungi et oblini* consueverant, unde uxores quasi unxores dictae. Peracta unctione nova nupta *limen januae transilibat* cavendo, ne illud contingeret. Ingredienti dabantur *claves*, statuebatur in *pelle lanata*, *aquam et ignem accipiebat*, d. l. Seja. ff. de donat. inter vir. et uxor. *Sumebat tritum niveo cum lacte paver et exceptis mella liquata favis*, Ovidius in XV. 456.
fastis lib. 4. *thura et aromata cremabantur*. Postmodum a novo marito sponsae et ejus comitibus dabatur *coena*, quae vocabatur *nuptialis* sive *genialis*, in quam paulo majores sumtus quam in alia convivia facere legibus permissum erat, acclamabatur *Feliciter*, Suetonius in Domitiano c. 13. invocabatur *Thalassio*, spargebantur *nuces*, occineban-

tur *Fescennini*, ac nova nupta primum in *lectum genialem* a generandis liberis sic dictum et rosis contectum, postea etiam a feminis pronubis in *mariti lectum* collocabatur, vesperi accinebatur *epithalamium κατακοιμητικόν*, mane vero *διεγερτικόν*. Postridie nuptiarum apud novum maritum rursum coenabatur et quasi redintegraretur potatio, eum diem *repotia* appellabant. Novae nuptae munera a parentibus, cognatis et propinquis mittebantur, solenni itidem ritu. Praecedebat enim puer *candida toga facem gestans ardentem*, quem sequebatur longa series apportantium aurum, pelves, smegmata, lecticas, pectines, lectos, alabastros, sandalia, scrinia, unguentaria, interdum et dotem ipsam, Erasmus in chil. 4. cent 2. proverb. 81. Nova conjunx libertatem auspicata uxoriam in domo mariti rem divinam faciebat, Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 15. De his atque aliis Romanorum ritibus qui plura scire desiderat, auctores modo citatos, cumprimis Plutarchum et S. Pompejum Festum adeat ac sitim Romanae antiquitatis cognoscendae etiam avidissimam abunde explere poterit. Raevardus jurisconsultus libr. 4. variorum cap. 16. uxorem justam tribus modis in manum viri convenire consuevisse asserit, *usu*, *farre aut coëmtione*. Usu matrimonium fieri dicebatur, cum tutoribus auctoribus mulier in matrimonium conveniebat et cum viro ita consuescebat, ut cum justo marito, adeo ut si usus ille intra annum non interrumperetur, pro *usu capta* jam haberetur, quam legitimi matrimonii rationem antiquissimam fuisse et a raptu Sabinarum initium sumsisse ibidem ostendit. Farre sive *confarreatione* matrimonium conficiebatur, si eodem farre conjuges vescerentur, quo etiam victimas respergebant. *Farre* (inquit Ulpianus) *convenitur in manum certis verbis et testibus decem praesentibus et solenni sacrificio* (per pontifices) *peracto, in quo panis quoque farreus adhibetur*. Coëmtio certis solennitatibus peragebatur et sese in coëmendo invicem interrogabant. Vir ita, *an sibi materfamilias esset vellet?* illa respondebat, *velle*. Item mulier interrogabat, *an vir sibi paterfamilias esse vellet?* ille respondebat, *velle*, itaque mulier in viri conveniebat manum.

Rituum illorum significationes.

457. Praetermissis variis horum rituum *significationibus*, quas vel veteres annotarunt, vel recentiores scriptores excogitarunt, eas duntaxat recensebimus, quae *moralem* ac *matrimonialem* quandam admonitionem exhibent. *Auspicia et sacrificia* nuptiis interponebantur, ut significaretur, conjugium esse rem sacram ac proinde non nisi invocato Dei auxilio ineundum, unde tot numina nuptiis praeficiebant, *Jovem adultum*, *Deum jugatinum*, *Domiducum*, *Domitium*, *Junonem pronubam*, *Unxiam ac Cinxiam*, *Manturnam*, *Venerem*, *Suadelam ac Dianam sive Lucinam*. In ipsum geniale cubiculum inferebantur simulacra deorum, *Deae Virginensis*, *Premiae*, *Pertundae*, *Dei subjugi* etc. ut memorat et irridet Augustinus libr. 6. de civit. Dei c. 9. et lib. 7. c. 24. Vide Ludov. Vivem in comm. lib. 4. Augustin. cap. 21. In falsorum deorum multitudine introducenda foedissime aberrabant, interim in anticipata illa notione, quod in conjugio contrahendo Dei opem implorare oporteat, a veritatis tramite minime omnium discedebant. Ornabantur novae nuptae *canis senum crinibus*, qui erat virginum Vestalium ornatus, quarum castitatem viris suis nubentes XV. hoc pacto spondebant docente Festo. *Hasta*, quae in corpore gladiatoris occisi stetisset, caput nubentis comebatur, ut quemadmodum illa fuerat conjuncta cum corpore gladiatoris, sic illa in posterum cum viro se futuram significaret, vel quod imperio mariti se subjectam fore innueret, quia hasta summa arborum et imperii est, quas rationes tradit Festus. Plutarchus in qq. Rom. q. 87. tradit alias, quod moneantur nuptae, quia bellicosis junguntur maritis, debere eas ornatu uti simplici et a luxu ac mollitie alieno, aut per ambages innuatur *solo ferro conjugium discissum iri*. Cingulum, quo sponsa cingebatur, ex *lana ovis* factum erat, ut sicut illa in glomis sublata, conjuncta inter se est, sic vir suus secum vinctus cinctusque esset. *Velo* caput sponsae obnuptum erat in signum pudoris ac subjectionis erga maritum. Velum illud dicebatur *flammeum* a flaminica, id est flaminis uxore, ut de indissolubilitate conjugalis vinculi novae nuptae admonerentur, quia flamini non erat permissum cum uxore divortium. *Colus cum fuso et stamine* nubentem sequebatur, ut lanificii officium et domesticas operas sibi in posterum tractandas esse admoneretur. Verbis illis solennibus: *Ubi tu Cajus*, *ego Caja*, significabatur, uxorem cum viro eodem uti jure, omnia habere communia pariterque in familia imperare, quo dicit novella uxor, ut tu dominus domus et paterfamilias, ita ego domina domus ac materfamilias. Ingredienti novi mariti aedes dabantur *claves*, ut rerum omnium domesticarum, quae clavibus concludi solent, curam ac custodiam, totam denique domum ac rei familiaris administrationem ac dispensationem ipsi committi significaretur, arg. l. Clavibus 74. ff. de contrahenda emtione. *Aquae et ignis contactum* Plutarchus in qq. Rom. q. 1. sic explicat: *Cur nubentem attingere aquam et ignem jubent? Utrum quod horum inter se elementa et principia, haec femina, ille mas sit, atque ille motus exordium infundat, haec subjecti et materiae vim? an quia aqua purgat et ignis expiat? debet autem munda et sancta, quae nupta est, permanere. An quoniam sicut ignis sine humo exsuccus et aridus est, sterilis autem et exilis sine igne aqua, perinde mas imbecillis et femina seorsim, sed amborum congressus praestat vitae contubernium, quod non deserendum, sed in consortium veniendum omnis fortunae, etiamsi nihil boni inter se, nisi ignem et aquam collaturi sint?* Lactantius lib. 2. instit. cap. 36: *A veteribus institutum est, ut sacramento aquae et ignis nuptiarum foedera sanciebantur, quod foetus animantium calore et humore reparentur et ad vitam animentur.* Sine igne nullae fieri possunt generationes, aqua requiritur, ut ignis habeat pabulum, significatum igitur fuit, sine maris

et feminae conjunctione nullam de augendis familiis spem superesse. Quidam ex Varrone lib. 4. de ling. Lat. *aquae et ignis in limine contactum* eo referunt, quod foedere nuptiarum tanquam inexplicabili vinculo et mutuo nexu sese copulatos fore hac ceremonia professi fuerint. Haec enim elementa sunt prima naturae, quibus vita victusque communis constat, et quibus qui extorres ab hominum coetu futuri sunt, legibus interdici consuevit. Eodem farre sive pane et aqua vescebantur, quo testatum faciebant, se in mutuam consuetudinem, cohabitationem et victum, etiamsi pane et aqua vivendum esset, consentire. Nuces spargebat sponsus, ut se puerilibus ludis renuntiare et juvenilia cuncta ludicra relinquere eo indicio testaretur.

itus 458. Apud *Graecos*, qui matrimonio jungebantur, manus dextras conjungebant sicque fidem illibatam
458. sibi invicem promittebant, ut colligitur ex Xeno-
ss. phonte libr. 4. rer. Graecar. in princip. Matres nubentium *faces* in nuptiis filiarum tenebant, quod dicebatur δᾳδουχεῖν, Euripides in Phoeniss. Sponsa locabatur media *in nuptiali curru* cum sponso et necessario affini juxta comitante ad aedes mariti deducebatur, axem hujus currus pro foribus incendebant, ut significarent, illam ibi perpetuo mansuram neque ulla tempestate inde recessuram, Pollux libr. 3. onomast. cap. 3. Puer *spineis frondibus* et *glande querna* obsitus canistrum panibus onustum deferebat ac sponsae praecedens passim clamitabat: *Effugi malum, inveni bonum,* ἔφυγον κακόν, εὗρον ἄμεινον, quasi post frugales mores re et honoribus auctior sit, Demosthenes in orat. pro Ctesiphonte, Erasmus chil. 3. cent. 1. cap. 2. *Currum Veneris* trahebant turtures et columbae, ut significaretur, amandum esse conjugium propter foecunditatem, et conjuges de mutuo amore, qui in turturibus et columbis est insignis, admonerentur. Mortuo enim turture uno alter non bibit ex pura aqua nec sedet super frondibus virentibus. Nova nupta cum novo marito edebat *carduos et tribulos*, ut de mutua societate in aerumnis tolerandis monerentur. Apud *Boeotios et Locrenses* matrimonium non habebatur ratum, nisi sponsus et sponsa more solenni antea libassent, Plutarchus in Aristide. Apud *Athenienses* nulla dabatur nuptui, nisi prius Dianae sacra obiisset, Libanius in orat. de Dianae laudibus. Apud *Macedones* panem gladio divisum sponsum et sponsam gustare solenne fuit, Q. Curtius libr. 8. de matrimonio Alexandri et Roxanes disserens, ubi addit, *eos qui hunc morem condiderunt, parco ac parabili* victu ostendere voluisse jungentibus opes, quantulo contenti esse deberent. Apud *Galatas* ex eodem poculo vir et uxor bibebant, Plutarchus in lib. de claris mulier. ut individua vitae et victus societas ipsis commendaretur. Apud alios populos usitatum fuit, ut nova nupta ac sponsus unum pariter subirent jugum, quo alludit Dido apud Virgilium lib. 4. Aeneid.:

Ne cui me vinclo vellem sociare jugali,

in quem locum sic commentatur Servius: *Propter jugum, quod imponebatur matrimonio conjungendis, inde etiam Juno jugalis dicta, quasi aequissimo jure et concordibus animis invicem necterentur, societasque et communio vitae inter ipsos inita foret.* *Persae* et *Assyrii* accepta invicemque data dextra matrimonii foedus pangebant, cum apud eos nihil fide sit antiquius, Arrianus de gestis Alexandr. lib. 3. Apud *Persas* convivia nuptialia praesertim regum et magnatum solenniter ac opipare instructa fuisse colligitur ex Esth. 2, v. 18: *Ahasverus jussit convivium praeparari valde magnificum cunctis principibus et servis suis pro conjunctione et nuptiis Esther.* Apud *Etruscos* in conjunctione nuptiali viri sublimes porcam immolabant, quasi diis testibus illud bene cessurum et futurum inviolabile, Varro lib. 2. rei rustic. cap. 4. Apud *Germanos veteres* sponsus complacitae mulieri, quam ducere animo destinaverat, dotem dabat, qua exhibita frenatum equum et boves, scutum, gladium et arma tanquam pignus uxori mittebat, Cornel. Tacitus libr. de moribus Germanorum. In *Boeotia* sponsam obtectam asparago coronabant, Plutarchus in praecept. connub. cap. 2. ubi etiam rationem hujus ritus exponit: *Ut asparagus* (inquit) *suavem ex asperrima spina fructum fundit, sic nova nupta primam asperitatem difficultatemque suam non defugienti nec indignanti marito urbanam jucundamque vitae societatem praestabit.* Apud *Rhodios* nova nupta per praeconem in mariti domum advocabatur et eo proclamante in thalamum admittebatur, Plutarchus in problem. cap. 140. Plures aliarum gentium ritus collegerunt Alexander ab Alexandr. lib. 1. genial. dier. XV. 459.
cap. 24. et libr. 2. cap. 5. Tiraquellus in l. connub. 7. Coelius Rhodiginus libr. 15. antiq. lection. cap. 15.

459. In *ecclesia Israëlitica* V. T. qui fuerint nuptiarum ritus ex Scripturis quodammodo colligi potest. *1. Consecrationem sacerdotalem* exemplo primi conjugii in paradiso celebrati in nuptiis adhibitam fuisse admodum verisimile est et colligitur ex Psalm. 128, v. 1. ubi in genere primum dicitur: *Beatus vir, qui timet Dominum, qui ambulat in viis ejus,* postea per apostrophen ad novum maritum directam dicitur: *Labores manuum tuarum manducabis, uxor tua sicut vitis fructifera in lateribus domus tuae* etc. quem psalmum in novorum conjugum solenni copulatione et consecratione a sacerdote recitatum fuisse probabiliter statuitur, refertur enim inter *psalmos graduum*, qui ex eo sic dicti a quibusdam judicantur, quod sacerdotes in loco eminentiori stantes eos decantarint et pro conditione praesentis status et auditorum quosdam ex illis elegerint. Vocis gratia calumniis ac perfidia oppresso proposuerunt Psalm. 120. in insigni periculo constituto Psalm. 121. nuptias celebraturo Psalm. 128. etc. *2. Manuum porrectione mutua* consensum matrimonialem sponsi et sponsae fuisse declaratum, colligitur ex nuptiis Tobiae et Sarae, Tob. 7, v. 15: *Raguel parens sponsae accipiens manum filiae suae Sarae*

3. Ritus in ecclesia Israëlitica.

tradidit eam Tobiae uxorem et dixit, ecce secundum legem Moysis curam habe illius et duc ad patrem tuum. 3. *Nuptialis convivii celebrationem* antiquissimam esse colligitur ex Genes. 24, v. 54. ubi Eleazar Isaaci paranymphus ac proxeneta cum suis comitibus in aedibus novae sponsae cum parentibus et cognatis ejus *comedisse ac bibisse*, id est hilare convivium celebrasse, legitur. Gen. 29, v. 22. Laban in nuptiis Jacobi generi *congregat omnes viros illius loci et instruit eis convivium.* Ex Jud. 14, v. 17. colligitur, convivium nuptiale durasse per *integrum septiduum* (quot dies etiam luctui solebant tribui Genes. 50, v. 11.) ac proposita in eo fuisse arguta aenigmata, **Gen. 29, v. 27. dicit Laban ad generum Jacobum: *Exple cum hac* (Lea) *hebdomadem*, id est septiduum nuptiarum,** sponso insuper socios laetitiae et velut apparitores fuisse additos, quosdam scilicet בחורים electos ex adolescentibus, Tob. 8, v. 20: *Raguel Tobiae parat nuptias per dies quatuordecim*, ad quas Gabelus cognatus invitatur. In vulgata versione v. 22. dicitur, quod *duas pingues vaccas et quatuor arietes occidi jusserit et parari epulas omnibus vicinis suis cunctisque amicis.* cap. 9, v. 12. additur, quod *cum timore Domini nuptiale convivium celebraverint.* Joh. 2, v. 1. Christus cum matre virgine et discipulis interest nuptiis in *Cana Galilaeae* institutis ac vinum convivis jam saturatis donat, ut sit hilaritatis materia. Fuisse etiam morem convivia solennia in nuptiis apparandi populo Israëlitico usitatum, colligitur ex parabolis Salvatoris Matth. 22, v. 2: *Simile est regnum coelorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo*, v. 3. *et misit servos suos vocare invitatos ad nuptias;* v. 4. instruit eos hoc mandato: *Dicite invitatis, ecce prandium meum paratum, tauri mei et altilia occisa sunt et omnia parata.* Luc. 14, v. 8: *Cum invitatus fueris ad nuptias, vade et recumbe in novissimo loco.* In Apocalypsi itidem alluditur ad gaudia et convivia nuptialia cap. 19, v. 7: *Gaudeamus et exsultemus et demus gloriam Deo, quia venerunt nuptiae Agni.* v. 9. *Beati qui ad coenam nuptiarum Agni vocati sunt.* In nuptialibus illis
XV. 460. conviviis hospites invitatos nitidioribus et honorationibus vestibus fuisse usos, colligitur ex parabola Christi Matth. 22, v. 11. ubi taxatur, qui destitutus erat *veste nuptiali.* 4. *Sponsae exornationem* in populo Dei usitatam fuisse colligitur tum ex historica commemoratione Gen. 24, v. 53. ubi Eleazarus Isaaci proxeneta donat Rebeccae *vestes*, quibus sponso suo se ornet. Jerem. 2, v. 32: *Num obliviscetur sponsa fasciae pectoralis suae?* in Hebr. ornatus sui; tum ex parabolica spiritualis conjugii descriptione, Psalm 45, v. 10: *Adstat sponsa a dextris tuis in auro Ophir.* v. 15. *De capsulis aureis est vestitus ejus, in acupictis adducitur ad regem.* Cant. 4, v. 1: *Quam pulchra es amica mea!* v. 9. *Rapuisti cor meum in uno oculorum tuorum et in uno torque colli tui.* Esai. 61, v. 10: *Operuit me indumento justitiae quasi sponsam ornatam in monilibus suis.* Ezech. 16, v. 10: *Vestivi te discoloribus et calceavi te hyacintho et cinxi bysso et operui te serico*, v. 11. *et ornavi te ornamento et dedi armillas in manibus tuis et torquem circa collem tuum*, v. 12. *et dedi tibi monile in facie tua circulos auribus tuis et coronam decoris in capite tuo*, v. 13. *et ornata es auro et argento et vestita es bysso et serico et acupictis vestibus.* Ephes. 5, v. 27: *Ut exhiberet sibi ecclesiam ἔνδοξον, non habentem maculam* etc. Apoc. 19, v. 7: *Venerunt nuptiae Agni et uxor ejus praeparavit se*, v. 8. *et datum est illi, ut cooperiat se byssino splendenti et candido.* cap. 21, v. 2: *Vidi sanctam civitatem, Hierusalem novam, a Deo paratam, sicut sponsa ornatam viro suo.* Nec solum sponsam, sed etiam *sponsum ipsum* in die nuptiarum coronam gestasse, colligitur ex Esai. 61, v. 10: *Tanquam sponsum induere fecit* פְּאֵר *coronam*, ut apparet ex v. 3. Cant. 3, v. 11: *Egredimini et videte filiae Sion regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius et in die laetitiae cordis ejus.* 5. *Sponsi obviationem* sive in occursum sponsae adventantis processionem probat historia 1. Maccab. 9, v. 39: *Sponsus exivit et amici ejus et fratres ejus in occursum sponsae et comitum ejus cum tympanis et musicis et armis multis* (quamvis ibi de filiis Ambri, non de Israëlitis sit sermo). Gen. 24, v. 63. ex singulari Dei instinctu Isaacus egreditur *in agrum ad meditandum*, cum sponsa Rebecca ipsi adducitur. Ex parabola Christi Matth. 25, v. 1. colligi potest, moris fuisse, ut sponsus vespertino tempore comitatus adolescentibus (qui dicebantur *amici sponsi*) accederet sponsae suae domum ad nuptias eam evocaturus, ac tum e domo sponsae virgines quaedam assidentes sponsae (quae vocabantur *amicae sponsae*), sponsa ipsa domi residente et sponsi adventum praestolante, prodirent sponsae obviam deducturae illum cum lampadibus in domum sponsae et nuptialibus gaudiis cum eo perfruiturae. 6. *Faustam apprecationem* in nuptiis fuisse solitam colligitur ex Gen. 24, v. 60. precantur parentes, fratres et cognati prospera Rebeccae dicentes: *Soror nostra es, crescas in mille millia et semen tuum possideat portas inimicorum tuorum.* Ruth. 4, v. 11. seniores urbis Bethleëmiticae conjugio Boozi et Ruthae fausta precantur: *Faciat Dominus hanc mulierem, quae ingreditur domum tuam, sicut Rachel et Leam, quae aedificaverunt domum Israël.* Tob. 7, v. 15. Raguel parens sponsae filiam suam Saram Tobiae adducens inquit: *Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob vobiscum sit et ipse conjungat vos impleatque benedictionem suam in vobis.* c. 9, v. 9. Gabelus Tobiae hisce benedicit verbis: *Benedicat te Deus Israël*, v. 10. *et dicatur benedictio super uxorem tuam et super parentes vestros*, v. 11. *et videatis filios vestros et filios filiorum vestrorum usque in tertiam et quartam generationem, et sit semen vestrum benedictum a Deo Israël, qui regnat in secula seculorum*, v. 12. *et omnes convivae* XV.
nuptiales dixerunt amen. 7. *Pactorum nuptialium consignationem* ostendit Tobiae historia. Tob. 7, v. 15: *Accepta charta fecerunt conscriptionem conjugii*, in Graeco est λαβὼν βιβλίον ἔγραψε συγγρα-

φὴν καὶ ἐσφραγίσατο. In nuptialibus illis tabulis *dotem* fuisse expressam, colligitur ex Gen. 34, v. 12: *Augete dotem et munera postulate.* Exod. 22, v. 16: *Si seduxerit quis virginem necdum desponsatam dormieritque cum ea, dotabit eam et habebit eum uxorem.* Quin et apud Israëlitas non minus quam apud Romanos *coëmtione* nuptias fuisse confectas, ita ut maritus data pecunia tum uxori tum parentibus ejus ab eis illam sibi uxorem et vicissim uxor dato pretio maritum sibi coëmerit, non obscure colligitur ex 2. Sam. 3, v. 14. Hoseae 3, v. 2. quo etiam quidam referunt dictum Ziporae uxoris Moysis Exod. 4, v. 25: *Sponsus sanguinum tu mihi es*, id est nisi ego sanguinem filii mei in eo circumcidendo effudissem, de vita tua actum fuisset. Te igitur mihi denuo sponsum acquisivi et coëmi non dote pecuniaria, sed profusione sanguinis filii mei. 8. Denique *deductionem in domum* et cubiculum sponsi solennitate quadam peragi solitam ex sacra historia itidem colligi potest. Genes. 24, v. 67: *Introduxit Isaac sponsam Rebeccam in tabernaculum Sarae matris suae et fuit ei in uxorem.* Deductionem in cubiculum noctu fuisse factam, apparet ex Gen. 29, v. 23. ubi Laban beneficio noctis usus Leam pro Rachele in cubiculum sponsi introducit. Tob. 8, v. 1: *Postquam coenaverant, introduxerunt Tobiam ad sponsam.* Referunt Paulus Fagius in annotat. ad paraph. Chald. Deuter. 22. et Schindlerus in Lexico in voce בתל ex M. Nachmanno, quod *ante thalamum nuptialem, quem vocant* חוּפָּה, *adstiterint duo sodales, quos appellant* שׁוּשְׁבִינִין, *socios et amicos, qui praeeuntes diligenter explorarint cubiculum, in quod sponsus et sponsa introducendi erant, ne quid quod ad judicium virginitatis pertineret, insidiarum alter alteri imponeret, totamque noctem adstantes summo cum gaudio animique hilaritate ceu custodes regis et reginae egerint. Illorum erat, egredientibus sponso et sponsa protinus irrumpere, omnia denuo explorare et agnita priora lintea, in quibus concubuerant, matri tradiderunt, quae illa asservabat.* Colligunt illud ex Deut. 22, v. 15. et *Johannem Baptistam ad morem illum nuptialem allusisse* existimant, quando inquit Johan. 3, v. 29: *Qui habet sponsam, sponsus est, amicus autem sponsi, qui stat et audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi.*

Ritus Iaeo- n mo- rno- n.

460. *Judaei hodierni* varios ac diversos in diversis provinciis observant ritus, quorum aliquos hic enumerabimus. Quamvis enim non amplius sint Dei *populus* Hoseae 2, v. 2. tamen descendunt ex illis majoribus, cum quibus Deus foedus olim iniit, ac verisimile est, quosdam illorum rituum, quos adhuc observant, ex Israëliticae ecclesiae in Veteri Testamento consuetudine originem trahere. Talmud in Keduschin f. 2. dicit, tribus modis uxorem a viro duci, 1. *subarrhatione*, quando in fidem matrimonii aliquid ex mobilibus ipsi donat; 2. *scriptione*, quando literas ipsi tradit, in quibus hoc habetur: *Eris mea uxor;* 3. *cohabitatione*, quando cum ea consuescens dicit: *Despondeo te mihi juxta ordinationem Moysis et Israëlis.* Nuptiales ritus potiores hi sunt: *1. Lotio.* Sponsa proximo ante nuptias die a mulierculis ad balneum aquae frigidae festiva solennitate cum cantico et tripudio deducitur seque totam aquae immergere cogitur. *2. Mutua donatio.* Sponsus mittit sponsae balteum nuptialem aureis umbilicis ac fibulis ornatum, is vero, quem sponsa mittit sponso, argenteis intertextus est. Offe- XV. 462.
runt etiam sibi invicem annulos pronubos. *3. Instrumenti nuptialis conscriptio.* Elias in Thisbi refert, Judaeos duplicia instrumenta conscribere, alterum vocatur שְׁטַר אֲרוּסִין, *instrumentum sponsaliorum*, quod in sponsalibus constituitur; alterum vero שְׁטַר נְשׂוּאִין, *instrumentum traditionis sive acceptionis*, quod in ipsis nuptiis confici solet, in quo continetur, quod uxor marito sit tradita et ab eo accepta, quodque maritus sese obligaverit ad tria illa, quae juxta legem Mosaicam uxori a marito deberi, superius diximus. Hujus nuptialis instrumenti scripturam adeo necessariam statuunt, ut si mulier nupta sit illa non interveniente, concubinae vel pellicis, non autem uxoris loco sit habenda. *4. Sponsae exornatio.* Ea summo studio perficitur a mulierculis, quae tortis crinibus ac plegmasi sponsam expoliunt, faciem pudoris et verecundiae ergo obvelant et nihil quidquam praetermittunt, quod ad sponsae ornatum promovendum eandemque laetificandam facere possit. *5. Solennis ad copulationis et benedictionis locum deductio.* Sponsus a viris ac juvenibus, sponsa a matronis et puellis cum instrumentis musicis deducitur ad locum benedictionis, ubi quatuor pueri velum quatuor perticis annexum in sublimi erectum tenent חוּפָּה ab illis dictum, sub quo solennis copulatio et benedictio peragitur. Sponsa tribus vicibus novum maritum circuit, ad quod pessime accomodant dictum propheticum Jer. 31, v. 22: *Mulier circumdabit virum.* *6. Fausta acclamatio.* Quando sponsus adventat, acclamant omnes בָּרוּךְ הַבָּא, *benedictus qui venit*, ex Psalm. 118, v. 26. Peracta etiam consecratione et copulatione triticum in novos conjuges spargunt repetentes primaevam benedictionem Gen. 1, v. 28: פְּרוּ וּרְבוּ, *crescite et multiplicate vos.* *7. Ipsa consecratio.* Sponsa ad dextrum latus sponsi collocatur, quo accommodant illud psalmographi Psalm. 45, v. 10: *Uxor adstitit a dextris* ac faciem ad meridiem convertere jubetur, superstitiose enim statuunt, ad πολυτεκνίαν illud facere. Rabbi copulationis ritum peracturus extremitatem cilicii, quod sponsus collo circumdatum gestat, *talles* ab ipsis vocatum, sponsae capiti imponit, quem ritum deducunt ex Ruth. 3, v. 19. Ezech. 16, v. 8. postea accipit vitrum vino plenum, recitat בִּרְכַּת אֲרוּסִין, *benedictionem desponsatorum*, in qua Deo gratias agit, quod hae personae sint sibi invicem desponsatae, et sponsae ac sponso ex eo vinum degustandum praebet. Mox annulum aureum a sponso acceptum testibus ad se adscitis ostendit et explorato eorum de auri sinceritate judicio sponsae digito auriculari proximo eum inserit ac publice *tabulas nuptiales* praelegit. Exinde denuo vitrum vino plenum sibi afferri jubet ac recitat בִּרְכַּת־נְשׂוּאִין, *benedictionem conjugatorum*,

in qua Deo gratias agit, quod hae personae matrimonio sint copulatae ac utrique novorum conjugum ex eo vino propinat, sponsus autem prius vitrum desponsationis in terram projicit inque memoriam destructi templi Hierosolymitani confringit. Eadem de causa in quibusdam locis *cinerem* capiti sponsi inspergunt, ac sponsus *nigro panno* instar lugentium caput involutum habet. *8. Convivii nuptialis celebratio*, quod ipsi vocant ארס. In eo sponsus clara voce prolixam orationem prius decantat, postea gallina cocta cum ovo affertur, quam certatim omnes dilacerant, tandem sequitur ipsum solenne convivium, quod plerumque *per dies octo* protrahitur. Sub finem solennitatis convivalis peculiares choreas instituunt, quas vocant מִצְוָה, in honorem praecepti divini de nuptiis etc. Vide Buxtorffium in synag. Judaic. cap. 38. Christ. Gersonem libr. 1. de Jud. Talm. c. 20. Anton. Margarit. in lib. de Jud. ritibus etc.

XV. 463. . Ritus n eccle- sia primi- tiva.

461. Ex historia ecclesiae Christianae primitivae in N. T. colliguntur hi ritus: *1. Coram ecclesiae ministro praesentatio.* Concilium Carthaginense 4. can. 13. et habetur c. Sponsus 30. q. 5: *Sponsus et sponsa cum benedicendi sunt a sacerdote, a parentibus vel paranymphis offerantur in ecclesia sacerdoti.* Finis hujus praesentationis fuit non solum denuntiatio novi matrimonii ecclesiae facta, sed etiam exploratio de fidei articulis, an uterque conjugum fidem Christianam amplectatur, quales in ea fecerit progressus etc. *2. Trina denuntiatio.* Concilium Lateranense 2. Can. 51. et habetur c. Cum inhibitio x. de clandest. despons.: *Specialem quorundam locorum consuetudinem ad alia generaliter prorogando statuimus, ut cum matrimonia fuerint contrahenda, in ecclesiis per presbyteros publice proponatur competenti termino praefinito ut intra illum, qui voluerit et valuerit legitimum impedimentum opponat et ipsi presbyteri nihilominus investigent, utrum aliquod impedimentum obsistat. Cum autem apparuerit probabilis conjectura contra copulam contrahendam, contractus interdicatur expresse, donec quid fieri debet super eo, manifestis constiterit documentis.* Finis hujus denuntiationis fuit duplex, primo ut dispiceretur, an impedimentum aliquod matrimonii ex propinquitate, ex ligamine aliorum sponsaliorum etc. personis hisce intercederet, perinde ut referente Socrate libr. 5. histor. eccles. cap. 5. olim usitatum, *nomina vocandorum ad ministerium ecclesiasticum per trinundinum*, hoc est per tres solennes conventus ecclesiasticos, publice promulgari ac populum moneri, ut si quid quispiam contra ordinandum haberet proferendum, illud in medium afferret, deinde ut ecclesiae precibus novi conjuges commendarentur. *3. Sponsi et sponsae decoratio.* Eam apud Christianos usitatam fuisse colligitur ex Ambrosii lib. de instit. virg. cap. 17. pro virgine deprecatione et ad nuptiales ritus allusione: *Haec* (inquit) *famula tua Christe tuis assistit altaribus non rutilanti caesarie flavum deferens crinem flammeo nuptiali dicatum* etc. Item ex ejusdem sermon. 9. ubi Agnetem de Christo sponso suo sic loquentem introducit: *Annulo fidei suae subarrhavit me, ornavit me inaestimabili dextrocherio, dextram meam et collum meum cinxit lapidibus pretiosis. Tradidit auribus meis inaestimabiles margaritas et circumdedit me vernantibus atque corruscantibus gemmis. Induit me cyclade auro texta et monilibus ornavit me.* Nicephorus libr. 18. histor. eccles. c. 8. Mauritii imperatoris et Constantinae nuptias describens inter cetera sic loquitur: *Apparatui nuptiarum affuere vera in Deum pietas et Imperatoria Majestas satellitio Mauritium ejusdemque conjugem decentissime stipantes et dona eis quam honorificentissime offerentes, illa namque canicie veneranda decentibusque rugis patris atque matris nuptias sanctificantium fratrumque venustorum conjugalem apparatum exornantium vicem praestitit. Haec autem ex auro contextam vestem purpura et Indicis margaritis distinctam nec non coronas auro multo et lapillis pellucidis resplendentes praebuit.* Sabellicus libr. 1. enneadis 9. memorat, *moris fuisse apud Venetos, ut virgines, quae nuper essent matrimonio locatae, exquisitissimo cultu ornatuque preciosissimo Apostoli aedem stato die inviserent, ut spectaculo essent universo civium coetui. 4. Lampadum ac facularum accensio.* Hesychius libr. 4. in Levitic. lampadum in nuptiis usitatarum meminit, Nicephorus d. l.: *In nuptiis Mauritii imperatoris omnes, qui dignitates magistratusque gerebant, splendide coronati faces nuptiales accendebant conventumque sponsalitium hymnis ac carminibus celebrabant.* *5. Coronae impositio.* Sponsus et sponsa in XV.
solenni ad templum deductione coronas gestabant in signum pudicitiae inviolate hactenus conservatae et victoriae ex concupiscentiis carnis debellandis reportatae. Chrysostomus in Genes.: *Quid sibi vult corona? ut ostendant conjuges, se usque ad id tempus victores fuisse cupiditatum.* Sacerdotem solitum fuisse sponso coronam contexere et imponere colligitur ex metaphraste in vita Tarasii tom. 5. Apud Paulum Diaconum lib. 18. rerum Romanarum. Sergius episcopus Heraclio imperatori et Eudociae nuptiales coronas imponit. *6. Ecclesiastica consecratio et sacerdotalis benedictio.* Platina in vita Soteris p. 23. a Sotere, qui circa annum Christi 174. Romanae ecclesiae praefuif, fuisse institutum memorat, *ne legitima haberetur uxor nisi cui sacerdos ex instituto benedixisset.* Sed ritus benedictionis sacerdotalis est antiquior. Euaristus enim, qui circa annum Christi 97. Romanum egit episcopum, in epistola ad Afric. episc. tom. 1. concil. p. 106. et in cap. Aliter 30. quaest. 5. sic loquitur: *Aliter, legitimum, ut a patribus accepimus et a sanctis apostolis eorumque successoribus traditum invenimus, non fit conjugium, nisi ab his, qui super ipsam feminam dominationem habere videntur et a quibus custoditur, uxor petatur et a parentibus aut propinquioribus sponsetur etc. et suo tempore sacerdotaliter, ut mos est, cum precibus et oblationibus a sacerdote benedicatur etc. et solenniter accipiatur,*

et biduo vel triduo orationibus vacent et castitatem custodiant. Tertullianus libro secundo ad uxorem cap. 9: *Unde sufficiam ad enarrandam felicitatem ejus matrimonii, quod ecclesia conciliat et confirmat oblatio et obsignatum angeli renuntiant, pater rato habet?* Contra vero in libro de pudicit. c. 4: *Occultae conjunctiones* (inquit), *id est non prius apud ecclesiam professae, juxta moechiam et fornicationem judicari periclitentur.* Ambrosius lib. 9. epist. ep. 70. non longe a princ.: *Conjugium velamine sacerdotali benedictione sanctificari oportet* Damasus recitat decretum Sylvestri: *Unusquisque clericus sit unius uxoris vir, quae tamen a sacerdote sit benedicta.* Nicephorus libr. 14. histor. eccles. cap. 55. refert Synesii Cyrenensis episcopi responsum: *Mihi et Deus ipse et leges ipsaque sacra Theophili manus uxorem dedit. Quapropter omnibus praedico testatumque esse volo, me illam prorsus non deserturum.* Concilium Carthaginense 4. canon. 13. et habetur c. Sponsus dist. 23: *Sponsus et sponsa cum benedicendi sunt a sacerdote, a parentibus vel a paranymphis offerantur, qui cum benedictionem acceperint, eadem nocte pro reverentia ipsius benedictionis in virginitate permaneant.* Constitutiones imperatorias Leonis Philosophi et Alexii Comneni adduximus superius c. 6. §. 409. Aponius libr. 1. in Cant.: *Nuptiae a sacerdotibus Christi benedicuntur et sine macula torus lege divina pudicorum conjugum a Salomone laudatur.* Nicolaus ad consulta Bulgar. et habetur c. Nostrates 30. quaest. 5: *Sponsus et sponsa primum in ecclesiam Domini cum oblationibus, quas offerre debent Deo, per sacerdotis manum statuuntur sicque demum benedictionem et velamen coeleste suscipiunt.* Apud Zonaram tom. 3. quidam sacerdos ἱερολογίαν γαμικὴν Constantini et Zoës imperatricis peragit, quam patriarcha *ob tertias nuptias* detrectabat. Alexander III. in concilio Lateranensi cap 7. prohibuit *pro benedictione illa a novis nuptis quidquam exigere.* 7. *Annuli traditio.* In solenni illa benedictione sponsum sponsae ac vice versa sponsam sponso annulum datae conjugalis fidei testem tradidisse, colligitur ex Tertulliano libr. de cultu feminarum, ubi *annuli pronubi* mentionem fecit. Isidorus libr. 2. offic. cap. 19. et habetur c. Feminae 30. q. 5: *Quod in primis nuptiis annulus a sponso*
V. 465. *sponsae datur, fit vel propter mutuae dilectionis signum, vel propter id magis, ut eodem pignore corda eorum jungantur, unde et quarto annulus digito inseritur, ideo quia in eo vena quaedam, ut fertur, sanguinis ad cor usque perveniat.* 8. *Velatio.* Ambrosius lib. 1. de Abrah. c. 9. sponsas velo fuisse tectas Rebeccae exemplo probat. *Nec illud* (inquit) *otiosum, quod Rebecca cognito Isaaco caput suum obnubere coepit docens, verecundiam in nuptiis praeire debere, inde enim et nuptiae dictae, quod pudoris gratia se puellae obnuberent.* Isidorus d. l.: *Feminae dum maritantur, ideo velantur, ut se noverint semper maritis suis subditas esse et humiles.* Item: *Quod nubentes post benedictionem vitta invicem quasi uno vinculo copulantur, videlicet ideo fit, ne compagem conjugalis unitatis dirumpant. Ac eadem vitta candido purpureoque colore permiscetur. candor quippe est ad munditiem vitae, purpura ad sanguinis posteritatem adhibetur, ut hoc signo et continentia et lex continendi ab utrisque ad tempus admoneantur et post hoc reddendum debitum non negetur.* 9. *Obviatio.* Sponsae peregre adventanti cum magna pompa et splendido comitatu obviam processisse sponsum, colligitur ex Paulo Diacono libr. 22. rer. Roman. ubi commemorat, *proceres Constantinopolitanos solenni pompa occurrisse Irenae Athenis venienti, ut Constantino principi Constantini Iconomachi filio matrimonio copularetur.* 10. *Dotatio.* Eam antiquissimi patres in sponsa requirunt. Euaristus d. l.: *Aliter legitimum non fit matrimonium, nisi uxor a parentibus aut propinquioribus sponsetur et legibus dotetur.* Hieronymus in epist. ad Oceanum, *uxorem a concubina* hoc nomine discerni dicit, *quod uxori tabulis opus sit et jure dotali, quae concubinae minime habuerint.* Augustinus libr. 12. de Genes. ad literam cap. 41. de nuptiis primorum parentum disserens ceremoniarum nuptialium suo tempore usitatarum mentionem facit. *Nisi forte* (inquit) *sponsa a patre erat tradenda et expectanda votorum solennitas et convivii celebritas, et dotis aestimatio et conscriptio tabularum.* Nicolaus ad consult. Bulg. c. Nostrates 30. quaest. 5: *Postquam arrhis sponsam sibi sponsus per digitum fidei annulo insignitum desponderit dotemque utrique placitam sponsus ejus scripto pactum hoc continente coram invitatis ab utraque parte tradiderit, aut mox aut apto tempore ambo ad nuptialia foedera perducuntur.* Leo c. Qualis ibid.: *Qualis debeat esse uxor, quae habenda est secundum legem virgo casta et desponsata in virginitate et dotata legitime et a parentibus tradita sponsa et a paranymphis accipienda, et ita secundum legem et evangelium publicis nuptiis in conjugium liquide sumenda.* Concilium Arelatense cap. 6. et habetur c. Nullum ibid.: *Nullum sine dote fiat conjugium, juxta possibilitatem fiat dos.* Innocentius dicit, *dotem hanc conferri, ut vir matrimonii onera facilius ferat.* 11. *Nuptialis convivii instructio.* Ejus meminit Dionysius Alexandrinus apud Eusebium libr. 6. histor. eccles. cap. 39. Chrysostomus homil. 12. in cap. 4. Coloss. graviter taxat morem *invitandi meretrices ad convivia nuptialia*, et addit: *Licet aliis exhilarare nuptias, utpote lautis mensis et copiosis vestimentis. Haec non amputo, ne videar esse valde agrestis. Omnia tamen oportet esse plena temperantia ac modestia, gravitate et honestate.* Idem homil. 42. in Acta apostolorum refert, quod *ad hospites in conviviis nuptialibus exhilarandos adhibuerint cymbala, tibias et cantica.* Gregorius Turon. libr. 4. cap. 46. describit nuptias Sigeberti Franciae regis *sumtuosis epulis et magna cum laetitia* celebratas. Remigius in Psalm. 44. refert, *scholasticos carmen fuisse cantare* XV. 166.
solitos in nuptiis in laudem sponsi et sponsae.

Aponius libr. 1. in cant. itidem meminit illorum, *qui in nuptiis dulci modulatione sponsi potentiam et sponsae pulchritudinem laudaverint.* Mauritii imperatoris nuptiae hymnis ac carminibus celebrantur apud Nicephorum d. l. Hector Boëtius libr. 13. histor. Scot. describens magnificentissimas Alexandri Scotorum regis cum Margarita Angli regis filia celebratas. *Non deerat* (inquit) *quidquam, quod laetitiam aut gaudium animis excitare posset, quicunque musices aut psallendi aut alicujus instrumenti, quod exhilarationem animo afferret, periti erant, eo aut vocati aut ultro concurrerant. Plena erat regia saltantium, canentium psallentiumque turba.* Immoderatos tamen luxus in nuptialibus conviviis patres saepius taxant.

6. Ritus in nostris ecclesiis usitati.

462. Ex his facile apparet, quid de ritibus *hodiernis moribus ac temporibus* in nostra ecclesia usitasis statuendum. Revocari illi possunt ad duo generalia capita, ad *sacerdotalem* scilicet *novorum conjugum consecrationem et solennem convivii nuptialis celebrationem.* Prius est ecclesiasticum, posterius politicum, quo ipso manifeste innuitur, conjugium in ecclesia Christiana non habendum esse pro contractu mere politico, sed pro foedere divino ac re sacra et ecclesiastica.

1. Sacerdotalis novorum conjugum consecratio.

Sacerdotalis novorum conjugum consecratio est ritus ecclesiasticus, quo sponsus et sponsa antegressis sponsalibus et trina denuntiatione praecedente comitantibus parentibus, cognatis, vicinis et aliis honestis personis ad templum solenniter deducuntur ac explorato prius matrimoniali utriusque partis consensu, datis invicem dextris (alicubi etiam annulis) ab ecclesiae ministro *in nomine Patris, Filii ac Spiritus sancti* copulantur, de divina conjugii institutione ejusdemque finibus, de officio utrique in posterum incumbente, de cruce conjugio addita et consolatione cruci opponenda admonentur ac piis precibus et benedictione ecclesiastica, addito χειροθεσίας ritu, Deo commendantur. Haec ceremonia merito retinetur, 1. propter ipsius *Dei exemplum* Gen. 1, v. 27. c. 2, v. 22. *2. Propter apostolicum praeceptum* tam *generale*, quod omnia in ecclesia fieri debeant κατὰ τάξιν καὶ εὐσχημόνως 1. Cor. 14, v. 40. quod *omne quidquid facimus in verbo aut opere, in nomine Christi Jesu faciendum, ita ut gratias agamas Deo per ipsum* Coloss. 3, v. 17. quod *per verbum Dei ac preces omnis creatura Dei sit sanctificanda* 1. Tim. 4, v. 5. quod quaecunque sunt εὔφημα καὶ ἁγνά, sectari debeamus Phil. 4, v. 8. quam *speciale*, quod nubendum sit *in Domino* 1. Cor. 7, v. 39. et quod γάμος nobis debeat esse τίμιος Hebr. 13, v. 4. *3. Ob novorum conjugum documentum*, ut moneantur de dignitate illius ordinis, cui nomen dant, ac de officiis juxta normam verbi utrique parti debitis. *4. Ob eorundem commodum*, ut hac ratione matrimonium ipsorum coram facie Dei, angelorum et ecclesiae confirmetur, ipsique per preces Deo consecrentur et divinam benedictionem in conjugio suo sperare possint. *5. Ob antiquissimum hujus ecclesiasticae benedictionis institutum.* Ostendit enim historia ecclesiae omnium temporum, quod verbo ac precibus matrimonium sanctificari perpetuo usu fuerit receptum. Ecclesia teste merito contrahitur illud matrimonium, ex quo futura ecclesiae membra sperantur. *6. Propter ipsorum gentilium suffragium.* Gentiles ex lumine naturae quodammodo agnoverunt, conjugium non esse institutum mere humanum, sed divinum, unde ritibus sacris illud initiandum esse censuerunt. Plato lib. 5. de legg. nuptiarum *inaugurationem fieri voluit per sacerdotes adhibitis precibus et sacrificiis.* libr. 5. de republ.: *Festa quaedam erunt legibus designanda, in quibus sponsus et sponsa conveniant, sacra fiant et hymni a poëtis nostris nuptiis celebrandis convenientes.* XV. 4 Valerius Maxim. lib. 2. memorab. cap. 1: *Nuptiis etiamnum auspicia interponuntur, qui quamvis auspicia petere desierint, ipso tamen nomine veteris consuetudinis vestigia usurpantur.*

463. In constitutione ecclesiastica electoris Augusti sub titulo de articulis generalibus capite 13. fol. 329. salutariter praecipitur, 1. Quod ecclesiae minister, a quo trinundina denuntiatio et copulatio novorum conjugum requiritur, ab ipsis desponsatis personis ac earum parentibus, tutoribus, cognatis etc. accurate prius inquirere debeat, an desponsatio facta sit cum consensu parentum vel tutorum, an alterutra pars aliorum sponsaliorum ligamine sit devincta, an prohibito quodam consanguinitatis vel affinitatis gradu se contingant, an in publico ecclesiae conventu sacra eucharistia usi fuerint, denique si adhuc juniores sint, an catechesin ac fundamenta doctrinae Christianae recte didicerint, absque quorum cognitione nec denuntiatio nec copulatio cuiquam conferenda. 2. Quod conjugium ipsorum tribus distinctis vicibus non solum in eo loco, in quo sponsus et sponsa degunt, sed etiam in eo, in quo vel uterque vel alteruter ipsorum natus et educatus est, ecclesiae e suggestu denuntiandum ejusdemque precibus commendandum. Item quod testimonium proclamationis a pastore illius loci, ex quo sponsus vel sponsa peregre adveniunt, requirendum sit. 3. Quod copulatio novorum conjugum nequaquam in privatis aedibus aut sub divo, sed in templo coram facie ecclesiae et in conventu agnatorum sit peragenda, ubi tamen casus necessitatis recte excipitur. 4. Quod nullus ex ecclesiae ministris peregrinas personas ad dioecesin vel paroeciam suam minime pertinentes copulare debeat. Hisce in ecclesiastica constitutione Illustrissimi Principis Joh. Casimiri Saxoniae ducis etc. recte additum fuit. 5. Quod quilibet parochus peculiarem librum habere debeat, in quo conjugum a se copulatorum nomina ac diem et locum contracti matrimonii describat eundemque successori suo relinquat. Idem statutum fuit in concilio *Tridentino* sess. 24. cap. 1. Idem etiam observatur in ecclesiis *Tigurinis*, ut constat ex scripto Lavateri de ritib. eccles. Tigur. cap. 16. pag. 18.

2. Conv. nuptial. celebr.

464. *Convivii nuptialis celebratio* est ritus politicus, quo peracta ecclesiastica benedictione cognati,

vicini et amici solenni convivio a novis conjugibus vel ipsorum parentibus excipiuntur, cui deductio sponsae in domum sponsi conjungi consuevit, per quam sponsa in possessionem quasi mariti traditur, ut cohabitatio conjugalis et omnium rerum communio inter ipsos consequatur. Festivitas illa convivii nuptialis merito observatur 1. *propter ritus hujus antiquitatem*, quae ex Veteris et Novi Testamenti Scriptura jam ante fuit demonstrata; 2. *propter conjugii dignitatem*, quae requirit, ne conjunctiones sint occultae et clandestinae; *3. propter publicam honestatem; 4. ob perpetuam omnium gentium consuetudinem. Lycurgus* in phitidiis voluit, coenare sponsum cum sponsa, ne sine solennitate ingrederetur nupta thalamum mariti. Plutarchus in Lycurg. Apud *Athenienses* lege imperabantur symposia nuptiarum, tum deorum nuptialium invocandorum, tum testimonii causa, Athenaeus lib. 5. *His de causis*, ait Demosthenes in orat. in Oenotor. *et nuptias celebramus et maxime necessarios invitamus, quod non levis res agatur, sed vita sororum et filiarum alienae fidei committitur, quae ut in tuto collocetur, summa cura providemus.* Sed meminerint convivae nuptiales illius, quod Tobias 7, v. 17.
468. et cap. 8, v. 20. de Tobiae nuptiis dicitur, *epulatos fuisse hospites in timore Domini*, et de convivio Ahasveri Esth. 1, v. 8. *quod nemo ad bibendum fuerit coactus*, unde in constitutione ecclesiastica electoris Augusti l. d. severe praecipitur, ne ante ingressum templi compotationes instituantur, neve superflui sumtus in nuptiis fiant, ne impudicae choreae instituantur etc. vere enim affirmare possumus, non Deo, sed diabolo celebrari nuptias in luxu immoderato ac Sybaritico, in fastu Persico, in crapula beluina, cum ludis impuris, verbis obscoenis et turpi lascivia institutas, quae causa etiam non postrema est, quod conjugium multis infelix et infaustum contingit, neque enim honestum sortiri possunt exitum, quae a tam foedo principio capiunt exordium, neque divinam benedictionem conjuges possunt experiri, quam piis precibus implorare praetermiserunt. Henricus III. imperator in nuptiis suis Ingelheimii celebratis prohibuit, *ne tibicinibus, mimis et scurris, quorum ingens caterva confluxerat, cibi, vestes, pecunia aut alia darentur munera, sed ciborum reliquias pauperibus dare jussit*, Centuriae Magd. 11. cap. 6. p. 294.

ltas onti- ec- la pti.

465. Ritus in *Pontificia ecclesia* usitatos enumerat Bellarminus libr. de matrimon. sacram. cap. 33. hoc ordine: *1. Benedicuntur novi sponsi in ecclesia a sacerdote; 2. offertur pro eis oblatio eucharistiae; 3. velamine obnubuntur; 4. vitta partim candida, partim purpurea simul junguntur; 5. annulo a sacerdote benedicto sponsus sponsam donat; 6. variis precibus conjugium recens contractum Domino commendatur; 7. cohortatione sacerdotali monentur officii, ut in matrimonio honeste se gerant.* Hos ritus omnes et singulos necessario servandos esse statuunt, unde concilium Tridentinum sess. 24. canon. 11. sic detonat: *Si quis benedictiones et alias ceremonias, quibus ecclesia in nuptiis utitur, damnaverit, anathema sit.* Bellarminus pro adstruenda horum rituum necessitate duo argumenta profert. Prius desumtum est *ex natura sacramenti. Commune est* (inquit) *omnibus sacramentis, ut praeter essentialem ceremoniam a Deo institutam, in qua sacramenti essentia consistit, adhibeantur etiam aliqui alii ritus ex antiquo ecclesiae more vel instituto, quo majori cum pietate ac devotione sacramentum percipiatur. At conjugium est sacramentum. Ergo etiam tales ritus in eo necessarii.* Posterius ex *auctoritate veteris ecclesiae.* Exstat de his ritibus primo testimonium *Nicolai* papae, qui sedit ante annos 700. (857—867) et habetur c. nostrates 30. q. 5. Deinde testimonium *Isidori* lib. 2. de div. off. c. 19. qui floruit ante annos plus quam nongentos. († 636.) Ad haec *Siricius papa* in epist. 1. cap. 4. et *Innocentius I.* papa in epist. 2. cap. 6. benedictionis sacerdotalis, quae nubentibus dari solet, meminerunt. Ejusdem etiam mentionem faciunt *patres concilii Carthaginensis* IV. quorum unus fuit *Augustinus* cap. 13. *Ambrosius* in epist. 70. meminit non solum benedictionis sed et velaminis. Denique *Tertullianus* his omnibus antiquior libr. 2. ad uxorem meminit oblationis, qua matrimonium in ecclesia confirmatur.

466. Nobis nequaquam improbatur, certis quibusdam ritibus utilem admonitionem continentibus sacerdotalem novorum conjugum benedictionem in ecclesia peragi, sed haec in Pontificiis circa hanc quaestionem taxamus, 1. quod ritus illos omnes et singulos, quos ecclesia Romana observat ac servandos praecipit, non quidem ad sacramenti essentiam, sed tamen propter ecclesiae institutionem *simpliciter necessarios* esse statuunt ac vinculo anathematis eos innectere audent, qui vel unum ex his ritibus praetermittendum esse vel praetermitti posse censent.
Id enim pugnat cum perfectione Scripturae sacrae, XV. 469.
quae est unica necessario ut credendorum sic et faciendorum norma, Deut. 4, v. 2. cap. 12, v. 32. etc. pugnat cum dignitate libertatis Christianae a Christo tam caro pretio nobis partae 1. Corinth. 7, v. 23. Gal. 5, v. 1. pugnat cum officio pastorum ecclesiae, qui non debent fidei dominari 2. Cor. 1, v. 24. 1. Petri 5, v. 3. pugnat cum natura rituum ecclesiasticorum, qui pro ratione circumstantiarum, personarum scilicet ac temporum mutari possunt, tum veterum abrogatione, tum novorum institutione. 1. Cor. 11, v. 34. 2. Quod rituum illorum observationem non tantum *sub opinione* necessitatis, sed etiam *cujusdam cultus* divini ecclesiae obtrudunt. Haeret in animis hominum sub papatus jugo pressorum inveterata illa opinio, quod grande sit sacrilegium, si quippiam ex illis ritibus omittatur, contra vero annulis ac fasciis illis nuptialibus a sacerdote benedictis nescio, quam peculiarem sanctitatem et efficaciam citra omne verbi divini suffragium asscribunt. 3. Quod *ritus plurimum dissimiles conjungunt* ac unam eandemque eorum omnium rationem statuunt. Benedicendos esse in ecclesia novos sponsos ac piis

precibus ipsorum conjugium Deo esse commendandum, quin et sacerdotali cohortatione de officio suo admonendos esse facile concedimus, nec magnopere refragamur, quo minus velamen, vitta, annulus etc. adhibeantur, sed de oblatione eucharistiae, id est de sacrificio *missatico* pro novis conjugibus offerendo, de *annulo ac vitta certis preculis a sacerdote benedicendis, de aqua lustrali* novis conjugibus et lecto geniali adspergenda altum ubique non in Scripturis tantum, sed etiam in pia antiquitate silentium. Quod enim attinet oblationem illam, cujus Tertullianus meminit, ea toto genere a sacrificio missatico primis illis ecclesiae temporibus penitus ignoto differt, nihil ergo aliud ejus nomine intelligitur quam illud sacrum, ad quod sponsus et sponsa conveniebant, quo peracto sacerdos eos piis precibus coram tota ecclesia Domino commendabat, ut Rhenanus (quem Thomas Morus in epistol. ad Dorpium *satis digne laudari posse* negat) in commentariis ejus loci explicat. pag. 612. Junius in notis pag. 124. exponit de ea oblatione, qua se novi conjuges offerunt et sistunt in ecclesia consensum suum testantes et communibus ecclesiae precibus benedici postulantes. 4. Quod rituum illorum necessitatem urgent *ex falsa hypothesi,* qua matrimonium esse sacramentum vere et proprie dictum statuunt, ac proinde fine eo hosce ritus adhibendos censent, ut majori cum pietate ac devotione illud sacramentum percipiatur. Atqui ostendimus superius, in classe sacramentorum N. T. proprie dictorum matrimonio locum dari minime posse. 5. Quod ex paucis iisdemque incertis Siricii, Innocentii, Nicolai etc. testimoniis de tota puriore antiquitate judicium fieri volunt, cum constet, quosdam ex Pontificiis ritibus non primis illis apostolorum aetati proximis et purioribus, sed sequentibus et corruptioribus ecclesiae temporibus ex Judaica et gentili κακοζηλίᾳ introductos esse. 6. Quod *ex rituum antiquitate eorundem necessitatem concludant,* cum numerus annorum non possit nec debeat mutare naturam rituum ecclesiasticorum, ut necessarii esse incipiant, qui prius per se liberi erant. *Veritati,* inquit Tertullianus lib. de praescript. cap. 1. in princip. *nemo praescribere potest, non spatium temporum, non patrocinia personarum, non privilegium regionum* etc. interium lubentes concedimus, tum in usurpatione vel abrogatione rituum, qui non adversantur Dei verbo, sed sunt sua natura adiaphori, rationem habendam esse scandali Rom 14, v. 13. 7. Denique quod, ut ex una parte in urgendis hisce ritibus sunt *nimis rigidi,* ita ex parte altera in utilibus quibusdam ritibus omittendis *nimis sint*
XV. 470. *remissi.* Sic patres Tridentini concilii sess. 24. c. 1. de reformat. matrimonii recte statuunt, *ante matrimonium trinas denuntiationes in ecclesia fieri debere, ut si aliqua subsunt impedimenta, facilius detegantur,* sed quid sibi vult vitiosa illa appendix ibidem addita, *nisi ordinarius ipse expedire judicaverit, ut praedictae denuntiationes remittantur, quod illius prudentiae et judicio sancta synodus relinquit?* Certe non debebat omissio ritus tam salutaris atque utilis, quo plurimis scandalis et contentionibus obviam iri potest, privato parochorum arbitrio relinqui libera, quos accepta pecunia denuntiationes illas intermittere experientiae testimonio constat. Sic Bellarminus hoc loco recte disputat, *novos sponsos in ecclesia benedicendos esse,* sed quid sibi vult monachalis illa disputatio, quam c. 9. proponit, quod *secundae nuptiae* (a viduo scilicet vel vidua institutae) *non debeant benedici, propterea quod benedictio in primis nuptiis data non perierit, nec iterum benedici debeant, qui semel benedicti fuerunt?* Quasi vero non sit novum conjugium, quod viduus cum virgine, vel vidua cum adolescente, vel viduus cum vidua contrahunt, ac proinde nova etiam benedictione merito sanctificandum censeri debeat, qua de re plura diximus superius c. 5. membr. 1. §. 193.

467. Quaeritur hoc loco, *1. an certo anni tempore nuptiales festivitates prohiberi possint ac debeant?* Observatio certi temporis in apparandis nuptiis duplex est, alia *superstitiosa ac damnabilis,* alia *legitima ac probabilis.* Superstiosam ac damnabilem voco eam, quae ex gentilium superstitione originem trahit. Apud *Romanos* mensis Majus nuptiis infaustus et inauspicatus judicabatur teste Plutarcho in quaestionibus Roman. quaest. 86. ex quo illud tritum vulgi sermone proverbium fuit ortum: *Mense Majo nubunt malae.* Ovidius l. 5. Fastor.: — Qu. I. certo tempo nupti probi dae.

Nec viduae taedis eadem, nec virginis apta
Tempora, quae nupsit, nec diuturna fuit.
Hac quoque de causa, si te proverbia tangunt,
Mense malas Majo nubere vulgus ait.

Rationes Plutarchus d. l. et alii afferunt eas, 1. quia hic mensis medius est inter Aprilem et Junium, quibus convenientius est nubere, quod hic Junoni, ille Veneri sacer est, deabus scilibet, quae nuptiis praesunt; 2. propter funesta piacula, quibus eo mense Romani utebantur, effigies hominum de ponte in Tiberim dejicientes; 3. quod Majus a majoribus natu sit dictus et grandior aetas minus conveniat nuptiis: 4. quod eo mense Remus fuisset interfectus, ex quo parum faustus et felix censebatur. Miraris rationum harum futilitatem? at magis mirari convenit Pontificiorum stuporem ac coecitatem, apud quos multorum animis superstitiosa illa opinio adhuc insidet, quod infaustae et infelices sint nuptiae, quae mense Majo celebrantur, ut refert Thadeus Piso Soaccius Pontificius scriptor in tractat. de spons. et matrimon. part 2. in cap. Quales apud antiquos olim fuerint nuptiarum ritus pag. 137. edit. Colon. ubi ex multorum ore sese illud audivisse addit. Sed redimus ad Romanos veteres, quibus recentiores in multis applaudunt, apud eos calendae, nonae et idus *religiosae erant,* hoc est devitandae, ut inquit Macrobius libro 1. Saturn. c. 15. eo quod idus et calendae dies feriati essent et postriduani dies calendarum, nonarum, iduum ex aequo atri, quibus idcirco nova nupta nec libertatem auspicari uxoriam, neque rem

divinam facere potuisset, ut postridie nuptiarum tum fieri oportebat, S. Pompejus Festus in verbo Nonarum. Contra vero diebus festis viduae nubebant,
455 non virgines, ut Plutarchus in problem. testatur, nam ob raptas die festo virgines bellum cum Sabinis erat exortum, quin et diebus festis omnia jucunda ac hilaritatis plena esse debent, sed cum virgines in matrimonium dantur, dolent, sicut e diverso viduae laetantur. Parentalibus, quae mense Februario celebrabantur, propter infaustos et ominosos ejusmodi dies conjugium vitandum esse, Ovidius libr. 2. Fastorum praecipit, ubi etiam *Saliorum diebus festis* a nuptiis abstinendum esse indicat. Contra conjugio aptissimum id tempus esse existimabant, quod *idus Junias sequebatur,* ut ex lib. 6. Fastor. intelligitur. Nos ethnicae ac superstitiosae illi mensium ac dierum observationi opponimus mandatum divinum Deut. 18, v. 10: *Non sit observator inter vos horarum et dierum*, et illud apostolicum Gal. 4, v. 10: *Dies observatis et menses et tempora et annos;* v. 11: *timeo, ne frustra laboraverim in vobis.* Itemque illud alterum Coloss. 2, v. 16: *Nemo vos judicet in parte diei aut neomeniae* etc. Conjunge c. Non licet. c. Si quis. c. Non observetis. 26. q. 7. ubi superstitiosa illa calendarum observatio severe prohibetur, et qui eam tuentur, ad sui damnationem magis quam ad salutem tendere dicuntur.

468. *Legitimam ac probabilem* certi temporis in nuptiis celebrandis observationem voco eam, quae ex ecclesiastica vel politica constitutione utilem ac salutarem finem spectante originem trahit, vel physica quadam ratione nititur. Sic in veteri ecclesia bono consilio statutum fuit, ne in festis solennioribus natalitiorum, paschatis et pentecostes aut proximis diebus ante illa festa pompae nuptiarum celebrarentur, ne conviviis nuptialibus turbaretur atque impediretur praeparatio ad dignam eucharistiae perceptionem, quae (ut constat ex concilii Agathensis can. 18.) in festis illis toti populo erat communis. Concilium Laodicenum anno 368. vel ut alii volunt anno 364. habitum canon. 52. et habetur c. Non oportet 33. q. 4: *Non oportet in quadragesima aut nuptias vel quaelibet natalitia celebrare.* Ex concilio Verdensi in sexto seculo sub Theodorico in Hispaniis celebrato Gratianus talem producit canonem cap. Non oportet caus. et quaest. iisd.: *Non oportet a septuagesima usque in octavam paschae et tribus hebdomadibus ante festivitatem Johannis Baptistae et ab Adventu Domini usque post Epiphaniam nuptias celebrare, quod si factum fuerit, separentur.* Nicolaus ad consulta Bulgarorum respondit, ut habetur c. Nec uxorem caus. et quaest. iisd.: *Nec uxorem ducere, nec convivia facere in quadragesimali tempore convenire posse ullo modo arbitror.* In concilio Salegunstadiensi anno 1023. celebrato capite 3. exstat talis constitutio: *De legitimis conjugiis ita visum est, quod nullus Christianus uxorem ducere debeat ab Adventu Domini usque ad octavam Epiphaniae, et a Septuagesima usque in octavam paschae, nec in diebus quatuordecim ante festum Johannis Baptistae, neque in jejuniorum diebus, sive in omnium solennium dierum praecedentibus noctibus.* Clemens III. edicto suo prohibuit, *ne consecrationis gratia novi conjuges templum inviserent a Septuagesima usque ad pascha, a dominica rogationum usque ad octavam pentecostes, ab Adventu Domini usque ad octavam Epiphaniae.* Conjunge c. Capellanus 4. extr. de Ferris. Concilium Tridentinum prohibitionem illam temperavit, ad duo duntaxat tempora eam redigendo, nam sess. 24. c. 10. de reform. matrimon.: *Solummodo ab Adventu Domini usque ad diem Epiphaniae et a feria quarta cinerum usque in octavum paschatis antiquas solennium nuptiarum prohibitiones diligenter ab omnibus observari* praecipit, *sed aliis temporibus nuptias celebrari* permittit. Causam hujus restrictionis Bellarminus libr. de matrimon. capite 31. reddit eam, XV. 456 (sic).
quod *adhuc quidem vigeat consuetudo in tota ecclesia communicandi in natali Domini, adeo ut rari sint, qui id non faciant, quodque lege ecclesiastica omnes Christiani in paschate ad communionem accedere teneantur, sed in pentecoste rarior hodie sit communio.*

469. Nobis ecclesiasticae illae constitutiones absolute et simpliciter non improbantur, sed si ab illis ferantur, penes quos est potestas ecclesiasticae νομοθεσίας ac si absque superstitione et opinione necessitatis, fine utili, ut scilicet homines ad devotam festorum solenniorum celebrationem magis praeparentur, in ecclesia observentur, eas non solum toleramus, sed etiam commendamus. Sic enim praecipit constitutio ecclesiastica electoris Augusti, quae in ecclesiis Saxonicis observatur in cap. de articulis generalibus p. 331: *Ut juxta mandatum et ordinationem divinam sabbatum sanctificetur, nec ab auditu verbi homines abstrahantur, nuptiae non diebus Dominicis aut festis, sed profestis institui ac celebrari debent, quodsi necessitas quaedam requirat, ut Dominicis aut festivis diebus instituantur, non tamen ante preces vespertinas et examen catecheticum illud fieri debet.* Et postea: *Quamvis Christiana libertas dierum discrimen ignoret, tamen cum Dominicae Adventus ac quadragesimale tempus concionibus poenitentialibus ac passionalibus destinatum sit atque omnia suum habeant καιρόν, ideo nuptias eo tempore celebrari prohibemus* etc. Non igitur facimus cum Calvino et ipsius asseclis, qui hanc ecclesiasticam εὐταξίαν e medio tollunt et quovis anni tempore nuptias celebrari concedunt. Calvinus lib. 4. instit. c. 19. §. 37. *inter leges, quibus pontifices tyrannidem suam firmarunt, partim in Deum manifeste impias, partim in homines iniquissimas,* etiam hanc recenset, *ne a Septuagesima ad octavas paschae, tribus hebdomadibus ante natalem Johannis, ab Adventu ad Epiphaniam nuptiae celebrentur.* Sohnius tom. 1. operum disputat. de matrimonio thes. 78: *Nuptiae quovis anni tempore celebrari possunt.* thes. 99: *Errant igitur pontifices, qui in Quadragesima nu-*

ptias prohibent. Innocentius Gentilletus in apol. pro Christ. Gallis capite 9. p. 149: *Apostolus prohibitionem matrimonii vocat doctrinam daemoniorum, unde facile perspicere est, qui verius et melius fundamento verbo Dei nitantur, an Evangelici, an Romani Catholici* etc. *qui nuptias laicis tempore Quadragesimae, Adventuum et quatuor temporum celebrari non patiuntur.* Atqui distinguenda erat bona et utilis constitutio ecclesiastica a lege papali et tyrannica, prior erat retinenda, posterior taxanda ac repudianda, 1. quod ab auctoritate papae insolidum dependeat; 2. quod sub opinione necessitatis et cultus ecclesiae obtrudatur; 3. quod ecclesiasticum illud statutum retineatur causa ejusdem finali praecipua (quae est praeparatio ad dignam eucharistiae in illis solennioribus festis participationem) penitus fere omissa. Nam in papatu semel tantum in anno, videlicet in festo paschatis, ad communionem accedere jubentur. Bellarminus Chemnicio ad hoc respondet, *quod adhuc vigeat in ecclesia consuetudo communicandi in natali Domini, quodque non sola communio sit causa illius decreti, sed celebritas principalium festorum, ad quae ecclesia per jejunia et orationes filios suos praeparare satagit.* Interim negare nequit, *in pentecoste rariorem vel potius nullam esse communionem*, agnoscat igitur, in papali ecclesia a consuetudine primitivae ecclesiae hac in parte discessum esse, id quod unice probatum esse voluit Chemnicius. Praeterea si non sola communio, sed etiam celebritas festorum principalium est causa illius decreti, cur de festo Ascensionis, quod est *felix clausula totius itinerarii Christi*, de festo Conceptionis, quod *est omnium*
XV. 467 (sic). *festorum metropolis*, nihil tale statuitur? et cur ipse Bellarminus disputat, *concilium Tridentinum in festo pentecostes nuptias fieri permisisse, propterea quod rarior eo tempore sit communio?* 4. Quod progressu temporis assui coeperit opinio, quasi sanctitas illorum temporum non posset ferre cohabitationem conjugalem. Bellarminus hoc ἀποτόμως negat, sed expendantur ea, quae paulo superius de cohabitatione conjugali ex Pontificiis scriptoribus, adeoque ex ipso Bellarmino produximus, ac nemo amplius dubitabit, simpliciorum animis opinionem istam inhaerere.

2. An presbyteri nuptialibus conviviis interesse debeant.

470. Quaeritur 2. *an presbyteri nuptialibus conviviis interesse debeant?* Occasionem quaestionis exhibent quorundam conciliorum decreta et Romanae ecclesiae praxis, in qua personae religiosae, ut vocant, a nuptialibus conviviis abstinent. Concilium Agathense c. 39. et habetur c. Presbyteri dist. 34: *Presbyteri, diaconi, subdiaconi vel deinceps, quibus ducendi uxores licentia modo non est, etiam aliarum nuptiarum evitent convivia, nec his coetibus misceantur, ubi amatoria cantantur et turpia, aut obscoeni motus corporum choreis et saltationibus efferuntur, ne auditus et obtuitus sacris ministeriis deputati turpium spectaculorum atque verborum contagione polluantur.* Antisiodorense concilium septimo post Christum natum seculo celebratum canon. 24: *Non licet abbati nec monacho ad nuptias ambulare.* Synodus Aquisgranensis sub Ludovico Pio nono post Christum natum seculo habita c. 83: *Non oportet sacerdotes aut clericos quibuscunque spectaculis in scenis aut in nuptiis interesse, sed antequam thymelici ingrediantur, exsurgere eos convenit et inde discedere.* Sane probari nequit, si ecclesiae ministri spectaculis ludicris, mimicis gesticulationibus, amatoriis cantionibus ac hujusmodi aliis vanitatibus sive nuptiarum, sive alio tempore intersint ac delectentur, sed a conviviis nuptialibus propterea non erant penitus arcendi, id enim pugnat 1. cum conjugii dignitate, quae talibus prohibitionibus oblique labefactatur; 2. cum exemplo sanctorum patriarcharum, apostolorum ac virorum Dei, qui nuptiis interesse non reformidarunt; 3. cum ipsius Christi facto, qui voce coelestis Patris Messias declaratus postquam officium suum jam inchoaverat, non dedignatus est nuptias praesentia sua honorare. Johann. 2, v. 1. ubi Syrus *γάμον* vertit per מְשְׁתּוּתָא, convivium; 4. cum verbis Christi Luc. 14, v. 8. ubi indefinite dicit: *Cum invitatus fueris ad nuptias, vade;* 5. cum commodo ex praesentia presbyterorum sperando, ejus enim conspectum reliqui convivae nuptiales reveriti ab omnibus, quae Christianos dedecent, eo magis abstinebunt.

3. An choreae in nuptialibus conviviis ferendae.

471. Quaeritur 3. *an choreae in nuptialibus conviviis ferendae?* Primitivae ecclesiae doctores contra choreas, quae nuptialium conviviorum solent esse appendices, admodum duras sententias proferunt. Chrysostomus homil. 56. in Genesin *diabolicas eas* vocat et *diabolum una saltare* dicit homil. 49. in c. 14. Matth. *μισθὸν πορνικῆς ὀρχήσεως, libidinosae saltationis precium, factum esse caput Johannis Baptistae* asserit. *O convivium diabolicum* (inquit) *o Satanae spectaculum, o iniquum tripudium et mercedem tripudii multo iniquiorem. Audiatis haec virgines, imo etiam nuptae, quae in aliorum nuptiis saltare ac tripudiare et communem feminarum sexum deturpare non veremini* etc. Ambrosius lib. 3. de virginibus tom. 1. p. 87: *Ibi intuta verecundia, illecebra suspecta est, ubi comes deliciarum est extrema saltatio. Ab hac virgines Dei procul esse desidero. Nemo enim, ut dixit quidam secu-* XV. 46 (sic).
larium doctor, saltat sobrius, nisi qui insanit. Quodsi juxta sapientiam secularem saltationis aut temulentia auctor est aut dementia, quid divinarum Scripturarum cautum putamus exemplis, cum Johannes praenuntius Christi saltatricis opinione jugulatus exemplo sit, plus nocuisse saltationis illecebram, quam sacrilegi furoris amentiam? Quid ibi verecundiae esse potest, ubi saltatur, strepitur, concrepatur? etc. *Quid dicitis vos sanctae feminae? videtis quid docere, quid etiam dedocere filias debeatis. Saltet, sed adulterae filia. Quae vero pudica, quae casta est, filias suas religionem doceat, non saltationem.* Augustinus in conc. 1. Psalm. 32. melius esse dicit, *tota die sabbathi fodere quam saltare.* In Laodiceno et Verdensi conciliis statutum, quod *non oporteat*

Christianos euntes ad nuptias plaudere vel saltare, sed venerabiliter coenare vel prandere, sicut Christianos decet. Confer c. Presbyteri. distinct. 34. c. Si quis 26. quaest. 7. Ex recentioribus multi scriptores choreas detestantur. Jacobus de Voragine dicit, *choreas magnam injuriam Deo fecisse, eo quod carissimum ipsius prophetam Johannem Baptistam occiderint.* Discipulus de tempore allegat dictum Augustini: *Quilibet saltus in chorea est saltus in profundum inferni*, cum quo congruit illud Guillermi in evang. domin. Septuag.: *Omnis motus petulantiae saltus est in profundum cloacae.* Guilielmus Lugdunensis choream sic definit, quod sit *circulus, cujus centrum est diabolus, a quo omnes virgines seu mulieres ducantur in sinistra manu in signum malitiae.* Fridericus III. imperator referente Aenea Sylvio solebat dicere, *se malle febricitare quam saltare.* Alphonsus Siciliae rex Gallos ex eo *leves* judicabat, *quod choreis plurimum indulgerent.* Julius Caesar Scaliger dixisse fertur, *se non vidisse majores ineptias in orbe quam saltationes.* Ludovicus Vives in libro de institut. femin. Christ. *maximopere utile esse* judicat, *ut virgo ad saltationes non assuefiat.* Ibidem memorat, *peregrinos aliquando in Germaniam venisse et ex longinquo vidisse incompositis motibus saltantes, ita ut musicam non audirent, qui judicarunt, peculiari quodam furoris genere illos saltatores correptos, ideoque propius accedere metuerunt.* Calviniani plerique omnes penitus repudiant et damnant choreas, ut constat ex Calvino in c. 14. Matth. (ubi eas vocat *lasciviae meretriciae notas*), P. Martyre in libro Judic. capite 21. Aretio part. 2. problem. 169. Gualthero in capite 6. Marci, Augustin. Marlorato in c. 14. Matth. Szegedino in tabul. pagin. 438. Johanne a Munster in tractat. German. de choreis etc. Argumenta petunt 1. *ex causa efficiente.* Christiani a gentilium sive superstitione, sive petulantia saltationes didicerunt. Superstitio est, quia gentiles pedibus circa aras ad numeros tripudiando, hymnos canendo, cymbala quatiendo et choros ducendo numen sese placare judicabant. Petulantia est, quia in otio nulla de causa, sed ex mera lascivia animos relaxabant. In sacris literis nullum invenitur exemplum saltationis illius, quam *sociam* vocant, in qua mixtim viri cum mulieribus et mulieres cum viris saltant, ergo ex populo Dei non potest originem ducere. Saltationes illae nascuntur ex vino, compotationibus et lascivia, sunt indicium animi furibundi et in libidinem concitati. At quae ex tali oriuntur principio, probari minime debent. 2. *A materia.* In choreis apud nos usitatis non soli viri seorsim ac solae feminae seorsim saltant, quales choreae, *solitariae* dictae, in populo Dei usitatae fuerunt, ut colligitur ex historia sacra Exod. 15, v. 20. 1. Sam. 18, v. 7. 2. Sam. 6, v. 14. Matth. c. 11, v. 17. c. 14, v. 6. Luc. 7, v. 32. et de Syris Christianis memoratur, quod in
169 c). templis suis cantu et saltatione Deum celebrent, quas *religiosas et sacras* choreas dixerit; sed mixtim confuso sexu mulieribus combinati saltant. 3. *A forma.* Choreae nostrates fiunt gestibus et motibus incompositis, rusticis, ad levitatem compositis, nullum observant ordinem, nullam decentiam. 4. *A fine.* Choreae instituuntur fine non bono, non ad Dei gloriam, ut Miriamis sororis Moysis, Davidis et aliorum sanctorum, sed ut carnis libidini obsequium et fomentum praestetur, ut concupiscentiae fervore vini accensae indulgeatur. 5. *Ab effectis.* Choreae obsunt bonis moribus, quia tam saltantes quam spectantes proniores ad libidinem dimittunt, castas puellas et matronas dissolutiores reddunt, verecundiam sermonis et gestuum labefactant, cogitationes pravas animis instillant etc. Eaedem obsunt tranquillitati publicae, quia ex illis non solum stupra et adulteria, sed etiam jurgia et caedes atque alia, quibus publica tranquillitas violatur, oriri experientiae testimonio comprobatur. Populus Dei ingenti caede saltat ad mortem Exodi c. 32, v. 6. Herodias caput Baptistae saltando abscindit Matth. c. 14, v. 6. sie tanzet dem heiligen Johanni den Kopf ab. 6. *Ab adjunctis.* Choreis multae non solum ineptiae et levitates, sed etiam temulentia, commessationes et compotationes ut plurimum sunt conjunctae. Ut enim *sine Cerere et Baccho friget Venus*, ita sine vino non incalescunt animi ad choreas. 7. *A similibus.* In ipsa natura proponuntur exempla infelicem saltationis exitum praefigurantia. Aelianus libro 1. histor. natur. c. 39. de *pastinacis piscibus* refert, quod *cantu et saltationibus a piscatoribus decepti capiantur.* Idem de *thrissis* in Aegypto commemorat libro 6. c. 32. quod *in lacu Mareotico eodem artificio* alliciantur; pari omnino ratione infernalis piscator saltationum illecebris multos pisces congregat et in massam perditionis illicit.

472. Atque haec contra choreas *inhonestas, lascivas, impudicas, ex malo principio ortas et fine non bono institutas* recte dicuntur, quales plurimas esse negari nequit ac proinde optandum foret, a Christianis eas non tantopere amari ac frequentari, interim tamen *absolute ac simpliciter* tanquam *toto genere vitiosae* et illicitae damnari neutiquam possunt, qua de re sic scribit Lutherus in postill. eccles. domin. 2. post Epiphan.: *Quod peccata et vitia in choreis committantur, non ipsis choreis asscribendum perinde ut cibo et potui Epicureismus inde proveniens acceptus referri nequit, si cuncta honeste peragantur, una cum reliquis convivis nuptialibus saltare poteris. Fides et caritas saltando non excutiuntur, ac infantes sine ullo probro vel castitatis periculo saltant.* Confer ejusdem comment. German. in Genesin tom. 4. Jenens. German. fol. 133. Brentius in c. 14. Matth. p. 528: *Quamvis multum mali ex choreis oriatur et habeant non admodum obscura pericula, tamen per se non sunt impiae et ab honestis honeste fieri possunt.* Idem statuit Osiander in c. 6. Marci. Forsterus in disput. catechet. decad. 2. ex decal. probl. 10. Meisnerus part. 1. phil. sobr. sect. 2. c. 4. quaest. 2. et alii ex nostris complures. Quinimo ex ipsis Calvinianis

Danaeus lib. 2. ethic. Christ. fol. 222. scribit: *Non omnis saltatio damnata est, ut docet ac disputat Martyr, sed saltatio ea, quae est chorea et quae fit libidinis augendae proritandaeque gratia.* Rationibus nituntur hujusmodi, 1. *ex dicto Ecclesiastae* c. 3. v. 4: *Tempus lugendi et tempus saltandi.* At si tempus quoddam saltandi datur, non sine discrimine omnes choreae erunt prohibitae. Excipiunt *μετωνυμικῶς signi nomine exprimi signatum.* Respondemus: in verbis praecedentibus jamdum expressum erat signatum, risus scilicet et gaudium, cujus ef-
XV. 470 (sic). fectus ac signum consuevit esse saltatio, ac fletus sive tristitia, cujus effectus ac signum solet esse lamentatio, ideo Ecclesiastes a signato ad signum progredi et utrumque conjungere censendus est. In Hebraeo est רָקַד, quod proprie significavit *prae laetitia exsiliit ac usurpatur de arietibus subsultantibus* Psalm. 114, v. 4. *de vitulis lascivientibus* Psalm. 29, v. 6. Targum reddidit tempus est לְמַפָּזָא בְהִלּוּלָא, *saltandi ac tripudiandi in nuptiis.* 2. *Ab exemplis piorum.* Saltavit *David* 2. Sam. 6, v. 14. choreas egit *Miriam* Exod. 15, v. 20. et *mulieres Israëliticae* occiso Goliatho 1. Sam. 18, v. 6. Pueri in historia evangelica acclamant sodalibus suis: *Cecinimus vobis et non saltastis* Matth. 11, v. 17. Excipiunt, *choreas hasce fuisse et religiosas et solitarias.* Respondemus: non abnuimus de Miriamis et Davidis saltatione, sed mulierum Israëliticarum chorea fuit politica, signum scilicet publicae laetitiae ob victoriam ex hoste reportatam, puerorum fuit ludicra, ex quibus id posse colligi, quod choreas ducere non sit actio per se et sua natura vitiosa, nobis sufficit, alias enim earum usus legitimus in laetitia spirituali ac civili esse non potuisset. Nec mutatur statim chorea ex licita in illicitam, si *matres atque viri, pueri innuptaeque puellae* conjunctim saltent, nisi alia accedant vitia, quia ut conversatio virorum cum mulieribus et juvenum cum puellis per se et sua natura non est damnabilis, ita nec saltatio. Ac Lutherus d. l. haud immerito urget exemplum puellorum, qui vel soli vel cum puellulis absque probro et periculo saltant. 3. *A natura adiaphororum.* Saltatio si in se consideretur praecisis vitiosis adjunctis et effectis, est res adiaphora, in Scripturis sacris nec prohibita, nec praecepta, est portio quaedam civilis conversationis et laetitiae in nuptialibus conviviis demonstrari solitae, ergo non potest nec debet simpliciter improbari, sed ex causarum, praesertim efficientis et finalis, statu de ea judicium debet fieri juxta regulam: *Actiones aestimandae sunt ex intentione et fine.* 4. *Ex effecto.* Choreae et corpori et animo utilitatem praestant, si sint decentes ac moderatae, illius sanitatem tuentur ob moderatam membrorum agitationem, huic vero honestam recreationem praestant. Eaedem saepius sunt prima ad conjugium contrahendum occasio, cum per eam juvenes et virgines sibi invicem innotescant, mores utrinque explorentur et conjugalis amoris primordia jaciantur, quare cum conjugium sit ex numero licitorum, choreae utpote honestum ad illius conciliationem medium non poterunt simpliciter repudiari.

473. Respectus tamen in choreis habendus est 1. *personarum.* Cum honestis matronis choreas agere honestum, cum impudicis scortis probrosum. 2. *Aetatis.* *Laetitia juvenem, frons decet tristis senem*, inquit Seneca, quod convenit cum dicterio regis sapientis Ecclesiast. 11, v. 9: *Laetare juvenis in adolescentia tua et in bono sit cor tuum in diebus juventutis tuae.* Juvenili igitur potius quam senili aetati saltationes conveniunt. Apud Comicum senex turpe sibi ducit *restim inter virgines saltando ductitare.* 3. *Status.* Qui in publicis officiis, ecclesiasticis praesertim, constituti, eos decet gravitas, cum qua ejusmodi circumcursitationes ac circumagitationes parum convenire videntur. Augustinus graviter invehitur in corruptos clericorum aetatis suae mores, *qui se choreis immiscebant.* In concilio Agathensi can. 39. *choreae presbyteris sunt interdictae.* Philippus Macedo cum bene potus saltaret et captivis suas memorias exprobraret, Demades orator graviter eum reprehendit dicens: *Quid agis o rex? cum fortuna Agamemnonis personam tibi imposuerit, non pudet te factis Thersiten exprimere.* Albertus imperator a saltationibus abhorruit, *venationem exercitationem virilem, saltationem vero muliebrem esse* dicens. 4. *Temporis.* IV. 6 (sic). *Nocturnas* choreas prohibet constitutio ecclesiastica electoris Augusti in artic. general. c. 18. f. 343. neque id immerito, quia

Nox et amor vinumque nihil moderabile suadent.

A coena bene pastum et potum ad inquietiores saltationes prosilire valetudini noxam affert non mediocrem. *Nescis tu*, inquit Erycius Puteanus in lib. conviv. sermon. fol. 51. *aulam* (sive ollam) *ad focum appositam fervere non posse, nec edulium concoqui, si crebro et intempestive movetur?* Diebus Dominicis ac feriatis choreas agere jam olim pii imperatores prohibuerunt. Leo et Anthemius l. dies festos 11. C. de feriis: *Dies festos majestati altissimae dedicatos nullis volumus voluptatibus occupari* etc. *Nec tamen hujus religiosi diei (Dominici) otia relaxantes obscoenis quenquam patimur voluptatibus detineri, nihil eodem die sibi vendicet scena theatralis aut circense certamen* etc. Refert Cranzius, cum olim turba hominum apud Trajectum in ponte saltaret et sacra interea negligeret, ponte mox rupto circiter hominum 200 in flumine periisse. Jobus Fincelius in libro de miracul. memorat, in Magdeburgensi dioecesi fulmine vendicatam fuisse illius pastoris proterviam, qui in ipso pentecostes sacro rusticis choragum sese praebuerat. 5. *Loci.* Choreas in locis publicis, non in occultis angulis, et in praesentia honestarum personarum institui jubet ecclesiastica constitutio dict. loc. 6. *Finis.* Choreae non instituantur, ut sint libidinis fomentum et incitamentum, sed delectationis et conversationis honestae instrumentum ac corporis exercitamentum. 7. Denique *modi.* Constitutio ecclesiastica d. l. in

choreis prohibet inhonestas circumgyrationes et omnes gestus impudicos ac lascivos, adeoque quidquid speciem mali et scandalum exhibere potest. Concludimus hanc de choreis quaestionem egregia illa Mediolanensis episcopi dissertatione lib. 6. in Lucam c. 7. circa med.: *Docuit nos Scriptura saltare sapienter dicente Domino ad Ezechielem* c. 21: *Plaude manu et percute pede. Neque enim histrionicos fluxu corporis motus Deus morum censor exigeret, aut indecoros strepitus viris plaususque femineos imperaret, ut tantum prophetam deduceret ad ludibria scenicorum et mollia feminarum* etc. *Non congruunt resurrectionis revelata mysteria et opprobria saltationis exacta. Est honesta quaedam saltatio, qua tripudiat animus et bonis corpus operibus relevatur, quando in salicibus organa nostra suspendimus. Jubetur ergo propheta plaudere manu et percutere pede, jubetur psallere, quia sponsi nuptias jam videbat, in quibus desponsatur ecclesia, Christus adamatur. Et bonae nuptiae, quando verbo anima, spiritui caro nubit* etc. Quemadmodum igitur apostolus ab ebrietate corporali ad spiritualem nos revocat Ephes. 4, v. 18. ita a saltatione illa corporali ad spiritualem exsultationem a virgine Deipara Luc. 1, v. 27. nos revocari statuamus.

474. Quaeritur 4. *an minister ecclesiae evangelicae a canonico Pontificio rogatus eidem uxorem ad occultum matrimonium per benedictionem ecclesiasticam copulare bona conscientia possit?* Quaestio haec a pastore quodam in Franconia mihi fuit proposita, cum Heldburgi pastoris et superintendentis officio fungerer, cui in hanc respondi sententiam, distinguendum esse inter *Pontificios infirmos*, de quibus bona spes conversionis elucet, quod progressu temporis ad nostrae ecclesiae consortium sint redituri, et inter *praefractos veritatis adversarios*, qui contra scientiam et conscientiam doctrinam evangelii detestantur ac persequuntur. Illis per copulationem conjugis occultam inserviri posse, ne in turpi concubinatu et perpetuis scortationibus viventes aeterno sese exitio involvant; eosdem vero graviter eadem opera admonendos, ut animae et conscientiae suae rationem habentes e Romana Babylone exeant, nec pingues praebendas et divites canonicatuum proventus pluris faciant, quam veritatis confessionem et animarum suarum salutem, quo medio quosdam ad saniorem mentem reductos fuisse constat. His vero nequaquam copulandos esse conjuges, ne in contemtu evangelicae doctrinae confirmentur, neve ex peccato suo lucrum capiant et sanctam Dei ordinationem, conjugium scilicet, foedi concubinatus praetextu apud suos praegravent.

475. Quaeritur 5. *an peccent sponsus et sponsa, si ante benedictionem ecclesiasticam et publicam copulationem cohabitatione carnali assuescant?* Quidam praefacte negant, sed rectius statuitur, tales peccare contra legem ecclesiasticam salutari consilio introductam, contra publicam honestatem et bonos mores, contra laudatissima piorum conjugum exempla, id quod breviter demonstramus *1. ex prima primi conjugii conciliatione.* Adamus nequaquam beluino impetu sponsam suam rapuit, sed eam sibi adductam ex Dei manibus accepit Genes. c. 2, v. 22. in quo certam normam et regulam conjugii pie inchoandi sibi praescriptam esse sponsus cogitet ac ex manibus ministri, utpote legati Dei et oeconomi domus divinae, sponsam suam exspectet, certo statuens, ipsum Deum per ministrum adhuc pios conjuges invicem conjungere et ipsorum conjugio benedicere. *2. Ex ecclesiasticae legis promulgatione.* Quicunque ecclesiasticas leges citra necessitatis casum proterve violant, peccato obnoxios sese reddunt. At qui ante benedictionem sacerdotalem furtivis congressibus utuntur, ecclesiasticam legem violant. Salutari enim consilio statutum, ut consummatio matrimonii per benedictionem sacerdotalem coram facie ecclesiae capiat exordium, quo pertinent causae gravissimae, propter quas haec constitutio introducta est et adhuc hodie observatur. *3. Ex sponsaliorum et matrimonii distinctione.* Aliud est sponsalia contrahere, aliud matrimonium inire; sponsalia enim sunt duntaxat promissio matrimonii, proinde sponsus non habeat sponsam ut conjugem sibi jamdum traditam, sed ut conjugem promissam, et, ut Arnobius loquitur, *stipulatam* ac *pactam.* Huc referendae sunt causae superius enumeratae, propter quas sponsalia matrimonii consummationi praemittuntur ac temporis aliquod interstitium utrisque interjicitur. *4. Ex absurdorum consecutione.* Si desponsatis personis permissum censetur, ut carnali cohabitatione consuescant, violatur conjugii dignitas, labefactatur publica honestas, frena laxantur insanae libidini, confirmatur eorum petulantia, qui ecclesiam ludibrio habent, dum curant, matrimonium suum tanquam futurum ecclesiae denuntiari, quod ipsi per copulam jam ante consummarunt, dum petunt, se per manum et os ministri tanquam ipsius Dei copulari et matrimonio suo benedici, quod jampridem ipsi copularunt, dum coronas et serta virginitatis illibatae et victoriae ex libidinum impetu reportatae signa gestant, quae cum sponso jam ante consueverunt. Porisma hujus assertionis est, quod *ecclesiastica poenitentia sive publica deprecatio recte illis imponatur, qui contra ecclesiam hoc modo deliquerunt atque aliis scandalum praebuerunt.* ** Georgius quidem Beatus jurisconsultus in sententiis definitivis Saxon. de matrimonialib. p. 51. ac 134. duas consistorialium Witebergensium ponit sententias, quibus rei hujus criminis ab omni poena liberi pronuntiantur. In ecclesia Rostochiensi tales ad ministerium vocantur, et facta prius de levitate commissa objurgatione in honorem subsecuti matrimonii poena ecclesiastica ipsis remittitur. Hanc moderationem videtur etiam probare Lutherus tom. 6. Witeberg. p. 276: Solches heimliches Beischlafen auf das Verlöbniß kann nicht für eine Hurerei gerechnet werden, denn es geschieht im Namen und Meinung der Ehe, welches Herz und Meinung oder Namen die Hurerei nicht hat, darum

ein großer Unterschied ist zwischen der Hurerei und heimlichem Beischlafen auf das Verlöbniß.**

XV. 473. 476. Quae in contrarium afferuntur, facilem habent explicationem: *1. Qui sponsalia contraxerunt, coram Deo sunt veri conjuges etiam ante publicam sacerdotis copulationem et benedictionem.* Respondemus: Ostendimus superius, alium consensum esse *sponsalitium*, alium vero *matrimonialem*, ac proinde distinguendum esse inter conjugium promissum sive inchoatum et contractum sive consummatum. Non per sponsalia, sed per ipsum conjugii contractum sponsa fit uxor, ut suo loco plenius fuit demonstratum. Ac si vel maxime intercedat consensus matrimonialis tacitus vel expressus ante copulam, nihilo tamen minus lex ecclesiastica violatur et scandalum aliis praebetur. *2. Qui sponsalia contraxerunt, si carnaliter consuescant, nec scortantur nec adulterium committunt. Ergo non possunt dici transgressores sexti praecepti.* Responsio: Argumentum hoc probat, eos non peccare πρώτως directe et immediate contra legem aliquam divinam, interim manet illud, quod peccent contra legem ecclesiasticam, contra honestatem publicam, contra τάξιν καὶ εὐσχημοσύνην salutari consilio introductam; proinde etiam δευτέρως consequenter et indirecte contra legem divinam peccant. *3. Non sunt habendi pro spuriis, qui liberi suscepti sunt ex sponsa ante publicam et solennem benedictionem.* Respondemus: Non negamus, esse aliquod discrimen inter scortationem et commixtionem sponsorum ante nuptias, ac proinde etiam inter spurios et eos, qui ex sponsa ante nuptias suscepti sunt; interim negari etiam nequit, commixtione illa ecclesiasticam legem violari, conjugii dignitatem labefactari et ecclesiae multis modis illudi. Illegitimi igitur sunt tales liberi non ratione essentialis cujusdam requisiti ad matrimonium necessarii, sed ratione accidentis cujusdam in foro externo necessario requisiti, unde praecoces vulgari dicterio appellari et a sodalitiis opificum excludi consueverunt. *4. Sponsus nemini injuriam facit, sed sponsam sibi traditam cognoscendo utitur suo jure.* Respondemus: Imo vero *non in uxorem* sed *in sponsam eam sibi traditam esse cogitet*, nec plenum jus maritale vel potestatem corporis in eam obtinere potest, quae nondum est ab ipso Deo per ecclesiae ministrum in uxorem ipsi data. Quamvis habeat jus ad rem, non tamen jus in re; ac licet sponsae non faceret injuriam (de quo tamen merito dubitatur, cum sponsa nondum debeat sponso maritalem χάριν, cumque honesta ipsius fama isthac commixtione graviter laedatur), injuria tamen afficit ecclesiam, cujus constitutiones proterve transgreditur, liberos, quorum ortui maculae et labis aliquid adspergitur, et omnes ecclesiae ac politiae illius, in qua vivit, cives, quibus scandalum praebet ac juventutis indomitae petulantiam confirmat. Jus Saxonicum libr. 1. art. 36: *Si maritata mulier ante definita tempora maturius prolem genuerit, proles hujusmodi in jure suo increpari potest. 5. Copulatio publica est res mere adiaphora, in verbo Dei nec praecepta nec prohibita, ejus ergo neglectus per concubitum praematurum non trahit secum peccatum.* Respondemus: Imo vero benedictio sacerdotalis est tale quoddam adiaphorum, cujus genus descendit ex primaeva conjugii institutione et ad εὐταξίαν καὶ εὐσχημοσύνην ecclesiasticam necessario requiritur, species vero ex lege ecclesiastica originem trahit, ac proinde ejus praetermissio est ecclesiasticae legis violatio. Ut ergo etiam alii, qui ordinem ecclesiasticum et leges honestas in aliis rebus nefarie violant, poenae legibus adjectae redduntur obnoxii; sic ad bonum ordinem, disciplinam et honestatem publicam conservandam ac dignitatem conjugii asserendam recte animadvertitur in eos, qui ante publicas nuptias cum sponsis suis consueverunt. Ubi tamen *monendi sunt* ecclesiae ministri, ut *in poenitentia sive deprecatione* ecclesiastica talibus sponsis imponenda cautos et moderatos sese praebeant et auditoribus suis peccati hujus qualitatem recte exponant, quod scilicet non quidem pro scortatione haberi debeat, sed contra honestas ecclesiae leges cum scandalo publico sit commissum. Mentzerus de conjug. pagin. 171. Tarnovius libr. 2. de matrim. capit. 34. quaest. 4. XV. 4[illegible]

6. An poeni tentia publi adige quibu mens sexto novo jugio scunt liberi.

477. Quaeritur 6. *an ad publicam poenitentiam ab ecclesiae ministro cogi possint ac debeant, quibus mense sexto, septimo vel octavo ex novo conjugio nascuntur liberi?* Rigidiores quidam presbyteri medicorum fundamentorum parum gnari id affirmant, sed qui rem penitius expendunt, in negantem sententiam abeunt. De *septimestri partu* minor est dubitatio. Quamvis enim ex veteribus Eutyphro Cnidius referente Censorino de die natal. eum monstrosum judicarit, et Romani antiquiores hujusmodi partus tanquam monstrosas raritates non receperint, ut ex Varrone refert Gellius lib. 3. noct. Attic. c. 16. quin et abortum dici rationabiliter a Terentio septimestrem partum Donatus in Hecyra act. 3. scen. 3. notet, tamen Hippocratis in libr. de part. sept. auctoritas, qui partum septimestrem vitalem ac legitimum statuit, legibus civilibus recepta omnem dubitationem merito praescindit. Paulus l. septimo mense. ff. de statu homin.: *Septimo mense nasci perfectum partum, jam receptum est propter auctoritatem doctissimi viri Hippocratis, et ideo credendum est, eum, qui ex justis nuptiis septimo mense natus est, justum filium esse.* Neque vero necessarium judicandum, menses septem compleri integros, sed sufficit etiam mensis septimi initium, ut colligitur ex l. Intestato 3. final. ff. de suis et legitimis heredit. De *octimestri partu* major difficultas est. Hippocrates in libro de princip. ὀκτάμηνον γινόμενον οὐδὲν βιοῖ πώποτε, *octavo mense editus nullus unquam vivit,* quod repetit libro de part. octimestr. sed in Aegypto, ubi foetifer Nilus, et in Hispania ob pariendi facilitatem et coeli ac soli clementiam octimestris aliquos nasci vitales, multi auctores probati tradiderunt. Quamvis vero regulariter octimestres partus non sint vitales, non tamen ob id pro illegitimis habendi sunt, cum partus

etiam legitimus non possit esse vitalis, quam sententiam ut mitiorem plurimi ex eruditis sequuntur, quos recenset Tiraquellus in l. Si unquam. n. 305. C. de revocand. donat. De *sextimestri* partu omnium maxime dubitatur. Cum enim Ulpianus dict. leg. intestato, *centesimum octuagesimum secundum diem*, qui in initium septimi mensis incidit, *primum legitimi partus tempus* statuat, ex eo Felinus, Tiraquellus et alii jurisconsulti immote colligere laborant, puerum sexto mense natum non esse pro legitimo habendum. Idem confirmari potest testimonio Aristotelis libro 7. historiar. animal. capite 4. Plinii lib. 7. natur. histor capite 3. Hippocratis libr. de aliment. et part. septim. Sed contra hanc communiter ab omnibus receptam sententiam disputat Horatius Augenius libro 1. de partu cap. 16. et seqq. cui assensum praebet Albéri-
75. cus Gentilis lib. de tempore nascendi. Distinguunt mensem sextum in *principium, medium et finem*, cuilibet parti attribuunt dies decem ac in ultimis decem diebus legitimum et vitalem nasci partum statuunt, rationibus nixi sequentibus. 1. Puer, qui post conformationem duplo tempore sensibili movetur motu ac triplo in lucem editur, justo tempore natus dicitur; at qui sexto mense fere exacto nascitur, duplo post formationem tempore moveri et triplo in lucem edi potest, quia Galenus ipse dicit, *anticipare posse unum diem formationis tempus*, quod si statuamus unum vel duos vel tres dies, partus erit sex mensium. 2. Aristoteles *cunctis fere animantibus constitutum esse a natura certum pariendi tempus et statos gestationis dies, uni autem homini varia foetationis et partus tempora laxiore ac liberiore lege concessa esse*, testatum reliquit. Apud quosdam Hispaniae populos etiam *quinquemestres* partus vitales edi, refert Ferdinandus Mena, cui assensum praebet Vallesius ejusdem discipulus in comment. epidem. Cum ergo in hoc toto naturae mysterio nihil constans ac perpetuum sit ac medici et philosophi in suis decisionibus sibi contradicant, olim enim partus ante nonum vel post decimum mensem non probabatur, mox frequenti assensu etiam septimestris exceptus, ideo castitas conjugum in hisce casibus temere non est in suspicionem vocanda. 3. Facultas generandi et concipiendi aliquando duobus aut tribus annis anticipat. Ergo eadem facultas in formatione foetus et partu diebus quindecim anticipare potest. Anticipationis causae possunt esse variae, utpote seminum robur, uteri angustia, alimenti defectus, quodque uterus nondum assuevit gestare foetus etc. Infantes quandoque cum dentibus nasci Solinus, Plutarchus et Avicenna testantur, quodsi in formandis dentibus vis πλαστική tempus consuetum anticipare potest, quidni etiam in formandis reliquis membris? Potest generari a sene infans septimestris, quidni etiam diebus quatuordecim tempus generationis praeveniri posset a juvene? 4. Tempus partus ultra constitutum a medicis terminum differtur, ut paulo post demonstrabitur. Ergo etiam anticipare potest. Si adsunt causae, quae foetum morantur, quidni etiam quae accelerent? Fingamus mulierem viraginem ac puellam, quae citius in utero formari solet, ab ea editam, quis dubitabit, legitimum esse partum etiam in sexto mense? *Resiluit in uterum Saguntinus infans*, inquit Plinius lib. 7. c. 3. quod *portentum fuit insequentis publicae calamitatis;* quidni ergo, ait Speronius in dialogis, publicae laetitiae praesignificandae ergo citius exsilire possit? 5. Exempla partus sextimestris afferuntur ab Avicenna libro 3. medicin. tractat. 2. fen. 21. c. 1. Augenius dicto loc. cap. 20. quatuor a se observata esse memorat. Quae cum ita sint, caveant ecclesiae ministri, ne in hisce nimis morosi ac rigorosi sint, sed si constanter novi conjuges negent, a se quidquam hic peccatum esse, conscientias turbare et dissidiis occasionem praebere desinant.

478. Ex iisdem rationibus facile intelligitur, non esse ad publicam poenitentiam cogendam viduam, quae post mariti mortem in principio undecimi mensis foetum edit. Ulpianus quidem in d. l. Intestato. §. 11. *post decem menses mortis natum ad legitimam hereditatem admittendum esse* negat, ac Leotychidas regni successione privatus fuit, quod mater post decem menses a viri absentia eum ediderat, ut Plutarchus in Agesilao memorat. Hippocrates etiam in libr. de natur. pueri *decimum mensem terminum gestationis longissimum* statuere videtur, *ἐν δέκα μησί*, inquit, *γίνεται ταῦτα τὸ μακρότατον, in decem mensibus, quod longissimum est, nascitur foetus.* Sed idem ipse Hippocrates in libro de part. octimestr. etiam undecimum mensem agnovit, quam sententiarum varietatem quidam hoc modo conciliant, quod undecim menses completos XV. 476.
mulierem gestare posse neget, primis autem undecimi mensis diebus contingere posse partum statuat, quae conciliatio probatur ex ipsis verbis Hippocratis lib. de part. octimest. circa fin.: *Cum ultra plenilunium mulier concipit, necesse est eum conceptum undecimum mensem attingere ac apprehendere, quo ad ultimum circuitum perveniat.* Amatus Lusitanus cent. 1. curat. 27. mentionem facit consanguineae cujusdam suae, quae cum exacte tempus conceptionis observasset, post decem menses et undecimi tres exactos dies puerum peperit, ubi adducit locum Plinii libr. 7. c. 5. quod *homo usque ad initia undecimi nascatur mensis.* Forestus libr. 28. observationum c. 62. idem probare conatur ex Sap. 7, v. 2: *Decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine ex semine hominis.* In Graeco est *δεκαμηνιαίῳ χρόνῳ.* Sed illud accipiendum est non de decem mensibus completis, verum adhuc currentibus, uti etiam illud Maronis:

Matri longa decem tulerant fastidia menses.

2. Maccab. 7, v. 28: *In utero te portavi menses novem.* Ante Amatum Lusitanum et Forestum Levinus Lemnius lib. de occult. naturae miraculis et ante Lemnium Aristoteles et Gellius exempla earum, quae *undecimo mense* pepererunt, anno-

tarunt, ut ostendunt Tiraquellus l. Si unquam. C. de revocand. donat. Alciatus de praesumption. part. 1. praesumt. 40. Albericus Gentilis in lib. de temp. nasc. ex jure Justinianeo *postumum undecimo mense ad haereditatem admitti posse* negat, *ex opere tamen naturae admitti* concedit. *Quia,* inquit, *de opere naturae hic agitur, quae legibus hominum obligata non est, seposito eo, quod leges jurisconsultorum censent, notandum, quod Hippocrates, Aristoteles, Varro et alii eum admittant, et Adrianus imperator causa cognita ita decrevit* teste Gellio. Beustius de matrimonio part. 2. c. 36. p. 183. Per consistoriales Witebergenses in casu feminae alicujus, quae ante et post obitum mariti honeste vixerat et femellam pepererat undecimo post obitum mariti mense, partum eum legitimum esse pronuntiatum memorat. Quare cum in dubio mitior sententia sit acceptanda *inque obscuris, quod minimum laedit, sequendum sit,* ecclesiae minister non debet rigide exigere deprecationem publicam a vidua, quae undecimo post mariti obitum mense infantem edit, praesertim si constet, eam ante et post obitum mariti honeste vixisse, si puellam in lucem edat, si constanter affirmet et jurata fide adstruere velit, ex marito, non ex scortatore prolem illam susceptam esse, si magistratus politicus ab hereditatis successione postumum illum minime excludat etc.

Adjuncta conjugii consummati. 479. Diximus hactenus de adjunctis conjugii inchoati; *consummati conjugii adjuncta* a quibusdam statuuntur *conjugum officia*, sed ea superius ad effecta retulimus. Alia igitur conjugii adjuncta quaerenda erunt. Ea vero duplicis generis animadvertuntur. Quaedam sunt *laeta et jucunda*, utpote *status hujus dignitas atque utilitas* (de qua in *προλεγομένοις* hujus loci dictum fuit) *ac conversationis inter conjuges suavitas* (de qua in causa finali conjugii, quae in fideli ac mutuo adjutorio consistit, itidem actum fuit), item *immunitas illa novorum conjugum*, qua in politia Judaica primo matrimonii anno a profectione in militiam et aliis publicis negotiis fuere liberi, Deuteron. 24, v. 5. (Jurisconsulti inter nuptiarum adjuncta numerant *dotem*, quae ad onera matrimonii facilius sustinenda marito ab uxore obtingit, tot. titul. ff. et Cod. de jur. dot. *donationem propter nuptias*, quam feudistae vocant *dotalitium*. l. final. Cod. de donat. ante nupt. *pacta dotalia* tot. tit. ff. et Cod. de pact. dotal.
XV. 477. Sed haec posteriora adjunctis conjugii inchoati forte rectius accensentur.) Quaedam sunt *tristia et amara*. Ad quam classem pertinent. 1. *aerumnae ac molestiae*, quas Deus in poenam peccati post lapsum primis conjugibus et eorum in hoc statu successoribus imposuit, marito quidem laboris sudores, uxori vero gestationis ac partus dolores. Genes. c. 3, v. 17. dixit Deus Adamo: *Quia paruisti voci uxoris tuae et comedisti ex arbore, de qua praecepi tibi dicendo: Non comedes ex ea; maledicta terra propter te, in labore comedes ex ea cunctis diebus vitae tuae,* v. 18. *spinam et tribulum germinabit tibi et comedes herbam agri*, v. 19. *in sudore vultus tui vesceris pane, donec revertaris in terram* etc. In his Jehovae verbis quatuor poenarum genera viro infliguntur. Primum est *terrae maledictio*, quae duo agriculturae incommoda complectitur, *bonarum frugum sterilitatem et noxiarum herbarum fertilitatem*, de qua Poeta canit:

1. Aerumnae ac molestiae.

> *Grandia saepe quibus mandavimus hordea sulcis,*
> *Infelix lolium et steriles dominantur avenae.*

Alterum est *diaetae ac victus mutatio*. Ante lapsum vescebatur homo paradisi fructibus longe nobilissimis, sapidissimis et saluberrimis, jam vero jubetur herba agri extra paradisum esse contentus. Unicum paradisi pomum plus virium homini contulisset, ac majori cum suavitate ejus esus conjunctus fuisset, quam hodie omnium assorum, elixorum ac saccharatorum. Tertium est *laboris impositio*. Ante lapsum operatus quidem fuisset primus parens, coluisset et custodivisset hortum paradisiacum, Genes. c. 2, v. 15. sed absque molestia et sudore, summa cum voluptate et jucunditate; jam post lapsum sudor narium et calli manuum laborem hominis comitantur. Quartum est *mortis denuntiatio*. Laboris idem statuitur terminus, qui et vitae, imo in illo ipso momento Adamus mori coepit, quia morti addictus et adjudicatus fuit, quod Chrysostomus declarat exemplo *malefici*, in quem mortis sententia lata est et in carcere postea longo tempore conclusus detinetur. Lutherus huc accommodat similitudinem *hominis peste infecti* etc. Atque hae sunt aerumnae marito divinitus impositae, uxori jam ante denuntiatum fuerat v. 16: *Multiplicando multiplicabo dolorem tuum et conceptum tuum, cum dolore paries liberos et ad virum desiderium tuum et ipse dominabitur in te.* Tria poenarum genera uxori imponuntur: *1. Corporis cruciatus et infirmitates*, praesertim tempore gestationis foetus, quod conceptionem excipit. Quamvis enim uterque sexus post lapsum morbis et infirmitatibus obnoxius sit, tamen ex medicorum et experientiae testimonio constat, gravioribus ac difficilioribus morbis feminas esse subjectas quam viros. Quamvis etiam partem aliquam istarum infirmitatum etiam feminae caelibes ac steriles experiantur, ut sunt molestiae mensium etc. tamen conceptionis ac gestationis tempore infirmitates ac dolores illi multiplicantur, unde notanter dicit Dominus: *Multiplicando multiplicabo dolorem et conceptum tuum.* רב significat et *continuam* et *discretam quantitatem*, intelliguntur igitur et multae et magnae molestiae, quibus gravidae sunt subjectae, ac nomine conceptus sive conceptionis intelligitur totum illud tempus, quod inter primam calefactionem, ut loquitur psaltes Psalm. 51, v. 7. et infantis ex utero materno eluctationem interjacet, quo foetus in utero gestatur, quod variis ac diversis morbis et molestiis est obnoxium, statim enim oriuntur capitis dolores acerrimi, vertigo, nausea, fastidium cibi ac potus, *ἀνορεξία*, crebrae et difficiles vomitiones, dentium dolores, tormina ventris,

pica, per quam tales cibi appetuntur, a quibus alias
478. natura abhorret; haec est viva et realis explicatio illorum verborum *multiplicando multiplicabo dolorem tuum et conceptum tuum*, hoc est statim post conceptionem foetus conceptio et origo dolorum sequetur. 2. *Partus difficultates*. In statu integritatis absque molestia et citra omne vitae periculum feminae sobolem edidissent, hodie vero summis cum cruciatibus et praesentissimo vitae discrimine illud conjunctum est. *Matres nostras vipereo more laceramus*, inquit Bernhardus, ac tantum non moribunda et exanimis mater infantem edit. Sic ergo conceptionem peccati labe infectam sequitur laboriosa gestatio et dolorosa nativitas. *Mulier cum turpitudine concipit*, ait Lutherus, *cum dolore enititur, cum aerumnis sobolem educat*. Si absque maledictione foret, opus generationis esset honestissimum, partus facillimus, sobolis educatio esset summa voluptas; sed post lapsum omnia sunt immutata, inde quoties Scriptura angustias gravissimas describit, cum doloribus parturientium easdem comparat 2. Reg. 19, v. 3. Psalm. 48, v. 7. Esa. 13, v. 8. c. 21, v. 3. c. 42, v. 14. Jerem. 4, v. 31. c. 6, v. 24. c. 13, v. 21. c. 22, v. 23. c. 30, v. 6. c. 48, v. 41. c. 49, v. 22. c. 50, v. 43. Oseae 13, v. 13. Mich. 4, v. 9. Marc. 13, v. 17. Bernhardus tractat. de passion. Domin. c. 30. col. 1635. In Scripturis doloris hujus testimonium frequenter invenimus, quia cum magnitudinem alicujus doloris volumus exprimere, ipsum mulieri parturienti comparare solemus. Ac notum est illud Hecubae apud Euripidem, *malle se decies in acie stare quam semel parere*. Ratio nostra ex se et suis principiis non potest invenire, qui fiat, quod arbor fructus suos sponte proferat, qui maturescentes sine molestia decidunt, quod bruta in partu dolores quidem sentiunt, sed non tales ac tantos, quales et quantos homo experitur, Moyses vero causam nobis aperuit. 3. *Subjectionis erga maritum adversitates*. *Ad virum desiderium tuum et ipse dominabitur tibi*, id est nec cum viro satis commode vivere poteris, subjecta eris ei, quem misere seduxisti, et quia tibi et creaturis recte imperare nescivisti, jam discas regi ac subjici. Ante lapsum quaedam ἐξοχὴ praerogativa et eminentia viro prae muliere fuisset concessa, sed ea nihil molestiae aut difficultatis conjunctum habuisset, quia neque maritus quidquam importune vel iracunde fecisset, neque uxor in ulla re sese refractariam exhibuisset; sed post lapsum illa harmonia et εὐταξία est disrupta ac mulieris erga virum subjectio est ipsi molesta, acerba et adversa.

Ca-la-mi-tates ac mise-riae. 480. 2. *Calamitates ac miseriae*, quae conjugibus in hac vita obveniunt ferme innumerae. Nomine enim sudoris marito et doloris conjugi impositi συνεκδοχικῶς comprehenduntur omnes molestiae et miseriae, quae vitam conjugalem comitari consueverunt, de quibus in genere pronuntiat apostolus 1. Corinth. 7, v. 28. *θλίψιν τῇ σαρκί, tribulationem carnis* sive in carne *habebunt hujusmodi*. Quamvis enim ad conditionem illorum temporum apostolus potissimum respiciat, in quibus propter crebras et quotidianas ecclesiae persecutiones conjugatis adversitates duplicabantur, dum in exsilium propter fidei confessionem cum uxore et liberis expellebantur; tamen aphorismus ille apostolicus generaliter accipi potest de miseriis et adversis, quae huic vitae statui et ordini adhaerent. Eorum insignis pictura proponitur in historia nuptiarum Cananaearum Johan. c. 2, v. 3. primo enim statim nuptiarum die defectus vini animadvertitur; sic ergo non in progressu demum conjugii, sed in primo ejus ingressu crux domestica conjuges comitatur, ac hospes ille etiam non invitatus comparet ac toto conjugii tempore cum ipsis commoratur, adeoque omnes aedium angulos occupat. Ceterum ut tria sunt bonorum genera, *animi* scilicet, *corporis et fortunae;* ita quoque mala et adversa, quae piis XV. 479.
conjugibus obtingunt, ad tres classes revocari possunt, 1. quaedam enim *corporibus* ipsorum obveniunt, ut morbi, sterilitas, *διχοτομία* per mortem praematuram etc.; 2. quaedam *animis* adhaerent, ut vitia morum, importunitas, morositas etc.; 3. quaedam *fortunis* accidunt, ut paupertas et inopia. Praeter haec mala etiam *in liberis* multa ac varia coguntur experiri infortunia, qualia sunt liberorum morbi ac funera, molestiae educationis, *τῶν τέκνων δυστυχία, ἀπείθεια, ἀπαιδευσία καὶ ἀναγωγία*, de qua graviter pronuntiat Siracides c. 16, v. 4: *κρεῖσσον ἀποθανεῖν ἄτεκτον ἢ ἔχειν τέκνα ἀσεβῆ*. Sed et in *servis ac domesticis* parata est conjugibus adversitatum materia, si sint infidi, immorigeri, desides ac refractarii etc. Gregorius Nyss. lib. de virg. *πολύτροπός ἐστι καὶ ποικίλη τῶν ἐκ τοῦς γάμου κακῶν ἡ χορηγία*. Nazianzenus in carm. sacris:

Νύμφιος εἶτα νέκυς, θάλαμος, τάφος ἄμμιγα τερπνοῖς.

Item:

ἄρτι κόρη, μετέπειτα δὲ χήρη.

Et:

— — δεσμὸς γάμος, εὐτεκνίη δὲ
φροντὶς ἀναγκαίη δυστεκνίητε νόσος etc.

481. 3. *Satanae insidiae*, quibus hoc sanctum vitae 2. Satanae insidiae.
genus infestatur. Cum enim Satanas sit hostis Dei et omnium divinarum ordinationum, ideo etiam huic conjugali ordini vehementer est infensus, ut ex Jobi et Tobiae historia cumprimis apparet. Jobum affligit Satanas *in fortunis* per incendia et hostiles irruptiones; *in liberis* per repentinum aedium collapsum et liberorum oppressionem; *in conjuge*, quae non erat mariti consolatrix, sed diaboli adjutrix; *in cognatis et amicis*, qui erant consolatores onerosi Job. 1. et 2. In historia Tobiae c. 3, v. 8. fit mentio cujusdam daemonii, quod septem viros Sarae occiderat, antequam cum ea congrederentur, cui tribuitur nomen Ἀσμοδαίου. Nuspiam illud nomen alibi in Scripturis canonicis vel apocryphis V. T. occurrit, dubium ergo nullum, quin ex Judaeorum fabulis profectum sit, qui Aschmadai Syra voce appellant principem daemoniorum a

rad. שְׁמַד, quae Chaldaeis significat 1. *devastavit, perdidit, destruxit*, 2. *fidem abnegavit*, *apostasta factus est*, unde Judaei Christi discipulos loco תַּלְמִידִים vocant תְּשְׁמִידִים *apostatas.* Utraque significatio congruit huic nomini, quia diabolus vere est *ἀπολλύων* et Abaddon, destructor ordinis divini Apoc. 9, v. 11. et auctor omnis *ἀποστασίας*. Huic Satanae odio et insidiis, quibus conjugalem statum infestat et naturae humanae corruptioni acceptum ferendum, quod inter conjuges saepius oriuntur lites, contentiones et jurgia, quibus domesticae pacis vinculum disrumpitur et conjugalis conversationis suavitas amara redditur, quales contentiones quandoque etiam inter pios conjuges exsistunt, qui tamen hasce Satanae insidias agnoscunt, furori ejus resistunt et in gratiam iterum redeunt. Exempla proponuntur *in Abrahamo et Sara* Gen. 16, v. 5. c. 21, v. 11. *in Jacobo et Rachele* Genes. 30, v. 2. *in Jobo* uxoris sannas audire coacto Job. 2, v. 9. *in Davide*, quem Michol deridet, cum spiritualem suam laetitiam externo corporis gestu testatam redderet 2. Sam. 6, v. 20. Socratis Xanthippe proverbio nobilitata est ob effrenem rixandi libidinem etc.

Consolationes aerumnis conjugalibus opponendae.

482. Ceterum aerumnis illis, quibus conjugalis status obnoxius est, praeter generales Christianae consolationis fontes, ex quibus in omnibus adversis solatii aqua haurienda est, quatuor cumprimis capita pii conjuges opponere debent. *1. Status conjugalis eminentiam.* Cum enim ordo conjugalis a Deo ipso sit institutus ac multis modis honoratus, ideo quidquid in eo piis obtingit adversi, aequa mente ferre possunt et debent. *Sanctificatur omnis Dei creatura*
XV. 480. *per verbum et orationem* 1. Tim. 4, v. 5. quare cum in conjugio adsit Dei verbum, institutio scilicet hujus ordinis vere divina, ex eo certi esse possunt pii conjuges, quod vivant in statu sancto ac Deo placente, ex quo sponte consequitur, crucem illam, cui obnoxii esse coguntur, non esse irati Dei flagellum, sed paternae castigationis virgam. *2. Gratiosam Christi praesentiam.* Quemadmodum enim Christus nuptiis in Cana Galilaea institutis interfuit, defectum vini sustulit et ex aqua vinum optimum paravit; ita adhuc hodie piis precibus invitatus sua gratia suoque auxilio conjugibus praesens est, aerumnas mitigat et aquam tribulationis convertit in vinum laetitiae et consolationis:

Sponse, voca Christum, non est sine munere Christus,
Ille merum tarde, dat tamen ille merum.

Quodsi quandoque auxilium differtur, cogitent pii conjuges, Christum adhuc hodie ipsis dicere: *Nondum venit hora mea. 3. Divinae benedictionis efficaciam.* Benedictio, quae conjugio in prima institutione a Deo est addita, per lapsum non est penitus sublata, sed per eam aerumnae, quae propter peccatum accesserunt, mitigantur atque immutantur. Sudor est pars illarum aerumnarum, quae conjugibus propter peccatum sunt impositae, interim psaltes regius testatur, eum piis conjugibus, qui crucem divinitus impositam patienter ferunt et ex vera in Christum fide Deo humiliter se subjiciunt, verti in benedictionem Psalm. 128, v. 2. sic et feminis dolores partus poenae loco sunt impositi, de piis tamen et vere in Christum credentibus uxoribus apostolus pronuntiat 1. Tim. 2, v. 15. quod *salventur διὰ τῆς τεκνογονίας*, hoc est *ἐν τῇ τεκνογονίᾳ*, quod generatio illa liberorum non impediat salutem, sed si ex fide dolores partus patienter sustineantur, sint opus Deo gratum et acceptum. *4. Significationem conjugii suavissimam.* Ostendimus superius, in conjugio proponi dulcissimam imaginem amoris et unionis inter Christum et ecclesiam, proinde conjuges in omnibus adversis sese hac consolatione erigere possunt, quod in se ipsis circumferant speculum ac pignus arcanae inter Christum et ecclesiam copulae. Quemadmodum igitur ecclesia et quaevis fidelis anima in cruce hanc consolationem firmiter amplectitur, quod Christus coelestis sponsus ex omnibus aerumnis eam tandem sit liberaturus ac ad coelestium nuptiarum gaudia introducturus; ita quoque conjuges efficacissimum illud consolationis fundamentum, finalem scilicet liberationem et futuram gloriam, certa fiducia amplecti possunt.

Consolationes parturientibus

483. Quia vero mulierculae in partus angustiis constitutae gravissimis quandoque tentationibus torquentur, ideo ministri ecclesiae observent fundamenta consolationum, quae ipsis proponenda sunt, utpote *1. Dei ordinationem.* Non sine singulari Dei providentia mulierculis haec obtingunt, quia Deus Evae dolores illos imposuit. Quod ergo *de labore manuum* dicit Sir. cap. 7, v. 16: Ne oderis *ἐπίπονον ἐργασίαν καὶ γεωργίαν ὑπὸ ὑψίστου ἐκτισμένην*, idem etiam ad *dolores partus* accomodari potest. *2. Certam vocationem.* Cogitent piae feminae, hoc pertinere ad muneris conjugalis, ad quod divinitus vocatae sunt, partes. Militi gloriosum est, in acie stantem mori; sic coram Deo et hominibus gloriosum est piis feminis, si in hoc vocationis opere moriantur. *3. Piorum cum Deo reconciliationem.* Christus aeternas peccatorum nostrorum poenas sustulit nosque cum Deo per sanguinem suum reconciliavit; quaecunque igitur temporales calamitates et molestiae, inter quas etiam dolores partus sunt, piis feminis obtingunt, non sunt signa irati Dei, sed paternae castigationes, quibus caro coërcetur et salus nostra promovetur. *4. Dei pro-* XV. 4
missionem. Non solum in genere promisit Deus omnibus in cruce constitutis, quod cum ipsis velit esse in tribulatione Psalm. 91, v. 15. sed etiam in specie suam praesentiam et auxilium feminis in partu laborantibus pollicitus est. Psalm. 22, v. 10: *Tu eductor meus ab utero*, v. 11. *super te projectus sum ex matrice.* Si esset absque illo praesentissimo Dei auxilio, nullus infans vivus ac sanus in lucem ederetur. *5. Operis hujus conditionem.* Cogitent piae feminae, quantum Dei beneficium sit generis humani propagatio, quam salutare ac necessarium sit illud opus, quod Deus per ipsas perficit. Joh. 16, v. 21: *Mulier cum parit, tristitiam habet, cum autem peperit puerum, non amplius meminit*

angustiae propter gaudium, quod homo natus est in mundum. Hieronymus imprudenter dixit: *Nuptiae replent terram, virginitas paradisum*, quod postea monachi sub papatu conjugio odiose opposuerunt, sed de piorum conjugio rectius dicitur, quod et terras et paradisum impleat, quia liberi in timore Dei educati sunt plantulae paradisi, sunt organa salutaria ecclesiae et reipublicae, *sunt sagittae in manu potentis* Psalm. 123, v. 5. *6. Exemplorum collationem.* Rachel erat pia et sancta matrona, interim partus doloribus succumbit ac moritur Gen. 5, v. 18. hoc exemplum respiciant honestae matronae, quibus dolores illi mortem minantur atque inferunt. Cumprimis vero Christum respiciant, qui in cruce in summis animi et corporis angustiis mortuus est, cum nos ad vitam aeternam regeneraturus salutem nostram operetur.

. 1.

CAPUT X.

DE PUGNANTIBUS SIVE CONTRARIIS CONJUGIO ADVERSANTIBUS.

n- m ;10. 484. Exposuimus hactenus *adjuncta* sive προσκείμενα conjugii tum *inchoati*, tum *consummati;* descendendum porro erit ad ejusdem *pugnantia* sive *contraria.* Quamvis enim quibusdam videatur *de cognatis* prius agendum esse, antequam ad pugnantia transitus fiat, attamen cum omnia, quae ab illis afferuntur, vel in praecedentibus jam ante sint exposita, vel ad contraria rectius referantur, ideo insistentes ordini in tractatu *de ministerio ecclesiastico et magistratu politico* hactenus observato ab adjunctis ad pugnantia recta progredimur via. Ad cognata pertinere censent *1. reliqua duo vitae genera*, ecclesiasticum scilicet et politicum, cum quibus respectu causae efficientis principalis ac finis generalis ordo oeconomicus cognationem aliquam obtinet, differt autem ab iisdem forma et fine speciali sive proximo. Sed de hac convenientia et discrepantia conjugii cum reliquis tribus hierarchiis in prooemio
. 2. hujus loci dictum fuit, quantum sufficit. *2. Sponsalia*, quae sunt mentio ac repromissio futurarum nuptiarum, de quorum cum nuptiis convenientia et discrimine superius c. 4. sect. 3. dictum fuit. *3. Concubinatum* jure civili sive Romano pristino concessum, sed cum concubinatus pluribus modis a conjugio differat eidemque adversetur, ideo pugnantibus rectius accensebitur. Neque enim in concubinatu *consuetudo vitae individua*, nec *consortium juris tam humani quam divini*, nec *communicatio* rerum et facultatum, nec filiorum justa hereditas locum habet, quae omnia ad verum et ratum matrimonium pertinent. *4. Coelibatum.* Sed cum plurimorum in papatu coelibatus sit coactus et impurus, cumque coelibatus et conjugium in uno eodemque subjecto simul consistere nequeant, ideo ipsum quoque ad conjugii *contraria* generaliter sic dicta referemus.

485. *Pugnantia* conjugii revocari possunt ad quatuor generales classes, 1. quaedam *cum causa efficiente*, 2. quaedam *cum materia*, 3. quaedam *cum forma*, 4. quaedam *cum fine conjugii* pugnant. 1. Rationa causae efficientis.
1. Ratione *causae efficientis: 1. principalis* ac *primariae*, quae est Deus, adversantur conjugio: 1. Vituperationes et insectationes tum sancti hujus ordinis, tum sexus muliebris a gentilibus extra ecclesiam constitutis profectae. 2. Errores et criminationes haereticorum in ecclesia, quibus dignitatem conjugii a divina institutione unice dependentem labefactarunt. De utrisque diximus superius cap. 4. sect. 1. 3. Prohibitio conjugii, qua papa veterum haereticorum vestigiis insistens sacerdotibus et aliis, etiamsi dono continentiae non sint instructi, matrimonio interdicit, cum tamen jure divino omnibus (observatis scilicet divinae institutionis legibus) ad illud pateat aditus, unde apostolus prohibitionem illam vocat *doctrinam daemoniorum* 1. Tim. 4, v. 1. quia cum talis prohibitio sit divinae conjugii institutioni directe opposita, ideo non potest ab alio quam a Dei et sanctionum divinarum adversario originem trahere. De hac prohibitione, quatenus ecclesiae ministros concernit, egimus in tract. de ministerio c. 7. sect. 2. quatenus personas alias dono continentiae non instructas spectat, in sequentibus de ea tractabitur. 4. Detestatio secundarum nuptiarum a Montanistis originem ducens, de qua late egimus superius capit. 5. membr. 1. 2. Ratione *causae efficientis secundariae* et *propinquae*, quae est legitimus, liber, plenus ac justus tum partium contrahentium, tum eorum, in quorum potestate sunt, consensus, pugnant cum conjugio 1. error Pontificiorum, quo negant, consensum parentum in nuptiis filiorum necessario requiri, de quo late egimus cap. 4. sect. 2. art. 1. 2. Omnia, quae vel judicii integritati, vel voluntatis libertati ad legitimum ac liberum consensum requisitae adversantur, utpote respectu prioris requisiti, error, dolus, ebrietas, fatuitas, furor; respectu posterioris, minae, justus metus et violenta coactio, ad quam pertinet raptus, de quibus ibidem diximus art. 2. 3. Ratione *causae antecedentis, disponentis ac praeparantis*, quae sunt sponsalia, adversantur conjugio temeraria repudia, dissolutiones sponsaliorum absque auctoritate magistratus et absque justis et sufficientibus causis institutae, de quibus diximus c. 4. sect. 3.

486. 2. Ratione *materiae* pugnat cum conjugio 1. polygamia simultanea, quando vel unus maritus plures uxores, vel una uxor plures maritos eodem tempore habet, quae posterior polygamiae species non tantum primaevae conjugii institutioni et Christianorum legibus in N. T. ut prior, sed etiam omnibus omnium gentium legibus et institutis repugnat. De ea egimus superius c. 5. membr. 1. 2. Ratione materiae.
2. Incestus, qui est conjunctio illegitima in gradibus consanguinitatis vel affinitatis divino jure prohibitis, ex eo sic dictus, quod cesto careat, fuit XVI. 3.

autem cestus cingulum Veneris, quod in legitimis nuptiis sponsus solvebat. De hisce prohibitionibus graduum diximus cap. 5. membr. 2. art. 2. 3. Erroneae Pontificiorum opiniones, quibus ὀρθοδοξίαν de prohibitione graduum labefactant, quando statuunt, in Levitico non gradus aequidistantes, sed personas duntaxat ibidem expressas esse prohibitas, prohibitionem illam non ad Christianos in N, T. sed tantum ad Judaeos in V. T. pertinere, quando prohibitionem consanguinitatis et affinitatis usque ad quartum gradum inclusive extendunt, spiritualem aliquam cognationem inter susceptorem et susceptam ex baptismo matrimonium impedientem introducunt, matrimonium inter fidelem et infidelem non baptizatum ex more populi Christiani vim legis habente irritum esse statuunt etc. de quibus omnibus egimus superius c. 5. memb. 2. art. 2.

3. Ratione formae. 487. 3. Ratione *formae* conjugio adversantur 1. vagae libidines, scortationes, stupra et quaevis illicitae commixtiones cum sexto praecepto pugnantes. Cum enim unica et sola illa cohabitatio, quae in legitimo conjugio instituitur, divinae legi ac voluntati in sexto decalogi praecepto expressae sit consentanea, ideo cum conjugio in sexto praecepto munito ac confirmato non immerito pugnare judicantur omnes illicitae commixtiones sexto praecepto prohibitae. Earum vero species sunt complures. Stuprum est illicita virginum vel etiam honestarum viduarum defloratio. Fornicatio sive scortatio est inter solutos promiscue ac committitur etiam cum meretrice ac inhonestis personis. Sodomia est sive cum masculis, sive cum brutis praeternaturalis commixtio Lev. 18, v. 22. 23. Rom. 1, v. 26. dicitur alias respectu prioris speciei paederastia, respectu posterioris bestialitas, ac in genere peccatum mutum, quod ne nominari quidem debeat inter Christianos. Huc referendum scelus onaniticum, voluntaria seminis profusio, mollities dicta, de qua recte disputant Scholastici, quod sit peccatum ipso adulterio gravius. De his omnibus in explicatione sexti praecepti latius disputatur. 2. Impurus coelibatus, quando illi extra conjugium vivunt, qui continentiae dono instructi non sunt, ac licet perpetuis ustionibus torqueantur, tamen praefracte spernunt remedium ustionum divinitus praescriptum 1. Cor. 7, v. 9: *Melius est nubere quam uri.* Notanter autem dicitur impurus coelibatus, quia distinguendus est a coelibatu illarum personarum, de quibus Christus Matth. 19, v. 11. inquit: *Non omnes capiunt verbum hoc, sed quibus datum est.* v. 12. *Sunt eunuchi, qui se ipsos castraverunt propter regnum coelorum; qui potest capere, capiat;* ac apostolus 1. Cor. 7, v. 7: *Unusquisque proprium suum donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic.* v. 8. *Dico autem non nuptis et viduis, bonum est illis, si sic permanserint sicut ego.* v. 34. *Innupta cogitat, quae sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu.* Hic coelibatus in personis idoneis fine legitimo susceptus nequaquam improbatur, nec cum conjugio hostiliter pugnat, sed est status vitae Deo placens, a conjugio quidem diversus, non tamen e directo eidem adversus, cum in utroque vitae statu sit sancta ac Deo placens castitas. Impurus autem coelibatus, qui vel illicitas libidinum flammas fovet interius, vel easdem concubinarum et scortorum consuetudine restinguit exterius, a Deo damnatur et conjugio extreme adversatur. 3. Concubinatus, qui est cohabitatio cum una muliere citra conjugalem affectum. Affinis ei est pellicatus, qui est cohabitatio mulieris cum eo, qui habet legitimam uxorem. Pellex enim una cum legitima uxore, concubina citra eam habetur. 4. Adul- XVI.
terium, quod est tori conjugalis violatio, quando scilicet maritus potestatem corporis sui facit alteri mulieri, vel quando uxor potestatem corporis sui facit alteri viro. Estque vel simplex, commixtio scilicet conjugis cum persona soluta, vel duplicatum, commixtio conjugis cum alterius conjuge. 5. Anabaptistica uxorum communio, qua insistentes Nicolaitarum ac Gnosticorum vestigiis sub religionis praetextu uxores habent communes. Contra communionem illam uxorum erudite disputat Lactantius lib. 3. inst. cap. 21. (ubi ostendunt, incertitudinem prolis et educationis neglectum ex ea oriri) et Salvianus lib. 8. de gubernat. Dei, *ubi Socratem per hanc doctrinam, quod uxores debeant esse communes, lupanar ex mundo fecisse* asserit. Hac ratione (inquit) *neque ullum virum ullius feminae maritum, neque ullam mulierem ullius mariti uxorem, neque ullum pignus ullius parentis filium fore statuo. Ubi enim promiscua omnia confusa sunt, nemo est, qui suum possit aliquid venditare.* 6. Divortium illegitimum, quod est temeraria matrimonialis vinculi inter maritum et uxorem solutio, de qua graviter pronuntiat Christus Matth. 5, v. 32. cap. 19, v. 9. Marc. 10, v. 11. Luc. 16. v. 18. Amen dico vobis, quia omnis, qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam moechari, et qui aliam duxerit, adulterium committit, et qui repudiatam duxerit, moechatur.

488. 4. Denique ratione *finis* cum conjugio 4. Ratione finis.
pugnat error Pontificiorum, quo statuunt, conjugium esse sacramentum vere ac proprie sic dictum, cui scilicet promissio gratiae justificantis evangelio propriae ipsius Christi ordinatione in N. T. sit annexa, de quo errore late egimus superius c. 3. Ceterum cum illa omnia, quae in classem pugnantium cum matrimonio hactenus sunt relata, facilem ex superioribus habeant explicationem, ideo de tribus duntaxat capitibus, quae uberiorem tractationem exigere videntur, in hoc capite agemus, videlicet *1. de coelibatu, 2. de concubinatu, 3. de divortio,* atque ea quidem ratione, ut non solum doctrina eorum in specie, quatenus cum conjugio pugnant, sed etiam in genere, quid de unoquoque horum capitum scitu necessarium, occasione hujus articuli pertractetur.

SECTIO I.

DE COELIBATU.

489. *Coelibes* Hieronymus, magnus ille coelibatus admirator, dictos putat ex eo, *quod coelo digni sint* lib. 2. adv. Jovin. cap. 19. circa fin. Aliam etymologiae rationem videre est in gl. marginali apud Augustinum libr. de grammat. tom. 1. col. 51: *Coelibes quasi coelites dicti prisci putant*, quibus verbis glossator Augustini definitionem in contextu sitam explicare voluit: *Coelebs dicitur, qui non habet uxorem, vel quae non habet maritum, qualia sunt numina in coelo, quae absque conjuge sunt, si agapetas attendamus.* (*ἀγαπηταί* tempore Augustini dicebantur concubinae, quas hoc nomine clerici ac monachi tegebant.) Respicit vero Augustinus vel ad fictitia ethnicorum numina, quae extra conjugium quidem vivunt, interim stupris et adulteriis sese commaculare finguntur, vel ad angelos coelites, de quibus Salvator pronuntiat Matth. 22, v. 30. Luc. 20, v. 36: *Qui digni sunt futuro seculo, nec nubunt,*
5. *nec nuptui dantur, sed sunt ἰσάγγελοι*, absque matrimonii usu in coelo viventes. Mutuata est haec etymologia ab ethnicis, qui itidem coelibes denominarunt quasi *coelites*, ut constat ex Quintiliano libr. 1. cap. 10. quo alludit etiam illud Modestini, *quia Coelo Saturnus genitalia abscidit, hoc nomine appellatos, qui genitalibus careant.* Sed quilibet videt, etymologiam hanc esse allusivam. Ceterum nomen coelibis accipitur 1. *late*, pro eo, qui extra matrimonium vivit, sive caste vivat, sive concubinas habeat, ut ex Martiali notum, sive sit nuptiarum penitus expers ac virgo, sive sit viduus vel vidua; 2. *stricte*, pro eo, qui extra matrimonium caste vivit quique nullas adhuc expertus est nuptias, in qua posteriore significatione ab ecclesiasticis scriptoribus potissimum usurpari consuevit. Possunt autem omnia, quae de coelibatu disputantur, ad duas principales quaestiones revocari. Prior est, *an et quatenus coelibatus conjugio sit praeferendus*; posterior est, *an ad coelibatum voto aliquo sponte suscepto vel lege ecclesiastica quidam homines adstringi possint ac debeant.*

490. Prioris quaestionis explicationem certis propositionibus includemus. Prima haec esto: *Coelibatus purus et castus in personis ad eum idoneis nequaquam est improbandus.* Haec propositio opponitur *Judaeorum* et quorundam *gentilium* opinionibus, qui coelibatum penitus damnarunt. In sententiis Bensyrae haec habentur: *Qui semen ex se non edit, assimilatur effusori sanguinum, et qui habitat sine uxore, est sine bono, sine benedictione, sine cohabitatione, sine lege et sine pace. Qui sine uxore est, non reputandus homo.* Haec opinio forte ex eo orta, quod in V. T. propter promissionem de Messia sterilitas et *ἀτεκνία* probri loco fuit habita Gen. 30, v. 23. Luc. 1, v. 25. etc. In libro de nativ. Mariae (qui Hieronymo tribuitur, cum sit Seleuci Manichaeorum discipuli) dicitur, *Scripturam maledictum eum pronuntiare, qui non genuisset masculum in Israël.* Similia occurrunt apud Chrysostomum, Augustinum, Damascenum etc. sed ex tota Scriptura non potest locus aliquis afferri, qui id probet. In Oreste Euripidis Helena Electrae probri loco objicit, *quod jamdiu permaneat virgo, παρθένε μακρὸν. δὴ μῆκος Ἠλέκτρα χρόνου.* Mercurius Trismegistus in fine secundi serm. *eum, qui liberos non genuerit, non solum infelicem pronuntiat, sed etiam impium et in orco poenis afficiendum, μέγιστον* (inquit) *ἀτύχημα καὶ ἀσέβημά ἐστιν ἄτεκνόν τινα ἐξ ἀνθρώπων ἀπαλλαγῆναι καὶ δίκην οὗτος δίδωσι μετὰ θάνατον τοῖς δαίμοσιν.* Apud Spartanos Lycurgus legem tulit, *qua ullum honorem senioribus in vita coelibe constitutis a junioribus exhibendum esse* prohibebatur. Strabo l. 7. coelibes vocat *semivivos, vitae humanae parum utiles et dubiae lucis.* Sed hisce Judaeorum et gentilium criminationibus opponenda est doctrina verae ecclesiae, quod utrumque vitae genus, tam coelibis quam conjugalis, Deo placeat, et quod in utroque vitae genere quis Deo placere et vitae aeternae hereditatem consequi possit, si pie et caste in alterutro eorum vivat. Probatur hoc 1. *ex manifestis Scripturae dictis.* Matth. 19, v. 12. cum discipuli Christi dixissent: *Si causa hominis cum uxore talis est, non expedit nubere*, subjecit Christus: *Non omnes capiunt verbum hoc, sed quibus datum est,* ac enumeratis tribus eunuchorum generibus, inter quos eminent illi, *qui se castrant propter regnum coelorum,* addidit: *Qui potest capere, capiat.* Ostendit ergo, ab illa primaeva conjugii institutione et praecepto eidem addito: *Crescite et multiplicamini*, exceptos esse quosdam, qui vel ad conjugium inhabiles sunt per naturam, vel peculiari continentiae dono instructi sunt per gratiam, quo dono illos ad ecclesiae aedi- XVI. 6.
ficationem uti non prohibet, sed concedit. Illud enim *χωρείτω* non esse praeceptum aliquod, quo Christus legem coelibatus vel in genere omnibus piis, vel in specie omnibus ecclesiae ministris, ac ne quidem illis, qui dono continentiae instructi sunt, absolute et simpliciter imponere voluerit, evidenter colligitur ex 1. Cor. 7, v. 25: *De virginibus praeceptum Domini non habeo.* At si Christus legem aliquam hic tulisset, utique apostolus praeceptum Domini accepisset. Proinde non praecipit atque imperat Christus coelibatum, sed liberum relinquit illis, qui continentiae dono instructi sunt, ac consulit, ut quilibet mensuram donorum divinitus sibi datorum aestimet atque eligat illud, quod minore cum conscientiae periculo, majore autem cum ecclesiae commodo conjunctum esse animadvertit. Christi vestigiis fideliter insistit apostolus, qui postquam praeceptum de ineundo conjugio proposuisset 1. Cor. 7, v. 2: *Propter fornicationem unusquisque uxorem suam habeat et unaquaeque virum suum habeat,* statim subjicit exceptionem, quod quidam donum continentiae habeant, qui in puritate et mundicie vitae coelibis extra conjugium vivere bona conscien-

tia possint. v. 7: *Volo, omnes esse, sicut ego sum, sed unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic.* v. 8. *Dico non nuptis et viduis, bonum est illis, si sic permanserint, sicut ego.* v. 25. *De virginibus praeceptum Domini non habeo, consilium autem do tanquam misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis.* v. 26. *Existimo ergo, hoc esse bonum* etc. Huc referri etiam potest dictum propheticum Esa. 56, v. 4: *Haec dicit Dominus eunuchis: Qui custodierint sabbata mea et elegerint, quae ego volui, et tenuerint foedus meum;* v. 5. *dabo eis in domo mea et muris meis locum et nomen melius a filiis et filiabus, nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit.* Quia enim in V. T. eunuchi habebantur exclusi a benedictione Dei Deut. 7, v. 14. ac prohibebantur ecclesiam intrare Deut. 23, v. 1. ideo proponitur illis haec consolatio, quod nomen melius et quidem sempiternum ipsis dandum sit prae illis, qui externa benedictione affluunt atque interim foedus Dei non observant. *2. Ex probatis eorum exemplis*, qui statum vitae coelibis amplexi sunt. Christus nuptiis in Cana Galilaea interfuit, sed uxorem non duxit, neque enim ad generationem, sed ad generis humani redemtionem venerat. Paulus apostolus inter ἀγάμους sese numerat 1. Cor. 7, v. 7. cap. 9, v. 5. Eusebius libr. 3. histor. eccles. cap. 38. de duabus filiabus Philippi evangelistae, quarum mentio fit Act. 21, v. 9. commemorat, *quod in virginitate consenuerint*, quod ergo Clemens Alexandrin. libr. 3. stromat. dicit, *Philippum filias viris elocasse*, id de reliquis duabus accipiendum, nam quatuor ipsi dicuntur fuisse filiae. Justinus apol. 2. pro Christ. p. 48. ed. Commel.: *Permulti profecto sexus utriusque et sexaginta et septuaginta nati annos, qui a pueris disciplinam Christi sunt assectati, incorrupti et coelibes perdurant. Et glorior, me per omne genus hominum nostrorum tales commonstrare posse.* Tertullianus in apolog. cap. 9. pag. 30: *Quantum a stupris et ab omni post matrimonium excessu, tantum et ab incesti casu tuti sumus. Quidam multo securiores totam vim hujus erroris virgine continentia depellunt, senes, pueri. 3. Ex coelibatus commodis.* Christus Matth. 19, v. 12. quosdam *propter regnum coelorum se castrare* asserit. Paulus 1. Cor. 7, v. 32. de ἀγάμῳ pronuntiat, *quod solicitus sit de iis, quae sunt Domini, quomodo placeat Domino;* v. 34. *quod virgo cogitet, quae sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu*, de quorum dictorum genuina explicatione paulo post plenius dicetur. *4. Ex imperatoriis constitutionibus.*
XVI. 7. Christiani imperatores Constantinus, Constantius et Constans poenas coelibatus infirmarunt. l. 1. C. de Infirm. poen. coelib.: *Qui jure veteri coelibes habebantur, imminentibus legum terroribus liberentur atque ita vivant, ac si numero maritorum matrimonii foedere fulcirentur, sitque omnibus aequa conditio capessendi quod quisque mereatur etc. Quam rem et circa feminas existimamus earumque cervicibus imposita juris imperia velut quaedam juga solvimus promiscue omnibus.* Eusebius lib. 4. de vit. Constantini memorat, decreto illius imperatoris *abrogatam fuisse legem veterem, quae privabat hereditate eos, qui liberos non habebant,* ac subjicit, *multos viros ac multas feminas ob amorem Dei perpetuum coelibatum fuisse professos. 5. Ex patribus* in laudem et honorem coelibatus multa afferri possent, negari enim nequit, quosdam ex ipsis veros encomii limites quandoque transsiliisse et cum contumelia conjugii coelibatum laudasse, ut postea apparebit. Hic illud duntaxat observare convenit, qua occasione coelibatus admiratio satis mature in ecclesiam introducta sit. Ea vero ex Pauli 1. Cor. 7. et ex Justini et Tertulliani dictis antea citatis colligitur triplex, *1. ethnicae scortationis familiaritas.* Judaeis polygamia et gentilibus scortatio adeo erat familiaris, ut apostoli in concilio Hierosolymitano eam diserte prohibere necesse habuerint. Ut ergo fideles ad Christum conversi ab omni libidinum genere sese abhorrere ostenderent, extremum maxime contrarium eligebant, ab ipso etiam conjugio abstinentes, quo manifestius suam temperantiam ostenderent. Isti ergo pro angelis suspiciebantur ratione habita sordium et turpitudinum gentilibus consuetarum, inde factum, ut coelibatum eo plures affectarent, quia quae in pretio et commendatione homines haberi vident, ad ea maximo studio adspirare solent. *2. Persecutionum atrocitas.* Magistratus in ecclesia primitiva apostolicae vicina erant ethnici, ideo Christianis quotidie impendebant facultatum direptiones, proscriptiones, vincula et omnis generis persecutiones, ad eas ferendas expeditiorem videbant esse coelibatum, cum conjugatis ex intuitu liberorum et uxoris in persecutione dolor augeatur. *3. Conjugiorum imparitas.* Christiani Judaeis et gentilibus intermixti vivebant, et qui ad Christianam fidem convertebantur, ad ejusdem professionem non poterant statim inducere conjugem adhuc infidelem, ex illa conjugiorum imparitate pietatis exercitiis multa videbant objici impedimenta, inde coelibatui aequiores erant.

491. Quae contra hanc propositionem urgeri possunt, facili negotio explicantur. 1. Gen. 2, v. 18. dicit Dominus: *Non est bonum, hominem esse solum, faciamus ei adjutorium. Ergo coelibatus non est bonus nec probandus.* Respondemus: Apostolus diserte dicit: *Bonum est homini mulierem non tangere* 1. Cor. 7, v. 1. hoc est a ducenda uxore abstinere. Ut ergo ex verbis apostoli non potest colligi praeceptum aliquod generale necessitatem coelibatus introducens, ita nec ex verbis Dei inferri potest praeceptum aliquod generale necessitatem conjugii indistincte omnibus imponens. Quidam igitur respondent, *verba Dei apud Moysen accipienda esse de bono speciei, verba Pauli de bono individui.* Sed hoc recte explicandum. Pronuntiatum divinum continet generalem conjugii institutionem, Paulus ponit exceptionem a regula et loquitur de iis, qui continentiae dono instructi sunt. Deinde Paulus non simpliciter et absolute pronuntiat, bonum esse

homini mulierem non tangere, sed addit limitationem et explicationem, *propter praesentem necessitatem* v. 16. propter statum scilicet istorum temporum, in quibus immanes ecclesiae persecutiones vigebant, et quia propter exiguum piorum coetum imparia conjugia, hoc est inter maritum fidelem et uxorem
8. infidelem ac vice versa inter uxorem fidelem et maritum infidelem, necessario erant frequentia. Bucerus in defens. reform. Colon. c. 116. p. 389. paulo obscurius respondet, *dictum Mosaicum*, *non est bonum, hominem esse solum, de hominibus in genere et de praesente vita, non speciatim de singulis neque de tota electorum vita accipiendum esse.* Dictum autem Pauli: *Bonum est homini mulierem non tangere, accipiendum esse de universa vita electorum, quae cum perfecta et absoluta fuerit, nullam amplius conjugalem communionem habebit.* Pererius lib. 4. in Genes. p. 602. talem profert conciliationem: *In exordio mundi propter hominum paucitatem non fuisset bonum abstinere conjugio, neque enim genus humanum perpetuari aut propagari potuisset, sed postea infinite multiplicata hominum copia nulla ratio quenquam hominum urgebat et cogebat inire matrimonium.* Respondemus: neminem eorum, qui caste extra conjugium vivere possunt, ad illud *cogimus* vel *cogendum esse* dicimus, nec coelibatum in illis, qui continentiae dono instructi sunt, improbamus, sed ut conjugium illis, qui uruntur, necessarium, ita reliquis ab ustionum flammis liberis liberum relinquendum dicimus. Praeterea bonum illud conjugii, cujus in primaeva institutione fit mentio, est perpetuum nec ad V. tantum, sed etiam ad N. T. pertinet, quia multiplicatio humani generis non tollit bonum propagationis et adjutorii. Apud Augustinum confess. cap. de conjug. sacerd.: *Natura hominum formatur illo verbo Dei, Crescite et multiplicamini, ut sit foecunda, non solum initio creationis, sed tantisper, dum haec corporum natura exsistet, sicut hoc verbo terra sit foecunda, germinet terra herbam virentem. Propter hanc ordinationem non solum initio coepit terra producere gramina, sed quotannis vestiuntur agri, donec exsistet haec natura etc. Quod ergo adversarii dicunt, initio fuisse mandatum conjugium, nunc non esse, id perinde est ac si dicerent, olim nascentes homines secum attulerunt sexum, nunc non afferunt.* Pergit Pererius, *longe aliam ac diversam rationem fuisse matrimonii in statu innocentiae, atque nunc est in statu naturae corruptae. In illo enim statu facta fuisset generatio et multiplicatio hominum electorum sine ulla libidinis turpitudine, sine ullo corporis aut animi vitio et impedimento, quo a cultu et obsequio Dei conjuges ulla ex parte tardarentur, in hoc statu omnia esse contraria.* Respondemus primo per ἔνστασιν: Etiam post lapsum de conjugio dicit Spiritus s. Hebr. 13, v. 4. τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος, ac uxor pia non minus post lapsum quam ante lapsum ex ipsius Dei ore est viri *adjutorium* non solum in re oeconomica, sed etiam in ipsis pietatis exercitiis. Secundo per inversionem: Quia post lapsum paucis datum est caste extra conjugium vivere, ideo quod institutum fuit *in officium*, illud post lapsum cessit *in libidinis remedium*. Nec adhaerens illa libidinis lepra vel generationis opus vel conjugii statum per se sanctum et mundum ita immutat, ut in eo pacata et tranquilla conscientia vivere quis nequeat. At quotusquisque eorum, qui virginitatem incaute voverunt, et animo et corpore castus sit, dies Domini manifestabit. Denique per concessionem conjugium quandoque secum impedimenta quaedam trahere non negamus, ideo coelibatum in personis idoneis non improbamus. *2. Apostolus in genere dicit* v. 2: *Propter fornicationem habeat unusquisque suam uxorem et unaquaeque suum virum habeat, ubi nomen generale ἕκαστος et verbum imperandi ἐχέτω observationem merentur.* Respondemus: Apostolus loquitur de illis, qui non sunt instructi dono continentiae, sed imminet illis periculum scortationis, si extra conjugium vivere velint, hoc est loquitur de illis, *qui uruntur*, ut exponit v. 9. illis non amplius liberum est matrimo- XVI. 9.
nium inire vel non inire, sed ob evitandam scortationem conjugii necessitas illis incumbit. De reliquis, qui continere possunt, ibidem diserte addit: *Unusquisque donum suum habet, alius sic, alius vero sic* v. 7. *de virginibus praeceptum Domini non habeo* v. 25. 3. 1. Tim. 5, v. 14: *Volo, juniores viduas nubere, filios procreare. Ergo coelibatus illis non est licitus.* Respondemus: idem apostolus inquit 1. Cor. 7, v. 7: *Volo, omnes homines esse, sicut ego sum;* item: *Dico non nuptis et viduis, bonum est illis, si sic permanserint.* Ergo ex locutione indefinita non debet exstrui universalis. Apostolus vult, juniores viduas nubere, si scilicet continere nequeant, si metus subest, ne occasionem calumniandi adversario exhibeant, ut ibidem additur. Vicissim vult, eas in viduitate manere, si scilicet continere possint, et propter temporum illorum necessitatem.

492. Secunda propositio: *Coelibatus absolute et in se bonum opus non est, sed est status boni operis et ex eorum genere, quae ad aliud referuntur.* Probatur id 1. *ex ipsius coelibatus natura.* Coelibatus est talis vitae status, quo quis et bene et male uti potest, qui ex recta intentione et legitimo fine a Spiritu s. approbato coelibatum eligit et corporis atque animi castitatem in eo servat, illi coelibatus est bonus; sed qui ex perversa et praepostera quadam persuasione de satisfactione pro peccatis et meritis acquirendis coelibatum eligit, qui continentiae dono instructus non est, qui ustionum flammis in eo interius torquetur, sive eas restinguat, sive minus, illi malus est coelibatus. Esai. 56, v. 4. dignitas eunuchatus aestimatur non ex nuda et simplice a conjugio abstinentia, sed ex eo, *si foedus Domini observet.* 1. Tim. 5, v. 6. vidua, si coelibatum suum referat non ad verum finem, sed carnis delicias, dicitur *vivens mortua.* *2. Ex regula apostolica* 1. Corinth. 7, v. 36. Si coelibatus in se ac per se esset cultus Dei, non permitteret apostolus

2. Coelibatus per se non est bonum opus, sed boni operis status.

ut is, qui existimat, se *ἀσχημονεῖν* super virgine *ὑπεράκμῳ*, eam nuptui tradat, quin potius diceret, nulla ratione judicii humani habita custodiendam esse filiae virginitatem, sicut 1. Cor. 4, v. 3. dicit: *Mihi pro minimo est, ut a vobis judicer aut ab humano die.* *3. Ex veterum doctrina.* Hieronymus coelibatui plus, quam par est, saepius tribuit, idem tamen libr. 1. adv. Jovin. c. 6. circa med. recte scribit: *Ut circumcisio nihil est et praeputium nihil est, sed observatio mandatorum Dei; sic nihil prodest absque operibus coelibatus et nuptiae, cum etiam fides, quae proprie Christianorum est, si opera non habuerit, mortua esse dicatur et hac lege virgines quoque Vestae et Junonis univirae in sanctarum queant ordine numerari.* Gregorius Nazianz. in orat. in funere soror.: *Nec nuptias propter naturam propriam esse fugiendas, nec virginitatem propter naturam propriam extollendam, sed mentem esse, quae nuptiis et virginitate bene vel male utitur.* Augustinus in lib. de bon. conjug. c. 9: *Videndum est nobis, alia bona nobis Deum dare, quae propter se ipsa expetenda sunt, sicut est sapientia, salus, amicitia; alia, quae propter aliquid sunt necessaria, sicut doctrina, cibus, potus, somnus, conjugium, concubitus etc. his itaque bonis, quae propter aliud necessaria sunt, qui non ad hoc, propter quod instituta sunt, utitur, peccat alias venialiter, alias damnabiliter. Quisquis vero eis propter hoc, quod data sunt, utitur, bene facit, cui ergo non sunt necessaria, si non eis utitur, melius facit.* lib. de S. Virg. c. 8: *Virginitas non quia talis est, sed quia Deo dicata est, honoratur, quae licet in carne servetur, spiritus tamen religione ac devotione servatur, ac per hoc spiritualis est etiam virginitas*
XVI. 10. *corporis, quam vovet et servat continentia pietatis.* libr. 6. de civ. Dei c. 36: *Constituamus ambos bonos* (continentem et conjugatum), *profecto melior est conjugatus fidelissimus et obedientissimus Deo quam continens minoris fidei minorisque obedientiae.* Thomas opusc. 17. cap. 6. coelibatum et conjugium vocat *media, per quae ad communem Christianismi finem pervenitur, qui est Dei et proximi dilectio.* Inter opera Joh. Gersonis cancellarii Parisiensis exstat opusculum *de perfectione religionis Christianae sine votis et consiliis*, in quo propos. 3. sic loquitur: *Religio Christiana potest absque voto obligante ad consilia perfecte, imo perfectissime observari. Patet de Christo, qui non legitur vovisse consilia, qui fuit tamen suae legis perfectissimus observator; patet insuper de apostolis et discipulis et Christianis in primitiva ecclesia, quorum multi erant uxorati, multi possessiones habuerunt, quidam in communi, quidam in proprio.* Bellarminus ipse lib. de monach. c. 32. resp. ad 6: *Virginitas absolute considerata, ut solum dicit negationem quandam conjugii, non est virtus, sed ut est perfecta quaedam refrenatio concupiscentiae.* (At perfectam illam concupiscentiae refrenationem ubi tandem in votivis illis virginibus inveniemus?) Recte igitur confessio Wirtebergensis scribit: *Etsi coelibum status sit in publicis periculis tranquillior et ad peragenda publica ministeria his, qui non uruntur, accommodatior, tamen non est sentiendum, quod hoc vitae genus per se sit coram tribunali Dei excellentius aut sanctius quam conjugium.*

493. Opponenda est haec propositio *immodicis coelibatus encomiis*, quibus non solum in se ac per se cultus Dei statuitur, sed etiam satisfactio pro peccatis et meritum vitae aeternae illi tribuitur. Bellarminus quidem lib 2. de monach. c. 6. impudenter negat, *ullum Catholicum docuisse, quod vota monastica*, inter quae est votum coelibatus, *mereantur remissionem peccatorum*, atque hoc nomine Melanthoni id asserenti *mendacium* tribuit. Sed contrarium ex doctrina et praxi Pontificiorum facile demonstrari potest. Quidam enim ex Scholasticis disputant, *quod opera etiam minima, ut stare, sedere, comedere, bibere etc. quae in coelibatu fiunt a monasticis personis, sint Deo acceptiora quam opera maxima primae et secundae tabulae, quae a conjugatis fiunt.* Bernhardinus in Rosario scribit, *virginitatem servare ab interitu damnationis aeternae, et in ejus figuram praecepisse Deum* Num. 31, v. 17. Jud. 21, v. 11. *mulieres, quae cognoverunt viros, interficite, virgines autem reservate.* Item, *monachos ac moniales in suis substantialibus votis, inter quae est perpetuus coelibatus, non tantum pro suis, verum etiam sanctorum et aliorum fundatorum peccatis satisfacere*, inde in hymno de virginibus canunt: *Hujus obtentu Deus alme nostris parce jam culpis vitium remittens.* Marullus dicit, *Moysen, quia conjux fuit, non potuisse ingredi terram promissionis, Josuae vero propterea, quia coelebs fuit, hoc fuisse datum.* In eodem Bernhardini Rosario ex Thoma allegatur haec sententia: *Religiosus tantum facit donum Deo in sua professione* (quae complectitur etiam votum perpetui coelibatus), *quod per id consequitur plenariam indulgentiam omnium suorum peccatorum a poena et culpa.* Et addit Bernhardinus: *Quando religiosus recordatur, se fecisse promissionem, et de hoc est contentus, et de novo eam faceret, si non fecisset, qualibet vice consequitur indulgentiam plenariam omnium peccatorum.* Alb. Piggius in contr. c. 14. de votis: *Monastice assumitur a profitentibus, quia creditur valere ad satisfaciendum pro peccatis, utque per eam impetremus divinam gratiam.* Item: *Monachi castrant se propter regnum Dei assequendum et gratiam Dei erga nos promerendam*, unde versus:

> *Inclyta virginitas coelos quae dote mereris,* XVI.
> *Cum thalamis Christi consocianda places.*

Johannes a Daventria in harm. Aug. conf. f. 514: *Si haec docuerunt monachi, se hoc vitae genere mereri remissionem peccatorum et justificationem coram Deo, sed amplius etiam, certe nihil falsi docuerunt* etc. catech. Rom. p. 552: *Unicuique in sacris literis suaderi virginitatem, ut quae matrimonii statu praestantior sit majoremque in se perfectionem et*

sanctitatem contineat. Petrus a Soto in conf. Cathol. cap. de votis: *Vota monastices ideo aequivalere baptismo, quia sint magna satisfactio pro peccatis, unde quandoque et quidem frequentius plena omnium peccatorum satisfactio esse possint, quod ad immunitatem a poena futuri seculi pertinet.* Bellarminus ipse statuit, *religiosos posse alios participes facere suorum operum, professionem monasticam tollere poenam sicut baptismus, licet non simul culpam, suscipienti monachatum remitti omnia peccata,* quod probat ex visione Antonii etc. libr. 2. de monach. c. 9. disputat, *continentiam esse vere meritoriam gloriae singularis in vita aeterna.* Communiter omnes Pontificii statuunt, *coelibatum pertinere ad opera supererogationis, cum plus praestet, quam lex divina in genere ab omnibus requirit; conjugium esse statum imperfectionis, coelibatum vero perfectionis, ob quam perfectionem monachi et moniales coelibes sua merita et opera supererogationis interventu pecuniae aliis, qui sunt in statu imperfectionis, communicant et applicant.* Tribuunt virginibus *distinctas in coelo cellulas et aureolas* pro diversis scilicet meritorum gradibus. Quae pro stabilienda hac sua assertione proferunt, pleraque jam ante tom. III locorum in tract. de evangelio sunt exposita. 1. Esai. 56, v. 4: *Eunuchis dabo nomen melius.* Responsionem pete ex §. 93. 2. Matth. 19, v. 12: *Sunt eunuchi, qui se castrant propter regnum coelorum,* vide §. 96. 3. Apoc. 14, v. 4: *Virgines sequuntur Agnum, quocunque ierit,* vide §. 101. et confer Augustinum hom. 9. in Apoc. et Hoë lib. 4. in Apoc. c. 14. p. 452. Restant explicanda duo Scripturae dicta, quae prioribus in hac quaestione conjungunt. Prius est Siracidis cap. 26, v. 20: *Non est ponderatio digna animae continentis.* Respondemus: ipse Barradius scriptor Pontificius agnoscit, de continentia matrimoniali Siraciden loqui lib. 3. comment. in evang. concord. lib. 8. c. 15. id quod ex toto contextu manifestum. In praecedentibus dicitur v. 16: *Gratia mulieris delectabit virum ejus.* v. 17. *Donum Domini mulier tacita et prudens.* v. 18. *Gratia super gratiam mulier timorata et fidelis.* Postea additur v. 20: *Non est pondus omne dignum continentis animae suae,* ubi relativum αὐτῆς manifeste probat, de muliere viro juncta sermonem esse. In sequentibus subjicitur v. 21: *Sol oriens in altissimis Domini et pulchritudo mulieris bonae in ornamento domus ejus.* Ergo loquitur de proba ac pudica matrefamilias. Neque est, quod urgeatur vocabulum ἐγκρατοῦς, esse enim in piorum conjugio castitatem et ἐγκράτειαν ostendimus suo loco et manifestum illud est ex 1. Tim. 3, v. 2. et 3. Posterius dictum est Pauli 1. Cor. 7, v. 32: *Qui sine uxore est, solicitus est, quae sunt Domini, quomodo placeat Deo.* v. 34. *Innupta cogitat, quae sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu.* Respondemus: 1. Spiritus s. etiam a conjugibus requirit, ut curent, quae sunt Domini, et sint sancti corpore et spiritu. Rom. 12, v. 1. 1. Cor. 6, v. 19. 20. 2. Cor. 7, v. 1. 1. Tim. 2, v. 15. ac in conjugio etiam pietatem ac curam divinorum, sanctitatem, castitatem, pudicitiam locum habere evidenter testatur. 2. Exempla Abrahae et Sarae, Isaaci ac Rebeccae, Zachariae et Elisabethae
etc. comprobant, pios conjuges curare, quae sunt XVI. 12.
Domini. 3. Verba igitur apostoli non sunt accipienda *exclusive,* quasi scilicet conjuges non possint curare, quae sunt Domini, et corporis atque spiritus sanctitatem tueri, fieri enim potest, ut conjugatus minus implicetur negotiis secularibus et minus curet ea, quae sunt mundi, quam coelebs, si scilicet illi pia uxor ac sedula materfamilias contingat, quae curam rei familiaris sustinet, ut maritus eo liberius et expeditius ministerio ecclesiastico vacet. Negari certe nequit, uxorem ipsius Dei ore vocari mariti *adjutorium,* non tantum in liberorum procreatione, in pia eorundem educatione, in rei familiaris administratione, sed etiam in Dei invocatione et aliis pietatis exercitiis. Proinde sicut coelebs potest *nubere in Domino* 1. Cor. 7, v. 39. ita potest conjunx placere marito et vicissim maritus uxori in Domino, si nimirum uterque pius sit et Deo placere studeat. Quando enim voluntas conjugis divinae voluntati sese unice accommodat, tum evenit, ut qui conjugi placere studet, ipsi etiam Domino placeat. Huc afferri possunt illustrationis gratia distincta apostoli praecepta, in quibus tum prohibet, tum praecipit, ut alteri placere studeamus, sed diverso respectu. Prioris generis haec sunt: Gal. 1, v. 10: *Si hominibus placerem, servus Christi non essem.* Ephes. 6, v. 6: *Servi obedite dominis, non tanquam hominibus placentes.* 1. Thess. 2, v. 4: *Non loquimur tanquam hominibus placentes.* Haec omnia intelligenda sunt de tali ἀνθρωπαρεσκείᾳ ac hominibus complacendi studio, quod conjunctum est cum transgressione ac neglectu voluntatis divinae, si scilicet quis *magis* curat hominibus quam Deo palcere. Posterioris generis haec sunt: Rom. 15, v. 2: *Quilibet proximo suo placeat in bonum.* 1. Cor. 10, v. 33. de se ipso pronuntiat apostolus: *Per omnia omnibus placeo,* haec intelliguntur de tali complacentia, quae est in Domino, non contra Dominum. Pari modo res se habet in conjugio. Si maritus studet uxori et vicissim uxor marito placere in Domino, hoc est quatenus et quamdiu voluntas ejus congruit cum divina voluntate, illud tantum abest, ut sit pietatis impedimentum, ut potius sit opus bonum ac Deo gratum, si ex fide et dilectione proficiscatur. Refero huc egregium locum ex Claud. Espencaeo episcopo comm. in Tit. 2: *Quod apostolus dicit, innuptam cogitare, quae sint Dei, ut sit sancta corpore et spiritu, non sic accipiendum est, ut putemus, non esse sanctam corpore Christianam conjugem castam, omnibus quippe fidelibus dicitur, eorum corpora esse membra Christi, Dei vivi et Spiritus sancti templa.* 4. Quinimo incendia et flammae libidinum in illis, qui continentiae dono instructi non sunt, curam divinorum impediunt, corpus et spiritum coinquinant et conscientiam a Deo avellunt, ac viduas quasdam curare non, quae Do-

mini sunt, sed quae sunt mundi, *ac viventes esse mortuas*, disertis verbis pronuntiat apostolus 1. Tim. 5, v. 6. unde non immerito aliquis pronuntiaverit, esse tolerabilius ἥττημα *placere uxori quam incendio concupiscentiae uri*, nemo enim ignorat, quam illa cura placendi conjugi suae decrescat et imminuatur educatione liberorum, rei familiaris administratione, cura officii publici et mutuo crucis sensu. 5. Absit igitur, ut verba apostoli hoc sensu accipere velimus, quod vel omnes, vel soli coelibes curent, quae sunt Domini, ac sint sancti corpore et spiritu, *sunt plerique coelibes* (scribit Cassander in consultat. art. 23. de coelib. sacerd. p. 197.), *qui usque adeo coelibatu suo ad ea, quae Dei sunt, expeditius curanda non incitentur, sed etiam contra curis hujus seculi supra reliquos homines immergantur et obruantur.* Sed proponitur finis et scopus coelibatus, ad quem scilicet respicere debent continentiae dono instructi, in hoc vitae statu eligendo, videlicet ut expeditius et liberius, quae sunt Domini, curare possint, indi-
XVI. 13. vulse ac minore cum distractione Deo adhaerere ac sanctificationem sectari. Coelibibus enim pauciora objiciuntur impedimenta in curandis iis, quae sunt Domini, quam conjugatis. 6. Cumprimis vero respicit apostolus ad conjugia imparia, inter maritum fidelem et uxorem infidelem, vel inter uxorem fidelem et maritum infidelem, in quibus multa impedimenta pietatis exercitiis objici solent. 7. Qui disputant, in conjugio quaeri delicias carnis, expendant, esse hunc abusum conjugii, cum contra pii exemplo Tobiae orent, Tob. 8, v. 9: *Domine tu scis, quia non luxuriae causa accipio sororem uxorem, sed sola posteritatis dilectione;* expendant etiam, conjugalem castitatem esse donum Dei 1. Cor. 7, v. 7. (quo sensu dictum illud apostolicum a plerisque accipitur) et in ipso conjugio carnis concupiscentiam esse frenandam, ne ruat in delicta contra divinam legem, et in conjugio cujusque *vas possidendum in sanctificatione et honore, non in* πάθεσι *concupiscentiae* 1. Thess. 4, v. 4. et 5. expendant, apostolum potius *tribulationem carnis* quam delicias carnis conjugibus tribuere 1. Cor. 7, v. 28. expendant, conjugium esse scholam crucis, patientiae, invocationis et aliarum Christianarum virtutum; expendant, aestus libidinis per coelibatum non exstingui, sed honestate nuptiarum excusari.

3. Coelibatus non nisi in personis idoneis probandus.

494. Tertia propositio: *Coelibatus non nisi in personis idoneis probandus et laudandus est.* Idoneas personas intelligimus eas, quae dono continentiae sunt instructae nec sentiunt interiores ustiones et flammas. Probatur haec propositio *1. ex assertione Christi* Matth. 19, v. 11: *Non omnes capiunt verbum hoc, sed quibus datum est.* Dixerant apostoli: *Si tale est negotium hominis cum uxore, non expedit nubere;* illis Christus eo modo respondet, ut non neget, posse extra conjugium commodius et minori cum molestia et distractione vitam transigi, simul innuit, non esse omnes ad coelibatum idoneos, nec omnibus esse datum, ut caste extra conjugium vivere possint. *2. Ex disputatione apostoli* 1. Cor. 7. ubi diserte docet, non posse indiscriminatim quibusvis coelibatum praescribi vel suaderi, sed ad diversitatem personarum, donorum et vocationum hic esse respiciendum. v. 1. dicit: *Bonum est homini mulierem non tangere,* sed statim addit v. 2. *propter fornicationem unusquisque habeat uxorem suam et quaelibet virum suum*, ostendit igitur, ob fornicationis periculum quibusdam magis convenire conjugium quam coelibatum. Origenes hom. 11. in Exod.: *Bonum est homini mulierem non tangere, salvo tamen remedio his, qui pro infirmitate sua remedio indigent nuptiali.* v. 7. inquit: *Volo, omnes homines esse, sicut ego sum*, sed statim subjicit: *Veruntamen unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius sic, alius vero sic.* Docet igitur, quemlibet debere ad mensuram doni divinitus sibi concessi in eligendo coelibatu respicere nec majora viribus suis aggredi. v. 8. dicit *bonum esse non nuptis ac viduis, si in illo vitae statu permaneant,* sed statim addit v. 9. *quodsi non se continent, nubant, melius est enim nubere quam uri*, statuit igitur illis, qui uruntur, ut se continere non possint, melius esse in conjugio quam extra illud vivere. *3. Ex determinatione temporis et aetatis* 1. Tim. 5, v. 9. sexaginta annorum aetatem requirit apostolus in vidua ad ecclesiae ministeria eligenda, sed de *junioribus* dicit v. 14. quod debeant nubere, filios procreare, domus regere, ostendit igitur, junioribus non debere vel praecipi, vel suaderi coelibatum, nisi dono continentiae instructae sint, qua de re in sequenti quaestione plura dicemus.

495. Opponenda est haec propositio Pontificiis, qui 1. omnibus ecclesiae ministris in majoribus ordinibus constitutis coelibatus jugum imponunt, cum tamen ipsis non constet, an continentiae dono omnes XVI.
instructi sint, imo experientiae testimonio manifeste probetur, multos ex illis hoc continentiae dono non esse instructos, de quo in tract. de minist. ecclesiast. cap. 7. sect. 2. latissime fuit disputatum. 2. Votum perpetui coelibatus suscipiunt ab illis personis, quae nondum satis explorarunt suorum donorum mensuram, nec certo sibi polliceri habent, quod caste extra conjugium vivere et in corporis ac spiritus sanctitate ab ustionibus liberi perseverare possint, unde multis injiciuntur tales laquei, quibus per carnis et spiritus inquinamenta demerguntur in perditionem et interitum, ut recte dixerit quidam ex ipsis Pontificiis, *multos potuisse salvari in conjugio, qui damnantur in coelibatu.* Quin et personas juvenculas, quae incaute et improvide coelibatum perpetuum voverunt, collocant in eum vitae statum, in quo viget otium, abundantia, saturitas panis, ex quibus radicibus qui fructus oriantur, experientia clamat. 3. Statuunt, quosvis ad coelibatum et virginalem continentiam idoneos esse, modo velint, ac continentiae donum a Deo omnibus petentibus dari. Concilium Tridentinum sess. 8. can. 9: *Si quis dixerit, posse omnes contrahere matrimonium, qui non sentiunt, se castitatis, etiamsi eam voverint, habere donum, anathema sit, cum Deus id recte pe-*

tentibus non deneget, nec patiatur, nos supra id, quod possumus, tentari.

496. Quarta propositio: *Coelibatus non est laudandus cum contumelia conjugii.* De veritate hujus propositionis nemo dubitare potest, qui conjugium esse statum ab ipso Deo institutum, in quo castitas et sanctificatio non minus quam in coelibatu locum habet, ex animo credit, quia contumelia conjugio illata in Deum ipsum utpote conjugio auctorem redundat. Deus est, qui adhuc hodie matrimonii vinculo homines *conjungit* Matth. 19, v. 6. qui nuptias adhuc conciliat Prov. 19, v. 14. qui mutuum sponsi et sponsae amorem excitat Eph. 5, v. 25. qui sobolem conjugibus largitur Psalm. 127, v. 3. quodsi conjugio tribuitur immundicies ac pollutio, Deus pollutionis et immundiciei auctor ac fautor statuitur. Nequaquam igitur hoc sensu ac respectu coelibatus conjugio praeferendus est, quasi in solo coelibatu sit castitas, pudicitia, munditia et sanctimonia, cum haec omnia Spiritus sanctus etiam piis conjugibus tribuat 1. Thess. 4, v. 3. 1. Timoth. 2, v. 15. Tit. 2, v. 4. Hebr. 13, v. 4. 1. Petr. 3, v. 2. ac proinde in utroque vitae statu castitatem ac sanctitatem locum habere posse evidenter doceat, id quod etiam piis piorum veterum dictis comprobari potest. Ignatius in epist. 6. ad Philadelph. p. 35: *ἐάν τις φθορὰν καὶ μολυσμὸν καλῇ τὴν νόμιμον μίξιν καὶ τὴν τῶν παίδων γένεσιν, ὁ τοιοῦτος ἔνοικον ἔχει τὸν δράκοντα ἀποστάτην.* Clemens Alexand. libr. 3. stromat.: *Quemadmodum ea, quae non nupsit, solicita est de iis, quae sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu; ita etiam quae nupsit et de iis, quae sunt mariti et quae sunt Domini, in Domino est solicita, ut sit sancta corpore et spiritu.* Ibidem: *Apostoli legis cum evangelio servantes convenientiam utrumque admittunt et eum, qui gratias Deo agens moderate utitur matrimonio, et eum, qui vivit in castitate virginali.* Origenes libr. 8. in epist. Rom.: *Quoniam videmus, nonnullos sanctorum, aliquos etiam sanctorum apostolorum habuisse conjugia, non usquequaque possumus de sola virginitate sancire. Puto, quod neque illi, qui in conjugiis positi sunt et ex consensu vacant orationi, si in ceteris sancte agant et juste, negandi sunt corpora sua exhibere hostiam viventem sanctam, placentem Deo, nec rursum corpora virginum vel continentium, si vel superbiae macula vel mendacii immundicia polluantur, hostiam sanctam Deoque placentem putanda sunt ex sola virginitate corporis detulisse.* Concilium Gangrense can. 9: *Si quis vel virginitatem, vel continentiam professus tanquam abominabiles nuptias judicat, et non propter hoc solum, quod continentiae et virginitatis bonum sanctum propositum est, anathema sit.* Graeca verba exstant apud Eusebium: *εἴ τις τὸν γάμον μέμφοιτο καὶ τὴν καθεύδουσαν μετὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς οὖσαν πιστὴν καὶ εὐλαβῆ βδελύσσοιτο, ἢ μέμφοιτο ὡς ἂν μὴ δυναμένην εἰς βασιλείαν εἰσελθεῖν, ἀνάθεμα ἔστω.* Epiphanius libr. 2. tom. 1. haeres. 48. contra Montanistas: *ἡ ἁγία ἐκκλησία καὶ παρθενίαν δοξάζει καὶ μονότητα καὶ ἁγνείαν καὶ χηροσύνην ἐπαινεῖ καὶ γάμον σεμνὸν τιμᾷ καὶ δέχεται, sancta ecclesia et virginitatem celebrat [solitudinem] et castitatem et viduitatem laudat et nuptias pudicas honorat ac suscipit.* Exstat Athanasii exhortatio ad eremitas circa Alexandriam, qui contendebant, *tantum in coelibatu esse castitatem.* Chrysostomus homil. 20. in Matth.: *Primus gradus castitatis est sincera virginitas, secundus fidele conjugium, ergo species secunda virginitatis est matrimonii casta dilectio.* hom. 4. de verb. Esai.: *Christus ex virgine quidem natus est, verum ad nuptias accessit ac donum attulit, virginitatem quidem nuptias honorans, dono id, quod fiebat, commendans.* Nazianzenus orat. in funer. soror.: *Neutrum horum sive virginitas, sive nuptiae, vel Deo penitus, vel mundo conjungit rursusque dissolvit, ita ut hae penitus sint fugiendae, illa nimium laudanda.* Hieronymus in 1. Tim. 4: *Omnis qui nuptias damnat, non amator, sed inimicus est castitatis, dum et continentibus laudem tollit et incontinentibus sublato nuptiarum remedio fornicationis facit inire discrimen.* Ambrosius lib. 1. de viduis: *Docemur, triplicem esse castitatis virtutem, unam conjugalem, aliam viduitatis, aliam virginitatis. Non aliam sic praedicamus, ut alias excludamus.* Augustinus de bon. conjug. c. 8: *Conjugium non sic dicimus bonum, ut in comparatione fornicationis sit bonum, alioquin duo mala erunt, quorum alterum pejus, aut bonum erit et fornicatio, quia est pejus adulterium, sed duo bona sunt, connubium et continentia, quorum alterum est melius.* c. 11: *Quod apostolus dicit: Quae innupta est, cogitat ea, quae sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu, non sic accipiendum est, ut putemus, non esse sanctam corpore Christianam conjugem castam, omnibus quippe fidelibus dictum est: Nescitis, quoniam corpora vestra templum in vobis est Spiritus sancti, quem habetis a Deo? sancta sunt etiam corpora conjugatorum fidem sibi et Domino servantium.* Fulgentius libr. 2. ad Gal. c. 5: *Sancta sunt Christianorum conjugia, quia et conjugalis ibi castitas custoditur in corpore et puritas fidei servatur in corde.*

497. Opponenda est haec propositio 1. *erroribus veterum haereticorum*, qui continentiam coelibum ita extollunt, ut in conjugio castitatem Deo placentem esse non agnoscant. Tatianus discipulus Justini Martyris continentiae praetextu nuptias sugillabat. Libro enim de castitate inscripsit titulum *de perfectione secundum Servatorem*, sicut Clemens libr. 3. stromat. recitat, propterea quod *in veteri lege populo concessum fuerit matrimonium, evangelium vero excellentiorem doceat perfectionem;* ideo sectatores ejus se vocabant *Encratitas*, quasi soli praecepta evangelii de castitate et sanctimonia servarent. Montanus docebat, *in infirmis tolerari primas nuptias, licet non careant vitio, perfectius autem esse, etiam illas vel caveri, vel solvi.* Plura hujusmodi ex veteribus haereticis adduximus superius c. 4. sect. 1. §. 51. quibus omnibus opponimus

aureolum illud Clementis Alexandr. lib. 3. strom.:
XVI. 16. *πορνεία καὶ γάμος κεχώρισται, ἐπεὶ μακρὰν ἀφέστηκε τοῦ Θεοῦ διάβολος*, *tantum distant conjugium et scortatio, quantum Deus et diabolus.* 2. *Incommodis Tertulliani et Hieronymi dictis*, in quibus conjugii dignitatem et divinam institutionem non satis aestimantes non tantum tenuiter, sed etiam contumeliose de conjugio loquuntur. Tertullianus libr. 1. ad uxorem c. 3. p. 171: *Quale quaeso hoc bonum est, quod mali comparatio commendat, ut ideo melius sit nubere quam uri, quia deterius est uri. At enim quanto melius est neque nubere, neque uri! Possum dicere, quod permittitur, non est bonum. Quod permittitur suspectam habet permissionis suae causam, quod necessitas praestat, depretiat ipsa. Non ideo quid bonum est, quia malum non est.* c. 4: *Carnem legimus infirmam et hinc nobis adulamur impensius, legimus tamen et spiritum firmum* etc. *duae species humanae imbecillitatis nuptias necessarias faciunt. Prima quidem potentissima, quae venit de concupiscentia carnis, sequens de concupiscentia seculi, sed utraque repudianda est a servis Dei, qui et luxuriae, et ambitioni renuntiamus.* Idem lib. de exhort. cast. c. 3. p. 564. tractans verba apostoli *melius est nubere quam uri*, addit: *Qui nubendi licentiam amplectuntur, velim retractare, quale bonum ostendat apostolus, quod melius est poena, quod non potest videri bonum, nisi pessimo comparatum, ut ideo bonum sit nubere, quia deterius est ardere! bonum ita est, si per se hoc nomen obtinet sine comparatione non dico mali, sed etiam boni alterius, ceterum si per mali collationem cogitur dici, non tam bonum est, quam genus mali inferioris, quod a superiore malo obscuratum ad boni nomen impellitur. Melius esse nubere quam uri sic accipiendum est, ac si melius uno oculo quam duobus carere. Si tamen a comparatione discedas, non erit melius unum oculum non habere, quam et bonum.* c. 9. p. 567: *Legis videtur matrimonii et stupri differentia, alioquin res et viris et feminis eadem imponit, est enim et matrimonium et stuprum commixtio carnis. Ergone, inquis, jam et primas, id est unas nuptias destruis? Nec immerito, quoniam et ipsae ex eo constant, quod est stuprum, et ideo optimum est homini mulierem non tangere, quia cara est stupri affinitate.* Hieronymus libr. 1. adv. Jovin. contumeliosa illa Tertulliani adversus conjugium dicta fere ad verbum repetit, unde ipse Erasmus in illo scripto Hieronymi desiderat *modestiam et majora Scripturae pondera.* Idem in scripto adv. Pigg. de virginit. sic loquitur: *Hieronymus fervido quodam affectu ita interdum rapiebatur in admirationem virginitatis, ut piis etiam viris videretur laedere matrimonium, sit hoc vanum, nisi in Hieronymi scriptis inveniantur ea verba, quae sunt apud Tertulliannm eo nomine damnata.* in annot. Tit. 2. p. 487: *Hieronymus quidquid potest ad virginitatem torquet, cui favet non sine suspicione nec sine calumnia.* Ludov. Vives in comm. libr. 16. de civ. Dei c. 34: *Hieronymus non modo secundas nuptias abominatur, sed primas etiam parum probat contra Jovinianum disputans, homo coelebs et conjugio parum aequus.* Rhenanus in arg. libr. Tertull. exhort. ad cast.: *Veteres omnes, atque adeo Hieronymus ipse matrimonio parum aequi fuere.* Neve Erasmi, Vivis ac Rhenani judicium Pontificiis sit suspectum, addendum est illud Jos. Acostae Jesuitae lib. de Christo revelato c. 20: *Hieronymus videtur aliquanto iniquior matrimonio.* Verissimum hoc esse ex ipsis Hieronymi verbis et argumentis manifeste apparet, haec enim omnia occurrunt apud Hieronymum: *Si bonum est mulierem non tangere, ergo malum est tangere, nihil enim bono contrarium nisi malum. Si autem malum est et ignoscitur, ideo conceditur, ne quid* XVI.
deterius fiat. Exponens illam sententiam apostoli, *ut vacetis orationi*, *Oro te*, inquit, *quale illud bonum est, quod orare prohibet, quod corpus Domini accipi non permittit?* Item: *Sicut Paulus secundum veniam loquitur de nuptiis, ita etiam de illo qui incestum commiserat inquit, si quid donastis, et ego.* Exponens illud apostoli *ego vobis parco*, sic *παραφράζει*: *Tantum recenseo tribulationem carnis, taceo autem, quae damnatio maneat conjugatos in futura vita, ut infirmis parcam, qui jam sunt in matrimonio.* Contra Helvid. scribit *Non negamus, maritatas sanctas mulieres inveniri, sed quae uxores esse desierint.* lib. 5. comm. in Jerem.: *Si propter angustiam temporis habentibus usus uxorum tollitur, quanto magis non habentibus ne accipiant imperatur?* Exponens illud Christi Matth. 24. *Vae praegnantibus, Non hic scorta damnantur* (inquit), *sed utero tumescentes, infantum vagitus, fructus atque opera nuptiarum.* Tractans locum Rom. 6. *finis eorum mors* subjungit: *Puto quod et nuptiarum finis mors sit, fructus autem sanctificationis, qui vel ad virginitatem, vel ad continentiam pertinet, vita pensatur aeterna.* locum 1. Tim. 2. sic depravat: *Tunc salvabitur mulier, si tales genuerit liberos, qui virgines permansuri sunt, si quod ipsa perdidit, recuperat in liberis.* ex loco 1. Petr. 3. *ne impediantur orationes vestrae*, infert: *Quia semper orandum, nunquam matrimonio utendum*; loca omnia, quae de carne et spiritu, de renovatione hominis interioris, de sanctificatione et emundatione loquuntur, contra conjugium torquet ac saepius hoc repetit: *Nuptiae terram implent, virginitas paradisum.* Plura hujusmodi ex Tertulliano et Hieronymo adduximus superius c. 8. §. 432. Basilius in prooem. const. ascet.: *Nuptiae pedicae sunt.* Eodem fere tempore Ambrosius cont. Jovinianum itidem disputans et (quod in plerisque controversiis fieri Basilius scribit) odio partium in partem alteram nimium deflectens de meritis coelibatus coepit concionari magnificentius quam evangelium et honor Christo debitus permittit, ac semina sparsit illius opinionis, quod *virginitas ideo praeferenda sit conjugio, quia est meritum remissionis peccatorum, salutis ac vitae aeternae*, quin et adulterium

pronuntiavit nuptias post votum a coelibe contractas. In has turbas incidit Augustinus ac sicut epist. 119. scribit, *quod multas praesumtiones propter nonnullarum vel sanctarum vel turbulentarum personarum scandala vitanda liberius improbare non audeat*; ita ne vehemens Hieronymi ingenium velut Entellis Dares provocaret, dissimulato nomine Tertulliani et Hieronymi depravationes et Ambrosii hyperbolas modeste refutavit, nam in libr. de bono conjugali ostendit, *virginitatem non esse laudandam cum contumelia conjugii*, *conjugium non dici bonum respectu fornicationis*, *in conjugio etiam esse corporis et animi sanctitatem.* in lib. de bono viduitatis *argumenta de dissolvendis nuptiis post votum contractis* examinat ac talia conjugia non esse dirimenda ostendit, in libr. de s. virginit. improbat illam hypothesin, *quod virginitas sit meritum justitiae ac vitae aeternae. Etiam vos virgines*, ait c. 40. *gratia salvi facti estis per fidem*, *et hoc non ex vobis, sed Dei donum est, non ex operibus*; *ne quis glorietur*, *etiam virginibus orandum est*, inquit c. 48. *Dimitte nobis debita nostra*, *etiam ad virgines pertinet*, inquit c. 49. *Si dixerimus*, *quia peccatum non habemus*, *mendaces sumus*. Sed posteri, ut recte conqueritur Chemnicius, relicta Augustini modestia hyperbolas Hieronymi et Ambrosii de meritis virginitatis plurimum auxerunt, non sine contumelia conjugii et labefactione articuli de gratuita peccatorum remissione propter Christum, quin et multa supposititia sub veterum nomine
18. sparserunt, qualis est epistola ad Demetriadem virginem, quae Ambrosii et Hieronymi titulo circumfertur, cum sit Pelagii haeretici ac confutetur ab Augustino ut Pelagiana lib. de gratia Christi c. 22. 27. 37. 38. et 40. quod ipsum agnoscunt Gregorius de Arimino libr. 2. sent. dist. 26. q. 1. art. 3. et Bellarminus in catal. script. ecclesiast. in nomine Hieronymi.

498. 3. Pontificiis, qui et ipsi virginitatem cum contumelia conjugii laudant 1. dum dicta Scripturae, quae de spirituali virginitate et desponsatione cum Christo loquuntur, ad solos coelibes accommodant et fideles conjugatos ab illis excludunt, Esai. 61, v. 10. Ose. 2, v. 19. Matth. 25, v. 1. 2. Cor. 11, v. 2. Apoc. 14, v. 4. etc. quidam totum Canticum canticorum ad coelibes ac virgines tanquam Christi sponsas unice referunt; cum tamen de tota Christi ecclesia et quavis fideli anima loquatur nullo coelibatus vel conjugii habito respectu. 2. Dum dicta Scripturae, quae de immundicie et contaminatione loquuntur, conjugio applicant. Hugo virginibus in comparatione conjugum applicat illud Sap. 3, 13: *Felix sterilis et incoinquinata, quae nescivit torum in delicto, habebit fructum in respectione animarum sanctarum;* cum tamen haec sententia opponatur illegitimis commixtionibus, ideoque non sine summa conjugii contumelia ad conjuges accommodetur. Siricius et Innocentius ecclesiae ministris ideo interdicunt conjugio, *quia qui in carne sunt, Deo placere non possunt*, *quia scriptum est*, *omnia munda mundis*, *coinquinatis autem et infidelibus nihil mundum*. Bellarminus libr. 1. de clericis c. 19. coelibatum sacerdotum stabilire conatur ex eo, quod 1. Reg. 21. *Abimelech sacerdos noluit Davidi panes propositionis comedendos dare*, *nisi prius intellexisset eum ab uxore aliquandiu se continuisse*, cogitur igitur ex contrario sensu statuere, congressum cum uxore esse immundiciem, quia Abimelech sic informat quaestionem, *an pueri sint mundi a mulieribus?* Atqui nullibi in tota lege Mosaica congressus conjugalis recensetur inter immundicies, propter quas a sacris erat abstinendum. Variae rationes contaminationis a mulieribus traduntur in lege Moysis, utpote in puerperio, in menstruis, in fluxu sanguinis, sed de usu conjugii nuspiam dicitur, quod talem contaminationem attulerit, quae conjugatos a rebus divinis arceat. Ac si vel maxime legalem aliquam immundiciem usus conjugalis in V. T. induxisset, quod in aeternum probari nequit, nequaquam tamen ex eo inferri posset rem esse coram Deo impuram et immundam ac in ministris ecclesiae minime tolerandam, quia etiam contactus mortui contaminabat juxta legem et tamen officium curandi funera inter sacros ordines a quibusdam veteribus refertur. *3. Dum sacerdotem gravius peccare dicunt*, *si uxorem ducat*, *quam si scortetur*, Campejus, Piggius, Eccius, Hosius et Costerus, vid. loc. de minist. §. 347. 4. Dum ad sacros ordines *digamum*, hoc est eum qui successive duas uxores habuit, non admittunt, interim scortatoribus et adulteris aditum ad illos patefaciunt. Bellarminus lib. 1. de cleric. c. 24. scribere non veretur, *prohiberi quidem in episcopo etiam concubinatum et adulteria*, *sed tamen magis prohiberi bigamiam*, *quam ista in deligendo episcopo*. Vid. loc. de minist. §. 359. 5. Dum absolute ac simpliciter pronuntiant, coelibes curare ea, quae sunt Domini, maritum curare, quae sunt mundi, et propterea ministros ecclesiae a conjugio arcent, quia in conjugio non possint curare commode ea, quae sunt Dei. Ostendimus autem paulo superius §. 492. verba apostoli 1. Corinth. 7, v. 32. non esse accipienda *exclusive*, quasi solus coelebs curet ea, quae sunt Domini, et maritus curet tantum, quae sunt uxoris, sed *comparate*, loquitur enim de illis, quae ut plurimum accidunt, in conjugiis scilicet XVI. 19.
imparibus, qualia tunc pleraque erant, ubi maritus Christianus habebat ethnicam aut Judaicam uxorem, et uxor Christiana ethnicum vel Judaicum maritum, ibi sane ob studium pacis et tranquillitatis domesticae multa cogebantur pii conjuges dissimulare, quae alias in coelibatu et in conjugio Christiano non opus erat tolerare. Esse autem conjugium in se ac per se ac semper vel pietatis, vel ministerii ecclesiastici impedimentum, diserte nobiscum negant pii veteres. Clemens lib. 3. stromat.: *Quae nupsit* (si sit pia) *et de his, quae sunt mariti et quae sunt Domini, potest esse solicita in Domino.* Nazianzenus in orat. de fun. sororis: *Carni conglutinari nequaquam separat a spiritu*, *neque si qua caput*

habet virum, ideo caput primum ignorat, sed parumper mundo ministrat et naturae, quantum exigit lex carnis, seu illi potius, qui carni hanc legem tulit Deo. Chrysostomus in sermon. de evang. Nuptiae factae sunt tom. 5: *Ne excuses te propter nuptias, Dominus nuptiis interfuit, et tu nuptias arguis ac dicis, nuptias ad pietatem obstaculum esse? nullum enim ad pietatem est obstaculum.* Ibid.: *Vis cognoscere, quod nihil nocet habere uxorem et liberos. Moyses nonne uxorem habuit et liberos? Elias nonne virgo erat? nonne Moyses manna e coelo deduxit? nonne Elias ignem de coelo deduxit? nonne Moyses coturnices advolare fecit? nonne Elias verbo coelum clausit? nonne Moysi Deus locutus es, nonne et cum Elia conversatus est? an nocuit huic virginitas, an illi impedimento fuerunt uxor et liberi?* etc. in Matth. hom. 56: *Prophetae quidem omnes et uxores, et domos habebant, sicut Esaias et Ezechiel et eximius ille Moyses, et nihil hinc virtuti eorum fuit impedimento.* in c. 7. Rom.: *Non est vulgaris res conjugium bene se habens, sed his, qui eo non utuntur, ut oportet, innumerorum malorum fit materia. Etenim qui juxta congruas leges illud observat, domum et uxorem suam ut malorum omnium consolatricem ac liberatricem reperit, ita qui temere et vulgariter hanc rem aggreditur, ingressus in domum scopulos et petras videbit.* in c. 16. Rom.: *Licet et ei, qui in matrimonio est, esse gloriosum.* in 1. Tim. 3. hom. 10: *Licet eum, qui uxorem habet, quasi non habentem esse, licet eam rem honeste ac licite capere, si quis velit. Quemadmodum enim divitiae difficile in regnum coelorum introducunt, saepe tamen id divites plurimi ingressi sunt; ita et nuptiae licet difficultatis in se plurimum habeant, ita tamen assumi possunt, ut perfectiori vitae impedimento non sint.* in c. 5. Hebr. hom. 7: *Si beatitudines solis monachis dictae sunt, secularem autem hominem impossibile est eas implere, cum ipse nuptias jussit, ipse ergo omnes perdidit. Si enim non potest ea cum nuptiis, quae monachorum sunt, implere, omnia perierunt et corrupta sunt, et in angustum conclusit ea, quae virtutis sunt. Et quomodo honorabiles sunt nuptiae et torus immaculatus, si nos tantopere impediunt? quid ergo? possibile est et valde possibile, etiam habentes uxores virtutem aggredi, si voluerimus. Quomodo? si habentes tanquam non habentes simus, si non gaudeamus in his, quae possidemus, si mundo utamur tanquam non habentes. Si autem aliqui impediti sunt ex nuptiis, sciant, quoniam non nuptiae illis impedimentum fuerunt, sed voluntas, quae male utitur nuptiis. Nam neque vinum facit ebrietatem, sed mala voluntas et excessus moderationis. Utere cum moderatione nuptiis et primus eris in regno et omnibus frueris bonis.* Idem adv. vituperat. monast. vit. libr. 3. *Et monachos et seculares pariter ad supremum perfectionis fastigium per divinas leges cogi,* scribit Sozomenus lib. 1. c. 11. Nicephorus
XVI. 20. libr. 8. histor. c. 42. de Spiridone episcopo: *Rusticus cum esset conjugemque in matrimonio haberet et liberos ex ea susceptos, non propterea τὰ θεῖα χείρων, in rebus divinis deterior, aliquo fuit.* Idem Nicephorus lib. 11. histor. c. 19. de Gregorio Nysseno Basilii fratre scribit, *quod fuerit lux et ornamentum ecclesiae Nyssenae, vir doctrina, moribus et vitae sanctitate spectatus, et quamvis conjugem habuerit, rebus tamen aliis fratri minime cesserit.* Baptista Mantuanus de Hilario uxorato canit:

Non nocuit tibi progenies, non obstitit uxor
Legitimo conjuncta toro etc.

cui nos succinimus hoc modo:

Sacrorum curae conjux non objicit ullum
Obstaculum, si sit pietatis sedula cultrix,
Adjutrix potius dicenda ex ore Jehovae.

Hisce permoti quidam ex ipsis Pontificiis hic nobis aequiores sunt, Claud. Espencaeus comm. 1. Timoth. 3. scribit: *Nuptiae licet plurimum difficultatis habeant, sic tamen assumi possunt, ut vitae perfectiori impedimento non sint, raro licet et plane difficile id sit.* Barhol. Cassanaeus in catal. glor. mundi part. 3. consid. 41. refellit eos, *qui matrimonium homini in consequenda salute impedimento esse volunt,* ac laudat librum Augustini Dathi de connubiis sanctor. Cassand. in consult. art. 23. de coelib. sacerd. p. 197: *Res in plerisque sacerdotibus ita comparatae sunt, ut conjugum piarum consortio non modo ad functiones ecclesiasticas obeundas non impediantur, sed etiam ad earum procurationem adjuventur ab eis, quemadmodum de patre suo Gregorio et matre Nomia Gregorius Nazianzenus testatur.* 6. Dum illud Hieronymianum urgent et inculcant: *Nuptiae replent terram, virginitas paradisum.* Abbas in c. cum olim x. de cler. conjug. Petrus Gregor. libr. 40. art. mirab. c. 14: *Jussum quidem est hominibus, dum mundus multiplicandus esset, ut crescerent et multiplicarentur, at nunc satis repleta terra convenit, et coelum repleri.* Atqui ut pii conjuges matrimonio recte utentes ac liberos in disciplina et admonitione Domini educantes non solum terram, sed etiam ecclesiam et consequenter coelum implent, dum liberos per baptismum Christo offerunt et ad pietatis studium sedulo informant; sic coactus, superstitiosus et impurus coelibatus terram spuriis et, nisi poenitentia sequatur, infernum hominibus damnatis replet. Pii patriarchae, Abrahamus, Isaacus, Jacobus, Josephus etc. non terram tantum, sed etiam coelum in suo conjugio repleverunt, nec minus hodie coelibes fide in Christum justificari et salvari oportet quam conjugatos V. T. non enim coelibatus vel conjugium justificat, sed fides in Christum, quae coelum replet et omnes vere pios unum in Christo facit, ut nec virginitas, nec conjugium coram Deo ad justificationem sit aliquid, sed fides per dilectionem efficax et nova in Christo creatura. *Nihilo magis* (scribit Justus Jonas in libr. qui continet defens. conjug. sacerd. contra Fabrum) *hodie tempore evangelii*

Deo placet virginitas, quam tempore patrum placuit, nisi ipse suo Spiritu et vocatione peculiari, ut in Jeremia et aliquot aliis fecit, donum hoc tam rarum et pretiosum excitet, nisi, inquam, ipse ad virginitatem vocet. 7. Dum coelibes vocant sanctimoniales, religiosos, spirituales, conjugium contra vocant statum carnalem.

499. Quinta propositio: *Coelibatus quatenus conjugio praeferendus sit, non nostro definiendum est arbitrio, sed ex Scriptura sacra, et quidem ex propria hujus doctrinae sede deducendum.* Neque enim nudam thesin proposuit apostolus, *quod melius faciat*, qui non elocat virginem, quam qui eam matrimonio jungit 1. Cor. 7, v. 38. quodque *beatior sit* vidua, si sic permanserit v. 40. sed diserte ibidem theseos hujus rationem et explicationem addidit, quo sensu ac respectu ὁ μὴ ἐκγαμίζων melius faciat ac quatenus beatior aestimanda sit vidua. Revocari autem possunt illae rationes causam finalem coelibatus continentes ad tria capita. *1. Existimo,* inquit apostolus v. 26. *hoc esse καλὸν*, hoc est συμφέρον, *bonum* et conducibile διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην, *propter instantem* vel praesentem *necessitatem*, utroque enim modo verbum ἐνίστημι ac participium ἐνεστώς usurpantur, *de re praesente* Rom. 8, v. 38. 1. Cor. 3, v. 22. Gal. 1, v. 4. Hebr. 9, v. 9. *de re proxime instante* 2. Thess. 2, v. 2. 2. Tim. 3, v. 1. Per hanc ἐνεστῶσαν ἀνάγκην quidam intelligunt *necessitatem descendendi ad conjugia imparia*, hoc est cum infidelibus paganis vel Judaeis in tanta Christianorum paucitate contrahenda, sed quia in tertio membro proprie de illa conjugiorum inaequalitate agitur, ideo per ἐνεστῶσαν ἀνάγκην rectius intelliguntur pericula persecutionum, quod in tanto Judaeorum et ethnicorum magistratuum contra evangelii doctrinam odio ac furore Christianis eo tempore quotidie timendae erant proscriptiones, direptiones facultatum, infamiae, vincula et exsilia, adeoque omnis generis persecutiones, quam necessitatem vocat ἐνεστῶσαν, quia pericula illa persecutionum singulis horis, imo momentis quasi impendebant Christianorum cervicibus. In talibus publicis persecutionibus ac gravissimis temporibus conjugatis dolor duplicatur, quando scilicet non ipsi solum exsilii molestias sentire coguntur, sed etiam familiam, uxorem scilicet ac liberos, circumducere et adspicere suos spoliatos, miseros, infamia notatos, quae cogitatio tempore persecutionis quosdam ex conjugatis facit remissiores et tepidiores in veritatis evangelicae confessione. Hoc ergo sensu et respectu apostolus pronuntiat esse καλὸν καὶ συμφέρον, esse ac manere ἄγαμον, hoc est coelibatum in personis idoneis (id quod ex tertia propositione superius demonstrata semper addendum) esse expeditiorem et commodiorem ad ferenda exsilii onera et persecutionum molestias. Afferri huc possunt collationis gratia duo Scripturae dicta, in quibus coelibatus commodum proponitur. Jerem. 16, v. 2. dicit Dominus ad prophetam: *Non accipies uxorem, et non erunt tibi filii et filiae in loco isto;* v. 3. subjungitur ratio, *quia haec dicit Dominus super filios et filias, qui generantur in loco isto, et super matres eorum, quae genuerunt eos, et super patres eorum, de quorum stirpe sunt nati in terra hac.* v. 4. *Mortibus aegrotationum morientur, non plangentur et non sepelientur, in sterquilinium super faciem terrae erunt et gladio et fame consumentur, et erit cadaver eorum in escam volatilibus coeli et bestiis terrae*; ubi non absolute nec simpliciter matrimonium prophetae dissuadetur, sed propter statum periculosissimorum temporum, quae imminebant, videlicet propter instans bellum, exsilium, deductionem in captivitatem. Luc. 23, v. 29: *Ecce venient dies, in quibus dicent, beatae steriles et ventres, qui non genuerunt, et ubera, quae non lactaverunt,* hoc est tempore obsidionis et devastationis Hierosolymitanae feliciores erunt coelibes ac steriles, quia suum tantum tribulationis calicem bibunt et non simul etiam conjugis et liberorum miseriis excruciantur. Quisquis igitur tempore persecutionis praesentis vel instantis dono continentiae instructus coelibatum hoc fine eligit, ut minori cum molestia persecutiones ferat, is recte facit et suis rebus bene consulit; qui vero uxori jamdum alligatus est vel continentiae dono destituitur, is non debet propterea animum despondere solutionem ab uxore quaerendo vel ustionibus indulgendo, sed sit *tanquam non* XVI. 22.
habens, hoc est non ita addictus sit uxori ac liberis, ut propterea confessionem in persecutione velit abjicere, sed sciat, Deum sibi affuturum, et sic confessio erit illustrior. 2. Bonum est manere coelibem propter *majorem vitae tranquillitatem.* v. 28: *Si acceperis uxorem, non peccasti, et si nupserit virgo, non peccavit, tribulationem tamen carnis* vel in carne *habebunt hujusmodi, ego autem vobis parco.* Per θλίψιν intelligit apostolus multiplices calamitates et adversitates, quae in conjugio solent objici, quales sunt molestiae ac dolores partus in uxore, sudores laboris in marito, utrique communis liberorum educatio, familiae gubernatio, rei familiaris acquisitio et conservatio etc. Ab illis omnibus coelebs liber est ac proinde majore tranquillitate fruitur. De his conjugii incommodis graphice depingendis laborat Bernhardus tract. de pass. Domini c. 30. col. 1634. *Tria* (inquit) *sunt incommoda in praesenti vita in conjugatis, propter quae vitanda virginalis castitas est appetenda. Praesentis vitae incommoda duo habemus ex maledictione, quae inflicta fuit primae parenti nostrae Evae post transgressionem peccati, Eva enim duabus, Adam uni maledictioni subjacuit. Maledictiones Evae et per ipsam omnium mulierum nuptarum duae sunt in praesenti expressae, scilicet quod in dolore pariant liberos et sub potestate virorum sunt. Quis et quantus dolor sit parientium mulierum, nullus hominum novit, nisi quae expertae sunt* etc. *Hanc maledictionem evadunt virgines, evadunt etiam maledictionem secundam, scilicet quod sub viri mortalis potestatem non sunt* etc. *Tertia causa appetendae virginitatis est carentia multiplicium*

anxietatum, quae inerrabiliter habetur circa pueros nutriendos. Quanta sit haec anxietas, soli novere parentes. Secundum amorem enim, quo afficiuntur circa filios, extenditur solicitudinis magnitudo, quem amorem exceptis parentibus nulli sciunt, unde nonnunquam solicitudinem ipsam in tantum contingit extendi, ut omnes animi vires occupet, et omnibus postpositis solummodo filiorum mentionem habeant. Discurrit animus et vagatur, percurrit mare et aridum, nil inexpertum relinquit, plurimumque et corpus miserorum parentum diverso labore atteritur, ut filiis pecunia et possessio relinquatur. Quantum autem putas anxietatis adjici etiam bonis parentibus et maxime matribus, quae majori circa filios solent affectu moveri, cum vident, vitam filiorum virtutum tramite relicto vagari per devia vitiorum, cum diversis illos affici vident corporum infirmitatibus, cum denique tandem ad mortis vident interitum devenire? Haec omnia vere dicuntur de conjugii incommodis post lapsum, ac proinde quisquis dono continentiae instructus coelibatum eligit, ut ab illis incommodis liber majore tranquillitate fruatur, is non peccat. Etenim si conjunx vel infidelis, vel minus studiosus pietatis contingat, multa saepe in tali inaequali conjugio erunt dissimulanda, ac si conjugati sint infirmiores, saepe illis difficultatibus succumbunt, ut lapsu aliquo praeoccupentur, cum in cruce ferenda saepe plus doleat maritus ex συμπαθείᾳ erga uxorem et liberos quam ex ipso calamitatis sensu. Qui vero in conjugio vivit vel necessitatem ineundi matrimonii ab ustionibus sibi injici sentit, non despondeat animum propter illa incommoda, sed majorem habeat rationem internae conscientiae quam tranquillitatis illius externae, sit *tanquam non flens*, ut apostolus loquitur, hoc est non nimium ob illa mala contristetur, sed sciat, Deum piis conjugibus suo auxilio adesse, ut hae calamitates sint exercitia patientiae, invocationis, dilectionis, fiduciae etc. Justus Jonas in defens. conjug. sacerd. adv. Fabrum: *Nisi me*
XVI. 23. *ipsum conscientiae periculum movisset, satis videbamus, quod tu sic belle decantas, plus esse literarii otii ac minus turbae in coelibatu quam in conjugio, sed maluimus hac tranquillitate carere quam Deum offendere.* 3. Bonum est, esse ac manere coelibem *ob majorem serviendi Deo opportunitatem.* v. 32: *Volo, vos esse ἀμερίμνους, sine solicitudine. Qui sine uxore est, solicitus est, quae sunt Domini, quomodo placeat Domino;* v. 33. *qui vero uxorem duxit, solicitus est de his, quae sunt mundi, quomodo placeat uxori. Discretae sunt ea, quae est uxor, et ea, quae est virgo;* v. 34: *virgo innupta cogitat, quae sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu, quae autem nupta est, cogitat, quae sunt mundi, quomodo placeat viro.* Loquitur apostolus potissimum de matrimoniis, qualia tunc pleraque erant, videlicet *imparia*, ubi maritus Christianus habebat ethnicam aut Judaicam uxorem et uxor Christiana ethnicum vel Judaicum maritum, ubi studio pacis et concordiae multa erant toleranda ac dissimulanda. Ac quia etiam in Christianorum conjugiis raro aequale pietatis studium in utroque conjuge deprehenditur, ac piorum etiam conjugium multa secum trahit avocamenta, ideo in genere applicari potest ad conjuges, non tamen *exclusive*, sed *comparate*, ut superius late fuit expositum. Arias Montanus in comment. 1. Cor. 7: *Beatior erit, si sic permanserit. Beatior, utpote quae minus molestiarum minusque impedimenti habitura est ut spiritu, et corpore sese totam in pietatis exercitationem tradat.* Lutherus noster dicit, *conjugatum in multa aliena a verbo negotia dividi, non posse semper intendere lectioni, interesse communibus precibus et publicis congressibus ac saepius a cogitationibus primae tabulae distrahi ad curas rei familiaris.* Qui ergo dono continentiae instructus coelibatum eo fine eligit, ut sit ἀμέριμνος τῶν τοῦ κόσμου, ut omnes cogitationes, curas, studia et actiones pietatis exercitiis sine avocamentis hujus seculi addicere possit, recte facit; qui vero jamdum in conjugio vivit vel ab ustionibus matrimonii contrahendi necessitatem sibi imponi intelligit, is expendat regulam apostolicam v. 31: *Qui utuntur mundo tanquam non utantur*, caveat ac solicite sibi prospiciat, ne curis hujus seculi tanquam spinis quibusdam fructificatio verbi impediatur, *quaerat primo omnium regnum Dei et justitiam ejus*, moderationem in cura rei domesticae adhibeat ac sciat, in operibus etiam secundae tabulae Deo gratum praestari obsequium, si ex vera fide et dilectione proficiscantur.

500. Tertium illum coelibatus finem et usum ab apostolo assignatum Salvator noster Matth. 19, v. 12. hisce complectitur verbis: *Sunt qui se castrant propter regnum coelorum.* Cum vero regnum coelorum in Scripturis significet vel *beatitudinem aeternam*, hoc est *regnum gloriae* in futura vita, vel *ministerium ecclesiasticum* et exercitia pietatis, invocationis, confessionis in ecclesia, hoc est *regnum gratiae* in hac vita; quaestio est, in qua significatione regnum coelorum in hoc dicto accipiatur. Id vero optime colligitur ex circumstantiis textus et ex collatione cum propria hujus doctrinae sede 1. Corinth. 7. tradita. Loquebatur Christus ad apostolos, qui ablegandi erant in totum terrarum orbem ad praedicandum evangelium omni creaturae. Cum hac apostolorum vocatione non quidem pugnabat conjugium, interim tamen ad officium apostolatus expeditior erat coelibatus; Christus igitur quamvis non absolute ac simpliciter praecipiat apostolis, ut a conjugio abstineant, tamen probat coelibatum in illis, qui dono continentiae sunt instructi, *qui potest capere capiat*, inquit et addit, quod *ad regnum coelorum*, hoc est ad ministerium praedicandi evangelii sit expeditius ac commodius, si quis se castret, hoc est voluntarie ac sponte a matrimonio abstineat XVI
instar eorum, qui vel naturali impotentia, vel hominum malevolentia sunt castrati. Idem colligitur ex loco apostolico 1. Corinth. 7, v. 32: *Qui sine uxore est, sollicitus est, quae sunt Domini, quomodo placeat Domino*, hoc est qui in coelibatu

Matt. v. [illegible] Sunt se c[astrant] pro[pter] regn[um] coel[orum]

vivunt, expeditiores sunt ad curandum, quae sunt Domini, sive in ministerio verbi, sive in aliis pietatis exercitiis; inde idem apostolus 1. Corinth. 9, v. 5. inquit: *Numquid non habemus potestatem mulierem sororem circumducendi, sicut et ceteri apostoli et fratres Domini et Cephas?* sed postea addit v. 15: *Ego nullo horum usus sum*, v. 24. *omnia autem facio propter evangelium, ut ejus particeps efficiar*, hoc est mea sponte a matrimonio abstinui, ut ad profectiones evangelicae praedicationis causa suscipiendas essem expeditior, nec gravarem ecclesias sumtibus in mei meorumque sustentationem conferendis. Augustinus et plerique veterum *per regnum coelorum* intelligunt vitam aeternam, non autem id faciunt sensu Pontificio, quasi coelibatus sit *satisfactio peccatorum maxima et meritum regni coelorum*, hanc enim detorsionem disertis verbis repudiant, sed sensu orthodoxo, quod vita aeterna et gratia propter Christum detur fidelibus tum coelibibus, tum conjugatis, interim *sicut stella differt a stella in claritate*, ita illi, qui coelibatu recte utuntur et in hoc vitae statu plus laborant in evangelii praedicatione et pietatis exercitiis, praerogativam quandam in vitae aeternae gloria sunt habituri, si enim est donum praestantius, utique etiam praemium praestantius legitimum ejus usum consequetur. Verba Augustini sic habent de s. virginit. c. 22: *Scripturarum divinarum evidentissimis testimoniis apparet, non propter praesentem hujus seculi vitam, sed propter futuram, qui in regno coelorum promittitur, continentiam diligendam*, id probat ex 1. Corinth. 7, v. 32. Matth. 19, v. 12. Esai. 56, v. 4. (quo sensu etiam Brentius concedit, in verbis Christi *per regnum coelorum* haud incommode majorem in vita coelesti gloriam intelligi posse, cum credentes totius pietatis et omnium actionum finem non constituant in hac transitoria vita, sed respiciant ad futuram gloriam), sed c. 40. addit: *Etiam vos coelibes gratia salvi facti estis, et hoc non ex vobis, sed Dei donum est, non ex operibus, ne quis forte glorietur.* c. 44: *Non dubitet, hanc rem illi rei, virginitatem scilicet conjugio, praeponere, non tamen haec vel haec virgo obediens et Deum timens illi vel illi mulieri* (conjugatae) *obedienti et Deum timenti se anteferre audeat, alioqui non erit humilis.* c. 45: *Divinae gratiae multa sunt munera, et est aliud alio majus ac melius.* c. 46: *Multa sunt dona et alia aliis clariora ac superiora, singulis singula. Et aliquando alter fructuosus est donis paucioribus, sed potioribus, alter inferioribus, sed pluribus. Et quemadmodum inter se vel coaequentur vel distinguantur in accipiendis aeternis honoribus, quis hominum audeat judicare? dum tamen constet, et multa esse ista diversa, et non ad praesens tempus, sed in aeternum prodesse meliora?* c. 48: *Etiam ad virgines pertinet: Quis gloriabitur, se castum habere cor? aut quis gloriabitur, mundum se esse a peccato? etiam virgines Christus ecclesiae sponsus orare docuit, dimitte nobis debita nostra.* c. 49: *Etiam virginibus dicitur: Si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, mendaces sumus.* c. 51: *Virginitatis bonum quanto magnum video, tanto ei, ne pereat, futuram superbiam pertimesco. Fidenter dico, facilius sequuntur Agnum conjugati humiles quam superbientes virgines.* c. 52: *Justitiam vestram nolite statuere, Deo vos justificanti submittite, veniam peccatis donate alienis, orate pro vestris.* c. 53: *Quanto magni estis, quicunque ita magni estis, tanto humilitate vos in omnibus, ut coram Deo inveniatis* XVI. 25. *gratiam* etc. Haec omnia Augustinus, quae ostendunt, praestantius quidem donum esse castitatem virginalem quam conjugalem et legitimum ejus usum sequi majora praemia pietati in vita aeterna promissa 1. Tim. 4, v. 8. tamen in articulo justificationis coram Deo non esse confidendum coelibatus sanctitati, nec eum posse statui vel vitae aeternae meritum (hic enim honor solius Christi obedientiae et satisfactioni competit), vel applicationem, ea enim communis est virginibus et conjugatis, vera scilicet fides, neque propter coelibatum quenquam se debere efferre et extollere, sed dona Dei etiam in aliis agnoscere etc.

501. Opponenda haec sunt 1. *immodicis coelibatus encomiis*, quae apud veteres interdum occurrunt, in quibus non observantur limites ac termini ab apostolo praescripti, intra quos et secundum quos coelibatus in personis ad eum idoneis conjugio praeferendus. Cyprianus in libr. de disciplin. et bon. pudic.: *Virginitas se angelis exaequat, si vero exquiramus, etiam excedit, dum in carne luctata victoriam etiam contra naturam refert, quam non habent angeli.* Cum quo congruit illud Ambrosii de virg.: *Virginitas conditionem humanae naturae supergreditur et angelicam dignitatem, per quam homines angelis assimilantur. Major est victoria virginum quam angelorum, angeli enim sine carne vivunt, homines vero virgines in carne triumphant.* Nazianzenus conjugium vocat *decus terrae, virginitatem vero coeli* in carm.:

> *κόσμος ὁ μὲν γαίης, ἡ δ' οὐρανίοιο Θεοῖο,*
> *Μάργαρος ἐν λάεσσιν, ἑωσφόρος ἐν φαέεσσιν.*
> Item: *Ἀγγελικῆς δόξης εἰκὼν μόνας.*

Vid. etiam orat. 11. 31. et 40. in quibus in virginitate depraedicanda satis liberalis est. Athanasius in l. de virg.: *O virginitas opulentia indeficiens, o virginitas corona immarcescibilis, o virginitas templum Dei et domicilium Spiritus sancti, o virginitas margarita preciosa, vulgo inconspicua et quae non nisi a paucis invenitur. O continentia amica Dei et a sanctis depraedicata, o continentia mortem et infernum profligans et quae ab immortalitate possidetur, o continentia gaudium prophetarum et apostolorum gloriatio* etc. Basilius itidem de laudibus virginitatis integrum scripsit librum. Ephremio in sermon. de cast. et Amphilochio de Dei genitr. vix verba ad eam commendandam sufficiunt. Origenes ex amore et admiratione coelibatus se ipsum castravit, quod in conciliis postea

prohibitum. Chrysostomus libr. de virginit. *tanto eam nuptiis praestare* asserit, *quanto coelum terrae, quanto hominibus angeli.* Cyrillus Hierosolymitanus catech. 4. *auro* eam comparat sicut conjugium *argento.* Isidorus Pelusiota libr. 2. epist. 133. et 351. *soli* eam, nuptias vero *lunae* confert. Fulgentius epist. 3. ad probam de virgin. et humil. p. 497: *Non dubitamus dicere, tantum a sancta virginitate carnis et spiritus fidelium conjugatorum licet a Deo concessum infirmae mortalisque carnis hujus distare concubitum, quantum similitudo pecorum ab imitatione discernitur angelorum.* Similia occurrunt apud Hieronymum libr. 1. adv. Jovin. epist. 22. ad Eustoch. Isidorum lib. 2. de summ. bon. c. 40. Bernhardum sermon. de mod. bene viv. c. 21. 22. etc. Notandum autem de immodicis illis coelibatus apud veteres encomiis, 1. quod ut reliqua omnia patrum dicta, ita etiam isthaec encomia non contra fidem torquenda, sed juxta fidei analogiam in Scripturis sacris propositam pie explicanda sint, arcte enim tenendum hoc fidei Christianae *στοιχείωμα*, quod etiam Augustinus contra illas hyperbolas urget, *etiam virgines gratia salvas fieri per fidem, non ex operibus, etiam virginibus quotidie orandum esse, Domine dimitte*
XVI. 26. *nobis debita nostra* etc. contra quod fundamentum absit, ut dicta sua pii veteres intelligi velint. 2. Quod in quibusdam locis mentem suam recte explicent, neque cum conjugii contumelia coelibatum vel laudandum vel eligendum esse doceant, utpote quando docent, coelibatum absolute et in se bonum opus non esse, sed statum boni operis et ex eorum genere, quae ad aliud referuntur, ac proinde encomia illa non tam de ipso coelibatus dono quam de vero et legitimo ejus usu in pietatis exercitiis intelligenda erunt, haec dicta enumerata sunt superius propos. 2. quando docent, in conjugio non minus quam in coelibatu esse castitatem, pudicitiam, mundiciem et sanctificationem Deo placentem, quae dicta enumerata sunt propos. 4. quando docent, conjugium in se ac per se non esse impedimentum pietatis ac ministerii ecclesiastici, quae dicta ibidem in antithesi sunt enumerata. 3. Quod ut admirationi coelibatus occasionem dedit ethnicae scortationis familiaritas, persecutionum atrocitas et conjugiorum imparitas, qua de re diximus superius prop. 1, ita hyperbolicis illis encomiis occasionem dederint disputationes cum haereticis coelibatum contemnentibus et impuritatem vitae introducentibus, illis enim cum totis viribus sese opponerent, contigit eis, quod in omnibus controversiis fieri solet, ut in partem alteram nimium deflecterent. Clemens lib. 3. strom. et Epiphanius tom. 2. lib. 1. haer. 25. referunt de Nicolao quodam apostolorum discipulo, *quod sub continentiae et consilii apostolici praetextu propriam conjugem dimiserit, mox vero libidinis ardore victus omnis generis scortationes et vagas libidines introduxerit* docens, *εἰ μή τις καθ' ἡμέραν λαγνεύει, ζωῆς οὐ δύναται μετέχειν αἰωνίου*, a quo turpissima Nicolaitarum secta est exorta. Epiphanius haer. 26. de Gnosticis refert, *quod continentes habuerint ludibrio ac vanum illorum in coelibatu studium fuerint aspernati.* Quid ergo mirum, si in oppugnandis impuris illis haereticis, in extollenda virginitate longius veteres sint progressi? Hieronymus l. 1. adv. Vigilantium dicit, *se incitatum ad adstruendam virginitatis dignitatem sermonibus Vigilantii, qui continentiam dicebat haeresin, pudicitiam libidinis seminarium, virginitatem impugnabat, nulli pudicitiam credebat.* Bellarminus lib. 1. de cleric. c. 19: *Error olim Graecorum erat, oportere clericos uxores ducere, antequam ordines suscipiant, quia post ordines non licuit; hic fuit, ut alii volunt, error Nicolaitarum haereticorum, quem constat Vigilantium expresse docuisse.* Costerus in enchir. c. 15: *Ex Hieronymo constat, Vigilantium haereticum docuisse, non esse diaconos ab episcopis ordinandos, nisi prius duxissent uxores.* Joviniano Ambrosius lib. 10. epist. 82. tribuit, quod docuerit, *virgines oportere nubere, similiter et viduas, etiamsi continere possint, errare eas, quae nolint iterare copulam, virginitatis nullam esse gratiam, pari omnes aestimari pretio, castimoniam nullius esse utilitatis, nullum esse praemium virginitatis, nullum fructum viduitatis, nullum honorem castitatis, quinimo quicunque in Christo baptizatus est, qualiscunque ejus vita sit, eum Deo acceptum esse.* Augustinus lib. 2. de sent. Jacob. ad Hieronym. c. 3. de eo dicit, *quod in statuenda peccatorum paritate fuerit Stoicus, in aucupandis et defensandis voluptatibus Epicureus.* Hisce Vigilantii et Joviniani opinionibus Hieronymus et Ambrosius, qui tunc eruditione, eloquentia et auctoritate in Latina ecclesia maxime illustres erant, acerrime se opposuerunt ac in partem alteram nimium deflexerunt, adeo ut Augustinus quaedam durius et incommodius prolata mollire fuerit coactus, ut superius monuimus. 4. Quod quamvis Essaeorum superstitiones et Marcionitarum, Tatianorum, Encratitarum aliorumve haereticorum manifestae contra conjugium blasphemiae (de quibus suo loco egimus) non fuerint in ecclesia receptae XVI
vel approbatae, tamen ex illa hypocrisi de perfectione coelibatus in ipsam ecclesiam paulatim quaedam zizania irrepserint, quod negare nulla veritatis specie poterit, qui expendit duriores veterum sententias contra secundas nuptias prolatas, quas exposuimus superius §. 191. ac incommoda Tertulliani et Hieronymi dicta contra primas nuptias prolata, quae paulo ante §. 496. sunt adducta. Ex eodem igitur fonte et cumprimis ex admiratione vitae coelibis in Essenis, Judaeis et in Vestalibus ac sacerdotibus gentilium immodica illa coelibatus encomia sunt exorta, judicabant enim, indignum esse Christianis, si non ad perfectionem illam, quae in Judaeis et gentilibus admirationi erat, summis viribus contenderent. De *Essenis* scribit Josephus lib. 15. antiq. c. 13. *quod juxta regulam Pythagorae vixerint et coelibatum sectati fuerint.* lib. 18. antiq. c. 2. et libr. 2. de bell. Jud. c. 7. *Essaeos hoc hypocritico vitae genere eximiae sapientiae et sancti-*

tatis nomen sibi conciliasse asserit, ut dicerentur Esseni quasi ὅσιοι. De Scribis Epiphanius commemorat, *quod eo tempore, quo continentiam exercebant, in quatuor alis palliorum habuerint fimbrias purpureas, quae vocabuntur phylacteria, quibus notis exponebant hominibus suam professionem.* De Pharisaeis dicit, quod quidam illis continentiae et exercitiis praescripserint *quadriennium*, quidam *octennium*, quidam *decennium* etc. ex quo apparet, posterioribus ecclesiae Judaicae temporibus opinionem de meritis coelibatus animos superstitiosos fascinasse. Apud *gentiles in* quanto honore fuerint *Vestales* virginitatem perpetuam professae, constat ex Romanae historiae scriptoribus. Facinorosus Vestali occurrens ad supplicium rapi non poterat. Alexander ab Alexandr. libr. 5. genial. dier. c. 12. Vestali praesente non poterant tribuni potestatem suam exsequi vetando vel intercedendo, *ideo Claudia Vestalis, ne patrem injussu populi Romani triumphantem vetare aut interdicere fas cuiquam tribunorum esset, adscenso triumphantis patris curru eum in Capitolium prosecuta est*, referente Valerio Maxim. l. 5. cap. de pietate erga parentes. De philosophis gentilibus scribit Hilarius in comment. Psalm. 64*: Canimus, nudis philosophos algere corporibus, ipso etiam conjugiorum usu magistri abstinent.* De coelibatu *sacerdotum gentilium* diximus tract. de minist. eccles. §. 343. 5. Quod scripta quaedam veterum, in quibus tantopere celebratur coelibatus, sint spuria vel certe dubiae fidei. *De epistola ad Demetriadem* diximus superius, quod nec Hieronymi sit, nec Ambrosii, sed Pelagii haeretici. Cypriani liber *de disciplina et bono pudicitiae* ab ipso Bellarmino in catal. script. eccles. inter supposititia opera refertur. *Athanasii de virginitate* sermo inter dubios a Riveto numeratur lib. 3. critic. sacri c. 4. nihil enim commune habet cum germanis illius scriptis, ac nemo paulo humanior credet, verum Athanasium *locum in tertio angelorum ordine* temere illis polliceri voluisse, qui leves praeceptiunculas et constitutiones humanas observant. Erasmus conditionaliter loquitur: *Si Athanasii est, mire dejicit stylum.* 6. Quod talia proferant encomiorum istorum fundamenta, quae non sunt solida ac firma, sed facili negotio subruuntur. Cyprianus dicit, *quod virginitas angelis non solum se exaequet, sed etiam superet.* Atqui angeli absque omni concupiscentiae labe purissimi ac sanctissimi sunt, quis vero hominum de sua virginitate coram Deo gloriari poterit, cum scriptum sit Prov. 20, v. 9: *Quis gloriabitur, castum se habere cor?* Job. 25, v. 4: *Quis gloriabitur, mundum se esse peccato* (quod etiam ad virgines dictum esse probat Augustinus de virgin. c. 48. in princ.). Matth. 5, v. 28: *Qui adspicit mulierem ad concupiscendum eam, jamdum moechatus est cum ea*
v. 28. *in corde suo.* Athanasius dicit, *quod virginitas sit templum Dei et domicilium Spiritus sancti. Atqui per fidem Christus habitat in cordibus credentium* Ephes. 3, v. 17. *Qui Christi sermonem servat, ad illum Pater coelestis et Christus veniunt ac mansionem apud ipsum faciunt* Johan. 14, v. 23. Ab hac inhabitatione conjuges, si pii sunt, non excluduntur 1. Cor. 6, v. 19. nec per virginitatem ad eam coelibes provehuntur, sed per veram in Christum fidem. Addit Athanasius, *quod virginitas mortem et infernum profliget.* At hic honor soli Christo competit, *qui torcular calcavit solus* Esa. 63, v. 3. in quo *ut nec circumcisio, nec praeputium*, sic nec coelibatus, nec conjugium aliquid valet, sed nova creatura Galat. 6, v. 15. Hieronymus dicit, *quod nuptiae impleant terram, virginitas paradisum.* At negari nequit, pios conjuges non terram solum, sed etiam coelum replere, si liberos in disciplina et institutione Domini educent' Eph. 6, v. 4. *Salva erit mulier διὰ τῆς τεκνογονίας, si manserit in fide* etc. inquit apostolus 1. Tim. 2, v. 15. Si de virginitate tale quid scriptum exstaret, quis gloriationis finis foret? Erasmus in colloq. proci et puellae huic Hieronymi dicterio illud opponit, *unam virginem, si nubat, posse multas virgines parere, proinde si virginitas placet, non posse virginum nuptias displicere, quae hoc ipsum, quod tantopere placet, cum foenore reddunt.* Si absque conjugio esset, nec virgines essent. Damascenus l. 4. orth. fid. c. 25. in laudem virginitatis haec affert: *1. Virginitatem ab ipso mundi exordio inductam, quia ex terra adhuc virgine formatus sit homo; 2. a primis parentibus usque ad transgressionem esse cultam; 3. tempore diluvii approbatam, quando filii Noë ab uxoribus erant separati; 4. patriarcharum quorundam et aliorum sanctorum exemplis confirmatam esse atque commendatam, ut exemplo Eliae, Elisaei, trium puerorum in fornace Babylonica, Danielis et sacerdotum in populo Israëlitico, quos non nisi abstinentes a conjugio oportuerit sacra adyta ingredi; 5. esse eam nuptiis honorabiliorem propter Christum ex virgine natum.* Sed hisce facili negotio iterum opponi potest, 1. conjugium jam inde a primo mundi exordio institutum, et quidem in paradiso in ipso innocentiae ac puritatis statu; 2. primos parentes ante transgressionem conjuges fuisse; 3. separationem in arca non introduxisse vinculi conjugalis dissolutionem; 4. patriarchas et prophetas plurimos, sacerdotes plerosque omnes fuisse conjugatos, summum sacerdotem quotidie immolasse et tamen liberos generasse; 5. Christum natum esse ex virgine desponsata, et nuptias non solum praesentia sua, sed et honorifico dono commendasse. 7. Denique de immodicis coelibatus encomiis et hoc notandum, quod ea temporibus sequentibus non juxta fidei analogiam exposita, sed contra illam detorta fuerint. Sic Augustinus, Ambrosius et alii sano sensu disputant, *eum qui coelibatu recte utitur,* ut curet ea, quae sunt Domini, majora aliquando habiturum in coelo praemia*; sed posteri hoc eo traxerunt, quod coelibatus in se ac per se sit meritum vitae aeternae; cum tamen diserte addat Augustinus, *etiam vos virgines gratia salvi facti estis.* Cum Hieronymus

in epistola ad Paulam de obitu Blesillae filiae dixisset: *Secundo quodammodo baptismi proposito se lavit*, licet de proposito interpretetur et addat *quodammodo*, ac de hujusmodi hyperbolis ipse dicat: *Rhetoricati sumus et aliquid declamationibus dedimus*; posteri tamen eandem gratiam professioni coelibatus in vita monastica asscripserunt, quam Scriptura baptismo tribuit. Et quamvis Bernhardus, qui (ut Chemnicius de ipso loquitur) *aliquid lucis habuit in articulo justificationis*, mitigationem aliquam illius sententiae quaesierit, quando in lib. de praecept. et dispens. scribit: *Audire vultis a*
XVI. 29. *me, unde inter poenitentiae instituta monastica disciplina meruerit hanc praerogativam, ut secundum baptisma nuncupetur? arbitror ob perfectam mundi renuntiationem et spiritualis vitae excellentiam;* tamen Bernhardinus in Rosario et alii monachi illam mitigationem non recipiunt, sed verba illa simpliciter interpretantur de consequenda plenaria omnium peccatorum remissione per professionem coelibatus ac monastices. Quae ad commendandam virginitatem a veteribus afferuntur, ea intellecta volunt de vera illa virginitate, quae corporis et animi sanctitatem complectitur, sicut Chrysostomus in lib. de virginit. inquit: *Παρθενίας κόσμος οὐ σωματικὸς, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς ὅλος*, et Augustinus lib. de virginit. c. 8: *Nemo pudicitiam servat in corpore, nisi spiritu prius insita castitate;* sed posteri laudant coelibatum etiam in illis personis, quae ustiones sentiunt, quae perpetuo conjugii desiderio flagrant et coacte virgines sunt.

502. 2. Cumprimis vero, quae de causis finalibus, propter quas coelibatus conjugio praefertur, ex apostolo attulimus, opponenda sunt Pontificiis clamoribus, *quod coelibatus sit opus quoddam supererogationis, per quod evangelica consilia impleantur, et aliquid supra et ultra Dei praecepta praestetur, quo et sibi et aliis coelibes meritum aliquod proprie sic dictum acquirere et pro suis ac aliorum peccatis coram Dei judicio satisfacere possint*, vel ut brevibus et emphaticis haec omnia Petrus a Soto complectitur, *quod coelibatus sit satisfactio peccatorum maxima et meritum regni coelorum*, quae assertio haeretica 1. *in Christi meritum et honorem est injuria.* Ipse enim est, *qui delet iniquitates nostras*, non propter nostrum coelibatum, sed *propter se ipsum* et sanctissimum suum meritum Esa. 43, v. 25. *qui torcular calcavit solus* Esa. 63, v. 3. *qui mortuus est propter peccata nostra* Rom. 4, v. 25. *cujus sanguis emundat nos ab omnibus peccatis* 1. Johan. 1, v. 7. *qui est propitiatio pro totius mundi peccatis* c. 2, v. 2. *qui purgationem peccatorum nostrorum facit per se ipsum* Hebr. 1, v. 3. *qui est unicum ἱλαστήριον* Rom. 3, v. 25. et in quo solo omnem spem justitiae et salutis coram Deo unice habemus repositam. *2. Gratuitae justificationi per fidem in Christum extreme adversa.* Non coelibatu nec conjugio, sed gratia Dei propter solum Christi meritum vera fide justificamur et salvamur, ac beatitudo hominis tam coelibis, quam conjugati in eo constit, *quod Deus justitiam imputat sine operibus* Rom. 4, v. 6. ac tam coelibum quam conjugatorum respectu *vita aeterna est χάρισμα τοῦ θεοῦ ἐν Χριστῷ* Rom. 6, v. 23. *in Christo vero ut non est Judaeus nec Graecus, nec servus, nec liber, nec mas, nec femina* Galat. 3, v. 28. sic nec virgo, nec conjunx, ac nulla hic *προσωποληψία* sive coelibum, sive conjugatorum Act. 10, v. 34. Ephes. 6, v. 9. Ostendimus suo loco, ne illis quidem operibus, quae fiunt a renatis, juxta normam legis divinae hanc laudem tribui posse, quod sint satisfactio pro peccatis et meritum vitae aeternae proprie sic dictum; quanto minus superstitioso, impuro et coacto coelibatui Pontificio hoc tribui poterit? Qualis enim sit tantopere celebratus coelibatus in plerisque personis, in vulgus etiam notum est, ac si vel maxime sit castissimus et purissimus, tamen longe minus donum est, quam caritas 1. Cor. 13, v. 13. Collatio igitur virginitatis et conjugii non pertinet ad *articulum justificationis*, ibi enim fides in Christum aequales facit virgines et conjugatos, ac Deus et conjugatos et virgines gratis justificat propter Christum. *3. Multis modis absurda.* Quod Paulus Galat. 2, v. 21. de operibus legis dicit: *Si per legem est justitia, Christus gratis mortuus est*, id justissime etiam de coelibatu dici potest. Si coelibatus est satisfactio peccatorum et meritum vitae aeternae, Christus gratis mortuus
est. Si coelibatus est per se cultus Dei, et satis- XVI. 30
factio pro peccatis, ergo etiam ethnici cultus Deo gratos praestare et pro peccatis suis ex parte satisfacere potuerunt, negari enim nequit, virginalis continentiae studium etiam apud ethnicos viguisse. *Septem virginibus Milesiis* magis curae fuit pudicitia quam vita; *Claudia virgo Vestalis* apud Romanos ad comprobandam castitatem dicitur cingulo navem duxisse, quam aliquot millia hominum trahere non poterant. Denique si continentia virginalis est satisfactoria et meritoria, etiam conjugium suo modo, licet inferiore gradu, erit satisfactorium et meritorium. Ratio connexionis est, quia coelibatus statuitur meritorius et satisfactorius propter castitatem. Atqui castitas non solum est in coelibatu, sed etiam in pio ac legitimo conjugio, in illo quidem, si purus sit, major et amplior, sed non propterea in conjugio nulla. Quodsi ergo virginalis castitas esset meritoria ac satisfactoria, utique etiam conjugalis, licet non in pari, tamen in minori gradu. Consequens est absurdum, necdum a Pontificiis assertum. Ergo et antecedens. 4. *Naturae coelibatus opposita.* Nulla dona specialia, sive ut loquuntur Scholastici *gratiae gratis datae*, Deo nos commendant, sed *fides, quae per caritatem efficax est* Galat. 5, v. 6. At virginitas est tale donum speciale 1. Cor. 7, v. 7. *sicut regnum Dei non consistit in cibo et potu* Rom. 14, v. 17. *sicut esca non commendat nos Deo* 1. Cor. 8, v. 8. ita quoque nec in coelibatu nec in conjugio consistit regnum Dei, nec virginitas vel conjugium Deo nos commendat, sed fides, caritas et mandatorum divinorum obedientia in

coelibibus et conjugatis Deo probantur. Lutherus in epithal. id est in comm. 1. Cor. 7. fol. 339: *Si virginitas et conjugium invicem conferantur, virginitas nobilius donum est quam conjugium, interim tamen conjugium itidem est donum Dei, ut clare testatur apostolus: Vir nobilior ac dignior est femina; interim femina non minus est Dei opificium quam vir, quia coram Deo sunt aequalia, quae inter se inaequalia.* Coelibatus est ex eorum numero, quae vocantur τὰ μέσα, quibus et bene, et male uti possumus. Qui in coelibatu pie et caste vivit ac propter fines in sacris literis propositos coelibatum eligit, illi bonus atque utilis est coelibatus, sin minus, frustra de coelibatu in se ac per se considerato gloriabitur. *5. Superbiae nutricula.* Quid magis posset fastum spiritualem in animis coelibum alere, dignitatem conjugii et virginalem orthodoxae fidei de gratuita propter Christum justificatione integritatem labefactare quam asseverare, quod coelibatus sit *satisfactio peccatorum maxima et meritum regni coelorum?* *6. Sibi ipsi repugnans.* Qui coelebs est, non potest curare, quae sunt Domini, ut placeat Domino, nisi credat in Christum mediatorem et salvatorem nostrum unicum. Jam vero fides vera non aliam agnoscit peccatorum satisfactionem, nec aliud vitae aeternae meritum quam passionem, mortem et obedientiam Christi, ex quo sic concludimus. Nullus homo sive coelebs sit, sive conjugatus, Deo placet nisi vera in Christum fide. Atqui persuasio illa, quod coelibatus sit satisfactio peccatorum et meritum regni coelorum evertit verae in Christum fidei naturam. Ergo qui hac persuasione fascinatus coelibatum sectatur, Deo placere nequit. Breviter, opinioni illi de satisfaciendo pro peccatis propriis et aliorum per coelibatum et praestando quodam supererogationis opere aliis etiam applicando opponendum est totum systema locorum practicorum de ἀδυναμίᾳ perfecte implendi legem, de justificatione non ex lege, sed ex evangelio, non ex operibus, sed ex fide, non ex meritis, sed ex gratia speranda et obtinenda, de bonorum operum imperfectione et contaminatione, de unico et solo Christi merito, de causis propter quas praestanda bona
31 opera etc. Inde est, quod quidam moderatiores ex ipsis Pontificiis opinionem illam, quod coelibatus (ac monachatus) sit satisfactio peccatorum et meritum regni coelorum, diserte rejiciant, Conrad. Clingius in loc. comm. c. 118: *Hoc cavendum est, ne ponatur justitia, id est salus, in hujusmodi observationibus* (monasticis), *id est ne quis putet, se promereri justitiam et remissionem peccatorum et gratiam hujusmodi servandis ritibus, nam justificationem et gratiam impetrare fit per fidem in Christum. Igitur monachus, si servata sua regula sentiat, se propterea justitiam coram Deo consequi, is errat juxta illud Christi Matth. 15: Frustra me colunt mandatis hominum.* Idem alio loco: *Vita monastica non quaeritur alia justitia, quae salvet, praeter unicam Christi justitiam, qui sanguine suo nos lavit et justos ac filios regni fecit. Igitur illa justitia carnis est sub justitia fidei seu Christi et infinitum distant, non enim illi sed priori Christi justitiae tribuimus justificationem et salutem.* Cassander in consultat. cap. de monachatu art. 25. p. 232: *Dicuntur opera consilii et supererogationis, non quod aliquid supra finem mandatis Christi praescriptum praestent, sed quod ad finem illum consequendum peculiarem quandam et expeditiorem viam ingrediantur*, de quibus Gerson lib. de consil. evangel. *Consilia*, inquit, *evangelica faciunt ad perfectionem vitae spiritualis, sicut instrumenta promoventia, vel expedientia, vel manu ducentia ad illam, vel sicut removentia prohibens.* Idem Cassander p. 233: *Removenda est falsa opinio et praepostera fiducia, ne in his operibus fiducia collocetur, quae in solo Christi merito collocanda est.* Similia quamplurima occurrunt apud Erasmum in lib. de laud. matrim. et in milite Christiano.

503. Sexta propositio: *In coelibatu practice praeferendo vitae conjugali vigere debet recta intentio, doni cuilibet dati exploratio et diligens omnium circumstantiarum consideratio.* De virginibus expresse negat apostolus, *se praeceptum aliquod Domini habere*, quo scilicet ad coelibatum adstringantur, sed *consilium* tantum sese dare asserit 1. Cor. 7, v. 25. ac diserte protestatur, *se nolle cuiquam* hoc suo consilio ad circumstantias personarum et temporum istorum accommodato *laquem injicere* v. 35. quin et subjicit v. 36: *Si quis aliquid se minime decens committere erga virginem suam putat, si florem aetatis excedat, et ita debet fieri, quod vult faciat, non peccat, jungatur matrimonio.* Hanc apostoli prudentiam ac modestiam, si sequi velimus, ut omnino eam sequi debemus, nec nobis ipsis, nec aliis in coelibatu sectando legem aliquam necessitatis praescribere debemus, sed illud vitae genus eligere, in quo ratione personarum, donorum ac temporum habita commodius Deo servire ac ecclesiae salutem promovere nos posse apparebit. In coelibatu igitur eligendo diximus, 1. vigere debere *rectam intentionem.* Ut enim in aliis vitae actionibus recta intentio earundem velut *oculus* censetur Matth. 6, v. 22. Luc. 11, v. 34. ita quoque in coelibatu eligendo et sectando cumprimis eadem respicienda. Tunc vero coelibatum ex recta intentione eligimus, *si propter fines* ab apostolo praescriptos eum eligimus, ex qua regula de antithesi facile judicari potest. *1. Qui peculiares causas finales* sui coelibatus sibi fingit extra et praeter Dei verbum eumque in se ac per se statuit etiam peculiarem Dei cultum, is ex coelibatu facit ἐθελοθρησκείαν et peccat contra regulam divinitus traditam Deut. 12, v. 8: *Non facietis singuli, quod vobis rectum videtur.* Num. 15, v. 39: *Non sequantur cogitationes suas.* Esa. 1, v. 12: *Quis haec requisivit de manibus vestris?* Rom. 14, v. 23: *Quidquid non fit ex fide, peccatum est* etc. 2. Qui coelibatum eo fine eligit, ut per illum satisfaciat XVI. 32.

6. In coelibatu eligendo vigere debet 1. recta intentio.

pro suis et aliorum peccatis, ac non sibi solum, sed etiam aliis vitam aeternam mereatur, is abjicit gratiam Dei, Gal. 2, v. 21. et in solium Mediatoris se ipsum collocando honorem soli Christo debitum sibi arrogat. 3. Qui coelibatum ea intentione ac persuasione sectatur, quod conjugium sit res impura, in quo castitatem servare ac Deo placere nequeat, in sanctam Dei ordinationem est injurius et ab Ignatio in epistol. ad Philadelph. *draconem apostatam inhabitantem habere* dicitur. 4. Qui coelibatum eligit ex avaritia, ut majores opes comparet, atque ex diffidentia, quod uxorem et liberos alere nequeat, vel ignavi otii causa ad vitandas oeconomicas molestias, atque interim ustionibus internis torquetur, is itidem a vero fine et recta intentione aberrat. Sic pontifex Pelagius c. de Syracusanae. dist. 28. cujusdam episcopi uxorem et liberos habentis ordinationem distulit ex ea ratione, *ne ecclesiae substantia periclitaretur.* Wimphelingus circa annum 1510. referente Wolffio cent. 16. memorab. p. 22. sic conquestus est: *Credibile est, multos comites olim filios suos tradidisse in monasterium vel statum ecclesiasticum, ne paternae hereditatis coheredes essent et filii reliqui seculares exaltarentur et familiae propagarentur. Quodsi genitores Deo universali provisori confisi essent et filios suos frugaliter vivere instituissent, hodie forsan ipsorum progenies subsisterent nec essent prorsus exstinctae.* Erasmus in annot. 1. Tim. 3. p. 469. *etiam atque etiam se vereri* asserit, *ne census ecclesiastici castrent hodie clericos verius quam pietas, dum metuunt, ne, quod tenent, intercipiatur, aut certe nihil accedat.* 5. Qui ab hominibus castrati vel eunuchi nati politicum tantum finem in custodiendis gynaeceis olim usitatum spectant, illi ab ipso Christo distinguuntur ab iis, qui se castrant *propter regnum coelorum*, nec pertinent ad illos, qui sponte coelibatum eligunt, *μὴ ἔχοντες ἀνάγκην, ἐξουσίαν δὲ ἔχοντες περὶ τοῦ ἰδίου θελήματος*, ut loquitur apostolus 1. Cor. 7, v. 37.

2. Doni cuilibet dati exploratio.

2. In coelibatu eligendo praecedere debet *doni cuilibet dati exploratio.* Hoc ipsum disertis verbis docet apostolus 1. Cor. 7, v. 7: *Unusquisque proprium donum habet, alius sic, alius vero sic.* v. 8. *Dico non nuptis et viduis, bonum est, si permanserint, sicut et ego*, v. 9. *sed si non continent, nubant, melius est nubere quam uri.* Jubet igitur, ut quilibet se ipsum exploret, an continentiae dono instructus sit, ut immunis ab ustionibus *corpore et Spiritu sancto* in coelibatu vivere possit, antequam coelibatui nomen det, qua de re in sequenti quaestione pluribus dicetur.

3. Diligens circumstantiarum omnium exploratio.

3. Denique conjungi debet *diligens circumstantiarum omnium exploratio.* Hoc ipsum itidem docet apostolus in propria hujus quaestionis sede. Postquam enim commoda vitae coelibis enumerasset eamque facultatem *sine distractione Domino adhaerendi* praebere docuisset 1. Corinth. 7, v. 35. statim subjungit v. 36: *εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει, ἐὰν ἦ ὑπέρακμος, καὶ οὕτως ὀφείλει γίνεσθαι, ὃ θέλει ποιείτω.* Ostendit igitur, illud *εὔσχημον*, de quo v. 35. egerat, quandoque cessare et parentes in filia virgine *ὑπεράκμῳ ἀσχημονεῖν*, si scilicet coelibatui sese minus idoneam ostendat, vel etiamsi causa incontinentiae non intercesserit, tamen pro more populi aut loci indecorum habeatur, quo in casu ob emergentem novam rationem parentes consilium mutare et filiam, quam virginem servare decreverant, elocare consultius judicat. Annotabimus igitur quasdam circumstantias in deliberatione de coelibatu eligendo respiciendas. 1. Augustana confessio art. 1. abusuum et Apolog. confess. in cap. de conjug. sacerd. hoc exaggerat. Cum senescente mundo natura humana paulatim fiat im- XVI. 8 becillior, cum furor diaboli sit longe major ac postremi hujus seculi perversio longe tristior quam superioribus temporibus, ideo in coelibatu eligendo quemlibet exacto debere uti examine, ac sese tentationibus exponere ac vires suas ponderare, an donum caste vivendi habeat. Inclinatio sexus ad sexum ipsi naturae in prima creatione est insita, ad quam post lapsum accesserunt libidinum flammae, quibus in hac effoeta mundi senecta natura imbecillior minus resistit, nisi id fiat per conjugium, requiritur igitur ad illud continentiae donum divinitus datum, quod non est omnibus commune et de quo non exstant tales generales promissiones, sicut de aliis donis, sed est paucorum tantum ac plane singulare. *Defectus nostri temporis, quibus non solum merita, sed corpora ipsa hominum defecerunt, districtionis pristinae non patitur manere censuram*, scribit pontifex Pelagius c. Fraternitatis. dist. 34. *cum ex dispensatione misericordiae* ad diaconatum eum proveheret, *qui post legitimae uxoris mortem filios ex ancilla susceperat.* Quanto magis in eligendo honesto conjugio haec ratio attendi debet? 2. Lutherus in propositione de digamia episcoporum anno 1528. disputatis, quae habentur tom. 1. oper. Lat. fol. 496. propositione 125. et seqq. illud monet: *Sicut in primitiva ecclesia laudabile fuit virginitatem et coelibatum extollere contra licentiam Judaici conjugii et gentilis scortationis; ita nunc laudabile est conjugium extollere contra coelibatum ecclesiae derivativae, hoc est contra prostibulum papisticae abominationis. Cum enim coelibatus hodie sit fere vocabulum sine re, perniciosissimi scilicet exempli, recte facient etiam ii, qui non valde uruntur, si exemplo suo conjugii causam juvent ad illius condemnationem. Nam cum Daniel et Paulus Antichristum fore praedicent conjugii hostem auctoremque libidinis et omnis peccati, consultum et salutare est, sub hoc impurissimo libidinis regno quocunque conjugio liberari.* Haec omnia Lutherus. Negari certe nequit, impurum sacrificulorum ac monachorum papalium coelibatum causam dedisse, ut castus etiam coelibatus, qui alias est genus vitae Deo placens quique ad exsilii incommoda ferenda expeditior et ad vocationis ecclesiasticae officia et pietatis exercitia in personis idoneis quandoque aptior, apud multos

male audiat vel in suspicione haereat, a qua si quis per honestum conjugium sese liberare potius velit quam in coelibatu permanere, reprehendendus minime erit. Cassander in consult. art. 23. de coelib. sacerd. pag. 199: *Plerique homines docti et pii ad continentiae observationem adstringere se nolunt, cum et infirmitatis suae rationem habeant et exemplis turpitudinum et scelerum, quae praetextu coelibatus passim in oculos et aures incurrunt, moveantur.* 3. Consideretur etiam illud, quod Pontificii simpliciter et absolute clericis conjugio interdictum esse statuant, quinimo protervo ore ebuccinent, *conjugia sacerdotum concubinatu et scortatione esse turpiora,* si quis ergo in ministerio ecclesiastico constitutus coelibatum amplecti velit, diligenter caveat, ne occasionem suspicandi infirmis praebeat, quod horrendam illam Babylonicae meretricis turpitudinem approbet, vel ex quadam necessitatis lege ad coelibatum se adstringi opinetur. 4. Coelibatum apostolus conjugio praefert *propter temporum illorum necessitatem* et quia coelebs expeditius *curare potest, quae sunt Domini.* Quodsi ergo tempus et vocatio ejusmodi contingat, ut adscita tori socia verae pietatis studiosa liberetur, quis a curis rei familiaris et hac ratione negotia publica in ministerio ecclesiastico peragenda expeditius subire possit, tum cessat illa ratio apostolica, ac pia conjux est potius adjutorium quam impedimentum. 5. Quandoque amor et desiderium
34. propagandi generis ineundi matrimonii causam objicit, quo in casu quandoque Romanus pontifex in solenni etiam voto dispensavit, ut ex monasteriis quidam extracti et in torum conjugalem collocati fuerint, ne ipsorum familia ac genus penitus intercideret; quanto igitur magis in simplici collatione, quando scilicet nondum intercessit solenne ejusmodi coelibatus votum, ob generis propagationem et conservationem conjugium coelibatui erit praeferendum? 6. Denique etiam valetudinis in conjugio vel coelibatu eligendo habenda est quaedam ratio, qua de re sic scribit Claudius Baduellus in tractatu de conjugio literatorum p. 47: *Quantum ad valetudinem conducat moderatus conjugii usus honestaque uxoris consuetudo, medicis et physicis, qui ista profitentur, explicandum relinquo. Guilielmus Bigotius, qui in medicis ac physicis versatus summam harum rerum habet scientiam, aliquando promisit, se de conjunctione matrimonii usuque ejus necessario scripturum. Necessarium opinor intelligit, sine quo homo non potest valere.* Haec Baduellus. Forestus libr. 26. observat. medicarum c. 20. in schol.: *Feminis concitata Venere si genitura retenta fuerit, non sine periculo spiritum saepe praecludit et suffocantur, temperatus enim congressus ad sanitatem utilis est, ut Galenus in arte parv.* c. 85. *docuit, nam et semen, si corrumpatur, retentum vertitur in venenum, magis vero mulieribus, quibus abstinentia plus nocet quam viris.* Quae tamen omnia non nisi de conjugali consuetudine accipienda, nequaquam vero impuris porcis ad libidinis patrocinium dicta. Tradunt medici, multa morborum genera ex abstinentia a conjugio in quibusdam feminis oriri ac per conjugium in iisdem terminari, ecquis ergo dubitet, etiam hujus rei in deliberatione de coelibatu amplectendo quandam habendam esse rationem? nisi velimus dicere cum jure canonico c. Contraria de consecrat. dist. 5. *divinae conditioni contraria esse medicinae praecepta.* Bellarminus quidem l. de monach. c. 32. resp. ad 4. rat. disputat, *ob periculum morbi vel mortis non licere votum continentiae violare.* Sed si vel maxime hoc detur, de quo tamen non injuria dubitatur (cum sanitas ac vita praeclara illa Dei dona ob constitutiunculas humanas non sint flocci facienda), nemo tamen prudens et cordatus inficias ibit, in libera electione conjugii vel coelibatus rationem aliquam sanitatis habendam esse.

504. Septima proposito: *Nullus coelebs, etiamsi castissime vivat, piis conjugibus sese praeferat, ac si apud Deum in majori gratia sit propter suum coelibatum.* Hanc regulam proponit Augustinus lib. de virginit. c. 44: *Quis nesciat, obedientem mulierem inobedienti virgini praeponendam, sed cum ambae sint obedientes praeceptis Dei, itane trepidabit, sanctam virginitatem etiam castis nuptiis et continentiam praeferre connubio? haec tamen vel haec virgo obediens et Deum timens illi vel illi mulieri obedienti et Deum timenti se anteferre non audeat, alioquin non erit humilis.* Idem lib. 16. de civ. Dei cap. 36: *Solo Dei veroque judicio cum continentia conjugio praeferatur, melior tamen est fidelis conjugatus quam continens infidelis* etc. *Constituamus ergo ambos bonos, etiam sic profecto melior est conjugatus fidelissimus et obedientissimus Deo quam continens minoris fidei minorisque obedientiae.* Aliter ergo pronuntiandum de virginitate *in concreto,* aliter *in abstracto.* Virginitas in abstracto considerata est praestantius donum quam castitas conjugalis, sed si in concreto consideretur, virgo non debet absolute et simpliciter conjugibus praeferri. Augustinus id demonstrat sequentibus rationibus: *1. Unde scit virgo, quamvis solicita sit, quae sunt Domini, quomodo placeat Domino, ne forte propter aliquam* XVI. 35. *sibi incognitam mentis infirmitatem nondum sit matura martyrio, illa vero mulier, cui se praeferre gestiebat, jam possit bibere calicem Dominicae humilitatis, quem prius bibendum discipulis amatoribus sublimitatis opposuit? unde inquam scit, ne forte ipsa nondum sit Thecla, jam sit illa Crispina? Certe, nisi adsit tentatio, nulla doni hujus fit demonstratio.* lib. de virg. cap. 44. *2. Aliquando alter fructuosus est donis paucioribus, sed potioribus, alter inferioribus, sed pluribus, et quemadmodum inter se vel coaequentur vel distinguantur in accipiendis aeternis honoribus, quis hominum audeat judicare?* c. 46. *3. Facilius sequuntur Agnum, et si non quocunque ierit, tamen quousque potuerint conjugati humiles et quam superbientes virgines.* c. 51. *4. Existimate o virgines aliquos in occulto superiores, quibus estis in manifesto meliores, cum aliorum*

7. Nullus coelebs etiamsi castissime vivat, conjugibus sese praeferat.

bona forte ignota vobis benigne creduntur a vobis, vestra vobis nota non comparatione minuuntur, sed dilectione firmantur, et quae forte adhuc desunt, tanto dantur facilius, quanto desiderantur humilius cap. 52. Haec Augustinus, quibus sequentia addi possunt. 1. Distinguendum est *donum a doni usu.* Continentia virginalis est donum praestantius quam castitas conjugalis, interim tamen usus doni posterioris, videlicet castitatis conjugalis, potest esse apud quosdam praestantior quam doni prioris, scilicet continentiae virginalis. Qui enim in conjugio majori fide, spe, caritate, humilitate, patientia, mansuetudine etc. quae sunt virtutes Deo in credentibus placentes, ornatus est, is melius utitur dono suo, quam qui in statu coelibe minori fide, spe, caritate, humilitate, patientia, mansuetudine etc. Deo servit, nisi enim veri fines accedant, coelibatus in se ac per se non est Dei cultus. 2. Conjugium cum sit schola crucis, ideo plures occasiones praebet exercendae fidei, invocationis, dilectionis et aliarum virtutum quam coelibatus, ac pii conjuges in molesta liberorum educatione et informatione magis exercent caritatem quam coelibes. Jam vero *caritas* docente apostolo 1. Cor. 13. est longe praestantius donum in Christianis quam peculiaria illa dona, ad quae coelibatus pertinet. Sicut coelibes (casti) adversus conjuges gloriari possent de hoc miraculoso Dei dono, de immunitate multarum aerumnarum, de mitioribus tentationibus; ita conjuges gloriari prae illis possent de benedictione et gloria partus, sobolis et incremento ecclesiae, utrique autem de voluntatis divinae adorando beneplacito. 3. In ipso conjugio potest esse major castitas quam in coelibatu. Disputant Scholastici, conjugalem consuetudinem esse actum virtutis, quando suscipitur ob procreandos liberos, ergo nisi limites excedantur, conjugalis castitas non labefactatur, sed per interiores ustiones in plerisque coelibibus continentia virginalis saepius violatur. 4. Johannis Baptistae virginitatem non audent coelibatus admiratores praeferre conjugio Abrahae, jam vero nemo potest statum suum coelibem aequare virginitati Johannis Baptistae, ergo nec praeferat eum casto conjugio Abrahae. Si obvertant, *aliam esse rationem coelibatus in N. quam in V. T.* quaerimus ex illis, an coelibatum otiosi monachi praeferre velint conjugio Petri Philogoni, Spiridonis, patris Nazianzeni, Hilarii etc. quorum opera ecclesiae utilior exstitit quam decem monachorum otiosorum? 5. Si fidelis conjugatus judicio et irae divinae, cui propter peccatum sese sentit obnoxium, opponat satisfactionem et obedientiam Christi ac de suis meritis penitus desperans in solo Christi merito omnem fiduciam collocet, contra vero coelebs suum coelibatum tanquam satisfactionem et meritum justitiae et salutis opponat, certe fidelis conjugatus isti Pharisaico coelibi in hoc casu jure
XVI. 36. et merito longissime anteponitur. Confer igitur statum et opera piae conjugis in ecclesiis evangelicis cum statu et operibus monialis virginis in papatu juxta verum spiritus judicium. Inter moniales rarissimae sunt, quae *corpore et spiritu sanctae* 1. Cor. 7, v. 34. plurimae uruntur internis flammis v. 9. pia uxor utitur remedio divinitus concesso, honorabili scilicet matrimonio Hebr. 13, v. 4. et *διὰ τῆς τεκνογονίας* salvatur permanens in fide, dilectione, sanctificatione etc. 1. Tim. 2, v. 15. Monialis preces certo numero ac pondere Deo expendit, demurmurat psalmos non intellectos, propter multiloquium se exaudiri credit Matth. 6, v. 7. pia uxor communis vitae calamitatibus pressa orat *in spiritu et veritate* Johan. 4, v. 23. raro mens in precibus serio exardescit, nisi igne calamitatum accendatur. Monialis sibi ipsi crucem fabricat, eligit *ἀφειδίαν* corporis et alias voluntarias afflictiones Coloss. 2, v. 23. pia uxor crucem divinitus sibi impositam patienter sustinet ideoque, vel liberationem, vel mitigationem certa fiducia exspectare potest. Monialis sculptas imagines et templa marmorea ornat atque expolit auro, argento, purpura, cereis candelis etc. pia uxor vivas Dei imagines et viva Spiritus s. templa curat, dum liberos in disciplina et institutione Domini educat Ephes. 6, v. 4. familiam regit 1. Tim. 5, v. 14. pauperibus erogat, infirmos visitat, nudos vestit. Monialis instituta hominum et cultus ab hominibus excogitatos sectatur ac partem justitiae illis tribuit longe maximam, quin imo se propterea ad perfectionem pervenisse arbitratur seque opera supererogationis etiam aliis communicare posse persuasum habet; pia uxor vivit in statu ab ipso Deo instituto, soli misericordiae Dei et Christi merito confidit, nemini sese praefert et in operibus a Deo mandatis sese exercet. Huc referenda sunt similia piorum veterum dicta. Ignatius in epist. ad Phil. 6. *αἱ παρθένοι τῷ Χριστῷ ἐν ἀφθαρσίᾳ ὑποτάγητε, οὐ βδελυσσόμεναι γάμον, ἀλλὰ τοῦ κρείσσονος ἀφιέμεναι, οὐκ ἐπὶ διαβολῇ συναφείας, ἀλλ᾽ ἕνεκα τῆς τοῦ νόμου μελέτης, non abominantes nuptias, sed id quod praestantius amplectentes non in calumniam matrimonii, sed ut liberioribus animis divinae legis meditationi vacetis.* Idem in epist. ad Smyrnens.: *εἴ τις δύναται ἐν ἁγνείᾳ μένειν, ἐν ἀκαυχησίᾳ μενέτω, ἐὰν καυχήσηται, ἀπώλετο.* Concilium Gangrense can. 10: *Si quis ex his, qui virginitatem propter Dominum servant, in conjugio positos per arrogantiam vituperaverit, anathema sit.* Bernhardus homil. 1. super Missus est: *Laudabilis virtus virginitas, sed magis necessaria humilitas, illa consulitur, haec praecipitur.* Breviter, *conjugium humile melius est virginitate superba*, unde etiam Erasmus ad verba Augustini, *quibus Jovinianum virginitatem conjugio adaequasse* scribit, in margine annotavit, *o scelus!* innuens veros Scripturae limites in coelibatus encomiis facile transsiliri et pios conjuges non minus quam coelibes Deo placere. Idem in lib. de mil. Christ. p. 31: *Non ausim explicare, quantulum intersit inter coelibatum et castum matrimonium* (si scil. non amplius in abstracto, sed in concreto coelibatus et conjugium spectentur). **Bellarminus** ipse lib. de monach. c. 34. resp. ad 19: *Potest fieri, ut virginitas conjuncta sit in uno homine cum mi-*

nore caritate humilitate aliisque virtutibus quam conjugium in altero homine, idcirco non possumus virginem anteponere conjugato, nisi constet, in ceteris virtutibus illos esse pares.

505. 2. Exposita per septem propositiones priore de coelibatu quaestione, succedat ἐργασία quaestionis posterioris, *an ad coelibatum voto aliquo sponte suscepto vel lege ecclesiastica quidam homines adstringi possint ac debeant?* Duo sunt quaestionis
37. hujus membra, posterius concernit *coelibatum sacerdotum*, ab illis enim quamprimum ad *majores ordines*, ut vocant, provehuntur, in papatu votum perpetuae a matrimonio abstinentiae exigitur, quod quidam ex lege divina, plerique vero ex lege ecclesiastica descendere statuunt, qua de re quid statuendum et an lex illa coelibatus sacerdotalis probanda sit, in tractatu de ministerio ecclesiastico cap. 7. sect. 2. late disputatum fuit. Prius quaestionis membrum spectat *votum coelibatus a monachis et monialibus in papatu* emissum. Tria enim monasticae disciplinae substantialia statuunt vota, *castitatis, paupertatis et obedientiae.* Thomas 2. 2. q. 186. art. 3. et seqq. Dominicus a Soto lib. 8. de just. et jure. q. 5. art. 3. De voto *paupertatis et obedientiae* deque aliis, quae in hodierno monachatu jure desiderantur, alibi agitur, hic de *coelibatus voto*, quale in papatu viget, duntaxat agemus, ubi proponimus hoc theorema generale: *Votum coelibatus, quod in papatu hodie viget, est non solum ἄγραφον, sed etiam ἀντίγραφον.* Ἄγραφον esse demonstramus ex eo, quod *1. nullum mandatum, 2. nullum probatum exemplum, 3. nullum promissum* de voto coelibatus afferri potest, quomodo igitur ex fide erit, quae verbum Dei unice respicit? In V. T. vota erant pars cultus divini, quia de illis exstabat expressum Dei verbum, quae vota juxta normam revelatae voluntatis facta sibi grata et accepta fore promiserat; sed in N. T. nec mandatum, nec promissionem, nec probatum aliquod exemplum habemus, quod in faciendis votis cultus Dei in N. T. consistat, quomodo igitur vota ex fide ad cultum Dei fieri poterunt, cum solum et unicum Dei verbum sit fidei fundamentum inter verum Dei cultum et ἐθελοθρησκείαν distinctionem faciens? Matth. 15, v. 9. Col. 2, v. 22. Quod attinet votum Pauli Act. 18, v. 18. Act. 21, v. 23. illud 1. reliquum fuit ex lege ceremoniali V. T. 2. fuit temporale; 3. eo unice spectavit, ut Judaeos lucrifaceret 1. Cor. 9, 20. quo fine etiam abstinentia a sanguinis esu ad tempus fuit praescripta Act. 15, v. 20. nequaquam vero apostolus hoc voluit esse exemplum, quod in N. T. Christiani sequentibus ecclesiae temporibus imitarentur. 4. Ut nihil dicamus de eo, quod eventus scopo apostoli, quem in hoc voto sibi propositum habuit, minime responderit. Quod attinet vaticinia prophetarum, in quibus etiam in N. T. vota usitata fore praedicunt, Esa. 19, v. 21: *Vovebunt Domino et solvent*, ad illa respondemus ex usitata regula: *Prophetae verbis V. T. loquuntur de cultu spirituali N. T.* sicut sacrificiorum, adscensus in montem Sion, reditus in Hierosolymam etc. mentionem faciunt, quibus nihil aliud quam spiritualia N. T. beneficia describunt. Si quaeras, an igitur absolute et simpliciter omnia omnino vota in N. T. repudiemus, respondeo ex Luthero in cap. 28. Gen. distinguendum esse inter *vota ceremonialia et moralia.* Ceremonalia ad V. T. unice pertinent, qualia fuerunt votum Nazaraeorum Num. 6, v. 2. de offerendis primitiis ac decimis Levit. 27, v. 30. etc. eaque cum sacerdotio Levitico in N. T. defecerunt. Moralia praestantur de iis, quae etiam sine voto juxta decalogi praescriptum Deo debentur, qualia sunt vota fidei, invocationis, dilectionis, obedientiae, ad quae homines ideo sese voto obligabant, ut inconstantia humanae voluntatis hoc veluti vinculo arctius constringeretur. De his moralibus votis dicimus, quod eatenus maneant, quatenus ipse decalogus in N. T. adhuc manet. Si quis ergo ea, quae ex mandato legis divinae debentur, interposita peculiari obligatione nominis divini Deo promittat, non peccat nec quippiam Deo adversum suscipit, modo non fiat opinione satisfactionis pro peccatis ac meriti
vitae aeternae, nec ea persuasione, quasi sit prae- XVI. 38.
stantior Dei cultus, si fiat ex voto, quam si ex obedientia propter mandatum Dei fiat, sed eo tantum fine atque intentione, ut inconstantia humanae voluntatis arctius constringatur. Chemnicius part. 3. exam. conc. Trident. de coelib. et virg. c. 7. Talis promissio atque obligatio fit in foedere baptismi, de quo Lutherus serm. de sacro baptism. tom. 1. German. Jen. fol. 187. quod is *solus sit religiosum Christianorum votum* (accepta scilicet hac voce in significatione laxiore, in stricta enim religionis Israëlitarum votis in V. T. unice competit), *quippe in quo omnium Christianorum fit una et communis obligatio ad cultum spontaneum et in verbo praescriptum Deo praestandum. Non admodum desiderabimus* (scribit Erasmus in enchir. mil. Christ. cap. 31.) *in eo tria illa vota ab hominibus reperta, qui primum illud et unicum votum, quod in baptismo non homini, sed Christo nuncupavimus, sincere puriterque servaverit.* Praeter hoc generale votum, si quis Christianus ad peccata cautius vitanda, ad veterem hominem arctius constringendum, ad vocationis officia diligentius expedienda, adeoque ad gloriam Dei et hominum salutem eo melius promovendam ex spiritu discretionis votum aliquod speciale suscipiat, non peccaverit, modo id fiat absque superstitione et absque opinione necessitatis, cultus, meriti, satisfactionis etc. modo etiam id quod vovet, non pugnet cum voluntate in verbo revelata, nec excedat vires divinitus concessas, nec oppositum sit Christianae libertati Gal. 5, v. 1. Coloss. 2, v. 20. nec cum scandalo infirmorum conjunctum etc. denique modo talia vota temere cum nominis divini abusu non multiplicentur.

506. Sed enim non tam de votis *in genere*, quam de voto continentiae *in specie* hoc loco soliciti sumus, quando negamus, vel *mandatum*, vel probatum *exemplum*, vel divinum *promissum* de eo exstare.

Quamvis enim in V. T. ex libera et spontanea voluntate Deo aliquid vovere licitum et usitatum esset, tamen ipsa voti materia, quid scilicet possint vel debeant homines vovere, non erat in arbitrio voventium relictum, sed expresso Dei verbo traditum ac declaratum erat, quidnam voveri sibi Deus vellet. Si vovebantur in V. T. sacrificia, sed quae sacrificia vovenda sint, praescribitur Lev. 7. Num. 15. ac res votivae Lev. 27. enumerantur hoc ordine: voveat *se ipsum*, *animalia*, *domum*, *agrum*. Votum affligendae animae per jejunium et abstinentiam describitur Num. 30. votum abstinentiae a vino et potu inebriativo fundamentum habet Num. 6. Sed nullus ex V. T. produci potest locus, in quo Deus expresso verbo testatus fuerit, sibi placere perpetui coelibatus votum. In N. T. de coelibatu dicit apostolus 1. Cor. 7, v. 25: *Consilium do tanquam misericordiam consecutus a Domino*, et v. 37: *Qui statuit firmus in corde suo non habens necessitatem, potestatem autem habens suae voluntatis, et hoc judicavit in corde suo, se servare virginem suam, bene facit*, sed nulli vel praecipit, vel consulit, ut virginitatem Deo voveat, quin potius negat v. 35. *se velle laqueum alicui injicere*, ac proinde etiam exemplo suo docet, neminem sibi ipsi hac in parte laqueum injicere debere. Quomodo igitur conscientia absque certo et expresso verbo statuere potest, coelibatus votum Deo placere, cum inter verbum et fidem sit perpetua atque individua relatio? qua fronte ecclesiae minister votum coelibatus sub peculiari opinione cultus proponere et inculcare poterit, cum de eo nec Christi mandatum, nec apostolorum institutum exstet? certe conscientia perpetuo ipsi objiciet illud Christi Matth. 28, v. 20: *Docete eos servare, quaecunque praecepi vobis.* Joh. 8, v. 31: *Si in sermone meo manseritis, vere discipuli mei eritis.* Coelibatus in personis idoneis non improbatur, habet enim fundamentum in verbis
XVI. 30. Christi Matth. 19, v. 12. et 1. Cor. 7, v. 7. sed *de voto coelibatus* unice hic quaeritur, an illud in N. T. fundamentum habeat. Aliud est sectari coelibatum, aliud vovere ac praecipere coelibatum, sicut aliud est a matrimonio abstinere, aliud matrimonium prohibere. Christus sinit, eunuchos esse, sed non praecipit, ut sint; permittit absque conjugio manere eum, qui potest, sed addit, *paucos capere posse*, ideoque nemini hic imponit necessitatem. Paulus commendat virginitatis tranquillitatem, dicit, *bonum esse virginibus et viduis, si sic permanserint propter praesentem necessitatem*, non reticet, conjuges in carne afflictionem habituros, sed addit, ex dono Dei contingere, ut quis et coelebs et castus simul esse possit. Sic ergo non prohibet, ut sint coelibes et virgines, sed ubi jam quaeritur, an praeceptum coelibatus alteri dare velit, et quod proinde est, an quis sibi ipsi per votum necessitatem coelibatus imponere debeat, ibi dicit, *se nolle cuiquam laqueum injicere* 1. Cor. 7, v. 35. docet, *melius esse nubere quam uri* v. 9. *propter fornicationem habendam cuique uxorem suam* v. 2. *juniores viduas vult nubere* 1. Tim. 5, v. 14. *episcopum unius uxoris maritum eligi jubet* 1. Tim. 3, v. 2. ac *prohibitionem matrimonii doctrinam esse daemoniorum* notanter asserit 1. Tim. 4, v. 3. Haec omnia si probe considerentur, manifestum evadet, coelibatum quidem a Christo et apostolo in personis idoneis probari, sed coelibatus praeceptum, ad quod etiam pertinet votum, quippe per quod sibi ipsi quis necessitatem perpetui coelibatus imponit, nuspiam ab ipsis dari. Quisquis ergo coelibatum hoc animo atque intentione vovet, ut peculiarem aliquem cultum Dei praestet, is ἐθελοθρησκείαν sectatur, cum destituatur expresso Dei verbo, et audire cogetur Esa. 1, v. 12: *Quis haec requisivit de manibus vestris?* Matth. 15, v. 9: *Frustra me colunt mandatis hominum.* Quod autem Pontificii disputant, *coelibatum, si Deo voveatur, esse cultum longe gratiorem et magis meritorium ac satisfactorium opus*, illud non amplius relinquit coelibatum inter ἐθελοθρησκείας illas, quibus frustra Deus colitur, sed rejicit eum inter doctrinas daemoniorum. Idem est, ac si dicerent, Deus coelibatum noluit praecepto aliquo adstringere et cultum aliquem in eo statuere, sed sub consilio reliquit; nos vero possumus praestantiorem coelibatum afferre, quam ipse praescripsit, per votum enim coelibatus eximi potest ab illa libertate divinitus praescripta et fieri inde opus aliquod majus ac praestantius, quam in decalogi praeceptis in genere omnibus proponitur, per quod remissionem peccatorum et vitam aeternam non sibi solum, sed etiam aliis homo impetrare possit. Cumque tantus apostolus non audeat asserere, eos, qui donum continentiae habent, si tamen conjuges esse malint quam coelibes, in electione conjugii peccare, illi contra legem ponunt. Ut si quis semel emisit votum continentiae, etiamsi postmodum sentiat, se dono continentiae destitui, tamen propter votum non posse eum uti remedio conjugii pro illis, qui uruntur, divinitus instituti, imo non tam graviter eum peccare, qui votum continentiae praestitit, si libidines expresso Dei praecepto tam severe prohibitas sectetur, quam si conjugium divina institutione omnibus liberum contrahat.

507. Proferunt autem Pontificii quaedam V. et N. T. dicta et exempla, quibus votum coelibatus demonstrare nituntur. Ex V. T. proferunt 1. exemplum *Jephtae, qui filiam suam perpetuae virginitati devovit* Jud. 11, v. 39. Respondemus: 1. quidam existimant, quod Jephtah filiam suam mactaverit in holocaustum ex κακοζηλίᾳ Abrahae Gen. 22, v. 4. (qui tamen non immolavit filium, sed accepto Dei mandato sese promtum ad obediendum demonstravit) et ex falso intellectu legis Lev. 27, v. 29: XVI.
Omne devotum, quod devovetur, ab homine non redimetur, sed morte morietur (ubi tamen agitur de hominibus impiis anathemati ac maledictioni subjectis, qui omnino erant eradicandi). Ita statuit Targum Chald., Rabini antiquissimi, Josephus l. 5. antiq. cap. 7. §. 10. Hieronymus in epist. ad Jul. Ambrosius l. 3. de virg. l. 3. de offic. c. 12. Augustinus q. 49. in lib. Judic. **(Balduinus in casib. conscientiae

Antit sis et argum Ponti ciorum 1. ex V. 1. Vo Jepht Judic v. 39.

lib. 2. c. 8. cas. 4. multis probat, *Jephtham filiam suam Deo in sacrificium obtulisse et immolasse)*** et alii argumentis usi ejusmodi, quod nulla lex antiquitus fuerit, ut puellae virginitatem voverent, quin potius maledictionis loco censebatur, si mulier sterilis decessisset, quod non sit verisimile, sanctos promissionem illam divinam, *si observaveritis legem meam, non erit inter vos sterilis*, Exod. 23, v. 26. votis suis impedire voluisse, quod Jephta non requisiverit consensum filiae, qui in eligenda ac vovenda virginitate fuisset omnino requisitus, quod Jephta dicatur *fecisse juxta votum suum*, jam vero expresse promiserat, se Domino in holocaustum oblaturum, quidquid ipsi in foribus domus occurrerit, quod Jephta tantopere expavescit et *vestimenta sua lacerat*, at si non fuisset occidenda, non fuisset sufficiens doloris causa, quia virginitas animo promto erat Deo offerenda, quod sodales eam deploraverint, quod Judaeis nec hodie votum virginitatis usitatum etc. Hanc hypothesin si amplectamur, ex Jephtae facto coelibatus voto nihil subsidii accedit. 2. Quidam existimant, quod Deo filiam suam consecraverit ac proinde eam non immolaverit, sed civili tantum morte mulctaverit, a communi conversatione eam separando, *ut Deo tantum vixerit vacando pre-*
41. *cibus et aliis pietatis exercitiis.* Hanc sententiam amplectitur R. David Kimchi, qui copulativum ו in verbis Jephtae Jud. 11, v. 30. exponit per particulam alternativam. *Quidquid egrediendo domo egredietur, erit Jehovae et offeram illud holocaustum*, id est si ejusmodi fuerit, ut queat sacrificari, sacrificabitur, sin vero secus, Domini erit et ei dilabitur (at ו raro ita accipitur, usitata ejus significatio est copulativa, ac per ἐπεξήγησιν videtur hic poni, *erit Domini, quia offeram illud in holocaustum).* Expendit etiam illud, quod puella spatium sibi dari petat, ut *virginitatem*, non autem vitam suam defleat v. 37. at si fuisset immolanda, vitam cumprimis deplorasset (sed responderi posset, eam cumprimis hoc nomine mortem luxisse, quod absque liberis sibi moriendum esse videbat, hoc enim in V. T. opprobrii loco habebatur, Gen. 30, v. 23. 1. Sam. 1, v. 6.), quibus addi posset etiam illud, quod v. 40. filiae Israël *annuatim ivisse dicuntur* לְתַנּוֹת, *ad alloquendam filiam Jephtae quatuor diebus in anno* (quae tamen verba ab aliis sic explicantur, *quod celebraverint ejus memoriam et recordatae fuerint sermonum, quos cum ea instituerunt*). In eadem sententia est R. Levi Ben Gerson, qui hoc urget, quod v. 39. dicatur, *fecit Jephta ei juxta votum suum*, at si eam immolasset, dictum fuisset *et immolavit eam Domino* (at ex superioribus constat, quale fuerit illud votum, videlicet non de virginitate, sed de immolatione) et quod explicationis gratia addatur לֹא יָדְעָה, *non cognovit ipsa virum*, quasi ex eo colligi possit, quale sacrificii genus sit intelligendum (atqui possunt etiam haec verti in plusquamperfecto *non cognoverat illa virum*, ut sit explicatio eorum, quae v. 34. habentur, *ipsa erat tantum unica et non ei ex se filius vel filia)*. Quidquid sit, si vel maxime posteriorem illam sententiam amplectamur, quod facit Lyranus et quidam alii recentiores, non tamen ex ea votum coelibatus stabilietur, 1. quia non exemplis sed legibus judicandum, ac singularia exempla non possunt trahi ad imitationem; 2. quia parentes absque liberorum consensu perpetuae virginitati eosdem consecrare posse ex hoc exemplo colligi posset; 3. quia Spiritus s. hoc exemplum tantummodo recitat, non autem laudat et ad imitationem proponit; 4. quia Jeptham incaute egisse, patet ex eo, quod nesciverit, vel non attenderit, lege divina cautum esse, si quis vel suam vel alterius personam sub potestate sua constitutam Deo voverit, eam certa pecuniae summa iterum redimi posse, Lev. 27, v. 3. et 4. 5. denique quia in tota lege Mosaica nihil quidquam occurrit de morte illa civili, qua viri aut mulieres conjugio in perpetuum se abdicarint, ergo exemplum non congruit cum regula. Nasiraei quidem a vino et omni potu, qui inebriaret, ex voto abstinebant Num. 6, v. 2. sed interim a conjugio non abhorrebant. Simson et Samuel Nasiraei erant, interim a conjugio non erant alieni, Jud. 18, v. 5. 1. Sam. 8, v. 1.

508. *2. Exemplum Raziae*, de quo 2. Macc. 14, XVI. 42. 2. Exemplum Raziae 2. Macc. 14, v. 38.
v. 38. dicitur, *quod multis temporibus continentiae propositum tenuerit in Judaismo corpusque et animam tradere contentus fuerit pro perseverantia.* Hoc exemplum urget Lyranus in comm. Respondemus: 1. liber hic est extra canonem; 2. si vel maxime Razias continentiae votum fecisset, non tamen propterea statim id probandum vel imitandum foret, quia non habetur de eo expressum Dei verbum; 3. idem Razias exemplo minime probando se ipsum interfecit. 4. Sed praetermissis illis omnibus hoc unicum urgemus, quod in textu originali nulla fiat mentio de voto perpetui coelibatus. Sic enim Graeca habent: *Ῥαζίας ἀνὴρ φιλοπολίτης καὶ σφόδρα καλῶς ἀκούων καὶ κατὰ τὴν εὔνοιαν πατὴρ τῶν Ἰουδαίων προσαγορευόμενος, ἦν γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις τῆς ἀμιξίας κρίσιν εἰσενηνεγμένος Ἰουδαϊσμοῦ καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν ὑπὲρ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ παραβεβλημένος μετὰ πάσης ἐκτενίας.* Per *ἀμιξίαν* Chemnicius intelligit *separationem a gentilibus* et hoc modo explicat, Razias superioribus temporibus secessionis, scilicet a profano cum gentibus commercio, cum actiones judiciales propter Judaismum intentarentur, corpus et vitam pro Judaismo objecerat. Potest etiam hoc modo verti, *quod sinceritatis propositum in Judaismo tenuerit*, id est quod sincere in religione Judaica perstiterit, neque quidquam ethnicae impietatis ac idololatriae illi admisceri passus fuerit, quin et vitam suam pro retinenda perseverantia in vera religione tradere intentus fuerit. Lucianus *ἀμιξίαν* tribuit Timoni, quod se aliis hominibus non immisceret, sed eorum consortium vitaret. *ἄμικτοι* dicuntur non utentes commercio. Quid per *ἀμιξίαν* hoc loco intelligendum sit, colligi potest ex hac observatione. Cum vicini reges vexarent Judaeos eorumque religionem exstinctam cuperent, factae sunt duae populi partes, unam constituebant *οἱ ἀγαθοὶ καὶ ὅσιοι τοῦ*

ἔθνους, ut eos vocat Josephus l. 12. c. 17. verae religionis retinentes, qui in libris Judaeorum dicuntur חֲסִידִים, in 1. Macc. *Ἀσιδαῖοι*; alteram partem constituebant *οἱ ἀποστατήσαντες ἀπὸ τοῦ Ἰσραήλ*, impii apostatae et legis proditores, פֹּשְׁעִים מִיִּשְׂרָאֵל a Judaeis vocati. Causaubonus exerc. 1. ad ann. Baron. c. 9. Razias ergo dicitur fuisse ex piorum numero. Lutherus ad sensum respiciens reddidit: Auch war er vor dieser Zeit darum verklagt und verfolgt gewesen und hatte Leib und Leben männlich gewagt über der Juden Glauben. Ex illa igitur in religione Judaica constantia cum vitae periculo conjuncta, non autem ex coelibatus voto honorificum illud nomen sortitus fuerat Razias, quod pater Judaeorum cognominatus est.

2. Ex N.T. 1. Matth. 19, v. 12. Sunt eunuchi, qui se castrant propter regnum coelorum.

509. Ex N. T. haec fundamenta afferunt: Matth. 19, v. 12: *Sunt eunuchi, qui se castrant propter regnum coelorum. Ipsa eunuchorum appellatio,* scribit Bellarminus l. 2. de mon. c. 23. *perspicue indicat votum, non enim est eunuchus, qui solum continet, sed qui non potest non continere. Eunuchi autem, de quibus hic agitur, non coguntur continere ex vitio naturae, nam ab his eos Christus ipse sejunxit, neque coguntur continere ex lege aliqua communi, nulla enim lex est prohibens nuptias absolute, igitur id solum remanet, ut non possint ex lege particulari sponte assumta, id est ex voto. Idem etiam colligitur ex illo verbo, qui se castraverunt. Nam si Dominus loqueretur de his, qui sine ullo voto coelibes vivunt, diceret, qui se castrant quotidie, non qui se castraverunt. Cum ergo dixerit, qui se castraverunt, significat, eos unica actione*
XVI. 43. *voluntaria amputasse sibi omnem facultatem contrahendi nuptias.* Respondemus; 1. ex hoc ipso loco contra Pontificium coelibatus votum argumentum ducimus, quod donum continentiae extra conjugium non sit ita comparatum, ut quisquis coelibatum elegerit ac voverit, modo velit et petat, possit illud habere, sed quod sit donum speciale. Cum enim apostoli audientes, matrimonii vinculum esse tam arctum atque excepta unica adulterii causa penitus indissolubile, in haec verba erumperent: *Si negotium hominis cum uxore ita comparatum est, non expedit nubere;* diserte Christus respondet, *non omnes hoc verbum capere, sed quibus datum est.* 2. Ceterum ut eo clarius Christus explicet, quinam ad coelibatum apti sint, constituit duo eunuchorum a matrimonio abstinentium genera, quidam *corpore,* quidam *animo ac spiritu* tales sunt. Corpore tales iterum sunt duplices, quidam eunuchi *nati ex utero matris,* hoc est jam inde a prima nativitate vitio aliquo naturali ad conjugium inepti, quidam vero eunuchi *facti ab hominibus,* hoc est per violentiam ab illis castrati. Theophylactus quidem in comm. posterius hoc membrum de eunuchis spiritu talibus accipit, sic enim scribit: *Ab hominibus eunuchus fit, qui ex humano praecepto carnalis concupiscentiae incendium exscindit, cui opponit eum, qui se ipsum castrat, hoc est qui non ab alio, sed se ipso doctus est et sua sponte ad continentiam inclinatur,* qua ratione solum primum membrum de eunuchis corpore talibus ageret, duo autem postrema de eunuchis animo et spiritu talibus, sed rectius accipitur de eunuchis corpore, qui per violentiam castrati sunt, alias genus quoddam eunuchorum in accurata illa tractatione fuisset praetermissum. Eodem modo exposuit Hilarius in comm. *In uno* (inquit) *posuit Christus naturam, in altero necessitatem, in tertio voluntatem.* Duobus illis eunuchorum generibus, qui tales sunt, *vel per naturam internam*, vel *per violentiam externam,* opponit Christus eunuchos *animo ac spiritu* tales, qui se ipsos *eunuchos fecerunt propter regnum coelorum*, id est qui cum nec per naturae vitium, nec per hominum maleficium eunuchi essent, sed apti ad conjugium, tamen libere ac sponte ab eo abstinent, adeoque respectu conjugii ita se gerunt, ac si corpore eunuchi essent. Origenes hoc tertium XV
membrum itidem accepit de eunuchis corpore talibus, unde ex praepostero amore coelibatus se ipsum castravit, (simile exemplum commemorat Wierus l. 3. de praest. daem. c. 18. de quodam monacho, qui a fratribus voti fracti accusatus testes per chirurgum sibi amputari curavit, ut fratres re ipsa ad oculum confunderet), sed hunc verborum Christi perversum intellectum graviter refellit Chrysostomus hom. 63. in Matth.: *οὐ τῶν μελῶν λέγει τὴν ἐκτομήν, ἄπαγε, ἀλλὰ τῶν πονηρῶν λογισμῶν τὴν ἀναίρεσιν, ὡς ὅγε τὸ μέλος ἐκτεμὼν καὶ ἀρᾶς ἐστιν ὑπεύθυνος, non de abscissione membrorum dicit, absit, sed pravae cogitationis interemtionem intelligit, nam qui membrum incidit, maledictioni subjectus est, homicidae enim opus, qui tale quid tentat, aggreditur et Dei opificium criminantibus occasionem praebet, Manichaeorum ora recludit et eandem iniquitatem committit cum illis, qui apud gentes mutilantur* etc. ac postea nominat *δαιμονικῆς ἐνεργείας καὶ σατανικῆς ἐπιβουλῆς ἔργον.* 3. Ergo *per eunuchos, qui se ipsos castraverunt,* intelliguntur illi, qui cum ad conjugium apti essent, tamen sponte ac libere ab eo abstinent ac deliberato animi proposito *propter regnum coelorum* (qua phrasi quid intelligatur, superius fuit expositum), ita sibi a conjugio temperant, ac si corpore eunuchi essent. Theophylactus in comm.: *Qui se ipsos eunuchos faciunt, non sunt, qui verenda sibi ipsis amputant, maledictum enim hoc, sed quod continentes sunt.* Ita enim illud *εὐνούχισαν ἑαυτούς* exponit apostolus 1. Cor. 7, v. 37: *Qui statuit in corde suo firmus non habens necessitatem, potestatem autem habens suae voluntatis et hoc judicavit in corde suo.* De *firmo* igitur coelibatus *proposito*, non autem de *voto* coelibatus proprie et specialiter sic dicto Christus loquitur, neque aliud quidquam, vel ex appellatione eunuchorum, vel ex usurpatione verbi *εὐνουχίζειν* in tempore praeterito Bellarminus exsculpere poterit. Concedimus, personas ad coelibatum idoneas posse concipere firmum aliquod ac fixum a matrimonio abstinendi propositum, quodsi quis in generali et abusiva significatione votum cum veteribus appellare XV
voluerit, non magnopere refragabimur, modo discrimen inter tale propositum et votum Pontificium specialiter ac stricte sic dictum constituatur, qua

de re sic scribit Chemnicius part. 3. exam. conc. Trid. de coelib. et virg. c. 8. p. 51: *Si quis donum continentiae ex Deo habet, et pro ratione vocationis firmo ac constanti animi proposito quasi sistens se Deo constituat, se in vita coelibe, ad quam donum habet, juxta verbum curaturum, quae sunt Domini, is si non opinione justificationis, quae solius Christi meritum ac beneficium est, hoc faciat, nec tali proposito aut decreto sibi injiciat laqueum, abjurato in perpetuum, quicunque etiam casus inciderit matrimonio, bene facit. Non leviter sane aut temere sine necessitate, aut gravi causa propositum illud, quod interposita quasi testificatione Dei decretum est, mutari debet, sed tamen non debet esse laqueus, si recte servari non possit aut si servatum pugnet cum fine coelibatus, quem Paulus praescripsit. Sicut qui conjugium eligit, non perpetuo voto se obligat, ut non liceat, si possit, ex utriusque consensu ad tempus abstinere, vel postea in viduitate permanere. Hoc propositum aut decretum, si quis cum veteribus votum coelibatus vocare velit, si res ipsa cum praescripto Pauli congruat et conscientiae libertas servetur, de vocabulo non litigabo. Nec tale votum includit abjurationem conjugii in perpetuum, usitata namque exceptio seu limitatio, in quantum humana fragilitas permittit, videtur vetus formula esse ostendens, votum coelibatus primum non fuisse absolutum, sed conditionale, hoc sensu, constituo seu voveo, me in coelibatu caste victurum, sed hac conditione, exceptione et limitatione, si humana fragilitas hoc non permittat, ut liberum mihi sit, remedio conjugii contra ustionem et scortationem divinitus illis, qui continere non possunt, ordinato uti. Quod igitur ad vocabulum attinet, per se sane non multum refert, si votum coelibatus appelletur propositum illud, quod Paulus suis verbis describit 1. Cor. 7. qui statuit in corde firmus. Quanquam proprie loquendo aliud est propositum cordis, quod quis apud se in corde suo statuit et decrevit, et aliud est votum, ad quod dicunt requiri voluntatis intentionem, rationis deliberationem, cordis promissionem, oris expressionem, promissionis testificationem seu confirmationem Deo factam, interposita obtestatione nominis divini et addita sive explicite, sive implicite exsecratione, si non servetur.* Haec nervose et graviter Chemnicius, quae multis Pontificiorum argumentis satisfacere possunt, si recte observentur et applicentur. Idem tamen postea recte adjungit, *quia vota in regno Pontificio ita sunt contaminata, ut ipsum etiam vocabulum, sicut Pontificiis usitatum est, depravationem rerum secum trahere videatur, et per illud veritati insidiae struantur, ideo tutius et rectius fieri, si planis ac simplicibus verbis Pauli sententia tradatur et explicetur, a quibus scilicet quomodo, quo fine et qua conditione coelibatus eligendus seu suscipiendus sit.* 4. Sed redeamus ad Bellarminum. Is ex verbis Christi evincere conatur, *per eunuchos, qui se ipsos castraverunt propter regnum coelorum,* non posse intelligi nisi eos, qui continentes sunt ex voto. Atqui si id locum haberet, consequens fuerit, multos, antequam Christus personis ad coelibatum idoneis liberum eum hic reliquisset, vovisse castitatem, cum in praeterito dicat, esse plures, qui se *castraverunt.* Ex quibus vero historiarum monumentis talium coelibum, qui V. T. ac Christi in terris docentis tempore ex voto proprie et specialiter sic dicto a matrimonio abstinuerint, exempla nobis proferet Bellarminus? Constat certe manifestissime ac nulla veritatis specie negari potest, tempore V. T. coelibatum ac sterilitatem opprobrii loco fuisse habitam, tantum abest, ut solenni voto cum abjuratione XVI. 40.
conjugii conjuncto ad eum sese multi adstrinxerint. *Israëlitarum mores,* inquit Augustinus l. de s. virg. c. 4. *votum virginitatis adhuc* (eo scilicet tempore, quo Maria dicebat *virum non cognosco) recusabant. Prima feminarum,* ait Beda in c. 1. Luc. de Maria virg. *tantae se virtuti mancipare decrevit.* Unde quidam ex ipsis Pontificiis statuunt, *votum coelibatus in N. demum T. a Christo et apostolis fuisse institutum.* Bellarminus in propria hujus doctrinae sede nullum ex V. T. fundamentum pro adstruendo coelibatus voto adducit; quinimo in l. de matr. c. 17. resp. ad 4. object. diserte scribit, *perpetuum coelibatum non fuisse in veteri lege usitatum.* 5. Consequens fuerit etiam illud ex Bellarmini hypothesi, quod nemo possit dici, *se ipsum castrasse propter regnum coelorum,* nisi votorum nexibus fuerit illigatus, qua ratione non solum multi martyres et sanctae virgines, sed ipsi etiam apostoli, qui sine voto coelibes fuerunt, castitatis laude privarentur. 6. Quin et hoc sequeretur, ut solos ita et omnes monachos ac sacrificulos, qui votum coelibatus praestiterunt, recte dici *propter regnum coelorum se castrasse,* si genuina et nativa illa esset hujus phraseos significatio, quam Bellarminus urget. Sed neutrum dici potest, non prius, ut jam ante demonstratum, nec posterius, quia ut Erasmus conqueritur, *multos clericos hodie ecclesiastici census potius, castrant quam pietas,* ac multi monachi ideo se castrant, ut in claustris suis delicatius in pingui otio vivere possint, sicut Palingenius de illis canit:

Proh pudor! hos tolerare potest ecclesia porcos,
Duntaxat ventri, Veneri somnoque vacantes.

7. Adducit quidem Bellarminus pro confirmanda sua interpretatione patres, sed illi nequaquam dicunt id, quod Bellarminus eos dicere fingit. Epiphanius haer. 58. Valesiorum ne verbo quidem voti meminit, quin et *apostolos* inter eos, qui se propter regnum coelorum castraverunt, numerat, quos coelibatum vovisse facilius dicitur, quam probatur, ac virgines ab illis, qui monasticam vitam degunt, distinguit, quo ipso ostendit, virgines fuisse, qui se monasticae vitae per vota coelibatus non addixerant, de quibus nihilominus dici possit, quod *propter regnum coelorum* per virginitatis propositum sese castraverint. Hieronymus in comm. virgin. praeceptor. meminit et lib. 1. in Jovin. eos dicit *se*

ipsos castrare, qui templum se Deo purissimum et holocaustum acceptissimum offerunt, sed haec omnia in simplice ac libero coelibatus proposito locum habere possunt, si vel maxime non accesserit votum. Praecepta enim illa non obligant nisi volentes, at velle possunt etiam ii, qui non voverunt coelibatum. Augustinus lib. de virgin. c. 30. voti nomen habet, sed per votum nihil aliud intelligit quam firmum et constantem animi sententiam ac propositum, ut constat ex ejus verbis in comm. Psalm. 75: *Alius vovet Deo castitatem conjugalem, ut praeter uxorem suam non noverit aliam; alii etiam vovent, etsi experti conjugium, ultra nihil tale pati, in viduitate scilicet permanere, et ipsi vovent aliquid majus quam illi; alii virginitatem ipsam ab ineunte aetate vovent, et isti voverunt plurimum.* Fulgentius de fid. ad Petr. c. 3: *Quisquis,* inquit, *se castraverit propter regnum coelorum, et in corde suo continentiam voverit.* At corde solo non potest solenne continentiae votum fieri, ut ipsi Pontificii statuunt, sed requiritur praeter *cordis intentionem etiam oris professio*, loquitur ergo Fulgentius tantum de animi proposito et fixa cordis sententia.

2. Luc. 1, v. 34. Virum non cognosco. XVI. 47.

510. 2. Luc. 1, v. 34. *Beata virgo audiens, concepturam ac parituram filium, respondet: Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? Quibus verbis significat, se impedimentum habere, quominus filium concipere et parere posset. Impedimentum autem illud non aliud esse potuit quam votum continentiae jam emissum. Illa enim verba, virum non cognosco, non significant jam actu non cognosco, sed non licet mihi cognoscere, alioquin ineptissima interrogatio fuisset, cum posset statim responderi, etsi nunc virum non cognoscis, tamen paulo post cognosces. Cur autem prohiberetur, nulla ratio reddi potest nisi votum, nam et virum habebat et juvenis erat, nec est credibile, sterilem aut impotentem fuisse, vel certe id ipsa scire nondum poterat, cum ad virum nondum pervenisset. Nec denique prohibebatur virum cognoscere, lege aliqua communi, ut notum est, igitur lege particulari, id est voto.* Respondemus: 1. in V. T. nullum exstat mandatum vel exemplum probatum vovendae perpetuae virginitatis, quin et illis, qui Deo devoti erant, in V. T. licuit matrimonium capessere, ut Simsonis et Samuelis exemplo ostendimus superius, ecquis igitur credat, Mariam sine certo ac expresso Dei verbo propria ac privata quadam intentione tale votum fecisse? 2. Opinioni de voto perpetuae virginitatis a Maria emisso fortissime repugnat desponsatio facta Josepho Luc. 1, v. 27. propter quam Josephus dicitur ἀνὴρ Μαρίας Matth. 1, v. 16. et Maria dicitur γυνὴ Ἰωσήφ Matth. 1, v. 20. Luc. 2, v. 5. Ut enim Hieronymus loquitur in comm. Matth. 1. et citatur c. Genuit. 27. q. 2: *Consuetudinis est Scripturarum, quod sponsi viri et sponsae vocentur uxores.* Ibidem: *Non ab alio inventa est gravida nisi a Joseph, qui paene licentia maritali futurae uxoris omnia noverat.* Origenes hom. 1. in Matth. et cit. c. Inventa caus. et quaest. iisdem: *Joseph licet eam non contingeret, futurae tamen, ut putabatur, uxoris omnia noverat.* Ambrosius de inst. virg. c. 6. et citatur c. cum initiatur. caus. et q. iisdem: *Cum initiatur conjugium, conjugii nomen adsciscitur, non cum puella viri admixtione cognoscitur.* Et addit Gratianus: *Ecce, quod in desponsatione conjugium initiatur.* Gregorius in epist. ad Mauritium et habetur c. Qui desponsatam. ibidem: *Divinae legis est mos sponsas appellare conjuges, unde in evangelio dicitur, accipe Mariam conjugem tuam.* Ex quo sic concludimus. Quaecunque alteri se patitur desponderi, ut fiat ejus conjux, ea non emisit votum virginitatis, alias namque γάμον ἄγαμον contrahendo Deo et hominibus illudere videri posset. Sed Maria passa fuit Josepho desponderi. Ergo. Bellarminus respondet, hoc argumentum *duobus modis* solvi posse. *Primo, si vel maxime daretur, Beatam Virginem cum Josepho matrimonium contraxisse animo consummandi matrimonium, adhuc tamen non sequeretur, eam, cum dixit, quomodo fiet istud? non habuisse votum virginitatis, potuit enim hoc votum emisisse post conjugii celebrationem et tamen ante angelicam salutationem,* ut docet Thomas part. 3. q. 28. art. 4. *ita ut primum nuptiae celebratae sint, deinde antequam ad matrimonii consummationem veniretur, Beata Virgo votum virginitatis emiserit ipso Josepho consentiente et, ut pie creditur, etiam simul vovente.* Atqui non ex nudis conjecturis asserendum, sed ex evangelica historia probandum fuisset, Mariam post sponsalia cum Josepho celebrata votum virginitatis emisisse. Contrarium demonstramus hoc modo. Aut inscio Josepho sponso Maria votum virginitatis emisisset, aut eodem consentiente. Prius dici nequit, quia ut uxor, ita quoque sponsa, quae est uxor pacta et promissa, non habet potestatem corpus suum alteri addicendi aut promissum conjugii futuri usum intervertendi 1. Cor. 7, v. 4. At Maria fuit sponsa et, ut Spiritus s. loquitur, *uxor* Josephi, ergo non habuit potestatem corpus suum
alteri addicendi aut promissum conjugii futuri usum XVI.
inscio et invito Josepho intervertendi. Posterius itidem dici nequit, si enim consensus Josephi intercessisset, quorsum de dimissione cogitaret, cum gravidam eam inveniret? Matth. 1, v. 19. et quid sibi vult illud evangelistae v. 18: *Cum esset desponsata Maria Josepho, πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτούς, antequam convenirent, inventa est in utero habens.* Notum est, quid significet συνελθεῖν de sponsis ac conjugibus usurpatum, quod videlicet matrimonii consummationem et usum conjugalem notet 1. Cor. 7, v. 5. ergo cum jam desponsata esset Maria ac jamdum esset gravida, Josephus consummationem conjugii adhuc speravit, quomodo igitur ipso conscio et consentiente, imo simul vovente Maria votum perpetuae virginitatis emisisse dici potest? Historia evangelica simplicem ac candidum Josephi et Mariae animum enarrant, quod consummassent matrimonium, nisi divina conceptio intervenisset eademque ab

angelo ipsis manifestata fuisset. Frustra proinde Bellarminus l. de monach. c. 37. blasphemiae reos peragit Centuriatores Magdeburgenses, propterea quod cent. 1. lib. 1. c. 10. col 366. asserunt, *Josephum et Mariam ita verum conjugium contraxisse, ut voluerint statuto tempore more aliorum conjugum liberos procreare*; id enim descriptioni evangelistarum exactissime congruit. Chrysostomus hom. 4. in c. 1. Matth. verborum emphasin expendit. Non dixit *priusquam in sponsi domum adduceretur, sed priusquam convenirent. Hunc enim morem servabat antiquitas, ut sponsae in sponsorum domibus haberentur. Ut autem generi Loth apud socerum leguntur habitare cum sponsis nondum sibi copulatis lege conjugii, sic et Maria habitabat cum sponso.* De qua Chrysostomi observatione quamvis adhuc dubitari possit, Pontificiis tamen ea recte opponitur, cum sit relata in jus canonicum c. Priusquam 27. q. 2. Si quis Chrysostomo objiciat verba angeli Matth. 1, v. 20: *Ne timeas παραλαβεῖν, accipere, Mariam conjugem tuam*, ergo antea *eam in domo non habuit*, respondet, accipere nihil aliud hoc loco esse quam domi retinere, jam enim illam mente dimiserat. Quodsi ergo Maria jam ante fuit in domo Josephi, manet illud, quod voce συνελθεῖν non significetur deductio in domum, sed nuptialis congressus, quem adhuc sperabat Josephus, cum Maria ex Spiritu s. inveniretur in utero habens, ac per consequens, cum ad angelum jam ante dixisset, *virum non cognosco*. Sed Bellarminus ipse deserit hanc exceptionem et confugit ad aliam, *Beatam Virginem nunquam habuisse explicitum animum consummandi matrimonium, alioquin enim non esset virgo animo, sed solum carne. Nec tamen lusit virum, quia cum matrimonium iniit, dedit viro absolutam potestatem in corpus suum, ita ut vere licuerit Josepho, si voluisset matrimonium cum Beata Virgine consummare, id enim requiritur et sufficit ad essentiam veri matrimonii; tamen quia sciebat ipsa divina revelatione edocta, nunquam Josephum id expetiturum, ideo poterat habere et habebat explicitam voluntatem semper continendi, in qua voluntate proprie virginitas consistit.* Respondemus: ubi vero revelationis illius ullum in sacris literis exstat vestigium? Certe evangelistae et apostoli, qui reliquas revelationes Josepho et Mariae factas tam accurate describunt, hanc ipsam non praetermisissent, si qua esset facta. Ac si Maria etiam ante desponsationem explicitam voluntatem habuit semper continendi, quo fine Josepho sese desponderi fuit passa? absurdum est sponsam facere eam, quae conjux esse nequit. Desponsatio nihil aliud est quam contractus de futuro matrimonio ejusdemque inter sponsum et sponsam pactio ac promissio; tolle spem matrimonii, et desponsationi amplius non erit locus. Quae virginitatem perpe-
II. 49. tuam voverunt, illis ex hypothesi Pontificiorum *etiam velle nubere* damnabile est, quo accommodat dictum apostolicum 1. Tim. 5, v. 11: *Nubere volunt habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt.* At quae patitur se desponderi, illa vult nubere. Excipit Bellarminus, *eum, qui vovit continentiam, non posse jam se alteri tradere cum periculo violandi voti, at si adsit certitudo infallibilis voti nunquam violandi, non repugnare, ut qui est unius, se tradat alteri in diverso genere nuptiarum.* Sed haec est mera petitio principii, unde etiam probatur, quod Maria in diverso genere nuptiarum se Josepho tradiderit, id est non in matrimonium, sed in custodiam? unde probatur, ipso desponsationis tempore Mariam habuisse certitudinem infallibilem voti nunquam violandi? 3. In Scriptura de tota hac re altum est silentium. Vident Pontificii, desponsationem fortissime adversari opinioni de perpetuae virginitatis voto, ideo excipiunt, *traditam fuisse Josepho in custodiam, non autem in matrimonium desponsatam.* Atqui repugnat ipsa verborum proprietas, notum enim est, quid significet *μνηστεύειν*, quid *συνέρχεσθαι*, quid *γυνή*, quid *ἀνήρ*, quae omnia non conveniunt tutori ac pupillae, sed sponso ac sponsae, marito et uxori; repugnat historiae series, neque enim vel ante desponsationem, vel in desponsatione, sed longe post desponsationem, quando jamdum inventa est Maria *ἐν γαστρὶ ἔχουσα*, angelus conjugium mutat in tutelam ac patronatum ac copulat Mariam Josepho *non in foedus solenne conjugii, sed in consortium communis habitaculi*, ut loquitur Chrysostomus d. l. ac si omnibus constitit, Mariam in tutelam tantum et custodiam, non autem in matrimonium fuisse Josepho traditam, unde quaeso factum, ut Christus *existimatus fuerit filius Josephi?* Luc. 3, v. 23. Omnes pii veteres dicunt, in honorem conjugii Christum ex desponsata nasci voluisse, sed si fingamus, Mariam tantum in tutelam fuisse Josepho traditam, non autem in matrimonium ipsi fuisse desponsatam, concidit penitus, quidquid dignitatis conjugio ex hac Christi e desponsata virgine nativitate quaeritur. 4. Operae vero pretium est observare originem hujus opinionis de voto virginitatis a Maria Deipara emisso. Ea vero ex quodam *Pseudo-Evodio* a Nicephoro fabulatore laudato, sed veteribus, Eusebio scilicet, Hieronymo, Epiphanio etc. penitus ignoto et ex *protevangelio Jacobi* a Lucio seu Seleucio conficto et ab ipso Gelasio c. Sancta Romana dist. 15. sub tit. libri de nativ. Salvatoris et de S. Maria et de obstetrice Salvatoris inter apocrypha repudiato dependet. Exstat illud tom. 1. Orthodoxograph. p. 71. ac multa fabulosa inculcat, quod Joachim pater Mariae ob sterilitatem a sacrificiis offerendis rejectus quadraginta diebus ac noctibus jejunaverit ac sobolem a Deo petierit, quod Anna Joachimi uxor audito ab angelo de sobole nuntio Deo illam obtulerit; quod Maria sexto statim mense ambulare potuerit; quod oblata fuerit sacerdotibus in templo inque ejus adytis instar columbae educata acceperit cibum de manu angeli; quod duodecennis facta Josepho ex mandato angeli in custodiam fuerit tradita, congregatis enim omnibus viduis ex virga, quam Josephus tenuit in manu sua, columba evolavit et in caput Joseph consedit,

ex quo intellectum fuerit, ipsum divinitus esse hujus virginis custodem et patronum electum; quod Maria et Josephus aquis redargutionis a sacerdote fuerint potati; quod Maria non in Bethlehem, sed in spelunca quadam deserti filium suum pepererit; quod Josephus obstetricem quaerens viderit polum stantem, aërem obstupefactum et volatilia in medio cursu cessantia, ora hircorum imminentia quidem aquae, sed non potantia etc. quod nubes lucida speluncam obumbraverit; quod Salome Mariam contrectans manum igne ardere senserit, mox autem puero contrectato fuerit sanata; quod Elisabeth cum Johanne in montem fuerit recepta etc. haec omnia,
XVI. 50. quomodo cum authentica historia evangelica conciliari poterunt? Baronius ipse in appar. annal. n. 38. testimonia ex illo pseudo-evangelio Jacobi adducta respuit. Vel solum Scripturae silentium curiositatem humanam compescere hic deceret! Jam vero non solum in Scriptura nullum hujus narrationis vestigium, sed etiam eidem in multis est adversa. Joachimus Mariae pater statuitur sacerdos, cum Scriptura negat, quenquam unquam *e tribu Juda ministrasse altari* Hebr. 7, v. 13. dicitur Maria in sancto sanctorum educata, cum in illud solus pontifex semel in anno intraverit Hebr. 9, v. 7. Josephus lib. 5. c. 15. Ac detur, Mariam Deo fuisse consecratam ac in templo ut in schola pietatis educatam, non tamen ex eo evinci potest, quod in voto perpetuae virginitatis sese obstrinxerit, nam et Nasiraei in V. T. uxores ducebant ac in templo etiam viduae serviebant, ut constat exemplo Hannae Luc. 2, v. 36. quinimo summus sacerdos Deo devotissimus erat conjugatus. Quam vero causam afferre poterunt, quod puella duodecennis non cognatis, non affinibus, non viduis, sed Josepho extraneo fuerit commendata? Habuit Maria συγγενῆ Elisabetham, si tutela indiguisset, ab ejus marito Zacharia maximae auctoritatis et dignitatis viro curari potuisset. Baronius in apparat. annal. 11. n. 56. hoc urget, *quod fuerit primogenita, aut ergo redimi debuit, aut in templo Deo servire, sed redemta non fuit, ergo in Dei servitio relicta.* At de primogenitura Mariae Scriptura penitus tacet, ac si vel maxime fuisset primogenita, non opus fuisset aliqua redemtione, cum lex de primogenitis tantum masculos concernat Exod. 13, v. 12. Num. 8, v. 6. Luc. 2, v. 23. ac si vel maxime in templo fuisset educata et ad servitium Dei deputata, non tamen perpetuae statim virginitati mancipata. Josephus ac Rabini Nasiraeorum ac Rechabitarum instituta diligenter describunt, sed de virginibus monialibus verbum nullum addunt. *Mulierem inter sacerdotes in templo versari atque in sanctis aedibus conspici, nec lex, nec gravitas permittebat,* inquit Gregorius Nyss. homil. in natal. Dom. Urget Baronius, 2. Macc. 3, v. 19. mentionem *fieri virginum in templo reclusarum.* Sed praeterquam quod liber est apocryphus, nullius in templo reclusionis fit mentio, sed simpliciter dicitur *αἱ κατάκλειστοι τῶν παρθένων, virgines conclusae,* hoc est quae alias domi se contineri solebant, *procurrebant ad portas, aliae ad muros, quaedam per fenestras prospectabant.* Glossa ordin.: *Virgines, quae conclusae erant de domibus parentum, non exibant ratione verecundiae et pudicitiae virginalis, tamen in illa turbatione praeter morem solitum exibant* etc. Vide Casaubonum exerc. 1. ad apparat. Baron. c. 23. pag. 118. ubi late hunc locum explicat. Quae de mulieribus *ante ostium tabernaculi excubantibus* Exod. 38, v. 8. ac de *absconsione Joae in templo per sexennium* 2. Reg. 11, v. 3. 2. Paral. 22, v. 11. addit, ex illis votum perpetuae virginitatis in V. T. usitatum fuisse nunquam probari poterit. Quod enim 2. Reg. 11, v. 3. Joas dicitur fuisse *annos sex* אִתָּהּ, *cum ea*, scilicet Josaba, *in templo* (ex quo Baronius et alii colligunt, quod Josaba Deo fuerit dicata ac proinde in templo manserit), id 2. Paralip. 22, v. 12. sic explicatur, quod fuerit אִתָּם, *cum eis*, scilicet cum Josaba et marito ejus Jehojada sacerdote, ex quo promte colligitur, Josabam non fuisse monialem Deo sacratam, sed summi sacerdotis conjugem, eandemque mansisse in templo propterea, quod maritus ejus esset pontifex maximus, cujus consensu ac voluntate egit, quidquid hac in parte suscepit. Casaubonus exerc. 1. ad appar. Baron. c. 23. Locum ex libro Exodi sic παραφράζει Jonathan in Targ.: *Et fecit concham aeream et basin ejus aeneam e speculis aereis mulierum verecundarum, quo autem tempore veniebant ad orandum in porta tabernaculi conventus stabant,*
juxta elevationem oblationis suae et laudabant et XVI. 5
confitebantur. Deinde revertebantur ad viros suos et pariebant filios justos, quo tempore purgatae erant a sordibus sanguinis sui. Ergo feminae illae piae non erant moniales perpetuae virginitati devotae, sed alternis rem divinam et domesticam curabant. Ipsi sacerdotes cultui divino vel maxime consecrati, non tamen erant coelibes, sed in conjugio vivebant. Num. 4, v. 23. idem verbum צָבָא de sacerdotibus in tabernaculo ministrantibus usurpatur, quod Exod. 38, v. 8. de mulieribus in ostio tabernaculi excubantibus ponitur. Vide Fagium in paraph. Targ. ac Drusium in comm. ad illum locum Exodi. Breviter, si Maria propter votum illud virginitatis in *cellula* quadam templo vicina habitasset conclusa, Hierosolymis in Judaea, non Nazarethae in Galilaea nuntium de conceptione Salvatoris ipsi fuisset allatum. 5. Ne ipsi quidem Pontificii in opinione de voto Mariae consentiunt. Quidam enim *ante*, quidam *post* desponsationem illud emissum esse statuunt, qua de re sic disserit Bellarminus d. l.: *Quamvis Thomas non admittat votum absolutum virginitatis in B. Virgine ante desponsationem, Scotus tamen admittit* 4. sent. dist. 30. q. 2. *et ante Scotum Albertus Magnus in libro de laudibus Virginis, et ante Albertum s. patres docent, B. Virginem vovisse ante desponsationem.* In jure canonico c. Beata Maria. 27. q. 2. ex Augustino dicitur, *quod post natum filium demum votum illud emiserit. B. Maria proposuit, se servaturam votum virginitatis in corde, sed ipsum*

votum virginitatis non expressit ore, subjecit se divinae dispositioni, dum proposuit, se perseveraturam virginem, nisi Deus aliter illi revelaret, committens ergo virginitatem suam divinae dispositioni consensit in carnalem copulam, non illam appetendo, sed divinae inspirationi in utroque obediendo, postea vero cum filium genuit, quod corde conceperat, simul cum viro labiis expressit et uterque in virginitate permansit. Glossa ord. Luc. 1: *Secundum quod dicunt Dd. Catholici, B. Virgo antequam desponsaret Joseph, habuit observantiam castitatis virginalis in desiderio, non tamen sic vovit expresse, sed cum postea Deo ordinante esset ei desponsata, qui erat in simili proposito, simul emiserunt votum.* 6. Ex patribus pro adstruendo Mariae voto adducta facilem habent explicationem. Gregorius Nyssen. in orat. de nativ. Christi nihil aliud dicit, quam *Mariam Deo virginitatem suam consecrasse et statuisse apud se virginitatem servare.* Atqui aliud est propositum servandae virginitatis, aliud vero votum cum conjugii abjuratione conjunctum, ut paulo post plenius declarabitur. Ac si narratio Gregorii Nysseni diligenter expendatur, facile apparebit, B. Virginem, quando sacerdotibus trimula esset tradita, non ea lege datam esse, ut perpetuo coelebs maneret, nam de *illius nuptiis postea deliberasse dicuntur sacerdotes.* Si fuissent tum temporis in templo tales virgines moniales in perpetuo coelibatu vitam agentes, quales postea in Christianismo coeperunt, nullus omnino deliberationi fuisset locus, an matrimonio elocanda esset. Adde quod Nyssenus se ex apocrypho scripto suam sententiam hausisse non reticeat ac proinde liberum lectori assensum relinquat. *Haec*, inquit, *Mariae vox demonstrat, non esse penitus absurda, quae ex historia incerti auctoris commemoravi.* Basilius tantum abest, ut votum perpetuae continentiae virginalis Mariae Deiparae tribuat, ut in serm. de Christi nativ. tom. 1. p. 389. scribat, *necessarium quidem esse credere, quod Maria ante partum et in partu manserit virgo, τὸ δὲ ἐφεξῆς* (inquit) *ἀπολυπραγμόνητον τῷ λόγῳ τοῦ μυστηρίου καταλείψωμεν, quod superest, omittamus quaerere et mysterio sive silentio relinquamus*, et addit ibid. rationem, *μηδὲν τῷ τῆς εὐσεβείας παραλυμαίνεται λόγῳ, nihil ea res pietatem laedit.* Augustinus de sanct. virg. c. 4. *Mariam se Deo virginem*
32. *vovisse* dicit, sed per votum intelligit internum continendi propositum, non autem externum votum cum conjugii abjuratione conjunctum, unde illud votum *corde* tantum et non ore factum esse statuit. Adde quod probabili tantum conjectura sese id asserere Augustinus innuit, quod adjuncta ratio ostendit. *Ipsa*, inquit, *virginitas ejus gratior et acceptior, quia non eam conceptus Christus viro violaturo, quam conservaret, ipse praeripuit, sed priusquam conciperetur, jam Deo dicatam, de qua nasceretur, elegit.* At consequens non est, Christum praeripuisse marito virginitatem, si voluit in honorem conjugii ex sponsa nasci, elegit enim talem sponsam, quae tali viro desponsata erat, quo ex divino consilio ipsis sponsis adhuc occulto postea voluit uti ut patrono et custode virginalis castitatis maternae, quanquam ipsae desponsatae personae conjugii consummationem adhuc spectarent nondum revelata per angelum divina conceptione. Utrumque igitur asserendum et statuendum, quod vere sponsa ac proinde sperata uxor fuerit Salvatoris mater, et quod illibata ac intemerata virgo manserit, prius placuit Deo ob conjugii dignitatem, posterius ob partus illius sanctitatem. Beda in c. 1. Luc. et Anshelmus libr. de excell. virg. c. 4. non voti, sed propositi ac decreti mentionem faciunt, *quod S. Virgo vitam virginalem se ducturam decreverit ac corpus et animam suam virginitate perpetua Deo consecraverit*, id quod juxta Augustini explicationem accipiendum, proposuit, se perseveraturam virginem, *nisi Deus aliter illi revelaret*, committens ergo virginitatem suam divinae dispositioni consensit in carnalem copulam. Rupertus l. 3. Cant. Bernhardus serm. 4. super Missus est et Scholastici 4. sent. dist. 30. votum virginitatis Mariae tribuunt, sed de *tempore ac genere voti* non consentiunt nec diffitentur, ex apocryphis scripturis illud esse desumtum. 7. Sed urgent Pontificii verba Mariae, *virum non cognosco*, quae sic interpretanda censent, *non licet mihi virum cognoscere.* Varia hic responderi possent, utpote primo, si Beata Virgo votum perpetuae virginitatis fecisset, non perplexe et ambigue, sed aperte ac sine circuitione respondisset, non licet mihi virum cognoscere, quia virginitatem vovi; deinde si votum virginitatis fecisset, in futuro dicendum fuisset, *virum non cognoscam;* jam vero non in futuro, sed in praesente dicit *ἄνδρα οὐ γινώσκω*, quinimo Syrus interpres reddidit in perfecto דְּגַבְרָא לָא חֲכִים לִי, *vir non est cognitus mihi.* Tertio, si vel maxime votum fecisset, *in corde* scilicet, tamen qua fuit erga Deum pietate et reverentia, postquam Deo aliter placere ex angelo intellexisset, votum illud minime praetendisset, sed Deo ad conjugium vocanti sese pariturum respondisset, *subjecisset enim se divinae dispositioni*, ut Augustinus loquitur, cum ea conditione se perseveraturam virginem proposuerit, nisi Deus aliter illi revelaret. In papatu tanta est Romani pontificis auctoritas, ut ejus vel permissione vel mandato intercedente et monachi, et moniales perpetuam castitatem professi conjugium inire non reformidaverint, num existimabimus, Mariam de voto virginitatis fuisse solicitam, postquam ex angelo intellexerat, Deo placere, ut concipiat ac pariat? Quarto, quod ex virginali pudore conspectu et nuntio angeli turbata audiens de conceptione et partu filii, quaesiverit, *quomodo futurum sit istud*, cum nondum in cubili conjugali versetur et viri congressum penitus ignoret. Sed praetermissis illis omnibus simplicissime respondemus, angelum legationis suae verba petiisse ex Esa. 7, v. 14: *Ecce virgo praegnans et pariens filium.* Quamvis enim evangelista Lucas secutus LXX interpretes versionem tunc temporis usitatam in futuro loquatur, *συλλήψῃ ἐν γαστρὶ καὶ τέξῃ υἱόν*, tamen dubitari nequit, angelum cum vir-

gine Hebraea Hebraice locutum esse ac ex ipso fonte Scripturae legationis suae verba petiisse, in eo vero dicitur in praesenti: *Ecce virgo gravida parit;* הִנֵּה הָעַלְמָה הָרָה וְיֹלֶדֶת בֵּן Arias Montanus et Pagninus reddiderunt, *ecce virgo praegnans et pariens filium*, quod enim הָרָה non sit verbaliter reddendum *concepit*, sed vel nominaliter *gravida*, vel participaliter *praegnans*, apparet ex addita voce יֹלֶדֶת et ex ipso Mariae responso colligitur, angelum in praesenti fuisse locutum. Jud. 13, v. 5. angelus Simsonis conceptionem nuntians utitur verbo futuro וְהָרִית וְיָלַדְתְּ *concipies et paries*, utrumque est 2. pers. praet. fem. sed ו hippuch sive conversivum in principio additum mutat significationem praeteriti in significationem futuri, hoc vero loco angelus ex propheta non loquitur *in futuro*, sed utitur tali nomine, quod Thamar, cum appareret, eam esse gravidam, Gen. 38, v. 24. Sic de Pineas uxore 1. Sam. 4, v. 19. dicitur הָרָה לָלַת *erat praegnans ad pariendum.* Esai. 26, v. 17: *Gravida appropinquans ad pariendum.* Cum ergo Maria ex angelo audiret, *ecce gravida seu praegnans pariens*, admirabunda respondet, *quomodo fiet istud?* id est quomodo gravida pariam, cum non verser in cubili conjugali? q. d. inusitatum est virginibus de conceptione ac partu narrare, jam vero nondum in matrimonio vivo, quae ergo est ista ratio tuae legationis et annuntiationis? *Nondum erat in domum sponsi deducta* (inquit Chemnicius part. 3. exam. p. 63.) *nec brevi adeo hoc futurum erat, nam post tres menses et amplius Joseph demum de deductione cogitare coepit* Matth. 1, v. 19. postquam scilicet ex aedibus Elisabeth Maria reserva erat Luc. 1, v. 56. Negat igitur, se indigere tali promissione, qualem meminerat Sarae Gen. 18, v. 10. uxori Manues Jud. 13, v. 3. et Hannae 1. Sam. 1, v. 17. in sterili conjugio viventibus contigisse ac profert virginitatis pure et caste hactenus custoditae testimonium, non autem ab omni spe conjugii per votum aliquod virginitatis sese exclusam asserit. 8. Denique si vel maxime concedamus, Mariam votum virginitatis perpetuae fecisse, quod ex sacris literis evidenter probari nunquam poterit et desponsationi ejusdem directe adversatur, nondum tamen consequens fuerit, votum coelibatus Pontificium eodem stabiliri posse. Ut enim praetermittamus reliqua omnia, quae in voto coelibatus Pontificio desideramus (de quibus paulo post plenius agetur), agnoscenda foret hac in parte specialis quaedam et extraordinaria Dei dispositio, sicut Bellarminus etiam peculiarem *quandam divinam revelationem* ponit, qua edocta fuerit beata Deipara, Josephum nunquam debitum conjugale expetiturum. Quod ergo Maria capere potuit, illud non possunt statim omnes capere, qui peculiari illo dono ac gratia sunt destituti, nec privilegia extraordinaria regulam aliquam constituunt.

3. Act. 21, v. 9. Philippo fuerunt quatuor filiae virgines.

511. 3. Act. 21, v. 9. de Philippo evangelista commemoratur, *quod fuerint ipsi quatuor filiae virgines.* Bellarminus libr. 2. de monach. c. 10. *Illas non ad tempus aliquod virgines credere debemus, sed perpetuo et ex electione, refert enim id Lucas tanquam aliquid magnum, quod videlicet uni homini essent quatuor filiae virgines. At quid magni est habere quatuor filias virgines, quae ubi maturae fuerint, nupturae sint?* Adde quod Eusebius lib. 3. hist. c. 30. ex Polycrate docet, *filias Philippi in virginitate consenuisse.* Respondemus: de hoc loco quaedam diximus in tract. de evang. c. de consil. evang. §. 102. hic breviter monemus, 1. Bellarminum non adducere textum integrum, additur enim, Philippo fuisse XVI. quatuor filias προφητευούσας, ergo non hoc tanquam singulare commemorat Lucas, quod *virgines* fuerint, sed quod fuerint *virgines prophetantes*, quod non potest intelligi de publico docendi officio, sed de peculiari prophetiae dono, quod scilicet idem cum Agabo ac septem discipulis praedicaverint, Paulum tradendum esse gentibus. 2. Ut autem textum Lucae, ita quoque Eusebii historiam truncatam Bellarminus adducit. Non enim de omnibus quatuor, sed de *duabus* duntaxat Philippi filiabus commemorat Eusebius, quod *in virginitate consenuerint*, quin imo in cap. proxime praecedente ex Clemente Alex. libr. 3. strom. p. 210. adducit locum, quod *Philippus filias suas viris nuptum dederit.* 3. Salmeron. in comm. hujus loci tom. 12. p. 341. Eusebium hoc nomine taxat, quod Philippum apostolum cum Philippo diacono confundat. *Illud*, inquit, *minime ferendum est, quod Eusebius cum Polycrate tradit, Philippum apostolum filias habuisse, cum id tantum de Philippo diacono tradat Lucas*, quomodo igitur ex Eusebio Bellarminus suae sententiae patrocinium quaerere potest? 4. Aliud est virginem esse, propositum virginitatis servandae amplecti, in virginitate consenescere etc. aliud vero tali coelibatus voto se obstringere, quale in papatu viget.

512. 4. 1. Cor. 7, v. 37: *Qui statuit in corde suo firmus non habens necessitatem, potestatem autem habens suae voluntatis et hoc judicavit in corde suo servare virginem suam, bene facit. Ergo apostolus probat coelibatus votum.* Respondemus: aliud est constans et firmum propositum coelibatus, de quo apostolus agit, aliud vero votum proprie sic dictum et in sensu Pontificio acceptum. Illud includit conditionem tacitam vel expressam, tamdiu scilicet aliquem fore coelibem, quamdiu id videt dono et vocationi suae convenire, ita ut liberum sibi relinquat, contra ustiones et fornicationes uti remedio divinitus ordinato 1. Cor. 7, v. 9. *Propositum continentiae saepe licet sine ulla culpa mutare*, inquit Bellarminus 2. de monach. c. 24. §. 2. hoc vero est absolutum et omnem matrimonii ineundi potestatem excludit. Illud non conjunctum est cum abjuratione conjugii et cum exsecratione, si non servetur, hoc vero utrumque complectitur. Illud ex deliberata animi sententia et gravi consilio suscipitur ab illis, qui donum sibi divinitus datum et vocationem diligenter explorarunt; hoc vero plerumque est temerarium ab illis, qui nondum maturitate judicii pollent, profectum. Illud proficiscitur a personis idoneis,

4. 1. 7, v. Qui tuit cord suo mus.

quae donum continentiae a Deo acceperunt, 1. Cor. 7, v. 7. hoc vero indiscrete ab illis exigitur ac suscipitur, qui monasticae vel sacerdotio nomen dant, sive instructi sint illo dono, sive minus. Illud est pars paedagogiae externae pietatis exercitio inservientis, hoc vero est laqueus multorum animas in exitium demergens. Illud suscipitur fine debito et conveniente, ut videlicet expeditius curari possint ea, quae sunt Domini, 1. Cor. 7, v. 32. hoc vero fine perverso et erroneo, ut sit satisfactio pro peccatis et meritum vitae aeternae sibi atque aliis impetrandae, quae omnia ex sequentibus erunt clariora. Paulum non loqui de voto continentiae vel ex eo manifestum est, quod parentibus virginum loquitur. Jam vero ut parens non potest filiam cogere ad nuptias, ita quoque non potest pro filia emittere votum virginitatis, sed pendet hoc ex deliberatione et obligatione filiae, tantum igitur monet patres, ne temere ac leviter aliquid statuant de coelibatu vel conjugio filiarum, sed maturam ac gravem deliberationem adhibeant ac conditiones personae, temporis, negotiorum etc. deligenter explorent.

... 55. Tim. . 11: ntes re iam n runt am.

513. 5. 1. Tim. 5, v. 11: *Adolescentiores viduas devita, cum enim luxuriatae fuerint contra Christum, nubere volunt*, v. 12. *habentes damnationem, quia primam fidem fecerunt irritam. Hoc loco* (scribit Bellarminus lib. 2. de monach. c. 24.) *nihil aliud per primam fidem intelligi potest quam donum continentiae. Cum enim apostolus dicat, eas primam fidem fecisse irritam, quae nubere volunt, necessario colligimus, eum loqui de fide servandae continentiae, quae per nuptias violatur. Ista autem fides servandae continentiae aut est fides data marito carnali, aut Christo sponso spirituali. Non potest esse fides data marito carnali, illa enim tamdiu durat, quamdiu maritus vivit, quo mortuo soluta est mulier; sequitur igitur, quod sit fides data spirituali sponso. Non potest autem haec fides Christo data esse simplex propositum seu voluntas continendi sine promissione ac voto, tum quia simplex propositum non habet relationem ad aliud, nec fides dici potest, unde non irritatur fides, cum mutatur propositum; tum etiam quia propositum saepe licet sine ulla culpa mutare, apostolus autem absolute dicit, eas damnationem habere, quia fidem irritam faciunt, sequitur igitur, ut fides hoc loco votum significet.* Respondemus: de hoc loco apostolico late et erudite disputat Chemnicius part. 3. exam. concil. Trid. de coelib. cap. 9. p. 56. quae Bellarminus non attingit. Superius etiam c. 5. membr. 1. §. 195. de eo quaedam diximus. Summa omnium huc redit, quod apostolus per πρώτην πίστιν, quam viduae illae dicuntur irritam fecisse, nequaquam intelligat Pontificium coelibatus votum. 1. De eo enim altum ubique in Scripturis silentium. 2. Vocabulum fidei nuspiam in Scripturis pro quodam voto proprie et accurate sic dicto accipitur. 3. Apostolus negat, se velle alicui per doctrinam de coelibatu laqueum injicere, 1. Cor. 7, v. 35. at vota Pontificia vere sunt laquei conscientiarum et animarum, ut inferius ostendetur. 4. Hoc ipso in loco rejicit apostolus a professione viduitatis juniores v. 14. ac minorem *sexaginta annis* in collegium illud recipi prohibet v. 9. quod cum doctrina et praxi ecclesiae Romanae aperte pugnat, quippe quae etiam a juvenculis vota coelibatus suscipit. 5. Quodsi jam juniores ejusmodi in collegium viduarum receptae ipso facto coelibatum professae essent, illis non interdicit conjugio sub aeternae damnationis poena, etiamsi continere non possint, nec praescribit eis alia contra incontinentiam remedia, sed vult, eas nubere v. 14. ne ullam occasionem praebeant diabolo, ac si praeter vires et voluntatem in coelibatu manere cogantur, abjecta fide retro post Satanam eant v. 15. id quod iterum cum doctrina et praxi ecclesiae fortissime pugnat, quippe quae in illis virginibus ac viduis, quae continentiam voverunt, etiam *velle nubere* damnabile esse censent. 6. Regula apostolica est perpetua 1. Cor. 7, v. 9: *Si non continent se, nubant, melius est enim nubere quam uri*, contra quam absit, ut quidquam hoc loco statuere et viduas continere se non valentes a remedio divinitus ordinato, a conjugio scilicet, arcere voluisse judicandus sit. 7. In cap. proxime praecedente quarto v. 1. apostolus scripserat, *doctrinam esse daemoniorum, si quis conjugium prohibere illis vellet*, quibus propter incontinentiam illud est necessarium. Cogitari ergo nequit, eum hoc loco viduas juniores continere non valentes a conjugio arcere propositum sibi habuisse. 8. Si Paulus de voto aliquo perpetui coelibatus hic egisset, illud magis *secundam* quam *primam* fidem dixisset, quia prima fides in baptismo datur. Cum enim in baptismo tota sacrosancta Trinitas nos in gratiam recipit ac in filios et heredes adoptat, reciproca obligatione promittamus, nos fore gratos ac vitam sanctam Deoque placentem ducturos, haec XVI. 56.
stipulatio dicitur fides prima, illam demum sequitur fides altera, quae praestari solet, cum quis ad publica officia ac servitia aliis praestanda vocatur, quod ministerio officio suo pie diligenter et fideliter fungi velit. 9. Repugnat textus circumstantiae. Votum definitur *solennis promissio propositi supererogantis de bono meliori, quod sit magis meritorium.* Jam vero illis viduis tribui nequit, quod viduitatem elegerint sub opinione cujusdam operis supererogationis ac boni magis meritorii, alebantur enim ecclesiae facultatibus 1. Tim. 5, v. 16. quas alii ex piis *labores manuum suarum manducantes* conferebant Ephes. 4, v. 28. at nemo dixerit, esse magis meritorium propter inopiam ecclesiae facultatibus ali, quam labores manuum suarum manducare et aliis de suo impertiri, cum contra Paulus ex sententia Christi pronuntiet Act. 20, v. 35: *Beatius est dare quam accipere.* 10. Denique praxis ecclesiae apostolicae Pontificio illi coelibatus ac viduitatis voto fortiter refragatur. Neque enim tunc erant talia collegia viduarum, in quibus coelibatum tanquam per se eximium quendam Dei cultum voverent, alias Paulus juniores viduas ab ecclesiastico illo viduarum collegio ad matrimonium contrahendum et

rem domesticam administrandam minime omnium ablegare, sed eas potius ad hoc invitare et omnes illud expetentes recipere debuisset, si peculiarem quendam cultum ac meritum aliquod vitae aeternae in tali viduitate posuisset, sed viduae pauperiores destitutae parentibus, liberis ac nepotibus, a quibus alerentur, quaeque nec rem familiarem habebant, nec operis manuum sese sustentare poterant, ecclesiae eleemosynis alebantur, ac vicissim pro illa sustentatione ecclesia earum opera utebatur, ad curam pauperum peregrinorum, afflictorum et aegrotorum etc. ut colligitur ex Actor. 6, v. 1. et 1. Tim. 5, v. 10. et 16. Haec vero istarum viduarum conditio et functio requirebat, ut abdicarent se privata cura rei familiaris, proinde non poterant esse conjuges, quamdiu in illo collegio vivere et de publico sustentari volebant, si enim cogitassent, per matrimonium sibi adsciscere maritum, a quo alerentur, et curam rei familiaris suscipere, non petiissent, se in illud collegium cooptari, in quod eae duntaxat recipiebantur, quae neminem habebant, a quo sustentarentur, quaeque operam suam ecclesiae deferentes ab oeconomicis negotiis sese penitus abdicabant, ut colligitur ex verbis apostoli v. 11: *Postea volunt nubere.* et 14: *volo, juniores viduas nubere.*

514. Haec omnia ostendunt, apostolum hic nequaquam de tali coelibatus vel viduitatis voto loqui, quale in papatu viget, sed per primam fidem intelligit fidem Deo datam in baptisimi susceptione et Christianismi professione, quam tales viduae per apostasian a Christiana religione et per peccata contra conscientiam irritam faciebant. Haec interpretatio probatur 1. ex tradita in textu *viduarum illarum descriptione.* Viduae enim illae, quibus damnationem apostolus tribuit, sic describuntur, 1. quod *καταστρηνιάσωσι τοῦ Χριστοῦ*, v. 11. *στρῆνος* respondet Hebraeo שַׁאֲנָן et *luxum, fastum ac delitias* significat, *καταστρηνιάζειν* est *insolentius ac fastuosius lascivire contra aliquem.* Simplex *στρηνιᾶν* deductum existimant a verbo *στερεῖν*, ut sit metaphora sumta a jumentis, quae cum ob pabuli copiam ferociunt, excutiunt habenas ac suo feruntur arbitrio. Alii deductum putant a *στρηνόν*, quod est durum, unde Hesychius *στρηνὲς βοᾶν* interpretatur *τὸ σκληρὸν βοᾶν, dure sive ferociter clamare.* Apud Athenaeum lib. 3. *στρηνιᾶν* ponitur pro *deliciari.* Theophylactus *καταστρηνιάσωσιν* interpretatur *ἀκκισθῶσι καὶ θρύψωνται, accissaverint et deliciari coeperint*, priore verbo deducto a moribus petulantis-
XVI. 57. simae feminae, cui nomen Acco. Camerarius exponit *per crapulae ac luxuriae tumorem et obscoenae libidinis titillationem.* Sensus igitur est, quod tales viduae excussis et abjectis timoris divini, pietatis et pudoris habenis immani quadam insolentia, petulantia et lascivia luxuriatae fuerint (quam esse vim hujus verbi colligitur ex 2. Reg. 19, v. 28. Esai. 37, v. 29. Apoc. 18, v. 7. 9.) et quidem quod *contra Christum* luxuriatae fuerint. Vulgata translatio vocem *τοῦ Χριστοῦ* ad verbum nubere referre videtur, ex quo perversa illa interpretatio postmodum orta, *quod viduae illae per votum Christo desponsatae fuerint, unde damnabile ipsis fuerit marito mortali nubere velle.* Sed Graecus textus manifeste ostendit, non ad *γαμεῖν*, sed ad *καταστρηνιάζειν* vocem *τοῦ Χριστοῦ* pertinere, ut apparet ex particula *κατά*, et quomodo damnabile esset in Christo velle nubere, cum apostolus 1. Cor. 7, v. 39. expresse asserat, *vidua, cui vult, nubat in Domino?* Sensus igitur est, *quod contra Christum luxurientur*, id est doctrinam Christi repudiaverint, quod fidem in Christum et timorem Dei abjecerint, quod cum abnegatione fidei et religione Christianae nubere voluerint. Ingerebant enim se istae viduae, cum adhuc juniores essent, in collegium viduarum ecclesiasticum, recenti luctu ob maritorum obitum permotae ac viribus suis nondum satis exploratis, ac in hoc vitae genere singularis pietatis persuasionem sibi fingebant, sed cum postea animadverterent, se donum continentiae non habere, sed conjugii remedio indigere, ne levitatis et inconstantiae inter Christianos notarenter, si ab illo viduitatis proposito resilirent et ex ecclesiastico illo ministerio ad curas rei privatae ac domesticae redirent, prorsus a Christianismo deficiebant vel ad gentilismum, vel ad pseudoapostolos, *qui captivas ducebant mulierculas, σεσωρευμένας, peccatis* 2. Tim. 3, v. 6. qua ratione non absolutum ac nudum illud *velle nubere* damnabile ipsis erat, id enim sentire pugnat cum fundamentis paulo superius assignatis, sed *contra Christum* lasciviendo et luxuriando nubere velle. 2. Quod cum deberent ministrare pauperibus, peregrinis, afflictis et aegrotis, ipsae abjectis hujus ministerii sui officiis *otiosae circuiverint domos* v. 13. qua ratione non solum gravissimo peccato sese obstrinxerunt *opus Domini* sibi ab ecclesia commissum *negligenter facientes*, Jer. 48, v. 10. sed etiam tentationibus diabolicis ad lasciviam et petulantiam solicitantibus sese ultro exposuerint, otium enim fomes est libidinis. 3. Quod fuerint non solum ad bonum otiosae, sed etiam ad malum negotiosae, utpote *φλυαροί*, *nugaces*, *futiles*, verbis malignis garrientes, 3. Joh. v. 10. inepte loquaces, ac velut ipse apostolus exponit, *loquentes τὰ μὴ δέοντα, non decentia*, *φλυαρολογία* namque est *nugiloquentia*, quae quantum sit peccatum, colligitur ex dicto Christi Matth. 12, v. 36: *Dico vobis, quod de omni verbo ἀργῷ, otioso, reddituri sint homines rationem in judicio* et Pauli Ephes. 4, v. 29: *πᾶς λόγος σαπρός, omnis sermo putridus et otiosus, non procedat ex ore vestro, sed si quis bonus ad aedificationem fidei, ut det gratiam audientibus.* Item quod fuerint *περίεργοι, curiosae, μηδὲν ἐργαζόμεναι, ἀλλὰ περιεργαζόμεναι* 2. Thess. 3, v. 11. in necessariis otiosae, in aliis non demandatis curiosae, quae *περιεργία* quantum sit peccatum, colligitur ex Act. 19, v. 19. 4. Quod occasionem dederint adversario maledicendi et blasphemandi evangelii doctrinam. Per *τὸν ἀντικείμενον* possunt intelligi vel adversarii ac hostes ecclesiae numero singulari pro plurali posito Luc. 13, v. 17. c. 21, v. 15. 1. Cor. 16, v. 9. 1. Tim. 1, v. 10. vel ipse diabolus agens per illos

tanquam per organa, qui dicitur noster ἀντίδικος 1. Petr. 5, v. 8. propter quod nomen Satanae ipsi datum. Quantum vero peccatum sit hostibus evangelii occasionem calumniandi sanam doctrinam ex-
58. hibere, colligi potest ex 2. Sam. 12, v. 14. Esai. 52, v. 5. Ezech. 36, v. 23. Rom. 2, v. 24. 5. Quod τινὲς ἐξετράπησαν ὀπίσω τοῦ Σατανᾶ, *conversae sint retro post Satanam*, hoc sequitur ex primo, *quod lascivierint contra Christum*, qui enim a fide Christi vel per apostasiam, vel per peccata atrocia excidit, in potestatem ac regnum Satanae transfertur, Luc. 11, v. 13: *Qui non est mecum, contra me est.* Verba ipsa sunt valde atrocia, ἐκτρέπεσθαι enim dicuntur, non qui in via Domini sunt remissiores, sed qui ab ea prorsus deflectunt, Hebr. 12, v. 13. ac in hac ipsa priore ad Tim. epist. usurpatur de pseudodoctoribus conventu ad ματαιολογίαν c. 1. v. 6. in posteriore epist. accipitur de seductis a falsis doctoribus, *qui a veritate ad fabulas sese convertunt* c. 4, v. 4. Illud etiam ὀπίσω τοῦ Σατανᾶ significat manifestam a Christo defectionem, ut colligitur ex antithesi *venire post Christum*, *sequi Christum* Matth. 10, v. 38. Luc. 14, v. 27. et ex apostatarum exemplis, qui dicuntur abiisse εἰς τὰ ὀπίσω Joh. 6, v. 66. Ex quibus omnibus sic colligimus: Illa fides in textu apostolico intelligitur, cui opponitur luxuriari et lascivire contra Christum, esse otiosum, curiosum, occasionem calumniandi dare adversario et retro post Satanam abire. At haec est fides Deo in susceptione baptismi et professione Christianismi data, per quam ex potestate et regno Satanae liberati in Christi regnum transferimur, sed per apostasian ac peccata atrociora contra conscientiam ex ea iterum excidimus. Ergo illa fides, non autem votum coelibatus in textu apostolico intelligenda. Id ipsum ulterius confirmamus 2. *ex addita determinatione*, quod fides illa dicitur prima; vocat primam fidem *non voti monastici*, *sed Christianismi*, inquit Apologia Aug. conf. c. de votis monast. Si enim de voto quodam coelibatus apostolus fuisset locutus, illud non appellaret πίστιν πρώτην, sed potius δευτέραν, eam enim praecedit fides in baptismo Deo data, quae dicitur prima respectu habito vel ad secundam illam fidem, quae praestari solet, cum ad publicum officium ac ministerium aliquod quis evehitur, vel ad fidei naturam, quia est fundamentum omnium Christianarum virtutum et totius pietatis principium, atque est virtus primae tabulae, quam postea sequitur fidelitas in officiis secundae tabulae, quae itidem vocatur fides Gal. 5, v. 22. vel (quod Chemnicio magis probatur) ad poenitentiam, per quam post prolapsum in peccatum quasi secundo reditur ad fidem primitus datam. Quando enim Scriptura collationem facit inter id, quod antea seu prius fuerat, et inter id, quod secutum est, tunc eo sensu ac modo utitur vocabulo πρῶτον Matth. 12, v. 44. Luc. 11, v. 26. 2. Petr. 2, v. 20. Apoc. 2, v. 5. et 19. sic ergo *prima fides* dicitur respectu ejus, qua illi, qui lapsi fuerant, postea in conversione rursus Deo reconciliantur, quae tamen secunda fides nihil aliud est quam reversio ad primam, quae signaculo baptismi erat obsignata. Bellarminus per fidem primam intelligendam dicit *fidem voti*, *cui respondeat tanquam secunda fides matrimonii ineundi.* Sed quia viduae jam ante marito demortuo fidem matrimonialem dederant, ideo fides illa voti potius dicenda fuisset fides secunda, et fides novi matrimonii ineundi fides tertia, ut nihil dicam de eo, quod sit mera petitio principii illa de fide voti assertio. *3. Ex phraseos illius in hac ipsa Pauli epistola usurpatione.* Quid per τὸ ἀθετεῖν τὴν πίστιν intellectum voluerit apostolus, non nostro arbitrio definiendum, sed ex usu hujus phraseos in hac ipsa epistola Paulina rectissime ac tutissime colligitur. Jam vero constat, apostolum hac phrasi uti, quando ἔκπτωσιν ex vera, justificante et salvificante fide, vel per apostasian, vel per peccata atrociora contra conscientiam commissa vult describere. Sic 1. Tim. 1, v. 19. de seductoribus dicit: *Nonnulli repulsa bona conscientia circa fidem naufragium* XVI. 59.
fecerunt. c. 4, v. 1: *Quidam deficient a fide attendentes spiritibus erroneis ac doctrinae daemoniorum.* c. 6, v. 21: *Quidam promittentes falsi nominis scientiam circa fidem a scopo aberrarunt.* 2. Tim. 2, v. 18: *Circa veritatem aberrarunt et subverterunt multorum fidem.* c. 3, v. 8: *Mente corrupti, reprobi circa fidem.* Haec loquuntur de apostasia a fide per errores in fundamento vel plenariam a Christianismo defectionem. 1. Tim. 5, v. 8: *Si quis suorum et maxime domesticorum curam non agit, fidem negavit et infideli est deterior.* c. 6, v. 10: *Quidam appetentes avaritiam erraverunt a fide.* Haec loquuntur de amissione fidei per peccata contra conscientiam admissa. Utroque autem modo viduae illae fidem irritam fecisse sive repudiasse ac rejecisse intelliguntur, quia officia ministerii sui negligere nugacem ac curiosum esse, contra Christum lascivire, occasionem blasphemandi doctrinam adversariis dare, sunt peccata contra conscientiam admissa et fidem excutientia. Deserta via Domini retro post Satanam converti est per apostasian a religione Christiana discedere. *4. Ex analogiae fidei collatione.* Desponsat se Deus nobiscum *per fidem*, Hos. 2, v. 19. Ezech. 16, v. 8. init nobiscum foedus gratiae ac requirit a nobis, *ut militemus bonam militiam retinentes fidem ac bonam conscientiam* 1. Tim. 1, v. 18. ac ut ipse *fidelis est* 1. Cor, 10, v. 13. *et fidem custodit in seculum* Psalm. 146, v. 6. ita quoque a nobis requirit, ut fidem ipsi datam servemus, sed per errores in fundamento, vel per peccata contra conscientiam admissa fides illa repudiatur, ex quo sic colligimus: Illa fides hoc loco intelligenda est, per quam spiritualis desponsatio instituitur et foedus gratiae sancitur. Atqui ea non est votum coelibatus (alias conjuges pii ac fideles ab illa spirituali desponsatione essent exclusi), sed vera, viva et salvifica in Christum fides. Ergo. *5. Ex patrum quorundam testificatione.* Athanasius lib. 6. de Trinit. Hieronymus in praef. epist. Tit. Vincentius Lirin. adv. prof. vocum novit. per *primam fidem* intelligit

eam, quam in baptismo amplexi ac professi sumus, quam per doctrinas haereticas irritam reddi statuunt.

515. Haec omnia si probe observentur, facile apparebit, quid ad Bellarmini depravationes sit respondendum. Is 1. conatur demonstrare, *non posse per primam fidem intelligi simplex propositum continentiae, quum illud non habeat relationem ad aliud ac sine ulla culpa mutari possit.* Respondemus: haec exceptio opposita est illis, qui per fidem intelligunt promissionem ministerii ab illis viduis ecclesiae datam, inter quos est non solum Beza in tract. de polyg. p. 206. Tossanus in com. sed etiam ex nostris Hunnius in tr. de leg. et evang. p. 82. Sed illi facili negotio se tuebuntur, non enim nudum tantum propositum viduitatis internum illis tribuunt, sed etiam externam promissionem, qua vel expressis verbis, vel certe ipso facto ecclesiae, cujus sumtibus alebantur, et a qua in collegium illud viduarum paupercularum sese recipi petebant, fidem dabant, quod ministerio suo erga pauperes, aegrotos, peregrinos etc. diligenter ac fideliter fungi vellent, quodque a negotiis oeconomicis et consequenter a matrimonio abstinere velint. Haec promissio omnino relationem aliquam ad aliud, videlicet ad ecclesiam, cui fides data erat, habebat ac temeritas in suscipiendo ac levitas in abjiciendo illo proposito, quod non erat mere privatum, sed receptione in collegium viduarum publice contestatum et notorium factum, nec culpa nec reprehensione caruit, cum adversarii evangelii occasionem calumniandi ex eo acceperint, ac levitatem illam in ecclesia fuisse infamem, colligitur ex eo, quod quaedam ex viduis illis ideo prorsus defecerint a reli-
XVI. 60. gione Christiana, ut sine exprobratione levitatis vel Judaeis, vel gentibus nubere possent, quo sensu Epiphanius haer. 61. discrimen facit inter χρῖμα et κατάκριμα ac viduas illas χρῖμα *in judicio ecclesiae*, non autem κατάκριμα *in judicio divino* habere asserit, si postea nubere velint. 2. Docet, *omnes commentatores veteres et multa concilia hunc locum sic exposuisse, ut per primam fidem intellexerint votum perpetuae continentiae.* Respondemus: expositionem nostram ex ipsis textus visceribus demonstravimus, quae non potest praetextu novitatis repudiari, cum quidam ex ipsis veteribus eandem amplectantur. Nec opus est dubiis conjecturis vel expositione aliunde in Scripturam illata, quale propositum et qualis professio coelibatus tempore apostolorum fuerit usitata, cum diserte id expositum exstet 1. Cor. 7. tum κατὰ θέσιν v. 37. *qui statuit in corde suo firmus et hoc judicavit in corde suo;* tum κατ' ἄρσιν v. 35. *non ut laqueum vobis injiciam;* v. 9. *qui se non continent, nubant*; ergo propositum ac professio coelibatus in ecclesiis apostolicis non fuit conjuncta cum abjuratione conjugii, sed libertatem illam sive tacite, sive expresse habuit additam, ut si non continere possint, hoc est si vel ustionis sustinendae vel scortationis periculum impendeat, nuptias contrahere possint. Eodem modo textum apostolicum interpretantur quidam ex illis ipsis, quos Bellarminus nobis opponit. Patres concilii Carthaginensis can. 104. et concilii Toletani quarti can. 55. non dirimunt nuptias earum, quae viduitatem ac virginitatem professae erant, sed aliis poenis coërcent levitatem ab illa professione temere discendendi. Ancyrana synodus can. 18: *Quotquot virginitatem pollicitam praevaricati sunt professione contemta inter bigamos, id est qui ad secundas nuptias transierunt, haberi debent.* Tertullianus l. de monog. c. 13. tantum professionis meminit ac junioribus viduis, quae viduitatem professae erant, nubere concedit. Cyprianus l. 1. epist. 11. *Deo dicatas vocat* et addit: *Quodsi ex fide se Christo dicaverunt, pudicae et castae sine ulla fabula perseverent, ita fortes et stabiles praemium virginitatis exspectent; sin autem perseverare nolunt, aut non possunt, melius est, ut nubant, quam ut in ignem suis deliciis cadant. Certe nullum fratribus aut sororibus scandalum faciant.* Epiphanius d. l. traditionem profert, *peccatum esse post decretam virginitatem ad nuptias converti, ac proinde multi temporis poenitentiam imponit nubentibus post votum, ut sic tandem ad ecclesiam inducantur*, et hoc vocat χρῖμα, sed addit: *Melius est habere χρῖμα quam κατάκριμα, melius est unum peccatum habere quam plura, melius est, lapsum a cursu. palam sibi uxorem accipere juxta legem, quam occultis jaculis sauciari ab improbitate, quae ipsi a diabolo infertur*, et hoc vocat κατάκριμα, quando malunt occulte scortari, quam apud homines confundi. Chrysostomus in comment. de junioribus vid. virginitat. professis interpretatur illud apostolicum *volo, juniores nubere. Quoniam*, inquit, *ipsae volunt nubere, volo et ego, juniores nubere, liberos gignere, domum administrare. Longe enim praestat haec facere quam illa, quae scilicet de damnatis viduis ibi dicuntur. Oportebat quidem curare, quae Dei sunt, oportebat fidem servare; quando vero illa non fiunt, melius est haec fieri quam illa, quippe viduitas illa nihil boni parit, ex hisce vero nuptiis* (earum scilicet, quae viduitatem professae erant, cum continere non possent) *multa bona.* Hieronymus in epist. ad Ageruch. exponit textum de fornicatione hoc sensu: *Postquam in injuriam sponsi qui fornicatae fuerint, etiam hoc addunt, ut nubere velint.* Eodem modo Basilius de virg. accipit de illis, *quae fornicantur a Christo.* (At non
fornicationem, sed conjugium in illis simpliciter ab XVI.
apostolo damnari Pontificii contendunt.) Ambrosius in comment. verba apostoli, *volo juniores viduas nubere* sic explicat: *Quoniam quae supra dixit de hujusmodi, quod contraria et illicita perducant eas ad mortem, idcirco consilium dat et praecipit, ea fieri, quae licita sunt, et multum expedit nubere, quam sub bona et pia professione notabiliter incedere, sic enim invenit occasionem Satanas, quomodo subvertat inconsultas animas cum pia profitentes injuste versantur.* Augustinus de bono vid. cap. 19: *Non ipsae nuptiae talium damnandae judicantur, sed damnatur propositi fraus.* cap. 10: *Qui dicunt, talium nuptias non esse nuptias, sed potius adulte-*

ria, non mihi videntur satis acute ac diligenter considerare, quid dicant, fallit quippe eos similitudo veritatis etc. non possum dicere, a proposito meliori lapsas, si nupserint, feminas, adulteria esse, non conjugia. Theophylactus in comment. illa duo, *juniores nubere volunt et volo juniores nubere*, sic connectit: *Volo et ego indulgens et concedens earum votis, ne diabolus illudat ipsis, quod cum Christi sponsae factae essent, sint adulterae, ideo sub matrimonium eas duco.* Haec omnia ostendunt, patres nequaquam *per primam fidem* intellexisse solenne illud votum continentiae cum conjugii abjuratione conjunctum, propter quod matrimonium post votum contractum dirimi debeat. 3. Lutheri assertioni, *quod fides in Scripturis nuspiam significat votum*, hoc opponit: *Etsi fides nusquam alibi significat votum, tamen multis in locis significat promissionem sive constantiam in promissione servanda, quorum utrumque ad votum pertinet*, Gen. 44. Rom. 3. *Quod autem non solum possit, sed etiam debeat fides hoc loco pro pacto vel voto accipi, non pro fide Christiana, qua Deo credimus, colligitur ex verbo irritam fecerunt, nam fides, qua Deo credimus, non recte dicitur irritari, sed amitti vel corrumpi, pacta autem et vota propriissime dicuntur irritari*, Deut. 30. Psalm. 88. Respondemus: aliud *est promissio sive votum simplex*, ut loquuntur Pontificii, aliud vero *votum solenne* continentiae cum omnimoda conjugii abjuratione conjunctum. Concedimus, viduas illas in collegium istud ecclesiasticum receptas habuisse propositum seu decretum, quin et promissionem expressam vel tacitam in viduitate permanendi ac ministerio suo pauperibus, aegrotis, exsulibus etc. diligenter serviendi, ut superius demonstravimus; sed negamus, eas voto solenni cum abjuratione conjugii in perpetuum sub conditione aeternae damnationis sese obstrinxisse. Procedit Bellarminus a genere ad speciem affirmative, quando sic colligit: *Fides hic significat promissionem, ergo votum solenne*, quod perinde est, ac si velim concludere: Animal est, ergo homo. Recte ergo dicuntur *hanc fidem irritam fecisse*, quando ab illo viduitatis proposito petulanter recesserunt ac curam ministerii sibi commissi negligenter ac fraudulenter administrarunt, adeoque fidem ecclesiae datam fefellerunt, nam et fides etiam in secunda tabula servanda est. Quod autem ex verbo ἠθέτησαν Bellarminus colligit, *non posse hic intelligi fidem Christianam, qua Deo credimus*, admodum absurdum est, quia in baptismo foedus cum Deo erigimus et fidem damus, quod velimus ipsum ex verbo agnoscere, colere ac celebrare, quod si jam per apostasiam vel per peccata contra conscientiam a fide Christiana discedimus, recte dicimur primam illam fidem ἀθετεῖν, repudiare, rejicere, irritam facere. Si increduli et inobedientes dicuntur *ἀθετεῖν Dei mandatum* Marc. 7, v. 9. *Christum ipsum* Joh. 12, v. 48. *gratiam Dei* Gal. 2, v. 21. *legem Moysis* Heb. 10, v. 28. ac quid sit ἀθετεῖν πίστιν, exponit apostolus in hac
62. ipsa epistola *per τὸ facere naufragium circa fidem, deficere a fide, fidem negare, a fide aberrare.* 4. *Nulla causa erat, cur viduae illae, si non voverant continentiam, non possent nubere, nisi deficerent ad Judaeos aut paganos, quis enim illas prohibebat nubere inter Christianos?* Respondemus: imo vero animadvertebant illam temeritatem in suscipiendo et levitatem in abjiciendo viduitatis proposito, quod non amplius erat privatum, sed receptione in collegium illud viduarum publice contestatum, inque repudiando ecclesiastico illo, quod ipsis commissum erat, officio, fuisse variis hominum judiciis et sermonibus obnoxium, ac veritatis adversarii inde acceperunt occasionem calumniandi, obtrectandi et convitiandi, unde quaedam ex illis viduis prorsus defecerunt a Christiana religione, ut absque levitatis ignominia et exprobratione Judaeis vel gentibus nubere possent. Adde quod in hisce viduis propositi illius temeraria susceptio et inconstans mutatio conjuncta fuerit cum negligentia et contemtu officii ipsis commissi et cum aliis gravissimis peccatis contra primam et secundam tabulam admissis. Frustra Bellarminus urget, *quod luxuriari contra Christum non possit significare defectionem a fide Christi, sed scortari in injuriam Christi*, utrumque enim apostolus illis viduis tribuit, *quod lascivierint contra Christum* et quod *abierint retro post Satanam*, qua phrasi apostasian a fide Christiana significari jam ante fuit ostensum. 5. *Apostolus dicit, viduas illas habere damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt nubere volentes, nulla autem mulier in baptismo promittit, se non esse nupturam, ergo non potest intelligi fides in baptismo data.* Respondemus: non absolute et simpliciter per nubendi voluntatem fidem in baptismo datam fecerunt irritam, sed per voluntatem nubendi *hoc modo*, petulanter et insolenter lasciviendo contra Christum, curam officii sibi demandati abjiciendo post Satanam retro abeundo. Fidem ecclesiae datam irritam faciebant nubendo fidem Christo datam irritam faciebant peccata atrocia contra conscientiam perpetrando et a religione Christiana penitus deficiendo. Per τὸ καταστρηνιάζειν τοῦ Χριστοῦ Bellarminus intelligendum esse dicit, *vel quod deliciis spiritualibus in domo Dei prius abundarint et postea ingratae sponso coelesti terrenas appetant nuptias, vel quod in domo Dei ecclesiae sumtibus ad satietatem pastae fuerint;* sed emphasis hujus verbi longe atrocius aliquod peccatum ostendit, ut monuimus superius. At, inquit Bellarminus, *si de scortatione illud καταστρηνιάζειν usurpatur, non solum non reprehendi, sed etiam laudari deberent, si a scortatione ad honestum conjugium transire vellent. Jam vero apostolus eas damnabiles propterea pronuntiat, quod nubere velint.* Respondemus: imo vero absurdissimum est talem interpretationem textui inferre, cum diserte addat apostolus, *volo, juniores nubere*, cum *doctrinam daemoniorum* pronuntiet matrimonii prohibitionem, cum *laqueum per coelibatum alteri injici nolit*, cum perpetuae veritatis sit apostoli pronuntiatum, *melius est nubere quam uri.* Ergo non simpliciter

in illis damnat velle nubere, sed *ita* nubere velle, ut ibidem describit. 6. *Etiamsi de fide in baptismo data apostolus loqueretur, adhuc nihil concluderetur, nam in baptismo promisimus, legem Dei nos servaturos, lex autem passim inculcat, vota esse reddenda. Ergo illae viduae votum violando fidem in baptismo datam fecerunt irritam.* Respondemus: Apostolus diserte exponit, quo modo et quibus peccatis fidem irritam fecerint, non voti alicujus solennis violatione (illud enim in apostolica ecclesia non fuisse usitatum demonstravimus superius), sed a religione Christiana defectione et gravissimorum peccatorum commissione. 7. *Etsi apostolus jubeat,*
XVI. 63. *Viduam eligi annorum sexaginta, tamen non vetulas, sed adolescentulas accusat, quod primam fidem irritam fecerint volendo nubere. Si ergo juniores non possunt continentiam vovere, cur eas reprehendit?* Respondemus: concedimus, viduas illas, quas reprehendit apostolus, fuisse juniores, quae ob recentem ex maritorum obitu luctum et ob moestitiam, imo propter inopiam, cum omni subsidio destitutae essent, constituerant, se in coelibatu velle manere, ac ideo in collegium illud se recipi petierant, data fide de ecclesiae in curandis aegrotis, exsulibus, pauperibus etc. servitio, postmodum vero cum intelligerent, se dono continentiae non esse instructas, coeperant contra Christum lascivire et cum infamia Christianae religionis peccatis in textu apostolico descriptis se contaminare. Paulus igitur huic malo obviam iturus utrumque in hac ad Timotheum episcopum epistola praescripsit, tum ut viduae juniores, si quae adhuc in collegio essent ac continere non possent, nuberent, ne ullam occasionem diabolo praeberent, tum ut in posterum juniores viduae ab illa professione rejicerentur et nulla inferior sexaginta annis in illud collegium assumeretur. *Viduae illae* (inquit Chrysostomus in comm.) *ex simplicitate non recte nec ex vero judicio elegerant viduitatem,* et addit: *Lapsus, qui inde acciderunt, praebuerunt occasionem ταύτης τῆς νομοθεσίας.* Si temerariam juniorum viduarum professionem approbasset, nunquam ejusmodi legem praescripsisset. 8. *Quando apostolus juniores viduas eligi prohibet, non loquitur de admissione ad votum continentiae, sed vel de electione ad quandam praefecturam et ordinem diaconissae, vel quod probabilius, de admissione ad numerum viduarum, quae ab ecclesia alebantur.* Respondemus: petitur principium, dum aliud quoddam solenne continentiae votum in apostolica ecclesia usitatum fuisse statuitur praeter illam viduitatis professionem, quam vel verbis, vel ipso facto praestabant viduae in collegium illud ecclesiasticum receptae, quae ecclesiae sumtibus alebantur, ut constat ex v. 16. Contextus apostolicus sole clarius ostendit, apostolum exponere causam hujus sui διατάγματος, quod vidua 60 annis minor non debeat καταλέγεσθαι, adscribi et numerari in illo viduarum catalogo, quia scilicet experientia docuerit, viduas juniores propositum illud facile mutare ac magna ex eo pericula et scandala ecclesiae oriri, si continere non possint. Finge, de alio viduarum collegio sermonem esse apostolo v. 9. quam v. 11. peribit penitus συνάφεια καὶ συνέπεια textus. 9. Contra Martyrem probat, *non posse discrimen statui inter κρῖμα et κατάκριμα, sed κρῖμα, ut alibi* Joh. 3, v. 17. Rom. 3, v. 8. c. 13, v. 2. *ita quoque hoc loco significare damnationem aeternam coram Deo.* Respondemus: auctor hujus distinctionis non est Martyr, nec Bucerus, sed Epiphanius haeres. 61. ut vidimus superius. Ac sane, si de temeraria susceptione et inconstanti mutatione propositi per se et absolute loquamur, locum habere potest illa distinctio Epiphanii, quod illa afferat non κατάκριμα, condemnationem, *in judicio divino*, sed κρῖμα sive accusationem levitatis *in judicio ecclesiae*, sicut Paulus 1. Tim. 5, v. 14. κρῖμα per λοιδορίαν explicat, ac 1. Tim. 3, v. 6. neophytum εἰς κρῖμα facile incidere asserit, sed quia apostolus hisce viduis non tantum levitatem in abjiciendo viduitatis proposito, sed etiam multa gravissima peccata contra primam et secundam decalogi tabulam commissa tribuit, ideo facile concedimus, τὸ κρῖμα in hoc textu apostolico aeternae damnationis reatum significare, ac viduas illas non tantum in ecclesiae, sed etiam in ipsius Dei judicio justam damnationem peccatis suis promeruisse.

516. Ostendimus hactenus, *votum solenne continentiae*, quale in papatu viget, esse ἄγραφον nec XVI
ullum vel mandatum, vel promissum, vel probatum exemplum in sacris literis habere. Quae ex conciliis, pontificum et imperatorum decretis ac patrum scriptis pro eo adstruendo Bellarminus lib. 2. de monach. c. 25. 26. et 27. affert, ea 1. non probant, ab institutione divina, sed tantum a constitutione ac consuetudine ecclesiastica solennia illa vota cum abjuratione conjugii conjuncta descendere. 2. Distinguenda sunt vetustiorum conciliorum ac patrum dicta a recentioribus, cum ab apostolicae ecclesiae simplicitate et εὐταξίᾳ magis magisque discessum fuerit. 3. Testimonia pleraque de voto continentiae *simplici*, id est de proposito et professione coelibatus, loquuntur, non autem de voto *solenni*, quo sub conditione aeternae damnationis, quocunque etiam casu emergente conjugium penitus abjuratur. 4. Dicta illa sunt dissimilia, nec vel cum Scripturis, vel secum ipsis, vel cum Pontificiorum sententia per omnia consentiunt, unde ipsi Pontificii a patribus ad pontificis sui decisionem saepius recurrunt. 5. Quaedam scripta sunt dubiae fidei, ut constitutiones Clementis, epistolae decretales antiquissimorum pontificum, Dionysii Areopagitae libri, Abdiae Babylonii liber etc. Historiam de virginitate Theclae Johannes Evangelista rejecit ac presbyterum quendam in Asia σπουδαστὴν Pauli publice convicit, quod suppositicium librum sub nomine et titulo Pauli ediderit referente Tertulliano in lib. de bapt. c. 17. p. 225. et Hieronymo in catal. illustr. in Luc. tom. 1. p. 102. ac Gelasius in c. Sancta Romana. dist. 15. legendam de Thecla rejecit inter apocrypha. 6. Constitutiones de coelibatu et personis coelibatum professis pertinent ad ecclesiasticam disciplinam, quae pro ratione temporum plurimum

solet variare. Tertullianus l. de vel. virgin. c. 1. non longe a princ.: *Regula fidei una omnino est, sola immobilis et irreformabilis credendi, scilicet in unum Deum omnipotentem et Filium ejus Jesum Christum etc. hac lege fidei manente cetera jam disciplinae et conversationis admittunt novitatem correctionis, operante scilicet et proficiente usque in finem gratia Dei.* Qui speciale singulorum dictorum examen desiderat, adeat Chemnicium in exam. conc. Trid. p. 3. c. de coelib. et virgin. ac Sutlivium de monach. cap. 24. Quae de dignitate continentiae c. 28. Bellarminus affert, *quod conjugio longe excellat atque angelis homines comparet*, de illis judicium fieri potest ex illis, quae in praeced. quaest. allata. Sed demus, continentiam conjugio longe excellere, num propterea eo modo ac fine debet voveri, quo in papatu illud fieri videmus? Urget Bellarminus *vovendi utilitatem*. Sed ex ea non potest inferri, quodlibet votum de re quacunque a quibuscunque personis praestitum Deo esse gratum et acceptum, ut suo loco plenius demonstratur.

517. Transitum ergo facimus ad alterum membrum, in quo confirmandum fuerit, votum coelibatus in papali regno usitatum esse ἀντίγραφον et quidem multis modis. Utpote *1. ratione causae efficientis, 2. ratione materiae, 3. ratione formae, 4. ratione finis, 5. ratione effectus. Ad causae efficientis vitium* referimus sequentia capita: *1. Quod vota coelibatus suscipiunt vel etiam exigunt a personis in aetate adhuc immatura constitutis ac proinde judicii maturitate destitutis.* Leo I. consecrationi Monialium constituerat annum 40. quod facit etiam concilium Caesaraugustanum cap. ult. et Agathense can. 13. Pius I. annum 25. quod facit etiam concilium Carthaginense 3. can. 4. Gregorius lib. 1. epist.
65. 48. ante annum 18. vetat fieri votum. Sed Pontificii etiam a constitutis in aetate adhuc minore votum perpetui coelibatus et conjugii abjurationem suscipiunt. In masculis annum 14. in femellis annum 12. ad praestandum illud votum sufficere censent. c. ad nostram x. de regularib. c. Significatum. c. cum virum. tit. eod. c. puella. 20. q. 2. Concilium Trullanum can. 40. et concilium Tribuiense can. 24. permittunt professionem etiam ante annum 12. concilium Tridentinum sess. 25. can. 15. statuit, *professionem non debere fieri ante annum 16.* Bellarminus de monach. c. 35. duas propositiones de aetate voventium format. Prior haec est, *quod ad vota suscipienda continentiae, obedientiae et paupertatis requiratur quidem ea aetas, in qua sit usus liberi arbitrii, sed ubi is adfuerit, in quacunque aetate licere talia vota nuncupare.* Posterior sic habet, *quod ad professionem publicam expetenda sit ea aetas, quam leges ecclesiae praescribunt, quae pro temporum et locorum diversitate exstiterint variae.* Praxin ipsam si respicere velimus, apparebit, verissimum esse, quod in Augustana Confessione c. de votis monachicis dicitur: *Quotusquisque consulto vovit? Puellae et adolescentes priusquam judicare possunt, persuadentur ad vovendum, interdum etiam coguntur.* Nos huic assertioni et praxi Pontificiae opponimus *1. dictum apostolicum* 1. Tim. 5, v. 9: *Vidua eligatur non minor sexaginta annis,* v. 11. *adolescentiores autem viduas παραιτοῦ, rejicere.* v. 14. *Volo, juniores viduas nubere, ne occasionem calumniandi dent adversario.* Cum Paulus suam de coelibatu sententiam ecclesiis exposuisset, quod sit utilis propter praesentem necessitatem et expeditior ad curanda ea, quae sunt Domini, juniores viduae illud consilium praetextu majoris sanctitatis arripiebant, cum nondum de continentiae dono sese explorassent, ac petebant, se recipi in collegium illud viduarum ecclesiasticum, in quo a curis oeconomicis et conjugio liberae servitia sua ecclesiae praestabant. Sed quia postmodum ustiones sentiebant ac sine nota levitatis et inconstantiae apud Christianos se non posse nubere intelligebant, tandem penitus ab ecclesia deficiebant, ut absque exprobratione Judaeis vel gentilibus maritis nubere possent. Hoc tristi viduarum illarum exemplo apostolus permotus aetatem 60 annorum definivit, quam attingere vidua debuerit, antequam in illud collegium viduarum reciperetur, propter periculum scilicet lapsus, cui juniores sunt subjectae, quas proinde ad conjugium ablegandas esse censet, et quia eadem hac in parte virginum juniorum est ratio, quae viduarum, ideo idem de illis debet esse judicium ac statuenda haec generalis regula, quod propter pericula, quae ex eo oriri experientia testatur, in juvenili ac lubrica aetate ad coelibatus professionem ac votum nemo sit adstringendus. Quamvis lex Mosaica Num. 30, v. 10. in genere pronuntiet: *Vidua et repudiata quidquid voverint, reddent;* tamen Paulus viduitatis professionem in junioribus viduis rejiciendam statuit ac Timotheum episcopum instituit, ut viduas juniores, hoc est 60 annis minores, ab hac professione repudiet et ad conjugia mittat. Annus ergo decimus quartus vel eo adhuc minor nondum est legitimum aetatis tempus, quo votum solenne coelibatus exigi vel suscipi possit, tunc enim nondum constare potest, an adsit continentiae donum, sed exspectari debet annus professionis, quem ipsa Scriptura determinat, ac proinde si propter decreta pontificis liberi sunt a nexu voti, qui infra probationis annum, quem ipsi constituerunt, coelibatum voverunt, cur non multo magis propter decretum apostoli liberi erunt a nexu voti, quod infra probationis annum, quem apostolus constituit, emiserunt? XVI. 66.
Quam horribiliter, inquit Chemnicius, *regnum Pontificium contra canonem per electum Christi organum promulgatum peccat et communicat nefandis aliorum peccatis, quod votum coelibatus non exspectato anno 60. in juvenili lubrica aetate conscientiis vel imponit, vel voluntarie oblatum non tantum recipit, sed fieri consulit, suadet, hortatur et hoc laqueo innumera animarum millia in barathrum aeternae damnationis praecipitat!*

Contra urgetur 1. dictum apostolicum 1. Tim. 5.

518. Excipit Bellarminus c. 25. *viduas illas tantum a numero earum viduarum, quas ecclesia alebat, non autem a voto continentiae excludi,* id quod

c. 24. latius declarat hoc modo: *Nolebat apostolus, duas minores annis 60 ab ecclesia ali, quia juniores possunt labore victum sibi comparare et praeterea, quia juniores difficilius conservantur in pudicitia, et turpius erat, aliquam earum viduarum, quae ab episcopo alebantur et regebantur, labi quam aliam, ideo eas valde probatas esse volebat, et quibus nullum periculum continentiae timeretur.* Respondemus: demus, turpius fuisse, labi aliquam earum viduarum, quae ab ecclesia alebantur, interim relinquitur, turpe etiam illud esse, labi aliquam, quae viduitatem est professa. Quodsi ergo juniores arcentur a collegio illo viduarum propter periculum lapsus, utique propter eandem causam a voto erunt arcendae, periculum enim lapsus utrobique idem. Praeterea si ex constitutione apostolica juniores vel virgines, vel viduae arcendae a collegio earum feminarum, quae ecclesiae sumtibus aluntur et ab episcopo reguntur, nullae 60 annis inferiores in monasterium recipiendae nec continentiae votum solenne ab illis suscipiendum, quia omnes ab ecclesia aluntur et ab episcopo reguntur. Adde quod Bellarminus magnis viribus ex hoc loco apostolico pro adstruendo continentiae voto disputaverit ac ad omnes continentiae voto obstrictas hoc referendum esse docuerit, quod Paulus dicit: *Habent damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt volentes nubere.* Atqui si est dispar ratio inter illas viduas ecclesiae sumtibus sustentatas et inter moniales votivas, subruitur penitus argumenti fundamentum. Denique quorsum diceret apostolus: *Volo, juniores nubere,* nisi propter illud periculum lapsus non solum a collegio viduarum ecclesiastico, sed etiam a continentiae voto eas rejiciendas esse vellet? non solum *negative* suam exponit sententiam, quod nolit, eas recipi in numerum earum, quae ecclesiae sumtibus aluntur, sed etiam *affirmative,* quod velit, eas in matrimonium collocari; frustra ergo de continentiae voto illis proposito cogitatur. Regerit Bellarminus, *illis verbis, volo juniores viduas nubere, opponendum esse illud 1. Cor. 7. volo, omnes esse, sicut me ipsum, id est continentes. Cum enim istae voluntates contrariae sint, oportet dicere, neutrum afferre praeceptum et absolute quidem apostolum cupivisse, ut omnes continerent, tamen quia nonnullae bonum propositum deseruerant, coepisse optare, ut juniores, quae non viderentur perseveraturae, potius nuberent, quam voverent.* Respondemus: hic constrictus fuit Bellarminus. Apostolus nequaquam sibi contradicit, sed pro diversitate personarum, donorum, temporum etc. conscientiis pie et prudenter consulit. De personis dono continentiae instructis dicit: *Volo, omnes esse, sicut ego sum, ac bonum est, si sic permanserint;* sed de personis hoc continentiae dono destitutis ait: *Melius est nubere quam uri, volo, juniores viduas nubere.* Ac prioribus quidem non proponit praeceptum aliquod virginitatis vovendae, sed dicit, γνώμην δίδωμι, *consilium do,* et per antithesin addit, *praeceptum Domini non habeo* 1. Corinth. 7, v. 25. proinde etiam eos peccare
XVI. 67. negat, si matrimonium contrahant v. 36. sed de junioribus viduis ustionum flammas sentientibus dicit βούλομαι, *censeo,* illis *nubendum* esse 1. Timoth. 5, v. 14. ac propter *fornicationem quaelibet* ἐχέτω, *habeat, virum suum* 1. Cor. 7, v. 2. si *non continent se,* γαμησάτωσαν, *nubant,* v. 9.

519. 2. *Gravissimum periculum, cui juniores coelibatum cum abjuratione conjugii voventes se exponunt.* Cum enim non tantum exemplum istarum viduarum, de quibus 1. Tim. 5, v. 11. agitur, sed etiam quotidiana experientia clamet, quosdam in primo quidem juvenilis aetatis flore ac vigore coelibatus amore et admiratione ita duci, ut deliberato etiam proposito eum suscipere non reformident, qui postea incontinentia ita tentantur ac ustionum flammis ita aestuant, ut nullo conatu, nulla lucta nec remediis aliis eas reprimere et exstinguere possint, ideo gravissimo salutis periculo se exponunt, qui in juvenili et immatura aetate adhuc constituti, ita se coelibatui devovent, ut aeternae damnationis reos se constituant, si quocunque etiam casu incidente conjugium postea contrahant. Certe viduae illae 1. Tim. 5, v. 11. sibi persuadebant, se continentiae dono satis instructas, unde propositum habebant in hoc vitae statu permanendi, sed quia erant juvenculae, tentationes diaboli non effugiebant, post quem quasdam earum retro abiisse et a fide Christiana penitus defecisse apostolus testatur. 3. *Consequens absurdum.* Si licet votum continentiae nuncupare in quacunque aetate, modo adsit usus liberi arbitrii, consequens fuerit, etiam impuberes posse continentiam perpetuam vovere. Sed consequens est absurdum, *quia impuberes ordinarie in judicio jurare non possunt,* juxta communem Doctorum sententiam, ergo multo minus Deo in re tam gravi solenniter et cum abjuratione conjugii perpetuam continentiam vovere possunt. Impuberes non possunt se ipsos ex contractu obligare, ergo etiam non poterunt se ipsos monasteriis devovere. Idem congruit juri canonico c. ad nostram. et c. significatum. x. de regularibus, ubi statuitur, *quod ante annum 14. hoc est annum pubertatis, non sit efficax hujus obligatio.* 4. *Primitivae ecclesiae judicium.* Concilium Romanum sub Sylvestro virginem sacratam benedici vetuit, *ante annum aetatis suae* 72. et addit rationem, *quia post eam aetatem nullum est periculum, ne earum pudicitia violetur.* Excipit Bellarminus, *locum esse corruptum et fortasse multo minorem annorum numerum debere poni.* At si conciliorum acta sunt corrupta, cur ad illa Pontificii in controversiis toties provocant? ex circumstantiis apparet, voluisse illius concilii patres ponere numerum annorum, qui ad eum, quem apostolus praescripsit, accederet, juniores itaque non minus quam apostolus rejecerunt. Addit deinde, *concilium loqui de virginibus, quae antequam velarentur, viros petierunt et proptérea diuturniore probatione opus habuerunt.* Sed concilium non loquitur de illis, quae viros petierunt, *sed quae ad Christi nuptias per votum virginitatis adspirant,* ac si diuturniore illa probatione indigent, quae viros petierunt, utique

2. Gr[…] sim[…] peric[…] lum.

3. Con[…] quens […]

4. Pri[…] tivae […] clesiae judici[…]

pleraeque omnes eadem indigent, quia inclin sexus ad sexum omnibus naturaliter insita, nisi peculiari Dei dono refrenetur. Concilium Caesar-Augustanum et Agathense *ante 40. annum* virgines velari prohibuisse diximus superius. Ambrosius in comm. 1. Tim. 5: *Paulus prohibet juniores in hac suscipi professione, lubricae enim aetati fides facile adhiberi non debet.* Item: *Ostendit, damnationem tales manere, ne facile audeant, quod implere difficile est, aut si animus est huic devotioni dedi-*
68. *tus, apud se interim teneat, quia temerarium dicit esse profiteri, quod adhuc juvenili aetati credi non debet.* Cumque ipse Ambrosius hujus salutaris admonitionis oblitus virgines admodum juvenes velaret, ab auditoribus propterea reprehensus fuit, sicut ipse conqueritur libr. 3. de virginibus, ex quo constat, eo tempore illud novum adhuc ac insolitum fuisse. Gregorius lib. 3. epist. 11: *Nullum episcoporum fraternitas tua nisi sexaginta virginem, cujus aetas hoc atque mores exegerint, velare permittat.* Excipit Bellarminus, *Gregorium loqui de sola abbatissa.* Atqui abbatissa non dicitur velari, sed eligi, ac titulus capitis generalis est, nullam virginem nisi sexagenariam velandam esse. *5. Saniorum Pontificiorum suffragium.* Praepositus in c. cum haberet de eo, qui duxit in matrimon. quam per adult. scribit, *non esse de facili inducendam poenitentiam perpetuae continentiae, nisi ei, qui jam transierit dies suos, in quem non facile cadat praesumtio fornicationis.* Cassander in consult. art. 23. de coelib. sacerd.: *Fatendum est, graviter a posteris esse peccatum, qui hanc utilem pro tempore constitutionem coelibatus multis in laqueum verterunt, dum juvenes nondum sibi cognitos et exploratos temere ad ecclesiasticum ministerium admiserunt, et cum illi castitatis onus sibi impar esse sentirent, impuros potius concubitus dissimularunt* etc.
»tis 520. Unde vero probat Bellarminus, etiam *junioribus* licere perpetuam continentiam vovere? Profert 1. dictum Jeremiae Thren. 3, v. 27: *Bonum est homini, si portaverit jugum ab adolescentia sua.* Respondemus: 1. quomodo pro voto juniorum ex V. T. argumentum afferre potest, cum pro ipso coelibatus voto nullum adduxerit ex V. T. fundamentum? 2. Loquitur propheta non de votis monasticis *obedientiae et continentiae, sed de patientia* in cruce, ut ostendit integer contextus. *Bonum,* inquit, *est, praestolari cum silentio salutare Dei,* id est in patientia et spe exspectare a Deo auxilium in adversis. *Bonum est viro, cum portaverit jugum,* crucis scilicet a Deo sibi impositae, *ab adolescentia sua,* qui enim a prima statim aetate sub cruce exercentur, levius eam ferunt et alios efficacius consolari possunt. Talis homo *sedebit solitarius et tacebit,* hoc est humano auxilio destitutus, in spe et silentio causam suam Deo commendabit et eventum felicem exspectabit, *quia portavit super se,* scilicet jugum, ut Pagninus ex Theodoreto et Olympiodoro in versione addit. Eodem modo hunc locum accipit Christophorus a Castro lib. 5. comment. p. 458. *Ad consolationem,* inquit, *eorum, qui in tribulationibus despondent animum, haec dicit, oportet enim subjici sub potenti manu Dei, ut eripiat nos in tempore tribulationis, non illi resistere.* Et postea: *Chaldaeus paraphrastes, Hugo, Dionysius et Isidorus intelligunt jugum legis ac mandatorum; Ruperto et Lyrae videtur congruentius significari tolerantiam rerum adversarum Dei decreto et voluntate venientium.* 3. Duplex jugum in Scripturis nobis proponitur, *divinum et humanum.* Illud continet tum praecepta divina, tum crucem divinitus impositam Matth. 11, v. 29. hoc vero continet tum ἐντάλματα humana, tum crucem sponte accersitam Act. 15, v. 10. Gal. 5, v. 1. illud patienter ferendum, hoc vero cavendum, cum Christus caro pretio nos ab eo liberaverit, jam vero jugum monasticum pertinet ad ἐντάλματα humana. *2. Dictum Christi* Matth. 19, v. 14: *Sinite parvulos ad me venire.* Respondemus: Bellarminus l. 1. de bapt. c. 8. ex hoc dicto probat, infantes per baptismum Christo offerendos esse, ac refellit exceptionem Anabaptistarum, *quod evangelia loquantur non de infantibus, sed de pueris, qui jam usum rationis habent. Lucas,* inquit, *uti-* XVI. 69.
tur nomine βρέφη, quod significat infantes, et ibidem addit, eos portatos fuisse, non suis pedibus venisse. Si haec Bellarmini argumentatio ac responsio est solida, non potest hunc locum applicare ad eos, qui rationis ac liberi arbitrii usum habentes vovent continentiam. Christi exhortatio generalis est et omnes omnino Christianorum liberos complectitur, quod afferri et offerri ipsi debeant per preces, per baptismum, per informationem et disciplinam, sed ne ipsi quidem Pontificii volunt, de voto continentiae generale aliquod praeceptum exstare, necdum probatum est, parvulos per votum continentiae venire ad Christum, cum Scriptura nuspiam tanquam medium perveniendi ad Christum proponat votum continentiae. *3. Exempla Mariae, Johannis Baptistae, Antonii, Pauli Eremitae, Hilarionis, Benedicti, Bernhardi etc. qui in adolescentia monachi facti, et sanctarum virginum Theclae, Agnetis, Caeciliae, Agathae, Luciae, Clarae, Catharinae etc. quae adolescentulae adhuc voverunt continentiam.* Respondemus: exempla haec non sunt ejusdem generis. Nec Johannes Baptista, nec Beata Virgo monasticae vitae per votum sese obligarunt. Antonius et Hilarion viri erant aetatis maturae, cum vitam solitariam sequi coepissent. Paulus aetate jam grandior ob metum persecutionum eremum elegit. Quidquid sit, non exemplis, sed legibus judicandum, nec ex particularibus et specialibus exemplis generis regula colligi potest. Dona sanctorum sunt varia ac diversa, eorum igitur exemplum citra vocationem imitari praeposterum est. *4. Dicta patrum.* Respondemus: illa vero sunt dissimilia, nec cum Scripturis, nec secum invicem consentientia. Ambrosius libr. 3. de virg. juniores ad professionem admittit, sed in comm. 1. Timoth. 5. *periculosum illud esse* agnoscit. Nec de voto solenni, sed tantum de proposito servandae virginitatis loquuntur, quando juniores admittunt. Adde quod veterum monasteria fuerint

libera collegia et scholae pietatis, disciplinae ac virtutis, non autem claustra homines votorum laqueis constrictos et conjugium penitus abjurantes concludentia, ut constat ex Athanasio epist. ad Diacont. Chrysostomo libr. 3. adv. vituperat. vit. monast. Augustinio de moribus eccles. cap. 33. Sozomeno libr. 3. cap. 16. Nicephoro libr. 9. cap. 14. etc.

2. Suscipiunt vota liberorum sub potestate parentum adhuc constitutorum.

521. 2. *Quod vota coelibatus suscipiunt a liberis sub potestate parentum adhuc constitutis*, unde illud Hieronymi in epist. ad Heliodorum perpetuo in ore habent: *Licet parvulus ex collo pendeat nepos, licet sparso crine et scissis vestibus ubera, quibus te nutrierat, mater ostendat, licet in limine pater jaceat, percalcato perge patre siccisque oculis ad vexillum crucis evola, solum pietatis genus est hac in re esse crudelem.* Exempla vide in hist. Jesuit. Hasenmulleri c. 7. Nos hoc pugnare dicimus 1. *cum praecepto divino* de honorandis parentibus Exod. 20, v. 12. ex quo petita est gravis exhortatio apostolica Eph. 6, v. 1. *Filii vestris obedite parentibus in Domino, hoc enim justum est.* At qui contra voluntatem parentum coelibatui ac vitae monasticae sese devovent, non honorant parentes nec debitam obedientiam illis praestant. Excipit Bellarminus de monach. c. 36: *Juxta Chrysostomi, Theophylacti, Hieronymi et aliorum expositionem ideo apostolum addidisse in Domino, ut intelligamus, non esse eis obediendum nisi in iis, quae non impediunt pietatem.* Respondemus: concedimus limitationem, sed negamus limitationis applicationem. Nam si vel maxime non voveatur coelibatus, nec vita monastica eligatur, nullum tamen ex eo pietati
XVI 70. objicitur impedimentum, ut ostendimus superius.
Primis illis ac melioribus ecclesiae temporibus, nec coelibatus vota, nec monasticae regulae in usu erant, ecquis vero affirmare ausit, primos illos Christianos pietatis studio monachis fuisse inferiores? *In affectibus*, inquit Erasmus in praef. enchir. mil. Christ. p. 22. *est Christianismi perfectio, non in vitae genere, in animis est, non palliis, non cibis.* p. 31: *Non admodum desiderabimus in illis tria vota ab hominibus reperta, qui primum illud et unicum votum, quod in baptismo non homini, sed Christo nuncupavimus, sincere pariterque servaverint.* Quod ergo Christus Pharisaeis ob traditiones suas praeceptum de honorandis parentibus irritum facientibus dicit Matth. 15, v. 3. Marc. 7, v. 9. idem et nos Pontificiis ob vitae monasticae regulas et coelibatus votum praeceptum de parentibus honorandis posthabendum esse docentibus jure ac merito opponimus. 2. *Cum expressa lege de votis filiae tradita* Num. 30, v. 4: *Mulier si quippiam voverit et se constrinxerit juramento, quae est in domo patris sui et in aetate adhuc puellari*, v. 6. *si statim eodem die, ut pater audierit, contradixerit, et vota, et juramenta ejus erunt irrita*, ex quo sic collegimus. Cui competit votum filiae infringere, absque ejus consensu et contra ejus voluntatem filia non potest coelibatum vovere. Sed patri competit votum filiae infringere. Ergo. Nec potest excipi, *quod haec constitutio pertineat ad leges forenses sive judiciales*, quia nititur jure patriae potestatis, quod ex lege naturae originem trahit. 3. *Cum regula apostolica* 1. Tim. 5, v. 4: *τὰς ἀμοιβὰς ἀποδιδόναι τοῖς προγόνοις ἐστὶ καλὸν καὶ ἀπόδεκτον ἐνώπιον τοῦ θεοῦ.* Atqui illam *ἀντιπελάργησιν* et *ἀπόδοσιν τῶν θρεπτηρίων* plane susque deque habent, qui monasticam continentiam et obedientiam voverunt, neque enim vel consilio, vel re ipsos adjuvant, in morbis eorum curam non gerunt, moerentes non consolantur, adeoque pro educationis beneficio nullum grati animi signum ipsis exhibent. In vitis patrum commemoratur, quod *mater duos filios eremitas visitarit, videre cupiens materno affectu fructus uteri sui, at illi clausa janua negaverunt matri faciem suam promittentes, in futura gloria sese eam visuros, si ferret in hac vita negatum conspectum.* Jacobo Schenckio nobili Bavaro Romae per Jesuitas seducto et in patria Jesuitarum societatem ingresso scribit pia et senio confecta mater rogans, *ut societatem istam deserat, ad familiam suam antiqua nobilitate insignem redeat* etc. at filius matri piae et grandaevae ex instinctu Jesuitico rescribit: *Ego redire nec volo, nec possum, nec debeo, neque enim Christus propter lacrymas matris a cruce descendit.* Hasenmullerus in histor. Jesuit. c. 7. p. 264. ubi plura ejusmodi *ἀσιοργίας* exempla commemorat. Confer etiam legendam Francisci cap. 2. Lessium in tractat. de stat. vitae eligendo q. 2. pag. 48. Excipit Bellarminus, *praeceptum de subsidiis temporalibus parentibus reddendis, ut alia omnia affirmativa, non obligare nisi in casu necessitatis, cum videlicet pater sine filii opera vivere non potest.* Respondemus: imo vero vi praecepti divini filius parentibus subsidia temporalia debet non tantum in casu extremae *necessitatis*, quando sine filii opera plane non possunt vivere, sed etiam in casu *honestatis*, quando sine talibus subsidiis non possunt satis commode vivere. Ut Deo, ita quoque parentibus nunquam potest reddi aequivalens praemium, quod vel ex naturae luce saniores ethnici cognoverunt. Demus vero, praeceptum illud non obligare nisi in casu necessitatis, at ne sic quidem rationem ejus habent votivi monachi ac moniales, quamvis enim in praesenti illo statu, quo vovent, parentes non indigeant eorum opera, tamen saepius postmodum incidit
tempus ejusmodi, ut indigeant, ac nihilo tamen XI
minus a cura et subsidiis parentum filii arcentur. 4. *Cum praescripto apostoli* 1. Cor. 7, v. 37: *Qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suae voluntatis, et hoc judicavit in corde suo filiam servare virginem, bene facit.* Hic patri tribuitur deliberatio et consilium de servanda filiae virginitate. At si liberi invitis parentibus coelibatum vovere possent, nulla amplius relicta foret parentibus hac de re deliberatio. 5. *Cum paritatis ratione.* Liberi in potestate patria constituti non possunt invitis parentibus matrimonium contrahere, ut ostendimus superius. Ergo nec

possunt perpetuo coelibatui iisdem invitis se adstringere. Connexio probatur, quia apostolus potestatem elocandi ac non elocandi filiam parentibus tribuit 1. Cor. 7, v. 38: *Qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit, et qui non jungit, melius facit.* Uxor non potest vovere perpetuam continentiam sine consensu viri, nec servus potest religionem ingredi sine consensu domini. Ergo nec filii sine consensu parentum. Excipit Bellarminus, *esse disparem rationem, cum uxor non habeat potestatem sui corporis, sed vir, ac servus non habeat personae suae potestatem, filii autem quoad personam suam sint liberi post annos pubertatis.* Sed contrarium ostendimus superius in quaestione de consensu parentum in nuptiis filiorum. *6. Cum canonibus veterum conciliorum.* Concilium Gangrense c. 16: *Quicunque filii a parentibus praetextu divini cultus abscedunt nec debitam reverentiam illis dependunt, anathema sint.* Excipit Bellarminus, *hoc statui contra eos, qui deserunt parentes nec eorum curam gerunt, etiamsi maxime indigent.* At quotusquisque indigentiae paternae rationem in vovendo respicit? Opposita est synodus Gangrensis Eustathio, qui monasticae professionis praetextu liberos a parentum complexu et cura illis impendenda abstrahebat. Idem adhuc hodie faciunt monasticae vitae patroni ac defensores. *At*, inquit Bellarminus, *religiosi juvant parentes, prout statui ipsorum convenit, videlicet precibus apud Deum,* quasi vero etiam extra vitae monasticae professionem non potuissent eos precibus juvare, quasi non sint subordinata precibus parentes juvare et curam eorum in egestate, in morbis, in periculis et adversis gerere? *Cum dictis patrum.* Basilius in regulis fere explicatis q. 15. eos, qui sub parentibus sunt, non aliter recipiendos esse censet, *quam si a parentibus adducantur.* Excipit Bellarminus, *loqui Basilium de filiis, qui ob minorem aetatem adhuc subsunt in omnibus patriae potestati.* Atqui Pontificii hodie votum recipiunt anno aetatis decimo sexto, in quo filii adhuc patriae potestati subsunt. Principium in eo petitur, quod *filii puberes facti personae suae libertatem sortiantur, nec amplius sub potestate patria constituti sint.* Hieronymus epist. 1. ad Demetriadem dicit, *Demetriadem non potuisse sua monasterio dare absque parentum consensu. Avia*, inquit, *vivente vel matre ipsarum arbitrio dispensanda sunt. 8. Cum jure civili.* Illud enim negat, filiumfamilias ex contractu absque auctoritate et consensu patris inito obligari. l. Si quis. ff. de pollic. l. filiusfamilias. C. de fidejussoribus.

[…]o votis […]ero[…]m sub […]tria […]testate […]eti[…]orum.

522. Contra vero Bellarminus demonstrare conatur, *licere filiis invitis parentibus religionem ingredi, ac proinde etiam votum coelibatus praestare, servatis tamen duabus conditionibus, una, ut ad annos pubertatis pervenerint, altera, ut parentes non sint in tali necessitate ut sine filiorum auxilio vivere non possint.* Provocat 1. *ad Scripturas.* Sed rem

VI. 72. perquam difficilem se aggredi videns praemunitionem ac praemollitionem quandam praemittit. *Etsi* (inquit) *Scripturae hoc diserte non docent, tamen eis valde conforme est.* Nos vero dicimus, nec diserte hoc in Scriptura doceri, nec eis conforme esse. Unde ergo probat? adducit ex V.T. Gen. 12, v. 1: *Egredere de domo tua et de domo patris tui.* Deut. 33, v. 9: *Qui dixit patri suo et matri suae, nescio vos, et fratribus suis, ignoro illos, hi custodierunt eloquium tuum.* Psalm. 45, v. 11. et 12: *Obliviscere populum tuum et domum patris tui et concupiscit rex decorem tuum.* Ex N.T. Matth. 10, v. 37: *Qui amat patrem vel matrem plus quam me, non est me dignus.* Luc. 9, v. 60: *Sine mortuos sepelire mortuos suos.* At quo tandem artificio ex his dictis propositum suum demonstrare poterit Bellarminus? quando parentum praecepta divinis praeceptis sunt contraria, *magis Deo quam parentibus obediendum* esse, ex illis dictis efficaciter probatur Actor. 5, v. 29. sed de voto coelibatus ac vita monastica nullum exstat praeceptum divinum, imo utrumque Scripturae penitus est ignotum. Utinam vero hodierna monasteria sub papatu essent officinae pietatis, castitatis, honestatis, temperantiae etc. ut vere dici posset, parentes a pietate et perfectione revocare filios, quando ab ingressu monasterii eos arcent! Abrahamus divinam secutus est vocationem, monachi absque vocatione suos deserunt; Abrahamus patre jam mortuo e domo patris sui est egressus, sed hic quaeritur de egressu e domo parentis in monasterium vivo adhuc patre; Abraham ab idololatris discessit, monachi parentes pios et Christianos deserunt; Abrahamus nec paupertatis, nec obedientiae monachalis, nec continentiae votum praestitit, sed monachi in illis votis summam perfectionis collocant. Idem judicium de reliquis dictis et exemplis, quae nihil probant, nisi praesupponatur istud, quod coelibatum vovere et monasterium ingredi sit Christum sequi et mandato divino obsequi. *2. Ad canones conciliorum*, ubi producit concilium Toletanum 10. c. ult. concilium Triburiense can. 24. constitutionem Clementis III. c. cum virum de regularibus. Respondemus: Jus propriae potestatis, quod parentibus competit jure divino, non potest illis adimi jure humano. Triburiense concilium loquitur de potestate *patroni in libertum,* non parentum in liberos, nec vult virginem velari ante annum aetatis 25. Clemens loquitur de tali puella, quae a parentibus in monasterium tradita, quod illa, si ex post facto parentes dissentiant, non cogatur eorum sequi voluntatem. *3. Ad testimonia patrum,* ubi affert Chrysostomum ibr. 3. contra vitup. vit. monast. hom. 84. in Joh. in comm. Ephes. 6. Theophylactum in cap. 19. Joh. Ambrosium libr. 1. de virg. Hieronymum in epist. de susp. contubern. et ad Heliodor. Augustinum epist. 38. ad Lesum. Gregorium Turon. in vit. Leobardi, Gregorium Magn. hom. 37. in evang. et Bernhardum epist. 3. Respondemus: In plerisque dictis nihil aliud habetur, quam quod parentibus ad pietatem obsistentibus et in via Dei adversariis non sit obediendum. Id an ad parentes a voto coelibatus et vita monastica, qualis hodie in papatu viget, filios sub potestate sua constitutos revocantes accommodari possit, adhuc in

quaestione est, ac quantum discrimen sit inter monasteria veterum et hodierna papatui addicta, alibi plenius ostenditur. *4. Ad rationem. 1. Licet filiis parentibus invitis matrimonium contrahere, ergo etiam iisdem invitis profiteri continentiam.* Respondemus: Invertimus argumentum, ut constat ex illis, quae dicta sunt superius c. 4. sect. 2. *2. Licet viro uxore invita ad religionem transire, quando matrimonium de praesenti quidem contractum, sed non*
XVI. 73. *consummatum*, c. Verum. etc. Ex publico de convers. conjug. *ergo multo magis licebit invito patre.* Respondemus: Incertum per aeque incertum probatur, antecedens enim illud penitus a nobis negatur. *3. Quilibet ingenuus post annos pubertatis est sui juris, quantum ad ea, quae ad personam et statum suum pertinent.* Respondemus: Ex jure patriae potestatis contrarium ostendimus suo loco. *4. Deo magis obediendum quam hominibus* Actor. 5, v. 29. *ac Deus consulit perfectam vitam in genere omnibus* Matth. 19, v. 21. *et in particulari quosdam ad eam vocat interna inspiratione.* Respondemus: Christus non tantum consulit, sed etiam praecipit, omnes debere esse *perfectos* Matth. 5, v. 48. apostoli hoc egerunt, ut *omnem hominem perfectum redderent* Coloss. 1, v. 28. ergo perfectio non est propria coelibibus aut votivis monachis, sed omnibus vere piis ac Christianis, consistit enim non in *ἐθελοπερισσοθρησκείαις* aut in certo quodam vitae genere, sed in vera fide, dilectione, sincero pietatis studio et imperfectionis agnitione. Videatur Lutherus in libro de votis monasticis, ubi inter cetera scribit: *Perfectio Christiana est esse animosa fide contemtorem mortis, vitae, gloriae et totius mundi ac fervente caritate esse omnium servum.* De dicto Christi Matth. 19, v. 21: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia*, egimus in tract. de evangelio in cap. de consiliis evangel. §. 97.

3. Suscipiunt vota a desponsatis.
523. *3. Quod vota solennia perpetuae continentiae suscipiant a desponsatis personis ac matrimonium etiam ratum, non tamen consummatum propter ingressum in religionem dissolvant*, qua de re inferius in quaestione de causis divortii plura dicemus.
4. A conjugatis.
4. Quod *votum solenne perpetuae continentiae suscipiant a conjugatis ac matrimonialibus congressus abjurationem ab illis exigant.*
5. Ab inescatis et seductis.
5. Quod *verborum lenociniis ac blanditiis incautos ac rerum imperitos inescent*, ut judicio nondum maturo ac viribus nondum exploratis coelibatum voveant atque hac ratione taedio vitae et querelis perpetuis semet ipsos exponant. Nevizanus in Sylv. nupt. libr. 1. n. 112 *Isti magistri novitiorum, qui sunt tam seduli ad instigandum adolescentes, imo pueros, ut frater Thomas Illyricus de pot. pap. chart. 162. intrare religionem, praevideant, quale scandalum eveniat religioni et reipublicae ob tales apostatas. Non enim afferunt honorem Spiritui sancto, qui ubi voluerit spirat et non egebit horum instigatorum auxilio nec tot suasionibus.*
6. A coactis ad coelibatum.
6. Quod votum continentiae recipiant ab iis, qui *parentum auctoritate et imperio in monasteria traduntur*, etiamsi ipsi ab hoc vitae genere abhorreant. De illis Leo episcopus Romanus epist. 95. recte statuit, quod si postea nubant, non praevaricentur. Puellae (inquit) quae non coactae parentum imperio, sed spontaneo judicio virginitatis propositum atque habitum susceperunt, si postea nubunt, praevaricantur. Ergo a contrario sensu, si parentum imperio coactae professae sunt, nubendo non praevaricantur.
7. A sacerdotibus.
7. Quod votum perpetuae continentiae exigunt indistincte *ab illis, qui in majoribus*, ut loquntur, *ordinibus constituti*, de quibus tamen nondum constat, an dono continentiae instructi sint, imo experientia clamat, plerosque eorum dono illo destitutos esse.
8. A venditi in oti[o]
8. Quod *votum continentiae suscipiant atque exigant ab illis, qui in otio omnium rerum abundantia ac saturitate panis vivunt*, qua de re paulo post plenius dicetur.

XVI. 2. Rat[ione] mater[iae]
524. *2. Ratione materiae* papale coelibatus votum a tramite verbi divini discedere dicimus, quia in personis continentiae dono non instructis est impossibile. In votis ratione materiae consideratis tria ex praescripto verbi damnantur, 1. si voveantur *ἀδύνατα*, ut si quis Iro pauperior regias voveret divitias. Eccles. 5, v. 3: *Non est voluntas sive beneplacitum Dei* בַּכְּסִילִים, *in stultis votis.* At stolida sunt vota, in quibus Deo aliquid promittitur, quod non est in hominis potestate positum. 2. Si voveantur alioqui *necessario eventura*, ut si quis voveat, se certo moriturum, vel si voveantur, quae jam ante sunt debita. Levit. 27, v. 26: *Primogenita, quae ad Deum pertinent, in jumentis nemo sanctificare et vovere poterit, sive bos, sive ovis fuerit, Domini sunt.* v. 30. *Decimae terrae sive de pomis arborum, sive de frugibus Domini sunt, et illi sanctificantur.* Ergo non possunt secundario per votum Domino consecrari. 3. Si voveantur *illicita et verbo Dei prohibita*, ut si quis Deo obtulisset *mercedem prostibuli ac precium canis* Deut. 23, v. 18. si quis res *furtivas* ac injuste partas obtulisset. Proverb. 28, v. 25: *Ruina vel laqueus est homini devorare sanctos et post vota tractare.* Scholastici dicunt, quinque esse, quae voveri non possunt: *1. Mala seu peccata, 2. necessaria, 3. casualia*, quorum eventus ambiguus; *4. stulta*, ut si quis voveat, se velle levare festucam; *5. indiscreta*, ut nimia maceratio corporis. In illis locum habet regula Isidori in synon. libr. 2. capit. de mendacio, ac citatur in jure canon. c. In Malis 22. q. 4: *In male promissis rescinde fidem, in turpi voto muta decretum, quod incaute vovisti, ne facias, impia est promissio, quae scelere adimpletur.* cap. Diffinitio. caus. et quaest. iisd. ex concil. Elibert.: *Diffinitio incauta laudabiliter solvenda est, nec est praevaricatio, sed temeritatis emendatio.* Quodsi jam coelibatus votum, quale in papatu viget, juxta hanc normam aestimetur, apparebit illud ad primum genus, videlicet ad impossibilia pertinere. Nam illis etiam, qui non habent donum continentiae, imponunt vel ab ipsis suscipiunt votum perpetui coelibatus facta illis promissione, sed sine verbo Dei gratia et auxilio divino, de facilitate continen-

tiae, si modo velint et annitantur. *Continentia*, scribit Bellarminus de monach. cap. 31. §. ultim. *absolute peti potest et infallibiliter conceditur, si aliunde non sit defectus in oratione.* Costerus in enchirid. cap. 19. prop. 7: *Nemini prorsus homini, qui castitatem suam Deo offerre deliberat, impossibile est, castam vitam servare, nedum sacerdotibus et clericis, qui per sacros ordines ad continentiam obligantur.* At talis persuasio pugnat cum natura hujus doni, quippe quod non est *commune* omnibus piis, ac de quo non exstant generales promissiones, quod Deus omnibus petentibus ac desiderantibus illud dare velit; sed est donum *speciale*, quod distribuit Deus, quibus vult, quando et quomodo vult. Idem ergo est, si quis perpetuum coelibatum voveat continentiae dono interim destitutus, ac si quis, qui donum non habet, voveat, se linguis locuturum, vaticinaturum, miracula editurum, vel qui vocationem et vires non habeat, voveat se hostes profligaturum.

525. Ceterum donum continentiae extra conjugium caste vivendi non esse ita commune, ut quicunque coelibatum elegerit, modo velit ac petat, possit illud habere; sed esse donum speciale, probamus sequentibus fundamentis: *1. Ex dicto Christi* Matth. c. 19, v. 11: *Non omnes capiunt verbum illud, sed quibus datum est.* Ubi observa 1. Christum non loqui de infidelibus vel de Christianis in pietatis studio remissioribus, sed *ad ipsos apostolos*, qui in Judaea evangelium praedicaverant et in totum terrarum orbem cum evangelii praeconio ablegandi erant, quibus licet maxime conveniens videretur coelibatus, tamen noluit Christus praecepto quodam ipsis eum imponere, cum non omnes doni illius sint capaces. 2. Christum *eo tempore* hoc protulisse, quo apostoli significabant, sibi magis placere coelibatum. Dixerant enim v. 10: *Si tale est negotium hominis cum uxore, non expedit nubere.* Sed Christus illis ita respondet, ut neget, verbi illius omnes esse capaces. 3. Christum et *affirmative et negative* suam de dono continentiae exposuisse sententiam. Negative dicit, *non omnes capiunt verbum hoc;* affirmative postea subjicit, quinam ejus sint capaces, illi scilicet, *quibus datum*, utique a Deo omnis boni datore. 4. Per τὸν λόγον phrasi Hebraica intelligi *rem ipsam*, videlicet donum extra conjugium caste vivendi, ut apparet ex parte illius versiculi posteriore, *quibus datum est*, illi hoc verbum capere possunt, ut caste extra conjugium vivant. 5. τὸ χωρεῖν non accipi eo sensu, quo Joh. 8, v. 37. usurpatur, *sermo meus οὐ χωρεῖ, non habet locum, in vobis*, sed potius eo, quo Marc. 2, v. 2. Joh. 2, v. 6. cap. 21, v. 25. usurpatur pro *capere.* Neque enim sensus est, quod inde atque ideo non omnes capiant hoc verbum, quia donum illud quaerere et petere nolint, alias in versu seq. Christus dixisset, *qui vult, capiat*, cum contra pronuntiet, *qui potest capere, capiat.* Sed quod inde atque ideo non omnes hoc verbum capiant, quia non est datum omnibus, et quia Deus non vult indifferenter omnibus ac singulis peculiare et privatum illud donum conferre. 6. Denique Christum tria eunuchorum genera v. seq. enumerare ac postea subjungere, *qui potest capere, capiat*, quo ipso diserte docet, donum continentiae nequaquam pendere a cujuslibet quaerentis, petentis atque annitentis voluntate, sed ex Dei dono, sensus enim est, ut apparet ex verborum connexione, *qui potest capere*, id est, cui desuper datum est, ut capere possit, *ille capiat*, id est utatur eo dono ad propagationem regni coelestis, ad Dei gloriam et ecclesiae salutem. Ex quibus omnibus sic concludimus: quodcunque donum est peculiare ac proprium, de quo non exstat promissio, quod Deus omnibus ac singulis petentibus ac quaerentibus illud dare velit, ad id voto se obstringere temeraria est praesumtio. Sed donum continentiae, teste Christo, ita comparatum est, ut non sit commune ac generale omnibus piis ac petentibus promissum, sed peculiare atque proprium. Ergo ad illud voto se obstringere temeraria est praesumtio.

526. Excipit Bellarminus de monach. cap. 31. *continentiam esse ex numero illorum donorum, quae verissime quidem sunt Dei dona, interim tamen in arbitrio ac potestate nostra posita, sicut credere, sperare, diligere, perseverare, patientem esse, dicuntur et sunt verissima Dei dona, et tamen pendent ab electione humana et sunt in nostra potestate, quia Deus licet juvet, non tamen cogit neque necessitat, unde distinguit inter auxilium sufficiens et efficax. Ad continentiam non minus quam ad fidem, spem, dilectionem etc. dari omnibus asserit auxilium sufficiens, licet non efficax.* Respondemus: Distinguendum est inter dona Dei *communia* seu generalia, quae omnibus piis sunt necessaria ac divinitus promissa Luc. 11, v. 13: *Dabit Deus Spiritum s. petentibus.* Phil. 1, v. 29: *Vobis datum est, ut in eum credatis;* et inter dona *peculiaria* seu propria, de quibus non exstat promissio, quod Deus XVI. 76. velit omnibus ac singulis credentibus ea dare. Rom. 12, v. 6: *Habentes dona juxta gratiam, quae data est nobis.* 1. Cor. 12, v. 4: *Divisiones sunt gratiarum sive donorum*, v. 8. *alii datur per Spiritum sermo sapientiae, alii sermo scientiae* etc. Donum fidei, spei, caritatis pertinet ad prius, continentia autem virginalis ad posterius genus donorum, ut constat ex manifesto Christi dicto. Idem ostendit res ipsa, non enim ab omnibus salvandis requiritur, ut extra conjugium in perpetua continentia vivant, sicut ab omnibus requiritur, ut credant, sperent, diligant, perseverent ac patientes sint, nec exstat generalis quaedam promissio, quod Deus velit continentiam virginalem dare omnibus petentibus, sicut generales promissiones exstant de dono fidei, patientiae, caritatis etc. Continentia virginalis vocatur χάρισμα 1. Cor. 7, v. 7. tale scilicet quod Spiritus s. *distribuit prout vult* 1. Corinth. 12, v. 11. quodsi ergo illa charismata, de quibus apostolus ibidem loquitur, ut prophetia, sapientia, scientia linguarum etc. quae fuerunt ecclesiae magis utilia

et magis ad aedificationem conducebant quam continentia, non tamen data fuerunt omnibus, quomodo donum continentiae omnibus in universum, qui illud expetunt, concessum esse, affirmari poterit. Pessime igitur haec duo distincta donorum genera confundit Bellarminus, non enim omnes eodem gratiae auxilio possunt continere et credere. Credere possunt per Dei gratiam, qui utuntur medio divinitus instituto, qui verbum audiunt ac meditantur, sed continere non possunt, nisi quibus peculiariter hoc datum est, ut Christus testatur. Continentia quidem sive castitas *in genere* omnibus piis est necessaria, ac proinde etiam omnes hoc sensu continere possunt, qui petunt, conantur et concupiscentiis per Spiritum repugnant, sed virginalis continentia *in specie* non est omnibus necessaria, ac proinde etiam eo sensu non omnes continere possunt, sed qui uruntur, utantur remedio conjugii divinitus praescripto 1. Corinth. 7, v. 9. quotquot illud temere repudiant atque interim donum continentiae praeter et extra verbum sibi pollicentur, Deum tentant. In donis Dei communibus ac generalibus ita licet inferre, qui volunt ac desiderant, a Deo petant et confidant, sese accepturos, quia sufficiens auxilium nemini denegatur; sed in donis Dei peculiaribus non ita licet concludere, qui volunt ac desiderant, a Deo petant et confidant, sese accepturos, sed de illis locum habet pronuntiatum apostolicum 1. Cor. 12, v. 11. *distribuit singulit, prout ipse vult*, non prout nos volumus. In illis voluntas hominis a voluntate Dei saepe discrepat ac proinde nec ex se, nec ex Dei dono illud potest, de quo promissionem non habet.

527. Quomodo vero probat Bellarminus, *donum continentiae esse in arbitrio ac potestate nostra?* 1. Urget verba Christi: *Sunt eunuchi, qui se castraverunt propter regnum coelorum. Si continentia ita esset donum Dei, ut ab hominis electione non penderet, dicendum fuisset, sunt eunuchi, qui sunt facti a Deo, non autem qui se castraverunt.* Respondemus: nemo nostrum negat, in illis, qui dono continentiae instructi sunt, ab electione et voluntate ipsorum dependere abstinentiam a matrimonio, quae per *castrationem* hoc loco intelligitur, sed quaestio est, an indifferenter et indistincte a cujusvis libera voluntate et electione pendeat, donum illud habere vel obtinere? ibi vero Christus diserte respondet: *Sunt qui se castrant propter regnum coelorum, illi* scilicet, *quibus datum est*, nec dicit, qui ergo vult capere, capiat, sed *qui potest capere, capiat.* Ac Paulus verbis solis radiis scriptis pronuntiat 1. Cor.
XVI. 77. 7, v. 7: *Unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius sic, alius vero sic*, manifeste dicens, continentiae donum non ita esse commune, ut a cujusvis hominis electione pendeat, sed esse certorum hominum proprium, reliquis vero dictum esse: *Qui non continent, nubant, melius enim est nubere quam uri.* 2. *Verba Christi, qui potest capere, capiat, cohortationem ad continentiam habent. At quis sapiens hortaretur unquam ad id, quod non est in potestate? num quis unquam hortatus est homines, ut fiant prophetae?* Respondemus: Haec cohortatio vel concessio Christi non pertinet indistincte ad omnes, sed ad illos tantum quibus datum est continentiae donum, ut ex vers. prox. manifestum, reliquis enim, qui dono hoc destituti sunt et uruntur, aliam regulam praescribit apostolus: *Qui se non continent, nubant.* Nec in genere pronuntiat Christus, *qui vult capere, capiat*, sed *qui potest capere, capiat*, non ergo cujusvis arbitrio illud relinquit, ut se castrent propter regnum coelorum, sed illos, quibus datum est, monet, ut hoc dono ad Dei gloriam et ecclesiae ministerium utantur. Quod Bellarminus addit, *quis unquam hortatus est homines, ut fiant prophetae?* illi opponimus dictum apostolicum 1. Cor. 12, v. 21: *Aemulemini charismata meliora.* cap. 14, v. 1: *Aemulemini spiritualia, magis autem ut prophetetis.* Quemadmodum igitur illa cohortatio apostolica non nisi de illis accipienda, qui dono prophetandi instructi, ita quoque cohortatio Christi ad eos duntaxat pertinet, qui donum continentiae divinitus acceperunt. *3. Illa verba* 1. Cor. 7, v. 36. *quod vult faciat, non peccat, si nubat, liberam homini optionem dant eligendi conjugium aut coelibatum, quomodo ergo non est in arbitrio hominis positum, ut contineat, si velit?* Respondemus: Apostolus vers. seq. distinguit inter *τὸ ἐξουσίαν ἔχειν περὶ τοῦ ἰδίου θελήματος* et inter *τὸ·ὀφείλει οὕτως γίνεσθαι.* Quando quis continentiae dono se instructum sentit, is habet potestatem suae voluntatis, potest ergo eligere conjugium vel coelibatum; sed qui dono illo destitutus est, qui uritur, is sciat, se vocari ad conjugium, v. 9: *Qui se non continent; nubant.* v. 2: *Propter fornicationem habeat unusquisque uxorem suam.* Potest quidem etiam is, qui dono continentiae instructus non est, coelibatum eligere, sed illius coelibatus non erit Deo gratus, cum non habeat conjunctam corporis et animi castitatem, sed interiores ustiones ac flammas libidinis, quibus remedii loco Deus ipse per apostolum praescribit conjugium, quod qui aspernantur; Deum tentant ac Satanae tentationibus propter incontinentiam se exponunt v. 5. *4. Continentes ac coelibes in Scriptura laudantur et praemiis afficiuntur* Esai. cap. 56. Apocal. 14. Sapient. 3. *At nullum praemium, nullam laudem merentur opera, quae non sunt in nostra potestate, nec enim praemio afficiuntur, qui prophetant, qui linguis loquntur, qui morbos curant, qui daemones ejiciunt, ergo continentia non est solum donum Dei, sed libera hominis actio.* Respondemus: Distinguendum est donum ipsum a legitimo et salutari ejusdem usu. Dona propria et peculiaria non habent praemium, nisi accedat salutaris ac legitimus eorundem usus. Sic qui prophetiae, linguarum et sanationum dono instructi sunt, praemia accipient, si juxta Dei voluntatem iisdem utantur ad ecclesiae commodum et aliorum hominum salutem promovendam. Idem judicium esto de continentiae dono, qui eo recte utitur, ut ad pietatis exercitia et ecclesiae ministeria sit expeditior, non temporalia

solum, sed etiam aeterna percipiet praemia. Adde quod donum illud debeat pio studio, piis precibus ac lucta adversus carnis concupiscentias foveri et conservari, qua de re ita disserit Chemnicius part. 3. exam. de coelib. et virginit. c. 4. p. 37: *Sicut in*
78. *reliquis donis divinis, quia caro concupiscit adversus spiritum, studio, conatu, lucta adversus carnem et oratione dona sunt exsuscitanda, excolenda et conservanda, qui enim negligentia ita torpet, ut nulla diligentia conetur et studeat continentiam colere, nulla lucta concupiscentiae resistat, ut eam reprimat, corpus temperantiae et honestarum occupationum exercitiis non subigat, nec caveat et vitet occasiones provocantes libidinem, adeo ut ne quidem petat gratiam et auxilium Dei ad continentiam, sed deliciis se dedat, crapula seu saturitate ventrem distendat, otium sectetur et incentiva libidinis aucupetur, is donum continentiae non accipiet et etiamsi ipsi datum sit, non exsuscitabit et excolet, sed potius suffocabit et exstinguet.* 5. *Non minus est donum Dei credere quam continere, at nihilominus credere possunt omnes qui volunt, et recte hortamur omnes ad fidem. Ergo etiam ad continentiam.* Responsio peti potest ex distinctione superius tradita inter dona communia et propria. Non credere est peccatum damnabile, sed non continere a conjugio non est peccatum damnans. Credere ab omnibus salvandis requiritur, sed a conjugio continere non requiritur ab omnibus. 6. *Si continere non possint omnes qui volunt, multis hominibus nullum erit peccatum fornicari vel moechari, ut si quis, antequam uxorem ducat, gravissime urgeatur stimulis carnis et non statim inveniat uxorem, vel si postquam uxorem duxit, procul ab ea absit, aut illa morbo gravi ac diuturno laboret, ut non liceat petere debitum conjugale.* Respondemus: Est dispar ratio inter eos, qui se ad continentiam divinitus vocari intelligunt et qui temere absque vocatione continentiam eligunt. Qui carnis stimulis urgentur, necdum vel aetatis, vel aliarum circumstantiarum ratione conjugium inire possunt, vel qui vivunt cum conjuge aegrota, in carcerem detrusa etc. illi intelligunt, se vocari ad continentiam, possunt igitur in precibus suis niti speciali illa ad coelibatum ac continentiam vocatione ac certo sperare exauditionem; sed quibus praesto est facultas ineundi matrimonii, ac nihilominus remedium illud repudiant, imo abjurant, etiamsi ustiones sentiant, illi Deum tentant et non possunt ex fide orare. Nihil potuisset Bellarminus afferre, quod ad fallaciam diaboli Matth. 4, v. 6. propius accederet, quam hoc ipsius argumentum. Cupiebat diabolus Christo persuadere, ut e turri in praeceps se demitteret, quia *angelis mandatum sit, ut ipsum custodiant*, sed quia omiserat, *in viis tuis*, ideo Christus ipsi respondet, *Dominum Deum tuum non tentabis.* Idem nos Bellarmini argumento respondemus. Promisit Deus gratiam suam ambulantibus in vocatione sua, sed qui absque vocatione temerario et arroganti voto Deum tentant ac Satanae insidiis sese exponunt, illis nullam gratiam aut auxilium promisit, ut nihil dicamus de eo, quod magnum discrimen sit inter *continentiam ad tempus* et *votum perpetuae continentiae*, cum illo spes matrimonii ac usus conjugalis conjuncta, hoc vero cum abjuratione conjugii conjunctum esse constat. **Lactantius lib. 6. inst. c. 23. Quodsi aliqua necessitas prohibebit, tum vero maxima adhibenda virtus erit, ut cupiditati continentia reluctetur.** Vide tractat. de minist. §. 337. membr. 4. Excipit Bellarminus, *etsi promissio particularis deest, sufficere tamen generalem.* Luc. 11: *Petite et accipietis.* Joh. 16: *Si quid petieritis Patrem, dabit vobis.* Jac. 1: *Qui indiget, postulet a Deo, alioqui si requireretur peculiaris promissio, nec fides, nec spes, nec dilectio, nec continentia conjugalis nec virtus alia peti posset.* Respondemus: *Si secundum voluntatem Dei petamus*, tunc exaudit nos 1. Joh. 5, v. 14. voluntas illa Dei est in verbo
Dei revelata, jam vero in tota Scriptura nusquam XVI. 79.
exstat talis promissio, quod ut fidem, spem, dilectionem, castitatem etc. Deus dare vult petentibus, ita quoque virginalem continentiam omnibus promiserit, quin potius clare pronuntiat apostolus, quosdam non continere et quidem propterea non continere, quod destituantur illo dono quibusdam duntaxat proprio, ac illis non praescribit, ut petant, donum illud sibi dari, sed *ut nubant* 1. Cor. 7, v. 9. ac junioribus viduis non praescribit, ut a Deo petant continentiam, sed *ut nubant* 1. Tim. 5, v. 14. Regerit Bellarminus: *Non id solum est secundum Dei voluntatem, quod est necessarium ad salutem, sed etiam id, quod est utile, et utilius quam ejus oppositum, neque id solum quod ipse imperavit, sed etiam quod consuluit et laudavit et cui praemium maximum promisit, in quorum numero est coelibatus.* Respondemus: Nihil potuisset absurdius a Bellarmino dici. Donum prophetiae, linguarum, sanationum est utile, ac longe utilius est, hoc dono instructum esse quam eo destitui, ecquis tamen dicere velit, omnes posse hoc donum a Deo petere et per preces impetrare? Fungi ecclesiastico ministerio et populum instruere est utile, ac longe utilius quam in vita privata degere, at num propterea omnes privati per preces a Deo impetrare possunt, ut ecclesiae doctores evadant? Nimirum vocationem suam quilibet hic respicere debet atque ea a Deo petere, quae suae vocationi necessaria videt, tum demum certam exauditionis spem concipere poterit. Sed qui continentiae dono sese destitutos animadvertunt, illi non vocantur ad coelibatum, nec Deus illis consuluit coelibatum, sed per electum suum organum Paulum voluntatem suam sic exponit: *Qui non continent, nubant. Propter fornicationem habeat unusquisque uxorem suam.* Frustra igitur hic de aliis remediis cogitatio suscipitur, qualia sunt oratio contra suggestiones diaboli, jejunium contra luxuriam carnis, solitudo ad vitandum illecebrarum adspectum, castigationes corporis etc. Apostolus enim unicum illud remedium illis, qui uruntur,

praescribit, ut nubant, ac diserte docet, *quemlibet habere proprium suum a Deo donum*, proinde tentatio est remedium ordinarium divinitus praescriptum negligere et extraordinarium donum sine promissione, sine vocatione, sine mandato petere, ac testatur experientia, quid remediis illis proficiant, qui dono continentiae destituti sunt, Hieronymus in eremo se macerabat, ut vix ossibus haereret, intus tamen libidinum incendia bulliebant, ut ipse in epistola ad Eustoch. conqueritur (vide similia exempla in tr. de minist. eccles. §. 337.), unde etiam non contenti remediis illis spiritualibus ad corporalia confugiebant; Origenes sibi ipsi *virilia amputabat* teste Suida in verb. Origenes, Jesuitae *ad herbas et medicamenta* descendunt teste Hasenmullero in hist. ord. Jesuit. c. 6. 6. Provocat ad *patrum dicta*. Respondemus: 1. illa sunt ad Scripturae normam exigenda. 2. Sunt dissimilia. Possunt ex ipsis patribus proferri talia dicta, in quibus cum Christo et Paulo sentiunt ac loquuntur, quod virginalis continentiae donum sit peculiare ac proprium paucorum, quibus illud datum. 3. Tertullianus in lib. de monog. primum protulit hanc explicationem: *Elige, quod bonum est, si non potes, est quia non vis. Posse enim si velis, ostendit, quia tuo arbitrio utrumque reliquit.* Sed didicit eam a spiritu Montanistico, ab illo scilicet paracleto, qui secundas etiam nuptias damnandas esse docuit. 4. Origenes existimavit, *donum hoc omnibus petentibus dari*, sed re ipsa intelligens esse peculiare ac particulare ad violentam corporis laesionem descendit. 5. Reliqui hoc dicunt, quod *donum continentiae detur non invitis et otiosis, sed quaerentibus, petentibus, contendentibus* etc. atqui
XVI. 80. ex eo inferri nequit, quod omnibus petentibus ac annitentibus detur, cum immotae veritatis sit illud Christi: *Non omnes capiunt verbum hoc.*

528. Hisce pro sententiae suae confirmatione interpositis redit Bellarminus ad examen argumenti nostri ex Matth. 19, v. 11. deducti, ac 1. *verba Christi, non omnes capiunt verbum hoc, sic intelligenda esse* docet, *non omnes intelligunt practice, id est non admittunt, non persuadentur, non approbant quod dictum est, non expedit nubere, si enim capere hoc loco significaret esse capacem, inepte Christus addidisset, qui potest capere capiat; ac si de capacitate hic ageretur et vellet Dominus ostendere, non omnes esse capaces continentiae, ac proinde illis necessarium esse nubere, ratio illa, sunt enim eunuchi, qui de utero matris sic nati sunt, nihil plane ad rem faceret, imo contrarium potius probaret, quae enim haec συνάφεια, quidam continent vitio naturae ut frigidi, quidam aliena crudelitate ut ab hominibus castrati, quidam propria voluntate, ut qui propter Deum coelibes vivunt, non ergo omnes possunt continere.* Respondemus: 1. nequaquam hoc volunt Christi verba, quod non omnes intelligant, quantis molestiis liberi sint, qui extra conjugium vivunt, cum omnes gentilium libri pleni sint querelis de uxorum vitiis et conjugum molestiis. 2. Ipsi apostoli ex doctrina de indissolubili matrimonii vinculo colligebant, *non expedire homini nuptias*, ergo non opus erat, ut docerentur, extra conjugium esse vitam longe tranquilliorem et a molestiis liberiorem. 3. Quo sensu Christus dicat, *non omnes capiunt verbum hoc*, clarissime exponit, quando addit, *sed quibus datum est.* Requiritur igitur peculiare Dei donum, ut quidam illud capere possint. 4. Neve ulla restet amplius dubitatio, conjungimus expositionem apostolicam 1. Corinth. 7, v. 7. inde atque ideo non omnes capiunt verbum hoc, quia *unusquisque habet proprium suum donum ex Deo, alius sic, alius vero sic*, unde etiam apostolus ibidem illos, qui uruntur, non hortatur, ut per preces a Deo continentiae donum petant, sed ut remedio divinitus instituto utantur. 5. Nec inepte a Christo additum esse, *qui potest capere, capiat*, ex hac nostra interpretatione consequitur. Christus enim non in genere quosvis, sed eos duntaxat, qui hoc donum a Deo acceperunt, sive ut ipse loquitur, *quibus datum est*, ad eligendum coelibatum hortatur, ut hoc suo dono utantur ad propagationem regni coelorum, hoc est ad ecclesiae ministeria expeditius obeunda, quae ipsa tamen exhortatio coelibatum non imponit tanquam necessarium aliquod jugum, ne illis quidem, qui continentiae donum acceperunt, sed relinquit eum liberum juxta infallibilem interpretationem apostoli 1. Cor. 7, v. 25: *De virginibus praeceptum Domini non habeo.* v. 36. *Quod vult faciat; non peccat, nubat.* 6. Neque Christus hoc modo colligit, *quidam continent vitio naturae, quidam aliena crudelitate, quidam voluntate propria, ergo non omnes continere possunt*, (qua ratione Christi collectionem nos interpretari falso asserit); neque hoc modo, *multi necessitate continent, multi voluntate, ergo credibile est, omnes continere possint, si velint* (qua ratione Bellarminus Christi collectionem accipit); sed hoc modo, *quidam vitio naturae, quidam aliorum maleficio castrati a nuptiis abstinent, quidam, quibus scilicet id datum est, sponte ac libere a conjugio abstinent propter regnum coelorum, qui ergo potest capere, capiat*, id est cui hoc donum divinitus contigit, utatur eo ad Dei honorem et ecclesiae salutem. Bellarminus verba Christi penitus invertit ac pro *posse* substituit *velle*, quae duo in propriis ac privatis Dei donis plurimum discrepare et Scriptura, et experientia testatur.

529. 2. *Verba illa, quia potest capere capiat,* XVI.
duobus modis exponi posse dicit. Primo, *ut loquatur Dominus de potentia proxima, quam non habent nisi illi, quibus jam inspiravit Dominus efficax desiderium continendi, ut sit sensus, qui potest capere, capiat, id est qui Dei dono sentiunt, sibi intus persuaderi, ut contineant, approbent verbum hoc, ex quo tamen inferri nequit, ergo non omnes possunt continere. Nam etiamsi non omnes habeant potentiam proximam, tamen habent remotam et possunt, si velint, precibus impetrare potentiam proximam, id est vires ad continendum, sicut*

de fide dicitur Joh. 6: Nemo venit ad me, nisi Pater traxerit eum. Addi enim potest, ,qui potest venire veniat, id est qui trahitur, veniat, qui autem non trahitur, oret, ut trahatur. Secundo dici potest, hunc locum habere eundem sensum cum illo Matth. 13: Qui habet aures audiendi, audiat, ut sit sensus, qui habet mentem et judicium sanum, intelligat, judicet, approbet verbum hoc, quod dictum est, non expedit nubere. Respondemus: Quid de hac verborum Christi detorsione statuendum sit, ex praecedentibus constare potest. 1. Non de *approbatione* Christus loquitur, sed de *capacitate*, proinde ad continentiam non sufficit desiderium, sed requiritur peculiare Dei donum. Viduae illae juniores, de quibus 1. Tim. 5, v. 11. agitur, sentiebant, sibi intus persuaderi, ut continerent, ideoque approbarunt hoc verbum, quod *non expediat nubere*, et coelibatum elegerunt, sed postea ipso facto demonstrarunt, donum illud ipsis non fuisse datum, unde apostolus non dicit, *volo, juniores viduas* precari, anniti, conari, sed volo, eas *nubere*, *ne occasio detur adversario*. 2. Nec potest totum hoc argumentum rectius intelligi quam ex ipsa praxi, ea enim manifeste ostendit, multis intus persuaderi vel potius eos sibi ipsis persuadere, quod continere velint, sed postea non solum interius gravissimas ustiones sentiunt, sed etiam exterius corpus contaminant ac polluunt. 3. Non loquitur Christus de potentia remota, sed de potentia proxima, quia non indistincte omnes, sed eos tantum, quibus datum est, ad vitam coelibem hortatur. Jam vero potentia remota omnibus communis est juxta Bellarmini hypothesin. 4. Magnum discrimen est inter τὸ continere et τὸ venire ad Christum per fidem, illud consilii est ipsomet Bellarmino teste, hoc praecepti, ad fidem dantur omnibus media necessaria ac sufficientia, sed de virginali continentia omnibus danda nulla exstat promissio. 5. Multo minus verba Christi, *qui potest capere capiat*, conferri possunt cum illis, *qui habet aures audiendi, audiat*, quia posteriora continent praeceptum generale de Christo audiendo omnibus hominibus datum, priora vero juxta ipsius Bellarmini hypothesin proponunt consilium aliquod speciale. 6. Si Bellarmini interpretationem acceptare velimus, consequens fuerit, illos omnes, qui non eligunt coelibatum, mente et judicio sano destitui, quo quid potest esse absurdius?

. Ex oco apo- tolico . Cor. 7.

530. *2. Ex propria sede hujus doctrinae* ex 1. Cor. 7. multa afferri possunt, quae evidenter probant continentiae donum non ita commune, ut quicunque velint, petant ac nitantur, extra conjugium caste vivere possint, sed quibusdam propter ustiones et periculum fornicationis conjugium esse necessarium. Cap. 1, v. 1. apostolus dicit, *bonum quidem esse homini mulierem non tangere*, sed mox subjicit v. 2: *Propter fornicationem unusquisque habeat uxorem suam et unaquaeque virum suum.* Ostendit igitur, non omnibus esse bonum mulierem non tangere, hoc est a conjugio abstinere, sed quibusdam necessarium esse conjugii remedium ob vitandam fornicationem; de illis enim apostolum loqui, qui continentiae dono destituti, fornicationis periculo expositi sunt, si extra conjugium vivunt, manifestum est ex seqq. et ex addita pericopa διὰ τὰς πορνείας. 2. v. 5. de conjugibus dicit: *Nolite fraudare vos invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi et jejunio et iterum revertimini in id ipsum, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram.* Propter quam causam conjugibus consulit, ut in id ipsum revertantur, id est ut conjugali consuetudine utantur, propter eandem causam illis, qui in coelibatu vivunt, consulendum, ut conjugium ineant. Atqui apostolus conjugibus propter hanc causam consulit, ut in id ipsum revertantur, ne tentet eos Satanas διὰ τὴν ἀκρασίαν. Ergo propter eandem causam illis, qui in coelibatu vivunt, consulendum, ut conjugium ineant, videlicet ne eos Satanas propter incontinentiam tentet. At si donum continentiae ita commune esset, ut omnibus, qui illud petunt atque expetunt, daretur, non opus fuisset hoc consilio apostolico. 3. v. 7. inquit: *Volo, omnes esse, sicut ego sum*, sed immediate subjicit: *Veruntamen unusquisque* ἴδιον χάρισμα, *proprium donum, habet ex Deo, alius sic, alius vero sic.* Quid quaeso clarius dici potuisset? Optare quidem sese ostendit, ut omnes in coelibatu curent, quae sunt Domini et indivulse Domino adhaereant, sed quominus indistincte quibusvis hoc consilium praescribat, ex eo prohiberi, quod donum hoc caste in coelibatu vivendi non sit commune, sed ἴδιον, ac diligenter observa, non de infidelibus ac ethnicis, sed de Christianis et fidelibus ipsum loqui, quod nec illi omnes hoc donum ex Deo habeant, sed alius hoc, alius vero aliud donum. Cap. 4, v. 8. *non nuptis ac viduis bonum esse* dicit, *si sic permaneant*, sed statim addit v. 9. *quodsi non continent se, nubant, melius enim est nubere quam uri.* Ergo inter virgines et viduas sunt, quae si vel maxime velint et nitantur, tamen non continent, hoc est sunt instructae dono continentiae, ac illis non praescribit apostolus, ut petant, sibi donum illud dari, atque interim ustiones illas et flammas interiores tolerent, sed ut nubant. Cap. 5, v. 17. generalem addit regulam: *Unicuique sicut divisit Deus, unumquemque sicut vocavit Deus ita ambulet.* Ergo quidam vocantur ad coelibatum, quibus scilicet donum continentiae Deus dedit; quidam ad conjugium, scilicet qui uruntur et fornicationis periculum sibi imminere sentiunt. Quilibet ergo suum donum ac suam vocationem exploret. Cap. 6, v. 25: *De virginibus praeceptum non habeo, consilium autem do.* v. 35: *Hoc dico ad utilitatem vestram, non ut laqueum vobis injiciam;* v. 36. *quod vult faciat, non peccat, nubat.* At quomodo convenit huic apostolicae moderationi laqueis votorum ad coelibatum illos constringere, de quibus certum non est, an dono illo peculiari continentiae sint instructi? Cap. 7. denique v. 36. addit: *Si quis videtur se ἀσχημονεῖν super virgine ὑπεράκμῳ καὶ οὕτως ὀφείλει γίνεσθαι, et ita fieri oportet, quod vult faciat, non peccat, elocet eam;* v. 37. *qui enim*

statuit in corde suo firmus non habens necessitatem, potestatem autem voluntatis suae. Ergo potest incidere tempus et casus ejusmodi, ut parens non amplius habeat liberam voluntatis potestatem de filia elocanda vel non elocanda, sed quandoque oportet sic fieri, ut scilicet matrimonio jungatur διὰ τὸ ἀσχημονεῖν.

531. Bellarminus de monach. c. 30. regerit, *1. nequaquam ab apostolo vocari ad nuptia eos, qui tentantur stimulis carnis, sed qui incontinenter vivunt, ita ut flagitiis sese polluant.* Id quod postea sic explicat, *vocari ab apostolo homines ad matrimonium non ob tentationes sive sensum, sed ob*
XVI. 83. *consensum libidinis, et per ustionem non tentationes, sed incontinentiam et flagitia intelligi, ut sit sensus, qui omnino decrevit aut fornicari, aut nubere, is bene facit, si nubat, quia melius est nubere quam uri, id est fornicari.* Respondemus: Per πύρωσιν non quidem intelligit apostolus primos tentationis ac solicitationis ad libidinem motus, qui precibus ac lucta adversus carnem facili negotio superari ac reprimi possunt, neque tamen intelligit illas tentationes, quae hominem vincunt et in externos lapsus praecipitant, sed medium aliquod tentationis genus, videlicet impetum ac vehementiam affectuum, qui non in superficie tantum pungunt ac leviter excuti possunt, sed quasi incendio quodam cor penetrant, adurunt ac depopulantur, id est interiores flammas et incendia libidinis, quando ut Poëta loquitur:

Est mollis flamma medullas.

Item:

Vulnus alit venis et coeco carpitur igni,
Quoque magis premitur, tanto magis aestuat ignis.

Annotabo hac de re locum egregium ex Chemnicio part. 3. exam. de conjug. et coelib. c. 4. p. 37: *Non statim uritur, qui calorem sentit, sed quando in vita coelibe titillationis concupiscentiae aculeis suis te pungunt et aestum aliquem sentis, non statim exclames, te uri, sed diligentia, conatu, lucta, temperantia et oratione fortiter repugnes, timorem Dei et amorem verae pudicitiae opponas, impuras cogitationes praecidas, turpes motus reprimas, occasiones vites et robur resistendi a Domino tibi dari petas. Quodsi hac diligentia flammae libidinis possunt reprimi, repelli vel restingui, nondum laboras ustione, sed hoc ipsum est donum continentiae, quod ea diligentia in lucta a petentibus accipitur, exsuscitatur, excolitur et conservatur. Si vero flammae libidinis tam sunt ardentes, ut hac diligentia vel reprimi, vel restingui, vel repelli non possint, sed initio penetrent, voluntatem occupent, cor inflamment, cogitationes abripiant et totum corpus incendant, ut cor vel pleno assensu, vel coeco et inquieto impetu libidinis aestuet et ardeat, tum certum est, te non habere donum continentiae. Et hoc est ustio seu tentatio illa Satanae per incontinentiam, quam Paulus remedio conjugii restinguendam esse docet, ne vel corpus fornicatione, vel spiritus ustione inquinetur.* Et postea: *Ustiones illae, quando adeo impotentes sunt, ipsam conscientiam sauciant, invocationem turbant, exercitia pietatis interrumpunt, impediunt et maculant, ut homo non possit absque distractione Domino adhaerere.* Probatur autem haec explicatio nostra 1. *ex ipsa vocabuli significatione.* πυροῦσθαι non significat fornicari, sed *uri, ardere, flagrare*, metaphora ab igne corporali inflammante ac succedente ducta 2. Petri 3, v. 12. Apoc. 1, v. 15. cap. 3, v. 18. In significatione metaphorico usurpatur 2. Cor. 11, v. 29: *Quis scandalizatur, et ego non uror*, ob ardentem scilicet zelum gloriae divinae, quo accommodat Gregorius homil. 12. in Ezech. factum propheticum, quod Ezechiel cap. 4. jubetur *sumere sartaginem ferream et ponere illam instar muri ferrei inter se et civitatem depictam in latere et obfirmare faciem suam adversus civitatem. Ipse*, inquit, *apostolus suum cor, quod animarum zelo succenderat, sartaginem fecerat, in quo amore virtutis contra vitia ardebat.* Ephes. 6, v. 16. Satanae tentationes vocantur τὰ βέλη πεπυρωμένα, quia scilicet animam vulnerant, ignem interiorem in ea excitant et ad malum inflammant. Petrus 1. epist. 4, v. 12. tribulationes ac persecutiones vocat πύρωσιν. Ut enim aestus corpori, ita tribulationes ac persecutiones carni sunt molestae; ut aurum exploratur per ignem, sic fides per crucem et tribulationem, quam rationem suppeditat ipse Petrus 1. epist. XVI. 84
1, v. 7. LXX utuntur pro צָרַף, quod est *metalla igni urere, excoquere, probare* ac metaphorice ad explorationem per cruces et calamitates refertur Psalm. 26, v. 2. Psalm. 66, v. 10. Jer. 9, v. 7. etc. Usurpatur etiam πυροῦσθαι pro eo, quod est *ira succendi et flagrare* 2. Macc. 4, v. 38. c. 10, v. 35. c. 14, v. 45. ex quibus omnibus constat, πυροῦσθαι in textu apostolico non esse fornicari, sed interioribus impetuosioris concupiscentiae flammis uri, unde Syrus reddidit מֶאקַד בְּרֶגְּתָא, *uri concupiscentia.* Incendi igitur et uri dicuntur, qui ardore libidinis inflammantur, licet non vincantur ab intemperantia et in delicta externa sese praecipitent, sicut ferrum dicitur πυροῦσθαι, quando ignescit, licet igne non consumatur. Sic multi internis flagrant incendiis, licet ab actu scortationis vel occasione, vel metu retrahantur. 2. *Ex ustionis a fornicatione distinctione.* Ustio est interna concupiscentiae flamma; fornicatio est illius flammae foetor, actus ab ea emanans. Apostolus non tantum propter *fornicationem*, scilicet cavendam, vult, quemvis (dono continentiae non instructum) *habere uxorem suam*, ubi notandum, loqui apostolum *in plurali* διὰ τὰς πορνείας ad denotandum quodvis illicitae commixtionis genus et quamvis libidinosam corporis pollutionem, sed etiam propter *ustionem* illis, qui non continent, remedium conjugii praescribit v. 9. atqui si πυροῦσθαι idem quod fornicari, cur apostolus πύρωσιν a πορνείᾳ distinxisset? 3. *Ex castitatis virginalis definitione.* Virgo curat, ut sit *sancta corpore et spiritu* v. 34. ergo non solum corpus a fornicatione, sed etiam spiritum ab ustione immunem esse oportet,

si definitio virginalis castitatis locum habere debeat. Si vel maxime corpus ab exteriore scortatione impollutum servetur, tamen si spiritus interiore ustione inquinetur, non retinetur vera definitio continentiae, quam Paulus in sanctitate non solum corporis, sed et spiritus constituit. *Non sicut homo, videt Deus, nam homo videt, quae sunt prae oculis, Dominus autem videt, quae sunt in corde* 1. Sam. 16, v. 7. *Quid prodest caro integra mente corrupta?* inquit Augustinus in Psalm. 99. ac Gregorius Nazianz. vetat, *virginem castitati devotam* concupiscentiae *θάνατον ἔνδον ἔχειν*. Clemens Alex. lib. 2. stromat.: *Vel jungi matrimonio, vel extra illud omnino puram mentem servare oportet.* Pulchre Prudentius:

Corporis intacti non mens intacta tenetur,
Nec requies datur ulla toris, quibus innuba coecum
Vulnus et amissas suspirat foemina taedas.

unde Nazianzenus in carmin. sacris *conjugium dubiae virginitati* praeferre non fuit veritus:

ὅσσον παρθενίη προφερεστέρη ἐστὶ γάμοιο.
τόσσον παρθενίης ἁγνὸς γάμος ἀμφιβόλοιο.

Agnoverunt hoc ipsi ethnici ex naturae lumine. Seneca inquit: *Incesta est sine stupro, quae stuprum quaerit.* Ovidius lib. 3. amor. eleg. 4:

Ut jam servaris bene corpus, adultera mens est,
Nec custodiri, ni velit, ulla potest.
Nec mentem servare potes, licet omnia claudas,
Omnibus exclusis intus adulter erit.

4. *Ex ipsius apostoli explicatione.* Quid per *πύρωσιν* intellectum velit apostolus, ipsemet satis perspicue exposuit, quando praemittit: *Quae non continent, nubant.* Atqui non solum haec est *ἀκρασία*, quando quis libidinibus indulget exterius ac per illegitimas commixtiones ac pollutiones corpus suum contaminat; sed etiam quando animus libidinis ardore flagrat
85. interius, adeoque ut Christus loquitur, quando quis fornicationem vel adulterium committit *in corde suo* Matth. 5, v. 28. quando enim in v. 5. praecedente conjuges invicem convenire vult, ne Satanas propter *ἀκρασίαν* eos tentet; nequaquam tamdiu eos a conjugali commercio abstinere praecipit, donec adulterium committant, sed si propter ustiones ac gravitatem tentationum periculum adulterii sibi imminere intelligunt, tunc eos vult in torum conjugalem reverti. *5. Ex absurdi consecutione.* Si per ustionem flagitia et scortationes externas duntaxat intelligeret apostolus, tum externis duntaxat flagitiis remedium aliquod proposuisset, sed de sanandis hominum incontinentium affectibus internis parum fuisset solicitus, quod absurdum. *Ut vultu saepe laeditur pietas*, sic affectu saepe laeditur castitas. Absit igitur, ut cogitemus, apostolum in definitione virginalis continentiae tantum de actibus externis et non simul de affectibus internis eidem repugnantibus mentionem fecisse. *6. Ex veterum explicatione*, videantur Epiphanius haer. 61. Ambrosius in comm. 1. Cor. 7. Hieronymus ep. ad Eustoch. Augustinus de virgin. c. 74. Theodor. Gloss. ordin. et interl. d. l.

532. Unde vero probat Bellarminus, per *uri* intelligi *scortari* ac sensum verborum apostolicorum esse eum, *qui decrevit aut nubere aut fornicari, is bene facit, si nubat?* Affert 1. *verba antecedentia ejusdem versiculi: Si non se continent, nubant*, ubi ustionem ipse apostolus exponit per *incontinentiam, sed incontinentia non significat tentationem, sed flagitium.* Respondemus: *ἀκρασία* non solum illis competit, qui flagitium fornicationis committunt, sed etiam qui interiorum affectuum impetu ad fornicationem solicitantur, licet in actum non consentiant, qui flammis et ardore libidinis torquentur interius, licet in externum fornicationis delictum non ruant praecipites; sicut *ἐγκρατής* est, qui non solum corpore et membris externis, sed etiam animo talis. (vid. tr. de minist. eccles. §. 281.) Aristoteles lib. 1. rhet. dicit, *ἔστιν ἀκρασία περὶ πάντα, ὧν ὀρέγονται.* Apud Suidam haec ponitur *ἀκολασίας καὶ ἀκρασίας* differentia, quod illa *κατὰ προαίρεσιν*, haec *παρὰ προαίρεσιν* foeda sectetur, id quod male convenit cum explicatione Bellarmini, qui illis demum *ἀκρασίαν* tribuit, *qui deliberato animi consensu decreverunt scortari.* Matth. 23, v. 25. *ἀκρασίαν* conjungit Christus cum avaritia, quae est affectus animi internus. Nequaquam igitur hoc tantum dicit apostolus, quod *melius sit nubere quam scortari*, sed quod melius sit nubere quam libidine aestuare et concupiscentiae incendiis intus torqueri, cum coram Dei oculis continentes non sint, qui mentem incontinentem habent, si vel maxime ab actu fornicationis externo contineant. 2. *Verba ejusdem* cap. 7, v. 2. *propter fornicationem habeat unusquisque uxorem suam, ubi non dicit apostolus propter tentationem fugiendam, sed propter fornicationem fugiendam quisque habeat uxorem suam, i. e. si fornicaturus es, uxorem potius habeas.* Respondemus: Utrumque dicit apostolus, videlicet tum propter *fornicationem fugiendam*, tum propter *ustionem exstinguendam* conjugium quibusdam esse necessarium, neque enim haec est virginalis continentia coram Deo, si quis ab externa scortatione et voluntariis corporis pollutionibus abstinet, atque interim mentem sordibus libidinum inquinatam gerit ac incendiis et flammis incontinentiae gravissime intus uritur, sed continentia illa sanctitatem corporis ac spiritus complectitur. *Ubi quis uritur* (scribit Franc. Lambertus in praef. libri de conjug.), *pro luxuria coram Deo computatur, quandoquidem de internis maxime judicat Deus et ab animo universa metitur. Mulierem tum non tangebam, sed ad quid haec, dum in concupiscentia mulierum vixi? Scio ego certissime, quod uri sit detestabilius ac turpius quam* XVI. 86.
omnia, quae in conjugio accidere possunt. Lutherus in epith. 1. Cor. 7. f. 335. S. Pauli Wort muß geistlich und aufs Herz verstanden werden, dermaßen daß kein Weib berühren heiße, der von Herzen Lust und Liebe seinen Leib von Weibern äußerlich enthält, und nicht der, so von Weibern sich äußerlich enthalten muß, und doch inwendig im Herzen voller Lust und Liebe zu den Weibern stecket, denn das ist ein Heuchler, dessen Keuschheit vor der Welt scheinet und vor Gott verloren,

ja eine zweifaltige Unkeuschheit ist ꝛc. Praeterea qui ustionem sentit, ei praesentissimum imminet periculum, ne per incontinentiam corpus suum contaminet, quia Satan ob ἀκρασίαν etiam conjuges tentans non parcit coelibibus, sed infirmam naturam ex ustione spiritus in fornicationem corporis, per quam non solum illegitimae commixtiones, sed etiam corporis pollutiones intelliguntur, praecipitare conatur. Proinde ut conjugibus apostolus hoc praescribit, *ne fraudent se invicem nisi ad tempus, sed in id ipsum revertantur, ne tentet eos Satanas propter incontinentiam ipsorum*; ita quoque ἀγάμοις illis, qui uruntur, conjugii remedium proponit, ne Satan eos propter internas illas ustiones et incontinentiam tentet. 3. *Verba praecedentia* v. 5: Iterum *revertimini in id ipsum, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram, ubi non propter simplicem tentationem, sed propter incontinentiam conjuges invicem debitum reddere jubet. Idem ergo significat apud apostolum ustio, quod incontinentia.* Respondemus: Inter simplicem tentationem ac fornicationem externam est medium tentationis genus, quod apostolus vocat *ustionem*, ut declaravimus superius. Incontinentiae appellatio generalis est, nec tantum illis competit, qui deliberata voluntate in lapsus externos praecipites ruunt, sed etiam qui ardore concupiscentiae ita torquentur, ut conscientia saucietur, invocatio turbetur et exercitia pietatis impediantur, ut ex antea dictis colligi potest. Quemadmodum praecepta decalogi non solum vitia, sed etiam occasiones et causas vitiorum prohibent, sic quando ob incontinentiam conjugium apostolus praescribit, non tantum ob lapsus externos, sed etiam ob efficacem eorum causam, ustiones sc. et flammas internas, conjugii remedium praescribere intelligendus est. 4. *Locum 1. Tim. 5*: *Volo, juniores viduas nubere, ne dent occasionem maledicendi adversario. At non possunt maledicere adversarii Christianis ob occultas tentationes, sed ob manifesta flagitia.* Respondemus: exemplo earum viduarum, quae cum donum continentiae non haberent ac nihilominus coelibatum amplexae fuerant, sed propter incontinentiam a Satana tentatae in laqueum ac tristem ruinam inciderant, adeoque retro post Satanam conversae fuerant, earum inquam exemplo admonitus et edoctus apostolus junioribus viduis continentiae dono destitutis non praescribit, ut conentur, luctentur, annitantur, orent, carnem castigent, sed ut conjugii remedio utantur, ne in eosdem laqueos propter incontinentiam a Satana tentatae etiam ipsae incidant. Ergo non tantum ob manifesta flagitia vitanda, sed ob occultas etiam tentationes, graviores scil. et durabiliores, quae manifestis flagitiis efficacem causam et occasionem praebere solent, conjugium illis praescribit. Si Bellarmini argumento inesset aliquod robur, non foret nubendum propter vitandam fornicationem occultam, quippe per quam itidem non datur occasio maledicendi adversario, sed tantum propter flagitium scortationis manifestum, nimirum juxta ipsorum proverbium: *Si non caste, tamen caute. 5. Locum 2. Cor. 12: Datus est mihi stimulus carnis meae angelus Satanae* etc. ex quo colligit, *apostolum magnis et diuturnis stimulis carnis fuisse tentatum, nec tamen uxorem duxisse.* Respondemus: Erasmus in annot. IV hujus loci non injuria miratur, hanc ineptam expositionem, qua per σκόλοπα intelliguntur *motus libidinis*, ulli docto theologo placere. Si enim tales ustiones apostolus sensisset, secutus consilium, quod aliis praescripsit, uxorem duxisset. Quidam igitur generaliter exponunt *de adversis*, quae tam corpore, quam animo perpessus est apostolus. Ambrosius in comm. accipit de *insectatione malorum hominum*, qui illi negotium quotidie facessebant; Hieronymus de *adversa corporis valetudine* explicat; alii de *persecutionibus* accipiunt. Procul dubio σκόλοψ ille Paulinus fuit peculiaris quaedam tentatio Satanica, qua ex permissione divina apostolus fuit divexatus, ne ὑπερβολὴ ἀποκαλύψεων eum extolleret. Lutherus in colloq. mensal. pag. 224: *Tentatio fidei est omnium maxima ac gravissima, quia fides debet reliquas tentationes vincere* etc. *haec fuit diaboli σκόλοψ, praeacutus palus spiritum, carnem, corpus et animam ejus transadigens.* Sed enim ipse Bellarminus non multum tribuit huic loco, *quia*, inquit, *hic locus non omnino convincit, cum variis modis a patribus exponatur, sunt alia duo magis perspicua*, 1. Cor. 9: *In servitutem redigo corpus meum.* Rom. 7: *Sentio aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae;* ex quo infert, *vel apud Paulum 1. Cor. 7. uri non esse tentari, sed in scelera labi, vel Paulum esse ustionem passum ac proinde contra Deum peccasse, quod matrimonium non inierit.* Respondemus: Distinguendi sunt motus concupiscentiae pravae in carne adhuc haerentes, quibus per spiritum resistitur a continua et durante ustione, quae adeo impotens est, ut conscientiam sauciet et invocationem turbet. Priores apostolum sensisse concedimus, a posteriore autem liberum fuisse asserimus. Priores nondum afferunt necessitatem matrimonii ineundi, sed duntaxat posterior. 6. *Testimonia patrum.* Respondemus: Pro nostra explicatione adduximus superius non solum argumenta ex visceribus textus petita, sed etiam patrum suffragia. Quae Bellarminus hoc loco ex patribus adducit, eorum pleraque ita comparata sunt, ut nostram potius confirment sententiam, tantum abest, ut nobis adversentur. Clemens Alexandr. lib. 4. strom. Basilidianos accusat, quod *fornicatione libidinis incendia restinguenda esse* docuerint. Sed quid hoc ad nos, qui cum apostolo conjugii remedium illis, qui uruntur, proponimus? Videant vero adversarii, ne ipsi Basilidis haeresi sint affines, dum scribunt, *sacerdotem gravius peccare, si uxorem ducat, quam si scortetur.* Ambrosius in comm. dicit. *Cum voluntas calori carnis consentit, uritur.* At non tum solum voluntas calori consentit, quando fornicationem approbat, sed etiam quando nuptias desiderat, quod desiderium in votivis monialibus ardentissimum esse quis dubitat? plurimae cum illa Vestali dicunt vel cogitant:

Felices nuptae, moriar, nisi nubere dulce est.

Hieronymus in apol. pro libr. contra Jovin. non ideo exponit τὸ uri per *fornicari*, quasi omnino idem sit, ipse enim ibidem ardorem libidinis, in quo consistit ustio, a fornicatione distinguit, sed quia proclivis in fornicationem ab ustione lapsus est, nisi conjugii remedio occurratur. Augustinus lib. de bon. conjug. cap. 10. nihil habet, quod nobis adversetur. *Mihi,* inquit, *videtur hoc tempore, solos eos, qui se non continent, conjungi oportere, secundum illam apostoli sententiam: Quodsi se non continent, nubant, melius est enim nubere quam uri.* Chrysostomus tantum abest, ut nobis hic adversetur, ut idem potius nobiscum statuat. *Significat* (inquit) *apostolus, quanta sit concupiscentiae tyrannis. Hoc autem*
28. *est, quod dicit, si magnam violentiam pateris et libidine incenderis, laboribus te et sudoribus libera, ne quando decidas.* In Graeco est, *si sustineas* *βίαν καὶ πύρωσιν, ἀπαλλάγηθι πόνων καὶ ἱδρώτων μήποτε καὶ περιτράπῃς.* Theodoretus in comm. dicit, *eos non continere, qui non habent alacre et ardens animi propositum, quibus matrimonii remedium proponit,* idem et nos dicimus.

533. Sed enim videt Bellarminus, primam istam solutionem non esse sufficientem. Si enim ad nuptias ab apostolo vocantur omnes, qui consentiunt in libidinem quique calore ita labefactantur, ut flagitia committant, certe multi ex sacrificulis, monachis et monialibus ad conjugium erunt admittendi, quotus enim quisque monachorum ac sacrificulorum est ac quotaquaeque monialium votivarum, quibus ardor libidinis non ita dominatur, ut quandoque in actum externum consentiant ac corpus suum polluant? Annotabo hac de re locum ex auctore quodam fide digno utpote aurito teste, qui in praefat. l. de coelib. ac monach. ann. 1521. edito sic scribit: *Utinam demissa vox in aurem tibi quaedam loqui posset, horreres certe illa, quae auditores et judices peccatorum, quos confessores vocant, a confitentibus didicerunt et me docuerunt dedocenda magis quam docenda. Opinantur, se non delinquere, cum in cuniculis et cellis et solitudine haud scio quid efficiant confricatione. Decipitis quidem nos, Deum autem nequaquam, non estis sic virgines, non continentes neque casti, cum urimini et ex incendio semen jacitis vel in terram, vel vestimentum. Perpetratis hoc seminis jactu crimen et fornicatione et adulterio incomparabiliter pejus* (quod ipsum etiam Thomas de Aquino recte asserit), *non tamen sponte vestra devii, sed perversa Romanorum pontificum doctrina seducti. De illo crimine sic detonat Scriptura* Levit. cap. 18: *Si quis dederit de semine suo Moloch, moriatur, populus terrae lapidabit eum. At ibunt inficias, qui hymenaeum manu canunt, se Moloch dare. Ergo quis est Moloch? Moloch deus aliquis fictitius est, sive sit creatura in coelo sive in terra, sive sanctus, sive profanus, modo sit fictus, non verus Deus, cui semen fundatur. Nunc elabantur, si possunt, qui se divis illis Francisco, Dominico aut illorum similibus dediderunt et illis interim semina sua, licet repugnantes, tribuerunt, profecto Moloch deo fictitio semen dederunt, quod datum fuit deo fictitio. Tum largiamur, ipsos neque spontaneo attritu, neque invitos semen effusum Moloch dedisse, illud saltem non quibunt negare, crimen esse grandius, si quis semen in terram vel vestem, sit honor auribus, spargat, quam si cum muliere congrediatur. Abominandum est scelus apud Deum jactatio seminis in terram, cujus haec sunt verba Gen. 38: Ille ad uxorem fratris introiens semen fundebat in terram, ne liberi fratris nomine nascerentur et idcirco percussit eum Dominus, quod rem detestabilem faceret. Ecce Scriptura rem detestabilem vocat seminis effusionem in terram* etc. *iis certe semen das, quorum amore coelebs es, etiamsi uraris, et semen fundis. Alius raptus incendio concupiscentiae pecus subigit, tu similibus flammis ustus vestem semine conspurcas. Adhuc virginitatem et castimoniam defendis? ex vestris fratribus didici, innumera mala a monialibus excogitari, quibus semen emungunt, ut coelibatum custodiant, meretrices sunt apud Deum* etc. Haec ille. Similem querelam de pollutionibus monasticarum personarum vide apud Lutherum in postill. eccles, in fest. Epiphan. in vetustioribus editionibus. Neque est, quod illas se detestari ac prohibere regerant coacti coelibatus defensores, et longe ante Lutherum Bernhardus in XVI. 89.
serm. de convers. ad cleric. cap. 29. monasteriorum impuritates taxavit. *Si juxta Ezechielis prophetiam* (inquit) *parietem fodiamus, ut in domo Dei videamus horrendum, pessima forte apparebit inter parietes abominatio, siquidem post fornicationes, adulteria, post incestus, ne ipsae quidem apud aliquos ignominiae passiones et turpitudines operae desunt* etc. ut enim praetermittam id quod Toletus lib. 5. instruct. cap. 13. satis impudenter scribit: *Si quis desideret habere pollutionem ad levandas tentationes carnis, quibus affligitur, non est peccatum,* nobis hic sufficit, quod in prima solutione Bellarminus concedat, *illis qui ob incontinentiam flagitia committunt, conjugium esse permittendum.* Jam vero interrogent confessionarios, sacrificulos, abbates etc. quos *ἐξονειρωγμοὺς καὶ ἐκκρίσεις τοῦ σπέρματος* quaeve flagitia occasione coacti coelibatus commissa a monachis et monialibus in eorum aures demittantur, et res erit in propatulo.

534. Alteram igitur solutionem Bellarminus addit, quae sic habet: *Tametsi per ustionem apostolus tentationem significaret, nihil tamen adversarii obtinerent, nam in nullo eorum locorum invenitur verum praeceptum nubendi, sed saltem permissio.* Respondemus: imo vero verba apostoli sunt manifesta. *διὰ τὰς πορνείας ἐχέτω ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα* v. 2. *εἰ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν* v. 9. *εἴ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει* etc. *γαμείτωσαν* v. 36. quibus conjungi potest illud 1. Tim. 5, v. 14: *θέλω νεωτέρας γαμεῖν.* Ac perquam absurdum est statuere, quod apostolus liberum permittat illis, qui se non posse continere sentiunt, sed uruntur, an velint sub jugo ac tyrannide illa concupiscentiae manere et ob spiritum ustione in-

quinatum in conscientiae perturbatione perpetuo vivere, an vero uti remedio conjugii divinitus ipsis praescripto ac concesso? Denique demus, apostolum duntaxat consilium, non praeceptum aliquod nubendi talibus personis, quae uruntur, proponere, cur igitur Pontificii contrarium illis consulunt, videlicet ut a matrimonio abstineant et alia potius ustionis remedia quaerant? Sed regerit Bellarminus: 1. *Forma loquendi non est imperativa, non enim ait apostolus, qui non continetis, nubite, sed qui non se continent, nubant, nec ait propter fornicationem ducite uxorem, sed uxorem habeat.* Respondemus: Puerilis est haec exceptio, tum quia Graeca *ἐχέτω, γαμησάτωσαν, γαμείτωσαν* sunt *modi imperativi*, tum quia in Latina versione modus potentialis perinde ut apud Hebraeos *futurum tempus*, quod modo potentiali respondet, *pro imperativo ponitur*, cujus significationis exempla plurima afferri possent. Sufficiant ea, quae in hoc ipso capite occurrunt: v. 2. *uxori vir debitum reddat;* v. 11. *vir uxorem non dimittat;* v. 18. *non circumcidatur;* v. 20. *in vocatione maneat;* v. 29. *qui habent uxores, sint tanquam non habentes;* v. 31. *qui utuntur mundo tanquam non utantur* etc. quae omnia mandatum includere non inficias ire poterit. 2. *Ratio, quam apostolus reddit, nimirum melius est nubere quam uri, satis indicat, verba apostoli non praeceptum, sed permissionem continere. Etsi enim melius est nubere quam uri, tamen est quoddam tertium melius utroque, id est continere et ustionem inedia et lacrymis exstinguere, sicut melius est pugnare et vincere quam fugere et occidi.* Respondemus: Diximus superius, studio, conatu, lucta, abstinentia et precibus opus esse, ut exploretur, an donum continentiae sit datum ac ut donum illud exsuscitetur, excolatur et conservetur; sed quando illa diligentia interiores flammae exstingui nequeunt, atque ustio nihilominus durans cor inflammet, cogitationes abripiat et totum corpus in-
XVI. 90. cendat, tunc certe manifestum est, conjugii necessitatem injici, praesto enim est periculum ruinae ac turbatur tranquillitas conscientiae et invocatio. Quod inedia et lacrymis ustiones illae non exstinguantur, docent exempla ab illis ipsis, qui ustiones senserunt, annotata. Hieronymus cum in eremo solis ardoribus inter feras et scorpiones repletus amaritudine sederet, saepe tamen Romanis deliciis se interesse putabat, cum se ita macerasset, ut membra squalido coeno horrerent, ora jejuniis pallerent et ipse vix ossibus haereret, sola tamen libidinum incendia bulliebant. Verba ejus in epist. ad Eustochium sic habent: *Ille ego, qui ob gehennae metum tali me carcere ipse damnaveram, scorpionum tantum socius et ferarum, saepe choris intereram puellarum. Pallebant ora jejuniis et mens desideriis aestuabat in frigido corpore et ante hominem suum jam carne praemortua sola libidinum incendia bulliebant. Itaque omni auxilio destitutus ad Jesu pedes jacebam, pedes rigabam lacrymis, crine tergebam et repugnantem carnem hebdomadarum inedia subjugabam.* Lutherus in epithal. f. 342: S. Hieronymus, der die Keuschheit hoch und aufs allerherrlichste preiset, bekennet, wie er sein Fleisch mit keinem Fasten noch Wachen habe zwingen können, daß ihm seine Keuschheit über die Maßen ist sauer geworden. Er war in der Zahl, die in die Ehe gehören, denn er hat in der Brunst gelegen 2c. in praefat. libri qui inscribitur Barfüßer Eulenspiegel §. 2. S. Franciscus als er von Weibsbildern angefochten ward, trat in den Schnee und machte Schneeballen, die hieß er sein Weib und Kinder, und sprach: O Francisce, siehe, da hast du Weib und Kind, die mußt du ernähren mit Arbeit und Sorgen, so wird dir der Kitzel vergehen. S. Benedict vertrieb seine Gedanken damit, daß er sich nackt in Dornbusch und Nesseln legte, und zerriß sein Fleisch bis aufs Blutrinnen 2c. Quod Bellarminus addit, *ex eo quod rationem apostolus adjungit, colligi posse, quod non proponat legislationem, sed tantum permissionem,* admodum infirmum est, cum Deus ipse in decalogi promulgatione rationes addat. 3. *Sicut apostolus ait, qui se non continent, nubant, sic de conjugibus dicit, iterum revertimini in id ipsum. At haec verba non continent praeceptum, sed permissionem, quia sequitur, hoc non dico secundum imperium, sed secundum intelligentiam. Ergo idem de prioribus statuendum.* Respondemus: diximus hac de re superius in quaestione, *an conjuges vovere possint continentiam.* Quod Bellarminus addit, *apostolum in verbis illis, propter fornicationem unusquisque habeat uxorem, loqui de illis qui jam uxores duxerant,* de eo egimus in tr. de minist. §. 336. 4. *Si ullum esset praeceptum matrimonii in verbis Pauli, maxime esset in illis* 1. Tim. 5. *volo, juniores viduas nubere. At nullum ibi est praeceptum, nam in primis pugnaret cum illis verbis 1. Cor. 7. volo, omnes esse sicut me ipsum; nec aliter vult, eas nubere quam filios procreare, quod per modum praecepti accipi nequit, alias steriles in illud peccarent.* Respondemus: Prius facile solvitur distinctione inter eos, qui habent donum continentiae et inter eos, qui hoc dono destituuntur. Prioribus coelibatum apostolus proponit, posterioribus vero conjugium. Posterius confundit antecedens et consequens; τεκνογονία est nuptiarum consequens, quod si vel maxime ex accidenti in sterilibus non sequatur, tamen sufficit illis, quod ex desiderio prolis suscipiendae tales viduae nuptias contrahant et hac ratione incontinentiae suae remedium in conjugio quaerant, quo pertinet illud, quod suo loco diximus, *matrimonium a matris nomine dictum esse, non jam adepto, sed cum spe et omine adipiscendi.* 5. subjungit *patrum dicta.* Respondemus: illi nihil aliud dicunt, quam quod apostolus virginibus et viduis, XV
quae continere possunt, non praecipiat conjugium, quod ipsum etiam nos dicimus, sed quaestio remanet de illis, quae continere non possunt, sed uruntur, illis ab apostolo conjugium remedii loco proponi manifestum est. Ambrosius in lib. de vid.: *Pro remedio nuptias suasit, ut peritura sanetur, non pro electione praescripsit, casta et continens quid sequatur.* Augustinus de bono vid. c. 8: Quod dicit,

volo, juniores viduas nubere, nuptiarum bonum apostolica sobrietate et auctoritate commendat, non procreandi officium etiam eis, qui continentiae bonum capiunt, tanquam ad obsequelam legis imponit.

535. Sed nec huic solutioni inhaeret Bellarminus, verum adjungit etiam tertiam, ut ad triarios res ipsi rediisse videatur. *Dico*, inquit, *ista omnia, quae ex apostolo adversarii objiciunt, sive permissionem sonent, sive praeceptum, pertinere solum ad homines liberos, non autem ad eos, qui votis jam obligati sunt. Nam de ea, quae habet votum continentiae, non potest recte dici, quae non se continet, nubat, melius enim est nubere quam uri. Nam utrumque est malum, et nubere, et uri, imo pejus est nubere, quidquid reclament adversarii, praesertim quae habet votum solenne.* Respondemus: ea vero est inversa ac perversa de coelibatu disserendi methodus. Nos ex textu apostolico firmissime demonstramus, non esse probandum coelibatus votum, quia donum continentiae non sit ita commune, ut quicunque volunt, petunt, conantur, illud obtinere possint, sed quibusdam duntaxat proprium, quibus peculiariter illud datum, ac si vel maxime in praesenti aliquis contineat, ipsum tamen non posse nec debere solenni voto ad perpetuam continentiam cum abjuratione conjugii et obligatione ad aeternam damnationem sese obstringere, quia certus esse nequit, quod perpetuo ac per omnem vitam donum illud sit habiturus, ut propterea libertatem divinitus concessam debeat vel possit abjurare. De donis, quae sunt omnibus piis communia ac necessaria, exstant ejusmodi promissiones, quod sint ἀμεταμέλητα Rom. 11. v. 29. *quod qui incepit opus bonum, idem sit illud perfecturus* Phil. 1, v. 6. sed de extraordinariis et peculiaribus donis non exstant tales promissiones, nec talis certitudo ac fiducia de illis esse potest, sic nec semper futura vel absentia videre, nec quandocunque volebant, miracula edere prophetae poterant 2. Reg. 4, v. 27. ac Paulus exemplo juniorum viduarum 1. Tim. 5, v. 12. ostendit, multis esse occasionem ruinae, quod sine diligentiore examine, cum donum continentiae non haberent, viduitatem elegerint, unde in illud collegium viduarum, quibus ita manendum, non vult allegari nisi sexagenarias, in qua profectiore aetate tentationes facile vincuntur, ne in ustiones degenerent. Haec quando ex apostolo firmissime demonstramus, Pontificii regerunt, *haec omnia de personis a voto coelibatus adhuc liberis, non autem de votivis monachis ac monialibus intelligenda esse.* Atqui hac ratione petunt principium, id ipsum enim in quaestione est, an scilicet votum coelibatus sit approbandum, cum doctrinam de coelibatu apostolus ita tradat, ut nemini per eam laqueum injectum velit, cumque libertatem illam ex praescripto apostoli coelibes sibi servare debeant integram, quodsi continere nequeant, matrimonium contrahere possint. Conferatur autem haec tertia Bellarmini responsio cum prima, in qua *τὸ uri* accipiendum esse docuit pro *fornicari*, ex quo consequens fuerit, illos, qui votum continentiae praestiterunt, gravius peccare, si matrimonium contrahant, quam si fornicentur, h. e. si constitutiones humanas de votis coelibatus latas transgrediantur, quam si contra legem divinam fornicatione peccent. Quomodo quaeso hoc Antichristianum paradoxum Bellarminus probat? 1. *Quae uritur*, inquit, *aut non peccat, si ustio solum tentationem significat, aut peccat solum contra temperantiam et contra votum, si fornicationem significat; quae vero nubit post solenne votum, peccat contra temperantiam, contra votum et contra ipsum conjugium, cum sub nomine conjugii tegat perpetuum sacrilegium. Quae autem nubit post votum simplex, illa vero matrimonium contrahit, tamen aliquo modo magis peccat, quam quae fornicatur, quia reddit se impotentem ad servandum votum, quod non facit, quae fornicatur.* Respondemus: apparet ex his turpitudo Babylonicae meretricis. Quomodo enim peccat contra *temperantiam*, quae post solenne votum nubit, cum remedium incontinentiae et intemperantiae divinitus concessum eligat, ac, ut loquitur Augustinus l. 1. de nupt. et concup. ad Valer. c. 16. cum *infirmitas incontinentiae, ne cadat in ruinam flagitiorum, excipiatur honestate nuptiarum?* Quomodo contra *votum* peccat, cum in voto semper subintelligatur haec conditio sive tacita, sive expressa, si Deus vires concesserit, si potero, et quantum humana fragilitas permittit? Quomodo contra *conjugium* peccat, cum divinis conjugii legibus reverenter se submittat? Quod de *sacrilegio* additur, ex falsa hypothesi descendit, quasi scilicet per votum continentiae spiritualis quaedam desponsatio inter Christum sponsum et monialem sponsam instituatur, cum tota Scriptura clamet, desponsationem illam fieri fide, quae et virginibus, et viduis, et conjugatis piis est communis. Quid vero illud sibi vult, quod Bellarminus dicit, *eam quae post votum simplex nubit, propterea gravius peccare, quam quae fornicatur, quod illa sese ad votum servandum impotentem reddat, haec vero minime?* Ergone etiam meretriculae virginitatem vovere possunt? ergone monialis, si fornicetur, tamen adhuc potest servare votum suum, modo non nubat? Hac ratione intelligimus, quale votum praestent monachi ac moniales papales, videlicet quod a conjugio quidem abstinere velint, non autem a fornicatione. Si enim conjugium obstat, quominus servari possit votum, fornicatio autem nequaquam obstat, quominus illud servetur, quod utrumque disertis verbis Bellarminus asserit, consequens fuerit, matrimonium quidem, non tamen fornicationem cum illo voto pugnare. 2. *Ei quae virum habet, et sive quod ille perpetuo agrotet, sive perpetuo absit, non potest ab eo debitum conjugale petere, etiamsi gravissime uratur, non potest dici, si non se continet, nubat, melius est enim nubere quam uri, sed dicendum est illi, ut fidem servet conjugi et orationibus ac jejuniis pugnet contra ustionem. Ergo et illis, qui fidem Deo dederunt, hoc dici nequit.* Respondemus: Disparitatem rationis ostendimus superius. Conjuges vivunt in statu a Deo ordinato, ideoque ex fide petere possunt continentiam, ostendant idem votivi

monachi ac moniales de suo statu. 3. *Patres idem docent.* Respondemus: Papale illud coelibatus votum ratione omnium *causarum* ac *circumstantiarum* consideratum ipsis fuit ignotum, propositum ac professionem continentiae temere mutari noluerunt, nec tamen nuptias post eam contractas resciderunt. Apostolus generaliter pronuntiat, *melius est nubere quam uri*, ac quod probe notandum, etiam eos, qui continentiam servare statuerant, non peccare asserit, si conjugium ineant.

536. Cap. 31. seq. Bellarminus addit duas alias exceptiones. 4. *Apostolus 1. Cor. 7. vocat donum Dei non solum continentiam virginalem, sed etiam conjugalem, et tamen in potestate nostra est continere et caste vivere.* Respondemus: magnum discrimen est inter continentiam *virginalem* ac *conjugalem*, de illa enim non exstat generalis quaedam promissio, quod Deus omnibus eam petentibus et desiderantibus dare velit, sed de hac conjuges possunt esse ex fide certi. Cum enim peculiari et quidem gravissimo mandato prohibuerit Deus adul-
XVI. 23. teria et vero conjuge alterutro vel aegrotante, vel diutius absente nullum aliud supersit medium ac remedium contra ustiones quam oratio, jejunium, corporis castigatio etc. ideo conjuges ex fide petere possunt continentiae conjugalis donum. Sed quae ex voto coelibatum colunt ac dono continentiae destituuntur, non possunt ex fide petere, cum negligant remedium a Deo ipso monstratum, videlicet conjugium, ac quamvis re ipsa deprehendant, se vocari ad conjugium, tamen temeraria praesumtione potius sectantur coelibatum. Praeterea si textum apostolicum accurate expendere velimus, apparebit ipsum non conferre donum virginalis continentiae cum dono conjugali, sed potius cum aliis ejusmodi propriis ac peculiaribus donis, perinde ut Rom. 12, v. 6. 1. Cor. 12, v. 11. eadem enumerat ac distinguit. 5. *Per necessitatem* 1. Cor. 7, v. 36. *non intelligitur necessitas conjugii ob carentiam doni continentiae, sed necessitas extrinseca. Dicitur enim pater habere necessitatem jungendi filiam matrimonio, si ipsa nolit vivere in coelibatu, vel si ipse servus sit et cogatur a domino filiam elocare, et contra dicitur habere necessitatem filiam servandi virginem, si vel ipsa nolit nubere, vel si non inveniatur, qui eam velit.* Respondemus: Quam necessitatem intelligat apostolus, non opus est dubiis conjecturis divinare, cum diserte id ipsum ibidem expositum exstet: *εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτȣ̃ νομίζει, ἐὰν ᾖ ὑπέρακμος καὶ οὕτως ὀφείλει γίνεσθαι.* Per illam *ἀσχημοσύνην* vel intelligendum est aliorum judicium de filiae virginitate, quod indecens atque indecorum videatur virginem *ὑπέρακμον* domi alere eamque non elocare, ut *ἀσχημονεῖν* oppositum intelligatur ei, quod vers. 35. dixerat *εὐσχημον*. Ita reddidit Syrus: *Si quis putat, quod despectus sit propter virginem suam*, ac Lutherus in epithal. hunc sensum sequitur. Sicut Deut. 25. v. 3. dicitur *ἀσχημονεῖν*, qui plagis pluribus quam quadraginta percussus, vel potius quando ex verbis et actionibus apparet, filiam non esse continentiae dono instructam, usurpatur enim *ἀσχημοσύνη* pro foedis actionibus et pollutionibus contra naturam Rom. 1, v. 16. pro nuditate partium, quas natura voluit tectas Exod. 28, v. 42. Levit. 18, v. 6. Ezech. 16, v. 7. quod imitatur apostolus 1. Cor. 12. vers. 23. pro constupratione Gen. 34, v. 7. ac quid per filiae *ἀσχημοσύνην* intelligatur, omnium optime ex antithesi colligitur. Eccles. 26, v. 30: *γυνὴ ἀσχήμων ἀτιμίαν καταστρίψει, θυγάτηρ δὲ εὔσχημων καὶ τὸν ἄνδρα ἐντραπήσεται.* Quando igitur Bellarminus *necessitatem* illam tantum exponit de filiae repugnantia vel patris erga alium subjectione ac servitute, insufficienter illius necessitatis casus ac species enumerat, ad necessitatem enim illam etiam hoc spectat, quando animadvertitur, filiam ad coelibatum non esse idoneam, sed ruinae periculum illi imminere, si a conjugio prohibeatur. Tunc enim locum habet illud Siracidis praeceptum c. 7, v. 26: *Si filiae tibi sunt, attende corpori earum*, v. 27. *eloca filiam et perfeceris opus magnum.* cap. 26, v. 13: *Super filiam invertibilem firma custodiam, ne inveniens solutionem se ipsa utatur.* Hieronymus lib. 1. contr. Jov. per virginem intelligit *virginitatem*, quod textui minus congruum, sed verbum *ἀσχημονεῖν* recte explicat: *Si quis sentit, carnem lascivire et ebullire in libidinem nec refrenare se potest, ut vel sit nubendum, vel ruendum.*

3. 1. Ti 5: Vol juniore viduas nubere.

537. Demonstravimus hactenus ex propria hujus doctrinae sede, videlicet ex Matth. 19. et 1. Cor. 7. donum continentiae virginalis non esse ita commune, ut omnibus qui illud petunt et desiderant, detur, sed esse quibusdam duntaxat peculiare ac proprium. Id ipsum 3. colligi potest ex 1. Tim. 5, v. 9. et seqq. ibi enim diserte annotat apostolus, experientiam sui temporis refutasse persuasionem illam, quod XVI. 9
donum continentiae extra conjugium ab omnibus peti et impetrari possit. Cum enim ecclesiis suum de virginitate ac viduitate consilium proposuisset, viduae quaedam juniores ecclesiae ministeriis operam suam addicebant et in collegium illud viduarum ecclesiasticum, cui professio coelibatus vel expressa, vel tacita annexa erat, sese recipi petebant, cum nondum de dono continentiae sese satis explorassent; sed postmodum a Satana propter incontinentiam tentatae ac metuentes, ne levitatis et inconstantiae notam apud Christianos incurrerent, tandem penitus a religione Christiana deficiebant ac retro post Satanam convertebantur. Proinde apostolus junioribus illis viduis non praescribit jejunia, preces, castigationem corporis, ut donum continentiae impetrare vel conservare possint, sed *volo* (inquit), *juniores viduas nubere.* Sic ergo concludimus. Si continentiae donum esset ita commune, ut a quibusvis illud petentibus ac desiderantibus obtineri posset, apostolus junioribus viduis a Satana propter incontinentiam tentatis non conjugium, sed preces, jejunia et alia pietatis ac disciplinae exercitia praescripsisset. Sed posterius refellit textus apostolicus: *Volo, juniores viduas nubere*, qui conferendus est cum loco 1. Cor. 7, v. 8. et 9: *Dico ἀγάμοις ac viduis, bonum est, si*

sic permanserint; quodsi vero non continent, nubant, melius enim est nubere quam uri. Ergo etiam prius asseri nequit. Quae contra hunc locum apostolicum Bellarminus profert, in praecedentibus jam ante sunt exposita.

538. Subjungemus coronidis loco dicta patrum. Ignatius in ep. 8. ad Smyrnen.: *εἴ τις δύναται ἐν ἁγνείᾳ μένειν, ἐν ἀκαυχησίᾳ μενέτω.* Idem citante Maximo: *τὸ παρθενίας ζυγὸν μηδενὶ ἐπιτίθει, ἐπισφαλὲς γὰρ τὸ κτῆμα καὶ δυσφύλακτον, ὅταν κατ' ἀνάγκην γίνηται.* Cyprianus lib. 1. epist. 11: *Deo dicatae virgines si perserverare nolunt aut non possunt, nubant.* Eusebius lib. 4. hist. eccl. c. 22. meminit Pinyti Gnosiorum episcopi, ad quem Dionysius Corinthiacus episcopus scripsit: *παρακαλῶν μὴ βαρὺ φορτίον ἐπάναγκες τὸ περὶ ἁγνείας τοῖς ἀδελφοῖς ἐπιτιθέναι, τῆς δὲ τῶν πολλῶν καταστοχάζεσθαι ἀσθενείας, ne coelibatus onus fratribus tanquam necessarium imponat, sed infirmitatis multorum rationem habeat.* Hilarius canon. 19. in Matth. p. 302: *In uno posuit* (Christus Matth. 19.) *naturam, in altero necessitatem, in tertio voluntatem. Naturam in eo, qui ita nascitur; necessitatem in eo, qui ita factus est; voluntatem in illo, qui spe regni coelestis talis esse decreverit, cui nos similes effici, si tamen possimus, admonuit.* Epiphanius contra Montanistas haeres. 48: *Exhortamur eum, qui potest, non autem necessitatem ei imponimus, qui non potest, neque rejicimus illum a vita.* Lactantius l. 6. instit. c. 23. p. 376: *Hoc Deus non ita fieri praecepit tanquam adstringat, quia generari homines oportet, sed tanquam sinat, scit enim, quantam his affectibus posuerit necessitatem. Si quis,* inquit, *hoc facere potuerit, habebit eximiam incomparabilemque mercedem.* Chrysostomus hom. 19. in 1. Cor. 7: *Magna est tyrannis concupiscentiae, si igitur sustineas βίαν καὶ πύρωσιν, ἀπαλλάγηθι πόνων καὶ ἱδρώτων, μή ποτε καὶ περιτραπῇς.* Et paulo ante: *εἶδες τὴν σύνεσιν τοῦ Παύλου πῶς καὶ βελτίονα δείκνυσι τὴν ἐγκράτειαν, καὶ οὐκ ἀναγκάζει τὸν μὴ φθάνοντα, δεδοικὼς μή τι παράπτωμα γένηται.* Idem lib. de virg. *φοβοῦμαί σε εἰς τὸ παρθενίας ὕψος ἀναγαγεῖν, μὴ καταπέσῃς εἰς τὸ τῆς πορνείας βάραθρον, ἐπὶ ἀνθράκων γὰρ δεῖ περιπατεῖν καὶ μὴ κατακαίεσθαι* etc. Hieronymus lib. 1. cont. Jov.: *Si omnes virgines esse possent, nunquam et Dominus diceret, qui potest*
95. *capere, capiat, et apostolus in suadendo non trepidaret.* in cap. 19. Matth.: *Unde infert Dominus, qui potest capere, capiat, ut unus quisque consideret vires suas, utrum possit virginalia et pudicitiae implere praecepta. Per se enim castitas blanda est quemlibet ad se alliciens, sed considerandae sunt vires, ut qui potest capere, capiat.* Augustinus de virgin. cap. 40: *Unusquisque habet propriun donum. Quis ergo donat ista? quis distribuit propria unicuique sicut vult? nempe Deus, apud quem non est iniquitas, ac per hoc qua aequitate ille faciat alios sic, alios vero sic, homini nosse aut impossibile, aut difficile est, quia tamen aequitate faciat dubitare fas non est.* (Bellarminus de monach. c. 34. excipit, *Augustinum loqui de dono continentiae, non quo fit, ut aliquis continere possit, quod nemini negatur, sed quo fit, ut re ipsa aliquis contineat, quod non datur nisi iis, quibus Deus dandum esse judicaverit.* Atqui apostolus, cujus verba adducit Augustinus, diserte agit de dono, quo fit, ut aliquis continere possit, ac illud ipsum docet, non esse omnium, sed quorundam tantum proprium. Adde quod adversarii statuant, τὸ posse continere ex viribus liberi arbitrii descendere, quomodo igitur proprie loquendo erit donum gratiae divinae!) lib. 1. de nupt. et concup. ad Valer. c. 16: *Quia hoc tempus continendi ab amplexibus non habet hujus officii necessitatem, adjacente undique in omnibus gentibus tanta fertilitate gignendorum spiritualiter filiorum, illud potius excellentis continentiae bonum, qui potest capere, capiat, qui vero id capere non potest, etsi acceperit uxorem, non peccat et femina, si se non continet, nubat. Bonum est homini mulierem non tangere, verum quia non omnes capiunt verbum hoc, sed quibus datum est, restat, ut propter fornicationem unusquisque uxorem suam habeat et unaquaeque virum suum, et sic infirmitas incontinentiae, ne cadat in ruinam flagitiorum, excipiatur honestate nuptiarum. Quod enim ait apostolus de feminis, volo, juniores viduas nubere, hoc et de maribus dici potest, volo, juniores uxores ducere* etc. ad Pollentium c. 19: *Ad coelibatum consilio apostoli, quicunque potest capere, provocatur.* Hesychius in c. 20. Levit.: *Non super virtutem discipulis ingeramus, sed quae eis sunt possibilia, id est virginitatem cui possibilis est.* in c. 25. Levit.: *Virtutes Deus secundum possibilitatem exigit, propter quod de virginitate sanciens, non omnes, inquit, capiunt.* Gregorius part. 3. cur. pastoral. c. 30: *Veritas de hac integritate dicit, non omnes capiunt verbum hoc, quod eo innotuit summum esse, quo denegavit omnium.* Et c. praeced.: *Coelibes esse a pastoribus admonendos, ut si tentationum procellas cum difficultate salutis tolerant, conjugii portum petant.* Bernhardus in serm. de convers. ad cleric. cap. 29: *Utinam qui continere non valent, coelibatui dare nomina vereantur, sumtuosa enim turris est et verbum grande, quod non omnes capere possunt.* In jure canonico c. Integritas 32. q. 2. citatur dictum Ambrosii: *Integritas corporis expetenda a vobis est, quam ego pro consilio suadeo, non pro imperio praecipio. Sola est enim virginitas, quae suaderi potest, imperari non potest, res magis voti quam praecepti.* Bellarminus ipse d. c. 34. resp. ad 19: *Donum continentiae, quo fit, ut re ipsa aliquis contineat, non datur nisi iis, quibus Deus dandum esse judicaverit.*

539. Neque rectius judicium fieri potest hac de 5. Praxis.
re, an scilicet donum continentiae virginalis sit ita comparatum, ut precibus, studio, diligentia a quibusvis obtineri possit, ac proinde ab omnibus, qui illud expetunt, solenniter voveri debeat, quam ex ipsa *experientia*, quae stultorum etiam potest esse magistra. Quibus enim malis ac flagitiis vincula

XVI. 96. votorum, quibus sacrificuli, monachi ac moniales in papatu constricti tenentur, occasionem efficacem dederint, ex ipsis adversariorum querelis colligi potest ac dies Domini illud aliquando plenius manifestabit. De *clericorum* castitate diximus in loc. de eccl. §. 265. et in loc. de ministerio eccl. §. 338. et seqq. cum quibus conjunge ea, quae de fructibus coelibatus, ad quem sacerdotes in regno Pontificio coguntur, tradit Hoë lib. 4. in apocal. cap. 14. p. 440. De *monachorum* ac *monialium* claustralium castitate in loc. de eccl. §. 266. de qua etiam quaedam paulo superius sunt allata, quibus et haec possunt addi. Honorius Augustodunensis in dial. de praedest. et lib. arb.: *Adspice habitacula monialium et in illis cernes bestiae praeparatum thalamum, hae a tenera aetate impudicitiam discunt, omnibus fornicariis pejus prosternuntur.* Nicolaus de Clemang. in lib. de corrupt. eccles. statu: *Monachorum monasteria nihil aliud sunt quam Veneris execranda prostibula.* Gersonius in lib. de eccles. defectib.: *Claustra monialium sunt prostibula meretricum.* Petrus de Aliaco Cameracensis lib. de eccles. reformat. *claustra monialium, ultra quam dicere ausus esset, dehonestata* asserit. Jodocus Clichtoveus Carnotensis canonicus Neoportuensis in serm. habito in capitulo generali ordinis Cluniacensis recensente Wolffio cent. 16. p. 313. sic exclamavit: *Ubi quaeso nunc stupra, adulteria et fornicationes vehementius grassantur quam inter deformatos monachos, qui patrimonium pauperum sanguine Jesu Christi comparatum in crapulam, ludos inconcessos, otium et nefandam libidinem gula et otio enutritam profundunt, dissipant, distrahunt.* Ecbertus Benedictinus S. Florini dioecesis Trevirensis abbas in epist. ad Colon. episcopum sic scribit: *Vidi claustra virginum, quorum alia rectius viscarium, id est aucupium, Satanae appellaverim, et ecce ignis alienus* (venereus) *cuncta vastaverat, lilia castitatis aruerant et deploratus universo orbi animarum interitus ubique apparuit.* Ubertinus Chemensis in libr. cui tit. Onus eccles.: *Sunt nonnulla monialium monasteria adeo propatula, ut ipsa loca Veneris prostibulo sint similiora quam Dei sacrario, hinc procacitas, stuprum, incestus mulierum sacrarum.* Joh. Picus in orat. ad Leonem. X. *virginibus dicata septa in plerisque urbibus in meretricios fornices et obscoena latibula fuisse conversa* asserit. Palingenius in Leone lib. 10. de monachis sic canit:

Raptores, moechi ac puerorum corruptores,
Luxuriae atque gulae famuli.

Item:

Duntaxat Veneri, ventri somnoque vacantes.

Vide plura hujusmodi ex variis scriptoribus collecta apud Sutlivium de monach. instit. ac morib. c. 8. Facta inquisitione temporibus *Henrici Octavi regis Angliae* anno 1538. nullum fere per totam Angliam repertum est monasterium, in quo non adulteriorum, stuprorum, incestarum libidinum, sceleris Sodomitici nefandorumque flagitiorum plurima reperirentur vestigia, eaque et testibus, et confessionibus plurimorum comprobata. Balaeus in praef. lib. 1. de actis Rom. pontif. Lutherus in comm. c. 4. Gen. p. 54. refert, quod cum moniales *in Austriae vico Closter Neuemburg* propter turpem vitam cogerentur mutare locum et monasterium Fransciscanis habitandum concessum esset, atque illi pro sua commoditate quaedam aedificia mutarent, inventae fuerint in fundamentis novis duodecim ollae, quarum singulae infantis cadaver habebant. Ibidem mentionem facit epist. Udalrici episc. August. in qua aliquot millia craniorum infantilium ex piscina extracta et ad Gregorium allata referuntur, de qua vid. loc. de minist. §. 339. Joh. Menard. in l. de regula Francisci refert, quod *nonnullae feminae in habitu* XVI *monachali cum monachis pila ludentes praemium hoc sibi proposuerint, ut utra pars vicerit, ei optio data esset concubitus.* Wolfius cent. 16. p. 236. ex centuriis epist. Joh. Schuebelii refert, *duo amplissima monasteria in ducatu Saxoniae ducis Georgii reperta esse, alterum monachorum, alterum monialium, ubi longo tempore semper dimidia pars monachorum cucullis monialium sese induit, dimidia pars monialium cucullis monachorum atque ita dimidia monasteria invicem in libidine et luxu multos infantes pepererunt, qui tandem occisi in secretis monasteriorum fuere reperti.* Petr. Beregasius Varadinensis ecclesiae minister refert, *vix ulla fuisse coenobia ex iis monasteriis, quorum a fundamentis eversorum infausta cadavera licuit, quin habuerint quaedam aut subterranea, aut alioqui secreta et tenebricosa inter ipsos parietes loca, ubi ossa mortuorum et interfectorum a monialibus infantum reconderentur.* Quedelburgi adhuc hodie videre licet specum subterraneam, per quam monachi Wipertini ad moniales monasterii in monte Sionis adscendere potuerunt.

540. 3. *Ratione formae* papale coelibatus votum 3. l
verbo Dei adversari propterea dicimus, quia pugnat for
cum libertate Christiana. Apostolus negat, se *praeceptum Domini de virginibus* continentiae dono instructis habere 1. Cor. 7, v. 25. neque cuiquam vult *laqueum injicere* v. 35. sed papalia illa vota vere sunt laquei conscientiarum, quia penitus auferunt potestatem ineundi matrimonii, cum tamen Deus ipse per electum suum organum noluerit cuiquam hic injicere aliquam necessitatem, sed ad remedium illud incontinentiae omnibus aditum patere voluerit. Apostolus generaliter pronuntiat, *si se non continent, nubant* 1. Cor. 7, v. 9. sed in papatu hac intentione et hoc sensu coelibatum vovent, quod in perpetuum a matrimonio abstinere velint, quicunque etiam casus inciderit, sive continere possint, sive minus, sive postmodum ustiones sentiant, sive ab illis liberi sint, se ipsos igitur libertate divinitus concessa temere privant ac Christi apostolo diserte contradicunt. Paulus enim hanc praescribit regulam: *Si se non continent, nubant;* sed votarii illi jurant, etiamsi sentiant, se non posse continere, tamen in perpetuum nolle matrimonium contrahere. Paulus dicit, *melius*

est nubere quam uri; sed votarii illi contra asserunt, etiamsi postea ustiones sentiam, tamen melius mihi erit propter votum a nuptiis abstinere. Paulus dicit, *si virgo nupserit, non peccat;* sed votarii illi dicunt, imo gravissimi peccati loco inposterum mihi reputabitur, si nuptias contraham, quia solenniter et cum obligatione ad aeternam damnationem conjugium abjuro. Paulus inquit, *non ut laqueum vobis injiciam;* ut autem alteri noluit injectum coelibatum velut laqueum, ita nec sibi ipsi, alias non potuisset dicere 1. Cor. 9, v. 5: *Numquid non habemus potestatem mulierem sororem circumducendi?* At votarii dicunt, imo imponam mihi ipsi hanc necessitatem a matrimonio abstinendi, quicunque etiam casus inciderit. Sed hac ratione coelibatus vere ipsis fit βρόχος, laqueus, in exitium ipsos trahens. Qui enim ustiones sentiunt et propter incontinentiam a Satana tentantur, si propter temerarium illud coelibatus perpetui votum a conjugio abstineant, corpus suum polluunt vel certe spiritus ipsorum ustione contaminatur, conscientia turbatur, pietatis exercitia in illis impediuntur, et hac ratione in periculum pollutionis, scortationis et perditionis temerario suo voto praecipitantur. Ipsimet Pontificii dicunt, *coelibatum esse consilium evangelicum*, qui ergo per solenne votum coelibatui se adstringunt, non amplius vivunt secundum evangelium, quippe quod vult, coelibatum
98. debere esse liberum. Si dicant, *ante votum quidem liberum esse coelibatum, non autem post votum*, τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβάνουσι, de eo enim quaeritur, an probandum sit illud coelibatus votum, quod naturam et qualitatem hujus doni, libertatem scilicet, mutat in necessitatem. Lutherus in libr. de votis monast. gravissime scribit: *Libertas Christiana seu evangelica est divini juris, quam Deus non revocabit, neque adversus eam quidquam acceptare potest, neque homini eam violare licet. Est autem illa libertas non solum illa in spiritu et conscientia regnans, qua nullis operibus aut accusamur, aut defendimur, sed etiam ea, qua sublata sunt universa hominum mandata (respectu scilicet cultus ac necessitatis, non autem externae disciplinae ac paedagogiae) et quidquid in externis ceremoniis servari potest, ut sunt omnes cibi, omnes vestes, omnes personae, omnes gestus, omnia loca, omnia vasa, omnes dies etc. ut ea liceat observare vel non observare, quamdiu, ubi, quomodo, quando, quoties placuerit aut res obtulerit. At vovendi institutum in Novo Testamento mere humanum est. Libera sunt divinitus, quae tu necessaria facis humanitus, et putas, Deum plus acceptare, quod tu erras, quam quod ipse ordinavit? Ipse non potest sustinere, ut fiat peccatum in usu cibi, potus, dierum, quia noluit ibi peccari posse, et tamen tu ibi peccatum asseris fieri? Ita noluit coelibatum necessarium fieri, sed sanxit liberum esse, et noluit peccatum fieri, si quis nupserit, quando voluerit, et tu perpetuum facis voto tuo ac necessarium sub lege. Non minus certe peccatum est violare libertatem divinitus statutam, quam in quodvis aliud Dei praeceptum peccare, nec tibi licet eam libertatem auferre, nec licet peccatum statuere, ubi Deus peccatum esse noluit.*

541. Excipit Bellarminus c. 29. §. 10. *laqueum appellari necessitatem, quae detinet invitum, non autem quamlibet necessitatem. Proinde vota esse laqueos illis, qui temere voverunt, vel qui coacti sunt ab aliis vovere, cum ipsi nihil tale cuperent, ut hic sit sensus verborum apostolicorum, exhortor vos ad continentiam, sed ita tamen, ut non cogam invitos nec suadeam temere eam accipere et vovere, quod esset laqueus animarum, sed ut ostendam id, quod est per se honestum et utilissimum, ut quibus Dominus hujus rei desiderium inspiraverit, illi accipiant et voveant.* Probat hoc ex ipsa *laquei* metaphora, *laqueus enim non dicitur funis ligans et tenens hominem, ne forte cadat, sed funis vi detinens et ad capiendum et perdendum expositus,* Prov. 20: *Ruina est homini devorare sanctos et post vota retractare, ubi in Hebraeo est* מוֹקֵשׁ, *quod LXX reddiderunt per παγίδα.* Respondemus: 1. si per votum coelibatus laqueus illis injicitur, qui temere vovent, vel qui coacti ab aliis vovent, negari non poterit, multis modis contra hanc prohibitionem apostolicam in papatu peccari, ut ex superioribus constat. 2. Apostolus non solum neminem cogit ad coelibatum, sed etiam nemini cupit libertatem matrimonii jure divino omnibus competentem ac quibusdam, illis scilicet qui uruntur, necessariam laqueo injecto eripere. Vera igitur est illa Bellarmini interpretatio, quam etiam quidam veterum amplectuntur, sed non plena. 3. In textu Graeco non est παγίς sed βρόχος. Significat autem βρόχος teste Suida τὸ τῆς ἀγχόνης σχοινίον, *illam partem laquei, quae ita parata est, ut constrictione sua strangulet.* Pollux dicit, βρόχον significare in aucupum seu venatorum retibus *foramina, quae quaternorum funiculorum nexibus efficiuntur*, per quae animalcula si caput exserant, quasi elapsura, fortius constringuntur et ita capiuntur. Ergo Paulus non vult coelibatum alicui imponendum vel injiciendum velut laqueum, quo ita constrictus teneatur, ut si XVI. 99. vel maxime ustiones sentiat et conjugii necessitatem sibi injectam videat, tamen ex coelibatu liberari et eluctari non possit. Jam vero talem laqueum injicit coelibatus, quia voto illo semel emisso homo ita tenetur constrictus et illigatus, ut quicunque etiam casus acciderit, conjugium tamen contrahere non possit. 4. Apostoli sententia rectissime intelligitur ex antithesi; v. 27. dixerat apostolus, per conjugium maritum *alligari uxori*, ac v. 39. subjungit, mulierem *alligatam esse legi, quanto tempore vivit vir ejus*, tale igitur ligamentum ac vinculum non vult apostolus cuiquam per coelibatum injici, sed virgo ac vidua, etiamsi eligat ac suscipiat hoc genus vitae, tamen non debet esse *alligata*, sicut uxor viro in matrimonio, sed retineat illam libertatem, ut si ustiones sentiat seque non continere posse experiatur, nubere possit, *bonum*, inquit, *est illis*, ἐὰν μείνωσιν, *si* in illa continentia *perseveraverint*, sed si *non*

continent, nubant, melius est nubere quam uri. 5. Distinguit apostolus inter necessitatem, quam laquei nomine intelligit, et inter firmum propositum continentiae v. 37. Priorem improbat, posterius probat, quia firmum propositum pro re nata propter circumstantias de novo emergentes potest mutari, sed necessitas vinculum aliquod indissolubile complectitur et laqueum homini injicit. Jam vero solenne votum non tantum propositum constans et firmum, sed etiam necessitatem affert, ergo ad laqueum merito refertur. 6. Ex eo etiam intelligitur, quid laquei nomine apostolus intelligat, quando subjungit v. 36. *εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει*, quae vero sit significatio illius *ἀσχημοσύνης*, superius fuit expositum. Quando igitur quis coelibatum vovit et tamen postea intelligit, se non continere posse, sed sentit ustiones, quibus ad *ἀσχημοσύνην* gravissime solicitatur atque interim obstinate coelebs manere conatur, illi votum coelibatus est laqueus exitium afferens, nisi homo extricetur et laqueus abjiciatur, quia talis homo in pollutiones spiritus et corporis a Satana praecipitatur, nisi conjugii remedium adhibeatur. Nec potest rectius hac de re judicari quam ex ipsa praxi.

4. Ratione finis. 542. 4. Ratione *finis* vitiosum est papale coelibatus votum, quia in eligendo hoc vitae genere non respiciunt fines a Christo et Paulo assignatos, sed ut pro suis et aliorum peccatis hac ratione satisfaciant ac vitam aeternam sibi et aliis promereantur, sicut superius ex ipsis Pontificiis fuit demonstratum. Sed hoc fine et hac intentione coelibatum vovere est gloriam Christo et ipsius sanctissimo merito unice debitam blaspheme sibi ipsi arrogare, ut in Augustana confessione ejusque apologia late demonstratur, ac superius etiam aliquot argumentis Pharisaicam illam persuasionem confutavimus. Si Deus in Veteri Testamento sacrificia a se ipso instituta ac mandata repudiavit, quando opinio operis operati illis accessit, et quando sine fide in Christum mediatorem, cujus typi erant, fuerunt oblata Psalm. 50, v. 9. Esa. 66, v. 3. etc. num putabimus, votum coelibatus ex opinione singularis cultus ac meriti extra et praeter verbum ipsi factum fore ei gratum et acceptum? Disputat Bellarminus de monach. c. 16 *omne, quod fit ex voto, etiamsi alioqui non sit a Deo praeceptum, tamen esse vere et proprie cultum Dei.* Sed generalem illam assertionem ipsi etiam canonistae et Scholastici improbant, qui vota *stolida* et *impossibilia* rejiciunt, ac si omne quod fit ex voto, etiamsi non sit praeceptum, est vere et proprie cultus Dei, ergo verbum Dei non amplius erit norma ac regula divini cultus, sed propria ac privata cujusque intentio, qua de re suo loco plenius egimus.

XVI. 100. 5. Ratione objecti. 543. 5. Ratione *objecti* in vovendo coelibatu aberrant Pontificii, dum non Deo solum, sed etiam *sanctis eum voveri posse* disputant. Bellarminus de cultu sanct. libr. 3. cap. 9. §. 2: *Posse aliquo modo sanctis vota nuncupari certissimum est.* Et postea §. 7: *Cajetanus in Thom. 2. 2. q. 88. art. 5. probat ex ipsa professione Praedicatorum, vota vere fieri sanctis, nam dum profitentur, dicunt: Voveo Deo et Mariae et omnibus sanctis etc. ubi promissio, quae formaliter est votum, ad Deum et sanctos simul dirigitur.* §. penult.: *Votum non convenis sanctis, nisi quatenus sunt Dei per participationem.* Idem libr. de monach. cap. 14: *Vota vere fiunt sanctis, sed ut sancti sunt et ut excellentissimo modo participant Dei naturam et gloriam.* At votum est species invocationis et actus religionis soli Deo debitus, unde soli Deo in Scripturis vota fieri dicuntur Psalm. 75. Num. 30. Deut. 23. Esa. 19. etc. Bellarminus frigide respondet, *non eadem ratione fieri votum sanctis et Deo, sed illis ex dulia, huic ex latria*, quid vero de hac distinctione et exceptione statuendum sit, alibi late fuit expositum, hoc loco paucula duntaxat proferemus argumenta sed efficacia. 1. Quod est opus primae tabulae, non potest hominibus sive mortuis, sive vivis exhiberi, sed soli Deo competit. Atqui vovere et reddere est *opus primae tabulae*, pertinens scilicet ad secundum decalogi praeceptum. Ergo. 2. Cui votum fit, illi etiam *sacrificium* offerri solet et potest, quia utrumque est cultus primae tabulae, unde etiam a propheta conjunguntur Esa. 19, v. 21. Atqui soli Deo, non autem sanctis licet offerre sacrificia. Ergo etiam soli Deo, non autem sanctis licet vovere. 3. Illis tantum licet vovere, qui nos audire possunt et *bona nobis conferre*, contra vero a malis liberare. Atqui sancti demortui nos nec audire, nec bona nobis conferre, nec a malis nos liberare possunt Esa. 64, v. 16. Ergo. 4. Illi tantum licet vovere, in quem licet *credere* et cordis fiduciam collocare Rom. 10, v. 31. sed in solum Deum, non autem in sanctos licet credere et cordis fiduciam collocare. Ergo. Ad argumentum nostrum ex dictis et exemplis Scripturae deductum, in quibus nuspiam sanctis, sed soli Deo vota fecisse pii in V. T. dicuntur. Bellarminus non potuit aliter respondere quam per concessionem, quod *nondum coeperit usus vovendi sanctis, cum Scriptura sacrae scriberentur.* Atqui optandum foret, nec posterioribus temporibus usum vovendi sanctis in ecclesiam fuisse introductum. Merito autem debuisset Bellarminus addere, quod non solum in Scripturis sacris nulla fiat mentio voti alicujus sanctis praestiti, sed quod prioribus etiam ac melioribus ecclesiae temporibus tale voti genus fuerit ignotum. Origenes homil. 24. in Num. aliquot votorum genera enumerat, sed omnia *Deo reddi* demonstrat. Ambrosius libr. 1. de Cain et Abel c. 8: *Votum est postulatio bonorum a Deo cum solvendi muneris promissione.* Chrysostomus in Psalm. 115: *Vota mea Domino reddam. Vota hic dicit promissa et pollicitationes. In his enim aerumnis ad Deum confugiebat et se debitorem ei constituebat pollicens, si illa mala effugeret, se exsoluturum esse sacrificium. Quoniam ergo, inquit, cessavit calamitas, vota mea Domino reddam.* Augustinus in enarr. Psalm. 75: *Vovete et reddite Domino Deo nostro omnes communiter.* Olymp. in c. 5. Eccl.: *Votum est, cum quid Deo nos pollicemur*

reddituros. Lombardus 4. sent. dist. 38. lit. A. votum definit, *quod sit testificatio quaedam promissionis spontaneae, quae Deo et de his, quae Dei sunt, proprie fieri debet.* Eodem modo definit Syl-
101. vester in summa in verb. Votum. Thomas 2. 2. q. 88. art. 5: *Vovere proprie est actus latriae seu religionis; at soli Deo debetur latria*, unde Thomas sic distinguit: *Vota, quae fiunt sanctis vel praelatis, includunt duas promissiones, unam, quae fit sanctis, et illa formaliter non est votum; et alteram, quae fit Deo, et illa est formaliter votum*, sed nec Cajetano, nec Bellarmino haec moderatio Thomae probatur, unde contra Thomam disputant, vota quae fiunt sanctis, terminari etiam ad ipsos sanctos.

ne ti. 544. 6. Ratione *adjuncti* in Pontificio coelibatus voto hoc improbamus, quod votarios suos collocant in eum vitae statum, in quo est iners *otium*, *abundantia*, *saturitas panis*, ex quibus radicibus qui fructus oriri soleant, in propatulo est. Ezech. 16, v. 49. Jejunare se dicunt et hac ratione pravas carnis concupiscentias restinguere, sed quae et qualia sint illa jejunia, ignotum illis esse nequit, quibus luxus episcoporum, abbatum et aliorum continentiae voto adstrictorum notus est. Definiunt jejunium per abstinentiam ab esu carnis, tumque egregie se jejunasse putant, si et delicatis piscibus, et selectis obsoniis, et bellariis exquisitis et vino generoso usi fuerint, modo carnem non gustaverint, quasi vero vinum et bellaria non ipsa carne magis nutriant et majorem seminis copiam generent. Bernhardus in epist. ad Guilielm. abb. Cluniac. miratur, *unde inter monachos tanta intemperantia in commessationibus ac potationibus, in vestimentis et lectisterniis et equitaturis et construendis aedificiis inolescere potuerit, quatenus ubi haec studiosius, voluptuosius atque effusius fiunt, ibi ordo melius teneri dicatur, ibi major putetur religio.* ibid.: *Fercula ferculis apponuntur et pro solis carnibus, a quibus abstinetur, grandia piscium corpora duplicantur. Vise monasterium, si vis cognoscere luxum*, dicebat olim imperator Fridericus. Giraldus Cambrensis in speculo lib. 2. c. 3. refert, *monachos Vintonienses graviter fuisse conquestos, quod ex tredecim ferculis, quae singulis prandiis et coenis apponebantur, tria illis demta essent.* Balaeus in fin. 6. centur. testatur, *in publico quodam consessu Westmonasterii magnates Angliae disputasse contra clericos in Sodomitico crimine deprehensos ac dixisse: Delicata cibaria virorum ecclesiasticorum quaerunt naturalem purgationem vel pejorem.*

ne 545. 7. Denique *effecti* ratione vitiosum est Pontificium coelibatus votum, quod per illud absolutam a matrimonio abstinendi necessitatem introduci statuunt, ita ut quicunque etiam casus inciderit, sive ustionis malum, sive fornicationis periculum votarios illos premat, tamen ad conjugii remedium adspirare in posterum nulla ratione possint, ex quo consequitur, quod pollutiones et scortationes in votariis illis leviora peccata esse pronuntiat, quam si conjugium contrahere velint, quippe quod *incestum ac sacrilegium quovis adulterio gravius* in talibus personis esse asserunt. Concilium Trid. sess. 24. canon. 9: *Si quis dixerit, clericos in sacris ordinibus constitutos vel regulares castitatem solenniter professos posse matrimonium contrahere contractumque validum esse non obstante lege ecclesiastica vel voto, et oppositum nihil aliud esse quam damnare matrimonium, posseque omnes contrahere matrimonium, qui non sentiunt, se castitatis (etiamsi eam voverint) habere donum, anathema sit, cum Deus id recte petentibus non deneget nec patiatur, nos supra id, quod possumus, tentari.* c. unicum. de vot. et voti redemt. in 6: *Illud solum votum debet dici solenne,* XVI. 102.
quantum ad post contractum matrimonium dirimendum, quod solennizatum fuerit per susceptionem sacri ordinis, aut per professionem expressam vel tacitam factam alicui de religionibus per sedem apostolicam approbatis, reliqua vero vota, etsi quandoque matrimonium impediant contrahendum et quanto manifestius sunt emissa, tanto propter plurium scandalum et exemplum durior poenitentia transgressoribus debeatur, non tamen rescindere possunt matrimonia post contracta, ex quo colligunt Didacus Covarruvias in epit. 4. Decretal. part. 11. c. 7. §. 4. et Nicol. Everhard. const. 306. *monialem, quae semel per susceptionem habitus ordinem professa est, matrimonium ex eo tempore legitime non posse contrahere.* Canonistae statuunt, eum qui monialem in uxorem ducit, tria gravissima peccata committere, *incestum, adulterium et sacrilegium.* Incestum committit, quia ducit *matrem suam*, videlicet *sponsam Dei*, qui est pater noster. c. Qui abstulerit 12. q. 2. adulterium committit, *quia rem habet cum sponsa Christi;* sacrilegium committit, quia *cum persona sacra se commiscet;* unde c. Virgines dist. 27. dicitur, quod *virgines, quae post consecrationem nupserint, non tam adulterae sint quam incestae*, ac c. decernimus. dist. 28. de sacerdotibus continentiam professis dicitur: *Cum ipsi templum et vasa Domini et sacrarium Spiritus sancti esse debeant, indignum est, eos ducendo uxores cubilibus et immunditiis deservire.* Costerus in enchir. cap. 15. p. 547: *Qui fidem Deo dederunt et solenni voto sese pudicitiae consecraverunt, sine incestu aut adulterio vel potius sine gravi sacrilegio fidem frangere templumque sui corporis Deo sacratum quibuscunque nuptiis violare non possunt.* Postea concludit, *sacerdotem* (utpote voto coelibatus obstrictum) *gravius peccare, si matrimonium contrahat, quam si fornicetur.*

546. Nos 1. libenter concedimus, a coelibatu, quem deliberato animi proposito tanquam Dei vocationem semel quis elegit atque ad eum sese adstrinxit, non esse temere ac leviter absque urgente et gravi causa discedendum ac cum publico ecclesiae scandalo resiliendum, interim tamen addimus, propositum ac votum coelibatus nemini debere esse laqueum, quo ita constrictus teneatur, ut etiamsi postea gravissimis Satanae tentationibus propter incontinentiam

An liceat matrimonium contrahere post votum.

subjectus ustionis flammis, periculo fornicationis, pollutionibus corporis, et quae ex immunditie consequitur, perditioni animae ac corporis expositum sese videat, tamen non possit ex eo liberari et extricari, sed si perpetuum ustionis malum ac praesens fornicationis periculum eos premat, qui coelibatum incaute ac viribus suis nondum satis exploratis voverunt, ad conjugium illos admittendos esse statuimus. 2. Illos, qui incaute ac temere cum usurpatione nominis divini et obligatione ad aeternam damnationem conjugium in coelibatus professione ejurarunt et postea sentiant, propter ustiones et fornicationes vitandas conjugii remedium sibi esse necessarium, monemus, ut agnoscant ac deplorent suam temeritatem, quod viribus nondum satis exploratis votum coelibatus emiserint ac nomen Dei in vanum assumserint, petant etiam, sibi propter Christum illud condonari dicentes cum apostolo 1. Tim. 1, v. 15: *Ignorans feci* etc. 3. Approbamus hoc, quod Pontificii statuunt, *matrimonium post votum continentiae simplex initum esse ratum nec dirimendum*, sed contra improbamus, quod matrimonium post votum simplex continentiae contrahere penitus illicitum esse statuunt, quodque matrimonium post votum solenne contrahere non solum censent esse illicitum, sed contractum etiam dissolvunt, atque hac ratione
XVI. 103. pluris faciunt constitutiones humanas quam legem divinam. Quaestio de solutione matrimonii propter votum continentiae solenne pertinet ad sequens caput de causis divortii, hic ergo illud duntaxat demonstrandum, licere illis. qui continentiae dono sese non instructos, sed perpetuis ustionibus et praesentissimo fornicationis periculo expositos animadvertunt, matrimonium contrahere, id quod sequentibus confirmatum damus argumentis.

Argumenta nostrae sententiae. 1. A voti hujus conditione.

547. *1. A voti hujus conditione.* Ad ea, quae non sunt in hominis potestate, nemo potest se ipum adstringere, ac si vel maxime se obstringat, tamen est votum stolidum, Deo minime gratum nec obligatorium. Atqui continentiae donum non est in potestate cujusvis hominis, sed illis tantum competit, quibus a Deo peculiariter datur. Ergo ad illud non potest se homo obstringere, ac si vel maxime obstringat, tamen est votum stolidum, Deo minime gratum nec obligatorium. Majoris veritas ex ipso jure canonico probari potest. c. Si publicis 22. q. 4. ex concil. Tolet. 8. c. 1: *Tolerabilius est stultae promissionis vota rejicere, quam per inutilium promissorum custodiam exhorrendam criminum implere mensuram.* c. In malis caus. et quaest. iisd. ex Isidoro: *Quod incaute vovisti, ne facias.* c. Si aliquid ibid. ex Beda homil. 44: *Si aliquid forte nos incautius jurare contigerit, quod observatum in pejorem vergat exitum, libere illud salubri consilio mutandum noverimus ac magis instante necessitate pejerandum nobis quam pro vitando perjurio in aliud crimen gravius esse divertendum.* c. Unusquisque ibid. ex Ambros. libr. 3. de offic. cap. 12: *Melius est non vovere quam vovere id, quod sibi is, cui promittitur, nolit exsolvi. Non semper igitur promissa solvenda sunt omnia, ipse Dominus frequenter suam mutat sententiam.* c. Diffinitio etc. ibid. ex concil. Elibert. cap. 1: *Diffinitio incauta laudabiliter solvenda est, nec est praevaricatio, sed temeritatis emendatio.* Congruunt haec cum dicto Eccles. 5, v. 3: *Non placet Deo stulta promissio.* Scholastici ad ea, quae voveri non debent, referunt non solum *stulta*, sed etiam *indiscreta*. Jam vero continentiae donum non est in potestate cujusvis hominis, sed illis tantum competit, quibus a Deo peculiariter datur, ut superius late demonstravimus, quodsi igitur continentia voveatur ab illis, qui hoc dono instructi non sunt, erit votum impossibile, stolidum et indiscretum, ac proinde minime obligatorium. Coelibatum eligere in cujusvis potestate positum est, sed caste in coelibatu vivere, ita ut corporis ac spiritus sanctitas adsit, non est cujusvis, sed illorum tantum, quibus peculiari Dei gratia hoc donum est datum; quodsi ergo coelibatum temere eligant et cum conjugii abjuratione per votum illi se adstringant, qui hoc dono destituuntur, manifestum est, in quem exitum tale votum devergere soleat.

548. *2. Ab apostolica constitutione* 1. Cor. 7, v. 2. *propter fornicationem habeat unusquisque uxorem suam et unaquaeque virum suum.* v. 9. *Si virgines et viduae se non continent, nubant, melius est enim nubere quam uri.* v. 35. *Non ut laqueum vobis injiciam.* Constitutio humana non potest abolere mandatum et constitutionem divinam. Gerson. in tract. de esu carn.: *In votis aut legibus positivis ista semper exceptio subintelligitur, nisi ubi contra Dei praeceptum, cujus finis est caritas, militarent.* Sed vota coelibatus pertinent ad constitutionem humanam, cum ex Scripturis sacris nec *mandatum*, nec XVI.
probatum *exemplum* de illis proferri possit, ut ostendimus superius. Ergo non possunt abolere mandatum et constitutionem divinam, quod illi, quibus malum ustionis ac periculum fornicationis impendet, conjugii remedio uti debeant. Quae Bellarminus exceptionis loco affert, *quod haec duntaxat contineant permissionem, non mandatum, quodque ad personas voto obstrictas non pertineant,* de illis superius disputatum fuit. Refero huc locum ex ipso Bellarmino lib. de monach. c. 32. §. 6. *Si quis* (inquit) *defendere velit, quod nonnulli probabiliter docent, si soli essent in mundo monachi et sanctimoniales, debere eos matrimonio conjungi ad speciem conservandam, non esset, cur in extrema illa necessitate votum timeret, vota enim non possunt praescribere contra legem divinam.* Quae posteriora verba ut sunt aeternae et immotae veritatis, ita validissime nostram probant sententiam. Si enim lex divina per apostolum promulgata hoc requirit, ut qui uruntur, conjugii remedio utantur, utique vota non possunt illi praescribere. Ac si ob conservationem speciei nulla voti ratione habita matrimonium concedendum, utique etiam imo multo magis ob conservationem individui ad vitam aeternam nulla voti ratione habita monachis et monialibus ustionem

2. Ab apostolica constitutione 1. Cor. 7, v. 2.

patientibus matrimonium erit concedendum, quia tales, qui uruntur et ex incontinentia sese polluunt, coram Deo fornicatores sunt et in laqueos diaboli incidunt, quibus demerguntur in exitium. *Fatendum est*, inquit Cassander in consult. art. 23. p. 106. *graviter a posteris esse peccatum, qui hanc utilem pro tempore constitutionem multis in laqueum verterunt, dum juvenes nondum sibi cognitos et exploratos ad ministerium ecclesiasticum admiserunt, et cum illis castitatis onus impar esse sentirent, illi potius impuros quosvis concubitus dissimularunt et quodammodo probarunt, quam ut permittendo constitutionis illius humanae gratiam illis facerent, qui eam sine offensione divinae legis observare non poterant.* Idem de monachis et monialibus continentia dono destitutis dici potest. Breviter, in omni voto dicunt canones, *excipi jus superioris*, unde femina *sine consensu viri*, c. manifestum est 33. q. 5. monachus *sine consensu abbatis* utpote superioris vovere nequit, c. Monacho 20. q. 4. Jam vero jus superioris, Dei scilicet omnipotentis, hoc requirit, ut qui uruntur, nubant, et propter fornicationem quisque uxorem suam habeat. Ergo in omni voto hoc exceptum intelligitur.

549. *3. Ab ipsa pontificis dispensatione.* Si non posset votum continentiae ulla ratione dispensationis gratiam admittere, sed esset absolute ac stricte obligatorium, Romanus pontifex ob familiarum conservationem nequaquam dedisset, vel certe dare non debuisset potestatem matrimonii monachis ac monialibus continentiae voto obstrictis, neque enim licet homini obligationem, quae jure divino absolute ac simpliciter est indissolubilis, rescindere. Sed historiae testantur, pontificem Romanum illud saepius fecisse. In Italia cum res Venetorum administraret Vitalis Michael II. circa annum 1060. *Nicolaus quidam monachus* ex Justinianorum ordine monasticam vitam consensu pontificis deseruit atque uxorem duxit Annam ducis Venetorum filiam. Volaterranus libr. 4. geograph. pag. 81. In Gallia Belgica circa annum 1170. *Matthaeus filius comitis Flandriae* contraxit cum abbatissa Rhumeliae filia regis Anglorum Stephani accepitque loco dotis comitatum Bononiensem, teste Roberto abbate in auctar. chronic. Sigebert. Gemblac. In Sicilia consensu et auctoritate Coelestini III. pontificis Romani circa annum 1192. *Constantia in monasterio sanctae Clarae professa* Rogeri regis Siciliae vita functi filia Henrico VI. Friderici Barbarossae imperatoris filio in matrimonium data est nuptiis Romae magna solennitate celebratis, Platina in vit. Coelest. Nauclerus gener. 40. Jacob. de Strada in thes. antiq. et Simoneta lib. 5. cap. 85. In Hispania *Ramirus II.* filius Sanctii IV. regis Aragoniae primum monachus S. Pontii in Gallia fuit, postea dispensatione pontificis fratri Petro sine prole mortuo in regnis Aragoniae ac Navarrae successit et unicam filiam nomine Viracam genuit etc. Volateranus lib. 2. geogr. p. 24. Robertus abb. in auct. chron. Rursus in Hispaniis *praesul Hispalensis et abbas Vallisoleti et de Caveis Rubeis* frater Alphonsi X. Castellae regis circa annum 1260. duxit uxorem Christianam filiam regis Daniae, Alphonso prius desponsatam, sed postea ab eo abdicatam. Volaterranus lib. 2. geogr. p. 21. In Polonia *Casimirus filius Mietzlai* regis Poloniae ex monasterio Cluniacensi ad regnum Poloniae revocatus est anno Christi 1042. chron. Polon. In Britannia *Constantinus* e sacerdote et monacho factus est maritus ac regulus. Comm. rer. Britann. In eadem provincia *abbas Rhodyngensis* cognomento *Sanctus* concessione pontificis uxorem duxit. In Germania quidam *Crancicus Canutus*, posteaquam septem annos in monachatu vixisset, indultu papae conjugio sese addixit. Bruschius annotat, circa annum Domini 950. plures monachos coenobii Fuldensis sub abbate Hadamario matrimonium contraxisse. Et exstant hujusmodi exempla complura etiam patrum nostrorum memoria a pontifice edita. Empsychov. cont. Braun. Colon. p. 670. Nec de facto solum pontifices Romani dispensarunt, sed etiam jure eos in voto continentiae dispensare posse ejus asseclae et patroni disputant. Tiraquellus in praefat. libr. de poenis num. 48: *Potest papa dispensare cum monacho et clerico constituto in sacris, ut matrimonium contrahat*, cujus propositionis auctores plurimos ibidem allegat. Maldonatus in summ. q. 12. art. 7: *Est regula generalis ex jure naturali et divino collecta, ut votum minoris boni relaxetur per votum majoris boni, quare cum possit occurrere hujusmodi bonum multo majus, non est dubium, quin tunc ipsa ecclesia aut nomine totius ecclesiae papa possit declarare, eum in hoc casu non teneri ad observationem, quod credendum est fecisse papas cum regibus Aragonum et Poloniae.* Azorius lib. 12. instit. moral. cap. 7. §. postremo nihil: *Potest papa dispensare cum monacho et clerico, ut contrahat matrimonium.* Concludimus igitur cum Augustana confessione in art. de votis monachorum: *Si obligatio votorum nullas haberet causas, cur mutari posset, nec Romani pontifices dispensassent, neque enim licet homini obligationem, quae simpliciter est juris divini, rescindere. Sed prudenter judicaverunt Romani pontifices, aequitatem in hac obligatione adhibendam esse, ideo saepe de votis dispensasse leguntur. Nota est historia de rege Aragonum revocato ex monasterio et exstant exempla nostri temporis.* Haec confessio. Vicissim si licet pontifici ob generis et familiae conservationem votum coelibatus relaxare, multo magis id licitum fuerit propter ustiones et fornicationes, quibus animae salus in discrimen adducitur. Andradius ex Cypriano libr. 1. epist. 11. disputat, *hujusmodi virginibus, quae post votum perseverare non possunt, episcopi auctoritate liberum ac integrum fieri posse, ut nubant.* Coelius Secundus testatur, quod Pius II. pontifex collegia quaedam Brigidanarum et Claranarum monialium dissolverit jubens, eas exire, *ne amplius urerentur, neve sub religionis habitu meretricem celarent.* Unde Scotus 4. sent. dist. 37. et cum eo Durandus ead. dist. q. 2. XVI. 106.

censent, *papam etiam in solenni voto dispensare posse.* Quodsi ob Romani potificis dispensationem monachis ac monialibus matrimonium contrahere fuit integrum, quanto magis ob ipsius Dei constitutionem, qui per apostolum illis, qui ustiones sentiunt et periculo fornicationis se expositos esse animadvertunt, conjugii remedium praescribit, matrimonium contrahere illis, qui continere nequeunt, licitum erit censendum? Si Romanorum pontificum concessiones factae monachis professis, qui et poterant, et volebant in castitate professa perseverare, non fecerunt incestos nuptiarum concubitus, ut agnoscit Navarrus in manual. cap. 12. n. 75. cur incestos illos putabimus, qui ex mojori et urgentiori causa, quam est familiae alicujus conservatio, conceduntur?

4. A personarum istarum constrictione.

550. 4. *A personarum istarum constrictione.* Qui coelibatum temere, nondum scilicet exploratis suis viribus, voverunt ac dono continentiae destituti perpetuas ustiones sentiunt, illi in duplici necessitate sese constitutos et quasi constrictos deprehendunt, vel enim remedio matrimonii ipsis utendum, vel in perpetuis ustionis ac libidinis flammis ipsis est vivendum. Si prius eligunt, non peccant contra legem aliquam divinam, quia nullum exstat mandatum de voto perpetui coelibatus, quinimo *prohibitionem matrimonii* Deus pronuntiat esse *doctrinam daemoniorum* 1. Tim. 4, v. 1. Sed si posterius eligunt, non solum contra legem divinam, sed etiam contra ipsum continentiae votum peccant, illud enim requirit, ut non solum a conjugio abstineant, sed etiam castam virginitatem servent. Jam vero virginalis castitas, quam apostolus per *sanctitatem corporis et animi* definit 1. Corinth. 7, v. 34. locum non habet, ubi ardent flammae libidinis, quae in corporis pollutionem et contaminationem utplurimum desinunt, in quam sententiam quaedam ex patribus adduximus superius, quibus et haec conjungi possunt: *Mulierem ignoro et virgo non sum*, dicit quidam apud Cassianum lib. 6. de spir. forn. In jure canonico c. Si Paulus 32. q. 2. adducitur dictum. Hieronymi in epist. ad Eustach.: *Timeamus illam prophetiam, ne in nobis etiam compleatur: Et virgines bonae deficient. Observa, quid dicat, et virgines bonae, quia sunt et virgines malae Qui viderit*, inquit, *mulierem ad concupiscendam eam, jam moechatus est eam in corde suo. Perit ergo etiam mente virginitas. Istae sunt virgines malae, virgines carne, non spiritu*, ac rubricae loco ibidem praeponitur: *Virginitas carnis non servatur mente corrupta.* c. Nec solo. caus. et quaest. iisd.: *Cum se sibi invicem etiam tacente lingua conspectu mutuo corda nuntiant impudica, et secundum concupiscentiam carnis alterutro delectantur ardore, etiam intactis ab immunda violatione corporibus fugit castitas de moribus.* Quid ergo agant votarii illi coelibes, qui perpetuas illas ustiones sentiunt? etiamsi summo studio cohibeant externam locomotivam, ne in externam scortationem incidant aut voluntarie sese exterius polluant, tamen ipsum cor immutare non possunt, ne flagret et ardeat internis ustionibus, atque hae flammae illos distrahunt, perturbant, conscientiam vastant, pietatis exercitia removentur, hic certe nullum illis remedium superest aliud, si precibus, jejuniis, abstinentia, fuga conversationis cum mulieribus, lucta etc. nihil proficiunt, quam ut suam in vovendo temeritatem agnoscant eamque sibi condonari petant et remedio conjugii divinitus constituto utantur. *Omnis promissio et omne juramentum*, scribit Jason l. si servus n. 8. ff. de condit. caus. dat. ac proinde etiam omne votum *intelligitur cum clausula rebus sic stantibus*, XVI proinde qui coelibatum vovent, conditionem illam vel expresse vel tacite subintelligant, si scilicet donum continentiae in posterum etiam penes ipsos maneat, unde ex forma vovendi pristina adhuc reliqua videtur illa clausula, *quantum humana fragilitas permittit*, de cujus vero sensu dictum fuit superius. Quando igitur votarii illi coelibes re ipsa sentiunt, se donum continentiae non amplius habere, sed ustionibus torqueri, pollutionibus corpus contaminari et praesens fornicationis periculum esse, coram Deo a voto sunt liberi, ut matrimonium utpote remedium ustionum divinitus concessum capessere possint. Vid. Lutherus in lib. de vot. monast.

5. Ex conciliorum definitione.

551. 5. *Ex conciliorum definitione.* Proposuimus hactenus principalia sententiae nostrae fundamenta, quibus jam addimus secundaria. Ex conciliis apparet, qui continentiam professi sunt, non fuisse absolute ac simpliciter, quicunque etiam casus inciderit, matrimonia contrahere prohibitum. Concilium Ancyranum can. 19. et citatur in jure canonico c. Quotquot. 27. q. 1: *Quotquot virginitatem pollicitam praevaricati sunt inter bigamos censeantur.* (Excipit Bellarminus de mon. cap. 33. *concilium non docere eos, qui post votum uxores ducunt, esse digamos, sed in poenam peccati facere eos inhabiles ad sacerdotium ac si digami essent.* Respondemus: ex concilii verbis intelligitur, non solenni aliquo voto, sed nuda pollicitatione tum temporis homines fuisse ad coelibatum obligatos eorumque nuptias, si postmodum matrimonium inirent, fuisse ratas, quamvis ad sacerdotium inhabiles fuerint judicati, non tam propter nuptias, quam quod fidem ecclesiae datam violasse viderentur. *At*, inquit Bellarminus, *concilium non dicit, eos matrimonium contraxisse, sed solum praevaricatos fuisse promissionem suam, quod tam fornicatione quam nuptiis fieri potuit.* Respondemus: absurdum foret fornicationis poenam non statuere aliam quam quod inter digamos haberi debeant, ac inter bigamos censere illos, qui ne semel quidem nuptias contraxerant. Adde quod concilium de illis, quae cum masculis seorsim habitabant et fornicabantur, aliam legem constituit. Addit tandem, *concilium intelligere eos, qui post votum simplex nubunt.* Respondemus: votum simplex a solenni non differt essentialiter, sed tantum accidentaliter ratione solennitatum, quas ecclesiastica constitutio addit, ut suo loco videbimus. Si ergo nuptiae post

votum simplex contractae non fuerunt dissolutae, ergo nec eae, quae post votum solenne contrahuntur, dissolvendae sunt.) Concilium Chalcedonense can. 16. qui citatur in jure canonico. c. Si qua 27. q. 1. *excommunicandos* censet *virginem Deo dicatam et monachum, si nuptiis jungantur*, interim addit, *posse eis fieri humanitatem*, *si ita probaverit loci episcopus.* (Excipit Bellarminus, *humanitatem illam non esse indulgentiam nuptiarum*, *sed absolutionem ab excommunicatione*, *si scilicet a male contracto connubio tales discesserint*, ut exponit concilium Triburiense can. 23. Atqui limitatio illa non additur in concilii Chalcedonensis canone, ac si a se invicem discederent, etiam sine episcopi dispensatione recipi poterant, nec verisimile est, vinculum illud nuptiarum ob professionem continentiae fuisse solutum, *cum voti solennitas ex sola constitutione ecclesiae sit inventa*, *matrimonii vero vinculum ab ipso ecclesiae capite, rerum omnium conditore, ipsum in paradiso et in statu innocentiae instituente unionem et indissolubilitatem acceperit*, ut loquitur pontifex. c. un. de vot. et vot. redemt. in 6.) Concilium Valentinum sub Damaso can. 2: *De puellis, quae se Deo voverunt, si ad terrenas nuptias sponte*
108. *transierint*, *id custodiendum esse decrevimus*, *ut poenitentia eis non statim detur, et cum data tamen fuerit*, *nisi plene satisfecerint Deo*, *in quantum ratio poposcerit*, *earum communio differatur*. (De solutione matrimonii nullum verbum.) Cassander in consult. art. 23: *In concilio Neo-Caesariensi magis punitur sacerdos, qui fornicatur post votum*, *quam qui publice contrahit.* Marc. Anton. de Dominis lib. 2. de rep. eccles. cap. 11. n. 8: *Poenae, quas ecclesia illis statuit, qui in clerico coelibatum non tenuerunt*, *sed post ordines uxores duxerunt*, *sunt poenae duntaxat aut depositionis a ministerio, aut ad summum excommunicationis, neque in tota antiquitate est reperire ullum aut conciliorum, aut patrum dictum, quo matrimonia haec irrita et nulla declarentur etc. Ancyranus canon diaconum continentiam professum, si postea uxorem duxerit, a ministerio cessare debere statuit*, *ex quo infert Gratianus*: *Si diaconus hic a ministerio cessare voluerit*, *contracto matrimonio licite potest uti.* Canon Neo-Caesariensis c. Presbyter dist. 28. presbyterum, si uxorem duxerit, ab ordine suo deponi statuit, nihil praeterea. In plurimis canonibus poenae in transgressores legum coelibatus sunt vel depositio, vel etiam excommunicatio, matrimonia tamen intacta relinquuntur. In concilio Aurelianensi 2. can. 9. diacono in captivitate uxorato post reditum sola poena remotionis ab officio injungitur. De separatione nihil ut nec in aliis aliorum conciliorum canonibus.

552. 6. *Ex patrum concessione.* Tertullianus de monogam. c. 13. in princ.: *Paulus Timotheo scribens vult, juvenculas nubere, filios suscipere, matres familiae agere. Ad eas* [illegible], *quales supra denotat, juveniles* [illegible] *viduas, quae in viduitate deprehensae et aliquandiu assectatae, postquam in deliciis habuerunt Christum, nubere volunt, habentes judicium, quod primam fidem resciderunt, illam videlicet, a qua in viduitate inventae et professae eam non perseverant. Propter quod vult, eas nubere, ne primam fidem susceptae viduitatis postea rescindant, non ut toties nubant, quoties in viduitate tentata imo et in deliciis habita noluerint perseverare.* (Excipit Bellarminus de monach. cap. 34. *Tertullianum loqui de illis viduis, quae nondum voverunt, quae enim semel voverunt et fidem primam resciderunt, quomodo possunt nubere, ne primam fidem rescindant, cum jam resciderint?* Respondemus: imo vero illas ipsas, quae in viduitate deprehensae et aliquandiu assectatae, hoc est, ut Rhenanus exponit, *ad tempus pio viduitatis et continentiae affectu praeditae*, si continere non possint, vult nubere, ut ipse contextus docet, quid enim magis ἀσύστατον quam cogitare, Tertullianum in uno eodemque contextu de diversis viduis locutum? Ad Bellarmini argumentum dicimus, professionem viduitatis rescindi potuisse per scortationes et libidines. Quidquid sit, de Tertulliano Montanista non admodum soliciti sumus, quid in hac quaestione statuerit, cum non secundis tantum, sed et primis nuptiis fuerit iniquior, ut supra ostendimus.) Cyprianus lib. 1. epist. 11: *Postulas, quid nobis videatur de virginibus, quae cum semel statum suum continenter et firmiter tenere decreverint, detectae sunt postea in eodem lecto pariter mansisse cum masculis etc. Quodsi se ex fide Christo dicaverunt, pudicae et castae sine ulla fabula perseverent, ita fortes et stabiles praemium virginitatis expectent; sin autem perseverare nolunt, aut non possunt, melius est ut nubant, quam ut in ignem suis deliciis cadant, certe nullum fratribus aut sororibus scandalum faciant.* (Varias Pontificiorum adversus hunc
Cypriani locum exceptiones recenset ac refellit XVI. 109.
Chemnicius part. 3. exam. Trid. de coelib. et virg. cap. 9. p. 66. Hosius inquit: *Forsan Cyprianus hoc dixit illo tempore, quando nondum erant consecratae*; item: *Est unius Cypriani privata opinio.* Piggius distinguit *inter votum simplex ac solenne*, ad quam distinctionem etiam confugit Baronius tom. 2. ann. 253. num. 46. Colonienses dicunt, *Cyprianum permittere illis post votum nuptias, sed pronuntiare conjunctiones incestas.* Andradius respondet, *Cyprianum id velle, quod per episcopi dispensationem ipsis liberum fieri possit nubere.* Sed praetermissis hisce solutionibus Bellarminus audacter pronuntiat, *Cyprianum non loqui de virginibus Deo dicatis, sed tantum occasione quarundam virginum, quae parum honeste se gerebant post votum continentiae, monere alias, ut si non habeant firmum propositum perseverandi, non voveant, sed nubant.* Hoc vero est Cypriani verbis vim inferre, sic enim loquitur: *Si se ex fide Christo dicaverunt, pudicae et castae perseverent, sin autem perseverare nolunt aut non possunt, melius est, ut nubant.* Ipsa oppositio ostendit, de iisdem virginibus Cyprianum loqui in utroque membro, et ipsum

perseverandi verbum manifestum facit, quod loquatur de iis, quae jamdum se Christo consecraverant, non autem *quae de sui consecratione adhuc deliberabant*, ut Bellarminus exponit. *Magna*, inquit M. Anton. de Dominis d. l. num. 13. *fit verbis Cypriani violentia*, *quae manifeste supponunt*, *virgines illas jam esse in actu suae professionis et in ipsa actuali vita monastica eas vel mutare propositum*, *vel experiri impossibilitatem continentiae.* Praeterea si *occasione* tantum Deo dicatarum virginum reliquas monere voluisset, ut si non habeant firmum propositum perseverandi, non voveant, sed nubant, in subjecta ratione dicendum ipsi fuisset, melius est, ut nubant quam voveant, id vero non dicit, sed *melius est ut nubant*, *quam ut in ignem suis deliciis cadant.* Regerit Bellarminus: *1. Cyprianus virginibus illis sub disjunctione concedit*, *ut nubant*, *si perseverare nolunt, aut non possunt. At post votum licitum esse nubere ei, quae perseverare potest, nemo dixerit.* Respondemus: tempore Cypriani virgines nondum tale *solenne* continentiae votum emittebant, per quod a nuptiis absolute et simpliciter excluderentur, quid ergo mirum, quod etiam nubere potuerint mutata postmodum voluntate? Dispensavit pontifex, ut propter familiae conservationem etiam illae nuberent, quae poterant continere, quamvis solenne votum fecissent, quidni etiam licuisset illis velle nubere, quae simplici ac nudo proposito suam virginitatem Deo consecraverant? *Duo* (inquit Spalatensis episcopus d. l. n. 4.) *ordinaria et maxima obstacula Cyprianus commemoravit*, *quae solent virgines a bono proposito dimovere*, *alterum libertatis propriae amorem*, *alterum incentiva libidinis. Sive igitur ex utroque nutent in proposito*, *sive ex alterutro horum*, *nubant*, *inquit*, *potius*, *quam suis delictis inde pervenientibus scandala faciant et alias turbent*, *quae neutrum ex his patiuntur. Post votum igitur etiam illae*, *quae ex parte libidinis nullas vehementer patiuntur tentationes*, *patiuntur tamen vehementissimas ex parte libertatis*, *ut sint in seculo liberae*, *domos proprias habeant*, *ornatae incedant*, *famulis et ancillis stipentur et similibus perfruantur*, *tamen*, *inquit Cyprianus*, *adhuc et propter haec nubant. Solent enim adhuc vehementius ista urgere virgines ad deserendum propositum*, *quae in sola voluntatis suae libertate consistunt*, *quam libidinis incentiva. Itaque licet ex parte libidinis possint perseverare*, *quia ex ea vix ullas graves sentiunt molestias*, *adhuc tamen nubere per-*
XVI. 110. *mittuntur ex aliis commemoratis causis. 2. De sacris virginibus in eadem epistola Cyprianus dicit*, *eas gravissime peccare*, *si alicui viro misceantur*, *et Christi adulteras esse.* Respondemus: non loquitur de legitimis connubiis post decretam virginitatem contractis, sed de fornicariis et illegitimis commixtionibus, cohabitabant enim ac in uno lecto cubabant cum clericis et tamen per obstetricum inspectionem se esse virgines probare volebant, ut hanc incestam conjunctionem tollat, conjugalem et legitimam permittit. *3. De virginibus Deo dicatis in eadem epistola jubet*, *ut separentur*, *nec admonet*, *posse eas cum stupratoribus suis aut aliis inire matrimonium.* Respondemus: verba clarissime ostendunt, eum loqui de virginibus, quae profitebantur, se castitatem custodire, quamvis in eodem lecto cum masculis manerent, ac nuptiis copulari noluerunt, quas illis, quae perseverare nolunt aut non possunt, praescribit. *Illae impudicae virgines professae* (inquit Spalatensis d. l. n. 16.), *quibus melius futurum dixerat*, *si nuberent*, *nubere tamen nolebant*, *sed in statu religioso volebant perseverare*, *excusabant enim*, *se non esse vitiatas et ad inspectionem se offerebant et nihilominus in suis impudicitiis obscoenisque conversationibus perseverare volebant.* Athanasius in epist. ad Dracontium circa fin.: *Novimus monachos*, *qui parentes liberorum facti sunt.* Regerit Bellarminus, *Athanasium reprehendere monachos perdite viventes*, *quod enim ex sententia Athanasii id illicitum sit*, *patere ex cohortatione ad monachos*, *ubi inter alia impedimenta monasticae vitae ponitur*, *alligatum esse uxori aut filiis impedimentum.* Respondemus: Athanasius ibi non addit, quod monachi illi perdite vixerint, sed nude ac simpliciter enarrat, quid ab illis factum fuerit, imo id licitum fuisse, non obscure significat, sic enim habent verba: *Licebit tibi in episcopatu esurire*, *sitire*, *sicut Paulo*, *licebit et vinum non bibere*, *sicut Timotheus fecit*, *et jejunare frequenter. Novimus et episcopos jejunantes et monachos comedentes*, *novimus et episcopos non bibentes vinum et monachos bibentes*, *novimus quoque episcopos signa facientes et monachos non facientes. Multi quoque ex episcopis matrimonia non inierunt*, *monachi contra parentes liberorum facti sunt*, *quemadmodum vicissim episcopos filiorum patres et monachos generis potestatem non quaesivisse animadvertas.* *ἔξεστι γὰρ καὶ οὕτως καὶ ἐκείνως οὐ κωλύεται*, *sic enim licet et ad eum modum non prohibetur*, *sed quisque ubi volet*, *decertet*, *non enim corona pro locis sed pro factis redditur.* (Exhortatio ad monachos est fidei dubiae, ac nihil aliud dicit, quam *uxori alligatum esse monasticae vitae impedimentum afferre*, ex eo vero non sequitur, quod non licuerit monachis deserto illo vitae statu nuptias contrahere.) Epiphanius haeres. 61. circa fin.: *Habet peccatum et judicium*, *qui Dei virginitatem rejecit et certamen confudit*, *sed melius est judicium quam condemnatio*, *κρῖμα ἢ κατάκριμα. Qui enim*, *ut ne apud homines infamiam conflent*, *occulte scortantes vel solitudinis*, *vel continentiae pactum ineunt*, *non hominibus*, *sed Deo pollicentur*, *qui novit occulta et redarguit omnem carnem in suo adventu. Melius est itaque unum peccatum habere et non plura. Melius est lapsum a cursu palam sibi uxorem sumere secundum legem et a virginitate multo tempore poenitentiam agere*, *et sic rursus ad ecclesiam [illegible]*, *velut qui mala operatus est*, *velut lapsum et fractum [illegible] obligatione opus habentem et non quotidie occultis jaculis [illegible] ab improbitate*, *quae ipsi a diabolo infertur. Sic [illegible]*

ecclesia praedicare, haec sunt sanationis medicamenta etc. Durior quidem haec est Epiphanii sententia quam Cypriani, quia *peccatum* vocat *nubere post votum* et multi temporis poenitentiam imponit,
11. interim tamen non simpliciter improbat tales nuptias, sed melius esse dicit habere *χρῖμα* ac lapsum a cursu palam sibi uxorem accipere juxta legem, quam *κατάχριμα* et quotidie occultis jaculis sauciari etc. (Excipit Bellarminus 1. Epiphanium expresse asserere, quod sit malum nubere post votum. Respondemus: interim diserte addit, *melius esse post votum nubere quam quotidie occultis jaculis sauciari.* Quod autem nubere vocat peccatum, id ex apostolica traditione descendere existimavit et ad violationem voti cum scandalo ecclesiae conjunctam respectum habuit. 2. *Probabile esse, quod Epiphanius non voluerit dicere, minus malum esse nubere post votum quam scortari, sed hortatum esse ad nuptias eos, qui sine voto perseverabant in coelibatu et tamen flagitiose vivebant.* Respondemus: imo vero hanc interpretationem verba Epiphanii respuunt, quorsum enim diceret, illos habere *χρῖμα*, qui nuptias contrahunt, nisi propositum ac professio virginitatis praecessisset, et quid est *ἀθετεῖν Θεοῦ παρθενίαν, καταισχύνειν τὸν ἀγῶνα, πίπτειν ἀπὸ δρόμου* aliud quam discedere a virginitatis professione? Per cursum in toto illo tractatu intelligit statum virginitatis assumtum et professum.) Hieronymus in epist. ad Demetriad. tom. 1. p. 71. *Sanctum virginum propositum et coelestis angelorumque familiae gloriam quarundam non bene se agentium nomen infamat, quibus aperte dicendum est, ut aut nubant, si se non possunt continere, aut contineant, si nolunt nubere.* (Excipit Bellarminus, *loqui Hieronymum non de illis, quae votum habebant, sed de ancillis sacrarum virginum nobilium.* Respondemus: nihil quidquam obstat, quominus de ipsis nobilibus virginibus accipiatur, quia dictum apostoli, quod Hieronymus adducit, est generale, ac illae ipsae ancillae, si non publice et solenniter, tamen privatim virginitatem videntur fuisse professae, quia addit Hieronymus: *Prodit ancilla virgo.)* Idem epist. 47. de vitando suspecto contubernio: *Si virgo es, quid times diligentem custodiam? si corrupta, cur non palam nubis?* (Excipit Bellarminus, *Hieronymum loqui de virgine, quae non in monasterio publice professa erat, sed quae privatim voverat continentiam.* Respondemus: votum solenne a simplici non distinguitur *essentialiter*, sed tantum *accidentaliter*, sic enim Bonifacius VIII. in c. unic. de vot. et vot. redemt.: *Voti solennitas ex sola constitutione ecclesiae est inventa.* Quodsi ergo post votum simplex licitum est matrimonium inire, cur non et post votum solenne, si scilicet necessitas propter ustiones et periculum scortationis ita exigat? *Si votum perpetui coelibatus tam stricte sine ulla dispensatione ex mandato Dei obligat* (inquit Chemnicius loco dicto), *impium sane est in voto simplici dispensare contra Dei mandatum, in solenni vero voto tantum propter externas quasdam solennitates ab hominibus adjectas nolle dispensare. Ita enim humanae solennitates longe praeferuntur mandato Dei.* Adde quod ex eo, quod virgo illa domi suae privatim vixerit, non possit inferri, eam non fuisse virginitatem solenniter professam, constat enim in veteri ecclesia virginitatem solenniter professas in domibus propriis mansisse. Cyprianus lib. 1. epist. 11. c. de viduis 27. q. 1. ex concilio Toletano. Videt Bellarminus, hanc solutionem nondum sufficere, ideo addit aliam, *Hieroymum hoc non ita monere, quasi peccatum non sit post votum nubere, sed quia minus peccatum sit ac prudentia doceat, ex duobus malis minus esse eligendum.* Respondemus: sufficit nobis, quod juxta Hieronymum satius sit post votum nubere quam impudice vivere. At quotaquaeque ex monialibus votariis est, *quae corporis et spiritus sanctitatem* et puram virginitatem absque spiritus ustione et corporis pollutione tueatur? illis ergo dicendum, ut post votum potius nubant quam non sine impudicitiae suspicione vivant. XVI. 112.
Tandem addit Bellarminus, *licet nuptiae post votum simplex contractae sint verae nuptiae et aliquo modo minus malum sit nubere post ejusmodi votum quam assidue fornicari, tum ob fidem conjugii, tum ob prolem legitimam, tum ob alia bona, tamen etiam aliquo modo esse majus malum sic nubere quam scortari, quia qui ita nubit, reddit se inhabilem ad votum servandum, quod non facit, qui fornicatur*, de quo Antichristiano pronuntiato quid statuendum sit, diximus superius.) Augustinus de s. virgin. c. 34: *Multas revocat a nubendo non amor praeclari propositi, sed aperti dedecoris timor etc. has igitur, quae nubere volunt et ideo non nubunt, quia impune non possunt, quae melius nuberent, quam urerentur, id est quam occulta flamma concupiscentiae in ipsa concupiscentia vastarentur, pro mortuis deputandae sunt.* (Excipit Bellarminus, *Augustinum hoc velle, quod minus malum sit aperte nubere ei, qui simplex votum habet, quam perpetuo occulte fornicari.* Respondemus: demus, Augustinum non aliud agnoscere virginitatis votum quam liberum illud continentiam eligentium et profitentium propotitum, quod *votum simplex* Pontificii vocant. Si ergo post votum simplex licet nubere, utique etiam, si necessitas ita exigat, post solenne, cum essentialiter et coram Dei judicio non differant. Quid quod diserte addit Augustinus, quas poenitet professionis. Ergo loquitur de voto, cui conjuncta professio. Nec dicit Augustinus, praestare *nubere* quam fornicari, sed quam *uri*, hoc est occulta concupiscentiae flamma vastari.) de bon. viduit. c. 10: *Fit per inconsideratam hanc opinionem, quae putat, lapsarum a sancto proposito feminarum, si nupserint, non esse conjugia, non parvum malum.* Epist. 70. docet, *nuptias post votum contractas esse veras ac ratas, nec debere dissolvi*, quae Augustini sententia citatur in jure canon. c. Quidam dist. 27. c. Nuptiarum 27. q. 1. laudatur a Polydoro Virgil. 7. de rer. invent. 2. (Excipit Bellarminus, *Augustinum quidem voluisse nuptias post votum contractas esse veras nuptias,*

sed simul asseruisse, gravissime peccare eas, quae post votum nubunt. Respondemus: in eo tamen ab adversariis dissentit, quod nuptias illas statuit esse ratas, quas illi nefarie dissolvunt. Quod Bellarminus hic distinguit inter *jus divinum* ac *ecclesiasticum*, et matrimonium post votum solenne contractum *jure divino* esse ratum, *jure ecclesiastico*, cujus notitia ad Augustinum non pervenerit, esse irritum, de eo inferius agemus. Neque ideo nubentes post votum peccare Augustinus existimavit, quod nuberent, alias talia matrimonia rata non esse judicasset, sed quod a sanctiore vitae proposito cum ecclesiae scandalo resilirent et fidem datam violarent.) Idem Augustinus in libr. de haeres. ad Quodvultd. haer. 40. haereticis *apostolicis* dictis, qui non recipiebant in suam communionem utentes conjugibus et res proprias possidentes, illud objicit: *Quales habet ecclesia Catholica et monachos et clericos plurimos*, videlicet et uxoribus utentes et propria possidentes. Ergo Augustini tempore fuerunt monachi etiam uxorati in Catholica ecclesia, qui ab Augustino ad confutandam illam haeresin producuntur. Gelasius epist. 1. ad episcopos Lucan. cap. 23. de viduis continentiam professis loquens ait: *Nos talibus nullum laqueum debemus injicere, sed solum adhortationes praemii sempiterni poenasque proponere divini judicii, et ut nostra sit absoluta conscientia et illarum pro se rationem Deo reddat intentio.* (Excipit Bellarminus, *laqueum illum non esse nuptiarum prohibitionem iis, quae voverant, sed iis, quae non voverant.* Respondemus: agit Gelasius de iis viduis, quae promissam Deo pudicitiam custodire
XV. 113. tenebantur, *talibus* (inquit) scilicet de quibus in praecedentibus egerat, at si prohibitio nuptiarum est laqueus illis, quae non voverunt, utique etiam illis, quae voverunt, est laqueus, si continere non possint, neque enim per votum suum impetrant continentiae donum, nisi peculiari Dei gratia illud praestetur. Confer. M. Anton. de Dominis l. d.) Addimus 7. adversariorum quorundam confessionem. Erasmus in declamat. de laud. matrim.: *Mihi sane non videtur pessime consulturus rebus et moribus hominum, qui sacerdotibus et monachis quoque, si res ita ferat, jus idulgeat conjugii.* Aeneas Sylvius postea pontifex Pius II. in epistola 321. ad Johann. Frundt, qui post votum coelibatus uxorem duxerat, scripta sic loquitur: *Credimus, te consilio uti non insulso, si cum nequeas continere, uxorem quaeris, quamvis id prius cogitandum fuisset, antequam sacris initiareris ordinibus, sed non sumus dii, qui futura prospicere valeamus. Quando huc ventum est, ut legi carnis resistere non valeamus, melius est nubere quam uri.* Polydorus Virg. lib. 7. de rer. invent. cap. 1: *Nullum votorum vinculum* (in veterum monasteriis erat) *ita ut integrum unicuique foret manere aut proficisci, quo terrarum vellet, vel si quem ejusmodi instituti sui poenituisset, etiam potestas esset ad pristinam vitam redeundi non absque tamen inconstantiae nota.*

553. Argumenta Pontificiorum, quibus ejusmodi nuptias damnabiles ac detestandas esse probare satagunt, praecipua isthaec habentur, 1. *ex voti obligatione.* Scriptum est: *Redde Altissimo vota tua* Deut. 23, v. 21. Psalm. 76, v. 12. Eccles. 5, v. 3. Esa. 19, v. 21. Bellarminus de matrim. cap. 21. prop. 1: *Votum perpetuae continentiae est licitum. Ergo servandum est, cum Scriptura dicat, si quid vovisti, ne moreris reddere. At reddi non potest votum continentiae ab eo, qui uxorem ducit.* Respondemus: quid de papali coelibatus voto statuendum sit, ex illis, quae hactenus dicta sunt, manifestum est, quodsi ergo cum additamentis istis contra verbum Dei pugnantibus votum coelibatus praestetur et servetur, Deo probari nequit. Si opiniones et additamenta illa removeantur, tum ab eo, quod cum invocatione divini nominis in forma juramenti solenniter promissum, temere ac leviter discedendum non est, adhibeas ergo diligentiam, luctam, abstinentiam, preces etc. si mediis hisce Deo juvante ustionem reprimere potes, serves coelibatum absque opinione meriti et satisfactionis, absque arrogantia ac fastu, sed si non potes continere, si spiritus ustione, corpus pollutione contaminatur, ac in periculo fornicationis versaris, agnoscas, necessitatem conjugii ineundi tibi injici atque ipsius Dei voce per apostolum prolata, *non ut laqueum vobis injiciam*, a voto inconsiderate emisso absolvi, de qua tota re ex fundamentis superius adductis recte judicari potest. *2. Ex apostolica comminatione* 1. Tim. 5, v. 12. *volentes nubere habent damnationem, quia primam fidem fecerunt irritam, ubi apostolus* (inquit Bellarminus d. l.) *non damnat viduas illas, quia postquam luxuriatae fuerant, nubere voluerunt, id enim laudandum erat, non vituperandum, sed quia nubere volentes primam fidem de servanda continentia Deo datam irritam faciebant.* Respondemus: de hoc loco plene egimus in praecedentibus. *3. Ex votariorum cum Christo desponsatione. Nulla desponsata vivente sponso potest alium sine crimine adulterii ducere, sed virgines Deo dicatae sunt Christo desponsatae.* Respondemus: Scriptura de spirituali Christi sponsa ac desponsatione piorum cum Christo saepius tractat, sed nuspiam hunc honorem et hanc praerogativam peculiariter illis, qui votum coelibatus emiserunt, sed in genere omnibus XVI.
vere piis et in Christum credentibus tribuit, nec medium desponsationis statuit uspiam coelibatus votum, sed *fidem in Christum* Hoseae 2, v. 20. 1. Cor. 11, v. 2. etc. neque ulla inter spiritualem desponsationem cum Christo et pium conjugium est oppositio, alias nullus ex conjugibus posset Christum animae suae sponsum habere. Animadvertit hoc Augustinus, ideo oppinionem illam perversam, *quasi spiritualis cum Christo desponsatio per votum coelibatus fiat et conjugium impediat*, graviter refellit libr. de bon. viduit. c. 10. in princ.: *Quia Christi conjugium dicuntur eligere, quae Christiana sanctitate non nubunt, hinc argumentantur quidam dicentes: Si viro suo vivo, quae alteri nubit, adultera*

Argu- menta Ponti- ciorum contra nuptias votarum.

est, sicut Dominus ipse in evangelio diffinivit. vivit autem Christus, cui mors ultra non dominabitur, quae ergo conjugium ejus elegit, si homini nubat, adultera est. Qui hoc dicunt, acute moventur quidem, sed parum attendunt hanc argumentationem, quanta rerum sequatur absurditas. Cum enim laudabiliter etiam vivente viro ex ejus consensu continentiam femina Christo voveat, jam secundum istorum rationem nulla hoc facere debet, ne ipsum Christum, quod sentire nefas est, adulterum faciat, cui vivente viro nubit. Deinde cum primae nuptiae melioris sint meriti quam secundae, absit, ut sanctarum viduarum iste sit sensus, ut Christus eis videatur quasi secundus maritus. Ipsum enim habebant et antea, quando viris suis fideliter serviebant subditae non carnaliter, sed spiritualiter virum, cui ecclesia ipsa, cujus membra sunt, conjux est, quae fidei, spei, caritatis integritate non in solis virginibus sanctis, sed etiam in viduis et conjugatis fidelibus tota virgo est. Universae quippe ecclesiae, cujus illae membra sunt, apostolus dicit, aptavi vos uni viro virginem castam exhibere Christo. Novit autem ille, conjugem virginem sine corruptione foetare, quem in ipsa etiam carne potuit mater sine corruptione procreare. Haec Augustinus, quae a Gratiano in jus canonicum sunt relata. c. Nuptiarum 27. q. 1. Cogitet vero quilibet, quam praeposterum futurum sit, a spirituali illa desponsatione cum Christo pios conjuges velle excludere, cum apostolus pium et castum conjugium tanquam speculum arctissimae conjunctionis et flagrantissimi amoris inter Christum et ecclesiam nobis proponat Ephes. 5, v. 32. ac proinde pii conjuges vivum illius desponsationis simulacrum in se ipsis circumferant. Breviter, spirituali illi desponsationi non opponuntur nuptiae in Domino contractae, sed spiritualis fornicatio, quam Scriptura illis tribuit, qui relicto Dei verbo fictitios cultus instituunt et a divinorum mandatorum obedientia sese avertunt, ex quo Chemnicius haud immerito colligit, illos qui contra verbum Dei malunt uri quam nubere et coelibatum eligunt hoc fine, ut sit *satisfactio pro peccatis et meritum vitae aeternae sibi atque aliis impetrandae*, spirituale adulterium in regno Christi committere, non autem virgines illas, quae cum dono continentiae se destitutas vident, sequuntur vocem sponsi sui per apostolum pronuntiatam, *melius est nubere quam uri.* De reliquis argumentis ex fundamentis superius adductis, cumprimis vero ex distinctione inter eos, qui dono continentiae instructi sunt, et eos, qui hoc dono destituti, facile judicari potest.

x pa- 554. Dejecti vero ex Scripturae praesidiis con-
s. fugiunt ad *patres*, ex quibus pro stabiliendo coelibatus voto ejusdemque indissolubili vinculo multa ac varia proferunt. Respondemus: 1. Patres sua scripta *non ut canonica haberi voluerunt, sed ex canonicis scriptis de illis judicari praeceperunt*, ut ex clarissimis Augustini lib. 2. contra Crescon. cap. 32.
115. epist. 19. ad Hieron. in prooem. lib. 3. de Trin. etc. et aliorum dictis suo loco demonstratur. 2. Ex patribus non potest aliquis fidei articulus nec *διάταγμα* quoddam generale sub conditione aeternae damnationis in tota ecclesia observandum deduci, nisi perspicua et immota ejus rei fundamenta ex Scripturis proferantur. Idem ergo, quod Athanasius in libr. de sent. Dionys. Arianis ad antiquitatis consensum provocantibus opposuit, Pontificiis nos obtendimus. *Videntes* (inquit), *se nihil posse ex Scriptura pro sua opinione habere, ad patres se convertunt, sicut praedones, cum de studiis suis male audiunt, fingunt sibi socios probos et modestos et sicut Judaei Scriptura convicti ad patrem Abraham confugiunt.* 3. Ex nullo piorum veterum scripto *φορτικὰ* ista *ἀκούσματα*, quae hodie Pontificii propuguant, proferri aut demonstrari poterunt, quod gravius peccatum sit post votum nubere quam fornicari, quodque praestet, ut votarius continere non valens *centum habeat concubinas*, ex ordine tamen et successive, quam si uuam legitimam habeat uxorem. 4. In ecclesia primitiva apostolicae vicina nondum usitati erant laquei votorum, sed simplex virginitatis professio ac Deo facta consecratio in personis idoneis acceptabatur, a qua re ita exigente discedere integrum erat, ut ex Justino, Tertulliano, Cypriano etc. constat, in quibus nullum solennis alicujus voti vestigium occurrit, progressu temporis sensim ac subinde major accessit severitas ac asperitas, quae in Pontificia ecclesia tandem penitus in tyrannidem abiit, ita ut peccata contra naturam in votariis potius fuerint dissimulata quam legis hujus gratia facta, ut Cassander testatur. 5. Fundamenta, quibus patrum sententia nititur, ipsimet invicem subruunt. Historiam de virginitate Theclae virginis Iconiensis (quae Tamiro cuidam desponsata fuerit, sed Paulum de coelibatu concionantem audiens contra sponsi et parentum voluntatem perpetuam virginitatem professa Paulo adhaeserit, a quo tandem velata fuerit et potestatem docendi, baptizandi et virgines in sacrum ordinem allegandi acceperit.) Tertullianus libr. de bapt. cap. 17. Hieronymus in catal. illustr. in Luca et Gelasius pont. Rom. c. Sancta dist. 15. ut apocrypham et ab Asiatico quodam presbytero confictam rejiciunt, quam fabellam esse falsam et fictam colligi etiam potest ex Eusebio libr. 3. histor. eccles. cap. 19. Nicephoro lib. 2. hist. cap. 48. sed Ambrosius et Augustinus eam inter reliqua argumenta pro stabiliendo coelibatus voto proferunt. Basilius, Chrysostomus, Hieronymus et Ambrosius urgent argumentum a spirituali sacrae virginis cum Christo desponsatione ductum eamque adulteram fieri metuunt, si alteri viro per matrimonium jungatur, sed Augustinus illud ipsum argumentum erudite convellit. Argumentum ex 1. Tim. 5, v. 11. de viduis damnationem habentibus, quod primam fidem facientes irritam nubere velint, Augustinus praecipue inculcat, sed Chrysostomus, Ambrosius et Theophylactus illud enervant, dum ad viduas virginitatem professas referunt verba Pauli *volo, juniores nubere.* Ex voto Mariae complures

argumentum petunt, sed illud nititur auctoritate pseudoevangelii secundum Jacobum, quod a Gelasio d. l. inter apocrypha rejectum. Cumque reliqui sententiam suam ex Scripturis probare conentur, Epiphanius *ad traditionem* recurrit, quod apostoli statuerint, peccatum esse post decretam virginitatem ad nuptias converti. Sed liber ille constitutionum apostolicarum a Clemente editus in concilio Trullano can. 2. fuit reprobatus, ac Bellarminus ipse in libr. de script. eccles. cap. 59. fatetur, *constitutiones illas apostolicas in ecclesia Latina nullum fere nomen habere, cum ab haereticis sint depravatae.* Nec dissimulant Hieronymus, Ambrosius, Augusti-
XVI. 116. nus, Basilius etc. suis primum temporibus, et quidem non sine contradictione vota in ecclesiam fuisse introducta. Hieronymus Romae sibi contradictum fuisse non scriptis tantum, sed sua etiam discessione testatus est, transtulit enim sua monasteria in Syriam. Ambrosius libr. 3. de virginibus dicit, *se propterea a suis auditoribus reprehensum, quod virgines adolescentes velaret*, et conqueritur, in Mediolanensi ecclesia non offerri tot virgines velandas, quot in Aegypto Alexandriae. Basilius cum in Graeca ecclesia monachismum exemplo Aegyptiorum institueret, reprehensus est ab episcopo et clero Neocaesariensi, qui ipsi objecit, Gregorium Neocaesariensem et magnum et *θαυματουργόν* appellatum talia non tradidisse. Augustinus in libr. de opere monach. testatur, sua primum tempore monasteria Carthagine coepisse, unde Johannes a Daventr. in harm. Aug. confess. f. 510. scribit, *non constare, an tempore Augustini monasticum votum praestiterint necne, qui monasteria ingressi fuerunt.* Quae omnia si quis expendere velit, animadvertet, in patrum dictis et exemplis Pontificio coelibatus voto ejusque absolutae indissolubilitati parum praesidii esse reliquum. 6. Denique et hoc notandum, quod Bellarminus libr. de not. eccles. cap. 9. Protestantibus propterea haeresin Lampetianorum tribuit, *quod docent, vota monastica debere esse libera*, cum tamen Alphonsus de Castro libr. 14. advers. haeres. tit. Vota etc. aliter describat haeresin Lampetianorum, videlicet *quod omnia vota in totum ac simpliciter damnaverint*, id vero a nobis minime fieri, testis est ipse Bellarminus lib. de monachis cap. 15.

SECTIO II.

DE CONCUBINATU.

Concubinatus V. T.

555. Concubinatus in genere definitur, quod sit *cohabitatio unius viri cum una muliere citra affectum conjugalem.* Sed accurate hic distinguendum inter concubinatum V. T. atque eum, qui tempore N. T. jure civili et jure canonico quibusdam videtur permissus, non enim illi, sed huic tradita concubinatus definitio competit. Concubinae patriarcharum (a quibus concubinatus nomen accipit) non fuerunt impura scorta, sed verae ac legitimae uxores, veruntamen *secundariae*, quae affectu quidem maritali, sed sine *legalibus instrumentis* privatim ducebantur ac natos ex illis liberos certis legatis contentos esse oportebat hereditate ad uxoris vel uxorum primariarum liberos devoluta. Probatur hoc 1. *ex nominum permutatione.* Agar Abrahae ancilla in torum maritalem cum Sarae uxoris primariae ac matrisfamilias consensu ab ipso adscita vocatur *uxor* Genes. 16, v. 3. *dedit ei Abraham* לְאִשָּׁה, *in uxorem.* Cethura post Sarae mortem ab Abrahamo ducta vocatur ejus *uxor* Gen. 25, v. 1. sed eaedem videlicet tam Agar quam Cethura ibidem v. 6. vocantur פִּילַגְשִׁים, *concubinae.* Confer 1. Par. 1, v. 32. Sic Bilha dicitur Jacobi *uxor*, Gen. 30, v. 4: *Lea dedit Bilhah ancillam suam ei* לְאִשָּׁה, *in uxorem*, eadem tamen Gen. 35, v. 22. vocatur פִּילֶגֶשׁ, *concubina* Jacobi. Judic. 19, v. 1. et seqq. Levitae conjux modo vocatur אִשָּׁה *uxor*, modo פִּילֶגֶשׁ *concubina.* Idem de concubinis Davidis ac Salomonis esto judicium, quod videlicet fuerint verae ipsorum uxores, sed secundariae. *2. Ab ipsa appellatione.* Epiphanius libr. 3. tom 2. cont. haereses in compendiaria doctr. verae eccles. pag. 457. in Graec. *καλῶς ὁ Ἑβραῖος τὴν παλλακίδα ἔφρασε φήσας αὐτῇ φελέγεσθα, φελεγ ὃ ἑρμηνεύεται ἥμισυ, ἔσθα γυνή,* XVI
ἵνα εἴπῃ ἥμισυ γυναικός. p. 903. in Lat. *bene interpretatus est Hebraeus pellicem, dum ait: pheley estha, pheleg enim significat uxorem, estha dimidiam, quasi dicat dimidium uxoris.* Rectius פֶּלֶג אִשָּׁה *divisa uxor* sive *secundaria uxor.* Ab illo פִּילֶגֶשׁ Chal. פִּלְגָּה quidam deducant Graecum *παλλακή* et Latinum pellex, quod plerunque in malam partem accipitur pro ea, quae se uxorato marito miscet. Sunt qui non improbabiliter statuunt, concubinarum nomen ex eo fuisse secundariis illis uxoribus impositum, quod illae fuerint ancillae, cum quibus juxta leges istorum locorum, in quibus patres vivebant, liberi et ingenui homines non potuerint contrahere matrimonium, perinde ut in jure civili conjunctio hominis liberi cum ancilla non conjugium sed *contubernium* vocatur. *3. A polygamiae in V. T. permissione.* Quia enim consuetudine publica legis quasi vim habente polygamia in V. T. permissa et juxta quorundam opinionem etiam a Deo approbata, ideo concubinae illae patriarcharum, quas primariis uxoribus superinduxerunt, nequaquam pro scortis vel adulteris sunt habendae, sed verae uxores judicandae. *4. A rabinorum testificatione.* Illi enim tradunt, concubinam fuisse dictam, quae 1. sine כְּתוּבָּה וְקִדּוּשִׁין, *sine libello dotis et sponsalibus*, fuit ducta; 2. non ut esset materfamilias, velut primaria uxor, sed liberos procreandi causa; 3. unde ipsa primariae uxori fuit subjecta; 4. ac filii ejus cum filiis primariae uxoris non acceperunt hereditatem, sed muneribus duntaxat fiunt dotati; 5. non respectu mariti, cum quo conjugaliter vixit, sed respectu uxoris primariae sic fuit appellata. Vid. Sanhedrin cap. 2. fol. 21. R. Dav. Kimchi 2. Sam. 5, v. 14. Hieronymus in epistola ad Occan. Atque haec de patrum in V. T. concubinis accipienda sunt, quae

enim ab uxoribus ita distinguuntur, ut illud nomen eis penitus derogetur, illae fuerunt scorta Judic. 8, v. 31.

cubi- a ure li. 556. Jure *civili* sive Romano concubina dicitur *talis mulier, cum qua matrimonium interdictum non est, quam solius voluptatis et concubitus causa solutus ita assumit, quod illam unicam et solam concubitus, non matrimonii causa habere velit.* l. unic. C. de concubin. vel *quam quis non mariti animo, sed consuetudinis tantum causa, sine stupri tamen crimine ac flagitio domi habet*, unde nec ipsa in mariti familiam transit, nec liberi ex ea suscepti censentur legitimi. Cujus definitionis partes et rationes fuse explicat Hotomannus in comm. ubi sex differentias earum ab uxoribus assignat. Paulus ex Massurio l. 144. de verb. signif. *pellicem* apud antiquos eam scribit habitam, *quae cum uxor non esset, cum aliquo tamen vivebat, quam nunc vero nomine amicam, paulo honestiore concubinam vocant.* (Ubi pellicis nomen latius accipitur, alibi vero stricte acceptum a concubina distinguitur ac significat eam, quae una cum legitima uxore habetur, de qua sic scribit Festus: *Pellicem antiqui proprie nominabant, quae uxorem habenti nubebat, unde Paulus ibidem ex Flacco addit, pellicem nunc vulgo vocari eam, quae cum eo, cui uxor sit, corpus misceat; quosdam eam, quae uxoris loco sine nuptiis in domo sit, quam παλλακὴν* Graeci vocant.) In veteribus inscriptionibus nominatur *viceconjunx*, cum uxorem imitetur. An cum tali concubina consortium sive concubinatus jure civili permissus fuerit, variant jurisconsulti. De legibus antiquioribus ante Justiniani tempora promulgatis nulla fere dubitatio esse potest, quin illis concubinatus fuerit permissus, manifestae enim sunt constitutiones imperatorum

. 118. et responsa jurisconsultorum veterum in C. et Dig. tot. tit. de concubin. quibus ad evitanda majora mala construpationum et adulterii eum non quidem probari, sed tolerari censent. De eo autem disquirunt, an novissimis Justiniani constitutionibus concubinatus sit prohibitus? Albericus Gentilis libr. 1. de nuptiis cap. 5. id asserit, pro qua sententia stabilienda quidam adducunt Novell. Justin. 6. c. 1. §. 3. Novell. 123. c. 1. in princ. et c. 12. ubi episcopis et clericis concubinatu interdicitur. Sed ex eo, quod clericis *in specie* concubinae prohibentur, nequaquam inferri potest, quod Justinianus *in genere* et omnimode concubinatum sustulerit, alias pari ratione inferri posset, a Justiniano prohibitas esse secundas nuptias, cum episcopum eligi vetet eum, qui viduam in uxorem duxit, Nov. 6. cap. 1. ac quod ipsius quoque Justiniani constitutionibus permissus adhuc fuerit concubinatus, haud obscure colligitur ex Nov. 12. c. 4. Nov. 18. c. 5. Nov. 74. Nov. 117. cap. 2. unde merito cum Mentzero in append. disput. de matrimonio cap. 4. Marpurg. disput. 15. miramur, *quod legibus illis episcopi eorum temporum non contradixerint.* Tandem vero Leo imperator Constantinopolitanus Philosophus dictus concubinatum penitus sustulit Nov. 91: *Non minus ea lex, quae probrose cum concubinis immisceri non erubescentibus id permittendum judicavit, honestatem susque deque habuit. Ne ergo hoc legislatoris erratum dedecore nostram rempublicam afficere sinamus, itaque lex illa in aeternum sileto. Ab illa enim non modo religionis, verum etiam naturae injuria secundum divina Christianisque convenientia praecepta prohibemur. Et quidem si cum fontem habeas, sobrie inde haurire divino praecepto moneare, qua ratione, cum puras aquas haurire liceat, lutum tu mavis? tum tametsi fontem non habeas, rebus tamen vetitis uti non potes. Ceterum vitae consortem invenire difficile non est.* Nov. 99: *Nihil inter coelibatum et matrimonium, quod reprehendi non debeat, medium invenias; conjugalis vitae desiderio teneris? conjugii leges serves necesse est. Displicent matrimonii molestiae? Coelebs vivas neque matrimonium adulteres neque falso coelibatus nomine culpam praetexas.* Quamvis autem Leonis constitutiones per se non habeant juris auctoritatem, nec vim abrogandi Justinianeas leges obtineant, tamen cum haec ipsa Leonis constitutio sacris literis, pietati, honestati et bonis moribus magis congrua sit, in Christiana republica repudiatis veterum constitutionibus merito observatur.

557. In jure *canonico* diversa exstant de concubinis decreta. Quaedam enim eas in universum videntur prohibere. c. Audite etc. distinct. 34. ex Augustino homil. 49: *Concubinas habere non licet vobis, etsi non habetis uxores, tamen non licet vobis habere concubinas, quas postea dimittatis et ducatis uxores, tanto magis damnatio erit vobis, si volueritis habere uxores et concubinas.* c. Concubinae etc. 32. quaest. 2. ex Augustino de bon. conjug. cap. 14. *Concubinae ad tempus adhibitae, nec etiamsi causa filiorum concumbant, justum faciunt concubinatum suum.* c. Nemo etc. caus. ead. quaest. 4. ex Ambros. libr. 1. de Abraham. cap. 4: *Nemo sibi blandiatur de legibus hominum. Omne stuprum adulterium est, nec viro licet, quod mulieri non licet. Eadem a viro, quae ab uxore debetur castimonia. Quidquid in ea, quas non sit legitima uxor, commissum fuerit, adulterii crimine damnatur. Nulli licet scire mulierem praeter uxorem, ideoque conjugii datum est tibi jus, ne in laqueum diaboli incidas et cum muliere aliena delinquas. Nec hoc solum est adulterium cum aliena peccare conjuge, sed omne quod non habet potestatem.* c. Dicat aliquis etc. caus. XVI. 119. et quaest. iisd. ex Ambros. serm. 65: *Dicat aliquis, uxorem non habeo et ideo ancillam mihi associavi. Audi quid dicat Scriptura ad Abrahamum: Ejice ancillam et filium ejus etc. Cur ergo quaeritur tale matrimonium, de quo susceptus filius nec successionis possit esse heres, nec sanguinis? Nec habere potest hereditatis consortium, qui non habet originis privilegium. Cur, inquam, quaeritur tale contubernium, de quo nati filii non sunt testes matrimonii, sed adulterii? Cur autem hujuscemodi suscipiuntur adulterini, qui patri sunt pudori, non*

In jure canonico.

honori? Mulier igitur, si talibus moribus praedita est, ut mereatur consortium, mereatur et nomen uxoris. Praesta concubinae tuae libertatem et nomen uxoris, ne adulter potius sis quam maritus. Contra vero quaedam capitula concubinatum videntur permittere. c. Is qui etc. distinct. 34. ex concilio Toletano can. 17: *Is qui non habet uxorem et pro uxore habet concubinam, a communione non repellatur, tamen ut unius mulieris, aut uxoris, aut concubinae sit conjunctione contentus.* Rubrica ipso capitulo deterior est: *Is qui non habet uxorem, debet habere concubinam.* Vide decret. cum gloss. edit. Lugd. in fol. anno 1510. editio Parisiensis loco *debet* habet *liceat.* Vide decret. edit. Paris. in fol. anno 1507. c. Christiano etc. dist. ead. ex Isidoro: *Christiano non dicam plurimas sed nec duas simul habere licitum est, nisi unam tantum aut uxorem, aut certe loco uxoris, si conjux deest, concubinam.* c. Solet etc. 32. quaest. 2. ex Augustino de bono conjug. c. 5: *Solet quaeri, cum masculus et femina nec ille maritus, nec illa uxor alterius sibimet non filiorum procreandorum causa, sed pro incontinentia solius concubitus causa copulantur, ea fide media, ut nec ille cum altera id faciat, nec illa cum altero, utrum nuptiae sint vocandae? et potest quidem non absurde hoc vocari connubium, si usque ad mortem alicujus eorum id inter eos placuerit et prolis generationem, quamvis non ea causa conjuncti sunt, non tamen vitaverunt, ut vel nolint sibi nasci filios, vel etiam opere aliquo malo agant, ne nascantur. Ceterum si vel utrumque, vel unum horum desit, non invenio, quemadmodum has nuptias appellare possimus. Etenim si aliquam sibi ad tempus adhibuerit, donec aliam dignam honoribus suis vel facultatibus inveniat, quam in conjugium ducat, animo ipso adulter est, nec cum illa, quam cupit invenire, sed cum ista, cum qua sic cubat, ut non habeat cum ea maritale consortium.*

In jure canonico. 558. De his discordantibus juris Pontificii canonibus diversae ac discrepantes sunt scriptorum sententiae. 1. Quidam existimant, de concubinatu *nihil certi* in jure canonico esse definitum ac pontificem Romanum, dum pugnantes ac contrarias juri canonico inferri passus est sententias, studio noluisse certi quid constituere, cujusmodi contrarietatum exempla plura ex Gratiano afferri posse dicunt. 2. Quidam statuunt, canonibus illis, qui concubinatum permittunt, *derogari* illis, qui eum prohibent, ac pontificem et clerum Romanum avidissime arripuisse et approbasse illam concubinatus permissionem, ut scortationes suas juris quadam specie tegere et coacti coelibatus leges facilius tolerare possent, quamvis scirent, antiquioribus melioris notae canonibus omnes maris et feminae conjunctiones circa jus matrimonii penitus improbari. Illorum sententia valde verisimilis redditur ex eo, quod Gratianus vel quicunque alius, qui multos decreti canones *paleae* nomine inscripsit, postquam c. Is qui etc. Christiano etc. dist. 34. in quibus concubinatus permittitur, sine ulla nota pertransiisset, sequentem canonem ex Augustino, qui incipit *Audite*, in quo concubinatus prohibetur, paleae inscriptione notavit, ut innueret, quid amplectendum, quid rejiciendum in hac controversia sibi videretur, quo non injuria etiam illud refertur, quod *cum digamo*, hoc est cum eo, qui successive duas uxores legitimas habuit, dispensari posse negant, ut ad sacerdotium evehatur, et tamen Pelagius pontifex c. Fraternitatis etc. dist. 34. ad diaconatus ordinem provehi permittit eum, qui mortua uxore *plures liberos ex ancilla susceperit*, ubi merito aliquis exclamet cum glossa in c. Is qui etc. distinct. ead.: *Luxuria quandoque plus juris habet quam castitas, quia castus repelleretur, fornicator vero minime.* 3. Quidam discordantes illos canones sic conciliant, quod in illis, in quibus concubinatus permittitur, non agatur *de vera concubina*, sed de ea uxore, quae privatim ducta sine legalibus instrumentis, quae etsi revera sit legitima uxor, utpote affectu maritali ducta, tamen propter amissa *dotalia instrumenta* dicatur concubina. Hanc conciliationem approbat Bellarminus de matrim. cap. 11. resp. ad arg. 2. Sed huic conciliationi non multum tribui potest, quia in verbis canonum diserta ac distincta tum concubinae, tum uxoris fit mentio, ac utraque sibi invicem manifeste opponitur. 4. Quidam igitur censent, eum duntaxat concubinatum jure canonico permitti, qui sequentes habeat conditiones additas, *1. ut consistat inter personas solutas sive coelibes; 2. ut illi non filiorum procreandorum, sed pro incontinentia solius concubitus causa jungantur; 3. ut mediante ea fide jungantur, ne ille cum altera, nec illa cum altero idem faciat; 4. ut concubina non ad tempus duntaxat, sed usque ad dies vitae assumatur; 5. ut prolis generationem, quamvis non ea causa conjuncti sint, nequaquam vitent, nec opere aliquo malo impediant.* Horum requisitorum si vel unum, vel plura defuerint, non esse concubinatum, sed fornicationem. Eorum, qui sic statuunt, opinionem videtur probare d. c. Solet etc. 32. q. 3. ac talem concubinatum quam proxime accedere ad conjugium *ac speciem quandam occulti matrimonii* esse non injuria quis dixerit. 5. Concilium Tridentinum sess. 24. cap. 8. concubinatum ut grave peccatum merito reprehendit, tumque in universum prohibendo canones illos juris Pontificii, in quibus permittitur, penitus abrogare videtur, sed experientia testatur, concubinas in papatu esse frequentissimas non tantum apud sacrificulos in minoribus ordinibus constitutos, sed etiam apud praesules, canonicos, abbates, episcopos, cardinales etc. proinde merito aliquis ipsis objecerit illud Christi Matth. 23, v. 13: *Dicunt et non faciunt.* In gravaminibus nationis Germanicae anno 1522. legato papae Norinbergae oblatis grav. 75. et 91. imperii proceres publice de concubinariorum frequentia conqueruntur: *In locis plerisque* (inquiunt) *episcopi et eorum officiales sacerdotum tolerant concubinatum, dummodo certa persolvatur pecunia et recepta ab eisdem hoc annuo censu publice cum suis concubinis, pellicibus et aliis id genus meretricibus illegitime cohabitare liberosque procreare*

sinunt etc. sed et sacerdotes continentes et qui absque concubinis degunt, concubinatus censum persolvere cogunt asserentes, episcopum pecuniae indigum esse, qua soluta licere sacerdotibus, ut vel coelibes permaneant, vel concubinas alant. Campegius referente Sleidano lib. 4. comm. ann. 1524. ad legatos Argentinenses in comitiis Augustanis dicebat, *scire se, episcoporum hunc esse morem, ut accepta pecunia scortationem suis permittant. Quod vero sacerdotes fiant mariti, multo gravius esse peccatum, quam si plurimas domi meretrices alant.* Henricus Cuickius praesul Ruremundensis scripsit librum, quem vocat Speculum concubinario-
21. rum sacerdotum, monachorum et clericorum edit. ann. 1599. Colon. in quo hoc peccatum *adeo commune* esse docet, *ut sacerdotes amplius non pudeat concubinis atque meretricibus suis in congressibus publicis veluti nuptiis atque conviviis eminentiorem locum tanquam honestis matronis vendicare.* In praefatione ejusdem libri fatetur, *paucissimos in clero Romano ab hoc crimine immunes esse.* Cornel. Agrippa de vanit. scient. cap. 64: *Jam lenones sunt episcopi et officiales, qui censum a concubinatu pro sacerdotibus quotannis extorquent, idque tam palam, ut apud plebem ipsam in proverbium abierit illa eorum concubinaria exactio, qua dicunt: Habeat vel non habeat, aurum solvat pro concubina; et habeat, si velit.* Claud. Espencaeus lib. 2. de continent. cap. 7: *Pro praetenso puro mundoque coelibatu successit impurus immundusque concubinatus, ut latere nec prae multitudine queat, nec prae impudentia quaerat, at hic tolerantia altius radices egit permissis alicubi sub annuo censu clericis ac laicis cum suis concubinis cohabitare, quod utinam et falso et immerito exstaret inter gravamina Germaniae* pag. 176. edit. Paris. anno 1560. Et postea: *Adeoque etiam continentibus si credere dignum est, ad omnem censum persolvendum coactis, quo soluto eis liceret vel continentibus vel incontinentibus esse. O rem execrandam!*

559. A Christianis vero rebuspublicis hodie merito exsulare jubetur concubinatus, *1. ob divinum institutum.* Nullum aliud vel ad prolem suscipiendam medium vel ad incontinentiam et scortationem vitandam remedium a Deo vel institutum, vel permissum ex sacris literis demonstrari potest, quam pium et honestum conjugium Genes. 2, v. 24. Matth. 19, v. 6. 1. Cor. 7, v. 2. et 9. Atqui concubinatus non est conjugium, neque enim est *individua vitae conjunctio consortium divini et humani juris* complectens, neque ex eo suscepti liberi et nominis et bonorum paternorum sunt heredes. Ergo non est legitimum vel prolis suscipiendae medium, vel scortationis vitandae remedium. Conscientiam oportet niti certo verbo, alias perpetuis dubitationum fluctibus circumgyrata in vorticem desperationis tandem abripitur. Jam vero concubinariorum conscientia non potest niti certo Dei verbo, quod concubinatum permissum esse demonstret, ergo perpetuis dubitationum fluctibus circumagitantur. Leges humanae, canonicae vel civiles non poterunt eorum conscientiam reddere tranquillam, cum non habeant fundamentum in legibus divinis, ac constitutione humana Leonis imperatoris in Orientali ecclesia fuerint abrogatae, ut nihil dicam de eo, quod jus Romanum etsi concubinatum certis conditionibus susceptum non penitus ut rem illicitam damnet, oblique tamen eundem taxet, quia filios ex concubinis susceptos statuit, *non esse in potestate patris, nec patitur eos legitimos ac justos heredes esse, nisi ex concubina fiat uxor aut principis auctoritas intercedat.* 2. *Ob manifestum dictum apostolicum* Hebr. 13, v. 4: *Honorabile conjugium inter omnes, scortatores autem et adulteros judicabit Deus.* Est ibi manifesta et immediata oppositio inter conjugium et reliquas omnes extra illud commixtiones, quae fornicationis et adulterii nomine indigitantur. Jam vero concubinatus non est conjugium. Ergo ad fornicationes erit referendus. *3. Ob scandalum publicum.* Concubinatus absque scandalo et offensione piorum eligi nequit, merito igitur ab ecclesia exsulare debet Matth. 18, v. 7. Rom. 14, v. 13. 1. Cor. 9, v. 12. 1. Thess. 5, v. 22. etc. *4. Ob concubinatus principium.* Imperatores et legislatores ethnici eundem tolerarunt ob frequentiam libidinum inter gentes usitatam, a Christianis igitur merito XVI. 122.
repudiandus est, quippe qui sedulo cavere debent, ne vitae ac morum conformitate ethnicos exprimant. *5. Ob Christi interdictum.* Quemadmodum a polygamia ac temerariis divortiis Christus Matth. 19, v. 6. nos revocat ad primam conjugii institutionem; ita quoque a concubinatu, vel in populo Dei, vel apud gentiles recepto ad leges matrimoniales nos unice revocasse statuendus est, proinde si vel maxime quaedam concubinatus exempla afferri possint, tamen Christianus animus vocem Christi audire ac sequi debet. *6. Ob veteris et purioris ecclesiae consensum.* Chrysostomus peculiari sermone graviter invehitur in concubinarios. Lactantius lib. 6. instit. cap. 23: *Castitatem Deus non modo intra privatos parietes, sed etiam praescripto lectuli terminat, ut cum quis habeat uxorem, neque servam, neque liberam habere insuper velit, sed matrimonio fidem servet* (quae sententia pellicatui proprie est opposita).

SECTIO III.

DE DIVORTIO.

560. Conjugio vel maxime adversatur divortium, quod παχυλῶς καὶ ὡς ἐν τύπῳ definiendo est *vinculi conjugalis solutio ac mariti et uxoris separatio.* Cum enim conjugium tam ratione primaevae institutionis quam contrahentium intentionis *individuam vitae societatem* ac indissolubilem maris et feminae conjunctionem contineat, ex eo facile animadvertitur, divortium, quo vitae societas dividitur et vinculum

Divortium.

conjugale dissolvitur, eidem quam maxime adversari. Complectemur autem doctrinam de divortio juxta usitatam methodum duobus generalibus capitibus. Prius ὀνοματολογίαν, posterius πραγματολογίαν illius explicabit. In ὀνοματολογίᾳ consideranda erit 1. ἐτυμολογία, 2. ὁμωνυμία, 3. συνωνυμία. Πραγματολογία hoc ordine tractari posset, ut primo loco ponatur *definitio*, 2. *divisio*, 3. *causae*. *Efficiens* est vel *impulsiva*, vel *executiva*. Impulsiva est vel *vera*, videlicet adulterium, vel *falsa*. Executiva est *judex ordinarius* negotiorum matrimonialium cognitioni ac decisioni praestitutus. *Materia* sunt maritus et uxor divortium petentes. *Forma* est mutuae obligationis ac conjunctionis dissolutio. *Finis* duplex est, *proprius* et *communis*. *Proprius* ipsorum conjugum dissolvendorum privatum bonum concernit, ut scilicet parti innocenti consulatur, ac pars nocens debita poena afficiatur; *communis* dignitatem et honestatem conjugalis ordinis in Christiana republica conservandam spectat. 4. *Adjunctum* divortii est modus procedendi, qui in illa dissolutione observari consuevit. 5. *Cognatum* est repudium, quod est sponsaliorum dissolutio. 6. *Contraria* sunt tolerantia adulteri vel adulterae ex animi quadam levitate profecta, coactio partis innocentis ad cohabitationem cum nocente etc. Sed enim cum 1. definitio sit συμπέρασμα totius nec recte intelligi possit, nisi tota doctrina prius fuerit cognita ac proinde ultimo loco tradenda. 2. Cum divisiones illae, quae de divortio traduntur, sint potius distinctiones vocis ambiguae in sua significata ad ὁμωνυμίας explicationem pertinentes, quam accuratae divisiones generis in species. 3. Cum multa ex hactenus enumeratis capitibus primo statim intuitu cuivis obvia sint, nec operosiorem explicationem desiderent, ideo πραγματολογίαν ad tria potissimum capita revocabimus. Primum exponet τὸ ὅτι, *an detur divortium*, hoc est an conjugii vinculum sit
XVI. 128. solubile per divortium; secundum τὸ διότι exponet, *propter quas causas* fieri possit divortium; tertium τὸ πῶς tractabit, *quis* in divortio *modus* ac *processus* observari debeat.

ARTICULUS I.

ΟΝΟΜΑΤΟΛΟΓΙΑΝ DIVORTII CONTINENS.

Divortii 1. ἐτυμολογία.

561. 1. Ἐτυμολογία. Divortium quidam dictum censent a *diversitate mentium*, quia cum dirimitur matrimonium, pars utraque vel alterutra mentem aliam ac diversam habere intelligitur, quam prius habuit, cum matrimonium contraheret. Sed rectius et propinquius deducitur a *divertendo*, quia per divortium conjuges invicem divertunt, hoc est in diversas partes eunt. Gajus l. Divortium 2. ff. de divort.: *Divortium vel a diversitate mentium dictum est, vel quia in diversas partes eunt, qui distrahunt matrimonium.* Paulus l. inter divortium 191. ff. de verb. sign.: *Divortium ex eo dictum est, quod in diversas partes eunt, qui discedunt.* 2. Ὁμωνυμία. 1. Divortii 2. Ὁ
vocula *metaphorice* accipitur de itineribus seu locis, νυμ
sic Tacitus dicit: *Arctissimo inter Europam Asiamque divortio Byzantium in extrema Europa Graeci posuerunt.* Item *aquarum divortia* dicuntur, quae aliis sunt divergia, ubi amnis diversus insulam facit. Tertullianus lib. de anima mortem definit *animae et corporis divortium.* Hic vero in *propria* significatione de mariti et uxoris separatione accipitur. 2. Divortium vel *generaliter ac late* accipitur pro separatione non solum mariti et uxoris sive conjugii contracti, sed etiam sponsi ac sponsae sive conjugii nondum quidem contracti, sed tamen promissi ac pacti. l. Quod Servius de cond. caus. dat.; vel *specialiter ac stricte* pro separatione mariti et uxoris sive conjugii jamdum contracti, qua ratione a repudio, quod est sponsaliorum dissolutio, distinguitur. Paulus d. l. Inter divortium d. verb. sign.: *Inter divortium et repudium hoc interest, quod repudiari etiam futurum matrimonium potest, non recte autem sponsa divertisse dicitur.* Modestinus l. Inter stuprum 101. §. 1. tit. eod.: *Divortium inter virum et uxorem fieri dicitur, repudium vero sponsae remitti videtur, quod et in uxoris personam non absurde cadit.* Sic ergo repudium esset nomen generale tum sponsae, tum uxoris dimissionem complectens, divortium vero speciale solius uxoris dimissionem significans. Bellarminus lib. 1. de matrim. cap. 14. talem divortii ac repudii differentiam introducit, quod *divortium proprie sit solutio matrimonii consummati, quoad torum et habitationem manente vinculo conjugali; repudium vero solutio etiam quoad vinculum.* Sed haec distinctio ex canonistarum lacunis, non ex Scripturae, vel juris civilis, vel probatorum scriptorum fontibus hausta est, ut ex sequentibus apparebit. Beza lib. de rep. et div. in princ. divortium tantum fieri censet *in matrimonio per copulam carnalem consummato, non autem in matrimonio solo consensu rato*, idque demonstrare conatur ex d. l. Inter stuprum de V. S. Sed ostendimus suo loco, *non concubitum, sed consensum facere nuptias*, ideo etiam in conjugio rato verum erit divortium. 3. Divortium specialiter sic dictum accipitur vel *improprie* pro separatione eorum, inter quos nunquam fuit verum et consummatum matrimonium, ut si ob inhabilitatem ac impotentiam naturalem, quae a principio adfuit, divortium instituitur; vel *proprie* pro separatione eorum, inter quos verum, ratum ac consummatum matrimonium exstitit, ut si propter adulterium instituitur separatio. 4. Divortii specialiter ac proprie sic dicti, XV
hoc est inter eos, qui vere conjuges fuerunt, instituti canonistae duas faciunt species. Unam vocant *separationem quoad torum ac mensam;* alteram separationem *quoad ipsum vinculum.* Diximus, *canonistas* hanc divortii divisionem introduxisse. Scriptura enim nullum aliud novit divortium, quam

quod *vinculi matrimonialis solutionem* complectitur. Idem judicium esto *de jure civili.* Quamvis enim Bellarminus lib. de matrim. cap. 14. §. 1. disputet, *jurisconsultos etiam divortii nomen accipere pro dimissione uxoris post matrimonium sive quoad torum, sive quoad vinculum*, idque ex l. Inter stuprum et l. Inter divortium ff. de V. S. probare conetur; tamen oleum et operam perdere merito censendus est, cum ex pumice citius aquam quam ex adductis legibus distinctionem illam canonistarum elicere possit. Manifesta sunt verba legis Divortium 3. ff. de Divort.: *Divortium non est nisi verum, quod animo perpetuam constituendi dissensionem fit etc. ideoque per calorem misso repudio, si brevi reversa uxor est, nec divertisse videtur.* Proinde distinctionem divortii inter *separationem quoad vinculum et separationem quoad mensam et torum* non possumus pro vera et propria divisione generis in species accipere, cum separationem quoad torum et mensam absque separatione quoad vinculum verum divortium esse nec ex sacris literis, nec ex fundamentis juris civilis, nec ex recta ratione probari possit, quo respiciens Lutherus, cumprimis vero erroneam Pontificiorum opinionem (quod propter adulterium quoad torum et mensam tantum, non autem quoad vinculum separatio fieri possit, quodque parti innocenti superstite adhuc nocente aditus ad secunda vota nequaquam concedi debeat) graviter taxans, separationem quoad torum et mensam vocat *fictam et imaginariam separationem* tom. 5. Jen. Germ. fol. 252: Weil im geistlichen Recht die Ehescheidung gemeiniglich dermaßen zugelassen wird, daß sich keines verändern darf, so halten wir solche Scheidung für nichts, ja für ein lauter Gespenst, der Seelen und Gewissen gefährlich. An vero in quibusdam casibus separatio *quoad torum et mensam* absque separatione *quoad vinculum* fieri possit, inferius dispiciemus.

ω- 562. 3. *Συνωνυμία.* Hebraei divortium vocant כְּרִיתוּת *excidium*, *abscissionem*, a rad. כָּרַת abscidit, praecidit, amputavit, quia per divortium uxor ex mariti familia quasi exscinditur et exterminatur ac datur ei potestas *eundi*, *quo velit*, *ac nubendi*, *cui velit*. Libellus repudii, qui in politia Israëlitica dabatur in manus ejus, cum qua divortium fiebat, vocatur סֵפֶר כְּרִיתוּת, *liber excisionis* Deut. 24, v. 1. Targum reddidit גט פִּטּוּרִין *scheda dimissionum* LXX *βιβλίον ἀποστασίου*, *libellus repudii*, Theophylactus in cap. 5. Matth. *γραμματεῖον ἀπολυτικόν*. In Syriaca paraphrasi N. T. Matth. 5, v. 31. vocatur כְּתָבָא דְדוּלָּלָא *scriptura excidii*, a rad. דְּלַל *exhaustus*, *debilitatus*, *attenuatus fuit.* Matth. 19, v. 7. כְּתָבָא דְשׁוּבְקָנָא *scriptum desertionis.* A Rabinis divortium vocatur גֵּירוּשׁ ac mulier repudiata vocatur גֵּירוּשָׁה Levit. 21, v. 7. a rad. גָּרַשׁ *eiecit*, *excussit*, *expulit.* Arabes divortium vocant טַלָּקַח *dimissionem*, a rad. טַלַק, quae in hiphil significat *emisit*, *eiecit*, *exauctoravit*; item אִסְתִּרַאק, a rad. פרק *divisit*, *dispersit*, *avulsit*, *sicut cutis a carne avellitur.* Graecis dicitur *ἀποπομπή* et *ἀποστάσιον* q. d. *abscissionale*, item *ἀπόλυσις*, *dissolutio.* Matth. 19, v. 8. *ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα.* Eodem sensu, quo Suetonius dixit *dimittere uxorem* pro repudiare, divortium cum uxore facere, qua loquendi formula Tullius utitur.

ARTICULUS II. XVI. 125.

ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΑΝ DIVORTII EXPLICAT.

MEMBRUM I.

DE *ΤΩΙ ΟΤΙ* AGIT, AN VERUM ET PROPRIE DICTUM DIVORTIUM IN N. T. LOCUM HABEAT.

563. Exposita divortii *ὀνοματολογίᾳ* transitum facimus ad ejusdem *πραγματολογίαν*. In ea primo loco occurrit quaestio de *τῷ ὅτι* divortii, quam Bellarminus lib. de matrim. cap. 12. *gravem admodum ac difficilem* non immerito appellat, *an* scilicet *verum et proprie dictum divortium inter fideles in N. T. locum habeat*, hoc est an matrimonium fidelium consummatum solubile sit quoad vinculum. Pontificii negant, sic enim decernit concilium Tridentinum sess. 24. can. 7: *Si quis dixerit, ecclesiam errare, cum docuit et docet, juxta evangelicam et apostolicam doctrinam propter adulterium alterius conjugum matrimonii vinculum non posse dissolvi et utrumque vel etiam innocentem, qui causam adulterio non dedit, non posse altero conjuge vivente aliud matrimonium contrahere, moechari que eum, qui dimissa adultera aliam duxerit et eam, quae dimisso adultero alii nupserit, anathema sit.* Alexander III. in c. Ex literis etc. x. de divort. diremto propter adulterium conjugio innocentem si alteram duxerit, *non modo a posteriore uxore separandum, verum etiam ad priorem uxorem redire compellendum statuit.* Bellarminus lib. 1. de matrim. cap. 16: *Probandum jam nobis est, matrimonii inter fideles contracti et consummati vinculum adeo esse indissolubile, ut nec causa fornicationis dirimi possit, et ideo vivente priore conjuge nunquam esse licitum ad secundas nuptias adspirare.* Similia occurrunt apud Tapperum tom. 2. art 18. Nos contrarium statuimus ac propter adulterium matrimonium fidelium consummatum quoad vinculum dissolvi posse asserimus. Antequam vero nostrae sententiae rationes producamus, status quaestionis recte constituendus erit. 1. Non est quaestio *de tempore V. T.* in eo enim divortia fuisse licita, Pontificii non negant, sic enim scribit Bellarminus de matrim. cap. 17: *Quaestio est apud doctores, utrum repudium Judaeis concessum, ita ut aliud matrimonium post repudium iniri posset, permissum fuerit ut licitum, an vero ut minus malum. Et quidem sententia communior Lombardi, Bonaventurae, Richardi et aliorum id habet, ut illicitum semper fuerit, sed permissum*

1. *Tò ὅτι* an detur divortium.

tamen, ut impune fieret causa majoris mali evitandi. Sed contraria opinio (quod scilicet per libellum repudii in V. T. vinculum ipsum fuerit solutum, ac proinde non fuerit peccatum post divortium nubere) *mihi semper probabilissima visa est.* Unde concilium Tridentinum *ad evangelicam et apostolicam doctrinam* unice provocat ac per eam divortia penitus in N. T. sublata esse statuit. Id ipsum facile intelligitur ex falsa illa hypothesi, ex qua opinio illa Pontificiorum, quod in N. T. divortium propter adulterium fieri non possit, originem traxit, quae est, quod matrimonium utpote *sacramentum* introducat vinculum indissolubile. Jam vero in N. demum T. matrimonium sacramentum esse coepisse asserunt. Ergo tantum de divortio in N. T. quaestionem institutam esse praesupponunt. 2. Non est quaestio *de matrimonio infidelium*, sed fidelium. *Conjugium infidelium solvi posse etiam quoad vinculum, si alter*
XVI. 128. *conjugum convertatur ad fidem et alter nolit ei cohabitare sine injuria creatoris*, asserit Bellarminus lib. de matrim. cap. 12. *idque extra controversiam esse pronuntiat.* Sed quid ea de re statuendum sit, inferius in quaestione de causis divortii dispiciemus, hoc loco tantum quaestio est de divortio inter Christianos propter adulterium facto. 3. Non est quaestio *de matrimonio fidelium rato nondum consummato*, an per ingressum in religionem, hoc est per monastices professionem, *etiam quoad vinculum* solvi possit, quod affirmant Pontificii, ut constat ex Bellarmino lib. 2. de monach. c. 38. et lib. 1. de matrim. c. 13. qua de re quid statuendum sit, dispiciemus itidem inferius, in sequenti scilicet membro de causis divortii; hic tantum quaestio est de divortio sive solutione matrimonii rati vel consummati propter adulterium instituenda. 4. Non est quaestio de solutione matrimonii consummati quoad torum et mensam, an propter adulterium talis solutio fieri possit, quod Pontificii concedunt, sic enim scribit Bellarminus de matrim. cap. 14: *Sententia theologorum et totius ecclesiae est, posse matrimonium consummatum inter fideles solvi quoad torum et cohabitationem duabus de causis. Primo ex consensu propter majorem atque altiorem statum acquirendum, ut si uterque conjugum continentiam perpetuam voveat et ad religionem* (monasticam) *transeat. Secundo sine consensu, ob crimen, idque triplex: primum est adulterium alterius conjugis; deinde si alter conjugum a fide Catholica recedat; denique si alter conjugum impellat alterum ad peccatum, ita ut non possit alter cum eo cohabitare sine periculo Deum offendendi.* Quid de hisce causis statuendum sit, ex sequentibus apparebit, hoc loco tantum quaestio est de solutione matrimonii quoad vinculum propter adulterium instituenda. 5. Non est quaestio *de adulterio incestuoso*, in eo enim licitum esse parti innocenti aliam ducere, canonistae tradunt, ut suo loco videbimus; sed in genere de quolibet adulterio etiam sine incestu, an propter illud divortium sive solutio quoad vinculum fieri possit.

564. Hisce de vero quaestionis statu praemissis producimus argumentorum nostrorum classes, quarum prima et praecipua constat *ex manifestis Scripturae dictis*, altera ex *rationum momentis*, tertia *ex conciliorum decretis*, quarta *ex imperatorum rescriptis*, quinta *ex patrum sententiis*, sexta *ex ipsorum adversariorum suffragiis.* Dicta Scripturae suppetunt duplicia, quaedam sunt ipsius *Salvatoris nostri Jesu Christi*, quaedam vero *apostoli Pauli.* Dicta Christi haec sunt: Matth. 5, v. 32: *Ego dico vobis, quod omnis, qui dimiserit uxorem suam παρεκτὸς λόγου πορνείας, excepta fornicationis causa, facit eam moechari, et qui dimissam duxerit, moechatur.* Matth. 19, v. 9: *Dico vobis, quicunque dimiserit uxorem suam, εἰ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, moechatur, et qui dimissam duxerit, moechatur.* In hisce Christi dictis, quae per insignem sophisticam Pontificii pro suae sententiae confirmatione adducere non verentur, recte intelligendis et explicandis in genere quinque membra notari jubet Mentzerus tom. 4. disp. Marp. disp. 15. th. 99. et seqq. 1. Particulas illas *παρεκτὸς καὶ εἰ μή*, quae a Christo inseruntur, esse *exclusivas*, ut constat ex 1. Sam. 20, v. 39. cap. 21, v. 9. 1. Reg. 3, v. 18. cap. 12, v. 20. Psalm. 18, v. 32. (ubi pro *παρεκτός* in Graeca versione habetur *παρέξ*) Act. 26, v. 19. Matth. 11, v. 27. c. 12, v. 4. c. 17, v. 8. et 21. c. 21, v. 19. et ex aliis Scripturae locis; ex quo consequens est, ipsam etiam Christi sententiam *exclusive* accipiendam esse hoc sensu: Quicunque praeter ullam aliam causam quam adulterium dimittit uxorem sive ab uxore sua divortium XVI
facit et aliam ducit, moechatur; nequaquam vero pro particulis *comparativis* sive comparationis haberi possunt, quasi minus peccatum sit dimittere uxorem propter fornicationem et aliam ducere, majus vero sine fornicationis causa eandem dimittere et aliam ducere, de ea enim peccatorum comparatione hoc loco agere, Christo ne in mentem quidem venit. Neque enim proposita erat quaestio, utrum ex *illegitimis* divortiis gravius sit peccatum, sed quaestio erat de causis divortii *legitimis.* Pharisaei existimabant, quamvis causam sufficere, sed Christus respondet, solam fornicationis causam vinculum matrimonii solvere, ut adultera dimitti et alia duci possit. 2. Exceptionem illam de *πορνείᾳ* sive *λόγῳ πορνείας ἀπὸ κοινοῦ* in sequenti etiam membro *repetendam* et ad totam Christi sententiam referendam esse hoc modo: Qui dimiserit uxorem suam excepta fornicationis causa, ille tum ipse moechatur, tum etiam dimissam uxorem moechari facit, et qui duxerit dimissam, scilicet extra fornicationis causam, moechatur, videlicet ducendo alterius uxorem. 3. Exceptionis istius vim esse eam, ut si *causa fornicationis* uxor dimittatur, hoc est divortium instituatur, non possit dici maritus moechari, si aliam duxerit, id enim firmissime probat argumentum ductum *a contrariis immediatis*, quorum natura haec est, ut quod de uno affirmatur, de altero negandum sit, et vice versa, quod de uno negatur, de

altero sit affirmandum. 4. Fundamentum hujus explicationis, qua excipitur causa adulterii a generali prohibitione divortii, *ex collatione aliorum Scripturae dictorum et ex ipsa natura adulterii* demonstrari posse. Conjuges ex primaeva Dei institutione sunt *una caro* Gen. 2, v. 24. Matth. 19, v. 6. sed uxor, quae fornicatur, fit una caro cum adultero, et maritus, qui fornicatur, fit una caro cum scorto 1. Cor. 6, v. 16. Ergo non amplius manet vinculum conjugalis unitatis, sed nefarie per adulterium disrumpitur, et per consequens adultera potest repudiari. 5. Locum Marc. 10, v. 11. et Luc. 16, v. 18. (in quo exceptio fornicationis non habetur adjecta) supplendum esse ex Matthaeo, quia juxta vulgatum canonem *pauciora exponi debent secundum plura, et regula generalis per exceptionem alibi traditam est limitanda.* De loco Matth. 5, v. 32. in specie notandum, Christum suam doctrinam, (quod adulterium committatur per repudium quodcunque, nisi fiat causa stupri) opponere non legi divinae, sed corruptelis Pharisaicis, perinde ut in explicatione quinti praecepti fecerat. Quia enim Moyses lege sua forensi permiserat repudium, jubens repudiatae dare libellum repudii, ideo Pharisaei in quocunque repudii casu talem formam libelli introduxerant ac receperant, ut maritus uxori a se repudiatae concederet licentiam et potestatem, *ut duci posset a quocunque viro, nemine prohibente.* Sed Christus ostendit, non ex legibus forensibus, sed ex lege morali, et in hac quaestione *ex prima conjugii institutione* petendum esse judicium, quid in foro conscientiae ac coram Dei judicio licitum sit vel illicitum, proinde nequaquam ita inferri posse. Lex Mosaica forensis permittit libellum repudii, ergo coram Deo non peccat, sed recte facit, qui quacunque de causa uxorem dimittit et potestatem alteri nubendi eidem concedit, quia institutio conjugii ostendit, esse copulam indissolubilem, interim in illa ipsa generali prohibitione temerarii divortii excipit Christus *causam fornicationis*, nimirum quia illa directe pugnat cum natura conjugii ac contra substantialia matrimonii, ideoque vinculum conjugii solvit. De loco Matth. 19, v. 9. *in specie* notandum, Pharisaeos quaestionem Christo proponere de vero divortio, hoc est solutione matrimonii quoad vinculum, an quacunque de causa illud sit licitum v. 3. Christus responsionem petit ex
28. prima conjugii institutione, quae ostendit, copulam esse indissolubilem. Conjuges sunt *una caro.* Ergo pars una non debet dimittere alteram v. 4. 5. 6. Pharisaei ἔνστασιν depromunt ex lege Mosaica Deut. 24, v. 1: *Moyses mandavit dare libellum repudii*, v. 7. Respondet Christus, propter σκληροκαρδίαν cordis populo Judaico a Moyse id fuisse concessum, non autem ex prima conjugii institutione deductum v. 8. ac tandem v. 9. plene, integre ac perspicue ad quaestionem a Pharisaeis sibi propositam respondet, quod non liceat uxorem dimittere nisi ob fornicationem. Sic ergo Pharisaei in sua quaestione ponunt *definitum*, Christus in responsione subjungit *definitionem* divortii, quod sit *dimittere uxorem et aliam ducere.* Ex quibus omnibus sic collegimus: Quam causam Christus ipse tanquam primus auctor institutionis conjugii ac optimus ejusdem interpres a generali prohibitione divortii excepit, propter eam divortium proprie dictum esse licitum merito judicatur. Sed causam adulterii Christus ipse duobus in locis et quidem diversis temporibus, quando ex professo materiam hanc in concionibus suis tractavit, a generali prohibitione divortii excepit, ut Matthaeus αὐτήκοος testis confirmat. Ergo propter causam adulterii divortium proprie dictum merito judicari debet licitum. Assumtum confirmatur ex ipsis Christi verbis Matth. 5, v. 32. cap. 19, v. 9: *Qui dimiserit uxorem suam excepta fornicationis causa et duxerit aliam, moechatur.* Ergo qui propter fornicationis causam uxorem dimittit et aliam ducit, non moechatur.

Exceptiones Bellarmini contra locum Matth. 5, v. 19.

565. Videamus Bellarmini sophisticas detorsiones, quibus loco huic clarissimo nebulas inferre conatur. Lib. 1. de matrim. cap. 17. profert varias exceptiones, quae sententiam ipsius magis suspectam reddunt quam probatam, ut enim jurisconsulti dicunt, *cui multipliciter respondetur, illi non semel bene respondetur. Verba Matthaei* (inquit) *nisi ob fornicationem, possunt accipi vel exceptive, vel negative. 1. Si accipiantur exceptive, respondendum est, Christum non loqui de dimissione quoad vinculum, sed solum quoad torum, quando concedit dimissionem in causa fornicationis.* Respondemus: 1. dimissio quoad torum tantum non est verum divortium, sed duntaxat divortii spectrum ac divortium imaginarium. Erasmus in annot. cap. 19. Matth. p. 62: *Ambrosius exponens epistolam ad Corinthios priorem tribuit marito jus repudiandi, neque secus sentit Origenes, unde coacti sumus aliud quoddam divortii genus inducere, quod ita dirimat consuetudinem domesticam, ut nihilo secius maneat conjugii vinculum, quod quidem divortii genus nomen duntaxat divortii habet, cum a nobis sit repertum, de hoc non percontatos Judaeos per se liquet, quibus prorsus erat incognitum.* Idem in 1. Cor. 7. p. 329: *Quod nos interpretamur divortium, cum dirimitur domestica consuetudo manente conjugii vinculo, quis unquam veterum, vel theologorum, vel juris consultorum appellavit divortium? 2. Dimissio quoad torum tantum,* manente integro conjugali vinculo, Judaeis fuit penitus ignota, unde Bellarminus ipse in resp. ad object. 14. septem argumentis probat, *per libellum repudii ipsum conjugii vinculum apud Judaeos fuisse solutum, ita ut post repudium permissum fuerit novum matrimonium non solum ut minus malum, sed etiam ut licitum.* In forma libelli repudii, quae adhuc hodie Judaeis usitata est, expresse ponitur haec clausula: *Concedo ei licentiam et potestatem, ut pro libitu suo vadat, quo voluerit, ducique possit ab omni viro, nec eam quisquam prohibere praesumat.* Ecquis igitur sibi persuaderi poterit, Christum de divortio cum Judaeis loquentem aliud divortii genus intellexisse, quam

XVI. 129. apud illos erat usitatum? 3. De quo divortio interrogarunt Pharisaei Matth. 19, v. 3. de eodem etiam Christus respondit, alias ipsi quaesivissent de alliis, ac Christus ipsis respondisset de caepis, quod de illa coelestis Patris sapientia cogitare absurdum. Atqui Pharisaei interrogarunt de divortio quoad vinculum. Non erant illi soliciti de dissolutione quoad torum, sed quaestionem movebant de solutione quoad vinculum, quae in populo Israëlitico erat usitata. Ergo. 4. De quo divortio loquitur lex Mosaica Deut. 24, v. 1. de eodem intelligenda sunt verba Christi Matth. 5, v. 32. Ratio est, quia Christus haec verba opponit doctrinae Pharisaeorum, quam ex lege Mosaica de libello repudii ipsi colligebant. Jam vero lex Mosaica loquitur de tali divortio, quod est vere et proprie sic dictum divortium, quo ipsum conjugii vinculum solvitur. Patet hoc ex ipsis verbis illius legis v. 2. *Cum egressa* (repudiata) *alterum maritum duxerit*, v. 3. *et ille quoque oderit eam dederitque ei libellum repudii et dimiserit de domo sua vel certe mortuus fuerit*, v. 4. *non poterit prior maritus recipere eam in uxorem*, ex quibus verbis manifeste colligitur, legem illam non punire nuptias repudiatarum cum aliis viris, quodsi illae nuptiae cum repudiata fuissent pro adulteriis habitae, lex tolerasset publica et continua adulteria. Praeterea lex prohibet, ne repudiata post mortem secundi mariti a priore in torum recipiatur, Jer. 3, v. 1: *Si dimiserit vir uxorem suam et recedens ab eo duxerit virum alium, numquid revertetur ad eum ultra?* at si per repudium non fuisset solutum conjugii vinculum, non fuisset peccatum nec prohibendum, repudiatam a priore marito repeti. Lev. 21, v. 14. Ezech. 44, v. 22. prohibetur sacerdos ducere repudiatam. At nisi aliis licitum fuisset per legem forensem Mosaicam ducere repudiatam, frustra specialiter id prohiberetur sacerdoti.

566. Praevidit Bellarminus, haec argumenta pro nostra explicatione adduci posse, ideo 2. excipit, *Pharisaeos quidem interrogasse de dimissione quoad vinculum, Christum vero de eadem non respondisse.* Hoc vero perquam absurdum est, de alia re Pharisaeos interrogare, de alia Christum respondere! Quomodo igitur probat Bellarminus suum somnium? *Cum*, inquit, *in dimissione perfecta quoad vinculum duo contineantur, dimissio unius et potestas ducendi aliam, Dominus haec duo separavit ac unum quidem concessit, dimissionem videlicet cum restrictione ad causam fornicationis, alterum vero omnino sustulit, et haec est causa, cur fere semper Dominus illa duo distincte posuerit, quicunque dimiserit et aliam duxerit, ut nimirum explicaret repudium in lege permissum et partim approbaret, partim improbaret.* Respondemus: 1. de tota repudii lege, quae non solum dimissionem unius, sed etiam potestatem ducendi aliam complectitur, est ibi disputatio, de tota repudii lege quaerunt Pharisaei, de tota Christus ipsis respondet, alias responsio fuisset ἀπροσδιόνυσος. Clemens Alex. lib. 3. stromat. scribit, *hoc fuisse quod rogantes scire volebant, si liceret aliam ducere.* 2. Quamvis in verbis Christi *exceptio causam fornicationis exprimens* subjungatur tantum *dimissioni*, tamen de ea sola non est intelligenda, quasi scilicet his Christi verbis tantummodo potestas dimittendi adulteram marito data fuerit, non autem aliam ducendi. Nam illa ipsa dimissio apud Judaeos includebat potestatem transeundi ad alias nuptias, distinguitur quidem dimissio adulterae a ductione uxoris novae, non autem separatur, quasi scilicet illam tantum, non autem hanc Christus concedat, neque enim quae *distincte* proponuntur, pro *separatis* penitus sunt habenda. Ideo vero exceptio causam fornicationis exprimens nominatim dimissioni subjicitur, quia propter fornicationem sive adulterium uxor dimittitur, nec tam III
propter adulterium dimissae, quam propter dimissionem adulterae alia juste ducitur, quia justa dimissio potestatem continet transeundi ad alias nuptias. Quin et adulterium injustam dimissionem sequens non tam committitur propter prioris conjugis dimissionem quam alterius ac novae conjugis ductionem. 3. Invertimus igitur Bellarmini ἔνστασιν. Christus a generali divortii prohibitione casum fornicationis excipiens utrumque exprimit, unius, scilicet adulterae, dimissionem et alterius uxoris acceptionem, ergo re ipsa docet, propter fornicationem ita licere adulteram dimittere, ut liceat aliam ducere. Matth. 19, v. 9: *Qui dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et alium duxerit, moechatur.* Marc. 10, v. 11: *Qui dimiserit uxorem suam et aliam duxerit* (subintellige ex Matthaeo, cujus epitomator est Marcus, *excepta fornicationis causa), adulterium committit super eam.* Luc. 16, v. 18: *Omnis qui dimittit uxorem suam et aliam ducit* (subintellige itidem ex Matthaeo, post quem Lucas scripsit, *excepta fornicationis causa) moechatur.* Ergo a contrario sensu, qui ob fornicationem uxorem dimittit et aliam ducit, non moechatur. 4. Quod Bellarminus addit, *Christum omnino sustulisse potestatem ducendi aliam, etsi concesserit potestatem dimittendi uxorem propter causam fornicationis*, illud pugnat cum ipsis canonistis, qui concedunt personae innocenti adulteram dimittenti secundas nuptias, si adulterium fuerit *incestuosum.* c. Quod proposuisti etc. c. Concubuisti etc. c. Quaedam cum fratre etc. 32. q. 7. 5. Quod Christus repudia illa vulgaria *partim improbaverit*, hoc est quod dimissionem quidem approbaverit, sed alterius acceptionem improbaverit, illud falsum esse manifeste constat ex Matth. 19, v. 8: *Ad duritiam cordis vestri Moyses permisit vobis dimittere uxores vestras, ab initio autem non fuit sic.*

567. 3. Ad argumentum ex contrario sensu ductum Bellarminus sic excipit: *Si exponamus verba Domini hoc modo: Qui dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, moechatur, hoc est moechatur illam dimittendo, quia facit eam moechari, et moechatur aliam ducendo, quia proprie adulterium committit, atque ita bis moechatur; tunc a contrario sensu inferendum est: ergo qui propter fornicationem dimittit uxorem et aliam ducit, non moechatur bis, sed tantum semel, id est non moecha-*

tur dimittendo, sed solum aliam accipiendo, et hoc est verissimum. Sin accipiamus alteram expositionem, quae talis est: Quicunque dimiserit uxorem suam nisi ob fornicationem, hoc est quod non licet nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, moechatur; *a contrario sensu non potest inferri nisi hoc: ergo qui propter fornicationem dimittit uxorem et aliam ducit, non peccat dimittendo, sed solum moechatur aliam ducendo.* Respondemus: 1. eligat vero Bellarminus certam et constantem aliquam textus expositionem, cui insistere velit, coacervatio illa diversarum exceptionum est inconstantis et vagabundi animi indicium. 2. Prior expositio non est conformis verbis Christi. Christus enim non dicit, quod eum dicere Bellarminus fingit, *qui dimiserit uxorem suam nisi ob fornicationem, moechatur, et qui aliam duxerit, moechatur*, sed Matth. 5, v. 32. dicit: *Qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam moechari, et qui dimissam duxerit, moechatur.* Matth. 19, v. 9. dicit: *Qui dimiserit uxorem suam nisi ob fornicationem et aliam duxerit, moechatur.* Nihil hic habetur de duplici repetitione moechias, sed absolute ac simpliciter pronuntiat Christus, eum qui excepta fornicationis causa uxorem dimittit et aliam ducit, moechari. Ex una propositione Christi Bellarminus facit geminam, et quae
81. in subjecto Christus conjungit, ipse audacter in duas propositiones divellit. 3. Quomodo in ipsa dimissione Bellarminus moechiam statuere potest, cum cap. 12. praeced. §. 8. disputet, *quod liceat dimittere uxorem infidelem, etiamsi illa velit cohabitare?* Atqui si hic est sensus verborum Christi, *qui extra causam fornicationis uxorem dimittit, moechatur, hoc est auctor est illi, ut moechetur*, utique non licebit uxorem infidelem extra causam fornicationis dimittere, alias enim datur ipsi occasio moechiae et sic etiam is, qui infidelem dimittit, moechatur. 4. In consequente plus infert Bellarminus, quam est in antecendente convertendo. Illud enim duntaxat sequitur, eum non bis peccare. Si inferre velis, *ergo eum semel peccare*, negabitur illatio, quia potest nullo modo peccare, quod est verissimum. Qui enim propter fornicationem uxorem dimittit et aliam ducit, nec bis, nec semel, sed nullo plane modo peccat, quia per adulterium prioris conjugii vinculum fuit solutum, et quia dimissio in causa divortii dat potestatem aliud matrimonium contrahendi. 5. Posterior expositio si recte accipiatur, nobis non adversatur. Illa ipsa enim dimissio, quam propter fornicationem Christus concedit, jus novi matrimonii includit, ut invictis argumentis ostendimus superius. Divortium apud Judaeos dabat potestatem dimittendi conjugem priorem et aliam ducendi. Jam vero propter adulterium Christus concedit divortium. Ergo propter adulterium concedit potestatem priorem conjugem dimittendi et aliam ducendi. Per adulterium solvitur ipsum conjugii vinculum, quia solvitur carnis unitas, nefarie rumpitur conjugalis fides et peccatur contra ipsa matrimonii substantialia. Ergo qui post divortium propter adulterium factum ducit aliam, tam non peccat, quam qui secundas contrahit nuptias priore matrimonii vinculo per mortem soluto. 6. Cadaver igitur consequentiae est, quando Bellarminus sic concludit: *Qui dimiserit uxorem suam nisi ob fornicationem, hoc est quod non licet nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, moechatur. Ergo qui propter fornicationem dimittit uxorem et aliam ducit, non peccat dimittendo, sed solum moechatur aliam ducendo.* Sic enim inferri debebat. Ergo qui propter fornicationem dimittit uxorem et aliam ducit, non moechatur, non peccat dimittendo, nec aliam ducendo, quia particula exceptiva non ad unum duntaxat membrum, videlicet ad dimissionem, sed ad utrumque membrum pertinet, ut constat ex ipsa Pharisaeorum quaestione, in qua intelligitur non nuda dimissio, sed cum potestate ducendi aliam conjuncta.

568. Atque haec de prima Bellarmini explicatione, qua Christi verba *exceptive* intelliguntur, dicta sint; examinemus etiam alteram, qua verba Christi *negative* accipi posse pugnat. *Si cum Augustino* (inquit) *accipiamus illa verba, nisi ob fornicationem, non exceptive, sed negative, tunc admittimus, Christum loqui de dimissione quoad vinculum, sed negamus, concedi istam dimissionem in causa fornicationis, quia illud, nisi ob fornicationem, non est exceptio, sed negatio. Negat Dominus, licitam esse talem dimissionem sine causa fornicationis, sed non dicit, esse licitam, si adsit causa fornicationis.* Respondemus: 1. haec explicatio posterior repugnat priori. Si enim loquitur Christus de dimissione tantum *quoad torum* (quod in priore explicatione evincere voluit Bellarminus), falsum erit, eum loqui de dimissione non tantum *quoad torum*, sed etiam *quoad vinculum.* Si verborum Christi hic est sensus, quod liceat propter fornicationem dimittere uxorem, non tamen aliam ducere (quod in priore explicatione evincere voluit Bellarminus) falsum erit, Christum non dicere, quod sit licita dimissio, si adsit causa fornicationis.

Quo tencam vultum mutantem hunc Protea nodo? XVI. 132.

Apage scepticam illam theologiam et multiformem ac versatilem Scripturae detorsionem. Ne terrenus quidem princeps aequo ferret animo, diploma suum non *diversis* tantum, sed etiam *adversis* sibique contrariis expositionibus torqueri, et nos putabimus, summum illum monarcham proterviam illam relicturum impunitam, qua decreta ipsius tam variis sibique contrariis expositionibus discerpuntur? 2. Vulgata Latina versio particulas παρεκτὸς καὶ εἰ μὴ diserte exposuit *exceptive.* Matth. 5, v. 32: *Qui dimiserit uxorem excepta fornicationis causa* etc. Matth. 19, v. 9: *Quicunque dimiserit uxorem suam nisi ob fornicationem* etc. Caveat igitur sibi Bellarminus a fulmine anathematis, quod concilium Tridentinum vibrat in eos, qui quovis praetextu Latinam versionem deserunt. 3. Vocabula Graeca παρεκτός et εἰ μή manifeste notant *exceptionem*, ut innumeris confirmari potest exemplis. 4. Ac nisi

Christus causam fornicationis a generali divortiorum prohibitione voluisset exceptam, cur ejus mentionem facere voluisset, cum de ea a Pharisaeis non fuerit interrogatus? Si in causa adulterii non constituitur quaedam limitatio et exceptio, non fuisset opus quidquam de ea admiscere. 5. Illud ipsum manifeste colligitur ex occasione, quae Christo fuit data, ut doctrinam de divortio proponeret. Quaerunt Pharisaei, *an liceat homini dimittere uxorem κατὰ πᾶσαν αἰτίαν, quacunque de causa* Matth. 19, v. 3. respondet Christus: *Qui dimiserit uxorem suam nisi ob fornicationem et aliam duxerit, moechatur* v. 9. quid hoc aliud est, quam non licet dimittere uxorem quacunque de causa, sed tantum propter certam aliquam causam, videlicet propter causam adulterii? Si Christus absolute ac simplicitet negare voluisset, ex ulla causa licitum esse divortium, verba quaestionis in suo responso repetivisset: *Qui dimiserit uxorem suam κατὰ πᾶσαν αἰτίαν et aliam duxerit, moechatur.* Certe cum de omnibus causis fuerit Dominus interrogatus ac de reliquis omnibus negaverit, de hac sola adulterii causa ita pronuntiarit, ut nolit eam in reliquarum censu ac classe contineri, eo ipso de hac causa contrarium affirmasse merito judicatur. 6. Perquam absurdum est, quod Bellarminus scribit, *Dominum quidem negare, licitam esse dimissionem sine causa fornicationis, sed non dicere, esse licitam, si adsit causa fornicationis.* Turpissima enim haec est principii petitio, quam ipse sonus verborum Christi fortissime refellit. Quia enim Dominus negat, licitam esse dimissionem sine causa fornicationis, eo ipso docet, licitam esse, si adsit causa fornicationis. Perinde ac si inferam, Scriptura negat, licitum esse parentum odium extra illum casum, quando praecipiunt contraria mandato Patris coelestis. Ergo si quando talis casus contingit, licitum est parentes odisse, hoc est posthabere. Hanc illationem firmam esse, non poterit negare Bellarminus, cur ergo priorem labefactare nititur, quae eidem per omnia congruit? 7. Si Christus concessit dimissionem restrictam *ad fornicationis causam*, ut Bellarminus c. 17. obj. 1. agnoscit, utique exceptio illa non est negativa, sed affirmativa.

569. Regerit Bellarminus: *1. Argumentum a contrario sensu non concludit, nisi recte accipiantur contraria. Jam vero cum dicimus negative: Quicunque sine causa fornicationis dimissa uxore aliam ducit, moechatur; non recte infertur, ergo qui propter fornicationem uxore dimissa aliam ducit, non moechatur, sed tantum inferri potest, ergo minus graviter moechatur. Nam qui sine causa fornicationis uxore dimissa aliam ducit, non ideo moechatur, quia sine tali causa aliam ducit,*
XVI. 133. *sed quia aliam ducit. Quod autem ea causa absit, non facit eum moechari, sed facit eum moechari cum injuria prioris conjugis, et idcirco qui propter fornicationem dimissa uxore priore aliam ducit, moechatur quidem, sed minus graviter, quia sine injuria prioris conjugis.* Respondemus: Christus non loquitur *comparative*, sed *exceptive*, ut evidentibus argumentis fuit comprobatum. Propter vim igitur particulae exclusivae, quae ponit in uno, quod negat in altero (*exceptio ponit contrarium in casu excepto*, dicunt jurisconsulti) et propter naturam limitationis, quae a generali regula certum casum eximit, firmissima est consequentia: *Qui dimittit uxorem excepta fornicationis causa et aliam ducit, moechatur.* Ergo qui propter fornicationem uxorem dimittit et aliam ducit, non moechatur. Urgemus nostrum argumentum: Si causa adulterii esset in eodem ordine cum reliquis causis, propter quas non est licitum divortium, cur illam Christus addidisset? *2. Quemadmodum ex verbis* Jacobi c. 4, v. 17. *scienti bonum et non facienti peccatum est illi, non licet a contrario sensu inferre, ergo ignoranti bonum et non facienti, peccatum non est illi, nam sunt etiam peccata ignorantiae; sed inferri debet, ergo ignoranti bonum et non facienti minus peccatum est, quam si sciens peccasset; et quemadmodum si quis diceret: qui nisi ob inopiam furatur, peccat, non posset inde inferri: ergo qui ob inopiam furatur, non peccat, sed ergo qui ob inopiam furatur, minus peccat, nisi forte esset extrema necessitas, quia tunc non modo non peccatum, sed nec furtum appellandum esset; ita quoque in praesenti quaestione rem se habere* Bellarminus innuit. Respondemus: est maxima diversitas inter propositionem Christi et Jacobi. Christi propositio expresse habet additam exclusivam: *Qui uxorem dimiserit, excepta fornicationis causa, moechatur;* Jacobi propositio non habet exclusivam, Jac. 4, v. 17: *Scienti bonum facere et non facienti peccatum est.* Indefinita haec est, non autem *exceptiva* vel *exclusiva*, non enim additur, *soli* scienti bonum et non facienti est peccatum; ἀπαιδεύτως igitur propositio Christi cum ea confertur. Illud vero probamus et acceptamus, quod Bellarminus propositionem Christi confert cum ea: *Qui nisi ob inopiam furatur, peccat.* Ut enim a contrario sensu recte ex hac propositione infertur, ergo qui ob inopiam furatur, non peccat, ita quoque idem judicium esse debet de propositione Christi: *Qui nisi ob fornicationem dimittit uxorem, moechatur.* Ergo qui ob fornicationem eam dimittit, non moechatur. Negat quidem Bellarminus, propositionem illam, qui nisi ob inopiam furatur, peccat, esse exclusivam, sed redarguit eum usus communis:

Quem penes arbitrium est et vis et norma loquendi.

(Accurate autem nota, non hic agi de propositionis illius *veritate* vel *falsitate*, sed tantum de ejus *quantitate*, an sit exclusiva, an vero minime, ubi sonora voce affirmamus prius.) *3. Particulae παρεκτός et εἰ μή saepe quidem accipiuntur exceptive, sed tamen possunt etiam aliter accipi.* Apoc. 9, v. 4. *praeceptum est illis, ne laederent foenum terrae, neque omne viride, neque omnem arborem, nisi tantum homines, qui habent signum Dei in frontibus. Illud nisi, Graece εἰ μή, non potest exceptive accipi, sed adversative, nisi quis velit*

homines inter arbores connumerare. Et c. 21, v. 27: *Non intrabit in eam aliquid coinquinatum, nisi qui scripti sunt in libro vitae, non potest particula εἰ μή exceptive accipi, nam sensus esset, aliquos coinquinatos intraturos in regnum Dei.* Respondemus: Illa ipsa exempla Bellarmino adversantur, manifeste enim in illis vis exceptionis elucet, siquidem sensus est, quod tantum illi homines laesi sint, qui non habuerunt signum Dei in frontibus
184. suis, ac quod tantum illi intrabunt in Hierosolymam coelestem, qui scripti sunt in libro vitae. Adde quod Bellarmini probatio sit imperfecta, tantum enim de particula εἰ μή exempla affert, quod *adversative* accipiatur, non autem de particula παρεκτός, quae perpetuo notat *exceptionem.* Praeterea quando particula *nisi,* כִּי־אִם, εἰ μή, adversative usurpatur, tum in praecedenti membro semper ponitur negativa, cui illa ex adverso correspondet 2. Reg. 5, v. 17. Luc. 4, v. 24. Joh. 5, v. 19. etc. sed in verbis Christi non praecedit negatio, sed affirmatio. *Qui dimiserit uxorem* etc. quae non permittit, ut adversative duntaxat explicetur. Ac si vel maxime afferri possent quaedam exempla, in quibus particulae παρεκτός et εἰ μή non ponerentur exceptive, illud tamen nostrae sententiae nihil quidquam praejudicaret, neque enim quaestio est, quomodo alibi hae particulae usurpentur, sed quo sensu in hoc loco accipi debeant, quod enim *exceptive* hoc loco usurpentur, ex Pharisaeorum quaestione et Christi responsione ὀφθαλμοφανερῶς elucescit. Revocamus igitur Bellarminum *ad vulgatae versionis* auctoritatem, quam concilium Tridentinum pronuntiavit authenticam. *4. Etiamsi particula παρεκτός accipiatur exceptive, tamen potest esse exceptio negativa. Potest enim excipi causa fornicationis duplici sensu, vel quia cum ea causa adest, non est adulterium aliam ducere, et haec est exceptio affirmativa; vel quia de ea causa nihil in praesentia determinatur, an sufficiat excusare adulterium nec ne, et haec est exceptio negativa.* Respondemus: exceptio illa negativa est figmentum Bellarmini ac verbis Christi ineptum plane affingit sensum. Si enim Christus de adulterio nihil voluisset definire, cur in generali regula, qua divortia prohibet, illius causam excepisset? Nec quaestio erat de adulterii excusatione, sed de matrimonii propter adulterium dissolutione. Fingat ac pingat Bellarminus quidquid velit, non poterit clarissimam verborum Christi lucem exstinguere. Quidam ergo eo tandem confugiunt, *quod Christus hanc quaestionem domi discipulis suis apertius ac magis fidenter exposuerit.* Atqui illis, quae scripta sunt, contenti esse debemus; quae domi iterum a Christo dicta repetit Marcus, ea in disputatione cum Pharisaeis clarissime exposita commemorat Matthaeus.

etum li or. 7. 570. 2. Dictum apostoli, ex quo nostram confirmamus sententiam, proponitur 1. Cor. 7, v. 10: *Iis, qui matrimonjo juncti sunt, praecipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere,* v. 11. *quodsi discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari, et vir uxorem non dimittat.* v. 13. *Et si qua mulier habet virum infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum* etc. v. 15. *quodsi infidelis discedit, discedat, non enim servituti subjectus est frater aut soror in hujusmodi.* Quemadmodum Christi dictum Pontificii pervertunt, ut ad suam opinionem illud detorquere possint, ita quoque apostoli dictum pro se facere arbitrantur. Notanda igitur sunt membra sequentia: 1. Scopus apostoli est coërcere levitatem in divortiis quacunque ex causa temere institutis tum Judaeis, tum gentilibus eo tempore usitatam, ideo ex primaeva conjugii institutione a Christo repetita ostendit, conjugium esse vinculum indissolubile (extra scilicet fornicationis causam, hanc enim limitationem ibidem Christus addit in illo ipso loco, quem apostolus respicit) atque ex hoc principio hasce deducit regulas: *Uxor a viro non discedat* v. 10. *Vir uxorem non dimittat* v. 11. *Discedens a viro uxor aut maneat innupta, aut viro reconcilietur* v. 11. Idem ad virum accommodari posse ac debere, patet ex regula praecedente. Vir dimittens uxorem aut abstineat a matrimonio, aut dimissam recipiat. Ratio est, quia vinculum conjugii non solvitur nisi per XVI. 135.
solum adulterium. Ergo quaecunque incidere possint causae, propter quas conjuges invicem discedant, tamen nisi adsit adulterium ipsi conjugali unitati e diametro oppositum, propter nullam earum debet utrique vel alterutri dari potestas novum matrimonium ineundi. Ex eodem principio etiam hanc regulam deducit, quod conjux fidelis ne quidem ab infideli discedere debeat, quamdiu scilicet infidelis cum eo cohabitare consentiat v. 13. Ratio est, quia religionis disparitas non solvit matrimonii vinculum, sicut adulterium. Quodsi vero de facto infidelis discedat et fidelem deserat, tum persona fidelis deserta non est servituti subjecta, sed libera a lege, ut ad secunda vota ipsi aditus pateat. 2. Duo igitur ex hoc loco apostolico nascuntur nobis argumenta. Prius sic habet: Tum demum atque eo tantum in casu mulier a viro discedens debet manere innupta, si ob aliam aliquam causam quam propter adulterium discesserit. Ergo a contrario sensu si ob adulterium mariti discedat, non tenetur manere innupta, sed post factum a marito adultero divortium novi matrimonii potestas ipsi competit. Antecedens nititur illo fundamento, quod apostolus hoc loco non agat *de casu excepto,* videlicet de fornicatione, *sed de generali regula,* quod non liceat quibusvis ex causis divortium facere, id quod Chemnicius probat quatuor argumentis: *1. Apostolus non de novae uxoris acceptione, sed de prioris dimissione loquitur; praecipio,* inquit, *non ego, sed Dominus, mulierem a viro non discedere, et virum non dimittere uxorem.* Quodsi verba apostoli hunc haberent sensum, ut causam fornicationis includerent, consequens esset, ne quidem discedere licere parti innocenti propter fornicationem ab adultero vel adultera. At consequens hoc non concedunt Pontificii. Quamvis enim post divortium propter

fornicationem institutum non concedant alterum matrimonium, tamen fatentur, concessum esse, ut propter causam fornicationis vir possit uxorem dimittere, hoc est *ab ea discedere*, et uxor possit virum dimittere, hoc est ab eo discedere. Nisi ergo Christum Dominum et apostolum fidelem ipsius servum hostiliter committere velimus, necessario dicendum est, apostolum non loqui de casu fornicationis, quem Christus excipit, sed de aliis quibusvis casibus, in quibus divortium licitum non est, proinde sic concludimus: Quae exceptio ac limitatio subintelligenda in verbis *praecipio non discedere*, eadem intelligenda in verbis *quodsi discesserit, maneat innupta.* Sed in verbis illis *praecipio uxorem a viro non discedere*, subintelligenda est exceptio, quam Christus addidit, videlicet de causa fornicationis. Ergo eadem exceptio et limitatio intelligenda est in verbis, *quodsi discesserit, maneat innupta.* Majoris ratio pendet ex *συναφείᾳ* textus apostolici. Minor demonstrata est ex ipsa Pontificiorum hypothesi, qua ob fornicationem uxori a viro discedere permissum esse statuitur. Secundo *ipsum verbum reconciliationis ostendit, Paulum non loqui de causa fornicationis.* Quando enim in Scriptura alter dicitur alteri reconciliari, intelligitur hoc proprie non *de parte innocente*, sed quod *pars offendens* reconcilietur alteri Rom. 5, v. 10. Matth. 5, v. 24. etc. Si ergo Paulus discessionem mulieris ob viri fornicationem factam intelligeret, non mulieri ut parti innocenti, sed viro ut parti offendenti reconciliationem injungeret. Quia vero dicit, mulier reconciliet se viro, ergo intelligit discessionem, quae propter alias causas fit quam ob casum fornicationis. Tertio *ipse Paulus* v. 15. *concedit fideli parti desertae potestatem ad alias nuptias transeundi.* Non enim dicit, si infidelis discedat, fidelis persona maneat innupta, sed liberam eam esse pronuntiat. Ergo ipse ostendit, priorem illam sententiam, *uxor*
XVI. 136. *a viro non discedat, ac si discesserit, innupta maneat*, admittere necessariam quandam exceptionem, ex quo fundamento novum nobis nascitur argumentum, quod paulo post subjungemus. Quarto *Graeci interpretes, Chrysostomus, Theophylactus et Oecumenius atque ex Latinis Ambrosius exceptionem causae fornicationis in explicatione Paulinae sententiae addunt.* Quibus adjungi potest Primasius in comment. 1. Corinth. 7. sic scribens: *Quando apostolus dicit, his qui in matrimonio sunt, praecipio non ego, sed Dominus, loquitur proprie ad conjugatos, ne dimitterent uxores et alias ducerent, aut pulchras, aut divites, sicut Judaei faciebant,* et ad verba *uxorem a viro non discedere* annotat, *si quis dimiserit uxorem excepta causa fornicationis, facit eam moechari.* 3. Posterius argumentum nostrum ex hoc loco apostolico deductum sic habet: Si personae innocenti competit potestas novi matrimonii in casu desertionis, multo magis in casu adulterii eadem innocenti personae competet. Ratio connexionis est, quia adulterium ipsis substantialibus matrimonii et unitati conjugali magis repugnat quam desertio. Sed apostolus in casu desertionis personae innocenti concedit potestatem novi matrimonii, *si infidelis discedit* (inquit), et hac ratione de facto divortium instituit, *discedat, οὐ δεδούλωται, non est servituti subjectus frater aut soror in hujusmodi*, hoc est persona fidelis deserta non est serviliter alligata desertrici aut desertori, sed libera est a lege uxoris desertricis vel viri desertoris, ut legitime jungi possit alteri feminae vel viro. Hanc enim esse significationem phraseos *οὐ δεδούλωται*, intelligi potest ex collatione locorum Rom. 7, v. 1: *Lex κυριεύει, dominatur, in homine, quanto tempore vivit*, v. 2. *quae enim sub viro est mulier, viventi viro δέδεται alligata est legi. si autem mortuus fuerit vir ejus, κατήργηται, liberata est, a lege viri.* v. 3. *ἐλευθέρα ἐστίν, libera est, a lege viri, ut non sit adultera, si fuerit cum viro alio.* 1. Corinth. 7, v. 39: *Mulier δέδεται, alligata est, legi, quanto tempore vivit vir ejus, quodsi dormierit vir ejus, ἐλευθέρα ἐστίν, libera est, cui vult nubat, tantum in Domino.* Ex his locis intelligitur, *ἀδουλείαν* illam (ut sic loquar) personae desertae nihil aliud esse quam *κατάργησιν ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἐλευθερίαν γαμηθῆναι*, liberationem a lege viri prioris et libertatem nubendi viro alteri. Ratio decisionis apostolicae est, quod persona deserta utpote innocens non debeat luere culpam personae desertricis utpote nocentis, quae propter fidem Christianam atque ex odio religionis discedens gravissime peccat in Deum matrimonii auctorem et in ipsum jus matrimonii, cujus vinculum per diversitatem religionis minime dissolvitur. Sequitur igitur conclusio, quod juxta doctrinam apostoli in casu adulterii potestas novi matrimonii parti innocenti competat.

571. Quid ad haec Bellarminus? In genere excipit, *Paulum non posse exponi nisi de discessione ob justam causam*, sed hac de re inferius in examine argumentorum Pontificiorum agetur. Postea in specie Chemnicii rationes examinat. Ad primam regerit: *In verbis apostoli esse eclipsin ipsi frequentissimam; praecipio non discedere, scilicet sine justa causa, quodsi discesserit, videlicet causa inventa, aut reconcilietur aut maneat innupta.* Respondemus: loquitur apostolus de dissidiis, quae inter conjuges ex causis politicis vel oeconomicis oriuntur, propter quae negat, ipsos a se invicem discedere debere, ab aliis autem casum fornicationis exceptum esse, ex dicto Christi et ex fundamentis paulo ante adductis manifeste constat. Ad secundam: *Verbum reconciliari esse commune, et ei qui laesit, et ei qui laesus est, nam secundum Scripturam et nos reconciliamur Deo et Deus reconciliatur nobis,* XVI. 1
2. Macc. 1. et 7. Responsio: non hic quaeritur de reconciliationis *actu*, qui et offendenti et offensae parti communis est, sed de reconciliationis *principio*, a quonam debeat initium reconciliationis fieri, ubi Christus docet Matth. 5, v. 24. quod ab eodem iterum fieri debeat initium reconciliationis, a quo processit offensio, quae non est injuste laesi, sed injuste laedentis. Cum ergo mulieri apostolus prae-

Excep nes B larmii ad loc 1. Coi

scribat, quod debeat *reconciliari viro*, id est quod ab ipsa initium reconciliationis proficisci debeat, ex eo recte colligitur, quod non agat de muliere ob fornicationem a viro discedente (haec enim non est pars laedens, sed potius laesa), sed quae ob viri morositatem, malam conversationem vel causas alias ad divortium non sufficientes discedit et sic partis laedentis vicem suscipit. Quod Deus, cum fuerit pars laesa, mundum sibi ipsi reconciliaverit, illud factum est propter intercessionem Filii, qui nostri loco stetit, satisfactionem plenariam promisit sicque initium reconciliationis nostro loco fecit, unde notanter dicit apostolus 2. Corinth. 5, v. 19: *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi ipsi*, id est per Christum et propter Christum genus humanum est Deo reconciliatum. Ergo hoc exemplum est *ἀπροσδιόνυσον*. Ad tertiam: *Apostolum loqui de conjugio contracto inter infideles, de quo Dominus nihil praeceperat*, idque probat *ex forma loquendi: ceteris ego dico, non Dominus. At quando jubet, uxorem a viro non discedere, et si discesserit, manere innuptam, loquitur de matrimonio contracto inter fideles, quod Christus insolubile esse pronuntiavit.* Respondemus: non tantum fidelium, sed etiam infidelium matrimonium est individua et indissolubilis conjunctio unius maris et unius feminae ex institutione divina descendens, falsum igitur est, Dominum de conjugio inter infideles contracto nihil praecepisse. Si enim infidelium matrimonium est verum matrimonium, utique forma matrimonii in individua et indissolubili conjunctione consistens ipsi competet, ex qua cum Dominus deducat, non esse licitum divortium nisi ob solam fornicationem, quomodo de infidelium matrimonio nihil praecepisse dicendus erit? Tam infidelium quam fidelium matrimonium Christus pronuntiat esse insolubile, excepta tamen fornicationis causa, nisi ergo velimus, apostolum cum Christo, servum cum Domino, discipulum cum magistro committere, statuendum erit, eodem modo ac sensu fidelium matrimonium insolubile ab apostolo fuisse pronuntiatum, quo modo ac sensu Christus illud insolubile esse pronuntiaverat, videlicet excepto casu fornicationis. De tota hac re inferius plura. Ad quartam: *Patres non ponere exceptionem in illa sententia: si discesserit, sed in illa: praecipio non discedere, ac proinde cum Pontificiis consentire. Eosdem autem patres in illa sententia: si discesserit, ponere potius inclusionem quam exceptionem fornicationis.* Respondemus: si exceptio ponenda in illa sententia; *praecipio non discedere*, eadem ponenda erit in illa: *si discesserit*; ratio est evidens, quia de una eademque discessione apostolus loquitur. Quae fuerit commentatorum istorum sententia, ex ipsis eorum verbis liquet. Chrysostomus homil. 19. in 1. Cor. 7: *Quoniam et propter continentiam, et propter alias causas, δι' ἄλλας προφάσεις, et pusilli animi scrupulos contingebat fieri divisiones, melius quidem, inquit, erat omnino non fieri, sed si factum sit, maneat uxor cum marito, etsi non τῇ μίξει, eo tamen quod nullum alium virum adducat.* Et postea: *Quid dicis: Si sit quidem infidelis, maneat cum uxore; sin autem fornicator, nequaquam? Atqui fornicatio minus est peccatum quam infidelitas. Minus quidem est fornicatio, sed Deus suis valde parcit* etc. *Quomodo permissus est cum infideli concubitus, in muliere autem fornicante non accusatur* XVI. 128. *maritus eam ejiciens? quoniam hic quidem spes est, fore ut per matrimonium salva sit pars, quae periit, illic autem jam solutum est matrimonium. Post fornicationem maritus non est maritus, sed mulier, licet sit cultrix idolorum, non amittit jus mariti.* Ex his sole clarius elucet, Chrysostomum causam fornicationis sejungere ab illis, propter quas apostolus prohibet mulierem a viro discedere. Eadem est Theophylacti, qui Chrysostomi abbreviator est, sententia, ac proinde admodum *ἀπαιδεύτως* Bellarminus colligit, *nihil esse*, quod *inter illas causas, propter quas divortium fieri et ad alias nuptias transiri posse Chrysostomus et Theophylactus negant, fornicationem alterius conjugis numerare prohibeat*, cum illi ipsi commentatores casum fornicationis disertis verbis exceperint. Oecumenii verba sunt manifesta: *Lex Domini est, ne excepta fornicatione fiat divortium*; item: *Vir uxorem non dimittat nisi ratione fornicationis duntaxat, haec enim lex Christi est*, unde Bellarminus ad Oecumenii explicationem nihil respondit. Ambrosius vel quicunque alius auctor commentariorum dicit, *apostolum loqui de muliere, quae recedit* (non ob fornicationem), *sed ob malam conversationem viri.* Bellarminus regerit, *per malam conversationem nihil convenientius intelligi, quam si vir uxori fidem non servet.* At si textum apostolicum hoc sensu accipere velimus, contradiceret apostolus ipsi Christo, qui propter fornicationem mulierem a viro discedere posse permittit. Fornicatio species est malae conversationis, sed a genere ad certam et determinatam speciem procedere non licet, cum non una, sed plures sint malae conversationis species. Quod idem auctor in sequentibus viro novum matrimonium concedit dimissa propter adulterium uxore, mulieri autem idem jus denegat, in eo nec Scripturae sacrae, nec sibi ipsi, nec Bellarmino consentit, ut suo loco plenius videbimus. Scriptura et Ambrosius ipse lib. 1. de Abrahamo c. 4. *aequale jus* utriusque conjugis agnoscunt. *Vos* (inquit) *moneo viri, non commisceri adulterino corpori, nec dare hanc occasionem divortii mulieribus.* Bellarminus neutri concedit novi matrimonii potestatem.

2. Ex rationum momentis. 1. Ab adulterii conditione.

572. Altera argumentorum nostrorum classis constat *ex rationibus*, quarum prima petita *ab adulterii conditione*. Quodcunque ipsam formam conjugii tollit, propter illud separatio conjugum quoad vinculum fieri potest. Ratio pendet ex usitata regula: *Sublata rei forma tollitur res ipsa.* Atqui adulterium ipsam conjugii formam tollit, quia solvit unitatem carnis, fidem conjugalem evertit, adeoque ipsa substantialia matrimonii abolet. Conjuges ex

ipsius Dei institutione *sunt una caro* Genes. 2, v. 24. Matth. 19, v. 6. At mulier adultera fit una caro cum adultero 1. Cor. 6, v. 16. Ergo non amplius est una caro cum marito, et per consequens vinculum conjugalis unitatis est solutum. Quando igitur maritus uxorem adulteram dimittit et aliam ducit, tam non peccat, quam si post mortem prioris conjugis aliam ducit, quia tam per adulterium quam per mortem vinculum conjugalis unitatis tollitur; non hic solvit homo, sed ipsa lex matrimonii, quam adultera nefarie est transgressa et ab ejus obligatione sese subtraxit. Hoc argumentum, quod tamen primarium est, Bellarminus non attingit, sed in responsione ad objectionem 3. affert aliquid, quod non mediocriter illud confirmat. *Etiamsi* (inquit) *fornicatio spiritualis, videlicet idololatria, infidelitas* etc. *sit majus peccatum absolute, tamen magis repugnat conjugio fornicatio corporalis, et ideo si fornicatio spiritualis solveret vinculum, solveret etiam corporalis.* Ex eo sic colligimus:
XVI. 139. Quidquid ita comparatum, ut magis repugnet conjugio quam spiritualis fornicatio vel ullum aliud crimen, propter illud non tantum separatio quoad torum, sicut ob alia crimina, sed etiam separatio quoad vinculum fieri potest. Sed adulterium est ita comparatum. Ergo.

2. Ex multiplici ad absurdum deductione.

573. Altera ratio petita est *ex multiplici ad absurdum deductione.* 1. Si parti innocenti facto propter adulterium divortio non esset permissum aliud conjugium, ipsa privaretur suo jure praeter meritum et culpam. Consequens est absurdum, ergo et antecedens. Connexio probatur, quia in commisso adulterio tantum una pars deliquit, cujus culpam tam non potest nec debet luere pars innocens, quam pars injuste deserta culpam desertoris vel desertricis, quam negat apostolus servituti esse subjectam 1 Cor. 7. v. 15. Assumtum probatur ex regula juris canonici c. Sine culpa de reg. juris in 6. Bellarminus excipit, *causam aliquam hic subesse, et quidem maximam, quia vinculum prioris manet, et quia Christus prohibet, et quia fieret priori injuria.* Sed causas illas esse vanas et fictas ostendemus suo loco. 2. Si non liceret parti innocenti uxorem ducere, divortium a Filio Dei concessum in causa fornicationis nihil aliud esset quam laqueus conscientiae conjiciens homines in ustiones et fornicationes, adeoque in iram et judicium Dei. Consequens est absurdum. Ergo et antecedens. Connexio probatur, nam forte persona illa innocens non habebit donum continentiae, ideo in perpetua ustione versabitur, quae impedit invocationem Dei aut etiam in fornicationes et adulteria praecipitabitur. Excipit Bellarminus: *Aut persona innocens potest non dimittere conjugem, vel certe post dimissionem potest reconciliari; aut cogitur dimittere nec potest reconciliari. Si detur primum, tum nullus conscientiae metuendus est laqueus, habet enim persona innocens remedium paratum, si continere non potest, nimirum ut conjugem non dimittat, aut dimissae reconcilietur. Si non liceat aut non expediat uxorem retinere aut revocare post crimen admissum, tunc non deest remedium in divino auxilio, quod nemini petenti denegatur* Matth. 7: *Petite et accipietis. Et non esse novum, ut quis cogatur sine sua culpa ad perpetuum coelibatum, ostendit Augustinus de adult. conjug. cap. 8. ut si forte uxor ab initio matrimonii* in *morbum incidat et in eo perduret usque ad mortem viri, si captiva ducatur et viro sciente in carcere vel alibi apud hostes perpetuo vivat, vel justi negotii causa multos annos in longinqua regione vir ab uxore disjunctus maneat.* Respondemus: ad prius: Suaderi ac consuli potest viro, ut uxori adulterae ignoscat, sed ut juri suo renuntiet, cogi nequit, qua de re suo loco plenius. Ad posterius dicimus, esse rationem disparem. In casibus illis, quos Augustinus adducit, necessaria est continentia ex praecepto divino, quod vinculum matrimonii excepta fornicationis causa statuit esse insolubile, ideo preces possunt niti promissione divina. Sed in casu adulterii Deus ipse ostendit, licitum esse divortium ac fieri potestatem ducendae alterius conjugis. Ac perquam absurdum est statuere, maritum vocari ad perpetuam continentiam propter uxoris adulterium. Alberic. Gentilis lib. 6. de nupt. cap. 10. inquit: *Causae illae et similes nihil habent commune cum causa adulterii, proinde ut variare casus et non variare rationem, nihil est ita identitare casus et non identitare rationem, nihil est.* 3. Si non liceret parti innocenti facto propter adulterium divortio novum matrimonium, Christus cogeret aliquem esse coelibem. Sed consequens est absurdum. Ergo et antecedens. Connexio probatur, quia Christus in causa fornicationis divortium permisit Matth. 5, v. 32. c. 19, v. 9. at si facto divortio non liceret aliam ducere, pars XVI. 14
innocens cogeretur ad coelibatum. Assumtum probatur ex Matth. 19, v. 12: *Qui potest capere, capiat*; itemque ex illo apostolico 1. Cor. 7, v. 9: *Si non continent, nubant, melius est enim nubere quam uri.* Excipit Bellarminus, *Christum absolute neminem cogere, ut sit coelebs, tamen cogere hominem ut stet promissis, ex quo consequenter saepe accidat, ut cogatur esse coelebs. Qui enim vovit continentiam, cogitur reddere vota sua et sic cogitur esse coelebs; et qui duxit uxorem, promisit, se illa vivente nulli adhaesurum, id enim requirit vinculum matrimonii, quod est omnino insolubile, ac proinde si a sua continet, cogitur esse coelebs. Apostolum* addit *rectissime dixisse melius esse nubere quam uri, sed non dixisse, melius esse moechari quam uri, moechari autem eum, qui vivente priore aliam ducit, docet apostolus Rom. 7.* Respondemus: haec omnia nihil aliud sunt quam merae petitiones principii. Nec Christus, nec apostolus ulli hominum continentiae dono destituto imponunt coelibatus jugum. Quid de voto coelibatus statuendum, diximus superius. Promissio foederis et unitatis conjugalis est reciproca. Ut enim maritus promisit, se uxore vivente nulli adhaesurum, sic vicissim uxor promisit, se vivente marito nulli adhaesuram; quodsi ergo alterultra pars a lege foederali per adulterium discedit,

altera ad eam servandam praeter suam voluntatem cogi nequit. De dicto apostolico suo loco agetur.

Ex ...o- ...sionum ...tis- ...rum ...side- ...one.

574. Tertia ratio desumta est *ex hypothesium*, quibus Pontificiorum opinio nititur, *consideratione*. Quaecunque opinio falsis hypothesibus innititur, ea suspectae veritatis merito censetur, ut constat. Atqui Pontificiorum opinio, quod facto propter adulterium divortio non sit licitum aliud matrimonium, nititur falsis hypothesibus. Ergo. Assumtum probatur. Duae potissimum sunt hypotheses, quibus Pontificiorum assertio nititur. Prior haec est, *quod matrimonium sit sacramentum.* Sic enim scribit Bellarminus de matrim. cap. 12. §. penult.: *Magnum est discrimen inter conjugia contracta in infidelitate et conjugia contracta post baptismum. Priora enim etsi rata sint et firma ex natura sua, tamen sacramenta non sunt, et ideo deest illis potissima ratio insolubilitatis. At posteriora sacramenta sunt et proinde duplicem habent rationem insolubilitatis. Quod ergo apostolus docuit de matrimoniis in infidelitate contractis, non debet extendi ad matrimonia contracta post baptismum, et idcirco si alter conjugum convertatur ab haeresi et alter nolit cohabitare sine injuria creatoris, non solvitur matrimonium quoad vinculum, non quia haeresis non sit species infidelitatis, sed quia matrimonium illud post baptismum contractum fuerat, et ea de causa sacramentum erat; et similiter, si alter conjugum Christianorum fiat non tantum haereticus, sed etiam apostata, ethnicus, atheus, tamen nunquam solvitur vinculum matrimonii, quia sacramentum est.* Ibid. cap. 16. §. Accedat etc.: *Rationem a sacramento ductam pro omnimoda matrimonii insolubilitate valde urget Augustinus* etc. At quid de hac hypothesi statuendum sit, late expositum fuit superius. Posterior est, *quod separatio quoad torum tantum sit verum divortium.* Bellarminus de matrimonio cap. 14. in princ.: *Solutio matrimonii consummati quoad torum et cohabitationem manente vinculo conjugali proprie dicitur divortium a theologis.* At haec divortii definito 1. non potest probari ex Scripturis; quae enim pro illa stabilienda afferuntur Scripturae dicta, detorta sunt et corrupta, ut patebit ex argumentorum examine; 2. pugnat cum dictis Christi Matth.
I. 141. 5, v. 32. c. 19, v. 9. et apostoli 1. Cor. 7, v. 15. in quibus propter adulterium et malitiosam desertionem innocenti conceditur novum matrimonium; 3. pugnat cum exemplis ecclesiae Judaicae, quae non novit nisi tale divortium, quod separationem quoad vinculum et potestatem novi matrimonii includit; 4. pugnat cum jure civili, quod divortio propter adulterium facto concedit viro, ut statim aliam possit ducere, mulierem vero jubet exspectare per annum, ne scil. seminum confusio et de prole dubitatio sequatur. l. Consensu 8. §. Si vero causam et §. Virum. C. de repud. l. Si constante 9. eod. etc. 5. pugnat cum matrimonii natura et institutione. Vinculum conjugale est mutua obligatio conjugum ex mutuo consensu orta ad officia conjugii propria, quae sunt mutuum adjutorium et prolis generatio. Atqui in separatione quoad torum et cohabitationem tolluntur illa officia. Ergo etiam ipsum vinculum tollitur; 6. laborat maximis incommodis, difficultatibus et absurditatibus, introducit enim laqueos conscientiarum, privat innocentem partem suo jure sine culpa et causa, occasionem praebet adulteriis et aliis sceleribus, stabilit tyrannidem papalem etc. Posset etiam addi ratio 4. *a matrimonii et divortii oppositione.* Divortium est matrimonii dissolutio ac conjugum separatio eorundem conjunctioni opposita, ut colligitur ex Matth. 19, v. 6. Quam late igitur patet conjunctio, tam late etiam patet dissolutio, et quae est ratio conjunctionis, eadem ex adverso est ratio dissolutionis, ut patet ex natura oppositorum. Jam vero conjunctio respicit et torum, et vinculum conjugale, quia conjuges non tantum quoad mensam et torum, sed etiam quoad vinculum per conjugium copulantur. Ergo etiam dissolutio eorum per divortium dissolvit eos non solum quoad torum et mensam, sed etiam quoad vinculum.

575. Tertiam argumentorum classem desumimus *ex conciliis.* 1. Chemnicius adducit concilium Neocaesariense, quod can. 7. *contrahentibus secundas nuptias post divortium injungit aliquam poenitentiam, sed non dirimit contractum matrimonium.* Censuit igitur, non esse ejusmodi conjugia prorsus damnanda, licet optaverit non fieri. Excipit Bellarminus, *concilium illud non agere de nuptiis post divortium, sed de secundis nuptiis, quae contrahuntur mortua priore uxore, quas ob signum incontinentiae aliqua poenitentia notat.* Respondemus: Bellarminus ipse dubius est, quid *secundarum nuptiarum* nomine in illo canone intelligendum veniat lib. 2. de concil. c. 8. resp. ad 4: *Concilium Neocaesariense loquitur de eo, qui duas simul uxores habet, ut recte exponit glossa c.* De his qui frequenter etc. 31. q. 1. *vel dici potest, non prohiberi secundum matrimonium, sed solennitatem secundi matrimonii, cui solennitati proprie convenit nomen nuptiarum, quaeque tantum semel in ecclesia fieri consuevit, nimirum quando virgines conjunguntur.* lib. de matrim. cap. 9. §. 13: *Canonem Neocaesariensis concilii aliqui intelligunt de iis, qui simul plures uxores habere volunt, alii eundem canonem de iis intelligunt, qui saepius nuptias contrahunt successive, atque hos non peccare affirmant, quod saepius nuptias appetant, sed quod in secundis nuptiis eam celebritatem adhiberi velint, quae solum in primis de more ecclesiae adhibenda est, et ideo poenitentiam injungendam illis esse a presbyteris, a quibus* (legendum forte *qui*) *ad eam celebritatem invitantur. Potest etiam fieri, ut antiqui illi patres, qui aliis etiam in rebus severiores erant, ob signum incontinentiae poenitentia aliqua notandos esse voluerint eos, qui saepe matrimonia contrahunt.* Tandem addit, *quaecunque fuerit eorum patrum mens, concilium fuit particulare* etc. XVI. 142.
(Baron. ann. 314. n. 91. itidem accipit de digamia successiva, qua post prioris uxoris mortem maritus

3. Ex conciliorum decretis.

uxorem ducit.) Cum ergo illam sibi licentiam sumat Bellarminus, ut concilii verba duplici vel etiam triplici modo exponat ac tandem opposita Niceni concilii definitione penitus rejiciat, cur Chemnicium reprehendit, quod de nuptiis post divortium contractis illum canonem exponere voluit, ne concilii illius patres digamiam successivam, h. e. nuptias post mortem prioris conjugis contractas, contra expressa Scripturae dicta viderentur damnasse? Illis qui demortua uxore aliam ducunt, non est imponenda poenitentia, nec presbyter illorum nuptiis interesse prohibendus, nisi secundis nuptiis labem ac maculam adspergere velimus. 2. Adducit etiam Chemnicius concilium Milevitanum, cujus canon 17. sic habet: *Placuit, ut secundum evangelicam et apostolicam disciplinam neque dimissa a marito alteri conjungatur, sed ita maneant aut sibimet reconcilientur. Quod si contemserint, ad poenitentiam redigantur.* Canon ille non loquitur de parte innocente, quae propter causam fornicationis partem peccantem dimittit, sed loquitur de dimissis, h. e. de parte rea, ac notabile est, quod concilium addit, *petendam esse legem imperialem in illa causa.* Ergo usque ad illa tempora etiam sub Christianis imperatoribus non fuit lex seu constitutio prohibens talia matrimonia. Excipit Bellarminus 1. *ex Augustino, cujus auctoritate hujus concilii canones praecipue sunt editi, veram illius canonis sententiam petendam esse.* Respondemus: verba canonis sunt manifesta, quod de *dimissa* duntaxat agat, non autem de *dimittente*, ac quidquid alibi disputet Augustinus, in lib. de fid. et operib. cap. 19. statuit, *venialiter eum falli, qui uxore ob causam fornicationis dimissa aliam ducit. 2. Hoc ipso, quod canon nullam causam excipit, generatim accipiendum esse.* Respondemus: generalitas illa explicanda est ex verbis Christi Matth. 5, v. 32. c. 19, v. 9. et apostoli 1. Cor. 7, v. 15. ut causa adulterii ac malitiosae desertionis intelligatur excepta. *3. Legem imperialem desiderarunt patres, non qua declaretur, illicitum esse novum conjugium post divortium, sed qua punirentur a temporali potestate, qui illud crimen admitterent.* Respondemus: hanc explicationem Bellarminus de suo affert, quam verba concilii et historia ecclesiae illorum temporum non admittit, ut constabit ex sequentibus.

576. Hisce duobus conciliis a Chemnicio adductis addimus 3. synodi Arelatensis sub Constantino imperatore circa annum 326. celebratae can. 10. qui sic habet: *De his, qui conjuges suas in adulterio deprehendunt et iidem sunt adolescentes fideles et prohibentur nubere, placuit, ut in quantum potest, consilium eis detur, ne viventibus uxoribus suis, licet adulteris, alias accipiant.* Audis, consilii ac cohortationis tantum, non autem coactionis ac praecepti mentionem fieri, tantum abest, ut matrimonia post divortium legitimum contracta divellat. 4. In decret. Burchardi l. 6. adducitur canon concilii Wermaciensis, vel ut alii codd. legunt Euormaciensis, qui sic habet: *Si qua mulier cum aliis viris in mortem mariti consiliata est et ipse aliquem illorum se defendendo occiderit, potest, ut nobis videtur, ipsam uxorem dimittere et, si voluerit, aliam uxorem accipere, ipsa autem insidiatrix poenitentiae subjecta absque spe conjugii maneat.* Eodem modo legit decretum Reginonis, sed Gratianus lib. 4. decretalium titul. 19. cap. 1. hunc canonem falsavit inserendo tria verba *post mortem uxoris.* Sed illud fraudis ac falsi crimen nimis manifestum est. Quid enim necesse erat ea de re canonem condi, quod post mortem uxoris liceat marito, cujus vitae uxor XVI. 11
insidiata fuerat, aliam ducere, cum hac de re nullum unquam exstiterit dubium? Ipsa etiam adversativa ostendit, verba illa *post mortem uxoris* esse supposititia et adjectitia, quae enim haec connexio, *maritus, cujus vitae ab uxore insidiae structae, post mortem uxoris potest aliam uxorem accipere, sed ipsa insidiatrix poenitentiae subjecta absque spe conjugii maneat?* imo vero ideo haec gratia ducendi aliam marito conceditur, quia ipse est pars laesa, uxori denegatur, quia ipsa est pars laedens et offendens. 5. Gratianus c. Quaedam etc. 32. q. 7. adducit capitulum cujusdam concilii, quod ipse non nominat, cujus decretum sic habet: *Quaedam cum fratre viri sui dormivit, decretum est, ut adulteri nunquam conjugio copulentur, illi vero, cujus uxor stuprata est, licita conjugia non negentur.* Excipit Bellarminus, *canonem hunc depromtum ex quodam concilio, cujus ne nomen quidem exstat, unde facile contemni possit.* Respondemus: Gratianus eum in jus canonicum retulit, nec expunxit in correctione sua Gregorius XIII. pontifex. Sixtus Senensis lib. 6. biblioth. sanct. annot. 81. judicat, esse concilii Elibertini canonem. 6. Idem Gratianus c. Si quis caus. et quaest. iisdem adducit canonem ex concilio Triburiensi: *Si quis cum noverca sua dormierit, neuter ad conjugium potest pervenire, sed vir ejus potest, si vult, aliam accipere, si se continere non potest. Similiter si quis cum filiastra sua vel cum sorore uxoris suae dormierit, observandum est.* Excipit Bellarminus, *duos illos posteriores canones a doctoribus recte exponi de conjugio post mortem prioris conjugis*, quod probare conatur ex cap. Hi vero etc. caus. et quaest. iisdem. Respondemus: verba utriusque canonis sunt manifesta, citra ullam omnino restrictionem ac limitationem posita. Nec dubitari poterat, an mortua priore conjuge licitum sit parti innocenti aliam ducere, quia de eo non nisi haeretici contra expressos Scripturae textus unquam dubitarunt. Ex cap. Hi vero etc., contrarium Bellarminus nunquam probabit, quia novum non est, Gratianum canones sibi invicem repugnantes adducere, quin imo in rhapsodia ista hic scopus ipsius fuit primarius discordantium canonum conciliationem instituere, quae omnia expendens Sixtus Senensis d. l. concedit, *patres illorum conciliorum separationem quoad vinculum approbasse*, sed addit, *illos non generali ac perpetua sanctione, sed ad tempus, idque certis nationibus ac gentibus permisisse*, quod nostrae sententiae firmandae sufficit.

577. Quartam argumentorum classem petimus *ex imperatorum rescriptis*. Patres concilii Milevitani seculo quinto celebrati can. 17. statuunt, *petendam esse legem imperialem in hac causa*, ex quo Chemnicius colligit, usque ad illa tempora etiam sub Christianis imperatoribus non fuisse legem seu constitutionem prohibentem ejusmodi matrimonia. Neque vero posterioribus temporibus talem legem a Christianis imperatoribus impetrarunt, ut ex codice Justiniani manifestum est. Confer legem Theodosii et Valentiniani Christianorum imperatorum, quae exstat libr. 5. Cod. tit. de repudiis etc. Duarenus de divort. probat, *Carolum Magnum*, *Ludovicum*, *Lotharium etc. statuisse*, *quod post divortium propter adulterium factum liceat aliud matrimonium contrahere.* Addit etiam, *non esse verisimile*, *quod tempore Justiniani locus evangelii*, *quo uno canonistae nituntur*, *aliter intellectus fuerit*, *quam ut cum evangelio staret Justiniani legislatio.*

578. Quintam argumentorum classem complemus
144. *ex testimoniis patrum.* Chemnicius adducit 1. *Origenem* in c. 18. Matth. tract. 7: *In Novo quoque Testamento sunt quaedam non secundum veram justitiam*, *sed secundum duritiam cordis hominum carnalium constituta*, *ut puta propter duritiam cordis vestri lex data est dicens: Bonum est homini mulierem non tangere, propter fornicationem autem unusquisque propriam habeat uxorem et unaquaeque proprium virum. Si autem hoc propter duritiam cordis nostri mandatum est*, *quanto magis illud propter duritiam cordis nostri est, quod alibi dicit de viduis volentibus iterum nubere: Quodsi se non continent, nubant, melius est enim nubere quam uri? Scio enim, quosdam, qui praesunt ecclesiis*, *extra Scripturam permisisse*, *aliquam nubere viro priore vivente, et contra Scripturam quidem fecerunt dicentem*: *Mulier ligata est, quanto tempore vivit vir ejus; item: Vivente viro adultera vocabitur*, *si facta fuerit alteri viro. Non tamen omnino sine causa hoc permiserunt, forsitan enim propter hujusmodi infirmitatem incontinentium hominum*, *pejorum comparatione*, *quae mala sunt*, *permiserunt adversus ea*, *quae ab initio fuerant scripta.* Notat Chemnicius, Origenem comparare hanc permissionem episcoporum cum permissione Paulina, *propter fornicationem habeat unusquisque uxorem suam*, *rursus convenite*, *ne tentet vos Satanas* etc. ergo non intelligit permissionem criminis mortalis conscientiam vastantis et gratiam effundentis etc. Excipit Bellarminus, *Origenem significare*, *quod episcopi illi permiserint rem malam et illicitam*, *ut ex duobus malis eligerent minus malum*, *nec comparari permissionem illam episcoporum cum permissione apostolica nisi in eo*, *quod utraque sit permissio quaedam concessa ob hominum infirmitatem.* Respondemus: matrimonium post divortium adulterii causa factum non pugnat cum Scriptura recte intellecta, sed in peregrinum sensum detorta. Nobis hoc loco sufficit, quod Origenes permissionem illam comparet, cum permissione apostolica ob hominum infirmitatem concessa, si enim matrimonium post divortium adulterii causa factum de novo initum pro crimine mortali habuisset, nunquam permissionem illam episcoporum probasset nec cum apostolica permissione comparasset. Si enim peccatum mortale committit, qui uxore propter adulterium repudiata aliam ducit, male omnino Origenes episcopos illos excusavit, qui adulterium permiserunt, ut fornicationem prohiberent. Neque tamen huic Origenis testimonio multum tribuimus tum propter *auctorem*, qui apud ecclesiasticos scriptores Epiphanium in haeresi Origenist. Hieronymum epist. 76. Bernhardum de verb. orig. col. 387. et patres synodi sextae Constantinopolitanae collat. 8. can. 11. non optime audit; tum propter *ipsum dictum*, quod nititur falsa hypothesi, quasi matrimonium illud pugnet cum loco apostolico Rom. 7. 2. *Hieronymum*, qui in epist. ad Occanum de obitu Fabiolae *memorat*, *Fabiolam*, *quae post legitimum divortium vivente priore marito alteri nupserat*, *publicam egisse poenitentiam*, *eo quod esset contra rigorem evangelii*, *qui universam causationem nubendi viventibus viris feminis amputat*, tamen addit, *illam hoc non ut peccatum mortale commisisse, nec tantum Papiniani leges secutam*, *sed fecisse hoc juxta dicta Pauli*, *melius est nubere quam uri;* item *volo*, *juniores viduas nubere,* ne convertantur post Satanam.* Nec publica Fabiolae poenitentia efficit, peccatum esse simpliciter mortale et damnabile, nam et illis, qui adulteram sine divortio retinebant, duorum atque trium etiam annorum poenitentia tunc imponebatur, et duriores omnino fuerunt veteres feminis, ne illis post divortium alterum concederetur matrimonium. Excipit Bellarminus, *Hieronymum Fabiolae factum pro peccato mortali et poenitentia digno habere*, *quod in aliquam ejus excusationem adducuntur* XVI. 145.
verba Pauli, *melius est nubere quam uri*, *et volo*, *juniores viduas nubere*, *ideo tantum pertinere*, *ut ostendat*, *illam partim ex infirmitate*, *partim ex ignorantia peccasse*, *existimaverat enim illa*, *ad se pertinere illas sententias*, *tum quia ignorabat rigorem evangelii*, *tum quia concupiscentiae ardore se fallebat.* Respondemus: ex eo ipso, quod Fabiolam partim ex infirmitate partim ex ignorantia peccasse statuit, peccatum ejus non coram Dei judicio, sed tantum coram ecclesiae judicio mortale et poenitentia dignum fuisse consequitur. Publica poenitentia imposita fuit etiam illis, qui demortua priore uxore ad secundas nuptias processere teste Bellarmino in resp. ad arg. 6. nemo tamen dixerit, eas pro peccato mortali fuisse habitas. Fatemur tamen haud inviti, Hieronymum in eo hallucinari, quod statuit, conjugium facto adulterii causa divortio contractum pugnare cum evangelii *vigore* vel (ut alii legunt) *rigore* et cum verbis apostoli: *Uxor a viro non discedat*, *si discesserit*, *manere innuptam.* Contrarium enim superius demonstratum fuit. 3. *Ambrosium*, qui in 1. Cor. 7. sic commentatur: *Non permittitur mulieri*, *ut nubat*,

si virum suum causa fornicationis dimiserit, aut apostasiae, aut si illicite impellente lascivia usum quaerat uxoris, quia inferior non omnino hac lege utitur, qua potior, et vir uxorem non dimittat, subauditur autem excepta fornicationis causa. Et ideo non subjecit dicens, sicut de muliere, quodsi discesserit, manere sic, quia viro licet ducere uxorem, si dimiserit uxorem peccantem, quia non ita lege constringitur vir, sicut mulier. Caput enim mulieris vir est. Ex his manifeste constat, Ambrosium viro potestatem novi matrimonii dare post divortium adulterii causa factum. Excipit Bellarminus, primo *Gratianum* 32. q. 7. et *Lombardum* 4. sent. dist. 35. *contendere, ea verba inserta fuisse commentario hujus auctoris ab aliquo falsario.* Respondemus: hac exceptione elidi possent omnia, quaecunque ex patrum scriptis ab adversariis contra nos proferuntur. Stylus horum verborum ad amussim congruit cum reliqua orationis compage, ac si a falsario dicantur addita, textui apostolico commentarii vice nihil asscriptum fuisse consequetur. Secundo: *alii respondent, loqui auctorem illum de lege politica caesarum, quod videlicet liceat viris, non autem feminis per leges caesarum, repudiata conjuge aliam ducere.* Respondemus: imo vero non juris civilis, sed suam Ambrosius exponit sententiam eamque ex textu apostolico, in quo vir dicitur *uxoris caput*, probare conatur. Quod additur, *Paulum, ne offenderet caesarem, non voluisse expresse dicere, si vir dimiserit uxorem, maneat sic aut uxori reconcilietur*, pugnat cum παῤῥησίᾳ apostolica et parum abest a blasphemia. Tertio: *quidam canonistae respondent, loqui Ambrosium de casu incestuosae fornicationis.* Quarto: *alii eo abeunt, quod post mortem adulterae viro hoc licere censeant.* Sed nihil horum in textu additur, ideo praetermissis illis omnibus Bellarminus tandem eo abit, quod *commentarii illi non sint Ambrosii neque alicujus ex celebratis patribus.* Respondemus: Sixtus Senensis Ambrosio eosdem tribuit, ac eos quidem *breves esse in verbis, sed sententiarum pondere graves* pronuntiat. Erasmus tantum argumenta illorum commentariorum improbat, ut quae non sint Ambrosii, sed inepti cujusdam consarcinatoris, in ipsis vero commentariis nihil admixtum alieni se comperisse profitetur. Illorum judicio suum addit calculum noster Chemnicius in orat. de lect. patrum. *Optimus* (inquit) *labor Ambrosii, quod in omnes Pauli epistolas commentarios scripsit.* Jesuitae, quia Ambrosii eos esse negant, de auctore non consentiunt;
XVI. 146. Bellarminus in libro de script. ecclesiasticis sub titulo *Ambrosius* tribuit eos cuidam haeretico Luciferi sectatori *Hiliario* dicto; Maldonatus in cap. 19. Matth. v. 9. et in cap. 3. Johan. v. 5. *Remigio Lugdunensi*, qui anno Domini 870. vixit, eos assignat; Pererius libr. 3. comment. in Gen. pag. 370. et in epist. Rom. disp. 5. ad cap. 6. Lorinus in cap. 15. Actor. Ambrosii esse negant, sed certum eorum auctorem non nominant. Quidquid sit, nobis sufficit, esse cujusdam auctoris vetustioris. Bellarminus libr. 4. de amiss. grat. et statu peccat. c. 5. et lib. de justificat. cap. 8. auctorem horum commentariorum fuisse *Damaso et Ambrosio σύγχρονον* colligit comment. 1. Timoth. 3. et sub *Ambrosii* nomine saepius eosdem allegat, ejus igitur auctoritatem non potest penitus repudiare, praesertim cum haec verba relata sint a Gratiano in jus canonicum sub Ambrosii titulo c. uxor etc. 32. quaest. 7. unde etiam canonistae tam operose et solicite disquirunt, quomodo eadem explicare vel potius torquere possint, ne suae opinioni adversentur. Sixtus Senensis libr. 6. biblioth. annot. 81. pag. 465. victas dat manus et Ambrosium refert in classem eorum, *qui certa et indubitata assertione utriusque repudii quoad torum et vinculum licentiam probarunt.* 4. *Pollentium*, qui Augustini tempore vixit ejusque sententiae de illicito post divortium conjugio contradixit, ex quo apparet, non fuisse illud dogma catholicum in ecclesia habitum. Excipit Bellarminus, *Pollentium Augustino non contradixisse, sed circa quaestionem obscuram tantum consuluisse,* postea addit, *tempore Augustini non fuisse hoc dogma ab aliquo generali concilio explicatum, ideoque facilius excusari potuisse, si qui hac in re errarent.* Respondemus: Chemnicius ex libris Augustini ad Pollentium nihil aliud demonstrare voluit, quam quod haec quaestio de novo post divortium matrimonio (quod Ambrosius viro concesserat, uxori vero denegaverat) tempore Augustini horridius ac rigidius fuerit disputata ac decisa, ita ut viro quoque potestas novi matrimonii adimeretur, quodque illa Augustini durior sententia non statim fuerit ab omnibus recepta, id quod ex dubitatione et consultatione Pollentii manifeste apparet. Si enim hoc Augustini dogma fuisset ab omnibus publico ecclesiae consensu receptum, Pollentius quaestionem de eo non movisset nec Scripturae dicta in contrarium adduxisset. Quod Bellarminus addit, *tempore Augustini non fuisse hoc dogma ab aliquo generali concilio determinatum,* id nostram confirmat sententiam, ex eo enim evidenter colligitur, quod tum nondum fuerit pro dogmate catholico in ecclesia habitum, cui non licuerit ulla ratione contradicere. 5. *Leonem*, qui in epist. 85. alias 87. ad episcopos Africae c. 1. *sacerdotem, qui dimissa uxore aliam duxerat, tantum ab ordine removet, non autem matrimonium ejus dirimit aut eum ab ecclesiae communione repellit.* Excipit Bellarminus, *Leonem non loqui de sacerdote, qui post susceptum sacrum ordinem uxorem duxerit, sed de quodam, qui, cum uxorem accepisset, priore dimissa, postea ad sacerdotium promotus fuerat, hunc Leo ab ordine removet, nihil autem addit, de matrimonio ejus, ratumne an irritum esset, tum quia non erat ei proposita quaestio nisi de ordinatione, an scilicet talis homo ad sacerdotium promoveri potuisset; tum quia ibidem addit, salva esse debere praedecessorum suorum decreta, inter quae est decretum Innocentii I. epist. 3. quo declarantur adulteri, qui priore dimissa etiam per legitimum divortium aliam ducunt.* Responde-

mus: Chemnicius ex Leonis testimonio nequaquam confirmare voluit, sacerdotem illum post susceptum sacrum ordinem uxorem duxisse, ea enim quaestio est alterius loci; sed non fuisse a Leone dissolutum
I. 147. matrimonium illius, qui priore uxore ob adulterium dimissa aliam duxerat, id quod ex epistola illa efficaciter probat. Frivolum est, quod Bellarminus regerit, *non fuisse Leoni propositam quaestionem nisi de ordinatione.* Si enim Leo judicasset, tale matrimonium esse simpliciter improbandum, utique sacerdotem illum non tantum ab ordine sacro removisset, sed etiam matrimonium ipsum diremisset. In principio epistolae dicit Leo, *se ex pietate et solicitudine muneris sui velle mutare et corrigere, quae ex Potentio cognoverat, in ecclesiis Africanis illicite geri et usurpari;* quodsi in eorum numero habuisset matrimonium dimissa priore conjuge adultera initum, utique etiam illud ipsum abolevisset, cum ex hypothesi Pontificiorum legibus Christi et apostoli illud directe adversetur. Innocentii I. constitutio agit de illo divortio, quod ob quamcunque levem et non sufficientem causam fieri prohibetur Matth. 5, v. 32. cap. 19, v. 9. atqui aliam esse rationem divortii ob causam adulterii facti ex immotis fundamentis demonstratum fuit. Nec sufficiens fuisset generalis illa ad praedecessorum decreta ablegatio, sed in specie debuisset Leo suam de hoc matrimonio sententiam exponere, si illud dirimendum censuisset.

579. Hisce a Chemnicio adductis patribus adjungimus 1. *Tertullianum,* qui in lib. 4. adv. Marc. c. 34. in princ. explicans verba Christi Matth. 19. ostendit, Christum non omnino et in totum, sed conditionaliter prohibuisse Mosaicum repudium, sic enim scribit: *Dico, Christum conditionaliter nunc fecisse divortii prohibitionem, si ideo quis dimittat uxorem, ut aliam ducat. Qui dimiserit, inquit, uxorem et aliam duxerit, adulterium commisit, et qui a marito dimissam duxerit, aeque adulter est, ex eadem utique causa, qua non licet, dimittit, ut alia ducatur, illicite enim dimissam pro indimissa ducens adulter est, manet enim matrimonium, quod non rite diremtum est, manente matrimonio nubere adulterium est, ita si conditionaliter prohibuit ducere uxorem, non in totum prohibuit, et quod non prohibuit in totum, permisit* etc. *Habes itaque Christum assertorum justitiae divortii.* Hujus dicti tanta est evidentia, ut Sixtus Senensis libr. 6. biblioth. annot. 81. p. 465. Tertullianum referat in classem eorum, qui *certa et indubitata assertione utriusque repudii, hoc est a contubernio et a connubio, licentiam probarunt.* 2. *Lactantium* libr. 6. instit. c. 23. circa fin.: *Adulter est, qui a marito dimissam duxerit, et is, qui praeter crimen adulterii uxorem dimittit, ut aliam ducat, dissociari enim corpus et distrahi Deus noluit.* 3. *Hilarium,* qui canon. 4. in Matth. post medium in verba Christi Matth. 5, v. 32. sic commentatur: *Cum lex libertatem dandi repudii ex libelli auctoritate tribuisset, nunc marito fides evangelica non solum voluntatem pacis indixit, verum etiam reatum coactae in adulterium uxoris imposuit, si alii ex discessionis necessitate nubenda sit, nullam aliam causam deficiendi a conjugio praescribens, quam quae virum prostitutae uxoris societate pollueret.* Excipit Sixtus d. l. *Hilarium a concubitu et convictu conjugis adulterae maritum dirimere, sed a jure matrimonii, a foedere nuptiarum et a vinculo sacramenti ipsum vivente conjuge non absolvere.* Respondemus: divortium illud fictum, pictum ac imaginarium est, ut ostendimus superius. Tale divortium a Christo in causa fornicationis in lege evangelica concessum esse statuit Hilarius, quale ex alia qualibet causa in lege veteri a Moyse permissum in N. T. amplius licitum esse negat. Id vero erat divortium quoad vinculum. 4. *Epiphanium,* qui libr. 2. tom. 1. haeresi 59. contra Catharos ante medium de nuptiis post divortium contractis sic disserit: *ὁ μὴ δυνηθεὶς τῇ μιᾷ ἀρκεσθῆναι τελευτησάσῃ ἕνεκέν τινος προφάσεως πορνείας ἢ μοιχείας ἢ κακῆς αἰτίας χωρισμοῦ γενομένου, συναφθέντα* XVI. 148. *δευτέρᾳ γυναικὶ ἢ γυνὴ δευτέρῳ ἀνδρὶ οὐκ αἰτιᾶται ὁ θεῖος λόγος, οὐδὲ ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ζωῆς ἀποκηρύττει, ἀλλὰ διαβαστάζει διὰ τὸ ἀσθενὲς οὐχ, ἵνα δύο γυναῖκας ἐπὶ τὸ αὐτὸ σχῇ ἔτι περιούσης τῆς μιᾶς, ἀλλ᾽ ἀπὸ μιᾶς ἀποσχεθεὶς, δευτέρᾳ εἰ τύχοι, ἐν νόμῳ συναφθῆναι, qui non potuit una mortua contentus esse ob aliquam scortationem aut adulterium aut separatione ob aliquam malam causam facta, eum divina Scriptura non accusat, si aut vir conjungatur secundae uxori, aut uxor secundo viro, neque ab ecclesia et vita abdicat, sed suffert propter debilitatem, non ut duas uxores simul habeat altera adhuc superstite, sed ut ab una separatus secundae, si ita contingat, copuletur, divina Scriptura et sancta Dei ecclesia ejus miseretur* etc. Haec verba Epiphanii non possunt *conjunctim* accipi, quasi tum demum licitae sint secundae post divortium nuptiae, si prior uxor adultera fuerit mortua, sed *divisim* sunt accipienda, quod licitum sit secundum matrimonium, si vel morte, vel propter adulterium matrimonium fuerit solutum, alias verba illa *ἕνεκεν πορνείας χωρισμοῦ γενομένου* continerent limitationem, quasi tum demum, post mortem uxoris, licitum sit matrimonium, si ob fornicationem facta fuisset separatio, quod sententiae Epiphanii et ipsius Scripturae est contrarium, quippe quae omnibus maritis (non illis tantum, qui ab uxoribus propter adulterium separati fuere) post mortem uxoris secundarum nuptiarum potestatem facit, ex quo haud immerito quis colligeret, vel adjectum esse illud *τελευτησάσῃ,* vel omissam particulam *ἢ* disjunctivam. Neque tamen huic Epiphanii loco admodum confidimus. 5. *Augustinum,* qui quamvis in libris de adulterinis conjugiis ad Pollentium late disputet, *tam viro, quam mulieri post divortium illicitas esse alias nuptias,* tamen in libro de fid. et operibus c. 19. circa finem modeste scribit: *Quisquis uxorem in adulterio deprehensam dimiserit et aliam duxerit, non videtur aequandus eis, qui excepta causa adulterii dimittunt et ducunt.* Et *in ipsis divinis*

sententiis ita obscurum est, utrum et iste, cui quidem sine dubio adulteram licet dimittere, adulter tamen habeatur, si aliam duxerit, ut, quantum existimo, venialiter ibi quisque fallatur. 6. *Chrysostomum*, qui homil. 17. in Matth. occurrens illis, qui legem divortii onerosam esse queruntur, *Christus*, inquit, *hanc legem levem fecit ac facilem, siquidem reliquit viro unum expulsionis modum, dicendo, excepta causa fornicationis, alioquin in eandem rursus turpitudinem cuncta remearent, si enim juberet etiam pluribus mistam, retineri tamen a viro conjugem, rursus in adulterii licentiam negotium omne converteret.* in homil. de repud. in 1. Cor. 7. ita repudium damnat, ut causam adulterii excipiat, inquiens: *Nam quando vir dimiserit uxorem absque causa stupri, quando alter ejectam vivente viro duxerit, cum ejecta illa punietur.* Excipit Sixtus Senensis d. l. *Chrysostomum concedere repudium quoad torum, non autem quoad vinculum.* Respondemus: at hac ratione Christus legem divortii non fecisset levem ac facilem, quod tamen probare ibidem contendit Chrysostomus. Praeterea illud divortium in causa repudii concessit Christus, quod ex quacunque causa Judaei sibi permissum esse in lege veteri statuebant. At illud complectitur separationem quoad vinculum. Denique ex ipso verborum sono colligitur, Chrysostomum loqui de repudio quoad vinculum. *Quando*, inquit, *vir dimiserit uxorem absque causa stupri, quando alter ejectam vivente viro duxerit, cum ejecta punietur.* Ergo a contrario sensu si propter causam stupri dimiserit et aliam vivente ea duxerit, non puniendus erit. 7. *Auctorem operis imperfecti*, in Matthaeum, quod inter Chrysostomi opera habetur
XVI. 149. hom. 32: *Sicut crudelis est et iniquus, qui castam dimittit, sic fatuus et injustus, qui meretricem retinet, nam patronus turpitudinis ejus est, qui crimen celat uxoris.* Sixtus repetit suam exceptionem, *de dimissione tantum quoad torum esse sermonem*, nos igitur repetimus nostram responsionem, quam ex verbis sequentibus demonstramus, sic enim auctor ille addit: *Imitatores ergo debemus esse Dei, ut sicut ille agit cum ecclesia, sic nos agamus cum conjuge; ille enim nunquam derelinquet, nisi ad gentilitatem et haeresin voluntarie transierit, sic et vir meretricem quidem dimittat, alias autem male morigeratam castiget et emendet*, ex quibus hoc modo concludimus: Deus ecclesiam sponsam ad gentilitatem et haeresin voluntarie transeuntem ea ratione dimittit, ut ex alio populo ecclesiam sibi in sponsam eligat. Ergo maritus ita potest dimittere conjugem adulteram, ut ducat aliam. 8. *Euthymium* Chrysostomi abbreviatorem, qui in c. 5. Matth. sic commentatur: *Moyses jussit dare libellum repudii, ne postea alteri jam nuptam viro posset rursus apprehendere quasi propriam, et hinc orirentur turbationes ac seditiones, Christus vero mansuetius eos instituens jubet, ne uxorem repudient nisi causa stupri, stuprum autem vocat hic adulterium* etc. Sixtus eodem modo excipit, nos ergo eodem modo respondemus, quod divortium *quoad torum* tantum pugnet cum verbis Scripturae, cum exemplis ecclesiae Israëliticae et cum recta ratione, ut superius audimus. 9. *Theophylactum* in c. 5. Matth.: *Non solvit Christus Mosaica, sed corrigit exterrens virum, ut ne ἀλόγως, absque causa, odio habeat uxorem, nam si ἐλλόγως, justa de causa, dimiserit eam, nempe fornicantem, nulli condemnationi est obnoxius, quodsi absque fornicationis causa condemnatus est, cogit enim eam moechari.* In c. 16. Luc. Christum sic loquentem introducit: *Ecce de solutione matrimonii lex praecepit propter caedem Judaeorum, ego ad perfectiora exercens auditores repudium absque rationabili causa prohibeo, non illi contraria docens, sed magis voluntatem ejus perficiens.* 10. *Chromatium* Aquilejensem episcopum in comment. Matth. 5: *Excepta causa fornicationis dicens uxorem non licere dimitti aperte demonstrat, quam grave apud Deum damnationis crimen incurrant, qui per effrenatam libidinis voluntatem absque fornicationis causa dimissis uxoribus in alia volunt transire conjugia, sed sicut uxorem caste ac pure viventem dimittere fas non est, ita quoque adulteram dimittere permissum est, quia ipsa se mariti consortio fecit indignam, quae in corpus suum peccando Dei templum ausa est violare.* Sixtus recurrit ad eundem clypeum, sub quo sibi paravit aliquod latibulum, videlicet *de dimissione quoad torum, non autem quoad vinculum haec esse accipienda*, at res ipsa testatur, de tali dimissione sermonem esse, ex qua liceat in aliud transire conjugium, id enim oppositio requirit. 11. *Theodoretum*, qui libr. 9. de cur. Graecor. affection. tom. 2. pag. 1120. sic scribit: *Humanae naturae opifex, qui eam ipse effinxit, unumque ab initio virum mulieremque unam plasmavit, has dissolvi nuptias vetuit. Unam vero copulae hujus dissolvendae occasionem proposuit, qua penitus nuptialis distraheretur conjunctio. Inquit enim: Omnis qui dimittit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam moechari et qui dimissam duxerit, adulterat. Quibus sane verbis cetera uxoris vitia aequo animo ferri jubet, seu loquax sit illa, seu temulenta, seu convitiosa. Sin vero nuptiarum leges transsiliat in aliumque virum procax intendat, tunc denique copulam solvi jubet.* 12. Denique patrum classi conjungimus consensum *ecclesiae Graecae*, quae adhuc hodie nobiscum docet, licitum esse novum matrimonium facto ob causam fornicationis divortio, quam sententiam dubio procul ex veteribus XVI.
ecclesiae suae doctoribus acceperunt. *Notum est* (scribit Bellarminus c. 15.), *hoc tempore Graecos re ipsa matrimonia dissolvere et conjugibus alia matrimonia ineundi potestatem facere in causa adulterii.*

580. Sextam et ultimam argumentorum classem deducimus *ex ipsorum adversariorum suffragiis*, ubi producimus 1. *pontificum rescripta*. 1. Zacharias papa primus decrevit, *ut uxor repudiato marito*, 6. Ex ipsorum adversariorum suffragiis.

qui sororem constupraverat, alteri viro nuberet, si continere nollet. Refert hoc decretum Zachariae Gratianus c. Concubuisti etc. 32. q. 7. in haec verba: *Concubuisti cum sorore uxoris tuae? si fecisti, neutram habeas, et si illa, quae uxor tua fuerit, conscia sceleris non fuit, si se continere non vult, nubat in Domino, cui velit. Tu autem et adultera sine spe conjugii permaneatis et, quamdiu vixeritis, juxta praeceptum sacerdotis poenitentiam agite.* Excipit Bellarminus satis audacter et imprudenter, *intelligendum esse conjugium, quod parti innocenti conceditur post mortem prioris conjugis.* At hujus exceptionis nullum in decreto vestigium, neque ea de re Zachariae quaestio proposita erat, neque ulla requirebat necessitas rem ex Scripturis notissimam, videlicet quod post mortem conjugis nuptiae sint licitae, definire. Bellarminus ipse cap. 16. refellit Durandum, qui statuit, *Christum loqui apud Matthaeum praesupposita lege veteri, quae jubebat, adulteras occidi, hac enim lege servata licebat in causa fornicationis uxorem dimittere et aliam ducere.* At inquit Bellarminus, *non poterat esse quaestio, an liceret uxore ob adulterium lapidata aliam ducere.* Eodem modo nos respondemus Bellarmino, non poterat esse quaestio, an liceret uxore post adulterium mortua aliam ducere. Ipsa decreti verba exceptionem Bellarmini excludunt. Quomodo enim de conjugio post mortem adulteri repetendo intelligi potest, quod conceditur parti innocenti nubere in Domino, dum adulter incestuosus manet sine spe conjugii? num adulter manere jubetur sine spe conjugii, postquam desiit posse matrimonium contrahere in sepulcro? Consideretur etiam legis ratio, *si se continere non potest, nubat.* Atqui fieri potest, ut se continere nequeat, dum adulter adhuc in vivis est. Canonistae non ita perfricuerunt frontem, ideo aliter excipiunt, *non de adulterio simplice, sed incestuoso esse sermonem, in quo licitum sit parti innocenti aliud matrimonium, cum nulla reconciliationis spes supersit.* Atqui nihilominus firmum manet, quod aliquando vinculum matrimonii solvatur ac proinde fundamentum opinionis adversae, quod in absoluta vinculi indissolubilitate et sacramenti firmitate consistit, erit subrutum. Sixtus Senensis d. l. dat victas manus ac Zachariam accenset illis, qui tale *repudium quoad vinculum permiserunt et interdum jusserunt, promulgatis super haec sanctionibus et decretis, non quidem generalibus et perpetuis, sed ad tempus, idque certis nationibus ac gentibus, et in incestibus tantum atque aliis quibusdam atrocibus flagitiis, ne longe pejora turpioraque perpetrarentur ab his, qui tam foeda conjugia tolerare non poterant,* pro quo liberali et ingenuo responso Senensi debitas reponimus gratias et candorem ejus prae Bellarmini impudentia commendamus. 2. Gregorius III. in epist. ad Bonifacium *concedit secundum matrimonium cuidam viro ob aegritudinem conjugis prioris.* Ergo non judicavit, matrimonii vinculum esse penitus indissolubile. Exstat decretum c. Quod proposuisti etc. caus. et quaest. iisd.: *Quod proposuisti, si mulier infirmitate correpta non valuerit viro debitum reddere, quid ejus faciat conjugalis? bonum esset, si sic permaneret, ut abstinentiae vacaret, sed* XVI. 151.
quia hoc magnorum est, ille qui non poterit se continere, nubat magis, non tamen ei subsidii opem subtrahat, quam infirmitas praepedit, non tamen detestabilis culpa excludit. (Ubi nota, nos nequaquam hanc Gregorii decisionem probare, quin potius cum Gratiano dicimus, *illud sacris canonibus ac evangelicae et apostolicae doctrinae penitus inveniri adversum,* sed illud tantum ex eo colligere, quod Gregorius judicaverit, conjugii vinculum in quibusdam casibus dissolvi posse, ita ut parti innocenti, quae se continere nequit, aliud matrimonium contrahere sit licitum.) Bellarminus excipit, *doctores hunc canonem intelligere de aegritudine, quae reddit mulierem ineptam ad conjugium, et perinde sit impedimentum dirimens contractum matrimonium.* Atqui aliud est frigiditas et inhabilitas, aliud vero infirmitas; quidquid sit, manet interim illud, Gregorium judicasse, quod in quodam casu vinculum conjugii dissolvi possit. Libr. 4. de Rom. pontif. cap. 12. eandem exceptionem Bellarminus repetit, quod scilicet Gregorius agat non de quacunque imbecillitate, sed de *impotentia perpetua et naturali,* per quam est inepta ad conjugium mulier. Videns autem hujus responsi sui infirmitatem, statim subjicit: *Sed contra hoc est, quod Gregorius videtur judicare, primum fuisse verum matrimonium et non tam solvendum, quam ei secundum superaddendum, scribit enim, non debere virum a priore uxore subsidium auferre, id est debere eam adhuc ut uxorem alere et sustentare, ideo posset etiam dici cum glossa in 32. quaest. 7. pontificem dare consilium, non praeceptum, ut eam, quae videbatur fuisse uxor, adhuc sustentet, si providentia ipsius indigeat.* In prioribus editionibus additur, *Gregorium ex ignorantia hic errasse,* sed in editionibus posterioribus illud fuit omissum, ex quo apparet, Bellarmino aquam haesisse. *2. Conciliorum decreta* in jure canonico approbata et canonisata. Gratianus in caus. et quaest. iisdem adducit 1. decretum concilii *Elibertini* permittens marito, ut abjecta uxore, quae cum fratre mariti se commiscuit, alteram ducat. c. Quaedam etc. 2. Decretum concilii *Triburiensis,* vel ut alii legunt *Triburtini,* itidem permittens viro, qui uxorem a privigno compressam dimiserat, ut alteram accipiat conjugem, c. Si quis etc. Verba utriusque canonis et Bellarmini elusiones adduximus superius. 3. Decretum concilii *Moguntinensis* c. Si quis etc. ejusdem omnino sententiae esse cum prioribus statuit Sixtus Senensis. *3. Patrum dicta* in jure canonico approbata. c. Uxor etc. caus. et quaest. iisd. adducitur dictum *Ambrosii,* in quo viro permittitur post divortium legitime factum alteram ducere. Sixtus Senensis Tertulliani et Ambrosii suffragium nobis largitur ac diserte addit, *in hac sententia plerique veterum fuisse putantur.* Covarruvias multos enumerat, qui nostram amplectantur sententiam. 4. *Scriptorum recentiorum suffragia*: *1. Erasmus* in annot. ad

cap. 19. Matth. et 1. Cor. 7. multis argumentis confirmat propter fornicationem licere conjugi innocenti ad alias nuptias transire. *2. Thomas de Vio Cajetanus* cardinalis in comm. Math. 19: *Intelligo ex hac Domini Jesu Christi lege, licitum esse Christiano dimittere uxorem ob fornicationem carnalem. ipsius uxoris et posse ducere aliam uxorem, salva semper ecclesiae definitione, quae hactenus non apparet. Nam decretales Pontificiae de hac materia non sunt definitivae fidei, sed judiciales facti, profitentur autem ipsimet pontifices, ut patet in cap. 4. de divortiis et in cap. Licet, de sponsa duorum* etc.: *Romanos pontifices aliquando in his judiciis matrimoniorum errasse etc. nec ego sum primus, qui sic intellexi evangelii textum, quoniam ante annos mille*
XVI. 152. *Ambrosius sic intelligens idem docuit. 3. Ambrosius Catharinus* Compsae episcopus alias acerrime solet insectari scripta Cajetani et errores ex illis colligere, sed in hac quaestione suum ipsi praebet assensum, quod arguit, a clara et liquida veritate ipsum fuisse victum. Scripsit integrum librum de hac quaestione, in quo inter cetera haec leguntur: *Stat sententia Domini apud Matthaeum his verbis, quicunque dimiserit uxorem suam nisi ob fornicationem et aliam duxerit, moechatur. Haec una oratio, nisi vim literae afferamus, profecto duarum orationum vim habet. Una est affirmativa continens hujusmodi regulam: Si quis uxorem suam absque causa fornicationis dimiserit et aliam duxerit, moechatur. Altera est negativa, quae continet exceptionem a regula propter particulam illam* nisi *et est: Si quis uxorem ob fornicationem dimiserit et aliam duxerit, non moechatur. Si igitur sic intelligitur haec Domini sententia, ut verba ipsa quam manifestissime videntur porrigere, jam est decisa quaestio. Cum ergo ad verba Domini hactenus non sit ulla expositio, quae afferat quietem, si volumus sustinere, esse illicitam cum altera copulam etiam ex causa fornicationis, videtur satis justificari. Cajetanus, qui putavit, ex hac Domini lege, ut litera plane sonat, licere Christiano dimittere uxorem suam ex causa fornicationis et aliam ducere, quod et aliis rationibus videtur posse persuaderi. Est inprimis magna illa ratio, quam ipse Cajetanus affert et alii ante illum cogitaverunt, et potest cuique parum cogitanti facile occurrere, videlicet: Omnis responsio sapientis debet aptari atque interpretari ad mentem et sensum interrogantis, alias non esset respondere, sed verba dare. Quando igitur Dominus rogatus est a Pharisaeis, an liceat uxorem dimittere, rogatus est de demissione perpetua ac perfecta cum licentia ducendi aliam* etc. Cujusmodi rationes plures postea subjicit, in comment. prioris epist. ad Corinth. scribit, *videri sibi rem esse impendio duram et iniquam, ut vir innoxius, interim aetate virens et in Venerem proclivis, nullo suo delicto, imo ex aliena culpa et in se ipsum illata injuria cogatur mutare statum et perpetuo coelibem ac luctuosam vitam ducere, libidinis incendio et orbitatis molestiae conjunctam, cum nec sit fas cum adultera conjungi, nec appetere alteram.* Excipit Bellarminus, *eos ecclesiae Romanae judicio se subjecisse, ac proinde a reliquorum communissima sententia non esse separandos.* Respondemus: servilis illa subjectio, qua lucem veritatis ex Scriptura refulgentis, id est ipsam Spiritus sancti sententiam, ecclesiae Romanae, id est Pontificis, judicio subjecerunt, nequaquam efficit, eos ob id non statuisse, quod vere statuerunt, sed efficaciam erroris et Antichristianam pontificis tyrannidem arguit. Sixtus Senensis excipit, *eos hanc thesin proposuisse, non ut firmae determinationis sententiam, sed ut probabilem opinionem doctorum disputationibus excutiendam.* Respondemus: cur igitur Tridentini Areopagitae ab hac modestia discedentes anathematis fulmen in diversum sentientes vibrarunt? Nobis hoc loco sufficit, quod aperta veritas clausos quorundam adversariorum oculos perstrinxerit. 4. Naevizanus sylvae nuptialis lib. 1. num. 144. itidem defendit divortium quoad vinculum ut et 5. Salomonius jurisconsultus Pontificius in repet. l. Gallus §. quidam de libr. et post. Unde non immerito Bellarminus in hanc erupit vocem de matrim. cap. 15. §. 1: In quaestione de solutione matrimonii consummati quoad vinculum multos habemus adversarios, Graecos, Latinos, haereticos et Catholicos.

581. Atque haec dicta sint de nostrae sententiae fundamentis. Antequam vero ad Pontificiorum argumentorum examen descendamus, operae pretium erit maculas illas, quas nostris doctoribus in cap. proxime citato Bellarminus circa hanc quaestionem adspergere conatur, paucis abstergere, quae enim de Calvinianis et Anabaptistis addit, ad nos minime pertinent. *1. Luthero* tribuit *1. contradictionem*, quia in libr. de cap. Babyl. captiv. de matrim. scribit, *papam errare, cum divortium concedit extra causam fornicationis, quam solam Dominus excepit, et tamen addit, optare se, ut definiatur, licere divortium facere ob absentiam diuturnam alterius conjugis. Si enim error est divortium facere ob aliam causam quam fornicationis, ergo errorem cupit definiri, cum ob absentiam conjugis divortium esse licitum definiri cupit.* Respondemus: recte statuit Lutherus et nos cum ipso, unicam tantum esse justam ac legitimam divortii faciendi causam, videlicet adulterium, ac proinde errat pontifex, quando extra eam causam divortium concedit, quomodo autem cum eo conciliari debeat, quod Lutherus definiri optat, etiam ob malitiosam desertionem permittendum esse parti innocenti novum matrimonium, inferius explicabimus. *2. Fatuitatem*, quia ibidem addit, *se nolle, quidquam definiri sola papae et episcoporum auctoritate, sed si duo eruditi et boni viri in nomine Christi consentirent et in Spiritu Christi pronuntiarent, eorum judicium se conciliis prolaturum.* At, inquit Bellarminus, *unde sciemus, duos illos homines in nomine Christi magis consensisse et in Spiritu sancto, qui ex diversis provinciis unum in locum legitime conveniunt ad fidem Christianam explicandam?* Respondemus: id vero sciri potest ac debet ex diligenti examine decretorum ad normam ac re-

Aut thes Pon XVI cier

gulam in verbo revelato nobis propositam. Matth. 7, v. 15. Actor. 17, v. 11. 1. Corinth. 2, v. 15. 1. Thess. 5, v. 21. 1. Joh. 4, v. 1. etc. Lutherus nihil aliud dixit, quam quod ante eum Marsilius Patavinus, Panormitanus, Joh. Gerson et Joh. Franc. Picus Mirandulanus dixerunt. Marsil. Patavinus in defens. pacis: *In concernentibus fidem etiam unius privati ac laici dictum praeferendum est dicto papae, si moveatur melioribus rationibus V. ac N. T. quam papa.* Panormitanus c. Significasti x. de elect.: *Privato homini et fideli, qui meliores rationes affert, potius credendum est quam toti concilio et papae.* Gerson. de exam. doctr. consid. 5: *Staret, quod aliquis simplex non auctorisatus esset tam excellenter in sacris literis eruditus, quod plus esset credendum in casu doctrinali suae assertioni quam papae declarationi, est enim plus credendum evangelio quam papae.* Joh. Franc. Pic. Mirandulanus de fid. et ord. cred. theor. 16: *Simplici potius rustico et infanti et aniculae uam et pontifici maximo et mille episcopis credendum, si contra evangelium isti, illi pro evangelio verba facerent.* Lutherus se ipsum diserte explicat, de quibus conciliis loquatur, qualia scilicet tunc solebant cogi, tantum numero et auctoritate citra eruditionem et sanctimoniam jactata. 3. *Temeritatem*, quod in comm. 1. Cor. 7. ann. 1523. edit. multas ob causas matrimonium solvi et aliud iniri posse censeat, ut si *non modo ethnicus Christianam, sed etiam falsus Christianus Christianam conjugem deserat, vel si conjux conjugem ad furtum aut aliud peccatum inducat, vel si ob frequentes rixas molesta sit cohabitatio cum priore conjuge, vel si diu absit alter conjux.* In lib. de caus. matrimon. edit. ann. 1530: *Si pauper cum divite matrimonium contrahat et consummet, ac deinde pauper divitem conjugem retinere non possit, quod amici vel affines divitis impediant, judicat Lutherus, posse pauperem ad aliud matrimonium se transferre.* Respondemus: Lutherus in scripto posteriore mentem suam satis perspicue explicat, quod non nisi propter adulterium et malitiosam desertionem innocenti personae novi matrimonii potestatem concedat. Vide tom. 5. Jen. Germ. libr. de causis matrimonialibus
54. part. 2. pag. 255. ubi haec habentur: Ich kann und mag nicht wehren, wo ein Gemahl die Ehe bricht, und kann beweisen werden öffentlich, daß der andere Theil frei sei und sich scheiden möge, und mit einem andern verehelichen. Wiewohl, wo man es thun kann, daß man sie versöhne und bei einander behalte, ists gar viel besser. Wenn aber der unschuldige Theil nicht will, so mag er in Gottes Namen sein Recht gebrauchen. Et postea: Ueberdies ist noch ein Fall, nämlich wenn ein Gemahl vom andern läuft, ob sich hier das andere möge mit einem andern verehlichen? Hier antworte ich also, wo sichs begibt, daß ein Gemahl mit Wissen und Willen von dem andern zieht, als Kaufleute, oder in Krieg gefordert, oder was sonst für Noth und Sache sind, daß sie beide solches bewilligen, hier soll das andere Theil harren und sich nicht verändern, bis das es gewiß werde und glaubwürdige Zeugnisse habe, sein Gemahl sei todt ꝛc. Aber wenn es ein solcher Bube ist, der ein Weib nimmt und eine Zeit lang bei ihr bleibet, darnach ohne ihr Wissen und Willen heimlich wegläuft, lässet sie schwanger oder mit Kindern sitzen, schreibet ihr nichts, schicket ihr nichts, entbeut ihr nichts, läuft seiner Buberei nach ꝛc. da rathe ich, daß der Pfarrherr oder Obrigkeit dem Weibe rathe und helfe, den Buben zu suchen, wo sie kann und sich zu finden versiehet, und fordern auf bestimmte Zeit, kommt er nicht, daß man an die Kirchen oder Rathhaus öffentlich anschlage und fordere ihn auch also öffentlich dazu mit Bedrohung, man wolle ihn ausschließen und das Weib frei sprechen. Kommt er alsdann nicht, so soll er nimmermehr kommen. In his duobus duntaxat casibus personae innocenti jus novi matrimonii concedit, de reliquis vero modeste addit: Es sind noch viel mehr Fälle, als wo man Gift oder Mord besorget, item wo ein Weib zu stehlen oder zu schändlicher Unzucht gezwungen würde vom Mann, aber da können Obrigkeit und vernünftige Leute ihnen wohl rathen, denn man kann Niemand zur Sünde zwingen. So muß ein Gemahl seine Fahr wagen des Giftes oder Mordes halber, sonderlich wo es heimlich vorgenommen wird, offenbarlichem Vornehmen kann die Obrigkeit oder Freunde steuren und wehren. Plura de causis divortii apud Lutherum non occurrunt, ex quo apparet, qua fide Bellarminus ejus sententiam alleget. 4. *Credulitatem*, quod *ab Erasmo in hac quaestione se passus fuerit seduci, qui annotationes suas ann. 1515. in publicum ediderat.* Respondemus: Lutherus ex manifestis Christi verbis sententiam suam probavit et miseris conscientiis Pontificiarum legum vinculis irretitis consulere voluit. Fatetur Bellarminus, *Graecos jamdum concilii Florentini tempore idem docuisse cum Luthero*, cur ergo non Graecorum potius quam Erasmi auctoritatem secutus dicitur? Qualis fuerit Erasmi erga Lutherum animus, ex hyperaspiste diatribae de libero arbitrio cuivis constat. 2. *Philippo Melanthoni* tribuit, quod *non innocenti tantum parti, sed etiam nocenti aliud conjugium permittat* in annot. ad cap. 5. Matth. Respondemus: quid hac de re statuendum sit, suo dispicietur loco. 3. *De Brentio* commemorat, quod *in confess. Wirtenb. cap. de conjug. scribat, sperare se, pios episcopos et principes concessuros jus contrahendi aliud matrimonium iis, qui ob adulterium alterius conjugis justo divortio separati sunt.* Respondemus: speraverant id ipsum Erasmus, Cajetanus, Catharinus, sed frustra. Nihil quidquam in his Brentii verbis occurrit, quod vel Scripturae sacrae, vel reliquorum nostrae partis theologorum sententiae repugnet. 4. *Chemnicii* sententiam sic recitat, *quod duos tantum casus esse voluerit, in quibus liceret aliud matrimonium inire, nimirum adulterium alterius conjugis et desertionem infidelis, ita ut per infidelem non intelligatur quilibet injustus desertor, ut Lutherus et Philippus intelligunt,* XVI. 155.
sed solum is, qui Christianus non est, sed gentilis, ac se ipsum explicat, quod loquatur tantum de parte innocente, cum aliud matrimonium ob adul-

terium concedit, ex quo colligit Bellarminus, quod nec Philippus cum Luthero, nec Chemnicius cum Luthero aut Philippo in sententia conveniat. Respondemus: *qui suorum et maxime domesticorum curam non agit, fidem abnegavit et est infideli deterior* 1. Tim. 5, v. 8. quod ergo de infideli, qui et re, et professione talis est, Chemnicius asserit, id ipsum de malitioso desertore, qui re ipsa, licet non professione, talis est, intellectum voluit. Innocentis duntaxat partis mentionem facit, quia de ea potissimum inter nos et Pontificios quaestio versatur, quid de nocente statuendum, si magistratus in officio suo negligens sit, ibidem non determinat ac proinde nec Luthero, nec Philippo in hac quaestione Chemnicius contradicit.

Argumenta Bellarmini, 1. Ex Scriptura. 1. Matth. 5, v. 32: Omnis, qui dimiserit uxorem etc.

582. Restat, ut Bellarmini argumenta expendamus. Classes eorum constituit tres. Prima petita est *ex Scriptura*, altera *ex traditione*, tertia *ex ratione*. Scripturae dicta producit quatuor. 1. Matth. 5, v. 32: *Omnis qui dimiserit uxorem suam excepta fornicationis causa, facit eam moechari, et qui dimissam duxerit, adulterat. Verba illa, et qui dimissam duxerit, vel universe sunt accipienda, vel cum exceptione, nisi ob fornicationem. Si universe, ergo qui dimissam duxerit, etiam ob fornicationem, moechatur, ergo non fuerat dimissa quoad vinculum, sed solum quoad torum, non enim moecharetur, qui illam ducit, nisi esset viro alligata. Si cum exceptione, ergo qui fornicariam a viro dimissam duxerit, non moechatur. Ergo melior est conditio fornicariae quam innocentis et castae, nam fornicaria libera est et nubere potest; innocens autem injuste dimissa nec priorem virum habere potest, nec alteri nubere. Atqui hoc absurdissimum est, ut lex Christi justissima dimissam juste meliori loco esse velit quam dimissam injuste.* Respondemus: 1. verba Christi non *universe*, sed *cum exceptione* accipienda esse, ex ipsis textus visceribus et antiquissimorum patrum interpretationibus ostendimus superius. 2. Scopus Christi est docere, quod is, qui uxorem ob aliam quamcunque causam dimiserit, nisi ipsa adulterium commiserit et hac ratione conjugale foedus nefarie fregerit, faciat eandem moechari, quia in causa est, ut ipsa alteri nubendo adulterium committat, et qui sic dimissam ducit, illum itidem dicit fieri moechum, nimirum quia uxorem illegitime dimissam ducit, quae alteri adhuc indivulso conjugii vinculo est alligata. Ulterius Christus hoc loco non progreditur, an vero etiam nocenti parti concedendum sit novum matrimonium, si magistratus in officio suo negligens sit, suo loco videbimus. 3. Demus ex hypothesi, adulteram juste dimissam posse nubere, innocentem injuste dimissam non habere potestatem alteri nubendi, ex eo tamen lex Christi justissima non poterit injustitiae accusari, quia injuste dimissa habet jus suum maritum repetendi, cum conjugale vinculum nondum sit solutum; sed adultera juste dimissa non habet jus maritum suum repetendi, cum conjugii vinculum sit solutum, quodsi ergo continere nequeat, ac magistratus officium suum in puniendo adulterio negligat, potestas novi matrimonii ipsi datur. Pontificiorum sententia injustitiae accusari majori specie potest, quod aequali poena juste et injuste dimissam afficiunt, dum utrique aditum ad nuptias intercludunt. 4. Falsum igitur est, quod Bellarminus in suo argumento praesupponit, *injuste dimissam nec priorem virum habere posse, nec alteri nubere.* Posterius concedimus, sed prius negamus. Potest enim judicium magistratus implorare et jus restitutionis urgere. Quodsi vero maritus pertinaciter recuset injuste dimissam recipere, fit malitiosus desertor, et sic injuste dimissa accipit novi matrimonii potestatem. 1. Cor. 7, v. 15. 5. Distinguendum inter id, quod XV
descendit ex regula stricti juris et quod ex *ἐπιεικείᾳ* et *συγγνώμῃ* conceditur. Adulterae juste dimissae si novi matrimonii potestas datur, id fit ex *ἐπιεικείᾳ* ratione habita conscientiae et periculorum. 6. Causa melioris conditionis, qua frui videtur adultera prae innocente injuste dimissa, non pendet ex lege Christi, hoc est ex' doctrina Christi, qua ad primam conjugii institutionem nos revocavit, quia lex divina, quae etiam Christi lex est Levit. 20, v. 10. Deut. 22, v. 22. adulteram capitali supplicio affici jubet, sed ex praepostera magistratus indulgentia ac conniventia. 7. Virgo, quae perpetuam continentiam vovit, ex hypothesi Bellarmini non potest nubere, quae voto continentiae nondum est adstricta, potest nubere. Ergone Bellarminus dicet, priorem ex lege Christi deterioris esse conditionis quam posteriorem? hac ratione una litura delebit, quae de votivi coelibatus dignitate ac meritis coram Deo libr. 2. de monachis per aliquot capita disputavit. 8. *Πρῶτον ψεῦδος* illationis Bellarminianae in eo consistit, quod existimat, Christum *Joh. 8. sustulisse legem Mosaicam de adulteris capitaliter puniendis* libr. de matrim. cap. 16. §. 4. ex eo enim color aliquis argumento accedit, quod juxta legem Christi melior sit conditio adulterae quam castae injuste dimissae. Sed falsitas illius hypotheseos suo loco demonstratur.

583. 2. Marc. 10: *Quicunque dimiserit uxorem suam et aliam duxerit, adulterium committit super eam.* v. 12. *Et si uxor dimiserit virum suum et alii nupserit, moechatur.* Similia habentur Luc. 16, v. 18: *Omnis qui dimittit uxorem suam et alteram ducit, moechatur, et qui dimissam a viro ducit, moechatur. Haec verba universaliter docent, nunquam ita dissolvi matrimonium inter fideles contractum et consummatum, ut liceat ad alias nuptias transire.* Respondet Chemnicius, *esse universalem ac necessariam regulam in evangelistis* (quam Augustinus in libr. de consens. evang. saepius repetit), quod *vera interpretatio et sententia quaerenda ac desumenda sit ex collatione descriptionum, quae exstant apud reliquos evangelistas, ita enim mutuas operas tradiderunt, ut quod unus brevius et obscurius posuit, illud alter suppleat et clarius explicet.* Conferenda igitur est etiam Matthaei descriptio, quae testatur, non semel, sed duobus locis Christum diversis temporibus, quando materiam divortii tracta-

2. M 10, Qui que mis

vit, diserte addidisse exceptionem de casu fornicationis Matth. 5, v. 32. cap. 19, v. 9. Non itaque simpliciter universales sunt sententiae illae Christi in Marco et Luca, sed cum illa exceptione, quam Matthaeus apostolus, qui illis concionibus Christi interfuit, duobus in locis addit. Huic solidae et immotae responsioni Bellarminus non erubescit obstrepere hoc modo: *Evangelistae omittunt quidem interdum aliquid, aut addunt, quod alii evangelistae non omiserunt, aut non addiderunt, sed nunquam ita omittunt, ut sententia reddatur falsa, nam alioquin evangelistae homines decepissent, quibus evangelia sua tradiderunt, nulla mentione facta reliquorum evangelistarum. Oportet igitur vera esse absolute, quae Marcus et Lucas dicunt, neque pendere a verbis Matthaei, nisi velimus, deceptos fuisse eos, qui sine Matthaeo Marcum aut Lucam legebant.* Respondemus: 1. qua fronte collationem illam evangelistarum hoc loco Bellarminus rejicit, cum eadem ipse utatur libr. 1. de purgatorio c. 4. §. penult. *Non debet* (inquit) *exponi Matthaeus per Marcum, sed potius Marcus per Matthaeum, cum Matthaeus pluribus verbis utatur et constet, Matthaeum copiosius scripsisse et Marcum fecisse quasi compendium ex evangelio Matthaei.* Et postea: *Si Christus protulit illa verba, non remittetur etc. ut*
157. *habet Marcus, quanquam id non est probabile, tunc Matthaeus duce Spiritu s. exposuit verba Christi, et nisi inepte exposuerit, indicavit, in alio seculo dimitti aliqua peccata.* Id ipsum per omnia ad hanc quaestionem applicare possumus. De collatione locorum Scripturae parallelorum (qua in his ipsis Christi dictis Matth. 19, v. 32. et Luc. 16, v. 18. Tertullianus lib. 4. adv. Marc. c. 34. utitur) in tract. de interp. Script. late egimus. 2. Marcus et Lucas post Matthaeum scripserunt; Marcus teste Hieronymo in catal. illustr. *epitomen evangelii a Matthaeo scripti* confecit: aequum igitur est, ut ex Matthaei evangelio limitatio et exceptio illa addatur, quam cum a Matthaeo reliqui evangelistae vidissent additam, eam addere non judicarunt necessarium. 3. Nec Marcus, nec Lucas, sed Matthaeus Christi concionibus interfuit, ex quo Bellarminus nos colligere docuit, Christum haec verba ita prolocutum esse, ut exstant apud Matthaeum. 4. Nec falsum scripsit vel Marcus, vel Lucas, sed verissimam Christi responsionem ad Pharisaeorum quaestionem uterque consignavit, quod scilicet ex illa causa, de qua Pharisaei quaerebant, non liceat divortium facere. Exceptionem de *casu fornicationis* addidit Matthaeus, quia Judaei negligebant legem divinam de adulteris interficiendis Johan. 8, v. 1 et seqq. quae si in viridi observantia mansissent, non fuisset in populo Dei opus illa quaestione, an propter adulterium divortium facere liceat. *Exceptio non tollit regulam, sed eam firmat in ceteris.* Eadem ratione dicere possem, Matthaeum imperfecte verba Christi descripsisse, vel ipsum Christum doctrinam de divortio imperfecte tradidisse, propterea quod non faciat mentionem desertionis ab infideli institutae, quam exceptionem Paulus adjicit 1. Cor. 7, v. 15. 5. Ipsa necessitas nos cogit, ut in verbis Marci et Lucae subintelligatur illa exceptio, nisi velimus statuere, quod Marcus et Lucas pugnent cum Matthaeo. Ex verbis enim Matthaei colligitur haec propositio: *Non omnis qui dimiserit uxorem et aliam duxerit, moechatur,* quia qui ob fornicationem dimiserit uxorem et aliam duxerit, non moechatur. Quodsi Marci et Lucae verba tam absolute et generaliter velimus accipere, quasi omnis omnino qui dimiserit uxorem et aliam duxerit, etiamsi ob fornicationem dimittat, moechatur, contradicent verbis Matthaei. Regerit Bellarminus, *non debere ex verbis Matthaei hoc inferri, cum negative, non autem exceptive intelligenda sint.* Sed miserum istud effugium supra satis fuit refutatum, hoc loco notamus illud, quod Bellarminus non inveniat, ubi pedem figat, id quod ex prolixo illius discursu manifestum. *Cur id non debeat inferri* (inquit), *cum plane sequi videatur* (notetur hoc, quod lux veritatis ipsi expressit), *multae causae reddi solent. Durandus dicit, Christum loqui apud Matthaeum praesupposita lege veteri, quae jubebat adulteras occidi, hac enim lege servata licebat in causa fornicationis uxorem dimittere et aliam ducere, quia nimirum propter adulterae supplicium extremum dirimebatur vinculum conjugii. Haec solutio mihi non probatur etc.* Et postea: *Hac ergo solutione omissa aliqui dicunt, verbum moechatur referendum esse divisim ad utramque partem sententiae hoc modo: Quicunque dimiserit uxorem suam nisi ob fornicationem, moechatur, et qui aliam duxerit, moechatur, bis enim moechatur, qui uxorem ducit priore dimissa extra casum fornicationis, semel quidem adulterio uxoris, cujus ipse causa fuit per injustam dimissionem, et semel adulterio proprio per novae uxoris vivente priore conjunctionem. Alii dicunt, nec minus probabiliter, illud nisi ob fornicationem non pertinere nisi ad dimissionem, cum qua immediate conjungitur, et esse per parenthesin pronuntiandum et aliquid subintelligendum hoc modo: Quicunque dimiserit uxorem, quod non licet, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, moechatur. Sunt et aliae* XVI. 158.
explicationes minus probabiles, quas Abulensis, Alphonsus de Castro et alii excogitarunt, sed optima est Augustini lib. 1. de adul. conjug. cap. 9. ubi docet, illud nisi ob fornicationem accipiendum esse negative, non exceptive. Haec omnia Bellarminus, quae irritum eorum conatum, qui a proprietate et perspicuitate literae discedentes peregrinas explicationes quaerunt, satis manifeste comprobant. Pii ac moderati animi est non operose quaerere, quomodo Scriptura variis modis torqueri possit, sed quae sit propria et genuina cujusque loci sententia. 6. Si Christus causam fornicationis noluisset a generali prohibitione divortii excipere, frustra et supervacanee addidisset, *nisi ob fornicationem,* potuisset enim generatim et facilius dicere: omnis qui dimiserit uxorem et aliam duxerit, moechatur. Regerit Bellarminus, *Dominum hoc solum dicere voluisse,*

quod non liceat dimittere non fornicariam et alteram ducere, utrum autem liceat dimittere fornicariam quoad vinculum et aliam ducere, Dominum tunc aperte dicere noluisse, quia hoc altius erat, quam ut ab auditoribus tunc capi posset. Respondemus: imo vero Christus in suo responso, prout apud Matthaeum describitur, utrumque complexus est, videlicet tum *negativam* thesin, Pharisaeorum quaestioni directe oppositam, quod non liceat dimittere uxorem et aliam ducere quacunque levi de causa; tum *affirmativam* thesin, quam occasione neglectae in populo Judaico legis de adulteris interficiendis addidit, quod ob fornicationem liceat uxorem dimittere et aliam ducere. Somnium suum narrat nobis Bellarminus, quod *auditores non fuerint capaces hujus doctrinae*, neque enim ulla probabili saltem ratione illud demonstrat.

3. Rom. 7, v. 1: An ignoratis. 584. 3. Rom. 7, v. 1: *An ignoratis fratres, scientibus enim legem loquor, quia lex in homine dominatur, quanto tempore vivit?* v. 2. *Nam quae sub viro est mulier vivente viro alligata est legi; si autem mortuus fuerit vir, liberata est a lege viri.* v. 3. *Igitur vivente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro; si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est a lege viri, ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro.* Similis locus habetur 1. Cor. 7, v. 39. *Ex his locis colligimus* (inquit Bellarminus), *nunquam solvi vinculum conjugale nisi per mortem et quia non solvitur, manere etiam post divortium quacunque de causa factum.* Respondemus: aliud est loqui de matrimonio *in se ac per se* accepto, quale est ex primaeva institutione; aliud loqui de eodem, quale est *ob vitium aliquod superveniens*, quod *per accidens* illi contingit, aliud est loqui de iis, quae *regulariter et ordinarie* fiunt ac juxta legem institutionis etiam fieri debent in conjugio; aliud vero loqui de *casu exceptionis extraordinario.* Cajetanus illud sic effert, *verba apostoli esse accipienda regulariter, non autem in casu*, ut sit sensus: vinculum viri cum uxore ordinarie et regulariter, nisi scilicet aliunde solvatur, durare usque ad mortem et tunc demum solvi. Hanc responsionem multis probare possumus argumentis. 1. Chemnicius urget apostolici textus *scopum. Paulus* (inquit) *in illo loco non tractat ex professo doctrinam de divortiis, sed ex institutione conjugii, quod sit individua conjunctio, similitudinem, quatenus proposito suo congruit, assumit.* Matrimonium per se juxta divinam institutionem est indissolubilis conjunctio, quae non nisi morte dissolvitur, et hactenus similitudo illa serviebat Pauli proposito; alia vero quaestio est de divortio, cujus similitudinem Paulus non attexuit, quia ad id, quod in illo loco agebat, ea non erat opus. Apostolus non tam contendit, vinculum permanere usque ad mortem, quam non durare post mortem, id enim tantum requirebat scopus, ut ostenderet, post mortem conjugis liberum esse alterum conjugem, sive ad mortem usque vinculum illud permanserit, sive non permanserit. 2. Urgeri potest *consequens absurdum.* Si apostolus absolute ac simpliciter statuisset, vinculum conjugii XVI. 1
ita esse insolubile, ut nec propter fornicationem posset solvi, sustulisset vel abrogasset exceptionem Christi de casu fornicationis, quod absurdum. Connexio probatur, quia Christus in propria hujus doctrinae sede Matth. 5 et 19. conjugii vinculum ex primaeva ejusdem institutione ita insolubile esse docet, ut tamen adjungat exceptionem de divortio ob causam fornicationis facto. Ac si vel maxime negare velint Pontificii, Christum in casu fornicationis concedere divortium *quoad vinculum*, non tamen negant, Christum eo in casu concedere divortium *quoad cohabitationem et torum.* Atqui si quis in verbis Pauli vim facere vellet eademque citra omnem plane exceptionem ac limitationem accipere, posset ex illis inferre, quod ne quidem dimittere adulteram marito liceat. 3. Quin et sibi ipsi contradixisset apostolus, cum in casu malitiosae desertionis partem innocentem servitute eximat et in libertatem a lege conjugis infidelis adhuc viventis vendicet, utique ergo nequaquam absolutam conjugalis vinculi insolubilitatem statuere judicandus. 4. Urgemus *singulorum verborum emphasin. Scientibus legem loquor,* inquit. Atqui ex lege constat, post divortium aliud matrimonium fuisse licitum, ut superius ostendimus. 5. Loquitur apostolus de muliere, quae est ὕπανδρος ac matrimonio adhuc constante juxta conjugii leges marito cohabitat. Sed repudiata ob adulterium non amplius est ὕπανδρος, sed potius, ut sic loquar, ἄπανδρος. 6. Denique cum haec sit quaedam *similitudo aut parabola*, non necesse est, eam per omnia quadrare, alias possem ex ea inferre, quod quemadmodum Christus ecclesiam suam nunquam ne minima quidem in re deserit, sic maritum non posse nec debere uxorem, quam semel sibi associavit, ulla in re deserere, ne quidem quoad torum et habitationem, quod tamen Pontificii quibusdam in casibus licitum esse statuunt.

585. Hisce nostrae expositionis fundamentis ante quam Bellarminus respondeat, in genere tria contra eam profert: 1. *Verba apostoli plana sunt et perspicua, ac mirum esset, apostolum nunquam addidisse exceptionem, si ea addenda esset, cum tam saepe haec repetiverit et inculcaverit.* Respondemus: exceptionem illam subintelligendam esse ex verbis Christi et ipsius apostoli in confirmatione nostrae sententiae demonstravimus. Hoc ipso in loco eandem addi non erat necessarium, quia scopus apostoli, ob quem similitudinem ab indissolubilitate matrimonii adducebat, id minime requirebat. 2. *Interpretes Ambrosius, Chrysostomus, Theophylactus, Theodoretus, Oecumenius, Primasius, Anshelmus et alii eodem modo exponunt.* Respondemus: ex ipsis patribus pro nostrae sententiae confirmatione suo loco quaedam adduximus. 3. *Ratio similitudinis id ipsum requirit. Volebat apostolus probare, legem veterem obligasse usque ad Christum, sed jam non amplius obligare, ad quod probandum utitur similitudine ducta a matrimonio. Quemadmodum enim*

vir et uxor tamdiu sibi invicem obligantur, donec alter eorum vel uterque moriatur, sic etiam tamdiu homines legi sunt subjecti, donec vel ipsa lex abrogetur et sic quodammodo moriatur, vel homines translati in alium statum a lege eximantur et eo modo legi moriantur, quorum utrumque per Christi mortem est factum. Haec similitudo Pauli omnino requirit, ut vir et uxor nullo divortio aut repudio, sed sola morte liberari queant a vinculo conjugii. Nam quamdiu lex vetus vigebat, nunquam poterant Judaei ejus jugum a se excutere, etiamsi illi repudium dare et ab ea divortium facere conarentur, fornicando cum variis legibus falsorum deorum; ergo eodem modo, quanto tempore maritus vivit, nunquam potest uxor a vinculo conjugii liberari, quamvis cum multis aliis viris fornicetur. Respondemus: Apostolus illud tantum hac similitudine declarare voluit, quod quemadmodum uxor per mortem mariti liberatur a lege et vinculo conjugii, sic per
160. mortem Christi lex sit abrogata et quasi mortua, et nos hac ratione a legali servitute liberati et in libertatem restituti simus. Ulterius non progreditur apostolus, nec extra illum scopum similitudo apostoli est extendenda. Quodsi vel maxime extra illum scopum similitudinem adductam quis extendere velit, nihil aliud ex eo inferre poterit quam illud, quod quemadmodum Judaei non potuerint spirituali sua fornicatione jugum legis excutere, ita adultera non possit jugum conjugii per fornicationem corporalem excutere. At non quaeritur hoc loco, an adultera possit vel debeat excutere partem innocentem, sed an pars innocens abs se excutere possit adulteram, id quod fieri posse ac licitum esse eadem similitudine a spirituali conjugio deducta demonstrari potest. Quemadmodum enim Christus ecclesiae suae sponsus synagogae Judaicae, quae quondam erat ipsius sponsa et uxor Jer. 3, v. 1. Ezech. 16, v. 8. etc. libellum repudii dedit, ut non amplius fuerit ejus uxor Hos. 2, v. 2. sed aliam ex gentibus sponsam sibi elegerit, et quemadmodum adhuc hodie particulares ecclesias propter adulterium spirituale a se abdicat et alias in spiritualem sponsam sibi eligit; sic maritus uxorem adulteram a se poterit ejicere et aliam ducere.

586. In specie contra nostrae explicationis fundamenta regerit, 1. *Apostolum voluisse ostendere, non solum conjugii vinculum non durare post mortem, sed etiam durare toto tempore vitae alterius conjugis. Nam illud non durare post mortem apertissimum erat, nec fuisset opus ad id persuadendum allegare legem.* Respondemus: scopum apostolicae disputationis jam ante monstravimus, ad quem sufficit, si conjugii vinculum morte dissolvi et non ultra mortem durare statuatur. Quodsi vel maxime etiam eo extendatur similitudo, quod vinculum conjugii duret toto tempore vitae alterius conjugis, tamen nihil aliud inferri poterit, quam quod matrimonium in se et sua natura consideratum sit vinculum indissolubile, cui per accidens contingit, ut ob superveniens adulterii crimen dissolvatur. Sic jurisconsulti matrimonium definiunt, quod *sit individua vitae societas et conjunctio*, nihilo tamen minus propter adulterium divortium fieri posse concedunt. Legem propterea apostolus adducit, quia Judaei erant perquam νομόφιλοι ac doctrinam de libertate Christiana in legem Mosaicam injuriam et contumeliosam esse existimabant, inde peculiari consilio apostolus similitudinem ex ipsa lege petitam adducere voluit. 2. *Conclusio apostoli non erat solum non obligari Christianos ad legem, sed etiam obligari ad non recipiendam ullam aliam; sicut etiam Hebraei obligabantur legem Moysis servare toto tempore, quo ea vivebat, nec poterant ullo praetextu eam deserere.* Respondemus: si Christiani obligantur ad non recipiendam ullam aliam legem, cur igitur pontifici Romano tribuunt potestatem promulgandi leges conscientiam obligantes per universam ecclesiam observandas? cur traditionum humanarum jugum contra libertatem tam caro pretio a Christo partam hominibus imponunt? Sed de his alibi, hoc loco monemus, Bellarminum apostolicam similitudinem ultra scopum et ultra comparationis tertium extendere, quin et πρότασιν similitudinis penitus invertere. Apostolus enim legem comparat viro, ut ex verbis ipsius manifestissime liquet; *lex*, inquit, *homini dominatur, quanto tempore vivit;* at dominari est mariti, non uxoris. Bellarminus contra legem videtur comparare uxori, quia ex hac similitudine demonstrare cupit, quod quidem Judaei non potuerint ullo praetextu legem deserere, donec moreretur per abrogationem, sic maritum non posse ullo praetextu uxorem deserere, donec moriatur. 3. *Nec in Christi, nec in apostoli verbis divortium quoad vinculum habet fundamentum.* Sed hac de re ex antea dictis judicium fieri potest. 4. *Illud apostoli, scientibus legem loquor, a Theodoreto et Ambrosio exponitur de lege naturae vel evangelica, non de* XVI. 161.
lege veteri. Respondemus: imo vero loquitur de tali lege, quae peculiariter nota erat Judaico populo, ut emphasis verborum ostendit. In toto illo c. 7. nomen *legis* absolute positum non nisi de Mosaica lege accipitur, nec ulla ratione probabile est, apostolum in principio statim capitis aequivocationibus ludere voluisse. Praeterea insolubilitas illa matrimonii, quam Bellarminus ex loco apostolico evincere conatur, non descendit ex lege naturae, sed ex lege evangelica de indissolubili matrimonii sacramento, ita enim docet c. 12. §. penult. Quomodo igitur verba apostoli de *lege naturae* explicare potest, ut sibi non aperte contradicat? Sed nec novam aliquam legem evangelicam de matrimonii firmitate atque indissolubilitate Christus tulit, de qua verba apostoli intelligi possint, sed ad primaevam duntaxat conjugii institutionem nos revocavit, ut ex Matth. 19, v. 6. sole clarius constat. At, inquit Bellarminus, *aut repudium in lege veteri solvebat re vera vinculum conjugii, aut non solvebat. Si non solvebat et tantum permittebatur ut minus malum, non autem ut licitum, ut habet communior opinio doctorum, tum parum refert, de qua lege apostolus loquatur.*

Si vero solvebat vinculum et permittebatur ut licitum, tum non potest Pauli locus de lege Moysis intelligi, quia falsum esset, quod Paulus dicit, vivente viro vocabitur adultera, si fuerit cum altero viro, neque enim vocabatur adultera, quae vivente viro erat cum altero viro, si repudium licitum erat et conjugii vinculum dissolvebat. Respondemus: an in V. T. facto divortio novum conjugium fuerit permissum ut minus malum, an vero ut licitum, postea videbimus, hoc loco utimur inversione. Bellarminus c. 17. seq. in resp. ad object. 14. *probabilissimam* statuit *opinionem eam, quod in lege veteri per repudium vinculum conjugii ita fuerit solutum, ut novum matrimonium non tantum ut minus malum, sed etiam ut licitum Judaeis fuerit permissum.* Ergo non potest nec debet verba apostoli tam late et generaliter accipere, quod nulla plane ratione ac ne quidem in casu fornicationis vinculum conjugii inter conjuges adhuc viventes dissolvatur. Certum omnino est, apud Judaeos usitata fuisse divortia non solum *quoad torum,* sed etiam *quoad vinculum,* ut ex forma libelli repudii suo loco apparebit, nec potest Bellarminus hoc reddere dubium et controversum confusione distinctarum quaestionum, aliud enim est quaerere de *foro conscientiae,* aliud de *consuetudine politiae Judaicae.* Ad Bellarmini igitur argumentum respondemus, plus subsumi in consequente, quam antecedens permittit. Ex eo enim, quod in lege veteri ob repudium solutum fuit matrimonii vinculum, non potest inferri, quod Pauli locus non possit de lege Mosaica intelligi, sed illud tantum sequitur, quod Pauli locus non possit tam generaliter et late intelligi, ut loquatur de matrimonio per divortium soluto, sed tantum de matrimonio adhuc constante. 5. *Mulier non minus post divortium quam ante divortium est ὕπανδρος, si divortium non solvit conjugii vinculum, unde etiam apostolus generalem conclusionem infert et 1. Cor. 7. generatim dicit: Mulier alligata est legi, quanto tempore vir ejus vivit.* Respondemus: petitur principium. Etsi enim adhuc superstes est is, qui ante divortium fuit vir ejus, tamen post divortium in casu fornicationis factum non amplius est ejus vir, nec potest adultera simul esse caro mariti et adulteri. Generalis conclusio apostolica ex ipsa propositione, ex scopo et emphasi verborum est explicanda. Quomodo enim universalior potest esse conclusio quam propositio, cum de uno et eodem subjecto utrobique agatur, de tali scilicet muliere, quae in propositione descripta et circumscripta fuit per vocem ὕπανδρος? 6. *Similia non quidem in omnibus sunt similia, tamen debent similia esse in eo, in quo est vis argumenti ex illa similitudine ducti. Requirit autem vis argumenti Paulini, ut sicut vinculum legis nullo*

XVI. 162. *modo disrumpi potest quacunque praevaricatione intercedente, donec ea lex vivit, ita vinculum conjugii perseveret quacunque interveniente scortatione, donec maritus aut uxor vivit.* Respondemus: contrarium demonstravimus superius.

587. 4. 1. Cor. 7, v. 10: *His, qui matrimonio juncti sunt, praecipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere, quodsi discesserit, manere innuptam aut viro suo reconciliari.* Ex hoc loco dicit Bellarminus *argumentum plane insolubile* colligi. *Nam vel mulier, de qua dicitur, si discesserit etc. discessit ex justa causa divortii, ut fornicationis, haeresis et quaecunque sit alia, vel sine tali aliqua causa. Posterius dici non potest, nam Paulus non diceret de tali femina, maneat innupta, aut viro suo reconcilietur, sed diceret, maneat innupta, donec viro suo reconcilietur et omnino ad virum suum redeat, non enim poterat Paulus permittere injustum divortium contra expressum Domini praeceptum. Etsi in eodem capite Paulus non permittit, conjuges abstinere a carnali commercio ob orationem et ad tempus, nisi ex consensu, quomodo permitteret, conjugem invito marito sine ulla causa justi divortii separatam a viro manere? Loquitur ergo sine ullo dubio de muliere, quae discessit ob justam aliquam divortii causam. Atqui ista non potest alteri nubere, ut Paulus apertissime dicit. Ergo etiam causa divortii non solvit vinculum conjugii, neque licet conjugibus justo divortio separatis ad alia transire conjugia.* Respondemus: 1. Apostolus expresse praemittit, se repetere praeceptum Domini de divortiis. In illo praecepto Christus duo complectitur Primo propter quas causas non sit licitum divortium, ita ut legitime possit aliud matrimonium contrahi; secundo addit exceptionem de causa fornicationis. Hujus praecepti partem, duntaxat priorem, non autem posteriorem apostolus repetit, id quod superius quatuor argumentis fuit demonstratum et contra Bellarminianas ἐνστάσεις assertum. 2. Proinde non agit hic apostolus de tali discessione, quae fit ob casum fornicationis, in ea enim vinculum matrimonii dissolvi et parti innocenti jus novi matrimonii a Christo concedi invictis argumentis fuit demonstratum; sed loquitur de dissidiis, quae extra casum fornicationis inter conjuges oriuntur, adeo ut interdum pars una ab altera discedat, quibus dissidiis ac simultatibus nequaquam solvitur conjugale vinculum, nec licet vel utrique vel alterutri parti novum matrimonium contrahere. 3. Nec potest ullo veritatis robore contrarium ex texto apostolico probari. Quod enim apostolus *disjunctive* de ea, quae sine justa divortii causa discedit, inquit, *maneat innupta aut viro suo reconcilietur,* ex eo inferri nequit, quod injustum divortium approbet, quia apostolus loquitur non de jure, sed de facto, nec *absolute,* sed *comparate,* hoc sensu, si conjux ex alia quavis causa praeter adulterii crimen discedit, videlicet propter quandam contumaciam et malam conversationem mariti, ac nolit vel non possit illi reconciliari, tum a novo conjugio abstineat, cum per illas causas politicas vel oeconomicas vinculum prioris conjugii coram Deo et in conscientia non sit solutum. Non ergo dat apostolus parti ex injusta causa discedenti optionem, ut *aut*

4. 1. 7, v. His, mat- mon- junc- sunt

innupta maneat, aut conjugi reconcilietur, ut Bellarminus c. 14. praeced. suspicatur, sed potius revocat eam ad reconciliationem, quia non tam *approbationis* vel *permissionis* quam *territionis* ac *comminationis* vox est, *maneat innupta aut viro reconcilietur*, id est talis desertrix frustra potestatem ac spem novi matrimonii sibi somniat, quinimo sciat, sibi in perpetuo coelibatu vivendum esse, nisi viro suo velit reconciliari. Quo pertinet, quod Tarnovius libr. 3. de matrim. c. 9. et 28. ex Suida et
VI. 163. aliis auctoribus demonstrat, particulam ἤ non esse perpetuo *διαζευκτικήν*, *disjunctivam*, sed quandoque *διασαφητικήν*, praesertim in comparationibus. Vid. tract. de euchar. §. 40. 4. Si apostolus loqueretur de discessione ob fornicationem, diserte contradiceret Christo, qui Matth. 5, v. 32. et c. 19, v. 9. ob fornicationem discessionem concedit. Ac si vel maxime Pontificii excipere velint, *Christum duntaxat quoad torum, non autem quoad vinculum divortium fieri permisisse*, nondum tamen contradictio erit sublata, quia apostolus diserte de discessione loquitur. *Uxor non discedat a viro, maritus non dimittat uxorem.* Apostolus loquitur vel de discessione *quoad vinculum*, vel de discessione *quoad torum*. Si prius, probatum erit divortium quoad vinculum. Si posterius, falso provocat ad verba Christi, qui cum de divortio Judaeorum interrogaretur, de iisdem respondit, jam vero Judaeis discessiones quoad torum tantum incognitae fuerunt. 5. Perquam absurdum est, quod Bellarminus c. 14. disputat, *apostolum non loqui de eadem discessione* v. 10. et 11. *in priore enim ipsum agere de discessione injusta, in posteriore de discessione justa.* At quae per Deum immortalem haec est *συνάφεια* et *συνέχεια* in textu apostolico? *Praecipio uxorem non discedere a viro* extra causam fornicationis, *si autem discesserit* ob fornicationem, *maneat innupta?* quin imo utrumque membrum de una eademque discessione extra causam justam videlicet fornicationis agit, ac primo quidem apostolus prohibet, non debere talem discessionem fieri, postea ostendit remedium reconciliationis, si de facto talis discessio contingat, ac comminationem perpetui coelibatus addit, si pars injuste discedens reconciliationem admittere nolit. Adversativa idem re assumit, quod in praecedenti sententia fuit praemissum, alias adversativa non erit.

Ex traditione. 588. Alteram argumentorum classem deducit Bellarminus *ex traditione*, ubi per singula secula discurrendo producit Clementem Romanum in canonibus apostolorum can. 48. Justinum et Athenagoram in apol. pro Christ. ad Antonin. Clementem Alexandr. libr. 2. stromat. Tertullianum libr. 4. adv. Marcion. Origenem tractat. 7. in Matth. concilium Elibertinum can. 9. Ambrosium in c. 16. Luc. Hieronymum in epist. ad Oceanum, Chrysostomum homil. 17. in Matth. concilium Milevitanum can. 17. Africanum can. 69. Innocentium I. in epist. 3. ad Exuperium, Augustinum in libr. de adult. conjug. Primasium 1. Cor. 7. Isidorum libr. 2. de offic. div. cap. 19. Bedam in cap. 10. Marc. concilium Forojuliense can. 10. Theophylactum in cap. 19. Matth. et in 1. Cor. 7. concilium Nannetense can. 12. Anshelmum in cap. 5. et 19. Matth. Alexandrum III. pontificem in c. 11. parte x. de spons. et matrimon. Innocentium III. c. Gaudemus de divortiis, doctores scholasticos, concilium Florentinum in instruct. Armen. ac tandem etiam concilium Tridentinum sess. 24. can. 7. Respondemus 1. *in genere*: 1. Unica doctrinae coelestis regula verbum est. Ex uno Domini verbo sapientia vera. *Spiritus sancti doctrina est, quae canonicis literis est praedita, contra quam si quid statuant concilia, nefas duco*, ait Hieronymus in cap. 1. Galat. *Ego solis illis Scripturarum libris, qui jam canonici appellantur, hunc honorem et timorem didici deferre, ut nullum eorum auctorem scribendo aliquid errasse firmissime credam, alios autem ita lego, ut quantalibet sanctitate doctrinaque praepolleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt, sed quia mihi vel per illos auctores, vel probabili aliqua ratione, quod a veritate non abhorreat, persuadere potuerunt*, inquit Augustinus epist. 19. ad Hieron. quam esse catholicam omnium vere Catholicorum doctorum sententiam suo loco demonstravimus. 2. Ipsi Pontificii in conciliis et patribus errores quosdam agnoscunt, nec eorum auctoritatem recipiunt, nisi quatenus Romani pon- XVI. 164.
tificis sententiae per omnia consentiunt, relinquant igitur nobis illam libertatem, ut Spiritus sancti in Scriptura ad nos loquentis sententiae eandem subjiciamus et juxta verbi normam de illorum decretis et effatis judicemus. 3. Ad unanimem ecclesiae consensum demonstrandum non sufficit *quorundam* duntaxat patrum sententiam afferre, sed requiritur, ut *omnes* uno ore illud affirmasse ostendatur. 4. Quorundam ex antiquitate et Graecae cumprimis ecclesiae in hac quaestione suffragium ipsimet Pontificii nobis largiuntur. Alciatus, Covarruvias, Sixtus Senensis, Erasmus, Catharinus, Cajetanus etc. non diffitentur, quosdam ex patribus vetustissimis nostrae sententiae ὁμοψήφους esse. 5. Quaedam testimonia sunt a quaestione aliena, quaedam ambigua, quaedam utpote recentiora sunt suspecta, ut ex speciali singulorum examine apparebit.

589. 2. *In specie.* 1. *Canones apostolicos* a Clemente Romano editos esse apocryphos et falso tribui apostolis, in patrologia demonstrabimus ex styli ratione, temporis collatione, contentorum examinatione, adeoque ex ipsorum adversariorum confessione. Consulat interim Bellarminus judicium Gelasii pontificis c. Sancta Romana distinct. 15. imo audiat se ipsum libr. 1. de verbo Dei cap. 20: *Non sine causa Gelasius posuit inter apocrypha canones apostolorum, quod propter aliquos vel corruptos, vel additos ab haereticis fecisse videtur.* Atqui ex instrumento corrupto et falsato quaenam potest peti probatio? Adde quod can. 48. ad quem Bellarminus provocat, nullam divortii ob adulterium facti mentionem continet, sed simpliciter dicit: *Si*

quis, cum suam a se uxorem abjicit, aliam duxerit aut ab alio dimissam, a communione segregator. Temerariis igitur repudiis, non autem justo divortio hic canon est oppositus, sicut et Balsamon commentator ejus in not. exponit: *Qui suam uxorem praeter rationem ejicit, qui liberam non accepit, sed ἀπολελυμένην, quae non ex lege a suo marito est separata, a communione segregetur.* 2. *Justinus, Athenagoras et Clemens Alexandrinus* itidem de temerariis duntaxat divortiis proprio arbitrio citra fornicationis causam expressa Christi voce Matth. 5. et 19. prohibitis agunt. Quod secundas nuptias post mortem prioris uxoris contractas Athenagoras εὐπρεπῆ μοιχείαν vocat, id manifestum facit, quantum ejus auctoritati tribuendum sit. 3. De *Tertulliano et Origene* diximus superius. Tertullianum Sixtus Senensis Pontificius numerat inter eos, *qui certa et indubitata assertione utriusque repudii, hoc est a contubernio et connubio, licentiam approbarunt,* Bellarminus eum pro sua adducit sententia; conciliet haec, qui potest. 4. Ex *concilio Eliberino* sive *Elibertino* Gratianus caus. 32. q. 7. adducit quendam canonem, qui marito permittit, ut abjecta uxore, quae cum fratre mariti se miscuerat, ducat aliam. 5. *Ambrosius* loquitur de *dimissione qua fit sine crimine,* ut se ipsum disertis verbis explicat, quod enim in causa divortii propter adulterium legitime factum marito jus novi matrimonii concedat, ostendimus superius, nec potuit Sixtus Senensis inficiari. 6. *Hieronymi* sententiam vidimus superius. Fuit is in secundas nuptias post mortem etiam prioris conjugis initas perquam injurius, quin et primis parum aequus, ut ex ipsorum adversariorum confessione suo loco ostendimus, quid ergo mirum, quod nuptias post divortium adulterii causa factum ex perverso verborum Christi et apostoli intellectu improbet? 7. *Chrysostomus* contra divortia temeraria disputat, prohibiti post divortium legitimum matrimonii nullam omnino mentionem facit, ac nostrae potius sententiae ipsum accedere ostendimus superius. 8. *Concilium Milevitanum*, cujus canonem concilium *Africanum* repetit, vidimus superius. *Innocentius* III. de eo divortio loquitur, quod Christus Matth. 5, v. 32. prohibuit. 9. *Augustini* aetate hanc quaestionem fuisse rigidius
XVI. 165. disputari coeptam, cum Chemnicio fatemur, sed non potest Bellarminus Augustini auctoritate in hac quaestione nos premere, tum quia ab Augustini moderatione discedit, anathema diversum sentienti cum concilio Tridentino dicens, cum Augustinus *venialiter duntaxat eum falli existimat, qui contrarium defendit* lib. de fide et operib. c. 19. tum quia Augustini sententiam in hac quaestione de divortio ipse ex parte deserit, sic enim scribit lib. de matrim. cap. 14. §. 16: *Cur dimissionem ob crimen Dominus dixerit non posse fieri nisi causa fornicationis, cum tamen possit fieri etiam ob alia crimina, Augustinus dicit, rationem esse, quia nomine moechiae intelligi possunt omnia crimina. Nam etiam idololatria et omnis superstitio est fornicatio quaedam spiritualis cum falsis diis etc. sed ad literam non est dubium, quin Dominus loquatur de sola fornicatione spirituali, et praeterea falsum est, ob quodlibet crimen posse dirimi matrimonia etiam quoad torum.* 10. De *Primasio* diximus superius in explicatione dicti apostolici 1. Cor. 7. Posteriores non moramur. In concilio *Florentino cum Graeci a Latinis accusarentur, quod propter adulterium matrimonia dissolverent, responderunt illi, se suas rationes habere, scribit* Bellarminus de matr. cap. 15. §. 2. illis ex manifestis Christi verbis deductis rationibus Latini debuissent acquiescere. *Tridentinum* concilium quale fuerit, exposuimus in tract. de magistratu politico.

590. Tertiam eamque ultimam argumentorum classem complet Bellarminus quinque *rationibus.* Prima petita est *ex conjugii natura. Matrimonium fidelium signum est conjunctionis Christi cum ecclesia Eph. 5. at illa unio indissolubilis est, igitur et vinculum conjugale est indissolubile. Et quamvis tota simul ecclesia a Deo fornicari non poterit, tamen aliquae partes ecclesiae, nonnulli videlicet fideles fornicantur interdum spiritualiter et divortium faciunt, sed non propterea licet illis mutare Deum, aut Deus ita illos abjicit, ut nolit reconciliari, imo semper hortatur ad reconciliationem. Tale igitur debet esse conjugium Christianorum, ut nunquam tale divortium fiat, quin spes maneat reconciliationis.* Respondemus: 1. praecipua omnimoda insolubilitatis ratio constituitur in eo, quod matrimonium fidelium sit *sacramentum* vere et proprie sic dictum, at quid de hac hypothesi sit statuendum, exposuimus suo loco. 2. Erasmus in annot. in cap. 19. Matth. argumento sic respondet: *Non protinus tollitur matrimonii sacramentum, si in paucis conjugium male initum bene dirimitur, quanquam hanc rationem de sacramento nullus veterum, quod sciam, adduxit, cum tamen super his crebra ac prolixa sit disputatio, praesertim Augustino et Hieronymo.* 3. Spirituale conjugium Christi et ecclesiae non dissolvitur per mortem. Hos. 2, v. 19: *Sponsabo te mihi in sempiternum,* posset igitur juxta Bellarmini topicam colligi, quod per mortem etiam non solvatur fidelium matrimonium. Christus ecclesiam suam non deserit, nec praesentiam suam ullo tempore ei subtrahit, vi igitur Bellarminiani argumenti divortium etiam *quoad torum et mensam* erit illicitum. 4. Jerem. 3, v. 1. Dominus Deus noster se ipsum cum marito uxorem adulteram dimittente impariter confert ac diversitatem inter suum cum ecclesia et conjugum inter se foedus constituit. *Vulgo dicitur: Si dimiserit vir uxorem suam, et recendens ab eo duxerit virum alterum, numquid revertetur ad eam ultra? numquid non polluta et contaminata erit terra illa? tu autem fornicata es cum amatoribus multis, tamen revertere ad me, dicit Dominus.* Quomodo igitur tanquam simpliciter et absolute paria ea conferre possumus? 5. Non negamus, serio monendos et exhortandos esse maritos, ut conjuges adulteras, si veram ac seriam poenitentiam agant et certam spem emendationis prae-

3. Ex rationibus. 1. Ab unionis spiritualis indissolubilitate.

66. beant, patiantur sibi reconciliari perpendentes illud, quod foedus spiritualis conjugii inter nos et Christum spirituali fornicatione a nobis violetur, interim tamen nolint, Christum secum tam duriter agere, ut propterea sine spe reconciliationis in aeternum eos a se projiciat, quam rationem Augustinus valde urget, sed quid si apud maritos talibus admonitionibus nihil proficiatur? certe non propterea privari possunt suo jure. 6. Sacramentum matrimonii saepius dissolvitur per dispensationem papae, ut suo loco videbimus, quanto magis statuendum, quod propter adulterium dissolvi possit, cum vox Christi Matth. 5. et 19. voci pontificis sit longissime praeferenda. 7. Invertimus argumentum. Deus ipse synagogam Judaicam eo modo abjecit, ut aliam ex gentibus sponsam elegerit. Ecclesia Christo sponso ea lege conjungitur, ut ipsius vocem in verbo sonantem audiat et sequatur, qua spreta, si spiritualiter per idololatriam, haereses et peccata contra conscientiam fuerit fornicata et in apostasia et peccatis sine poenitentia perseveret, a Christo abjicitur, Apoc. 2, v. 5. Quamvis enim tota ecclesia Catholica non deficiat penitus, tamen ecclesiae particulares, quae itidem sunt Christi sponsae, et quaedam ex fidelibus animabus, quae prius erant Christi sponsae, deficiunt et a Christo ita abdicantur, ut aliam sibi sponsam quaerat. Eodem igitur modo maritus cum uxore adultera agere poterit. 8. Christus humanam naturam personalium nuptiarum foedere et ecclesiam spirituali conjugio sibi copulavit, hanc carnem suam sanctissimam et ecclesiam vera fide sibi adhaerentem nunquam repudiat vel abjicit; sic et maritus uxorem castam et fidelem non repudiet, sed quaestio hic est de marito, qui prostibulum inquinatissimum abjicit, ac de adultera, quae se ipsam deposuit, quando alteri nefarie sese conjunxit. 9. πρῶτον ψεῦδος consistit in eo, quod confunditur conjugium ex se et sua natura juxta leges primaevae institutionis consideratum cum vitio ex accidente superveniente. Etiamsi per accidens per adulterium rumpatur conjugii vinculum, non tamen desinit propterea esse ex sua natura indissolubile.

i- m . te. 591. *2. Si licitum esset aliud matrimonium, injuria afficeretur proles, nam filiis jam natis male consuleretur, qui pro patre vitricum, pro matre novercam habere inciperent.* Respondemus: 1. Satius est habere novercam piam et honestam quam matrem adulteram. 2. Nec major habenda ratio prolis quam mariti, ne ille injuria afficiatur, dum adulteram secum in tori consortio retinere cogitur. 3. Adultera potius insigni injuria prolem afficit, dum alienos, id est ex adulterio conceptos, filios familiae infert. 4. Num parcendum etiam dicemus homicidis, ne liberi priventur suis parentibus? 5. Num etiam Deum accusabimus, qui per mortem conjugia dissolvit, ut liberi alterutro parente orbati vitricum vel novercam sortiantur, utroque autem orbato tutoribus subesse cogantur? 6. Nec in omni conjugio nati sunt liberi, ergo ad minimum, quando non adest proles, ob adulterium separatio fieri poterit, quia tunc ratio allata cessat. 7. *Qui utitur jure suo, nulli facit injuriam*, dicunt jurisconsulti. Sed maritus adulteram abjiciens et aliam ducens utitur suo jure.

592. *3. Si esset licitum ejusmodi conjugium vivente altero conjuge, aperiretur aditus infinitis repudiis etiam injustis. Nunc enim quia sciunt fideles, debere se aut coelibes vivere, aut priori conjugi reconciliari, non facile ad divortium adducuntur, at si scirent, mox repudiata uxore posse aliam duci, facillime divortia fierent et quaererent occasiones aliquando dissidiorum et criminum.* Respondemus: 1. haec ratio de divortiis temerariis privato arbitrio absque cognitione judicis levissima quacunque de causa alterius conjugis desiderio factis recte opponitur, hic vero quaestio est de divortio ob adulterium publice notorium facit, extra et praeter quam causam nullam aliam legitimam ac licitam esse dicimus. 2. Ex nostra igitur sententia inferri nequit, quod aditus per eam detur infinitis divortiis, nisi praesupponatur, quod in ecclesia locus detur infinitis adulteriis, quod absit. 3. In nostris ecclesiis licitum est novum matrimonium divortio propter adulterium facto, nec tamen infinitis repudiis aditum esse patefactum videmus. 4. In divortio propter adulterium instituendo non agendum est nudis praesumtionibus, sed justis ac sufficientibus probationibus, *ac vera adulterii accusatio ostendi debet*, ut praecipit imperator Nov. 117. et pontifex c. 2. de praesumtionibus. 5. Nec privato arbitrio et ausu quidquam statuendum, sed publica intervenire debet auctoritas et legitima coram competente judice causae cognitio.

3. A consequente repudiorum varietate.

XVI. 167.

593. *4. Si post divortium in causa fornicationis liceret parti innocenti aliud matrimonium inire, vel id liceret etiam nocenti, vel non liceret. Si liceret, ergo commodum ex peccato suo adulter reportaret, et saepe etiam viri dedita opera adulterium committerent, ut possent ab uxore liberari et aliam uxorem ducere. Si non liceret, quaero inprimis quare? nam cum ea persona sit a vinculo prioris conjugii soluta, neque ulli faciat injuriam, quare non potest matrimonium contrahere? Dices, quia lex prohibet. Sed ubi est lex prohibens? neque enim nulla exstat lex, quod sciam, quae soli innocenti nuptias concedat. Deinde cur prohiberet lex conjugari hominem solutum et proclivem ad vitia, quando nulla restat amplius spes reconciliationis cum conjuge priore?* Respondemus: 1. Magistratus juxta legem divinam animadvertat in adulteros, et res erit expedita. Conniventiae magistratus haud mediocrem dedit occasionem impudentia Alexandri III. pontificis, qui adulterium numerat *inter crimina leviora*. c. Clerici etc. x. de judiciis. 2. An et quatenus nocenti parti matrimonium concedendum sit, inferius dispiciemus. 3. Qui parti nocenti omnem novi matrimonii potestatem derogant, respondent, *in poenam praecedentis delicti* illud fieri. Sic in jure civili diremto matrimonio conjugium negatur ei, quae temere divertit, ac jus aliarum nuptiarum in quibusdam

4. Ab absurditate.

casibus etiam post mortem viri quandoque denegari constat ex c. Literis etc. 12. de praesumpt. Bellarminus ipse c. seq. adducit cap. Hi vero etc. 32. q. 7. ubi statuitur, *ut mortua conjuge adultera vir ejus ducat, quam voluerit, mulier vero adultera, ne marito quidem mortuo nubere possit*, quod intelligendum esse dicit *de adultera, quae cum propinquo aliquo suo peccaverit et ideo simul incestuosa sit*. Thomas part. 3. q. 59. art. 5. conjugi, qui ethnicam religionem retinet, secundas nuptias denegat, alteri autem evangelium amplexanti dat divortii et aliarum nuptiarum potestatem.

5. Ab ethnicorum exemplorum conformitate.

594. *5. Etiam apud ethnicos, ubi morum disciplina vigebat, nulla fiebant repudia. Scribit enim Tertullianus in apol. c. 6. Romae per annos ferme sexcentos ab urbe condita nullum scriptum fuisse repudium; deinde autem eversa disciplina cum aliis vitiis etiam repudia introducta.* Respondemus: 1. injuria nos afficit Bellarminus, dum ea, quae contra *temeraria repudia* extra fornicationis casum facta recte dicuntur, nostrae sententiae opponit, eo ipso enim tacite nobis tribuit, quod temeraria repudia approbemus. 2. Adulterinis Christianis merito opponuntur exempla fidei et castitatis conjugalis in quibusdam gentilibus proposita, ac magistratui Christiano recte inculcantur honestae leges et poenae perquam graves in adulteros a sanioribus ethnicis statutae; sed ex eo nulla veritatis specie inferri potest, marito non licere uxorem adulteram
XVI. 168. repudiare atque aliam ducere, sed potius contrarium. Quia enim adultera tam tetro crimine sese contaminavit, ideo maritus a conjugali vinculo merito absolvitur. 3. Expendat Bellarminus fructus coacti coelibatus in regno Pontificio, ac desinet nobis objicere, quod clarissima Christi verba secuti post legitimum divortium novas nuptias contrahendi potestatem innocenti parti concedimus. 4. Si de legitimis divortiis Bellarminus loquitur, quod ea fuerint ethnicis ignota et inusitata ac proinde etiam a Christianis penitus exsulare debeant, negamus argumenti connexionem, quia non ex ethnicorum moribus, sed ex divinis legibus norma faciendorum nobis unice petenda est. Atque hae sunt quinque illae rationes Bellarmini. Hieronymus in comm. cap. 19. Matth. et habetur c. Dixit Dominus etc. 32. q. 1. aliam rationem affert, quam Bellarminus praetermisit: *Quia poterat accidere, ut aliquis calumniam faceret innocenti et ob secundam copulam nuptialem veteri culpae crimen impingeret, sic priorem dimittere jubetur uxorem, ut prima vivente secundam non habeat.* Respondemus: non ex praesumtionibus nec privata auctoritate hic agendum esse dicimus, sed vel confessionem nocentis, vel probationes sufficientes requirimus et publicam magistratus auctoritatem intercedere oportere dicimus.

MEMBRUM II.

DE *ΤΩΙ ΔΙΟΤΙ* TRACTAT, PROPTER QUAS CAUSAS DIVORTIUM FIERI POSSIT.

595. De *causis divortii* disseremus 1. *ex historia politiae Judaicae*, 2. *aliarum gentium*, 3. *Romanae*, 4. *ex jure civili et* 5. *canonico;* 6. veram *ex Dei verbo* sententiam et *ἐπίκρισιν* subjungemus. In *politia Judaica* usitatum fuisse *κατὰ πᾶσαν αἰτίαν*, *quacunque ex causa*, uxorem dimittere colligitur ex Josepho lib. 4. antiq. c. 8. ubi inter leges Moysis hanc recitat: *Qui a conjuge quacunque de causa, ut saepe hominibus usu venit, disjungi postulat, scripto ei securitatem faciat, quod eam nolit amplius repetere, sic enim habebit potestatem alterius conjugis quaerendae, alioqui divortium non permittitur*, et ex quaestione, quam Pharisaei Matth. 19, v. 3. Christo proponunt. Abutebantur hanc in rem lege Mosaica Deuter. 24, v. 1: *Si acceperit homo uxorem et habuerit eam et non invenerit gratiam ante oculos ejus propter aliquam foeditatem, scribet libellum repudii et dabit in manum illius et dimittet eam de domo sua.* Hanc legem sic accipiebant Pharisaei, quod bona conscientia etiam coram Deo quacunque levissima ex causa marito licitum sit uxorem repudiare, ac tum repudiantem, tum repudiatam vivente priore conjuge aliud matrimonium contrahere posse statuebant. Proinde, si cui erat uxor vel sterilis, vel deformis, vel rixosa, vel morosa, illi judicabant licitum esse eandem repudiare et aliam ducere. Eccles. 25, v. 34: *Si uxor non ambulat secundum manum tuam, a carnibus tuis abscinde illam, δίδου καὶ ἀπόλυσον, da,* scilicet libellum repudii, *et dimitte.* Dabat enim maritus repudiatae schedam sive libellum, cujus formulam ex R. Moyse de Chozi in lib. praeceptorum describunt Fagius in annot. ad Targ. Deut. 24. et Andr. Osiander in annot. ad harm. lib. 3. c. 23. qua adhuc hodie Judaei utuntur, quae in hunc fere modum sese habet: *In quarta sabbati* (id est hebdomadae) *in vigesima mensis Sivan* (Maji) *anno quinquies millesimo etc. a creatione mundi hic et in hac civitate ego R. Jacob sic cognominatus filius R. Isihac* XVI. *volui ex animo atque citra ullam coactionem dimisi et ejeci hanc, quae hactenus fuit uxor mea, filia illius Rabbi, et concedo illi licentiam et potestatem, ut pro libitu suo vadat, quo voluerit, ducique possit ab omni viro, nec eam quisquam prohibere praesumat; in cujus rei testimonium dedi ei* ספר כריתות, *libellum repudii, et schedam dimissionis atque signaculum divortii juxta constitutionem Moysis et Israëlis.* Hebraea qui desiderat, is Fagium adire poterit. Drusius lib. 14. observat. c. 10. miratur, *quod in hac formula desit securitas, quam maritus uxori de non repetendis ejus nuptiis fecerit,* cum Josephus testatum reliquerit, eam in veteri libello fuisse expressam. Sed securitas illa implicite continetur

in verbis illis, quibus novarum nuptiarum potestatem ei facit, constabat enim ex lege, quod repudiatam alteri nuptam repetere non liceret. Ceterum Christus ab hac lege Mosaica revocat Pharisaeos, a quibus quaestio de divortio ipsi proponebatur, ad primam conjugii institutionem et temeraria illa divortia quacunque ex causa instituta cum ea pugnare demonstrat. *Ab initio creationis* (inquit) *non erat sic.* Solam autem fornicationis causam excipit, ob quam divortium licitum sit, quia illa directe pugnat cum natura matrimonii et contra ejus substantialia, proinde etiam vinculum conjugale dissolvit. Ad legem Mosaicam a Pharisaeis sibi objectam respondet: *Moyses πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν, propter duritiem cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras;* distinguit igitur inter *forum conscientiae* ac *forum politicum*, inter *praecepta moralia* et *forenses promissiones*, quae ob evitandum aliquod majus malum aliquid concedunt, quod cum lege morali et proximi caritate non usquequaque congruit. Etenim quia Judaei erant *populus durae cervicis* Ex. 32, v. 9. c. 33, v. 3. atque uxores suas, contra quas odium conceperant, tanta inhumanitate et truculentia tractabant, ut uxoricidium metuendum esset, ideo Moyses tanquam politicus legislator divortium ipsis permisit, non quod esset res per se bona et primae conjugii institutioni conformis, sed ut gravius malum in politica vitae humanae consociatione evitaretur.

596. Quidam ex Scholasticis, Thomas, Scotus, Durandus et Paludanus in 4. sent. dist. 33. ac recentiores quidam Pontificii scriptores, puta Abulensis in c. 19. Matth. Cajetanus ibid. Eccius hom. 74. de sacram. Petrus a Soto lect. 13. de matrim. et Bellarminus de matrim. cap. 17. resp. ad object. 14. statuunt, *Judaeis concessum fuisse repudium non ut minus malum, sed ut aliquid per se coram Deo licitum.* Quo fine illud statuant, facile cuivis apparet, nimirum ut obtineant, *Christum esse novum legislatorem*, qui divortium in V. T. licitum abrogaverit ac novam legem tulerit, qua matrimonii vinculum penitus indissolubile fecerit. Sed redarguuntur illi a suis complicibus Innocentio in c. Gaudemus. de divort. Azorio lib. 6. instit. moral. c. 13. quaest. 3. Covarruvia part. 2. de matrimon. c. 7. §. 4. Lombardo 4. sent. dist. 33. Bonaventura, Richardo, Paludano, Dominico a Soto atque aliis, qui temerarium illud divortium extra casum fornicationis perpetuo ac semper illicitum fuisse, a Moyse vero tantum evitandi majoris mali causa permissum asserunt, hoc est divortium esse ex eorum *numero, quae ignoscuntur quidem, sed non praecipiuntur nec probantur,* ut dicitur in c. Nervi etc. dist. 13. quorum sententiam etiam nos amplectimur. Opponimus igitur Bellarmino *1. ipsam conjugii institutionem*, quam et Christus contra Pharisaeos urgebat: *Qui hominem ab initio creavit, masculum et feminam fecit eos et dixit, propter hoc dimittet homo patrem et matrem et adhaerebit sive agglutinabitur uxori suae, et erunt duo in carne una. Itaque jam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet.* Magna in singulis verbis est emphasis. Deus ab initio non creavit unum masculum et plures feminas, sed marem unum et feminam unam et duos illos conjugio copulavit. Ergo conjugium debet esse unius viri et unius feminae, non autem unius viri et multarum feminarum consortium. Deus primam feminam ex viro creavit, ut duo primi conjuges ex uno homine in duorum sexuum discrimine subsisterent. Ergo conjuges non debent temere divelli. Vir uxori suae, non autem pluribus uxoribus agglutinari dicitur. Ergo non debent per divortium dissecari. *Erunt duo in carnem unam*, quasi unus homo et persona una. Ergo unitas illa non debet per divortium divelli. *Deus conjunxit, συνέζευξεν*, sub unum jugum copulavit conjuges. Ergo homo eos non debet separare. Haec omnia manifeste ostendunt, divortia pugnare cum prima conjugii institutione, quam Moyses abrogare nec voluit, nec potuit, sed ea perpetuo ac semper legitimi conjugii etiam in V. T. regula fuit. Hanc divinae institutionis normam ut antiquissimam ita sanctissimam sequi debuerunt ac secuti etiam sunt, quotquot conscientiae suae rationem habuerunt, ea enim clarissime ostendit, temeraria divortia cum natura conjugii pugnare et id, quod divinitus conjunctum est, nefarie dissolvere. *2. Propheticam redargutionem. Mirum esset,* inquit Bellarminus, *neque Moysen, neque prophetas, qui alia vitia populi reprehendebant, nunquam palam reprehendisse ista adulteria, quae fiebant cum repudiatis.* At primaeva illa conjugii institutio perpetuo in ecclesia Israëlitica sonuit, quae turpem illam uxores temere repudiandi licentiam satis superque redarguit, quinimo Malachias ultimus V. T. propheta manifeste testatur, Deum temerariis illis Judaeorum repudiis offensum fuisse, quando cap. 2, v. 13. dicit: *Etiam hoc facitis, operiebatis lacrymis altare Domini, fletu et gemitibus, ita ut non respiciam ultra ad sacrificium nec accipiam placabile quid de manu vestra.* v. 14. *Et dixistis: Quam ob causam? quia Dominus testificatus est inter te et uxorem pubertatis tuae, quam tu despexisti, et haec socia tua et uxor foederis tui.* v. 15. *Cavete ergo a spiritu vestro et uxorem adolescentiae tuae noli despicere.* v. 16. *Cum odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Israël, et operiat maritus violentiam supra vestimentum ejus, dicit Dominus exercituum; cavete a spiritu vestro et nolite despicere.* Monentur mariti, ut potius quam justas suas uxores superinductis aliis crudeliter affligant, dent illis libellum repudii, ex quo apparet, non nisi majoris mali evitandi causa id permissum fuisse. Permittit quidem propheta repudium, sed non ut rem per se bonam et Deo gratam, quia diserte dicit, Deum propterea nolle ad ipsorum sacrificia respicere, quod despiciant et repudient uxores pubertatis suae et uxorem foederis, inter quam et ipsos Deus sit testificatus. Ergo non nisi ad evitandum majus

malum permittit, ne scilicet irreconciliabile odium maritorum in caedem uxorum tandem desineret. *3. Ipsius Mosaicae legis considerationem.* Quodsi enim legem Mosaicam, qua Judaei unice nitebantur, exactius intueamur, apparebit, Moysen nequaquam praecipere vel approbare divortia illa temeraria, sed frena potius ac remoras Judaeis injicere, ne juxta aliarum gentium exemplum tam facile ad divortia properarent. Primo enim non *qualibet ex causa*, ut Pharisaei in sua quaestione dicunt, divortium fieri
XVI. 171. permittit, sed *propter foeditatem* in uxore deprehensam. In Hebraeo est עֶרְוָה, quod proprie significat nuditatem. Burgensis in addit. ad Lyran. Deut. 24. Drusius libr. 14. observat. cap. 10. Gentilis libr. 6. de nupt. cap. 11. foeditatem non nisi *de adulterio* accipiendam putant, sed Christus non tantum ad adulterium, verum ad omnem σκληροκαρδίαν causam divortii a Moyse permissi revocat, nec potuisset Moyses a prima institutione conjugii quiddam diversum concessisse dici, sed tantum propter adulterium divortia fieri permisisset. Deut. 23, v. 14. usurpatur de turpitudine et immundicie quorumvis peccatorum. *Sancta erunt castra tua, ne Dominus in te videat aliquam nuditatem.* Targum reddidit עֲבֵרַת פִּתְגָם, *transgressionem rei, rem foedam ac turpem.* Intelligitur ergo per foeditatem sive nuditatem grave aliquod delictum, quod tamen publicis legibus non erat capitale. Secundo non conceditur marito, ut uxorem protinus ac libuerit, a domo exturbet, sed prius *repudii libellus* erat conscribendus. Fagius d. l. refert, *marito* sua manu fuisse hunc libellum conscribendum, sed Augustinus libr. 19. contra Faustum c. 26. refert, *solis scribis* hasce literas formare licitum fuisse. Illi ergo poterant reconciliationem prius tentare ac propositis incommodis maritum a repudio dehortari, cumque in conficiendo repudii libello interdum mora satis longa fuerit injecta, ideo hac occasione mulia divortia fuerunt impedita. Hac de re Augustinus d. l. sic disserit: *Non dicit lex: qui voluerit, dimittat uxorem suam, cui esset contrarium non dimittere, sed utique nolebat, dimitti uxorem a viro, qui hanc interposuit moram, ut in dissidium animus praeceps libelli conscriptione refractus absisteret et quid mali esset uxorem dimittere cogitaret.* Tertio Moyses non utitur verbo *jubendi vel praecipiendi*, sed in futuro dicit, *scribet libellum repudii et dabit ei in manus ejus.* Quamvis vero futurum apud Hebraeos saepe ponatur pro imperativo, tamen pro ratione subjectae materiae etiam *permissive* explicari potest, ut sit sensus: si aliter uxori prospici nequit, scribat vel scribi curet ejus maritus libellum repudii et dimittat eam. Quarto talis libellus vocatur *liber excidii vel excisionis*, quia nihil facultatis vel spei relictum erat viro mulierem istam posthac reducendi sive revocandi, unde diserte additur v. 4: *Si repudiata alteri nupserit, non poterit prior ejus maritus eam recipere, ut sit ei in uxorem, postquam est polluta, quia abominatio est coram Domino.* Idem repetitur Jer. 3, v. 1. Mariti igitur illi, in quibus adhuc mica quaedam pietatis et aequitatis, cogitatione perpetui illius excidii et exclusae omnis spei de uxore revocanda a divortio abstrahi potuerunt. Quinto in illo repudii libello *nomen* repudiantis exprimebatur ac *testes*, quibus praesentibus animum repudiandi expresserat, illi inserebantur, sic ergo publice apud omnes suam profitebatur morositatem ac suae existimationis jacturam non mediocrem faciebat. Sexto in illa ipsa lege Mosaica *polluta* dicitur mulier, quae in duplici conjugio ante et post repudium vixit, quo ipso viro dimittenti occasio pollutionis non obscure asscribitur et divortiorum frequentiam Deo non probari intelligendum relinquitur. Septimo illud quoque observationem meretur, quod divortia leves ob causas facta a sapientioribus Hebraeis nunquam fuerint probata. Nam de *Ben Sira*, quem putant fuisse *nepotem Jeremiae prophetae*, commemoratur, *quod cum interrogatus esset a quodam, qui malam uxorem habebat, an eam dimittere deberet,* παροιμιακῶς *illi responderit: Os, quod cecidit in sorte tua, rode, id est uxorem, quam nactus es, sive bona fuerit, sive mala, retine.* Sic enim hanc sententiam interpretatur is, qui scholia
Hebraica in illum auctorem edidit. *Tot circum-* XVI
stantiis, inquit Fagius d. l. *repudium oneratur, ut maritus alicujus spei facile admoneretur primae institutionis ac mutandae de repudio voluntatis.* *4. Ipsius Christi declarationem.* *Moyses*, inquit, *propter duritiem cordis vestri permisit vobis repudiare.* Apud Marcum concessionem Mosaicam vocat ἐντολήν, *praeceptum*, sed illud nomen generaliter hic usurpari pro politica quadam concessione colligitur ex Matthaeo, apud quem vocatur permissio. Ambrosius lib. 8. in Luc. 6: *Moyses permisit* (inquit Christus), *non Deus jussit.* Exprimit etiam Christus causam illius permissionis, videlicet σκληροκαρδίαν Judaicam; illa *cordis durities*, de qua toties Deus ipse conqueritur, extorsit Moysi hanc legem, qua evitandi majoris mali causa repudium Judaeis concessit, et ut Chrysostomus loquitur, *dimidium mali permisit, ne totum bonum perderet. Moyses* (verba sunt ejusdem Chrysostomi in 1. Cor. 7.) *non simpliciter hanc legem tulit, sed coactus fuit sese attemperare eorum, quibus legem dabat, infirmitati. Nam quoniam ad caedes promti erant et domus cognato replebant sanguine et neque suis, neque alienis parcebant, ne intus occiderent uxores, quae ingratae erant, praecepit foras mittendas, quo gravius malum, nempe homicidiorum facilitas, tolleretur.* **Idem hom. 32. op. imperf.: *Propterea bene dixit, quod Moyses hoc permisit, non praecepit. Quod enim praecipimus, semper volumus; quod autem permittimus, nolentes indulgemus, quia malam voluntatem ad plenum prohibere non possumus.*** Theophylactus in c. 5. Matth.: *Moyses praecepit, si quis odio haberet uxorem, dimittere eam,* ἵνα μὴ χεῖρόν τι γένηται, μισουμένη γὰρ ἴσως ἂν καὶ ἐφονεύθη. Lutherus tom. 2. Jen. Germ. lib. de vita conjugali f. 155: *In lege Moysis duplicia proponuntur praecepta, spiritualia, quae pietatem et justi-*

tiam coram Deo docebant, qui ea observabant, non repudiabant uxores; civilia propter eos, qui spiritualia non observabant, ut terminus illorum improbitati statueretur. Ad haec posteriora pertinet praeceptum de libello repudii, quo permittebatur maritis uxores repudiare, ne eas occiderent. Quae omnia expendens Chemnicius in harm. evang. c. 51. p. 557. scribit: *Politicae constitutiones etiam in illa republica, quam Deus ipse latis peculiariter per Moysen forensibus legibus instituit, pro circumstantiis locorum, temporum et personarum κατὰ τὸ δυνατόν et ad rationem politicae consociationis attemperatae sunt, in quibus multa, quae cum lege decalogi et cum caritate proximi non usquequaque congruunt, permittuntur, ne status publicus perturbetur, utque majora mala evitentur.*

597. 2. Ex politia *Judaica* temeraria divortiorum licentia ad *alias* quoque *gentes* dimanavit. Solon Atheniensium nomotheta lege constituit, *ut qui uxorem exturbasset, dotem illi restitueret, alioqui interusurium sesquidrachmale ob moram solvere cogebatur,* Alexander ab Alex. l. 4. genial. dier. c. 8. qui ibidem addit: *Apud Athenienses libello repudii porrecto a viro vel uxore, an concedi debeat, magistratus decernit.* Charondae lex dabat mulieribus facultatem *quacunque de causa* a viris divertendi, Diodorus Sicul. lib. 12. bibliothec. Apud *Thurios* ea conditione permissum fuit divortium, ut neutri cum juniore sponsa aut viro conjugium postea inire liceret, ne libidine aut illecebra voluptaria magis quam prolis causa divertisse videantur. *Turcae* pluribus de causis, quas viris comminisci facile est, divortia faciunt, mulieres vero aegrius a viris divertunt. In causis, quibus id eis permissum, hae continentur, *si mariti debitis alimentis eas fraudent, si praeter naturae praescriptum eis abuti conentur,* Aug. Busbequius epist. 3.
173. Quinimo quidam populi eo levitatis fuere progressi, ut uxores inter se permutarent et commodato invicem darent. Lycurgus indulsit *Lacedaemoniis*, ut amicis petentibus uxores locarent, Plutarchus in Lyc. Solon lege lata taxavit invidiam maritorum, qui strenuis viris uxorum suarum copiam facere recusarent, Plutarchus in Solon. *Germanos* odiosas uxores vel pretio distraxisse, vel commutasse ex Julio Caesare de bell. Gall. colligitur, quae omnia non solum cum prima conjugii institutione, sed etiam cum Mosaica constitutione pugnant, in qua abominationis loco habetur, si maritus uxorem semel abdicatam et alteri nuptam postliminii quasi jure in domum et torum recipiat.

598. 3. Apud *Romanos* itidem magna fuit divortiorum licentia, sed diversis temporibus aliquando major, aliquando minor. Lege XII tabularum de divortiis cautum aliquod fuisse intelligi potest ex Cicerone Philipp. 2. ubi de Antonio dicit, *eum Volumniam mimam res suas habere jussisse, ex duodecim tabularum legibus claves ademisse, exegisse hoc uno spectatum civem, quod cum mima fecerit divortium.* Hotomannus part. 3. comm. ad XII tabulas. De Romulo Plutarchus memorat, quod viro jus dederit, γυναῖκα ἐκβάλλειν ἐπὶ φαρμακείᾳ τέκνων ἢ κλειδῶν ὑποβολῇ καὶ μοιχευθεῖσαν. Numa permisit Romanis, ut uxores amicis locarent et commodato darent, idem in Num. Quod ergo Tertullianus in apologet. c. 6. dicit, *per annos ferme sexcentos ab urbe condita nullam domum repudium scripsisse,* et in lib. de monogam. c. 9. circa fin. *adeo repudium a primordio non fuisse, ut apud Romanos post annum sexcentesimum urbis conditae id genus duritiae commissum denotetur,* vel ut Junius in not. ad Tertullianum et Gentilis lib. 6. de nupt. c. 8. propter Sp. Carvilii repudium ann. 522. ab urbe condita factum limitant, *post quingentesimum ab urbe condita annum divortia fieri coepisse* dicuntur, id eo sensu accipiendum, quod ob reverentiam matrimonii concessa per leges licentia non fuerint usi, quodque non tam crebra quacunque ex causa facta fuerint divortia. Cum vero Carvilius, vel ut alii eum vocant Carbilius, sterilitatis causa uxorem dimittens (postquam apud censores juraverat, se liberorum quaerendorum gratia aliam uxorem ducturum) initium temerarii divortii faceret, multi alii exemplum ejus certatim sunt secuti, qui levissimis ex causis uxores odiosas a se abdicarunt, adeo ut Seneca de suorum temporum moribus scribat libr. 3. de benef. c. 16: *Numquid jam ulla repudio erubescit, postquam illustres quaedam ac nobiles feminae non consulum numero, sed maritorum annos suos computant et exeunt matrimonii causa, nubunt repudii?* ac Tertullianus in apol. c. 6. scribit: *Repudium jam et votum est, quasi matrimonii fructus.* Q. Antistius uxorem quod cum libertina eam fabulari viderat, repudiavit, Valerius l. 6. c. 3. C. Sulpitius, quod invelato capite foras prodiisset, Plutarchus in probl. Rom. P. Sempronius, quod ludos se inscio spectasset, uxori repudium misit; Sylla Caeciliam ob praetextum sterilitatis abdicavit, Plutarchus in Syll. Augustus Scriboniae nihil aliud objicere poterat, quam quod pertaesus esset morum ejus, Suetonius in August. Maecenas inconstantiae taxatur, quod cum ab uxore semel divertisset illamque reconciliata gratia paulo post reduxisset, iterum ac tertio cum ea simultate exorta repudium fecit et mox in gratiam venit, quare millies eum duxisse uxorem ferebatur, cum unam haberet. Paulus Aemilius, cum argueretur, quod post longum tempus uxorem Papiriam foecundam et formosam dimisisset,
respondit, *neminem scire, qua in parte calceus,* XVI. 174.
licet speciosus foret, suos premeret digitos, Plutarchus in Aemilio. Vide Alexandrum ab Alex. lib. 4. gen. dier. c. 8. et Tiraquellum in not. ibid. Coelium Rhodiginum, libr. 15. lect. antiq. cap. 16. Arnisaeum de jure connub. cap. 6. sect. 3. ubi plura hujusmodi exempla adducunt. Utebantur autem in divortiis hac formula: *Tuas res tibi agito, tuas res tibi habeto,* sed in sponsalibus dissolvendis dicere solebant: *conditione tua non utor.* Nec a permutatione uxorum et repudiatarum ad se re-

ceptione abhorrebant. Coelius Rhodiginus d. lib. c. 17: *In Romanorum moribus illud perabsurde servatum quoque novimus, quod cum liberorum satis suscepisse viderentur, alterius, qui filiis indigeret, suasionibus uxore, cujus dedendae recipiendaeque jus haberet, cedebant.* Cato uxorem Martiam, ex qua filios genuerat, eamque gravidam sub arctioris amicitiae praetextu Hortensio concessit, et cum hic moriens illam heredem scripsisset, denuo eandem ad se recepit, Plutarchus in Cat. min. quem hoc nomine graviter insectantur Hieronymus lib. 2. contra Jovin. et Augustinus de bon. conjug. c. 18.

4. Ex jure civili.

599. 4. Effusam illam divortiorum licentiam ut *Christiani imperatores* coërcerent, certas quasdam causas latis in hanc rem peculiaribus legibus expresserunt, propter quas divortium fieri sit permissum. Theodosius et Valentinianus l. Consensu 8. C. de repudiis. et l. Jubemus. eod. enumerant has causas, propter quas uxor virum possit repudiare, *1. adulterium, 2. homicidium, 3. veneficium, 4. molitio contra imperium non indicata, 5. si crimine falsi damnatus, 6. sepulcrorum dissolutio, 7. sacrilegium, 8. si sit latro vel latronum susceptor vel abactor vel plagiarius, 9. si familia vel uxore inspiciente cum impudicis mulieribus coetum inierit, 10. si uxoris vitae insidiatus fuerit, vel insidiari volentes sciens non indicaverit nec ulcisci secundum leges statuerit, 11. si verberibus ingenua indignis uxorem affecerit.* Justinianus Nov. 117. Ut liceat matri etc. addit has causas: *12. Si uxoris castitati insidiatus aliis eandem adulterandam tradere tentaverit; 13. si adulterii intentatam actionem non probaverit.* Viro vicissim tribuunt has causas uxoris repudiandae: *1. adulterium, 2. veneficium, 3. homicidium, 4. plagium, 5. sepulcrorum violatio, 6. sacrilegium, 7. si latronum fautrix, 8. si viro ignorante vel nolente convivia extraneorum appetierit, 9. si eo ignorante sine justa causa foris pernoctarit, 10. si extra viri voluntatem ludis et spectaculis inhaeserit, 11. si vitae mariti insidiata sit aut insidiantes sciens non indicaverit, 12. si adversus imperium molita, 13. crimen falsi, 14. si manus audaces viro injecit, 15. si abortum sponte fecerit, 16. si cum viris voluptatis occasione lavetur, 17. si vivo marito cum aliis de suis nuptiis sit locuta.* Leo Novell. 30. 31. quasdam alias causas addit, videlicet *mariti prodigalitatem, religionis diversitatem et si quae promissa sunt, non solvantur, etiam ob inopiam.* Confer Novell. 22. Justiniani c. 15. ubi eaedem fere causae repudiorum enumerantur. Cum vero constitutio illa Theodosii et Valentiniani non solum intercidisset, sed etiam ab imperatore Anastasio abrogata fuisset l. Si constante. 9. eodem: *Si constante matrimonio communi consensu tam viri quam mulieris repudium sit missum, quo nulla causa continetur, quae consultissimae constitutioni divae memoriae Theodosii et Valentiniani inserta est, licebit mulieri non quinquennium exspectare, sed post annum ad secundas nuptias convolare;* Justinianus Novell. 117. divortia ex mutuo consensu penitus sustulit. Fiebat autem divortium aliud *bona gratia.* l. 32. §. 10. l. 62. de donat. inter vir. et uxor. (quod imperator Novell. 22. c. 14. vocat *mitiorem matrimonii solu-* XVI. *tionem,* Tertullianus libr. de monogam. *amicabilem separationem,* Ambrosius lib. 2. de Abraham. c. 6. *dimissionem cum bona venia)* et hoc rursus fiebat, vel *communi consensu,* idque vel *absque causa ulla.* l. 9. C. de repud. vel *certa ex causa.* l. 60. §. 1. cum legibus seqq. de donat. inter vir. et uxor. vel fiebat *unius voluntate ex justis et legitimis fere causis.* l. 10. C. de repud. Aliud vero divortium fiebat *cum ira et offensa,* ut cum mulier vel diverteret, vel repudio dimitteretur. l. 14. §. 2. qui et a quibus manumiss. lib. unde post divortium maritus *mulieris inimicus* dicitur. l. 78. §. 2. de jure dot. De quibus omnibus late tractant legum civilium interpretes. Vid. Mejerus in colleg. pandect. lib. 24. tit. 2.

5. E[illegible] jure [illegible]

600. *5. Jus canonicum* loco veri divortii, quod est separatio quoad torum et vinculum, introduxit separationem tantum quoad torum et cohabitationem, quam propter plures causas quam ob adulterium permittit. Causae illae sunt *haeresis,* c. Quaesivit etc. 2. de divortiis. c. Simili modo etc. 28. q. 1. *votum continentiae et religionis,* c. Unico de voto etc. in 6. *deportatio conjugis,* c. Si quis etc. 33. q. 2. *impotentia conjugis, frigiditas, sterilitas,* c. 1. de frigidis et maleficiatis; *diutina conjugis absentia,* c. Perlatum etc. 8. Qui filii sint legitimi; *sententia judicis pronuntiantis divortium,* c. 1. cum seq. 35. q. 9. Possumus autem distinctius canonistarum sententiam proponere hoc modo. Quaedam causae dirimere dicuntur *matrimonium contractum,* non quasi matrimonium verum dirimant, sed quia *matrimonium de facto, non de jure contractum* irritum reddunt. Atque hae sunt ipsi essentiae matrimonii contrariae, adeo ut necessario aliquid essentiale matrimonio desit, proinde nec sit verum matrimonium, si cum eo impedimento fuerit celebratum. Impedimenta hujus generis numerant duodecim, quae continentur his versiculis:

Error, conditio, votum, cognatio, crimen,
Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas,
Si sis affinis, si forte coire nequibis;
Haec socianda vetant connubia, facta retractant.

Quorum ordinem et explicationem proposuimus superius c. 5. Quaedam causae dirimunt matrimonium contractum, *quod ab initio fuit ratum et firmum ac de jure contractum.* Atque hic monent, aliud judicium esse debere *de conjugio fidelium* et de conjugio *infidelium,* et rursus aliud de conjugio fidelium *rato et non consummato,* aliud de conjugio fidelium *rato et consummato;* denique aliud de conjugio fidelium consummato *quoad divortium* (id est separationem quoad torum et cohabitationem manente vinculo conjugali), aliud *quoad repudium* (id est solutionem quoad vinculum). Quod attinet conjugium infidelium, illud solvi posse asserunt

etiam quoad vinculum, *si alter conjugum convertatur ad fidem, et alter nolit ei cohabitare sine injuria creatoris.* Matrimonium fidelium ratum non consummatum solvi etiam quoad vinculum dicunt *per ingressum in religionem*, id est per monasticee professionem. Matrimonium fidelium consummatum quoad torum et cohabitationem (non autem quoad vinculum) solvi quoad torum et cohabitationem duabus de causis *1. ex consensu propter majorem atque altiorem statum acquirendum, ut si uterque conjugum continentiam perpetuam voveat et ad religionem transeat. 2. Sine consensu ob crimen, idque triplex. Primum est adulterium alterius conjugis; deinde si alter conjugum a fide catholica recedat; denique si alter conjugum impellat alterum*
. 176. *ad peccatum, ita ut non possit alter cum eo cohabitare sine periculo Deum offendendi.* Haec omnia in decretis ecclesiae in titulo de divortiis haberi asserit Bellarminus libr. de matrim. c. 14.

Ex rbo sl. 601. 6. Nostrae ecclesiae clarissimum Salvatoris Christi pronuntiatum secutae non nisi unicam veri et proprie sic dicti divortii causam agnoscunt, videlicet *adulterium*, quam sententiam antequam confirmemus, quatuor sunt notanda. 1. Non esse hoc loco quaestionem de solutione vinculi conjugalis *per mortem*, sed de solutione matrimonii conjuge utroque adhuc superstite per divortium. Morte solvi matrimoniale vinculum constat ex manifestis apostoli verbis Rom. 7, v. 1. 2. 3. 1. Corinth. 7, v. 39. Unde Lyranus in annot. Rom. 7. scribit: *Si vir resurgeret, non teneretur mulier eum recipere, nisi de condecentia et cum superveniente novo consensu* (de quo tamen Lyrani pronuntiato dubitari posset, si vir ad hanc vitam iterum suscitaretur, neque statim acciperet corpus glorificatum, sed hic cum jurisconsultis dicimus: *Si casus evenerit, respondebimus*). Atque ex hoc fundamento demonstravimus superius, secundas nuptias a morte prioris conjugis esse licitas, quae illegitimae ac illicitae essent, nisi per mortem prioris conjugii vinculum fuisset penitus solutum. 2. Non esse hoc loco quaestionem de separatione eorum, *inter quos nunquam fuit verum et ratum matrimonium*, sed de separatione eorum, inter quos ratum ac consummatum matrimonium exstitit, quae proprie et specifice loquendo dicitur divortium. Sic propter naturalem inhabilitatem ad usum conjugii personae, quae sub mariti et uxoris nomine cohabitarunt, separantur, sed illa separatio proprie non est divortium, id est vinculi matrimonialis solutio, quippe quod inter tales personas nunquam exstitit. Qui in gradibus lege divina prohibitis contraxerunt, ab invicem separantur, sed illorum separatio proprie loquendo non est divortium, quia cohabitatio et conjunctio istarum personarum non fuit verum matrimonium, sed incestuosa commixtio. 3. Non esse hoc loco quaestionem de divortio a parte nocente temerarie et injuste facto, sed de divortio a parte innocente justa ex causa faciendo. In casu malitiosae desertionis parti innocenti ac desertae concedit apostolus potestatem novi matrimonii ineundi, quia pars nocens ac deserens temere et de facto divortium propria auctoritate sine causa sufficiente et justa fecit, sed quando Christus unicam divortii causam assignat, loquitur de divortio a parte innocente justa ex causa faciendo, qua de re infra plenius. 4. Non esse hoc loco quaestionem de separatione *quoad torum et mensam sive cohabitationem*, sed de divortio proprie sic dicto, id est de separatione non solum quoad torum et mensam, sed etiam *quoad vinculum*. Non improbamus, si in lepra et aliis morbis contagiosis, in saevitia et insidiis vitae structis separatio quoad torum et mensam auctoritate magistratus fiat, donec pia reconciliatio sequatur, sed haec separatio non est divortium proprie et accurate loquendo sic dictum, de quo unice hoc loco quaerimus.

602. Hisce de vero quaestionis statu praemissis demonstrandum restat, *unam tantum esse divortii causam*, videlicet adulterium. Probamus id 1. *ex propria sede*, videlicet ex *Christi* Salvatoris nostri *instructione*, Matth. 5, v. 32: *Quisquis dimiserit uxorem suam παρεκτὸς λόγου πορνείας, facit, ut illa moechetur.* Matth. 19, v. 9: *Ego dico vobis, si quis uxorem repudiaverit, εἰ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, nisi ob adulterium, moechatur;* ex quibus sic in- XVI. 177.
ferimus. Quam causam unicam et solam in divortio faciendo Christus statuit, ea unica et sola in Christiana ecclesia ad vocem Christi alligata in divortio faciendo attendi et observari debet. Atqui adulterium unicam et solam divortii faciendi causam Christus statuit. Ergo. Assumtum probatur primo *ex dicti occasione.* Matth. 5, v. 32. opponit Christus suum pronuntiatum Pharisaeorum inveteratae opinioni et Matth. 19, v. 9. eorundem quaestioni, qua Mosaicam legem de divortio sic pervertebant, quod *quacunque ex causa* etiam in conscientiae foro coram Deo licitum sit divortium, sed Christus praecise et in genere negat, temeraria divortia esse licita, et ex prima conjugii institutione suam assertionem probat, excipit vero unicam duntaxat causam, propter quam licitum sit divortium, videlicet casum adulterii. Si adhuc plures essent divortii causae, Christus in responso suo eas non praeteriisset, quia de omnibus erat interrogatus; quodsi ergo aliquam praeteriisset, propositae quaestioni non satisfecisset, quod absit. Secundo *ex particularum exceptivarum significatione.* Particulae παρεκτός καὶ εἰ μή sunt exclusivae et exceptivae, ut superius demonstratum fuit, earum igitur nativa significatio causam adulterii ea ratione ponit, ut reliquas omnes excludat. Quemadmodum si quis dicat, quisquis furatur, excepto necessitatis extremae casu, is peccat contra septimum praeceptum, ex eo recte inferri poterit, quod solus et unicus necessitatis casus excipiatur, in quo quis furtum committendo non peccet contra septimum praeceptum; sic quando Christus pronuntiat: *Quisquis uxorem dimittit excepta fornicationis causa, is adulterium committit*, recte ex eo infertur, quod solus et unicus adulterii casus ex-

Unica tantum est divortii causa, scilicet adulterium.

cipiatur, in quo quis divortium faciendo non committat adulterium. Huc referri possunt jurisconsultorum regulae: *Statutum exceptive loquens non extenditur ad casus alios. Ubi exceptio fit per numerum et non per qualitates, nunquam alius excipitur casus ratione alicujus similitudinis. Exceptiones, quia deviant a regulis juris, non sunt extendendae* etc. Tertio *ex Christi scopo et intentione.* Scopus Christi est temerariis divortiis in Judaica politia receptis aditum obstruere et ad primaevam conjugii institutionem, quae ostendit, vinculum illud esse insolubile, nos revocare. Atqui si praeter adulterium etiam aliae causae in faciendo divortio admittuntur, disceditur a Christi scopo, et non rimula, sed lata fenestra divortiis aperitur.

603. *2. Ex vinculi conjugalis obligatione. Quod Deus conjunxit*, inquit Salvator, *homo non separet*, addita ratione, quia conjuges divinitus vinculo matrimonii connexi non amplius *sunt duo*, *sed una caro*, Matth. 19, v. 5. et 6. de firmitate igitur ac solubilitate matrimonii, utpote divinae conjunctionis, non nisi ex solo Dei verbo, divinae voluntatis norma unica, judicium fieri potest ac debet. Possunt quidem afferri rationes satis probabiles, quod propter alias etiam causas quam propter adulterium in quibusdam casibus faciendum sit divortium, sed conscientiae, quae ad solum et unicum Dei verbum respicit, iisdem satisfieri nequit, illa semper regerit, divinam conjunctionem non nisi ob causam a Deo ipso expressam dissolvi posse, ut hac ratione Deus ipse separet, quod prius conjunxit. *3. Ex adulterii conditione.* Solum et unicum adulterium cum vinculi matrimonialis natura directe pugnat atque unitatem carnis, fidem conjugalem et substantialia matrimonii nefarie dissolvit. Per conjugium duo fiunt *una caro*, Gen. 2, v. 24. sed adulterium uni-
XVI. 178. tatem illam carnis disrumpit, qui enim relicta conjuge adhaeret scorto, fit una caro cum ipso, 1. Cor. 6, v. 16. ac proinde non amplius est una caro cum conjuge. Tale quippiam in reliquis casibus et causis monstrari nequit, proinde nulla hic est similitudo vel aequalitas adulterii et aliarum causarum respectu ad conjugium eidemque oppositum divortium habito. *4. Ex sufficienti enumeratione.* Nulla potest ex Scripturis sacris produci causa alia, propter quam divortium fieri Christus vel apostoli concesserint, aequum igitur est, ut contenti simus ea, quam Christus ipse expressit, ne obnoxii reddamur poenae, quam addenti quippiam ad verba Christi et apostolorum Spiritus sanctus comminatur Apocal. 22, v. 18. *5. Ex veterum testificatione.* Veteris ecclesiae doctores multis in locis causam divortii faciendi adulterium esse ita docent, ut reliquas omnes excludant. Dicta ipsorum adducta sunt superius memb. 1.

Antithesis 1. quorundam haereticorum.

604. Contra hanc sententiam nostram pugnat, 1. quod quidam haeretici quamvis causam ad divortium instituendum sufficere docuerunt. *Bogomili* statuerunt, *ex quacunque causa conjugia dissolvi posse*, annotante Euthymio part. 2. panopl. (Idem dogma repetiverunt *Libertini* teste Bullingero de Anabapt. lib. 2. de cap. 1.); *Montanus de solvendis dirimendisque conjugiis legem tulit*, Nicephorus lib. 4. c. 22. *Cataphryges et Pepusiani* similiter *dissolverunt conjugia*, sic a Montano edocti, Eusebius lib. 5. c. 15. et 18. Nicephorus lib. 4. c. 22. *Ebionitae alteris nuptiis disjunctis alteris copulabantur usque ad secundas et tertias nuptias*, Epiphanius haeres. 30. *Messaliani* legitima conjugia *passim et sine delectu* dirimebant, Socrates lib. 4. c. 31. Graecis imputatur a Gabriele Prateolo de haer. p. 203. et Possevino in c. de dissid. Graec. et Ruth. quod doceant, *nuptiarum foedus atque vinculum posse pro conjugum arbitrio dissolvi.* Id ipsum in concilio Florentino sess. ult. Eugenius papa eis objicit. (Sed videtur haec accusatio Graecorum sententiam latius, quam par est, extendere, quasi ob quamvis causam conjugia dissolvi posse censeant, cum ob adulterium ipsum conjugii vinculum dirimi et aditum ad novas nuptias licitum fieri statuant, quod Romanae ecclesiae non probatur.) 2. Quod quidam *canones* juris Pontificii 2. Quorundam canonum
πορνείαν, quam Christus divortii causam constituit, tam late extendunt, ut alias etiam causas faciendi divortii complectatur. c. Idololatria etc. 28. qu. 1: *Idololatria, quam sequuntur infideles, et quaelibet noxia superstitio fornicatio est.* Item: *Si infidelitas fornicatio est et idololatria, infidelitas et avaritia idololatria est, non est dubitandum, et avaritiam fornicationem esse. Quis ergo jam quamlibet illicitam concupiscentiam potest recte a fornicationis genere separare, si avaritia fornicatio est? Ex quo intelligitur, quod propter illicitas concupiscentias non tantum, quae in stupris cum alienis viris aut feminis committuntur, sed omnino propter quaslibet, quae animam corpore male utentem a lege Dei aberrare faciunt et perniciose turpiterque corrumpi, possit sine crimine et vir uxorem suam dimittere, et uxor virum, quia exceptam Dominus facit causam fornicationis, quam fornicationem et universalem intelligere cogimur.* c. Non solum etc. caus. et quaest. iisd.: *Non solum moechatio est illius, quae carnem suam coinquinat, sed etiam quae simulacrum facit, moechatur.* Quibus merito opponuntur alii canones, qui conjugii ac divortii respectu aliam rationem esse statuunt adulterii et aliquorum criminum, ac propter solam fornicationem divortium fieri posse statuunt. c. Sunt qui etc. 27.
q. 2: *Sunt qui dicunt, religionis gratia conjugia* XVI. 1
debere dissolvi, verum sciendum est, quod lex divina id prohibuit, veritas enim dicit, non licet dimittere uxorem excepta causa fornicationis. c. Nisi etc. ead.: *Nisi fornicationis causa viro uxorem dimittere nulla ratione conceditur.* c. Dixit etc. 32. qu. 1: *Sola fornicatio est, quae uxoris vincit affectum, imo cum illa unam carnem in aliam diviserit et se fornicatione a marito separaverit, non debet teneri, ne virum quoque sub maledicto faciat.* c. in conjugio etc. caus. et quaest. iisd.: *In conjugio quis positus quaecunque peccata fecerit, non propriam*

infuscant conjugem, sed fornicatio uxorem coinquinat, ut jam non sit viro suo licita, sed adultera. c. Si uxorem etc. caus. ead. q. 5: *Si uxorem quis habeat sterilem, sive corpore deformem, sive debilem membris* etc. *et quidquid excepta fornicationis causa cogitari potest, vehementer horribile pro societate fideque sustineat.* c. Praeceptum etc. ibid. ex concilio Toletano: *Quicunque extra culpam fornicationis uxorem suam quacunque occasione reliquerit, ab ecclesiastica communione privetur.* c. Quid in omnibus etc. 32. quaest. 7: *Quid in omnibus peccatis adulterio est gravius?* c. Uxor etc. caus. et quaest. iisd.: *Uxor a viro non discedat, nisi causa fornicationis.* Cumprimis huc pertinet rescriptum Innocentii. c. Discretionem etc. x. de eo, qui cogn. consangv. uxor: *Secundum evangelicam veritatem nunquam nisi propter fornicationis causam aut vir uxorem, aut uxor virum potest dimittere.*

605. Sed et 3. quidam *theologi* ac *jurisconsulti* Romanae ecclesiae minime addicti permittunt magistratui, ut ad causam divortii in verbo Dei unice expressam, videlicet *adulterium*, plures addat. Philippus Melanthon in exam. p. 759. Hemmingus de conjug. pag. 172. Martyr in comm. 1. Cor. 7. Bucerus in c. 19. Matth. Wesenbecius in paratit l. Alciatus libr. 6. parerg. cap. 29. etc. argumentis utuntur fere ejusmodi: *1. A magistratus auctoritate.* Quae magistratus ordinat ac facit, Deo auctore ordinantur ac fiunt. Ergo licitum est magistratui causas alias addere. Exclusiva Christi divortiis privata auctoritate factis recte interim opponitur. Respondemus: 1. aliud est *jus fori*, aliud *jus poli.* Constitutiones politicae non possunt conscientiam pacare, nisi adsit Dei verbum. 2. Christus expresse pronuntiat: *Omnis, qui dimiserit uxorem suam excepta fornicationis causa, adulterium committit,* ejus contrarium magistratus statuere nec potest, nec debet. Statueret autem, si alias divortii causas introduceret, quia haec duo contradictorie sibi invicem sunt opposita: Omnis qui extra fornicationis causam uxorem dimittit et aliam ducit, adulterium committit. Non omnis, qui extra fornicationis causam uxorem dimittit et aliam ducit, adulterium committit. 3. Particulae πᾶς καὶ ὅς, *omnis et quicunque,* cum prior sit universalis, posterior distributiva, non nisi per violentam detorsionem cum exceptione magistratus intelligi possunt ac debent, quia ut magistratus non potest propter causam aliam, quam quae in verbis Christi expressa est, divortium facere, ita quoque non potest aliam divortii faciendi causam praeter eam, quae a Christo expressa est, suis sanctionibus introducere. 4. Nec privatos tantum, sed etiam in publico magistratus officio constitutos dictum Christi attinet, quia temeraria divortia ita a Christo prohibentur, ut tamen causa fornicationis divortium fieri permittatur. Atqui in divortio ob adulterium faciendo publicam magistratus auctoritatem intercedere omnino oportet, ut in membr. 3. demonstrabimus; ergo si essent aliae causae, propter quas magistratus auctoritate interveniente divortium fieri posset, Christus easdem minime praetermisisset. 5. Magistratus non est majore quodam jure praeditus, quam fuit Moyses legislator. Atqui Christus aperte pronuntiat, eum, qui mulierem extra casum adulterii separatim ducit, adulterium committere, cum tamen Mosaica constitutio adhuc vigeret, multo igitur minus magistratus dispensatio contra Christi dictum locum habere poterit. 6. Denique negamus, posse afferri causas alias, quae respectu ad conjugium et divortium habito cum adulterio sint ejusdem qualitatis ac ponderis.

606. *2. Ex verborum Christi generalitate. Christus* Matth. 5, v. 32. *non simpliciter dicit, qui excepta fornicatione dimiserit uxorem, sed* παρεκτὸς λόγου πορνείας, *excepta causa fornicationis.* Λόγος *autem in genere significat proportionem, ergo non solum crimen adulterii, sed etiam alia huic crimini aequalia, vel eodem etiam majora flagitia divortii causas constituit.* Respondemus: 1. Matth. 19, v. 9. simpliciter et absolute dicitur, εἰ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ. 2. Neve quis regerat, *posteriorem locum ex priore ampliandum,* repetimus argumenta pro nostrae sententiae confirmatione adducta, quae probant, solam fornicationem a generali prohibitione divortii hic excipi. 3. Quamvis igitur in uno vel altero Scripturae loco λόγος proportionem significet, tamen in hac *exceptiva et exclusiva* Christi locutione non potest eo modo accipi, cum et occasio dicendorum, et dicti scopus, et ipsa verborum emphasis contrarium testentur. 4. Λόγος in plurimis Scripturae locis pro re et causa sive probatione rei accipitur, quae duae significationes in explicatione hujus dicti optime conjungi possunt, ut innuatur, non solum rem sive factum adulterii esse causam divortii, sed requiri etiam, ut coram judice competente idoneis testibus illud probetur, haec enim duo necessario conjungi debent. 5. Proponitur Christo quaestio, an κατὰ πᾶσαν αἰτίαν liceat uxorem dimittere; respondens Christus ad hanc quaestionem non dicit, *ex quavis causa* licere, nec dicit, *ex nulla causa* licere, sed solam fornicationis causam excipit, ex reliquis vero causis vinculum matrimonii non dissolvi dicit, sed potius adulterium committi, si commixtio cum persona ex alia causa injuste dimissa fiat. Finge, πορνείας nomine comprehendi causas alias, consequens fuerit, nec directe et sufficienter a Christo esse responsum, nec particulam exceptivam et exclusivam recte additam, nec scopum et intentionem suam Christum fuisse assecutum, posset enim quilibet fingere, hanc vel illam causam esse adulterio aequalem, sicque loco unius causae exceptae plures substituerentur. 6. Coram Deo etiam is adulterii reus est, qui aliam mulierem *adspicit ad concupiscendum eam.* Matth. 5, v. 28. ac spiritualiter *fornicari post deos alienos* dicitur, qui relicto vero Deo idola colunt Deut. 31, v. 16. etc. quodsi ergo a proprietate literae hic velimus discedere et πορνείαν intelligere non solum illud crimen, quo alteruter conjux sciens ac volens cum alia persona per illicitum congressum commiscetur,

sed etiam alia delicta, quae coram Deo habentur pro adulterio, ut idololatria, quae est spiritualis fornicatio, et quaelibet contra conscientiam delicta graviora, infinitis repudiis locus dabitur. 7. Alia quaedam crimina esse adulterio aequalia vel graviora, duplici modo intelligi potest, vel *respectu legis divinae*, cum cujus norma et regula pugnant; vel *respectu conjugii*, cujus vinculum dirimere debent.
XVI. 181. Si priori modo aequalitas et gravitas delictorum aestimatur, negamus, eam hic esse attendendam, quia de gravitate peccati respectu ad conjugium habito unice hic agitur. Si posteriori modo aequalitas et gravitas flagitiorum aestimatur, concedimus, propter crimina adulterio vel aequalia vel graviora licitum esse divortium, utpote ob incestum, sodomiam, bestialitatem. 8. Syrus textum Matthaei c. 5, v. 32. reddidit, לְבַר מִן מֶלְּתָא דְזָנְיוּתָא *excepto sermone fornicationis vel extra accusationem fornicationis*, cujus phraseos sensus manifestius exponitur cap. 19, v. 9: *Qui dimiserit uxorem* דְלָא גָּוְרָא, *quae non commisit adulterium*. 9. Denique conjungantur explicationes veterum, in quibus sola et unica divortii causa statuitur adulterium, sicque per *λόγον πορνείας* nihil aliud quam *πορνείαν* intelligendam esse praesupponitur. Vide praeced. membr. 1.

607. *3. Ex apostolicae additionis claritate. Divus apostolus causae divortii a Christo expressae addidit aliam, videlicet desertionem*, 1. Corinth. 7, v. 15. *Ergo adulterium non est sola et unica divortii causa.* Respondemus: variis modis apostolus cum Christo in quaestione de causa divortii conciliatur. Quidam in verbis *Christi*, quidam in verbis *apostoli*, quidam in limitatione utriusque loci fundamentum conciliationis quaerunt, ut ex speciali enumeratione apparebit. 1. Augustinus libr. 1. de adulterinis conjugiis ad Pollentium cap. 1. et 2. existimat, *Christum loqui de matrimonio inter fideles, Paulum de matrimonio contracto inter infideles.* Cum enim dixisset apostolus: *Praecipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere*, subjungit: *Ceteris autem ego dico, non Dominus, si quis habet uxorem infidelem et haec consentit habitare cum illo, non dimittat illam; ubi per ceteros videtur intelligere eos, qui matrimonium ante fidem contraxerunt, de quibus Dominus nihil praeceperat, de his ergo Paulus consilium dat, ut vir non dimittat uxorem infidelem, si ea velit cohabitare sine injuria creatoris. Sed quia hoc est consilium, non praeceptum, ideo licet etiam dimittere uxorem infidelem et tunc maxime, si nolit cohabitare.* Hanc Augustini sententiam cupide amplectitur Bellarminus, ex hoc fundamento docet, *conjugium infidelium solvi posse etiam quoad vinculum, si alter conjugum convertatur ad fidem et alter ei nolit cohabitare sine injuria creatoris; conjugia vero fidelium post baptismum contracta non posse solvi quoad vinculum, etiamsi alter convertatur ab haeresi et alter nolit cohabitare sine injuria creatoris.* Rationem diversitatis assignat hanc, quod *priora etsi rata et firma sint ex natura sua, tamen non sint sacramenta, ac proinde potissima insolubilitatis ratio ipsis desit, posteriora vero sint sacramenta, ac proinde duplicem habeant insolubilitatis rationem.* Sed haec conciliatio nititur falsa hypothesi, quod infidelium conjugia inde atque ideo solvi possint *quoad vinculum*, quia non sint sacramenta, qua de re suo loco plenius. 2. Huic conciliationi affine est illud, quod quidam censent, *Christum de conjugiis Judaeorum, hoc est inter fidelem utramque personam contractis, interrogatum de iisdem respondisse, neque ipsius responso ab apostolo quidquam esse additum, de impari vero conjugio Christum nec interrogatum esse, neque quidquam profecto respondisse.* Beza de rep. et divort. pag. 190. Bucanus loco. 13. pag. 124. Atqui non solum in conjugio *impari*, id est inter fidelem et infidelem contracto, sed etiam in conjugio *pari*, id est inter personas fideles contracto ob malitiosam desertionem parti innocenti novas nuptias concedendas esse, suo loco demonstrabimus, et Christi responsum, quod non sit faciendum divortium nisi ob fornicationem non Judaeorum tantum, sed in genere omnia rata et vera conjugia concernit. 3. Cajetanus in comment. 1. Cor. 7. respondet, *Christum dedisse* XV
libertatem solis viris dimittendi causa fornicationis uxores, non autem uxoribus dimittendi viros; Paulum autem locutum esse de causa, quae sit communis viro et uxori, et hanc esse voluisse conversionem alterius conjugis ab infidelitate. Sed haec conciliatio nec Pontificiis, nec nobis probari potest. Non illis, qui statuunt, Christum loqui de dimissione *quoad torum*, non *quoad vinculum*, qua in re pares sint vir et uxor, et vir uxorem adulteram, et uxor virum adulterum relinquere possit; non nobis, quia in divortio causa adulterii etiam quoad vinculum faciendo parem potestatem viri et uxoris agnoscimus, conversionem vero alterius conjugis ab infidelitate esse sufficientem divortii causam negamus. 4. Quidam vocem *πορνείας* in verbis Christi *συνεκδοχικῶς* accipiunt, ut quodcunque aliud flagitium adulterio vel aequale, vel gravius hoc nomine comprehendatur, tum quia Christus non simpliciter dicit *παρεκτὸς πορνείας*, sed *παρεκτὸς λόγου πορνείας*, tum quia Hebraeis usitatum est exempli loco unum aliquid proponere et diserte exprimere, sub quo reliqua, quae sunt ejusdem generis, comprehenduntur. Quia igitur malitiosa desertio aeque grave delictum est ac adulterium, ideo hanc causam ab apostolo addi potuisse censent. Sed quid de conciliationis hujus hypothesi statuendum sit, ex illis, quae paulo ante diximus, constare potest. 5. Quidam particulas exceptivas et exclusivas *παρεκτός, εἰ μή* oppositas statuunt non divortiis publica magistratus auctoritate ob causas alias quam alterutrius conjugis adulterium factis, sed divortiis Judaeorum ex privata temeritate ob causas oppido levissimas institutis. Atqui ostendimus superius, fornicationem pro causa divortii a Christo ita poni, ut reliquae omnes excludantur, ac in Judaeorum divortiis etiam magistratus auctoritatem intervenire oportuisse. 6. Quidam respondent, *apostolo Spiritu Dei praedito licuisse Christi*

sententiae aliquid adjicere, quod non tam apostolus, quam Christus ipse per os apostoli loquens facere videatur, Rom. 15, v. 18. Sed si vel maxime potestati et auctoritati apostolicae hoc concedatur, nondum tamen satisfit exclusivae locutioni Christi, quae vim suam amittit, si alia divortii causa in eodem quaestionis statu admittatur. 7. Albericus Gentilis libr. 6. de nupt. cap. 14. discessionem sic explicat, ut novas desertoris vel desertricis nuptias et sic adulterium includat. *Omnino*, inquit, *puto, apostolum loqui de eo infideli, qui se separaverit a fideli per divortium et jus aliarum nuptiarum sibi fecerit, ut proinde discedere etiam fidelis possit et alias contrahere nuptias, si infidelis discedit, scilicet a matrimonio per alias nuptias, ita enim verbum relinquendi accipitur*, Siracid. 23, v. 32: *Mulier* καταλείπουσα, *relinquens, virum suum* v. 33. *in fornicatione adulteravit. Non disceditur a matrimomo nisi per divortium, quod est matrimonii dissolutio, ut discedi ab emtione dicitur, cum emtio contracta dissolvitur. Quin et ipse apostolus* v. 10. voce χωρίζειν *utitur pro discessione cum conjugii solutione conjuncta, ac temporis circumstantia aliquid monere potest. Vivebant Christiani illius temporis inter Judaeos et ethnicos, quibus per leges Mosaicas et Romanas licitum erat petere libellum repudii et separari a Christiano conjuge; jam vero libellus repudii etiam includebat potestatem ducendi aliam.* Atque haec omnia recte probant, in casu malitiosae desertionis cum novo matrimonio conjunctae parti innocenti concedendas esse alias nuptias, sed ostendemus inferius, in casu desertionis, etiamsi non constet de novo desertoris vel desertricis matrimonio, vigore hujus textus apostolici novum matrimonium parti desertae innocenti concedendum,
33. sic ergo redit quaesitum. 8. Quidam respondent, *per desertionem illam, de qua apostolus loquitur, non solvi vinculum conjugale, ideoque nomine servitutis in textu apostolico intelligunt uxoris vel mariti officia, quae persona fidelis deserta desertrici praestare non teneatur, imo nec maritum teneri desertricem infidelem sequi, quod alioqui uxor ejus facere teneatur, ac proinde non effici ex hoc loco, quod matrimonium per desertionem sive discessionem alterutrius partis solvatur.* Sed suo loco postea demonstrabimus, ob malitiosam desertionem parti desertae concedendas esse novas nuptias, nec potest ab officiis illis excipi illud, quod paene unum mereatur nomen servitutis, videlicet, quod qui in conjugio est, non habet corporis sui potestatem, 1. Cor. 7, v. 4. 9. Quidam respondent, *Christum loqui de fornicatione corporali, Paulum de fornicatione spirituali, videlicet infidelitate.* Sed Paulus nequaquam dicit, propter infidelitatem faciendum esse divortium, sicut propter fornicationem illud fieri posse Christus concedit, ac diversam esse fornicationis corporalis et spiritualis (respectu conjugii ac divortii) conditionem, ostendimus superius. 10. Amplectimur igitur Chemnicii, Mentzeri et aliorum nostrae partis theologorum conciliationem ex ipsis visceribus textus erutam. Christus loquitur *de divortio a parte innocente justa ex causa faciendo;* Paulus *de divortio a parte nocente temerarie et injuste facto.* Quando quaestio de divortio faciendo proponitur, sensus ejus est, propter quas causas vir sive mulier possit a se repudiare et abjicere sive uxorem sive maritum legitime conjunctum; ad hanc quaestionem recte respondetur per exclusivam Christi, quod propter solum adulterium illud liceat. Neque enim apostolus praeter unicam illam Christi exceptionem fideli concedit, ut propter infidelitatem seu disparitatem religionis infidelem repudiet, quin potius expresse addit, si infidelis consentit habitare, fidelis eam non dimittat, sed si fidelis ab infideli injuste deseratur et abjiciatur, in hoc malitiosae desertionis casu, si infidelis adduci nequit, ut cohabitet, et fidelis continere nequit, pronuntiat apostolus, fidem non esse desertori serviliter alligatam, sed liberam. Occasio et scopus utriusque responsi a Christo et apostolo dati rem omnem expedit. Pharisaei quaerunt, an quacunque ex causa liceat viro dimittere uxorem, respondet Christus, ex nulla causa licere nisi ob scortationem, nullam ergo agnoscit aliam divortii faciendi causam praeter adulterium. Corinthii quaerebant, an ob infidelitatem faciendum sit divortium; negat apostolus, et hac negatione responsum Christi non infirmat, sed confirmat. Quaerebant ulterius vel quaerere poterant, si persona infidelis de facto discedat et fideli cohabitare nolit, sed repudium mittat, quid fideli faciendum; respondet apostolus, partem injuste desertam non esse sub servitute detinendam propter illegitimum infidelis factum, non ergo de eadem quaestione, de causis scilicet divortii faciendi, agit, sed praesupposito illegitimo infidelis divortio personae innocentis et fidelis conscientiae consulit. Deserta persona tantum abest, ut separari se primario ac directe petat, ut contra potius desertricem repetat et ad conjugalia officia revocari eam flagitet. Si dicas: *Paulus innocenti desertae parti novum matrimonium concedit, prioris ergo vinculum oportet esse solutum, alias novum matrimonium ab apostolo concedi non posset, duas igitur esse divortiorum causas, adulterium et desertionem, praesupponit.* Respondemus: nos hoc libenter concedimus, interim exclusivae Christi, quae solum adulterium unicam divortii causam ponit, nihil decedit, quia non de una eademque quaestione, nec de uno eodemque XVI. 134.
casu cum apostolo agit, sed Christus ostendit causam divortii faciendi, apostolus causam divortii patiendi ac liberationem ob injustam desertionem obtinendi; Christus loquitur de divortium faciente, apostolus de divortium patiente; Christus loquitur de eo, qui a conjuge divertit, Paulus de eo, a quo conjux divertit; Christus loquitur de separatione voluntaria, Paulus de separatione invita. Multo minus ex apostolico textu evinci potest, magistratum posse alias divortii faciendi causas introducere, quia Paulus immediato Spiritus sancti afflatu impulsus, quem in aliis hominibus non agnoscimus, nec ullum potest afferri crimen, quod con-

jugii substantiam ita attingat ut adulterium. Unde quidam ex nostris theologis unam duntaxat divortii causam constituunt, quidam vero duas numerant absque ulla omnino contradictione, ut ex antea dictis liquet.

608. 4. *Ex rationis paritate*, et quidem multiplici. 1. *Respectu causae efficientis.* Primo *leges magistratus de contractibus valent et in conscientia hominem liberum reddunt. Ergo etiam leges magistratus de causis divortii valere debent et in conscientia hominem liberum reddent.* Respondemus: Conjugium non est contractus mere civilis, sed divina conjunctio indissolubile vinculum introducens, quod ergo *Deus ipse conjunxit, homo separare non debet* ex alia quadam causa, quam quae in verbo Dei est manifeste expressa. Si de conjugio tanquam contractu mere civili judicandum, posset aliquis inferre, ut mutuo consensu illud contrahitur, ita quoque mutuo dissensu juxta leges reliquorum contractuum dissolvi posse, *nihil enim tam naturale est, quam eo genere quicquam dissolvi, quo colligatum est.* l. Nihil tam naturale. l. Omnia. d. R. J. *ac nudi consensus obligationem contrario dissensu tolli statuitur*, §. fin. Instit. Quib. mod. toll. oblig. At consequens in Christiana republica intolerabile est et absurdum, cum matrimonialis conjunctio non pendeat ex nuda contrahentium voluntate, sed ex ipsius Dei eosdem conjungentis auctoritate, ex quo fundamento pronuntiat apostolus: *Illis, qui matrimonio juncti sunt, praecipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere debere.* Secundo, *si Moyses divortia concessit Judaeis ob cordis duritiem, cur non idem liceat magistratui in casu simili, hoc est si quidam conjuges non minus duri sint et contumaces?* Respondemus: quidquid sit de Judaeorum divortiis, sive ea fuerint in foro conscientiae illicita ob primam conjugii institutionem et in foro duntaxat politico licita ob Mosaicam concessionem, sive tam in conscientiae quam in politico foro licita fuerint, manifestum est ex Matth. 5, v. 32. c. 19, v. 9. Marc. 10, v. 11. Luc. 16, v. 18. 1. Cor. 7, v. 10. Christum et apostolos ad primaevam conjugii institutionem nos revocasse et ob solam adulterii causam divortia concessisse. Major et uberior est Dei gratia in T. N. quam V., quippe ad quod peculiariter pertinent illae promissiones: *Scribam legem meam in corde eorum, auferam cor lapideum et dabo vobis cor carneum*, Jer. 31, v. 33. Ezech. 36, v. 26. unde apostolus populum V. T. confert *parvulo*, qui est adhuc sub tutoribus Gal. 3, v. 24. quia in illo multa tolerabantur, quae in Christianis sub N. T. non ferenda, ac si vel maxime duri illi et contumaces gratiae illius evangelicae actu non sint participes, tamen propter illorum duritiem nihil quidquam pio magistratui agendum est contra divinas conjugii leges, alias tota lex moralis, quae contumacibus ac refractariis dura est, abolenda fuerit, sed contumaces illi vel poenis coërcendi, vel ex Christiana republica excludendi et injuste di-
XVI. 185 missae parti consulendum. Ambrosius libr. 8. in Luc. c. 16. recitat similem objectionem, sed addit: *Qui hoc dicit, Judaeus est, qui hoc dicit, Christianus non est, et ideo, qui hoc objicit, quod objectum est Domino, respondeat ei Dominus: Ab initio non fuit sic.*

609. 2. *Respectu causae permittentis sive non prohibentis. Veteris ecclesiae episcopi non opposuerunt se imperatoriis illis legibus, in quibus a Christianis imperatoribus propter causas alias quam ob fornicationem concessa erant divortia. Ergo etiam hodie theologi magistratui potestatem illam liberam et intactam permittant.* Respondemus: 1. non omnia veteris ecclesiae episcoporum ac doctorum dicta ac facta in historiae tabulas sunt relata; proinde ab auctoritate illorum non potest argumentum duci negative. 2. Adde, quod norma verborum Christi perpetuo maneat stabilis ac immota, quicunque *excepta fornicationis causa uxorem dimittit et aliam ducit, adulterium committit*, cui normae quosdam ex ipsis arcte adhaesisse, ex ipsorum dictis superius allatis conspicuum est. 3. Ambrosio, qui vixit sub Valentiniano, Gratiano, Theodosio et Honorio circa annum Christi 374. non fuit ignota Theodosii et Valentiniani constitutio l. Consensu. 8. C. de repudiis, in qua plures divortii causas concedunt, ut saevitiam, veneficia, insidias vitae structas etc. sed quod nihilominus in foro conscientiae divortia ob causas illas facta illicita judicaverit, apparet ex illis, quae lib. 8. in Luc. c. 16. commentatur: *Noli* (inquit) *uxorem dimittere, ne Deum tuae copulae diffitearis auctorem. Si alienos, multo magis uxorios debes tolerare et emendare mores* etc. *Dimittis ergo uxorem quasi jure sine crimine et putas, id tibi licere, quia lex humana non prohibet, sed divina prohibet. Qui hominibus obsequeris, Deum verere. Audi legem Domini, cui obsequuntur etiam qui leges ferunt: Quae Deus conjunxit, homo non separet. Sed non solum hic coeleste praeceptum, sed quoddam etiam opus Dei solvitur* etc. 4. Quid quod Augustinus et alii ex veteribus ne quidem ob adulterium divortium quoad vinculum fieri posse voluerunt, ecquis igitur sibi persuaderi patietur, eos probasse divortia ex aliis causis, quae non aeque ut adulterium unitatem carnis et firmitatem vinculi conjugalis tollunt, approbasse?

610. *3. Respectu objecti. Flagitia illa, propter quae imperatores Christiani divortium concesserunt, vel fuerunt capitalia vel damnatione ad metalla ac deportatione, quae morti aequiparantur, vendicata. Cum ergo morte solvantur matrimonia, aequum est, ut ob flagitia illa itidem dissolvi censeantur. Pius et honestus maritus* (scribit Hemmingius de conjug. pag. 71) *non minus tristatur ex veneficio, parricidio et sacrilegio uxoris quam ex adulterio.* Respondemus: 1. Si capitalis poena nocenti parti pro merito irrogetur, quaestio erit decisa; sed si magistratus in officio suo negligens sit, non propterea conjugium ipsum dissolvi potest, nisi adsit causa a Deo ipso in verbo expressa. 2. Distin-

guendum est inter mortem *naturalem ac civilem.* Mors naturalis, non autem civilis solvit matrimoniale vinculum. Civiliter mortui dicuntur deportati, banniti ac similes, sed ob mariti deportationem uxor non liberatur a vinculo conjugali, verum tenetur maritum deportatum vel bannitum sequi. *Quid tam humanum est,* inquit Ulpianus l. Si cum dotem 22. §. Si maritus 7. ff. Soluto matrimonio etc. *quam fortuitis casibus mulieris maritum vel uxorem viri participem esse?* quod de negata matrimonii ob furorem alterius partis solutione dictum, etiam ad causam deportationis et similes applicari potest.

VI. 186. 3. Denique semper repetimus, quod praeter adulterium nulla proferri causa possit, quae aequali omnino ratione ipsam matrimonii substantiam labefactet, fidem conjugalem enervet ac unitatem carnis discindat. Ex quibus omnibus manifestum evadit, solum et unicum adulterium divortii faciendi causam a Christo constitui, cui quo sensu et respectu apostolus malitiosam desertionem addat, jam ante fuit expositum. Duae istae divortii causae a Christo et apostolo assignatae excludunt reliquas omnes, quae quovis praetextu ab hominibus adjunguntur. Ceterum ut doctrina de causis divortii sit illustrior, paulo latius tractabimus 1. *de adulterio,* 2. *de desertione,* 3. *de reliquis causis,* quae adulterio et desertioni in hac de divortio quaestione conjungendae ab aliis censentur.

THEMA I.

DE ADULTERIO.

dulte- um. 611. *Adulterium* esse justi ac legitimi divortii causam ex Matth. 5, v. 32. c. 19, v. 9. demonstratum fuit superius. De jure igitur *divino* nulla amplius superest dubitatio. Jus *civile* inter causas divortii itidem numerat adulterium. l. consensu. l. 8. C. de repud. Jure *canonico* licitum est propter adulterium separationem instituere, sed tantum quoad torum et cohabitationem, non autem quoad vinculum, neque enim innocenti ad secundas nuptias vivente adultero vel adultera transire fas est. Quaeritur autem 1. *Quid adulterii nomine proprie intelligatur, quando illud inter causas faciendi divortii numeratur?* In jure civili adulterii nomen nimis *stricte* usurpatur pro violatione tori alieni, unde Festus lib. 1 orig. illud dictum putat *quasi ad alterius torum sit accessio.* Tryphoninus in l. fugitivus. 225. ff. de V. S. adulterum definit, *qui alienam matrem familias corrumpit.* Papinianus l. inter liberas. 6. §. 1. ff. ad l. Jul. de adult: *Lex stuprum et adulterium promiscue et καταχρηστικώτερον, id est abusive, appellat, sed propie adulterium in nupta committitur propter partum ex altero conceptum composito nomine; stuprum vero in virginem viduamve committitur,* quod Graeci φθοράν, id est *corruptionem, appellant, modo scil.* sit libera, ac honeste *et non more meretricio vivant.* l. stuprum. 34. ff. eodem. l. inter stuprum. 101. ff. de V. S. Ergo secundum jus civile adulterium nunquam committitur respectu viri sive conjugatus sit, sive coelebs, sed tantum respectu uxoris. Si enim conjugatus rem habet cum virgine, vel vidua, vel meretrice, proprie secundum jus civile non committi adulterium, tum quia ad alterius torum non accedit, (siquidem torus soli viro asscribitur, perinde ut domicilium l. Mulierem. 5. ff. de rit. nupt.) tum quia non corrumpit alienam matrem familias, tum quia partum ex altero conceptum non supponit. Si vero cum maritata rem habet, tum demum adulterium committere dicitur. Sed enim quamvis gravius peccet conjugatus, qui cum maritata, quam qui cum soluta rem habet, tum quia injuriam facit maritatae viro, tum quia mulieri causam praebet non simplicis fornicationis, sed adulterii, tum quia alienum partum supponit, unde delictum illud vocatur *adulterium duplex,* Oberhurerei; quamvis etiam gravius peccet maritata, quae cum conjugato, quam quae cum coelibe consuescit, ob causas easdem modo enumeratas, tamen adulterii nomine censenda est *omnis illicita commixtio personae conjugatae cum alia,* sive coelebs XVI. 187.
ea sit, sive conjugata. 1. Quia Scriptura adulterium definit violationem fidei et pacti conjugalis, nefariam solutionem eorum qui in unam carnem divinitus conjuncti illegitimam commixtionem eorum, qui non habent corporis sui potestatem Matth. 5, 32. c. 19, 9. Marc. 10, 11. Luc. 16, 18. 1. Cor. 7, v. 4. jam vero maritus cum soluta consuescens fidem et pactum conjugale violat, unitatem carnis, in quam cum uxore coaluit, nefarie solvit, cum scorto fit unum corpus 1. Cor. 6, 16. et corpus suum, cujus potestatem non habet, alteri tradit. Merito igitur cum Hieronymus in Epist. ad Ocean. hic aliquis dixerit: *Aliae sunt leges caesarum, aliae Christi, aliud Papinianus, aliud Paulus noster praecipit.* 2. Atque huic sententiae, quod adulterium etiam a marito, si cum coelibe consuescat, committatur, unanimi consensu suffragantur pii veteres, quorum dicta quaedam in jus canonicum sunt relata. Lactantius l. 6. div. inst. c. 23: *Non tantum alienis toris, quae attingere non licet, verum etiam publicis vulgatisque corporibus abstinendum Deus praecepit docetque nos, cum duo inter se corpora fuerint copulata, unum corpus efficere.* Et postea: *Deus castitatem praescripto lectuli terminavit, ut cum quis habeat uxorem, neque liberam, neque servam insuper habere velit, sed matrimonio fidem servet. Non enim sicut juris publici ratio est, sola mulier adultera est, quae habet alium, maritus autem etiam si plures habeat, a crimine adulterii solutus est. Sed divina lex ita duos in matrimonium, quod est in corpus unum, pari jure conjungit, ut adulter habeatur, quisquis compagem corporis in diversa traxerit.* Nazianzenus in or. ad virg.: *Non suscipio legislationem talem* (qua vir ob scortationem uxori nequaquam est obnoxius), *viri erant, qui legem tulere ac ideo contra*

Quid ır illud ·oprie telli- itur.

mulieres lex est lata. Quomodo in corpore aequali leges fers inaequales, etc. Hieronymus ad Ocean. de obitu Fabiolae et habetur c. Praecepit etc. 32. p. 5: *Quidquid viris praecipitur, hoc consequenter redundat ad feminas. Opud nos quod non licet feminis aeque non licet viris et eadem servitus pari conditione censetur.* Ambrosius l. 1. de Abrah. c. 4. et habetur. c. nemo etc. 32. q. 4: *Nemo sibi blandiatur de legibus hominum. Omne stuprum adulterium est, nec viro licet, quod mulieri non licet. Eadem a viro, quae ab uxore debetur castimonia. Quidquid in ea, quae non sit legitima uxor, commissum fuerit, adulterii crimine damnatur.* Augustinus in l. de bon. conj. c. 4: *Adulterium est fidei conjugalis violatio, seu concubitus contra pactum conjugale*, ex quo infert, *cum vir ad alienam accedit uxorem, sive libera sit, sive conjuncta, adulterium committitur ab eo, qui maritus est.* Id. l. 2. de adult. conj. c. 13. et habetur c. Puto etc. 32. q. 5. *Puto Christianum neminem reluctari, illum adulterum esse, qui vel diu languente, vel diu absente, vel continenter vivere cupiente uxore sua alteri commixtus est feminae.* Innocentius I. epist. 3. ad Exuperium et habetur c. christiana etc. 32. p. 5: *Christiana religio adulterium in utroque sexu pari ratione condemnat.* Isidorus super Exod. et habetur c. Non moechaberis etc. 32. q. 5: *Non moechaberis, i. e. ne quisquam praeter matrimonii foedera aliis feminis admisceatur ad libidinem explendam.* 3. Quo respiciens constit. eccles. electoris Augusti in c. de causis matrimonialib. tit. de poena stupri et adulterii. p. 117. adulterii nomine indigitat ac poenae adulterii subjicit mariti cum soluta commixtionem: Wenn einer eines andern Eheweib beschläft, sei er gleich ein Ehemann oder lediger Geselle, so sollen sie beide mit dem Schwert vom Leben zum Tode gebracht werden, und mit dieser Strafe soll auch ein
XVI. 188. Ehemann, welcher in stehender Ehe eine ledige Weibsperson beschläft, beleget, die ledige Dirne aber auf solchen Fall mit Staupenschlagen des Landes verwiesen werden. Rectius igitur adulterium dictum judicatur, quod sit mariti *ad alteram*, vel uxoris ad *alterum*, quam ad alterius torum accessio, ut hac ratione etiam illicitae commixtioni mariti cum soluta conveniat. Germanis dicitur Ehebruch i. e. violatio et fractio fidei conjugalis, quae a marito committitur, si cum soluta rem habet. Leges civiles quod attinet, illae in adulterio definiendo et poenis coërcendo non considerant vinculi conjugalis diruptionem, sed alieni partus substitutionem, ex quo confusio familiarum oritur.

612. Nimis *late* adulterii nomen accipitur 1. *pro immoderato uxoris propriae amore ejusdemque ad libidinem et lasciviam abusu.* Hieronymus libr. 1. contra Jovinianum. c. 5. adducit dictum Xysti philosophi Pythagorici: *Adulter est in suam uxorem amator ardentior. In aliena quippe uxore omnis amor turpis est, in suam nimius. Sapiens judicio debet amare conjugem, non affectu, non regnet in eo voluptatis impetus, nec praeceps feratur ad coitum. Nihil enim est foedius quam uxorem amare quasi adulteram*, quod Hieronymi dictum citatur in jure canonico c. Origo. 32. q. 4. Ambrosius in libr. de philosoph. scribit, *uxoris adulterum esse, qui in usu conjugali verecundiae, temperantiae et honestatis nullam rationem habet*, citante Augustino lib. 2. contr. Julianum Pelagianum tom. 7. col. 977. Sed quilibet videt, illos *improprie et metaphorice* loqui, neque quidquam aliud velle, quam quod adultero similis sit maritus uxoris suae amator ardentior. Quodsi enim accurate et proprie loqui velimus, tam non potest in *propriam uxorem* committi *adulterium quam in res proprias furtum.* Aristotel. libr. 5. ethicor. c. 11. *μοιχεύει οὐδεὶς τὴν ἑαυτοῦ, οὐδὲ τοιχωρυχεῖ τὸν ἑαυτοῦ τοῖχον, οὐδὲ κλέπτει τὰ ἑαυτοῦ.* Nec ad suum, sed ad alterius torum accessio est adulterium. Inde Lutherus in comment. 1. Cor. 7. tom. 2. Jen. Germ. p. 296. sententiam illam vocat *ethnicam*, et autorem ejus dicit esse hominem ethnicum, ideoque *se illam parum curare, imo asserere, non esse veram.* Pistorius in anatomia Lutheri in spiritu primo, quem vocat *fornicatorium* Azoar. 1. sent. 43. hoc nomine Lutherum pessime traducit, cum sententiae illius auctores sint, quidam ex patribus, cumque eadem consentanea sit non ethnicismo, sed Christianismo, quia quisquis non tam ad necessitatem utitur, quam ad libidinem et voluptatem conjuge abutitur, non tam habet uxorem quam ab ea habetur. Respondemus: Hieronymus disertis verbis hujus sententiae auctorem nominat Xystum non episcopum illum Romanum, sed philosophum Pythagoricum. Quamvis vero amator uxoris ardentior in amore et voluptate conjugali modum excedens peccet, non tamen adulterium committit, quia aliud est in re licita modum excedere, aliud rem illicitam contrectare in priore respectus habetur ad rei modum, in posteriore ad aliud objectum. Vid. Theol. Hass. in resp. opposita Pistorio p. 79. Tarnov. lib. 3. de matrim. c. 35. Alium vero casum proponit Lutherus tom. 5. Jen. Germ. libr. de caus. matrim. fol. 251. in quo quis possit cum propria uxore adulterium exercere, si quis sc. alteram conduxerit et illius loco uxor clanculum sese marito subjiciat. 2. Quamvis coram Dei judicio vere sit adulter, *qui alterius uxorem despicit ad concupiscendum eam*, juxta infallibile pronuntiatum Salvatoris Matth. 5, v. 28. tamen internum illud adulterium, quod coram Dei judicio tale est, nondum sufficit ad divortium instituendum, alias conjugia fere quaevis dissolvenda essent, sed exter- XVI.
num adulterium, quod coram judicio etiam humano tale est, hic intelligendum venit, quando de divortii causis agitur. Tryphoninus l. Fugitivus. 225. ff. de V. S.: *Furem adulterum aleatorem quanquam aliqua significatione ex animi propositione cujusque sola quis dicere posset, ut etiam is, qui nunquam alienam rem invito domino subtraxerit, nunquam alienam matremfamilias corruperit, si modo ejus mentis sit, ut occasione data id commissurus sit, tamen oportet eadem haec crimina assumto actu*

intelligi. Cum enim unitas conjugalis non tantum in affectu, sed etiam in mutua corporum potestate, adeoque ut Christus loquitur, *in carnis unitate* consistat, ideo ad solvendum matrimoniale vinculum non sufficit adulter animus vel adulter oculus, sed carnis unitatem dissolvens externus adulterii actus. 3. Quamvis mollities onaniticum scelus, mutum peccatum sive voluntaria seminis profusio coram Dei judicio sit longe gravius delictum, quam scortatio vel adulterium, tamen cum per eam persona conjugata non disrumpat matrimonialis unitatis vinculum, ideo nec illa ad divortium faciendum sufficiens est causa, quod ipsum de praeposteris et praeternaturalibus cum conjuge congressibus statuendum, alia vero ratio est sodomiae bestialitatis et incestus, per quae flagitia conjux corpus suum, cujus potestatem non habet, alteri tradit et unitatem carnis, qua conjugi agglutinatur, nefarie disrumpit. 1. Cor. 6, v. 16: *Qui adhaeret scorto, efficitur unum corpus cum eo.* Idem statuendum de nefandis cum masculis ac bestiis congressibus temporalibus et infernalibus flammis jure vendicandis. 4. Denique quando adulterium divortii sufficiens et justa causa statuitur, adulterium voluntarium ac spontaneum, nequaquam vero violentum conjugis stuprum intelligitur. Ex animo enim, non ex actu aestimanda sunt delicta. *Ubi deest assensus, ibi et reatus, nec vere vitiata censeri potest, cui per vim illatum .est vitium.* c. Quod autem etc. 32. q. 5: *Pudicitia est virtus animi, quae violentiam non sentit. Corpori namque vis infertur, non animo. Unde quamvis corpus violenter corrumpatur, si pudicitia mentis servetur illaesa, tamen castitas duplicatur, sicut B. Lucia fertur dixisse Paschasio: Si invitam me feceris violari, castitas mihi duplicabitur ad coronam, non enim inquinatur corpus, nisi de consensu mentis.* Ambrosius lib. 2. de virg. et habetur c, Tolerabilius etc. caus. et quaest. iisd.: *Virgo prostitui potest, adulterari non potest.* Idem libr. ad virg. lapsam. c. 4. et habetur c. Revera etc. ibid.: *Revera non potest caro corrumpi, nisi mens fuerit ante corrupta.* Augustinus lib. 1. de civ. Dei. c. 18. et habetur c. Ita ne etc. ib.: *Ita ne aliquem polluat aliena libido, metuitur? non polluet, si aliena erit; si autem polluet, non erit aliena. Sed cum pudicitia sit virtus animi comitemque habeat fortitudinem, potius quaelibet mala tolerare decernat, quam malo consentire. Nullus autem magnanimus et pudicus in potestate habet, quid de sua carne fiat, sed tantum quid annuat vel mente renuat. Quis tandem sana scilicet mente putaverit, se perdere pudicitiam, si forte vi apprehensa vel oppressa carne sua exerceatur et expleatur libido non sua?* c. Proposito etc. ibid.: *Proposito animi permanente, per quod etiam corpus sanctificari meruit, ipsi corpori non aufert sanctitatem violentia libidinis alienae, quam servat perseverantia suae continentiae.* Plura in eandem sententiam ibidem coacervata invenies. Cum ergo violenter oppressa adultera non sit, ideo a marito propter violentam illam oppressionem dimitti non debet. Augustinus lib. 2. de adult. conjug. ad Pollent. c. 13: *Puto Christianum neminem reluctari adulterium esse illum, qui vel diu languente vel diu absente, vel continenter vivere* XVI. 190.
cupiente conjuge sua, alteri commixtus est feminae. Cum ergo nihil horum in ista deprehendatur fuisse, quia nec propriae libidinis instinctu, nec alienae consensu, nec viro suo languente, vel absente, vel continenter vivere cupiente adhaesit alii, sed violenter aliena libidine oppressa vim pertulit, apparet, quod nec adultera, nec fornicaria dici potest, unde nec aliqua occasione valet dimitti.

2. An persona innocens teneatur nocentem dimittere vel retinere.

613. Quaeritur 2. *an in crimine adulterii persona innocens teneatur nocentem deserere vel retinere?* Hieronymus in c. 19. Matth. existimat, *adulteram non posse nec debere retineri*, cujus sententiam approbat Bucerus libr. 2. de regno Christi cap. 32. Hemmingius de matrimonio pag. 183. refert, virum quendam pium, qui stupratam ab alio conjugem retinere cupiebat, a Daniae rege Christiano III. cum senatu regni et academiae compulsum fuisse, etsi valde reluctantem, ut ream personam dimitteret, ne functioni publicae, quam summa cum laude administrabat, inutilis redderetur. Contra vero Augustinus in libr. de adulterinis conjug. ad Pollentium cap. 6. 7. et 9. et alii existimant, *adulteram non posse nec debere repudiari, sed partem innocentem de jure teneri ad reconciliationem.* Nos neutrum praecise urgemus, sed via media incedentes tentandam prius esse reconciliationem dicimus (nimirum si persona in adulterium lapsa non sit deploratae malitiae, nec prostituat se cum publica infamia, si certa spes affulgeat, fore ut in posterum caste vivat ac parti innocenti laesae humiliter sese subjiciat, cumprimis si adulterium sit occultum, nec ab eo infamia vel existimationis diminutio metuenda); quodsi vero parti innocenti persuaderi nequeat, ut nocenti culpam condonet eamque in gratiam recipiat, cogi non poterit, ut juri suo renuntiet, sed divortii faciendi libera ac plena potestas ipsi est relicta, etiamsi pars nocens semel duntaxat in adulterii foveam sese dederit praecipitem et emendationem plenis faucibus promittat. *1. Quia, qui jure suo utitur, nemini injuriam facit.* Atqui pars innocens a conjuge adultera divortium faciens utitur jure suo, cum per expressam Christi sententiam divortii faciendi potestas ipsi sit relicta. Matth. 5, v. 32. c. 19, v. 9. Ergo. 2. Qui adulteram retineri posse negant, *nimium rigidi* sunt, qui repudiari posse negant, *nimium faciles*, veritas igitur in medio consistit, quae ratione circumstantiarum habita utramque in diversis casibus locum habere posse docet. 3. Utraque sententia in extremo posita suis laborat difficultatibus. Si praecise statuatur, adulteram non posse nec debere retineri, matrimonia bene quandoque concordantia dissolvuntur, misericordiae aditus obstruitur, divina clementia spirituali adulterio pollutos post conversionem recipiens infamatur etc. Si praecise statuatur, adulteram non posse nec debere repudiari, Christo illud permittenti contra-

dicitur, perpetuis odiis ac dissidiis fomentum suppeditatur, lenocinii suspicione pars innocens gravatur, personae in ecclesiasticis vel politicis officiis publicis constitutae contemtui exponuntur, ac peccandi illa licentia pars nocens deterior redditur. 4. Utriusque facti exempla in sacris literis occurrunt. Davidem cum Bethsabea adulterantem Ahinoam et Abigail non leguntur repudiasse. Vicissim Josephus dimittere cogitabat Beatam Mariam conjugem, quam ab alio compressam falso suspicabatur, neque interim *justi* encomium amittit Matth. 1, v. 19. Atqui si in casu fornicationis id non licuisset, justi cognomen a Spiritu sancto in hoc ipso facto non ob-
XVI. 191. tinuisset. Lutherus tom. 2. Jenens. Germanic. libro de vita conjugali. p. 155. b.: Wenn der Ehebruch heimlich ist, hat der Mann Macht beides zu thun, das erste, daß er sein Weib heimlich und brüderlich strafe und behalte, so sie sich bessern will, das andere, daß er sie lasse, wie Joseph thun wollte. Idem tom. 5. Jenens. German. in libr. de caus. matrimon. part. 2. p. 255. b. Ich kann und mag nicht wehren, wo ein Gemahl die Ehe bricht, und kann bewiesen werden öffentlich, daß das andere Theil frei sei, und sich scheiden möge, und mit einem andern verehlichen, wiewohl, wo man es thun kann, daß man sie versöhne, und beieinander behalte, ist es gar viel besser; wo aber das unschuldige Theil nicht will, so mag es im Namen Gottes seines Rechts brauchen.

614. Argumenta Hieronymi et eorum qui ipsum sequuntur, haec sunt: 1. Deuteronom. 22, v. 22. *Deus mandavit adulteros lapidari. Ergo noluit eos a conjugibus in gratiam recipi.* Respondemus: confunduntur diversae quaestiones. Alia quaestio est de *officio magistratus*, quam ille poenam in adulteros statuere debeat, alia vero quaestio est *de officio hominis privati*, quid illi ratione conscientiae faciendum sit, si magistratus in officio suo negligens sit. Nec statuimus, maritum debere connivere ad adulterae flagitia, vel nequitiam ejus plane impunitam dimittere, vel pecunia sive alia quapiam re de adulterio pacisci, sed serio poenitentem et a peccato desistentem, si magistratus gratiam illi faciat, in torum a marito recipi posse dicimus. 2. Deuteronom. 24, v. 2: *Prohibetur maritus eam, quam dimiserat rursum ducere, si alteri nupta vel morte vel ratione alia ab eodem erat liberata, et additur ratio, quoniam est polluta.* Ex eo sic concludit Bucerus: *Si polluta dicitur, quae post divortium alteri nupsit* (quod tamen ipsi concedebatur), *ideoque a priore marito duci non potest, multo magis polluta est dicenda, quae adulterium commisit, ac proinde a marito retineri vel repeti nequit.* Respondemus: Azorius libr. 6. instit. moral. c. 13. existimat, verbum *pollui* nihil aliud hoc loco significare quam *alteri misceri*. Sed in Hebraeo est verbum הֻטַּמָּאָ quod significat *contaminatum, pollutum, immundum esse*, ac diserte additur, esse *coram Domino* abominationem, si maritus repudiatam alteri nuptam ad se recipiat, quod in vulgata versione sic redditur, *mulierem repudiatam, si alteri nupserit fieri pollutam et abominabilem.* Bellarminus libr. de matrimon. c. 17. respons. ad object. 14. provocat ad textum Hebraeum, in quo non dicatur *mulier ipsa abominabilis*, sed quod sit *coram Domino abominatio, si mulier toties mutet maritos et quasi commodata fuerit alteri, iterum redeat ad primum.* Sed manet interim difficultas, quod mulier per nuptias cum altero initas dicitur *polluta* facta. Bellarminus sic explicat, *quando polluta est cum altero, id est, quando rem cum alio habuit*, atqui pollutionis nomen non tribuitur congressui maritali legitimo et licito, sed *ἡ κοίτη ἀμίαντός ἐστι*, Hebr. 13, v. 4. ergo ex hoc loco recte quidem colligi potest, quod divortia lege forensi fuerint tolerata, in foro tamen conscientiae nequaquam approbata (quam in rem eum adduximus superius), sed ex eodem inferri nequit, quod maritus non possit uxorem adulteram resipiscentem retinere vel recipere, est enim dispar ratio duplici nomine, primo quia de repudiata post mariti posterioris mortem vel repudium iterum non ducenda expressa exstat prohibitio, quae de adultera non retinenda nuspiam habetur; secundo, quia maritus injusta dimissione occasionem repudiatae dedit, ut sese pollueret, ita enim verbum Hebraeum in hithpaël positum hoc loco reddi posse, recte admonet Beza libr. de divort. pag. 176. Sed adulterandi XVI
causam illi dedisse quam nunquam a se repudiavit, dici nequit. 3. Prov. 18, v. 22: *Qui tenet adulteram, stultus est et impius.* Respondemus: In Hebraeis fontibus non habetur, sed tantum in LXX interpretibus et vulgata Latina versione. Oppositum autem est lenociniis et praeposterae conniventiae maritorum adulteras foventium. 5. Matth. 1, v. 19. Josepho tribuitur *laus justitiae, quod sponsam ex alio gravidam voluerit occulte dimittere.* Respondemus: Quidam *δίκαιον* accipiunt in usitatissima et maxime propria significatione, qua accipitur pro eo, qui juste agit et justus est; quidam justi nomen accipiunt pro *misericorde;* quidam subintelligunt particulam discretivam *tamen*, vide supra cap. 4. sect. 2. art. 3. §. 110. Quidquid sit, ex hoc loco nihil aliud evinci potest, quam quod licitum sit sponso repudiare sponsam ab alio compressam et marito uxorem adulteram, sed ex eo inferri nequit, quod ex *ἐπιεικείᾳ* gratiam illi facere nequeat. 5. Roman. 1, v. 32. *non tantum qui faciunt mala, sed etiam qui facientibus consentiunt Deo exosi.* Respondemus: Aliud est in adulterium consentire aliud adulteram serio poenitentem in gratiam iterum recipere. *6. Multi canones id prohibent*, c. Sicut etc. 32. q. 1. ex Chrysostomo homil. 26. in Matth.: *Sicut crudelis est et iniquus, qui castam dimittit uxorem, sic fatuus est et injustus, qui retinet meretricem.* c. Dixit Dominus etc. ibid. ex Hieronymo in cap. 19. Matth.: *Cum uxor unam carnem in aliam diviserit et se fornicatione a marito separaverit, non debet teneri, ne virum quoque sub maledicto faciat.* c. in conjugio etc. ibid. ex eodem: *Fornicatio uxorem coinquinat, ut jam non sit viro suo licita,*

sed adultera, c. Si quis etc. ex Chrysostomo ibid.: *Si quis uxorem suamin venerit adulteram et postea deinceps placuerit habere eam in matrimonio, duobus annis poeniteat.* Respondemus: Possunt hi canones accipi de illis, qui compertum scelus dissimulant ac conniventia sua illud quodamodo approbant, unde in c. Sicut etc. diserte additur: *Patronus turpitudinis est, qui crimen celat uxoris;* hoc autem loco quaeritur de eo casu quando uxor nec sciente, nec occasionem praebente marito fit adultera, et quando post peccatum manifestatum in illa arguenda et punienda suum officium fecit, atque ipsa ad seriam poenitentiam rediit, qualem a marito recipi posse ex c. Si quis etc. ibid. colligitur, ideo enim duorum annorum poenitentia injungitur illi, qui uxorem adulteram a se inventam in matrimonio habere cupit, *quia cum adultera mixtus est, quae adhuc crimine suo non est purgata.* Postea additur, *aut abstineat se a matrimonio ejus, donec expleatur satisfactio criminis poenitentiae suae*, cum quo congruit illud, quod ex libro Pastoris ab Hermete Pauli discipulo conscripto adducitur, c. Ego dixi etc. 34. q. 2: *Si sciverit vir, uxorem suam adulterium commisisse, et ea non agit poenitentiam, sed permanet in suo vitio, reus erit peccati uxoris et particeps adulterii ejus, si eam retineat.* Tantum vero abest, ut canones simpliciter prohibeant adulteram resipiscentem a marito recipi, ut omnibus, qui publicas mulieres *de lupanari extraxerint et in uxores duxerint*, *id quod agunt, in remissionem peccatorum proficere* statuan tc. Inter opera etc x. de sponsalibus et matrimon. a quo tamen misericordiae opere honestatis et castitatis amatores merito abhorrent. 7. *Leges civiles a reconciliatione post adulterium instituta alieniores sunt.* l. Palam 43. §. 10. ff. de ritu nupt.: *Senatus censuit, non conveniens esse ulli senatori uxorem ducere aut retinere damnatam publico judicio.* §. 12: *Quae in adulterio deprehensa est, quasi publico judicio damnata est.* l. Castitati 9. Cod. ad legem Juliam de adult.: *Qui adulterii dam-*
93. *natam, si quocunque modo poenam capitalem evaserit, sciens duxerit uxorem vel reduxerit, eadem lege ex causa lenocinii punietur. Prohibuerunt etiam imperatores, cum de aliis criminibus capitalibus redimendi sanguinis gratia transigendi facultatem darent, de adulterio transigere,* l. Transigere. Cod. de transact. Justinianus Nov. 134. c. 10. *marito* quidem potestatem facit *mulierem adulteram in monasterium detrusam intra biennium retrahendi ac eandem sibi denuo copulandi*, sed exacto biennio illud fieri prohibet. Respondemus: Reconciliationem personis in publica dignitate et munere constitutis non esse admodum convenientem ipsimet concedimus, uxorem propter adulterium capitis damnatam reducere parum honestum esse ducimus, de adulterio transigere turpe judicamus, interim quod ratione conscientiae reconciliatio fieri possit, illud duntaxat asserimus. 8. *Legibus ac moribus gentium* adulteras in matrimonio retinere probrosum fuit habitum. Legibus Atheniensium id vetitum fuisse ex oratione Demosthenis in Neaeram colligitur. Domitianus Augustus equitem Romanum ob uxorem reductam, cum qua maritus ob adulterii crimen dissidium fecerat, judicum albo erasit et nota ignominiae affecit. Alexander ab Alex. libr. 4. gent. dier. c. 8. ex Sueton. in Aug. 9. *Rationes* variae afferuntur, utpote quod *reipublicae intersit, ne crimina maneant impunita, quod mulierum impudicitia et procacitas indulgentia ac condonatione illa confirmetur, quod raro ad bonam se recipiat frugem, quae pudoris repagula semel perfregit, quod infamia si non juris, tamen facti laboret, qui adulteram in complexu suo retinet* etc. Respondemus: Hae rationes efficaciter probant, quod maritus non sit cogendus ac in quibusdam casibus ne quidem persuadendus, ut adulteram retineat vel recipiat, interim si aliarum circumstantiarum ratione habita juri suo renuntiare, cupit, nulla lege prohibetur.

615. Argumenta Augustini haec sunt: *1. Si Deus per poenitentiam purgat peccatum adulterii et ex adultera facit sanctam et eam sibi reconciliat, cur grave debet esse viro mulierem Deo reconciliatam et non amplius adulteram sed justam exsistentem sibi reconciliare? nam non minus illa Deum offenderat adulterio spirituali quam virum adulterio carnali.* Respondemus: Haec ratio persuasionis causa urgeri potest, si adultera semel in peccatum prolapsa seriam agat poenitentiam, interim maritus per eam cogi nequit, ut juri suo renuntiet. Ecquis enim dixerit, eum minus recte agere, si potestate faciendi divortium in casu fornicationis ab ipso Christo sibi concessa utatur? Si ex hac ratione necessitas condonationis inferri posset, magistratus serio poenitentes propter delicta antegressa politicis poenis afficere non deberet, cum et ipsi coram Deo ex peccatoribus facti sint sancti et ipsi reconciliati. Sed consequens est absurdum. Ergo et antecedens. 2. *Christus remittit viris, quoties ipsi reconciliari volunt, adulteria spiritualia. Ergo etiam viri debent remittere uxoribus adulteria carnalia, si reconciliari illae cupiant. Nam eadem mensura, qua mensi fuerimus, remetietur nobis,* Matth. 7, v. 2. *et metuendum est, ne dicatur nobis, nonne oportuit te misereri conservi tui, sicut ego misertus sum tui* Matth. 18. Respondemus: Ex hoc argumento illud duntaxat inferri potest, quod maritus in foro conscientiae uxori adulterae resipiscenti ac culpam deprecanti ignoscere debeat, sed nimis large ex eo infertur, quod in torum maritalem iterum eandem recipere teneatur. Si dicas, *Christus non solum remittit viris adulterium spirituale, sed etiam in spirituale conjugium eosdem iterum recipit ergo* XVI. 194.
etiam mariti non solum culpam uxoribus debent condonare, sed etiam in torum conjugalem eosdem recipere. Respondemus: esse rationem disparitatis maximam, quia spirituale illud adulterium non est delictum aliquod politicum infamiam secum trahens publicam in civili societate, quale est adulterium corporale. Quodsi ergo maritus honestatis amans et infamiam metuens adulteram repudiare velit, jure

suo quo minus utatur, prohiberi nequit. *3. Saepe accidit, ut vir, qui uxorem ob adulterium dimisit, sit etiam ipse adulter, si non opere, certe voluntate, coram Deo et in rei veritate,* Matth. 5, v. 28: *Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, jamdum moechatus est in corde suo. Sicut ergo viri cupiunt, non deseri ab uxoribus, etiamsi fidem eis non servaverint, ita debent eas non deserere aut reducere, si dimiserint, licet ipsis aliquando fidem non servaverint.* Respondemus: Distinguendum inter adulterium *internum* coram Deo, et *externum* coram hominibus tale. Si de mariti adulterio interno agatur, negamus, propter illud eum teneri, ut externum adulterium in uxore toleret, quia *ut compensatio delictorum fiat, eadem oportet esse aequalia,* jam vero externum adulterium gravius est interno, praeterea internum adulterium non est subjectum poenis politicis in foro civili, quibus merito subjacet externum. Ac si efficax esset hoc Augustini argumentum, possem eadem ratione concludere, quod in judicio civili nemo possit res suas ab injusto possessore repetere, vel nominis sui honorem vendicare, quia internis cogitationibus ejusdem bona appetiit et honori ejusdem detraxerit. Si de adulterio mariti externo agatur, concedimus, in poenam delicti eosdem ad cohabitationem cogi et a divortii potestate excludi, ut suo loco plenius dicetur.

616. Augustini argumentis Bellarminus lib. de matrim. cap. 17. resp. ad 2. addit 5. locum apostolicum 1. Cor. 7, v. 10: *Vir uxorem non dimittat, uxor a viro non discedat, quodsi discesserit, maneat innupta aut viro reconcilietur,* ex quo colligit, quod *apostolus hortetur maritum, ne uxorem adulteram dimittat.* Respondemus: Ostendimus superius, apostolum nequaquam ibi de divortio causa adulterii facto, sed de ejusmodi dissensionibus, quae non sunt sufficientes divortii causae agere. Minoris adhuc momenti sunt, quae ab aliis adduntur, utpote 6. quod *David 2. Sam. 3, v. 14. Michol uxorem suam alteri jam nuptam receperit.* Respondemus: Idem concubinas ab Absolone constupratas non recepit in torum, sed easdem in custodiam tradit, *ut essent viduae omnibus diebus vitae suae,* quamvis violentum stuprum illis videri posset illatum 2. Sam. 20, v. 3. Micholem quod attinet, illa non comiserat adulterium voluntarium, sed auctoritate regia ac paterna in alias nuptias fuerat conjecta 1. Sam. 25, v. 44. 7. Quod *Johan. 8, v. 10. Christus adulteram absolvat.* Respondemus: Aliud est ecclesiastica adulterae poenitentis absolutio, aliud politica et oeconomica ejusdem in aedes ac torum maritalem receptio. 8. Quod *jubeamur esse misericordes sicut Pater noster coelestis misericors est* Luc. 6, v. 36. *condonare proximo offensas, ex dilectione peccatorum multitudinem operire, aliorum aedificationi studere, omnia tolerare* etc. 1. Corinth. 13, v. 7. 1. Petr. 4, v. 8. Respondemus: Deus non solum misericors est, sed etiam justus, filii ergo Dei ita imitantur Patris coelestis misericordiam, ut ejusdem etiam sectentur justitiam, quinimo de ipsa caritate dicitur, quod *non gerat se indecore,* οὐκ ἀσχημονεῖ 1. Corinth. 13, v. 5. atqui a suspicione ἀσχημοσύνης vix ac ne vix quidem liberari potest, qui adulteram retinet vel recipit. 9. Quod *concilium Arelatense statuerit, si poenituerit adulteram, a viro eam debere recipi.* Respondemus: Glossa hoc explicat de debito non necessitatis sed honestatis. 10. Quod c. Ego dixi etc. 34. q. 2. statutum: *Si mulier ob fornicationem dimissa poenitentiam egerit et ad virum suum reverti voluerit, si non recipit eam vir suus, peccat.* Respondemus: Huic canoni opponimus alios plane contrarios. 11. Quod *divortiorum et secundarum nuptiarum multa sunt incommoda.* Respondemus: Forte non minora ab adultera in maritali consortio retenta erant metuenda. Non autem hoc loco quaestio est, an in specialibus quibusdam casibus ratione circumstantiarum habita reconciliatio suaderi ac consuli debeat, quod facile concedimus, sed quid fieri jure possit, si reconciliationis consilio non detur locus. 12. Quod *poenae divinae sint patienter ferendae.* Respondemus: Delicta interim non sunt impunita dimittenda, patienter igitur maritus debet ferre adversum illum infortunii casum, non autem adulterium vel adulteram. 13. Quod *non minor sit labes animi quam corporis. Atqui uxor haeretica, infidelis, ἄθεος repudiari nequit.* Respondemus: Ostendimus superius, longe diversam esse adulterii rationem quam reliquorum delictorum ac vitiorum, illud enim unitati conjugali ac substantialibus matrimonii directe est oppositum.

IV.

617. Quaeritur 3. *An adulterium sit totalis an duntaxat paritalis dissolutionis conjugii causa?* Quidam affirmant, esse duntaxat causam *partialem,* non *totalem,* 1. quia est tantum causa, ut innocens pars possit, si velit, divortium petere, sin vero separari non velit, non est dissolutum conjugium, ne quidem per adulterium, nisi pars rea per sententiam magistratus morti adjudicetur. 2. Quemadmodum *consensus est, qui matrimonium efficit;* ita si consensus ille apud innocentem personam manet invariatus secumque statuit, quod condonare velit nocenti, eique porro cohabitare, nulla facta est matrimonii dissolutio. 3. Levita Jud. 19. uxorem suam licet adulteram retinet, et proinde consensu non distracto matrimonium non dissolvitur. Et a Davide in adulterium prolapso non petierunt Ahinoam et Abigail uxores ejus separationem, itaque inconcusso perstante consensu indistractum quoque mansit conjugium. Haec omnia recte dicuntur, si eo sensu accipiantur, quod per adulterium non ea ratione conjugium dissolvatur, ut parti innocenti potestas retinendi vel recipiendi conjugem adulteram sit sublata, interim si absolute ac simpliciter quaeratur, an adulterium sit totalis, an partialis dissolutionis conjugii causa, recte dicitur, quod sit causa *totalis,* quia nulla alia causa accedente adulterium tollit carnis unitatem et vinculum conjugale nefarie disrumpit, eo ipso, quando adultera cum alio consuescit, desiinit esse una caro cum marito, quia fit caro

2. An adulterium totali vel partialis causa divor

una cum adultero 1. Corinth. 6, v. 16. ergo etiam eo ipso vinculum conjugii dissolvit. Magistratus divortium faciens et separationem innocentis et adulteri institutens matrimoniale vinculum non dissolvit, sed per adulterium dissolutum fuisse testatur. Quodsi pars innocens nocenti condonat, disruptum conjugale vinculum iterum coalescit, qualis consensus vel expressus vel tacitus in illa condonatione ac reconciliatione ac reconciliatione semper intercedit. Ut ergo conjugium illud per consensum primo fuit contractum, ita postquam per adulterium conjugii unitas fuit dissoluta, per novum consensum cum tali persona cohabitandi et matrimoniale vinculum iterum connectendi, denuo redintegratur, hinc l. Si uxor 13. §. 9. ff. ad legem Jul. de adulter. *si repudiata mox reducta sit, non idem matrimonium durare, sed aliud interpositum dicitur.*

196. 618. Quaeritur 4. *an in petendo propter adulterium divortio idem jus uxori adversus maritum adulterum competat, quod marito adversus uxorem adulteram concessum?* Negat Ambrosius, vel quicunque alius sit auctor in comm. 1. Corinth. 7: *Non permittitur mulieri, ut nubat, si virum suum causa fornicationis dimiserit, aut apostasiae, aut si illicite impellente lascivia usum quaerat uxoris, quia inferior non omnino hac lege utitur, qua potior.* Et postea: *Ideo non subjecit apostolus dicens de viro, sicut de muliere, quodsi discesserit, manere sic, quia viro licet ducere uxorem, si dimiserit uxorem peccantem, quia non ita lege constringitur vir, sicut mulier. Caput enim mulieris vir est.* Posset haec sententia stabiliri 1. *ex lege Mosaica de repudiis* Deut. 24, v. 1. Malach. 2, v. 16. conceditur viris, ut uxores dimittant, mulieribus eandem potestatem esse factam nullibi legitur. *Non probo istam paritatem* (scribit Albericus Gentilis libr. de nupt. cap. 21.), *ut quemadmodum potest vir repudiare adulteram, ita uxor possit repudiare adulterum, nuspiam illa paritas in Scripturis expressa, quae vetita erat lege veteri, non dicetur per novam inducta. 2. Ex dicto Christi* Matth. 5, v. 32. cap. 19, v. 9. ubi de viro tantum uxorem dimittente Salvator loquitur. *3. Ex lege civili.* Severus et Antonius l. publico 1. Cod. ad leg. Jud. de adulter: *Publico judicio non habere mulieres adulterii accusationem, quamvis de matrimonio suo violato queri velint, lex Julia declarat, quae cum masculis jure mariti accusandi facultatem detulisset, non idem feminis privilegium detulit.* Id ipsum repetitum a Constantino l. placet. C. Theodos. de repud. *4. Ex aliarum gentium legibus ac moribus.* Romulus denegavit feminis facultatem accusandi viros, quam concessit viris in feminas, Plutarchus in Romul. hinc illud Plauti in Mercat.: *Si vir sortum duxit impune, uxor si clam viro egressa foras, viro fit causa, exigitur matrimonium.* Gellius libr. 10. noct. Attic. c. 23. repetit legem Romuli: *In adulterio, si uxorem tuam deprehendisses sine judicio impune necares, illa te, si adulteras, digito non auderet attingere.* Caelius Rhodi libr. 15. antiq. lect. cap. 16: *Romulum lege cavisse satis constat, ne mulieri virum, in cujus manu mancipioque matrimonii causa foret relinquere fas esset. Sed viro uxorem repudiare, si in liberorum veneficio, aut in adulterio foret deprehensa, aut claves subjecisset.* Turcae pluribus ex causis, quas maritis excogitare facile est, divortia faciunt, mulieres vero aegrius a viris divertunt. *5. Ex rationibus.* Vir est *caput mulieris*, ac mulier ex praescripto legis divinae est subjecta, 1. Cor. 11, v. 3. cap. 14, v. 33. Ephes. 5, v. 24. etc. reverentia illa viris a mulieribus debita non permittere videtur, ut adulterii accusationem illis intentent. l. alia causa. ff. Soluto matrimon. Maritus cum soluta consuescens non supponit alienum heredem, non reddit incertam constuprati lecti sobolem, non introducit confusionem sanguinis et familiarum, nec tantopere nocet reipublicae, ut maritata cum coelibe vel marito rem habens etc.

619. Sed haec argumenta tanti ponderis non sunt, ut propterea uxori potestas adulterum maritum repudiandi deneganda sit, quin potius marito et uxori aequale jus hac in parte competit, quod probamus 1. *ex adulterii definitione.* Ubicunque datur verum et proprie dictum adulterium, ibi adest sufficiens justi divortii causa. Ratio pendet ex illis, quae ex dicto Christi Matth. 5, v. 32. c. 19. v. 9. disputata sunt superius, quorum omnium summa huc redit, quod per adulterium solvatur vinculum conjugii, ut conjuges non amplius sint caro una, ac XVI. 197.
proinde liceat propter adulterium petere divortium. Jam vero si maritus consuescat scorto, tam committitur adulterium, quam si uxor adhaereat adultero. Ratio pendet ex illis, quae in prima quaestione hujus membri sunt allata. Conjugalis unitas aeque solvitur, si maritus ad alienam accedat, cum qua unum corpus efficitur, quam cum maritata alienum admittit, utrobique enim unitas carnis nefarie dividitur. Foedus et pactum conjugale aeque violatur, si maritus a carne, cui divina conjunctione unitus est, sese separat et cum alia consuescit, quam si uxor fidei conjugalis immemor cum alio carnali copula cohabitat. *2. Ex apostolica decisione.* 1. Cor. 7, v. 4: *Mulier corporis sui potestatem non habet, sed vir, ὁμοίως δέ, similiter autem, et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier.* Ubicunque par et aequalis est corporum potestas, ibi utrinque est aequalis obligatio. Sed inter conjuges viget par et aequalis corporum potestas, tam enim vir non habet corporis sui potestatem, sed ipsius uxor, quam uxor non habet corporis sui potestatem, sed ipsius maritus. Ergo utrinque est aequalis obligatio et per consequens idem jus faciendi divortii si adulter conjugum potestatem corporis alteri faciat. Ibid. v. 10. inquit apostolus: *Praecipio non ego, sed Dominus, uxor a viro non discedat, et vir uxorem non dimittat,* scilicet sine licita causa. Ergo a contrario sensu libertas faciendi divortium ob adulterium uxori et marito aequalis est. *3. Ex*

aequali conjugum ad castitatem obligatione. Deut. 22, v. 22. Levit. 20, v. 10: *Si quis adulterium perpetraverit cum uxore proximi sui, moriantur ambo, adulter et adultera.* Vi ergo divinae legis tam in marito quam in uxore adulterium morte vendicandum. Hieronymus in epist. ad Oceanum et habetur. c. apud nos etc. 32. q. 5: *Apud nos quod non licet feminis, aeque non licet viris, et eadem servitus pari conditione censetur.* Chrysostomus hom. 19. in 1. Corinth.: *In aliis sit praerogativa viri, in pudicitia nequaquam.* Ambrosius lib. 1. de Abrah. cap. 4: *Viro non licet, quod mulieri non licet. Eadem a viro, quae ab uxore debetur castimonia.* Et paulo ante: *Moneo vos viri, non commisceri adulterino corpori nec dare hanc occasionem divortii mulieribus.* Augustinus libr. 2. de adulterin. conjug. c. 8. et habetur c. Indignantur etc. 32. q. 6: *Indignantur mariti, si audiant, adulteros viros pendere similes poenas adulteris feminis, cum tanto gravius eos puniri oportuit, quanto magis ad eos pertinet et virtute vincere et exemplo regere feminas.* Idem sermon. 46. de verb. Domini et habetur c. Si ducturi etc. caus. et qu. iisd.: *Si ducturi estis uxores, servate vos uxoribus vestris. Quales vultis eas invenire, tales et ipsae inveniant vos. Quis vivens est, qui non castam velit ducere uxorem, et si accepturus est virginem, quis non intactam desideret? Intactam quaeris? intactus esto. Puram quaeris? purus esto, non enim illa potest et tu non potes.* Innocentius I. epist. 3. ad Exuperium et habetur c. Christiana etc. 32. q. 5: *Christiana religio adulterium in utroque sexu pari ratione condemnat.* Idem tradunt Scholastici 4. sent. dist. 35. In his ergo quae communia sunt viri et mulieris, etiam commune jus statui debet. Confer concilium Milevitanum can. 17. *4. Ex juris canonici constitutione.* c. praecepit etc. 32. q. 5. ex Hieronym. in epit Fabiol.: *Praecepit Dominus, uxorem non debere dimitti excepta causa fornicationis, et si dimissa fuerit, manere innuptam. Quidquid viris praecipitur, hoc consequenter redundat ad feminas. Neque enim adultera uxor dimittenda est et vir moechus retinendus.* cap. Quidquid etc. caus. et quaest. iisd. ex
XVI. 198. Nicolao ad consulta Bulgar.: *Quidquid mulier contra te cogitaverit vel si te accusaverit, non est excepta causa fornicationis rejicienda vel odio prorsus habenda,* ex quo colligit Gratianus, quod *par sit utriusque conditio.* Innocentius in c. Gaudemus etc. extr. de divortiis: *Vir et uxor circa matrimonium non judicantur ad imparia. 5. Ex imperatorum ordinatione.* Theodosius et Valentinianus l. Consensu 8. Cod. de repud. parem potestatem repudiandi viro et feminae concesserunt. *Sicut* (inquiunt) *sine causa justa dissolvi matrimonia justo limite prohibemus, ita adversa necessitate pressum vel pressam, quamvis infausto, at tamen necessario auxilio cupimus sublevari.* Constat, in multis legibus ff. *repudiantium mulierum* mentionem fieri, l. Si uxor 42. de judiciis. l. Ea quae 57. de donat. inter virum et uxor. etc. Augustinus in libr. quaest. V. ac N. T. q. 115. tom. 4. col. 836: *Ante Juliani edictum mulieres viros suos dimittere nequibant, accepta autem potestate coeperunt facere, quod prius facere non poterant, coeperunt enim quotidie viros suos licenter dimittere.* Carolus V. in constitution. crimin. cap. 120. *mulieribus etiam veniam et licentiam indulsit deferendi maritos criminaliter et ad corporis poenam infligendam accusandi.* Mauritius Saxoniae elector pari *poena plectere jubet maritum et uxorem in adulterio deprehensos* part. 4. constit. n. 19. *6. Ex variarum gentium consensione.* Apud Athenienses et Thurios repudiandi potestatem non minus feminis quam viris datam fuisse, ostendimus superius, idem lata lege Charondas statuit. Nec Romanis mulieribus divortii faciendi potestatem defuisse, colligitur ex epigrammate Martialis:

Mense novo Juni veterem Proculeia maritum
Deseris atque jubes res sibi habere suas.

Propter luxuriosos mariti mores divertere uxori licuisse, apparet ex Plutarcho in Alcibiade, ubi refert, *Alcibiadem, postquam uxor libellum repudii apud archontem deposuisset, eam per forum domum suam abreptam retulisse et ad finem vitae retinuisse.* Cunhildis Angliae regina Henrico regi misit repudium ob adulterium. Malmesb. libr. 11. cap. 12. Apud Turcas in quibusdam casibus etiam mulieribus licet divortium petere.

620. Quae in contrarium sunt allata, ad illa brevibus responderi potest. 1. In lege Mosaica non agitur de divortio propter adulterium facto, quia in adulterium poena capitis a Moyse fuit statuta Lev. 20, v. 10. sed de divortio ob *foeditatem* aliquam in uxore deprehensam instituto, quod ob σχληροχαρδίαν in illo populo toleratum, solis viris ideo concessum fuit, vel quod legislator eos tardiores et circumspectiores in divortio faciendo futuros existimavit, vel quod facilius fuisset viris uxores, quas dimittere non poterant, crudeliter tractare, quam uxoribus in viros injurias esse, vel quod mulieres erga viros placabiliores sint et ad veniam dandam proniores. 2. Quamvis Christus tantum de viro uxorem dimittente loquatur, quia scilicet ordinarie viri dimittunt uxores, rarius autem ab uxoribus viri dimittuntur, tamen apostolus evidenter ostendit, tam virum quam mulierem aequali lege constringi nec habere corporis sui potestatem. 3. Juris civilis constitutiones et 4. gentium leges et consuetudines variant, ad normam igitur divinae legis exigendae erunt. 5. Quamvis uxor propter suppositionem alieni partus in adulterio plus noceat reipublicae quam maritus, tamen maritus cum soluta consuescens itidem adulterium committit ac fidem conjugalem violat, qua conjuges aequaliter sunt constricti. Thomas part. 3. q. 62. art. 4: *Conjuges, quantum ad torum attinet, judicantur ad paria,* XVI.
dicunt Scholastici Quamvis etiam in mutuo conjugii consortio emineat viri auctoritas, tamen quo ad conjugii vinculum et ex eo descendens jus, quod

alter in alterius corpus obtinet, aequalis est utrinque obligatio. Quantum ad officia quaedam conjugalia est inaequalitas inter maritum et uxorem, sed quantum ad fidem et debitum conjugale vir et femina pares sunt. *Cui reverentia debetur, in jus vocari nequit,* sine jussu scilicet praetoris l. generaliter 13. ff. de in jus vocando. Atqui jussu et auctoritate magistratus mulieribus data est potestas maritos adulteros accusandi.

621. Quaeritur 5. *quas exceptiones causa adulterii, quo minus propter eam divortium fieri possit, admittat?* Recte Innocentius c. discretionem x. de eo qui cons. ux. cogn.: *Etsi secundum evangelicam veritatem nunquam nisi propter fornicationis causam aut vir uxorem, aut uxor possit dimittere virum, non tamen semper propter eandem causam vel uxor virum, vel vir dimittere potest uxorem, cum possit exceptione vel replicatione legitima impediri.* Bellarminus lib. de conjug. cap. 14. causas illas, propter quas divortium in causa fornicationis fiat illicitum, od quatuor capita revocat: *1. si fornicatio fuerit sine crimine et proinde non fuerit nisi materialis, ut si mulier vim passa fuerit; aut ex ignorantia cum eo rem habuit, quem virum suum esse credebat; 2. si uterque conjux eodem crimine teneatur; 3. si post cognitum adulterium conjugis cum eo rem habuerit; 4. si auctor fuit conjugi, ut fornicaretur.* Quod primam exceptionem concernit, ea consentanea est juri et legibus l. Si uxor 13. §. Si quis 7. ff. ad l. Jul. de adult.: *Ita demum adulterium maritus vendicabit, si vim hostium uxor passa non esset, ceterum quae vim patitur, non est in ea causa, ut adulterii vel stupri damnetur.* Ubi enim assensus deest, ibi in foro civili etiam reatus et poena cessat, ac quae per vim vitiata est, non potest pro vere vitiata haberi, in quam sententiam multi adducuntur canones caus. 32. q. 5. Pari ratione si ex ignorantia commixtio cum alio viro vel muliere facta, adulterii nomine eam censeri non posse definitum exstat c. in lectum etc. 34. q. 1. ex concilio Triburiensi: *In lectum mariti absente uxore soror ivit uxoris, quam uxorem putans suam esse, dormivit cum ea; super hoc visum est, si ipse per securitatem veram hoc probaverit, quod inscius fecerit hoc scelus, poenitentiam quidem, quae sibi indicta fuerit, agat et legitimum suum conjugium habere permittatur.* Secunda exceptio itidem conformis est juri civili et canonico l. Si uxor 13. §. Judex 5. ff. ad. l. Jul. de adulter.: *Judex adulterii ante oculos habere debet et inquirere, an maritus pudice vivens mulieri quoque bonos mores colendi auctor fuerit, periniquum enim videtur esse, ut pudicitiam vir ab uxore exigat, quam ipse non exhibeat, quae res potest et virum damnare, non rem ob compensationem mutui criminis inter utrosque communicare.* l. Viro 39. ff. Soluto matrim.: *Paria delicta mutua pensatione dissolvuntur.* c. Ecce etc. 32. q. 6: *Non videtur, quod pari crimine infectus alium de eodem punire possit, unde cum Judaei adulteram accusarent, aequitatis sententiam a Domino acceperunt: Quicunque vestrum sine peccato est, primus lapidem in illam mittat.* c. Nihil. caus. et quaest. iisd. ex Augustino: *Nihil iniquius est quam causa fornicationis dimittere uxorem, si et ipse convincitur fornicari, occurrit enim illud, in quo alterum judicas, te ipsum condemnas, eadem enim agis, quae tu judicas, quapropter quisquis fornicationis causa vult abjicere uxorem suam, prior debet esse a fornicatione purgatus et immunis, quod similiter etiam de femina dixerim.* Erasmus in lib. de matrim. dicit: *Maritus adulter non habet jus divertendi ab adultera, quam docuit impudicitiam.* XVI. 200. Panormitanus etiam *post sententiam de divortio latam redintegrari matrimonium* censet, *si superveniat adulterium a parte illius, qui divortium petierat.* Ceterum hanc exceptionem quidam putant limitandam, quod compensatio illa delictorum non habeat locum, *si alter conjugum vitam correxerit, atque alter interim inemendabilis maneat.* Quemadmodum enim medici affecta membra in corpore humano curantes, illud quod curationem admittit, fovent et conservant, quod autem in dies magis magisque putrescit et insanabile permanet, abscindunt; ita magistratus reipublicae medicus conjugem, qui ad meliorem frugem se recepit, ab altera parte inemendabili liberare potest. Notandum etiam, quod mutua illa compensatione jurisdictioni politicae non detrahatur jus animadvertendi in utrumque facinorosum, ut ex d. l. Si uxor etc. intelligitur. Tertiam exceptionem approbat Covarruvias 2. de spons. 6. §. 6. quae nititur ratione ea, quod *maritus culpam condonasse uxori praesumatur, cui post cognitum adulterium cohabitavit.* d. l. Si uxor etc. §. ult.: *Maritus non potest stupri accusare eam, quam postea duxit uxorem, sero enim accusat mores, quos uxorem ducendo probavit.* Hemmingius de conjug. p. 182. negat, hanc esse justam impediendae separationis causam. *Non video* (inquit), *cur cuiquam fraudi debeat esse sua clementia, qui semel atque iterum ignoscit confitenti et emendationem pollicenti et redintegrata gratia non abstinet ab uxore, ne praebeat occasionem relabendi, cur is velut fautor alienae nequitiae spolietur jure dimittendi, si compererit inemendabilem.* Atque id quidem locum habet, si pars rea novo implicetur delicto, interim propter pristinum, quod se condonasse conjugali cohabitatione testatus est, non poterit ex post facto divortium petere. Quarta exceptio itidem juri et aequitati consentanea est. Quid enim iniquius foret quam vindictam petere illius criminis, cujus quis ipse auctor exstitit? Innocentius III. in c. discretionem x. de eo qui consang. uxor. suae cognov.: *Non potest sponsus adulterium ei objicere, quam adulterandam tradidit, praesertim invitam.* Hemmingius dict. loc. addit, prostitutionis rationem habere etiam *exclusionem nocturnam, quando misera femina fugiens saevitiam mariti cogitur alienum tectum quaerere ejecta a mariti domo. Maritus enim, qui hoc facit, non minus scelerate agit, quam si uxor exclusa et quodammodo abscissa a marito*

scortatione se pollueret. Sed hac in re a circumspecto judice ad circumstantias diligenter attendendum, neque enim exclusio illa nocturna adulterio causam dedisset, nisi animum adulterandi secum e domo tulisset. Hisce quatuor causis Baldus libr. 1. consil. 382. Vigelius de matrim. c. 8. Alb. Gentilis lib. 6. de nupt. c. 12. Hemmingius d. l. et alii addunt 5. *si uxor credidit virum defunctum et nupsit alii, non debet a marito reverso propter adulterium abjici, cum non malitia sed ignorantia peccaverit.* Conforme huic videtur l. miles 11. §. Mulier 12. ff. ad legem Jul. de adulter.: *mulier cum absentem virum audisset vita functum esse, alii se junxit; mox maritus reversus est; quaero, quid adversus eam mulierem statuendum sit? Respondit Papinianus, tam juris quam facti quaestionem moveri. Nam si longo tempore transacto, sine ullius stupri probatione, falsis rumoribus inducta, quasi soluta priori vinculo legitimis nuptiis secundis juncta est, quod verisimile est, deceptam eam fuisse, nihil vindicta dignum videri potest; quodsi ficta mariti mors argumentum faciendis nuptiis probabitur praestitisse, cum hoc facto pudicitia laboretur, vendicare debet pro admissi criminis qualitate.* Sed in casu illo desertionis non nisi magistratus et judicis consensu impetrato novae nuptiae parti innocenti desertae concedendae sunt, ut postea mone-
XVI. 201. bitur. Addunt quidam 6. *ob adulterium non posse divortium fieri, si maritus proprio arbitrio causa nondum cognita et judicialiter acta uxorem adulteram abjecerit.* Concedimus omnino, quod maritus non debeat propria auctoritate uxorem adulteram abjicere, sed judicis sententiam et causae cognitionem postulare; negamus vero, ex eo inferri posse, quod jus petendi propter uxoris divortium maritus amittat per violentam adulterae ἐπ' αὐτοφώρῳ deprehensae exclusionem, praesertim si crimen sit notorium. c. Significasti. extr. de divortiis: *Significasti, quod quidam uxore sua sine judicio ecclesiae dimissa, pro eo quod suggestum sibi fuerat, ipsam incestum cum quodam consanguineo suo commisisse, vinculo fuit propter hoc excommunicationis constrictus, verum mulier non continuit, sed sobolem de alio viro suscepit, nec minus postulat viro restitui, adserens, se ab isto injuste dimissam et eundem sibi materiam adulterandi dedisse. Consultationi tuae taliter respondemus, quodsi notorium est, mulierem ipsam adulterium commisisse, ad eam recipiendam praefatus vir cogi non debet, nisi constaret, ipsum cum alia adulterium commisisse.*

6. An parti nocenti concedendae novae nuptiae.

622. Quaeritur 6. *an parti nocenti concedendus aditus ad secundas nuptias?* Quidam ἀποτόμως negant: 1. Indigna est novo conjugio, quae divinam ordinationem tam nefarie violavit. 2. Quomodo in maritalem torum eam collocabimus, quam ex praescripto legis divinae e medio tolli et vita privari aequum erat? 3. Absurdum est, partem nocentem commodum sentire ex suo delicto. 4. Criminibus non debet praeberi incentivum. At per indulgentiam novarum nuptiarum praeberetur. 5. Mulieres odio priorum maritorum adulteras se mentientur, ut ad novas nuptias aditus patefiat. 6. cap. Literis 12. extr. de praesumtionibus: *Ex violenta et certa suspicione fornicationis potest sententia divortii promulgari, ita quidem ut vir licentiam habeat, mortua illa* [adultera] *ducendi aliam, muliere sine spe conjugii remanente.* c. Quaedam cum fratre etc. 32. quaest. 7: *Quaedam cum fratre viri sui dormivit, decretum est, ut adulteri nunquam conjugio copulentur, illi vero, cujus uxor stuprata est, licita conjugia non negentur.* Idem statuitur in cap. Si quis viduam etc. cap. Qui dormierit etc. cap. Concubuisti etc. c. Si quis cum noverca etc. caus. et quaest. iisd. Alii contra statuunt, etiam nocenti parti concedendum matrimonium, 1. quia prioris conjugii vinculum est solutum; 2. perpetuae veritatis est regula apostolica: *Si se non continent, nubant;* 3. satius est, honesto conjugio eam devinciri, quam scortationibus et adulteriis libere indulgere. Bidenbachius de caus. matrimon. f. 84. Nos cum illis facimus, qui media ingrediuntur via, statuentes, nec *temere* aut *cito* nocenti personae nuptiarum novarum potestatem faciendam, nec *absolute* et *simpliciter* denegandam. Primo igitur magistratum serio monendum esse dicimus, ut capitis supplicium adulterii delicto constituat, sic nullus huic quaestioni relictus erit amplius locus. 2. Graviter etiam pars nocens monenda, ut gravissimum suum delictum non aeterna tantum morte, sed etiam corporali supplicio dignum serio agnoscat et in veris conscientiae pavoribus, carnis afflictionibus, laboribus et jejuniis vivat seque indignam judicet, cui novi matrimonii potestas detur. 3. Dum pars innocens extra conjugium adhuc vivit, sicque reconciliationis aliqua spes superest, nocenti ad alias nuptias transvolare neutiquam concedatur. 4. Quodsi res ipsa ostendat, conscientiam ejus periclitari et praesentissimum exitium imminere, nisi ei prospiciatur, concedenda erunt secunda vota, sed servatis XVI.
hisce conditionibus: 1. ne persona nocens propria auctoritate ad novum matrimonium transeat, sed magistratus et ecclesiastici ministerii consensum prius expetat; 2. ne cum illo contrahere permittatur matrimonium, cum quo commisit adulterium; 3. ut seria personae reae poenitentia per certum temporis spatium prius exploretur; 4. ut sedem fortunarum ac domicilii mutare jubeatur atque eo se conferat, ubi ejus turpitudo non innotuit. Eadem est sententia Lutheri in libr. de vit. conjugal. tom. 2. Jen. Germ. p. 155. b. [in aliis edit. f. 166.]: Fragst du, wo das andere bleiben soll, wenn es vielleicht auch nicht kann Keuschheit halten? Antwort, darum hat Gott im Gesetz geboten die Ehebrecher zu steinigen, daß sie dieser Frage nicht bedurften. Also soll auch noch das weltliche Schwert und Obrigkeit die Ehebrecher tödten ꝛc. Wo aber die Obrigkeit säumig und lässig ist und nicht tödtet, mag sich der Ehebrecher in ein anderes fernes Land machen und freien, wo er sich nicht halten kann, aber es wäre besser todt todt mit ihm um böses Exempels willen. Hemmingius de matrim. p. 186. scribit, eundem processum in ducatu Saxonico et

aliis ecclesiis reformatis observari. Wigandus in libr. de conjug. cap. de divortiis poenas partis adulterae hoc ordine enumerat: 1. *capitale supplicium*, 2. *relegatio seu exterminatio*, 3. *prohibitio conjugii in poenam, siquidem in eodem loco manere permittatur. Nam si nocenti iterum in eodem pago, oppido, civitate licitum esset conjugium pro arbitrio contrahere, fenestra ad omnem nequitiam aperiretur et malitia exoptatum praemium consequeretur; necessarium igitur est honestatis et tranquillitatis gratia, nocentes personas vel sine conjugio manere, vel expelli.* Sed longe satius est nocentes personas e regione expellere et modo eo scandala praecavere, quam praepostera conniventia easdem tolerare atque interim prohibitione nuptiarum in animae periculum easdem conjicere.

THEMA II.
DE DESERTIONE.

623. *Desertionem malitiosam* esse sufficientem causam, propter quam parti innocenti desertae (observato scilicet legitimo juris processu, de quo in membro tertio dicetur) ad secunda vota adspirandi potestas detur, plerique nostrum affirmant ex verbis apostoli 1. Cor. 7, v. 15: *Si infidelis discedit, discedat, non est servituti subjectus frater aut soror in hujusmodi.* Ut autem hac de re rectius judicium fieri possit, tria hoc loco explicanda sunt, 1. quid nomine *infidelis*, 2. *discessionis* et 3. *servitutis* in textu apostolico intelligendum veniat. Infidelis nomine apostolus intelligit tum eum, qui Christianae religioni nondum nomen dedit nec fidem Christi amplexus est, sed in Judaica vel ethnica superstitione adhuc haeret; tum eum, qui a fide Christiana, quam prius amplexus erat, ad Judaicam vel ethnicam superstitionem turpiter defecit. Postquam enim apostolus ex verbis Christi Matth. 5, v. 32. cap. 19, v. 9. Marc. 10, v. 11. Luc. 16, v. 18. *in genere* docuerat, matrimonii vinculum in se ac sua natura esse insolubile, ac proinde uxorem a viro non debere discedere, nec virum debere uxorem suam dimittere; descendit ad quaestionem a Corinthiis propositam, quid de conjugiis imparibus statuendum sit *in specie*, an scilicet fidelis persona infideli in conjugio cohabitare sine conscientiae vulnere possit? Respondet apostolus dupliciter pro ratione duplicis casus sive *visionis*, ut jurisconsulti loquuntur. Aut infidelis consentit habitare cum fideli, aut fidelem deserit. Si infidelis cum fideli habitare consentit, fidelis eam praetextu diversitatis in religione non dimittat v. 12. et 13. Rationem hujus sui consilii assignat triplicem. Primo *ab infidelis sanctificatione*, quia *sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem et sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem*, v. 14. quod referente Augustino libr. 2. de peccat. merit. et remiss. c. 26. et Anshelmo quidam sic exponunt, *quod infidelis a fideli discat servare leges conjugii et matrimonio non abuti, cum alioqui infideles non abstineant se a copula conjugali tempore menstrui, neque servent modum naturalem.* Ambrosius vero et Anshelmus in comment. simplicius sic exponunt, quod *ex cohabitatione conjugis infidelis fidelis coram Deo non polluatur.* Secundo *a divina ad pacem vocatione*, quia in pace *Deus nos vocaverit.* v. 15. hoc est ad pacem, ut pacifice et concorditer invicem vivamus, ac proinde fidelis conjux non debet occasionem desertionis dare, nec principium separationis facere, nec infidelem a se per violentiam expellere, sed quantum salva religione et fide potest fieri, pacem et concordiam conjugalem cum ea colere. Tertio a *speranda infidelis conversione*, *unde scis mulier, si virum salvum facies, aut unde scis vir, si mulierem salvam facies?* v. 16. hoc est pacifica et concordi fidelis conjugis cum infideli cohabitatione infidelis Christo lucrifieri et ad ejus fidem converti potest, sicut et Petr. 1. epist. 3, v. 1. mulieres Christianas hortatur, ut viris suis adhuc ethnicis sint *subjectae, ut si qui non credunt verbo, per mulierum conversionem sine verbo lucrifiant.* Atque haec ad priorem casum, si scilicet infidelis cum fideli habitare consentit, apostolus respondet; sin vero infidelis cum fideli cohabitare non consentit, sed potius discedit vel ad aliud conjugium, vel ad alium locum, et hac ratione fidelem conjugem deserit, quid tum fideli agendum erit? Apostolus respondet: *Discedat*, id est fidelis aequo animo sese deseri a conjuge ferat, *non est servituti subjectus frater aut soror in hujusmodi*, id est non obstrictus est maritus Christianus vel uxor Christiana, ut infidelem discedentem sequatur, sed a vinculo conjugii liberatur. Sic ergo proprie et principaliter apostolus agit de eo, qui *professione infidelis* est, quando scilicet duobus infidelibus matrimonio junctis post initum conjugii foedus alter eorum ad fidem Christianam convertitur et fidelis efficitur, alter vero in infidelitate perseverat atque ex odio religionis personam fidelem deserit; vel quando duobus fidelibus matrimonio junctis postmodum alter eorum a fide Christiana deficit et infidelis efficitur, altero in fidelitate perseverante, atque ex odio religionis, quam abnegavit, a fideli discedit.

624. Sed hanc *speciem et hypothesin* Lutherus Philip. Melanthon, Bugenhagius, Brentius, Wigandus, Mentzerus, Harbartus et alii theologi, quorum sententiam consistoria ecclesiastica sequuntur, transferunt ad *genus ac thesin*, et infidelis desertoris nomine intelligunt non tantum eum, qui professione Judaeus est vel ethnicus et ex odio Christianae religionis discedit, sed etiam eum, qui quavis ex causa tantum conjugis suae odium ac taedium concipit, ut temere ac sponte ab ea discedat, alibi fortunarum suarum sedem quaerat, alios amores sectetur et cognitioni magistratus sese subtrahat, nec ullam reconciliationem admittendo, nec revocari sese patiendo. Rationibus permoventur ejusmodi, XVI. 204.
1. *ex dicto Pauli* 1. Tim. 5, v. 8: *Qui suorum maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit et est infideli deterior.* At maritus deserens

conjugem ac uxor deserens maritum non agit curam suorum domesticorum, ergo fidem abnegavit et infideli est deterior. Quodsi ergo talis desertor deterior est infideli, non minus propter illius quam infidelis desertionem parti innocenti desertae consulendum erit. Quamvis enim professione malitiosus desertor forte infidelis non sit, tamen ipso facto et opere infidelis est, imo perfidia sua infidelitatem superat, idem ergo jus in eum statuendum, quod in personam professione infidelem statuitur, ac terminus *infidelis* in textu apostolico generaliter accipiendus, ut non tantum professione, sed etiam opere et facto infidelem complectatur. Conjungi potest dictum apostolicum Tit. 1, v. 16: *Confitentur, se nosse Deum, factis autem negant. 2. Ex similitudine facti.* Etsi in *causis* est quaedam diversitas, quando infidelis propter Christianae religionis professionem Satanicum odium adversus fidelem concipit eodemque impulsus conjugem nefarie deserit, et quando malitiosus desertor non quidem ob Christianae religionis professionem, sed ob causas alias odium ac taedium adversus conjugem suam concipit et vinculi conjugalis impatiens nefaria ac malitiosa discessione ab eo se exsolvere cogitat; tamen in facto ipso est similitudo, imo identitas, aequale enim periculum, aequale damnum in personam desertam redundat, sive ob Christianae religionis professionem, sive ob causas alias a compare suo deseratur. Lutherus in libr. de captivitat. Babylonic. tom. 2. Jenens. Latin. fol. 281: *Apostolus discedentem infidelem concedit dimitti et fideli liberum facit alterum accipere. Cur non idem valeat, si fidelis, id est nomine fidelis, re ipsa aeque infidelis, conjugem deserat, praesertim nunquam reversurus? Ego sane nihil discriminis utrinque deprehendere possum. Credo autem, si apostoli tempore discessor infidelis reversus denuo aut fidelis factus, aut fideli cohabitare pollicitus fuisset, admissus non fuisset, sed et ipsi alteram ducendi potestas facta fuisset.* Quamvis igitur apostolus principaliter de infideli, qui ex odio Christianae religionis conjugem fidelem deserit, loquatur, tamen non excludit causas alias, quae immani isti odio, quo conjux alterum conjugem, id est *carnem suam, deserit,* occasionem praebent et desertionem malitiosam illi persuadent. Quinimo si aequa judicii lance rem expendere velimus, major perfidia est desertoris professione Christiani, sed re ipsa infidelis quam illius, qui professione infidelis est. Ille enim cum ex verbo Dei noverit, conjugium esse vinculum indissolubile, tamen sciens ac volens contra propriam conscientiam illud nefarie disrumpit, hic vero vel indissolubilitatem matrimonii ignorans, vel ex superstitione cum diversae religionis conjuge cohabitare sibi non licere persuasum habens discedit, illi ex malitia, hic ex ignorantia et infirmitate peccat. Sed et illud hoc loco observari velim, quod in casu desertionis non cito nec temere novi matrimonii potestas desertae parti conceditur, sed omnia prius media ac remedia desertorem reducendi tentantur, adeo ut etiam ab ecclesia publice corripi et officii sui admoneri consueverit, uti infra plenius explicabimus. Quodsi ergo ecclesiasticam illam censuram contemserit, juxta Christi regulam ut *ethnicus et publicanus*, adeoque ut *infidelis*, erit habendus. Matth. 18, v. 17. *3. Ex consideratione textus apostolici.* Si accurate consideretur apostolicus textus, apparebit, causam liberationis conjugis fidelis ab infidelis servitute nequaquam statui *infidelitatem discedentis*, (quod Bellarminus suspicatur lib. de matrim. c. 12.) sed *infidelis discessum*. III
Etenim si infidelitas esset causa, propter quam fidelis a servitute conjugis infidelis liberaretur, apostolus nequaquam permitteret, fidelem conjugem cum infideli cohabitare. Jam vero disertis verbis id concedit v. 12. et 13. Ergo infidelitas in se ac per se considerata, nisi malitiosa desertio ei conjungatur, non est causa illius liberationis, sed potius malitiosa desertio, quae est ac manet eadem sive persona professione sit fidelis, sive infidelis, cum personae qualitates actionem non varient, si ratione actionis sint penitus extrinsecae, ut in hoc casu conspicitur. Qui enim conjugem nefarie deserit et vinculo conjugali disrupto a corpore suo conjugem abscindit eamque corporis sui potestate spoliat, non minus, imo magis peccat contra conjugii leges, si professione sit Christianus et ex taedio conjugis sine causa discedat, quam si professione sit infidelis et ex odio Christianae religionis discedat. *4. Ex manifesta suspicione adulterii.* Malitiosa illa desertio si vel maxime non sit perpetuo cum adulterio conjuncta, tamen non caret vehementi et, ut canones loquuntur, violenta praesumtione adulterii. Ecquis enim credat, ab aliarum feminarum complexu eum abstinere, qui pacti conjugalis immemor sanctam Dei ordinationem nefarie transgressus a conjuge per Dei manum sibi tradita discedit atque alios amores sectatur? Idem judicium de uxore desertrice, cum femineus sexus ad resistendum Venereis tentationibus sit imbecillior. *5. Ex lege civili.* Constantinus l. Uxor. 7. C. de repudiis et judic. *uxorem, quae in militiam profecto marito, post interventum quatuor annorum consensu magistratus nupserat, nec furtivas iniisse nuptias, nec dotis amissionem sustinere, nec capitali poenae obnoxiam esse* decernit. l. Uxores 6. ff. de divortiis et repud.: *Si in incerto est, an maritus vivus apud hostes teneatur, an morte praeventus, tunc si quinquennium a tempore captivitatis excesserit, licentiam habet mulier ad alias migrare nuptias.* Idem statuit Justinianus Nov. 22. c. 7. Jure novissimo *decennium* uxor exspectare cogitur §. Nov. auth. de nupt. *aut etiam amplius* §. quod autem a nobis authent. Ut liceat matr. et aviae. *6. Ex constitutione provinciali.* In ecclesiis electoratus et ducatuum Saxonicorum desertor habetur non solum is, qui professione infidelis est, sed etiam qui Christianus est, si temere et injuste a conjuge divertit. Bestius de matrim. part. 2. c. 26. Schneidwinus de nupt. part. 4. n. 37. Ex quibus omnibus mani-

festum evadit, ea quae de desertione infidelis in textu apostolico dicuntur, ad quamvis malitiosam desertionem, quippe ex qua aequale damnum et aequale periculum ad desertam redit, accommodari posse. Quae in contrarium ab aliis afferuntur, ex hisce facile explicari possunt, nituntur enim omnia duplici fundamento, 1. quod *Paulus loquatur tantum de conjugibus imparibus*, ubi persona una est fidelis, altera infidelis; 2. quod *causis divortiorum a Christo et apostolo expressis non sit aliquid addendum*, cum odiosa, inter quae est divortium, non sit amplianda, sed restringenda, qua de re quid sentiendum sit, ex antea dictis obscurum esse nequit.

625. Explicandum porro 2. quid nomine χωρισμοῦ sive *discessionis* in textu apostolico intelligendum sit? Quidam speciose disputant, discessionem illam sic explicandam esse, ut novae desertricis personae nuptiae includantur, nec prius discessisse alterutra pars intelligi possit, nisi ad aliud matrimonium transierit. Alber. Gentilis libr. 6. de nupt. cap. 14.
106. quem alii plures sequuntur. Argumenta illorum adducta sunt superius §. 606. quae omnia illud duntaxat probant, quod species χωρισμοῦ ac discessionis sit, si alteruter conjux vivente parte altera citra adulterii casum ab ea sese sejungat et novas nuptias contrahat, quod libenter concedimus, sed addimus, etiam hoc discessionis speciem esse ac nomine χωρισμοῦ intelligendum, si alteruter conjux partem alteram malitiose deserat, in peregrina loca temere et sine vocatione proficiscatur, nec literas nec nuntium desertae personae mittat, omnem ejus curam penitus abjiciat et ex taedio atque odio conjugis matrimoniale vinculum, quantum in se est, desertione sua nefarie dirimat, etiamsi adhuc incertum sit, an ad alias transierit nuptias, an vero ab illis adhuc abstineat. Rationibus id probamus ejusmodi: *1. ex propria vocis significatione;* χωρίζειν in genuina ac propria significatione non est novum matrimonium contrahere, sed discedere in aliam χώραν sive regionem et locum alium, Actor. 1, v. 4. c. 18. v. 1. etc. 2. *Ex apostolica hujus vocabuli usurpatione*. v. 11. ipsius capitis inquit apostolus: *Si mulier a viro* χωρισθῇ, *discesserit, maneat innupta aut viro reconcilietur*. Ergo intelligit talem χωρισμόν, qui nondum conjunctus est cum novo matrimonio, quis enim foret sensus, si mulier discesserit et alium virum duxerit, maneat innupta? *3. Ex comparatione*. Sive desertor novum matrimonium ineat, sive ab eo abstineat, tamen per malitiosam illam desertionem fidem conjugalem violat, desertam in periculum fornicationis conjicit, suorum vero domesticorum curam abjicit ac plerumque vagas libidines sectatur. Minus graviter quidem peccat desertor, si a novo matrimonio abstineat, quam si ad illud convolet, sed per desertionem aequale damnum et aequale periculum desertae attrahitur, sive cum novo desertoris matrimonio ea sit conjuncta, sive ab eodem adhuc sejuncta. *4. Ex absurdi consecutione*. Si desertae personae non prius danda esset novi matrimonii potestas, antequam desertorem ad secunda vota transiisse constaret, sine culpa sua conjugali subsidio destituta et ustionis remedio privata fornicationis periculo manifesto subjiceretur, adeoque alienae improbitatis jugo captivaretur, dum interim desertor conjugali freno solutus libidini suae indulgeret et ex peccato suo impunitatem lucraretur. Vid. Lutherus tom. 5. Jen. German. in libr. de caus. matrimon. fol. 256. b. ubi malitiosum ejusmodi desertorem graphice depingit.

626. Ceterum non quaevis *discessio* vel *absentia* pro desertione habenda est, sed distinguendum inter *absentiam necessariam*, *probabilem*, *casualem* etc. et inter *absentiam temerariam*, *voluntariam*, *malitiosam* etc. is enim demum censendus est desertor, qui animo malitioso, non justa et honesta aliqua causa inductus, sed vel religionis odio, vel levitate, vel impatientia freni conjugalis, vel aliis causis non necessariis impulsus a conjuge discedit, nec privatis admonitionibus vel publicis citationibus sese revocari patitur, sed hinc inde vagatur, aut plane in alias regiones ac loca longius dissita proficiscitur, ut nulla spes reditus ac reconciliationis amplius supersit. 1. Colligitur hoc *ex textu apostolico*, v. 12. dicitur: *Si quis frater habet uxorem infidelem et haec* συνευδοκεῖ, *consentit, habitare cum illo, non dimittat illam;* v. 13. *si qua mulier habet virum infidelem, et hic* συνευδοκεῖ, *consentit, habitare cum illa, non dimittat virum*. v. 15. *Sin vero infidelis discedit, discedat*. Hic ex ipsa oppositione intelligitur, quid per χωρισμόν sive discessionem intelligendum veniat, XVI. 207.
videlicet si infidelis nolit cohabitare, sed animo malitioso conjugem deserat. Item v. 5: *Nolite fraudare vos invicem nisi forte ex consensu ad tempus*. Ergo a contrario sensu, si maritus cum uxoris consensu ad tempus discedit, pro desertione malitiosa nequaquam id erit habendum. 2. Ut in reliquis actionibus, ita quoque in discessione et absentia animus cumprimis respiciendus est. Ergo qui officii ratione abest atque animum revertendi habet, pro desertore haberi nequit, nisi voluntatem erga conjugem mutaverit et fidem datam violaverit. Voluntas actiones distinguit et causae faciunt rerum discrimina. 3. Idem statuitur in jure civili. l. Divortium 3. ff. de divort.: *Divortium non est nisi verum, quod animo perpetuam constituendi dissensionem fit, itaque quidquid in calore iracundiae vel fit, vel dicitur, non prius cautum est, quam si ex perseverantia apparuit, judicium animi fuisse, ideoque per calorem misso repudio, si brevi reversa uxor est, nec divortisse videtur*. l. Matrimonium. 1. C. de repud.: *Matrimonium deportatione vel aquae et ignis interdictione non solvitur, si casus, in quem maritus incidit, non mutet uxoris affectionem*. Inde Dd. juris civilis §. rursus. Instit. de action. distinguunt inter *absentiam necessariam seu probabilem* et *voluntariam*. Priorem subdividunt in quatuor species: Alia enim est *necessaria simul et probabilis*, ut quando quis rei-

Duplex discessio.

publicae causa abest; *alia probabilis tantum, sed non necessaria*, ut quando quis studiorum gratia abit; *alia necessaria, sed non probabilis*, ut quando in exsilio et vago metu aberrat; alia quidem *voluntaria, sed sine contumacia*, ut quando mercaturae exercendae aut negotii expediendi causa peregre quis proficiscitur.

3. Quid per liberationem a servitute intelligendum. 627. Restat explicandum 3. quid per *liberationem a servitute in textu apostolico intelligendum sit?* Quidam existimant, nomine *servitutis* intelligi mutua illa officia, quae conjuges sibi invicem praestare tenentur, ut sit sensus, desertam personam nequaquam obstringi, ut desertorem in peregrinas regiones proficiscentem sequatur ac matrimonialia officia eidem praestet; negant autem, desertae personae aditum ad secunda vota patefaciendum. Hanc explicationem dicimus esse *veram*, sed *insufficientem*, quia per liberationem a servitute non illud duntaxat intelligitur, quod deserta persona a matrimonialibus officiis conjugi deserenti praestandis libera est, sed etiam quod a conjugali vinculo liberanda, si malitiosus desertor ei cohabitare nolit. 1. Quia ab officiis illis matrimonialibus nequaquam excipiendum est illud, quod paene unum meretur nomen servitutis, videlicet quod qui conjugali vinculo adstrictus est, *non habet corporis sui potestatem* 1. Cor. 7, v. 4. Proinde si per malitiosam desertionem partis alterius deserta persona liberatur a servitute, utique etiam potestatem corporis sui recipit, ac proinde intercedente magistratus auctoritate ad alia vota transire potest. 2. Quid δουλείας nomine apud apostolum intelligendum sit, ipsemet satis dilucide exposuit Rom. 7, v. 1: *Lex dominatur homini, quanto tempore vivit*; v. 2. *nam quae sub viro est mulier, vivente viro alligata est lege, si autem mortuus fuerit vir, liberata est a lege viri;* v. 3. *Igitur vivente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro, si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est a lege viri, ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro.* δουλεία respicit illam κυριότητα seu dominationem legis matrimonialis, propter quam uxor marito est obstricta, ne possit corporis sui potestatem alteri facere. Ergo liberatio
XVI. 208. a δουλείᾳ hoc includit, ut possit per novum matrimonium potestatem corporis sui tradere alteri. 3. Malitiosus desertor, quantum in se est, foedus et vinculum conjugale nefarie disrumpit, unitatem carnis dissolvit et individuam vitae consuetudinem ausu temerario discindit, ergo desertae personae aditus ad secunda vota jure ac merito patefieri potest. 4. Nisi desertae personae concedatur potestas novi matrimonii, jure suo absque omni culpa privabitur et perpetuis forte ustionibus ac scortationis periculo exponetur. *Non sunt laquei injiciendi* (inquit Philippus in exam. c. de conjug.) *personae innocenti propter aliena delicta. Sed intelligatur et in hoc casu liberatio non de inani vocabulo et personae liberatae concedatur conjugium.*

Qu. 1. An qui militiae 628. Quaeritur hoc loco *1. An qui militiae causa abest, pro desertore sit habendus?* Respondemus: Distinguendum inter milites *pro aris et focis*, id est pro patriae salute, belligerantes et inter milites *mercenarios*, qui spe praedae illecti aliena sectantur bella; deinde inter eos, qui cum *conjugis consensu* militatum abeunt, et inter eos, qui *conjuge* modis omnibus *reluctante* militare genus vitae eligunt; denique inter eos, qui *animum revertendi habent* et post exactum annum unum vel alterum ex militia redeunt, et inter eos, qui *non habent revertendi animum* et per annos complures abjecto maritali affectu hinc inde vagantur. Milites mercenarii, qui conjuge reluctante abierunt nec habent animum revertendi, pro desertoribus merito habentur; sed aliter judicandum de iis, qui patriae causa belligerantur vel cum conjugis consensu abierunt nec maritalem affectum et revertendi animum abjecerunt.

629. Quaeritur 2. *An captivus pro desertore habendus?* Si maritus reipublicae causa absens vel cum consensu conjugis in militiam aut mercaturae exercendae causa alio profectus in captivitatem incidit nec abjecit affectum maritalem, pro desertore haberi nequit, ideoque ad secunda vota transeundi potestas uxori danda non erit, antequam de mariti morte certo constet. Sed si temeraria protervia in peregrinas regiones profectus conjugem et liberos deseruit et maritalem affectum abjecit, tum captivus pro desertore merito habebitur. Nov. 117. c. 11. auth. hodie C. de repud. abrogatur tempus quadriennii, quinquennii ac decennii, quod antea definitum erat. *Jubemus quantoscunque annos in expeditione manserint, sustinere eorum uxores, licet nec literas, nec responsum aliquod a suis maritis acceperint.* c. In praesentia etc. x. de sponsalibus, *mulieribus, quae viros causa captivitatis vel peregrinationis absentes ultra septennium praestolatae fuerint, nec certificari possunt de vita vel morte ipsorum, licet super hoc adhibuerint diligentem solicitudinem, petentes aliis matrimonio copulari, nullo unquam tempore illud concedendum esse* statuitur. Lutherus tom. 5. Jen. Germ. libr. de caus. matrim. part. 2. f. 256: Wo sichs begiebt, daß ein Gemahl mit Wissen und Willen von dem andern zeucht, als Kaufleut, oder in Krieg gefordert, oder was sonst für Noth und Sachen sind, daß sie beide solches bewilligen, hier soll das andere Theil harren und sich nicht verändern, bis daß es gewiß werde und glaubwürdiges Zeugniß habe, sein Gemahl sei todt, denn weil das Weib bewilligt in solche Reise ihres Mannes und sich in solche Fahr begiebet, soll sie es auch also halten, und sonderlich wenn es um des Gutes willen, als bei Kaufleuten geschehen mag, kann sie um des Gutes willen bewilligen, daß der Mann in XV.
solcher Fahr reise, so habe sie auch solche Fahr, wo sie kommt, warum behält sie ihn nicht daheim bei wenigerm Gute und läßet ihr in Armuth begnügen?

630. Quaeritur 3. *Num pertinax denegatio conjugalis debiti pro desertione sit habenda?* Lutherus tom. Jenens. German. libr. de vit. conjug. anno 1522. edito p. 156. affirmat, ubi denegationem illam

tertiam separationis instituendae causam facit. Neque enim hoc voluit, quod Jesuitae per calumniam ipsi affingunt, quasi uxore debitum conjugale quovis modo denegante maritus cum ancilla concumbere citra adulterii crimen possit, sed quod *pertinax*, *constans et perpetuo durans* conjugalis debiti denegatio sit desertionis species, quodque proinde maritus post privatas et publicas admonitiones frustra adhibitas magistratus auctoritate desertricem illam repudiare et aliam Estheram loco fastuosae illius Vasthi legitimo matrimonio sibi copulare possit. In eandem sententiam propendet Hunnius comment. c. 19. Matth. ubi inter causas divortii numerat pertinacem debitae benevolentiae denegationem. Bidenbachius de caus. matrimon. f. 99. idem statuit atque addit, in hoc casu divortium fuisse factum in Wirtenbergensi consistorio 13. Nov. ann. 1600. Sed haec intelligenda sunt de extremae contumaciae et pertinaciae casu, qui cum discessione de facto instituta conjunctus est, maritus enim per cognatos et ecclesiae pastores primo uxorem officii sui commonere debet, postea magistratus auxilium implorare, qui carcere et poenis aliis contumaciam illam emendare potest, ne quaestione illa sit opus. Si uxor plagis emendari nequeat, discedet et hac sua discessione animum deserendi manifestum faciet, unde Lutherus ipse a priore sententia discessisse postmodum videtur, quia in libr. de caus. matrimon. ann. 1530. edit. tom. 5. fol. 255. *duas* tantum *divortii causas* enumerat, *adulterium* scilicet ac *desertionem*, reliquas autem omnes excludit.

** Selneccerus in praefat. colloq. mens. Lutheri a iiij: Der abtrünnige Staphylus und bisweilen auch andere getreue Brüderchen haben aus D. Luthers Büchern erwischt und herfür gebracht die Worte vom ehelichen Leben, und dadurch hohe Personen und andere auch fromme einfältige Leute zum öftern bereden wollen, sie sollten in D. Luthers Büchern nicht lesen 2c. Es redet D. Luther an selbigem Ort, den sie so unverschämt anziehen, von der Ehescheidung und setzet drei Ursachen, warum man die Ehescheidung hat zugelassen, als natürliche Untüchtigkeit, Ehebruch und so eins das andere selbst verläßt, beraubt und sich ihm muthwillig und halsstarrig entzeucht. Da spricht er nun unter andern, willst du nicht, so will eine andere, nämlich nicht zur Hurerei und Ehebruch, sondern zum ehelichen Weibe, wenn die Ehescheidung ordentlicher Weise geschehen ist. Will die Frau nicht fromm sein, sondern sich halsstarrig ihrem Manne entziehen und ihn verlassen, so komme die Magd, in Ehestand, nicht zum Ehebruch oder zur ehelosen Beiwohnung, sondern wann die halsstarrige Frau sich nicht will warnen lassen, alsdann wann sie ja in ihrer feindseligen Halsstarrigkeit verharret, so laß sie, spricht D. Luther, nach vorgehender Erkenntniß von dir, und laß dir eine Esther geben und die Vasthi fahren, wie König Ahasverus that. Solches redet D. Luther aus freiem guten Geist, wie die Ordnung der Rede mit sich bringet, wider halsstarrige Eheleute, Mann und Weib. Aber da kommen die naseweisen Säue und mit ihren Rüsseln wühlen sie in den Worten, will die Frau nicht, so komme die Magd, und sehen nicht, oder wollen nicht sehen, daß D. Luther nicht vom Ehebruch, sondern vom Ehescheiden und dann von einem rechten christlichen Ehestand rede 2c.**

631. Quaeritur 4. *Num saevitia aequetur desertioni?* Affirmat Philipp. Melanthon hac ratiocinatione usus: *Moyses propter duritiem cordis concessit libellum repudii, ergo etiam concedi potest divortium propter injustam ac desperatam violentiam.* Sed Christus unicam divortii causam constituens propter σκληροκαρδίαν conjugia dissolvi vetuit. Hemmingius suadet *tentanda prius quaevis remedia, sin periculum vitae immineat innocenti, faciendam esse separationem quoad cohabitationem, idque ad triennium, in quo si reconciliatio fieri non possit, justum censet divortium fieri posse, nocenti vero omnem spem nuptiarum vivente laesa parte adimendam esse.* Harbardus eodem fere modo ex Philippo respondet de conjug. p. 93: *Quando alter conjugum* (inquit) *vitae insidias alteri struit, vel leonis instar inhumana crudelitate comparem tractat, nec admonitus corrigitur, tum quia impedit necessaria pietatis officia, magistratus auctoritate coërcendus est, et vel separatione prius ad tempus facta emendatio et reconciliatio tentanda est, vel si in immanitate pertinaciter perseveret, persona innocens intolerabili jugo liberanda est, ne justo dolore fracta aut indignatione superata abjiciat pietatis exercitia et aliquid injuste ac Christiana vocatione indignum faciat.* Sed ministerium ecclesiasticum severis admonitionibus et magistratus carcere et aliis poenis saevitiam illam coërcere et per juratoriam cautionem vel alia media innocenti parti prospicere debet. Si nihil proficiatur, quoad cohabitationem ad tempus separatio conjugum fieri potest, donec reconciliatio sequatur, neque tamen ad cohabitationis separationem in casu saevitiae cito ac temere descendendum, sed omnia prius media ac remedia tentanda tum a ministerio ecclesiastico, quod *trucem illum leonem*, ut vocatur Sirac. 4, v. 35. observatis admonitionum gradibus ex ecclesiae coetu ejiciat, nisi emendari velit; tum a magistratu politico, qui mulcta, carcere et modis aliis insaniam illam corrigere laboret. Si saevitia sit plane incorrigibilis, desertioni non immerito comparatur.

XVI. 210. 4. Num saevitia aequetur desertioni.

632. Quaeritur 5. *Quantum temporis spatium requiratur, ut quis desertor praesumatur?* Variant hic leges et recentiorum sententiae. l. Uxor. 7. Cod. de repud. *quadriennium*, l. Uxores 6. ff. de divortiis *quinquennium*, §. Novimus. authent. de nuptiis *decennium* uxor jubetur exspectare. Lutherus in libr. de caus. matrim. tom. 5. f. 256. ***annum*** *unum* vel etiam *dimidium* sufficere censet, ut deserta citationes impetret, quas si desertor pertinaciter contemserit, ab illo libera pronuntiari queat. Kommt er alsdenn nicht, inquit Lutherus, so soll er nimmermehr kommen. Beza de div. p. 206. *in ecclesia Genevensi lege et more ita receptum esse*

5. Quantum temporis spatium requiratur, ut quis desertor praesumatur.

memorat, *ut praeeunte legitima cognitione, nocente quoque, si fieri potuit, literis saltem et nuntiis evocato, nec tamen sese judicio ecclesiae sistente, tandem trinundina praeeunte tum in ecclesiae coetu, tum apud magistratus denuntiatione, desertione solutum matrimonium pronuntietur. Quodsi resciri non potuerit, quo loco desertor vel desertrix sit, inquiratur in desertionis causas* etc. *juramento praestito constare debet, bona fide omnem operam datam, ut profuga persona inveniretur et de ista exploratione fieret certior; postremo ne sic quidem novi matrimonii potestas fieri debet, uxori praesertim, quae maritum sequi alioqui tenetur, priusquam convenienti temporis spatio, anno puta vel etiam si opus sit, longiore tempore, absentis reditum expectarit.* Alberic. Gentilis libr. 6. de nupt. c. 14.
XVI. 211. contra Bezam disputat, *non esse desertorem statim habendum eum, qui ignotus, ubi sit, et quaesitus est diligenter et per annum aut per longius exspectatus est spatium, cum leges civiles non permittant post quotcunque annos novum matrimonium, nisi certo constet de morte absentis, idque propter praejudicium irreparabile,* l. 7. ubi authentica inseritur C. de repudiis (sed ibi agitur non de *malitioso* desertore, verum de eo, qui *militiae causa* abest et in captivitatem forte incidit, de quo casu ibid. pag. 212. pronuntiat Beza, quod captivitate illa non solvatur matrimonium); sed si nec mors absentis probari possit, nec constiterit, malo animo eum discessisse, non modo quinquennium, verum etiam decennium in Genevensi ecclesia jubetur persona de absentis mora conquerens exspectare, antequam ipsi potestas fiat novarum nuptiarum. Nostri in theologica facultate antecessores desertionem judicarunt absentiam *ultra triennium* in responso 10. Octobr. ann. 1593. *ultra septennium* in responso 15. Septemb. ann. 1598. *ultra novennium* in responso 29. Aug. ann. 1606. Bidenbachius de caus. matrim. p. 95. *septennium* vel *sexennium* requiri asserit. Dicimus ergo cum Chytraeo in comm. Deuter. f. 120: *Leges imperatoriae tempora certa et numerum annorum definiunt, intra quos conjugium desertae personae concedi possit, id quanquam optimo consilio factum est, tamen tanta est dissimilitudo casuum et circumstantiarum in desertis maritis ac feminis, ut difficile ac periculosum sit certum tempus lege praescribere, sed judicis pii et prudentis arbitrio rectissime permittitur, ut pro circumstanstantiarum varietate tempus contrahendi alteras nuptias longius aut brevius constituat, et quantum omnino sine periculo conscientiae fieri potest, desertam personam consoletur et exspectare sinat, donec de desertoris obitu vel poenitentia constet.* Quodsi ergo uxor fuerit morosa, difficilis, importuna etc. quae malis moribus et quotidianis jurgiis occasionem desertionis dederit, illius petitioni, si novi matrimonii potestatem sibi dari flagitet, nequaquam cito ac temere locus dandus, sed spatio temporis longiore reditum mariti exspectare vel eundem sequi et inquirere ipsique reconciliari jubeatur. Item si uxor fuerit aetate jam provecta, ut nullum sit a vehementioribus ustionibus metuendum periculum, itidem longius temporis spatium illi praefiniendum, quo mariti reditum exspectet. Sed si constet de uxore, quod vitae fuerit probatae, mariti observans et domesticae concordiae studiosa, quae nullam discedendi causam fugitivo marito exhibuerit, item si in aetate adhuc juvenili constituta et periculum scortationis metuendum sit, numerus annorum, quibus redeuntem exspectet, imminui poterit et trina citatione publica praecedente eademque a desertore penitus neglecta, citius a jugo liberari poterit. Idem κατ' ἀναλογίαν judicium de marito deserto.

633. Quaeritur 6. *Num desertae personae penitus deneganda est novi matrimonii potestas, si occasionem desertionis ipsamet dedisse convincatur?* Affirmat Beza lib. de div. p. 206. *Inquiratur,* inquit, *in desertionis causas; si forte comperiatur persona, quae se desertam conqueritur et divortium petit, occasionem dedisse huic malo, non audiatur; si neget, se habere donum continentiae, sibi imputet.* Nos facile concedimus, morositatem illam ab ecclesiae ministris severe arguendam, a magistratu etiam poenis vendicandam, nec cito vel temere novi matrimonii potestatem in hoc casu concedendam, ecquis enim patienter audiat conquerentem de malo, quod sibi propria culpa accersivit? Interim tamen XVI. circumstantiae omnes prudenter expendendae ac distinguendum inter qualemcunque occasionem et causam efficacem ac inevitabilem. Si vel maxime deserta persona morositate sua aliqualem occasionem desertioni praebuit, ea tamen nondum pro causa efficaci et inevitabili fuerit habenda. Potuisset desertor cognatorum, ministerii ecclesiastici et magistratus politici auctoritatem implorare et conjugem morosam officii sui per eam admonere, antequam temeraria desertione sibi ipsi cum perpetuo conscientiae vulnere prospiceret ac privato arbitrio jus sibi ipsi diceret.

6. N dese pers deni dum trin nius dese ipsa caus dedi

634. Quaeritur 7. *Quid si desertor redeat et conjugem alteri nuptam repetat?* Respondemus: *Si sponsalia* duntaxat cum alio celebrata, nondum autem consummatum matrimonium, reconciliatio institui debet et ad priorem maritum deserto sponso transire; sin *matrimonium cum alio consummatum,* quidam statuunt, quod ad priorem maritum redire debeat et posterius matrimonium dissolvi. c. Cum per bellicam 34. q. 1. ex Leon. 1. epist. 77. ad Nicetam: *Cum per bellicam cladem et per gravissimos hostilitatis incursus ita quaedam dicatis esse divisa conjugia, ut abductis in captivitatem viris feminae eorum remanserint destitutae, quae viros proprios interemtos putarent aut ab iniqua dominatione nunquam crederent liberandos, et in aliorum conjugia solicitudine cogente transierunt, cumque statu rerum auxiliante Domino in meliora converso nonnulli eorum, qui putabantur periisse, remearunt; merito caritas tua videtur ambigere, quid de mulieribus, quae aliis conjunctae sunt viris, a nobis debeat*

7. Qu agen si de serto redeu

ordinari. Sed quia novimus scriptum, quod a Domino jungitur viro suo mulier, et iterum agnovimus praeceptum, ut quos Deus conjunxit, homo non separet, necesse est, ut legitimarum foedera nuptiarum redintegranda credamus et remotis his, quae hostilitas intulit, unicuique id, quod legitime intulit, reformetur, omnique studio procurandum est, ut recipiat unusquisque quod proprium est, nec tamen culpabilis judicetur et tanquam alieni juris pervasor habeatur, qui personam ejus mariti, qui jam non esse existimabatur, assumsit etc. Ideo si viri post longam captivitatem reversi ita in dilectione suarum conjugum perseverant, ut eas cupiant redire in suum consortium, omittendum est et inculpabile judicandum, quod necessitas intulit et restituendum, quod fides poscit. Sin autem aliquae mulieres ita posteriorum virorum amore sunt captae, ut maluerint his cohaerere quam ad legitimum redire consortium, merito sunt notandae, ita ut ecclesiastica communione priventur, quod de re excusabili contaminationem criminis elegerint, ostendentes, sibimet per suam incontinentiam placuisse, quod justa remissio poterat expiare. Confer etiam c. Cum in captivitate caus. et quaest. iisd. Lutherum in lib. de caus. matr. tom. 5. Jen. Germ. f. 250: Wenn einer glaubte nnd würde dessen beredet mit gewaltigem Schein und Wahrzeichen, seine Vertraute wäre gestorben, und darnach käme sie wieder und fände eine andere bei ihm? Antwort, er soll die erste wieder annehmen und die andere fahren lassen. Wie wenn sie aber schlecht nicht wieder zu ihm will und will ihn kurzum nicht haben? Wohlan, so laß solches die Obrigkeit erkennen, und sie zu dir zwingen, will sie nicht, so laß dich frei sprechen und bei der andern bestätigen ꝛc. Eodem respiciens Mentzerus de conj. p. 232. sic statuit: *Si quis absit a sua conjuge totum decennium vel etiam amplius justa necessitate, eaque interim, quia mortuum audiverit ex fide dignis hominibus suum maritum, alteri det fidem conjugalem et ex eo etiam prolem suscipiat, tamen priorem maritum, si rever-*
13. *tatur, teneatur recipere, quia absentia, licet diuturna, non dirimit matrimonium, si absit animus malitiosus. Neque tamen dicetur mulier commisisse adulterium, quia probabiliter censuit, maritum suum obiisse, quae justa ignorantia hactenus eam excusare potest.* Contra vero alii statuunt, quod desertore redeunte nihilominus marito posteriori cohabitare debeat. l. Miles 11. §. Mulier 12. ff. ad leg. Jul. de adulteriis: *Mulier cum absentem virum audisset vita functum esse, alii se junxit, mox maritus reversus est, quaeritur, quid adversus eam mulierem statuendum sit? Respondit, tam juris quam facti quaestionem moveri, nam si longo tempore transacto sine ullius stupri probatione, falsis rumoribus inducta, quasi soluta priori vinculo, legitimis nuptiis secundis juncta est, quod verisimile est, deceptam eam fuisse, nihil vindicta dignum videri potest; quodsi ficta mariti mors argumentum faciendis nuptiis probabitur praestitisse, cum hoc facto pudicitia laboretur, vendicare debet pro admissi criminis qualitate.* Beza de div. pag. 207: *Si desertore redeunte persona deserta aliud matrimonium iniit, non erit audiendus sero expostulans, quasi facta sibi sit injuria, quin potius dignus est gravissima poena civili.* Quidam putant, desertae personae alteri nuptae *liberum relinquendum* esse, an priori, an posteriori conjugi cohabitare in posterum velit. Sed haec decisio est periculosa et multis laborat cum difficultatibus. Alio igitur modo, videlicet distinctionis foedere, utramque sententiam conciliabimus. Si deserta persona, conjuge reipublicae causa vel ex alia necessaria, honesta et probabili causa diutius absente, proprio arbitrio sine magistratus auctoritate et consensu, non antegressa publica citatione desertoris novas nuptias contraxerit, tum redeunte eo, quem pro desertore ipsa habuit et alteri nupsit, relicto marito posteriore ipsi cohabitare debet. Sin vero malitiosus desertor, ex causa non necessaria nec probabili absens, solenniter citatus non comparuerit, ac magistratus auctoritate et consensu deserta persona novas nuptias contraxerit, tum si vel maxime animo postea mutato desertor redierit et conjugem sibi restitui petat, audiendus non est, sed poenis potius subjiciendus ac in exsilium, quod sponte elegit, iterum pellendus, juxta illud Lutheri: *Si desertor citatus non venerit, nunquam postea veniat,* id est redeundi potestas ipsi denegetur.

8. An ex doctrina de desertione sequatur Turcismus.

635. Quaeritur 8. *An ex hac nostra de desertione doctrina et novo desertae personae conjugio concedendo sequatur polygamia simultanea, adeoque ipse Turcismus?* Affirmat Pistorius in anatom. Lutheri spiritu primo. Atqui nostra de desertione doctrina ex verbis apostoli 1. Cor. 7, v. 15. petita tantum distat a Turcarum polygamia, quantum summum coelum ab infima terra. Turcae enim approbant polygamian *simultaneam*, qua quis plures simul uxores retenta priore sibi adjungere potest; nos autem non nisi conjuge temerarie ac malitiose discedente et quantum in ipso est, vinculum conjugale nefarie dirimente, magistratus auctoritate innocenti parti consuli et novi matrimonii potestatem ipsi fieri posse dicimus, observato scilicet legitimo processu, de quo in sequenti membro dicetur. Vide pleniorem Pistorianae calumniae refutationem in scripto theol. Würtenb. contra Pist. p. 70.

THEMA III.

DE RELIQUIS DIVORTII CAUSIS, QUAS ALII ASSIGNANT. XVI. 214.

Reliquae divortii causae.

636. Cum ex verbis Christi et apostoli Pauli demonstratum sit, duas esse duntaxat divortii causas, *adulterium* scilicet *et malitiosam desertionem*, ex eo facile intelligitur, quid de reliquis causis, quas alii assignant, sit statuendum. Si enim removeantur illae causae, propter quas instituitur separatio eorum, inter quos nunquam fuit verum et consummatum matrimonium (de quibus hoc loco, ubi de causis

divortii proprie dicti, id est separationis eorum, inter quos verum, ratum ac consummatum matrimonium exstitit, unice agitur, non est quaestio), ac si arcte et fixe teneatur illud, quod verum divortium non solum separationem *quoad torum et mensam*, sed etiam *quoad vinculum conjugale* complectatur (quod ipsum superius demonstratum fuit), cuilibet primo intuitu manifestum erit, reliquas, quae praeter adulterium et malitiosam desertionem statuuntur, non esse justas, legitimas ac sufficientes divortii causas. Ut autem omnia sint clariora, *in specie* causas illas omnes ac singulas examinabimus. Bellarminus libr. de matrim. cap. 12. 13. et 14. sic progreditur: *1. Aliud judicium est de conjugio infidelium, aliud de conjugio fidelium. Conjugium infidelium solvi potest etiam quoad vinculum, si alter conjugum convertatur ad fidem et alter nolit ei cohabitare sine injuria creatoris. 2. Aliud judicium est de matrimonio fidelium rato et non consummato, aliud de conjugio fidelium rato et consummato. Matrimonium fidelium ratum non consummatum solvitur etiam quoad vinculum per ingressum in religionem. 3. Matrimonium fidelium ratum et consummatum quoad vinculum non potest solvi, sed tantum quoad torum et cohabitationem, idque duabus de causis. Primo ex consensu propter majorem et altiorem statum acquirendum, ut si uterque conjugum continentiam perpetuam voveat et ad religionem transeat; secundo sine consensu ob crimen, idque triplex. Primum est adulterium alterius conjugis; deinde si alter conjugum a fide catholica recedat; tertio si alter conjugum impellat alterum ad peccatum, ita ut non possit alter cum eo cohabitare sine periculo Deum offendendi. Quae omnia dicit esse conformia decretis ecclesiae in titulo de divortiis et sanctione concilii Tridentini* sess. 24. can. 8. Melioris distinctionis causa possunt haec omnia revocari ad tria capita. Petitur divortium ob qualitatem aliquam *1. animi, 2. corporis, 3. status et conditionis.* Ad animi qualitates pertinent *infidelitas, haeresis, votum religionis* etc. ad corporis qualitates *impotentia coëundi, frigiditas, infirmitas, lepra* etc. ad status et conditionis qualitates *deportatio propter delictum aliquod civile, servitus, captivitas* etc. Possent etiam causae illae ex hypothesi Pontificiorum et aliorum sic distingui, ut dicatur divortium peti vel *ratione sanctioris propositi*, videlicet propter ingressum in religionem, ut vocant, hoc est in monasterium; vel *ratione delicti ab altero conjuge commissi*, puta propter furtum, homicidium, insidias vitae structas; vel *ratione supervenientis infortunii*, tum in *corpore*, ut ob morbum contagiosum, inhabilitatem etc. tum in *statu*, ut exsilium, captivitas etc.

Qu. 1. An ecclesia plures divortii causas introducere possit. XVI. 215.

637. Antequam vero ad specialem illarum causarum διάσκεψιν transitum faciamus, duo prius explicanda erunt. Primo *an Pontificii recte faciant, quod plures divortii* (id est separationis *quoad torum et cohabitationem*, illam enim divortii nomine intelligunt) *causas constituant praeter adulterium et malitiosam desertionem?* Concilium Tridentinum d. l. sic intonat: *Si quis dixerit, ecclesiam errare, cum ob multas causas separationem inter conjuges quoad torum seu cohabitationem ad certum incertumve tempus fieri posse decernit, anathema sit.* Nos distinctionibus quibusdam adhibitis respondemus: 1. Separatio quoad torum et mensam instituitur *vel ad certum duntaxat tempus*, donec scilicet reconciliatio instituatur et parti innocenti idonee caveatur; vel *ad totum vitae tempus* in perpetuum. Illam certo respectu toleramus, hanc improbamus. 2. Separatio illa vel suscipitur *auctoritate propria*, vel *magistratus*. Illam approbat Bellarminus, qui c. 14. scribit: *Divortium quoad torum tantum propria auctoritate fieri potest, at divortium quoad habitationem, quia res est publica et quae scandalizare potest ceteros, non potest fieri nisi ecclesiae judicio.* Nos posteriorem duntaxat probamus, quia nemo potest esse judex in propria causa et variae oriuntur confusiones, incommoda et pericula varia, si conjugum arbitrio privato illa separatio committitur. Priorem quod attinet, in casu fornicationis pars innocens ab adultera recte abstinet, ne culpam condonasse videatur, sed in reliquis separationis causis magistratus judicium implorare et exspectare debet. 3. Separatio illa statuitur licita vel *in foro conscientiae interno et coram Deo*, vel *in foro politico externo coram magistratu.* Priori respectu unica tantum divortii causa est, videlicet adulterium, quod substantialia matrimonii et unitatem carnis evertit; posteriori respectu plures separationis quoad torum et mensam causas constitui posse non negamus. 4. Separatio illa statuitur licita vel *absolute et simpliciter*, vel *comparate et secundum quid* ad majora mala evitanda. Tentatis frustra omnibus mediis ac remediis reconciliationis consistoria ad extremum illud videlicet, separationem quoad torum et mensam, tandem descendunt, ad majora mala, videlicet homicidium, veneficium et alia, praecavenda, sed cum praesto adhuc sunt alia quaevis media, quae magistratus adhibere potest, non est ad separationem illam, cumprimis perpetuam, procedendum.

638. Tridentinae illi sanctioni Chemnicius opponit quinque argumenta p. 2. exam. conc. Trid. cap. de sacr. matr. quorum aciem hebetare et obtundere conatus fuit Bellarminus lib. de matrim. cap. 14. *1. Definitio illa divortii, quod sit separatio matrimonii quoad torum manente vinculo conjugali nova est et ex verbis Pauli male intellectis fabricata, nam deducta est ex illis verbis: Praecipio, uxorem non discedere, quodsi discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Sed apostolus hoc loco non loquitur de justo divortio, quod fieri potest in causa fornicationis, sed de dissidiis quibusdam levibus, quae inter conjuges oriuntur, et proinde de illicito divortio, quo a se invicem discedunt, sed paulo post reconciliantur. Ergo perperam illud accommodatur ad divortium, quod manente vinculo conjugali in ecclesia licite fiat.* Excipit Bellarminus, *Paulum non loqui de eadem discessione,*

cum ait: Praecipio, uxorem a viro non discedere, et cum ait, quodsi discesserit, manere innuptam. Nam in priore loco agit de injusta discessione, in posteriore de justa, si enim ageret de separatione illicita ob leves causas, cum ait, quodsi discesserit, non daret conjugibus optionem, ut post separationem aut innuptae manerent, aut viris reconciliarentur. Respondemus: Contrarium evidenter demonstravimus superius et Bellarmini argutiam in pulverem rede-
216. gimus. 2. *Christus dimissionem conjugii nisi propter causam fornicationis pronuntiat esse illicitam et illegitimam. Contra hanc Christi sententiam Pontificii decernunt, praeter fornicationem multas alias esse causas, propter quas licita et legitima conjugum separatio fieri possit.* Excipit Bellarminus, *Christum Matth. 19. promisisse centuplum in hoc seculo et vitam aeternam iis, qui uxores dimiserint propter evangelicam perfectionem, et Paulum 1. Cor. 7. docere, quod possit fidelis conjugem infidelem dimittere ac proinde, verba Domini non esse universaliter et sine limitatione accipienda.* Sed demonstravimus paulo post in quaestione de infidelitate et voto religionis, haec dicta in alienum sensum a Bellarmino detorqueri. 3. *Separationem, quae 1. Corinth. 7. extra causam fornicationis describitur, Paulus nec suadet, nec decernit, sed docet, eam pugnare cum praecepto Domini, qui praecipit non discedere, quando vero conjuges contra illam apostoli doctrinam privata contumacia se separant, tunc Paulus suadet reconciliationem, aut si hoc nolint, pronuntiat, eos sine conjugio debere manere.* Bellarminus repetit suam cramben, *verba apostoli non esse accipienda de illicita discessione,* idque invictissima demonstratione se ostendisse gloriatur, sed quod ea sit potius ficta et victa quam invicta, ostendimus superius. 4. *Christus Matth. 5. ideo prohibet uxorem dimitti extra casum fornicationis, quia ejusmodi dimissio objicit periculis ustionis, fornicationis et adulterii; sed de his periculis Pontificii non sunt soliciti, libere enim decernunt separationem ad certum incertumve tempus.* Excipit Bellarminus, *quando justa est dimissio, periculum fornicationis, cui objicitur dimissus, non imputari dimittenti, qui utitur jure suo, sed ei, qui dedit causam, cur dimitteretur, quod probat exemplo dimissionis ob adulterium.* Respondemus: Est dispar ratio inter dimissionem propter adulterium et inter dimissionem propter causas alias a Pontificiis additas, illa enim nititur verbis Christi, haec vero divina auctoritate destituitur. Illa solvit ipsum conjugale vinculum, ut suo loco ostendimus, haec vero tantum quoad torum et cohabitationem instituitur. Illa adulteram extremo supplicio subjicit, si magistratus suum officium faciat vel potestatem aliarum nuptiarum ei permittit, si magistratus in officio suo sit negligens, haec vero dimittentem et dimissam personam in vivis relinquit et neutri potestatem novi matrimonii concedit, sicque periculo ustionis et scortationis utramque partem subjicit. 5. *Contendunt Pontificii, tale debere esse divortium, in quo vinculum matrimonii salvum maneat. Atqui Pontificia illa separatione vinculum conjugii multis et variis modis solvitur. Quid enim sit vinculum matrimonii, docent hae sententiae: et adhaerebit uxori suae; faciamus ei adjutorium, quod sit coram ipso; mulier non habet potestatem corporis sui, sed vir; iterum convenite, ne tentet vos Satan; non sunt duo, sed una caro; et ipsum matrimonium definitur individua vitae consuetudine. At haec omnia vincula solvit divortium quoad torum et cohabitationem. Ergo homines separant, quos Deus conjungit.* Excipit Bellarminus, *cohabitationem et societatem lecti et mensae, de qua loquuntur dicta allegata, non efficere vel esse ipsum vinculum, sed ex illo consequi, alioqui quotiescunque vir et uxor etiam justa de causa in diversas regiones abirent atque inter se distarent, conjugii vinculum solveretur, quod est absurdissimum.* Respondemus: Est ratio maxime dispar inter separationem quoad torum et mensam a Pontificiis institutam et inter absentiam alterutrius conjugis in regione peregrina, illa enim non corporum tantum, sed etiam animorum separationem complectitur et maritalem affectum tollit; haec vero corporum duntaxat separationem introducit, animorum autem conjunctionem et maritalem affectum relinquit. Illa XVI 217.
excludit obligationem ad officia conjugalia, haec eandem includit; illa instituitur in perpetuum, haec ad certum duntaxat tempus; illa animum revertendi ad praestanda officia conjugalia excludit, haec eundem includit; illa non requirit consensum partis alterutrius, a quo fit separatio, haec vero utriusque partis consensu suscipitur. Plura quoad fictam illam divortii Pontificii definitionem fundamenta adduximus superius.

2. An mutuo dissensu matrimonia solvantur.

639. Secundo explicandum est hoc loco, *an mutuo dissensu matrimonia solvantur?* Videri alicui posset, ut consensus faciat nuptias, ita quoque dissensum matrimonia dissolvere, cum causarum contrariarum contraria sint effecta. *Nihil enim tam naturale est, quam eo genere quidquam dissolvi, quo colligatum est.* l. Nihil 35. ff. de regul. jur. *Fere quibuscunque modis obligamur, iisdem in contrarium actis liberamur; cum quibus modis acquirimus, iisdem in contrarium actis amittimus.* l. Fere 153. eod. Sed absit, imo longissime absit, ut matrimonia consummata mutuo utriusque partis dissensu jure dissolvi adstruamus. *1. Quod Deus conjunxit, homo non separet* Matth. 19, v. 6. jam vero legitima matrimonia Deus ipse conjunxit. Ergo nullus homo eadem separare debet, et per consequens nec ipsi conjuges mutuo dissensu sese separare et sejungere debent. Chrysostom. hom. 63. in Matth. ostendit Christus, *ὅτι καὶ παρὰ φύσιν, καὶ παρὰ νόμον τὸ γινόμενον· παρὰ φύσιν μὲν, ὅτι μία τέμνεται σάρξ, παρὰ νόμον δὲ ὅτι τοῦ θεοῦ συνάψαντος καὶ κελεύσαντος μὴ διαχωρίζεσθαι, αὐτοὶ (Ἰουδαῖοι) ἀνεπιτίθεσθε τοῦτο δρᾶν.* 2. Ut nuptias legitimas non quivis consensus facit, sed qui verbo Dei et legibus naturalibus conformis est, si quis enim

contra parentum voluntatem vel in gradibus jure divino prohibitis contrahat, consensu suo non potest veras et legitimas facere nuptias; ita quoque is demum dissensus solvit matrimoniale vinculum, qui conformis est verbo Dei. Jam vero unica tantum divortii faciendi causa in verbo Dei nobis proponitur, videlicet adulterium, ergo is demum dissensus, quo propter adulterium nuptiae dissolvuntur, legitima divortii causa statuendus. 3. Argumentum a contrario sensu petitum ut alias infirmum est, ita hoc loco nulla ratione procedit. Non enim eadem sunt in dissolutione vinculi conjugalis libertas per dissensum, quae fuit in ejusdem obligatione et constrictione per consensum, quia obligatio facta in rem sua natura indissolubilem, a qua proinde nec alterutri, nec utrique proprio ausu discedere integrum. 4. Malach. 2, v. 14. conjux vocatur *socia et uxor foederis, inter quam et maritum Deus ipse testificatus sit.* Ergo non possunt absque violatione foederis coram Deo initi conjuges mutuo dissensu a se invicem discedere. 5. Magna igitur differentia est inter matrimonium, quod est divina et indissolubilis unius maris et unius feminae in unam carnem conjunctio, et alios civiles contractus, qui et ipsi non possunt perpetuo et semper mutuo dissensu rescindi; quanto igitur magis iniquum foret, conjuges, qui per matrimonium in carnem unam coaluerunt, animorum dissensu iterum sejungi. 6. Apostolus expressis verbis mandatum Domini repetit et inculcat 1. Corinth. 7, v. 10: *Iis, qui matrimonio juncti sunt, praecipio non ego, sed Dominus, uxor a viro non discedat, vir uxorem non dimittat.* At si mutuo dissensu matrimonia solverentur, liberum esset uxori a viro discedere et viro uxorem dimittere. 7. Ex temerariis illis divortiis mutuo animorum dissensu factis multa in familiam
XVI. 218. ac politiam redundarent incommoda. Quid enim fiet de liberis ex illo matrimonio natis? quis curam eorum suscipiet? quis in timore Domini eos educabit? Liberorum favor impetrat, matrimonii solutionem debere esse difficiliorem. 8. Merito igitur Justinianus Nov. 117. Ut liceat matri et aviae capit. 10. divortia ex mutuo consensu facta penitus abrogavit. *Quia*, inquit, *ex consensu aliqui usque ad praesens alterna matrimonia solvebant, hoc de cetero fieri nullo sinimus, nisi forte castitatis concupiscentia quidam hoc fecerint*, de qua appendice exceptiva quid statuendnm, ex sequentibus apparebit.

Impedimenta matrimonium contrahendum impedientia et contractum dissolventia.

640. His in genere praemissis ad speciales dissolutionis matrimonialis causas ab aliis enumeratas ad trutinam verbi expendendas descendemus. Considerabimus autem primo omnium ea, quae canonistae et Scholastici vocant *impedimenta matrimonium contrahendum prohibentia et contractum dissolventia*, quae superius §. 171. sunt enumerata. Quamvis enim proprie et accurate loquendo illa impedimenta non sint causae divortiorum, cum non diriment matrimonium aliquod verum ac ratum, quod ab initio fuerit firmum et legitimum, sed duntaxat ostendant, inter eos, qui cum aliquo horum impedimentorum contrahunt, verum et ratum matrimonium nunquam contractum fuisse, nec in conjugum loco haberi eos posse, qui ea ratione cohabitare coeperunt; tamen cum 1. divortium in genere acceptum dicatur quaevis dissolutio matrimonii sive de jure, sive de facto illud fuerit contractum; 2. cum quidam ex illis impedimentis etiam a nostris inter divortiorum causas numerentur; 3. denique cum de illis impedimentis omnibus ac singulis non sit eadem nostra, quae canonistarum et Scholasticorum sententia; ideo ipsa necessitas requirit, ut sigillatim ea expendamus et quid de unoquoque ecclesiae nostrae statuunt, explicemus. Impedimenta illius generis numerantur *duodecim*, quae memoriae causa inclusa sunt quibusdam versiculis supra enumeratis, in quibus hac serie proponuntur.

641. *1. Error*, videlicet *personae.* Cum enim 1. E[...] pers[...]
error consensui oppositus sit multiplex, ut vidimus superius c. 4. sect. 2. art. 2. §. 102. sciendum, non quemvis errorem, sed eum duntaxat, qui *personae error* vocatur, quando scilicet in ipsa persona erratur, id est quando quis contrahit cum una existimans, se contrahere cum alia, matrimonium facere irritum. Consentimus igitur canonistis, personae errorem non tantum sponsalia, sed etiam matrimonium facere irritum, nisi scilicet errore comperto per consensum subsequentem illud fiat ratum, quod antea sua natura erat irritum, cujus rei exemplum in Jacobo patriarcha proponitur, qui ex ἐπιεικείᾳ Leam pro Rachele substitutam in toro maritali secum retinuit, quam stricto jure usus repudiare potuisset.

642. *2. Conditio*, scilicet *servitutis.* Quando enim 2. C[...] diti[...]
quis servam accipit, quam liberam esse credebat, et vit[...]
vice versa, si quae servo nubit, quem putabat esse liberum, tunc matrimonium esse irritum canonistae pronuntiant. Sed hic duae addendae sunt limitationes. Prima, quod *hoc impedimentum accipiendum sit de mancipiis et emtitiis*, in quos domini perpetuum habuerunt dominium, ita ut contractus ab illis celebrati sine dominorum consensu irriti haberentur, quemadmodum etiam in jure Mosaico servus uxorem, quam in servitute duxerat, et liberos in servitute XV[...]
genitos domino cogebatur relinquere, quando servitute exibat. Alia vero ratio est nostrorum servorum et ancillarum, qui ex ingenuis nati ipsi quoque sunt ingenui et ad servitia certi temporis mercede se conduci patiuntur, cum illis personae liberae matrimonium contrahere possunt, et si vel maxime error conditionis interveniat, tamen conjugium est ratum. Secunda, *quodsi tempore copulae scire-rit maritus liber uxoris conditionem servilem, tunc matrimonium valet, nec reddi potest irritum*, si vel maxime eam tempore consensus ignoraverit; sed si non tantum consensus, verum etiam copulae tempore servilem illam conditionem ignoraverit, non poterit ejusmodi copula homini libero erranti praejudicare. Idem judicium esto de femina. Piso Soaccius tract. de sponsal. part. 2. p, 112: *Conditio*

non est separatim pro impedimento ponenda, sed sub errore comprehendenda, quia per se prohibitionem non inducit, nam nulli dubium est, quod inter servos hodie matrimonium consistere potest et liber etiam ancillam ducere, si scit, ipsam ancillam esse, secus si ignoret, et sic error conditionis est, qui impedit matrimonium, non conditio ipsa. Lutherus in lib. de vit. conjug. ann. 1522. edit. tom. 2. Jen. Germ. f. 154. de primis illis duobus impedimentis, errore et conditione, sic pronuntiat: Irrthum heißt wenn mir Katharina vertrauet würde und legten mir Barbaram bei, das mag man zerreißen und die andere freien. Anhang heißt, wenn ich eine nehme die da frei sein sollte, und befünde sich hernach, daß sie leibeigen wäre, das gehet auch wohl hin. Aber ich halte, wo christliche Liebe wäre, könnte der Mann diese beiden Ursachen leichtlich ändern, daß keine große Noth da wäre. Auch so geschieht solches beides jetzt nimmer, oder gar selten, und ist beides wohl zu fassen in eins, nämlich in Irrthum. Conjungimus autem hisce duobus impedimentis libero consensui oppositis duo alia, videlicet 1. *defectum consensus paterni* in nuptiis liberorum sub parentum potestate adhuc constitutorum, propter quem matrimonium reddi irritum, ostendimus superius c. 4. sect. 2. art. 1. §. 59. 2. *errorem qualitatis substantialis*, quando quis ducit compressam ab alio, quam putat esse virginem, propter quem itidem dissolutionem a parte innocente peti posse, demonstravimus superius c. 4. sect. 2. art. 2. §. 111.

643. *3. Votum*, scilicet *religionis*. Distinguunt autem inter votum continentiae *simplex* et *solenne*. Votum simplex statuunt *impedire matrimonium contrahendum, sed non dissolvere matrimonium post votum contractum; votum solenne judicant non tantum impedire matrimonium contrahendum, sed etiam dissolvere matrimonium post ipsum votum celebratum.* Bellarminus de matrimonio c. 21. Quod votum simplex non dirimat matrimonium post votum contractum, libenter acceptamus. Quaestionem priorem, an votum continentiae simplex absolute ac simpliciter impediat matrimonium contrahendum, breviter tractavimus c. 4. memb. 2. art. 1. §. 229. latius vero eandem exponimus et idoneis argumentis negativam quaestionis partem confirmavimus c. 10. sect. 1. §. 545. Quaestionem alteram de voto continentiae solenni, an dirimat matrimonium post votum contractum, breviter attigimus c. 5. membr. 2. art. 1. §. 229. illa igitur hoc loco plenius explicanda restat. Statuimus igitur, matrimonia post votum solenne continentiae contracta non esse irrita nec dissolvenda, quam sententiam probamus dupliciter: 1. ex eo, quod contraria Pontificiorum opinio sit ἄγραφος, 2. quod sit ἀντίγραφος. Ἄγραφον eam esse tacite concedit Bellarminus, quando enim ex professo tractat hanc quaestionem lib. de matr. c. 21. prop. 1. nullum pro adstruenda sua opinione affert *Scripturae dictum*, sed duntaxat auctoritatem *conciliorum, pontificum, patrum*, cui subjungit quandam rationem, quam ex verbo Dei ductam asserit, cum eidem potius sit contraria, ut suo loco apparebit. Atqui decreta conciliorum, responsa pontificum, dicta patrum non poterunt articulum aliquem fidei condere vel conscientiam tranquillam reddere, nisi ex verbo Dei perspicua et clara testimonia afferantur. Quod Pontificiorum opinio sit ἀντίγραφος probamus 1. *ex diserta et expressa Christi decisione* Matth. 19, v. 6: *Quod Deus conjunxit, homo non separet.* Jam vero conjugium eorum, qui postquam votum continentiae emiserunt, dono illo sese destitutos animadvertentes conjugii remedium divinitus illis, qui uruntur, propositum arripuerunt et fidem conjugalem honestae personae dederunt, illorum, inquam, conjugium est divina conjunctio. Ergo humana auctoritate separari nequaquam debet. Quidquid de voto continentiae hic excipiant Pontificii, ad illud facile responderi potest ex illis, quae de voto isto coelibatus disputata sunt superius. *2. Ex apostolica hujus decisionis repetitione.* 1. Cor. 7, v. 10: *Iis, qui matrimonio juncti sunt, praecipio non ego, sed Dominus: Uxor a viro non discedat, et vir uxorem non dimittat.* Ergo qui post votum continentiae nuptias celebrarunt, non debent a se invicem discedere. *3. Ex voti hujus conditione.* Ostendimus suo loco, donum continentiae esse speciale, de quo nullum exstet mandatum, quod voveri debeat, nulla promissio, quod omnes illud desiderantes et expetentes precibus a Deo impetrare possint, quin potius illis, qui continere nequeunt et ustiones sentiunt, conjugii remedium divinitus est praescriptum. Ergo qui temere et nondum satis exploratis viribus illud praestiterunt, si malum ustionis et periculum scortationis sentiant, nulla voti ratione habita matrimonium contrahere possunt. *4. Ex matrimonii a votariis illis contracti permissione.* Demonstravimus superius, quod votum coelibatus nemini debeat esse laqueus, quo ita constrictus teneatur, ut etiamsi postea gravissimis Satanae tentationibus propter incontinentiam subjectus, ustionis flammis, fornicationis periculo, pollutionibus carnis et quae ex immunditie consequitur perditioni corporis et animae expositum sese videat, tamen non possit ex eo liberari et extricari, sed si continere nequeant et urantur, qui continentiam virginalem incaute voverunt, conjugii remedium arripere posse. *5. Ex veteris ecclesiae testificatione*, quam proposuimus c. 10. sect. 1. §. 551. *6. Ex ipsorum adversariorum hypothesi.* Matrimonium post votum *simplex* contractum non redditur irritum. Ergo nec matrimonium post votum *solenne* contractum debet reddi irritum. Rationem consequentiae damus hanc, quia votum solenne a simplici non distinguitur essentialiter, sed tantum accidentaliter, nec coram Deo, sed tantum coram ecclesia, ut ex seq. apparebit. Polydorus Virg. l. 7. de invent. c. 2: *Divus Augustinus Basilio aequalis permultis rationibus probavit, connubia post votum contracta non debere dirimi, ut in decr. 27. q. 1. c. Nuptiarum exstat.* Gratianus post c. Diac. 1. dist. 27: *Si diaconus a ministerio cessare voluerit,*

contracto matrimonio licite potest uti, nam etsi in ordinatione sua castitatis votum obtulerit, tamen tanta est vis in sacramento conjugii, quod nec ex violatione voti potest dissolvi ipsum conjugium.

644. Pontificii contra pronuntiant, *votum solenne continentiae esse impedimentum non solum prohibens matrimonium contrahendum, sed etiam dirimens*
XVI. 221. *contractum.* Concilium Tridentinum sess. 24. canon. 9: *Si quis dixerit, clericos in sacris ordinibus constitutos vel regulares castitatem solenniter professos posse matrimonium contrahere, contractumque validum esse, non obstante lege ecclesiae vel voto et oppositum nihil aliud esse quam damnare matrimonium, posseque omnes contrahere matrimonium, qui non sentiunt castitatis, etiamsi eam voverint, donum, anathema sit.* Bellarminus de matrimonio cap. 21. propos. 3: *Votum solenne continentiae dirimit matrimonium post ipsum votum celebratum.* lib. de monachis c. 34. resp. ad. 19: *Convenit inter theologos, matrimonium post votum solenne contractum esse nullum.* Toletus lib. 4. instruct. sacerd. c. 16: *Vovens continentiam et postea uxorem ducens, quamvis mortaliter peccat, non tenetur eam servare.* Maldonatus in summ. q. 12. art. 5: *Quidquid senserint multi antiqui auctores, an sit verum matrimonium contractum ab iis, qui votum solenne castitatis fecerunt, tamen nunc certum est, matrimonium illud non esse verum.* Antequam vero Pontificiorum argumenta examinemus, probe animadvertendum, quod ne ipsi quidem Pontificii de eo consentiant, an matrimonium illud, quod post votum continentiae solenne contrahitur, sit irritum *jure ecclesiastico* tantum, an vero etiam *jure divino et naturali*, quam dissensionem ipsis Bellarmini verbis proponere placet, lib. de monach. c. 34. sic scribit: *Utrum post solenne votum nullum sit matrimonium jure divino et naturali, an solum jure ecclesiastico, quaestio est. Nam Albertus, Thomas, Bonaventura, Richardus, Durandus in 4. sent. dist. 38. et Dominicus a Soto lib. 7. de just. et jur. q. 2. art. 5. volunt, jure divino ac naturali matrimonium nullum esse, si post votum solenne contrahatur; at Scotus et Paludanus* in 4. dist. 38. *et Cajetanus* in 2. 2. q. 88. art. 7. *et omnis schola jureconsultorum* (canonistarum), *ut refert Panormitanus in c. Rursus. Qui clerici vel voventes etc. asserunt, solo jure ecclesiastico matrimonium irritum esse, quod post votum solenne contrahitur. Utraque sententia probabilis est, nec est nostrae considerationis hoc loco quaestionem istam definire.* lib. de matrim. c. 21. propos. 3: *Multi iique gravissimi theologi, Thomas, Bonaventura, Albertus, Richardus, Durandus, Dominicus a Soto et alii contendunt, votum solenne jure divino ac naturali dirimere matrimonium. Quorum haec est potissima ratio, quia votum solenne non est simplex promissio Deo facta, ut est votum, quod dicitur simplex, sed est traditio de praesenti sui ipsius in perpetuum Christi obsequium et ea traditio a Christo per ministros suos accepta ac probata est. Quare differt votum solenne a simplici, ut conjugium de praesenti contractum a sponsalibus de futuro. Sed jure divino ac naturali nemo potest alteri dare, quod suum non est, et si dederit, irrita est donatio. Igitur jure naturali et divino irritum est conjugium post votum solenne. Et quidem si ex Scripturis aut evidenti aliqua ratione demonstrari posset, votum solenne differre a simplici, quod in illo sit donatio de praesenti, in isto vero promissio tantum de futuro, non oportet aliam quaerere rationem; tamen quia principium illud multi negant, ut Scotus, Paludanus, Cajetanus et omnes juris canonici interpretes et contra potius existimant, solo ecclesiae decreto factum esse, ut votum solenne dirimat matrimonium, ideo probandum superest, ecclesiam potuisse hoc impedimentum matrimonii constituere.* Haec omnia Bellarminus, circa quae notamus, 1. dissensionem illam non esse de quaestione parvi momenti, sed de re longe maxima. Id enim quaeritur, an Deus ipse in verbo suo matrimonia post votum solenne contracta judicet irrita, an vero tantum *ecclesiae* (hoc est, ut ultima analysis docet, *pontificis Romani)*
decreto talia matrimonia sint irrita. Si prius, nullo XVI.
ecclesiae decreto matrimoniorum illorum firmitas stabiliri potest c. sunt quidam 25. q. 1: *Si Pontifex id, quod docuerunt prophetae et apostoli, destruere, quod absit, niteretur, non sententiam dare, sed magis errare convinceretur.* Atqui ostendimus superius, per papalem dispensationem monachorum et monialium matrimonia saepius fuisse confirmata. Item matrimonia illa semper et perpetuo in ecclesia judicari debuissent irrita, quia jus divinum ac naturale est perpetuum et immutabile. Cur ergo Bellarminus de monach. c. 34. ad Augustini et Hieronymi dicta respondet, *decretum ecclesiasticum, quo inhabiles fiunt ad matrimonium, qui votum habent solenne, ad eorum notitiam non pervenisse?* Si posterius, in arbitrio ecclesiae, id est pontificis, relictum erit talia matrimonia facere rata. 2. Cum ergo tanti ponderis ac momenti sit illa quaestio, debuisset Bellarminus alterutri parti sese adjungere, quod tamen neutiquam facit, sed ἐπαμφοτερίζων utramque sententiam dicit esse probabilem, et quamvis in lib. de matr. in posteriorem sententiam magis inclinare videatur, tamen mentem suam plane et perspicue non exponit. 3. In jure canonico habetur expressa pontificis decisio, quam Bellarminus non debuisset praetermittere, multo minus in dubio eandem relinquere. Sic enim scribit Bonifacius VIII. ad Biterensem episcopum c. unic. de vot. et voti redemt. in 6: *Nos attendentes, quod voti solennitas ex sola ecclesiae constitutione est inventa, matrimonii vero vinculum ab ipso ecclesiae capite rerum omnium conditore ipsum in paradiso et in statu innocentiae instituente unionem et indissolubilitatem acceperit, praesentis declarandum duximus oraculo sanctionis, illud solum votum debere dici solenne, quantum ad post contractum matrimonium dirimendum, quod solennizatum fuerit per susceptionem*

Dissensiones Pontificiorum de matrimonio post votum contracto.

sacri ordinis, aut per professionem expressam vel tacitam factam alicui de religionibus per sedem apostolicam approbatis. Reliqua vero vota etsi quandoque matrimonium impediant contrahendum et quanto manifestius sunt emissa, tanto propter plurium scandalum et exemplum durior poenitentia transgressoribus debeatur, non tamen rescindere possent matrimonia post contracta. Atqui si ex sola ecclesiae constitutione voti solennitas est inventa, utique etiam ex solo ecclesiae decreto dependet, quod votum solenne continentiae matrimonium post illud contractum irritum reddat, quod non faciat votum simplex, Lombardus 4. sent. dist. 37. matrimonium post votum simplex contractum ideo non dirimi asserit, *quia simplex votum probari non potest.* 4. Distinctio illa, quod votum simplex sit tantum *promissio de futuro*, votum solenne *donatio de praesente*, caret omni fundamento Scripturae. Quando enim promissio perpetuae continentiae libera voluntate fit Deo excellentioris boni gratia (quam promissionem votum simplex), tum non tantum est promissio de futuro, sed etiam donatio de praesente, quia talis persona ex hypothesi Pontificiorum tradit se in sponsam Christo et spirituale matrimonium cum eo contrahit; quamvis ergo non accedant solennitates ex ecclesiae constitutione inventae, ipsi tamen (ut sic loquar) substantiae voti nihil decedit, sed per illud efficax obligatio introducitur, cum solennitates sint duntaxat externum aliquod accidens substantiam rei non mutantes nec variantes. Vidit hoc Bellarminus, ideo hypothetice loquitur: *Si ex Scripturis aut evidenti aliqua ratione demonstrari posset, votum solenne differre a simplici, quod in illo sit donatio de praesenti, in isto vero promissio tantum de futuro, non oporteret aliam rationem quaerere.* Atqui Bellarminus postea quaerit
123. rationem aliam, videlicet decretum ecclesiae. Ergo agnoscit, distinctionem illam nec ex Scripturis, nec evidenti aliqua ratione demonstrari posse.

1. ex ... 645. Videamus duplex Bellarmini argumentum. Prius desumtum est *ex auctoritate triplici, conciliorum, pontificum et patrum*, ad quam *in genere* respondemus, 1. concilia, pontifices et patres non possunt novum aliquem fidei articulum extra verbum condere nec sub opinione necessitatis et cultus aliquid instituere. Ex verbo igitur demonstrari primo omnium oportebat, talia conjugia esse irrita. 2. Nec conciliorum decreta, nec patrum dicta citra pontificis Romani auctoritatem ad jus ecclesiasticum introducendum apud Pontificios quidquam valent, ut suo loco demonstravimus, potuisset igitur Bellarminus concilia et patres omittere, vel certe pontificum decreta primo loco collocare. 3. Quaedam pro nostra sententia ex patribus et conciliis adduximus superius in quaestione illa, *an votum solenne impediat matrimonium contrahendum.* Si enim non impedit matrimonium contrahendum, longe minus dissolvere potest contractum. Augustinus diserte statuit, *eos graviter peccare, qui nubentes post votum invicem dirimunt,* cujus sententia citatur in jure canonico c. Quidam etc. dist. 27. c. Nuptiarum 27. q. 1. cui non potuit Bellarminus aliter respondere, quam quod *notitia juris illius ecclesiastici ad Augustinum non pervenerit.* Utinam vero notitia illius juris nunquam ad ecclesiam pervenisset, cum divino et naturali juri adversetur, ut postea ostendemus. Gregorius epist. 39. et habetur c. Sunt qui etc. 27. q. 2: *Sunt qui dicunt, religionis gratia conjugia debere dissolvi, verum sciendum est, si lex hoc humana concessit, lex tamen divina prohibuit. Per se enim veritas dicit, quod Deus conjunxit, homo non separet.* 4. Distinguendum inter concilia *vetustiora et recentiora.* Vetustiora utpote Toletanum et Chalcedonense nequaquam illud statuunt, quod Bellarminus in eis statui asserit, ut d. l. ostendimus, sed poenitentiam tantum nubentibus post votum injungunt; recentiora, ut et pontificum decreta non moramur. Cyprianus nostram potius confirmat sententiam, uti itidem d. l. demonstravimus. Ac perquam absurdum est, quod Bellarminus h. l. scribit, *quamvis illi, cum quibus sacrae virgines dormierant, non se maritos earum dicerent, tamen idem judicium de illis Cyprianus fecisset, si se maritos earum profiteri voluissent.* Num vero idem flagitium, si virgo sacra scortetur et si matrimonium ineat? Cyprianus ibidem illud diserte negat. Basilii, Chrysostomi et Ambrosii dicta nituntur illa hypothesi, quod per coelibatus professionem desponsatio facta sit inter Christum et virginem votivam, sed hypothesin illam ab Augustino confutari, ostendimus suo loco.

646. Posterius deductum est ex *rationi duplici,* 2. Ex ratione.
quarum prior demonstrare debet, *ecclesiam potuisse votum solenne constituere impedimentum matrimonium dirimens*; posterior probare debet, *ecclesiam habuisse graves et justas id ipsum constituendi causas.* Nos utrumque negamus, audiamus igitur Bellarmini probationes. 1. *Ecclesia ab antiquissimis temporibus tum in conciliis, tum per summos pontifices hoc statuit. Fortasse etiam hoc de apostolica traditione descendit. Nam Cyprianus, Basilius et Ambrosius, qui hoc impedimentum agnoscunt, ante ea concilia eosque pontifices vixerunt, a quibus hoc decretum factum videtur, et ideo concilia et pontifices non tam novi aliquid statuisse, quam vetus decretum innovasse aut declarasse censendi sunt.* XVI. 124.
Respondemus: 1. Vera ecclesia utpote Christi sponsa vocem sponsi sui in propheticis et apostolicis scripturis sonantem audit et sequitur, ab ea si discedit, hactenus non facit verae ecclesiae officium. 2. Jam vero ne unico quidem Scripturae dicto probari potest, votum solenne continentiae esse impedimentum matrimonium dirimens. Contra autem Christus diserte pronuntiat, *quod Deus conjunxit, homo non separet* Matth. 19. v. 6. 3. Votum illegitimum non potest convellere ordinationem divinam. Atqui votum continentiae in personis peculiari illo dono non instructis est illegitimum, ut suo loco ostendimus. Ergo non potest convellere divinam conjugii ordinationem. 4. Bellarminus dubitanter pronuntiat, *fortasse de apostolica traditione hoc descendere.*

Sed illud *fortasse* non sufficit ad conscientiam tranquillandam et divinam conjugum ad individuam vitae consuetudinem conjunctionem disjungendam. 5. Patres nupsiam affirmant, se id habere *ex traditione apostolica.* 6. Nec concilia, nec pontifices, qui id statuunt, ad antiquissima ecclesiae tempora pertinent, nec patres constanter id asseruerunt, ut ex dictis constat.

647. *2. Illegitimas facere personas ad matrimonium non est mutare sacramenti essentiam, sed ratum vel irritum facere contractum humanum, qui in sacramento matrimonii praerequiritur. Non enim Christus declaravit, quis contractus humanus sit habendus legitimus, quis illegitimus, sed ea declaratione praesupposita voluit contractum humanum legitimum inter virum et feminam sacramentum esse. Posse autem ecclesiam ejusmodi contractus legitimos vel illegitimos decreto suo reddere personas habiles vel inhabiles efficiendo probatur 1. quia cura ecclesiae gubernandae apostolis et eorum successoribus est commissa Luc. 10: Qui vos audit, me audit. Matth. 16: Tibi dabo claves. Joh. 21: Pasce oves meas. Nam ad eum, qui praeest, pertinet leges condere de actibus humanis eosque regere et ratos vel irritos facere. 2. In T. V. praeter jus divinum naturale erant etiam certae leges positivae judiciales accommodatae illi populo tum circa matrimonia, tum circa alios contractus humanas. Illae autem leges abrogatae sunt, nec habemus alias a Christo praescriptas Ergo necesse est, in ecclesia esse potestatem similium legum pro locis et temporibus sanciendarum, alioqui Christiana respublica imperfectissima ac plane miserrima esset.* 3. *Possunt reges politici, qui reipublicae praesunt, circa humanos contractus humanas leges ferre eosque certo modo factos ratos, secus autem irritos esse decernere ob communem pacem et concordiam populorum; ergo poterunt etiam id principes ecclesiastici ob salutem aeternam animarum.* Respondemus: 1. Conjugium non est contractus humanus, sed divina unius maris et unius feminae ad individuam vitae societatem conjunctio. Nam non de primis tantum conjugibus, Adamo scilicet et Eva, sed etiam de omnibus illis, qui adhuc hodie legitime et juxta normam verbi conjunguntur, Christus pronuntiat: *Quod Deus conjunxit, homo non separet*, Matth. 19. v. 6. 2. Quomodo matrimonium Pontificiis esse poterit *contractus humanus*, cum in sacramentorum proprie sic dictorum classem illud numerent? 3. Quod Deus unicuique reliquit liberum, ecclesiae constitutione non potest fieri absolute necessarium. Illegitimas ergo personas ad matrimonium facere, ecclesiae non licet, cum matrimonii libertas omnibus sit divinitus concessa, quinimo cum illis, qui uruntur et continere non possunt, mandatum sit, ut remedio conjugii utantur. 4. Qua veritatis specie dici potest, *quod Christus non declaraverit, quis matrimonii contractus sit le-*
XVI. 225. *gitimus vel illegitimus*, cum a polygamia et divortiis in populo Israëlitico usitatis nos revocaverit ad primam conjugii institutionem, quam veluti normam in omnibus de conjugio motis controversiis sequamur, cumque unicam divortii causam statuerit, videlicet adulterium. 5. Aliter apostoli, aliter eorum successores ecclesiam gubernant. Apostoli immediato spiritus sancti ductu et impulsu inspirati ecclesiam gubernarunt, successores apostolorum in ministerio ecclesiastico ad verbum adstricti sunt et alligati. Quid? num pontificem, cardinales et episcopos, quos *apostolorum successores* Bellarminus statuit, immediatam Spiritus sancti assistentiam aeque ut apostolus habere censebimus? 6. Leges Mosaicae de prohibitis cognationis gradibus non fuere judiciales positivae, sed pertinuerunt ad legem moralem ac naturalem, ut suo loco ostendimus. 7. Discrimen est inter *gubernationem politicam et ecclesiasticam.* Magistratus potestatem habet divinitus datam ferendi leges honestas ad statum cujusque reipublicae accommodatas; sed fidei ac morum normam in ecclesia perpetuo observandam Deus ipse in verbo suo proposuit, cui nec addere, nec detrahere quidquam licet, quod ad externam τάξιν καὶ εὐσχημοσύνην attinet, ecclesiae aliquid relictum. 8. Cui competat potestas ferendarum legum ecclesiasticarum, in tractatu de magistratu fuit expositum.

648. *3. Ecclesia habuit justas causas votum solenne impedimemtum matrimonii dirimens constituendi. 1. Qui vota solennia continentiae suscipiunt, illi statum vitae mutant et ab imperfecto ad perfectum adscendunt; absurdum autem esset, si iidem postea iterum redirent ad statum imperfectum. 2. Qui haec vota faciunt, magna deliberatione et praecedente diuturna probatione faciunt; incongruum autem est, ut id quod maturo consilio factum est, iterum mutetur. 3. Vota solennia regulariter, publice et coram testibus multis, imo toto populo inspectante fiunt, ergo non possunt sine ingenti scandalo violari. Quare decuit ecclesiam providere, ne id mutari possit, medium autem efficacissimum providendi fuit, irritare matrimonia post ejusmodi vota contracta. 4. Qui vota solennia faciunt, non solum Deo sese obligant, sed etiam sponte se subjiciunt ecclesiae, ut ab eo cogi possint, etiam per viam judicii, proinde queri non possunt, si eos inhabiles ad matrimonium ecclesia facit.* Respondemus: 1. Nulla potest esse causa justa et sufficiens irritum faciendi matrimonium, quod juxta leges conjugii divinitus sancitas est contractum, alias humana auctoritas et ecclesiastica potestas effertur supra verbum, quod tale matrimonium pronuntiat esse ratum et indissolubile. 2. Perfectio Christiana consistit in fide Christi et sincero verae pietatis studio, quod tam in vita conjugali quam coelibe locum habet, quinimo fieri potest, ut in vita conjugali major sit perfectio quam in coelibatu, ut multis ostendimus superius. Plus Deo placet *humile conjugium* quam *superbus coelibatus.* 3. Tota argumenti structura nititur illa hypothesi, quod *votum perpetuae continentiae a quibusvis personis quocunque modo praestitum sit Deo gratum et stricte servandum,* etiamsi votarii illi animadvertant, se

dono illo non esse instructos, sed conjugii remedio indigere, qua de re quid statuendum sit, in doctrina de coelibatu fuit late disputatum. 4. An vota illa solennia semper fiant magna deliberatione et diuturna probatione praecedente, merito dubitatur, praxis contrarium demonstrat. 5. Matrimonia liberorum sine parentum consensu contracta fatetur Tridentinum concilium esse *scandalis plena*, neque tamen eadem pronuntiat irrita. 6. Illud duntaxat argu-
26. menta adducta probant, quod a statu vitae coelibis, quam quis praecedente deliberatione et probatione diuturna elegit, non sit temere absque urgente necessitate discedendum, sed ex eo nondum inferri potest, quod si quis necessitate coactus ab eo discedat et matrimonium ineat, tunc matrimonium illud sit dissolvendum sive irritum pronuntiandum. 7. Melius est *κρῖμα in judicio ecclesiae* quam *κατάκριμα in judicio Dei*, inquit Epiphanius haeres. 61. Si vel maxime cum scandalo quodam conjunctum videatur, si quis a solenni coelibatus professione ad matrimonium discedat, tamen coram Dei judicio longe majus malum est ustionibus, pollutionibus et scortationibus, si non externis, tamen internis perpetuo subjectum esse, quod metuendum est in illis, qui conjugio inito re ipsa testati, se continentiae dono destitutos esse et conjugii remedio indigere, si ab eodem per divortium arceantur. 8. Qui continentiae dono instructus est, non potest nec debet ecclesiae ita se obligare, ut ab ea ad perpetuam continentiam cogatur, alias peccat contra regulam apostolicam: *Si se non continent, nubant, melius est nubere quam uri* 1 Cor. 7, v. 9.

tio. 649. 4. *Cognatio*, id est gradus consanguinitatis et affinitatis, in quibus contrahere prohibitum. Pontificii cognationis nomine intelligunt 1. non tantum cognationem *naturalem*, quae consanguinitatem et affinitatem complectitur, sed etiam cognationem *spiritualem*, quae oritur ex baptismo et confirmatione, et cognationem *legalem*, quae oritur ex adoptione, ac utramque cognationem tam spiritualem quam legalem, non minus quam cognationem naturalem esse impedimentum matrimonii dirimens statuunt. 2. Per prohibitos cognationis gradus intelligunt non tantum eos, qui lege Mosaica Lev. 18. et 20. prohibentur, sed etiam eos, quos pontifex in jure canonico prohibitos esse voluit, olim quidem usque ad *septimum*, hodie vero usque ad *quartum* gradum. 3. In gradibus lege divina prohibitis pontifici suo dispensationem concedunt, non minus quam in illis, qui jure duntaxat ecclesiastico prohibentur. Nos 1. cognationem *naturalem in gradibus consanguinitatis et affinitatis divina lege prohibitis* esse matrimonii impedimentum et contrahendum impediens et contractum dirimens concedimus. Quidam putant, hic distinguendum inter eos, qui *scientes in gradibus lege divina prohibitis et quidem propinquioribus contrahunt, et eos, qui ex ignorantia in gradibus divina lege prohibitis et quidem remotioribus contrahunt;* priorum matrimonia dissolvenda esse concedunt, posteriores poenae magistratus subjiciendos, interim ex quadam ἐπιεικείᾳ matrimonia eorum toleranda esse statuunt, nimirum *si bene inter pios conveniat, si diu cohabitarint, si nati ex conjugio liberi, si absque scandalo separari nequeat.* Beustius de matrim. pag. 210. Sed nos cum Luthero in epist. ad Spalatin. apud Conrad. Portam in pastorali absolute et indistincte pronuntiamus, conjugia in gradibus lege divina prohibitis contracta esse dissolvenda, cujus sententiae rationes ignotae esse non poterunt ei, qui quae de prohibitione illa superius disputata sunt, memoria repetere voluerit. *De lege nemo dispensare potest, nisi qui eam tulit.* 2. *Cognationem spiritualem* nec dirimens, nec impediens ἐμπόδισμα esse statuimus. 3. *Cognatio legalis* erit impedimentum prohibens, si provinciali quadam lege magistratus stabilietur, nunquam autem fieri potest impedimentum dirimens. 4. *Pontificiam prohibitionem*, quae usque ad quartum sese extendit gradum, neutiquam probamus, magistratui autem Christiano hanc potestatem concedimus, ut gradibus XVI. 227.
divina lege prohibitis cum consensu ministerii et ecclesiae addat quasdam prohibitiones, sed quae impedimentum duntaxat prohibens, non autem dirimens introducunt. 5. Pontifici potestatem dispensandi in gradibus divina lege expresse prohibitis ἀποτόμως negamus, quae omnia suo loco idoneis argumentis sunt confirmata.

650. 5. *Crimen, i. e. maleficium*, et quidem du- 5. Crimen.
plex, 1. *adulterium*, 2. *homicidium*. Sanciunt enim canones, *esse impedimentum dirimens matrimonium, si quis cum ea conjugium contrahat quam per adulterium polluit, non quidem perpetuo et semper, sed in tribus duntaxat casibus: 1. cum adulter procurat mortem conjugis suae vel mariti adulterae, ut cum adultera conjugium celebrare possit, vel contra si adultera procuret mortem viri sui vel uxoris adulteri, ut adulterum in maritum accipiat; 2. si adulteri dederint sibi invicem fidem de matrimonio inter se contrahendo post mortem uxoris adulteri vel mariti adulterae; 3. si de facto adulteri inter se contraxerint viventibus prioribus conjugibus. Sed duo illi casus intelliguntur, si adulter uterque sit conscius vitae conjugis alterius, alioqui enim si vir adulteram decipiat affirmans, conjugem suam esse mortuam, vel contra mulier adulterum decipiat affirmans, virum suum esse mortuum, tunc matrimonium non est irritum.* Extra hos casus non dirimi statuunt matrimonium inter adulteros contractum. *Crimen autem homicidii sine adulterio in uno tantum casu dirimere matrimonium* statuunt, *quando videlicet in morte alterius conjugum procuranda conveniunt tam vir, quam femina, qui inter se conjugium inire cupiunt, si enim alter tantum homicidium procuraret altero inscio et adulterium non praecessit, matrimonium non dirimitur.* Haec omnia capitulis ex jure canonico adductis probare satagunt. Nos primo omnium magistratum officii sui admonendum dicimus, ut adulteros et homicidas e medio tollat, ita quaestio omnis de crimine erit sublata; sin vero magistratus in

officio sit negligens, dicimus, crimen illud adulterii et homicidii esse impedimentum matrimonium contrahendum impediens, non autem contractum dissolvens. Vide superius cap. 5. §. 380.

6. Cultus disparitas. 651. 6. *Cultus disparitas, i. e. infidelitas.* Pontificii enim communi concensu docent, *matrimonia fidelium cum infidelibus non baptizatis esse non solum illicita, sed etiam irrita, cum haereticis autem baptizatis esse illicita, non tamen irrita.* Bellarminus de matrim. cap. 23. format has propositiones: *1. Non licet fidelibus cum infidelibus aut etiam haereticis matrimonia jungere; 2. matrimonium inter fidelem et infidelem non est irritum jure divino, naturali, vel positivo, vel certa aliqua lege ecclesiae; 3. matrimonium inter fidelem et infidelem non baptizatum irritum est ex more populi Christiani vim legis habente; 4. potest summus pontifex, si causa id postulet, cum fideli dispensare, ut cum infideli matrimonium contrahat.* Quid de hisce propositionibus statuamus, late expositum fuit superius cap. 5. §. 386. et seqq. Infidelitatem dicimus esse impedimentum matrimonium contrahendum impediens, non autem contractum dirimens.

7. Vis. 652. 7. *Vis,* id est *coactio.* Ut enim ignorantia, ita quoque coactio repugnat libero consensui, ex quo matrimonium suam firmitatem obtinet. Facile igitur concedimus, vim ac metum esse impedimentum matrimonium impediens, quin et sponsalia dissolvens,
XVI. 228. sed an consummatum etiam matrimonium dirimendum sit, si alteruter conjugum conqueratur, se vi et metu ad illud adactum esse, non injuria dubitatur. Quemadmodum enim per consensum liberum subsequentem hoc impedimentum tollitur et sponsalia valida redduntur, ita quoque per subsequentem copulam ex libera voluntate ortam idem purgari et corrigi judicandum. Putarim igitur, hic distinguendum inter *matrimonium ratum et consummatum.* Vis sive coactio est impedimentum dirimens matrimonium ratum, proinde si qua alteri per vim desponsata et ad benedictionem ecclesiasticam suscipiendam ab aliis vi et metu coacta postea aufugiat et de vi conqueratur, audienda erit. c. Consultationi etc. x. de sponsalib. et matrim.: *Mulieres, quae veniunt ad valvas ecclesiae benedicendae cum sponsis et ibi reclamantes affirmant, se nunquam in eorum matrimonium consensisse, audiri (sponsis legitime probantibus contrarium) non oportet, cum legitimis et idoneis testibus non debeat illarum simplex assertio praevalere. Sane illae, quae benedictione accepta mox a sponsis aufugiunt ante carnis copulam subsecutam asserentes, se nunquam in illos veraciter consensisse, sed metu illato compulsas verba protulisse consensus, licet animo dissentirent, non statim est audientia deneganda, sed de illato metu est cum diligentia inquirendum, et si talis metus inveniatur illatus, qui potuit cadere in constantem virum, erunt non immerito audiendae, sed matrimonium consummatum* per voluntariam copulam ac sponsalia per consensum subsequentem tacitum vel expressum confirmata non poterunt propter antegressam coactionem dirimi. Lutherus tom. 2. Jenens. Germ. de vita conjug. fol. 145: Wann ich mein Weib haben muß und dazu gezwungen werde, es sei von Eltern oder mit Gewalt der Obrigkeit, das ist freilich keine Ehe vor Gott. Aber doch sollte ein solcher den Zwang nicht bewilligen und darob das Land meiden, auf daß er die Magd oder das Weib nicht aufs Narrenseil führe und betrüge, denn damit bist du nicht entschuldigt, daß du dazu gezwungen bist. Du solltest dich nicht zwingen lassen, deinen Nächsten zu beleidigen, und eher das Leben lassen, denn wider die Liebe thun. Denn du wolltest nicht gern, daß dich jemand beleidigt, er würde gezwungen oder nicht. Darum könnte ich den nicht sicher sagen, der um dieser Sachen willen sich scheiden läßt. Lieber, wenn dich jemand zwänge, mir zu stehlen oder mich zu tödten, sollte es darum recht sein? Warum folgest du dem Zwang, der dich wider Gottes Gebot und wider deinen Nächsten zu thun bringet? Doch die Magd spreche ich frei los, denn du lässest sie wider ihren Willen. Et postea: Wie aber, wenn einer begriffen wird mit einer Magd, daß man sie ihm mit der Axt gibt? ob der Zwang auch gelte? Dieser Zwang gilt nicht, denn die Magd sieht, daß es Zwang ist, und wird nicht betrogen. Aber doch ist es recht, daß man ihn zwingt sie zu behalten, um des willen, daß er sie zu nichte gemacht hat, denn solches hat auch Moses geschrieben Exod. 22. Idem tom. 5. Jen. Germ. de caus. matrim. fol. 254: Wie, wenn's denn geschehen ist, daß ein Kind gezwungen wird zur Ehe, soll es auch eine Ehe sein und bleiben? Antwort: Ja, es ist eine Ehe und soll eine bleiben, denn ob sie wohl dazu gezwungen ist, hat sie doch mit der That in solchen Zwang gewilligt, den angenommen und gefolget, daß ihr Gemahl ehelich recht zu ihr bekommen hat öffentlich, daß man sie ihm nun nicht nehmen kann. Da sie aber den Zwang vorhanden fühlet, sollte bei Zeit dazu thun, sich des weigern und nicht annehmen, etliche gute Freunde anrufen, wo das nicht hülfe, die Obrigkeit ersuchen, oder dem Pfarrer klagen, oder öffentlich mit dem Munde bezeugen, daß sie es nicht thun wolle, und also schreien öffentlich wider den Zwang. Denn diese vier Mittel, nämlich gute Freunde anrufen, Obrigkeit ersuchen, dem Pfarrer klagen, öffentlich schreien, sollten ja mächtig XVI
genug sein, gezwungene Ehe zu wehren, ja, es kanns die Obrigkeit mit Recht, oder der Pfarrer mit gutem Rath wohl allein thun; schweiget sie aber im öffentlichen Verlöbniß und läßt solche Mittel unersucht anstehen, so soll sie halten, was sie gelobt, und hernach auch still schweigen und nicht klagen noch vorwenden, sie sei gezwungen, man soll ihr auch nicht glauben. Quid si vero non solum ad desponsationem, sed etiam ad concubitum justo metu quaedam fuisset coacta, nec potuisset vel aufugere, vel magistratus auxilium implorare? illam de vi et metu conquerentem omnino audiendam esse, et si coactionem legitime probaverit, ab oppressore absolvendam esse judicamus, quae ipsa etiam Lutheri est sententia, sic enim paulo post addit: Wenn aber ein Fall sich könnte finden, da ein Kind fest verwahret, solche Mittel nicht könnte haben, und würde also abwesens verlobet

durch Mittelpersonen, die sie mit Gewalt vergeben, und sie könnte hernach Zeugen bringen, daß sie nicht bewilligt hätte, diese wollte ich lossprechen auch nach dem Beschlafen, denn es geschieht ihr ja eben, als wenn einer Dirne mit Gewalt ihre Ehre genommen wird, das man raptum heißt, und keine Ehe zu rühmen ist, und alle, die solches treiben und dazu helfen, sind schuldig der Gewalt und des Raubes ihrer Eltern. Kann man sie aber bereden, daß sie es lasse gut sein und will bei dem Manne bleiben, wie sie es in der Türkei thun müßte, so ist es desto besser und wird nun aufs Neue durch ihre Bewilligung eine rechte Ehe. Jud. ult.

653. 8. *Ordo* scilicet *sacer*. Qui enim in majoribus ordinibus ecclesiasticis constituti sunt, illi propter votum perpetuae continentiae, quod praestare tenentur, quando ad sacerdotium evehuntur, a conjugio per totum vitae tempus arcentur, ac si de facto matrimonium contrahant, illud irritum pronuntiatur. Sed quid de hac matrimonii prohibitione et coacto sacrificulorum coelibatu statuendum sit, in tractatu de ministerio late fuit expositum. Lutherus in lib. de capt. Babyl. capit. de matrim. tom. 2. Jen. Lat. f. 281. a: *Impedimentum ordinis est merum hominum commentum, praesertim cum garriant, eo dirimi etiam contractum, semper suas traditiones ultra Dei mandata exaltantes. Ego quidem de sacerdotii ordine non judico, qualis hodie est, sed video Paulum jubere, episcopum unius uxoris virum esse, ideo non posse dirimi matrimonium diaconi, sacerdotis, episcopi seu cujuscunque ordinis, quamquam hoc genus sacerdotum et eos ordines non noverit Paulus, quos hodie habemus. Pereant itaque maledictae istae hominum traditiones, quae non nisi ad multiplicanda pericula, peccata, mala in ecclesia introierunt. Est ergo inter sacerdotem et uxorem verum et inseparabile matrimonium mandatis divinis probatum. Quid si impii homines illud prohibeant aut dirimant mera tyrannide sua? Esto, sit illicitum apud homines, licitum tamen est apud Deum, cujus mandatum si contra hominum pugnet mandata, est praeferendum.* De tota hac re dicto loco egimus plenissime. Recte Synesius Cyrenensis episcopus referente Nicephoro lib. 14. hist. cap. 55: *Omnibus praedico testatumque volo, me prorsus non deserturum esse uxorem, quam et Deus ipse, et leges ipsaque sacra Theophili manus mihi conjunxit, neque cum illa veluti moechum clandestinam consuetudinem habiturum, alterum enim minime pium, alterum minime legitimum est.* Addimus hoc loco argumentum, quod in tractatu de ministerio in quaestione de conjug. sacerdotum praetermissum. Quibus fundamentis Bellarminus lib. 5. de Rom. pont. cap. 8. conatur probare, *non repugnare, ut episcopus sit simul spiritualis et temporalis alicujus provinciae princeps*, iisdem demonstrari potest, non repugnare, ut episcopus simul sit maritus et ecclesiae doctor. Producit Bellarminus exempla *Melchisedeci, Noahi, Abrahami, Jacobi, Moysis, Heli et Maccabaeorum, qui fuerunt simul principes et pontifices.* Atqui illi ipsi, adeoque omnes V. T. sacerdotes simul et Deo in ecclesiastico officio ministrarunt, et liberos ex conjugio susceperunt. Affert quatuor rationes, quas totidem verbis ad conjugium sacerdotum accommodare possumus. Primo sacerdotium et conjugium *non sunt contraria*, sed *utrumque bonum, utrumque a Deo, utrumque laudabile et unum alteri servit.* Ergo non pugnant inter se, sed simul in eodem subjecto esse possunt. Secundo magis diversa sunt pax et bellum quam conjugium et sacerdotium. Sed *unus et idem princeps potest praeesse senatui et exercitui, togatis et armatis.* Ergo unus idemque episcopus potest praeesse ecclesiae et familiae. Tertio *potest pontifex universam ecclesiam regere et longe lateque patentes regiones imperio politico gubernare et Christianis principibus leges dare.* Ergo multo facilius poterit sacerdos gregem Dominicum verbo pascere et familiam suam gubernare. Quarto qui duxerunt uxores ex episcopis in primitiva ecclesia, fuerunt *pii homines*, imo prophetae et apostoli. Ergo non est verisimile, illud esse licitum. Provocat Bellarminus ad experientiam, quae testata fuerit, *conjunctionem illam summi sacerdotii et imperii fuisse utilem*, nos itidem provocare possumus ad experientiam, quae testatur, separationem conjugii et sacerdotii mundum libidinibus et ecclesiam scandalis replevisse ac proinde non solum inutilem, sed etiam multis modis noxiam ac perniciosam fuisse. Agnoscat igitur Bellarminus, aut argumenta pro conjunctione sacerdotii et imperii politici non esse efficacia, aut eadem pro conjunctione sacerdotii et conjugii adducta vim eandem obtinere. Si non obstat decretum Christi, *vos autem non sic*, quominus sacerdotium et politicum imperium in uno homine conjungantur, quanto minus obstabit decretum ecclesiae, quominus sacerdotium et conjugium in uno homine copulentur.

654. 9. *Ligamen*, quo scil. quis alteri jam ante obstrictus et colligatus est. Tale ligamen duplex esse potest, *sponsaliorum et matrimonii*. Quod *matrimonii* ligamen attinet, illud omnino prohibet et dirimit matrimonium sequens. Qui enim *uxori jamdum alligatus* est, *non habet corporis sui potestatem, sed uxor* 1 Cor. 7, v. 4. ergo non potest corporis sui potestatem alteri tradere et cum alia matrimonium contrahere; sin contrahat de facto, irritum illud posterius pronuntiandum, imo pro adulterio habendum. Potest huc referri exemplum *Micholis* filiae Saulis; illa primum data fuit *Davidi in uxorem* 1. Sam. 18, v. 27. sed cum David esset in exsilio, a parente rege data fuit *Palti* filio Lais 1. Sam. 26, v. 44. postquam vero David ab exsilio reductus et regno restitutus esset, eandem sibi restitui curavit, 2. Sam. 3, v. 14. An vero ligamen *sponsaliorum* matrimonium cum alio postea contractum reddat irritum, ardua et difficilis est quaestio, in qua ex utraque parte argumenta afferuntur. Facti species proponitur ejusmodi. Susanna Titio solenniter et publice desponsatur, post sponsalia celebrata in aliam proficiscitur regionem et sponso

9. Ligamen.

inscio dat fidem matrimonialem Sempronio, quin et celebratis nuptiis in domum mariti deducitur et conjugaliter ei cohabitat. Titius de eo certior factus advolat, Susannam Sempronio nuptam eidem eripi
XVI. 231. sibique restitui postulat. Quaestio oritur, quid judex causarum matrimonialium statuere debeat? Qui eam a marito Sempronio divellendam, Titio sponso restituendam et posterius illud matrimonium irritum pronuntiandum esse existimant, hisce utuntur argumentis: 1. *ex juris divini decisione.* Sponsa coram Deo est uxor illius, cui legitime et solenniter est desponsata, unde etiam *uxor* appellatur Gen. 29, v. 21. Matth. 1, v. 20. ac qui alterius sponsam violavit, non minus nec mitius punitur, quam si alterius conjugem violasset, Deut. 22, v. 23: *Si quis sponsam alterius violaverit, lapidibus obruetur,* et additur ratio, *quia humiliavit uxorem proximi sui.* 2. *Ex sponsae obligatione.* Omnis donatio rata requirit potestatem donantis, *nemo enim potest donare, quod non habet in sua potestate.* At sponsa, quae fidem matrimonialem uni dedit, non amplius potestatem habet eandem fidem dandi alteri. Ergo si de facto illud tentet, contractus erit irritus. Si quis distinguere velit inter *promissionem et traditionem,* quasi possit sponsa uni promittere conjugium per sponsalia et cum alio matrimonium contrahere praesentem traditionem; regerunt, *eam, quae promisit sui traditionem uni, non amplius habere potestatem se tradendi alteri.* Ut enim *maritus non habet potestatem corporis sui, sed uxor, nec uxor habet potestatem corporis sui, sed maritus,* 1. Cor. 7, v. 4. sic sponsa non habet potestatem se elocandi alteri sponso, nec sponsus habet potestatem sibi adjungendi aliam sponsam propter intercedens pactum contrarium. 3. *Ex divina prohibitione.* Deus severe prohibuit in *negotio fratrem circumvenire* 1. Thess. 4, v. 6. At quae alteri desponsata alteri nubit, contra illam Dei prohibitionem agit. Ergo ratum et firmum matrimonium nequaquam contrahit. Quae enim contra manifestam Dei prohibitionem contrahuntur, non sunt rata et legitima conjugia, ut constat exemplo eorum, qui contra parentum consensum vel in gradibus divina lege prohibitis contrahunt. Si quis excipere velit, *peccari quidem a contrahente, sed matrimonium propterea non esse irritum, sicut peccat et decipit, quae se divitem promittit, si ea talis non sit, nec tamen matrimonium est irritum;* obvertunt, inter accidentalia et substantialia matrimonii esse distinguendum, fraudem enim qua sponsa se venditat pro libera, attingere ipsam conjugii substantiam, quod de adducto fraudis exemplo dici nequit. 4. *Ex matrimonii posterioris conditione.* Sponsa copiam sui faciens alteri committit adulterium, ut constat non solum ex lege divina, sed etiam ex constit. 74. Leonis, quae sic habet: *Sacra et magna sexta synodus statuit, pro adulterio habendum, si sponsa vivente adhuc sponso in matrimonium alteri conjungatur.* Atqui adulteria non sunt confirmanda, nec eorum continuatio promovenda, sed adultera potius a complexibus adulteri abstrahenda et legitimo marito restituenda. Ergo etiam sponsa ab eo, cui post desponsationem alteri factam nupsit, eripienda. *Diuturnitas temporis peccatum non minuit, sed auget, tantoque graviora sunt crimina, quanto diutius infelicem animam detinent alligatam.* c. Non debet etc. de consang. et affinit. 5. *Ex comparatione.* Si licet marito uxorem suam repetere non obstante religionis sive perpetuae continentiae voto, utique etiam licet sponso repetere suam sponsam non obstante fide matrimoniali alteri postmodum data. Sed verum prius. Ergo et posterius. Connexio confirmatur, quia votum Deo, fides matrimonialis homini datur; quodsi ob antiquiorem promissionem et obligationem votum Deo factum redditur irritum, utique multo magis propter antiquiorem promissionem et obligationem promissio homini facta irrita pronuntianda.
Si quis velit excipere, *esse discrimen inter maritum* XVI
et sponsum, cum ille jam habeat et possideat ut rem suam corpus uxoris suae, iste autem nondum habeat nec possideat sponsae suae corpus nisi in spe et promissione; regerunt, jus mariti in uxorem et sponsi in sponsam esse aequale, sed juris usum variare, possessionem ex obligatione aequali utrobique esse parem et aequalem, sed fruitionem nondum eandem esse. 6. *Ex juris canonici determinatione.* Gregorius c. si inter virum etc. 31. x. de sponsal. et matrim.: *Si inter virum et mulierem legitimus consensus interveniat de praesenti, ita quod unus alterum mutuo consensu verbis consuetis expresso recipiat utroque dicente, ego te in meam accipio et ego te accipio in meum, vel alia verba consensum exprimentia de praesenti, sive sit juramentum interpositum sive non, non licet alteri ad alia vota transire, quod si fecerit secundum matrimonium de facto contractum, etiamsi sit carnalis copula subsecuta, separari debet et primum in sua firmitate manere.* c. Duobus etc. 1. de sponsa duorum, et tribuitur Augustino de fide pactionis: *Duobus modis dicitur fides pactionis et consensus. Si aliquis alicui mulieri fidem fecerit pactionis, non debet aliam ducere; si aliam duxerit, poenitentiam debet agere de fide mentita, manet tamen cum illa, quam duxit, non enim rescindi tantum debet sacramentum. Si autem fecerit fidem consensus, non licet ei aliam ducere; si autem duxerit, dimittet ipsam et adhaerebit priori. Est autem fides pactionis, quando aliquis promittit alicui fidem, quod eam ducet, si permiserit, eum rem secum habere vel etiam pro consensu. Fides autem consensus est, quando non stringit manum, corde tamen et ore consentit ducere et mutuo se concedunt unus alii et mutuo se suscipiunt.* c. Accepisti etc. 2. tit. eod. ex Burchardo: *Accepisti illam in uxorem tibi, quam alter sibi desponsatam habuerat, dimitte illam, quia nunquam potest tibi fieri legitima.* c. Licet etc. 3. eod. et est Alexandri III.: *Si inter virum et mulierem legitimus consensus interveniat de praesenti, ita quidem, quod unus alterum in suo mutuo consensu verbis consuetis expresse recipiat, utroque dicente, ego te accipio in meam et ego te accipio in meum, sive sit juramentum interpositum, sive non, non licet*

mulieri alii nubere, et si nupserit, etiamsi carnalis copula sit secuta, ab eo separari debet et ut ad primum redeat, ecclesiastica districtione compelli. c. Tuas dudum etc. 5. eod. et est Innocentii: *In matrimoniis de cetero contrahendis illud te volumus observare, ut postquam inter legitimas personas consensus legitimus intervenerit de praesenti, qui sufficit in talibus juxta canonicas sanctiones, et si solus defuerit, cetera etiam cum ipso coitu celebrata frustrantur, si personae junctae legitimae cum aliis postea de facto contrahant, quod prius de jure factum fuerat, non poterit irritari.* Huic sententiae calculum suum adjicere videtur Lutherus in lib. de caus. matrim. anno 1530. edit. tom. 5. Jen. Germ. f. 249 b: Wie wenn sich einer öffentlich mit einer vertrauet, darnach eine andere nimmt, mit derselben lang zu Hause gesessen, Kinder gezeuget und in eine Nahrung kommen ꝛc. Es hilft nicht, weil er der ersten öffentlich vertrauet und ihr rechter Ehemann ist, kann er die andere mit den Kindern nicht behalten, und wie das geistliche Recht sagt, desto ärger ist's, daß sie so lang im Ehebruch bei einander gesessen sind, und ihre Seelen in Teufels Banden gelegen, so sie anders beide um das öffentliche Verlöbniß der ersten gewußt haben, denn welches Theil nicht darum gewußt, das ist unschuldig am Ehebruch und ist betrogen gewesen, wiewohl es eine Unvorsichtigkeit gewesen ist, daß es nicht zuvor erkundigt und gewiß geworden ist, ob sein Gemahl anderswo verbunden sei; darum mag es auch nun solches Scheiden und Schimpf zur Buße annehmen und ihm selbst und allen andern eine Witzung und Warnung sein, daß sich Niemand verlobe, er habe denn
33. gewisse Kundschaft, daß sein Gemahl ledig und frei sei. Wie, wenn die erste Vertraute, da sie gesehen, daß ihr Gemahl sie verlassen und sich mit einer andern gesetzet hat, auch zugefahren ist und einen andern genommen, mit dem sie nun auch Kindlein und Güter hat ꝛc. Antwort: das ist auch Unrecht, und sie soll auch geschieden werden vom andern Manne, denn sie hat sich selbst zum Richter gemacht und sich selbst frei und losgesprochen und den ersten Mann fahren lassen, nicht gefordert noch ersucht mit Recht, damit sie als eine stillschweigende gleich verwilliget hat in des ersten Mannes Ehebruch oder unrechte Ehe, und darüber ihre eigene unrechte Ehe dazu gethan ꝛc. Wie aber, wenn dieselbe erste Verlobte so zornig wäre und wollte den andern unehelichen Mann nicht lassen und den ersten verlobten Mann nun nicht wieder haben, ob er wohl gerne zu ihr wollte und die andere verlassen? Antwort: so soll sie die Obrigkeit dazu halten, daß sie es thue und den Mann wieder annehme. Will sie aber ja nicht, soll sie vertrieben werden, und ewiglich, weil der Mann lebet, ohne Ehe bleiben und der Mann nach geschehener Strafe bei der andern bleiben. Was ich aber vom Weibsbilde gegen den Mann in diesem Falle gesagt habe, das will ich auch vom Mannsbilde gegen das Weib gesagt haben. Eandem sententiam in pronuntiando secutus est Schurffius cent. 1. consil. 17. ac Cypraeus de sponsalib. part. 1. cap. 10. §. 26. recitat formulam sententiae in consistorio Slesvicensi pronuntiatae, in qua explorato prius Lutheri, Pomerani et Melanthonis judicio matrimonium primo promissum secundo per concubitum consummato praeferendum esse statutum fuit anno 1544. et addit §. 25. n. 13. eandem fere omnium juris interpretum esse sententiam, quod scilicet matrimonium dissolvendum.

655. Qui Susannam a Sempronio nequaquam divellendam nec matrimonium consummatum propter antegressa cum Titio sponsalia irritum pronuntiandum statuunt, hisce nituntur fundamentis, 1. *ex matrimonii posterioris qualitate.* Sponsa coram Deo est illius uxor, cui legitime et solenniter est desponsata, ac proinde si copiam sui alteri facit, adulterium committit. Ergo quando Susanna Titio desponsata Sempronio copiam sui fecit, adulterium commisit, quod prioris sententiae assertores praesupponunt. Jam vero adulterium dissolvit matrimonii etiam consummati vinculum, ut suo loco demonstratum fuit, quanto magis dissolvet sponsaliorum vinculum. Ergo Titius non amplius Susannae utpote adulterae erit obstrictus, sed ab eadem utpote fornicaria separari potest et per consequens cogi nequit, ut sponsam adulteram a Sempronio avulsam ad se recipiat. Etenim si maritus cogi nequit, ut uxorem adulteram etiam resipiscentem ad se recipiat, quod superius multis confirmavimus, multo minus Titius cogi poterit, ut Susannam sponsam Sempronio nuptam ad se recipiat. Ratio est, quia adultera, quae resipiscit, virum non habet, a quo divellatur, sed relicto adultero ad maritum legitimum revertitur; sed Susanna, quae relicto sponso alteri nupserat, virum habet, a quo non nisi multis cum incommodis et scandalis avellitur. 2. *Ex rationis in aliis casibus paritate* et quidem multiplici. Primo uxor lege Mosaica a viro repudiata et alteri nupta, ne quidem post mortem posterius mariti reduci poterat ad priorem Deuter. 24, v. 4. Jerem. 3, v. 1. Jam vero qui relicta sponsa, cui fidem matrimonialem dedit, aliam ducit, videtur sponsae quasi repudium dare. Ergo non poterit eam utpote semel repudiatam in torum suum reducere, cumprimis quia alteram maritali consortio sibi copulavit. Secundo, sponsalia posteriora, ad quae copula carnalis accessit, prioribus sine copula contractis prae- XVI. 234.
ferenda, id est rata pronuntianda et priora dissolvenda esse, uno ore fere omnes matrimonialistae asserunt, idque eo extendunt, quod etiam clandestina sponsalia per copulam consummata publicis sint praeferenda; rationem decisionis proferunt talem, quod per copulam sponsalia transeant in matrimonium, et quod illi sponsae, cui praeter datam conjugii fidem dos praestantissima, pudicitia scilicet, erepta, major illata sit injuria quam illi, cui fides matrimonii duntaxat, licet publice, sit data, ac proinde potiorem illius habendam esse rationem. Idem statuit Lutherus d. tom. 5. f. 244: Oeffentliche Verlöbniß soll dem heimlichen, so mit Beischlafung vollzogen, weichen. fol. 248: Wenn sich jemand mit einer Person öffentlich verlobet und schweiget dieweil, daß er zuvor sich mit einer andern heimlich verlobet und dazu beschlafen

oder auch geschwängert hat ꝛc., soll das öffentliche Verlöbniß, so noch unbeschlafen ist, dem heimlichen Verlöbniß, so beschlafen ist, weichen, id quod late ibidem confirmat. Quodsi vero sponsalia posteriora etiam clandestina per copulam consummata prioribus etiam publicis sine copula contractis praeferenda, utique etiam matrimonium per copulam consummatum praeferendum est sponsalibus prioribus sine copula contractis, cui argumento quomodo solide responderi possit, probe dispiciendum. Tertio: qui sponsam suam ab alio compressam deprehendit, cogi nequit, ut matrimonium cum ea consummet, ut superius multis ostendimus; ergo etiam qui sponsam suam alteri elocatam et per conjugalem copulam ipsi adhaerentem deprehendit, cogi nequit, ut eam ad se recipiat et in torum maritalem collocet. Quarto: jure civili si quis duobus rem in solidum vendiderit et posteriori tradiderit, rata est emtio cum postremo inita, licet cum priori etiam contractum sit, l. Quoties C. de rei vindicat. In pignore idem servatur, ille qui prius pecuniam solvit et nactus est pignus, illud retinet, licet cum alio de pignore antea egerit, l. potior. C. Qui potior in pign. Illud Cypraeus d. l. ad praesentem quaestionem applicari posse docet. *In matrimonio*, inquit, *idem jus servandum esse rationis est*, *ut is*, *qui uxorem sibi desponsatam et traditam accepit et possidet*, *potior sit illo*, *cui ea tantum promissa est*, *nam copula causat possessionem matrimonii et sponsus post congressum accipit plenam traditionem corporis uxoris; et in dubio potior est conditio possidentis.* Bartolus l. si duo. ff. uti possidetis. *3. Ex multiplici absurditate* contrariam opinionem consequente. Primo si is, qui post sponsalia contracta ducit aliam, ex maritae sinu avelleretur ac sponsae, cui prius fidem matrimonialem dederat, traderetur, tunc ejus, quae minorem passa est injuriam, haberetur ratio major, et vicissim ejus, quae majorem injuriam passa erat, haberetur ratio minor. Sed consequens aequitati adversatur. Ergo. Connexio probatur, quia etsi maritus utrique injuriam fecerit, priori quidem fidem conjugalem datam violando, posteriori id quod in potestate sua non erat, tradendo, qua in parte aequalem passae sunt injuriam, tamen ad priorem minus incommodi redit, si sponso carere cogatur, quam ad posteriorem, si maritus illi eripiatur, priori enim nondum erepta est virginitas, ideoque facilius aliam conditionem quaerere et invenire potest, sed posteriori illud, quod in femineo sexu praestantissimum censetur, ereptum, virginalis scilicet integritas. Hanc rationem urget Lutherus d. l. de caus. matrim. f. 248. Secundo: si mulieri integrum relinquitur a marito, cui solenniter nupta est et copulata, ob sponsalia cum alio prius contracta discedere, facile subornare poterit alium, qui eam sibi desponsatam fuisse praetexat, ut hac
XVI. 235. ratione a posteriore marito, cujus taedio et satietate laborat, abstrahatur. Tertio: si ex posteriore matrimonio nati liberi, illis magna irrogaretur injuria, si cogerentur matre dulcissima carere, propterea quod illa ante conjugium sponsalia forte cum alio contraxisset, jam vero *intuitu liberorum* conjugia non adeo ab initio firma, fuerunt ab imperatoribus confirmata. l. Qui in provincia 57. ff. de rit. nupt.: *Movemur et temporis diurnitate, quo ignara juris in matrimonio avunculi tui fuisti et quod ab avia tua collocata es, et numero liberorum vestrorum, idcirco cum haec omnia in unum concurrunt, confirmamus statum liberorum vestrorum in eo matrimonio quaesitorum, quod ante annos quadraginta contractum est, proinde atque si legitime concepti fuissent.* Quarto: marita a viro, qui alteri sponsae prius fidem matrimonialem dedit, abstracta haud facile iterum inveniet sponsum, metuendum igitur, ne animum malis artibus applicet, quod in sponsa non metuendum. Quinto: non sine maximo scandalo in una civitate videri potest femina, quae duos habet maritos, unum, cui sponte nupsit et ab eo deflorata est, alterum, ad quem marito dimisso propter fidem matrimonialem antea datam redire coacta est eidemque cohabitat. Sexto: si vel maxime adulterae loco habere velimus eam, quae post sponsalia alteri nupsit, tamen non tam corpore, quod intactum ad maritum attulit, quam animo et mente adultera erit, quod fidem conjugalem fregerit, sed si a marito abstrahatur et sponso cohabitare cogatur, tunc demum publicam adulterii speciem obtinebit, si vivente eo, cui in matrimonium data et ab eo carnaliter cognita, alteri viro in matrimonio cohabitet. Septimo: si femina nubens sponso, qui alteri puellae fidem conjugii dedit, promissionis illius alteri factae fuerit ignara (id quod in quaestione fuit additum), praeter omnem culpam gravissimam sustinet poenam, quando a marito, cui forte per aliquot annos cohabitavit et liberos ex eo suscepit, avellitur et in viduitatis statum cum liberis suis conjicitur, imo adulterii suspicione gravatur, quale incommodum in separatione antegressorum sponsaliorum minime omnium metuendum. *4. Ab exemplorum raritate.* Cypraeus d. l. multa adducit exempla feminarum, quae post sponsalia contracta aliis viris in matrimonium sunt elocatae, sed vix occurret aliquod exemplum, quod maritis illis fuerint ereptae et sponsis suis iterum traditae. Judic. 15, v. 2. Simsonis sponsa vel potius uxor traditur cuidam Philistaeo, sed Simson eam non repetit, quin potius eo nomine Philistaeis mala infert, ac Philistaei audientes, quod Simsonis socer uxorem ejus alteri tradiderit et ad vindictam illam generum suum impulerit, *adscenderunt et combusserunt tam mulierem quam patrem ejus*, quae fuit justa perfidiae poena. 1. Samuel. 18, v. 17. Merob Saulis filia Davidi desponsata datur Hadrieli Molathitae, quod conjugium perquam infeliciter cessit, quia liberi ex eo geniti post annos aliquot suspendio perierunt, 2. Samuel. 21, v. 8. David vero hanc injuriam a Saule rege sibi factam dissimulavit. *5. Ex jure canonico.* Alexander III. c. Licet praeter solitum etc. x. de sponsa duorum, statuit, quod *uxor, quae post sponsalia de praesenti contracta alteri nupserat ad priorem redire debeat*, sed diserte addit, *a praedecessoribus suis fuisse aliquando aliter judicatum.* In Mutinensi ecclesia id ipsum usitatum fuisse colli-

gitur ex c. Tuas dudum etc. tit. eod.: *De consuetudine, quae diu in Mutinensi obtinuit civitate, utrum si quis juraret, se aliquam ducturum et citra carnis copulam desponsasset, si consequenter desponsasset aliam et etiam cognovisset primo cognita adjudica-*
236. *retur viro, non quae prius exstitit desponsata.* In sponsalibus de futuro etiam cum nisu copulae conjunctis, quae postea secutum est matrimonium cum alia, idem pronuntiavit Gregor. c. Adolescens etc extra de sponsal. et matrim.: *Adolescens, qui desponsatam sibi per verba de futuro, licet saepe nisus fuerit, carnaliter non cognoscens, cum alia postmodum per verba de praesenti contraxit, non primam, cum qua nec fuit verum matrimonium ex parte contractus, nec praesumtum, cum conatus non habuisset effectum, sed secundam debet habere uxorem.* 6. Idem statuit Lutherus in eo casu, quando ex posteriore matrimonio nati liberi. lib. de vita conjug. tom. 2. Jen. Germ. f. 154: Die dreizehnte Ursache ist Ehe scheiden, wenn ichs einer Magd gelobe und nehme darnach eine andere. Das ist eine weitläufige und gemeine Sache, darin man sich auch viel versucht rc. wo solches Verloben nicht hinter der Eltern Willen geschehen, achte ich, er soll bei der ersten bleiben, denn er hat sich ihr ergeben, und ist nicht mehr sein selbst, darum hat er der andern nicht können geloben, das der ersten und sein nicht war. Thut ers aber und fähret fort, bis daß er Kinder mit der andern zeuget, so bleib er bei derselben, denn sie ist auch betrogen und zu größerem Schaden gekommen, wo er von ihr weicht, denn die erste, darum hat er an beiden gesündiget. Aber die erste kann ihres Schadens nachkommen, weil sie noch ohne Kinder ist, darum soll sie der andern aus Liebe weichen und einen andern nehmen, denn sie ist frei von ihm, weil er sie verlassen hat und sich einer andern gegeben, doch sollte man ihn strafen und Buße geben lassen der ersten, daß er das ihre vergeben hat. Eandem sententiam approbat Mauserus de nupt. pag. 21. Cypraeus de spons. cap. 10. §. 26. p. 340. Hemmingius de conjug. p. 209. ubi duo urget argumenta: *1. Justitia requirit, ut qui alterum laesit, compenset injuriam. Jam vero desponsae potest satisfieri judicio bonorum virorum, ut non conqueratur de injuria sibi facta ab eo, cui fidem dedit, etiamsi discedat ipse a pactione. Ductae autem domum et passae maritalem congressum post solennitatem nuptiarum non potest satisfieri, si dimittatur a marito, nam virginitas amissa restitui nequit, neque infamiam ulla pecunia aequat. 2. Minus malum respectu majoris mali bonitatis quandam rationem habere videtur, minor profecto injuria cedet majori. Nunc autem minor injuria est discedere a pactione nuptiarum ante consummatum matrimonium quam post consummatum matrimonium deflorata virgine matrimonii vinculum solvere.*

656. Si quis roget, cui parti accedere velimus, cum plurimi ut in re maxime dubia nihil certi concludant (Chytraeus in comm. Levit. c. 18. fol. 387. et alii in consil. matrim. Germ. 2.), breviter absque ullo veritatis et ulterioris indaginis praejudicio respondemus, 1. distinguendum esse inter *sponsalia proprie sic dicta* et *matrimonium ratum nondum consummatum.* Sponsalia proprie sic dicta, quae sunt promissio futurarum nuptiarum et consensu sponsalitio contrahuntur, non introducunt tam arctum et indissolubile vinculum ut matrimonium ratum, quod nuptiali consensu in benedictione sacerdotali publice et solenniter expresso ac traditione sponsae in maritalem potestatem sponsi contrahitur, uti superius multis ostendimus. Si ergo quaestio sit de *sponsalibus proprie dictis*, id est de promissione futurarum nuptiarum, an propter illa irritum pronuntiandum sit matrimonium cum alio vel alia consummatum, negamus, id fieri debere, propter argumenta pro parte quaestionis altera adducta, quae tamen non omnia aequalem concludendi vim obtinent. Si vero quaestio sit de *matrimonio rato*, id est quod consensu nuptiali in sacerdotali benedictione expresso et traditione unius in potestatem alterius XVI. 237.
mutua et reciproca contrahitur, aliud forte statuendum. Hanc distinctionem innuit jus canonicum non quidem per distinctionem inter *sponsalia de praesenti* et *de futuro*, quid enim de ea sentiamus, superius fuit expositum, sed per distinctionem inter *fidem pactionis*, id est promissionem sponsaliorum, et *fidem consensus*, id est matrimonium ratum nuptiali consensu confirmatum. Ac probe notandum, quod in verbis Alexandri c. Licet etc. 3. extra de spons. duorum omissa sint illa verba, *si legitimus consensus ea solennitate, qua fieri solet, praesente scilicet sacerdote aut etiam notario, sicut etiam in quibusdam locis adhuc observatur, coram idoneis testibus interveniat de praesenti, ita quod unus alterum in suum mutuo consensu verbis expresso recipiet* etc. quae omnia describunt non nuda sponsalia, sed matrimonium ratum nuptiali consensu initum, quamvis copula nondum sit consummatum. 2. Si de matrimonio *rato* quaestio instituatur, an propter illud sequens matrimonium *consummatum* pronuntiandum sit irritum, cogitandum prudentioribus relinquo, an distingui possit inter *strictum juris rigorem* et *ἐπιείκειαν*, quemadmodum de matrimoniis consummatis *citra parentum consensum* contractis dicebamus superius. Si strictum juris rigorem sequi ac respicere velimus, dubium nullum, quin ob matrimonium ratum praecedens irritum pronuntiandum sit subsequens, quamvis enim prius sit duntaxat ratum, non autem consummatum per copulam, tamen consummatio per copulam non introducit essentiale aliquod discrimen inter matrimonium *ratum* et *consummatum*, sed est tantum usus conjugii, ut superius itidem docuimus, ac matrimonium ratum coram Deo aeque matrimonium est ac consummatum, quo sensu et respectu etiam ratum dicitur. Si vero habita circumstantiarum ratione *ἐπιείκειαν* sequi velimus, puta si posterius matrimonium absque summo scandalo dissolvi nequeat, si nati ex eo liberi, si per aliquot annos constiterit, si sponsa recuset ac detrectet recipere eum, qui alteram duxit, si ipsa quoque alteri nupserit etc. ibi matri-

monium posterius per copulam *consummatum* priori *rato* fortassis anteferri posset, nihil autem hic temere definio, sed prudentioribus ac pie eruditis rem ulterius aestimandam relinquo, aegre enim eo adducar, ut statuam, matrimonium praecedens *ratum*, quod coram Deo vere est *indissolubilis conjunctio*, matrimonio posteriori *consummato* cedere debere. Eo potius causarum matrimonialium judici respiciendum, ut animum contrahentium attendat, an *sponsalia*, an vero *matrimonium ratum* contrahere voluerint, neque enim arbitror, pro matrimonio rato id habendum, si sponsalia praesente sacerdote et dextras conjungente contrahantur, non enim animus est matrimonium, sed sponsalia contrahere et de individua vitae societate suo tempore (nisi quid intervenerit, quae conditio semper subintelligitur) contrahenda promissionem facere. 3. Sive sponsalia duntaxat, sive ratum matrimonium contractum fuerit, is, qui post fidem matrimonialem puellae vel viduae datam aliam ducit, gravissimae magistratus poenae subjiciendus erit. Quodsi enim jure civili et canonico infamis est, qui bina sponsalia contrahit, ut suo loco superius docuimus, quanto majori poena afficiendus erit, qui post sponsalia vel ratum matrimonium cum alia contractum nuptias celebrat. Deus ipse adulterii poenam infligit illi, qui sponsam alterius violat Deuter. 22, v. 23. ac divinitus tales foedifragos ac perfidos puniri multis comprobari posset exemplis. Const. elect. August. ecclesiastica cap. de causis matrimon. sub. tit. de sponsalibus fol. 112: Würde
XVI. 238. sich die Person, so sich mehr denn eines verbündlich verlobet, mit der letzten verlobten Person fleischlich einlassen, so soll dieselbe an den Pranger gestellt und des Landes ewig verwiesen, und die andere, wofern sie sich wissentlich des ersten Verlöbnisses mit dem verbrechenden Theil dergestallt in Ehegelübde und fleischliche Unzucht eingelassen, mit gleicher Strafe belegt werden. Sub tit. de poen. stupri f. 116: Würde jemand eines andern Braut, ehe denn der Bräutigam beigelegen, wissentlich beschlafen, so sollen beide Personen zur Staupe geschlagen und des Landes ewig verwiesen werden, es wollte denn der Bräutigam die Braut wiederum annehmen, auf solchen Fall sie mit Gefängniß gestraft und der Brautschänder nicht minder mit Staupenschlagen des Landes ewig verwiesen werden.

10. Honestas publica.

657. 10. *Honestas* scilicet *publica*, id est affinitas ex sponsalibus orta, quae *publicae honestatis justitia* a canonistis appellatur. Sic sponsam fratris demortui frater ducere nequit, ac si eam ducat, matrimonium pronuntiatur irritum. Nos justitiam publicae honestatis statuimus impedimentum matrimonium contrahendum impediens, non auten contractum dissolvens, cujus sententiae nostrae rationes adduximus cap. 5. membr. 2. art. 2. §. 360. Jure canonico justitia publicae honestatis olim aeque late patebat quam naturalis cognatio affinitatis, sed concilium Tridentinum huic impedimento restrictionem addidit, ut intra primum duntaxat gradum matrimonia dirimat. Affinis est huic honestatis publicae impedimento affinitas, quae oritur ex matrimonio rato, sed nondum consummato, de qua Bellarminus libr. de matrim. cap. 24. §. ult. scribit, *eam haud dubie esse aliquid perfectius, quam est honestas ex sponsalibus orta*, unde Pius V. declaraverit, restrictionem publicae justitiae *ad primum gradum* in Tridentino concilio factam non habere locum nisi in sponsalibus de futuro.

658. 11. *Si sis affinis*, id est affinitas, quae per 11. :
carnalem copulam acquiritur. Sic sororem ejus, cui aff
stuprum intulit, jure canonico scortator ducere prohibetur, sin eam ducat, matrimonium irritum pronuntiatur. Quid de hoc impedimento statuamus, superius fuit expositum. 12. *Si forte coire nequibis*, 12.
id est impotentia coëundi. De hoc impedimento coi qui
scribit Lutherus in libr. de vit. conjug. tom. 2. Jenens. German. fol. 154: Das ist die einzige redliche Ursache die Ehe zu zerreißen. Nota autem, hic non esse quaestionem de *impotentia superveniente*, quae scilicet post ratum et consummatum matrimonium ex accidente supervenit, de qua quid statuendum sit, postea dispicietur, sed de tali impotentia seu inhabilitate, quae ab initio adfuit ac nuptias praecessit, propter illam separatio fieri potest persona sana id petente, quia inter inhabiles et impotentes non est nec esse potest conjugium, proinde quando propter impotentiam, quae ab initio adfuit, conjuges separantur, proprie et accurate loquendo non est divortium, sed duntaxat declaratio, conjugium inter eos nullum esse vel fuisse. Esse hoc legitimum impedimentum dirimens matrimonium probatur, *1. ex jure divino.* Conjuges ex divina conjugii institutione sunt *una caro* Gen. 2, v. 24. Matth. 19, v. 6. proinde si per impotentiam illud obtineri nequit, conjugium esse irritum. *2. Ex rationibus.* Non adest legitimus consensus, sed dolus et error in substantialibus, impotens turpiter decipit, persona sana miserabiliter errat, at Deus nec fraudes, nec errores
in hac divina conjunctione approbat. Praeterea ut XVI
in aliis contractibus non est conveniens obligatio, si quis se obliget ad hoc, quod non potest dare vel facere; ita in contractu matrimonii, quo unus obligatur alteri ad debitum carnale solvendum 1. Cor. 7, v. 4. non est conveniens contractus, si fiat ab aliquo, qui debitum solvere non potest. Denique persona sana perpetuis ustionibus et periculo scortationis objiceretur, nisi per matrimonii ineundi potestatem ipsi consuleretur, ex quo fundamento facile apparet, quid respondendum ad argumentum contrarium: *Copula carnalis non est de conjugii essentia. Ergo impotentia non facit matrimonium irritum. 3. Ex jure canonico.* c. Decreta. 27. q. 2. *De his, qui causa frigiditatis uxoribus debitum reddere non possunt*, statuit Gregorius, *ut uterque eorum septima manu propinquorum jurejurando dicat, quod nunquam per commixtionem carnis conjuncti una caro effecti fuissent, tunc mulier secundas nuptias poterit contrahere, vir autem, qui frigidae naturae est, maneat sine spe conjugii.* c. Quod autem caus. et quaest. iisd.: *Vir et mulier si se conjunxerint, et postea dixerit mulier de viro, quod*

non possit coire cum eo, si potest per verum judicium probare, quod verum sit, accipiat alium. Videatur etiam c. Requisivisti etc. 33. quaest. 1. et lib. 4. decretalium titul. 15. de *frigidis et maleficiatis* et *impotentia coëundi.* *4. Ex lege civili.* Labeo l. Quod ,pupillae. 30. ff. Quando dies legat.: *Non potest videri nupta, quae virum pati non potest.* Justinianus l. in causis 10. C. de repudiis: *Si maritus uxori ab initio matrimonii usque ad duos annos continuos computandos coire minime propter naturalem imbecillitatem valeat, potest mulier vel ejus parentes sine periculo dotis amittendae repudium marito mittere.*

659. Ceterum impotentiam canonistae ratione *causarum* statuunt triplicem: *1. naturalem, 2. accidentalem* et *3. maleficialem.* *Naturalem* vocant, quae a natura provenit, eaque contingit vel *ratione aetatis*, ut in impubere, quae progressu aetatis cessat; vel in adulto ex *vitio quodam conformationis*, quod curationem non recipit. Matth. 19, v. 12: *Sunt eunuchi, qui de utero matris sic nati sunt.* *Accidentalem* vocant, quae ex accidenti infertur, videlicet vel *a morbo*, vel *a ferro*, quando vel aliena violentia fiunt eunuchi, Matth. 19, v. 12: *Sunt eunuchi ab hominibus facti;* vel praeposterum coelibatus studium ad illam corporis partem laedendam aliquem impulit, quale quid de Origene commemoratur. *Maleficialem* appellant, quae fascino ac veneficio infertur. Ratione *subjecti* impotentia seu inhabilitas est vel *in viro*, vel *femina.* In viro est tum ratione *frigiditatis*, tum ratione *conformationis;* in femina tantum ratione *conformationis.*

u- Im- itia. 660. Antequam vero judex causarum matrimonialium ob impotentiam sive inhabilitatem pronuntiet ·matrimonium irritum, accurate prius consideret. 1. an impotentiam contractum matrimonii *praecesserit* vel *secuta* fuerit. Illa enim duntaxat, non haec, quae ex accidenti supervenit, matrimonium reddit irritum, ut inferius demonstrabimus. Canonistae tamen in c. Fraternitatis etc. extra de frig. et malef. admonent, *in dubio semper praesumi, hoc impedimentum praecessisse, ex quo nunquam potuit conjugem cognoscere.* 2. An sit *vera et certa* impotentia. Ergo non debet esse contentus nuda et simplici asseveratione alterutrius vel utriusque conjugis de impotentia conquerentis, sed si de feminae impotentia agitur, per obstetrices et honestas personas rei veritas inquirenda; si de viro dubitatur, per juramentum et signa externa. Facile enim
240. contingere posset, ut taedio conjugis vel ex mutuo pacto querela de impotentia instituatur, ideo sine firmatione ob corporum inhabilitatem matrimonium non est irritum pronuntiandum. Verae impotentiae nomine intelligitur ea, quae congressum conjugalem penitus impedit, non ea, quae generationis duntaxat effectum intervertit, unde Scholastici distinguunt inter *impotentiam ad generationis actum* et *impotentiam ad generationis effectum*, non haec, sed illa duntaxat matrimonium irritum reddit. Canonistae ad specialiora descendunt, sed casti pudoris habenda est ratio et prudentia judicis ex generali regula eadem facile colligit. 3. An sit impotentia *constans* et *perpetua.* Si enim ratione aetatis in impuberibus est inhabilitas, propter eam non est irritum faciendum matrimonium, siquidem ea corrigitur progressu temporis, unde etiam certum tempus exspectari solet, antequam propter impotentiam fiat separatio, qua de re canonistae sic statuunt. Si est impotentia naturalis ac veraciter per signa evidentia de perpetuitate impotentiae constat, nullo tempore exspectato, sed statim solvitur matrimonium; si vero veraciter probari ea nequit, tunc *triennii* tempus exspectari jubetur (Justinianus l. in causis. 10. C. de repudiis, *biennium* statuit), quo praeterlapso, si uterque confiteatur impotentiam et juret cum septima manu propinquorum vel vicinorum bonae famae, tunc solvitur matrimonium et parti sanae datur potestas aliud conjugium ineundi (rectius autem ad medicorum ac chirurgorum judicium quam ad biennii vel triennii explorationem hic decurritur). Si vero unus confiteatur et alter neget, non debet separari matrimonium, nisi is, qui stat contra matrimonium, probet impedimentum per justum judicium. Si est impotentia *accidentalis*, quae nullam admittit curationem nec spem sanationis, statim matrimonium separari potest. Si est impotentia *maleficialis*, juxta canonistas solvitur matrimonium, si post triennalem cohabitationem juraverit uterque, vir et uxor, cum septima manu propinquorum, quod nunquam carnaliter commisceri potuerint, rationem addit Glossa in c. final. x. de frig. et malef. *quia progressu temporis talis impotentia removeri solet*, atqui nec *dolus*, nec *error* in tali conjugio intercessit, quando alterutri vel utrique conjugum per fascinum impotentia conciliatur, adde quod ultra annum etiam tertium impotentia per fascinum illata durare ac nihilominus postea tolli possit, jam vero propter eam duntaxat impotentiam irritum pronuntiandum est matrimonium, quae est prorsus incurabilis. Rectius igitur fecerint pii conjuges, si impotentiam per fascinum sibi illatam animadvertant, ut poenitentia, fide, precibus etc. contra Satanam pugnent, quam si propter eam matrimonium irritum pronuntiari postulent. 4. An sit impotentia *incurabilis*, quae enim remediis adhibitis corrigi potest, ea non est impedimentum matrimonium dirimens. c. Ex literis etc. de frig. et malef. Scholastici dicunt, aliam impotentiam excludere *actum secuturum*, aliam duntaxat *actum praesentem.* 5. Si est impotentia *praecedens, vera, perpetua* et *incurabilis*, dispiciendum, an is qui cum impotente contraxit, *notitiam hujus impedimenti* habuerit, si enim sciens ac volens cum impotente quis contraxit, non facile separatio instituitur, nisi scilicet periculum fornicationis parti sanae impendeat. c. Consultationi etc. extra de frig. et malef. Beza tamen in libr. de divort. etiam illud conjugium irritum pronuntiandum statuit, *quia ludit benedictionem divinam, nullum conjugii finem attingit et continuum quasi homicidium conjunctum habet.* 6. Si est impotentia *praecedens, vera, perpetua, incurabilis* et utrique prius XVI. 241.

incognita, tamen canones jubent prius exquiri, an impotentia laborantem velit habere non *ut conjugem*, sed *ut sororem*, c. Laudabilem etc. de frig. et malef. at si ustionis malum vel fornicationis periculum in conjuge sano metuendum, non debet vel persuaderi, vel cogi, ut impotenti cohabitet.

Qu. 1. An in casu impotentiae maleficialis medicamentis sit utendum.

661. Quaeritur hoc loco. *1. An in casu impotentiae maleficialis medicamentis et remediis naturalibus uti conveniat?* Respondemus: prima et potissima cura sit de remediis spiritualibus, videlicet de seriis precibus ex vera poenitentia et fide profectis, quibus efficacissime contra Asmodaeum conjugii vastatorem maleficiati pugnabunt, id quod denotatur per fumum ex jecore super carbones vivos positum, quo Tobias fugabat daemonium Tob. 8, v. 3. Cogitent ergo pii conjuges illud angeli effatum Tobiae 6, v. 18: *Hi qui conjugium ita suscipiunt, ut Deum a se et sua mente excludant et suae libidini ita vacent, sicut equus et mulus, quibus non est intellectus, habet potestatem daemonium super eos* (quae tamen verba in vulgata duntaxat Latina versione habentur). Quia vero impotentiam Satanas infert plerumque *applicando naturalia agentia passivis*, calorem scilicet refrigerando, spiritus praecludendo, affectus excitando, phantasiae species varias inprimendo, Fern. lib. 2. de abd. rer. causis cap. 16. ideo non erit incongruum praemissis piis ad Deum precibus etiam naturalia medicamenta adhibere. Neque tamen Paracelso assurgimus, qui existimat, *a geniis oriri fascinum et posse genius virtute aliqua magica cogi et ad nutum artificis compelli.* Paludanus in 4. sent. dist. 34. disputat, diabolum quinque modis congressum conjugalem impedire, primo *locis secernendo conjuges vel sese interponendo, ne eorum corpora conglutinentur;* secundo *refrigerando conjunctionis appetitum*; tertio *movendo phantasias et menti objiciendo speciem feminae deformis, ut eam vir invisam habeat;* quarto *retinendo membra generationi destinata;* quinto *spiritus occludendo*, *qui conjunctionis appetitum invehunt;* in quibus amoliendis nec nihil, nec omnia praestare poterunt remedia naturalia convenienter adhibita. Sed a superstitiosis characteribus, ligaturis, benedictionum formulis, quas Grilland. de sortileg. Wierus de praestig. daemon. libr. 3. et alii recitant, pii conjuges sedulo caveant, quia pactum cum daemone expressum vel tacitum includunt ac ad minimum cum profanatione divini nominis sunt conjuncta.

2. An soluto propter impotentiam matrimonio novarum nuptiarum potestas conjugibus concedenda.

662. Quaeritur 2. *An matrimonio propter impotentiam irrito pronuntiato solutis novi matrimonii potestas concedenda?* Distinguendum hic est inter species impotentiae. Si impotentia fuerit *naturalis* vel *accidentalis*, incurabilis, tum parti sanae quidem novi matrimonii potestas concedenda, impotenti vero minime. Si impotentia fuerit *maleficialis*, utrique solet novum conjugium concedi, haec enim differentia est inter frigiditatem, vitium conformationis et maleficium, quod frigidus aeque ad omnes feminas impotens est, femina conformationis vitio impotens aeque ad omnes viros talis est, sed ex maleficio potest quis esse impotens ad unam et non ad aliam. Thomas distinguit hoc modo: *Impedimentum ex maleficio proveniens aut est universale, et hoc in casu non est concedendum novum matrimonium; aut particulare respectu unius tantum, quo in casu concedendum esse* asserit. Sed hujus rei inquisitio admodum occulta, dubia et incerta XVI.: erit futura, praesertim in feminis. *Feminae inhabilitas*, inquit Hemmingius de conjug. p. 193. *occultior est, cum viri congressum propter naturae vitium aut morbum incurabilem, adde etiam maleficium, ferre nequit.*

3. An mali[…] impo[…] nupt[…] possi[…] ejus […] sang[…] jungi[…]

663. Quaeritur 3. *An mulier ab impotente marito decepta cum eodem pacisci possit de furtivis cum ipsius consanguineo congressibus?* Affirmativam Pistorius et Jesuitae tribuunt Luthero eumque hoc nomine pessime traducunt. Sed observa, 1. Lutherum tale quid consuluisse eo tempore, quo vigente adhuc papali tyrannide non nisi longis processibus et magnis sumtibus matrimonii dissolutio ob impotentiam impetrari poterat, editum enim est illud Lutheri scriptum ann. 1520. 2. Fuisse consilium privatum illis datum, quae ustionibus ferendis impares scortationis periculo praesentissimo obnoxiae, quibus per occultum matrimonium prospici posse censuit. 3. Non fuisse simpliciter, sed alternative consilium ejusmodi datum, videlicet ut vel dissolutionem illius matrimonii per se irriti coram legitimo judice requirerent, vel impotenti, cum quo per errorem contraxerunt, ustiones suas revelarent et accedente ipsius consensu occultum matrimonium cum quodam ex cognatis proximis contraherent et desiderio liberorum satisfacerent, vel deceptorem illum desererent et in aliam regionem profugerent ibidemque maritum quaererent. 4. Lutherum ipsum, cum videret, in alienam plane mentem a depravatoribus illud rapi, in posteriori scriptorum recognitione id ipsum abolevisse. Vid. ipsum Lutherum de vit. conjug. tom. 2. Jenens. fol. 151. ubi inter cetera sic scribit: Sie haben mir Schuld gegeben, ich sollte gelehret haben, wenn ein Mann seinem Weibe nicht könnte den Kitzel genug büßen, soll sie zum andern laufen. Aber laß liegen die verkehrten Lügner, es wurden Christo und seinen Aposteln ihre Worte verkehret, sollten sie denn nicht auch mir meine Worte verkehren? 5. Augustinus tractans quaestionem, an in casu desperatae sterilitatis cum conjugis consensu liceat ex alia prolem suscipere, lib. de bon. conjugali cap. 15. modeste scribit: *Plane uxoris voluntate adhibere aliam, unde communes filii nascantur unius commixtione ac semine, alterius autem jure ac potestate, apud antiquos patres fas erat, utrum et nunc fas sit, non temere dixerim.* Eccur igitur Lutherum tantopere sugillant, quod in casu desperatae impotentiae, quae conjugium plane irritum facit, consilium suum privatum exposuerit? 6. Quodsi perrexerint Lutherum ob privatum illud consilium pessime traducere, opponemus illis Gregorii III. pontificis rescriptum c. Quod proposuisti etc.

32. quaest. 7: *Si mulier infirmitate correpta non valuerit viro debitum reddere, quid ejus faciat conjugalis? Bonum esset, si sic permaneret, ut abstinentiae vacaret, sed quia hoc magnorum est, ille qui non poterit se continere, nubat magis, non tamen ei subsidii opem subtrahat, quam infirmitas praepedit, non tamen detestabilis culpa excludit.* De quo rescripto Gratianus ibidem addit, *quod sacris canonibus, imo apostolicae et evangelicae doctrinae penitus inveniatur adversum.* Vid. script. Wirtenberg. theol. contra Pistor. p. 67. Hassiacor. contra eundem p. 90. Tarnovius libr. 3. de matrim. c. 35. qu. 7.

664. Enumerata illa duodecim impedimenta, quae *matrimonium contrahendum impediunt et contractum dirimunt,* quidam minutius definiunt et numerum ea ratione augent, unde Lutherus in libr. de vit.
243. conjug. tom. 2. Jenens. German. f. 152. scribit, *papam duodeviginti causas in suo jure confinxisse, quibus omnibus matrimonium vel dissipat, vel impedit, quas fere omnes se rejicere addit* (ubi connumerat impedimenta quatuor, quae contrahendum impediunt, contractum vero non dissolvunt, quae sunt *ecclesiae vetitum, tempus feriatum, consuetudo, defectus visus vel auditus).* Sic impedimentum quartum, quod est *cognatio,* cum et *consanguinitatem* et *affinitatem* complectatur, in duo specialia impedimenta a quibusdam subdistinguitur. Item cognationi *naturali* additur cognatio *spiritualis* ex baptismo et confirmatione, ac cognatio *legalis* ex adoptione orta, qua ratione quindecim erunt impedimenta dirimentia. Bellarminus libr. de matrimon. cap. 18. addit *carentiam usus liberi arbitrii,* quae non minus quam *ignorantia* et *coactio* libertati consensus opponitur, ex quo infert, *pueros, furiosos et amentes contrahere non posse, cum deliberatum consensum habere nequeant,* qua de re quid statuendum sit, suo loco fuit expositum. Ibidem monet, *ecclesiae vetitum, id est prohibitionem, ne matrimonia clam fiant, cum debeant in facie ecclesiae et coram testibus celebrari, fuisse olim impedimentum tantum prohibens, hodie vero esse etiam impedimentum dirimens propter concilii Tridentini sanctionem,* sess. 24. ideoque illud vel reducendum esse ad impedimentum quintum, quod est *crimen,* vel pro impedimento 13. habendum. cap. 31. rationem redditurus, quare patres Tridentini clandestinum matrimonium, quod in concilio Lateranensi can. 51. tantum pro *impedimento prohibente* habetur, statuerunt, esse *impedimentum dirimens,* nullam afferre potest aliam, quam quod patribus illis ita placuerit. *Potuisse* (inquit) *ecclesiam haec matrimonia irritare, dubitare non potest, qui credit, potuisse eandem ecclesiam irritare matrimonium in certis gradibus cognationis vel ob votum solenne continentiae, aut aliis de causis, cum eadem sit omnium ratio.* Et postea: *Si essentiam matrimonii spectes, ante concilii Tridentini decretum, verum, ratum, legitimum et divinum erat conjugium clandestinum, nihil enim ei deerat eorum, quae ad essentiam matrimonii Deus requiri voluit, cum adesset materia, forma atque intentio.* Sic ergo patres illi patrati potestatem sibi arripuerunt conjugium, quod coram Deo ratum, verum, legitimum et divinum, faciendi irritum, an characterem bestiae in fronte sese gerere et Antichristi mancipia esse demonstrarent.

665. Ab impedimentis illis matrimonium contrahendum prohibentibus, contractum vero dissolventibus (quae improprie inter causas divortii referuntur) transitum facimus ad *causas divortii proprie sic dictas,* quae ab aliquibus annumerantur duabus illis, quas superius constituimus, *adulterio* scilicet et *desertioni.* Prima divortii causa a quibusdam statuitur *infidelitas.* De ea Pontificii sic statuunt: *Conjugia infidelium solvi possunt quoad vinculum, si alter conjugum convertatur ad fidem et alter ei nolit cohabitare sine injuria creatoris. Conjugia vero fidelium negant solvi posse quoad vinculum quacunque ex causa; quodsi alterutra pars a fide Catholica recedat, fidelem quoad cohabitationem ab eadem dissolvi posse autumant,* Bellarminus libr. de matrimon. cap. 12. §. 2. cap. 14. §. 5. hoc est propter infidelitatem *praecedentem,* quando uterque conjux primo est infidelis et postea alter ad fidem convertitur, concedunt divortium quoad vinculum, propter infidelitatem *sequentem,* quando uterque conjux primo est fidelis et postea alter a fide discedit, concedunt divortium quoad torum et cohabitationem. Nos utrumque negamus, ideoque Pontificiis opponimus, *1. Christi decisionem* Matth. 19, XVI. 244.
v. 6: *Quod Deus conjunxit, homo non separet.* At Deus etiam infideles conjunxit. Ergo. Excipit Bellarminus, *matrimonium illud non dirimi ab homine, sed a Deo, quando fidelis ab infideli separatur, cujus, inquit, interpretem habemus apostolum Paulum.* Sed de loco illo apostolico dicemus paulo post. *2. Ejusdem exclusivam locutionem* Matth. 5, v. 32. cap. 19, v. 9: *Qui dimiserit uxorem nisi ob fornicationem, moechatur.* Atqui infidelitas non est fornicatio, quamvis enim in scriptis propheticis idololatria fornicationis et adulterii spiritualis nomine indigitetur, tamen quia Christus agit de corporali duntaxat scortatione, quae unitatem carnis dirimit et essentiae matrimonii adversatur, ideo non potest hoc ad infidelitatem referri, quae unitatem carnis neutiquam dirimit. Excipit Cajetanus in 1. Cor. 7. *Christum dedisse libertatem solis viris dimittendi causa fornicationis uxores, non autem uxoribus dimittendi viros, Paulum autem locutum esse de causa, quae sit communis viro et uxori, et hanc esse voluisse conversionem alterius conjugis ab infidelitate.* Sed haec exceptio ratione partis *prioris* falsa est, quod ipse Bellarminus agnoscit, cum uxor non minus virum adulterum relinquere possit, quam maritus uxorem adulteram dimittere; ratione *posterioris* petit principium. Aliter igitur Bellarminus excipit, *Christum loqui de matrimonio inter fideles, Paulum de matrimonio contracto inter infideles.* Sed *prius* gratis dicitur, quia Christus in genere loquitur de matrimonio, cujus firmitatem indissolu-

Causae divortii ab aliis additae. 1. Infidelitas.

bilem ex primaeva institutione deducit, aut igitur negandum erit, inter infideles esse verum matrimonium, aut concedendum, Christum loqui de matrimonio etiam infidelium. *Posterius* verum est, sed ex eo inferri nequit, quod Bellarminus probandum suscepit, ut paulo post videbimus. *3. Apostoli concessionem.* 1. Cor. 7, v. 12: *Si quis frater uxorem habet infidelem et haec consentit habitare cum illo, non dimittat illam;* v. 13. *et si qua mulier habet virum infidelem et hic consentit habitare cum illa, non dimittat eum.* Excipit Bellarminus, *Paulum non tantum permittere conjugi deserto ab infideli, ut aliud matrimonium ineat, sed etiam permittere simpliciter, ut dimittat infidelem, etiamsi cohabitare velit, solum enim consulit, non autem praecipit, ut conjux fidelis non dimittat conjugem infidelem, si is velit cohabitare, et ideo si quis dimittat volentem cohabitare, non peccat contra illud praeceptum.* Respondemus: exceptio illa contrariatur disertis apostolicis verbis *μὴ ἀφιέτω αὐτήν, μὴ ἀφιέτω αὐτόν*, contrariatur etiam rationibus gravissimis, quas ibidem apostolus addit, quibus probat, fidelem non debere dimittere conjugem infidelem, si velit ei cohabitare, quas superius exposuimus. Adde quod hoc apostoli pronuntiatum nitatur primaeva conjugii institutione, quae ostendit conjunctionem maris et feminae in legitimo conjugio esse indissolubilem. Frustra Bellarminus confugit ad verba *ceteris dico ego, non Dominus*, quasi apostolus privatum aliquod consilium duntaxat, non autem praeceptum proponat, quid enim de hac canonistarum, a quibus Bellarminus eam mutuatus est, exceptione statuendum sit, ostendimus superius §. 390. *4. Infidelitatis conditionem.* Infidelitas non repugnat essentialibus matrimonii, sicut adulterium, possunt enim esse duo in carne una, qui fidei et spiritus unitate non sunt invicem conjuncti, alias inter maritum pium et feminam impiam ac vice versa inter maritum impium et feminam piam non esset verum et ratum matrimonium. *5. Cum haeresi comparationem.* Propter haeresin non solvitur vinculum matrimonii. Ergo nec propter infidelitatem solvi debet. Excipit Bellarminus, *magnum esse discrimen* XVI. 245. *inter conjugia contracta in infidelitate et conjugia contracta post baptismum. Priora enim etsi rata sint et firma ex natura sua, tamen sacramenta non sunt, et ideo deest illis potissima ratio indissolubilitatis. At posteriora sacramenta sunt et proinde duplicem habent rationem insolubilitatis.* Respondemus: petitur principium, ut constat ex illis, quae de quaestione, *an matrimonium sit sacramentum proprie sic dictum*, superius disputata. Conjugii firmitas non pendet ex sacramentali quadam ratione, sed ex divina institutione. Praeterea si vel maxime demus Bellarmino, conjugia in infidelitate contracta non habere duplicem rationem insolubilitatis, quae ex Dei institutione et sacramentali ratione juxta Bellarmini hypothesin descendit, negare tamen nequit, eadem esse rata et firma ex natura sua et rationem insolubilitatis habere ex divina institutione, ergo saltem propter hanc insolubilitatis rationem non erunt dissolvenda. Plura qui desiderat, adeat §. 388.

666. Argumenta, quibus Bellarminus demonstrare nititur, *conjugia infidelium solvi posse quoad vinculum*, duo tantum affert. 1. Prius desumtum ex 1. Corinth. 7: *Si infidelis discedit, discedat.* Respondemus: dictum illud apostolicum expendimus superius §. 622. hic breviter dicimus, apostolum nequaquam in his verbis causam faciendi divortii statuere infidelitatem, quasi scilicet fidelis propter infidelitatem debeat ab infideli discedere, sed consulere parti innocenti divortium propter desertionem passae, quando scilicet infidelis malitiosa desertione de facto divortium instituit. Si, inquit, *infidelis* nolens cohabitare fideli *discedit*, id est si conjugale vinculum per desertionem suam nefarie disrumpit, *discedat*, id est aequo animo illud a fideli ferendum ac Deo commendandum, *non enim servituti subjectus est frater et soror in hujusmodi*, hoc est in tali casu Christianus maritus aut Christiana uxor non tenetur propter malitiosam conjugis desertionem a matrimonio in perpetuum abstinere, sed libertatem obtinet rebus suis novo matrimonio consulendi. 2. Posterius deductum ex jure canonico, c. Si infidelis etc. 28. q. 2. c. Quanto etc. c. Gaudemus etc. de divortiis. Respondemus: c. Si infidelis etc. petitum est ex Ambrosio, neque quidquam nobis adversatur, loquitur enim de fideli *divortium passo* propter infidelis desertionem, non autem de fideli propter infidelitatem *divortium faciente* et infidelem sibi cohabitare volentem repudiante. Verba Ambrosii integra sic habent: *Si quis frater uxorem habet infidelem et haec consentit habitare cum illo, non dimittat eam etc. Hoc dixit apostolus, quia inter illa primordia, cum ambo utique essent gentiles, fiebat, ut unus ex his crederet, et quia horrebant perfidi culturam Dei, similiter et credentes contaminationem praeteriti erroris, ideo praecipit* (nota verbum praecipiendi contra Bellarminum), *ut si contenti essent habitare cum immutatis, contenti essent fideles cum illis etc. Si autem infidelis discedit, discedat, propositum religionis custodit praecipiendo, ne Christiani relinquant conjugia, sed si infidelis odio Dei discedit, fidelis non erit reus dissoluti matrimonii, major enim causa Dei est quam matrimonii.* Et postea: *Non est peccatum ei, qui dimittitur propter Deum, si alii se junxerit. Contumelia enim creatoris solvit jus matrimonii circa eum, qui relinquitur, ne accusetur alii copulatus. Infidelis autem discedens et in Deum, et in matrimonium* (nota) *peccare dignoscitur, quia noluit sub Dei devotione habere conjugium, itaque non est ei fides servanda conjugii, qui ideo recessit, ne audiret, auctorem esse Christianorum Deum conjugii* etc. c. XVI. Gaudemus etc. est Innocentii et agit de eo casu, si alter infidelium conjugum ad fidem Catholicam convertatur, altero vel nullo modo, vel non sine blasphemia divini nominis, vel ut eum pertrahat ad mortale peccatum ei cohabitare volente, quod tunc,

Argumenta Bellarmini I. 1. Cor. Si infidelis discedit discedat

2. Ex jure canon.

qui relinquitur, ad secunda, si voluerit, vota transire possit. Bellarminus autem disputat, quod *fidelis dimittens infidelem volentem cohabitare non peccet contra ullum praeceptum*, cum ex ipsius hypothesi sit tantum *consilium* apostoli de infideli, qui cohabitare consentit, non deserendo. Nec dissimulat ibidem Innocentius, quendam ex suis praedecessoribus aliter sensisse. c. Gaudemus etc. habetur pulcherrima sententia, *quod per sacramentum baptismi non solvantur conjugia sed crimina dimittantur*, quae Pontificiae ejusmodi matrimoniorum dissolutioni
14: merito opponitur. 3. In exceptionibus ad argumenta
.on nostra inserit Bellarminus tertium sententiae suae
ixo- etc.? fundamentum. *Si infidelis non deserat fidelem, sed velit ei cohabitare cum injuria creatoris, perpetuo scilicet persuadendo reditum ad infidelitatem et Christum blasphemando, certe poterit a fideli dimitti juxta illud* Luc. 14: *Qui non odit patrem et matrem, uxorem, filios* etc. *propter me, non est me dignus.* Respondemus: 1. non de matrimonii dissolutione Christus agit, sed de posthabitione eorum, qui nobis sunt et esse etiam debent carissimi, si in cultu divino et veritatis confessione nobis obstaculo esse velint, Matth. 10, v. 37. 2. *Odisse* enim hoc loco non significat hostili affectu prosequi, penitus deserere, officia alioqui debita denegare etc. sed posthabere, non obsequi etc. juxta regulam phraseologiae Hebraicae, *verba affirmata saepius ponuntur pro contrariis negatis*, Genes. 29, v. 31. Deut. 21, v. 15. Prov. 13, v. 24. Item odisse et diligere saepe non tam hos ipsos animi affectus quam actiones affectus illos consequentes, sive adsint affectus illis actionibus, sive non, imo saepe etiam cum plane contrarii affectus illis actionibus adsunt, indicant, Flacius part. 2. clav. p. 316. *De tali odio loquitur* (inquit Basilius in orat. quomodo instruendi venient. ad bapt. tom. 1. p. 452), *non quod insidiandi studium generat, sed pietatis virtutem, ut non obediatur ab illa seducentibus, affert.* 3. Scopus dicti est, Deum et ipsius verbum ac cultum debere nobis esse cariora quibusvis rebus. Invertimus igitur argumentum. Divina conjugii institutio requirit, ut vinculum illud sit indissolubile. Ergo ex amore Dei leges illas conjugales reverenter observemus nec infidelem cohabitare volentem repudiemus. 4. Christus absolute et indistincte loquitur de quovis conjuge pietati impedimentum objiciente. Unde Bellarminus ipse in c. 14. seq. §. 5. illud Christi dictum refert ad conjugem, qui *prius fuit fidelis, postea vero a fide Catholica recedit.* Quodsi ergo ex illo Christi dicto efficaciter probari posset, propter infidelitatem *praecedentem* solvi posse conjugium *quoad vinculum*, utique etiam ex eodem inferri posset, propter infidelitatem *sequentem* conjugium *quoad vinculum* itidem solvi posse, quod tamen Bellarminus non concedit.

.e- 667. *2. Haeresis.* Eam esse justam divortii causam statuunt 1. *Anabaptistae*, qui propter dissensum in religione conjuges dimittendos censent et pietatis praetextu matrimonia dirimunt. Tres enim conjugii gradus statuunt, *primum animae seu spiritus hominis cum Deo; secundum animae cum corpore; tertium corporis cum corpore, id est conjugis et mariti, quem gradum dicunt esse minimum* XVI. 247.
atque infimum, unde inferunt: *Si primus et secundus gradus non serventur, hoc est si vir non sit vera fidei confessione Deo obstrictus, tum factum esse adulterium et uxorem ab eo posse facere divortium.* Disputant etiam, *conjugium infidelium non esse coram Deo conjugium, sed impuritatem et fornicationem*, nimirum ut obtinere possint, *licitum esse marito orthodoxo conjugem haereticam deserere et aliam fidei suae addictam ducere*, infideles enim habentur ab ipsis omnes, quicunque cultu et professione sunt a secta ipsorum alieni. Münsterus conjugium et torum conjugalem infidelium et carnalium vocavit meretricium torum et diaboli prostibulum. Vid. Bullingerus lib. 1. contra Anabapt. cap. 1. Jac. Andreae in conc. Eslingens. etc. 2. Anabaptistarum vestigiis insistunt *Photiniani*, qui *praecepto sexto*, quod ipsis est septimum, *de non adulterando in N. T. hoc a Christo additum esse censent, ne fidelis in matrimonio habeat infidelem*, catech. Racov. p. 172. Laborant autem spiritu vertiginis, quia ibidem addunt, *in lege expresse vetita fuisse connubia inter fidelem et infidelem.* At si in lege jam ante fuere ejusmodi conjugia prohibita, quomodo a Christo potest illa prohibitio dici addita? 3. Quidam etiam ex *Calvinianis* statuunt, nuptias inter disparis religionis homines, cumprimis vero inter fidelem et infidelem contractas, non tantum prohibitas, sed etiam propter interdictum illud divinum irritas esse, Martyr in comm. 1. Reg. 3. Zanchius in hexaëm. p. 709. Alb. Gentilis lib. 2. de nupt. c. 19. Quae argumenta huic opinioni sint opponenda, expositum fuit superius §. 390.

668. Contra *Anabaptistas* hoc loco sic concludimus. Quod conjugium 1. conforme est divinae institutioni, 2. habet requisita συστατικὰ conjugalis contractus, 3. oppositum est incestuosis et adulterinis congressibus, 4. a Christo et 5. ab apostolis est confirmatum, illud est verum, ratum et indissolubile matrimonium. Conjugium infidelium et haereticorum tale est. Ergo. Majoris veritas est in aprico. Minor sigillatim confirmari facile potest. Conjugium infidelium 1. est conforme institutioni divinae, quamvis enim legem moralem scriptam infideles ignorent, tamen legem naturalem cordibus inscriptam habent, ex qua matrimonium inter eos originem ducit et ex qua natae sunt apud ipsos honestae leges matrimonii decus custodientes. 2. Habet requisita συστατικὰ conjugalis contractus, adest enim legitimus consensus, qui est *causa efficiens;* adsunt personae idoneae, mas unus et femina una, quae est *materia;* adest legitima et indissolubilis in unam carnem conjunctio, quae est *forma*; adest sobolis propagatio, mutuum adjutorium et libidinis remedium, qui est conjugii *finis.* 3. Oppositum est incestuosis et adulterinis congressibus, quia incestuosas conjunctiones

et adulteria Deus in Cananaeis puniit Levit. 18, v. 24. sed honesta eorum conjugia approbavit. 4. Confirmatum est a Christo, qui Samaritanam superstitionibus haereticis immersam cum quinque viris suis in legitimo conjugio vixisse asserit, idque a scortatione, in qua postea vivebat, distinguit, Joh. 4, v. 18. 5. Confirmatum est ab apostolis, qui in praedicatione evangelii inter gentiles nuspiam leguntur conjugia eorum dissolvisse, quin imo Paulus 1. Cor. 7, v. 12. diserte praecipit, *si infidelis cohabitare velit cum fideli*, non esse eum repudiandum. Quod propter *haeresin* vel infidelitatem sive *praecedentem*, sive *supervenientem* non sit faciendum divortium, breviter sic demonstramus. Si 1. Christus diserte pronuntiat, neminem hominum debere
XVI. 248. separare quod Deus conjunxit Matth. 19, v. 6. et 2. unicam tantum faciendi divortii causam statuit, videlicet adulterium. 3. si apostolus infidelem cum fideli cohabitare consentientem non esse dimittendum asserit 1. Cor. 7, v. 12, 4. nec infidelitas nec haeresis cum matrimonii substantialibus pugnant; 5. nullum omnino ex sacris literis proferri potest vel mandatum vel permissio vel probatum exemplum divortii propter infidelitatem et haeresin facti; 6. contra vero plurima afferri possunt exempla eorum, qui in matrimonio conjuges infideles et haereticos retinuerunt; 7. denique si separatio conjugum propter haeresin vel infidelitatem multa secum trahit incommoda, pericula et absurda; consequens est, quod propter haeresin vel infidelitatem non sit faciendum divortium. Sed illud, ergo et hoc. Plura qui desiderat, ex §. 390. ea petere potest.

3. Votum solenne continentiae.

669. *3. Votum solenne continentiae* sive ingressus in religionem. Pontificii hac de re sic statuunt, *matrimonium ratum nondum consummatum solvi etiam quoad vinculum per votum solenne continentiae sive ingressum in religionem dissentiente etiam parte altera factum; matrimonium consummatum solvi quoad torum et cohabitationem tantum, non autem quoad vinculum per idem continentiae votum utriusque conjugis consensu susceptum.* Concilium Tridentinum sess. 24. can. 6: *Si quis dixerit, matrimonium ratum non consummatum per solennem religionis professionem alterius conjugum non dirimi, anathema sit.* (Matrimonium *ratum* vocant, quando fides conjugalis quidem data, sed nondum accessit copula carnalis; matrimonium *consummatum* vocant, quando non solum consensus nuptialis adest, sed etiam concubitus accessit. Solutionem *quoad torum et cohabitationem* vocant, quando manente conjugali vinculo conjuges a societate lecti ac mensae separantur, solutionem *quoad vinculum*, quando non solum lecti et mensae societate excluduntur, sed etiam ipse nexus conjugalis solvitur, ita ut liceat utrique vel alterutri ad alias nuptias transire. Votum *solenne* continentiae vocant, quod factum est in conspectu ecclesiae, cui se vovens post magnam deliberationem et diuturnam probationem sponte subjicit ut ipsi Deo et hoc ipso statum mutat. Distinguunt illud a voto *simplice*, quod est promissio continentiae perpetuae Deo privatim libera voluntate excellentioris alicujus boni gratia facta. *Religionis* nomine intelligunt monachatum, per ingressum igitur in religionem intelligunt monasticam professionem.) Nos utrumque negamus. Prius igitur quod attinet membrum, videlicet *per votum solenne continentiae non solvi matrimonium ratum quoad vinculum*, sequentibus demonstramus fundamentis. 1. Nullo Scripturae dicto demonstrari potest, per votum solenne continentiae solvi matrimonium ratum. Ergo haec Pontificiorum assertio tanquam ἄγραφος et dubia merito rejicitur. Bellarminus lib. de monach. c. 38. demonstraturus contra quosdam sui ordinis homines, *matrimonium consummatum non solvi per monasticam professionem*, affert Scripturae dicta: *Quod Deus conjunxit, homo non separet; qui dimiserit uxorem, facit eam moechari; iis qui matrimonio juncti sunt, praecipio non ego, sed Dominus, uxor a viro non discedat* etc. sed cum contra nos probare deberet, *matrimonium ratum solvi per monasticam professionem*, ne unicum quidem Scripturae locum adducit, sed testimonia *ecclesiae*, id est Romanorum pontificum et concilii Tridentini, exempla sanctorum et rationem duplicem male consarcinatam. XVI.
Atqui novit, nos non nisi ex proprio theologiae principio, ex Scriptura scilicet sacra, argumenta requirere, quibus cum se destitutum fateatur, agnoscat, se in nostra sententia refellenda omnem operam ludere. 2. Assertio illa Pontificia, quod *matrimonium ratum solvatur per ingressum in religionem*, non modo est ἄγραφος, sed etiam ἀντίγραφος, id quod sic demonstramus. Matrimonii divinitus conjuncti vinculum est indissolubile, Matth. 5, v. 32. c. 19, v. 9. Marc. 10, v. 11. Luc. 16, v. 18. 1. Cor. 7, v. 10. Atqui matrimonium ratum, si juxta ordinem divinitus institutum sit contractum, est matrimonium divinitus conjunctum. Ergo vinculum ejus est indissolubile.

670. Bellarminus videt, nervum hujus argumenti esse fortissimum, unde in haec verba erumpit §. 1: *Sunt pro hac sententia gravissima argumenta. Nam* Matth. 19. et 1. Cor. 7. *matrimonium insolubile esse pronuntiatur, quod autem hoc de rato dicatur, patet primo, quia matrimonium ratum non differt a consummato ulla essentiali differentia, copula enim carnalis actus quidam conjugii est, non essentia conjugii. Secundo matrimonium ratum est verum sacramentum significans Christi et ecclesiae unionem inseparabilem. Ergo indissolubile. Praeterea tertio per matrimonium ratum dat vir uxori potestatem corporis sui, ergo non potest invita uxore sua continentiam Deo vovere.* Haec omnia Bellarminus vim veritatis in corde suo procul dubio sentiens, conatur tamen utcunque effugere, nimirum quia semel obfirmavit animum, velle se decreta Tridentina, qualia qualia sint, confirmare, videamus quid prostet. *In genere* dicit, *duplicem ad argumenta illa afferri solutionem. Una est communis theologorum* (Scholasticorum) 4. sent. dist.

Ratio nostr sente tiae. 1. Ex festa divin mand

2. E disso bilit matr mon

27. *quod tam insolubile sit matrimonium ratum tantum quam consummatum, et tunc ad omnia illa argumenta respondent, ea probare optime matrimonium ratum non posse dirimi ab homine, id est humana ulla auctoritate, sed tamen non probare, quin possit dirimi a Deo, Deum autem esse, qui dirimit, dum sponsum vocat ad religionem. Altera solutio communis est canonistarum, qui docent, matrimonium consummatum non esse solubile nisi a Deo, matrimonium autem ratum tantum esse solubile auctoritate pontificis et etiam sine illa auctoritate solvi per ingressum in religionem, et tunc ad argumentum ex verbis Domini* Matth. 19. *quos Deus conjunxit* etc. *respondent, ea verba intelligi solum de matrimonio consummato. Nam haec verba non sunt dicta a Domino, nisi postquam dixerunt, erunt duo in carne una, quod non fit nisi per copulam carnalem. Et sic docet exponi debere hunc textum Alexander III. c. Ex publico de convers. conjug.* Respondemus: Utraque exceptio turpiter petit principium. Quod enim *priorem* attinet, facile concedimus, ex dictis Christi et apostoli illud duntaxat probari, quod vinculum matrimonii divinitus contracti sit insolubile humana auctoritate, nequaquam vero illud, quod non possit a Deo idem dirimi, hoc inquam libenter concedimus; probet vero Bellarminus, Deum esse, qui matrimonium dirimit, quando sponsum vocat ad religionem. Deus voluntatem suam per Christum sic manifestavit, quod conjuges fidem matrimonialem sibi invicem datam non debeant fallere nec propria auctoritate illud separare, quod divinitus conjunctum est Matth. 19, v. 6. quod unica inter vivos conjuges divortii faciendi causa sit adulterium Matth. 5, v. 32. c. 19, v. 9. per apostolum Paulum suam sic declaravit voluntatem, quod vinculum conjugale non nisi morte solvatur Rom. 7, v. 1. 1. Cor. 7, v. 39. quod *uxor non debeat a viro discedere, nec*
250. *vir uxorem dimittere* 1. Cor. 7, v. 10. Hujus contrarium Deo tribui nequit, alias duae contrariae in Deo statuerentur voluntates, una occulta, altera revelata; proinde non est sancta nec a Deo profecta nec Deo placens cogitatio, si maritus propter ingressum in monasterium datam conjugalem fidem fallere instituit. Proponimus autem Bellarmino expendendum hoc argumentum. Conjugii vinculum aut per mortem, aut propter adulterium, aut per desertionem malitiosam solvitur. Ergo propter aliquam harum trium causarum solvitur, quando sponsus monasterium ingreditur. Non propter *primam*, quia non intercedit mors naturalis. Si de morte spirituali nugari incipiant, quasi scilicet sponsus per ingressum in religionem moriatur mundo et veterem hominem mortificet, breviter respondemus, non spiritualem illam mortem a peccatis, quae ab omnibus vere piis requiritur quaeque interiori mentis renovatione, non autem exteriore status mutatione perficitur, sed naturalem duntaxat sive corporalem mortem conjugii vinculum dissolvere. Nec propter *secundam*, quia non intercedit adulterium, nisi dicere velimus, ut in monasteriis Pontificiis spiritualis fornicatio et idololatria per invocationem sanctorum, cultum religiosum imaginum et reliquiarum, per ἀρτολατρείαν etc. exercetur, ita quoque corporalem fornicationem in illis vigere, quod ut credamus, facile induci possumus. Relinquitur igitur, quod ob *tertiam* causam, videlicet ob malitiosam desertionem, fiat dissolutio, si quando sponsus monasterium ingressus fidem conjugalem sponsae datam fallit, id quod libenter concedimus, sed addimus, desertorem illum gravissime peccare, cum non de jure, sed de facto conjugale vinculum nefarie disrumpit. Negamus igitur, Deum esse, qui matrimonium ratum dirimit, quando sponsus ingrediatur religionem. Si enim Deus esset, qui matrimonium ratum dirimeret per sponsi ingressum in religionem, dicendum etiam foret, Deum esse, qui matrimonium consummatum dirimit, quando maritum ad religionem vocat, quod tamen Pontificii non concedunt. Excipit Bellarminus, *ex ecclesiae declaratione sciri, quod Deus dirimat matrimonia rata et non dirimat etiam matrimonia consummata per vocationem ad religionem.* At hac ratione denuo petitur principium. De eo enim quaestio est, an haec sit vera verae ecclesiae declaratio, cum in verbo Dei, cui ecclesia, utpote Christi sponsa, unice adstricta est, contrarium doceatur. Quam vero Bellarminus intelligit ecclesiam? num pontifices Romanos? at illorum auctoritatem apud nos esse nullam novit, si suffragio divini verbi destituatur; adde quod Romanorum pontificum sanctiones in quaestione de matrimonii solubilitate plurimum varient, ut ex praecedentibus constare potest.

671. Quod *posteriorem* exceptionem attinet, in ea itidem repetitur id, quod erat in quaestione. Probamus nos ex verbis Christi et apostoli, matrimonii divinitus conjuncti, sive *ratum tantum* sit, sive *ratum simul et consummatum*, vinculum esse ab homine indissolubile. Bellarminus respondet, *matrimonium consummatum non esse solubile nisi a Deo, matrimonium autem ratum tantum esse solubile auctoritate pontificis et sine illa auctoritate per ingressum in religionem.* At de eo ipso quaeritur, *an matrimonium ratum pontificis auctoritate propter ingressum in religionem solvi possit?* contrarium docemus ex verbis Christi et apostoli. Quod divinitus conjunctum, nullus hominum separare debet; pontifex est homo, modo velit se illius successorem agnoscere, qui Actor. 10, v. 26. ad Cornelium dicit,
κἀγὼ αὐτὸς ἄνθρωπός εἰμι, ac nisi canonistarum XVI. 251.
adulatorum voces admittere velit: *Papa stupor mundi, nec Deus est, nec homo, sed neuter inter utrumque.* Ergo matrimonium ratum utpote divinitus conjunctum separare non debet. Sed invenit Bellarminus aliquid, quo probare possit, verba Christi, *quod Deus conjunxit, homo non separet*, intelligi de matrimonio *consummato tantum*, non autem de matrimonio *rato*, quia scilicet Christus ea protulit, postquam dixerat, *erunt duo in carne una*, cui breviter respondemus, 1. Christus in genere de

omnibus legitimo matrimonio conjunctis asserit, quod divinitus conjuncti sint in copulam humana auctoritate indissolubilem, neque hic inter matrimonium ratum et consummatum distinguendum esse vel verbulo innuit. 2. Nullus interpretum vel veterum, vel recentiorum verba Christi ad matrimonium consummatum duntaxat referenda esse docuit. Alexandrum III. verbis Christi vim inferentem non moramur. 3. Matrimonium ratum non minus quam consummatum est matrimonium divinitus conjunctum, quando scilicet est legitimum. Aut ergo negandum fuerit, Deum illos conjunxisse, qui in matrimonio rato vivunt, aut concedendum, illorum conjunctionem esse humana auctoritate indissolubilem. 4. Ipsimet Pontificii concedunt, copulam carnalem non pertinere ad essentiam conjugii, sed duntaxat ad ejus usum, unde in jure canonico approbatur regula juris civilis, *consensus, non concubitus facit nuptias.* c. Sufficiat etc. q. 27. q. 2. c. Ubi non est etc. 30. q. 2. c. Tuas dudum etc. extra de sponsa duorum. Quamvis igitur ad matrimonium ratum nondum accesserit copula, tamen essentiae ejus ad integritatem et perfectionem nihil deficit. 5. Unitas carnis in conjugio non tam ex copula carnali quam ex divina institutione et libero ac legitimo consensu dependet. Jus indissolubilitatis oritur non ex concubitu, qui est illius juris actus, sed ex consensu mutuo. 6. Quid quod eadem verba, *erunt duo in carne una*, in propria institutionis sede Gen. 2, v. 24. de conjugio tantum rato, nondum per copulam consummato proferuntur, quia Adamus et Eva nondum carnali copula erant usi. Perquam igitur absurdum est, quod Bellarminus ex ordine horum verborum apud Matthaeum evincere conatur, ea non pertinere ad matrimonium ratum.

672. Expendamus, quomodo *in specie* ad triplicem illam rationem assumtioni principalis argumenti confirmandae adhibitam excipiat. Ad primam rationem a negato essentiali discrimine inter conjugium ratum et consummatum petitam excipit, *matrimonium ratum et consummatum non differre solum accidentaliter, ut rem operantem et non operantem, nec tamen differre proprie essentialiter, quasi desit matrimonio rato altera pars essentiae, quomodo differunt homo et anima, sed differre sicut perfectum et imperfectum, sicut differunt homo, cui non deest ulla pars integralis, et homo mancus, surdus vel coecus, id quod ipsa verba ostendunt. Cur enim dicitur matrimonium ratum et non consummatum, si nihil ei deest nisi operatio sive effectus? et cur non etiam dicitur sacerdotium ratum et non consummatum, antequam presbyter incipiat exercere sacros ordines? Porro id quod deest matrimonio rato, id est, quod facit illud solubile. Nam sacramentum matrimonii triplicem habet significationem. Primo significat gratiam invisibilem sive conjunctionem Christi cum anima; secundo conjunctionem Christi cum ecclesia per caritatem; tertio conjunctionem Christi cum ecclesia per naturae conformitatem; ex quibus matrimonium ratum habet solam primam, quae significatio sufficit ad constituendum verum sacramentum, sed ea non facit matrimonium insolubile, nam illa* IV *conjunctio Christi cum anima non est insolubilis, ut patet. Matrimonium autem consummatum habet alias* (reliquas) *duas, ut patet ex Paulo Ephes. 5. qui non dixit, sacramentum hoc magnum est* etc. *nisi postquam dixerat, erunt duo in carne una, quod certe fit per copulam et confirmatur hoc totum ex eo, quod si matrimonium ratum non consummatum significaret unionem Christi cum ecclesia, sequeretur, esse digamum, qui duo matrimonia rata contraxerit, licet unum tantum aut nullum consummaverit,* quod est contra c. Debitum etc. de digamis. *Sequela patet, nam digamia contrahitur ex defectu significationis unius Christi cum una ecclesia, quam non habet, qui cum duabus contrahit.* Respondemus: 1. matrimonium ratum, ad quod nondum accessit copula, non propter defectum alicujus partis integrantis *non consummatum* dicitur (quod Bellarminus in sua comparatione praesupponit), sed propter defectum usus sive operationis, quae ad rei essentiam neutiquam pertinet. Alber. Gentilis lib. 6. de nupt. c. 18: *Consummatio, quam sic improprie dicimus, quasi ante concubitum aliquid desit ad matrimonii perfectionem, nihil nisi usus perfecti matrimonii est.* Vide superius c. 6. §. 412. q. 2. 2. Recognoscat Bellarminus sua verba lib. de matrim. c. 5. resp. ad 6: *De copula conjugali sunt duae opiniones Catholicorum. Quidam enim docent, copulam illam neque sacramentum, neque partem sacramenti esse, sed actum solum sive officium matrimonii, proinde quid accidentarium esse respectu matrimonii; alii volunt, copulam conjugalem esse partem quandam sacramenti non quidem essentialem, sed integralem, et ideo ante copulam appellari ratum, sed non consummatum. Omnes tamen in eo conveniunt, ut* (quod) *copula non sit pars essentialis, et propterea sacramentum matrimonii totum ac plenum quantum ad partes essentiales inveniatur in contractu per verba de praesenti.* Cum illis igitur Catholicis prius transigat, qui negant, copulam esse partem sacramenti integrantem. 3. Rato matrimonio aliquid deesse concedimus (alias a consummato non distingueretur), sed defectus ille nec essentialem, nec integralem aliquam conjugii partem, sed usum sive operationem duntaxat concernit. Quando igitur Bellarminus sic infert: *Matrimonio rato aliquid deest. Ergo illud, quod ei deest, est pars quaedam integrans,* procedit a non distributo ad distributum affirmative, quod est ἀσυλλόγιστον. 4. Perfectio duplex est, *essentialis* et *accidentalis.* Si de perfectione essentiali quaeritur, conjugium ratum a consummato non differt ut imperfectum a perfecto, quia conjugio rato nihil quidquam deficit, quod ad essentialem conjugii perfectionem requiritur, adsunt enim omnes causae, ex quibus essentialis rei perfectio dependet. Inter Mariam et Josephum fuit verum et perfectum conjugium teste Augustino

lib. 2. de cons. evang. c. 1. lib. 1. de nupt. et concupisc. c. 11. nec diffitente Bellarmino dicto loco neque tamen Josephus Mariam cognovit Matth. 1, v. 25. male igitur conjugium ratum confertur homini claudo vel coeco, cum non desit ei aliquod membrum integrale. Si de accidentali perfectione quaeritur, concedimus, matrimonium ratum a consummato differre, ut imperfectum a perfecto, sed ex eo inferri nequit, quod illud sit solubile, hoc vero insolubile, miserabilis enim petitio principii est, quando Bellarminus hoc loco scribit, *id quod deest matrimonio rato, est id, quod facit illud solubile.* 5. Quare eorum sacerdotium, qui partes officii sui nondum administrant, non dicatur *sacerdotium ratum et non consummatum*, ejus rei ratio frustra quaeritur, cum hoc ex usu loquendi unice
I. 253. dependeat, sufficit nobis, quod matrimonium ratum, ad quod copula nondum accessit, dicatur non consummatum, non propter defectum alicujus essentialis vel integrantis partis, sed ratione usus et actus. Ac si rem recta aestimare velimus judicii trutina, haud absurde illorum sacerdotium diceretur non consummatum, qui nullam sacerdotalis muneris, cui destinati et consecrati sunt, attingunt partem, neque enim *implent ministerium suum*, nec *cursum suum consummant* 2. Tim. 4, v. 5. et 7. 6. Firmitas et indissolubilitas matrimonialis vinculi non dependet *ex sacramentali quadam significatione*, sed *ex divina institutione* et ex legitimo contrahentium consensu. 7. Si matrimonium ratum est verum sacramentum, non minus erit insolubile quam matrimonium consummatum, cum ex hypothesi Pontificia firmitas et indissolubilitas matrimonii pendeat ex natura sacramenti. Sed prius negare non possunt Pontificii, ut ex verbis Bellarmini de matrim. c. 5. constat. Ergo 8. triplex illa significatio non minus in matrimonio rato quam in consummato deprehenditur. Quia enim in matrimonio rato conjunguntur, qui caritatis glutine invicem uniti et naturae conformitatem obtinent, eccur eorum conjunctio non posset significare conjunctionem Christi cum ecclesia per caritatem et conjunctionem Christi cum ecclesia per naturae conformitatem? Contrarium ex verbis apostoli Ephes. 5. nunquam demonstrabitur. 9. Qui duo matrimonia rata contrahit, licet unum tantum aut nullum consummet, vere est coram Deo digamus, cum prius contractum fuerit verum matrimonium.

673. *Ad secundam rationem* a veritate sacramenti κατ' ἄνθρωπον ex hypothesi Pontificia ductam excipit, *matrimonium ratum esse verum sacramentum, sed non perfectum quoad omnes significationes.* Respondemus: 1. sufficit quod sit perfectum quoad partes essentiales, id quod Bellarminus negare nequit, sic enim scribit lib. de matrim. c. 5: *Sacramentum matrimonii totum ac plenum quantum ad partes essentiales invenitur in contractu per verba de praesenti.* 2. Insolubilitas conjugii non dependet a perfectione significationis, sed a perfectione secundum partes essentiales. 3. Nullum est verum sacramentum, quod non etiam sit perfectum, institutioni scilicet divinae congruum et partibus suis συστατικαῖς absolutum, ex quo fundamento ποτηριοκληψίαν Pontificiam impugnamus. 4. Quomodo matrimonium ratum erit verum sacramentum, si non significat illud, in cujus significatione ratio sacramenti consistit? 5. Jam ante ostendimus, matrimonium ratum illud ipsum significare posse quod consummatum.

674. *Ad tertiam rationem* a mutua conjugum obligatione petitam dupliciter excipit: Primo *eos, qui dant se ipsos uxori, semper intelligere, se dare cum ea conditione, nisi vocentur a Deo ad spirituales nuptias.* Secundo *non teneri conjugem ad solvendum ejusmodi debitum cum detrimento boni spiritualis sui, quando id potest fieri sine ullo detrimento alterius conjugis, ut in praesenti accidit.* Utramque solutionem dicit *esse bonam*, sed posteriorem *esse magis conformem decretis et factis pontificum, qui dispensant in matrimonio rato non consummato.* De priore dicit, quod *nitatur testimonio Nicolai* 27. quaest. 2. c. Scripsit etc., ubi dicit, *Deum esse, qui solvit matrimonium, cum aliquem vocat ad religionem. At* (inquit) *fundamentum hoc non est solidum, quia Nicolaus loquitur de matrimonio consummato et intelligit illud solvi quoad torum et non quoad vinculum.* Respondemus: utraque exceptio est absurda, puerilis, principii petitionem involvens. Priori haec opponimus: 1. conditio illa non potest subintelligi, quia repugnat naturae conjugii, quippe quod ex divina institutione XVI. 254.
est vinculum indissolubile. 2. Si conditio illa in conjugii contractu semper subintelligitur, consequens fuerit, quoties ob talem conditionem supervenientem matrimonium dirimitur, non solvi matrimonium ratum, sed tantum pronuntiari irritum, quod sua natura ratum non erat. At Bellarminus praesupponit, matrimonium illud ante dissolutionem fuisse ratum, nec hoc loco agit de impedimentis matrimonium contrahendum prohibentibus et contractum dissolventibus, sed de justis veri divortii, hoc est solutionis *quoad vinculum* causis. 3. Qui conditionem in contractu appositam fuisse praetendit et ex ea contractum a judice irritum pronuntiari postulat, conditionem illam appositam fuisse demonstrare debet. Sed tale quid de matrimonio rato simpliciter et absolute contracto demonstrari nequit. 4. Deus voluntatem suam in verbo sic revelavit, quod conjuges utpote divinitus indivisibili vinculo conjuncti a se invicem discedere minime debeant. Ergo non possunt dici divinitus solvi, qui per ingressum in religionem matrimonium solvunt, alias Deus sibi ipsi adversaretur. 5. Recte igitur agnoscit Bellarminus, *hoc fundamentum Nicolai non esse solidum, quod Deus solvat matrimonium, cum aliquem vocat ad religionem.* Sed hac ratione propria vineta sua caedit et cruribus suis imprudenter asciam illidit, nam hypothesin de infallibilitate papalis judicii labefactat et Scholasticorum exceptionem ad primam rationem penitus subruit.

6. Num vero illos solos, qui religionem ingrediuntur, hoc est monasticam profitentur, *ad spirituales nuptias* vocari dicemus? num ab illis exclusi erunt conjugati? num soli coelibes sunt Christi sponsa? num spiritualis desponsatio perficitur monastices professione, non autem vera in Christum fide? חָלִילָה חָלִילָה.

675. *Ad posteriorem* exceptionem haec regerimus: 1. Ex consummatione matrimonii rati nullum sequitur boni spiritualis detrimentum, cum in conjugio etiam sit vera et Deo grata castitas. 2. Si matrimonium consummatum cum detrimento spiritualis boni semper est conjunctum, consequens fuerit, matrimonium esse in se ac per se ἐμπόδισμα pietatis et virtutum, atqui contrarium ostendimus superius in quaestione de coelibatu. 3. Ut aliud est bonum ἁπλῶς, aliud τινί, ita quoque bonum aliquod aestimatur majus ac melius vel *absolute*, vel *relate*. Virginalis continentia absolute et ἁπλῶς in personis idoneis est majus ac melius bonum quam continentia conjugalis, sed illi, qui fidem matrimonialem alteri dedit et in matrimonio rato vivit, non est majus ac melius bonum quia ad fidem servandam lege divina adstringitur et indissolubili matrimonii vinculo jamdum alteri obligatur. 4. Adhuc in quaestione est, an in professione monastices, qualis hodie est, majus bonum spirituale acquiratur quam per consummationem conjugii rati, praesertim ab illis, qui continentiae dono sese instructos non esse ipso matrimonii contractu demonstrarunt. 5. Falsum est, *matrimonium ratum dissolvi sine ullo detrimento alterius conjugis*, quia insignis per fidei violationem ipsi infertur injuria et ignominia, adeoque nisi continentiae dono instructus sit, in periculum ustionis et scortationis praecipitatur. 6. Possem ex eodem principio concludere, etiam consummatum conjugium per ingressum in religionem solvi, quia non tenetur conjux ad solvendum ejusmodi debitum cum detrimento boni spiritualis sui, quando id potest fieri sine ullo detrimento alterius conjugis. Jam vero ex hypothesi Bellarmini est majus bonum spirituale, quando conjuges vovent
XVI. 255. perpetuam continentiam, nec alter de damno potest conqueri, quia precibus a Deo obtinere potest eandem continentiam.

676. Atque haec sunt duo potiora sententiae nostrae argumenta, quibus addimus 3. *ex metu periculi*. *Qui dimittit uxorem suam excepta fornicationis causa, facit eam moechari*, inquit Christus Matth. 5, v. 32. c. 19, v. 9. Atqui viri, qui post matrimonium ratum ingrediuntur monasterium, sine causa fornicationis uxores suas dimittunt, quod ipsum etiam de uxoribus monasterium ingredientibus intelligendum. Ergo fornicationis periculo sese invicem exponunt. Circa majorem notandum, quod sit generalis de quovis vero et legitimo matrimonio agens, sive sit ratum tantum, sive consummatum, quia matrimonio rato essentialis definitio conjugii competit, ut ex dictis constat. 4. *Ex regula apostoli* 1. Cor. 7, v. 17. 20. 24: *Unumquemque sicut vocavit Deus, ita ambulet. Unusquisque in qua vocatione vocatus est, maneat. Unusquisque in quo vocatus est, in hoc maneat apud Deum.* At qui matrimonium ratum contraxit, a Deo ad conjugium vocatus. Ergo in vocatione illa maneat. 5. *Ex testimonio patrum.* Bellarminus ne unicum quidem ex veteribus ecclesiae doctoribus adducit testimonium, facturus utique, si aliquid invenire potuisset. Urgemus autem contra Bellarminum duas illas hypotheses, quas negare nulla veritatis specie potest. Prior haec est: Patres communi suffragio docent, *conjuges non nisi ex mutuo consensu continentiam vovere posse*, Basilius in qq. fuse explicatis q. 12. Hieronymus epist. 14. ad Celant. Augustinus epist. 199. ad Ediciam et epist. 45. ad Arment. et Paul. Gregorius l. 9. ep. 39. ad Theotistam etc. Posterior haec est: *Conjugium non copula, sed consensus facit*, Ambrosius de instit. virg. c. 6. Chrysostomus hom. 16. in Matth. Augustinus lib. 1. de nupt. et concup. c. 11. Isidorus lib. 9. etym. c. 7. etc. ex quo immote colligimus, quod juxta piorum veterum sententiam post matrimonium consensu ratificatum non possit alter conjugum absque alterius consensu continentiam vovere. Memorabile est illud Gregorii ad Theotistam relatum a Gratiano in jus canonic. c. Sunt qui etc. 27. q. 2: *Sunt qui dicunt, religionis gratia conjugia debere dissolvi, verum sciendum est, si hoc lex humana concessit, lex tamen divina prohibuit, per se enim veritas dicit: Quos Deus conjunxit, homo non separet, qui etiam ait: Non licet dimittere uxorem excepta causa fornicationis; quis ergo hujus latori legis contradicat? 6. Ex suffragio adversariorum.* Erasmus in ann. 1. Cor. 7. nostram probat sententiam, in eandem propendet Claud. Espencaeus lib. 6. de continent. c. 4.

677. Restat, ut Bellarmini *argumenta* excutiamus, ea vero non excedunt numerum ternarium nec ex Scriptura, nec ex dictis patrum petita sunt, sed primum desumitur *ex testimoniis ecclesiae*, hoc est Romanorum pontificum c. Ex publico c. ex parte tua c. Verum de convers. conjugator. c. Desponsatam 27. q. 2. et aliis ibid. canonib. quibus accessit conc. Trid. sess. 24. can. 6. Respondemus: *1. Ex solo Domini verbo sapientia vera.* Ecclesia ad vocem sponsi in Scripturis sonantem est alligata. 2. Recentiorum illorum pontificum decreta hanc opinionem magis suspectam reddunt quam probatam. 3. Concilii Tridentini nulla apud nos auctoritas, de quo in tract. de magistr. §. 202. late XVI. egimus. 4. Quod Bellarminus addit, *rectam rationem docere, potius credendum esse tot sanctis pontificibus et uni generali concilio quam simplici inficiationi paucorum hominum*, illi opponimus regulam Panormitani, Marsilii Patavini, Gersonis, Pici Mirandulani, *quod uni homini, etiam laico, meliores ex Scriptura rationes afferenti credendum sit potius quam pontifici aut toti concilio sine sacrarum literarum testimonio aliquid statuenti.*

678. Alterum *ab exemplis sanctorum* est petitum, 2. Ab

Margin notes: 3. Ex metu periculi. — 4. Ex regula apostoli 1. Cor. 7. — 5. Ex testimonio patrum. — 6. Ex suffragio adversariorum. — Argumenta Bellarmini. 1. Ex testimoniis ecclesiae.

ubi affertur exemplum Theclae, Alexii, Euphrasiae, Caeciliae, duorum militum, Leobardi et Gregorii. Respondemus: 1. non exemplis, sed legibus in civitate Dei vivendum. 2. In hoc ipso capite Bellarminus affert exemplum Theonae abbatis, qui sine consensu uxoris, cum qua per quinquennium in conjugio vixerat, matrimonium consummatum solvit, et ad illud respondet, *hoc esse unum ex illis factis sanctorum, quae sunt admiranda, non imitanda. Credendum enim est, peculiari Spiritus sancti admonitu id factum esse praeter communem ordinem ac legem.* Id ipsum nos ad exempla adducta respondere possemus, si vel maxime constaret, ea esse *vere sanctorum* exempla. 3. Theclae historia est supposititia et conficta, ut ex Tertulliano, Hieronymo et Gelasio ostendimus superius. 4. Alexii, Euphrasiae et Caeciliae exempla petita sunt ex Simeone Metaphraste, qui nono post Christum natum seculo vixit, cui quantum fidei tribuendum sit, patet ex hoc judicio ipsius Bellarmini lib. de script. eccl. cap. de Sim. Metaph. *Observandum est* (inquit), *a Metaphraste scriptas fuisse historias de vitis sanctorum multis additis ex proprio ingenio, non ut res gestae fuerunt, sed ut geri potuerunt.* Item *videri quasdam historias sanctorum additas a posterioribus, et non omnes esse ejusdem auctoris, quia inveniuntur vitae aliquae sanctorum, quae post obitum Metaphrastae vixerunt.* Similia habet Baronius in annal. ad ann. Christi 859. 4. Duo illi milites non uxores matrimonio rato sibi conjunctas, sed sponsas reliquerunt. 5. Gregorii Turonici historiis et Gregorii dialogis parum fidei tribuendum, ut multis confirmari posset.

679. Tertium argumentum continet duplicem rationem. Prior sic habet: *Semper est licitum transire de statu minus perfecto ad perfectiorem, si id possit fieri sine ullius detrimento. At status conjugii est imperfectior statu religionis. Ergo poterit ab uno ad alium fieri transitus, quando id fiat* (fieri possit) *sine ullius detrimento, fit autem sine ullius detrimento, quando matrimonium est ratum, sed nondum consummatum; nam cum matrimonium est consummatum, duplex detrimentum oritur, si dirimatur: unum proli jam natae vel conceptae, quae non poterit tam bene educari; alterum ipsi conjugi, quae manet ligata nec potest alteri nubere, et quando etiam posset, non tam commode, cum non sit amplius virgo. At nihil horum invenitur in matrimonio non consummato.* Respondemus: 1. Praecepta prophetica et apostolica de studio perfectionis sunt generalia, nec ad certum quendam vitae statum restringenda. Deut. 18, v. 13. 1. Reg. 8, v. 6. Matth. 5, v. 48. 1. Cor. 14, v. 20. Eph. 4, v. 13. etc. 2. Vera perfectio Christianorum non consistit in externa status mutatione, sed in interiore regeneratione et renovatione, videlicet in vera ad Deum conversione, in justitiae Christi perfectae per veram fidem imputatione, in veteris hominis mortificatione, in imperfectionis nobis et operibus nostris adhuc adhaerentis agnitione, in summa animi ad pietatem contentione. At haec omnia tam in conjugata quam coelibe vita locum XVI. 257.
habere possunt. 3. Thomas ipse disputat, *monasticam non esse perfectionem, sed statum perfectioni acquirendae accommodatum.* Gerson testatur, suo tempore novam fuisse vocem, *quod monastica sit status perfectionis;* Anshelmus dicit, *unam esse veram religionem a Christo institutam et omnibus Christianis communem, reliquas vero* vocat *factitias et ab hominibus introductas;* Erasmus in praefat. enchir. mil. Christ. p. 22: *In affectibus est Christi perfectio, non in vitae genere; in animis est, non in palliis aut cibis.* 4. Tantum vero abest, ut monastica, qualis est hodie sub papatu, sit status perfectionis, ut sit potius schola multiplicis superstitionis et idololatriae. Tribuunt enim monachi sibi tantam perfectionem, *quod non solum pro suis peccatis satisfacere possint, sed etiam opera supererogationis in alios conferre,* quod in sanctissimum Christi meritum et satisfactionem est injurium. *Monasteria* (scribit Bucerus in defens. reform. Herm. archiepiscop. Colon. c. 138. p. 444.) *jamdudum ab antiqua vere monastica vivendi ratione tam longe recesserunt tamque multis superstitiosis ac falsis cultibus conspurcata sunt, ut nemo Christianorum pia mente praeditus in ejusmodi monastica vita, qualis nostris temporibus ac monasteriis est, tranquilla conscientia vivere possit, adeo ut deserere monasteria in plurimis sit argumentum verae pietatis et cognitionis Christi, non dissolutionis.* 5. De statu minus perfecto ad perfectiorem transire licet, si praesto sit legitima ac divina vocatio, alias enim erit temeraria ac desultoria levitas, si quis ex statu vitae, in quem divinitus collocatus est, absque vocatione ad alium transvolare cupiat. At qui in matrimonio rato vivunt, non ad coelibatum, sed ad conjugium a Deo sunt vocati. 6. Quamvis maritae a viro ante conjugii consummationem desertae non tanta inferatur injuria, quanta conjugii per copulam carnalem cognitae, non tamen ex eo licet colligere, quod plane nulla inferatur et quod liceat eam deserere, quia fides ei data violatur. Sic major injuria infertur conjugi, ex qua liberos desertor suscepit, non tamen ex eo licet inferre, quod plane nulla inferatur ei, ex qua nullos suscepit liberos, et quod proinde licitum ipsi sit eam deserere. 7. Si vel maxime nulla injuria, nulla ignominia, nullum damnum ex eo in conjugem desertam redundaret, tamen a violatione foederis conjugalis divinitus confirmati abstinendum erat, Malach. 2, v. 14. Matth. 19, v. 6. 1. Corinth. 7, v. 10.

680. *Posterior* ratio aequalis est monetae. *In matrimonio invenitur duplex vinculum, unum spirituale, quod ex solo consensu nascitur, alterum carnale, quod oritur ex copula, sed istud carnale dirimitur per mortem corporalem,* ergo vinculum spirituale dirimi debet per mortem spiritualem. *Talis est monastica professio, qua homo toti mundo quodammodo moritur.* Respondemus: 1. Vinculum

conjugale ex mutuo consensu contractum non potest humana auctoritate vel consensu iterum dissolvi, ut ostendimus superius §. 638. Deus ipse pro adultero habet et poenis adulterii subjicit eum, qui alterius sponsam violaverit Deut. 22, v. 24. ergo matrimonium ratum est verum coram ipso matrimonium ac proinde indissolubile, licet copula nondum accesserit. 2. Si vinculum conjugii spirituale per mortem spiritualem dirimi potest, utique etiam consummatum matrimonium per mortem spiritualem, hoc est per ingressum in religionem, dissolvi posset. 3. Non in omni vero, legitimo et perfecto matrimonio intercedit duplex illud vinculum, quia in conjugio Mariae et Josephi non intercessit vinculum carnale, et tamen fuit verum, legitimum et perfectum matrimonium. 4. Firmissimum matrimonii vinculum est ipsa
XVI. 258. lex divina de matrimonii indissolubilitate. Ea vero pertinet non solum ad matrimonium consummatum, sed etiam ratum, spirituali igitur morte ratum matrimonium dissolvi non poterit. 5. Si per mortem spiritualem solveretur matrimonii vinculum, multo magis per mortem civilem, deportationem scilicet, solveretur, quia civili contractui magis repugnat mors civilis quam spiritualis. At consequens est absurdum. Ergo. 6. Si per mortem spiritualem solvitur matrimonii vinculum, maritus infidelis et impius, quippe spiritualiter mortuus, non habebit potestatem maritalem in suam conjugem et vice versa. 7. Spiritualem mortem Scriptura non definit *per ingressum in religionem*, sed duplicem spiritualem mortem nobis proponit, *unam bonam et laudabilem*, qua morimur peccatis, hoc est ab illis desistimus et in Christo vivimus; *alteram malam et damnabilem*, qua morimur in peccatis, hoc est secure illis indulgemus et a vita Dei alienamur. Neutra dissolvit matrimoniale vinculum; non prior, quia illa communis est omnibus vere piis et renatis, qua ratione inter pios conjuges non esset verum matrimonium; non posterior, quia illa communis est omnibus impiis et infidelibus, qua ratione inter impios et infideles non esset verum matrimonium. 8. Recte addit Bellarminus vocabulum *quodammodo*, quod monachi quodammodo mundo moriantur, scilicet si externam professionem et vanam ipsorum gloriationem respicere velimus, at secus res se habet, si rei veritatem intueamur, unde Erasmus dicit, *monachos tam esse extra mundum quam renes extra corpus animalis.*

An matrimonium consummatum solvatur per votum continentiae quoad torum.

681. Ab hac quaestione de matrimonio *rato*, an illud sit solubile quoad vinculum per votum solenne continentiae, transitum facimus ad quaestionem alteram eidem cognatam de matrimonio *consummato*, an illud sit solubile *quoad torum et cohabitationem* per votum solenne continentiae sive ingressum in religionem? Bellarminus affirmat, sic enim scribit lib. de matrim. cap. 14: *Sententia theologorum* (Scholasticorum) *et ecclesiae totius* (pontificum Romanorum et eorum, qui illis adhaerent) *est, posse matrimonium consummatum inter fideles solvi quoad torum et cohabitationem ex consensu propter majorem atque altiorem statum acquirendum, ut si uterque conjugum continentiam perpetuam voveat et ad religionem transeat; cujus rei plurima exempla sanctorum exstant.* Nos contra negamus, cujus sententiae nostrae fundamenta exposuimus in quaestione superius pertractata, *an liceat conjugatis ex mutuo consensu vovere perpetuam continentiam* §. 441. ubi etiam ad exempla sanctorum a Bellarmino adducta respondimus. Hoc loco explicandum est dictum Christi Matth. 19, v. 29: *Omnis, qui reliquerit domum vel agrum vel uxorem* etc. id accommodat Bellarminus ad conjuges per monasticam professionem a se invicem discedentes, sed perquam absurde et praepostere. Nam 1. Christus in eodem capite unicam divortii faciendi causam constituit *adulterium* v. 9. absit igitur, ut cogitemus, ipsum in verbis de relinquenda uxore aliam causam, videlicet studium majoris perfectionis, addere voluisse. 2. Si ob studium majoris perfectionis licet conjugem deserere ac de tali desertione dictum Christi accipiendum, parum aberit, quin ad Anabaptistarum castra transitum faciamus, qui ob diversitatem religionis ejusmodi desertionem concedunt. 3. Christus non loquitur de spontanea dimissione uxoris *quoad vinculum*, vel quoad *cohabitationem et torum* propter ingressum in religionem, sed de violenta separatione
a conjuge, liberis ac facultatibus, quam persecutores XVI
propter evangelii confessionem nobis inferunt. 4. Quemadmodum enim *domus et agri* sunt relinquendi, quando scilicet persecutores ea nobis eripiunt, et quemadmodum *parentes et liberi* sunt relinquendi, quando confessioni evangelii impedimentum objiciunt; ita quoque *uxor* relinquenda est, ut connexio verborum ostendit. Atqui parentes et liberi non sunt ita relinquendi, ut subsidia vitae, ad quae praestanda jure naturali ipsis obstricti sumus, eis denegentur, 1. Tim. 5, v. 8. *Si quis suorum* etc. v. 4. *ἀμοιβὰς ἀποδιδόναι*, sed ut eorum amor Christi amori in confessione evangelii postponatur. Ergo etiam uxor ita relinquenda est, non ut ab officiis jure matrimonii illi debitis discedatur, sed ut patienter feramus, si a persecutoribus nobis eripiatur, neve quidquam contra evangelii confessionem ex amore uxoris agamus. Quemadmodum Christus dicens, *qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam*, nequaquam hoc voluit, quod nos ipsos interimere debeamus, sed quod animae, id est vitae nostrae, fidem in Christum et fidei confessionem anteferre debeamus; ita quoque hoc loco dicens, *qui reliquerit uxorem*, non hoc voluit, quod uxorem a nobis sponte abdicare debeamus, sed quod conjugi evangelium et ejus confessionem praeponere conveniat. 5. Qualem desertionem Christus intelligat, omnium rectissime colligitur ex apostolorum, ad quos loquitur, exemplo. Post desertionem enim illam, qua relictis omnibus Petrus cum reliquis apostolis Christum erat secutus, adhuc est et vocatur *domus Simonis et Andreae*, cujus proprietatem ita sibi vendicat, ut convivium in illa instruat Matth. 8, v. 14. Marc. 1, v. 29. Luc. 4, v. 38. ac tanquam civis Capernaiticus didrachma solvit Matth.

17, v. 24. et post resurrectionem utitur naviculis et retibus tanquam suis Johan. 21, v. 11. Matthaeus etiam post vocationem domo et facultatibus suis ita utitur, ut in ea convivium instruat Matth. 9, v. 10. Johannes etiam post crucifixum Christum Mariam Domini matrem recipit εἰς τὰ ἴδια Joh. 19, v. 27. Apostolica igitur desertio *non fuit abdicatio proprietatis dominii et usus facultatum, sed ab administratione et usu tunc abstinuerunt, quando aliis apostolicae vocationis laboribus occupati fuerunt*, Chemnicius in harm. c. 38. p. 74. multo minus conjuges suas penitus a se repudiarunt, quia Petrus conjugem suam circumduxit 1. Cor, 9, v. 5. cui ad martyrium raptae adfuit eamque ad constantiam hortatus est, Clemens lib. 7. strom. 340. nec fuerunt apostolorum uxores in numero eorum, quae a Christo ipsos avocabant, ideo etiam nulla desertione fuit opus. Confer loc. de minist. eccles. §. 333.

ien. 682. *4. Crimen.* Pontificii de hac divortii causa sic statuunt, *posse matrimonium fidelium consummatum solvi quoad torum et cohabitationem sine alterius conjugis consensu ob triplex crimen. Primum est adulterium, de quo Matth. 5. secundo si alter conjugum a fide catholica recedat, quo referunt dictum apostoli generale Tit. 3: Haereticum hominem post unam atque alteram admonitionem devita, ut et verba Christi Luc. 14: Si quis venit ad me et non odit uxorem suam; denique si alter conjugum impellat alterum ad peccatum, ita ut non possit alter cum eo sine periculo Deum offendendi cohabitare, quo referunt dictum Christi Matth. 18: Si oculus tuus scandalizaverit te, erue eum.* Bellarminus de matrim c. 14. §. 5. Respondemus: 1. propter adulterium non tantum quoad torum et cohabitationem, sed etiam quoad vinculum matrimonii dissolutio fieri potest, ut ostendimus superius
380. §. 563. et seqq. 2. Quid de separatione *quoad torum et cohabitationem* statuamus, itidem jam ante expositum fuit §. 573. 3. Propter *infidelitatem et haeresin* nec quoad torum et cohabitationem, nec quoad vinculum facienda est separatio, si infidelis fideli cohabitare consentiat, ut ex manifesto dicto apostoli 1. Cor. 7, v. 12. 13. et fundamentis aliis docuimus §. 390. 4. Idem judicium esto de conjugis *impietate*, qua alterum ad peccatum pertrahere nititur, eam enim quo minus pro vera legitimi divortii causa acceptamus, obstat *exclusiva* locutio Christi Mattth. 5, v. 32. cap. 19, v. 9. *nisi ob fornicationem*, obstant fundamenta reliqua suo loco pro nostrae sententiae confirmatione adducta. 5. Consulendum quidem innocenti, si a conjuge apostata atque impio ad defectionem vel peccata solicitetur, non autem per divortium, sed per alia convenientia ac legitima media, videlicet per informationem a ministerio ecclesiastico requirendam, per auxilium et coërcitionem a magistratu politico implorandam, per preces, patientiam, obsequium et mansuetudinem partis innocentis etc. quibus mediis divina favente gratia plurimum profici poterit. Sic Petrus 1. epist. 3, v. 1. jubet, uxores fideles subditas *esse maritis infidelibus, ut qui non credunt verbo, per mulierum conversationem sine verbo lucrifiant*, v. 2. *considerantes castam conversationem earum* etc. 6. Quodsi extrema requirat necessitas, ut ad separationem quoad *torum et cohabitationem* descendatur, ea tamen non debet esse perpetua, sed reconciliatio, quibuscunque fieri potest modis, tentanda. Vide Mentzerum de conjug. p. 229. 7. Dictum apostoli de *haeretico post unam et alteram admonitionem fugiendo* ac praeceptum Christi *de oculo scandalizante eruendo* non opponuntur firmitati et indissolubilitati matrimonii ex divina institutione descendenti, nec corporalem aliquam sejunctionem, sed spiritualem fugam et separationem requirunt, ne scilicet haereticae doctrinae assensum praebeamus neque quidquam ex rebus omnibus nobis maxime caris divinae vocationi, veritatis confessioni et pietatis studio praeferamus.

683. *5. Vitae periculum.* Disputat Beza lib. de divort. p. 201. *fidelem ab infideli discedere posse, si ob haeretici vel infidelis conjugis importunitatem, vel vitae periculum ipsi subeundum, vel contra veram religionem aliquid faciendum, cum pro paribus censenda sint, sive quis uxorem malitiose deserat, sive minis ac vi ad idololatrica sacra cogendo et vitae insidias struendo eam a sese abigat.* Contra Bezam disputat Albericus Gentilis. lib. 6. de nupt. cap. 14. *non debere eum dici desertorem, qui cogat fidelem ad impia sacra*, jubet igitur, *ut pressa pars auxilium a Domino petat, aut si discedit, innupta maneat.* Putamus hoc loco distinguendum: Si fidelis infideli cohabitans magistratus auxilium implorare et habere potest, utatur illo remedio; sin vero magistratus falsae religioni addictus auxilium ipsi denegget, ac maritus indefesso studio cum vitae etiam periculo ipsam ad idololatriam et impietatem pertrahere laboret, nec ullum ipsi aliud suppetat remedium, potest conscientiae et vitae suae consulendi causa in locum tutiorem ad tempus se recipere, ita tamen, ut aperte testetur, discessionis initium a se minime esse factum, sed mariti importunitate intolerabili sese ejectam et ad reconciliationem atque reditum esse promtissimam, modo maritus vitae et conscientiae velit parcere et legibus conjugalibus sese obsequentem praebere. Quodsi vero maritus in pertinacia pergat et diserte testetur, se nolle ullo unquam tempore eam recipere nec reconciliationem admittere nec a pristinis moribus desistere, dubium esse nequit, quin pro malitioso desertore sit habendus ac proinde desertae aliter consuli possit. XVI. 261.

5. Vitae periculum.

684. *6. Sterilitas.* Spurius Carvilius, qui primus apud Romanos divortium fecisse scribitur, uxorem, cum qua optime sibi conveniebat, a se dimittens apud censores jurabat, *sobolis quaerendae gratia* se aliam conjugem quaesiturum, Gellius lib. 17, cap. 21. Apud gentiles perquam usitatum fuisse propter sterilitatem uxorem repudiare, colligitur ex Galeno lib. 5. aphor. com. 59. ubi tanquam generalem aliquam consuetudinem illud refert. At steri-

6. Sterilitas.

litas non est justa divortii causa. 1. Christus unicam tantum faciendi divortii causam expressit, videlicet adulterium. 2. In sterili conjugio quamvis finis aliquis principalis, sobolis scilicet generatio, desit, tamen reliqui fines in eo locum habent. 3. Sterilitas progressu temporis saepe corrigitur, ut apparet exemplo Isaaci et Rebeccae, qui per viginti annos in sterili conjugio vixerunt, postea vero Dei benedictione sobolem generarunt Genes. 25, v. 26. Idem colligitur ex Abrahae et Sarae, Jacobi et Rachelis, Helkanae et Annae, Manoae et conjugis ejus, Zachariae et Elisabethae exemplis. 4. In V. T. sterilitas opprobrii loco habebatur, nec tamen sancti Dei homines propter sterilitatem divortia faciebant; quanto minus in N. T. illud faciendum, postquam a Christo ad primaevam conjugii institutionem revocati sumus. 5. Si propter sterilitatem faciendum esset divortium, utique etiam ob aetatem senilem vel alterutrius, vel utriusque conjugis facienda foret separatio, cum in ea etiam generationis opus cesset. 6. Causa sterilitatis utplurimum in occulto est, nec constare potest, an ea penes virum, an penes uxorem, an penes utrumque haereat, iniquum igitur foret, innoxium luere culpam nocentis; incertum insuper foret, cui concedendae sint novae nuptiae, cui vero eaedem denegandae. 7. Idem statuunt pii veteres, Augustinus lib. de bon. conjug. cap. 7. circa med.: *Tantum valet illud sociale vinculum conjugum, ut cum causa procreandi colligetur, nec ipsa causa procreandi solvatur. Posset enim homo dimittere sterilem uxorem et ducere, de qua filios habeat, et tamen non licet.* cap. 15. in princ.: *Manet vinculum nuptiarum, etiamsi proles, cujus causa initum est, manifesta sterilitate non subsequatur, ita ut jam scientibus conjugibus non se filios habituros, separare se tamen vel ipsa causa filiorum atque aliis copulare non licebat. Quodsi fecerint, cum eis, quibus se copulaverint, adulterium committunt, ipsi autem conjuges manent.* Allegatur hoc Augustini dictum c. Tantum etc. 32. q. 7. 8. Ne quidem *in jure civili*, quod multas divortii causas admittit, sterilitas iisdem connumeratur l. Consensu 8. C. de repud.

7. Impotentia superveniens.

685. 7. *Impotentia superveniens.* Diximus superius, impotentiam praecedentem irritum facere matrimonium, sed si constante et consummato per copulam matrimonio *superveniat*, non solvit conjugale vinculum. c. Quod interrogasti etc. 27. q. 2: *Impossibilitas coëundi si post carnalem copulam inventa fuerit in aliquo, non solvit conjugium, si vero ante carnalem copulam deprehensa fuerit, liberum facit mulieri alienum virum accipere.* c. Quod autem etc. 37. q. 1: *Postquam conjugium carnali officio confirmatum fuerit, nisi causa fornicationis non licet viro uxorem dimittere, nec uxori a viro discedere, verum antequam confirmetur, impossibilitas officii solvit vinculum conjugii.* Pars ergo sana
XVI. 202.
agnoscat, se divinitus vocari ad continentiam et remediis continentiae suo loco enumeratis utatur. Ratio, quare ob supervenientem impotentiam conjugium dissolvendum non sit, dependet tum ex generali regula, quod divina conjunctio humana auctoritate ob causam in verbo Dei haud expressam dissolvi nequeat; tum ex eo, quod conjuges ad fortunam quamcunque ferendam sint obstricti, nec possint propter casus vel morbos adversos, postquam matrimonium jam consummatum est, invicem separari. Idem statuendum de superveniente paralysi, convulsione, frigiditate, fascino ac maleficio, castratione violenta ab alio illata et impotentiam afferente, quod scilicet propter illas causas non sit faciendum divortium. Lutherus tom. 2. Jenens. Germ. de vit. conjug. f. 156. b: Wie denn, wenn jemand ein krankes Gemahl hat, das ihm zur ehelichen Pflicht kein nütz worden ist, mag der nicht ein anderes nehmen? Bei leibe nicht, sondern diene Gott in dem Kranken und warte sein, denke, daß dir Gott an ihm hat Heiligthum in dein Haus geschickt. Et postea ad objectionem de incontinentia respondet, quod Deus neminem supra vires tentet.

686. *Quid si vero maritus praepostero castitatis studio pharmacis aut ferro se impotentem reddat?* Hemmingius de conjug. p. 194. respondet, *eum ut homicidam a magistratu puniendum, ut divortio per gladium facto sanae personae consulatur.* Quodsi magistratus in officio negligens sit, eunuchum istum malitioso desertori comparandum et parti sanae consulendum existimarim. Idem statuit Bidenbachius de caus. matrim. p. 101. *Si quis* (inquit) *etiam post nuptias se ipsum ferro vel pharmacis data opera fecit inhabilem ad matrimonium, ibi citra dubitationem persona integra et sana pronuntiatur libera.* Ratio dari potest ea, quod talis malitioso desertori comparetur. *Quid si matrimonio nondum per copulam consummato paralysis, frigiditas ac genitalium depravatio immedicabilis consummationem matrimonii impediens superveniunt?* Beza lib. de div. p. 229. separationem concedit et parti sanae novarum nuptiarum potestatem facit. Contra Bezam disputat Albericus Gentilis lib. 6. de nupt. cap. 19. *Quis*, inquit, *poterit de ista vi morbi immedicabili nos docere? Qui morbi incurabiles visi Hippocrati, eos curatos narrat Plinius* lib. 26. nat. hist. cap. 12. *ac Mercurialis refert, saepe etiam desperatos vitae restitutos esse?* Refert ibid. Albericus, Genevae virum nobilem repudiatum ut frigidum aliam duxisse uxorem, ex qua liberos suscepit. Putamus hic distinguendum 1. inter impotentiam manifeste incurabilem, ut in exsectione ejus partis, qua viri sumus, et inter impotentiam, cujus adhuc sperari potest correctio; 2. inter sponsalia et matrimonium ratum; 3. inter strictum juris rigorem et *ἐπιείκειαν* ratione circumstantiarum adhibitam.

687. 8. *Morbi incurabiles, abominabiles, contagiosi.* Sarcerius in lib. de caus. matrim. in casu *leprae et morbi incurabilis* divortium fieri et parti sanae novarum nuptiarum potestatem dari permittit. In eandem sententiam propendent Aretius part. 1. problem. p. 71. Danaeus in isagog. Christ. part. 5.

8. Inc… bil…

lib. 4. cap. 19. Sed huic opinioni calculum adjicere neutiquam possumus; 1. destituimur enim hac in re verbo divino; 2. lex matrimonii requirit, ut bonorum, ita quoque malorum, casuum scilicet fortuitorum et consequentium adversitatum, conjuges ex aequo esse participes, quo a quibusdam refertur illud definitionis membrum in l. Nuptiae. ff. de rit. 263. nupt. quod *conjugium sit omnis vitae consortium.* Vide cap. 6. §. 406. cap. 8. §. 447. 3. Per morbos incurabiles non tollitur obligatio naturalis vinculi inter parentes et liberos, quanto minus per eosdem conjugalis vinculi dissolutio introducetur. Gen. 2, v. 24. 4. Ne quidem in jure civili ob morbos separatio conceditur. l. Consensu C. de repud. Nov. ut lic. matri et aviae etc. causae divortii enumerantur, sed nulla in iisdem morbi cujusdam mentio injicitur, quin imo Ulpianus l. si cum dotem 22. §. si maritus. 7. ff. Soluto matrimonio, praeclaram illam in contrarium affert sententiam: *Quid tam humanum est, quam in fortuitis casibus mulieris maritum vel uxorem mulieris participem esse?* 5. Canones idem prohibent. c. Hi qui etc. 32. q. 7. ex Nicolao: *Hi qui matrimonium sani contraxerunt et uni ex duobus aliqua infirmitas accesserit, ob hanc infirmitatem conjugia talium solvi non possunt. Similiter sciendum de his, qui ab adversariis excaecantur, aut membris truncantur, aut a barbaris exsecti fuerint.* c. Quod proposuisti etc. caus. et quaest. iisd. Gratianus dicit, *illud Gregorii, si mulier infirmitate correpta non valuerit viro debitum reddere, ille, qui non poterit se continere, nubat, non tantum sacris canonibus, sed etiam evangelicae et apostolicae doctrinae penitus esse adversum.* Alexander. c. Quoniam extra de conjug. lepros.: *Quoniam nemini licet excepta causa fornicationis uxorem dimittere, constat, quod sive mulier lepra percussa fuerit, seu alia gravi infirmitate detenta, non est a viro propterea separanda vel etiam dimittenda.* 6. Saniores ethnici agnoverunt, morbis et casibus adversis conjugale vinculum non dissolvi. Aristoteles lib. 2. oeconom. cap. 1: *Decet uxorem non solum in prosperis rebus secundaque fortuna unanimem sese viro praestare et inservire velle, verum etiam in adversis. Si sit in rebus defectus vel corporis aegrotatio vel alienatio mentis, aequo animo ferat et obsequatur.*

Non me laetorum sociam rebusque secundis
Accipis, in curas venio partemque laborum,

dicebat Marcia, Catonis uxor, maritum in exsilium secutura apud Lucanum.

1. ...se-...tio ...id ...n ob ...um ...ra-...n ...it?

688. Quaeritur 1. *Num separatio quoad torum et cohabitationem ob morbum incurabilem, abominabilem et contagiosum, puta propter lepram etc. institui poterit?* Respondemus: Jus canonicum hac de re sic statuit. c. Pervenit etc. extr. de conjug. lepros. ex Alexandri rescripto: *Pervenit ad nos, quod cum hi, qui leprae morbum incurrunt, de consuetudine generali a communione hominum separentur, nec uxores viros, nec viri uxores taliter aegrotantes sequantur. Quoniam igitur cum vir et uxor una caro sint, non debet alter sine altero esse diutius, mandamus quatenus, ut uxores viros et viri uxores, qui leprae morbum incurrunt, sequantur et eis conjugali affectione ministrent, solicitis exhortationibus inducere non postponas. Si vero ad hoc induci non poterunt, eis arctius injungas, ut uterque altero vivente continentiam servet.* c. Quoniam etc. cod.: *Si virum sive uxorem leprosum fieri contigerit et infirmus a sano carnale debitum exigat, generali praecepto apostoli, quod exigitur, est solvendum, cui praecepto nulla in hoc casu exceptio invenitur.* Existimo, partem aegrotam lepra correptam admonendam, ut valetudinis, qua pars altera Dei beneficio adhuc fruitur, ratione habita ab ejus convictu et toro sponte abstineat, ne malum illud, quo se correptam videt, in uxorem et liberos propaget, neve sanitati restituta vel morbo adhuc obnoxia XVI. 264. idem malum in conjuge et liberis videns dolorem sibi conduplicet; partem vero sanam instruendam, ne leprosae parti cohabitando periculo, a quo per consensum conjugis liberatur, semet ipsam temere exponat, cum nihilominus piis precibus et aliis conjugalibus officiis eidem consulere possit. Quodsi vero pars infecta jus suum praecise urgeat, vel pars sana praesenti animo praedita et conjugali amore impulsa a contagio non metuat, vix est ut separatio quoad torum et cohabitationem contra ipsorum conjugum voluntatem institui possit. Quaeritur 2. *Si aegrotanti conjugi a parte sana prospiciatur de necessariis subsidiis, aegrotans insuper in novas sanae partis nuptias consentiat, num potestas novi matrimoni eidem concedenda?* Respondemus: minime vero, quia consensus ille non est conformis legibus matrimonialibus in verbo Dei propositis, quod unicam divortii faciendi causam exprimit. Neque quisquam hic regerat, quod *aegrotans pars possit de jure suo cedere et potestatem, quam in corpus sanae partis obtinet, alteri remittere,* non enim contra expressam Dei voluntatem de corporibus suis statuere possunt, qui matrimoniali vinculo sunt conjuncti, alias etiam accommodatio et permutatio uxorum introduci posset. Ne in humanis quidem contractibus alteri licet de jure suo cedere, si quando illud cum praejudicio tertii est conjunctum, quanto minus contra leges divinas talis consensus ratus erit. Quaeritur 3. *Quomodo ergo parti sanae consulendum?* Respondemus: utatur remediis continentiae divinitus praescriptis, videlicet precibus, temperantia, laboribus etc. quia enim ad continentiam sese lege conjugalis vinculi vocari intelligit, ex fide a Deo impetrare potest, *ne tentetur ultra vires* 1. Cor. 10, v. 13.

Qu. 2. An parti sanae novum matrimonium concedendum?

Qu. 3. Quomodo parti sanae consulendum?

9. Furor.

689. *9. Furor.* Leo imperator Novell. constit. 111. ob furorem consummatum matrimonium dissolvi posse statuit ac variis rationibus id ipsum adstruere nititur: *Non sane* (inquit) *suscipienda mihi illa lex videtur, quae si post initum matrimonium furore uxor corripiatur, maritum illam perpetuo retinere et furoris incommodum semper ferre cogit. Ubi enim approbetur, ubi rationi consentaneum, aut*

matrimonialis convictus solicitudine dignum videatur, ut per totam vitam maritus insanienti uxori alligetur ejusque foeditatibus conficiatur? Si enim nullus adeo truculentus est, ut vel momento quenquam cum feris in eundem locum includere sustineat, quomodo legis benignitate praedita illa lex est, quae perpetuo efferatae furore conjugi cohabitare maritum jubet? Ad argumentum ex indissolubilitate matrimonii divinitus sancita desumtum respondet: *Si matrimonium talem statum conservaret, qualem ejus in principio pronuba exhibuisset, quisquis separaret, improbus profecto esset neque reprehensionem effugeret, jam vero cum prae furore ne vocem quidem humanam a muliere audias, nedum aliud quidquam eorum, quae ad oblectamentum et hilaritatem matrimonium largitur, ab illa obtineas, quis adeo acerbum horrendumque matrimonium dirimere nolit? Ea propter sancimus, ut si quando post initum matrimonium mulier in furorem incidat, ad tres annos infortunium maritus ferat moestitiamque toleret, et nisi interea temporis ab illo malo ista liberetur neque ad mentem redeat, tunc matrimonium divellatur, maritusque ab intolerabili illa calamitate exoneretur.* Idem repetit const. 112. nisi quod annorum numerum augendo sancit, ut *si furor post initum matrimonium superveniat, ne intra quinque annos conjuges*
XVI. 265. *disjungantur,* et addit, *si furor ipso nuptiarum die animadvertatur, quo minus confestim matrimonium, tametsi sacro ritu confirmatum sit, dissolvatur, nihil obstiterit, perindeque ac si ante nuptias furor animadversus esset, matrimonium in irritum recidet atque distrahetur.* Furore *sponsalia* dissolvi posse concedimus, *matrimonium* in furore contractum irritum esse pronuntiamus, sed *consummatum matrimonium* ob furorem supervenientem dissolvi posse negamus, quam sententiam nostram confirmant eaedem rationes, quae ostendunt, ob morbos incurabiles et abominabiles divortium non esse faciendum, l. Patre furioso 8. ff. de his qui sui vel alieni juris: *Cum consistat matrimonium altero furente, consistet et utroque.* l. oratione 16. ff. de rit. nupt.: *Furor contrahi matrimonium non sinit, quia consensu opus est, sed recte contractum non impedit.* l. Si cum dotem 22. §. Si maritus 7. ff. solut. matrim. inter furoris species distinguitur: *Si quidem intervallum furor habeat, vel perpetuus quidem morbus est, tamen ferendus his, qui circa personam furore detentam sunt, tunc nullo modo oportet dirimi matrimonium, quid enim tam humanum etc. Sin autem tantus furor est, ita ferox, ita perniciosus, ut sanitatis nulla spes supersit, circa ministros terribilis et forsitan altera persona vel propter saevitiam furoris, vel quia liberos non habet, procreandae sobolis cupidine tenta est, licentia erit compoti mentis personae furenti nuntium mittere.* (Hoc posterius non aliter recipimus, nisi quoad separationem tori et cohabitationis, quando scilicet ob furoris vehementiam parti sanae evidens periculum impendet, ipsum autem conjugii vinculum ob furorem etiam gravissimum dissolvi nequit, ut ostendunt argumenta adducta.) c. Hi qui etc. 32. q. 7: *Hi qui matrimonium sani contraxerunt et uni ex duobus amentia aut furor accesserit, ob hanc infirmitatem conjugia talium solvi non possunt.* c. Neque furiosus etc. caus. et quaest. iisd.: *Neque furiosus, neque furiosa matrimonium contrahere possunt, sed si contractum fuerit, non separentur.* Rationes Leonis magis sunt rhetoricae quam cogentes, quibus breviter hoc opponimus, quod adversa patienter sint ferenda, nequaquam vero remedia cum Dei verbo pugnantia quaerenda.

690. *10. Affinitas fornicaria.* Hemmingius matrim. pag. 207. proponit ejusmodi quaestionem: *An is, qui habet uxorem propriam et interea cum uxoris suae sorore aut quavis alia, quam ei non licuit per legem Dei et naturae attingere, concumbat, num debeat propterea in posterum amplexum uxoris propriae tanquam incestum fugere necne?* Respondet autem, *hanc quaestionem nullum habere locum, ubi magistratus suum facit officium et poena capitis plectit adulterum et incestum.* Sed si per negligentiam magistratus reo parcitur et uxor, quod jure posset, non petit divortium, *statuit, affinitatem illam supervenientem consummatum matrimonium non dirimere, cum sit regula juris, factum legitime retractari non debere, licet postea casus veniat, quo non potuit inchoari.* Canonistae et Scholastici respondent, *per ejusmodi incestum maritum amittere jus petendi ab uxore debitum, interim teneri ipsum ad debitum uxori petenti reddendum.* Hanc opinionem graviter exagitat Lutherus lib. de vita conjug. tom. 2. Jen. Germ. fol. 153. *Vide* (inquit), *quid diabolus per stolidos ejusmodi homines statuat, collocat virum et feminam in unum maritalem torum ac dicit, ne sis maritus nec uxor, igni stramen admovet ac praecipit, ne urat. Si quis decimam hujus mandati partem pontifici imponeret, quantopere de injuria et violentia conquereretur? apage ejusmodi naenias, conjugium permitte manere liberum, prout a Deo institutum, atque aliis potius poenis delicta coërce* etc. Quodsi enim uxor maritum adulterum et incestuosum repudiare nolit, sed eidem reconcilietur, tunc maritus plenum et integrum matrimonii jus postliminio quasi recipit, ac proinde illud apostolicum: *Mulier non habet potestatem corporis sui, sed vir* 1. Cor. 7, v. 4. non minus ad ipsum pertinet quam ad alium quemvis maritum. c. Quaedam etc. c. Si quis etc. c. Qui dormierit etc. c. Concubuisti etc. 32. q. 7. sanciunt, *sponsum vel maritum, qui cum sponsae vel uxoris consanguinea proxima consuescit, neutram habere debere.* Et sane si ante matrimonium consummatum tale quid contingit, merito ab utraque jubetur abstinere, reconciliationi autem in consummato matrimonio aditus non est simpliciter praecludendus.

691. *11. Fuga vel deportatio ob delictum.* Si alteruter conjugum furtum, homicidium vel aliud quoddam gravius delictum poena capitali

10. Affinitas fornicaria. XVI. ? 11. Fuga vel deportatio ob delictum.

dignum committit ac fuga sibi consulit, vel si propter illud interveniente mitigatione deportatur, qua ratione parti innocenti consulendum? an fugientem aut deportatum sequi tenetur, an novi matrimonii potestas ipsi concedenda? Lege civili ob talia delicta divortium conceditur l. Consensu 8. C. de repud. Hemmingius pag. 219. tale suppeditat consilium: *Sedeat innocens persona annos quinque, quod tamen tempus summum magistratum suo arbitrio moderari posse* addit, *ut si vel brevius, vel longius, lugeat infortunium conjugis, vivat honeste et pudice, exacto quinquennio veniat ad judicem, petat suae infirmitatis rationem haberi*, hic existimat *judicem posse innocenti et honestae personae alias nuptias concedere, re cum supremo magistratu prius communicata. Nam et is, qui ob suam infamiam abiit, civiliter mortuus est et suo scelere quod Deus ligaverat, abrupisse videtur.* pag. 223. distinguit *inter homicidium voluntarium et involuntarium. Si involuntarium fuit, extra culpam censeri debere* ait, *qui aufugit, justum igitur esse dicit, ut uxor vel quaerat maritum vel innupta maneat deplorans et sui et mariti miseriam. Si vero est homicidium voluntarium et cum infamia conjunctum*, statuit, *uxorem innocentem non debere maritum infamem et vagabundum quaerere, sed exacto quinquennio, si continere se non potest, nec se alere sine mariti auxilio, impetrata a magistratu venia eam nubere posse* censet. *Si homicidium factum est sine infamia, ut si quis in justo conflictu adversarium occidit, sedeat uxor septennium, et si interea non cognoverit, ubi sit maritus, nec literas ab eo acceperit*, putat, *a summo magistratu nubendi potestatem ei concedendam.* Sed haec omnia procedunt ex ea hypothesi, quod Hemmingius existimat, non solum adulterium, sed quodvis delictum adulterio comparandum causam divortii a Christo statui, qua de re quid sentiendum sit, exposuimus superius. Dicimus ergo, cum duae duntaxat sint divortii causae, adulterium et desertio malitiosa, ideo uxorem non posse ob fugam vel deportationem mariti propter antegressum aliquod ejusdem delictum consecutam alteri nubere, nisi constet, vel maritum fugitivum alienos amores sectari vel animum maritalem penitus abjecisse. Neque enim humana auctoritate causas alias addere licet illis, quae a Christo et Paulo sunt expressae propter exclusivam a Salvatore notanter adjectam. Uxor igitur aut maritum fugitivum vel deportatum sequatur, aut innupta maneat. Eadem est sententia Lutheri in lib. de caus. matrim. tom. 5. Jen. Germ. fol. 257: Wie, wenn der Mann oder das Weib gesteupt oder des Landes verwiesen würde, soll das andere mit, oder bleiben und sich verändern? Antwort, solchen
7. Unfall sollen sie mit einander tragen und nicht darum von einander scheiden. Denn gleich wie sie ein Leib geworden sind, so müssen sie auch gleich ein Leib bleiben, es komme Ehre oder Schande, Gut oder Armuth. Illud probat ex cap. 18. Matth. ubi servus debitor *uxorem et liberos* jubetur *vendere*, ut debito sese liberet. In comment. c. 4. Genes. probat id ipsum exemplo *uxoris Caini*, quae maritum profugum secuta est, de quo Josephus etiam commemorat lib. 1. antiq. cap. 4. quod *cum uxore sua multas emensus regiones oppidum Nod condiderit.* Indicae mulieres non recusant maritorum rogis sese vivas imponere teste Valerio lib. 2. memor. cap. 6. et Christiana femina recusabit maritum sequi in exsilium? Quid quod nec ipsae leges civiles deportatione matrimonium solvi permittant, si casus, in quem maritus incidit, non mutet uxoris affectionem l. Matrimonium 1. C. de repud. l. res uxoris 24. C. de donat. inter virum et uxor. l. Sed si mors 13. ff. eod. Quod ergo *deportatione nuptiae* dicuntur *dissolvi.* l. Si quis 56. ff. solut. matrimon. id intelligendum ratione *juris civilis*, juxta quod deportatus desinit esse civis Romanus, non autem *ratione juris gentium*, ex quo oriuntur nuptiae. Idem esto judicium de aliis delictis, utpote si maritus uxorem ad furta, ad praeposteram Venerem, ad poculum abortionis cogere velit, si uxor marito inscio abortum procuret, si mentiatur, se esse gravidam et postea supposito alieno partu maritum fallat, si veneficium conjugi et liberis inferre paret. Hemmingius quidem p. 231. divortium in hujusmodi casibus concedit, sed Lutherus d. l. rectius illud negat addita ratione, *quod nemo ad peccatum alterum cogere possit, et quod conjuges occultis periculis eximi nequeant, manifestis vero attentatis per magistratum vel cognatos occurri possit.*

MEMBRUM III.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΩΣ, QUIS IN DIVORTIO OBSERVANDUS SIT MODUS AC PROCESSUS.

692. Exposuimus hactenus 1. *τὸ ὅτι* divortii, quod detur aliquod vere et proprie sic dictum divortium, hoc est matrimonii quoad vinculum solutio; 2. *τὸ διότι* divortii, *propter quas causas* divortium fieri possit; restat ut 3. *τὸ πῶς* ejusdem pertractemus, quis scilicet modus ac processus in divortio sit observandus. Cum vero in divortio solenniter ac judicialiter faciendo duo requirantur, videlicet *competens judex et legitimus judicii processus*, ideo ad haec duo capita doctrinam de modo divortii revocabimus, ut 1. de judice, 2. de processu judicii breviter disseramus. De judice causarum matrimonialium *in genere*, ad quem divortii instituendi quaestio consequenter et *in specie* spectat, quaedam in *προλεγομένοις* diximus, quorum omnium summa huc redit, quod nec *παποκαισαρίαν* Pontificiam, qua causarum matrimonialium judicium ad pontificis et episcoporum suorum tribunal unice revocant, nec *καισαροπαπίαν* quorundam politicorum, qua magistratui excluso penitus ministerio ecclesiastico causarum matrimonialium cognitionem et decisionem unice vendicant, probemus, cum contrarium demonstret

Judex causarum matrimonialium.

1. conjugii natura, 2. ipsa Scriptura, utpote doctrinae de conjugio norma, et *3. praxis Christiana et apostolica.* Christiano igitur magistratui incumbere diximus, ut constituat ecclesiasticum quoddam consi-
XVI. 268. storium, in quo et ecclesiasticae, et politicae personae praesideant, ut et conscientiae per theologos, et quaestionibus civilibus per jurisconsultos satisfieri possit. Sed haec brevitas latius explicanda et ab adversantium objectis asserenda.

1. Statuendus est certus causarum matrimonialium judex.

693. Complectimur autem tractatum de causarum matrimonialium judice tribus propositionibus. Prima haec esto: *Constituendus est certus ac publicus causarum matrimonialium judex.* Bellarminus lib. de matrimon. cap. 14. §. 8. disputat, *divortium quoad torum propria auctoritate fieri posse*, sed cum hoc loco non de divortio illo *improprie* sic dicto, quod tori duntaxat separationem introducit, sed de divortio proprie et *κυρίως* sic appellato instituta sit quaestio, ideo tale divortium propria auctoritate fieri posse negamus, unde ipse Bellarminus lib. ejusdem cap. 32. secutus Tridentini concilii decretum asserit, *causas matrimoniales ad principem ecclesiasticum pertinere*, quin et dicto cap. 14. diserte addit, *divortium quoad habitationem, cum sit res publica ac scandalizare possit ceteros, non posse fieri nisi ecclesiae judicio.* Probamus igitur nostram assertionem *1. ex jure divino.* Deus ipse in politia Israëlitica ordinaverat, ut ad publicum judicem causae matrimoniales deferrentur. Deuter. cap. 22, v. 13: *Cum acceperit quis uxorem et ingressus fuerit ad eam et odio habuerit eam* v. 14. *et imposuerit ei occasiones verborum et eduxerit adversus eam nomen malum et dixerit, uxorem hanc accepi et accessi ad eam et non inveni in ea virginitatem;* v. 15. *capiet pater puellae et mater ejus et educent* בְּתוּלֵי *virginitates puellae ad seniores civitatis ad portam* (publici judicii locum). Moyses Levit. 18. promulgavit divina et publica auctoritate leges de prohibitis cognationis gradibus. Numer. 36. *juxta os Domini* statutum protulit de connubio filiarum Zelaphaecad, unde etiam ad Christum quaestio de repudiis defertur Matth. 19. *2. Ex jure civili.* Certi et expediti juris est, quod *nemo possit esse judex aut jus sibi dicere in propria causa. 3. Ex jure canonico,* c. Porro etc. extr. de divortiis: *De comite Pontini, qui uxorem suam absque judicio ecclesiae dimisit, quia eam cognatam fuisse uxoris defunctae proponit, prudentia tua cognoscat, quodsi etiam parentela esset publica et notoria, absque judicio ecclesiae ab ea separari non potuit.* c. Historia etc. 33. q. 2: *Si uxor ante causae cognitionem propria auctoritate expulsa fuerit, ante omnia restituenda est. 4. Ex consequente absurdo.* Si divortii faciendi potestas privato cujusque arbitrio relinqueretur, divina conjugii ordinatio pedibus levissimorum hominum conculcanda subjiceretur, qui taedio suarum uxorum ducuntur, praetextu falsorum criminum publico cum ecclesiae scandalo eas ejicient, adeoque innumera ex eo consequentur mala et incommoda. Sed in re manifesta uberius demonstranda occupari nolumus, ne *ἐν φακῇ μύρον* videamur quaerere. Coronidis loco annecto sententiam Lutheri tom. 2. Jen. Germ. fol. 155. b: Oeffentlich ſich ſcheiden, alſo daß ſich eins verändern mag, das muß durch weltliche Erkündigung und Gewalt zugehen, daß der Ehebruch offenbar ſei für jedermann, oder wo die Gewalt nicht dazu thun will mit Wiſſen der Gemeinde ſich ſcheide, daß abermals nicht ein jeglicher nehme zu ſcheiden wie er will.

694. Contra hanc propositionem quinque profe- Antithesis.
runtur argumenta: *1. Ex lege Mosaica de repudiis.* Deut. 24, v. 1: *Judaei absque praeeunte causae apud judicem cognitione uxoribus suis libellum repudii dare potuerunt. Ergo idem licebit Christianis.* XVI.
Respondemus: 1. Detur ex hypothesi, Judaeis tale quid permissum fuisse, tamen a Judaeorum exemplo ad Christianos hac in parte non licet argumentari, cum a speciali illo dandi repudii permisso ad primaevam conjugii legem in N. T. a Christo simus revocati. 2. Negamus vero, Judaeorum privatae temeritati repudii uxoribus dandi potestatem fuisse datam, quia repudiatam alteri nuptam non licuit postliminii jure reducere Deut. 24, v. 4. cujus legis custodes magistratus fuere constituti, ergo verisimile est, ad illos etiam pertinuisse judicium de causa, propter quam repudium uxori dabatur. 3. Si causa non inventae in uxore virginitatis ad judices fuit deferenda, verisimile est, ad eosdem judicium de causa repudii pertinuisse. 4. Augustinus lib. 19. contra Faustum Manich. cap. 26. in princ. idem statuit. *Apud Hebraeos* (inquit), *ut perhibent, literas Hebraeas* (libellum repudii explicantes) *scribere nulli fas erat nisi solis scribis, cum et excellentiorem profiterentur sapientiam, et si qui eorum essent aequitate ac pietate praediti non tantum profiterentur, verum etiam sectarentur. Ad hos igitur, quos oporteret esse prudentes legis interpretes et justos dissidii dissuasores, lex mittere voluit eum, quem jussit libellum repudii dare, si dimisisset uxorem, non enim ei poterat scribi libellus nisi ab iis, qui per hanc occasionem et necessitatem venientem quodammodo in manus suas bono consilio regerent atque inter ipsum et uxorem pacifice agendo dilectionem concordiamque suaderent.* 5. Id ipsum colligitur ex Josepho lib. 4. antiq. c. 8. §. 23. qui legem de repudio hisce verbis recitat: *γυναικὸς τῆς συνοικούσης βουλόμενος διαζευχθῆναι καθ᾽ ἃς δηποτοῦν αἰτίας (πολλαὶ δ᾽ ἂν τοῖς ἀνθρώποις τοιαῦται γίνοιντο) γράμμασι μὲν περὶ τοῦ μηδέποτε συνελθεῖν ἰσχυριζέσθω. λάβοι γὰρ ἂν οὕτως ἐξουσίαν συνοικεῖν ἑτέρῳ, πρότερον γὰρ οὐκ ἐφετέον.* Latinam horum verborum versionem ex Gelenii interpretatione adduximus superius §. 594. Notanda autem ultima Josephi verba, *πρότερον οὐκ ἐφέτεον, alioqui divortium non permittitur,* utique ergo ad judices publicos negotium fuit delatum, qui cognoverunt, sitne permittendum divortium necne illud petenti. 2. *Ex conjugii natura. Contrahitur conjugium mutuo partium consensu. Ergo eorundem dissensu dissolvi iterum potest.* Respondemus: Huic argumento satisfecimus

superius §. 638. 3. *Ex Abrahae exemplo, qui privato arbitrio sine judicis cognitione Agarem ejecit* Gen. 21, v. 14. Respondemus: 1. Imo vero intercessit expressum Dei mandatum vers. 12: *Ejice ancillam*, quod repetit apostolus Gal. 4, v. 30. 2. Invertimus igitur argumentum. Sicut Abraham non nisi intercedente jussu ac voluntate Dei conjugem Hagarem ejecit, sic de Dei voluntate in divortio faciendo constare debet, ea vero colligitur ex Scriptura sacra, quae est vox Dei, et ex sententia legitimi judicis, qui est Dei in terris vicarius. Cum enim conjuges divinitus conjungantur, Matth. 19, v. 6. ideo aequum est, ut Dei voce et consensu disjungantur. 3. Adde quod Abrahamus non fuerit homo privatus, sed in publico docendi et gubernandi munere constitutus, ut alibi demonstratur. 4. *Ab exemplo Josephi, qui occulte voluit Mariam dimittere* Matth. 1, v. 19. Respondemus: Lutherus tom. 2. Jen. Germ. f. 155. respondet, distinguendum esse inter dimissionem *occultam* sive privatam et *divortium publicum*, quod potestatem novi matrimonii includit, adde quod Maria nondum erat uxor, sed sponsa Josephi, cui occulta illa dimissione Josephus optime consultum voluit, ut suo loco plenius docuimus. 5. *Fabiola sine magistratus politici et ecclesiastici ministerii judicio divortium fecerat a marito, nec tamen hoc nomine ab Hieronymo repre-*
270. *henditur.* Respondemus: imo vero publica poenitentia ei fuit injuncta, quod a marito divortium fecerat atque alteri nupserat.

an- 695. Secunda propositio haec esto: *A causarum*
no- *matrimonialium cognitione et dijudicatione non*
n *debent excludi theologi et ecclesiae ministri.* Antequam hanc propositionem confirmemus, genuinus
e- ex- ejusdem sensus explicandus est. 1. Nequaquam di-
gi. cimus, quod causarum matrimonialium dijudicatio ad *solos* episcopos et ecclesiae ministros pertineat, quod volunt Pontificii, contrarium enim in sequenti propositione demonstrabimus. 2. Neque hoc volumus, quod *ob jurisdictionem aliquam secularem ordinariam ac potestatem coactivam*, episcopis vel eorum officialibus causarum matrimonialium dijudicatio competat, quod itidem volunt Pontificii, sed in consistorium illud sacrum et ecclesiasticum, cui principes Augustanae confessionis addicti (quibus in territoriis ac provinciis suis vigore pacificationis Passaviensis juris episcopalis exercitium competit) causarum matrimonialium cognitionem et dijudicationem committere cupiunt, non politicas tantum, sed etiam ecclesiasticas personas adsciscendas et cooptandas esse dicimus, quibus non minus quam politicis in illud collegium cooptatis delegata quaedam potestas competit ecclesiae ac magistratus nomine in causis matrimonialibus judicialiter cognoscendi, procedendi, definiendi, exsequendi. 3. Ab hoc judicio cum potestate coactiva conjuncto distinguendum est *judicium discretivum*, quo juxta normam verbi divini in casibus matrimonialibus dubiis et controversis a collegio quodam theologico pronuntiatur, quid conscientiae ratione faciendum sit. *Judicium coactivum* illis duntaxat theologis et ecclesiae ministris competit, qui in consistorium ecclesiasticum allecti nomine magistratus sententias ferunt easque exsecutioni mandant. *Judicium discretivum* competit reliquis etiam theologis, qui vel in academia, vel in ministerio unum corpus constituunt ac rogati sententiam vel separatim, vel quod tutius est, conjunctim pronuntiant. Annotabo hac de re praeclarum locum ex literis Lutheri, Pomerani et Melanthonis ad episcopum Slesvicensem in casu quodam matrimoniali admodum perplexo datis anno 1544. quas recitat Cypraeus de sponsal. cap. 10. §. 26. n. 2: *Cum consilia* (inquiunt) *petuntur, non sumus judices ut in foro, nec possumus utramque partem vocare, sed damus consilia congruentia narrationi illorum, qui petunt consilia, nec aliorum ordinariam jurisdictionem impedimus. Non sumus judices vestri populi nec litigantes vocare possumus, sed consilia damus congruentia narrationibus eorum, qui dicunt, se conscientiae suae remedia quaerere.* Postea exposita sua de proposita facti specie sententia denuo repetunt: *Nec tamen haec ut judices scribimus, sed ut consilium dantes, quatenus nobis ex narrationibus prioribus et vestris res nota est, nec propterea auctoritatem vestri consistorii labefactamus. Servabit Deus leges et ecclesiae gubernationem, et nos nostro ministerio, quantum Deus nobis concedit, haec dona Dei summa veneramur et tueri cupimus etc. Nihil juris sumimus nobis in vestra gubernatione, nec nostra responsio vim habet sententiae ut in foro, sed consilium est pro conscientia interrogantis datum secundum ea, quae proponuntur.* 4. Neque hoc volumus, quasi propterea causarum matrimonialium cognitio theologis et ecclesiae ministris tribuenda, quia conjugium sit *sacramentum vere et proprie sic dictum*, quod itidem volunt Pontificii, sed causas hujus nostrae sententiae assignamus longe alias, utpote

696. 1. *Ex conjugii natura.* Conjugium, quamvis non sit sacramentum proprie et exquisite sic dictum, tamen est divina unius maris et unius feminae per legitimum, id est legibus divinis conformem, consensum conjunctio, est sanctus vitae status divinitus institutus et certis legibus comprehensus, ac proinde est *res conscientiae* a divina institutione et legibus divinitus promulgatis dependens, unde uxor dicitur *socia foederis*, inter quam et maritum *Deus ipse justificatus sit* Mal. 2. v. 14 cum Deus adhuc hodie pios conjuges *sua quasi manu conjungat* Matth. 19. v. 6. *mittat angelum suum, qui nuptias inter pios conciliet* Gen. 24, v. 7. *praeparet unicuique uxorem suam* cap. ejusd. v. 14. Prov. 19, v. 14. Tob. 6, 22. unde uxor, quae relinquit maritum suum et alienis amoribus sese implicari patitur, *oblivisci dicitur pacti Dei sui* Prov. 2, v. 17. Ex quibus omnibus sic concludimus. Quae controversiae concernunt rem conscientiae et conjunctionem divinitus institutam et peculiaribus legibus divinitus confirmatam, ab ejus cognitione ac dijudicatione theologi et ecclesiae ministri non possunt nec debent simpliciter ex-

XVI. 271. Argumenta nostrae sententiae. 1. Ex conjugii natura.

cludi. Sed controversiae causarum matrimonialium sunt ejusmodi. Ergo. Majoris connexio patet, quia ecclesiae ministris ac theologis animarum et conscientiarum cura divinitus est demandata. Assumtum constat ex dictis. Immota igitur persistit conclusio. Excipiunt: 1. *omnia, quae sunt bona, Deum auctorem agnoscere, nec tamen jurisdictioni ministerii subesse*; 2. *ad magistratus institutionem omnia applicari posse, quae de prima conjugii institutione afferuntur, nec tamen eam subjiciendam esse ministerio ecclesiastico; 3. matrimonium non esse rem conscientiae, cum non differat a reliquis negotiis humanis; 4. juramenta vel maxime concernunt conscientiam, nec tamen eorum dijudicatio ad theologos pertinet; 5. ad jurisconsultos pertinet dispicere, qua ratione res conscientiae juxta praescriptum in sacris literis modum sit administranda.* Respondemus: 1. distinctio inter *judicium discretivum et coactivum*, inter *consilium* informandae conscientiae causa datum et *sententiam judicialem*, ac reliqua in explicatione propositionis allata exceptionibus hisce aditum facile obstruunt. 2. Neque enim jurisdictioni episcoporum dijudicationem matrimonialium controversiarum eo modo subjicimus, quo in papatu illud fieri consuevit, sed ecclesiasticas personas in consistorium matrimoniale adsciscendas esse dicimus ac theologos in dubiis conscientiae casibus ex matrimonialibus causis resultantibus consilium dare posse statuimus. 3. De magistratus institutione ac de juramentis doctrinam ex verbo Dei tradere ac si quam controversiae conscientiam concernentes hisce ac similibus de rebus oriuntur, ex verbo Dei sententiam ferre omnino spectat ad theologos. *An subditi magistratui resistere possint necne, quousque se extendat obedientia magistratui debita, an magistratus per illegitima media ad imperii solium evectus pro divinitus instituto sit habendus etc.* item, *an juramentum in turpi promisso servandum, an is qui latroni de certa pecuniae summa numeranda juramento cavit, in conscientia sua ad eam reddendam obstrictus sit* etc. de his et similibus quaestionibus ex verbo Dei pronuntiare et conscientias informare utique ad theologum spectat. 4. Matrimonii causa a reliquis negotiis et contractibus humanis plurimum differt. Quod enim reliquos contractus concernit, de illis *in genere* tantum divina lex praecipit, quod justitia et aequalitas in illis servanda sit, quod furtum non sit faciendum, quod nemo *fratrem suum defraudare* debeat 1. Thessal. 4, vers. 6. sed de conjugio speciales leges in verbo Dei traduntur, vi-
XVI. 272. delicet in quibus gradibus cognationis non sit contrahendum conjugium, qua ex causa liceat facere divortium etc. Quodsi in reliquis etiam negotiis quippiam incidat, quod conscientiam concernat, ecquis dubitaverit, theologorum et ecclesiae ministrorum judicium de eo rogandum? In quaestione *de usuris* tenerae conscientiae nunquam patientur sibi satisfieri ex legibus humanis, nisi ex verbo Dei erudiantur, quid usurae prohibitae nomine proprie veniat. 5. Ad illos pertinet de casibus conscientiae pronuntiare, quibus animarum curatio et scripturae interpretatio est commissa, quia conscientiae informatio et animarum curatio sunt arctissime connexa et principium, ex quo in conscientiae casibus pronuntiandum, est Scriptura sacra sive verbum Dei in propheticis et apostolicis scriptis comprehensum, ut constat. Jam vero animarum curatio et Scripturae interpretatio ecclesiae ministris ac theologis est commendata. Ergo.

697. Inde jam nascitur nobis 2. argumentum *ex doctrinae de conjugio regula ac norma*, quae est *Scriptura sacra*, ubi sic concludimus: Quaecunque in s. Scriptura docentur et proponuntur, eorum explicatio praecipue ad theologos et ecclesiae ministros pertinet. Jam vero doctrina de institutione et legibus conjugii, de prohibitione graduum, de divortiis, de polygamia, de conjugio fidelium et infidelium etc. in Scriptura sacra docetur et proponitur. Ergo ejus explicatio praecipue ad theologos et ecclesiae ministros pertinet, et per consequens etiam a casuum matrimonialium cognitione et dijudicatione non possunt theologi excludi, cum ea ex principio in Scriptura posito vel maxime sit petenda. Cujus est agere de norma causarum matrimonialium, ejus etiam est judicare ex illa norma de causis matrimonialibus. Jam vero theologi est agere de norma causarum matrimonialium, quae est Scriptura sacra, nisi forte dicere velimus, theologum ex parte duntaxat Scripturae sacrae interpretationem et explicationem sibi vendicare, partem autem eam, quae de prohibitis cognationis gradibus, de divortiis, de aliis matrimonialibus legibus tractat etc. aliis explicandam commendasse. Ergo etiam theologi est ex illa norma verbi divini et secundum eam de causis matrimonialibus sententiam ferre. Declaremus rem exemplo. Quaestio est, an privignus, hoc est mariti filius ex alia uxore et privigna, hoc est uxoris filia ex alio marito, vel quod idem est, an privigna, hoc est mariti filia ex alia uxore, et privignus, hoc est uxoris filius ex alio marito, licite possint matrimonio conjungi? Antonius Matthaeus jurisconsultus in disputat. de fundam. quibusdam juris aliter jaciend. disp. 12. th. 18. judicium de ea sibi sumens id licere negat, *cum pugnet cum prohibitione Mosaica* Levit. 18, v. 11. hic certe nemo nisi theologus Hebraicae linguae gnarus pronuntiare poterit, quid de hac legis divinae interpretatione statuendum sit, rectene se habeat, an vero secus, quo exposito res omnis erit expedita, neque enim jure civili, nec canonico, nec provinciali talis conjunctio est prohibita.

698. *3. Ex praxi Christi et apostolica.* Christus doctrinam de causa divortii perspicuis verbis explicat Matth. 5, v. 32. et cum Pharisaei quaestionem matrimonialem ad eum deferrent Matth. 19, v. 3. non rejecit eos nec repulit cum hac quaestione ad magistratum politicum, sicut de herciscundae hereditatis negotio consultus respondebat Luc. 12, v. 14: *Homo, quis me constituit judicem aut divisorem super vos?* ac de poena civili adulterae interrogatus Johan. 8, v. 11. respondet: *Si nemo te* XVI.

condemnavit, nec ego te condemno; sed solidam et integram quaestionis illius explicationem ex primaeva conjugii institutione verbis planis ac perspicuis proponit. Paulus etiam de variis quaestionibus matrimonialibus a Corinthiis per literas interrogatus, *an scilicet fidelis possit cohabitare infideli, an si infidelis discedat, fidelis servituti ita sit subjectus, ut potestas novi matrimonii ipsi penitus sit ademta, an praestet coelibem manere quam conjugium contrahere*, etc. de his, inquam, interrogatus apostolus 1. Cor. 7, v. 1. non remittit Corinthios ad aliud forum nec rejicit totum negotium ad magistratum politicum, sed conscientias ex verbo Dei informat et exemplo suo piis et cordatis theologis praelucet, quod in casibus conscientiae ex matrimonialibus causis ortis non debeant subterfugere, quo minus ex verbo Dei rogati suam aperiant sententiam, ex quibus omnibus sic concludimus. Quod conforme est exemplo Christi et apostolorum, illud neutiquam improbari potest ac debet. Sed matrimonialium quaestionum decisionem a theologis petere eandemque theologos sibi vendicare, conforme est Christi et apostolorum exemplo, ut constat. Ergo.

[…] […]esiae […]stua. 699. 4. *Ex praxi ecclesiae perpetua.* Quae de matrimonialibus quaestionibus hactenus a nobis disputata in illis ut plurimum non solum fundamenta divini verbi, sed etiam piorum veterum dicta et suffragia sunt allata, ex quo ipso constat, primitivae ecclesiae doctores nequaquam a professione sua alienum judicasse de matrimonialibus causis sententiam ferre. Ambrosius libr. 8. epist. 66. suam de conjugio filii et neptis ex filia, quos paternus copulare parabat, haud gravatim exponit sententiam. Augustinus et alii ex veteribus multas quaestiones matrimoniales definiunt, concilia plurimos canones de illis condiderunt. Ex quibus omnibus constat, quod judicium discretivum in causis matrimonialibus non possit theologis denegari. Quod in *consistoriis Saxonicis* non *politicae* tantum, sed etiam *ecclesiasticae* personae causarum matrimonialium cognitioni ac dijudicationi sunt praefectae et hac ratione una cum reliquis collegis judicium etiam coactivum et potestatem sententias judicialiter ferendi et exsequendi obtinent (quod ipsum in Wirtenbergensi consistorio usu receptum esse testis est Bidenbachius in praef. libell. de caus. matrimon.), illud itidem perpetuae ecclesiae praxi conforme est. In senatu *seniorum*, ad quem in populo Israëlitico causarum matrimonialium dijudicatio spectabat, praesidebant non solum politici, sed etiam imo magna ex parte ecclesiastici, videlicet sacerdotes, scribae, Levitae. Confer Esdr. v. 15. Justinianus l. Sacram. 33. C. de Episcop. audiend. et l. 29. C. de nupt. simul et *clarissimis provinciarum praesidibus et civitatum religiosissimis episcopis* committit causarum matrimonialium tractationem. Apud Graecos imperator Alexius patriarchis et episcopis de re matrimoniali rescribendum et statuendum judicavit, addita ratione ea, *quia de re sacra agatur.* Harmenopulus lib. 4. sent. synodal. tit. 2. sect. 3. ubi etiam Eustratii et Nicetae rescriptum in eandem sententiam adducit. Quae omnia non eo adducimus fine, quasi magnopere probemus, quod jurisdictio etiam secularis progressu temporis episcopis concessa, sed ut veteris ecclesiae judicium, quod a matrimonialium causarum cognitione et dijudicatione sacrorum antistites non esse penitus excludendos censuit, ex eo manifestum fieri possit.

700. Contra hanc secundam propositionem aliquot formantur argumenta. *1. Ex conjugii natura. Matrimonium est juris naturae, quod autem jure naturae hominibus competit, non potest juri alicui divino singulari adscribi.* Respondemus: jus illud naturale, ex quo conjugia inter gentes orta in jure divino propheticis et apostolicis scriptis comprehenso perfectius et clarius exponitur, cum per lapsum primorum parentum notitia illius juris naturalis in mentibus hominum vehementer sit obscurata et ferme obliterata. Confer §. 6. in prooem. ubi ostendimus, doctrinam, quae ex verbo Dei de conjugio in ecclesia traditur *uberiorem, certiorem et illustriorem esse* gentilium de conjugio placitis et legibus (laude alioqui dignissimis) respectu *causae efficientis, formalis, finalis et adjunctorum. 2. Ex jurisdictionis deficientia. Theologis nullum competit imperium aut jurisdictio, ergo nec causarum matrimonialium dijudicatio, quippe quae sine imperii coërcitione est frustranea.* Respondemus: repetatur distinctio inter judicium *discretivum*, quod absque jurisdictione et imperio ferri potest, et inter judicium *coactivum*, quod vim coërcendi et exsequendi requirit. Prius assignamus theologicis collegiis quibuscunque, posterius illis duntaxat ecclesiae pastoribus et episcopis, qui in consistorio ecclesiastico sunt adsciti, quorum jurisdictio nec secularis est, nec ordinaria, sed delegata. Neque ex eo, quod ministerio ecclesiastico non competit politicum imperium ac civilis quaedam jurisdictio, inferri potest aut debet, quod nulla plane potestas, nulla jurisdictio ecclesiastica ipsi competat, contrarium enim luculentis, ut spero, argumentis contra ecclesiasticae potestatis osores et contemtores probatum dedimus tom. 6. loc. theol. tract. de minister. cap. 5. sect. 1. §. 191. Antequam imperatores, principes et inferiores magistratus Christianismo nomen darent, ecclesiae primitivae ministri et habebant, et exercebant potestatem ecclesiasticam, qua legum divinarum et consequenter etiam matrimonialium transgressores coërcebant, ut constat ex Pauli incestuosum Corinthium excommunicantis exemplo 1. Corinth. 5, v. 5. *3. A theologorum propria provincia. Matrimonium est res mere civilis et secularis* docente Luthero in praefat. scripti de causis matrimon. tom. 5. Jen. Germ. f. 238. et in comm. c. 5. Matth. tom. ejusd. f. 404. *Jam vero opprobrium est clericis, si peritos se ostendere velint rerum secularium*, l. placet. 17. C. de episc. et cler. l. Consulta Divalia. 17. C. de testamentis. Respondemus: Ostendimus superius, discrimen esse maximum inter conjugium et reliquos

XVI. 274. Antithesis eorum, qui theologos a causarum matrimonialium cognitione arcendos statuunt.

contractus mere civiles. Lutherus conjugium dicit esse rem externam ac civilem magistratui politico subjectam, sed nuspiam addit exclusivam, quod *tantum* sit res civilis, et quod *solus* magistratus politicus de eo statuere ac pronuntiare debeat absque divini verbi et ejus doctorum atque interpretum suffragio. Contrarium ex ipso Luthero paulo post demonstrabitur. *4. Ex juris civilis sufficientia. Jus civile sufficiens est his causis decidendis.* Respondemus: in foro politico et civili, sed quia ut plurimum in causis matrimonialibus etiam *conscientiae interesse* concurrit, ideo quod ad forum conscientiae spectat, theologorum et ecclesiae ministrorum judicia non sunt susque deque habenda. De consistorio Wirtenbergico Bidenbachius in praef. libell. de causis matrim. memorat, in eo hoc observari, ut theologi ejus assessores de his maxime, *quae ad substantiam matrimonii pertinent,* suam rogati dicant sententiam; judicium vero *de poenis delinquentibus infligendis deque illis, quae ad processum judicialem pertinent,* jurisconsultis penitus

XVI. 275. relinquant. *Leges civiles non dedignantur sequi sacros canones,* dicit imperator authent. Ut clerici. §. penult. quanto minus dedignabuntur sequi canones in verbo divino praescriptos, quorum interpretes constituti sunt theologi. *5. Ex politia Israëlitica. Qui in populo Israëlitico criminalibus causis praeerant, illis etiam matrimonialium causarum dijudicatio commissa erat.* Deut. 21. Respondemus: in synedrio Hierosolymitano non politicas tantum, sed etiam ecclesiasticas personas praesedisse nulla veritatis specie negari potest. At supremum judicium causarum matrimonialium fuit penes synedrium Hierosolymitanum. Alia vero ratio est causarum mere *civilium et criminalium quam matrimonialium,* proinde quamvis mere civilium et criminalium cognitio ac dijudicatio sacerdotibus V. T. ex parte olim commissa, in N. T. ob Christi interdictum et ecclesiastici ministerii conditionem atque statum non amplius ad ecclesiae doctores pertineat, ex eo tamen inferri nequit, quod etiam matrimonialium cognitio ipsis penitus sit derogata vel deroganda, contrarium enim ex Christi ipsius et apostoli Pauli exemplo manifestissime elucet. *6. Ex Lutheri sententia.* Lutherus d. l. scribit: Ich rufe und schreie, man soll solche Ehesachen der weltlichen Obrigkeit lassen, und wie Christus spricht, die Todten lassen ihre Todten begraben, denn wir sollen ja Diener Christi sein, das ist mit dem Evangelio und Gewissen umgehen 2c. So finde ich auch kein Exempel im Neuen Testament, daß sich Christus oder die Apostel hätten solcher Sachen angenommen 2c. *Qui causas matrimoniales* (scribit Bidenbachius in praef. libelli sui de illis editi) *ad theologos plane nihil attinere garriunt, pulchre sibi sapere videntur, quod idem cum Luthero statuant.* Sed respondet Lutherus ibid. diserte addit haec verba, quae non sunt omittenda: Ausgenommen, wo es die Gewissen berühret hat, als S. Paulus 1. Cor. 7. Ostendit autem totus contextus, Lutherum duntaxat de judicio *coactivo* cum jurisdictione *ordinaria* et coërcendi potestate conjuncto (quale papales episcopi et eorum officiales sibi solis vendicant) ac de poenis politicis in violatores hujus ordinis statuendis, nequaquam vero de judicio *discretivo,* quo piis conscientiis consulitur, ibidem loqui, sic enim habent ipsius verba: Was hilfts, daß wir Christen wollten viel Gesetz und Urtheil stellen, so uns die Welt nicht unterthan ist, und wir keine Gewalt über sie haben? Et postea: Wo wir beginnen Richter in Ehesachen zu werden, so hat uns das Kammrad bei dem Aermel ergriffen und wird uns fortreißen, daß wir müssen über die Strafe richten. Sollen wir über die Strafe richten, so müssen wir auch über Leib und Gut richten, da sind wir denn hinunter unter das Rad und ersoffen im Wasser des weltlichen Handels. Tandem concludit: Ich will euch meine Meinung (von Ehesachen), weil ihr's so hart darum anhaltet, nicht verhalten doch mit der Bedingung, daß ich solches will thun, nicht als ein Rechtsprecher, Official oder Regent, sondern Rathsweise, wie ichs im Gewissen wollte guten Freunden insonderheit zu Dienst thun, also daß wer solchem meinem Rath folgen will, daß der es thue auf sein Ebentheur, denn wo ers nicht weiß hinaus zu führen, darf er bei mir nicht Schutz noch Schirm suchen, oder mir das klagen, denn ich keines Regiments oder Richtzwangs mich hiermit unterwinden will, und wie ich keinen habe, so will ich auch keinen haben, ich will die Gewissen berichten und tröjten, so viel ich rathen kann. Quod vero Lutherus casuum matrimonialium cognitionem et dijudicationem non penitus a se et officio suo alienam judicaverit, sole clarius elucet ex praeclaris illis, quae de hoc negotio in publicum edidit scriptis. Tom. 2. Jen. Germ. f. 150. et seqq. continetur scriptum *de vita conjugali,* in quo ἐπίκρισιν fert de octodecim illis impedimentis matrimonium contrahendum prohibentibus et contractum XVI
dirimentibus, quae a canonistis enumerantur. Item de causis divortii. Tom. 5. Jen. Germ. f. 239. et seqq. continetur scriptum *de causis matrimonialibus,* in quo de sponsalibus, divortiis et gradibus cognationis tractat. Tom. 4. f. 425. et tom. 6. fol. 570. exponit consilium suum, quid agendum censeat illi, *qui sponsam suam ab alio corruptam deprehendat.*

701. Tertia propositio haec esto: *A causarum matrimonialium cognitione ac dijudicatione non excludendus magistratus politicus.* Probatur 1. *a magistratus officio.* Ad quem pertinet custodia utriusque tabulae decalogi, ad eum etiam causarum matrimonialium cognitio ac dijudicatio certa ratione pertinet. Connexio probatur, quia conjugium in quarto, sexto et decimo praecepto divinitus sancitur et confirmatur. Atqui magistratus divinitus constitutus est utriusque tabulae custos, ut in tr. de magistr. §. 165. et seqq. demonstravimus. Ergo cujus est leges honestas de sponsalibus, cognationis gradibus, causis divortiorum etc. divinae legi conformes promulgare, ejus etiam est juxta leges illas pronuntiare et easdem exsecutioni mandare. Atqui

3. A sart mat nial cog tios dija cati non exe den mag stra

ad magistratum politicum certa ratione et modo in tract. de magistr. exposito pertinet, ut alias leges ecclesiasticas, ita quoque de conjugio leges honestas divinae legi conformes promulgare. Ergo. *2. A necessario.* Nisi politico magistratui in causarum matrimonialium dijudicatione suae relinquantur partes, sententia lata non poterit exsecutioni dari, nec temeritas hominum coërceri. Lutherus in praef. libr. de causis matrim. tom. 5. Jen. Germ. f. 238: Unter den Christen oder Gläubigen ist in solchen und allen Sachen leichtlich zu handeln, aber mit den Unchristen, derer die Welt voll ist, kann niemand hinter sich noch vor sich, wo nicht das weltliche Schwert die Schärfe braucht. *3. A comparato.* Quemadmodum de aliis civilibus negotiis et contractibus magistratus leges divinae legi congruentes promulgandi potestatem obtinet ac juxta illas judicia instituere earumque transgressores poenis subjicere potest, ut justitia et tranquillitas in vita civili floreat, ut in tract. de magistr. §. 219. docuimus; ita quoque de conjugio, in quo non minima pars felicitatis hujus vitae consistit, potest leges honestas promulgare, secundum illas judicare et contemtores earum ad debitas poenas revocare. *4. Ex more ecclesiae perpetuo.* In ecclesia Israëlitica senatus *seniorum*, cui judicium de causis matrimonialibus commissum erat, constabat non ex sacerdotibus solum, sed etiam politicis personis. *Theodosius* imperator legem tulit consobrinorum conjugia prohibentem teste Augustino lib. 15. de civ. D. c. 16. et Ambrosio lib. 8. epist. 66. *concilium Milevitanum* in quaestione de causa divortii lege imperiali opus esse sancivit et hac ratione ad tribunal pii et Christiani magistratus matrimonialium causarum dijudicationem retulit.

702. Praetermissis argumentis reliquis Bellarminus tantummodo ad particulam quinti excipit 1. *posse principem politicum de impedimentis matrimonii legem ferre, sed principe ecclesiastico approbante, si enim hic repugnet, lex illa erit irrita, quod probat ex illa ipsa Theodosii lege. Cum enim non diu post filii ejus abrogassent,* l. Celebrandis. C. de nupt. *et Justinianus itidem tulisset legem, ut licita essent matrimonia inter consobrinos.*
77. §. Duorum. Instit. de nupt. *Gregorius pontifex legem Honorii et Justiniani reprehendit in rescripto ad Augustinum Anglorum episcopum et contra statuit, inter consobrinos illicita esse matrimonia, et haec pontificis lex, non autem illa caesaris in ecclesia obtinuit.* c. Quaedam etc. 35. q. 2. Respondemus: non quaeritur *de facto*, quam scilicet potestatem Romani pontifices imperatorum conniventia et indulgentia progressu temporis, tum circa causas matrimoniales, tum circa alia hujus vitae negotia in ecclesia de facto sibi vendicaverint; sed *de jure*, quae et qualis potestas Romano episcopo et aliis ecclesiae ministris jure competat, ubi facile concedimus, magistratum Christianum in legibus matrimonialibus ferendis ministerii ecclesiastici suffragium et consilium non debere praetermittere, sed negamus, pontificem hanc *νομοθεσίαν* sibi suisque episcopis solis debere vendicare. Concedere se Bellarminus dicit, *posse principem politicum de impedimentis matrimonii legem ferre approbante principe ecclesiastico.* At quaeso sub papatu principibus politicis haec potestas relinquitur? Episcopi et eorum officiales omnia ad se rapuerunt. *2. Patres concilii Milevitani non petere legem, qua decernatur, non licere post divortium aliam uxorem ducere, sed qua poena externa puniendus sit, qui id fecerit.* Respondemus: de hac exceptione egimus §. 574. Sufficit nobis, quod patres illius concilii legem matrimonialem a se latam ab imperatore confirmandam et poenam in ejus transgressores statuendam petunt, ex eo enim manifeste conspicitur, quod primitivae ecclesiae nequaquam sibi solis potestatem in causis matrimonialibus judicialiter procedendi ac decidendi sumserint, sed politici magistratus auctoritatem et auxilium hac in parte implorarint.

703. De causarum matrimonialium judice concilium Tridentinum sess. 24. can. 12. sic decernit: *Si quis dixerit, causas matrimoniales non spectare ad judices ecclesiasticos, anathema sit.* Concilii mentem Bellarminus de matr. c. 32. sic explicat: *Distinguendae sunt causae matrimoniales. Quaedam sunt omnino politicae, ut de dotibus, de successionibus, de hereditatibus* etc. *quaedam sunt omnino spirituales, ut de partibus sacramenti, de benedictione sacerdotali* etc., *quaedam partim sunt politicae, partim spirituales; ut de gradibus cognationis, de divortiis, de impedimentis et aliis, quae ad ipsum contractum matrimonii pertinent, quatenus enim contractus ille naturalis est, materia est politica, quatenus idem contractus est fundamentum sacramenti et res conscientiae, spiritualis est. Primi generis causas dicit simpliciter ad politicum magistratum pertinere, secundi generis causas ad solam ecclesiam, tertii generis causas ad politicum magistratum pertinere posse, sed cum subordinatione ad ecclesiasticum, simpliciter autem pertinere ad principem ecclesiasticum.* Respondemus: 1. causae illae tertii generis ad politicum magistratum non tantum pertinere *possunt*, sed ad eum etiam referri *debent*, ut ex argumentis nostrae sententiae evincitur. 2. Per *subordinationem* illam politici magistratus aut *καταχρηστικῶς* intelligitur consilium et suffragium ministerii ecclesiastici, quod politicus magistratus in matrimonialibus legibus promulgandis et exsecutioni mandandis non omnino praetermittere debet; aut potestas illa *αὐτοκρατορική* atque *ἀρχική*, quam pontifex cum suis episcopis in politicum magistratum sibi arrogat. Si priori sensu accipitur, concedimus; si posteriori, negamus. 3. Christus enim talem potestatem in imperatorem, reges et principes apostolis et eorum in ministerio successoribus neutiquam concessit, sed potius derogavit. Matth. 20 v. 25. Luc. 22, v. 25. Rom. 13, v. 1. 1. Petr. 5, v. 3.

Antithesis Pontificiorum.

704. Argumenta, quibus Bellarminus suam stabilire conatur sententiam, tria sunt. Priora duo XVI. 278

ex natura conjugii sunt petita, tertium *ex ecclesiae praxi*. *1. Matrimonium est ecclesiae sacramentum, neque apud Christianos separatur contractus legitimus matrimonii a sacramento matrimonii, cum omnis legitimus contractus matrimonii hoc ipso sit sacramentum matrimonii. Ergo judicare, an aliquis contractus matrimonii sit legitimus, est judicare, an ille contractus sit sacramentum. Sed de sacramentis judicare ad ecclesiam spectat. Ergo etiam de illo contractu judicare ad ecclesiam spectat.* Respondemus: de hypothesi hujus argumenti actum fuit superius §. 16. et seqq. *2. Etiamsi matrimonium sacramentum non esset, tamen quia res est conscientiae ex legibus divinis pendens, ad pastores animarum sine dubio pertineret, quemadmodum quaestiones de cambiis, de censibus aliisque contractibus, in quibus interdum absconduntur usurae, ab ecclesia judicantur.* Respondemus: ex hoc argumento non potest plus inferri, quam quod causae matrimoniales, quatenus conscientiam concernunt, ab ecclesiae ministris sint cognoscendae, sed *subordinationem* illam principis politici vel ejusdem omnimodam *exclusionem* a causarum matrimonialium dijudicatione nunquam ex eo Bellarminus eliciet. *3. Christus* Matth. 5. et 19. et Paulus 1. Corinth. 7. *de causa conjugii judicavit, ac plena sunt concilia et pontificum rescripta legibus et sententiis in causa matrimonii, quod* probat *ex decretalibus. Fuisse autem illa judicia Christi, apostolorum, pontificum et conciliorum non meras interpretationes verbi divini, sed sententias coactivas* probat *ex ipso verborum tenore.* Matth. 19. et 1. Cor. 7. *ex V. T. praxi, in quo homines mittebantur ad sacerdotem, ut verum judicem* Deut. 17. *Denique ex deductione ad absurdum. Cur enim non potius ad homines doctos quam ad pontifices causae istae ordinarie ferebantur, si consultoris sapientia, non auctoritas judicis in sacerdotibus quaerebatur?* Respondemus: 1. distinguendum inter potestam coactivam in *foro conscientiae* et in *foro politico* externo. 2. Christus et apostoli non tulerunt novas leges, sed primaevam conjugii institutionem repetiverunt et conscientias hominum ex ea informarunt. 3. Sacerdotes V. T. et episcopi primitivae ecclesiae N. T. judicarunt de causis matrimonialibus, non autem excluso magistratu politico. 4. Neque suum secuti sunt in judicando arbitrium, sed praescriptam in verbo divino normam. Pontifex vero Romanus et ipsius episcopi politicum magistratum excludunt et neglecta verbi norma suo arbitrio agunt. 5. Non sapientiae tantum, sed etiam auctoritatis, potestatis et vocationis respectu episcopos judicare posse concedimus, sed cum limitatione aliquoties repetita.

2. De processu in divortio.

705. Exposita quaestione *de competente divortii judice*, transitum facimus ad quaestionem *de legitimo divortii processu*, ubi duo explicanda erunt 1. quis in divortio *propter adulterium* faciendo, 2. quis *in malitiosae desertionis casu* processus sit observandus. Utrumque certis expositum dabimus aphorismis. De divortio in casu adulterii faciendo sequentes proponimus canones: *1. Adulterium* l. k *propter quod divortium petitur, ex suspicionibus et* cau *conjecturis non debet esse duntaxat praesumtum,* ind *sed certis probationibus demonstratum.* Theodosius et Valentinianus l. Consensu 8. C. de repud. inter causas divortii numerant non solum adulterium, sed etiam ea, ex quibus violenta adulterii praesumtio oritur, datur enim uxori virum repudiandi facultas, *si vir familia vel uxore inspiciente cum impudicis mulieribus coetum inierit*; viro autem, *si uxor viro ignorante vel repugnante convivia extraneorum appetierit, si eo ignorante foris sine justa causa pernoctarit, si extra viri voluntatem ludis* III *et spectaculis inhaeserit, si cum viris voluptatis occasione lavetur, si vivo marito cum aliis de suis nuptiis sit locuta.* Apud Romanos ob levissimam quandoque adulterii suspicionem divortia fuisse facta, Antistii, Sulpitii et Sempronii exemplis ostendimus superius. Sed ut in aliis atrocioribus delictis, ita quoque in adulterio non sufficiunt conjecturae, suspiciones, praesumtiones, quantumvis magnae et multae, adeoque ut canonistae loquuntur *violentae*, sed requiruntur probationes luce clariores, videlicet ut adultera vel *ἐπ' αὐτοφώρῳ* comprehendatur Joh. 8, v. 4. vel idoneis testibus ac propria confessione hujus delicti convincatur l. absentem. ff. de poenis. l. ult. C. de probat. c. Epiphanium etc. 4. caus. 5. q. 6. Nec de nihilo est, quod in crimine adulterii, cumprimis illis in locis, ubi delictum illud non habetur pro capitali ad divortium faciendum non sufficiat propria rei vel reae confessio, cum taedio prioris ac desiderio novi matrimonii ex composito tale quid fieri possit. Vid. tract. de magist. polit. §. 310. *2. Antequam ob adulterium fiat divortium, tentanda est prius reconciliatio.* Rationes hujus canonis assignavimus in quaestione superius §. 614. pertractata, an in crimine adulterii persona innocens teneatur nocentem deserere vel retinere. Addendae tamen quaedam limitationes, quod in quibusdam casibus non sit tentanda vel certe non admodum urgenda reconciliatio, utpote si maritus in publico officio honorato, ecclesiastico vel politico constitutus, quo non possit laudabiliter et cum auctoritate perfungi, si adulteram in consortio retineat, si adultera sit deploratae malitiae, nec spes emendationis affulgeat, si delictum aliquoties sit iteratum post praecedentem reconciliationem etc. *3. Facto propter adulterium divortio, ne quidem innocenti parti concedendum, ut statim ad alias transvolet nuptias, sed interjecto aliquo temporis spatio de novo demum matrimonio cogitare potest.* Hunc canonem proponit Lutherus ejusque rationem explicat in lib. de caus. matrim. tom. 5. Jen. Germ. f. 236. *a*: Damit solch Scheiden, so viel möglich ist, gemindert werde, soll man zuerst dem einen Theil nicht gestatten, sich so bald wieder zu verändern, sondern zum wenigsten ein Jahr oder halbes harren, sonst hat es einen ärgerlichen Schein, als hätte er Lust und Gefallen daran, daß sein Gemahl die Ehe gebrochen

habe, und damit Ursachen gar fröhlich ergreift, daß er des los werde, und frisch eine andere nehme, und also seinen Muthwillen übe unter dem Deckel des Rechtens, denn solche Büberei zeiget an, daß er nicht aus Eckel des Ehebruchs, sondern aus Neid und Haß gegen sein Gemahl, und aus Lust und Fürwitz zu einem andern so williglich die Ehebrecherin lässet, und so gierig eine andere suchet. 4. *Nocenti aegre concedenda est novarum nuptiarum potestas, antequam innocens ad secunda vota transeat.* Ratio est, quia pendet adhuc reconciliatio, cujus prior ac potior semper debet esse cura. Reliqua huc spectantia ex jurisconsultis petantur.

706. *De casu malitiosae desertionis* hi notandi sunt canones: 1. *Si persona deserta a malitioso desertore petit se liberari et novarum nuptiarum potestatem sibi concedi, ante omnia inquiratur, an deserta pessimis suis moribus et quotidiana importunitate efficacem causam desertioni praebuerit,* quo in casu! jubeatur desertorem inquirere et reconciliationem cum ipso instituere. 2. *Desertor per edictum publicum tribus distinctis vicibus promulgatum et in tribus distinctis territoriis e suggestu praelectum vel affixum citetur,* ac diligenter inquiratur, an
280. alicubi locorum inveniri et per magistratum illius loci ad reditum compelli possit, antequam in desertionis casu separatio voce judicis instituatur. 3. *Si publice citatus comparere recusaverit, judices matrimoniales consideratis absentiae causis et utriusque personae tum deserentis, tum desertae qualitatibus ac circumstantiis sententiam ferant,* qua innocens servitute illa, ut apostolus loquitur, liberetur et novi matrimonii potestas illi concedatur. 4. *Tempus absentiae,* quod ad desertionis culpam sufficiat, a quibusdam statuitur *quadriennium,* a quibusdam *septennium,* sed ut superius etiam monuimus, ob infinitam casuum ac circumstantiarum varietatem vix ac ne vix quidem potest certum aliquod temporis spatium praefiniri, sed conscientiae ac prudentiae judicis illud est committendum, ut pro personarum qualitate ac circumstantiarum varietate desertae novas nuptias vel citius, vel tardius concedat. 5. *Deserta persona sedulo monenda, ut quantum quidem sine conscientiae periculo fieri potest, a novis nuptiis tamdiu abstineat, donec desertor poenitentia ductus redeat, vel de ipsius scortationibus aut obitu certum aliquod nuntium ad eam deferatur.* Saepius enim compertum est, desertoris animum vel per pias et continuas desertae preces ad Deum fusas, vel per inopinatum aliquod infortunium fuisse mutatum, ipsumque conscientiae stimulis adactum ad conjugalis foederis nefarie disrupti redintegrationem tandem rediisse. Reliqua ex jurisconsultorum scholis discenda.

CAPUT XI.

DE USU HUJUS LOCI.

707. Expositis conjugii causis, *efficiente scilicet, materia, forma et fine;* itemque ejusdem *effectis, adjunctis et contrariis,* restat, ut coronidis loco *usum hujus loci ac definitionem conjugii* subjungamus. Usus hujus loci est *generalis* ac *specialis.* Generalis *ad omnes homines* pertinet, sive in conjugio sive extra conjugium vivant; sive ad hoc vitae genus se conferre, sive in coelibatu persistere cogitent. Estque vel *theoreticus,* vel *practicus.* Theoreticus est vel *didascalicus,* vel *elencticus.* Didascalicus, ut ordinis conjugalis institutionem divinam ejusdemque dignitatem, utilitatem ac necessitatem ex verbo Dei discamus. Elencticus, ut ὀρθοδοξίαν in hoc articulo ex verbo Dei cognitam contra errores Pontificiorum, Anabaptistarum et aliorum ἑτεροδιδασκάλων asseramus. Practicus revocari potest ad παιδείαν, ut pro conjugii institutione ac conservatione Deo gratias agamus eundemque pro piis conjugibus et perpetua sancti hujus ordinis ad finem usque mundi conservatione rogemus, ac ipsimet hunc vitae statum a Deo institutum pro ratione vocationis tueamur; et ad ἐπανόρθωσιν, ut a contumeliis et calumniis adversus hunc ordinem sedulo caveamus, reverenter de illo utpote divina institutione munito sentiamus ac loquamur, generis humani propagationem non fortuitis casibus, nec fictitio cuidam Genisto, Junoni vel Lucinae, sed soli praepotenti Deo tribuamus. Specialis spectat vel *ad eos, qui in conjugio vivunt,* vel qui *ad illud adspirant.* Qui in hoc statu vivunt, illis prodest doctrina de conjugio 1. ad διδασκαλίαν, ut intelligant, se vivere in tali statu, in quo possint Deo placere, bona conscientia eidem servire, ac si in vera Christi fide et studio pietatis constantes perseverarint, salutem XVI. 281.
aeternam sperare et obtinere, 1. Tim. 2, v. 15. 2. Ad παιδείαν, ut tam maritus quam uxor officia tum utrique communia, tum alterutri propria sedulo observet et juxta leges matrimonialis ordinis actiones et vitam conformet. 3. Ad παράκλησιν, ut in omnibus adversitatibus et aerumnis, quae in hoc vitae genere ipsis obtingunt, 1. Cor. 7, v. 28. sese erigant meditatione divinae institutionis, qua hic ordo gaudet, ac divinarum promissionum de praesentia, auxilio et liberatione. 4. Ad ἐπανόρθωσιν, ne maritus potestate maritali in uxorem sibi concessa abutatur, Sirac. 4, v. 35. nec despiciat *sociam foederis,* inter *quam et ipsum Deus testificatus est, et hac ratione lacrymis et gemitibus altare Domini repleat,* Mal. 2, v. 13. et 14. neve uxor marito fiat refractaria et adversatrix, Prov. 19, v. 13. c. 27, v. 15. *ne invicem se defraudent nisi forte ex consensu ad tempus.* 1. Cor. 7, v. 5. etc. Qui ad hoc vitae genus adspirant, illis itidem prodest 1. ad διδασκαλίαν, ut ex verbo Dei discant, quo ordine quibusve mediis agendum sit; 2. ad παιδείαν, ut in vero Dei timore et praemissis seriis ad Deum precibus adjutorium quaerant; 3. ad ἐπανόρθωσιν, ne contra parentum consensum matrimonium contrahant, neve in gradibus lege divina vel provinciali prohibitis conjugem quaerant etc.

CAPUT XII.

DE DEFINITIONE CONJUGII.

Definitio conjugii.

708. Conjugii definitiones variae ac diversae ubique occurrunt. Clemens lib. 2. strom. sic definit, quod sit *legitima viri et mulieris conjunctio ad liberorum procreationem;* Ambrosius in exhortat. ad virg.: *Conjugium est vinculum, quo alligatur viro nupta et ei subjectione adstringitur;* Rabanus lib. 7. de serm. propriet. c. 5: *Matrimonium est nubilium justa conventio et conditio;* conjugium *est legitimarum personarum inter se coëundi et copulandi nuptiae.* In jure civili a Justiniano instit. de patr. potest. §. 2. traditur talis definitio: *Matrimonium est viri et mulieris conjunctio individuam vitae societatem continens.* Hanc definitionem adducit et probat jus canonicum c. Illud etc. x. de praesumt. Modestinus l. Nuptia. 1. ff. de rit. nupt. sic definit: *Nuptiae sunt conjunctio maris et feminae, consortium omnis vitae, divini et humani juris communicatio*, in qua definitione per *consortium omnis vitae* quidam intelligunt victus et fortunae communionem, ut uxor consors fieri intelligatur omnium eorum, quae marito obveniunt, sive ea bona sunt, sive adversa. l. si cum dotem. 22. §. si maritus. 7. ff. Soluto matrimonio, quia jure Romanorum antiquo licitum erat levibus ex causis divortium facere; alii vero ad exprimendam individuam vitae societatem in definitione Justiniani positam illud referunt. Quamvis enim ex accidenti matrimonium divortio dissolvatur, tamen respectu ad intentionem et animum contrahentium habito conjugium recte definitur per *omnis*, id est *totius vitae consortium et individuam societatem*, eo enim sensu *collectivo* Graecum *πᾶς* et Latinum *omnis* usurpari non solum ex Scriptura sacra 2. Tim. 3, v. 16. sed etiam ex profanis scriptoribus constat. Sic Maro: Et nunc omnis humo fumat Neptunia Troja. Quid per communicationem divini et humani juris intelligatur, expositum fuit §. 426. Recentiores theologi plerique sic definiunt: *Conjugium est legitima et indissolubilis copula unius maris et unius feminae instituta divinitus, ut agnoscamus, Deum esse mentem castam, et ei in castitate serviamus, et hoc modo propagato genere humano ecclesia aeterna Deo colligatur.* Hemmingius hanc proponit definitionem, in qua nec quidquam abundare, nec quidquam desiderari asserit: *Conjugium est divinitus ordinata unius maris et unius feminae legitime consentientium in unam carnem mutui adjutorii causa conjunctio.* Wigandi haec est: *Conjugium est legitima copulatio unius maris et feminae juxta institutionem Dei indissolubilem vitae consuetudinem continens ad procreandos et educandos liberos, propter cultum Dei, ad vitandas libidines prohibitas, ad oeconomiae administrationem et officiorum in vita necessariorum communicationem.* Est qui sic definit: *Conjugium est unius maris et unius feminae puberum et legitime consentientium in unam carnem, id est indissolubilis conjunctio divinitus cum in bonum eorum, qui conjunguntur, tum in gloriam Dei instituta.* Mentzero haec probatur: *Conjugium est a Deo instituta unius maris et unius feminae legitime consentientium in una carne conjunctio ad mutuum adjutorium et sobolis procreationem.* Haec diversitas definitionum, quae omnes sunt et esse etiam debent causales, oritur ex eo, quod alii causam efficientem, materialem, formalem et finalem plenius ac perfectius, alii augustius ac strictius exprimunt. Ex Matth. 19, v. 9. et 1. Corinth. 7, v. 2. sic describi potest, quod sit *unius maris et unius feminae in carnem unam divina et individua conjunctio, tum prolis generandae, tum scortationis vitandae causa inita.* Qui plenam et integram definitionem desiderat, causas conjugii omnes superius enumeratas et expositas eidem includat, quod hoc fere modo fieri potest: *Conjugium est unius maris et unius feminae per legitimum, plenum ac justum consensum in carnem unam divinitus instituta conjunctio, tum ut sobolis procreatione genus humanum propagetur et ecclesia ex illo colligatur, tum ut familiaris societas et mutuum adjutorium in rebus tam divinis quam humanis paretur, tum ut Christi et ecclesiae conjunctio praefiguretur, ad quos fines post lapsum vitatio scortationis accessit.* Deus qui est auctor et fautor conjugii, hunc ordinem a se institutum clementer conservet ac tueatur, piis conjugibus largiter benedicat ac nos omnes ad coelestes nuptias Agni in regno gloriae paratas misericorditer introducat, propter Christum animae nostrae sponsum in secula benedictum, Amen.

Hebr. 13, v. 4: *Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος.*

Apoc. 19, v. 9: *Μακάριοι οἱ εἰς τὸ δεῖπνον τοῦ γάμου τοῦ ἀρνίου κεκλημένοι.*

CONSPECTUS SEPTIMI TOMI.

FINIS SEPTIMI TOMI.

Altenburgi, ex typographeo aulico. (H. A. Pierer.)

